

PROCEEDINGS BOOK

ANADOLU 10. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

ANADOLU

10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

ISBN : 978-605-72008-7-7

ANADOLU
10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 15- 16, 2022
DIYARBAKIR

Edited By

DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Doç. Dr. Mehmet Fırat Baran

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur

Organizing Committee Member: Dr. Öğr. Üyesi Özcan EKİCİ

Organizing Committee Member: Dr. Zəmfira Abbasova

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova

Organizing Committee Member: Doç.F.ü.f.d., İradə Kərimova

Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Sevinc Sadıqova

Organizing Committee Member: Dr. Nadire Kantarcıoğlu

Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Könül Səmədova

Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu

All rights of this book belong to Academöy Conferences Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference-2022 ©

Issued: 20.10.2022

ISBN: 978-605-72008-7-7

CONFERENCE ID

ANADOLU 10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
OCTOBER 15- 16, 2022
DIYARBAKIR

ORGANIZATION
ACADEMY CONFERENCES

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – India – Pakistan – Nigeria- France- Malaysia- Moscow- Philippines – Ghana-
Italy – Cyprus- Japan- Indonesia- Canada- Hungary – Iran – Thailand . UK – Libya-
Algeria - South Africa. Poland – Thailand – China – Pakistan – Morocco – Kuwait –
Germany – Vesu – Spain - Kuala Lumpur – Sokoto – Finland – Egypt – Zimbabwe –
Greece – Japan- Israel- Colombia – Qatar – Lativa

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
45% FROM Turkey And 55% From Other Countries

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZI
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDİBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALIEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

ANADOLU 10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

ANADOLU 10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

8TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION "ADVENTURE OF ART FROM TRADITIONAL TO CONTEMPORARY"

DENİZ HASIRCI SOLO EXHIBITION: "NATURESCAPES / CITYSCAPES"

BARIS HASIRCI SOLO EXHIBITION "WATER+COLOR"

OCTOBER 15 - 16, 2022 - DIYARBAKIR

CONGRESS PROGRAM

Online Presentation

Join Zoom Meeting

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL:1 SESSION: 1

MODERATOR:

DOÇ. DR. HALİM TATLI

DR. BHAVNA B. TERAIYA

Networking And Resource Sharing In The Library

ÖĞR. GÖR. DR. AYŞE YAVUZ

Liderlikte Güç Zehirlenmesi: Hubris Sendromuna Kavramsal Bir Bakış

ÖĞR. GÖR. DR., AYŞE YAVUZ

İş Yerinde Damgalama (Stigmatizasyon) Üzerine Kavramsal Bir Bakış

UMUT EVLİMOĞLU

A New Type Of Banking: Cryptocurrency Banking

MURAT KARA

Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Hile Algısı: Van İli Örneği

MUHARREM ÇAKIR

Evaluation Of Tax Advantages Provided To Angel Investors (Individual Participation Investors)

**İLYAS ÖZER
ERKİN NEVZAT GÜDELÇİ**

Adli Muhasebe Boyutunda Bilirkişilik Mesleği İle İlgili Meslek Mensuplarının Algı Düzeylerinin
Tespiti: Batman İli Örneği

**DOÇ. DR. HALİM TATLI
NURSİMA KOÇİN**

Tobit Analysis Of Factors Affecting Firm Growth Performance: An Application In Bingöl
Manufacturing Industry

DOÇ. DR. HALİM TATLI

Factors Affecting The Unemployment Of Household Heads In Bingol

DR., FATİH GÜLER

A Theoretical Critical Regarding The Damages Resulting From Decisions To Postponement Of The
Public Case On The Conditions Of Being A Private Security Officer

DR., FATİH GÜLER

The Effect Of The Decisions To Delaying Of Announcement Of The Verdict On The Conditions Of
Being A Private Security Officer

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL:2 SESSION: 1

MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVAL ELDEN ÜRGÜP

ANIL CHOUDHARY	Impact of working environment on employee satisfaction in Handloom carpet industry of Bhadohi UttarPrdesh , India
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ SEVAL ELDEN ÜRGÜP	Katılım Bankaları İçin Bir Dönüm Noktası: İslami Muhasebe Standartları
ARŞ. GÖR. DR., SAFA HOŞ	Analysis Of Supply Chain And Supply Chain Management Studies: 2012-2021 Turkey
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖKHAN AKANDERE	A Review On Green Production Practices And Its Impacts
RES.ASSIST.DR, İBRAHİM YIKILMAZ	Quiet Quitting: A Conceptual Investigation
İREM BEBEK DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET FATİH DİNÇER	Denizcilik Senktöründe Görev Alan Kadın Personellerin Karşılaştıkları Kariyer Engelleri Üzerine Bir Çalışma
RAHİM ARSLAN SAİT BARDAKÇI	Online Yemek Sipariş Seçimi Kriterlerinin Üniversite Öğrencilerine Göre Önem Düzeyleri
RAHİM ARSLAN SAİT BARDAKÇI	Üniversite Öğrencilerinin Kripto Paralara Yönelik Algıları: Scü İibf Örneği
DR. EMİN ÖZEN	Karma Araştırma Yöntemiyle Tasarımlanan Keşfedici Sıralı Desenle Ölçek Geliştirme Süreci: Tanımlar, Aşamalar Ve Uygulamalar
ZEYNEP TUĞÇE ÇİFTÇİBAŞI GÜÇ DR. ÖĞR. ÜYESİ, YELDA ÖZLEM KÖLCELİER	Transforming Corporate Social Responsibility Into Insightful Environmental Solutions Through Sustainable Fashion Practices: The Case Of The H&M Clothing Brand
FİKİRİYE CENGİZ MUSTAFA NAL	İş Motivasyonu Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki Üzerine 2011 Ve 2021 Yılları Arasında Türkiye’de Yapılan Tez Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL: 3 SESSION: 1 MODERATOR: DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

ZOHAIB HASSAN SAIN

Challenges In Quality Of Education In Higher Education Institutions (Heis) Of Pakistan

ZOHAIB HASSAN SAIN

Challenges Faced To Online Education & Learning In Pakistan During Covid-19 Pandemic

**KÜBRA ÇAKIR,
PROF. DR. ALİ ŞAHİN**

Sosyal Sermaye Ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri

**KÜBRA ÇAKIR,
PROF. DR. ALİ ŞAHİN**

Temel Hak Ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Rejimi: Pandemi Sürecindeki İdari Uygulamalar

**CANERHAN ATAKIŞI
DR.ÖĞR.ÜYESİ ÖZLEM SÖKMEN
GÜRÇAM**

Migration As A Global Public Good

**KIYMET ÇAKIR
PROF. DR. ALİ ŞAHİN**

Relationship Of Crisis And Administrative Reform: Administrative Reform In Turkish Public Administration

**KIYMET ÇAKIR
PROF. DR. ALİ ŞAHİN**

Kriz Ve İdari Reform İlişkisi: Türk Kamu Yönetiminde İdari Reform

**KÜBRA NUR AYDIN
DR. ÖĞR. ÜYESİ, MEHMET
BİRİNCİ**

Yerel Yönetimlerde Engelli Farkındalığı: İstanbul İli Örneği

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022		10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 840 9264 3776		Passcode: 15161022	
HALL: 4		SESSION: 1	
MODERATOR: . TÜLAY BATUR			
TÜLAY BATUR		The Role Of Institutions In Turkey In Fighting Poverty	
KÜBRA NUR AYDIN DR. ÖGR. ÜYESİ, MEHMET BİRİNCİ		Yerel Yönetimlerde Engelli Farkındalığı: İstanbul İli Örneği	
AYŞENUR KİŞİ		80'li Yıllarda Neoliberal Yönetimin Türkiye'deki Uyarlamasının İncelenmesi	
AYŞENUR KİŞİ HALİL İBRAHİM KARAKAYA		Devletin Dönüşümünde Yeni Sağ Akımının Etkileri	
Havin ÖNER GÖREN		Yargıda Reform Süreci: Yargı Paketleri Üzerine Bir Araştırma	
Havin ÖNER GÖREN		Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama: Hakimler Ve Savcılar Kurulu'nda Stratejik Planlama	

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL: 5 SESSION: 1 MODERATOR: ASST. PROF. DR. ALI EROL

SERHAT KAVUK ASIM ÇOBAN	Türkiye- Bulgaristan İlişkileri Üzerine Yapılmış Bilimsel Çalışmaların Analizi
SERHAT KAVUK ASIM ÇOBAN	Amasya'nın Turizmi İle İlgili Yazılmış Akademik Yayınların İncelenmesi
ASSOC. PROF. DR. ÇİĞDEM AYDIN KOYUNCU	Analysis Of The Russia-Ukraine War In The Context Of Feminist Theory
PH.D. STUDENT, MELEK ADSIZ	Turkey And Nato: 1952-1960
DR. ŞABAN ÖZTÜRK	Merkantilizmden Realizme Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası Üzerine Bir İnceleme
DR. ŞABAN ÖZTÜRK	Türkiye İktisadında Batılı Düşüncenin Etkileri Ve Uygulanan Politikalar
DR. MİRAY ÖZER DENİZ	Legal Personality Discussions Regarding Robots
FAHRİ GÜR	The Evaluation Of The Concept Of Conciliation In The Context Of The Principles Of Criminal And Criminal Procedure Law
ASST. PROF. DR. ALI EROL	Wealth Taxes
ASST. PROF. DR. ALI EROL	Generality Principle In Tax Law

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022		10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 841 3631 7968		Passcode: 15161022	
HALL: 6	SESSION: 1	MODERATOR: KATERINA ANTONIOU	
LUNA SHAMIEH	Human Security Providers in Fragile State under Asymmetric War Conditions		
ASHKAN EBADI ANDREA SCHIFFAUEROVA	Gender Differences in Research Output, Funding and Collaboration		
JAWAD ALZEER	Swiss Scientific Society for Developing Countries: A Concept of Relationship		
AHMAD KHOIRUL UMAM	Democratization, Market Liberalization and the Raise of Vested Interests and Its Impacts on Anti-Corruption Reform in Indonesia		
MIHO TSUKAMOTO	Academic Loss in Japanese Society: Suicide and Harassment		
KATERINA ANTONIOU	De-Securitizing Identity: Narrative (In)Consistency in Periods of Transition		
ASMA MEHAN	Public Squares and Their Potential for Social Interactions: A Case Study of Historical Public Squares in Tehran		
M. AMINU SANDA K. EWONTUMAH	Organizational Involvement and Employees' Consumption of New Work Practices in State-owned Enterprises: The Ghanaian Case		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 841 3631 7968

Passcode: 15161022

HALL: 7 SESSION: 1

MODERATOR: ELENA CHERNYSHKOVA

ASMITA SHUKLA SOMA PARIJA	Impact of Personality and Loneliness on Life: Role of Online Flow Experiences
SHEILA MARIE G. HOCSON	Career Counseling Program for the Psychological Well-Being of Freshmen University Students
YASMIN BINTI OTHMAN MYDIN MOHD. FADZILLAH ABDUL RAZAK	Cognitive Behaviour Therapy to Treat Social Anxiety Disorder: A Psychology Case
HELMI ADLY MOHD NOOR FAAIZAH SHAHBODIN NAIM CHE PEE	Serious Game for Autism Children: Review of Literature
ELENA CHERNYSHKOVA	Dynamic of Aggressive Behavior at the Context of Reflective Process
SUBRAMANIAM CHANDRAN	How Does Psychoanalysis Help in Reconstructing Political Thought? An Exercise of Interpretation
ABBAS MOSHREF RAZAVI RODINA AHMAD	Aligning IS Development with Users- Work Habits

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022		10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 841 3631 7968		Passcode: 15161022	
HALL: 8 SESSION: 1		MODERATOR: IBRAHIM HAMIDU MAGEM	
NGONO MINDZENG TERENCEA	Community Based Tourism and Development in Third World Countries: The Case of the Bamileke Region of Cameroon		
ELDAH EPHRAIM BUBA	An Evaluation of Tourism Education in Nigeria's Higher Institutions		
BITA MASHAYEKHI MOHAMMAD ARA	Activity-Based Costing in the Hospitality Industry: A Case Study in a Hotel		
MARYAM KHALILI FATEME GHANEI	Designing for Experience-Based Tourism: A Virtual Tour in Tehran		
MOSSES E. LUFUKE	Environmental Impact of Trade Sector Growth: Evidence from Tanzania		
NAZIRA KAKULIA	The Characteristics of Transformation of Institutional Changes and Georgia		
SHOJI KATAGIRI	Role of ICT and Wage Inequality in Organization		
IBRAHIM HAMIDU MAGEM	A Review of the Antecedents and Consequences of Employee Engagements		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022
Meeting ID: 841 3631 7968

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)
Passcode: 15161022

HALL: 9 SESSION: 1 MODERATOR: PAIBOON CHUWATTHANAKIJ	
PAIBOON CHUWATTHANAKIJ	Legal Problems with the Thai Political Party Establishment
FARIDEH ALIZADEH MOHD NASIR HASHIM	Research Analysis in Eclectic Theory (Kaboudan and Sfandiar)
NADA AZHAR	Diversity Management of Gender, Age and Disability in the Banking Sector in the Kingdom of Saudi Arabia
NAJWA ALSAYED OMAR	Online Metacognitive Reading Strategies Use by Postgraduate Libyan EFL Students
S. AIT ALI YAHIA	The Libyc Writing
ROSHAN JELAL CHARLES MBOHWA	A Study of Management Principles Incorporating Corporate Governance and Advocating Ethics to Reduce Fraud at a South African Bank
SIMEON KARAFOLAS MACIEJ WOŹNIAK	Loan Guarantee Schemes: Private and Public Examples
NOPPADON SANGWALPETCH	The Application of Rhizophora Wood to Design: A Walking Stick for Elderly
CHANTANA INSRA	Muscle: The Tactile Texture Designed for the Blind
TIAN TIAN, TIAN BAOGUANG	The Systematical Analysis about the Effect of Knowledge Spillover on Technological Innovation Capability

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022		10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 841 3631 7968		Passcode: 15161022	
HALL: 10 SESSION: 1 MODERATOR: SOFIA AYOUCHE			
ADITHYA NADIG	Need for Standardization of Manual Inspection in Small and Medium-Scale Manufacturing Industries		
SALMAN IQBAL	Key Factors Influencing Individual Knowledge Capability in KIFs		
IJEOMA CHINYERE UKONU	The Effect of Fast Food Globalisation on Students' Food Choice		
TANZEEL BIN ABDUL RAUF PATKER SABA MATEEN	The Impact of Brand Loyalty on Product Performance		
SOFIA AYOUCHE RACHID ELLAIA RAJAE ABOULAICH	A Hybrid Particle Swarm Optimization-Nelder- Mead Algorithm (PSO-NM) for Nelson-Siegel-Svensson Calibration		
OSAMAH A. ALSAYEGH	Ramification of Oil Prices on Renewable Energy Deployment		
BHIM SINGH	Identification of Lean Implementation Hurdles in Indian Industries		
HUSSAIN ALI BEKHET ENDANG JATI MAT SAHID	Illuminating the Policies Affecting Energy Security in Malaysia's Electricity Sector		
ARSHIA KHAN HANS-DIETRICH HAASIS	A Framework for Supply Chain Efficiency Evaluation of Mass Customized Automobiles		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022

14: 00 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL: 1 SESSION: 2

MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜŞRA ÖZÜDOĞRU

CAREN C. CARCUEVA	Sexism: Exploring The Perceptions Of Women Towards Sexist Poetry
SEYRAN EFİLTİ ATAY	Disclaimer And Policies Of The Opposition Party On The Istanbul Convention
ALİ ALİYEV	Türkiye’de Yaşayan LGBTİ+ Göçmenlerin Maruz Bırakıldığı Hak İhlalleri
BAŞAR BAYSAL	Feminist Perspektiften Güvenlik, Ordu Ve Savaş Kavramlarının İncelenmesi
AHMET KÜÇÜK	Neoliberalizmin Birey Ve Toplum Üzerindeki Olumsuz Etkilerini Görebilmenin Önemi
SAVAŞ YAVUZ	Tarihsel Gerçeklik Ve Kurmaca Gerçekliği Arasında Türk Tarih Dizilerine Eleştirel Bir Bakış
DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜŞRA ÖZÜDOĞRU	İşlev ve Problem İlişkisi Bağlamında Dini Ritüeller ve Modern Çağın Yeni Ritüelleri
CEREN ALP	The Pursuit Of “Meaning” And “The Self” Reflecting Aesthetic And Existential Problems In Iris Murdoch’s Under The Net
KEMAL SAĞLAM	Performance Artist Peter Weibel’s Desire To Express With Language
KEMAL SAĞLAM	Eduardo Paolozzi In The Impact Of Capitalism And Consumption Culture
DR. ÖĞR. ÜYESİ UMUT DAĞ	Epiktetos’un Felsefesinde Özgürlük Kavramı
DOÇ. HATİCE KÜBRA KUZUCANLI	Sanatta Anlamsal Özellik Arayışları

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL: 2 SESSION: 2

MODERATOR: PROF. DR. HANİFE NALAN GENÇ

PROF. DR. HANİFE NALAN GENÇ MÜNİRE CEREN ŞAŞMAZ	Women And The Phenomenon Of Motherhood In The Stories Of Füzûzan’s Parasız Yatılı And Fay Weldon’s Weekend
MÜNİRE CEREN ŞAŞMAZ PROF. DR. HANİFE NALAN GENÇ	Women And Women’s Issues In The Novels Sevgi Soysal’s Tante Rosa And Ayfer Tunç’s Suzan Defter
HÜMEYRA ÜNLÜ	Ali Şîr Nevâî’nin Eserlerinde İnkilemeler
KÜBRA ERKOÇ	Klasik Türk Edebiyatında Kendi Şiirlerine Şerh Yazma Geleneği
KÜBRA ERKOÇ	Hâkim Mehmed’in Kendi Şarihliğini Üstlendiği Levâmiu’l-Öaşk Adlı Eseri Ve Nüsha Tanıtımı
ARŞ. GÖR. TUĞBA YILMAZ	An Overview Of Idioms From Abdulla Kahhar’s Stories
ARŞ. GÖR. TUĞBA YILMAZ	Thematic Approach To Azim Suyun’s Poems
DOÇ. DR. YUSUF UYAR TAMARI GUCHMAZASHVILI	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Gürcü Öğrencilerin Ana Dilindeki Ve Türk Dilindeki Yazılı Anlatımlarında Düşünceyi Geliştirme Yollarını Kullanma Durumlarının Karşılaştırılması

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL: 3 SESSION: 2

MODERATOR: DOÇ. DR. SELÇUK PEKER

DR. SHWETA VERMA DR. SURENDRA KUMAR	Unrevealing the identities of Tribal communities in the ‘Jātakas’
DR. SURENDRA KUMAR DR. SHWETA VERMA	An Empirical study of processing and marketing challenges: Traditional Handloom Practices In Uttarakhand, India
GÜLREYHAN ŞUTANRIKULU	Respecting Sacred Places In The Context Of People’s Historical Memory (Batman Example)
DOÇ. DR. SABRİ ARICI	Aristonikos Ayaklanması’nda Phokaiia’nın Rolü
DOÇ. DR. SELÇUK PEKER	Ereğli’de Kullanılan Lakapların Tahlili
HÜSEYİN ENES UYSAL	Türk Tarih Kurumu
SELİME TİRYAKİOĞLU	A Folkloric Analysis On The Shrine Of Şid Abdal
DR. ÖĞR. ÜYESİ MİNE DİLBER	Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde Korunan 2946, 3007, 3348 Ve 3438 Envanter Numaralı, İslam Dini Fıkıh Konulu Yazma Eserlerin Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi
DR ALPER YILDIRIM	A National And Revolutionary Movement In Iran: Jangelis
RAHİME ÖRÜN	The Effect Of Power Factor In The 18th Century Ottoman Diplomacy
DR. ÖĞR. GÖR. , OSMAN ADAY	Belgesel Sinema Üzerine Sözlü Tarih Uygulamaları

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022		14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 840 9264 3776		Passcode: 15161022	
HALL: 4 SESSION: 2		MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ YUSUF TOPYAY	
DR. NEZİR MAVİŞ	Atomun Mental Düzeyde Parçalanması: Nazzâm Ve Tafra Teorisi		
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA TANRIVERDİ	Hadiste İsnad Tatbikinin 2./8. Asırdaki Durumu: El-Muvatta'da Kusurlu İsnadlar		
DR. ÖĞR. ÜYESİ YUSUF TOPYAY	Kur'ân'ı Kerîm'de "Leyte/Keşke" Edatı Çerçevesinde Pişmanlık Sahneleri		
ABDUSSAMET VARLI	The Hereafter Dialogues in Fahreddin Razi's Commentaries		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022

14: 00 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL: 5 SESSION: 2

MODERATOR: PROF. DR. RECEP YUCEL

UJAS PANDYA	E-Literature And Publishing Models
SEÇİL GÜL MEYDAN YILDIZ HÜSNE TEMUR	XI. Ulusal Kalkınma Planı'nın Yaşanabilir Kentler Ve Sürdürülebilir Çevre Hedeflerinin İklim Değişikliği Kapsamında Değerlendirilmesi (2019-2023)
SEÇİL GÜL MEYDAN YILDIZ HÜSNE TEMUR	Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren Projesinin Yozgat Kenti Sürdürülebilir Kalkınma Sürecine Etkileri
MUSTAFA FILİZ MUHAMMED ARDIC	An Application For Outdoor Patient Satisfaction
MUHAMMED ARDIC MUSTAFA FILİZ	Content Evaluation Of Graduate Thesis Made In The Field Of Patient Safety In Turkey
DR.ÖĞR.ÜYESİ NESLİHAN ÇELİK	Türkiye Ekonomisinde E-İhracat Destekleri Ve Mikro Ölçekte İhracat Uygulaması
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVİLAY KONYA	The Relationship Of Economic Growth With Electricity Consumption And Urbanization In Türkiye Economy
ARŞ. GÖR. MUSTAFA KAYA ARŞ. GÖR. PINAR ÖKE KARAKAYA	Özel Sektörün Türkiye Sağlık Sistemindeki Yeri
ARŞ. GÖR. PINAR ÖKE KARAKAYA ARŞ. GÖR. MUSTAFA KAYA	Sosyal Medyada SMA Hastalığına İlişkin Twitter İletilerinin Analizi
AYSU KAYA PROF. DR. RECEP YUCEL	Bibliometric Analysis Of Studies In The Field Of Telemedicine
ÖĞR. GÖR, ERKAN DENK	Türkiye'nin Coğrafi İşaretlerde Son Durumu

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022		14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 841 3631 7968		Passcode: 15161022	
HALL: 6 SESSION: 2		MODERATOR: MARIA LUBOMIRA KUBICA	
MAHDI KARIMI	The Role of the Accused's Attorney in the Criminal Justice System of Iran, Mashhad 2014		
MARIA LUBOMIRA KUBICA	Origins of Strict Liability for Abnormally Dangerous Activities in the United States, Rylands v. Fletcher and a General Clause of Strict Liability in the UK		
NOORANEDA MUTALIP LAIDEY	Privacy vs. National Security: Where Do We Draw the Line?		
KHADIJA ALI	Sexual and Gender Based Crimes in International Criminal Law: Moving Forwards or Backwards?		
YRFET SHKRELI	The Role of European Union in Global Governance		
UMAR UBANDAWAKI	Controlling Youths Participation in Politics in Sokoto State: A Constructive Inclusiveness for Good Governance in Nigeria		
ABDUL SALIM AMIN	Judicial Institutions in a Post-Conflict Society: Gaining Legitimacy through a Holistic Reform		
MOHAMMED ALBAKARIYU KABIR	Anti-Corruption Conventions in Nigeria: Legal and Administrative Challenges		
NAZIA KHAN	Women's Rights in Conflict with People's Cultural Autonomy: Problems of Cultural Accommodation		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022
Meeting ID: 841 3631 7968

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)
Passcode: 15161022

HALL: 7 SESSION: 2

MODERATOR: AFAA MAHMOUD ISSA

KAROLIINA NISULA SAMULI PEKKOLA	Business Skills Laboratory in Action: Combining a Practice Enterprise Model and an ERP-Simulation to a Comprehensive Business Learning Environment
KHALED HAMDAN ABID AMORRI FATIMA HAMDAN	Robot Technology Impact on Dyslexic Students' English Learning
AFAA MAHMOUD ISSA	Architecture and Students with Autism: Exploring Strategies for Their Inclusion in Society Mainstream
MPOFU VONGAI VHURUMUKU ELAOSI	Indigenous Knowledge and Nature of Science Interface: Content Considerations for Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education
AHMED AMIN MOUSA GEHAN AZAM	An Electronic and Performance Test for the Applicants to Faculty of Education for Early Childhood in Egypt for Measuring the Skills of Teacher Students
VRIDDHI PRASAD	Investigating the Contemporary Architecture Education Challenges in India
ELHAM SHIRVANI- GHADIKOLAEI SEYED MAHDI SAJJADI	The Challenges of Hyper-Textual Learning Approach for Religious Education
YUNOS ZAHRI AB HAMID R. SUSANTY AHMAD MUSTAFFA	Cyber Security Situational Awareness among Students: A Case Study in Malaysia
OMID NOROOZI	he Effects of a Digital Dialogue Game on Higher Education Students' Argumentation-Based Learning

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022
Meeting ID: 841 3631 7968

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)
Passcode: 15161022

HALL: 8 SESSION: 2 MODERATOR: KHALED IGBARİA

ANWAR HASSEN TSEGA	The Nexus between Migration and Human Security: The Case of Ethiopian Female Migration to Sudan
LONA BALA	Interpreting Chopin's Music Today: Mythologization of Art: Kitsch
NOURHAN ELSHENAWI	Net Regularity and Its Ethical Implications on Internet Stake Holders
MASAMI USUI	Migrating Words and Voices in Joseph O'Neill's Netherland and The Dog
HUSSAIN ALI BEKHET NOR SALWATI OTHMAN	Enlightening Malaysia's Energy Policies and Strategies for Modernization and Sustainable Development
ABDULFATAH A RAJI	Arabic Literature as a Tool for Educational Transformation in Nigeria
KHALED IGBARIA	Ba'albakī's Influence on 1950s and 1960s Lebanese Women Writers
SAPTIADI NUGROHO A. NUR MUHAMAD AFIF	Factors Affecting Employee Performance: A Case Study in Marketing and Trading Directorate, Pertamina Ltd.

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022		14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 841 3631 7968		Passcode: 15161022	
HALL: 9		SESSION: 2	
MODERATOR: KATARZYNA CZUBAK			
SUBRAMANIAM CHANDRAN	How Does Psychoanalysis Help in Reconstructing Political Thought? An Exercise of Interpretation		
SARIT RASHKOVITS Yael LIVNE	The Effect of Education Level on Psychological Empowerment and Burnout-The Mediating Role of Workplace Learning Behaviors		
MICHAL BIALEK SIMON J. HANDLEY	Overriding Moral Intuitions – Does It Make Us Immoral? Dual-Process Theory of Higher Cognition Account for Moral Reasoning		
AZLINA ABU BAKAR ABDUL FATAH WAN SIDEK	Well-Being in Adolescence: Fitting Measurement Model		
MELANI ARNALDI SUZY YUSNA DEWI	Effect of Depression, Self-Regulation Control and Characteristics of ADHD as the Cause of School Brawl in Jakarta, Indonesia		
RITA C. RAMOS	Determinants of Aggression among Young Adolescents		
PRESSCA NEGING ROSIDAH MUSA RABIAH ABDUL WAHAB	The Determinants and Outcomes of Pathological Internet use (PIU) among Urban Millennial Teens: A Theoretical Framework		
KATARZYNA CZUBAK	Negative Emotions and Ways of Overcoming them in Prison		
NIMA BABAZADEH GASHTI NAZANIN PILEVARI	Evaluation of Internet Anxiety in SRBIAU Higher Education Students in Research Process		
ZUZANA KOMRSKOVÁ	The Use of Emoticons in Polite Phrases of Greetings and Thanks		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

15. 10. 2022		14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 841 3631 7968		Passcode: 15161022	
HALL: 10 SESSION: 2 MODERATOR: TURKI ALOTAIBI			
THIERRY EUDE	Synchronous Courses Attendance in Distance Higher Education: Case Study of a Computer Science Department		
PRAKASH SINGH	Teachers' Perceptions of the Negative Impact of Tobophobia on Their Emotions and Job Satisfaction		
NATALIA MARULANDA GRISALES	Knowledge Management as Tool for Environmental Management System Implementation in Higher Education Institutions		
H. HUSSAIN N. H. MOHAMAD	Practical Experiences as Part of Project Management Course		
TURKI ALOTAIBI	The New Educators: The Reasons for Saudi Arabia to Invest More in Student Counseling Programs		
MAHMOUD I. SYAM OSAMA K. EL-HAFY	The Best Methods of Motivating and Encouraging the Students to Study: A Case Study		
HEBA MUSTAFA ABDULLAH	Improving Listening Comprehension for EFL Pre-Intermediate Students through a Blended Learning Strategy		
SHIMA NIKANJAM BADIOSSADAT HASSANPOUR ADI IRFAN CHE ANI	Exploration of Influential Factors on First Year Architecture Students' Productivity		
YULIA STUKALINA	Managing a Cross-Disciplinary Research Project in a University: The Case of LEARNIT		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022		10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 840 9264 3776		Passcode: 15161022	
HALL:1	SESSION: 1	MODERATOR: ÖĞR.GÖR.DR. DEMET ÇAKIR	
K.R.PADMA K.R.DON	Antiviral Medicines Produced from Marine Sources and their Effectiveness Validated by Simulation in SARS-COV-2 Mpro Putative Target		
WAJIHA YASIR	The Relationship between Anxiety and Body focused repetitive behavior disorders (BFRBDs) among Adolescents		
UZM. DR. MUSTAFA ORTABOZ UZM. DR, SÜLEYMAN SÖNMEZ	Kronik Böbrek Yetmezliği Olan Hastalarda Karotis İntima Media Kalınlığının İnflamasyona Etkisi		
DR. ÖĞR. ÜYESİ, EMİNE ATICI DR. ÖĞR. ÜYESİ, MUSTAFA SAVAŞ TORLAK	Kinezyolojik Bantlamanın Akıllı Telefon Bağımlılığına Bağlı Boyun Ağrısında Ağrı Ve Trapez Kası Mekanik Özelliklerine Akut Etkisi: Prospektif, Randomize, Sham Kontrollü Çalışma		
DOÇ. DR. SÜHA SERİN DOÇ. DR. BAHADIR ÇAĞLAR DR. ÖĞR. ÜYESİ RAMAZAN KIYAK	Acil Servise Başvuran Çocuk Travma Vakalarının Değerlendirilmesi		
ÖĞR.GÖR.DR. DEMET ÇAKIR DR.ÖĞR.ÜYESİ HİLAL ÖZBEK ÖĞR.GÖR. ARSLAN SAY	Vitamin D And Infertility		
ÖĞR.GÖR.DR. DEMET ÇAKIR ÖĞR.GÖR. ARSLAN SAY DR.ÖĞR.ÜYESİ HİLAL ÖZBEK	New Technology In Fetal Monitoring: Wireless Fetal Monitoring		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL:2 SESSION: 1

MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ, ÇİĞDEM GÜN KAKAŞCI

ÖĞR. GÖR., ARSLAN SAY ÖĞR. GÖR. DR., DEMET ÇAKIR DR. ÖĞR. ÜYESİ HİLAL ÖZBEK	Comparison Of Intravenous Iron Preparations With Oral Iron Preparations In The Treatment Of Postnatal Anemia
ÖĞR. GÖR., ARSLAN SAY ÖĞR. GÖR. DR., DEMET ÇAKIR DR. ÖĞR. ÜYESİ HİLAL ÖZBEK	Can Hoodia Gordonii Be Used As A Natural Appetite Slutter In Obesity Treatment?
DR. ÖĞR. ÜYESİ HİLAL ÖZBEK ÖĞR. GÖR. ARSLAN SAY DR. ÖĞR. ÜYESİ DEMET ÇAKIR	Sağlık Hizmetlerini Kolaylaştırma Yolu: Dijitalleşme
DR. ÖĞR. ÜYESİ HİLAL ÖZBEK DR. ÖĞR. ÜYESİ DEMET ÇAKIR ÖĞR. GÖR. ARSLAN SAY	Gebeliğin Güvenliği İçin E-Sağlık Uygulamaları
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVAL MÜSÜROĞLU KELOĞLAN	Yaşamın Erken Döneminde Sosyal İzolasyona Maruz Kalan Sıçanlarda Anksiyete Düzeyinin Cinsiyete Bağlı Araştırılması
NİYAZİ İĞDE	Tırnak Batmasında Winograd Yöntemi İle Kısmi Matriks Eksizyonu Uygulamasının Değerlendirilmesi
ÖZGÜR EKEN RAMAZAN BAYER FATMA HİLAL YAĞIN	The Influence of Varying Dynamic Stretching Exercise Durations on Judokas' Agility Performances
ÖZGÜR EKEN RAMAZAN BAYER FATMA HİLAL YAĞIN	The Impact of High-Intensity Interval Training Done At Different Times of The Day On Certain Performance Parameters
DR. ÖĞR. ÜYESİ, ÇİĞDEM GÜN KAKAŞCI	Doğum Süreci Ve Hurma: Ne Biliyoruz?

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022		10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 840 9264 3776		Passcode: 15161022	
HALL:3 SESSION: 1		MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ, MUHAMMET AYDIN	
ERHAN PİŞKİN VEYSEL BUTAKIN	Nonexistence Of Global Solutions For A Coupled Nonlinear Wave Equations		
M. MUSTAFA BEYDAĞI DOÇ.DR. A. FATİH ÖZCAN SEMİH GEÇEN	Edge Properties Of Special Right Triangles		
M. MUSTAFA BEYDAĞI DOÇ.DR. A. FATİH ÖZCAN SEMİH GEÇEN	A Study On Heron's Triangles		
İLKAY CAN DOÇ. DR. GÜZİDE ŞENEL	Bulanık Çizge Ve Özellikleri		
DR. ÖĞR. ÜYESİ, MUHAMMET AYDIN	Speed Control Of Slider-Crank Mechanism		
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMET AYDIN DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT ERDEM DOÇ. DR. FİLİZ ÖZGEN	Making Sense Of Dried Cranberry Data Using Ann		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL: 4 SESSION: 1

MODERATOR: DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

ILKAY ORHAN, PHD

Urban Air Mobility

**GÖZDE TEKTAŞ
CÜNEYT ÇELİKTAŞ**

Obtaining Of Energy Spectrum Of A 207 Bi Radioactive Source By A Virtual Mca

**SELİN USTA
BERNA KÖRPİNAR
BAHAR AKGÜL**

Sepiyolit-Nişasta Kompoziti Radyasyon Emici Olarak Kullanılabilir Mi?

**İSMAİL ENES PARLAK
PROF. DR., ERDAL EMEL**

Detection And Grading Of Gas Holes In Aluminum Casting Parts By Deep Learning-Based Methods

**RES. ASST. ABDULKADİR GÜL
RES. ASST. ESRA GÜL**

Biyorafineri Yaklaşımıyla Bazı Değerli Organik Asitlerin Üretimi

**RES. ASST. ABDULKADİR GÜL
RES. ASST. ESRA GÜL**

Biyoreaktörlerde Proses Parametrelerinin İncelenmesi Ve Biyolojik Performanslar Üzerine Etkileri

DR. ÖĞR. ÜYESİ, EMEL ATLI

Fitalatların Gelişimsel Toksisitesi

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022		10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 841 3631 7968		Passcode: 15161022	
HALL: 5 SESSION: 1		MODERATOR: YIORGOS HADJICHRISTOU	
TANIA BOSE MINTO RATTAN NEERAJ CHAMOLI	Modeling the Effect of Thermal Gradation on Steady-State Creep Behavior of Isotropic Rotating Disc Made of Functionally Graded Material		
K. PARANDHAMA GOWD	Innovative Design Considerations for Adaptive Spacecraft		
ESAM JASSIM	Experimental Study on Dehumidification Performance of Supersonic Nozzle		
EMAD ASKAR ELDESOKY ELSOALY MOHAMED KAMEL HISHAM KAMEL	Optimization of Passive Vibration Damping of Space Structures		
AHMAD SHARIF AHMADI YOSHITAKA KAJITA	Evaluation of Urban Land Development Direction in Kabul City, Afghanistan		
REIHANEH RAFIEMANZELAT	Influence of Place Identity on Walkability: A Comparative Study between Two Mixed Used Streets Chaharbagh St. Isfahan, Iran and Dereboyu St. Lefkosa, North Cyprus		
YIORGOS HADJICHRISTOU	Hybrid Living: Emerging Out of the Crises and Divisions		
LUBNA SHAHEEN	Rapid Urbanization and the Challenge of Sustainable Urban Development in Palestinian Cities		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022
Meeting ID: 841 3631 7968

10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)
Passcode: 15161022

HALL: 6 SESSION: 1

MODERATOR: MAJID A. ALSAYARI

KHABABA ABDALLAH TOUAHRIA MOHAMED FRÉCON LOUIS	Knowledge-Based Approach And System For Processof School/University Orientation
MOUHOUÏ NEDJİMA SASSİ BOUDEMAGH SOUAD	The Urban Project And The Urban Improvement To The Test Of The Participation, Case: Project Of Modernization Of Constantine
MAJİD A. ALSAYARİ	A Social Cognitive Investigation İn The Context Of Vocational Training Performance Of People With Disabilities
ELHAM RASTEGARİ AMİRMASOOD RAHMANİ SAEED SETAYESHİ	Pervasive Computing İn Healthcare Systems
CHAIWAT TANTARANGSEE	Correction Of Frequent English Writing Errors By Using Coded Indirect Corrective Feedback And Error Treatment: The Case Of Reading And Writing English For Academic Purposes II
GIOVANNİ LUCA MASALA	Artificial Intelligence Techniques Applied To Biomedical Patterns
M. QORBANİ	Neuromuscular Control And Performance During Sudden Acceleration İn Subjects With And Without Unilateral Acute Ankle Sprains
MAZHAR B. TAYEL ESLAMI I. ALSABA	Poincaré Plot For Heart Rate Variability

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022		14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 840 9264 3776		Passcode: 15161022	
HALL: 1 SESSION: 2		MODERATOR: ÖĞR. GÖR. ZEYNEP KİLCİ	
MAHINAY, BENJAMIN JR. M. MUICO, EARL JONES G.	CropSpot: Crop Disease Mobile-based Detection and Diagnosis Application for DavNor Local Farmers using Plant Foliage Image Classification in Collaboration with the Provincial Agriculturist's Office		
TEKİN ERTAŞ DR.ÖĞR.ÜYESİ TAYLAN GÜNAY	Atık Ceviz Kabuğu Tozuyla Modifiye Edilmiş Bitümlü Bağlayıcının Fiziksel, Kısa Ve Uzun Vadeli Yaşlanma Özelliklerinin İncelenmesi		
ZEYNEP KİLCİ	Microbial Threat In Fruit Juices: Alicyclobacillus		
ZEYNEP KİLCİ	Biosensor Applications In The Fruit Juice Industry		
NESRİN İLGİN BEYAZIT HASAN HÜSEYİN ÖZTÜRK	Biyoenetji Tarımının Sera Gazı Emisyonlarının Dengelenmesine Olan Etkileri		
NESRİN İLGİN BEYAZIT HASAN HÜSEYİN ÖZTÜRK	Dünyada Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Değerlendirilmesi		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 840 9264 3776

Passcode: 15161022

HALL:2 SESSION:2

MODERATOR: DR. YAŞAR AKÇİN

DR. ÖĞR. ÜYESİ TURAN UYSAL

Ülkemizdeki Killerden Nadir Toprak Elementi Kazanımı

**DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖNDER
ALBAYRAK
DOÇ. DR. FERHAT KIZILGEÇİ
PROF. DR. MEHMET YILDIRIM**

Investigation Of Some Triticale Lines Yield And Quality Properties In Diyarbakir Conditions

**DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖNDER
ALBAYRAK
DOÇ. DR. FERHAT KIZILGEÇİ
PROF. DR. MEHMET YILDIRIM**

Evaluation Of Bread Wheat Genotypes In Terms Of Yield And Quality Characteristics

**DR. YAŞAR AKÇİN
PROF. DR. SAİM ZEKİ BOSTAN**

Adi Koşullarda Muhafaza Edilmiş ‘Tombul’ Fındık Çeşidinde Fizikokimyasal Özellikler Arasındaki İlişkiler

PROF. DR. SAİM ZEKİ BOSTAN

Bazı Turunçgil Türlerinde Meyveye Ait Fiziksel Özellikler Arasındaki Korelasyonlar

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022		14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 840 9264 3776		Passcode: 15161022	
HALL:3 SESSION:2		MODERATOR: ARŞ. GÖR. GÖKHAN KOÇAK	
RES. ASST. ÇAĞATAY ESİN	Wildlife Originated Zoonoses		
VET. HEK. KAZIM KOCA	Süt İneklerinde Geçiş Döneminde Negatif Enerji Dengesi		
FUNMILOLA O. OMOYA	Laboratory Evaluation of Bacillus subtilis Bioactivity on Musca domestica (Linn) (Diptera: Muscidae) Larvae from Poultry Farms in South Western Nigeria		
ARŞ. GÖR. GÖKHAN KOÇAK	Sperma Sulandırıcılarının Kullanım Amaçları		
ARŞ. GÖR. GÖKHAN KOÇAK	Sığırlarda Suni Tohumlamannın Faydası ve Başarıyı Etkileyen Faktörler		

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 841 3631 7968

Passcode: 15161022

HALL:4 SESSION:2

MODERATOR: FAKERE BOSEDE FELICIA

IRISA MURNIECE DAINA KARKLINA RUTA GALOBURDA	The Content of Acrylamide in Deep-fat Fried, Shallow Fried and Roasted Potatoes
AMAR BENAKMOUM ROSA LARID SOFIANE ZIDANI	Enriching Egg Yolk with Carotenoids and Phenols
V. RADENKOVS D. KLAVA K. JUHNEVICA	Wheat Bran Carbohydrates as Substrate for Bifidobacterium lactis Development
MELUDU NKIRU T. FAKERE BOSEDE FELICIA	Sensory Evaluation of Diversified Sweet Potato Drinks among Consumers: Implication for Malnutrition Reduction in Nigeria
ILZE GRAMATINA LAIMA SILINA TATJANA RAKCEJEVA	Evaluation of Packaging Conditions Influence on the Content of Amino Acids of Marinated Venison
VASUDHA BANSAL M. L. SINGLA C. GHANSHYAM	Impact of Nonthermal Pulsed Electric Field on Bioactive Compounds and Browning Activity in Emblica officinalis Juice
ADEBISI ELIZABETH BANJO	Revitalisation of Indigenous Food in Africa through Print and Electronic Media
SOURISH BHATTACHARYA PRIYANKA SINGH	Studies on Various Parameters Involved in Conjugation of Starch with Lysine for Excellent Emulsification Properties Using Response Surface Methodology

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 841 3631 7968

Passcode: 15161022

HALL:5 SESSION:2

MODERATOR: LEILA AMJAD

RAJAN RAJABALAYA LI-QUN TOR SHEBA DAVID	Formulation and in vitro Evaluation of Ondansetron Hydrochloride Matrix Transdermal Systems Using Ethyl Cellulose/Polyvinyl Pyrrolidone Polymer Blends
B. MICHELLE SWEETING	62 Mass Casualty Acute Pepper Spray Inhalation Respiratory Effect Severity
MANISH KUMAR GAUTAM RAJ KUMAR GOEL	Wound Healing Effect of Ocimum sanctum Leaves Extract in Diabetic Rats
SUNIL KAMBOJ VIPIN SAINI SUMAN BALA GAURAV SHARMA	Formulation and Characterization of Drug Loaded Niosomal Gel for Anti-Inflammatory Activity
MÁRIA STACHOVÁ LUKÁŠ SOBÍŠEK	Data Mining Classification Methods Applied in Drug Design
LEILA AMJAD ZOHREH ALIZAD	Antibacterial Activity of the Chenopodium album Leaves and Flowers Extract
G. SPADA, E. GAVINI P. GIUNCHEDI	Protein Delivery from Polymeric Nanoparticles
TAHEREH NAJI MAHSA JASSEMI	Comparison between Antibacterial Effects of Ethanolic and Isopropyl: Hexan (7:3) Extracts of Zingiber officinale Rose

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

16. 10. 2022

14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 841 3631 7968

Passcode: 15161022

HALL:6 SESSION:2

MODERATOR: FRANCO FRATTOLILLO

NISAR AHMED MEMON	A Novel Reversible Watermarking Method based on Adaptive Thresholding and Companding Technique
AMNACH KHAWNE KAZUHIKO HAMAMOTO ORACHAT CHITSOBHUK	Ultrasonic Echo Image Adaptive Watermarking Using the Just-Noticeable Difference Estimation
FRANCO FRATTOLILLO	A Web Oriented Spread Spectrum Watermarking Procedure for MPEG-2 Videos
MOTAHAR REZA ANADI SANKAR GUPTA	Momentum and Heat Transfer in the Flow of a Viscoelastic Fluid Past a Porous Flat Plate Subject to Suction or Blowing
SIRAA BEN FTIMA MOURAD TALBI TAHAR EZZEDINE	Lifting Wavelet Transform and Singular Values Decomposition for Secure Image Watermarking
MANINDER JEET KAUR MOIN UDDIN HARSH K. VERMA	Performance Evaluation of Qos Parameters in Cognitive Radio Using Genetic Algorithm
ZOHREH O. AKBARI AHMAD FARAHI	Evaluation Framework for Agent-Oriented Methodologies
MINYAR SASSI AMEL GRISSA-TOUZI	Contribution to the Query Optimization in the Object-Oriented Databases

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

8. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaş Sanat Serüveni" Karma Sergi

ASUMAN YILMAZ FİLİZ	Mur
GÜLCAN ACARTÜRK	Bir Yudum Anadolu
GÖKÇE AYSUN KILIÇ	Maymun ve Rüzgar/Monkey and Rüzgar
HAYRİYE DEMİRKOL	Çatalhöyük
İPEK FATMA ÇEVİK	Wait for me / Beni bekle
İNCİ SELİN GÜMÜŞ	On Gözlü Köprü / Ten Arched-Bridge
İNCİ SELİN GÜMÜŞ	Saint George Kilisesi / Saint George The Church
KEMAL SAĞLAM	'Crying Mothers' in Front of Hdp Provincial Building
NERMİN ÖZCAN ÖZER	Mücadele
NERMİN ÖZCAN ÖZER	Musikişinaslar
SEVGİ YAŞA	Kültür
ŞULE BAYRAK	İşte Budur Hayat
ÜMİT GEZGİN	Doğanın Ritmi/Ritm of the Nature
YASEMİN DEDEOĞLU	Kiss
YÜCEL YAZGIN	Denize Süzülen Kuşlar
YÜCEL YAZGIN	Ağmış Bulutlar

ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
October 15 - 16, 2022 - Diyarbakir

Content

Conferece Id

Scientific & Review Committee

Program

Content

Full Texts of Oral Presented Papers In The Conference

Dr. Bhavna B. Teraiya

1

NETWORKING AND RESOURCE SHARING IN THE LIBRARY

Ayşe YAVUZ

7

İŞ YERİNDE DAMGALAMA (STİGMATİZASYON) ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR
BAKIŞ

Ayşe YAVUZ

18

LİDERLİKTE GÜÇ ZEHİRLENMESİ: HUBRİS SENDROMUNA KAVRAMSAL BİR
BAKIŞ

İlyas Özer , Erkin Nevzat Güdelci

29

ADLİ MUHASEBE BOYUTUNDA BİLİRKİŞİLİK MESLEĞİ İLE İLGİLİ MESLEK
MENSUPLARININ ALGI DÜZEYLERİNİN TESPİTİ: BATMAN İLİ ÖRNEĞİ

Halim TATLI, Nursima KOÇİN

46

FİRMA BÜYÜME PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN TOBİT ANALİZİ:
BİNGÖL İMALAT SANAYİNDE BİR UYGULAMA

Halim TATLI

57

BİNGÖL'DE HANEHALKI REİSLERİNİN İŞSİZ OLMASINI ETKİLEYEN
FAKTÖRLER

Fatih GÜLER

67

HÜKMÜN AÇIKLANMASININ GERİ BIRAKILMASI KARARLARININ ÖZEL
GÜVENLİK GÖREVLİSİ OLMA ŞARTLARINA ETKİSİ

Fatih GÜLER

78

ÖZEL GÜVENLİK GÖREVLİSİ OLMA ŞARTLARI ÜZERİNDE KAMU DAVASI
AÇILMASININ ERTELENMESİ KARARLARININ DOĞURDUĞU SAKINCALARA
DAİR TEORİK BİR ELEŞTİRİ

Safa HOŞ

87

TEDARİK ZİNCİRİ VE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ KONULARINDA YAPILMIŞ
ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ: 2012-2021 TÜRKİYE

Gökhan AKANDERE

97

YEŞİL ÜRETİM UYGULAMALARI VE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Fikriye CENGİZ, Mustafa NAL

108

İŞ MOTİVASYONU VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE 2011
VE 2021 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE YAPILAN TEZ ÇALIŞMALARININ
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Kübra ÇAKIR, Ali ŞAHİN

125

SOSYAL SERMAYE VE EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Kübra ÇAKIR, Ali ŞAHİN

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIRLANDIRILMASI REJİMİ: PANDEMİ SÜRECİNDEKİ İDARİ UYGULAMALAR Kıymet ÇAKIR, Ali ŞAHİN	138
KRİZ VE İDARİ REFORM İLİŞKİSİ: TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE İDARİ REFORM Tülay BATUR	150
YOKSULLUKLA MÜCADELEDE TÜRKİYE'DE KURUMLARIN ROLÜ Serhat KAVUK, Funda ALGUR ÇALIŞKAN, Asım ÇOBAN	163
AMASYA'NIN TURİZMİ İLE İLGİLİ YAZILMIŞ AKADEMİK YAYINLARIN İNCELENMESİ Serhat KAVUK, Funda ALGUR ÇALIŞKAN, Asım ÇOBAN	190
TÜRKİYE- BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE YAPILMIŞ BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN ANALİZİ Çiğdem AYDIN KOYUNCU	201
RUSYA-UKRAYNA SAVAŞININ FEMİNİST TEORİ BAĞLAMINDA ANALİZİ Melek Adsız	217
TURKEY AND NATO: 1952-1960 ŞABAN ÖZTÜRK	230
MERKANTİLİZMDEN REALİZME ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN EKONOMİ POLİTİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME ŞABAN ÖZTÜRK	241
TÜRKİYE İKTİSADINDA BATILI DÜŞÜNCENİN ETKİLERİ VE UYGULANAN POLİTİKALAR MİRAY ÖZER DENİZ	247
ROBOTLARA İLİŞKİN YASAL KİŞİLİK TARTIŞMALARI FAHRİ GÜR	253
UZLAŞTIRMA KURUMUNUN CEZA VE CEZA MUHAKEMESİ HUKUKU İLKELERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ ALİ EROL	260
GENERALITY PRINCIPLE IN TAX LAW ALİ EROL	284
WEALTH TAXES Seyran EFİLTİ ATAY	287
MUHALEFET PARTİLERİNİN İSTANBUL SÖZLEŞMESİ'NE YÖNELİK SÖYLEM VE POLİTİKALARI Büşra Özudoğru	294
İŞLEV VE PROBLEM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA DİNİ RİTÜELLER VE MODERN ÇAĞIN YENİ RİTÜELLERİ Ali ALİYEV	310
TÜRKİYE'DE YAŞAYAN LGBTİ+ GÖÇMENLERİN MARUZ BIRAKILDIĞI HAK İHLALLERİ AYŞENUR KİŞİ	316
NEOLİBERAL YÖNETİMİN 80'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DEKİ UYARLAMASI AYŞENUR KİŞİ, HALİL İBRAHİM KARAKAYA	326
	336

DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜNDE YENİ SAĞ AKIMININ ETKİLERİ Münire Ceren ŞAŞMAZ, Hanife Nalan GENÇ	349
SEVGİ SOYSAL'IN TANTE ROSA VE AYFER TUNÇ'UN SUZAN DEFTER İSİMLİ ROMANLARINDA KADIN VE KADIN SORUNLARI Hanife Nalan GENÇ, Münire Ceren ŞAŞMAZ	363
FÜRÜZAN'IN PARASIZ YATILI İLE FAY WELDON'UN WEEKEND (HAFTA SONU) İSİMLİ ÖYKÜLERİNDE KADIN VE ANNELİK OLGUSU HÜMEYRA ÜNLÜ	380
ALİ ŞİR NEVÂİ'NİN ESERLERİNDE İKİLEMELER KÜBRA ERKOÇ	388
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KENDİ ŞİİRLERİNE ŞERH YAZMA GELENEĞİ KÜBRA ERKOÇ	394
HÂKİM MEHMED'İN KENDİ ŞÂRİHLİĞİNİ ÜSTLENDİĞİ LEVÂMİ'U'L-'AŞK ADLI ESERİ VE NÜSHA TANITIMI Tuğba YILMAZ	399
ABDULLA KAHHAR'IN HİKÂYELERİNDEKİ DEYİMLERE GENEL BİR BAKIŞ Tuğba YILMAZ	405
AZİM SUYUN'UN ŞİİRLERİNE TEMATİK YAKLAŞIM Yusuf UYAR, Tamari GUCHMAZASHVILI	414
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENEN GÜRCÜ ÖĞRENCİLERİN ANA DİLİNDEKİ VE TÜRK DİLİNDEKİ YAZILI ANLATIMLARINDA DÜŞÜNCEYİ GELİŞTİRME YOLLARINI KULLANMA DURUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI Selime TIRYAKIOĞLU	426
ŞİD ABDAL ZİYARET YERİ ÜZERİNE HALKBİLİMSSEL BİR İNCELEME Mine DİLBER	434
KASTAMONU YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDE KORUNAN 2946, 3007, 3348 VE 3438 ENVANTER NUMARALI, İSLAM DİNİ FİKİH KONULU YAZMA ESERLERİN KİTAP SANATLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ Rahime Örün	444
XVIII. YÜZYIL OSMANLI DİPLOMASİSİNDE GÜÇ DEĞİŞKENİNİN ETKİSİ Osman ADAY	464
BELGESEL SİNEMA ÜZERİNE SÖZLÜ TARİH UYGULAMALARI Ujas Pandya	475
E-LITERATURE AND PUBLISHING MODELS Seçil Gül MEYDAN YILDIZ, Hüsne TEMUR	480
XI. ULUSAL KALKINMA PLANI'NIN YAŞANABİLİR KENTLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE HEDEFLERİNİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ (2019-2023) Seçil Gül MEYDAN YILDIZ, Hüsne TEMUR	487
ANKARA-SİVAS YÜKSEK HIZLI TREN PROJESİNİN YOZGAT KENTİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SÜRECİNE ETKİLERİ Mustafa FİLİZ, Muhammed ARDIÇ	

AYAKTA HASTA MEMNUNİYETİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA Muhammed ARDIÇ, Mustafa FİLİZ	495
TÜRKİYE'DE HASTA GÜVENLİĞİ ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK DEĞERLENDİRMESİ Sevilay KONYA	501
TÜRKİYE EKONOMİSİNDE EKONOMİK BÜYÜMENİN ELEKTRİK TÜKETİMİ VE KENTLEŞME İLE İLİŞKİSİ Pınar ÖKE KARAKAYA, Mustafa KAYA	508
SOSYAL MEDYADA SMA HASTALIĞINA İLİŞKİN TWITTER İLETİLERİNİN ANALİZİ Mustafa KAYA, Pınar ÖKE KARAKAYA	536
ÖZEL SEKTÖRÜN TÜRKİYE SAĞLIK SİSTEMİNDEKİ YERİ AYSU KAYA, RECEP YÜCEL	542
BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES IN THE FIELD OF TELEMEDICINE Erkan DENK	553
TÜRKİYE'NİN COĞRAFİ İŞARETLERDE SON DURUMU Canerhan ATAKİŞİ, Özlem SÖKMEN GÜRÇAM	563
KÜRESEL KAMUSAL MAL OLARAK GÖÇ İbrahim YIKILMAZ	573
QUIET QUITTING: A CONCEPTUAL INVESTIGATION Seval ELDEN ÜRGÜP	581
KATILIM BANKALARI İÇİN BİR DÖNÜM NOKTASI: İSLAMİ MUHASEBE STANDARTLARI Rahim ARSLAN, Sait BARDAKÇI	592
ONLİNE YEMEK SİPARİŞ SEÇİMİ KRİTERLERİNİN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNE GÖRE ÖNEM DÜZEYLERİ Rahim ARSLAN, Sait BARDAKÇI	607
UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS AGAINST CRYPTO COINS: THE CASE OF SCU Umut Evlimoğlu	617
BANKACILIKTA YENİ BİR TÜR: KRİPTO PARA BANKACILIĞI Gülreyhan Şutanrikulu	628
HALKIN TARİHSEL BELLEĞİ BAĞLAMINDA KUTSAL YERLERE SAYGI DUYMA (BATMAN ÖRNEĞİ)	637

NETWORKING AND RESOURCE SHARING IN THE LIBRARY

Dr. Bhavna B. Teraiya

Shree J.D.G. CommereceCollege & Shree S.A.S. College of Management

ABSTRACT

Common knowledge holds that librarians discuss facilitating resource sharing but rarely follow through. Libraries are moving from a centralised system to a decentralised network, from a collection-based to an access-based model, and from a focus on documents to one that emphasises data. Services previously only available via physical access are becoming available digitally and in virtual form. Providing for the informational requirements of library patrons is a primary goal. As readers become more proficient with technology, their expectations shift. According to estimates from experts, only a small percentage of the world's publishing output is made available in accessible forms for persons who cannot use print. Many people do not have access to books, newspapers, magazines, and the internet, even though some commercial digital audio and textual products are accessible to those with print disabilities. Libraries are compelled to pool their resources due to the abundance of available data, the rising expense of printed materials, and tight budgets.

The library's resources include everything from its people to its books to its physical building to the technology and services it provides. By pooling their resources, they can better meet the needs of their users and grow their user base. Some of the most important factors influencing library patrons' ability to share library materials are discussed in this article. Attitudes, organisational isolation, various alternate formats, lack of standards, unavailable web services, a hostile publishing sector, sporadic access to necessary equipment, and insufficient training are all obstacles.

Keywords: networking, resource sharing, library, digital

Library systems have undergone significant transformations due to the emergence of I.T. Because of these advancements, L.I.S. specialists may now pool their resources to build and expand their libraries' holdings and offer digital library services to their patrons. Due to financial cuts and an increase in the volume of material across all disciplines, libraries now rely heavily on those in neighbouring communities. Simply put, networking allows you to tap into more sources of knowledge and information while simultaneously reducing the need for unnecessary repetition of work. This is accomplished by forging connections at the national and international levels with several governments and non-government organisations engaged in complementary activities. Librarians engage in professional interactions such as attending conferences and meetings with peers. The result is more communication and collaboration between libraries. Library and information services ensure that every patron has access to the information and resources they need to pursue whatever interests they may have, whether those

interests lie in gaining knowledge, gaining agency, or merely passing the time. Providing for the information needs of their primary clientele has become nearly impossible for libraries and documentation/information centres due to the explosion in the published output, the sharp increase in bibliographic access of literature through online and offline databases, decreasing library budgets, and the high cost of published output.

Libraries can best maximise their productivity and use of resources under these conditions by sharing and networking extensively. "The concept of networking is wide, but we can define it as the interconnection of two or more networks in different places" (Editor). The benefits of connecting computers across a network are easy to see: With the ability to back up the entire server in one fell swoop, users can feel more at ease entrusting their data to a file server as opposed to their individual workstations. It's more cost-effective to have a single network printer that several computers can utilise than to buy individual printers for each machine. Groupware programmes hosted on application servers facilitate file sharing, communication, and direct collaboration among users. Consolidating a company's computing resources into a small number of central servers reduces the complexity of managing and protecting those resources.

Sharing is allocating, apportioning, or contributing anything that is possessed for the benefit of others, while the term resource refers to anything one uses when in need. According to Allen, "Resource sharing in libraries is defined as a mode of operation whereby functions are shared in common by a number of libraries in its most positive effects. Resource sharing of inter-entails reciprocity, employing partnership, in which each member has something useful to contribute to others and in which every member is willing and able to make available when needed. The term resource is used to designate any or all of the professional and non-professional staff. Resource implies a thing, a person or action to which one turns for aid and help in time of need" (Das). Therefore, when we talk about sharing resources, we're referring to a form of reciprocity that implies a relationship in which both parties bring something to the table that the other can use. Sharing of materials is an essential component of 21st-century library services. Without the sharing of resources, there would be no way to provide library services in developed nations. Before the advent of the ILL system, R.S. was unavailable outside of libraries. Databases, an information network, and online sharing facilities have made resource sharing much simpler and more fruitful in the present day, thanks to the advancement of science and technology and inventions of techniques and gadgets. As a result, the resource-sharing system facilitates borrowing materials from other libraries.

Sharing materials broaden the definition of "library cooperation" to include an element of mutual benefit and a sense of partnership in which all parties benefit. It can be made available when needed, and the willingness to do so is there. Inadequate library budgets and the abrupt spike in the cost of books and journal subscriptions prompted efforts in the 1950s and 1960s to formalise the concept of resource sharing.

More than 100,000 libraries, including academic libraries, public libraries, special libraries, and libraries attached to the research and development institutions, government departments and ministries, etc., can be found in India, the largest democracy in the world, with an estimated

population of 0.7 billion. Technology has ushered in a new functioning era, but not all Indian libraries have adapted at the same rate. However, there are still many libraries in the country that are struggling to acquire the necessary hardware and internet connectivity, despite having some of the most advanced libraries in the world, complete with ISO certifications and the implementation of modern tools and technologies. Library and information science workers are concerned about standardisation, backwards conversion, and selecting appropriate library software.

Here are a few examples of why libraries can't function properly without resource sharing. Cost savings resulting from reduced overhead caused by not having to process or store duplicate data often; Facilitating broader user groups' access to information resources; and The growth of the libraries' specialised collections, with each library emphasising its own areas of interest.

Every area of study is seeing a rise in the number of books written on it. They come in many forms. Thus, it's possible to find a means to make a copy. The rising price of up-to-date publications has made it impossible for libraries to purchase the necessary volumes. However, as new fields of study and expertise emerge, there is a growing body of information available in various languages and media. By pooling their resources, libraries can work more efficiently and effectively. By storing the files together, they might avoid the rising costs and limited availability of individual vaults. If libraries collaborated, they could have access to a wealth of resources. This allows them to keep up with the ever-growing demand from customers. Users would benefit from being able to access and work with files in a variety of formats made available by sharing libraries. They may pool resources and knowledge, cutting expenses and saving employees' time. Each year brings a slew of new information seekers and users, all of whom would benefit greatly from brushing up on the fundamentals of whatever it is they're interested in. Thus, the library must collect materials, such as books, periodicals, reference tools, advanced treatises, reports, etc., that give exhaustive coverage of the literature on the relevant subjects. The modern library serves a dual purpose, supplying researchers with information that is at once targeted, comprehensive, and expedient. Space for books and other library equipment is limited; an increase in the number of books and readers requires more space for readers in the reading hall and for library staff; many books and other documents usually go out of print within a short time of their publishing; many libraries are unable to purchase such titles.

No library can hope to collect such an infinite amount of information. S.R. Ranganathan's five rules of library science provide more justification for the importance of libraries working together to share materials: If a book in a certain library is not highly requested, then the library must comply with the first law. Books can only be borrowed or sent between libraries if they have interlibrary loan privileges. The necessity of ensuring library patrons are happy grows in light of the library's obligation to adhere to the second and third laws of library science. Special attention must be paid to both the reader and the book. The user is responsible for obtaining the reading material, regardless of whether the library with which they are enrolled has it or not. Each book, likewise, must have a reader.

Both the demand from readers and the demand for the book itself need to be fortified. Due to limited funding and space, modern libraries must rely on cooperation and sharing resources to serve as many people as possible. The fourth law emphasises the need for efficiency for library patrons and staff. Cooperation between libraries utilising computers and other modern technologies reduces wasted time. According to the fifth law, "library is a developing organism," libraries constantly add to their collections. This creates a problem with where to put all the books. In this way, the issue of limited space can be mitigated, at least to some degree, through cooperative and shared library efforts. Users require targeted, comprehensive, and quick information sources and services due to the knowledge explosion. The answer to why libraries need resource sharing is that it allows more people to get more of what they need from their library at a lower cost. Library Networking in India.

DELNET (Developing Library Network)

DELNET, or the Developing Library Network, connects 1674 libraries throughout 32 Indian states and union territories (U.T.s) and seven other countries for the purpose of resource exchange. DELNET, formerly called Delhi Library Network, was founded in 1988 as an initiative to connect the city's libraries and in 1992, it became an official society. "With the availability of DELNET services on the World Wide Web, its accessibility was soon transformed from the local dial-up connectivity for the Delhi region institutions to global access through the web. This gave a great boost to DELNET and soon crossed geographical boundaries within the country and became accessible internationally" (Kaul 2010). DELNET was rebranded as DELNET - Developing Library Network in the year 2000. DELNET's primary goals are to facilitate information sharing among its member libraries through the gathering, archiving, and distributing of data and to offer researchers and scholars access to networked services to enhance their work. The ability to pool resources is provided by other networks as well.

Table.1 Library Networks in India (Sinha et al. p. 80-81, 2004)

General Network	
NICNET	National Informatics Centre Network Planning Commission, Government of India
INDONET	CMC, 1996
COALNET	Coal India Ltd., 1993
ERNET	Education and Research Network, Dept. of Electronics, Govt. of India

SIRNET	Scientific and Industrial Research Network (Connects major National Research Laboratories under CSIR/INSDOC)
UGC Sponsored Library Network	
INFLIBNET	Information & Library Network, Ahmedabad, 1988
NISSAT Sponsored Library and Information Network	
DELNET	Developing Library Network, 1998-99
CALIBNET	Calcutta Library Network, 1998 (INSDOC Regional Centre, Calcutta)
PUNENET	Poona, 1992
ADINET	Ahmedabad Library Network, Ahmedabad, 1993
MALI NET	Madras Library Network, INSDOC, 1993
BONET	Bombay Library Network, 1992, 1995
BALNET	Bangalore Library Network, 1995
MYLIBNET	Mysore Library Network

Conclusion

Librarians, advocacy groups, and consumers must engage with publishers and producers to develop national and international linkages to equalise access for persons with print disabilities. They must work with public and commercial suppliers to maximise resource sharing for underrepresented populations. Another concern librarians/information professionals face is rising document pricing. Since Indian libraries rely heavily on foreign publications, notably scientific and technology journals, subscription rates and rupee values have risen sharply. This waterlogged condition has caused libraries and information professionals to reduce the number of journals they purchase. As the cost of library services has risen, libraries have recognised they may provide new services through cooperative arrangements. Cooperation is effective and better meets user needs. Thus, library networks have been formed for collaboration and resource

sharing among libraries to solve the challenges of information explosion and cost escalation encountered by libraries/information centres.

Works Cited

Editor. "What Is Networking?" *Network Encyclopedia*, 16 Aug. 2021, networkencyclopedia.com/what-is-networking.

Das, Subhasis. "Concept of Resource Sharing." *Narajole Raj College*.

Kaul, S. (2010), "DELNET – the functional resource sharing library network: a success story from India", *Interlending & Document Supply*, Vol. 38 No. 2, pp. 93-101.

<https://doi.org/10.1108/02641611011047169>.

Sinha, Manoj Kumar, and Kishor Chandra Satpathy. "Resource sharing and library networks in India." *Herald of Library Science* 43.3/4 (2004): 243.

İŞ YERİNDE DAMGALAMA (STİGMATİZASYON) ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

Öğr. Gör. Dr., Ayşe YAVUZ

Selçuk Üniversitesi, Taşkent MYO, - 0000-0003-2103-7833

ÖZET

Damgalama kavramı bireyin sahip olduğu bir özelliğinden dolayı toplumda küçük düşürülmesi, ötekileştirilmesi ve itibarsızlaştırılması durumu olarak ifade edilmektedir. Damgalamanın oluşumunda ekonomik şartlar, eğitim, toplumsal yapı vb. gibi birçok farklı kaynak etkili olabilmektedir. Damgalamanın işyerinde meydana gelmesi ile örgütsel damgalama kavramı ortaya çıkmaktadır. Örgütsel damgalama; bazı bilgilerin ilgili kişilerden saklanarak onların beceriksiz ya da iş bilmez olduklarının ileri sürülmesi, yaftalama, iş yükünün arttırılması, mobbing, dışlamak, ötekileştirmek, görev değişikliği, etiketleme vb gibi davranışlar ile kendini göstermektedir. Toplumdaki ya da örgütteki diğer bireyler damgalanan bireylerden uzaklaşmakta ve onlara yardım etmek konusunda isteksiz davranabilmektedirler. Damgala bazı durumlarda gerçeğin ifşası olabildiği gibi bazen ise iftira gibi etik dışı durumlarda da görülebilmektedir. Örgütsel damgalamaya uğrayan bireylerin itibarları zedelenmekte ve toplum tarafından dışlanmaktadır. İş yerinde terfi ettirilmemekte, mobbinge uğramakta, yalnızlaştırılmakta, erken emekliliğe zorlanmakta hatta işten çıkarılabilmektedir. Damgalama ile mücadele edebilmek adına hem örgütlerde hem de toplumda birtakım girişimler ortaya konulmalıdır. Bu çalışma ile damgalama kavramının kavramsal çerçevesi incelenmeye çalışılmıştır. Damgalamanın farklı açılardan tanımları incelenmiş, damgalamanın nedenleri, sonuçları, türleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Damgalama, ayrımcılık, etiketleme

1. GİRİŞ

Damgalama (Stigmatizasyon) kavramı bireyleri itibarsızlaştıran, küçümseyen, kusurluymuş gibi algılanmasına neden olan bir davranış türüdür. Damgalama ile bireye karşı bir takım olumsuz nitelendirmeler atfedilmekte, etiketlemeler yapılmaktadır. Damgalamayı gerçekleştiren kişi kendisini daha üst bir konuma yerleştirerek karşısındaki bireyi aşağılamaktadır.

Damgalama eyleminin etkilerinin en çok hissedildiği yerlerden biri de örgütlerdir. Örgüt içinde damgalanan bireyler diğer çalışanlar tarafından dışlanarak yalnızlığa itilmektedir. Bu bireyler çeşitli şekillerde etiketlenerek ötekileştirilmektedirler. Terfi imkanları zorlaştırılmakta ve aşırı iş yükü ile karşı karşıya bırakılabilmektedir. Görev yerleri sık sık değiştirilmekte ve bu süreç işten kovulmalara kadar gidebilmektedir.

Örgütlerde yapılan damgalama ile bireyin insan hakları doğrudan ihmal edilmiş olmaktadır. Damgalamaya uğrayan birey çoğu zaman işten çıkarılmakta ve çalışma ve hayatını kazanma hakkından mahrum edilmektedir. Damgalama faaliyeti ile bireylerin moral ve motivasyonları azalmaktadır. Bunun sonucunda da örgütsel verimlilik düşebilmektedir. Damgalama ile hem birey hem örgüt hem de ülke düzeyinde kayıplar yaşanabilmektedir.

Damgalama eyleminin kontrol altına alınabilmesi için damgalamanın yönetilmesi gerekmektedir. Örgütlerde damgalama eyleminin yönetiminde çalışanlara ve yöneticilere büyük sorumluluklar düşmektedir. Öncelikle tüm örgüt damgalama konusunda

bilinçlendirilmeli, sonuçları hakkında aydınlatılmalıdır. Bireyler arası iletişim kanalları güçlendirilerek, pozitif yaklaşımlar ön plana çıkarılmalıdır. Önyargı ve dedikodunun olmadığı bir çalışma ortamının sağlanması gerekmektedir. Damgalama eyleminin birey, aile, örgüt, toplum ve tüm ülkeyi etkilemesinden dolayı bu konuda engelleyici gerekli adımların ülke bazında değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

2. DAMGALAMA (STİGMATİZASYON)

2.1. Damgalama (Stigmatizasyon) Kavramı

Damgalama bireyin sahip olduğu bir özelliğinden dolayı ona atfedilmiş, utanma hissine neden olan ve bu bireyi toplumda küçük duruma düşüren işaret, simge ya da kalıtsal bir iz olarak ifade edilmektedir (Goffman, 2014:5). Bireyin toplumsal kurallara uymayan davranışları nedeniyle dışlanması, belli bir zaman sonra bu kişinin adının kötü olarak algılanması ve onun utanmasına neden olabilecek bir atıf yüklenmesi durumuna damgalama adı verilmektedir (Soygür ve Özalp: 2015). Diğer bir tanıma göre damgalama toplumun belli bir özelliğinden dolayı kişilere verdiği olumsuz bakış açısı, aşağılık statüsü ve güçsüzlük olarak ifade edilmektedir (Herek, 2009:441).

Damga kavramı etimolojik olarak, ilk kez Eski Yunanlılar tarafından ahlaki olarak zayıf bireylerin toplum tarafından hemen fark edilmesi amacıyla vücuda kazınan simgeler anlamında kullanılmıştır. Bu simgeler kişilerin vücuduna işlenir ve bu simgeyi taşıyanların suçlu, ahlaksız ve köle olduğu kolaylıkla anlaşılırdı (Goffman, 2014:6).

Yang vd. (2007:1525)'e göre damga bireyi diğer bireylerden ayırıştırır ve bireyin değerinin kaybolmasına yol açan bir özellikten kaynaklanmaktadır. Damga kavramı sosyal ögeler üzerine yapılanmakta ve dünyanın her yerinde yaşanabilecek bir olgu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca damgalamada kalıp yargılar ön planda tutulmakta, mağdur kişiler dışlama ve ayırıştırmaya maruz bırakılmaktadır (Sözen vd., 2013: 65).

Damgalama kavramı öncelikle Ervin Goffman tarafından toplum içinde bazı bireylerin sosyal kimliğini bozan olumsuz bir süreç olarak savunulmuştur. Goffman (1963) yaptığı çalışmasında üç tür damgalayıcı koşul olduğunu belirtmektedir. Bu koşullar; ırk ve etnik kimlikler, zihinsel kusurlar ve fiziksel anormalliklerdir. Toplumun beklentilerine uygun davranan bireylerin "normal", diğerlerinin ise küçümsenen ve kusurlu kişilere indirgenliğini ifade eder.

Damgalama, eğitim, medya, din, ekonomik şartlar, aile, kültür ve toplum yapısı gibi birçok nedenden kaynaklanabilmektedir (Çebi vd., 2018). Toplumda bireyler damgalanmış kişilere yardım etme noktasında isteksiz davranabilmektedirler. Hatta damgalanmış kişilerden kaçınmakta ve onlara karşı ani tepkiler verebilmektedir. Literatür incelendiğinde bazı toplumlarda bireylerin; eşcinsellere, engellilere, ruhsal sağlık sıkıntısı yaşayanlara, obezitelere, uyuşturucu bağımlılarına ve AIDS hastalarına karşı damgalayıcı tutum ve davranışlar gösterdiği açıklanmaktadır (Kayma ve Büyükbodur, 2020). Ayrıca damgalama eylemi hastaneler, işyerleri gibi örgütlerde de gerçekleştirilmektedir. Örgütlerde engelli çalışanların diğer çalışanları rahatsız edebilecekleri ve kaza yapmaya daha yatkın oldukları, yaşlı çalışanların eski yöntemlerle çalıştıkları ve değişime kapalı oldukları, kadın çalışanların fazla duygusal oldukları, kariyer hedeflerinin olmadığı ve erkeklere göre daha fazla devamsızlık yaptıkları gibi damgalayıcı bazı kalıp yargılar ortaya atılmıştır (Özmen ve Erdem, 2018).

Damgalamayı ortaya çıkan nedenler çeşitlidir. Sosyal psikologlar bu nedenleri üç temelde ele almışlardır. Bunlar; stereotipler, ön yargılar ve ayrımcılıktır (Topkaya, 2011). Özmen ve Erdem (2018: 200) damgalamanın nedenlerini psikojenik, toplumsal ve teknolojik nedenler olmak üzere üç temel başlık sınıflandırmıştır. Psikojenik nedenlerde damgalamanın oluşmasında

duyguların ön plana çıkması ve başkalarının kötü duruma düşmesinden duyulan gizli mutluluk (kendi yerine başkasının kötü durumda olması) önemli bir yer tutmaktadır. Aynı şekilde önyargılar, ruhsal hastalara karşı duyulan öfke ve korkularda bu nedenler arasındadır. Toplumsal nedenler içerisinde, yaşanan toplumun kültürü, gelenekleri, inanç yapısı, korkuları, ön yargıları, kadınların toplum içindeki yeri gibi birçok durum sayılabilir. Teknolojik nedenler olarak, iletişim kanallarının fazlalığı, damgalayıcı reklamlar, sinema filmleri, yeni bir imajla karşılaşılması, sosyal medya mesajları vb. damgalamayı tetiklemektedir.

Damgalama eyleminde ilk adım etiketleme davranışıdır. Süreç etiketleme ile başlamakta önyargı ile temellenmektedir. Damgalama aslında olumsuz inançların bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Damgalama tecrit, ayrımcılık ve dışlama ile sona ermektedir. Biz ve onlar şeklinde yapılan niteleme ile onlar şeklinde etiketlenen grup bir süre sonra ötekilere dönüşmektedir. Toplum içinde genel kabul görmüş kurallar dışına çıkan kişiler etiketlenerek ötekileştirilmektedir (Ünür, 2015:206).

2.2. Damgalama Türleri

Goffman (2014) damgalamanın üç türünden bahsetmektedir. Bunlar bedensel damgalama, karakter bozukluklarından oluşan damgalama, ırksal ve milli unsurların damgalamasıdır. Bedensel damgalama, bireyin fiziksel problemleri nedeniyle ortaya çıkar. Karakter bozuklukları ile alakalı damgalama genellikle sapkın davranışlar dolayısıyla oluşan doğal olmayan durumlardır. Alkol bağımlıları, ruhsal bozukluklar, hapis yatanlar bu gruba dahil edilmektedir. İrksal ve milli unsurların damgalanması soy bağı ile meydana gelen damgalamalardır.

Corrigan ve Watson (2007:441) damgalamanın iki türü olduğundan bahsetmektedir. Bunlar sosyal damgalama ve kendini damgalama şeklinde ifade edilmektedir. Sosyal damgalama toplumdaki kişilerin bir bireye karşı takındıkları tavır, kendini damgalama ise kişinin kendini düşük, yetersiz hissetmesi olarak adlandırılmaktadır.

Sheehan, Nieweglowski ve Corrigan (2017:51) damgalama türlerini aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

1. Kamusal damgalama: Ayrımcılık ve önyargının kamuoyu tarafından onaylandığı damgalama türü
2. Kendini damgalama: Bireyin kamusal etiketleri ve önyargıları içselleştirip kendi yaşamına uygulaması ile oluşan damgalama
3. Etiketten kaçınma: Ruhsal hastalığı olan bireyin teşhisini ortaya koyan faaliyetlerden kaçınması
4. Yapısal damgalama: Azınlık grubun olanaklarını istemeden kısıtlayan özel ve kamu sektörü politikalarının uygulanmasıdır.
5. Nezaket damgası: Damgalanan kişiler ile yakın temasta bulunan kişilerin damgalanmasıdır.
6. Damgalama gücü: Damgalama yapanların damgalama yapılan grubun kontrol edilmesi, sömürülmesi ve dışlanması aracılığıyla sosyal güçlerini devam ettirmeleridir.
7. Otomatik damgalama: Otomatik olarak ortaya çıkan damgalayıcı duygular, düşünceler ve davranışlardır. Bilinçli bir farkındalık olmadan ortaya çıkarlar.
8. Çoklu damgalama: Birden fazla damgalanmış gruba mensup üyelerin damgalarının birleştirilmesidir.

Literatürde yer alan damlama türleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir. Goffman (1963) e göre damgalama fiziki deformasyon, karakter bozukları ve etnolojik damgalama şeklinde üç türde ele alınmaktadır. Rüşch vd. (2005)' göre toplumsal damgalama ve kendini damgalama olarak sınıflandırılmaktadır. Corrigan vd. (2005)'e göre yapısal damgalama ve kendini damgalama olarak sınıflandırılmaktadır. Boss vd. (2013)' e göre damgalamanın türleri toplumsal damgalama, kendini damgalama ve birliktelik yoluyla damgalama olarak üç türde ele alınmaktadır. Pryor ve Reeder (2011) damgalama türlerini yapısal damgalama, birliktelik yoluyla damgalama, kendini damgalama, toplumsal damgalama olarak sıralamaktadır. Ayrıca Lee vd. (2005) görünür damgalama ve gizlenebilir damgalama, Hogg ve Vaughan (2014) kontrol edilebilir damgalama ve kontrol edilemez damgalama türlerinden bahsetmektedir.

2.3. Damgalamanın Aşamaları

Corrigan ve Watson (2002: 16)' a göre damgalama kalıpyargı, önyargı ve ayrımcılık olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Link vd. (2004:513) ise damgalamanın etiketleme, kalıpyargı, bilişsel ayırım ve duygusal reaksiyonlar olarak dört aşamadan oluştuğunu ifade etmektedir. Bunlara ek olarak Link ve Phelan (2001: 365) tarafından sosyal statü kaybı ve ayrımcılık beşinci aşama olarak eklenmiştir. Bu aşamalar şu şekilde sıralanmaktadır:

Etiketleme aşaması:

Damgalamanın temelinin atıldığı aşama etiketleme aşamasıdır. Normalden farklı şekilde davranış gösteren bireyleri diğerlerinden ayırmak amacıyla olumsuz nitelermeler yüklenir. Bu atıflar etiketlemedir (Özmen, 2018:32). Toplum içinde farklılıkları ayırtırmak amacıyla etiketleme kullanılır. Etiketleme ile bireyler sınıflandırılır ve gruplara ayrılır. Siyah- beyaz, özürülü- sağlam, kör-gören etiketlemelere örnek olarak gösterilebilir (Link ve Phelan, 2001: 367-368).

Kalıpyargı aşaması:

Kalıpyargılar grup üyelerinin özellikleri ve davranışları ile ilgili inançlardır. Bu aşama önyargıların oluşmasına zemin hazırlar (Baron ve Graziano, 1991: 526). Kalıpyargılar bir grubun üyelerinin farklılıklarını dikkate almadan aynı karakteristik özellikleri tamamına atfederek genelleştirme yapmaktır. Kadın çalışanlar, engelliler ve yaşlılar hakkında kullanılan birçok kalıpyargı bulunmaktadır. Kadınların işyerlerinde mantıkları ile değil duygusal karar verecekleri, işe bağlılıklarının az olduğu, kariyer hedeflerinin olmadığı şeklindeki düşünceler kalıpyargıdır. Aynı şekilde yaşlıların esnek olmadıkları, değişime kapalı oldukları, iş devamsızlıklarının yüksek olması; engelli çalışanların iş yerinde kaza yapmaya daha eğilimli olmaları ve diğer çalışanları rahatsız edebilecekleri düşüncesi kalıpyargılara örnek olarak gösterilebilir. Bu noktada önemli olan örgüt yöneticilerinin işe alım ve terfi kararlarında bu kalıpyargılardan hareketle karar alıp almamasıdır (Schnake, 1990: 94).

Önyargılar aşaması:

Önyargılar içinde bulunulan durumun geçmiş yargılar üzerinden değerlendirilmesidir. Önyargılar ile tüm insanlar kategorize edilerek adil olmayan katı genellemelere tabi tutulmaktadır. Sosyal olarak etiketlenmiş kişiler biz ve onlar şeklinde kategorilere ayrılmaktadır (Macionis, 2013: 400).

Önyargılar, geçmişten bugüne gelen kalıpyargılar üzerine inşaa edilir (Kadıoğlu ve Hotun Şahin, 2015: 4). Kalıpyargılar, bilişsel bir süreci; önyargılar ise, psikolojik bir süreci meydana getirir. Önyargılar, kalıpyargıları destekleyerek duygusal reaksiyonların ortaya çıkmasına zemin hazırlar (Topkaya, 2011: 16).

Duygusal Reaksiyonlar aşaması:

Kişilerin kalıpyargılar ve önyargılar ile ötekileştirilmesinin esasında, damgalayan kişilerin sahip olduğu hassasiyet, anksiyete, sinirlilik, öfke, korku ve acıma gibi bir duygu yatmaktadır (Taşkın, 2007: 3). Duygusal ve bilişsel tepkiler sonucunda, toplumdaki yerini kaybeden bireyler damgalanmaya açık duruma gelirler. Örnek olarak “ruhsal hastalığa sahip olanlar tehlikelidir! Onlardan korkarım!” şeklindeki bir düşünce duygusal reaksiyona sebep olmaktadır (Taşkın, 2007: 3). Martin vd. (2000: 220) göre, bu duygusal reaksiyon, toplumdaki diğer bireylerin ruhsal hastalığa sahip olan bireylerden uzaklaşmasını ve onları dışlamaları gerektiği düşüncesini körüklemektedir.

Sosyal Statü Kaybı ve Ayrımcılık:

Sosyal statü kaybı damgalama ile bireyin toplumdaki yerinin düşmesidir. Bu durumda birey toplumda artık eski konumunda yer alamayacaktır. Damgalanan birey, toplumda istenmeyen özelliklerle ilişkilendirilir. Birey diğerlerinden dışlanarak reddedilir ve ayrımcılığa açık hale gelir (Taşkın, 2007: 3-4; Link ve Phelan, 2001: 370-371). Ayrımcılık ön yargı ve kalıp yargıların davranışa dönüşmüş halidir. “Tehlikeli ruhsal hastalığı olan insanlardan kaçacağım, çünkü onlar beni korkutuyor” şeklindeki bir ifade önyargının davranışa dönüşmüş halidir (Topkaya, 2011: 16).

2.4. Damgalama Düzeyleri

İçselleştirilmiş Damgalama:

Damgalayanlar tarafından atfedilen olumsuz kalıp yargıların damgalamaya uğrayan bireyin kendi iç dünyasını ele geçirip orada da geçerli hale gelmesi, bireyde utanma duygusuna sebep olup, toplumdan uzaklaşmasına yol açması içselleştirilmiş damgalama şeklinde ifade edilmektedir (Corrigan, 1998: 213-214). Toplum içinde damgalayan kişiler tarafından yapılan etiketlemeler ve toplumsal kalıp yargılar damgalanan bireyler tarafından istemeseler de zamanla kabullenilirler. Yani içselleştirilmiş damgalama toplumun sahip olduğu inançların birey üzerindeki içselleştirme durumu olarak kabul edilmektedir (Sözen, 2013: 67).

Ailede Damgalama:

Ailede damgalama kavramı iki yönlü ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi aile üyelerinin aile içi hastalarından dolayı toplumdan, çevrelerindeki kişilerden damgalama yaşamalarıdır. Diğer yönden ailede damgalama ise aile üyelerinin bizzat kendilerinin aile içindeki hastalarına karşı damgalayıcı tutumlar sergilemeleridir. Böyle bir durumda hastalar dışarıdan gelen damgalamaya göre aile içinden aldıkları damgalamada daha fazla yaralanmakta ve bunu derin bir şekilde hissetmektedirler (Yıldız vd., 2012). Aile üyelerinin hastaları nedeniyle komşuları, arkadaşları, akrabaları gibi toplum üyeleri tarafından suçlanmaları hatta zarara uğramaları gibi durumlarla da karşılaşmaktadır. Böyle durumlarda hastayla birlikte ailenin diğer fertleri de kendilerine atfedilen etiketlemeleri, kalıp yargıları içselleştirmekte hasta ile onlarda utanma hissi yaşamakta ve strese maruz kalmaktadırlar (Corrigan vd., 2014: 47).

İşyerinde Damgalama:

İş yerinde damgalama eylemi iş arkadaşları arasında asttan üste, üstten asta, ast- ast arasında ve müşteri- çalışanlar arasında yaşanabilmektedir (Zorlu ve Çalım, 2012: 177). İşyerinde damgalama eyleminde örgüt kültürü önemli bir yere sahiptir. Örgüt kültürünün kuruma, çalışanlara zarar veren damgalama eylemine izin verip vermemesi, damgalamayı yönetip caydırıcı faaliyetlerde bulunması damgalamanın yoğunluğu etkileyebilmektedir. Güçlü örgüt

kültürüne sahip kurumlarda damgalama eylemine daha az rastlanıldığı ve örgütlerde daha az damgalama eyleminin yaşanmasının da örgüt kültürünü güçlendirdiği ifade edilmektedir (Yaman ve Güngör, 2013: 787).

İş yerindeki damgalama bazı olumsuz ifadeler birlikte bireyi belli bir kalıba sokar. Bireyin bu kalıplar dahilinde iletişim kurmasına izin verip güven duygusunun zedelenmesine yol açar (Odabaşı, 2009: 170). Damgalama faaliyetinin iş yerinde ortaya çıkması durumunda örgütsel damgalama tabiri de kullanılmaktadır. Örgütsel damgalama eyleminin pek çok olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Bunlar; damgalanan bireylerin işe alınmak istenmemesi, erken emekliliğe zorlanması, terfi olanaklarının kısıtlanması, işten çıkarılması, sık sık bölümünün değiştirilmesi, sürgün gönderilmesi, etiketlemeler yapılması, mobbinge maruz kalması, sorunlarına çözüm bulunmaması, dışlanması, yalnızlığa itilmesi, etraftan saygı görmemesi, diğerlerine göre daha düşük ücretlere çalıştırılması, pasif duruma düşürülerek sindirilmesi olarak sıralanabilmektedir (Yaman ve Ruçlar, 2014: 38).

Toplumda Damgalama:

Toplumsal damgalama kavramı, sosyal damgalama ile eşdeğer görülebilmektedir. Toplumsal damgalama, genel toplum tarafından sahip olunan kalıp yargılar, önyargılar ve ayrımcılık içeren inançlar doğrultusunda oluşmaktadır (Simmons vd., 2015: 407). Toplumda damgalama eyleminin gerçekleşmesinde etnik köken, renk, mezhep, memleket, cinsiyet, dini inanç, parti, medeni durum, ideolojik görüş etkili olabilmektedir. Sosyal damgalamada bireylerin hayatlarının belli bir döneminde yaşadığı olumsuz olayların zamanla tekrar karşısına çıkması ve bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından kusurlu, sorunlu ve kabul edilemez olarak kabul edilmesidir (Gürsoy, 2014: 11). Toplumsal damgalama yaşayan bireyler ile arkadaşlık kurulmak istenmemesi, konuşulmaması, davetlere, organizasyonlara çağırılmaması, etiket takılması, kendinin onlarla evlenmemesi, çocuğunun da evlenmesini istememesi, iletişim kurulmaması, yan yana oturmak bile istenmemesi olası sonuçlar olarak örneklendirilebilir.

2.5. Damgalamanın Sonuçları

Damgalama eylemi bireyin kişiliğini, iş yaşamını, ailesini ve toplumsal yapıyı etkileyebilmektedir. Damgalama eylemi hem bireysel hem de toplumsal açıdan çöküntülere neden olabilmektedir.

Damgalayıcı davranış sonucunda bireyin kişiliği deforme olmakta, birey utanç hissetmekte, aile bireyleri tarafından sevilmediğini istemediğini düşünmekte, depresyona doğru ilerleyerek öz saygısını kaybetmektedir (Florez, 2002:25). Damgalayıcı davranış karşı tarafta dışlanma, toplum tarafından reddedilme, ayrımcılığa uğrama gibi birçok yıkıcı psiko-sosyal davranışlara yol açmaktadır. Bireyin özgüveninde ve yaşam kalitesinde oluşan azalma ile oluşan duygusal reaksiyonlar kendini öfke ve korku biçiminde ortaya çıkarmaktadır. Damgalamaya uğrayan bireyin tüm yaşamı alt üst olmakta, ayrımcılığa maruz kalmakta, değersizleşmekte ve dışlanarak toplumsal yaşamdan uzaklaşmaktadır (Özaslan Çalışkan ve Akça, 2017: 359). Damgalanan bireyler ayrıca çevrelerinden uzaklaştıkları için sağlık beslenme ve gelişim gösteremez ve bu durumda sağlıkları bozulabilir (Yaman, 2013).

Damgalama eyleminin bireyle birlikte iş yerine de çeşitli yansımaları bulunmaktadır. İş yerinde damgalama faaliyeti sonucunda iş yükünün artması, mobbing, yalnızlaştırmak, dışlamak, yaftalama, ötekileştirmek, terfi etmesini engelleme, sık sık görev değişiklikleri ve etiketleme gibi davranışlarla karşı karşıya kalınmaktadır. İş yerinde damgalama faaliyetine belli bir sendikaya üye olma ya da olmama, dini inançlar, siyasal düşünceler gibi sosyal etkenler de neden olabilmektedir. İşe yeni başlayan bireyden iş ile ilgili bilmesi gerekenler saklanarak

bireye iş bilmez, beceriksiz gibi etiketlemeler yapılmakta ve damgalama gerçekleştirilmektedir. Damgalama gerçekte var olan bir durumun ifşası olabildiği gibi tamamen iftira, yalan, etiketleme, dedikodu gibi etik dışı bir durumun yansımaları da olabilir (Yaman ve Güngör, 2013: 783).

Damgala faaliyeti bireyin kendi ile beraber ailesini de derin şekilde etkilemektedir. Damgalanan birey ile diğer aile üyeleri de damgalamadan kendilerine düşen payı alırlar. Geçmiş çağlarda masum bir çocuğun bile anne babasının günahlarından dolayı suçlandığı ve cezalandırıldığı durumlarla karşılaşmıştır (Goffman, 2014: 25).

2.6. Damgalama Konusunda Yapılmış Bazı Çalışmalar

Ayhan (2021), kamu kurumu çalışanları üzerinde gerçekleştirmiş olduğu çalışmada damgalamanın işe yabancılaşma üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma modeli olarak tarama yönteminden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda damgalama ve işe yabancılaşma arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz vd. (2021), tarafından yapılan çalışmada hemşirelerin iş stresi ve damgalama eğilim düzeylerini belirlemek ve bu kavramlar arasında ilişki olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışma üniversite hastanesinde görev yapan 245 hemşire üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda hemşirelerin psikolojik damgalama eğilimi düzeylerinin ortalamasının altında olduğu bulunmuştur. Hemşirelerin iş stresi ve damgalama düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bayramlık ve Uluğ (2019), yaptıkları çalışmada kişilik özellikleri ve damgalama düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma Ankara ilinde devlet okullarında görev yapan öğretmenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Örnekleme 399 öğretmen oluşturmaktadır. Öğretmenlerin damgalama düzeylerinin cinsiyet ve aldıkları eğitim değişkenine göre farklılık gösterdiği ortaya konulmuştur. Ayrıca öğretmenlerin düşük düzeyde damgalama davranışı gösterdikleri gözlemlenmiştir. Öğretmenlerin hizmet yılı ve gelişime açıklık düzeyleri arttıkça damgalama davranışlarının da azaldığı ortaya konulmuştur. Duygusal dengesizlik düzeyi yüksek öğretmenlerin damgalama düzeylerinin de yüksek olduğu ifade edilmiştir.

Önk ve Cemaloğlu (2016), yapılan çalışmada öğretmenlerin damgalama düzeyleri ile örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki saptanmaya çalışılmıştır. Çalışma Ankara ili merkez ilçelerdeki resmî kurumlarda görev yapan 204 öğretmen üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin damgalama eğilimlerinin psikolojik sağlık ve ön yargı alt boyutlarında yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca öğretmenlerin damgalama düzeyleri ile örgütsel adalet algıları arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Özmen, (2018) hemşireler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada damgalamanın nedenleri, türleri, sonuçları ve önleyici önerilerin belirlenmesini amaçlamıştır. Çalışma 20 hemşire ile görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler NVivo 11 Pro programı ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda damgalama türleri, nedenleri, sonuçları ve önlemeye yönelik öneriler ortaya konulmuştur.

Yaman ve Güngör (2013), yaptıkları çalışma ile öğretmenlerin ve yöneticilerin damgalama düzeyleri ile örgüt kültürü arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Zonguldak ilinde görev yapan 655 öğretmen, 125 yönetici oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda her iki grubunda psikolojik sağlık ve ön yargı alt boyutlarında damgalama eğilimlerinin yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte damgalama eğilimini azaldıkça örgüt kültürünün güçlendiği ifade edilmiştir.

3. SONUÇ

Sosyal yönden farklılıkların daha da belirginleştiği ve kategorileşmelerin arttığı günümüz toplum yapısında damgalama sorunu her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Damgalama eyleminin yönetilmesi ile birey, bireyin ailesi, örgüt ve toplumun tamamı açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Bu noktada temel sorun toplumun kendisi gibi olmayanlara yani ötekileştirdiklerine karşı nasıl davranılması gerektiği, bu konudaki yanlış bilgilerin ve inanışların nasıl düzeltilebileceği konularıdır. Bu konuda yalnızca devlet değil devlet ile birlikte, medyanın, sivil toplum kuruluşlarının, ulusal ve uluslararası kuruluşların, sendikaların ve ilgili tüm kurumların halkı bilinçlendirmeye yönelik kampanyalar düzenlemeleri gerekmektedir.

İşyerinde damgalama eyleminde öncelikle yöneticilere ve damgalanan bireylere büyük görevler düşmektedir. Damgalanan birey kendini korumak amacıyla bilinçli ya da bilinçsiz olarak bir takım savunma mekanizmaları geliştirmektedir. Damgalama bilinci yüksek olan çalışanlar bu süreçte yaşadıkları stres ile daha kolay başa çıkabilmektedir. Yöneticiler tüm çalışanlara karşı adil davranıp etkili bir liderlik yaptıklarında, çalışanların fikirlerini önemseyip iletişim kanallarını etkin kullandıklarında ön yargılardan, ayrımcılık ve dedikodulardan arınmış bir çalışma ortamı sağlayabilirler. Örgütlerde gerçekleştirilen hizmet içi eğitimler ile damgalama konusunda bilgilendirmelerin ve engellemelerin yapılması önerilmektedir.

Damgalama bireyi, ailesini, çevresini ve toplumun genelini etkilediğinden dolayı damgalamanın engellenebilmesi için ailede, örgütlerde ve tüm sosyal katmanlarda gerekli adımların atılması gerekmektedir. Toplum içinde tüm bireylerin etiketlenmeden, ötekileştirilmeden, dışlanmadan insan onuruna yakışacak şekilde yaşaması ve varlığını devam ettirebilmesi için damgalama ile topyekûn mücadele edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Ayhan, E. E., & Yağcı, H. İşyerinde Damgalanmanın İşe Yabancılaşma Açısından Değerlendirilmesi: Bir Kamu Kurumu Örneği. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 167-188.
- [2] Baron, R. M. And Graziano, W. G., (1991), *Social Psychology*, Second Edition, Holt, Abd: Rinehart And Winston, Inc.
- [3] Bayramlık, H.A.A., ve Uluğ, F. (2019). Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ile Damgalama Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1):4- 17
- [4] Boss, A. E. R., Pryor, J. B., Reeder, G. D. And Stutterheim, S. E. (2013). Stigma: Advances In Theory And Research, *Basic And Applied Social Psychology*, 35(1), 1-9.
- [5] Corrigan, P. W., (1998), The Impact Of Stigma On Severe Mental Illness, *Cognitive And Behavioral Practice*, 5(2): 201-222.
- [6] Corrigan, P. W. And Watson, A. C., (2002), Understanding The Impact Of Stigma On People With Mental Illness, *World Psychiatry*, (1)1: 16-20
- [7] Corrigan, P. W., Watson, A. C., Gracia, G., Slopen, N., Rasinski, K. And Hall, L. L. (2005). Newspaper Stories As Measures Of Structural Stigma, *Psychiatric Services*, 56(5), 551-556.

- [8] Corrigan, P.W. & Watson, A.C. (2007). The Public Stigma Of Psychiatric And The Gender, Ethnicity And Education Of The Perceiver. *Community Mental Health Journal*, 43(5), 439–458.
- [9] Corrigan, P. W., Druss, B. G. And Perlick, D. A., (2014), The Impact Of Mental Illness Stigma On Seeking And Participating In Mental Health Care, *Psychological Science In The Public Interest*, 15(2): 37-70.
- [10] Çebi, M., Eliöz, M., Ve Akbuga, E. (2018). Sporcularda Damgalama. *Turkish Studies*, 13(26): 395-403. Doi: 10.7827/Turkishstudies.14456
- [11] Goffman, E. (1963). Stigma: Notes On The Management Of Spoiled İdentity, Abd: Prentice-Hall.
- [12] Goffman, E., (2014), *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, (Çev. L. S. Ş. Geniş), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- [13] Gürsoy, O., (2014), Profesyonel Psikolojik Yardım Alma Deneyimlerine Göre Mersin Üniversitesi Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Almaya Yönelik Tutumları: Sosyal Damgalama, Kendini Damgalama, Kendini Açma ve Benlik Saygısı ve Cinsiyet Değişkenlerinin Rolü, Mersin: Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- [14] Herek, G. M. (2009). Hate Crimes And Stigma-Related Experiences Among Sexual Minority Adults In The United States: Prevalence Estimates From A National Probability Sample. *Journal Of Interpersonal Violence*, 24(1), 54-74.
- [15] Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2014). Social Psychology 7th Eds. Harlow: Pearson Education Limited.
- [16] Kadioğlu, M. ve Hotun Şahin, N., (2015), Stigmatizasyon (Damgalama) ve Kadın, *Sağlık ve Toplum*, 25(3): 3-9.
- [17] Kayma, D., & Büyükbodur, A. Ç. (2020). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Özgeçmiş Özellikleri ile Damgalama (Stigma) Eğilimleri Arasındaki İlişki. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 849-873.
- [18] Lee, S., Lee, M. T. Y., Chiu, M. Y. L. And Kleinman, A., (2005). Experience Of Social Stigma By People With Schizophrenia In Hong Kong, *British Journal Of Psychiatry*, 186: 153-157.
- [19] Link, B. G. And Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing Stigma, *Annu. Rev. Sociol.*, 27, 363-385.
- [20] Link, B. G., Yang, L. H., Phelan, J. C. And Collins, P. Y., (2004), Measuring Mental Illness Stigma, *Schizophrenia Bulletin*, 30(3): 511-541.
- [21] Macionis, J. J. (2013). Sosyoloji, 13. Baskı, (Çev. Vildan Akan), Ankara: Nobel.
- [22] Martin, J. K., Pescosolido, B. A. And Tuch, S. A., (2000), Of Fear And Loathing: The Role Of Disturbing Behavior, Labels, And Causal Attributions In Shaping Public Attitudes Toward People With Mental Illness, *Journal Of Health And Social Behavior*, 41(2): 208-223.
- [23] Odabaşı, H., (2009), *360 Derece İletişim*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

- [24] Önk, M., ve Cemaloğlu, N. (2016). Öğretmenlerin Damgalama Düzeyleri İle Örgütsel Adalet Algıları Arasındaki İlişki. *International Journal Of Human Sciences*, 13(1): 1574-1588. Doi:10.14687/İjhs.V13i1.3622
- [25] Özasan Çalışkan, B. Ö. Ve Akça, M. (2017). Damgalanma Algısı ve Sapma Davranışı İlişkisinde Kişilik Özelliklerinin Düzenleyici Rolü. *International Journal Of Academic Value Studies*, 3(13), 357369
- [26] Özmen, S. (2018). Hastane Çalışanları Arasında Damgalama (Stigmatizasyon) Olgusu Üzerine Keşifsel Bir Çalışma. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- [27] Özmen S., ve Erdem R. (2018). Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(1): 185-208.
- [28] Pryor, J. B., & Reeder, G. D. (2011). Hiv-Related Stigma. *Hiv/Aids In The Post-Haart Era: Manifestations, Treatment, And Epidemiology*, 790-806.
- [29] Rüşch, N., Angermeyer, M. C. And Patrick, W. C., (2005), Mental İllness Stigma: Concepts, Consequences, And İnitatives To Reduce Stigma, *European Psychiatry*, 20, 529-539.
- [30] Schnake, M. E., (1990), *Human Relations*, Ohio: Merrill Publishing Company.
- [31] Sheehan, L., Nieweglowski, K., & Corrigan, P. W. (2017). Structures And Types Of Stigma, S 43-82 İ W. Gaebel, W. Rössler, & N. Sartorius (Eds.), *The Stigma Of Mental İllness End Of The Story?* Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- [32] Simmons, L. A., Yang, N. Y., Wu, Q., Bush, H. M. And Crofford, L. J. (2015). Public And Personal Depression Stigma İn A Rural American Female Sample, *Archives Of Psychiatric Nursing*, 29, 407-412.
- [33] Soygür, H. ve Özalp, E., (2005), Şizofreni ve Damgalanma Sorunu, *Turkiye Klinikleri J Int Med Sci*, 1(12): 74-80.
- [34] Sözen, A., Özgür, T. B., Elçi, Ç., Bakır, P., Efil, H., Özver, İ. Vd., (2013), “Erişkin Yaşta Cinsel İstismara Uğramış Bireylerde İçselleştirilmiş Damgalama Ve Psikopatoloji Arasındaki İlişki”, *Journal Of Mood Disorders*, 3(2): 64-69.
- [35] Taşkın, E.O. (2007). Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutum Ve Damgalamayı Etkileyen Etmenler, (Ed. E. Oryal Taşkın), *Stigma Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar Ve Damgalama İçinde*, (73-114), 1. Baskı, İzmir: Meta Basım Matbaacılık
- [36] Topkaya, N., (2011), Psikolojik Yardım Alma Niyetinin Sosyal Damgalama, Tedavi Korkusu, Beklenen Yarar, Beklenen Risk ve Tutum Faktörleriyle Modellenmesi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [37] Ünür, E. (2015). *Yerli Dizilerdeki Kimlik Kalıpları*. Eğitim Yayınevi.
- [38] Yaman, E. ve Güngör, H. (2013). Relationship Between Stigma Tendencies Of School Administrators' And Teachers' And Organizational Culture, *International Online Journal Of Educational Sciences*, 5(3), 783-797.

- [39] Yaman, E. Ve Ruçlar, K. (2014). Örgüt Kültürünün Yordayıcısı Olarak Üniversitelerde Örgütsel Sessizlik, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(1), 36-50.
- [40] Yang, L.H., Kleinman, A., Link, B.G., Phelan, J.C., Lee, S. And Good, B., (2007), Culture And Stigma: Adding Moral Experience To Social Theory, *Social Science & Medicine*, 64: 1524-1535.
- [41] Yıldız, M., Özten, E., Işık, S., Özyıldırım, İ., Karayün, D., Cerit, C. Vd., (2012), Şizofreni Hastaları, Hasta Yakınları Ve Majör Depresif Bozukluk Hastalarında Kendini Damgalama, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13: 1-7.
- [42] Yılmaz, F. T., Yıldız, E., & Cevik, B. E. (2021). Hemsirelerin İş Stresi İle Damgalama Eğilimleri Arasındaki İlişki., *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*, 6(12).190-203
- [43] Zorlu, M. Ve Çalım, S. İ., (2012), İşyerinde Damgalama ve Ayrımcılık Faktörü Olarak HIV/AİDs, *Çalışma Ve Toplum*, 4, 165-187.

LİDERLİKTE GÜÇ ZEHİRLENMESİ: HUBRİS SENDROMUNA KAVRAMSAL BİR

BAKIŞ

Öğr. Gör. Dr., Ayşe YAVUZ

Selçuk Üniversitesi, Taşkent MYO, - 0000-0003-2103-7833

ÖZET

Hubris sendromu aşırı güce sahip olunması nedeniyle güç zehirlenmesi yaşayan kişilerin aşırı şekilde kibire de kapılmaları ile ortaya çıkan bir durumdur. Hubris sendromuna yakalanan kişiler aşırı bir özgüven sergileyerek sürekli olarak kişisel imajlarını artırma eğilimindedirler. Hubris sendromunda abartılı bir gurur, diğerlerini küçük görme ve ezici bir özgüven bir arada bulunur. Hubris sendromuna kapılmış liderler başarmanın sonucunda elde ettikleri aşırı güç ve özgüvenle birlikte hızlı kararlar alarak örgütün varlığını tehlikeye sokabilirler. Başkalarını dinlememe, aceleci davranma, eleştiriye kapalı olma, empati yoksunluğu, her konuda baskın davranma gibi davranışlara sahip olurlar. Liderin sahip olduğu aşırı gücün tıpkı bir uyuşturucu gibi onu zehirlediği ve ölçüyü aşan davranışlara neden olduğu ifade edilmektedir. Hubris sendromunun kontrol altına alınabilmesi için çift yönlü iletişime izin verilmeli, katı bir hiyerarşik yapıdan vazgeçilmeli, başkalarının öneri, fikir ve düşüncelerine önem verilmeli ve empati kurulmalıdır. Bu çalışma ile güç zehirlenmesi olarak ifade edilen hubris sendromu kavramsal açıdan ele alınmış, bu sendromunun liderlikte ortaya çıkışı ve etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hubris sendromu, güç zehirlenmesi, liderlik

POWER POISONING IN LEADERSHIP: A CONCEPTUAL STUDY ON HUBRIS SYNDROME

ABSTRACT

Hubris syndrome is a condition that occurs when people who experience power poisoning due to having excessive power become overly arrogant. People with Hubris syndrome tend to constantly increase their self-image by displaying excessive self-confidence. In Hubris syndrome, an exaggerated pride, contempt for others, and an overwhelming self-confidence coexist. Leaders caught in the Hubris syndrome can endanger the existence of the organization by making quick decisions with the excessive power and self-confidence they gain as a result of success. They have behaviors such as not listening to others, acting hastily, being closed to criticism, lack of empathy, being dominant in all matters. It is stated that the excessive power possessed by the leader poisons him like a drug and causes behaviors that exceed measure. In order to control Hubris syndrome, two-way communication should be allowed, a strict hierarchical structure should be abandoned, the suggestions, ideas and thoughts of others should be given importance and empathy should be established. In this study, hubris syndrome, which is expressed as power poisoning, has been conceptually discussed, and the emergence and effects of this syndrome in leadership have been tried to be explained.

Keywords: Hubris syndrome, power poisoning, leadership

1. GİRİŞ

Hubris sendromunun ortaya çıkmasında etkili olan en önemli nedenler güç ve başarıdır. Aşırı güce sahip olan kişiler sürekli başarı elde etmeleriyle birlikte her alanda kendilerini iyi zannederek hubris sendromuna yakalanabilmektedirler. Hubris sendromuna yakalanan bireyler toplum tarafından yenilmez, ulaşılmaz ve üstün görülebilmektedir. Bu durum bu bireylerin hubris sendromuna yakalanma riskini daha da arttırmaktadır. Hubris sendromuna yakalanan bireyler aşırı özgüvenleri neticesinde tevazularını kaybetmişlerdir. Bu kişiler genellikle kendileri dışında kimseyi düşünmezler, sahip oldukları güç tarafından zehirlenmişlerdir, başkalarını küçük görürler ve önemsemezler. Kişisel imajlarını zenginleştirmek ve korumak amacıyla hareket ederler. Liderlik gücün kullanımı ile ilgili bir kavramdır. Bu noktada önemli olan bu gücü kullanırken doz aşımının yaşanıp yaşanmayacağıdır. Yapılan bu çalışmanın amacı liderlikte hubris sendromunun kavramsal açıdan ele alınıp, bu sendromunun liderlikte ortaya çıkışı ve etkilerini ortaya koymaktır.

2. HUBRİS SENDROMU

2.1. Hubris ve Hubris Sendromu Kavramı

Hubris kelimesi köken olarak Antik Yunan'a kadar dayanmaktadır. En genel anlamıyla gücü elinde bulduran bir kişinin aşırı özgüven ve gurur ile başkalarını küçümsemesi ve onlara karşı sergilediği kibirli, küstah davranışları olarak açıklanmaktadır. Birey bu davranışlarından ve gücü elinde bulundurmasından dolayı mutluluk duysa bile bu gibi insan onurunu zarar veren davranışlar Antik Yunan'da hoş karşılanmamıştır (Owen, 2008).

Homeros "hubris"e ilişkin tespitlerini Aşil'in Truva kahramanı Hector'un savaşta yenilerek ölümünden sonra gösterdiği davranışlar ile ilişkilendirmiştir. Aşil yenik düşmüş bir kahramana saygı duymak yerine onun cansız bedenini arenada sürükleterek onun adını küçük düşürmüş ve edep kurallarını ihlal etmiştir. Aynı şekilde Homeros'un İlyada'sında da bir kişi yetenekleri dolayısıyla övüldüğünde, tanrılara özgü hünere kalkıştığında, gelenekleri ihlal ettiğinde kibir suçu ile suçlanmışlardır (Trumbull, 2010).

Hubris kavramı aşırı gurur, kendini aşırı derecede beğenme ve güç zehirlenmesi kavramlarını içermektedir (Beinart, 2010:3). Kendine aşırı güven ya da abartılı gurur olarak da ifade edilen hubris kavramı modern çağda aşırı kibir, önyargı ve detayları görmezden gelerek hareket etme olarak tanımlanmaktadır (Brennan ve Conroy, 2013: 56). Hubrise Türk kültüründe yapılan atıflarda bulunmaktadır. "Burnu yere düşsealmaz", "burnu Kafdağı'na çıkmak", "alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar", "küçük dağları ben yarattım demek" sözleri hubrise örnek gösterilebilecek atasözü ve deyimler arasında yer almaktadır (Erdeveci, 2021).

Hubris sendromu, aşırı özgüven, kendi dışında diğerlerinin yeteneklerini küçümseme ve onlara hakaret etme şeklinde karakterize edilmektedir (Owen, 2006). Hubris sendromu sahip olunan güç ile anormal davranış arasındaki nedensel bağlantıya odaklanan bir kavram olarak ifade edilmiştir. Hubris sendromu bireyin kendi genetik özelliklerinden kaynaklanan bir durum olmamakla birlikte kazanılmış bir durumdur. Bireyin ailesinden, çevresel koşullardan, tecrübelerinden, etrafındaki bireylerden ve kişisel özelliklerinin toplamından oluşan ve

sonradan kazanılan bir durum olarak görülmektedir (Owen, 2008). Özellikle formal güce ulaşan bir liderin yakalanabileceği psikiyatrik bir rahatsızlık olarak ifade edilmektedir (Pullen ve Rhodes, 2008).

Hubris sendromuna yakalanan birey kendini övmek amacıyla dünyayı bir araç olarak görür. Birey sürekli olarak kendi imajını zenginleştirmek için çabalar ve bu konuda aşırı bir kaygı duyar. Kendini örgüt, ulus yada bütün bir ülke ile bütünleştirerek konuşur, kendisinin kutsal bir görevle görevlendirildiğine dair betimlemeler yapar ve diğerlerini hor görür. Kendisini yargılayabilecek bir makamın olmadığını düşünür (Owen ve Davidson, 2009). Bu kişiler ifadelerini “kesinlikle, mutlak bir şekilde, mutlaka” gibi yargılar ile bitirirler (Barclay, 2000: 129). Bu sendrom özellikle mizahi yönü çok gelişmemiş ve eleştiriye kapalı bireylerde ortaya çıkmakla birlikte son yüzyılın liderlerinden George W. Bush, Margaret Thatcher, Tony Blair ve Lloyd George’ da kendini açıkça göstermektedir (Owen, 2008: 428).

Hubris sendromuna yakalanan bireyler kendilerini duygusal bir tehdit altında hissedip yapılan her eleştiriye bir tehdit olarak algılayarak tepki verirler. Bu tepkiler bazen aşırı kibirle birlikte şiddete kadar gidebilmektedir. Bu kişiler iktidara geldiklerinde eşitliği reddederek siyasi arenaya zarar verebilirler. Hakimiyetin yalnızca kendinde olduğunu düşünürler ve bunu zedeleyebilecek her türlü durumu ortadan kaldırmaya çabalarlar. Kendinin altında bulunan ya da kendine inanan kişilerden mutlak bir sadakat beklerler (Button, 2012: 306).

2.2. Hubris Sendromuna Etki Eden Faktörler

Hubris sendromuna yakalanan kişiler gerçeklikten uzaklaşmışlardır. Birçok zaman dürtüsel olarak pervasızca hareket ederler. Gerçekleştirdikleri eylemlerin sonucuna ve maliyetine odaklandıkları için ahlaki tarafla ilgilenmezler. Liderler üzerinde gerçekleştirilen çalışmalarda hubris sendromunun oluşmasına yol açan en önemli etkenlerden birinin kazanılmış güç olduğu ortaya konulmuştur (Owen ve Davidson, 2009).

Hubris sendromu güç kavramı ile ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir. Hubris sendromunun bireyde normal seyrinde gözlemlenebilmesi için bireyin gücü elinde uzun bir süre bulundurması gerekmektedir. Eğer bireyin elinde yeteneklerinin çok üstünde hükmedemeyeceği kadar fazla güç bulunuyor ise hubristik sendromuna doğru yol alamaya başlayabilir (Owen, 2008: 428; Leon, 2007: 63). Diğer bir ifade ile birey elinde bulunan güç ile başarıya ulaşabilecek zamana sahip olmadığında sahip olduğu bu güç ile zehirlenebilir. Bu zehirlenme sonucunda da bir takım zihinsel rahatsızlıklar meydana gelebilir. Bu dönemden itibaren de hubris sendromu ortaya çıkar (Owen, 2008: 428).

Hubris sendromuna güç ile birlikte etki eden diğer bir faktör de başarıdır. Hubris sendromu bireyin başarıyı abartarak sahip olduğu güce çok fazla değer yüklemesi ile ortaya çıkan bir durumdur (Furnham, 2015). Bu sendrom özellikle bireylerin büyük bir başarı elde edip etrafındaki diğerlerini küçümsemesi şeklinde kendini göstermektedir. Sendroma yakalanan bireyler karşılıklarına çıkan riskleri uygun şekilde değerlendirmeyip başarısızlık ihtimalini göz ardı etmektedirler. Böyle davranmalarındaki en temel nedenlerden biri ise kendilerine duydukları aşırı özgüvenleridir (Willard, 2014: 849).

Hubris sendromuna etki eden faktörlerden bir diğeri ise aşırı rekabetçilik özelliğidir. Diğer bir faktör ise kaostur. Kaos gücün tam karşıtıdır. Örgüt yöneticileri zaman zaman kaos duygusuna kapılmakta ve örgüt içinde gücü daha fazla hissettirmek istemektedirler. Bu durumda yöneticinin ya da liderin hubristik davranışlar göstermesine neden olacaktır (Fairholm, 2009: 25).

Hubris sendromuna etki eden bir başka faktör ise bilişsel davranışların ve sezgilerin birlikte ortaya çıkmamasıdır. Birey eğer sezgilerini yanlış anlamlandırıp onları bir süzgeçten geçirmezse dikkatsiz ve kibirli bir davranış sergilemiş olur. Bu durum da hubristik davranış oluşmasına zemin hazırlar (Claxton vd., 2015: 57).

Hubris sendromuna yakalanan bireyler genellikle empatiden uzak bir şekilde yetişmiş çocuklardır. Bu çocuklar özellikle başkalarının beğenisine ve takdirine daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Bu tür bireylerde gözlemlenen özellikler genel olarak şunlardır (Petit ve Bollaert, 2012: 265):

- Kendilerine aşırı önem verirler ve kendilerini çok değerli hissederler. Özellikle yeteneklerini ve başarılarını oldukça abartıp herkes tarafından çok üstün bir durummuş gibi algılanmasını beklerler.
- Sınırsız gücü, sınırsız başarıyı, takdir edilmeyi, sevmeyi sürekli olarak arzularlar ve bunları kazanmak için çabalarlar.
- Kendilerinin eşsiz, tek ve özel olduğunu düşünürler. Etraflarında gördükleri diğer özel ve eşsiz bireyleri de kendileri ile ilişkilendirirler.
- Bu bireyler en güçlü, en başarılı, en ideal ve en güzel olabilmek için etrafındaki bireylerden faydalanır hatta onları sömürürler. Kendilerinden başka kimseyi düşünmediklerinden dolayı kendi amaçları için etrafındakileri kullanırlar.
- Bu bireyler genellikle mağrur ve kibirli davranışlar sergilemektedirler.

Goldman (2009:19-20) tarafından yapılan bir çalışmada belli şirketlerdeki liderler ile görüşmeler gerçekleştirilmiş bu görüşmeler neticesinde de bu liderlerin hubris sendromlu olduklarına kanaat getirilmiştir. Bu durumun nedeni olarak da arka planda sahip oldukları hastalıklar olarak gösterilmiştir. Bu liderlerde hubris sendromuna sebep olan psikolojik bozukluklar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- Yetişkin dikkat eksikliği bozukluğu
- Narsistik Kişilik bozukluğu
- Aralıklı olarak patlamaya hazır bozukluk
- Pasif Agresif kişilik bozukluğu
- Histrionik Kişilik Bozukluğu
- Ayrılık kaygısı bozukluğu
- Anti sosyal kişilik bozukluğu
- Depresyon
- Beden dismorfik bozukluk

Owen (2008) tarafından bir kişide hubris sendromunun olup olmadığını belirlemek için geliştirilen 14 davranış özellikleri ve sahip olduğu kişilik bozuklukları aşağıda sıralanmıştır. Owen (2008)'e göre hubris sendromunun belirtileri:

- Narsistik Kişilik Bozukluğu
  - Çalıştığı pozisyonu ve dünyayı gücünü göstereceği ve zafer kazanacağı bir arena olarak görmek gibi narsistik bir eğilime sahip olması
  - İmajını zenginleştirmek amacıyla kendini hep iyi gösterebilecek durumlarda bulunmaya çabalaması
  - Görünümü ve imajı ile ilgili aşırı bir kaygı taşıması
  - Günlük işlerinden bile bahsederken kendini aşırı yüceltme eğilimi göstermesi
  - Kendi yargılarına aşırı derecede güvenirken başkalarının eleştiri ve tavsiyelerini küçümsemesi
  - Kendisine aşırı düzeyde güvenmesi ve abartılı olarak kendini her şeyi başarabilecek güçte görmesi
  - Kendini arkadaşlarının ve çevresindekilerin yargılayamayacağını yalnızca Tanrının yargılamaya layık olduğunu düşünmesi
- Anti-sosyal Kişilik Bozuklukları
  - Giderek yalnızlaşması ve zamanla gerçeklikle olan bağlantısını kaybetmesi
- Histrionik Kişilik Bozuklukları
  - Aşırı kibir yüzünden işlerin ters gidebileceği ihtimalini hiç düşünmediğinden aşırı kibirden kaynaklanan bir yetersizlik göstermesi
- Kendine Mahsus Belirtiler
  - Benzersiz, eşsiz oluşunu vurgulamak için kendinden bahsederken özellikle “biz” zamirini kullanması
  - Kendisini çalıştığı örgüt ile aynı düzeyde tutması ve bireysel çıkarlarını çalıştığı örgütün çıkarları ile bir görmesi
  - Her durumda haklı olduğunu düşünerek böyle bir inanç taşıması
  - Aceleci, huzursuz, düşünmeden ve pervasızca hareket etmesi
  - Yaptığı hareketlerin sonuçlarından kaçınmak için uygulamalarını doğruluk, dürüstlük, namus ahlâki bir tabana dayandırmaya çalışması

Hubris sendromuna yakalanan bireylerde genel kanı çok abartılı bir kibir ve gurur, aşırı derecede kendine güvenme, çevresine olumlu bir imaj yansıtmaya çalışma, güç, hırs, umursamamazlık, cezalandırma, meydan okuma ve öfke ile birlikte etrafındaki kişileri küçük gören tavırlar sergilemesidir (Özgüzel ve Taş, 2016: 126; Ronfeldt, 1994: 10).

2.3. Liderlikte Hubris Sendromu

Yapılan araştırmalarda hubris sendromuna özellikle lider ve yöneticilerin yakalandığı ortaya konulmuştur. Bu pozisyonlarda görev alan bireylerin bazı zor işlerde başarılı olduktan sonra kendilerine aşırı bir özgüven duymaları ile hubris sendromu ortaya çıkmaktadır. Bu liderlerin başarıları ile gelen ün veya etrafları tarafından daha çok tanınmaları hubris sendromunu desteklemektedir (Lorenz, 2011: 2).

Hubris liderlerin en belirgin özelliklerinden biri gücü uzun süre ellerinde bulundurmalarından dolayı etrafındaki bireyleri küçümseyerek aşırı kibirli tutumlar sergilemesidir. Hubris liderler bu tür tutum ve davranışlarını çalıştıkları örgütlerinde de göstermektedirler. Hubris liderler örgüt içinde diğer çalışanları küçük görerek onların fikir, düşünce ve önerilerini dikkate almazlar. Etrafındaki kişilerin kendisini kıskandığını düşünür ve her şeyin kendi kontrolü altında olmasını isterler. Yapılan çalışmalarda hubris liderlerin çalışanlar üzerinde stres, motivasyon kaybı, yabancılaşma, güvensizlik bir takım olumsuz etkilere neden olduğu ortaya konulmuştur (Akca, 2017:289).

Üst düzey yönetici ve liderlerde hubris sendromuna neden olan 4 temel kaynak aşağıda sıralandığı gibidir (Hayward ve Hambrick, 1997: 107):

1. Bireyin ya da örgütün en son kazandığı başarı eğer oldukça büyükse hubris sendromuna yol açabilir. Birey daha fazlasını yapabileceğine inanarak sezgileriyle hareket edebilir. Bilişsel düşünmeden etrafındaki detayları göz ardı ederek dürtüsel hareket eder ve bu da hubris sendromuna neden olabilir.
2. Liderin ya da yöneticinin kazandığı başarılarından dolayı medyada gereğinden fazla övgü dolu haberlerin olması bu kişinin özgüvenini aşırı şekilde şişirir. Kendini bir noktadan sonra yenilmez bir kahraman gibi görmeye başlar. Bunun sonucunda da lider hareketlerini kontrol edebilme kabiliyetini kaybetmeye başlar. Lider kendini; her şeyi yapabilen, diğerlerinin gözünde kahraman imajına sahip, yenilmez bir birey olarak görür.
3. Lider veya yönetici sürekli olarak başarılı oluyorsa bir noktadan her şeyi yapabileceği ve becerebileceği inancına sahip olur. Bu durumda liderin oldukça büyümüş bir egoya sahip olmasına neden olur. Liderin sahip olduğu bu imajdan dolayı hubris sendromuna yakalanma ihtimali artmaktadır.
4. Lider ile diğer ast yöneticiler arasındaki ilişkinin zayıf olması da hubris sendromuna yol açabilmektedir. Lider bu zayıf ilişkiden dolayı astlarının söylediklerini önemsemeyip eleştirilerini dikkate almayabilir. Kendinin kahraman bir kişiliğe sahip olduğunu düşünerek bu konuda sarsılmaz bir inanca sahip olur. Eğer lider ile astları arasında sağlam bir ilişki olursa lider daha gerçeğe yakın bir zemine çekilerek hubrisin ortaya çıkması engellenebilir.

Bir örgütte lider hubris sendromuna yakalandığı zaman örgütüne kendine verdiği zarardan daha fazlasını vermektedir. (Robinson vd., 2016; Barling, 2014: 51). Diğer bir ifade ile bu kişilerin kuruma verdikleri zarar oldukça fazla olabilmektedir. Sendroma yakalanan kişilerin bulunduğu pozisyon ne kadar yüksekse ve gücü ne kadar fazlaysa söz hakkı da o kadar fazla olacaktır (Lubit, 2002: 135). Bu kişiler sahip oldukları yetenekleri aşırı derecede abartıp etraflarındaki olumsuzlukları görmezden gelirler. Yalnızca kişisel menfaatlerini düşünüp örgütü tehdit eden durumları görmezden gelerek örgütün varlığını tehlikeye atarlar (Haynes vd., 2015: 486). Ayrıca hubris sendromlu yönetici veya liderler çalışanların moralini, motivasyonunu, örgütte kalma süresini etkilediğinden dolayı örgüte uzun vadede de zarar verebilmektedir (Lubit, 2002: 135).

Hubris sendromlu liderler etrafındaki diğer kişileri önemsemezler. Onların ne söylediğini dinlemez, dikkate almaz onları küçümser ve hor görürler. Etrafındaki kişilerin yaptığını beğenmez ve empati yapmazlar (Fettweis, 2013: 1). Hatta insani duygularını kaybettiklerinden elindeki güce dayanarak ekip arkadaşlarına zorbalık bile uygulayabilirler (Ançel, 2012: 97).

Liderlikte hubris sendromundan bahseden çalışmalara rastlanmaktadır. Özellikle yönetici ve politikacılarda görülen hubris sendromu örgüt içinde birçok olumsuz duruma neden olmaktadır (Anderson vd., 2008: 91; Anderson ve Galinsky 2006: 534; Hayward ve Hambrick, 1997: 105; Roll, 1986: 214; Tepper, 2000: 180; Tracy ve Robin, 2007: 923). Yöneticilerin para israfına yol

açtığı (Hayward ve Hambrick, 1997: 105), çalışanın moraline ve iyilik haline zarar verdiği (Anderson vd., 2008) yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur.

2.4. Hubris Sendromuna Karşı Alınabilecek Önlemler

Kişisel tevazuu yüksek olan, eleştirilere açık ve belli düzeyde mizah duygusuna sahip olan kişilerde hubris sendromunun görülme ihtimali daha düşüktür. Bu nedenle liderler tevazu sahibi olmalı ve daha önceki yaşamlarındaki gibi hayat şartlarını devam ettirmelidirler. Yaptıkları her harekette sorumlu olduğu bireylere bilgi vermeli, onlara şeffaf davranmalı, yapılan eleştirilere açık olmalı, sürekli dinlemeli ve değerlendirmelidir (Owen, 2008: 428-430).

Bir liderin hubris sendromuna yakalanmasının önüne geçmek amacıyla belirsizlik ortamı ortadan kaldırılmalı ve piyasa rekabeti şartları normal düzeylere indirilmelidir (Tang vd., 2015: 1351). Örgütün amaçları açık ve net şekilde ortaya konulmalı, örgüt içi güçler adil dağıtılmalıdır. Böylece farklı kişiler karar mekanizmasına katılmış olabilecektir. Ayrıca örgüt hakkında bilgisi ve donanımı olan, fikirlerini açıkça ifade edebilen bireylerin hubris sendromlu bireyler ile birlikte çalışması bu kişilerin engellenebilmesi açısından faydalı olabilecektir (Ertekin ve Yurtsever, 2001: 45).

Hubris sendromuna yakalanan kişiler ile mücadele edebilmek için iki yol önerilmektedir bu yollardan birincisi liderin yetkilerini sınırlamak amacıyla güçler ayrımının yapılması ve sınırlar yönteminin kullanılmasıdır. Diğer ise; liderin karşısına kendisi gibi zihinsel açıdan sağlıklı olmayan bir lider çıkarmaktır (Ghaemi, 2016: 299-300).

2.4. Hubris Sendromu İle İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Hubris sendromu ile ilgili yapılmış çok fazla sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu konuda ulaşabildiğimiz çalışmalara aşağıda değinilmiştir.

Brennan ve Conroy (2013), yaptıkları çalışmada hissedarlara CEO mektupları göndermişlerdir. Bu mektupların yapılan sekiz yıllık boylamsal analiz sonuçlarına göre, banka CEO'larının kişiliğinde narsisizm ve hubris sendromu olduğu ortaya konulmuştur. Analizi yapılan cümlelerden çoğunun narsistik konuşma içerdiği belirlenmiştir. Ayrıca CEO'nun görev yapma süresi uzadıkça bu durumun daha belirgin hale geldiğini ifade etmişlerdir.

Cormier vd. (2016), yaptıkları çalışmada Kanada' da 16 örgüt ile CEO güç özellikleri ile kibir özellikleri arasındaki gerilimin yanlış finansal raporlama olasılığını nasıl etkileyebileceğini aşırımlardır. Yanlış finansal raporlama yapan örgütlerin CEO'larının aşırı kibir sergilediklerini ortaya koymuşlardır.

Stebbins (2017) yaptığı çalışmada hubris sendromunu genellikle iş hayatında özellikle de üst yöneticilerin sergilediği bir kişilik bozukluğu olarak açıklamıştır. Çalışmada hubrisin özellikle maskülen kişilerde yani çoğunlukla erkeklerde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Herhangi bir cinsiyet ayrımı yapılmakla birlikte maskülen yönü ağır basan kişilerin feminen yönü ağır basan kişilere oranla daha fazla hubristik davranışlar sergilediği ifade edilmiştir.

Eckhaus ve Sheaffer (2018), çalışmalarında üst düzey yöneticilerin sergilediği kibirli tutumların üst düzey olmayan diğer meslektaşlarına göre önemli düzeyde daha fazla olduğunu ifade

etmişlerdir. Ayrıca kibirli tutumların görülme sıklığının çöküş dönemine yaklaştıkça daha da arttığını ortaya koymuşlardır.

Uysal ve Çelik (2018) sağlık çalışanları üzerinde hubris sendromuna ilişkin 33 kişinin katılımıyla nitel olarak bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada sağlık çalışanlarının birçoğunda hubris sendromuna ait davranış belirtilerinin gözlemlendiğini belirtmiştir. Özellikle de cerrahi dallarda daha yoğun olarak ortaya çıktığı gözlemlenmiş ve acilen önlem alınması gerekli olan bir durum olduğunu açıklamışlardır.

Yeung ve Shen (2019), çalışmalarında liderlerin kibirli ve otantik gurur deneyimleri ile liderlik davranışları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada liderlik süreçleri açısından gururun önemi ve hubristik gururun istismarcı davranışlarla daha çok ilişkilendirildiği ortaya konulmuştur. Ancak bu durumun olumsuz sonuçları ile birlikte olumlu sonuçlarda doğurabileceğini ifade etmişlerdir.

Akstinaite vd. (2020), yaptıkları çalışma ile CEO'ların dili ve kibirli liderlik arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmada hubris sendromunda olan CEO'ların dilsel ifadelerinin, hubrisi olmayan CEO'ların dilsel ifadelerinden tutarlı ve sistematik farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte kullanılan kibir dilinin tespit edilmesi durumunda hubris sendromunun önlenmesine yardımcı olabileceği vurgulanmıştır.

Yıldırım (2020) tarafından yapılan çalışmada narsisizm ve hubris sendromu insan kaynakları bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Narsisist çalışanların ve hubris sendromlu kişilerin arttığı örgütlerde huzurlu bir çalışma ortamı sağlanabilmesi için bu tarz bireylere karşı önlemler alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Erdeveciler (2021) yaptığı çalışmada sporda hubris sendromnu araştırmıştır. Spor alanından farklı meslek gruplarında 34 kişi ile bireysel görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler sporda hubris sendromunun olduğunun kanıtlarını ortaya koymuştur. Gerçekleştirilen nitel araştırma sonucunda hubris sendromu sporda her seviyede gözlemlenebilen, etkileri seviyelere göre farklılıklar gösterebilen, belirli davranış özelliklerine sahip, her düzeyde kurum ve bireyi etkileyebilme gücüne sahip ve mutlaka önlem alınması gerekli bir kavram olarak ortaya konulmuştur.

3. SONUÇ

Hubris sendromu gücü elinde bulunduran kişilerin aşırı bir özgüven ve kibir ile başkalarını küçümseyici davranışlarda bulunmasıdır. Bu kişiler kendilerini ispatlayabilmek adına sürekli bir güç gösterisinde bulunur ve bunu da etrafındakilere değer vermeden, empati kurmadan, psikolojik baskı yolu ile gerçekleştirir.

Güç zehirlenmesi yaşayan bireyler genellikle aşırı kibirli diktatör eğimli liderler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat hubris sendromuna yakalanma ihtimali olanlar yalnızca bunlar değil gücü sürekli elinde bulunduran ve başarıyı yakalamış herkeştir. Hubris sendromunun engellemesinde güce sahip olan liderin etrafındakilere büyük rol düşmektedir. Lider eğer etrafı

ile iletişimini kapatmadı ise liderin etrafındaki kişiler lideri eleştirip bazı konularda uyarabilir. Böylece liderin hubris sendromuna yakalanma ihtimali azalır.

Hubris sendromuna yakalanan kişiler yalnızca kendine değil etrafına da zarar verebilirler. Bu nedenle bu konuda bazı önlemlerin alınması önem arz etmektedir. Özellikle yöneticiler ve çalışanlar arasında, yöneticilerin kendi arasında ve çalışanların kendi arasında olan iletişim kanalları güçlendirilmeli ve iletişimin çift yönlü olmasına dikkat edilmelidir. Örgüt içerisinde güç dağılımı mümkün oldukça adil olmalı, demokratik bir ortam geliştirilmeli, liyakata önem verilmeli, eleştirebilen, fikirlerini açıkça ifade edebilen bireyler örgüte alınmalıdır. Alınabilecek bu tür önlemler ile hubris sendromunun ortaya çıkması engellenebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Akca, M. (2017). The impact of toxic leadership on intention to leave of employees. *International Journal of Economics, Business and Management Research*, 1(4), 285-298.
- [2] Akstinaite V., Robinson G., Sadler-Smith E. (2020). Linguistic Markers Of Ceo Hubris. *Journal Of Business Ethics*, 167(4), 687-705.
- [3] Ançel, G. (2012). İşyerinde mobbing: Mağdurun kişilik yapısı ve Karpman'ın üçlü draması. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 89-100.
- [4] Anderson, C. ve Galinsky, A. D. (2006). Power, optimism, and the proclivity for risk. *European Journal of Social Psychology*, 36, 511-536.
- [5] Anderson, C., Ames, D. R. ve Gosling, S. D. (2008). Punishing hubris: The perils of overestimating one's status in a group. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 90-101.
- [6] Barclay, W. (2000). *New testament words*. Westminster: John Knox Press.
- [7] Barling, J. (2014). *The science of leadership: Lessons from research for organizational leaders*. USA: Oxford University Press.
- [8] Beinart, P. (2010). *TheIcarussyndrome: A history of americanhubris*. Australia: Melbourne Univ. Publishing.
- [9] Brennan N M, Conroy J P (2013). Executive Hubris: The Case Of A Bank Ceo. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 26(2), 172-196
- [10] Button M E (2012). "Hubris Breeds The Tyrant": The Anti-Politics Of Hubris From Thebes To Abu Ghraib. *Law, Culture And The Humanities*, 8(2), 305-332.
- [11] Claxton G, Owen D, Sadler-Smith E (2015). Hubris İn Leadership: A Peril Of Unbridled İntuition? *Leadership*, 11(1), 57-78.
- [12] Cormier D, Lapointe-Antunes P, Magnan M (2016). Ceo Power And Ceo Hubris: A Prelude To Financial Misreporting? *Management Decision*. Vol. 54 No. 2, 522- 554.
- [13] Eckhaus E, Sheaffer Z (2018). Managerial Hubris Detection: The Case Of Enron. *Risk Management*, 20(4), 304-325.
- [14] Erdeveciler, Ö., *Sporda Hubris Sendromu: Keşfedici Bir Çalışma*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2021.
- [15] Ertekin, Y. ve Yurtsever, G. (2001). Yönetimde narsizm üzerine bir deneme. *Amme İdaresi Dergisi*, 34(3), 37-46.

- [16] Fairholm, G. W. (2009). *Organizational Power Politics: Tactics in Organizational Leadership*. ABC-CLIO.
- [17] Fettweis, C. J. (2013). *The pathologies of power: Fear, honor, glory, and hubris in us foreign policy*. US: Cambridge University Press.
- [18] Furnham A (2005). Gender And Personality Differences İn Self-And Other Ratings Of Business İntelligence. *British Journal Of Management*, 16(2), 91-103.
- [19] Ghaemi, N. (2016), *Birinci sınıf delilik: Liderlik ile akıl hastalıkları arasındaki bağlantılar*. Alogan, Y. (Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları, (2011).
- [20] Goldman, A. (2009). *Destructive leaders and dsfunctional organizations: A therapeutic approach*. Cambridge University Press.
- [21] Haynes, K. T., Hitt, M. A. ve Campbell, J. T. (2015). The dark side of leadership: Towards a mid-range theory of hubris and greed in entrepreneurial contexts. *Journal of Management Studies*, 52(4), 479-505.
- [22] Hayward M L, Hambrıck D C (1997). Explaining The Premiums Paid For Large Acquisitions: Evidence Of Ceo Hubris. *Administrative Science Quarterly*, 103-127.
- [23] Leon R L (2007). Hubris And Nemesis İn Heads Of Government. *Journal Of The Royal Society Of Medicine*, 100(2), 63-63
- [24] Lorenz, A. (2011). *Acquisition alliance: The impact of hubris on governance choice*. Diplomica Verlag.
- [25] Lubit,R.(2002). The Long-Term Organizational İmpact Of Destructively Narcissistic Managers. *Academy of Management Executive*16(1) ,127-138.
- [26] Owen L D (2006). Hubris And Nemesis İn Heads Of Government. *Journal Of The Royal Society Of Medicine*, 99(11), 548-551.
- [27] Owen, D., (2008). Hubris Syndrome, *Clinical Medicine*, 8(4), 428-430.
- [28] Owen D Ve Davıdson J (2009). Hubris Syndrome: An Acquired Personality Disorder? A Study Of Us Presidents And Uk Prime Ministers Over The Last 100 Years. *Brain*, 132(5), 1396.
- [29] Özgüzel S, Taş S (2016). Hubris Sendromuna Yakalanan Yöneticilerde Çocuklukta Aile İçi İletişimin Etkisinin İncelenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(13), 119-132.
- [30] Pettit V, Bollaert H (2012). Flying Too Close To The Sun? Hubris Among Ceos And How To Prevent İt. *Journal Of Business Ethics*, 108(3), 265-283.
- [31] Pullen, A. ve C. Rhodes. (2008). ‘It’s all about me!’: Gendered narcissism and leaders’ identity work. *Leadership*, 4(1), 5-25.
- [32] Robinson, G. (2016). *Making sende of hubris*. Garrard, P. (Eds.), The intoxication of power: Interdisciplinary insights. Palgrave Macmillan UK: Springer.
- [33] Roll, R.. (1986). The Hubris Hypothesis Of Corporate Takeovers. *The Journal Of Business*, 59, 197-216.
- [34] Ronfeldt D F (1994). *Beware The Hubris-Nemesis Complex: A Concept For Leadership Analysis* (Vol. 461). Rand Corporation.
- [35] Stebbins R A (2017). *From Humility To Hubris Among Scholars And Politicians: Exploring Expressions Of Self-Esteem And Achievement*. Emerald Group Publishing.

- [36] Tang, Y., Qian, C., Chen, G. ve Shen, R. (2015). How CEO hubris affects corporate social (ir) responsibility. *Strategic Management Journal*, 36(9), 1338-1357.
- [37] Tracy, J. L. ve Robin, R. W. (2007). The psychological structure of pride: A tale of two facets. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 92, 906-925.
- [38] Tepper, B. J. (2000). Consequences Of Abusive Supervision. *Academy of Management Journal*, 43, 178-190.
- [39] Trumbull D (2010). Hubris: A Primal Danger. *Psychiatry*, 73(4), 341-351.
- [40] Uysal Ş A, Çelik R (2018). Sağlık Meslek Gruplarında Hubris Sendromunun Varlığına İlişkin Keşfedici Bir Çalışma. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, 103-118.
- [41] Willard, E. (2014). Creon's Fatal Flaw-When Power Corrupts. *Interview*, 27(11), 848- 851.
- [42] Yeung E, Shen W (2019). Can Pride Be A Vice And Virtue At Work? Associations Between Authentic And Hubristic Pride And Leadership Behaviors. *Journal Of Organizational Behavior*, 40(6), 605-624.
- [43] Yıldırım A (2020). İnsan Kaynakları Yönetimi Bağlamında Kişiliğin Karanlık Yönü: Narsizm Ve Hubris Sendromu1. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 67-76.

ADLİ MUHASEBE BOYUTUNDA BİLİRKİŞİLİK MESLEĞİ VE MESLEK MENSUPLARININ ALGI DÜZEYLERİNİN TESPİTİ: BATMAN İLİ ÖRNEĞİ*

İlyas ÖZER¹, Erkin Nevzat GÜDELİCİ²

¹Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Orcid ID: 0000-0003-1667-0183

²Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Orcid ID: 0000-0002-4163-7433

ÖZET

Hukuk alanında yaşanan uyuşmazlıkların çözümünde hâkimin teknik bilgisinin yeterli olmadığı durumlar olabilmektedir. Hakim, bu uyuşmazlıkların çözümünde adil olabilmek için ayrı bir uzmanlık gerektiren bilgiye sahip olan bilirkişilere başvurabilmektedir. Son yıllarda uzmanlaşmanın giderek daha da artmasıyla, uzman bilirkişilerin davalardaki fonksiyonları da artmaktadır. Bilirkişilerin hazırlamış olduğu raporlar nihai kararın verilmesinde kritik öneme sahiptir. ABD’de ve AB ülkelerinde ortaya çıkan adli muhasebe mesleği Türkiye’de muhasebe bilirkişilik mesleği olarak adlandırılmaktadır. Bilirkişilik mesleğinin hukuksal önemine karşılık, yeni bir alan olmasından kaynaklanabilecek yetersizlikler bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, bilirkişilik mesleğini yerine getiren mali müşavirler ve serbest muhasebeci mali müşavirler inceleme konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında Batman ilinde faaliyet gösteren mali müşavirler ve serbest muhasebeci mali müşavirlerin adli muhasebe ile ilgili algılarının çeşitli demografik özellikler açısından nasıl farklılaştığı üzerinde durulmuştur. 117 meslek mensubuna anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Yapılan anket çalışması neticesinde elde edilen veriler, SPSS 26 veri analiz programında bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü anova testine tabi tutulmuştur. Yapılan analizler neticesinde sadece iki hipotez kabul edilirken, geri kalan 22 hipotez ret edilmiştir. Dolayısıyla muhasebe meslek mensuplarının adli muhasebe ile ilgili tutumlarının yaş, cinsiyet, mesleki tecrübe, medeni durum, eğitim düzeyi değişkenleri açısından genel itibarıyla istatistiksel olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Kabul edilen iki hipotez incelendiğinde, bilirkişi görevleri boyutunun cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı, benzer şekilde, bilirkişi raporları boyutunun da mesleki unvan değişkenine göre farklılaştığı görülmektedir. Yapılan hipotez testleri sonucunda Meslek mensuplarının demografik farklılıklarının adli muhasebe ile ilgili düşüncelerinde genel itibarı ile bir farklılık yaratmadığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adli Muhasebe, Algı Düzeyi, Bilirkişilik

1. GİRİŞ

ABD’de (Amerika Birleşik Devletleri) 2000 yılından itibaren artan ekonomik yolsuzluklar, tüm ülke ekonomileri üzerinde olumsuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur. Yaşanan bu ekonomik skandallar, kamu kurumlarının muhasebe mesleğine ve hazırlanan finansal tablolara olan güvenini derinden etkilemiştir. Bu durum, muhasebe denetimi alanında

* Bu çalışma Batman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yürütülmüş bulunan “Adli Muhasebe Boyutunda Bilirkişilik Mesleği ve Meslek Mensuplarının Algı Düzeylerinin Demografik Özelliklere Göre Tespiti” isimli yüksek lisans tezinin bir kısmının uyarlanmış halidir.

yeni arayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlk olarak büyük skandallar sonrası ABD’de ortaya çıkan adli muhasebe kavramı sonradan tüm dünyada etki alanını genişletmiştir.

Hakimlerin her konuda bilgi sahibi olmaması nedeniyle ortaya çıkan bilgi eksikliğinin giderilerek, doğru kararların verilmesinde, günümüz bilirkişileri önemli rol oynamaktadır. Bilirkişilik mesleğinin, öneminin ve sonuçlarının doğru bir şekilde ortaya konmasında kamusal bir yarar bulunmaktadır.

Bu çalışmada Batman ilinde faaliyet gösteren mali müşavirler ve serbest muhasebeci mali müşavirlerin adli muhasebe ile ilgili algılarının çeşitli demografik özellikler açısından nasıl farklılaştığı üzerinde durulmaktadır. Yapılan analizler neticesinde genel itibariyle meslek mensuplarının demografik özellikleri açısından adli muhasebe algılarının farklılaşmadığı görülmektedir. Dolayısıyla muhasebe meslek mensuplarının adli muhasebe ile ilgili tutumlarının yaş, cinsiyet, mesleki tecrübe, medeni durum, eğitim düzeyi değişkenleri açısından genel itibariyle istatistiksel olarak aynı kaldığı görülmektedir. Kabul edilen iki hipotez incelendiğinde, bilirkişi görevleri boyutunun cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı, benzer şekilde, bilirkişi raporları boyutunun da mesleki unvan değişkenine göre farklılaştığı görülmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Araştırmanın konusu, Batman ilinde faaliyet yürüten serbest muhasebeci ve mali müşavirlerin adli muhasebe (muhasebe bilirkişiliği) mesleği hakkında sahip oldukları algı düzeylerini tespit etmektir.

Araştırmanın amacı; serbest muhasebeci ve mali müşavirlerin muhasebe bilirkişi (adli muhasebe) mesleğinin ne anlama geldiği ve nasıl uygulandığı, adli muhasebecilerin hangi niteliklere sahip olması gerektiği ile ilgili çeşitli algı düzeylerinin ortaya çıkarılmasıdır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Adli muhasebecilerin sunmuş oldukları dava desteği ve uzman tanıklık faaliyetleri ile hukuk sistemindeki eksiklikleri ve olumsuzluklar giderilmiş olmaktadır. Böylece mahkemeye intikal etmiş ekonomik suçlarla ilgili davalar haklı olan kişi veya şirketler lehine sonuçlanmaktadır. Bu sayede, yargıya olan güvenin artmasında katkı sağlanmaktadır.

Bu çalışma ile bilirkişilik mesleğinin muhasebe ve denetim için artan önemi ile beraber, bilirkişilik mesleğini icra eden meslek mensupları tarafından nasıl algılandığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma ile meslek mensupları vasıtasıyla bilirkişilik kavramı tüm yönleriyle değerlendirmek amaçlanmaktadır. Özellikle nitelikli personel eksikliğinin var olduğu düşünülen Batman gibi bir ilde bu çalışmanın yürütülüyor olması ve literatürde söz konusu bölge ile ilgili yapılmış olan çalışmaların azlığı, bilirkişilik mesleği ile ilgili bölgesel duruma ilişkin değerli bilgiler sağlayacaktır. Adli muhasebenin önemli bir parçası olan bilirkişilik mesleği günümüzde önemini artırırken mesleğin beklentiler doğrultusunda gelişim gösterip göstermediğinin tespiti, meslek ile ilgili gelecekte oluşabilecek problemlerin ortaya konması açısından da önem arz etmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde araştırma yöntemine, evrene ve örnekleme yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacına ulaşabilmesi için veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Anket formu oluşturulurken daha önce konu ile ilgili yapılan çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmalar arasında özellikle Arzu Meriç (2015)’in

“Türkiye’de Bilirkişilik Müessesesi Bağlamında Adli Muhasebe ile İlgili Bir Araştırma” adlı doktora tezi çalışmasında kullanmış olduğu anket formu uyarlanarak yeni bir anket formu oluşturulmuştur. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde demografik bilgiler yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümü ise katılımcıların bilirkişilik mesleği ile ilgili algı düzeylerini ölçmeyi hedefleyen ifadelerden oluşmaktadır. İkinci bölüm dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar sırasıyla bilirkişi nitelikleri (BN), bilirkişi görevlendirilmeleri (GR), bilirkişi görevleri (BG) ve bilirkişi raporları (BR)’dır. Bilirkişi nitelikleri boyutu (BN) dört ifadeden, bilirkişi görevlendirilmeleri (GR) boyutu sekiz ifadeden, bilirkişi görevleri (BG) boyutu üç ifadeden ve bilirkişi raporları (BR) boyutu sekiz ifadeden oluşmaktadır. Söz konusu bu dört boyutun çeşitli demografik özellikler açısından farklılaşp farklılaşmadığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmı beşli likert sistemine göre oluşturulmuştur. İfadelere katılım düzeyleri sırasıyla; “1- Kesinlikle Katılmıyorum”, “2- Katılmıyorum”, “3- Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum”, “4- Katılıyorum”, “5- Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde düzenlenmiştir.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme.

Araştırmanın evrenini, Batman ilinde faaliyet gösteren Batman-Siirt Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına kayıtlı olan 208 serbest muhasebeci ve mali müşavir oluşturmaktadır. Bu meslek mensupları arasında aktif faaliyet sürdüren kişilerin sayısı ise 150 kişidir. Dolayısıyla çalışmanın evrenini, aktif faaliyet gösteren 150 meslek mensubu oluşturmaktadır. 117 meslek mensubu ile yüz yüze görüşülmüş ve anket formunu bizzat kendilerinin cevaplamaları sağlanmıştır.

Geçerli olabilecek en az örneklem sayısını tespit edebilmek için basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada en az örneklem büyüklüğünün 150 kişilik ana kütle için, % 95 güvenirlilik düzeyi ve % 5 örneklem hatası ile 108 olması gerektiği basit tesadüfi örneklem formülü kullanılarak hesaplanmıştır.

n= örneklem büyüklüğü

N= ana kütle

d= örneklem hatası

p= incelenen olayın görünüş sıklığı (olasılığı)

q= incelenen olayın görülme sıklığı

z= örneklem hatası için alınan sabit değer.

$$n = \frac{N \cdot z^2 \cdot p \cdot q}{N \cdot d^2 + z^2 \cdot p \cdot q}$$

$$n = \frac{150 \cdot 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5}{150 \cdot 0,05^2 + 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5}$$

$$n = \frac{150 \cdot 3,8416 \cdot 0,5 \cdot 0,5}{150 \cdot 0,0025 + 3,8416 \cdot 0,25}$$

$$n = \frac{144,06}{0,375 + 0,9604} = \frac{144,06}{1,3344} = 108$$

Tesadüfi örneklem yöntemine göre 108 ve daha üstü sayıda elde edilebilecek cevaplayan sayısının, ana kütleyi yeterli düzeyde temsil edeceği ve çalışma kapsamında elde edilen 117 katılımcı ile istenilenin üzerinde bir sayıya ulaşıldığı tespit edilmiştir.

4.3. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışma amacı doğrultusunda, meslek mensuplarının algı düzeylerinin, dört boyuta (Bilirkişinin Nitelikleri, Bilirkişi Görevlendirilmeleri, Bilirkişinin Görevleri, Bilirkişi Raporları) göre nasıl farklılaştığını belirlemek amacıyla oluşturulan hipotezler şu şekildedir.

H1 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H1a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirmeleri boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H2 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları medeni durum faktörüne göre farklılaşmaktadır.

H2a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H2b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H2c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H2d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H3 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları yaş faktörüne göre farklılaşmaktadır.

H3a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H3b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirmeleri boyutu yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H3c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H3d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H4 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları eğitim faktörüne göre farklılaşmaktadır.

H4a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H4b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H4c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H4d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H5 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları mesleki unvan değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H5a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H5b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H5c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H5d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H6 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları mesleki deneyim değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H6a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H6b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H6c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H6d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

5. ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI VE SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma kapsamında elde edilen veriler önce Microsoft Excel programına girilmiş, daha sonra IBM SPSS 26 programına analiz için aktarılmıştır. Faktör analizi, frekans analizi, güvenilirlik analizi, T- testi ve Anova testleri SPSS 26 programı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir.

5.1. Demografik Özelliklerin Frekans Analizi

Ankete katılan meslek mensuplarının, belirlediğimiz demografik değişkenlere göre verdikleri cevapların frekans bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Genel Özellikleri

Demografik Özellikler	Kategori	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	18	15,4
	Erkek	99	84,6
	Toplam	117	100,0
Medeni Durum	Bekâr	22	18,8
	Evli	95	81,2
	Toplam	117	100,0
Yaş	25-35	48	41,0
	36-45	37	31,6
	46-55	25	21,4
	56-65	6	5,1
	66 ve üzeri	1	0,9
	Toplam	117	100,0

Eğitim	Lise	3	2,6
	Ön Lisans	2	1,7
	Lisans	72	61,5
	Yüksek Lisans	39	33,3
	Doktora	1	0,9
	Toplam	117	100,0
Unvan	SM	5	4,3
	SMMM	112	95,7
	Toplam	117	100,0
Mesleki Deneyim	1-5	35	29,9
	6-10	36	30,8
	11-15	16	13,7
	16-20	10	8,5
	21-25	8	6,8
	26 yıl ve üzeri	12	10,3
	Toplam	117	100,0

%15,4'ü (n=18) kadın olduğu anlaşılmaktadır.

Serbest muhasebeci mali müşavirlerin medeni durum değişkeni incelendiğinde ise, %81,2'si (n=95) evli, %18,8'i (n=22) bekâr olduğu görülmektedir.

Katılımcıların yaş değişkeni dağılımı incelendiğinde, %41'i (n=48) 25-35 yaş, %31,6'sı (n=37) 36-45 yaş, %21,4'ü (n=25) 46-55 yaş, %5,1 (n=6) 56-65 yaş, %0,9'u (n=1) 66 yaş ve üzeri olarak dağılım göstermektedir. Genç ve orta yaşta olan meslek mensuplarının ankete daha çok katılım sağladığı görülmektedir.

Katılımcıların seviyeleri incelendiğinde, en çok %61,5'i (n=72) lisans ve %33,3'ü (n=39) yüksek lisans mezunu olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların eğitim seviyelerinin yüksek olması, araştırmanın güvenilirliğine katkı sağlamaktadır.

Meslek mensuplarının unvan dağılımları incelendiğinde, %95,7'si (n=112) SMMM (Serbest Muhasebeci Mali Müşavir) ve %4,3 (n=5) SM (Serbest Muhasebeci), olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların deneyim değişkenine göre dağılımları incelendiğinde; %30,8'i (n=36) 6-10 yıl, %29,9'u (n=35) 1-5 yıl, %13,7'si (n=16) 11-15 yıl, %10,3'ü (n=12) 26 yıl ve üzeri, %8,5'i (n=10) 16-20 yıl, %6,8'i (n=8) 21-25 yıl, mesleki tecrübeye sahip oldukları belirlenmiştir.

5.2. Geçerlilik (Faktör) ve Güvenirlik Analizleri

Hazırlanmış anket formunun ölçüm kalitesinin tespiti ve gereken düzeltmelerin yapılabilmesi amacıyla anketin ikinci bölümünde yer alan bilirkişi nitelikleri (BN), bilirkişi görevlendirilmeleri (GR), bilirkişi görevleri (BG) ve bilirkişi raporlarının (BR) öz değerlendirilmeleri için geçerlilik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır.

Veri setinin faktör analizine uygunluğunun değerlendirilmesinde iki yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemler; *Bartlett ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)* testleridir (Kayış, 2010: 321).

Çizelge 2. KMO Değerleri ve Yorumları

Değerler	Yorumlar
0,80 ve yukarısı	Çok İyi
0,70 ve 0,80 arası	İyi

0,60 ve 0,70 arası	Orta
0,50 ve 0,60 arası	Kötü
0,50 ve aşağısı	Kabul Edilemez

Kaynak: (Durmuş ve diğerleri, 2013: 80).

Tablo 5'te Bartlett ve KMO analiz sonuçlarını göstermektedir.

Çizelge 3. KMO ve Bartlett Test Analizi

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü		0,796
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare	936,397
	Standart Sapma	253
	Anlamlılık Değeri (<i>p</i>)	0,000
Toplam Varyant Açıklama Oranı		0,51

Tablo 5 incelendiğinde 23 ifadenin Bartlett testi değeri ($p= 0,00 < 0,005$) ve KMO (0,796) değerleri, ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Faktör ve güvenilirlik analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Çizelge 4. Faktör ve Güvenirlik Analizleri

Faktörler	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha	Faktörlerdeki Değişken Sayısı	Kümülatif Varyant (%)	Tüm Faktörlere Ait Cronbach's Alpha
BN1	0,566	0,725	4	26,98	0,838
BN2	0,747				
BN3	0,644				
BN4	0,553				
GR1	0,494	0,524	8	37,73	
GR2	0,546				
GR3	0,550				
GR4	0,532				
GR5	0,622				
GR6	0,555				
GR7	0,525				
GR8	0,558				
BG1	0,580	0,702	3	44,8	
BG2	0,629				
BG3	0,698				
BR1	0,567	0,739	8	51	
BR2	0,697				
BR3	0,562				
BR4	0,638				
BR5	0,548				
BR6	0,434				
BR7	0,579				
BR8	0,692				

*Faktör yükleri 0,40 altında olanlar analizden çıkarılmalıdır.

Tüm ölçeğe ait Cronbach's Alfa değeri 0,838 olarak bulunmuştur. Bu değer, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Tüm alt boyutlara ait güvenilirlik

seviyelerinin yeterli düzeyde olduğu görülmektedir. Faktör yüklerinin ise 0,40 ve üzeri olması gerekmektedir (Kayış, 2010: 403). Tüm boyutlara ait faktör yüklerinin hepsinin faktör yüklerinin 0,40 ve üzeri olduğu görülmektedir.

5.3. Hipotezlerin Analizleri

Bu bölümde çalışmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan hipotezler çeşitli analiz teknikleri kullanılarak test edilmiştir. Çalışmada ortaya çıkan bulgular tablo ve gerekli açıklamalarıyla birlikte verilmiştir. Çalışmada altı ana hipotez ve 24 alt hipotez yer almaktadır.

5.3.1. Ana Hipotez H1 ve Alt Hipotezlerin Analizleri

Çalışmanın ilk ana hipotezi olan “**H1**: Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.”, hipotezinin alt hipotezlerinin test edilmesi için bağımsız örneklem T- testi analizleri yapılmıştır. Alt hipotezlerimiz sırasıyla şöyledir:

H1a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H1d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Hipotezleri test etmek için yapılan testlerin sonuçları Tablo 7’te verilmiştir.

Çizelge 5. Cinsiyet Faktörü Göre Meslek Mensuplarının Bilirkişi Mesleği Algı Düzeyleri T-Testi Sonuçları

Boyutlar Tablo 7’de	Cinsiyetiniz H1a, H1b, H1c, H1d	N	Ortalama hipotezleri	Standart Sapma	F testi için	T yapılan	Anlamlılık Değeri (p)
BN	Kadın	18	4,1528	0,42994	2,544	1,78	0,113
	Erkek	99	3,8232	0,76202		2,594	
GR	Kadın	18	3,7361	0,41984	1,935	0,265	0,167
	Erkek	99	3,7008	0,53536		0,314	
BG	Kadın	18	3,9815	0,46403	6,851	0,449	0,01*
	Erkek	99	3,8990	0,75210		0,62	
BR	Kadın	18	4,2500	0,40220	2,766	1,974	0,099
	Erkek	99	3,9634	0,59044		2,563	

*p< 0,05 (% 95 düzeyinde manidar farkı temsil eder).

sonuçları gösterilmiştir. Bağımsız örneklem T- testi sonucunda H1a (p= 0,113>0,05), H1b (p=0,167>0,05) ve H1d (p=0,099>0,05) hipotezleri ret edilmiştir. H1c hipotezi için yapılan T- testi sonucu anlamlı çıktığından kabul edilmiştir (p= 0,01*<0,05). Cinsiyet faktörü ile serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri algı düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Tablo 7’de kadın ve erkek katılımcıların cevap ortalamaları incelendiğinde, kadın katılımcıların ortalamalarının (3,98), erkek katılımcıların ortalamalarından (3,89) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, kadın katılımcıların bilirkişilerin görevleri hakkında daha olumlu bir algıya sahip olduğu görülmektedir.

5.3.2. Ana Hipotez H2 ve Alt Hipotezlerin Analizleri

Çalışmanın ikinci ana hipotezi olan “**H2** Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları medeni durum faktörüne göre farklılaşmaktadır.”, hipotezinin alt hipotezlerinin T- testi analizleri yapılmıştır. Alt hipotezler sırasıyla şöyledir:

H2a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H2b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H2c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H2d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Çizelge 6. Medeni Durum Faktörüne Göre Meslek Mensuplarının Bilirkişi Mesleği Algı Düzeyleri T- Testi Sonuçları

Boyutlar	Medeni Durum	N	Ortalama	Standart Sapma	F	T	Anlamlılık Değeri (p)
BN	Bekâr	22	3,9205	0,65186	0,588	0,331	0,445
	Evli	95	3,8632	0,74891		0,361	
GR	Bekâr	22	3,6989	0,48895	0,078	-0,073	0,780
	Evli	95	3,7079	0,52675		-0,077	
BG	Bekâr	22	3,9091	0,82412	1,918	-0,019	0,169
	Evli	95	3,9123	0,69140		-0,017	
BR	Bekâr	22	4,0511	0,43926	2,350	0,395	0,128
	Evli	95	3,9974	0,60196		0,479	

*p<0,05 (% 95 düzeyinde manidar farkı temsil eder).

Tablo 8’de H2a, H2b, H2c ve H2d hipotezlerini test edebilmek için yapılan analiz sonuçları gösterilmiştir. Yapılan bağımsız örneklem T-testi analizi sonucunda H2a (p=0,445>0,05), H2b (p=0,780>0,05), H2c (p=0,169>0,05) ve H2d (p=0,128>0,05) hipotezleri ret edilmiştir.

5.3.3. Ana Hipotez H3 ve Alt Hipotezlerin Analizleri

Çalışmanın üçüncü ana hipotezi olan “**H3** Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları yaş faktörüne göre farklılaşmaktadır.”, hipotezinin alt hipotezlerinin test edilebilmesi için tek yönlü Anova testi analizleri gerçekleştirilmiştir. Alt hipotezler sırasıyla şöyledir:

H3a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H3b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirmeleri boyutu yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H3c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H3d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Yaş grupları ile serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi mesleği algı düzeyleri arasındaki anlamlı farklılıkları belirlemek için yapılan bağımsız örneklem T-testlerinin özeti Tablo 9’da gösterilmiştir.

Çizelge 7. Yaş Faktörüne Göre Meslek Mensuplarının Bilirkişi Mesleği Algı Düzeyleri Anova Testi Sonuçları

Boyutlar	Yaşınız	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Anlamlılık Değeri (p)
BN	25-35	48	3,9115	0,68317	0,243	0,913
	36-45	37	3,8378	0,82120		
	46-55	25	3,8000	0,74652		
	56-65	6	4,0833	0,56273		
	66 ve üzeri	1	4,0000			
	Toplam	117	3,8739	0,72933		
GR	25-35	48	3,7188	0,49229	0,329	0,858
	36-45	37	3,6926	0,56947		
	46-55	25	3,6500	0,52291		
	56-65	6	3,9167	0,47214		
	66 ve üzeri	1	3,7500			
	Toplam	117	3,7062	0,51782		
BG	25-35	48	3,8611	0,75898	0,158	0,959
	36-45	37	3,9369	0,63264		
	46-55	25	3,9867	0,79045		
	56-65	6	3,8333	0,69121		
	66 ve üzeri	1	4,0000			
	Toplam	117	3,9117	0,71438		
BR	25-35	48	3,9948	0,57886	0,166	0,955
	36-45	37	4,0642	0,59848		
	46-55	25	3,9450	0,58861		
	56-65	6	4,0208	0,44312		
	66 ve üzeri	1	4,0000			
	Toplam	117	4,0075	0,57360		

* $p < 0,05$ (*%95 güven düzeyinde manidar farkı temsil eder).

görülmektedir. Anova testi sonucunda H3a ($p = 0,913 > 0,05$), H3b ($p = 0,858 > 0,05$), H3c ($p = 0,959 > 0,05$) ve H3d ($p = 0,955 > 0,05$) hipotezleri ret edilmiştir. Yaş faktörü ile serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri algı düzeyleri arasında % 95 güven düzeyinde anlamlı bir fark bulunamamıştır.

5.3.4. Ana Hipotez H4 ve Alt Hipotezlerin Analizleri

Çalışmanın dördüncü ana hipotezi olan “**H4 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları eğitim faktörüne göre farklılaşmaktadır.**”, hipotezinin alt hipotezlerinin test edilebilmesi için tek yönlü Anova testi analizleri yapılmıştır. Alt hipotezlerimiz sırasıyla şöyledir:

H4a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H4b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H4c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H4d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Çalışmada eğitim değişkenleri ikiden fazla kategoriye ayrıldığı için bağımsız örneklem T-testi yerine tek yönlü Anova testi uygulanmıştır. Eğitim değişkenleri ile bilirkişi mesleği algı düzeyi arasındaki anlamlı farkları belirlemek için yapılan testlerin özeti Tablo 10'da gösterilmiştir.

Çizelge 8. Eğitim Faktörüne Göre Meslek Mensuplarının Bilirkişi Mesleği Algı Düzeyleri Anova Testi Sonuçları

Boyutlar Tablo 10'da H4a, H4b, H4c ve H4d hipotezlerini test etmek için yapılmıştır	Eğitim	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Anlamlılık Değeri (p)
BN	Lise	3	4,0833	0,38188	0,612	0,655
	Ön Lisans	2	4,3750	0,88388		
	Lisans	72	3,8021	0,70453		
	Yüksek Lisans	39	3,9615	0,79583		
	Doktora	1	4,0000			
	Toplam	117	3,8739	0,72933		
GR	Lise	3	4,1250	0,45069	0,714	0,584
	Ön Lisans	2	3,4375	0,08839		
	Lisans	72	3,7031	0,49622		
	Yüksek Lisans	39	3,6859	0,57201		
	Doktora	1	4,0000			
	Toplam	117	3,7062	0,51782		
BG	Lise	3	4,3333	0,33333	0,731	0,573
	Ön Lisans	2	3,5000	1,17851		
	Lisans	72	3,9167	0,65423		
	Yüksek Lisans	39	3,8718	0,82226		
	Doktora	1	4,6667			
	Toplam	117	3,9117	0,71438		
BR	Lise	3	4,2917	0,40182	0,391	0,815
	Ön Lisans	2	4,3125	0,61872		
	Lisans	72	4,0104	0,58357		
	Yüksek Lisans	39	3,9615	0,57936		
	Doktora	1	4,1250			
	Toplam	117	4,0075	0,57360		

* $p < 0,05$ (%95 güven düzeyinde istatistiksel manidarlığı temsil eder).

sonuçları görülmektedir. Yapılan tek yönlü Anova testi sonucunda % 95 güven seviyesinde, H4a ($p=0,655>0,05$), H4b ($p=0,584>0,05$), H4c ($p=0,573>0,05$) ve H4d ($p=0,815>0,05$) hipotezleri ret edilmiştir.

5.3.5. Ana Hipotez H5 ve Alt Hipotezlerin Analizleri

Çalışmanın beşinci ana hipotezi olan "**H5 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları mesleki unvan değişkenine göre farklılaşmaktadır.**", hipotezinin alt hipotezlerinin test edilebilmesi için T-testi analizleri yapılmıştır. Alt hipotezler sırasıyla şöyledir:

H5a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H5b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H5c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H5d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Unvan faktörü ile serbest muhasebeci mali mücavirlerin algı boyutları arasındaki anlamlı farkları belirlemek için yapılan testlerin özeti Tablo 11’de verilmiştir.

Çizelge 9. Unvan Değişkenine Göre Meslek Mensuplarının Bilirkişi Mesleği Algı Düzeyleri T-Testi Sonuçları

Boyutlar Yapılan T-testi	Unvanınız	N	Ortalama	Standart Sapma	Fa	H5a (p=0,184>0,05), H5b	Anlamlılık Değeri (p)
BN	SM	5	3,8500	0,28504	1,786	-0,075	0,184
	SMMM	112	3,8750	0,74359		-0,172	
GR	SM	5	3,7500	0,31869	1,820	0,193	0,180
	SMMM	112	3,7042	0,52580		0,303	
BG	SM	5	3,9333	0,86281	0,054	0,069	0,817
	SMMM	112	3,9107	0,71167		0,058	
BR	SM	5	4,0500	0,20917	4,407	0,169	0,038*
	SMMM	112	4,0056	0,58495		0,409	

*p< 0,05

(p=0,180>0,05), H5c (p=0,817>0,05) red edilmiştir. H5d hipotezi ise kabul edilmiştir (p=0,038*<0,05*). SM’lerin ortalaması ile SMMM’lerin ortalaması karşılaştırıldığında, SM’lerin ortalamasının (4,05), SMMM’lerin ortalamasından (4,00) daha yüksek olduğu görülmektedir. SM’lerin SMMM’lere kıyasla bilirkişi raporu ile ilgili daha olumlu görüşlerinin bulunduğu görülmektedir.

5.3.6. Ana Hipotez H6 ve Alt Hipotezlerin Analizleri

Çalışmanın altıncı ana hipotezi olan “**H6** Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçeği boyutları mesleki deneyim değişkenine göre farklılaşmaktadır.”, hipotezine bağlı alt hipotezlerini test etmek amacıyla tek yönlü Anova testi uygulanmıştır. Alt hipotezler şu şekildedir:

H6a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H6b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H6c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H6d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Farklı mesleki deneyime sahip serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi mesleği boyutları ile algı düzeyi arasında anlamlı farkları sınavan tek yönlü Anova testi sonuçları Tablo 12’deki gibidir.

Çizelge 10. Mesleki Deneyim Faktörüne Göre Meslek Mensuplarının Algı Düzeyleri Anova Testi Sonuçları

Boyutlar	Mesleki Deneyim	N	Ortalama	Standart Sapma	F	Anlamlılık Değeri (p)
BN	1-5	35	3,9071	0,61860	1,161	0,333
	6-10	36	3,9792	0,77084		
	11-15	16	3,5000	0,63246		
	16-20	10	3,9250	0,80838		
	21-25	8	4,0625	0,72887		
	26 yıl ve üzeri	12	3,7917	0,91598		
	Toplam	117	3,8739	0,72933		
GR	1-5	35	3,6536	0,55496	0,594	0,705
	6-10	36	3,7326	0,51854		
	11-15	16	3,5938	0,37221		
	16-20	10	3,6750	0,59570		
	21-25	8	3,8125	0,60504		
	26 yıl ve üzeri	12	3,8854	0,48400		
	Toplam	117	3,7062	0,51782		
BG	1-5	35	3,8381	0,74698	0,144	0,981
	6-10	36	3,9259	0,58070		
	11-15	16	3,9583	0,81536		
	16-20	10	3,9000	0,87560		
	21-25	8	4,0417	0,86258		
	26 yıl ve üzeri	12	3,9444	0,73627		
	Toplam	117	3,9117	0,71438		
BR	1-5	35	3,9357	0,50491	0,534	0,750
	6-10	36	4,1076	0,51074		
	11-15	16	4,0313	0,59073		
	16-20	10	3,8250	0,97397		
	21-25	8	4,0469	0,69416		
	26 yıl ve üzeri	12	4,0104	0,45992		
	Toplam	117	4,0075	0,57360		

*p < 0,05 (% 95 güven düzeyinde manidar farkı temsil eder).

sonuçları görülmektedir. Yapılan Anova testi neticesinde % 95 güven düzeyinde, H6a (p=0,333>0,05), H6b (p=0,750>0,05), H6c (p=0,981>0,05) ve H6d (p=0,750>0,05) hipotezleri ret edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde hipotezlerin analiz sonuç tablosu şu şekilde oluşturulmuştur.

Çizelge 11. Hipotezlerin Analiz Sonuç Tablosu

Ana Hipotez	Alt Hipotezler	Hipotez Sonuçları	Hipotez Kabul/Ret
H1: Serbest muhasebeci müşavirlerin algı	H1a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,113>0,05	Ret.
	H1b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu cinsiyet	p=0,167>0,05	Ret.

	değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.		
	H1c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,01*<0,05	Kabul Edilmiştir.
	H1d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,128>0,05	Ret.
H2: Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçüğü boyutları medeni durum faktörüne göre farklılaşmaktadır.	H2a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,445>0,05	Ret.
	H2b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,780>0,05	Ret.
	H2c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,169>0,05	Ret.
	H2d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu medeni durum faktörüne göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,128>0,05	Ret.
H3 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçüğü boyutları yaş faktörüne göre farklılaşmaktadır.	H3a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,913>0,05	Ret.
	H3b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirmeleri boyutu yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,858>0,05	Ret.
	H3c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,959>0,05	Ret.
	H3d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,955>0,05	Ret.
H4 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçüğü eğitim faktörüne göre farklılaşmaktadır.	H4a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,655>0,05	Ret.
	H4b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	p=0,584>0,05	Ret.

	H4c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	$p=0,573>0,05$	Ret.
	H4d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu eğitim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır	$p=0,815>0,05$	Ret.
H5 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçüğü boyutları mesleki unvan değişkenine göre farklılaşmaktadır.	H5a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	$p=0,184>0,05$	Ret.
	H5b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	$p=0,180>0,05$	Ret.
	H5c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	$p=0,817>0,05$	Ret.
	H5d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu mesleki unvan değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	$p=0,038*<0,05*$	Kabul Edilmiştir.
H6 Serbest muhasebeci mali müşavirlerin algı ölçüğü boyutları mesleki deneyim değişkenine göre farklılaşmaktadır.	H6a Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişilik nitelikleri boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	$p=0,333>0,05$	Ret
	H6b Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi görevlendirilmeleri boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	$p=0,750>0,05$	Ret
	H6c Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişinin görevleri boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	$p=0,981>0,05$	Ret
	H6d Serbest muhasebeci mali müşavirlerin bilirkişi raporları boyutu mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.	$p=0,750>0,05$	Ret

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de adli muhasebe mesleğinin karşılığı muhasebe bilirkişilik mesleğidir. Yargıya taşınmış ve muhasebe bilimi ile ilgili bilgileri içeren sorunların, hâkimin genel hukuki bilgisiyle çözemeyeceği karar verildiğinde, mevcut sistem içerisinde muhasebe bilirkişilerinin yardımına başvurulmaktadır. Bu kapsamda, bu sisteme kayıtlı olan SMMM, YMM ve ilgili alandaki öğretim üyeleri bilirkişi olarak yargı mensuplarına yardımcı olmaktadır.

Çalışmamızda adli muhasebecilerin vermiş olduğu uzman tanıklık hizmetleri incelenmiştir. Adli muhasebecilerin uzman tanıklığı kapsamında yapmış oldukları faaliyetler, ülkemizde bilirkişilik mesleği aracılığıyla yerine getirilmektedir. Çalışmamızda adli muhasebe kapsamında bilirkişilik mesleğinin ne olduğu ve nasıl yerine getirilmesi gerektiği hakkında serbest muhasebeci meslek mensuplarının algı düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler neticesinde sadece iki hipotez kabul edilirken geriye kalan

Yapılan analizler neticesinde çalışmanın birinci ana hipotezi olan “H1” hipotezinin alt hipotezlerinden “H1c” hipotezi kabul edilmiştir. Geriye kalan diğer üç hipotezin ret edildiği görülmektedir. Kadın meslek mensuplarının bilirkişilerin görevleri boyutuyla ilgili ortalaması, erkek meslek mensuplarının ortalamasından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (3,98>3,89). Buna göre kadın meslek mensupları bilirkişilerin görevleri (BG) boyutu hakkında erkek meslek mensuplarına göre daha olumlu bir algıya sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın ikinci ana hipotezi “H2”nin alt hipotezleri olan “H2a, H2b, H2c ve H2d” hipotezleridir. durumu ile bilirkişilerin nitelikleri, görevlendirilmeleri, görevleri ve raporları hakkındaki algı düzeyleri arasında anlamlı bir farkın varlığı ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan analizlerde alt hipotezler ret edildiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, meslek mensuplarının medeni durumu ile bilirkişilerin nitelikleri, görevlendirilmeleri, görevleri ve raporları hakkındaki algı düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Çalışmanın üçüncü ana hipotezi olan “H3”e bağlı alt hipotezler “H3a, H3b, H3c ve H3d”dir. Bu hipotezler ile serbest muhasebeci mali müşavirlerin yaş değişkenine göre bilirkişilerin nitelikleri, görevlendirilmeleri, görevleri ve raporları hakkındaki algı düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Fakat yapılan analiz sonuçlarına göre bu alt hipotezler ret edilmiştir. Dolayısıyla meslek mensuplarının yaşı ile bilirkişilik mesleği boyutları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Çalışmanın dördüncü hipotezi olan “H4”e bağlı alt hipotezler “H4a, H4b, H4c ve H4d”dir. Bu hipotezler ile serbest muhasebeci mali müşavirlerin eğitim durumu ile bilirkişilerin nitelikleri, görevlendirilmeleri, görevleri ve raporları hakkındaki algı düzeyleri arasında anlamlı bir farkın varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda alt hipotezlerin ret edildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla, meslek mensupların eğitim durumu ile bilirkişilik mesleği algı boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Çalışmanın beşinci ana hipotezi olan “H5” e bağlı alt hipotezler “H5a, H5b, H5c ve H5d”dir. Bu hipotezler ile serbest muhasebeci mali müşavirlerin mesleki unvanı ile bilirkişilerin nitelikleri, görevlendirilmeleri, görevleri ve raporları hakkındaki algı düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda sadece “H5d” hipotezi kabul edilmiştir, diğer üç hipotez ise ret edilmiştir. Serbest muhasebecilerin (SM) bilirkişilerim raporları (BR) boyutu ile ilgili ortalaması, serbest muhasebeci mali müşavirlere (SMMM) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (4,05>4,005). Dolayısıyla serbest muhasebeciler (SM), serbest muhasebeci mali müşavirlere (SMMM) göre bilirkişilerin raporları hakkında daha olumlu bir algıya sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın altıncı ana hipotezi olan “H6” e bağlı alt hipotezler “H6a, H6b, H6c ve H6d”dir. Bu hipotezler ile serbest muhasebeci mali müşavirlerin mesleki deneyimi ile bilirkişilerin nitelikleri, görevlendirilmeleri, görevleri ve raporları hakkındaki algı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre hipotezlerin ret edildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla, meslek mensuplarının mesleki

deneyimleri ile bilirkişilik mesleği boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğundan bahsedilemez.

Araştırma bölümü için yapılan yüz yüze anket çalışması esnasında, meslek mensupları tarafından bilirkişilik mesleği ile ilgili çeşitli şikâyetler ve öneriler dinlenmiştir. Bu deneyimler sonucunda yapılan öneriler şu şekildedir:

- Serbest muhasebeci mali müşavirlik mesleğinin iş yoğunluğunun aşırı olmasından dolayı muhasebe bilirkişilik mesleğinin ayrı bir uzmanlık alanı olması önerilmektedir.
- Bilirkişilik ücretleri yapılan işin niteliğe göre belirlenmediğinden şikâyet edilmektedir. Bu şikâyetler neticesinde bilirkişilik dosyalarında ödenen ücretin sabit olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla bilirkişilik ücretinin, dava dosyasının boyutuna göre belirlenmesi önerilmektedir.
- Bilirkişilik dosyalarının meslek mensuplarına sıra sistemine göre verilmediğinden şikâyet edilmiştir. Dolayısıyla, bilirkişilik sistemine kayıtlı olan meslek mensuplarına, bilirkişilik dosyalarını otomatik atayan bir bilgisayar sisteminin kurulması önerilmektedir.
- Bilirkişilik ücretlerinin artırılması, muhasebe bilirkişilik mesleğinin (adli muhasebe mesleği) öneminin artırılmasını sağlayacaktır. Böylelikle adli muhasebe mesleği ayrı bir uzmanlık alanı haline gelebilir.
- Bilirkişilik mesleğinin saygınlığının korunabilmesi için bilirkişilik mesleğini kötüye kullananlara verilen cezalar artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Kayış, A. (2010). Güvenilirlik Analizi. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 5. Baskı; Ed. Kalaycı, Ş., Ankara: Asil Yayın Dağıtım

FİRMA BÜYÜME PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN TOBİT ANALİZİ: BİNGÖL İMALAT SANAYİNDE BİR UYGULAMA

Doç. Dr. Halim TATLI¹ Nursima KOÇİN²

¹Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

-<https://orcid.org/0000-0002-7940-0087>

² Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

ÖZET

Firmaların büyüme performansını etkileyen çok sayıda faktör vardır. Bunlardan bazıları firmanın dışında gerçekleşen makro faktörler iken diğerleri firma içinde firmanın iç işleyişiyle ilgili faktörlerdir. Bu çalışmada Bingöl’de imalat sanayi firmalarının büyüme performansları üzerinde etkili olan faktörler analiz edilmiştir. Bu çalışmayla Bingöl’de firmaların performanslarının artırılmasına yönelik uygulanabilecek politikalara bir zemin hazırlanması amaçlanmaktadır. Çalışmanın Anakitleşi Bingöl kent merkezinde faaliyet gösteren imalat sanayindeki firmalardan oluşmaktadır. Bingöl’de faaliyet gösteren firmaların tamamı araştırma kapsamına alınmış ve herhangi bir örnekleme yapılmamıştır. Firma yöneticileri ve firma faaliyetlerine ait veriler frekans analiziyle değerlendirilmiştir. Çalışmanın analizlerinde kullanılan veriler imalat sanayindeki 136 firmadan anket tekniği ile toplanmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni, firmanın net satışlarındaki büyüme ile ölçülmüştür. Firmaların büyümesini etkilediği değerlendirilen çoklu bağımsız değişken seti analizlere dahil edilmiştir. Firmaların büyüme performanslarının analiz edilmesinde Tobit model tahmin yöntemi kullanılmıştır. Firmaların önemli oranda devlet teşvikini kullandığı ve çok düşük oranda ihracat yaptıkları tespit edilmiştir. Yapılan Tobit model analizlerinden elde edilen sonuçlara göre; devlet teşvikini alması, patent alması, kuruluş yılındaki cirosunun yüksek olması, yabancı sermaye ortaklığına sahip olması ve yöneticisinin tecrübeli olması firmaların büyüme oranı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Firmaların devlet teşvikini alması, patent alması ve kuruluş yılındaki cirosunun büyüklüğü firmaların büyüme oranını anlamlı olarak pozitif etkilediği tahmin edilmiştir. Buna karşın yabancı sermaye ortaklığının olması firmaların büyüme oranını anlamlı ve negatif etkilediği belirlenmiştir. Bingöl’deki ekonomik faaliyet çeşitliliğinin ve büyüklüğünün artırılması için merkezdeki ve yereldeki hükümet temsilcilerinin altyapı yatırımlarını artırmaları ve üretim yapan firmalar için doğrudan teşvik araçlarını geliştirmeleri önerilmektedir. Bununla birlikte yereldeki kurumlar (Belediye, Sanayi ve Ticaret Odası ve Kalkınma Ajansı gibi kurumlar) imalat sanayindeki firma yöneticilerine sektör bazlı eğitim vermeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Firma Büyümesi, Firma Büyümesini Etkileyen Faktörler, Devlet Teşviki, Tobit Model.

TOBIT ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING FIRM GROWTH PERFORMANCE: AN APPLICATION IN BİNGÖL MANUFACTURING INDUSTRY

ABSTRACT

There are many factors that affect the growth performance of companies. Some of these are macro factors that occur outside the firm, while others are factors related to the internal workings of the firm within the firm. In this study, the factors affecting the growth performance

of manufacturing industry firms in Bingöl were analyzed. This study, it is aimed to lay the groundwork for policies that can be applied to increase the performance of companies in Bingöl. The population of the study consists of companies in the manufacturing industry operating in the city center of Bingöl. All of the companies operating in Bingöl were included in the research and no sampling was made. Data belonging to company managers and company activities were evaluated by frequency analysis. The data used in the analysis of the study were collected from 136 companies in the manufacturing industry by survey technique. The dependent variable of the study was measured by the growth in the firm's net sales. Multiple sets of independent variables, which were considered to affect the growth of firms, were included in the analyses. The Tobit model estimation method was used to analyze the growth performances of the companies. It has been determined that companies use government incentives at a significant rate and export at a very low rate. According to the results obtained from the Tobit model analysis; It has been determined that receiving government incentives, obtaining a patent, having a high turnover in the year of establishment, having foreign capital partnerships, and having an experienced manager have a significant effect on the growth rate of the companies. It is estimated that government incentives, patents and high turnover in the year of establishment have a significant positive effect on the growth rate of companies. On the other hand, it has been determined that the presence of foreign capital partnership has a significant and negative effect on the growth rate of the firms. In order to increase the diversity and size of economic activity in Bingöl, it is recommended that central and local government representatives increase their infrastructure investments and develop direct incentive tools for manufacturing companies. However, it is recommended that local institutions (such as the Municipality, the Chamber of Industry and Commerce and the Development Agency) provide sector-based training to the company managers in the manufacturing sector.

Keywords: Firm Growth, Factors Affecting Firm Growth, Government Incentive, Tobit Model.

1. GİRİŞ

Firmalar toplumların talep ettiği mal ve hizmetleri karşılamak için kar etme güdüsüyle üretim faktörlerini faydalı hale getiren organizasyonlardır. Piyasa yapısı içinde ortaya çıkan firmalar yaşam döngüsü içinde hayatta kalır, büyür ve sonunda ölür, bilgi ve bilgilerini hayatta kalan firmalara aktarırlar (Carrizosa, 2007). Büyüme, üretim faaliyetinde bulunan firmaların önemli hedefi ve beklentisidir. Çünkü firmaların piyasada hayatta kalma olasılığının yüksekliği sürekli büyümeyle mümkündür (Carrizosa, 2007). Büyüme firmaların istihdam, kar veya katma değer gibi ölçülen büyüklüklerini artırdıklarında meydana gelir. Üretimi artırma, üretimi farklılaştırma ve uluslararasılaşma firmaların büyüme yöntemleridir (Coad, 2018). Bir firmanın büyümesi iç ve dış faktörlere bağlı olarak meydana gelir (Gupta, 2013). Kontrol edilebilir olan iç faktörler firma personelini, stratejisini ve operasyonel, pazarlama, finansal ve teknik yeteneklerini içerir. Buna karşılık firmanın kontrolü dışında olan dış faktörler firmanın ekonomik, sosyokültürel, düzenleyici ve yasal, politik, finansal, ticari, teknolojik ve demografik faktörlerden meydana gelir (Gupta, 2013). Bir firmanın iç ve dış faktörler demeti o firmanın rekabet avantajını elde etmesine imkân tanır (Penrose, 1959). Firmalar kontrolleri altında bulunan iç faktörleri iyileştirmek için firmanın içi işleyişini etkin kılmaları gerekir.

Firmaların büyümesi ölçülürken veri yokluğu ve araştırma amaçlarına bağlı olarak farklı göstergeler kullanılmaktadır. Literatür genel olarak değerlendirildiğinde firmanın finansal veya borsa değeri, çalışan sayısı, satışları ve geliri, üretken kapasitesi, üretimin değeri ve üretimin katma değeri gibi birbiriyle ilgili değişkenler üzerinden firma büyümesinin ölçüldüğü

görülmektedir (Delmar, 1997; Ardishvili vd. 1998; Karagöz ve Demirgil, 2009). Bu çalışmada da firmaların net satışları üzerinden firma büyümesi analiz edilmiştir.

Literatüre bakıldığında firma büyümesi ve büyümeyi etkileyen faktörlerle ilgili ampirik çalışmaların Gibrat'ın çalışmasından sonra başladığı görülmektedir. Gibrat (1931) yaptığı çalışmada firma büyüklüğüyle (ölçeğiyle) firma büyümesinin birbirinden bağımsız olduğunu ve ikisinin arasında bir ilişkinin olmadığını belirtmiştir. Daha sonra yapılan bazı ampirik çalışmalarda bunun aksini gösteren sonuçlar ortaya konulmuştur (Karagöz ve Demirgil, 2009). Firma büyümesini etkileyen faktörler farklı çalışmalarda farklı değişkenler üzerinden analiz edilmiştir. Bazı ampirik çalışmalarda yeniliğin firmanın büyümesine önemli katkı verdiği tespit edilmiştir (Albeni ve Doğan, 2015; Doğan ve Doğan, 2017; Kim, 2022). Karagöz ve Demirgil (2009) firma yöneticisinin deneyimli olması firma büyüme performansını olumlu etkilediğini saptamışlardır. Maskus ve McDaniel (1999) patent sisteminin toplam faktör verimliliğini artırdığını saptamışlardır. Benzer biçimde Kagan vd. (2017) patent sayısı ile firma büyümesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Devlet teşviklerinin firma büyümesi ve firma performansını olumlu etkilediğini kanıtlayan çalışmalar da vardır. Örneğin Ahmetoğulları ve Yücel (2022) devlet teşviklerinin firma performansını anlamlı olarak artırdığını ampirik olarak kanıtlamışlardır. Choi (2022) tarafından yapılan çalışmada ise devlet tarafında firmalara verilen AR-GE teşviklerinin firma büyümesine olumlu katkı sağladığını tespit edilmiştir.

Araştırmanın yapıldığı il olan Bingöl, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde bulunan TRB1 Bölgesi'nde yer alır. Son yıllarda Bingöl ilinde üretici firma sayısının hızla artmasına rağmen diğer illerin gerisinde yer almaktadır. Bingöl'deki sanayi tarım ve hayvancılık, maden, tekstil ve mobilya alanlarına dayalıdır (Sanayi Teknoloji Bakanlığı, 2019). Devletin uyguladığı teşvik sistemi sayesinde var olan girişimlerin büyümesi ve yeni girişimlerin yatırım yapmalarını sağlamıştır. Son on yılda Bingöl'e kazandırılan önemli alt yapı ve kurumlar ildeki ekonomik faaliyetlerin canlılığını artırmıştır. Bu bağlamda Organize Sanayi Bölgesinin, Havalimanının ve Bingöl Üniversitesinin açılarak faaliyete geçmesi Bingöl'deki ekonomik faaliyetlerin (yatırım, üretim, tüketim, istihdam vb.) çeşitliliğini ve canlılığını yükseltmiştir. Bununla birlikte Bingöl ili kalkınmada birinci derecede öncelikli iller arasındadır. Devletin özel sektöre verdiği teşvikle Tekstil Kent ve İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) ve SÜTAŞ Entegre Teknik Büyükbaş Hayvancılık Projesi gibi büyük üretim tesisler yapılmıştır.

Son yıllarda Bingöl'deki imalat sanayindeki girişimlerin sayısı artmaktadır. 2009 yılındaki girişim sayısı 292 olup 2020 yılında bu sayı %106 artarak 603'e yükselmiştir (TÜİK, 2022). Bingöl'deki imalat sanayi girişimleri Türkiye'nin (462581 adet) %0.13'ünü, bulunduğu Bölge olan TRB1 Bölgesini (6435 adet) %9'unu oluşturmaktadır (TÜİK, 2022). Bingöl'de gerçekleştirilen gayrisafi katma değer, Türkiye'nin %0.18'ini, bulunduğu Bölge olan TRB1 Bölgesinin (6435 adet) ise %13'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2022). Bu rakamlara bakıldığında Bingöl'deki imalat sanayinin hem Türkiye'nin hem de bulunduğu bölgenin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. Bu açıdan Bingöl'deki imalat sanayi sektöründe bulunan firmaların büyüme performansını etkileyen faktörlerin analiz edilmesi ve analize dayalı politik önerilerin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı Bingöl'de bulunan imalat sanayi firmalarının büyümelerini etkileyen faktörlerin analiz edilmesidir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, materyal ve metod açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde analizden edilen bulgulara yer verilmektedir. Son bölümde ise çalışmanın sonuç kısmı yer almaktadır.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Çalışmanın Amacı

Bir firmanın amacı karını ençoklaştırmak ve uzun dönemde hayatta kalmaktır. Bunun için firma büyümesini ve performansını artırmak zorundadır. Firma büyümesi ve performansı birçok faktöre bağlıdır. Devlet teşvikleri günümüzde nispeten az gelişmiş bölgelerdeki firmalar için oldukça önemlidir. Bu meyanda devlet teşviki ile birlikte firmalar açısından önemli olan diğer faktörlerin firma büyümesine etkisinin yönü ve büyüklüğünün analiz edilerek politik önerilerinin yapılması önemlidir. Bu çalışmanın amacı, Bingöl’de faaliyet gösteren imalat sanayi firmalarının büyüme performanslarını etkileyen faktörlerin etkilerini analiz etmek ve analiz sonunda ulaşılan bulgulara dayanarak politika önerisinde bulunmaktadır.

2.2. Çalışmanın Örneklemi

Çalışmanın evreni Bingöl’deki imalat sanayi firmalarıdır. Bingöl’de toplam 183 adet imalat sanayi firması faaliyete bulunmaktadır. Çalışmanın evreni küçük olduğu için herhangi bir örnekleme gidilmemiştir. Faal olan firmalara yapılan tekrarlı ziyaretlerle 136 firmadan anket tekniği ile analiz için gerekli veriler toplanmıştır. Evrenin %74’üne (136/183=0.74) ulaşılmıştır.

2.3. Çalışmanın Verileri

Çalışmanın verileri tasarlanan bir anketle elde edilmiştir. Bu anket çalışmanın amacı ve literatürdeki çalışmalar dikkate alınarak firma yöneticisinin bilgileri, firma bilgileri, üretim ve satışla ilgili bilgiler, personele ait sayısal veriler gibi çok sayıda firmanın büyümesi ve performansıyla ilgili bilgileri içerecek biçimde oluşturulmuştur.

Çalışmanın bağımlı değişkeni, firmanın net satışlarındaki büyüme ile ölçülmüştür. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin açıklamaları ve bu değişkenlerin kısaltmaları Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Değişkenlere Ait Açıklamalar

Değişken ve kısaltması	Değişkene ait açıklama
Firma büyüme oranı (bo)	(2018 Yılındaki Net satışları-2015 Net Satışları)/ 2015 Yılındaki Net Satışları)
Firmanın devlet teşvikini alması (dt)	Devlet teşvikini alan firmalar için 1, almayanlar için 0.
Firmanın patent alması (patent)	Patent alan firmalar için 1, almayan firmalar için 0.
Firmanın AR-GE çalışmalarını yapması (arge)	AR-GE çalışması yapan firmalar için 1, yapmayan firmalar için 0.
Firmanın yenilik yapması (yenilik)	Yenilik faaliyeti yapan firmalar için 1, yapmayan firmalar için 0.
Firmanın üniversiteyle işbirliği yapması (unv)	Üniversite ile işbirliği içinde olan firmalar için 1, olmayan firmalar için 0.
Firmanın çevre performansını dikkate alması (cevre)	Çevre performansını dikkate alan firmalar için 1, dikkate almayan firmalar için 0.
Firmanın Kuruluş Yılındaki Ciro (kciro)	Firmanın Kuruluş Yılındaki cirosunun doğal logaritması
Firmanın yabancı sermayesinin olması (ys)	Yabancı sermaye payı olan firmalar için 1, olmayan firmalar için 0.
Firmanın satış noktasının olması (sn)	Satış noktası olan firmalar için 1, olmayan firmalar için 0.
Firmanın şubesinin olması (sube)	Şubesi olan firmalar için 1, olmayan firmalar için 0.
Firmanın ihracat yapması (ihracat)	İhracat yapan firmalar için 1, yapmayan firmalar için 0.
Firmanın ithalat yapması (ithalat)	İthalat yapan firmalar için 1, ithalat yapmayan firmalar için 0.

Firma yöneticisinin yaşının doğal logaritması (yas)	Firma yöneticisinin yaş düzeyinin logaritması
Firmanın personel sayısı (personel)	Firmanın personel sayısı
Firma yöneticisinin eğitim durumu (ortaokul)	Firma yöneticisi ortaokul mezunu ise 1, aksi takdirde 0.
Firma yöneticisinin eğitim durumu (lise)	Firma yöneticisi lise mezunu ise 1, aksi takdirde 0.
Firma yöneticisinin eğitim durumu (unvrst)	Firma Yöneticisi üniversite ve üstü mezunu ise 1, aksi takdirde 0.
Firma yöneticisinin aynı sektörde tecrübeli olma durumu (tcrb1)	Firmanın faaliyet gösterdiği sektörde geçmiş deneyime sahipse 1, aksi takdirde 0.
Firma yöneticisinin farklı sektörde tecrübeli olma durumu (tcrb2)	Firmanın faaliyet gösterdiği sektörün dışında farklı bir sektörde geçmiş deneyime sahipse 1, aksi takdirde 0.
Firma yöneticisinin benzer sektörde tecrübeli olma durumu (tcrb3)	Firmanın faaliyet gösterdiği sektörün dışında benzer bir sektörde geçmiş deneyime sahipse 1, aksi takdirde 0.

Çalışmanın analizinde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Std. Hata	En küçük değer	En büyük değer
bo	1.141	2.276	-7.43	14.38
dt	0.728	0.446	0	1
patent	0.831	0.376	0	1
arge	0.139	0.347	0	1
yenilik	0.470	0.500	0	1
unv	0.073	0.261	0	1
cevre	0.801	0.400	0	1
kciro	11.296	2.967	0	17.46
ys	0.029	0.169	0	1
sn	0.426	0.496	0	1
sube	0.147	0.355	0	1
ihracat	0.080	0.273	0	1
ithalat	0.066	0.249	0	1
yas	3.713	0.218	3.18	4.20
personel	12.933	24.594	2	180
ortaokul	0.139	0.347	0	1
lise	0.433	0.497	0	1
unvrst	0.264	0.442	0	1
tcrb1	0.632	0.483	0	1
tcrb2	0.073	0.261	0	1
tcrb3	0.242	0.430	0	1

2.4. Çalışmanın Analiz Yöntemi

Çalışmada firmanın büyümesini etkileyen faktörler Tobit modelle analiz edilmiştir. Tobit modeli, sansürlü bir sürekli sonuç için doğrusal regresyon modeline uymaktadır. Sansürleme çalışma tasarımından kaynaklanabilir. Tobit, sansür sınırlarının tüm gözlemler için aynı olmasına veya gözlemden gözleme değişmesine izin veren bir yöntemdir. Bağımlı değişken yalnızca belirli bir değer aralığında gözlemlendiğinde gerçekleşir. Çalışmanın bağımlı değişkeni Tobit yönteminin çizdiği koşullara uyduğu için bu analiz yöntemi tercih edilmiştir. Tobit model Tobin (1958)’in çalışmasına dayanmaktadır. Daha sonra Wooldridge (2010) sansürlü regresyon modellerinin gelişmiş versiyonlarını ortaya koymuştur.

Tobit modeline göre, gözlemlenen veya gözlemlenmeyen sürekli bir sonuç ile gizli regresyon modeli Denklem 1'deki gibi yazılır.

$$y = x_i\beta + \omega_i \quad (1)$$

i. gözlem için gözlemlenen sonuç Denklem 2'deki gibi tanımlanabilir (Cong, 2000).

$$y_i^* = \begin{cases} y_i & \text{eğğe } a < y_i < b \\ a & \text{eğğe } y_i \leq a \\ b & \text{eğğe } y_i \geq b \end{cases} \quad (2)$$

Denklem 2'de a alt sansürleme sınırı ve b üst sansürleme sınırıdır. y sansürlü sonuç ve y^* sansürlü sonuçları göstermektedir. Tobit modeli hata teriminin (ω_i) normal dağıldığını varsayar ($\omega_i \sim N(0, \sigma^2)$). Eldeki probleme bağlı olarak, bir Tobit modelindeki ilgi miktarı, sansürlü sonuç y_i^* veya sansürlü sonuç, y_i olabilir. Tobit modelindeki katsayılar, En Küçük Kareler Yönteminden elde edilen katsayılar gibi yorumlanır.

3. BULGULAR

3.1. Firmaların Yöneticilerine ve Firma Faaliyetlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmaya katılan yöneticilerin yaş ortalaması 41 ± 9.11 olup %96.3'ü erkek ve %3.7'si kadın olduğu saptanmıştır.

Çizelge 3 firma yöneticilerinin eğitim durumlarına göre dağılımlarını vermektedir. Buna göre katılımcıların %43.3'ü lise mezunu ve %25.00'i ise üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Çizelge 3. Firma Yöneticilerinin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları

	Sayı	%
Okur-yazar	3	2.2
İlkokul	19	14.0
Ortaöğretim	19	14.0
Lise	59	43.3
Üniversite	34	25.0
Yüksek Lisans	2	1.5
Toplam	136	100.0

Çizelge 4'te ise ankete katılan katılımcıların firmadaki konumları verilmektedir. Çizelge 4'e göre katılımcıların %80.2'si genel müdür statüsünde çalışmaktadır.

Çizelge 4. Katılımcıların Firmadaki Konumlarına Göre Dağılımları

	Sayı	%
Finansman Müdürü	6	4.4
İnsan Kaynakları Müdürü	1	0.7
Muhasebe Müdürü	10	7.4
Pazarlama Müdürü	3	2.2
Genel Müdür Yardımcısı	7	5.1
Genel Müdür	109	80.2
Toplam	136	100.0

Çizelge 5'e göre ankete katılanların %5.1'inin iş tecrübesi olmadığı, %7.4'ünün farklı sektörde, %24.3'ünün benzer sektörde ve %63.2'sinin aynı sektörde iş tecrübesinin olduğu bulunmuştur.

Çizelge 5. Katılımcıların İş Deneyimine Sahip Olup Olmamlarına Göre Dağılımları

	Sayı	%
Tecrübesi Yok	7	5.1
Aynı Sektörde	86	63.2
Farklı Sektörde	10	7.4
Benzer Sektörde	33	24.3
Toplam	136	100.0

Çalışma kapsamına alınan firmalarda çalışan personel sayısının ortalaması 12.82 ± 24.65 ve personel sayısının medyan değeri 5 (en küçük değer 1, en büyük değer 180) olarak bulunmuştur. Çizelge 6'da imalat sanayii sektöründeki 136 firmada çalışanların eğitim durumlarının yüzde dağılımına ait bulgular sunulmuştur. Bu bulgular imalat sektöründe çalışanların büyük oranda lise mezunu olduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 6. Firma Çalışanlarının Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları

Eğitim Düzeyi	Durum					
	Dâhil		Hariç		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlkokul	62	45.6	74	54.4	136	100.0
Ortaokul	94	69.1	42	30.9	136	100.0
Lise	113	83.1	23	16.9	136	100.0
Üniversite	58	42.6	78	57.4	136	100.0

Çizelge 7 firmaların yaptığı faaliyetlerin yüzde dağılımını vermektedir. Çizelge 7'ye göre firmaların %85.3'nün satış noktasının olduğu, %57.4'ünün pazarlama ve üretim yerinin olduğu, %91.9'unun ihracat yapmadığı, %93.4'nün ithalat yapmadığı, %16.9'unun patentli veya endüstriyel tasarım ürününün olduğu, %47.1'inin yenilik yaptığı, %14'ünün AR-GE çalışmasını yaptığı, %72.8'inin devlet teşviklerinden yararlandığı, %7.4'nün üniversite ile işbirliği içinde olduğu ve %80.1'inin çevre performansını dikkate aldığı tespit edilmiştir.

Çizelge 7. Firmaların Yaptığı Faaliyetlerin Yüzde Dağılımı

		Sayı	%
Firmanın şubesi var mı?	Evet	20	14.7
	Hayır	116	85.3
Firmanın satış noktası var mı?	Evet	58	42.6
	Hayır	78	57.4
Firma ihracat yapıyor mu?	Evet	11	8.1
	Hayır	125	91.9
Firma ithalat yapıyor mu?	Evet	9	6.6
	Hayır	127	93.4
Firmanın patentli veya endüstriyel tasarımı ürününü var mı?	Evet	23	16.9
	Hayır	113	83.1
Firma yenilik yapıyor mu?	Evet	64	47.1
	Hayır	72	52.9
Firma AR-GE yapıyor mu?	Evet	19	14.0
	Hayır	117	86.0
	Evet	99	72.8

Firma Devlet Teşvikinde yararlandı mı?	Hayır	37	27.2
Firma Üniversite ile işbirliği içinde mi?	Evet	10	7.4
	Hayır	126	92.6
Firma çevre performansını dikkate alıyor mu?	Evet	109	80.1
	Hayır	27	19.9
Toplam		136	100.0

Çalışma kapsamına giren firmaların yararlandığı devlet teşvik türlerinin dağılımı Çizelge 8 vermektedir. Buna göre firmalar en çok (%37.63'i) SSK primi işveren hissesi teşvikinden ve en az hazine teşviki belgesinden (%1.61'i) yararlanmışlardır.

Çizelge 8. Firmaların Yararlandığı Devlet Teşvik Türlerinin Dağılımı

	Sayı	%
Gelir vergisi stopajı teşviki	47	25.27
SGK primi işveren hissesi teşviki	70	37.63
Enerji desteği teşviki	17	9.14
Bedelsiz yatırım yeri	10	5.38
Tahsisli teşviki	9	4.84
Hazine teşviki belgesi	3	1.61
Diğer	30	16.13
Toplam	186	100.0

3.2. Çalışma Modelinin Bulguları

Yapılan analizler sonucunda elde edilen Tobit modelinin bulguları Çizelge 9, anlamlı olan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki marjinal etkisi Çizelge 10'da verilmektedir. F test istatistiği (2.13) modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir (Prob > F=0.0068). Tobit modelinde hata teriminin sabit varyanslı olmaması durumunda katsayılar tutarsız olur. Bunu önlemek için analizler dirençli standart hatalara göre gerçekleştirilmiştir.

Bulgulara göre dt, patent, kciro, tcrb1 ve tcrb2 bağımsız değişkenlerin anlamlı ve pozitif yönde imalat sanayindeki firmaların büyüme performansını etkilediği buna karşın ys değişkeninin anlamlı bir biçimde firma büyümesini negatif yönde etkilediği tahmin edilmiştir. Diğer değişkenler ile firma büyümesi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (Çizelge 9).

Çizelge 9. Tobit Modelinin Sonuçları

bo	Katsayı	Std. Hata	t	P> t
dt	0.748	0.384	1.95	0.054*
patent	1.240	0.558	2.22	0.028**
arge	0.963	1.002	0.96	0.339
yenilik	0.002	0.477	0.00	0.997
unv	0.278	1.015	0.27	0.785
cevre	-0.109	0.518	-0.21	0.834
kciro	0.173	0.063	2.71	0.008***
ys	-1.722	0.858	-2.01	0.047**
sn	-0.164	0.429	-0.38	0.704
sube	-0.002	0.650	-0.00	0.997
ihracat	0.445	0.628	0.71	0.480

ithalat	-0.391	0.447	-0.87	0.384
yas	-0.184	0.823	-0.22	0.823
personel	-0.001	0.006	-0.16	0.874
ortaokul	-0.178	0.567	-0.31	0.754
lise	0.358	0.690	0.52	0.605
unvrst	0.262	0.836	0.31	0.754
tcrb1	0.684	0.334	2.04	0.043**
tcrb2	0.720	0.384	1.87	0.063**
tcrb3	0.735	0.456	1.61	0.110
Sabit	-2.507	2.750	-0.91	0.364
	Gözlem sayısı	136		
	F(20, 116)	2.13		
	Prob > F	0.006		
	Log likelihood	-295.423		
	Pseudo R ²	0.029		

*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Devlet teşviklerinin imalat sanayindeki firma büyüme üzerindeki marjinal etkisi yaklaşık 0.52, patentin imalat sanayindeki firmaların büyümesi üzerindeki marjinal etkisi yaklaşık 0.86, yabancı sermaye payının imalat sanayindeki firmaların büyümesi üzerindeki marjinal etkisi yaklaşık -1.19, firma yöneticisinin aynı sektörde tecrübeli olmasının imalat sanayindeki firmaların büyümesi üzerindeki marjinal etkisi 0.47 ve firma yöneticisinin farklı sektörde tecrübeli olmasının imalat sanayindeki firmaların büyümesi üzerindeki marjinal etkisi yaklaşık 0.50'dir. Firmaların kuruluş yılındaki cirolarının artmasının firmaların büyümesi üzerindeki marjinal etkisi yaklaşık 0.11'dir.

Devlet teşvikini alan firmaların büyümesi almayanlara göre, patent alan firmaların büyümesi almayanlara göre, aynı sektörde tecrübeli yöneticiye sahip firmaların büyümesi aynı sektörde tecrübeli yöneticiye sahip olmayanlara göre ve farklı sektörde tecrübeli yöneticiye sahip firmaların büyümesi farklı sektörde tecrübeli yöneticiye sahip olmayanlara göre daha fazladır. Yabancı sermaye payına sahip firmaların büyümesi yabancı sermaye payına sahip olmayan firmalara göre daha az olduğu bulunmuştur.

Çizelge 10. Tobit Modelindeki Bağımsız Değişkenlerin Bağımlı Değişkenler Üzerindeki Marjinal Etkileri

bo (Bağımlı Değişken)	dy/dx	Std. Hata	z	P> z
dt	0.518	0.266	1.95	0.051*
patent	0.859	0.374	2.29	0.022**
kciro	0.119	0.043	2.76	0.006***
ys	-1.193	0.591	-2.02	0.044
tcrb1	0.474	0.239	1.98	0.048**
tcrb2	0.499	0.269	1.85	0.064**

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Firmaların büyüme performansını etkileyen çok sayıda faktör vardır. Bunlardan bazıları firmanın dışında gerçekleşen makro faktörler iken diğerleri firma içinde ve firmanın iç işleyişiyle ilgili faktörlerdir. Bu çalışmada firmaların büyüme süreçleri üzerinde etkili olabileceği değerlendirilen etmenlerin neler olduğu ve bu etkilerinin yönü ve büyüklüğü analiz

edilmiştir. Bunun için Bingöl ilindeki imalat sanayinde faaliyet gösteren firmalardan firma ve faaliyetleriyle ilgili anket tekniğiyle birçok değişken için birincil veri toplanmıştır. Firmaların büyüme performansını etkileyen faktörlerin etkisini ampirik olarak analiz etmek için toplanan veriler Tobit modeliyle analiz edilmiş ve analizler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Analiz sonuçları Bingöl'deki İmalat sanayi firmaların devlet teşvikini alması, paten alması kuruluş yılındaki cirosunun büyüklüğü ve firma yöneticisinin tecrübeli olması imalat sanayindeki firmaların büyüme performansını pozitif yönde etkilediğini ortaya koydu. Ayrıca bulgular firmanın yabancı sermaye payına sahip olması firmanın büyümesini önemli derecede negatif etkilediği ortaya koydu. Firma büyümesini pozitif etkileyen faktörler arasında patent sahipliğinde sonra en büyük etkiyi sahip faktörün devlet teşvikini alma olduğu bulunmuştur. Yani devlet teşvikini alan firmalar almayanlara göre daha fazla büyümektedir. Ayrıca çalışmanın bulguları patent alan firmaların almayanlara göre anlamlı olarak daha fazla büyüdüklerini ortaya koymuştur. Bunların yanında aynı ve benzer sektörde tecrübeli yöneticiye sahip olan firmaların olmayan firmalara göre daha fazla büyümektedir. Ayrıca, firmanın kuruluş yıldaki cirosunun yüksek olması firma büyümesini olumlu etkilemektedir.

Bingöl'deki imalat sanayinde faaliyet gösteren firmalar devlet teşvikini olarak, patente alarak ve aynı veya farklı sektörlerde tecrübeli yönetici istihdam ederek büyüme performansını artırabilirler. Bingöl'deki ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğini artırmak için merkezdeki ve yereldeki hükümet temsilcilerinin altyapı yatırımlarını artırmaları ve üretim yapan firmalar için doğrudan teşvik araçlarını geliştirmeleri önerilmektedir. Bununla birlikte yereldeki kurumlar (Belediye, Sanayi ve Ticaret Odası ve Kalkınma Ajansı gibi kurumlar) imalat sanayindeki firma yöneticilerine sektör bazlı eğitim vermeleri önerilmektedir. Bu çalışmanın çerçevesini Bingöl ilindeki imalat sanayindeki firmalar oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bulguları Bingöl ilindeki firmaları kapsamaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Ahmetoğulları, K., Yücel, R. Kamu Teşvikleri ve Firma Performansı İlişkisinde AR-GE ve Firma Büyüklüğü Nasıl Rol Oynar? 3.Sektor Sosyal Ekonomi Dergisi, 57, 1, 2022.
- [2] Albeni, M., Doğan, B. Türk İmalat Sanayisinde Yenilikçi Faaliyetlerin Firma Performansına Etkisi, Akdeniz İİBF Dergisi, 15, 31, 2015.
- [3] Ardishvili, A., Cardozo, S., Harmon, S. ve Vadakath, S. *Towards A Theory of New Venture Growth*, Babson Entrepreneurship Research Conference, Ghent, Belgium, 1998.
- [4] Carrizosa, M.T. (2007). Firm Growth, Persistence and Multiplicity of Equilibria: An Analysis of Spanish Manufacturing and Service Industries, <https://www.tesisenred.net/bitstream/handle/10803/8447/Chapter2.pdf?sequence=11> (Erişim tarihi: 26.09.2022)
- [5] Choi, J. Do Government Incentives to Promote R&D Increase Private R&D Investment?, *The World Bank Research Observer*, 37, 2, 2022.

- [6] Coad, A., *Strategies for Firm Growth*. In: Augier, M., Teece, D.J. (eds) The Palgrave Encyclopedia of Strategic Management. Palgrave Macmillan, London, 2018.
- [7] Cong, R. (2000). sg144: Marginal effects of the tobit model. *Stata Technical Bulletin* 56: 27–34. Reprinted in *Stata Technical Bulletin Reprints*, vol. 10, pp. 189–197. College Station, TX: Stata Press.
- [8] Delmar, F., *Measuring Growth: Methodological Considerations and Empirical Results*, In R. Donckels & A. Miettinen (Eds.), *Entrepreneurship and SME Research: On its Way to the Next Millennium* (pp. 190-216). Aldershot, UK and Brookfield, VA: Ashgate, 1997.
- [9] Doğan, H., Doğan, M. Yenilikçilik ve Performans: İleri teknoloji Kullanan Firmalar Üzerine Bir Araştırma, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6, 6 2017.
- [10] Gibrat, R. *Les Inegalites Economiques*, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1931.
- [11] Karagöz, K., Demirgil, H. Firma büyüme performansını etkileyen Faktörler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14, 12, 2019.
- [12] Kim, J. Innovation Failure and Firm Growth: Dependence on Firm Size and Age, *Technology Analysis & Strategic Management*, 34, 2, 2022.
- [13] Kogan, L., Papanikolaou, D., Seru, A. ve Stoffman, N. Technological Innovation, Resource Allocation, and Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, 132, 2, 2017.
- [14] Maskus, K.E., McDaniel, C. Impacts of the Japanese Patent System on Productivity Growth, *Japan and the World Economy*, 11, 4, 1999.
- [15] Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2019). Bingöl İl Sanayi Durum Raporu 2019, <https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/81-il-sanayi-durum-raporlari/mu2603011617> (Erişim tarihi: 03.10.2022)
- [16] Tobin, J., Estimation of Relationships for Limited Dependent Variables, *Econometrica Journal of the Econometric Society*, 26, 1, 1958.
- [17] TÜİK, (2022). Bölgesel İstatistikler, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do>, (Erişim tarihi: 27.09.2022)
- [18] Wooldridge, J.M., *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. 2nd ed. Cambridge, MA: MIT Press, 2010.

BİNGÖL'DE HANEHALKI REİSLERİNİN İŞSİZ OLMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doç. Dr. Halim TATLI¹

Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

-<https://orcid.org/0000-0002-7940-0087>

ÖZET

Günümüzde işsizlik insanların yaşamını birçok açıdan etkileyen önemli bir sorundur. İşsizliği etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin tespit edilmesi için ampirik bilimsel çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Bu tür çalışmalar işsizlik konusunda uygulanabilecek politikalara bir zemin oluşturur. Bu çalışmanın temel amacı, Bingöl kent merkezinde yaşayan hanehalkı reislerinin işsiz olma olasılığını etkileyen faktörleri analiz etmektir. Çalışmanın anakitlesi Bingöl kent merkezinde yaşayan hanehalkı reislerinden oluşmaktadır. Bingöl kent merkezinde yaşayan hanehalkı reislerinin toplamı üzerinden minimum örnekleme büyüklüğü 357 olarak belirlenmiştir. 357 hanehalkı reisine rastgele bir biçimde ve yüz yüze anket tekniğiyle uygulanan bir anket ile veriler toplanmıştır. Bu veriler lojistik regresyon analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni ikili değer alan hanehalkı reislerinin çalışma durumudur. Bağımsız değişkenler ise hanehalkı reislerinin vücut kitle endeksi üzerinden hesaplanan hanehalkı reisinin sağlık durumu, hane halkı reisinin medeni durumu, cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu ve hanehalkı büyüklüğüdür. Çalışmada yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda, anlamlı bir biçimde evli olan hanehalkı reislerinin evli olmayanlara göre işsiz olma olasılığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin kadınlara göre işsiz olma olasılığının daha az olduğu tahmin edilmiştir. Hanehalkı reislerinin yaşındaki bir artışın onun işsiz olma olasılığını pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Okuryazar ancak diplomasız ve ortaöğretim mezunu olan hanehalkı reislerinin yükseköğretim mezunu olan hanehalkı reislerine göre işsiz olma olasılığı daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Son olarak sağlıklı olan hanehalkı reisleri sağlıklı olmayan hane halkı reislerine göre işsiz olma olasılığı daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Hane halkının büyüklüğü ile hanehalkı reislerinin işsiz olma olasılığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, İşsizliği Etkileyen Faktörler, Hanehalkı Reisleri, Bingöl.

FACTORS AFFECTING THE UNEMPLOYMENT OF HOUSEHOLD HEADS IN BINGOL

ABSTRACT

Today, unemployment is an important problem that affects people's lives in many ways. There are many factors that affect unemployment. It is important to conduct empirical scientific studies to determine these factors. Such studies form a basis for policies that can be implemented on unemployment. The main purpose of this study is to analyze the factors affecting the probability of being unemployed for household heads living in the city center of Bingöl. The population of the study consists of household heads living in the city center of

Bingöl. The minimum sampling size has been determined as 357 over the total of household heads living in the city center of Bingöl. Data have been collected through a questionnaire applied randomly to 357 household heads using a face-to-face survey technique. These data have been analyzed by the logistic regression analysis method. The dependent variable of the study is the working status of the household heads, which takes binary values. The independent variables are the health status of the household head calculated over the body mass index of the household heads, the marital status, gender, age, education level, and household size of the household head. As a result of the logistic regression analysis conducted in the study, it was determined that the married household heads were significantly more likely to be unemployed than the unmarried ones. It has been estimated that male household heads are less likely to be unemployed than female household heads. It was found that an increase in the age of household heads positively affects their probability of being unemployed. It has been determined that the household heads who are literate but without a diploma and have a secondary education degree are more likely to be unemployed than the household heads with a higher education degree. Finally, healthy household heads have been found to be less likely to be unemployed than unhealthy household heads. No significant relationship has been found between the size of the household and the probability of the household heads being unemployed.

Keywords: Unemployment, Factors Affecting Unemployment, Household Heads, Bingöl.

1. GİRİŞ

İşgücü, bir ülkenin veya bir yörenin üretiminde kullanılan önemli bir üretim faktörüdür. Bu üretim faktörü iktisatçıların geliştirdikleri bütün büyüme modellerinde önemli bir değişken olarak benimsenmiştir. Ayrıca nitelikli işgücü bölgesel kalkınma ve büyüme sürecinde önemli rol oynamaktadır. Eğer bir yörede işgücünün bir kısmı istihdam edilmemiş ise o yörede diğer üretim faktörlerin atıl kalma ihtimali yüksek olur. Böyle bir durumda yörede, iktisatçıların mutlaka çözülmesi gereken bir sorun olarak gördüğü kıtlığın üstesinden gelinemez. İşsizlik belirli bir zaman diliminde çalışmak isteyen 15 yaş ve üstü bireylerin bir kısmının işinin olmaması durumunu belirtir. İşsizliğin göstergesi işsizlik oranıdır. Bu oran 15 yaş ve üstü işsiz kişilerin 15 yaş ve üstü çalışan ve işsiz bireylerin toplamına oranlanmasıyla hesaplanır.

İşsizliğin belirleyicileri hakkındaki çalışmaların bazıları makro düzeydeki faktörlere odaklanırken (Mukisa vd. 2020; Siddiqa, 2021), bazıları bölgesel düzeyde mikro faktörlere odaklanmıştır. Örneğin Ketema vd. (2021) Etopya'daki bir kentte anket tekniğiyle topladıkları verileri lojistik regresyon metoduyla analiz etmişlerdir. Analizlerin sonucunda ankete katılanların işteki durumu, iş deneyimi, eğitim düzeyi, yaşı ve babanın eğitimi düzeyi çalışma durumunu anlamlı ve pozitif yönde etkilediği, medeni durum ve hane geliri çalışma durumunu negatif yönde etkilediği bulunmuştur. Alawad vd. (2020), Ürdün işgücü piyasası paneline dayalı verileri kullanarak Çoklu Lojistik Regresyon yöntemiyle Ürdün'de genç işsizliğinin belirleyicilerini incelemiş ve analiz etmişlerdir. Sonuçlar Ürdün'deki genç istihdamının cinsiyet, eğitim düzeyi, coğrafi konum ve medeni duruma göre belirlendiğini ortaya koymaktadır. Tansel ve Tasci (2004) Türkiye için Hanehalkı İşgücü Anketinin verileri üzerinden işsizliği analiz etmişlerdir. Sonuçlar kadınların erkeklere göre daha yüksek işsizlik süreleri yaşadıklarını ve eğitimin işsizlik tehlikesi oranı üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Yamak vd. (2012) yaptıkları çalışmada Türkiye'de bireylerin işgücü piyasasına katılım kararını etkileyen temel faktörleri tespit etmek için 2008 yılı Hanehalkı Bütçe Anketinin verilerini lojistik regresyon ile analiz etmişlerdir. İşgücüne katılım kararları üzerinde en fazla etkili olan değişkenlerin; yıllık kullanılabilir gelir, eğitim, yaş, hanehalkının büyüklüğü ve medeni durum olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan başka bir çalışmada ise daha uzun süre

işsiz kalan erkekler arasında sağlıkta bozulma ve mali sıkıntı derecesinin daha yakın zamanda işsiz kalanlara göre daha fazla olduğu bulunmuştur (Warr ve Jackson, 1984). Gathergood (2013) İngiltere’de hanehalkı panel verilerini kullanarak işsizliğin psikolojik sağlık üzerindeki etkisinin analiz etmek için yatığı çalışmasında kötü psikolojik sağlık temelinde işsizliğe pozitif etkisini saptamıştır.

İşgücünün içinde olan işsiz bir birey bazı ailevi ve toplumsal sorunlarla yüz yüze kalabilir. Hanehalkı reislerinin işsiz olması hem hanehalkı reisini hem de ailesindeki diğer bireyleri olumsuz etkiler. Bu açıdan hanehalkı reislerinin uzun süreli işsiz olması bazı ciddi toplumsal sorunlara yol açabilir. Zira bilim çevreleri çeşitli sübjektif ve objektif ölçümlerle işsizlerin, çalışanlara kıyasla daha kötü fiziksel ve zihinsel sağlık sorunları sergilediklerini ortaya koymuşlardır (Winkelmann ve Winkelmann, 1998; Laporte, 2004). İşsizlik bazen bir ülkedeki makroekonomik göstergelerin bozulmasıyla ortaya çıkabilir. Bununla birlikte işsizlik kişisel nedenlerden ötürü ortaya çıkabilir. Bu çalışma hanehalkı reislerinin işsizliğini etkileyen kişisel faktörlere odaklanmıştır. Bu bağlamda hanehalkı reislerinin işsizliğini etkileyen kişisel faktörlerin analiz edilmesi için hedef kitle olarak Bingöl’de yaşayan hanehalkı reisleri seçilmiştir.

Bingöl İli İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre TRB1 Bölgesi’nde yer alır. Bingöl sanayisindeki önemli gelişmelere rağmen diğer illere göre gelişmemiş bir il olduğu ifade edilebilir. 2020 yılındaki iş kayıtlarındaki girişim sayılarına bakıldığında Türkiye’de 4095218 adet, TRB1 bölgesinde 68129 adet Bingöl’de ise 8372 adet girişim sayısı olduğu görülmektedir (TÜİK, 2022). Bingöl, iş kayıtlarına göre girişim sayısı bakımında bölgesinin yaklaşık 8 kat, Türkiye’deki toplam girişim sayısının ise yaklaşık 489 kat gerisinde yer almaktadır. Girişim sayısının yüksekliği, yüksek iş imkânlarının varlığını gösterir. Bu rakamlar Bingöl’de iş imkanlarının sınırlı olduğunu göstermektedir. Bingöl’ün de içinde yer aldığı TRB1 Bölgesinde 15 yaş ve üstü kurumsal olmayan nüfusun işgücüne katılma oranı 2020 yılında %46.6 iken bu oran 1.7 puan artarak 2021 yılında %48.3’e yükselmiştir (TÜİK, 2022). Ayrıca, TRB1 Bölgesinde 15 yaş ve üstü kurumsal olmayan nüfusun işsizlik oranı 2020 yılında %10.6 iken, 2021 yılında az bir düşüş göstererek %10.2’ye gerilemiştir (TÜİK, 2022).

Hanehalkı reislerinin işsizliğini etkileyen faktörlerin belirlenmesi kent, bölge ve ulusal düzeydeki politika yapıcılar için önemlidir. Bu çalışma Bingöl İli düzeyindeki politika yapıcılar için işsizliğin bireysel düzeydeki belirleyicilerinin ampirik bulgularını sunmayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın temel amacı Bingöl’de yaşayan hanehalkı reislerinin işsiz olma olasılığını etkileyen faktörlerin analiz edilmesidir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, materyal ve metot açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde analizden edilen bulgulara yer verilmektedir. Son bölümde ise çalışmanın sonuç kısmı yer almaktadır.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Bingöl kent merkezinde yaşayan hanehalkı reislerinin işsizliğini etkileyen bireysel faktörleri analiz etmek ve çalışmanın bulgularına dayanarak politika önerisinde bulunmaktadır. Çalışmada hanehalkı reislerinin işsiz olma durumu hanehalkı reislerinin sosyodemografik özellikleri ve sağlık durumuyla ilişkili olup olmadığı incelenmektedir.

2.2. Çalışmanın Örneklemi

Çalışmanın anakitleisi Bingöl’de yaşayan hanehalkı reislerinden oluşmaktadır. Toplam 74263 olan hane halkı reisi üzerinden minimum örneklem sayısı belirlenmiştir. Minimum örneklem belirleme web sitesi olan <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm> vasıtasıyla %5 hata oranı ile minimum örneklem sayısı 383 hane olarak belirlenmiştir. Minimum örneklem sayısı ana kütleyle oranlanmış ve bulunan oran anakitleye dahil olan mahallerin nüfuslarıyla çarpılmıştır. Böylece her mahallede uygulanacak anket sayısı bulunmuştur. Anketler hanelerdeki hanehalkı reislerine rastgele uygulanmıştır. Minimum örneklem sayısı kadar anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Uygulanan 383 anket üzerinden yapılan incelemede ve veri girişi sırasında tutarsız olan ve eksiklikleri bulunan 26 adet anket analiz dışı bırakılmıştır. 357 anket analize tabi tutulmuştur.

2.3. Çalışmanın Verileri

Hanehalkı reisinin çalışma durumu bağımlı değişken olarak 1 ve 0 değerini almaktadır. Hanehalkı reisinin işsiz olması üzerinde etkili faktörlerin incelendiği bu çalışmada, hanehalkı reisinin işsizliği üzerinde, hanehalkı reisinin medeni durumunun (MEDENİ), cinsiyetinin (CİNSİYET), yaşının (YAŞ), eğitim durumunun (EĞİTİM), hanehalkı büyüklüğünün (HBU) ve sağlık durumunun (SAĞLIK) etkili olabileceği düşünülmektedir (Çizelge 1). Her ne kadar hanehalkı reislerinin işsizliğini etkileyen faktörleri çoğaltmak mümkün olsa da, uygulanan anketten elde edilen veriler dikkate alınarak modelde yer alan bağımsız değişkenler bunlarla sınırlandırılmıştır. Tüm değişkenlerin kısaltmaları ve tanımları Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Analizlerde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

Değişkenler	Tanımları	
Bağımlı Değişken		
Hane halkı reisinin çalışma durumu	(Kategorik) Çalışmıyor:1, Çalışıyor:0	
Bağımsız Değişkenler		
Medeni durum (MEDENİ)	Kukla (Evli:1, Bekar/Boşanmış/Dul:0)	
Cinsiyet (CİNSİYET)	Kukla (Erkek:1, Kadın:0)	
Yaş (YAŞ)	Hanehalkı reisinin yaşı (Nicel değişken)	
Eğitim durumu (EĞİTİM)	EĞİTİM1	Okuryazar değil ise 1, aksi takdirde 0
	EĞİTİM2	Okuryazar ve diplomasız ise 1, değilse 0
	EĞİTİM3	Ortaöğretim mezunu ise 1, değilse 0,
	EĞİTİM	Yükseköğretim mezunu ise 1, değilse 0 (referans sınıf)
Hanehalkı büyüklüğü (HBU)	HBU1	3 ve altı ise 1, değilse 0
	HBU2	4-5 ise 1, değilse 0
	HBU3	6-7 ise 1, değilse 0
	HBU	8 ve üstü ise 1, değilse 0 (referans sınıf)
Hanehalkı reisinin sağlık durumu (SAĞLIK)	Kukla (Sağlıklı ise 1, değilse 0)	

2.4. Çalışmanın Analiz Yöntemi

Çalışmada hanehalkı reislerinin işsiz olmasını etkileyen faktörler lojistik regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir. Doğrusal olmayan bu yöntem, iki düzeyli bağımlı değişkenin tahmini değerlerini olasılık olarak hesaplar. Olasılığın 0-1 aralığında kalmasını sağlayan bu yöntem, katsayılar itibarıyla doğrusal değildir (Kennedy, 1998).

$$P_i = E(Y_i = 1|X_i) = F(I_i) = F(\beta_0 + \beta_1 X_i) = \frac{1}{1 + e^{-I_i}} = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_i)}} \quad (1)$$

Lojistik Birikimli Dağılım Fonksiyonundan türetilen logit modeli Denklem 1'den türetilmektedir (Özer, 2004; Tari, 2005). Burada yer alan $I_i = \beta_0 + \beta_1 X_i$ ve $e=2,7182$ olup, doğal logaritma tabanıdır. I_i $-\infty$ ile $+\infty$ arasında sınırsız bir aralığa sahip iken, olayın gerçekleşme olasılığını gösteren P_i de 0-1 arasında değer alır (Gujarati, 1995). P_i ile I_i arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulunmaktadır. Denklem (1) aşağıdaki işlemler uygulanarak doğrusal hale getirilebilir (Özer, 2004).

Denklem (1)'in her iki yanını $(1 + e^{-I_i})$ ile çarpıldığında $(1 + e^{-I_i})P_i = 1$ olur. P_i ye bölüp 1 çıkarılarak $e^{-I_i} = \frac{1}{P_i} - 1 = \frac{1 - P_i}{P_i}$ bulunur. $e^{-I_i} = \frac{1}{e^{I_i}}$ olduğundan;

$$e^{I_i} = \frac{P_i}{1 - P_i} \quad (2)$$

eşitliği elde edilir. Burada $P_i/(1-P_i)$, *olasılık oranı (odds ratio)*'dir. Bu oran da bir hanehalkı reisinin işsiz olma olasılığının olmama olasılığına oranıdır. P_i açıklayıcı değişkenler (X_i) hakkında bilgi vermekte ve i nin bireyin belirli bir tercihi yapma olasılığını ifade etmektedir. Daha sonra Odds oranının doğal logaritması alınarak Logit'e ulaşılır (Denklem 3).

$$\ln\left(\frac{P_i}{1 - P_i}\right) = \ln e^{I_i} = I_i = \beta_0 + \beta_1 X_i$$

$$L_i = \ln\left(\frac{P_i}{1 - P_i}\right) = I_i = \beta_0 + \beta_1 X_i \quad (3)$$

Burada L_i olasılık oranının logaritmasıdır. L_i sadece X_i ye göre değil, aynı zamanda anakütle katsayılarına göre de doğrusaldır (Gujarati, 1995; Koop, 2008).

3. BULGULAR

3.1. Sosyodemografik Özelliklere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmaya katılan hanehalkı reislerinin yaş ortalaması 42.57 ± 12.48 olup en genç hanehalkı reisi 18 yaşında ve en yaşlısı 85 yaşındadır.

Çalışmaya katılanların içinde erkek olanların oranı %77, kadın olanların oranı ise %23'tür (Çizelge 2). Hanehalkı reislerinin %83.8'i evli, %16.2'si bekar/dul olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 2). Hanehalkı reislerinin eğitim durumu Çizelge 2'de verilmektedir. Katılımcıların %7.8'i okuryazar olmadıklarını, %5.3'ü okuryazar ancak diplomasız olduklarını, %21.8'i yükseköğrenim mezunu olduklarını ve %65'i ise ortaöğretim mezunu olduklarını belirtmişlerdir.

Hanehalkı reislerinin hanehalkı büyüklükleri itibarıyla dağılımları Çizelge 2'de verilmiştir. Buna göre, katılımcıların %47.6'sının ailesi 4-5 kişiden oluşurken, %26.3'ünün ailesi 3 ve daha az kişiden oluşmaktadır.

Çizelge 2. Hanehalkı Reislerinin Sosyodemografik Özelliklerini Gösteren Değişkenlerin Dağılımları

Sosyodemografik Özellik		Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyeti	Erkek	275	77.0
	Kadın	82	23.0
Medeni durumu	Evli	299	83.8
	Bekar/Dul	58	16.2
Öğrenim durumu	Okuryazar değil	28	7.8
	Okuryazar (Diplomasız)	19	5.3
	Ortaöğretim	232	65.0
	Yükseköğretim	78	21.8
Hanehalkı Büyüklüğü	3 ve altı	94	26.3
	4 - 5	170	47.6
	6 - 7	83	23.2
	8 ve üstü	10	2.8

Çalışmada hanehalkı reislerinin sağlık durumlarını tespit etmek için anket ile kilo ve boylarına ait veriler toplanmıştır. Sağlık Bakanlığının Vücut Kitle Endeksi (VKE) hesaplama yöntemi kullanarak kilo ve boy verileriyle hanehalkı reislerinin VKE değerleri elde edilmiştir. VKE değerlerine bakılarak sağlıklı olanlara 1 ve sağlıklı olmayanlara 0 değeri atanmıştır. Buna göre araştırmaya katılan hanehalkı reislerinin %59.9'u sağlıklı değil, %41.1'si ise sağlıklıdır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Hanehalkı Reislerinin Sağlık Durumlarının Yüzde Dağılımı

Sağlık Durumu	Sayı	%
Sağlıklı değil	214	59.9
Sağlıklı	143	40.1
Toplam	357	100.0

Hanehalkı reislerinin çalışma durumlarını Çizelge 4 vermektedir. Buna göre; anketlerin uygulandığı dönemde araştırmaya katılan hanehalkı reislerinin %53.8'i bir işte çalıştığını, %46.2'si ise çalışmadığını beyan etmiştir.

Çizelge 4. Hanehalkı Reislerinin Çalışma Durumlarının Yüzde Dağılımı

Çalışma Durumu	Sayı	%
Çalışmıyor	192	53.8
Çalışıyor	165	46.2
Toplam	357	100.0

3.2. Ekonometrik Modele Ait Sonuçlar

Çalışmanın modelinin sonucu, modelde yer alan değişkenler, değişkenlerin katsayıları, bu katsayılarla ait standart hatalar, Wald istatistikleri, serbestlik dereceleri, anlamlılık düzeyleri, odds oranları ve odds oranları için %95 güven sınırlarına ait bilgiler Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Çalışmanın Modeline Ait Bulgular

Değişken	Katsayı	S.Hata	Wald	S.Der.	Önemlilik	Odds Oranı	%95 Güven Aralığı	
							Alt	Üst
MEDENİ	0.825	0.444	3.456	1	0.063	2.282	0.956	5.445
CİNSİYET	-2.477	0.401	38.212	1	0.000	0.084	0.038	0.184
YAŞ	0.032	0.012	6.668	1	0.010	1.033	1.008	1.058
EĞİTİM1	21.035	7146.656	.000	1	0.998	1366398912.194	0.000	.
EĞİTİM2	2.015	0.673	8.954	1	0.003	7.500	2.004	28.068
EĞİTİM3	1.088	0.365	8.873	1	0.003	2.968	1.451	6.073
HBU1	0.699	0.819	0.729	1	0.393	2.011	0.404	10.009
HBU2	0.498	0.793	0.395	1	0.530	1.645	0.348	7.781
HBU3	0.364	0.813	0.201	1	0.654	1.439	0.293	7.076
SAĞLIK	-0.519	0.279	3.443	1	0.064	0.595	0.344	1.030
SABİT	-0.875	0.950	.848	1	0.357	0.417		

Tahmin edilen logit modele ilişkin Çizelge 5'e bakıldığında; MEDENİ, CİNSİYET, YAŞ, EĞİTİM2, EĞİTİM3, ve SAĞLIK bağımsız değişkenlerinin anlamlı olduğu, buna karşın EĞİTİM1, HBU1, HBU2 ve HBU3 bağımsız değişkenlerinin anlamlı olmadığı görülmektedir. MEDENİ bağımsız değişkeni %10 önem düzeyinde, YAŞ bağımsız değişkeni %1 önem düzeyinde, EĞİTİM2 ve EĞİTİM3 bağımsız değişkeni %1 önem düzeyinde hanehalkı reislerinin işsiz olma durumunu pozitif yönde etkilemektedir. CİNSİYET bağımsız değişkeni ise %1 önem düzeyinde ve SAĞLIK bağımsız değişkeni %10 önem düzeyinde bağımlı değişken olan hanehalkı reislerinin işsiz olma durumunu pozitif yönde etkilemektedir. Wald istatistiği bu bağımsız değişkenlerin hanehalkı reislerinin işsiz olma olasılığını açıklamada anlamlı olduklarını göstermektedir (Çizelge 5).

Medeni durum, hanehalkı reisinin işsiz olma olasılığını etkileyen bir faktör olarak saptanmıştır. Referans grup olarak bekar/dul hanehalkı reisleri seçildiğinde, evli olanların olmayanlara göre işsiz olma olasılıklarının yaklaşık 2.3 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 5).

Referans grup olarak kadın hanehalkı reisleri seçildiğinde, erkek olanların kadın olanlara göre işsiz olma olasılıklarının yaklaşık 0.1 kat daha azdır (Çizelge 5). Hanehalkı reislerinin yaşı arttıkça işsiz olma olasılıkları da artmaktadır. Odds oranına göre, yaş arttıkça hanehalkı reisinin işsiz olma olasılığı yaklaşık 1 kat artmaktadır.

Eğitim durum, hanehalkı reisinin işsiz olma olasılığını etkileyen bir diğer faktördür. Referans grup olarak yükseköğretim mezunu hanehalkı reisleri seçildiğinde, okuryazar ve diplomasız olanların, yüksek öğrenim mezunu olanlara göre işsiz olma olasılıklarının yaklaşık 7.5 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Benzer biçimde referans grup olarak yükseköğretim mezunu hanehalkı reisleri seçildiğinde, ortaöğretim mezunu olanların, yükseköğretim mezunu olanlara göre işsiz olma olasılıklarının yaklaşık 3 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Hane halkı reislerinin sağlık durumları ile işsizlik durumları arasında anlamlı ve ters ilişki bulunmuştur. Referans grup olarak sağlıklı olmayan hanehalkı reisleri seçildiğinde, sağlıklı olanların olmayanlara göre işsiz olma olasılıklarının yaklaşık 0.6 kat daha az olduğu bulunmuştur.

Lojistik regresyon modelini genel olarak test etmek için yani modelde yer alan değişkenlerin hepsini birlikte test etmek için model ki-kare istatistiği kullanılmaktadır. Analizde ki-kare değeri 133.565, serbestlik derecesi 10 ve anlamlılık değeri ise $P < 0.001$ olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Modelin uyumunu Hosmer-Lemeshow testi vermektedir. Bu teste bakıldığında, modelin hanehalkı reislerinin işsiz olma olasılığını tahmin etmeden yeterli bir model olduğu görülmektedir (ki-kare=4.58, sd=8 ve $P=0.851$). Modelin uygunluğu hakkında bilgi veren diğer bir ölçüt sınıflandırma tablosudur. Bu tabloya göre çalışma modelinin genel tahmin etme oranıtısı %74.8'dir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bingöl ilinde yaşayan hanehalkı reislerinin işsiz olma olasılığını etkileyen faktörleri tespit etmek ve bu faktörlerin işsiz olma olasılığını ne kadar ve hangi yönde etkilediğini belirlemek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın bağımlı değişkeni ikili değer alan hanehalkı reislerinin çalışma durumudur. Bağımsız değişkenler ise hanehalkı reislerinin vücut kitle endeksi üzerinden hesaplanan hane halkı reisinin sağlık durumu, hane halkı reisinin medeni durumu, cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu ve hanehalkı büyüklüğüdür. Yüz yüze anket tekniğiyle toplanan birincil yatay kesit veriler lojistik regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir.

Tahmin edilen logit modelin bir bütün olarak anlamlı ve uyumunun iyi olduğu bulunmuştur. Çalışmada yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda, anlamlı bir biçimde evli olan hanehalkı reislerinin evli olmayanlara göre işsiz olma olasılığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin kadınlara göre işsiz olma olasılığının daha az olduğu tahmin edilmiştir. Hanehalkı reislerinin yaşındaki bir artışın onun işsiz olma olasılığını pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Okuryazar ancak diplomasız ve ortaöğretim mezunu olan hanehalkı reislerinin yükseköğretim mezunu olan hanehalkı reislerine göre işsiz olma olasılığı daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Son olarak sağlıklı olan hanehalkı reisleri sağlıklı olmayan hane halkı reislerine göre işsiz olma olasılığı daha düşüktür. Hanehalkının büyüklüğü ile hanehalkı reislerinin işsiz olma olasılığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Odds oranına göre hanehalkı reislerinin işsiz olma olasılığı üzerinde en etkili olan değişken eğitimidir. Zira çalışmanın bulguları yükseköğretim mezunları temel alındığında daha düşük eğitim düzeyinden mezun olan hanehalkı reislerinin işsiz olma olasılığının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Bingöl'deki hanehalkı reislerinin eğitim ve sağlık düzeyleri artırılarak işsiz olma olasılıkları azaltılabilir. Bu anlamda hükümetin diğer istihdam politikalarıyla birlikte Bingöl'de örgün ve yaygın eğitimi daha etkin bir biçimde uygulaması ve eğitime daha fazla önem vermesi önerilmektedir. Çalışma, tüm yetkili kuruluşların Bingöl'deki toplumun sorunu olan işsizliği gerçekten anlamak ve çözüm bulmak için daha fazla yatırımcının İle gelmesini teşvik etmesi, yatırımcılar için yöredeki mevcut kaynakları teşvik etmesi, altyapı alanında yatırımların artırılması, kişilerin sağlıklarını ve yeteneklerini geliştirmelerini sağlamak için gelir düzeylerini artırılması ve özellikle eğitime odaklanması gerektiğini önermektedir. Bu çalışmanın bulguları Bingöl ilindeki hanehalkı reislerinin kapsamaktadır.

KAYNAKÇA

- [19] Akram, S., Alawad, A., Kreishan, F., Selim, M. Determinants of Youth Unemployment: Evidence from Jordan, *International Journal of Economics and Business Administration*, 8, 4, 2020.
- [20] Gathergood, J. An Instrumental Variable Approach to Unemployment, Psychological Health and Social Norm Effects, *Health Economics*, 22, 6, 2013.
- [21] Gujarati, D.N., *Temel Ekonometri*, (1995), (Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen), Literatür Yayıncılık İstanbul, 2011.
- [22] Mukisa, I., Nathan, S., Bulime, E.W.N. Macroeconomic Determinants of Unemployment In the East African Community, *Tanzanian Economic Review*, 10, 2, 2020.
- [23] Kennedy, P. *Ekonometri Kılavuzu*, (1998), Çevirenler: Muzaffer Sarımeseli ve Şenay Açıkgöz, Gazi Kitabevi, Ankara. 2006.
- [24] Ketema, A.M., Yadesa, G.J., Hordofa G.W., Senbeta, Y.F. Determinants of Urban Unemployment and Its Consequence in Ethiopia, *Innovations*, 67, 2021.
- [25] Koop, G., *Introduction to Econometrics*. England: John Wiley&Sons, 2008.
- [26] Laporte, A. Do Economic Cycles Have a Permanent Effect on Population Health: Revisiting the Brenner Hypothesis, *Health Economics*, 13, 2004.
- [27] Özer, H., *Nitel Değişkenli Ekonometrik Modeller Teori ve Bir Uygulama*, Nobel Dağıtım ve Yayın, Ankara. 2004.
- [28] Siddiqa, A. Determinants of Unemployment in Selected Developing Countries: A Panel Data Analysis, *Journal of Economic Impact*, 3, 1, 2021.
- [29] Tansel, A., Tasci, H.Ö. Determinants of Unemployment Duration for Men and Women in Turkey, 2004. <https://ssrn.com/abstract=512222>, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.512222> (Erişim tarihi: 12.10.2022)
- [30] Tari, R., *Ekonometri*, Kocaeli Üniversitesi Yayını, İzmit 2005.
- [31] TÜİK, (2022). Bölgesel İstatistikler, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do>, (Erişim Tarihi: 27.09.2022)
- [32] Warr, P., Jackson, P. Men without jobs: Some correlates of age and length of unemployment. *Journal of Occupational Psychology*, 57, 1984.

- [33] Winkelmann, L., Winkelmann, R. Why are the Unemployed so Unhappy? Evidence from Panel Data, *Economica*, 65, 1998.
- [34] Yamak, R., Abdioğlu, Z., Mert, N. Türkiye’de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 2, 2012.

HÜKMÜN AÇIKLANMASININ GERİ BIRAKILMASI KARARLARININ ÖZEL GÜVENLİK GÖREVLİSİ OLMA ŞARTLARINA ETKİSİ

Dr., Fatih GÜLER ¹

¹ Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksekokulu, 0000-0002-5365-5700

ÖZET

10.06.2004 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen ve 26.06.2004 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunda bugüne kadar sekiz kez değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri hariç tamamı özel güvenlik görevlilerinde aranacak şartları düzenleyen 10. madde ile ilgilidir. Bu değişikliklerden bazıları özel güvenlik görevlilerinin eğitim ve sağlık durumları ile ilgili iken önemli bir kısmı ise özel güvenlik görevlilerinin suç şüphesinden uzak olma durumlarının eşik değeri ile ilgilidir.

Kanunun ilk halinde altı ay ve üzeri hapis cezası alanların özel güvenlik görevlisi olamayacağı öngörülmüşken, 2008 yılında yapılan değişiklikle bu süre bir yıla çıkarılmıştır. 2017 yılında yapılan değişiklikle ise bir yıl şartına ilave olarak hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarının özel güvenlik görevlisi olma şartlarına etki etmeyeceğini kabul edilmiştir.

Yasama organının onarıcı adalet perspektifi ile kabul ettiği hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumunun özel güvenlik görevlisi olma şartlarına etki etmemesine yönelik düzenlemenin ilk kez özel güvenlik görevlisi olacak kişiler üzerinde sınırlı sonuçları söz konusudur. 2017 yılında yapılan kanun değişikliğinden önce özel güvenlik görevlisi olan kişilerin beş yılda bir gerçekleşen özel güvenlik kimlikleri yenileme süreçlerinde bu düzenlemenin daha grift sonuçları ortaya çıkmaktadır. Adalet Bakanlığı istatistiklerine göre hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarına kayda değer bir oranda başvurulduğu gerçeği konunun teorik bir sorundan ziyade uygulamayı ciddi anlamda etkileyen bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir.

2017 yılında yapılan bu değişikliğin sonuçları Anayasa Mahkemesinin yakın zamanda 5188 sayılı Kanunun özel güvenlik görevlilerinde aranacak şartları düzenleyen 10. madde ile ilgili verdiği iptal kararı ve Anayasa Mahkemesinin hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumu ile ilgili verdiği iptal kararları çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Özel Güvenlik Görevlisi, Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması, Anayasa Mahkemesi, Kazanılmış Hak, Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması.

THE EFFECT OF THE DECISIONS TO DELAYING OF ANNOUNCEMENT OF THE VERDICT ON THE CONDITIONS OF BEING A PRIVATE SECURITY OFFICER

ABSTARCT

The Law No. 5188 on Private Security Services, which was accepted by the Grand National Assembly of Türkiye on 10.06.2004 and entered into force after being published in the Official Gazette on 26.06.2004, has been amended seven times. All but one of these amendments are related to Article 10, which regulates the conditions to be sought in private security officers. While some of these changes are related to the education and health status of private security guards, an important part is related to the threshold value of private security officers being free from suspicion of crime.

In the first version of the law, it was foreseen that those who were sentenced to six months or more could not be private security officers, but with the amendment made in 2008, this period was increased to one year. In the amendment made in 2017, it was accepted that in addition to the one-year requirement, the decision to delay the announcement of the verdict would not affect the conditions of being a private security officer.

The regulation regarding delaying of the announcement of the verdict adopted by the legislature with the perspective of restorative justice not to affect the conditions of being a private security officer has limited consequences for those who will be private security officers for the first time. In the process of renewing the private security identities of individuals who were private security officers every five years before the change in the law made in 2017, the results of this regulation are more complex. According to the statistics of the Ministry of Justice, the fact that decisions to delay the announcement of the verdict are applied at a significant rate shows that the issue has a dimension that seriously affects practice rather than a theoretical problem.

The results of this change made in 2017 will be evaluated within the framework of the Constitutional Court's annulment decision regarding Article 10 of the Law No. 5188 on Private Security Services, which regulates the conditions to be sought in private security officers, and the Constitutional Court's annulment decisions regarding the institution of delaying the announcement of the verdict.

Keywords: Private Security Officer, Delaying The Announcement Of The Verdict, Constitutional Court ,Vested Right, Security Investigation and Archive Research.

1. GİRİŞ

Kamu güvenliğini tamamlayıcı nitelikte olan özel güvenlik hizmetlerinin görev alanı her geçen gün çeşitlenmektedir. 2012 yılında mevcut özel güvenlik sayısı yaklaşık 50.000 iken (Uçkun & Yüksel & Demir, 2012: 27) 2022 yılında bu sayının 350.000'e ulaşmış olması bu

çeşitlenmenin sonucudur (İçişleri Bakanlığı, 2022). Bu durum doğal olarak özel güvenlik görevlilerinin yetkilerinin nitelik ve niceliklerinde artışa sebep olmaktadır. Özel güvenlik görevlilerinin yetkilerinin içeriğine yansıyan bu durum özel güvenlik görevlisi istihdamında ayrı bir hassasiyeti de beraberinde getirmiştir. Özel güvenlik görevlilerinin yetkilerindeki niteliksel artış bireylerin temel hak ve hürriyetlerine yönelik özel güvenlik görevlileri lehine genişleme oluşturması sonucunda özel güvenlik görevlilerinin suç şüphesinden uzak olma durumlarının eşik değeri kademeli olarak artmaktadır. Bu durum 5188 sayılı Kanunda yapılan değişikliklere yansımıştır.

Kanun koyucu özel güvenlik görevlilerinin yetkilerindeki niteliksel artışı göz önünde bulundurarak özel güvenlik görevlilerin suç şüphesinden uzak olma eşiğini yükseltmek amacıyla 2017 yılında önemli bir değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklikte “hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş olsa bile kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına mahkûm olan kişilerin” özel güvenlik görevlisi olamayacağı öngörülmüştür. Özel güvenlik görevlileri açısından hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarının farklı sonuç doğurmasına yönelik kanun koyucunun iradesi, uygulaması hala tartışmalı olan hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumuna ilişkin bazı sorunların özel güvenlik alanına aktarılması sonucunu da doğurmuştur.

2. ÖZEL GÜVENLİK GÖREVLİSİ OLMA ŞARTLARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

5188 sayılı Kanunda bugüne kadar, ikisi Anayasa Mahkemesi'nin iptal olmak üzere sekiz kez değişiklik gerçekleşmiştir. Bu değişikliklerden 21.4.2005 tarih ve 5335 sayılı Kanun, 23.01.2008 tarih ve 5728 sayılı Kanun, 25.04.2013 tarih ve 6462 sayılı Kanun, 06.01.2017 tarih ve 680 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 01.02.2018 tarih ve 7072 sayılı Kanun, Anayasa Mahkemesi'nin 25.02.2010 tarihli ve Esas No:2008/17, Karar No:2010/44 sayılı Kararı ve Anayasa Mahkemesi'nin 21.04.2022 tarihli ve Esas No:2021/42, Karar No:2022/45 sayılı Kararı ile 5188 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler özel güvenlik görevlilerinde aranacak şartları düzenleyen 10. madde ile ilgili iken diğer tek değişiklik olan 29.03.2011 tarih ve 6215 sayılı Kanun diğer konularla ilgilidir.

5335 sayılı Kanun özel güvenlik görevlilerinin eğitim durumu ilgili olup 6462 sayılı Kanun özel güvenlik görevlilerinin sağlık şartları ile ilgilidir. Diğer beş değişiklik ise özel güvenlik görevlilerinin suç şüphesinden uzak olma durumlarının eşik değeri ile ilgilidir.

2008 yılında 5188 sayılı Kanunda yapılan değişikliklerden en önemlisi mahkum olunan ceza miktarının altı aydan bir yıla çıkartılması olduğu görülmektedir. Bu düzenlemenin özel güvenlik görevlisi olmaya yönelik şartları gevşeten ve kolaylaştıran bir yaklaşımın sonucu olduğu söylenebilir. Diğer değişiklikler ise 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun yürürlüğü girmesi ile oluşan yeni ceza ve infaz sisteminin doğal sonuçlarıdır. 2018 yılında 5188 sayılı Kanunda yapılan değişikliklerden en önemlisi hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına kararlarının özel güvenlik görevlisi olmasını engelleme yönünde sonuç doğuran ibare olduğu görülmektedir. Aşağıda açıklandığı üzere hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına kararları

uygulamada oldukça sıkça başvuru alan bir kurum olup düzenlemenin özel güvenlik görevlisi olmaya yönelik şartları zorlaştıran bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Diğer değişiklikler ise kamu sağlığına karşı suçlardan mahkum olmayı bütüncül olarak özel güvenlik görevlisi olmaya engelleyen 5188 sayılı Kanun hükmü ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı çerçevesinde yapılan düzenlemedir. Anayasa Mahkemesi bu kararında kamunun sağlığına karşı suçların hepsini özel güvenlik görevlisi olma yönünde engel gören hükmü iptal etmesi üzerine, kanun koyucu 2018 yılında yaptığı değişiklikle kamu sağlığına karşı suçların tamamını değil bunlardan özel güvenlik görevi ile daha çok ilgili olan uyuşturucu veya uyarıcı madde suçlarını özel güvenlik görevlisi olmaya engel olarak kabul etmiştir.

Anayasa Mahkemesi değişik zamanlarda 5188 sayılı Kanun 10. maddesi ile ilgili üç adet karar vermiştir. Bu davalardan ikisinde uyuşmazlığa konu düzenlemeler iptal edilmişken, diğeri ise iptal isteminin reddi ile sonuçlanmıştır. İptale konu düzenlemeler özel güvenlik hizmetleri ile ilgili olmakla beraber Anayasa Mahkemesi'nin daha önce verdiği kararların devamı niteliğinde veya 5188 sayılı Kanun ile diğer kanunlardaki benzer hükümlerin iptali doğrultusunda gerçekleşmiştir. Özel güvenlik görevlilerine özel bir düzenlemeden kaynaklı uyuşmazlıkta iptal isteminin reddi ile neticelenen iptal davasında ise Anayasa Mahkemesi özel güvenlik hizmetlerinin niteliği ile ilgili değerlendirmelerde bulunarak hüküm kurmuştur.

Anayasa Mahkemesi 25.02.2010 tarihli ve Esas No:2008/17, Karar No:2010/44 sayılı kararı ile 5188 sayılı Kanun 10. maddesine 23.01.2008 tarih ve 5728 sayılı kanun ile eklenen "kamunun sağlığına karşı suçlar" ibaresini iptal etmiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun ikinci kitap (özel hükümler), üçüncü kısım (topluma karşı suçlar) üçüncü bölümünde kamu sağlığına karşı suçlar yer almaktadır.

Anayasa Mahkemesi, kanun koyucunun suçların karşılığı olarak ilave hak yoksunlukları öngörme konusunda bir serbestiye sahip olduğunu, özellikle bazı görevlerin saygınlığı, bunlara karşı bireylerin güvenle yaklaşma ihtiyacı ve ilgili görevlerin barındırdığı etik değerleri göz önünde bulundurarak, bu görevleri yerine getirecek olan kişilerin belli suçlardan mahkûm olmaları hâlinde, ilave hak yoksunlukları öngörülebileceğini kabul etmiştir. Fakat Anayasa Mahkemesi bu düzenlemelerin, önleme ve iyileştirme amaçlarına, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına yönelik anayasal ilkelerden orantılılık ilkesi ile uyumlu olması gerektiğine işaret ederek özel güvenlik görevlilerinde aranacak şartlar arasına eklenen kamu sağlığına karşı işlenen suçlar ibaresinin, bir derecelendirme öngörmemesi sebebiyle korunun hukuki yararlarla orantılı olmayan hak yoksunluklarına yol açabileceğini değerlendirerek iptal etmiştir.

Güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması bir kişinin herhangi bir görev ve hizmete atanmadan önce bu atamayla ilgili bir sakınca olup olmadığına yönelik yapılan araştırma ve soruşturmadır (Kılınç, 2019: 5). Güvenlik soruşturması ve arşiv araştırma yurt dışına çıkma taleplerinden başlayarak, özel güvenlik görevlisi istihdamı, belli alanlarda geçici görevlendirmeye, kamu görevine atanmaya kadar yaşamın pek çok alanında ve özellikle hayati alanlarında karşılaşılan yaygın bir uygulamadır (Karahanoğulları, 1988: 160).

Yakın bir sürece kadar gerek kamu görevlilerinin gerekse de özel güvenlik görevlilerinin güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması işlemleri 4045 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde yürütülmekteydi. Anayasa Mahkemesi 4045 sayılı Kanun ve bu kanuna göre yürütülen

güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması işlemleri ile ilgili yakın zamanda verdiği 24/7/2019 tarihli ve Esas No:2018/73, Karar No: 2019/65 sayılı, 19/2/2020 tarihli ve Esas No:2018/91, Karar No: 2020/10 sayılı, 19/2/2020 tarihli ve Esas No:2018/163, Karar No:2020/13 sayılı, 3/6/2021 tarihli ve Esas No:2020/24, Karar No:2021/39 sayılı ile 16/12/2021 tarihli ve Esas No:2020/41, Karar No: 2021/91 sayılı kararlarında kamusal nitelikli görevine atanmadan önce kişilerin güvenlik soruşturmasının ve arşiv araştırmasının yapılmasını öngören kuralların kanun koyucunun takdir yetkisinde olmakla birlikte güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasının yapılmasına ve elde edilecek verilerin kullanılmasına ilişkin temel ilkelerin kanunda düzenlenmesi gerektiği ifade ederek iptal kararları vermiştir. Anayasa Mahkemesi'nin iptal ve ihlal kararları ile ortaya koyduğu perspektif doğrultusunda hazırlanan 7/4/2021 tarih ve 7315 sayılı Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Kanunu 4045 sayılı Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Anayasa Mahkemesi 13/10/2021 tarihli ve Esas No:2021/43, Karar No:2021/74 sayılı kararı ve sonraki kararlarında 7315 sayılı Kanunun konuyla ilgili önceki içtihatlarında işaret edilen anayasaya aykırılıkları giderdiğine zımnen hükmetmiştir.

Özel güvenlik görevlilerinde aranacak şartları düzenleyen 5188 sayılı Kanunun 10. maddesine 1/2/2018 tarihli ve 7072 sayılı Kanun'un 67. maddesiyle (h) bendine eklenen "Güvenlik soruşturması olumlu olmak" ibaresinin iptali istemiyle açılan davada, Anayasa Mahkemesi 21/4/2022 tarihli ve Esas No:2021/42, Karar No: 2022/45 sayılı kararında mezkur hükmü "mülga 26/10/1994 tarihli ve 4045 sayılı Kanun uyarınca yapılan güvenlik soruşturması" yönünden anayasaya aykırı olduğuna karar vererek iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararında 5188 sayılı Kanun ve ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde özel güvenlik görevlilerinin sahip olduğu yetkilerin hassasiyeti ve önemi sebebiyle özel güvenlik görevlileri hakkında güvenlik soruşturması yapılması yönünde düzenlemeler getirilmesinin kanun koyucunun takdir yetkisinde olduğuna işaret etmiştir. Fakat bu güvenlik soruşturmasının 4045 sayılı Kanun başta olmak üzere güvenlik soruşturması ile ilgili verdiği iptal ve ihlal kararlarında belirtilen hususlarla uyumlu olması gerektiğine işaret ederek "Güvenlik soruşturması olumlu olmak" ibaresinin tamamen iptal etmemiş olup bu hükmü "mülga 26/10/1994 tarihli ve 4045 sayılı Kanun uyarınca yapılan güvenlik soruşturması" yönünden anayasaya aykırı olduğuna karar vererek iptal etmiştir. Özetle Anayasa Mahkemesi özel güvenlik görevlileri hakkında güvenlik soruşturması yapılmasını anayasa uygun bulmuş olup bu güvenlik soruşturmasının konuyla ilgili müstakir içtihatları ile uyumlu olması gerektiğine karar vermiştir.

3. HÜKMÜN AÇIKLANMASININ GERİ BIRAKILMASI KARARLARININ ÖZEL GÜVENLİK GÖREVLİSİ OLMA ŞARTLARINA ETKİSİ

2005 yılında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile düzenlenen ve 2006 yılında Ceza Muhakemesi Kanununa dahil olan hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumu hapis cezasının olumsuz etkilerinden kaçınmak ve ilk defa suç işleyen faillerin infaz sistemine dahil edilmesinin ortaya çıkartacağı sorunları minimize ederek failleri topluma kazandırma fikirlerinin ürünü olarak gelişen alternatif yaptırımlardan biridir (Kunter, Yenisey, Nuhoğlu,

2010:1520). Hükümün açıklanmasının geri bırakılması kurumu erteleme kurumunun bir çeşidi olarak ortaya çıkmış, sanığın lehine sonuçlar doğurmasının yanında mağdurun zararlarının giderilmesini de önceleyerek onarıcı adalet anlayışından etkilenmiştir (Yıldırım, 2018: 437).

5271 sayılı Kanuna göre ceza yargılaması sonucunda hükmolunan ceza, iki yıl veya daha az süreli hapis veya adli para cezası ise; sanığın daha önceden kasıtlı bir suçtan mahkûm olmaması, sanığın tekrar suç işlemeyeceği yönünde kanaat oluşması, suçun kaynaklanan zararın tamamen giderilmesi durumunda hükümün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilebilir.

Hükümün açıklanmasının geri bırakılması durumunda, kurulan hükümün sanık hakkında bir hukukî sonuç doğurmamaktadır. Hükümün açıklanmasının geri bırakılması kararı verildikten sonra sanık, beş yıllık bir denetime tâbi tutulur. Bu denetim süresi içinde sanık kasten yeni bir suç işlemediği ve denetime ilişkin yükümlülüklerine uygun davrandığı takdirde, açıklanması geri bırakılan hüküm ortadan kaldırılarak, davanın düşmesine karar verilirken aksi durumda ise hüküm açıklanır.

Uygulamaya girdiği tarihten itibaren esas ve usulleri hakkında üç kez kapsamlı değişiklik yapılmasına rağmen hükümün açıklanmasının geri bırakılması kurumuyula ilgili çok sayıda tartışma ve eleştiri bulunmaktadır (Akyıldız, 2020:65). Nitekim Anayasa Mahkemesi yakın zamanda “...hükümün açıklanmasının geri bırakılması kararına itiraz edilebilir...” ibaresinin iptaline yönelik verdiği 20.07.2022 tarihli ve Esas No:2021/121, Karar No:2022/88 sayılı kararında hükümün açıklanmasının geri bırakılması kurumunun yürürlüğe girdiği tarihten bugüne kadar bu kararlara karşı itiraza ilişkin uygulamaya yönelik farklılıklar olduğunu, Yargıtay’ın önceleri yalnızca şekli şartlar üzerinden sınırlı bir inceleme yapması ve suçun sübutuna ilişkin bir inceleme yapmaması gerektiği yönünde, sonrasında ise şekli şartların yanında maddi yönden de bir inceleme yapması gerektiği yönünde kararlar verdiği işaret etmiştir. Anayasa Mahkemesinin 23 Eylül 2022 tarihinde yayımlanan bu kararı, aradan geçen yaklaşık bir buçuk ay içerisinde dahi gerek hukuk tekniği gerekse de yorumu açısından oldukça tartışılmıştır (Gözler, 2022; Altıparmak, 2022; Şirin, 2022).

06.01.2017 tarih ve 680 sayılı Kanun Hükümünde Kararname, 01.02.2018 tarih ve 7072 sayılı Kanunla 5188 sayılı Kanuna eklenen hükümlerle “hükümün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş olsa bile kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına mahkûm olan kişilerin” özel güvenlik görevlisi olamayacağı öngörülmüştür. Bu hükümlerle birlikte hükümün açıklanmasının geri bırakılması kurumu ile ilgili tartışmalar özel güvenlik alanını da etkilemiştir.

Esasen hükümün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş olmasının bireyler açısından faydalandırıcı nitelikte sonuç doğurmasını engelleyen hükümler diğer bazı kanunlarda da yer almaktadır. 25.6.2019 tarih ve 7179 sayılı Askeralma Kanunu, 31.3.2011 tarih ve 6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun, 10.3.2011 tarih ve 6191 sayılı Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu, 13.6.2001 tarih ve 4678 sayılı Türk Silahlı Kuvvetlerinde İstihdam Edilecek Sözleşmeli Subay ve Astsubaylar Hakkında Kanun, 10.3.1983 tarih ve 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 27.7.1967 tarih ve 926 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanununda 5188 sayılı Kanunda yer alan

“hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş olsa bile” ifadesine benzer ibarelerin yer aldığı görülmektedir. Fakat özel güvenlik görevlilerinin sayısının her geçen gün artması ve mahkemelerin verdiği kararlar içerisinde hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına ilişkin kararlarının azımsanmayacak düzeyde olması konunun önemine işaret etmesi açısından dikkate değerdir.

Anayasa Mahkemesi 04.11.2021 tarihli ve Esas No:2021/30, Karar No:2021/82 sayılı kararı ile 5188 sayılı Kanun 10. maddesine 23.01.2008 tarih ve 5728 sayılı kanun ile eklenen “hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş olsa bile” ibaresinin iptal istemini reddetmiştir.

Anayasa Mahkemesi, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına kararlarının da özel güvenlik görevlisi olma yönünde sonuç doğurmasını öngören kısıtlamanın özel güvenlik görevinin niteliği ve bu görevin gerektirdiği yetkilerin özel güvenlik görevlilerine karşı güven duygusu içinde yaklaşılmasına imkan sağlayarak kamu düzeninin korunmasına yönelik olduğuna ve bu çerçevede kısıtlamanın amaca ulaşmak bağlamında elverişli ve gerekli olduğuna işaret etmiştir. Anayasa Mahkemesi kısıtlamaya yönelik suçların ağırlığına işaret ederek düzenlemenin orantısız olmadığı, hakka ölçsüz bir sınırlama getirmediği sonucuna ulaşmıştır.

On beş üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunda yedi üyenin karşı oyuyla alınan kararda muhalif üyelerin temel hareket noktası hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına kararının özel güvenlik başvuru şartları anlamında sonuç doğurmamasını masumiyet karinesinin ihlali olduğuna işaret ederek “hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş olsa bile” hükmünün iptali yönünde görüş bildirmişlerdir. Çoğunluk görüşü ise, haklarında hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmiş kişilere herhangi bir ceza uygulanmadığı; özel güvenlik hizmetlerini yerine getirecek kişilerde bulunması gereken şartları belirleme konusundaki kanun koyucunun takdir yetkisinin masumiyet karinesini ihlal etmediği yönünde olmuştur.

Yasama organının onarıcı adalet perspektifi ile kabul ettiği hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumunun özel güvenlik görevlisi olma şartlarına etki etmemesine yönelik düzenlemenin ilk kez özel güvenlik görevlisi olacak kişiler üzerinde sınırlı sonuçları söz konusudur. 2017 yılında yapılan kanun değişikliğinden önce özel güvenlik görevlisi olan kişilerin beş yılda bir gerçekleşen özel güvenlik kimlikleri yenileme süreçlerinde bu düzenlemenin daha grift sonuçları ortaya çıkmaktadır. Adalet Bakanlığı istatistiklerine göre hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarına kayda değer bir oranda başvurulduğu gerçeği konunun teorik bir sorundan ziyade uygulamayı ciddi anlamda etkileyen bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir.

Çizelge 1. Ceza Mahkemelerinde Çıkan Dosyalarda Karar Türüne Göre Sanıkların Suçlarına İlişkin Verilen Kararlar İçinde Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması Kararlarının Oranı

YIL	ORAN
2021	13,5
2020	13,7
2019	12,7
2018	12
2017	12,6
2016	14,2
2015	16,6
2014	17,3
ORTALAMA	14,075

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün yıllık Adli İstatistikler adlı verilerinden derlenmiştir.

İçişleri Bakanlığı 2021 yılında yayımladığı Özel Güvenlik Hizmetleri konulu, 22.9.2021 tarih ve 2021/10 sayılı Bakanlık genelgesi ile daha önceden özel güvenlik hizmetleri ile ilgili yayımlanan tüm genelgeleri yürürlükten kaldırmıştır. Bu genelgede hükümün açıklanmasının geri bırakılması kararlarının özel güvenlik görevlileri açısından sonuçları ile hükümlere de yer verdiği görülmektedir. Bu genelge hükümleri incelendiğinde İçişleri Bakanlığının konuya yaklaşımının kazanılmış haklara saygı ilkesi doğrultusunda uygulamaya yansıdığı görülmektedir. Mezkur genelgeye göre hükümün açıklanmasının geri bırakılması ile ilgili düzenlemenin kanun hükmünde kararname ile yürürlüğe girdiği 02.01.2017 tarihinden önce özel güvenlik görevlisi olanlar açısından, 02.01.2017 tarihinden önce işlenen suçlarla ilgili daha sonradan verilen hükümün açıklanmasının geri bırakılmasına kararlarının özel güvenlik görevlisi olmaya engel teşkil etmeyecektir.

Cevaplanması gereken hususlardan bir diğeri de hükümün açıklanması geri bırakılması kararının ardından denetim süresinin sonunda sanık kasıtlı bir suç işlemediği ve denetime kurallarına uygun davrandığı takdirde, açıklanması geri bırakılan hüküm ortadan kaldırılarak davanın düşmesine karar verilmesi durumunda nasıl bir uygulama geliştirileceğine ilişkindir. Teorik olarak davanın düşmesine karar verilmesi durumunda ortada verilmiş bir hüküm kalmamaktadır. Bu durumda da açıklanması geri bırakılan hükümden dolayı özel güvenlik görevlisi olamayan kişiler açısından hukuki durum değişmektedir. Böyle bir durumda daha önceden hükümün açıklanması geri bırakılan karardan ötürü özel güvenlik görevlisi olamayan kişilerin bu hakkı tekrar kazanmaları gerekir. Zira yukarıda zikredilen İçişleri Bakanlığı genelgesinde “hükümün açıklanması geri bırakılma kararı bulunanlar hakkında, davanın düşmesi karar verilmesi halinde, bu kişiler özel güvenlik alanında çalışabilirler” hükmü de bu hususu doğrulamaktadır.

Bilindiği üzere 5188 sayılı Kanununun 10. maddesine 2017 yılında eklenen hüküm çerçevesinde “anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine, özel hayata ve hayatın gizli alanına, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar ile uyuşturucu veya uyarıcı madde suçlarından dolayı

hakkında devam etmekte olan bir soruşturma veya kovuşturma bulunanlar” özel güvenlik görevlisi olamamaktadır. Kanun koyucu özel güvenlik hizmetinin niteliği ile hiçbir şekilde bağdaşmayacak bu suçlardan soruşturma sürecinde dahi olmayı haklı olarak özel güvenlik görevlisi olmanın önünde engel kabul etmiştir. Fakat bu suçlardan yargılandıktan sonra hükmün açıklanması geri bırakılan ve denetim süreci sonucunda davanın düşmesine karar verilmesi durumunda bu kişilerin özel güvenlik görevlisi olup olamayacağı tartışmalıdır. Yukarıda zikredilen İçişleri Bakanlığı genelgesinde “bu suçlardan hükmün açıklanması geri bırakılma kararı bulunanlar hakkında, davanın düşmesi karar verilenlerin durumu, işlenen suçun niteliğinin koruma ve güvenlik görevi ile bağdaşmaması hususu incelenerek değerlendirilir” ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadeden bu suçlardan yargılanıp hükmün açıklanmasına karar verildikten sonra denetim süreci sonunda düşme kararı verilenlerin prensip olarak özel güvenlik görevlisi olması önünde bu açıdan engel olmamakla beraber durumların İl Özel Güvenlik Komisyonu tarafından ayrıca değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır.

Bütüncül olarak değerlendirildiğinde, yargılanıp hükmün açıklanmasına karar verildikten sonra denetim süreci sonunda düşme kararı verilenlerin özel güvenlik görevlisi olma yönünde bir engel kalmadığı göz önünde bulundurulduğunda 5188 sayılı Kanuna eklenen hükümlerle “hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş olsa bile kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına mahkûm olan” kişilerin özel güvenlik görevlisi olamayacağına dair hükmün geçici süreli bir engel oluşturduğu söylenebilir. Bu durum hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumunun tesadüfi suçluların ve nedamet gösteren suçluların topluma kazandırılması amacıyla uyumlu olmakla beraber, özel güvenlik görevlilerinin suç şüphesinden uzak olma yönündeki yaklaşımla uyumlu değildir.

4. SONUÇ

Kamu güvenliğini tamamlayıcı mahiyette görev yapan özel güvenlik görevlilerinin suç şüphesinden uzak olma eşiklerinin yüksek olması bu görevi ifa edecek bireylerin daha nitelikli olmasına katkı sağlamasının yanında toplumun özel güvenlik görevlilerine güven duygusu daha yüksek bir şekilde yaklaşmalarına imkan sağlayacaktır. Bu durum özel güvenlik görevlilerinin görevlerinden kaynaklı sorunların azaltılmasına da katkı sağlayacaktır. 5188 sayılı Kanunda gerek kanun koyucunun değiştirdiği hükümler gerekse de Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları ve yorumları da bu doğrultudadır.

Kanun koyucu bu hususları göz önünde bulundurarak 2017 yılında “hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş olsa bile kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına mahkûm olan” bireylerin özel güvenlik görevlisi olamayacağına yönelik düzenleme yapmıştır. Hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumu gerek teorik yönü gerekse uygulanma şekli itibarıyla bir takım tartışmaların odağında yer almaktadır. 2017 yılında yapılan kanun değişikliğinden önce özel güvenlik görevlisi olan kişilerin beş yılda bir gerçekleşen özel güvenlik kimlikleri yenileme süreçlerinde bu düzenlemenin farklı sonuçları ortaya çıkmaktadır. İçişleri Bakanlığı genelgesi ile 02.01.2017 tarihinden önce özel güvenlik görevlisi olanlar açısından, 02.01.2017 tarihinden önce işlenen suçlarla ilgili daha sonradan verilen hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına kararlarının

özel güvenlik görevlisi olmaya engel teşkil etmeyeceği öngörülmüştür. Bu yaklaşım kazanılmış hakları saygı ilkesi ile uyumlu iken kanun koyucunun amacıyla çelişir niteliktedir. Diğer yandan hükmün açıklanması geri bırakılma kararı bulunanların, davanın düşmesi karar verilmesi halinde, bu kişilerin özel güvenlik alanında çalışabileceğine dair yaklaşım da benzer sonuçları doğurmaktadır.

KAYNAKÇA

Akyıldız, A., Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması Kurumuna İlişkin Sorunlar, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17, 2020.

Karahanoğulları, O., Güvenlik Soruşturması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 53, 1,1998.

Kılınç, D. , Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması, Ankara Barosu Dergisi, 77, 2019.

Kunter, N., Yenisey, F., Nuhoğlu, A., *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 18. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.

Uçkun, C. , Yüksel, A. , Demir, B. Özel Güvenlik Sektörünün Türkiye'deki Rolü Ve Dünya'daki Konumu, Electronic Journal of Vocational Colleges, 2, 2, 2012.

Yıldırım D. A., Mayınlı Bir Alan: Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması Kararının Denetimi. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi. 11, 2018.

<https://www.egm.gov.tr/kurumlar/egm.gov.tr/IcSite/ozelguvenlik/Duyurular/Ozel-Guvenlik-Hizmetleri-Genelgesi.pdf>

(Erişim Tarihi: 01.10.2022)

<https://www.anayasa.gen.tr/hagb.htm>, Kemal Gözler, “Anayasa Mahkemesinin Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması Kararı Üzerine: Anayasa Mahkemesinin 20 Temmuz 2022 Tarih ve E.2021/121, K.2022/88 Sayılı Kararı Hakkında Bir Eleştiri”.

(Erişim Tarihi: 02.10.2022)

<https://blog.insanhaklariokulu.org/anayasa-mahkemesinin-hagb-iptal-karari-neden-dogru-kemal-gozlere-bir-cevap/>, Kerem Altıparmak, “Anayasa Mahkemesinin HAGB İptal Kararı Neden Doğru? Kemal Gözler'e Bir Cevap”, İnsan Hakları Okulu Blogu.

(Erişim Tarihi: 02.10.2022)

https://www.tolgasirin.com/post/yasama_ihmalleri, Tolga Şirin, “Yasama İhmali Yoluyla Anayasaya Aykırılık: Kemal Gözler’in Yazısı Vesilesiyle Bir Değerlendirme ”

(Erişim Tarihi: 02.10.2022)

<https://www.icisleri.gov.tr/bakanimiz-sn-soylu-kolluk-kuvvetlerimize-350-bin-kisilik-bir-guvenlik-destegi-saglamayi-hedefliyoruz> Bakanımız Sn. Soylu: Kolluk Kuvvetlerimize 350 Bin Kişilik Bir Güvenlik Desteği Sağlamayı Hedefliyoruz

(Erişim Tarihi: 04.10.2022)

ÖZEL GÜVENLİK GÖREVLİSİ OLMA ŞARTLARI ÜZERİNDE KAMU DAVASI AÇILMASININ ERTELENMESİ KARARLARININ DOĞURDUĞU SAKINCALARA DAİR TEORİK BİR ELEŞTİRİ

Dr., Fatih GÜLER ¹

¹ Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksekokulu, 0000-0002-5365-5700

ÖZET

Kamu güvenliğinin tamamlayıcı bir unsuru olan özel güvenlik görevlilerinin görev alanlarının nitelik ve nicelik olarak genişlemesiyle birlikte özel güvenlik görevlilerinde aranacak kanuni şartlarda değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikte genel kolluk ile özel güvenlik görevlilerinin spor müsabakaları başta olmak üzere müşterek yerine getirdiği görevlerin artması da önemli bir etken olmuştur.

Bu yaklaşımın sonuçlarından birisi de 2017 yılında 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunda yapılan değişiklikte özel güvenlik görevlilerinde aranacak şartlar arasına “ ... uyuşturucu veya uyarıcı madde suçlarından dolayı hakkında devam etmekte olan bir soruşturma ... bulunmamak” ibaresi eklenmesi olmuştur.

Şüphesiz kamu güvenliğini tamamlayıcı bir görev ifa eden özel güvenlik görevlilerin uyuşturucu suçları gibi toplumun temel değer yargıları ile çatışan, yüz kızartıcı nitelikte ve özel güvenlik görevinin işlevi ve ruhu ile bağdaşmayan suçlarla ilgili şüphe düzeyinde dahi bir sorumluluğun olmaması beklenmektedir. Diğer taraftan özel güvenlik istihdamında bu suçların şüphesi altında olmayan kişilere öncelik verilmesi suçla mücadele anlamında caydırıcı ve önemli bir unsurdur.

Ceza Muhakemesi Kanununda yer alan bazı durumlarda Cumhuriyet savcısı yürüteceği soruşturmanın ardından kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verebilir. Kanun koyucunun buradaki amaçlarından bir tanesi de bireylere suç işleme konusundaki muhtemel pişmanlıkları doğrultusunda suç işlenmesini önlemektir. 2014 yılında Ceza Kanununda yapılan değişiklikle ilk kez işlenen uyuşturucu madde suçlarında Cumhuriyet savcılarının kamu davası ertelenmesi kararı vermesi zorunlu hale getirilmiştir. Adalet Bakanlığı istatistiklerinden de görüldüğü üzere kamu davası ertelenmesi en çok uyuşturucu suçlarında uygulanmaktadır.

Cumhuriyet savcısı tarafından kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verilmesi durumunda soruşturma hukuken ve teknik olarak devam etmektedir. Hakkında uyuşturucu madde suçlarından kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verilen özel güvenlik görevlisi adayları ise soruşturmanın devam etmesi sebebiyle özel güvenlik görevlisi olamamaktadır. Hakkında kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verilen özel güvenlik görevlisi adaylarının teorik olarak aklanma hakkından yoksun kalması sebebiyle hak kaybına uğrayabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel Güvenlik Görevlisi, Kamu Davası Açılmasının Ertelenmesi, Soruşturma, Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması.

A THEORETICAL CRITICAL REGARDING THE DAMAGES RESULTING FROM DECISIONS TO POSTPONEMENT OF THE PUBLIC CASE ON THE CONDITIONS OF BEING A PRIVATE SECURITY OFFICER

ABSTARCT

Because of increasing the quality and quantity of the duties of private security officers, which are a complementary element of public security, the legal conditions to be sought in the private security officers have been amended. In this change, the increase in the tasks co-performed by the general law enforcement and private security officers, for example in sports competitions, has been an important factor.

One of the results of this approach is that with the amendment made in the Law No. 5188 on Private Security Services in 2017, the condition "...not having an ongoing investigation due to drug or stimulant substance offenses..." has been added to the requirements to be sought for private security officers.

Undoubtedly, it is expected that private security officers, who perform a duty complementary to public security, will not have any responsibility, even at the level of suspicion, for crimes that conflict with the basic value judgments of the society, such as drug crimes, that are disgraceful and incompatible with the function and spirit of the private security mission. On the other hand, giving priority to those who are not under suspicion of these crimes in private security employment is a deterrent and important element in the fight against crime.

In some cases specified in the Code of Criminal Procedure, the Public Prosecutor may decide to postpone the opening of the public case after the investigation to be conducted. One of the aims of the legislator here is to prevent individuals from committing crimes in line with their possible remorse for committing crimes. With the amendment made in the Penal Code in 2014, it has become mandatory for the Public Prosecutors to decide on the postponement of the public case in drug crimes committed for the first time. As can be seen from the statistics of the Ministry of Justice, the postponement of the public case is mostly applied in drug crimes.

In case the Public Prosecutor decides to postpone the opening of the public case, the investigation continues legally and technically. Candidates for private security guards against whom it was decided to postpone the opening of a public case for drug offenses cannot be private security guards due to the ongoing investigation. Private security officer candidates, who are decided to postpone the opening of a public case, may lose their rights due to the theoretical deprivation of acquittal.

Keywords: Private Security Officer, Postponement of Public Case, Investigation, Security Investigation and Archive Research.

1. GİRİŞ

Özel güvenlik hizmetleri genel ve özel kolluğun görev ve yetki alanını tamamlayıcı nitelik arz etmektedir. Güvenlik politikalarında meydana gelen paradigma değişikliği özel güvenlik hizmetinin ve özel güvenlik görevlilerinin genel güvenlik politika ve uygulamalarına dahil edilmesi yönünde bir sonuç doğurmuştur. Bu yaklaşım genel kolluk ile özel güvenlik görevlilerinin spor müsabakaları başta olmak üzere müşterek yerine getirdiği görevlerin artmasında olduğu gibi kamuya açık uygulamalarda da kendini artan oranda hissettirmektedir.

Hali hazırda İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı bünyesinde yürütülmekte olan “Genel Kolluk – Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyon (KAAN) Projesi” bu yaklaşımın somut sonuçlarından bir olarak ifade edilebilir. Özel güvenlik görevlileri ile genel kolluğun etkili iletişimi ile özel güvenlik görevlilerinin görev alanlarında meydana gelen olaylara etkin ve verimli bir şekilde müdahale edilmesinin yanında suçun önlenmesini hedefleyen KAAN projesi marifetiyle özel güvenlik görevlilerinin görev alanlarındaki farkındalıklarının ve aidiyetlerinin de artması hedeflenmiştir. Böylece özel güvenlik sektörünün sahip olduğu maddi ve beşeri kaynaklar toplam iç güvenlik kapasitesine dâhil edilmiştir (İnkankul, 2020).

Özel güvenlik görevlisi, vatandaşlık, eğitim ve sağlık şartlarının yanında, belirli suçlardan hüküm giymemiş bulunmak veya soruşturma sürecinde bulunmamak gibi hukuki şartlara sahip olması gerekir (Zorlu & Zorlu, 2021) Kamu güvenliğinin tamamlayıcı bir unsuru olan özel güvenlik görevlilerinin görev alanlarının nitelik ve nicelik olarak genişlemesiyle birlikte özel güvenlik görevlilerinin suç şüphesinden uzak olmaya yönelik aranacak kanuni şartlarda değişikliğe gidilmiştir. Bu yaklaşımın sonuçlarından birisi de 2017 yılında 5188 sayılı Kanunda yapılan değişiklikle özel güvenlik görevlilerinde aranacak şartlar arasına “ ... uyuşturucu veya uyarıcı madde suçlarından dolayı hakkında devam etmekte olan bir soruşturma ... bulunmamak” ibaresinin eklenmesi olmuştur.

Özel güvenlik olarak istihdam edilmeyi hedefleyen bireylerde uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları gibi toplumun temel değer yargıları ile çatışan, yüz kızartıcı nitelikte ve özel güvenlik görevinin işlevi ve ruhu ile bağdaşmayan suçlarla ilgili şüphe düzeyinde dahi bir sorumluluğun olmaması beklenmektedir. Ayrıca özel güvenlik istihdamında bu suçların şüphesi altında olmayan kişilere öncelik verilmesi suçla mücadele anlamında caydırıcı ve önemli bir unsurdur.

Cumhuriyet savcısı tarafından açılan soruşturmaların bitiminde kural olarak ya kamu davası açılmakta ya da kovuşturmayaya yer olmadığı kararı verilerek dosya tekemmül ettirilmektedir. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda yer alan bazı durumlarda ise Cumhuriyet savcısı yürüteceği soruşturmanın ardından kamu davasının açılması veya kovuşturmayaya yer olmadığı kararının dışında kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verebilir. Kanun koyucunun buradaki amaçlarından bir tanesi de bireylere suç işleme konusundaki muhtemel pişmanlıkları doğrultusunda suç işlenmesini önlemektir. 2014 yılında 5237 sayılı Ceza Kanununda yapılan değişiklikle ilk kez işlenen uyuşturucu madde suçlarında

Cumhuriyet savcılarının kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı vermesi zorunlu hale getirilmiştir.

Cumhuriyet savcısı tarafından kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verilmesi durumunda soruşturma hukuken ve teknik olarak devam etmektedir. Hakkında uyuşturucu madde suçlarından kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verilen özel güvenlik görevlisi adayları ise soruşturmanın devam etmesi sebebiyle özel güvenlik görevlisi olamamaktadır. Hakkında kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verilen özel güvenlik görevlisi adayları beş yıl gibi oldukça uzun bir süre aklanma hakkından yoksun kalmaları sebebiyle hak kaybına uğrayabilmektedir. Çalışmada ilk önce kamu davası açılmasının ertelenmesi kurumu ele alındıktan sonra özel güvenlik görevlisi olma şartlarına etkisi teorik bir eleştiri merkezli tartışılacaktır.

2. KAMU DAVASI AÇILMASININ ERTELENMESİ KARARLARININ ÖZEL GÜVENLİK GÖREVLİSİ OLMA ŞARTLARINA ETKİSİ

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununa göre soruşturma, kanuna göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Soruşturma sürecini sona erdiren iki temel durum söz konusudur. Birincisi kamu davasının açılması diğeri ise kovuşturmaya yer olmadığına dair karardır.

Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma evresinin sonunda toplanan delillerin, suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturması durumunda, kamu davası açılması amacıyla görevli ve yetkili mahkemeye hitaben bir iddianame düzenlenmesi kamu davası açılması olarak tanımlanabilir. İddianamenin kabulüyle, kamu davası açılmış olur ve soruşturma evresi sona ererken kovuşturma evresi başlar. Cumhuriyet savcısı, soruşturma evresinin sonunda, kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması hâllerinde kovuşturmaya yer olmadığına karar verir. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi ise geçici olarak her iki kararın alınmadığı ve ilerleyen süreçte iki karardan birine dönüşecek ara ve ön bir karardır.

Demokratik toplumlarda cezanın amacı faili topluma kazandırarak ıslah etmek olduğundan, belli durumlarda faili cezalandırmadan da topluma kazandırmak bir ıslah mekanizması olarak değerlendirilmektedir (Güneş, 1997). Kamu davası açılmasının ertelenmesi kurumu marifetiyle ilk kez işlenen bir suçlarla ilgili olarak faillere bir şans verilmekte, failin toplumdan dışlanması, daha ağır suç işleyen mahkûmlarla tanışması önlenerek failin topluma yeniden kazandırılması amaçlanmaktadır (Gümüşay,2021). Bu çerçevede kamu davası açılmasının ertelenmesi tesadüfi suçlular ve hayatında ilk kez suç işleyenler için kabul edilen önemli bir kurum olduğu söylenebilir (Şare, 2014).

5271 sayılı Kanununun 171. maddesine göre üst sınırı üç yıl veya daha az süreli hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı, Cumhuriyet savcısı kamu davası açmak için yeterli şüpheye sahip olmasına rağmen, kamu davası açılmasının beş yıl süre ile ertelenmesine karar

verebilir. Burada kanunun koyucu belirlediği sınırlar çerçevesinde kamu davası açılması veya kamu davası açılmasının ertelenmesi arasında Cumhuriyet savcısına bir takdir yetkisi tanıdığı görülmektedir.

Kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verilebilmesi için; şüphelinin daha önce kasten işlenen bir suçtan dolayı hapis cezası ile mahkûm olmaması, kamu davası açılmasının ertelenmesi halinde şüphelinin suç işlemekten kaçınacağı kanaatine ulaşılması, kamu davası açılmasının ertelenmesinin, şüpheli ve toplum açısından kamu davası açılmasından daha yararlı olması, suçtan kaynaklanan zararın giderilmesi gerekir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 191. maddesine göre uyuşturucu veya uyarıcı madde suçlarından dolayı başlatılan soruşturmada şüpheli hakkında 5271 sayılı Kanundaki şartlar aranmaksızın, beş yıl süreyle kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verilmesi ilkesi benimsenmiştir. Bu düzenlemenin temelinde uyuşturucu veya uyarıcı madde suçların nedeniyle sadece ceza yaptırımlarının öngörülmesinin şüphelide yarattığı fiziki ve psikolojik bağımlılık sebebiyle tek başına caydırıcılığın sağlanamayacağı düşüncesi bulunmaktadır (Anayasa Mahkemesi, 2021). 5271 sayılı Kanunda kamu davası açılmasının ertelenmesi konusunda kanun koyucu Cumhuriyet savcısına takdir yetkisi tanımışken, 5237 sayılı Kanunda uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları ile ilgili olarak 5271 sayılı Kanundaki şartların aranmamasının yanında Cumhuriyet savcısına takdir yetkisi tanımamış olup kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı verilmesini zorunlu kılmıştır.

Uyuşturucu veya uyarıcı madde suçlarından suçları dışındaki suçlarla ilgili hakkında kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı verilen şüpheli hakkında kamu davası açılmasının ertelenmesi süreci içinde kasıtlı herhangi bir suç işlenmediği takdirde, kovuşturmaya yer olmadığına karar verilirken erteleme süresi içinde kasıtlı bir suç işlenmesi halinde kamu davası açılır.

Uyuşturucu veya uyarıcı madde suçlarından suçları ile ilgili hakkında kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı verilen şüpheli erteleme süreci içerisinde yükümlülüklerle veya tedavi gereklerine riayet etmemekte direnmesi, tekrar kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alması, kabul etmesi veya bulundurması, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanması, durumunda kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı kaldırılarak, kamu davası açılırken hakkında kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı verilen şüpheli erteleme süreci içerisinde kanunda belirtilen yükümlülüklerle aykırı davranmaması ve yasakları ihlal etmemesi durumunda, hakkında kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmektedir.

Görüldüğü üzere her iki durumda da kamu davasının açılmadığı veya kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmediği için kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı verilen şüpheli hakkında soruşturmanın devam ettiği kabul edilmelidir. Nitekim uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları ile ilgili hakkında kamu davası açılmasının ertelenmesi karar verilen özel güvenlik görevlisi adayları ile ilgili idari yargı organlarının önünde gelen uyuşmazlıklarda idare mahkemeleri kamu davası açılmasının ertelenmesi sürecinde soruşturmanın devam ettiğini kabul etmektedir (Bursa 2. İdare Mahkemesi, 2019).

Her ne kadar kanuni şartları sağlayan bir çok suçta kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı verilmesi mümkün olsa da uygulamada kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı 5237 sayılı Kanunun emredici hükmünün de etkisiyle yoğun olarak, uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları ile ilgili verilmektedir. Gerçekten de Çizelge 1’de görüldüğü gibi 2017 - 2021 yılları arasında kamu davası açılmasının ertelenmesi kararları suç bazlı incelendiğinde ortalama %83’ünün uyuşturucu suçları ile ilgili olduğu görülmektedir.

Çizelge 1. Uyuşturucu Suçlarından Kaynaklı Verilen Kamu Davası Açılmasının Ertelenmesi Kararlarının Diğer Suçlarla İlgili Verilen Kamu Davası Açılmasının Ertelenmesi Kararlarına Oranı

YIL	TÜM SUÇLAR	UYUŞTURUCU SUÇLARI	ORAN (%)
2021	168418	108373	64
2020	149302	88867	59
2019	93152	92282	99
2018	67308	65714	97
2017	51860	50508	97
ORT.			83

Kaynak: Adalet Bakanlığı Alternatif Çözümler Daire Başkanlığına ait verilerinden derlenmiştir.

Burada cevap aranacak diğer bir soru da soruşturma süreçleri neticesinde ne kadar kamu davası açıldığı ne kadar kovuşturmaya yer olmadığı kararı verildiğidir. Çizelge 2’ de görüldüğü gibi 2000-2021 yılları arasında Cumhuriyet başsavcılıklarında sonuçlandırılan soruşturmaların ortalama %46,15’i kovuşturmaya yer olmadığına kararı ile neticelenmiştir (Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2010-2022). 2018-2021 yılları arasında uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları ile ilgili soruşturmalarda ise bu oran %23,37’dir (Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2019-2022).

Çizelge 2. Yıllara göre Soruşturmalarda Verilen Kovuşturmaya Yer Olmadığında Dair Kararların Oranı

YIL	ORAN	YIL	ORAN
2021	55,7	2009	37,3
2020	56,1	2008	51,2
2019	52,7	2007	55,6
2018	52,6	2006	58,4
2017	51,1	2005	55
2016	46,1	2004	45,3
2015	45,4	2003	45,1
2014	44,6	2002	44,3
2013	40,3	2001	40,6
2012	37,8	2000	42,4
2011	35,2	ORTALAMA	46,15833
2010	36,3		

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün yıllık Adli İstatistikler adlı verilerinden derlenmiştir.

Çizelge 3. Yıllara Göre Kullanmak İçin Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Satın Almak, Kabul Etmek veya Bulundurmak ya da Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Kullanmak Suçları ile İlgili Soruşturmalarda Verilen Kovuşturmaya Yer Olmadığında Dair Kararların Oranı

YIL	ORAN
2021	24,1
2020	26,8
2019	20
2018	22,6
ORTALAMA	23,375

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün yıllık Adli İstatistikler adlı verilerinden derlenmiştir.

Bu çerçevede, belli suçlardan devam eden soruşturmaların özel güvenlik görevlisi olma yönünde getirilen kısıtlamanın azımsanmayacak oranda bireyin çalışma hakkı üzerinde haksız bir engel oluşturduğu düşünülebilir. Fakat 2003-2021 yılları arasında Cumhuriyet başsavcılıklarının soruşturma evresinde bir dosyayı ortalama görme süresinin 118 gün (Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2014-2022) olduğu gerçeği karşısında, getirilen kısıtlamanın makul ve geçici bir süreyle sınırlı olduğu ve özel güvenlik hizmetinin niteliği ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Çizelge 4. Yıllara Göre Soruşturma Evresi Ortalama Süresi (2014-2021 yılları için daimi arama kararı verilen dosyalardan arındırılmış ortalama görülme süresi, 2003-2013 yılları için faili meçhul dosya sayılarından arındırılmış ortalama görülme süresi esas alınmıştır.)

YIL	GÜN	YIL	GÜN
2021	160	2011	88
2020	168	2010	93
2019	144	2009	108
2018	147	2008	111
2017	142	2007	116
2016	127	2006	125
2015	109	2005	117
2014	124	2004	98
2013	90	2003	88
2012	89	ORTALAMA	118

Kaynak: Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün yıllık Adli İstatistikler adlı verilerinden derlenmiştir.

Cumhuriyet savcısının kamu davası açılmasının ertelenmesi kararına karşı şüpheli 5271 sayılı Kanununun 171. ve 173. maddelerine göre tebliğ edildiği tarihten itibaren on beş gün içinde, Cumhuriyet savcısının yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza mahkemesinin bulunduğu

yerdeki sulh ceza hâkimliğine itiraz edebilir. Buradaki on beş günlük süre hak düşürücü nitelikte olup sürenin geçmesiyle itiraz hakkı ortadan kalkmakta ve karar kesinleşmektedir.

Özellikle kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı alındığı süreçte özel güvenlik hizmetleri ile ilgili bir beklentide olmayan özel güvenlik görevlisi adayları kamu davası açılmasının ertelenmesi kararının kendi lehlerine olduğunu düşünerek bu karara itiraz etmeme eğiliminde olmaktadır. Sonrasında güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması sürecinde kamu davası açılmasının ertelenmesi kararı nedeniyle hak kaybına uğradıklarında hak düşürücü süre sebebiyle kamu davası açılmasının ertelenmesi kararına itiraz etme imkânına sahip olamamaktadır. Bu durum özel güvenlik görevlisi adayları açısından emek, zaman ve maddi kayıp anlamına gelmektedir.

3. SONUÇ

Özel güvenlik görevlilerinin uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları ile ilgili şüphe düzeyinde dahi bir sorumluluğu olmaması gerekir. Bu çerçevede 2017 yılında 5188 sayılı Kanunda yapılan değişiklikle özel güvenlik görevlilerinde aranacak şartlar arasına “ ... uyuşturucu veya uyarıcı madde suçlarından dolayı hakkında devam etmekte olan bir soruşturma ... bulunmamak” ibaresinin eklenmesi oldukça yerinde bir düzenleme olmasının yanında ortalama soruşturma süresinin dört ay olduğu göz önünde bulundurulduğunda bireylerin çalışma hakkının özüne zarar vermeyecek makul bir kısıtlamadır.

Bireylerin damgalanmalarının önüne geçmeyi hedefleyen, ilk kez suç işleyen kişilerin pişmanlık hakkını öngören ve oluşturduğu oto-kontrol mekanizmasıyla suçların önlenmesine katkı sağlayan kamu davası açılmasının ertelenmesi kurumu pratikte daha çok uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları ile ilgili uygulanmaktadır. Bu kararların özel güvenlik görevlisi olma dışında bireylerin lehine sonuç doğurması sebebiyle, ilk alındıkları süreçte itiraz edilme eğilimi oldukça düşük olmaktadır. Bu durum uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları ile ilgili kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verilen özel güvenlik görevlisi adaylarının beş yıl gibi oldukça uzun bir süre aklanma hakkından yoksun kalması sebebiyle hak kaybına uğrayabilmektedir.

Bu çerçevede uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları ile ilgili kamu davası açılmasının ertelenmesine yönelik karar nedeniyle özel güvenlik görevlisi olamayan bireyler için, özel güvenlik görevlisi olamayacaklarını öngören idari kararın tebliğinden sonra on beş gün içinde kamu davasının açılmasını isteyebilmesini öngören itiraz hakkının tanınmasına yönelik 5188 sayılı Kanuna bir hüküm eklenmesi düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas Sayısı : 2021/70, Karar Sayısı : 2021/98, Karar Tarihi : 16/12/2021
- Bursa 2. İdare Mahkemesi Kararı, Esas Sayısı : 2018/1196, Karar Sayısı : 2019/192, Karar Tarihi : 19/02/2019.
- Gümüşay, A. Yeni Değişiklikler Işığında Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi . Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi , 4 (1) , 2021.
- Güneş, S. Çocuk Ceza Hukuku Açısından Kamu Davasının Ertelenmesi . Journal of Istanbul University Law Faculty , 55 (3) , 1997.
- İnankul, H. KAAN Projesi ve Özel Güvenlik Görevlilerinin İş Memnuniyeti Üzerine Bir Araştırma: Ampirik Bir Çalışma . OPUS International Journal of Society Researches , 16 (32) , 2020.
- Şare, E. Türk Hukuk Sisteminde Kabul Edilen Erteleme Kurumları Üzerine İnceleme. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 0(111), 2014
- Zorlu, S. , Zorlu, S. E. Özel Güvenlik Sözleşmesinde Gerekli Şartlara Sahip Özel Güvenlik Görevlisi Görevlendirme Borcu ve Bu Bağlamda Özel Güvenlik Görevlisinde Bulunması Gereken Nitelikler . Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 28 (1) , 2020.

TEDARİK ZİNCİRİ VE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ KONULARINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ: 2012-2021 TÜRKİYE

Arş. Gör. Dr., Safa HOŞ ,

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Fakültesi, , 0000-0002-9555-1782

ÖZET

Bu çalışmada tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusunda Türkiye’de yapılmış olan bilimsel çalışmaların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla 2012-2021 yılları arasında tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi ile ilgili Türkiye genelinde yapılan çalışmalar Scopus/SciVal veri tabanı üzerinden incelenmiştir. İlgilenilen yıllar arasında Türkiye genelinde tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi ile ilgili toplam 1412 yayın yapılmıştır. Bu yayınlar toplam 23759 atıf alırken alan ağırlıklı atıf etkisi 1,62 olarak bulunmuştur. İlgili yıllar arasında incelenen yayınların yayın başına düşen atıf sayısı ise 16,8’dir. 2012-2021 yılları arasında toplam 95215 kez görüntülenen bu yayınlar için yayın başına görüntülenme sayısı ise 67,4 olarak bulunmuştur. Ayrıca Türkiye’de ilgili yıllar arasında üretilen 1412 yayın içerisinde en çok yayına sahip üniversite 113 yayın ile İstanbul Teknik Üniversitesi’dir.

Anahtar Kelimeler: Tedarik Zinciri, Tedarik Zinciri Yönetimi, Scopus/SciVal,

ANALYSIS OF SUPPLY CHAIN AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT STUDIES: 2012-2021 TURKEY

ABSTRACT

This study aims to examine the scientific studies conducted in Turkey on supply chain and supply chain management. For this purpose, studies on supply chain and supply chain management in Turkey between the years 2012-2021 were examined through the Scopus/SciVal database. Between the years of interest, a total of 1412 scholarly outputs were made on supply chain and supply chain management throughout Turkey. While these scholarly outputs received a total of 23759 citations, field-weighted citation impact was found to be 1.62. The number of citations per publication examined between the relevant years is 16.8. For these scholarly outputs, which were viewed 95215 times in total between 2012 and 2021, the number of views per publication was found to be 67.4. In addition, the university with the highest

number of publications among 1412 scholarly outputs produced between the relevant years in Turkey is Istanbul Technical University with 113 scholarly outputs.

Keywords: Supply Chain And Supply Chain Management, Scopus/SciVal,

1. GİRİŞ

En basit ifadeyle tedarik, ihtiyaç duyulanın bulunması ya da sağlanması olarak tanımlanabilir. Tedarik zinciri ise dağıtım ve tedarik kanallarından oluşan ürünün tüketildiği ana kadar ürün için değer yaratan faaliyetlerin yönetildiği bir sistemdir (Cavinato, 1992, s.285). Zincirde yer alan üyeler arasında iletişimi arttırmak, ortak çalışmalar yapabilmek, mevcut kaynakları etkin kullanmak ve üretim ve dağıtım zinciri kurmak temelleri üzerine ortaya çıkmış bir kavramdır (Güleş vd., 2012, s.6). Dolayısıyla tedarik zinciri yönetimi de zincir içerisinde gerçekleşecek faaliyetlerin planlanması ve uygulanması, olarak tanımlanmaktadır (Chuang and Shaw, 2000: 150).

İnsanlığın var olduğu günden beri tedarik zinciri faaliyetlerinin gerçekleştiği söylenebilir. Çok eski zamanlarda bile insanlar taşıma, saklama ya da koruma faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu faaliyetler ise aslında birer tedarik zinciri faaliyetleridir. İnsan nüfusunun giderek artması ve dolayısıyla ihtiyaçların da artması ülkeler için kaynak sorununu ortaya çıkarmıştır. Diğer ülkelerden daha ucuza kaynak bulabileceğini fark eden ülkeler ile birlikte de artık taşıma faaliyetleri ülke sınırlarını aşarak uluslararasılaştırmıştır. Ülkeler arası sınırların kalkması yeni ticari anlaşmaların başlamasına, uluslararası ticaretler taşıma ve depolama gibi faaliyetlerin oluşmasına ve tedarik zinciri faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rekabetin ve piyasa koşullarının hızla değiştiği ve geliştiği süreç içerisinde tedarik zincirlerinin yapısı da değişerek giderek daha karmaşık hale gelmiş ve bilim insanları tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konuları üzerine yoğunlaşmışlardır.

Bu çalışmada tedarik zinciri ve tedarik zinciri konusu ile ilgili Türkiye’de üretilen çalışmaların değerlendirmesi yapılmıştır.

2. ARAŞTIRMA

Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi ve sınırlılıkları ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Bu çalışmada tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusunda Türkiye’de yapılmış olan bilimsel çalışmaların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla 2012-2021 yılları arasında tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi ile ilgili Türkiye genelinde yapılan çalışmalar

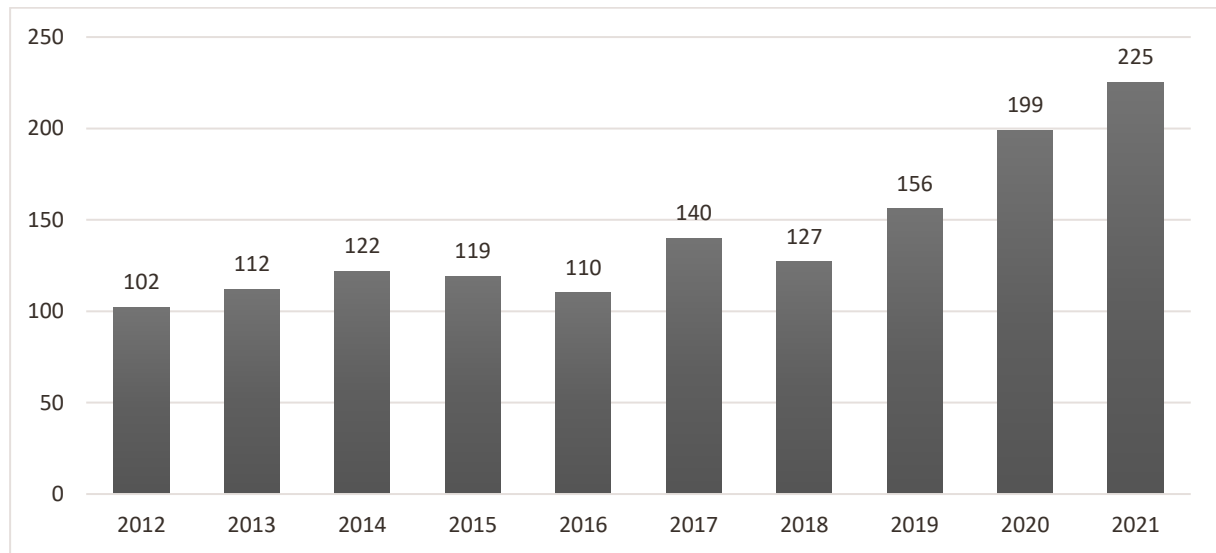
Scopus/SciVal veri tabanı üzerinden incelenmiştir. Çalışma ilgilenilen konu ve kullanılan veri tabanı açısından düşünüldüğünde alanda yapılacak ilk çalışma olma özelliğine sahiptir. Scopus/SciVal veri tabanından elde edilen bilimsel çıktılarının sayısı, görüntülenme sayısı, atıf sayısı ve alan ağırlıklı atıf etkisi gibi değerlerin yıllara göre dağılımı bulunmuştur. Ayrıca tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi ile ilgili üretilen bilimsel çıktılar için en fazla bilimsel çıktıya sahip üniversite, dergi, araştırmacı ve alanlara göre dağılımı hakkında bilgilere de yer verilmiştir. Türkiye özelinde yapılan bu çalışma ile konu ile ilgili mevcut durum değerlendirmesinin yapılmış olması nedeniyle yapılacak çalışmalara yön vermesi hedeflenmekte bu da çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmada sadece Scopus/SciVal veri tabanının kullanılması ve 2012-2021 yıllarını kapsamı çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

3. BULGULAR

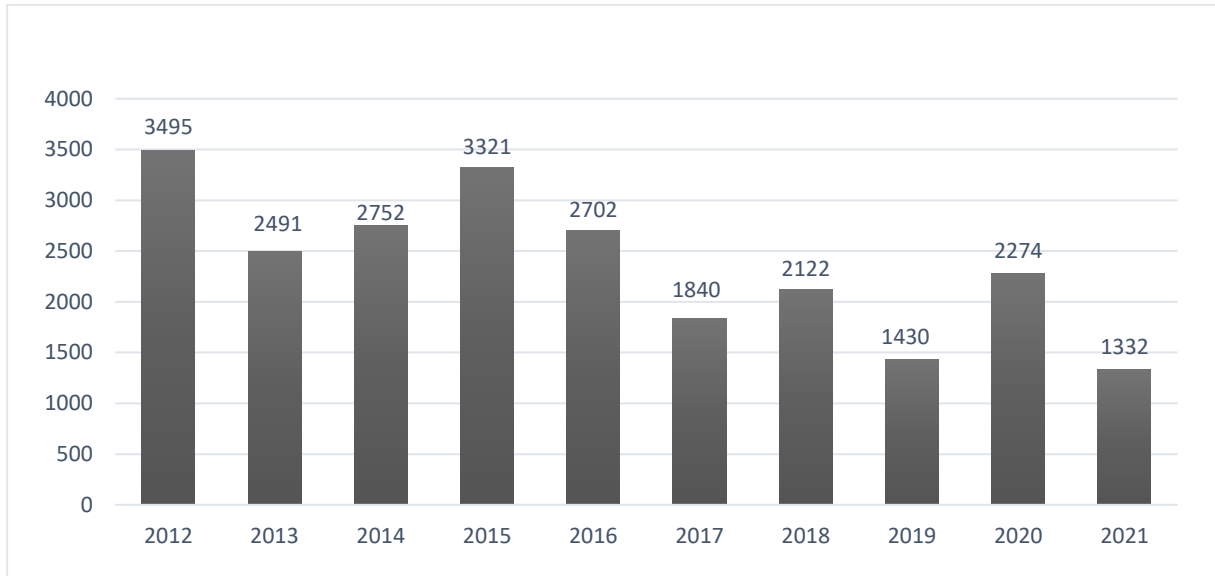
2012-2021 yılları arasında Türkiye’de üretilmiş tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konuları ile ilgili Scopus/SciVal veri tabanından ulaşılan 1412 bilimsel çıktının yıllara göre dağılımı aşağıda Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Bilimsel Çıktı Sayısı

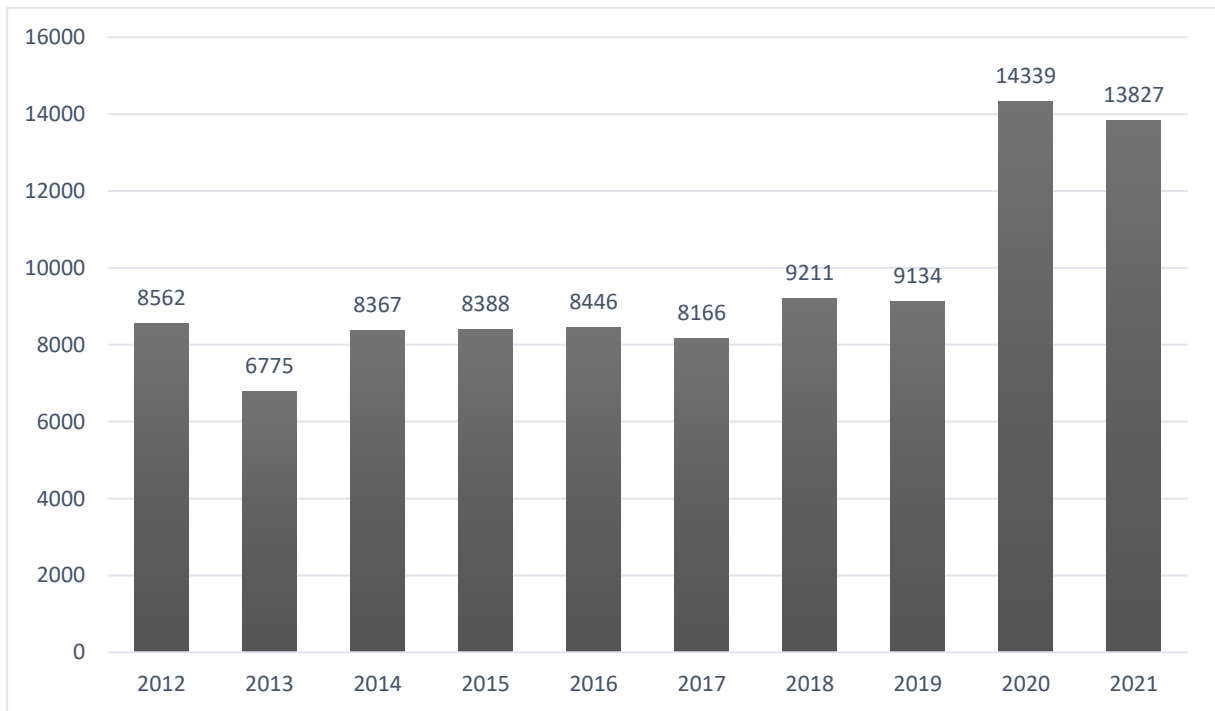
Sonuçlar incelendiğine üretilen bilimsel çıktıların özellikle son yıllarda artış gösterdiği ve araştırmacıların bu konuya daha çok yoğunlaştığı görülmektedir.

İlgilenilen yıllar itibariyle bilimsel çıktıların atıf sayıları değerlendirilmiş ve atıf sayılarının yıllara göre dağılımı aşağıda Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2: Atıf Sayısı

Tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konularında üretilmiş bilimsel çıktılara en fazla atıf yapılan yılın 2012 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi ile ilgili yapılmış çalışmalara ait görüntülenme sayılarının yıllara göre dağılımı ise aşağıda Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3: Görüntülenme Sayısı

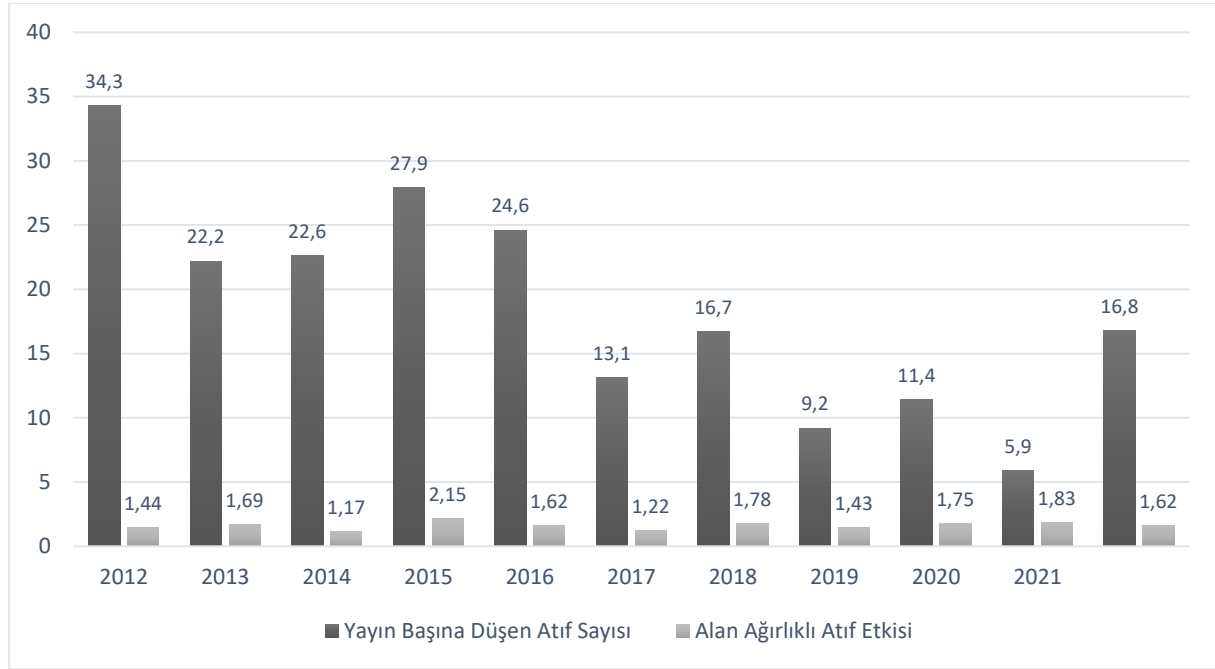
Sonuçlara göre bilimsel çıktılardan en fazla görüntülediği yıllar 14339 görüntülenme sayısı ile 2020 ve 13827 görüntülenme sayısı ile 2021 yıllarıdır. Özellikle son yıllarda bilimsel çıktı

sayısındaki artışa paralel olarak yayınların görüntülenme sayıları da son yıllarda artış göstermiştir.

Konu ile ilgili bilimsel çıktılara yapılan atıflarla ilgili olarak yayın başına düşen atıf sayısı ve alan ağırlıklı atıf etkisi analiz edilmiş sonuçlar Çizelge 4’te gösterilmiştir.

Çizelge 4: Atıf Etkileri

Bilimsel çıktuların yıllara göre dağılımı incelendiğinde bilimsel çıktı sayılarının 2017 yılı ve sonraki yıllarda daha önceki yıllara göre artış gösterdiği sonucuna paralel olarak, artan bilimsel çıktularla beraber yayın başına düşen atıf sayılarında da azalış gözlemlenmektedir. Buradaki bir başka önemli bulgu ise alan ağırlıklı atıf etkisi sonuçlarıdır. Bu katsayının 1’in üstünde olması yapılan çalışmaların dünya standardının üzerinde olduğunun bir göstergesidir. Bu anlamda özellikle 2015 yılında yapılan yayınların oldukça nitelikli olduğu düşünülebilir. Diğer tüm yıllarda yine alan ağırlıklı atıf etkisi 1’in üzerinde bulunmuş ve yapılan çalışmaların dünya standartlarının üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Konu ile ilgili bilimsel çıktılar üniversite bazında değerlendirildiğinde en fazla bilimsel çıktıya sahip ilk 10 üniversite aşağıda Çizelge 5’te gösterilmiştir.

Çizelge 5: En Çok Bilimsel Çıktı Üreten İlk 10 Üniversite

Üniversiteler	Bilimsel Çıktı Sayısı
Istanbul Teknik Üniversitesi	113
ODTÜ	96

Bilkent Üniversitesi	86
Sabancı Üniversitesi	66
Galatasaray Üniversitesi	64
Koc Üniversitesi	56
Yasar Üniversitesi	56
Ozyegin Üniversitesi	54
Yıldız Teknik Üniversitesi	51
Dokuz Eylül Üniversitesi	49
Bogazici Üniversitesi	47
Marmara Üniversitesi	45
Sakarya Üniversitesi	41
Gazi Üniversitesi	35
Hacettepe Üniversitesi	32

En çok bilimsel çıktıya sahip ilk 10 üniversite incelendiğinde 113 bilimsel çıktı ile İTÜ ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla ODTÜ ve Bilkent Üniversitesi en fazla bilimsel çıktıya sahip üniversiteler olarak bulunmuştur.

Tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusunda yapılan yayınlar detaylı incelenerek bu yayınların dergilerdeki dağılımı da analiz edilmiş, Türkiye’de yapılan çalışmalara en fazla yer veren ilk 10 derginin ismi ve bilimsel çıktı sayısı aşağıda Çizelge 6’da gösterilmiştir.

Çizelge 6: Bilimsel Çıktı Sayılarına Göre Dergiler

Dergiler	BÇS
Computers and Industrial Engineering	214
European Journal of Operational Research	138
International Journal of Production Research	135
International Journal of Production Economics	132
Journal of Cleaner Production	119
Advances in Intelligent Systems and Computing	117
Annals of Operations Research	92
Computers and Operations Research	55
Production and Operations Management	48
Omega	40

Sonuçlar incelendiğinde Türkiye’de üretilmiş 214 bilimsel çıktıya yer veren “Computers and Industrial Engineering” dergisi ilk sırada yer almaktadır.

İncelenen konu için ilgili yıllarda yapılan yayınlar incelendiğinde bu konuda en fazla bilimsel çıktıya sahip ilk 10 araştırmacı aşağıda Çizelge 7’de gösterilmiştir.

Çizelge 7: En Fazla Bilimsel Çıktıya Sahip Araştırmacılar

Araştırmacılar	BÇS	ATIF	AAAE
Paksoy, Turan	28	855	2,25
Kazancoglu, Yigit	26	695	3,26
Dursun, Mehtap	21	419	2,16
Weber, Gerhard Wilhelm	20	533	5,96
Kaya, Onur	19	394	1,88
Özceylan, Eren	19	774	2,02
Tarım, S. A.	19	296	0,92
Şen, Alper	14	146	0,49
Balcık, Burcu	13	655	2,51
Gören, Hacer Güner	12	185	1,19

BÇS: Bilimsel Çıktı Sayısı; AS: Atıf Sayısı; AAAE: Alan Ağırlıklı Atıf Etkisi

Tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusunda yapılan çalışmaların alanlara göre dağılımı incelenmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıda Çizelge 8’de gösterilmiştir.

Çizelge 8: Bilimsel Çıktıların Alanlara Göre Dağılımı

Konu Alanları	BÇS	Yüzde (%)
Mühendislik	629	0,2
Bilgisayar Bilimi	547	0,18
İşletme, Yönetim ve Muhasebe	511	0,17
Karar Bilimleri	456	0,15
Matematik	292	0,1
Ekonomi, Ekonometri ve Finans	154	0,05
Sosyal Bilimler	124	0,04
Çevre Bilimi	117	0,03
Enerji	57	0,02
Diğer	189	0,06

Sonuçlar incelendiğinde tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusunda üretilen bilimsel çıktıların %20’si mühendislik, %18’i bilgisayar bilimi ve %17’si işletme, yönetim ve muhasebe alanlarında üretildiği görülmektedir.

Çalışmada son olarak ilgili yıllarda tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusunda üretilen bilimsel çıktılarda kullanılan anahtar kelimeler analiz edilmiştir. Bilimsel çıktılarda ‘Supply Chain’ anahtar kelimesi kullanıldığında diğer anahtar kelimelerin dağılımı aşağıda Çizelge 9’ da gösterilmiştir.

Çizelge 9: Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler	Yüzde (%)
<i>Supply Chain</i>	<i>1</i>
Suppliers	0,69
Supplier Selection	0,63
Costs and Cost Analysis	0,56
Industry	0,55
Supply Chain Management	0,55
Problem	0,46
Turkey	0,44
Multicriteria Decision-making	0,43
Fuzzy	0,42
Programming Model	0,39
Customers	0,37
Commerce	0,34
Lack	0,34
Inventory Control	0,31

Üretilen bilimsel çıktılarda kullanılan anahtar kelimeler incelendiğinde, “Supply Chain” anahtar kelimesi kullanılan yayınların %69’u “Suppliers”, %63’ü “Supplier Selection” ve %56’sı “Costs and Cost Analysis” anahtar kelimelerini de kullanmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışma Scopus/SciVal veri tabanında yer alan ve 2012-2021 yıllarını kapsayan tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusu için yapılan çalışmalar hakkında değerlendirme sonuçlarını sunmaktadır.

Tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusunda 2012-2021 yılları arasında üretilen toplam 1412 bilimsel çıktı çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu alanda 2012 yılında 102 bilimsel çıktı üretilirken 2021 yılında toplam 225 bilimsel çıktı üretilmiştir. Özellikle 2019, 2020 ve 2021

yıllarında bilimsel çıktı sayılarının artış gösterdiği görülmektedir ve bu durum konunun giderek daha da önemli hale geldiğinin bir göstergesidir. Bilimsel çıktıların görüntülenme sayılarının yıllara göre dağılımı incelendiğinde de bilimsel çıktı sayısının yıllara göre dağılımına benzer sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle 2020 yılı ve sonrası için tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusunda üretilen bilimsel çıktıların daha çok görüntülediği sonucuna ulaşılmıştır. Yine ilgili yıllarda yapılan bilimsel çıktıların alan ağırlıklı atıf etkileri incelendiğinde çalışmada ele alınan yıllar için atıf etkisinin 1 ve üzerinde olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu durum ise Türkiye’de konu ile ilgili üretilen bilimsel çıktıların dünya standartlarının üzerinde ve nitelikli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmada tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusunda üretilen bilimsel çıktıların üniversitelere göre dağılımı da incelenmiş sırasıyla İTÜ, ODTÜ ve Bilkent Üniversitesinin ilk 3’te yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Türkiye’de üretilen bilimsel çıktılara en fazla yer veren dergi isimleri ile birlikte bu konu hakkında en çok bilimsel çıktıya sahip araştırmacılarda sıralanmış ve Türkiye için konunun genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Türkiye’de yapılan bu çalışmalar ile ilgili anahtar kelime olarak “Supply Chain” kullanılan bilimsel çıktılar incelendiğinde “Supply Chain” ile birlikte en çok kullanılan anahtar kelimelere de yer verilmiştir. Sırasıyla “Suppliers “Supplier Selection” ve “Costs and Cost Analysis” anahtar kelimelerinin “Supply Chain” anahtar kelimesi ile beraber en fazla kullanılan anahtar kelimeler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili konu için üretilmiş bilimsel çıktıların alan dağılımları incelenmiş ve bu konu üzerine en çok bilimsel çıktı üreten alanların sırasıyla mühendislik, bilgisayar bilimi ve işletme, yönetim ve muhasebe olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç olarak çalışma tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi konusu ile ilgili 2012-2021 yıllarında yapılan ve Scopus/SciVal veri tabanından elde edilen çalışmaların genel bir değerlendirmesini sunmaktadır. Özellikle bu alanda çalışan araştırmacılar için önemli bulgular içeren bu çalışmanın, alınacak kararlara ve yapılacak planlamalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Cavinato, J.L. (1992). *A Total Cost/Value Model for Supply Chain Competitiveness*, Journal of Business Logistics, 13(2), s.285.

Chuang and Shaw “Distinguishing the Critical Success Factors Between E-Commerce, ERP and SCM” Proceeding of Int.Engineering Manag. Conference ,2000,New Mexico, pp.150

Güleş, H. K., Paksoy, T., Bülbül, H., ve Özceylan, E. (2012). *Tedarik Zinciri Yönetimi: Stratejik Planlama, Modelleme ve Optimizasyon*. Gazi Kitabevi.

YEŞİL ÜRETİM UYGULAMALARI VE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AKANDERE¹

ÖZET

Üretim sistemlerinin evrimi, birden fazla dış ve iç faktörün etkisiyle gerçekleşmiştir. Günümüzün çevresel riskler konusundaki küresel farkındalığı etkisiyle üretim sistemleri yeni bir paradigma olan yeşil dönüşümü yaşamaktadır. Yeşil üretim, tasarımdan üretime kadarki bütün süreçlerdeki atık ve kirlilik oluşumunda azalmaya yol açan bir yöntemdir. Yeşil üretim faaliyetleri, yeşil ve çevre dostu ürünler üretmenin temelini oluşturur. Yeşil dönüşüm, üretim süreçlerinin yenilenmesi ve endüstriyel sektör içinde çevre dostu operasyonların yaratılmasıdır. İşletmeler, yeşil enerji kullanarak, yenilenebilir mallar üreterek ve pazarlayarak ve iş operasyonlarında yeşil teknolojileri kullanarak üretim faaliyetlerini değiştirmektedir. Bu çalışmada, yeşil üretim kavramı, firmalara sağladığı faydalar ve güncel uygulama örnekleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üretim, Yeşil Üretim, Yeşil Üretim Uygulamaları

A REVIEW ON GREEN PRODUCTION PRACTICES AND ITS IMPACTS

ABSTRACT

The evolution of production systems has taken place under the influence of more than one external and internal factors. With the impact of today's global awareness on environmental risks, production systems are experiencing a green transformation, which is a new paradigm. Green production is a method that leads to a reduction in waste and pollution in all processes from design to production. Green production activities form the basis of producing green and environmentally friendly products. Green transformation is the renewal of production processes and the creation of environmentally friendly operations within the industrial sector. Businesses are transforming their manufacturing activities by using green energy, producing and marketing renewable goods, and using green technologies in their business operations. In this study, the concept of green production, the benefits it provides to companies and current application examples are discussed.

Keywords: Production, Green Production, Green Production Practices

1. GİRİŞ

Yeşil üretim paradigması doğal kaynakların hızla tükenmesi, artan enerji talebi, çevreye duyarlı ürünler hakkında artan müşteri bilinci, çevre mevzuatına uyum ihtiyacı ve teknolojik gelişmelerin oluşturduğu itici gücün sonucunda ortaya çıkmıştır (Brundtland 1987).

İmalat sektörü küresel olarak karbondioksit emisyonunun yaklaşık %38'ini oluşturmakta ve dünya enerjisinin yaklaşık üçte birini tüketmektedir (Acquah vd., 2021). 'Verilerdeki

¹ Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, , ORCID: 0000-0002-5051-1154

Dünyamız' (2020) adlı son rapor, enerji tüketimi sonucu oluşan sera gazı emisyonlarının yaklaşık %73,2'sini imalat sektörünün olumsuz faaliyetlerinin çıktısı olduğu görülmektedir (Panagiotopoulou ve diğerleri, 2021).

Endüstriyel gelişmenin getirdiği çevresel etki ve üretim kaynaklarının aşırı tüketimi gibi giderek artan ciddi sorunlarla birlikte (Kirilova ve Vaklieva-Bancheva, 2017), dünyadaki birçok ülke yeşil üretimi ulusal bir politika haline getirmiştir (Li ve Lin, 2016). Amerika Birleşik Devletleri tarafından yayınlanan "Amerika Birleşik Devletleri'nde Gelişmiş İmalat Endüstrisini Hızlandırmak", yeşil endüstrinin gelişmesine yardımcı olmak amacıyla imalat endüstrisini canlandırmak için anahtar bir teknoloji olarak sürdürülebilir üretimi önermektedir. Almanya, "Endüstri 4.0" ın sekiz kilit alanından biri olarak "kaynak verimliliğini desteklemektedir (Zhang vd., 2019).

Avrupa Komisyonu, AB'nin yeşil endüstriyi geliştirmesi ve enerji verimliliğini artırması için yol haritasını tanımlayan Gelecek On Yıl için Enerji Yeşili Stratejisini yayınladı. Japonya, yenilenebilir enerjinin uygulanmasına ve üretim sürecinde enerji verimliliğinin iyileştirilmesine odaklanan Genel Yeşil Kalkınma Stratejisi Planı'nı tanıttı. İngiltere tarafından yayınlanan "Geleceğin Üretimi", ekolojik performansı iyileştirmek, mevcut ürünleri ve eksiksiz bir sürdürülebilir endüstriyel sistemi yeniden inşa etmek için yeşil üretimin uygulanmasını önermektedir. Çin tarafından yayınlanan Manufacturing-in-China 2025, "Yeşil Kalkınmayı temel ilkelerden biri olarak kabul ediyor ve "Yeşil Üretim Mühendisliği"ni beş büyük projeden biri olarak listeliyor. Bu hedefe ulaşmak için Çin, "Yeşil Üretim Standart Sisteminin İnşası için Kılavuzlar" adlı kılavuzu yayınladı ve yeşil üretim standart sistemi modelini oluşturdu (Yang vd., 2017).

2. YEŞİL ÜRETİM

Yeşil üretim faaliyetleri ilk olarak 1980'lerde atık minimizasyonuna odaklanma stratejisi olarak başlamıştır (Singh ve Thakar, 2018). Yeşil üretim genellikle temiz üretim, çevreye duyarlı üretim, çevreye zararsız üretim veya sürdürülebilir üretim gibi farklı terimlerle tanımlanır (Sindhvani vd., 2019).

Yeşil üretimle, kaynak tasarrufu, enerji verimliliği ve geri dönüştürülmüş kaynakların geliştirilmesi ve kullanımına vurgu yaparak süreç odaklı üretimden ürün odaklı üretime geçiş süreci başlamıştır (Seliger vd., 2008). Yeşil üretim toksik atıkları ve kirliliği azaltarak çevresel etkiyi en aza indirmek için yaşam sonu (End of Life), beşikten beşiğe ve kapalı döngü yaklaşımlarının uygulanarak hammadde ve enerji kullanımını optimize edilmesi olarak tanımlanır (Toke ve Kalpande, 2019).

Dornfeld (2014), yeşil üretim uygulamalarını müşteri ihtiyaçlarını ve çevresel normları karşılayan bir üretim uygulaması olarak açıklamıştır. Yeşil üretim, atıkları azaltmak için geri dönüşüm ve geri kazanım uygulamalarını, üretim süreçlerinde ürünlerin atık oluşumlarını yeşil teknolojiler uygulayarak ortadan kaldırılmasını ve kirliliğin önlenmesi için optimize edilmiş lojistik içeren kapalı döngü bir sistemdir (Ferguson ve Toktay 2009).

Yeşil üretim, ürünlerin yeşil tasarımını, çevre dostu hammadde ve ambalajlama, dağıtım yöntemi ve ürünün ömrü sona erdikten sonra yeniden kullanımı gibi uygulamaları içerir (Foster ve Gardner, 2022). "6R" uygulamaları "azalt, yeniden kullan, geri kazan, yeniden tasarla, yeniden üret ve geri dönüştür" ve yalın üretim uygulamaları, üreticiler tarafından yeşil üretim uygulamaları olarak benimsenmiştir (Jawahir vd., 2006).

3. YEŞİL ÜRETİMİN AMACI ve FAYDALARI

Yeşil üretimin temel amacı, çevre üzerindeki olumsuz etkiyi en aza indirmek ve önlemek, üretim atıklarını ve doğal kaynakların tükenmesini ve üretim maliyetlerini azaltmaktır (Rehman ve Shrivastava, 2013). İşletmelerin yeşil üretim için gerekli dönüşüm planını ve bu dönüşümde gerekli olan araçları ve kontrol metriklerini ana hatlarıyla belirlenmesi gerekir. Ayrıca elde edilen iyileştirmelerin nasıl sürdürüleceğini ve daha eko-verimli sistemleri sürdürmek için neler yapılması gerektiğinin belirlenmesi gerekir.

İşletmelerin çevresel açıdan duyarlı üretim yapmalarının birçok avantajı/faydası bulunmaktadır. Literatürde işletmelerin yeşil üretim uygulamalarını yerine getirdiklerinde elde edebilecekleri potansiyel faydalar aşağıda gösterilmiştir/sıralanmıştır.

- Üretkenliğin artmasına yardımcı olur (Zameer vd., 2020; Al-Hakimi vd., 2022),
- Maliyetleri en aza indirebilme imkânı sağlar (Evans ve Lindsay, 2002; Al-Hakimi vd., 2022)
- Çevresel koruma ve firmaya yönelik olumlu bir algının pekiştirilmesini (yeşil marka imajı) sağlar (Qu vd., 2021; Al-Hakimi vd., 2022)
- Uzun vadeli finansal performansın iyileştirilmesine imkân sağlar (Zhao vd., 2018).
- Üretim uygulamalarının ve faaliyetlerinin çevresel etkisini azaltmaya yardımcı olur (Hens vd., 2018; Al-Hakimi vd., 2022).
- Atıkları ve malzemelerin kullanımını azaltılmasına imkân sağlar (Shrivastava ve Shrivastava, 2017)
- Kirlilik kontrolünde iyileşme sağlar (Shrivastava ve Shrivastava, 2017)
- Müşterileri memnuniyeti oluşturma imkânı sağlar (Ghazilla vd., 2015; Hassan ve Jaaron, 2021).
- Çevresel ayak izlerini iyileştirme imkânı sağlar (Ghazilla vd., 2015; (Hassan ve Jaaron, 2021).
- Organizasyonun daha etkin bir şekilde rekabet edebilmesine yardımcı olur (Dubey vd., 2015).
- Süreç ve ürün iyileştirmeleri açısından iş performansının artmasına katkı sağlar (Zhu vd., 2007).
- Yeşil inovasyon yetenekleri olumlu etkiler (Roy ve Khastagir; 2016; Hassan ve Jaaron, 2021).
- Örgütsel öğrenmeyi, iç yetkinliklerin gelişimini ve kurumsal etkinliğin artmasını teşvik eder (Lee vd., 2015).

4. YEŞİL ÜRETİMİN İLKELERİ

Anastas ve Zimmerman (2003) tarafından üretim süreçleri, enerji ve malzeme girişi ve çıkışının etkin değerlendirilmesi, ürün yaşam döngüsü ve süreç tasarımı için önerilen Yeşil Mühendisliğin 12 İlkesi aşağıda açıklanmıştır (Anastas ve Zimmerman, 2003):

Doğal olarak tehlikeli olmayan malzeme ve enerji kullanımı (İlke 1): Tüm malzeme ve enerji girişi ve çıkışlarının mümkün olduğunca doğal olarak tehlikesiz olmalıdır.

İyileştirme yerine önleme (İlke 2): Atıkları oluştuktan sonra işlemek veya temizlemektense atıkları önlemek daha iyidir. Atık, bir işlemde veya bir operasyonda verimli bir şekilde kullanılmayan bir enerjiyle ilişkilidir.

Ayırma için tasarım (İlke 3): Üretim sürecindeki ürün ayırma ve saflaştırma işlemi, büyük miktarda enerji ve malzeme tüketir. Minimum enerji tüketimi ve malzeme kullanımı tasarımı, ayırma ve arıtma işlemine dahil edilmelidir.

Kütle, enerji, uzay ve zaman verimliliğini en üst düzeye çıkarma (İlke 4): Kütle, enerji, uzay ve zaman maksimum verimliliğin altında kullanıldığında bir süreç verimli değil olarak kabul edilir. İsrafi ortadan kaldırmak için kütle ve enerji ile uzay ve zaman kullanılabilir. Ürün, süreç ve sistem, kütle, enerji, alan ve zaman verimliliklerini maksimize edecek şekilde tasarlanmalıdır.

İtme-çekme (İlke 5): Üretim, malzeme veya enerjinin yalnızca talep olduğunda tüketilmesine dayanmaktadır.

Karmaşıklığı koruyun (İlke 6): Yüksek karmaşıklık yeniden kullanıma karşılık gelmelidir. Kullanılan malzeme, mevcut üretim sürecini değiştirmeye gerek kalmadan karmaşıklık avantajına sahip olmalıdır. Yerleşik entropi ve karmaşıklık, geri dönüşüm, yeniden kullanım veya faydalı tasarruf konusunda tasarım seçimleri yaparken bir yatırım olarak görülmelidir.

Ömür boyu kullanımdan ziyade dayanıklılık (İlke 7): Ticari ömrünün çok ötesine geçen bir ürün, normalde bir çevre sorununa neden olacaktır. Ürün tasarımı, ürünün beklenen ömrünü dikkate almalıdır. Tasarım hedefi ömür boyu kullanım değil, dayanıklılığı hedef almalıdır.

İhtiyacı karşılayın, fazlalığı en aza indirin (İlke 8): Aşırı tasarımı bir sistemde malzeme ve enerji maliyeti yüksek olabilir. Gereksiz kapasite veya yetenek için tasarım, bir tasarım hatası olarak kabul edilmelidir.

Malzeme çeşitliliğini en aza indirin (İlke 9): Çok bileşenli ürünlerdeki malzeme çeşitliliği, demontajı ve değer korunmasını teşvik etmek için en aza indirilmelidir.

Yerel malzeme ve enerji akışını entegre edin (İlke 10): Bu, mevcut proste ısı ve malzeme geri kazanımına odaklanır. Ürünlerin, süreçlerin ve sistemlerin tasarımı, mevcut enerji ve malzeme akışlarıyla entegrasyon ve ara bağlantı içermelidir.

Ticari ömür sonrası için tasarım (İlke 11): Geri dönüşüm unsuru ürün tasarımına dahil edilmelidir. Bu, mevcut ürünün bir sonraki nesil üründe kullanılmasını sağlar. Ürünler, süreçler ve sistemler ticari bir ömür sonrası performans gösterecek şekilde tasarlanmalıdır.

Tükenmek yerine yenilenebilir (İlke 12): Bir prosten çıkan ve diğer prose hammadde olarak kullanılan atık ürünün alınması geri dönüştürülebilir/yenilenebilir bir kaynaktır. Yenilenebilir kaynaklar geri dönüşüm için kullanılabilir. Malzeme ve enerji girdileri tükenmek yerine yenilenebilir olmalıdır.

Helu ve Dornfeld (2012) daha sonra Anastas ve Zimmerman (2003) önerdiği Yeşil Mühendisliğin 12 İlkesini sadeleştirmiştir. Beş ilkeden oluşan basitleştirilmiş çerçeve aşağıda detaylandırılmıştır (Helu ve Dornfeld 2012):

İlke 1: Üretim sürecini yeşil bir bakış açısıyla değerlendirmek ve iyileştirmek için kapsamlı bir sistem yaklaşımı kullanılmalıdır.

İlke 2: Sistem hem dikey hem de yatay yönlerde tamamen görülmelidir. Dikey, kuruluşun sürece kadar sistemdeki değişen ayrıntı düzeyini ifade ederken, yatay, aynı ayrıntı düzeyindeki sistemi ifade eder. Bu yaklaşım, detay düzeyine bağlı olarak çevresel etki oluşabileceğinden önemlidir.

İlke 3: Sistemin çevreye ve insanlara zararlı girdi ve çıktıları azaltılmalı veya ortadan kaldırılmalıdır. Daha düşük etkiye sahip malzeme ile değiştirilecek zararlı girdi ve çıktıları

belirlenmelidir. Alternatif bir yol, gerekli zararlı girdiyi azaltmak için geri dönüşüm, yeniden kullanım ve yeniden üretim uygulamaktır.

İlke 4: Net kaynak kullanımı azaltılmalıdır. İdeal olarak, net kaynaklar sıfır olmalıdır, böylece kaynaklar ortamdaki yenileme oranına eşit bir oranda kullanılabilir. Pratik olarak imkânsız olmasının yanı sıra, sistem çevresel etkiyi en aza indirmede verimsiz olarak kabul edilecektir.

İlke 5: Sistem üzerindeki zamansal etki her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Zamansal etki, zamana dayalı etkiye atıfta bulunur. Gelecekteki etkinin azaltılmasında bir alternatifin daha iyi düşünülmesine olanak sağlamak için tasarım aşamasında çevresel etki dikkate alınmalıdır.

Her iki ilkenin de ana amacı, üretim sürecinin ürün yaşam döngüsü ve kaynaklara dayalı olarak değerlendirilmesini vurgulamaktadır. Her iki öneri de yeşil yaklaşımda dikkate alınabilecek enerji ve çevresel emisyon konusuna güçlü bir vurgu yapmaktadır.

5. YEŞİL ÜRETİM UYGULAMALARIN BENİMSENMESİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR

Yeşil üretim uygulamaların benimsenmesini etkileyen unsurlar itici güçler ve engeller olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yeşil üretim uygulamaları işletmelerin üretim sistemindeki tutumlarının değişmesine yol açarak çevreye duyarlı üretimin yolunu açmıştır. Bu bağlamda yeşil üretim uygulamaları için itici güçler aşağıda gösterilmiştir (Bai vd., 2015; Govindan vd., 2015; Sarkis ve Rasheed, 1995).

- Sera gazı emisyonlarını en aza indirmeye yönelik girişimler, yönetmelikler, regülasyonlar, politikalar ve düzenlemeler,
- Politika yapımcıların, müşterilerin ve toplulukların artan baskıları,
- Yeni ve çekici iş fırsatları yaratan teknolojik gelişmeler,
- Artan enerji ve girdi maliyetleri,
- Yeşil ürünler için artan tüketici talebi,
- Toplumsal baskı ve kamu endişeleri,
- Üst yönetim katılımı, taahhüdü ve desteği,
- Vergi teşviki,

Firmalar tarafından yeşil girişimlerin benimsenmesi, operasyonel yeteneklerde ve kullanılan kaynaklarda değişiklik yapılmasını gerektirir. Birçok araştırmacı yalnızca yeşil üretim uygulamalarının faydalarına odaklanır, ancak çok azı başarılı uygulamalarını kısıtlayan engelleri ele almıştır. Literatürde yapılan çalışmaların sonuçlarına göre işletmelerin yeşil üretim uygulamalarını benimsemelerindeki engeller aşağıda detaylandırılmıştır (Karupiah vd., 2020):

- Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) eksikliği
- Sermaye yatırımı eksikliği
- Çalışan yetkilendirme eksikliği,
- Yetersiz eğitim,
- Kötü tedarik zinciri yönetimi,
- Doğrudan yabancı yatırım eksikliği (DYY),
- Kaynakların birincil kullanımında başarısızlık,
- Eko-tasarımda başarısızlık,
- Yeşil bertaraf sisteminin olmaması,
- Yeşil lojistiğin uygulanmasında başarısızlık,

- Yeşil enerjinin bilinmemesi,
- Akreditasyon eksikliği,
- Tanınma eksikliği,
- Sıkı vergi politikası,
- Kümelenme geliştirme eksikliği,
- Zayıf ihracat politikası,
- Sübvansiyon eksikliği,
- Zayıf pazar talebi,
- Müşteri ilgisinin olmaması,
- Rakip eksikliği,
- Risk kapitalizminin olmaması,
- Patentlerin olmaması,
- Firmaların itibarının bilinmemesi,
- Yetersiz pazarlama,
- Pazar çeşitlendirmesinin olmaması,
- Kaynakların kıtlığı,
- Kuruluşlar arasında ortaklık eksikliği,
- Kötü iş standardizasyonu,
- Kılavuz eksikliği,
- Zayıf organizasyon yapısı,

6. PRATİK ÖRNEKLER

Yeni dönemde işletmeler için sadece çevreyi sevmek rekabet edebilmeleri için yeterli değildir. Yeşil işletme olmanın yolu yeşil stratejileri belirlemekten ve uygulamaktan geçiyor. Tüketicilerin de bu tip uygulamaları ödüllendirmesi, yeşil üretim yapan işletme sayısını artırıyor. Bu bağlamda küresel işletimlerin yeşil üretim uygulama örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

McDonald's

Dünyanın en büyük gıda mağazalarından biri olan McDonald's, genel enerji tüketimini azaltarak çevreci olmaya öncülük ediyor. Özellikle enerji tasarruflu cihazlar kullanan şirket, iş faaliyetleri sırasında enerji israfını %25 oranında azaltıyor. Ayrıca McDonald's sadece hibrit araçlar için yeşil otoparklar inşa etmiştir. Otoparklar, araçları şarj etme ve yeraltı suyunu temizleme özelliğine sahip geçirgen betona sahiptir. Ayrıca McDonald's, hayvan yaşam alanlarını yok etme üzerindeki etkilerini sınırlamak için hayvansal ürünlerini elde etmek için makul araçlar kullanmaktadır (McDonald's, 2022).

Dell

Dell, önde gelen bir bilgisayar ekipmanı üreticisidir. Dell çevresel etkileri sınırlamak için etkili ve verimli bir geri dönüşüm programı geliştirerek ürünlerinin güvenli bir şekilde elden çıkarılmasını teşvik etmiştir. Dell, müşterilerin kendi Dell markalı ürünlerini ücretsiz olarak geri vermelerine olanak tanıyan bir program uygulamaktadır. Ürünlerin güvenli bir şekilde elden çıkarmasını teşvik eder ve genel e-atık sayısını azaltır. Şirket, güvenli imha için diğer markaların bilgisayarlarını, yazıcılarını ve monitörlerini bile kabul etmektedir (Dell, 2022).

Google

Google, enerji kullanımını azaltarak ve yeşil enerji projelerini destekleyerek çevreci olmaya yönelik faaliyetleri yerine getirmektedir. Örneğin, Google dünyanın enerji açısından en verimli veri merkezlerini kurmuştur ve enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji kaynaklarının yanı sıra temiz enerji ürünlerinin kullanımı ihtiyacı için sürekli kampanyalar yürütmektedir. Google, çok sayıda yel değirmeni ve güneş paneli tesisi kurarak yeşil enerji projelerini desteklemekte ve finanse etmektedir (Google, 2022).

Bank of America

Bank of America, beş yıllık bir süre içinde kâğıt gereksinimlerini %32 oranında azaltmıştır. Banka ayrıca bir iç geri dönüşüm programı başlatmış ve her yıl yaklaşık 30.000 ton kâğıdı geri dönüştürmüştür. Bu, yaklaşık 200.000 ağacın korunması anlamına gelir. Ayrıca şirket, hibrit araç kullanımına geçen işçilere 3000 dolar nakit para ödülü vererek yeşil kimliği desteklemektedir (Bank of America, 2022).

Tesla Motors

Tesla Motors, çevre dostu otomobillerin üretiminde yer alan bir işletmedir. Şaşırtıcı bir şekilde, bunu arabaların gücünden ve hızından ödün vermeden yapmaktadır. Tesla Motors tarafından yapılan elektrikle çalışan arabalar çok verimlidir ve sadece 3,9 saniyede 0 km'den 100 km hıza çıkabilmektedir. Arabalar şık ve genel bakım maliyetleri de uygun maliyetlidir (Tesla Motors, 2022).

Wal-Mart

Wal-Mart dünyanın en büyük perakendecilerinden biri olarak, üretim, işleme ve dağıtım yöntemleri büyük karbon emisyonları oluşturan tedarikçileriyle çalışmama kararı alarak birçok kişiyi ve rakiplerini şaşırttı. Wal-Mart perakende mağazaları da %100 yenilenebilir enerji kaynakları kullanıyor ve ulaşım sistemleri yakıt verimliliği sağlıyor (Wal-Mart, 2022).

Honda

Honda, bir otomobil şirketi olarak çevre koruma göreviyle %100 eşit olmak için çeşitli uygulamalar yapmaktadır. Şirket, yakıt tasarruflu araçlar üretmek için çok fazla yatırım yapmış ve sürekli olarak hidrojen yakıt hücreli bir araç geliştirmek için çalışmaktadır. Bu nedenle Honda, ABD'deki yakıt verimliliği en yüksek otomobil üreticilerinden biri olarak gösteriliyor. Aynı zamanda şirket, karbondioksit emisyonlarını azaltmayı vaat ediyor. Şirket ayrıca çoğu otomobilin benzin yerine hidrojen yakıtına bağımlı olacağı bir günü öngörmek amacıyla araştırmalar yürütüyor.

United Havayolları

Continental Havayolu, çevreci olan başka bir şirkettir. Tüm uçaklarını yakıt açısından daha verimli olanlarla değiştirmek için 16 milyar dolar yatırım yapmıştır. Bu yatırımlarla, emisyonlarını %5 oranında azaltmayı amaçlamıştır. Ayrıca, 2000 yılından bu yana havayolu, nitrojen oksit emisyonlarını %75 oranında azaltmayı başarmıştır. Havayolu ayrıca, daha verimli süreçler ve daha yeşil tasarımlar sağlamak için motor üreticileriyle birlikte çalışan yaklaşık bir düzine çevreci personel istihdam etmektedir. Şirket ayrıca tüm süreçlerinde oluşan çöplerini geri dönüşüm için ayırmaktadır (United Havayolları, 2022).

Coca-Cola

Ambalajından reklam kampanyalarına, insan yönetiminden hayır işlerine kadar Coca-Cola, sürdürülebilirliği göz önünde bulunduran bir şirkettir. Coca-Cola'nın, en önemli çevresel hedefleri arasında su kaynaklarını koruma, enerji tüketimini azaltma, iklim koruması ve sürdürülebilir paketleme yer alıyor. Bu girişimler işletmenin, çevreye duyarlı olma kararlılığını

ifade etmektedir. Buna göre Coca-Cola, topluluk geri dönüşüm programlarına, üretim ve tedarikte verimli enerjilerin kullanılmasına ve yeşil ambalaj tasarımlarına aktif olarak katılmaktadır (Coca-Cola, 2022).

Starbucks

Starbucks, dünya çapında üst düzey bir kahve satıcısı olan bir işletmedir. Bunun yanı sıra, len iyi yeşi şirketler listesi arasında yer almaktadır. Bunu, kahve masalarının yapımında geri dönüştürülmüş kahve tavelerinin ustaca kullanımı gibi önlemleri uygulayarak başarmıştır. Starbucks ayrıca, biri Earthwatch Enstitüsü olmak üzere çok sayıda çevre kuruluşu ile ortaklık ve çeşitli çevresel girişimler yürütmeye devam etmektedir (Starbucks, 2022).

Toyota

Dünyanın en büyük otomobil üretim şirketi Toyota, karbon ayak izini azaltan yenilikçi otomobiller üretmektedir. En seçkin otomobillerden biri, aynı zamanda dünyanın ilk toplu pazar hibrit aracı olarak da kutlanan Prius modelidir. Araba dünya çapında 38'den fazla ülkeye satıldı ve Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı (EPA) yakıt tüketimi açısından verimliliğini kabul etmiştir. Birleşik Krallık'ta, en az karbon yayan üçüncü araç olarak kategorize edilmiştir (Toyota, 2022).

HP (Hewlett Packard)

Hewlett Packard, ürünlerinin çevreye verdiği zararı azaltmak için sürekli olarak sürdürülebilir üretim ve süreçler üstlenen bir başka bilgi işlem şirkettir. Özellikle, mevcut HP markalı malzemelerin %100 geri dönüştürülebilir olmasını sağlama konusunda etkileyici adımlar atmıştır. Ayrıca dünya çapında ürünlerini geri dönüştürmek için çeşitli operasyonel e-atık geri dönüşüm tesisleri açmıştır. Ayrıca HP, tüm markaların bilgisayar ekipmanlarını geri alır ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına kendini adanmıştır (HP, 2022).

7. SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerin endüstriyel üretim süreçlerini ve yapılarını daha teknoloji temelli imalat sanayilerine doğru yönlendirmeleri CO₂ emisyonlarının, atık oluşumlarının ve enerji kullanımlarının azaltılmasıyla sonuçlanmıştır. Yeşil üretim uygulamalarıyla işletmeler, dünyaya olan sosyal sorumluklarını yerine getirebilecektir. Yeşil çevre standartlarındaki ve hızlı teknolojik değişiklikler işletmelerin yeşil üretim uygulamalarını benimsemelerinde zorluklar yaratabilecektir. Bu bağlamda yeşil üretim için üst yönetimin taahhüdü, günümüzün rekabetçi dünyasında işletmeler için yeşil yeteneklerin ve uygulamaların benimsenmesine olumlu etki edecektir. Yeşil üretim uygulamaları etkin bir şekilde uygulandığında hem büyük işletmeler hem de KOBİ'ler önemli faydalar sağlayabilecektir. Ayrıca yeşil üretim uygulayan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki firmalar da benzer olumlu sonuçlara ulaşabilmektedir. Bu da yeşil üretimin olumlu etkilerinin gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren işletmelerle sınırlı olmadığını göstermektedir.

Ancak yeşil üretim üzerine yine çalışmalar yapılmaya devam edilmesine rağmen, henüz yeterli olgunluk ve pratik uygulama düzeyine ulaşamamıştır. Bu nedenle yeşil üretim ve sürdürülebilirlik kavramlarıyla ilgili uygulayıcılar, tüketicilerin ve karar alıcılar daha çok bilgilendirilmesi gerekmektedir. Yeşil üretim uygulamaları başarılı bir şekilde gerçekleştiren işletmeler gelecekte ayakta kalabilecek ve sürdürülebilir olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Acquah, I. S. K., Essel, D., Baah, C., Agyabeng-Mensah, Y., & Afum, E. (2021). Investigating the efficacy of isomorphic pressures on the adoption of green manufacturing practices and its influence on organizational legitimacy and financial performance. *Journal of Manufacturing Technology Management*.
- Al-Hakimi, M. A., Al-Swidi, A. K., Gelaidan, H. M., & Mohammed, A. (2022). The influence of green manufacturing practices on the corporate sustainable performance of SMEs under the effect of green organizational culture: A moderated mediation analysis. *Journal of Cleaner Production*, 134346.
- Anastas P, Zimmerman J (2003). Peer reviewed: design through the 12 principles of green engineering. *Environmental Science & Technology*, 37(5), 94A–101A
- Bai, C., Sarkis, J., & Dou, Y. (2015). Corporate sustainability development in China: review and analysis. *Industrial Management & Data Systems*, 115(1), 5-40.
- Bank of America, (2022). <https://about.bankofamerica.com/en/making-an-impact/report-center>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Brundtland, G. H. (1987). Our common future—Call for action. *Environmental Conservation*, 14(4), 291-294.
- Coca-Cola, (2022). <https://www.coca-colacompany.com/sustainability>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Dell, (2022). <https://www.dell.com/tr-tr/dt/corporate/social-impact/advancing-sustainability/electronics-recycling/index.htm>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Dornfeld, D. A. (2014). Moving towards green and sustainable manufacturing. *International Journal of Precision Engineering and Manufacturing-Green Technology*, 1(1), 63-66.
- Dubey, R., Gunasekaran, A., & Ali, S. S. (2015). Exploring the relationship between leadership, operational practices, institutional pressures and environmental performance: A framework for green supply chain. *International Journal of Production Economics*, 160, 120-132.
- Evans, J.R., Lindsay, W.M., 2002. *The Management and Control of Quality*. West Publishing Company, NY.
- Ferguson M, Toktay L (2009) The effect of competition on recovery strategies. *Production and Operations Management* 15(3):351–368
- Foster, S. T., & Gardner, J. W. (2022). *Managing quality: Integrating the supply chain*. John Wiley & Sons.
- Ghazilla, R. A. R., Sakundarini, N., Abdul-Rashid, S. H., Ayub, N. S., Olugu, E. U., & Musa, S. N. (2015). Drivers and barriers analysis for green manufacturing practices in Malaysian SMEs: a preliminary findings. *Procedia Cirp*, 26, 658-663.
- Google, (2022). <https://sustainability.google/reports/>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Govindan, K., Diabat, A., & Shankar, K. M. (2015). Analyzing the drivers of green manufacturing with fuzzy approach. *Journal of cleaner production*, 96, 182-193.
- Hassan, A. S., & Jaaron, A. A. (2021). Total quality management for enhancing organizational performance: The mediating role of green manufacturing practices. *Journal of Cleaner Production*, 308, 127366.
- Helu M, Dornfeld D (2012). *Principles of Green Manufacturing*. Green Manufacturing, pp 107–115.

- Hens, L., Block, C., Cabello-Eras, J. J., Sagastume-Gutierrez, A., Garcia-Lorenzo, D., Chamorro, C., ... & Vandecasteele, C. (2018). On the evolution of “Cleaner Production” as a concept and a practice. *Journal of cleaner production*, 172, 3323-3333.
- Honda, (2022). <https://global.honda/sustainability/report.html>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- HP, (2022). <https://www8.hp.com/h20195/v2/GetPDF.aspx/c08228880.pdf> Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Jawahir, I.S., Dillon, O.W., Rouch, K.E., Joshi, K.J., Venkatachalam, A., Jaafar, I.H., (2006). Total life-cycle considerations in product design for sustainability: a framework for comprehensive evaluation. In: *Proceedings of the 10th International Research/Expert Conference*, Barcelona, Spain, pp. 1e10.
- Karuppiyah, K., Sankaranarayanan, B., Ali, S. M., Chowdhury, P., & Paul, S. K. (2020). An integrated approach to modeling the barriers in implementing green manufacturing practices in SMEs. *Journal of cleaner production*, 265, 121737.
- Kirilova, E.G., Vaklieva-Bancheva, N.G., 2017. Environmentally friendly management of dairy supply chain for designing a green products' portfolio. *Journal of Cleaner Production*, . 167, 493-504.
- Li, K., & Lin, B. (2016). Impact of energy conservation policies on the green productivity in China's manufacturing sector: Evidence from a three-stage DEA model. *Applied energy*, 168, 351-363.
- McDonald's, (2022). <https://corporate.mcdonalds.com/corpmcd/our-purpose-and-impact/our-planet.html>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Panagiotopoulou, V. C., Stavropoulos, P., & Chryssolouris, G. (2021). A critical review on the environmental impact of manufacturing: a holistic perspective. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 1-23.
- Qu, X., Khan, A., Yahya, S., Zafar, A.U., Shahzad, M., 2021. Green core competencies to prompt green absorptive capacity and bolster green innovation: the moderating role of organization's green culture. *J. Environ. Plann. Manag.* 64, 1–27
- Rehman, M. A., & Shrivastava, R. L. (2013). Green manufacturing (GM): past, present and future (a state of art review). *World Review of Science, Technology and Sustainable Development*, 10(1-2-3), 17-55.
- Roy, M., & Khastagir, D. (2016). Exploring role of green management in enhancing organizational efficiency in petro-chemical industry in India. *Journal of Cleaner Production*, 121, 109-115.
- Sarkis, J., & Rasheed, A. (1995). Greening the manufacturing function. *Business Horizons-Bloomington*, 38, 17-17.
- Seliger, G., Kim, H. J., Kernbaum, S., & Zettl, M. (2008). Approaches to sustainable manufacturing. *International Journal of Sustainable Manufacturing*, 1(1-2), 58-77.
- Shrivastava, S., & Shrivastava, R. L. (2017). A systematic literature review on green manufacturing concepts in cement industries. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 34 (1), 68–90.
- Sindhvani, R., Mittal, V.K., Singh, P.L., Aggarwal, A., Gautam, N., (2019). Modelling and analysis of barriers affecting the implementation of lean green agile manufacturing system (LGAMS). *Benchmarking: An International Journal*.

- Singh, M. D., & Thakar, G. D. (2018). Green manufacturing practices in smes of India-A literature review. *Industrial Engineering Journal*, 11(3), 37-45.
- Starbucks, (2022). <https://stories.starbucks.com/stories/2022/starbucks-global-environmental-and-social-impact-report-2021/>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Tesla Motors, (2022). https://www.tesla.com/ns_videos/2020-tesla-impact-report.pdf, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Toke, L. K., & Kalpande, S. D. (2019). Critical success factors of green manufacturing for achieving sustainability in Indian context. *International Journal of Sustainable Engineering*, 12(6), 415-422.
- Toyota, (2022). <https://global.toyota/en/sustainability/report/>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- United Airlines, (2022). <https://www.united.com/ual/en/us/fly/company/global-citizenship/environment.html>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Wal-Mart, (2022). <https://corporate.walmart.com/esgreport/>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Yang, M., Cha, L., Yang, Y., (2017). Research on the Policy and Standard System in Green Manufacturing Industry of China. *Information Technology & Standardization*.
- Zameer, H., Wang, Y., Yasmeen, H., 2020. Reinforcing green competitive advantage through green production, creativity and green brand image: implications for cleaner production in China. *J. Clean. Prod.* 247, 1–42. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119119>.
- Zhang, X., Ming, X., Liu, Z., Qu, Y., & Yin, D. (2019). General reference model and overall frameworks for green manufacturing. *Journal of Cleaner Production*, 237, 117757.
- Zhao, Y., Li, D., Zhang, L., Chen, X., Cao, C., 2018. Impact of quality management on green innovation. *J. Clean. Prod.* 170, 462–470.
- Zhu, Q., Sarkis, J., & Lai, K. H. (2007). Initiatives and outcomes of green supply chain management implementation by Chinese manufacturers. *Journal of environmental management*, 85(1), 179-189.

İŞ MOTİVASYONU VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE 2011 VE 2021 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE YAPILAN TEZ ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Fikriye CENGİZ ¹, Mustafa NAL ²

¹ Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, , ORCID ID: 0000-0002-7657-2211

² Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-3282-1124

ÖZET

Bu araştırmada iş motivasyonu ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen doktora ve yüksek lisans tezlerinin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Ulusal Tez Merkezinde yer alan 2011-2021 yılları arası 46 adet lisansüstü tez çalışması oluşturmuştur. Tezlerin incelenmesinde bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz kapsamında; tezin yazıldığı yıl, tezin yazıldığı üniversite ve enstitü, tezin yapıldığı sektör, tezin türü, tez danışmanı unvanı, örneklem sayısı, örneklem ili, tezlerde kullanılan kaynak sayısı, örneklem sayısı, tezlerde ulaşılan sonuçlar ele alınmıştır. Çalışma sonucunda; en fazla tez 2019 yılında yazıldığı, bu konuda en çok çalışmanın Beykent Üniversitesinde çalışıldığı, tezlerin yüksek oranda Sosyal Bilimler Enstitüsünde çalışıldığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde genel olarak iş motivasyonu ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş motivasyonu, örgütsel bağlılık, bibliyometrik analiz.

1. GİRİŞ

Bir örgütün başarısı sadece çalışanlarının yeteneklerini nasıl en üst düzeyde geliştirdiğine değil, bununla birlikte çalışanlarını örgüte bağlanmaları yönünde nasıl teşvik ettiğine de bağlıdır (Özutku, 2008). Örgütsel bağlılık, işgörenlerin motive olması ve istekli çalışması ile yakından alakalıdır. Çünkü örgütsel bağlılık, kişinin bireysel istek, amaç ve değerlerine katkıda bulunan, onların gerçekleşmesi için yol gösteren, örgütün amaçlarına bağlılıkla dahası sadakatle hizmet etme, örgüt yararına özverili davranma, kendini örgüte adanma duygu ve tutumlarına denir. Bireyin örgütün değerlerini benimseyip, amaçlarına katkıda bulunarak örgüt yararına hizmet etmesi ve her ortamda örgütü savunması örgütsel bağlılık ile gerçekleşmektedir (Eren, 2017). Allen ve Meyer; çalışmalarında örgütsel bağlılık kavramını “bireyi örgüte bağlayan psikolojik bir durum” olarak tanımlanmaktadır ve örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık şeklinde üç bileşenden meydana geldiğini belirtmişlerdir (Allen ve Meyer, 1990).

Yöneticilerin başarısı, astlarını örgütsel amaçları gerçekleştirecek şekilde davranış göstermeye sevk edebilmesine, çalışanların bilgi, yetenek ve enerjilerini bu yönde kullanmalarına bağlıdır. Bu nedenlerden dolayı yöneticiler için motivasyon önemli bir konudur (Koçel, 2020). Motivasyon; kişilerin içinden gelen itici güçlerle amaçlanan hedefe yönelme ve bilinçli

davranışlar sergileme sürecidir (Boone, 1987).Liderler, iyi performansın başarı ile sonuçlanacağı inancını artırmaya çalışmalıdır (Lunenburg, 2011). Motivasyon “Kişiyi bir hedef doğrultusunda ileriye götürmek, yönlendirmek ve harekete geçirmek için kullanılan bir araçtır” (Bakan, 2011).

Bütün bunlardan yola çıkarak örgütsel bağlılık ve motivasyon, kurumlarda araştırılması gerektiği konusunda önemini korumaktadır. Aynı şekilde lisansüstü düzeyde yapılmış bu araştırmaların bibliyometrik bir profilini veren çalışmaların olması amacıyla konu, üzerinde çalışılmaya değer bulunmuştur. Ulusal Tez Merkezinde detaylı aramada örgütsel bağlılık konusu aratıldığında 2309 adet tez, motivasyon kelimesi aratıldığında 9327, örgütsel bağlılık ve motivasyon şeklinde aratıldığında 13, motivasyon örgütsel bağlılık olarak aratıldığında 21 tez çalışması görülmektedir. İş motivasyonu ve örgütsel bağlılık konusu ise 2011-2021 yılları arasında 46 adet teze konu olmuştur. Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:İş motivasyonu örgütsel bağlılık tez çalışmalarının;

1. Yayınlandığı yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Yayınlandığı üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
3. Yayınlandığı enstitülere göre dağılımı nasıldır?
- 4.Araştırmanın yapıldığı sektöre göre dağılımı nasıldır?
- 5.Araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
- 6.Örneklem sayısına göre dağılımı nasıldır?
- 7.Kaynak sayısına göre dağılımı nasıldır?
- 8.Etik kuruldan izin alma dağılımı nasıldır?
- 9.Araştırmanın yapılacağı kurumdan izin alma dağılımı nasıldır?
- 10.Araştırmacıların cinsiyetlerine göre dağılımı nasıldır?
- 11.Danışman unvanına göre dağılımı nasıldır?
- 12.Çalışma türlerine göre dağılımı nasıldır?
- 13.Çalışmanın yapıldığı şehirlere göre dağılımı nasıldır?
- 14.Nicel araştırma sonuçlarına göre dağılımı nasıldır?

2. BULGULAR

Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan tezlere ait genel bilgiler Çizelge 1’de gösterilmiştir. İş motivasyonu ve örgütsel bağlılık ile ilgili yapılan tezler incelendiğinde toplam 46 adet lisansüstü tez çalışması yapıldığı belirlenmiştir.

Çizelge 1. Tezlere ait genel bilgiler

No	Yazar	Yıl	Tezin Türü	Araştırmanın Türü	Araştırmanın sonucu Örgütsel bağlılık ve motivasyon arasındaki ilişki
1	T., Yılmaz.	2011	Yüksek Lisans	Nicel	Negatif yönde ilişki var.
2	L., Kaş.	2012	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.

3	F., Ç., Oran.	2012	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
4	R., Yusein.	2013	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
5	R., Ertürk.	2014	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
6	M., C., Gültekin.	2014	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
7	H., Şahin.	2014	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
8	E., Zeynel.	2014	Doktora	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
9	H., Ünal.	2014	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
10	M., Kalay.	2015	Yüksek lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
11	O., Perdecı.	2015	Yüksek lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
12	F., Doğan.	2015	Yüksek lisans	Derleme	Değerlendirme yapılamamıştır.
13	G., Uyar.	2015	Yüksek Lisans	Derleme	Değerlendirme yapılamamıştır.
14	Z., Kara.	2015	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
15	E., N., Fermanoğlu.	2015	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
16	İ., Çınar.	2016	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
17	A., Karaca.	2016	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
18	M., Göksu.	2016	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
19	S., Alpaslan.	2017	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
20	Z., Bağcıoğlu.	2017	Yüksek Lisans	Derleme	Değerlendirme yapılamamıştır.
21	S., Açık Taşar.	2017	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
22	A., Karataş.	2017	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
23	B., Gülman Bıyıklı.	2018	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.

24	Ö., Yılmaz.	2018	Doktora	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
25	F., Ülkü.	2018	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
26	F., Arslan.	2018	Yüksek Lisans	Derleme	Değerlendirme yapılamamıştır.
27	E., Özmutaf.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
28	M., Taşova.	2019	Doktora	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
29	R., Ertit.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
30	G., Polat.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
31	M., Orhan.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	İlişki bulunamamıştır.
32	P., İter.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
33	M., Ş., Keskin.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
34	M., Ayaz.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
35	K., Sarioğlu.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
36	S., Aydın.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
37	İ., E., Canbaba.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
38	H., Uzunpınar.	2019	Yüksek lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
39	Z., Caner.	2019	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
40	E., Sert.	2020	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
41	F., Yıldız.	2020	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
42	M., Yılmaz.	2020	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
43	H., Bıçak.	2021	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
44	S., Kargün.	2021	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.

45	H., Y., Şama.	2021	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.
46	T., Kına.	2021	Yüksek Lisans	Nicel	Pozitif yönde ilişki vardır.

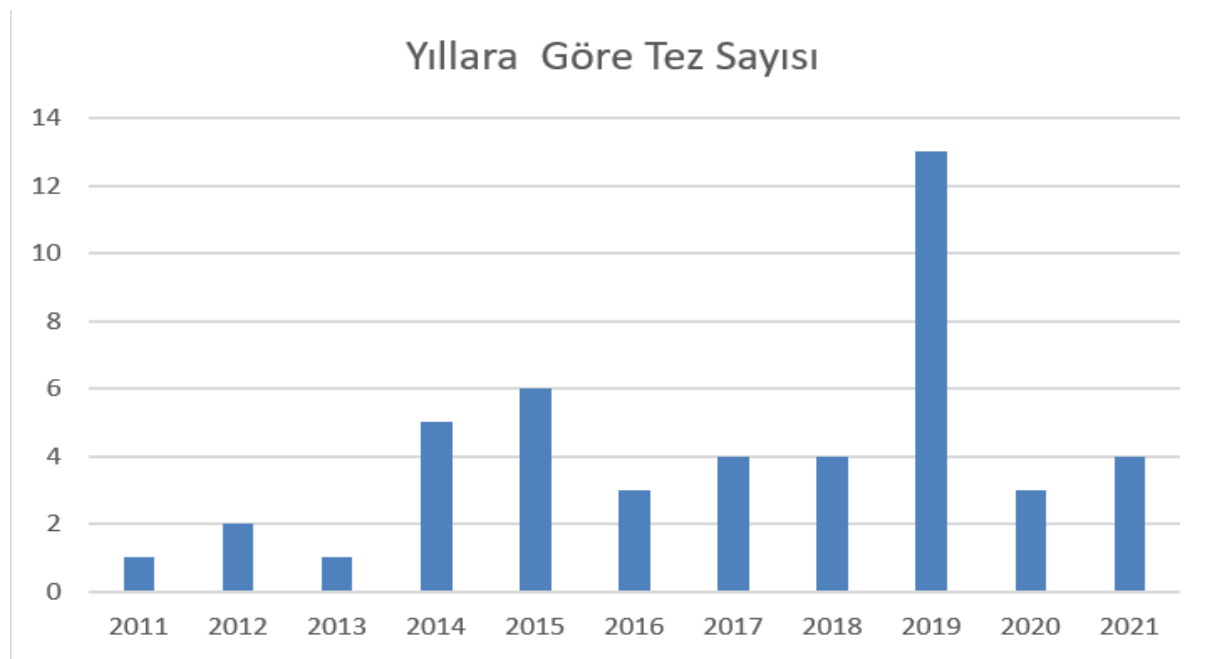
2.1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Çalışmaların yıllara göre dağılımı Çizelge 2’de gösterilmiştir. Motivasyon ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda özellikle 2019 yılında 13 araştırma yapılarak ciddi bir artış gözlenmektedir. 2020 yılında 3, 2021 yılında ise 4 çalışma yapılmıştır. 2011 yılından beri yapılan 46 çalışmanın 20’si son üç yılda yapılan çalışmalara denk gelmektedir.

Çizelge 2: Yıllara Göre Yazılmış Tez Sayısı

Yıl	N	%
2011	1	2,17
2012	2	4,34
2013	1	2,17
2014	5	10,86
2015	6	13,05
2016	3	6,53
2017	4	8,70
2018	4	8,70
2019	13	28,26
2020	3	6,52
2021	4	8,70

Çalışmaların yıllara göre dağılımı Görsel 1’de gösterilmiştir.

Görsel 1. Yıllara göre yayınlanmış tez sayısı

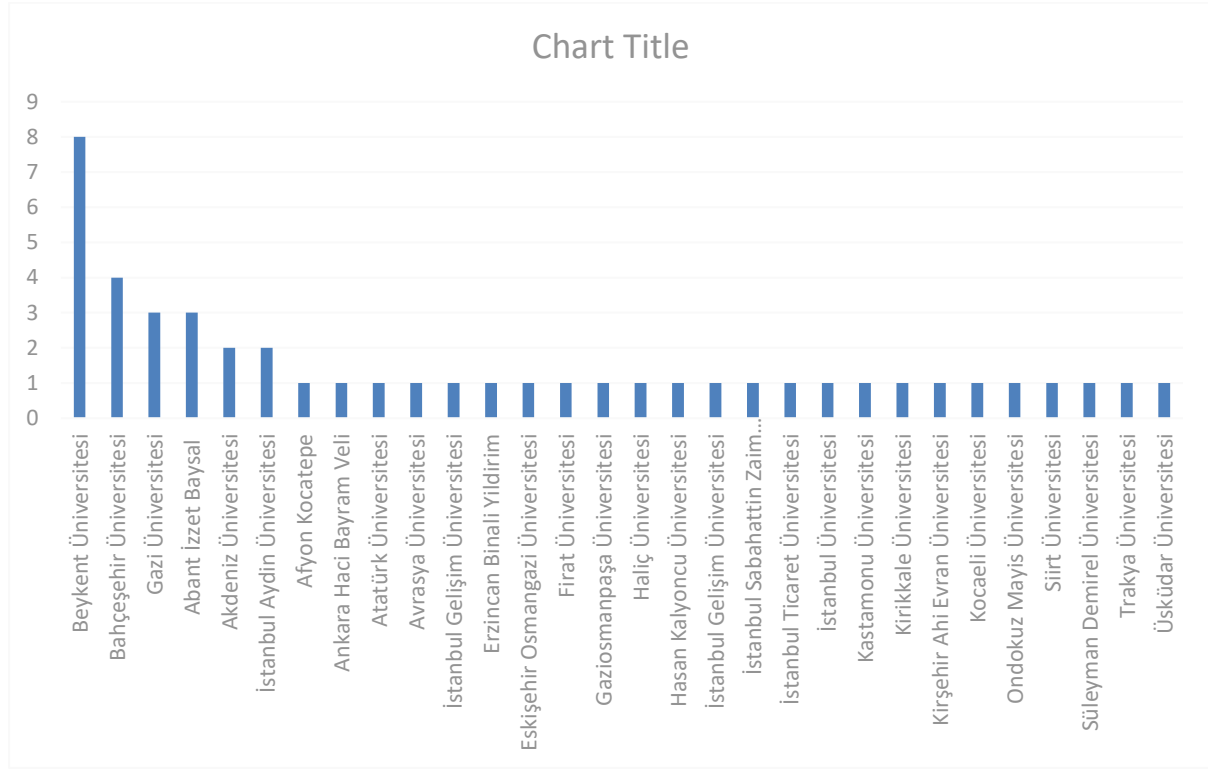
2.2. Tez Çalışmalarının Yayınlandığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Çizelge 3 incelendiğinde Türkiye’de 2011-2021 yılları arasında ilgili alanda yapılan tez çalışmalarının 8 adet tez çalışması ile en çok Beykent Üniversitesinde olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise 4 tez çalışması ile Bahçeşehir Üniversitesi yer almaktadır.

Çizelge 3: Tezlerin Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Çalışmanın Yayınlandığı Üniversite	N	%
Beykent Üniversitesi	8	17,41
Bahçeşehir Üniversitesi	4	8,73
Gazi Üniversitesi	3	6,54
Abant İzzet Baysal	3	6,54
Akdeniz Üniversitesi	2	4,35
İstanbul Aydın Üniversitesi	2	4,35
Afyon Kocatepe	1	2,17
Ankara Hacı Bayram Veli	1	2,17
Atatürk Üniversitesi	1	2,17
Avrasya Üniversitesi	1	2,17
İstanbul Gelişim Üniversitesi	1	2,17
Erzincan Binali Yıldırım	1	2,17
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	2,17
Firat Üniversitesi	1	2,17
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	2,17
Haliç Üniversitesi	1	2,17
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	2,17
İstanbul Gelişim Üniversitesi	1	2,17
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	1	2,17
İstanbul Ticaret Üniversitesi	1	2,17
İstanbul Üniversitesi	1	2,17
Kastamonu Üniversitesi	1	2,17
Kirikkale Üniversitesi	1	2,17
Kirşehir Ahi Evran Üniversitesi	1	2,17
Kocaeli Üniversitesi	1	2,17
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	2,17
Siirt Üniversitesi	1	2,17
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	2,17
Trakya Üniversitesi	1	2,17
Üsküdar Üniversitesi	1	2,17

Çalışmanın yayınlandığı üniversitedeki tez sayısı Görsel 2’de gösterilmiştir.

Görsel 2. Çalışmanın yayınlandığı üniversitedeki tez sayısı

2.3. Yayınlandığı Enstitülere Göre Dağılım

Türkiye’de 2011-2021 yılları arasında iş motivasyonu ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi araştıran 46 tez çalışmasının % 76,09’u sosyal bilimler enstitülerinde yapıldığı belirlenmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4: Yayınlandığı Enstitü Dağılımı

Yayınlandığı Enstitü	N	%
Sosyal Bilimler	35	76,09
Eğitim Bilimleri	5	10,87
Sağlık Bilimleri	5	10,87
Fen Bilimleri	1	2,17

Çalışmaların yayınlandığı enstitülere göre dağılımı Görsel 3'te gösterilmiştir.

Görsel 3. Enstitü türü

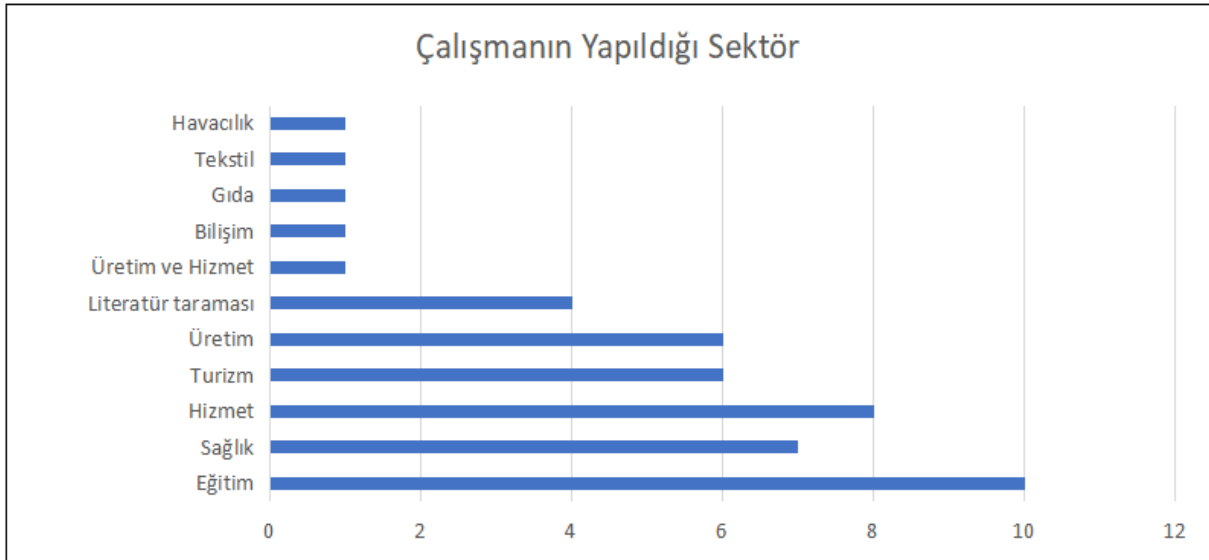
2.4. Çalışmalarda Tercih Edilen Sektörler

Tez çalışmalarının sektörlere göre dağılımı Çizelge 5'te gösterilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen çalışmalardan 10'u eğitim sektöründe yapılmıştır. Yapılan tezlerin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde en çok çalışmanın %21,74 ile eğitim sektöründe yapıldığı, ikinci olarak ise %17,39 ile hizmet sektöründe yapıldığı belirlenmiştir.

Çizelge 5: Çalışmaların sektör dağılımı

Çalışmanın Yapılan Sektör	N	%
Eğitim	10	21,74
Hizmet	8	17,39
Sağlık	7	15,22
Turizm	6	13,05
Üretim	6	13,05
Literatür taraması	4	8,70
Üretim ve Hizmet	1	2,17
Bilişim	1	2,17
Gıda	1	2,17
Tekstil	1	2,17
Havacılık	1	2,17

Çalışmaların yapıldığı sektörlere göre dağılımı Görsel 4'te gösterilmiştir.

Görsel 4. Çalışmanın yapıldığı sektör

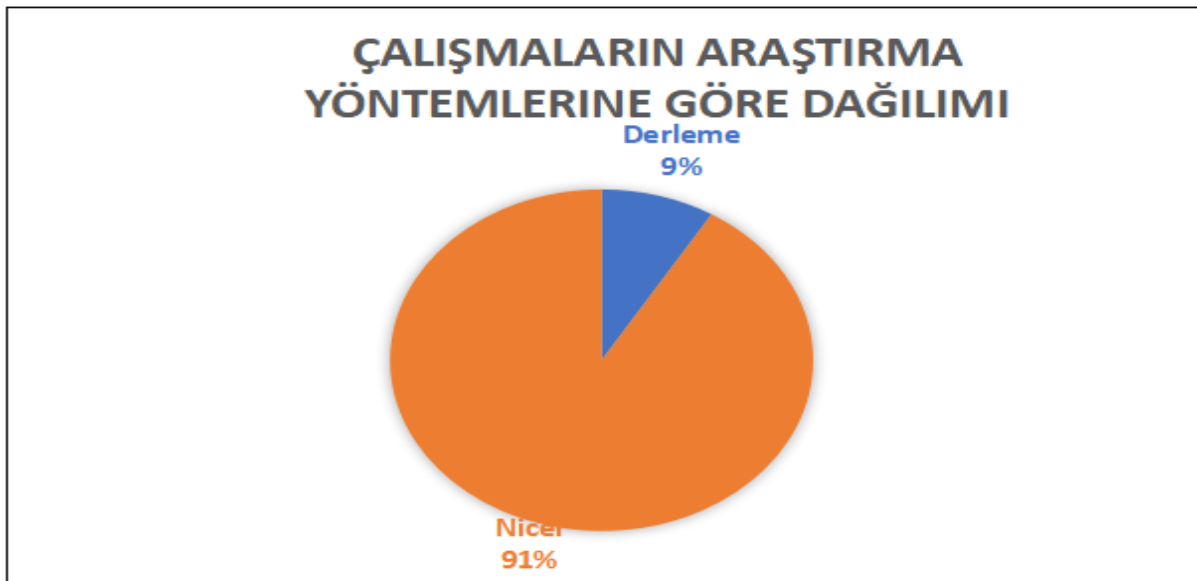
2.5. Çalışmaların Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Çalışmalar araştırma yöntemlerine göre incelendiğinde 42 çalışmanın nicel araştırma yöntemiyle yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 6: Çalışmaların Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Çalışmaların Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı	N	%
Nicel	42	91
Derleme	4	9

Çalışmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımı Görsel 5'te gösterilmiştir.

Görsel 5. Çalışmaların Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

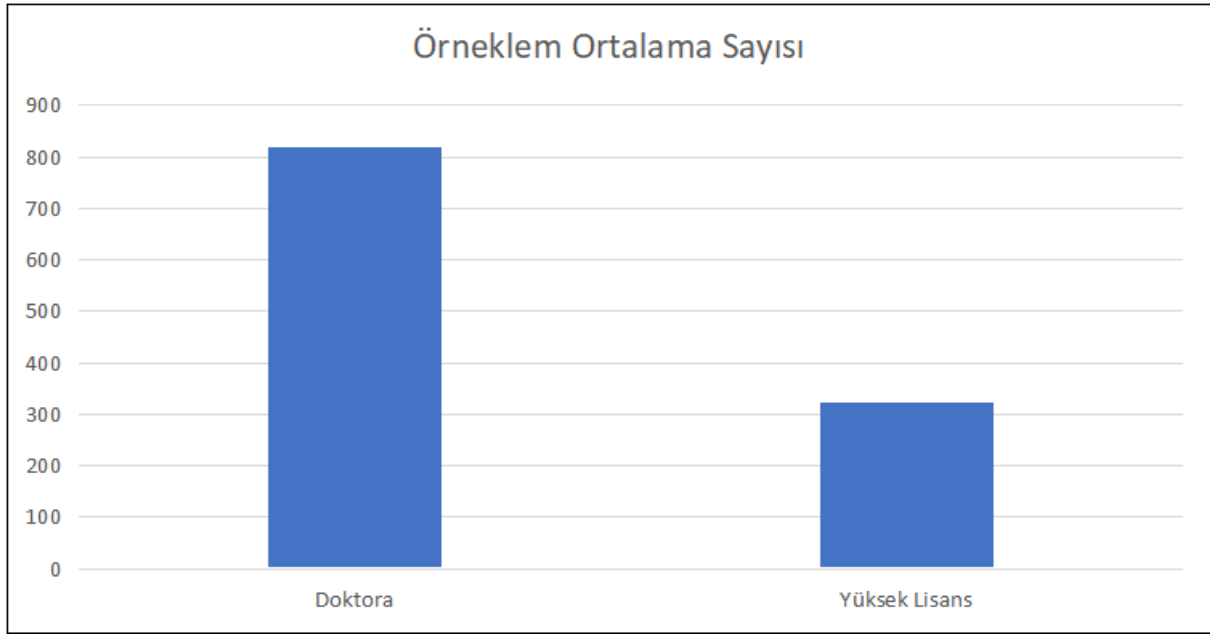
2.6. Çalışmaların Örneklem Ortalama Sayısına Göre Dağılımı

Çalışmalarda örneklem ortalama sayısının doktora tezi başına 820, yüksek lisans tezleri için ise tez başına 324 kişi olduğu görülmektedir.

Çizelge 7: Çalışmaların Örneklem Ortalama Sayısına Göre Dağılımı

Çalışmaların Örneklem Ortalama Sayısına Göre Dağılımı	Ortalama Sayı
Doktora	820
Yüksek Lisans	324

Çalışmaların örneklem ortalama sayısı Görsel 6'da gösterilmiştir.

Görsel 6. Çalışmaların Örneklem Ortalama Sayısına Göre Dağılımı

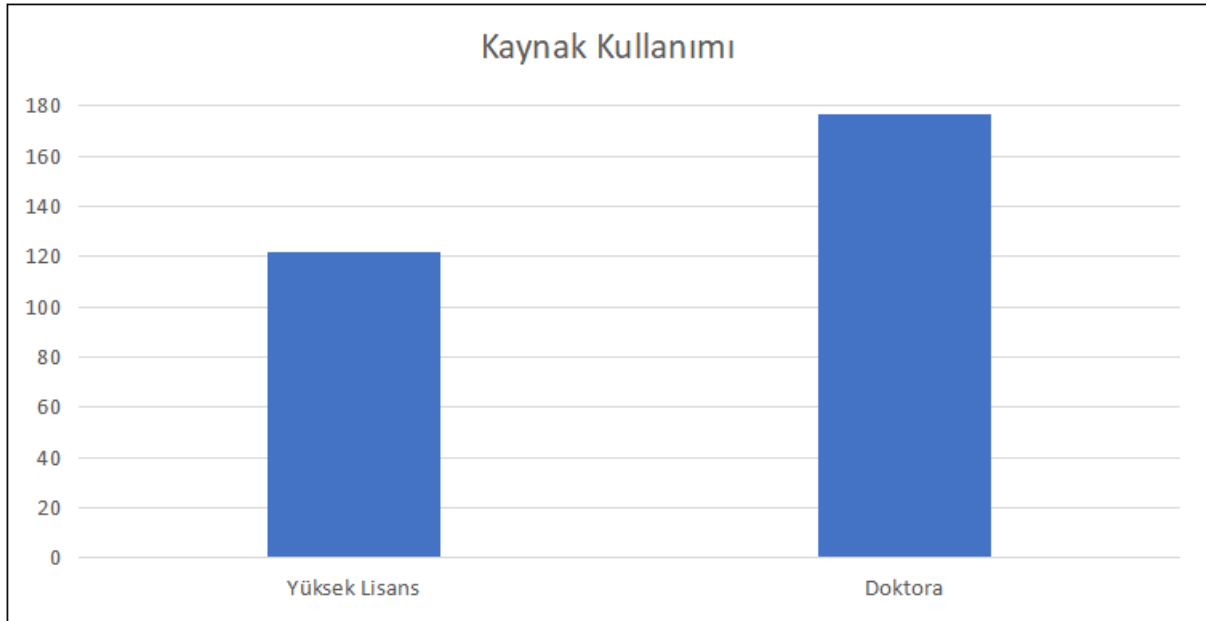
2.7. Çalışmaların Ortalama Kaynak Sayısına Göre Dağılımı

Çalışmalarda kaynak kullanımının ortalama yüksek lisans tezlerinde 122, doktora tezlerinde ise 177 olduğu görülmektedir.

Çizelge 8: Çalışmaların Ortalama Kaynak Sayısına Göre Dağılımı

Çalışmaların Ortalama Kaynak Sayısına Göre Dağılımı	Ortalama Sayı
Doktora	177
Yüksek Lisans	122

Çalışmalarda ortalama kaynak kullanım sayısı Görsel 7’de gösterilmiştir.

Görsel 7. Çalışmaların Kaynak Kullanımına Göre Dağılımı

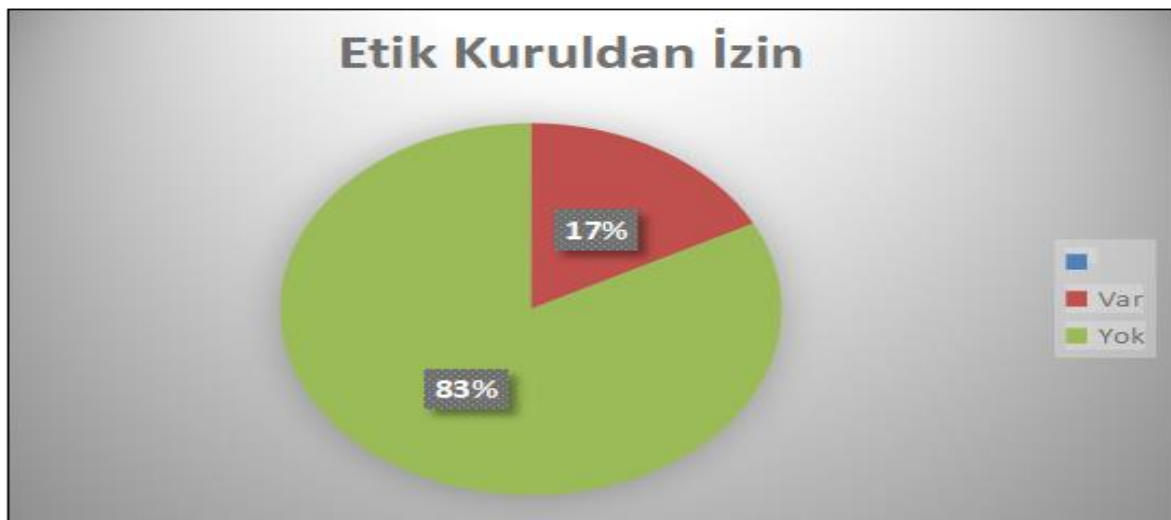
2.8. Etik Kurul İzin Durumu

Çizelge 9 incelendiğinde çalışmaların %82,6’sında etik kurul izni alınmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 9. Etik Kurul İzin Durumu

Etik Kurul İzin	N	%
Yok	38	82,61
Var	8	17,39

Çalışmalarda etik kuruldan izin alma durumları Görsel 8’de gösterilmiştir.

Görsel 8. Etik kurul izin durumu

2.9 Araştırmanın Yapıldığı Kurumdan İzin Alma Durumu

Çizelge 10’da görüldüğü üzere, araştırmaların %73,9’unda araştırmanın yapıldığı kurumdan izin alınmadığı görülmektedir.

Çizelge 10. Araştırmanın Yapıldığı Kurumdan İzin Durumu

Kurum İzni	N	%
Yok	34	73,91
Var	12	26,08

Çalışmalarda araştırmanın yapıldığı kurumdan izin alma durumu Görsel 9’da gösterilmiştir.

Görsel 9. Araştırmanın yapıldığı kurumdan izin durumu

2.10. Tez Çalışmalarının Araştırmacıların Cinsiyetine Göre Dağılımı

Çizelge 11 incelendiğinde tez çalışmalarının sayısı araştırmacıların cinsiyeti açısından ele alındığında kadın araştırmacıların sayısının 23 ve erkek araştırmacıların sayısının 23 olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 11: Araştırmacıların Cinsiyetine Göre Dağılımı

Araştırmacıların Cinsiyeti	N	%
Kadın	23	50
Erkek	23	50

Araştırmacıların cinsiyetlerine göre dağılımları Görsel 10'da gösterilmiştir.

Görsel 10. Araştırmacı cinsiyeti

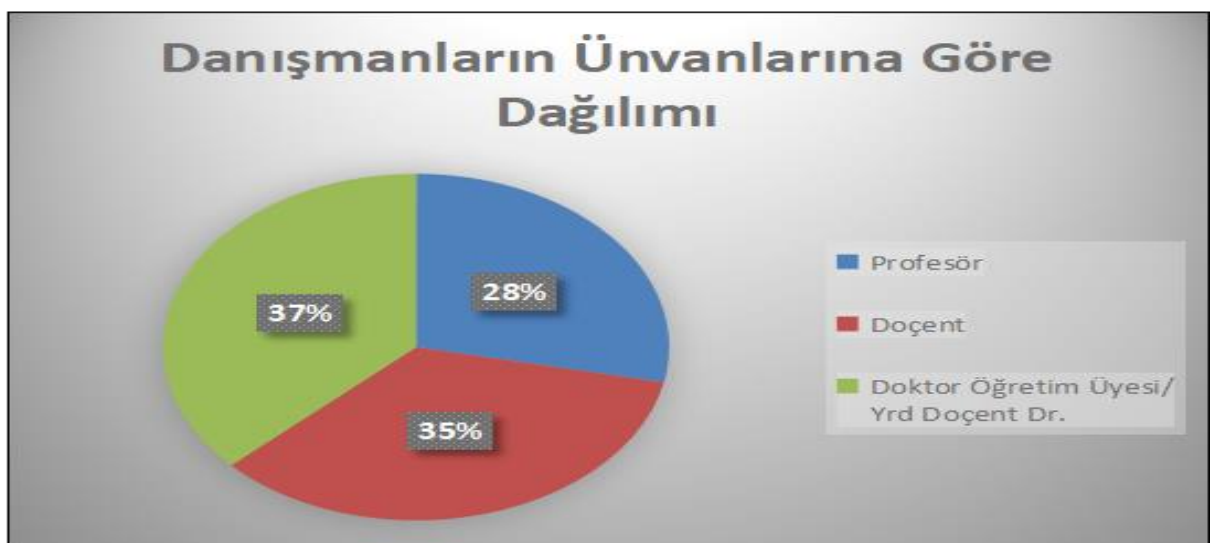
2.11. Tez Çalışmalarının Danışmanların Ünvanlarına Göre Dağılımı

Tez çalışmalarının danışman öğretim elemanı ünvanlarına göre dağılımı incelendiğinde en çok araştırmanın %36,96 ile Doktor Öğretim Üyesi danışmanlığında gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Çizelge 12: Danışman Ünvanına Göre Dağılım

Danışman Ünvanı	N	%
Doktor Öğretim Üyesi / Yrd. Doç. Dr.	17	36,96
Doçent	16	34,78
Profesör	13	28,26

Danışmanların ünvanlarına göre dağılımı Görsel 11'de gösterilmiştir.

Görsel 11. Danışman ünvanı

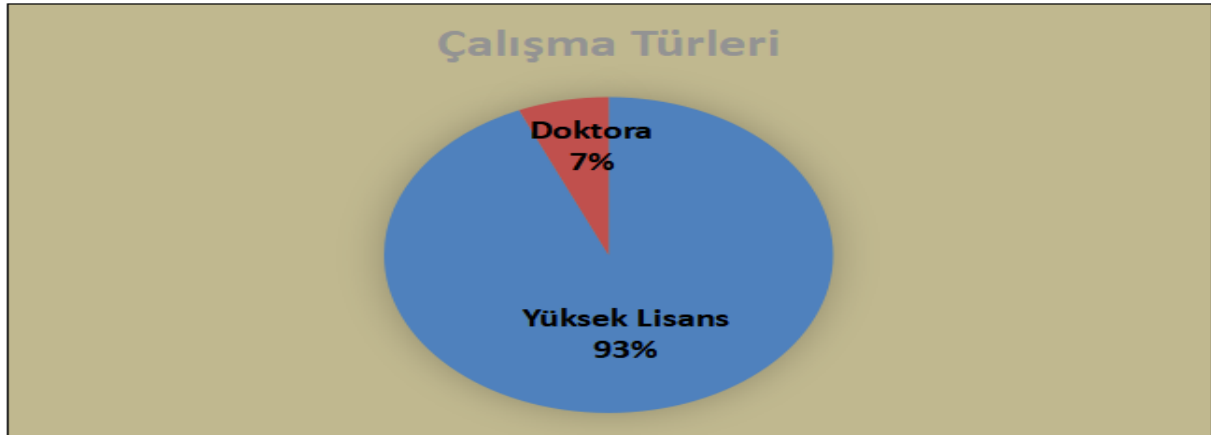
2.12. Tezlerin Türleri

Çalışmalardan 3'ü doktora tezi, 43'ü yüksek lisans tezidir.

Çizelge 13: Çalışmaların türleri

Çalışma Türü	Çalışma Sayısı	% Yüzde oranlarını yazalım
Yüksek Lisans	43	93,48
Doktora	3	6,52

Çalışma türlerine göre dağılımı Görsel 12'de gösterilmiştir.

Görsel 12. Tez türleri

2.13. Çalışmaların Yapıldığı Şehirler

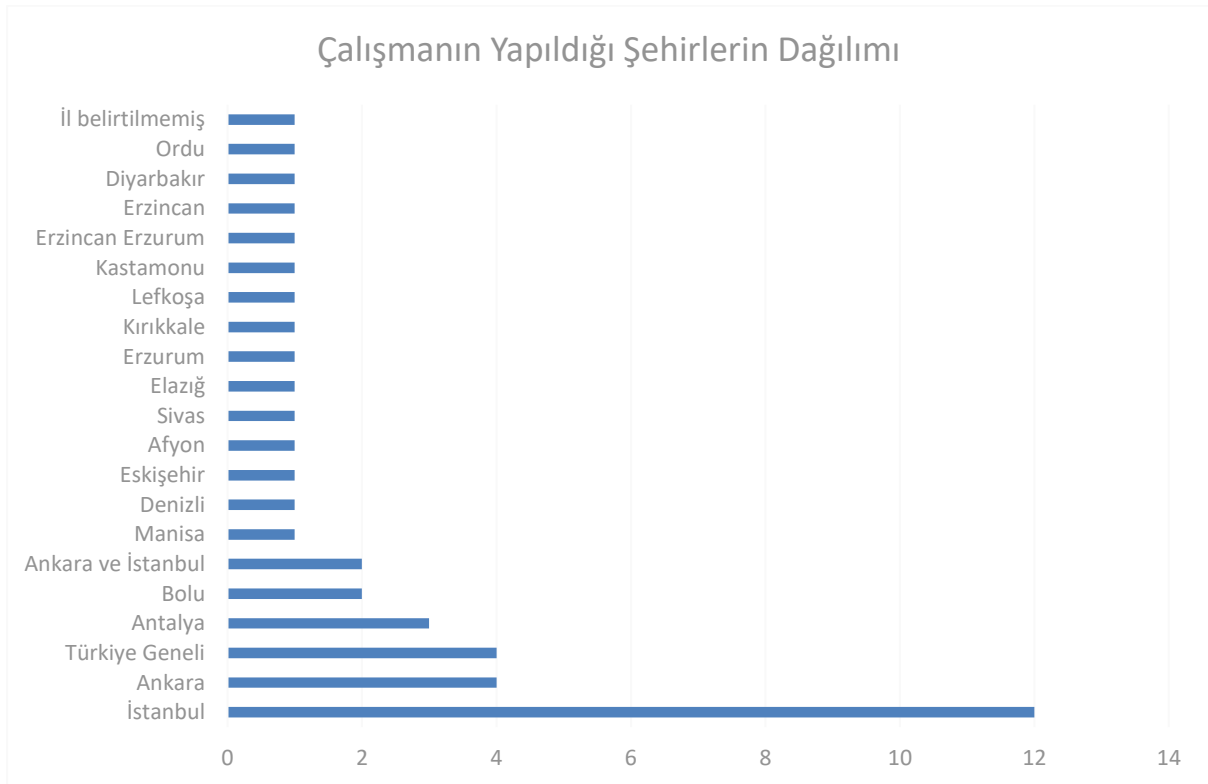
Tez çalışmalarının illere göre dağılımı Çizelge 14' te gösterilmiştir. 34 çalışmanın uygulaması toplam 18 farklı şehirde gerçekleştirilmiştir. 4 çalışmada ise Türkiye genelinde yapıldığı belirlenmiştir. En fazla araştırmanın 12 çalışma ile İstanbul'da, 4 çalışma ile Ankara şehrinde yapılmıştır. İstanbul ve Ankara'yı 3 çalışma ile Antalya takip etmiştir.

Çizelge 14: Çalışmaların yapıldığı şehirlerin dağılımı

Çalışmanın Yapıldığı Şehir	N	%
İstanbul	12	28,59
Ankara	4	9,52
Türkiye Geneli	4	9,52
Antalya	3	7,15
Bolu	2	4,76
Ankara ve İstanbul	2	4,76
Manisa	1	2,38
Denizli	1	2,38
Eskişehir	1	2,38
Afyon	1	2,38
Sivas	1	2,38
Elazığ	1	2,38
Erzurum	1	2,38

Kırıkkale	1	2,38
Lefkoşa	1	2,38
Kastamonu	1	2,38
Erzincan Erzurum	1	2,38
Erzincan	1	2,38
Diyarbakır	1	2,38
Ordu	1	2,38
İl belirtilmemiş	1	2,38

Çalışmanın yapıldığı şehirlerin dağılımı Görsel 13'te gösterilmiştir.

Görsel 13. Çalışmaların Yapıldığı Şehirde Araştırma Sayısına Göre Dağılımı

2.14. Nicel Araştırma sonuçlarına göre dağılımı

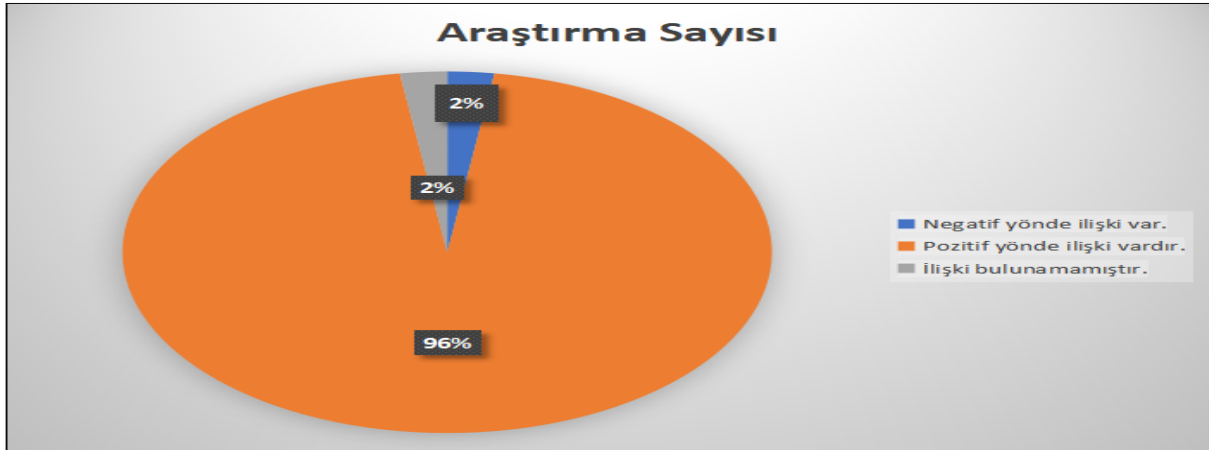
Çizelge 14 incelendiğinde iş motivasyonu ve örgütsel bağlılık arasında %96 oranında pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Çizelge 14: Nicel Araştırma sonuçlarına göre dağılımı

	Çalışma Sayısı	% Yüzde oranlarını yazalım
Negatif yönde ilişki var.	1	2
Pozitif yönde ilişki vardır.	41	96
İlişki bulunamamıştır.	1	2

Nicel araştırma sonuçlarına göre dağılımı Görsel 14'te gösterilmiştir.

Görsel 14. Nicel Araştırma sonuçlarına göre dağılımı

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İş motivasyonunun çalışanlarda örgütsel bağlılığı etkileyip etkilemediği konusu önemini korumaktadır. Sektörlerde yönetim fonksiyonlarından biri de beşeri sermayedir. Kurumların beşerî kaynaklarını doğru ve etkin bir şekilde kullanmaları ve çalışanların iş motivasyonunun artırılması önemlidir. Kurumun çalışanlarını elde tutabilmesi, kurum amaç ve hedefleri doğrultusunda örgütsel bağlılığın oluşması, çalışanların beklenti ve ihtiyaçlarına karşılık verebilmesi gereklidir.

2011-2021 yılları arası iş motivasyonu ve örgütsel bağlılık konularında yazılmış tezlerin incelendiği bu makalede, en fazla tezin yazıldığı yıl 2019'da 13 adet tez olarak, tezlerin yüksek oranda Sosyal Bilimler Enstitüsünde çalışıldığı, yapılan tezlerin büyük oranda yüksek lisans tezi olduğu belirlenmiştir. Bu alanda en çok tez danışmanlığı Dr. Öğretim Üyesi unvanlı öğretim üyeleri tarafından yürütüldüğü, örneklem olarak en fazla eğitim sektörünün seçildiği, örneklem ortalama sayısının doktora tezi başına 820, yüksek lisans tezleri için ise tez başına 324 kişi olduğu, kaynak kullanımının ortalama yüksek lisans tezlerinde 122, doktora tezlerinde ise 177 olduğu, çalışmaların daha çok İstanbul ilinde yapıldığı, veri toplama yöntemi olarak anket kullanıldığı belirlenmiştir. Nicel araştırmaların sonuçları incelendiğinde araştırmaların %96'sında iş motivasyonu ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çalışanlarının örgütsel bağlılığını arttırmak isteyen yöneticiler, çalışanların motivasyonunu arttırmak için çaba harcamaları gerekmektedir. İş motivasyonunu azaltıcı faktörlerin olabildiğince azaltmaya çalışmaları önerilebilir.

İş motivasyonu ile örgütsel bağlılık konusunu içeren bibliyometrik analizlerin yapılması ve sonuçların sunulması hem okuyuculara, hem kurum ve kuruluşlardaki yönetici, lider pozisyonundaki bireylere önemli ve faydalı veriler sunacağı düşünüldüğünden, farklı veri tabanları kullanılarak gelecekte bu konuda meta-analiz yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Allen, Natalie, J., & Meyer, John, P. The Measurement and Antecedens of Affective, Continuance and Normative Commitment to The Organization, Journal of occupational psychology, March, 63, 1990.
- [2] Bakan, İsmail., *Örgütsel Bağlılık*, Gazi Kitabevi/Ankara, 2011.
- [3] Boone, Louis, E., *One More Time: How Do You Motivate Employees?*Harward Businness Review/Irwın McGraw Hill, 1987.
- [4] Eren, E., *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikoljisi*, Beta Basım/İstanbul, 2017.
- [5] Koçel, Tamer., *İşletme Yöneticiliği*, Beta Basım/İstanbul, 2020.
- [6] Lunenburg, F. C. Expectancy Theory of Motivation: Motivating by Altering Expectations, International Journal Of Management, Business, And Administration, 15, 1, 2011.
- [7] Özutku, H. Örgüte Duygusal, Devamlılık ve Normatif Bağlılık ile İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 37, 2, 2008.

SOSYAL SERMAYE VE EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Kübra ÇAKIR, Prof. Dr. Ali ŞAHİN

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0003-4416-8190
Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000 0002-1487-8717

ÖZET

Sosyal sermayenin ekonomik büyümede etkileri olan işgücü, doğal kaynaklar, fiziksel sermaye ve teknoloji gibi etkenleri aşan ve bunları harekete geçiren rolünün öne çıkması, bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bir ülkenin ekonomik gelişiminde sermaye, işgücü ve doğal kaynaklar gibi maddi değerler kadar güven, bireylerarası iletişim ağları, dayanışma ve ahlaki normlar gibi sosyal sermayeyi ifade eden ekonomi dışı değerler de büyük bir önem taşımaktadır.

Disiplinler arası bir niteliğe sahip olan sosyal sermaye, gerek yüzyıl öncesine ait gerekse günümüzde önemi çoğalarak artan bir kavram şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ulus gibi çok geniş kitlelerde veya aile gibi en küçük toplumsal birimde de bulunan sosyal sermaye; tarihsel alışkanlıklar, gelenek ve dini ritüeller gibi kültürel mekanizmalarla üretildiği için diğer tüm sermaye türlerinden ve birikimlerinden farklılık arz etmektedir. Bir toplumdaki bireyler ve kurumlar arasında güven esasına dayalı ilişkilerin niceliğini ve niteliğini göstermektedir. Toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi alandaki başarısını artırmaya, istikrarını sağlamaya yönelik bir faktördür.

Sosyal sermaye ve sosyal sermayenin ekonomik etkileri incelenen bu çalışmada sosyal sermayenin önemi, bileşenleri ve ekonomik etkileri teorik çerçevede ele alınmıştır. Bunlar sosyal sermaye kavramı ve önemi, sosyal sermayenin tanımı ve bileşenleri (güven-sosyal ağlar-normlar),sosyal sermayenin ekonomik etkileri; başarılı ve rekabetçi yapıların ortaya nasıl çıktığı, maliyetlerin azalması, etkinlik-verimlilik artışı, şirket ölçeklerinin büyümesi, yoksulluğun azalması ve adil gelir dağılımıdır.

Birçok çalışmada da tespit edilen ekonomiyle olan bu doğrusal ilişkiye göre sosyal sermaye, ekonomik kalkınmada, başarılı ve rekabet gücü yüksek ekonomik yapı oluşturmada, maliyetlerin azaltılmasında, üretimde etkinlik ve verimliliği sağlamada, şirket ölçeklerinin büyümesinde, adil gelir dağılımında ve yoksulluğun önlenmesinde destekleyici bir role sahiptir.

Anahtar Kelimeler: sosyal sermaye, güven, sosyal sermaye ve ekonomi ilişkisi

Giriş

Disiplinler arası bir niteliğe ve yüzyıl önce tanımlanan bir geçmişe sahip olan sosyal sermaye, son yıllarda önemi daha çok artan bir kavram olmuştur. Sosyal sermaye, fiziki ve

beşeri sermayeden öte güven, normlar, iletişim ağları gibi koordine faaliyetlerle sosyal hayatın kolaylaştırılması (Field, 2008:43), devamı ve gelişimi açısından önemli bir kavramdır. Özellikle ekonomik büyümede fiziki ve beşeri sermayenin tamamlayıcısı ayrıca fiziki ve beşeri sermayeyi harekete geçirmede ve artırmada ana faktör olarak görülmektedir (Altay, 2007:338).

Bir toplumdaki bireyler ve kurumlar arası güvene dayalı ilişkilerdeki seviyenin niceliğini ve niteliğini gösteren sosyal sermaye, o toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi alandaki başarısını artırmaya, istikrarını sağlamaya yönelik bir faktördür (Karagül ve Dündar, 2006:62). Sosyal sermayenin bu başarılı rolü pek çok çalışmada ölçülmektedir. Bunlardan bazıları ise güven, normlar ve sosyal ağlar rolüne vurgu yapan Putnam ve güvenin rolüne önem atfeden Fukuyama'nın çalışmalarıdır. Putnam ve Fukuyama çalışmalarında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ve bölgeler arasındaki farkı, ülkelerin sosyal sermaye rezervlerindeki değişikliklere göre açıklamışlardır. Sosyal sermaye rezervleri yüksek yerlerin gelişmiş ülkeler veya bölgeler olduğu ve buralarda karar alma mekanizmalarının, demokrasinin, katılımcılığın daha etkin işlediği ve bu yerlerin endüstriyel yapısıyla rekabet gücü yüksek, dünyanın dev ekonomilerini oluşturduğu dolayısıyla insanların da daha zengin olduğu ileri sürülmektedir.

Ulus gibi geniş kitlelerde veya aile gibi en küçük toplumsal birimde ortaya çıkan sosyal sermaye, tarihsel alışkanlıklar, gelenek ve din gibi kültürel mekanizmalarla üretildiği için diğer tüm sermaye türlerinden ve birikimlerinden farklılık arz etmektedir. Sosyal sermaye birikimi, ekonomik büyüme açısından doğrudan ve dolaylı etkilere sahiptir. Doğrudan etkileri işlem maliyetlerinin azaltılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Dolaylı etkileri ise fiziksel ve beşeri sermaye gibi üretim faktörlerinin sosyal sermayenin ana unsuru olan güven ile etkin ve verimli hale getirilmesiyle gerçekleşmektedir.

Sosyal sermayenin ekonomik büyümede etkileri olan işgücü, doğal kaynaklar, fiziksel sermaye ve teknoloji gibi etkenleri aşan ve bunları harekete geçiren rolünün önem kazanması bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmada sosyal sermaye ve ekonomi ilişkisini daha net ortaya koyabilmek amacıyla şu konular ele alınmaktadır. Bunlar sosyal sermaye kavramı ve önemi, sosyal sermayenin tanımı ve bileşenleri (güven-sosyal ağlar-normlar), sosyal sermayenin ekonomik etkileri; başarılı ve rekabetçi yapıların ortaya nasıl çıktığı, maliyetlerin azalması, etkinlik-verimlilik artışı, şirket ölçeklerinin büyümesi, yoksulluğun azalması ve adil gelir dağılımıdır.

1. Sosyal Sermaye Kavramının Tanımı ve Kökeni

Son zamanlarda küreselleşmeyle birlikte artarak yaşanan güven bunalımı sonucu adından daha fazla bahsedilen kavramlardan biri de sosyal sermayedir. Bu kavram bireylerarası ilişkileri düzenleyen, yöneten, ekonomik ve sosyal kalkınmaya yardımcı kurumlar, ilişkiler ve değerleri (Tecim, 2011:40). kapsayacak kadar geniş boyutludur.

Sosyal sermaye, bilimsel literatüre yeni giren bir kavram olmakla birlikte tarihsel gelişimi uzun ve entelektüel bir süreci işaret etmektedir. Kökeni iktisat, sosyoloji ve siyaset bilimine büyük katkıları olan Smith, Marshall, Hume, Hicks, Durkheim, Veblen, Marx, Weber, Simmel, Tocqueville ve Tönnies gibi büyük araştırmacıların (Vergil ve Bahtiyar, 2017: 675). ve hatta Aristo'nun çalışmalarına kadar götürülebilmektedir (Tüylüoğlu, 2006:21).

Max Weber Protestanlık Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (1905) adlı makalesinde sosyal sermayeden dolaylı olarak bahsetmiştir. Bu terimi ilk kullanan ise Lyda Hannifan (1916) olmuştur. Hannifan kavramı, maddesel değerlerin dışında toplumdaki bireyler arası ilişkiler, iyi niyet, arkadaşlık, sempati ve yakınlık gibi soyut değerler olarak ele almıştır (Aslan, 2016: 183).

Sosyal sermaye çok boyutlu bir kavramdır ve bu yüzden üzerinde ortak bir tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır. Yine de ortak fikre göre sosyal sermaye toplumsal ortamda yaratılan, güven, normlar ve iletişim ağı gibi bileşenlerden oluşan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal sermaye denilince Bourdieu, Coleman, Putnam ve Fukuyama. Gibi dört önemli bilim insanının öne çıktığı görülmektedir. gelmektedir: Bourdieu'ya göre sosyal sermaye, gerçekte veya uygulamada karşılıklı tanışmaya dayalı olarak kurumsallaşmış, uzun ömürlü iletişim ağına sahip bireyin veya grubun hissesine düşen kaynakların toplamıdır (Field, 2008:28). Ona göre bu durum, ekonomik sermayeye çevrilebilir ve soyluluk unvanı gibi şekillerde kurumsallaşarak sosyal eşitsizliğe sebep olabilir (Yarar, 2011, s. 131). Coleman'a göre ise sosyal sermaye Bourdieu'nun aksine dezavantajlı gruplara da hizmet eden bir kavramdır (Yağmur, 2017). Aile içinde veya aile dışında karşılıklı rasyonel beklentileri içeren bir kaynağı temsil eden ve ilişkilerin yüksek derecede güvenle yönetildiği bir çocuğun veya gencin bilişsel gelişimine faydalı kaynaklardır (Field, 2008:28 -33). Sosyal sermayenin popülerliğini artıran Putnam'a göre sosyal sermaye güven, normlar ve ağlar gibi koordine faaliyetleri hızlandıran, paylaşılmış nesnelere harekete geçiren sosyal yaşamın özellikleridir (Field, 2008:44). Fukuyama'nın sosyal sermaye tanımı ise insanların toplumda güven duygusunun hâkim olmasından gelen bir yeti şeklindedir. Alışkanlıklara dayalı, karşılıklı ilişkiler, ahlaki yükümlülükler, topluluğa görevle bezenmiş (Fukuyama, 1998:24 -37). enformel değerler ve normlar setidir (Aktan ve Yay, 2019:15).

KOSGEB'e göre sosyal sermaye kavramı toplumdaki önemli bir değer olan güven ve maddi bir değeri ifade eden sermaye kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Bu bağlamda sosyal sermaye ekonomik bir değer yaratarak kalkınmaya önemli bir katkı sunmaktadır (Tekin, 2019:133-134).

OECD ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarda sosyal sermaye ile ilgili çalışmalar yürütmektedir. OECD sosyal sermayeyi insanların toplumsal yaşamda ve çalışma hayatında ilişki ağları ve karşılıklı anlayış, etkileşim gibi duygularını psikolojik unsurlar olarak açıklarken (Yağmur, 2017), iktisadi açıdan güvene dayalı ilişkilerin üretim artışı ve ekonomik etkinliğe yansımaları olarak ele almaktadır. Dünya Bankası ise sosyal sermayeyi kişiler arası ilişkileri, davranışları ve değerleri içeren yoksulluğun azaltılmasına, ekonomik ve sosyal kalkınmaya yardımcı bir unsur olarak tanımlarken diğer taraftan sosyal sermayenin sadece toplumu destekleyen kurumlar toplamından ibaret olmadığını aynı zamanda toplumu bir arada tutma rolünün de bulunduğunu vurgulamaktadır (Kızılkaya, 2017:178).

Bir başka tanıma göre sosyal sermaye, ekonomik yaşam üzerinde oluşan insanların ortak amaçları için bireyler, gruplar veya organizasyonlar şeklinde çalışabilme kabiliyetidir. Bu aynı zamanda modern yaşamda insanların kendi kendini organize edebilmesini de göstermektedir.(Ören, 2007:74). Fukuyama bu kabiliyeti, sosyal sermayenin en faydalı türü "kendiliğinden sosyalleşme" diye ifade etmektedir (Fukuyama, 1998:38).

2. Sosyal Sermayenin Önemi

Sosyal sermaye, bir organizasyonu tanımlamanın aksine bir organizasyonun ortak ürünler ortaya çıkarmasına imkân sağlayan bir anlayışın ürünü kabul edilmektedir (Altay, 2007:339). Sosyal ağların ve güvenin bir ürünü olan sosyal sermaye, toplumun bakış açısını yöneten özellikle sosyal olguları aydınlatarak topluma yön veren niteliğe sahip önemli bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle sosyal sermayenin önemi de toplumsal düzlemde ortaya çıkmaktadır. Öyle ki gerek ekonomik tercihler ve tüketici satın alma kararları gerekse idari kararlar her zaman bireysel anlamda gerçekleşemez, aksine güven temelli sosyal ilişkiler bağlamında gerçekleşmektedir (Tekin, 2019:113).

Bu yüzden demokratik hukuk devletlerinde demokrasinin, sosyal, kültürel ve idari yaşamın sürdürülebilmesinde kendi kendine organize olabilme yeteneği (Saygılıoğlu ve Arı, 2003:177). ve sosyal sermayenin en temel bileşeni kabul edilen güven önem kazanmaktadır. Kendi kendine organize olabilen toplumlarda yaşamak ve çalışmak daha kolaydır (Saygılıoğlu ve Arı, 2003:176). Devletin vatandaşlara adil ve eşit davranması, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi, yoksulluğun önlenmesi ve temelde iyi bir ekonomi hedef için (Saygılıoğlu ve Arı, 2003:169). bireylerin yalnız kan bağıyla bağlı oldukları, tanıdıkları, kendilerine benzeyen kişilere değil; yabancılara da güvendiği bir toplumun inşası ayrı bir öneme sahiptir. Bunun gerçekleşebilmesi için sosyal sermaye yapısının sağlam olması gerekmektedir (Özsağır, 2007:49). Ayrıca asimetrik enformasyonun kaldırılması, maliyetlerin azaltılması, piyasanın daha etkin hale getirilmesinin yolu şeffaflık, hesap verebilirlik gibi değerlerin ekonomik hayata yerleşmesiyle sosyal sermayenin güçlendirilmesinden geçmektedir (Aktan ve Yay, 2019:36).

Bir toplumda sosyal sermayenin düzeyi; belirleyen ölçütler; karşılıklılık ve güven düzeyi, yurttaşlık katılımı, yetkilendirme, sosyal destek (Aydemir, 2011:103-104), devlete ve onun kurumlarına saygının düzeyi, demokrasi, sivil toplum kuruluşlarının yaygınlık derecesi ve bireylerin katılım düzeyi, firmaların ölçek, mülkiyet ve yönetim şekilleri (Gökalp, 2003:165), yargı bağımsızlığı, suç oranları, bireysel özgürlükler, aile, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri (Aslan, 2016:182), yolsuzluk oranı, mafya tipi suç örgütlerinin varlığı, bürokratik yapı (Ören, 2007:75), yerel ve ulusal kalkınma kurumları, eğitim ve sağlık düzeyi, teknolojiye yararlanma seviyesi, okullaşma oranı (Altay, 2007:348)., belirsizlik, kargaşa, şiddet eğilimi ve ekonomik bunalımlar (Saygılıoğlu ve Arı, 2003:178) gibi çok geniş bir alan kapsamaktadır.

Sosyal sermaye toplumsal kimliğin ve kültürün gelişmesine katkıda bulunan, (Aktan ve Yay, 2019:32). bireylerin etkileşim halinde olmalarıyla bilgi akışını ve etkileşimi hızlandıran, dayanışmayı kolaylaştıran böylece bireylerin hayatta karşılaşılabileceği zorlukların üstesinden gelmelerini sağlayan bir toplumsal güven unsurudur (Keleş, 2012:27). Fukuyama'ya göre sosyal sermaye modern toplumun başarısı için gereklidir (Fukuyama, 1998:27). Ancak sosyal sermaye her toplumda farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Sosyal sermaye rezervleri yüksek toplumlarda dürüstlük, sevgi, saygı, ahlak ve hoşgörü gibi erdemler sayesinde insanların birbirlerine güvenin artacağı ileri sürülmektedir. Böylece bu tarz toplumlarda ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda etkinlik ve verimlilik hâkim olacağı öngörülmektedir. Putnam'a göre sosyal sermayesi düşük olan toplumlarda yoksulluk, işsizlik ve ailelerin parçalanma oranı yüksek olabilir.

3. Sosyal Sermayenin Bileşenleri

Sosyal sermayenin oluşumunda üç önemli unsur mevcuttur. Bunlar güven, normlar ve sosyal ağlardır. Sosyal ağlar ve normlar, bireysel ve kurumsal ve toplumsal güvenin sağlanmasında önemli bir işlev görmektedir. Bu üç unsuru birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Çünkü bunlar birbirini tamamlayıcı unsurlardır. Ancak şunu vurgulamakta fayda vardır. Güven, sosyal sermayeyi belirleyen, ortaya çıkmasında önemli rol oynayan en temel bileşendir. Karşılıklılığı ifade eden güven, işbirliği ve ilişki ağlarına katkıda bulunarak sosyal sermayenin oluşması için zemin hazırlamaktadır. Sosyal sermayenin ön şartı, göstergesi, çıktısı ve ondan sağlanan yarardır (Tekin, 2019: 145-147).

Herkeste belirli bir çağrışımı olan güven kavramı, bireyleri ve toplumu bir arada tutan ancak toplum, kurum ve birey hayatındaki gizemi gerçek manasıyla tam olarak çözümlenememiş çok boyutlu bir olgudur (Şahin, vd. 2016:73). Coleman'a göre güven, bir eylemde diğerlerinin gelecekteki muhtemel davranışlarına ilişkin beklentilere göre hareket edip etmemeleri konusundaki karara ilişkin risktir (Örselli, 2016:26).

Güven sosyal sermayenin temel yakıtıdır (Saygılıoğlu vd., 2003:176). Güven, ilk önce birey düzeyinde ortaya çıkar sonra tüm toplum bazında devam ederek yayılır. Gerek çalışma hayatında gerekse ekonomik hayatta optimal ilişkilerin sürdürülmesinde en etkili unsurdur. Güven olmazsa ekonomi ve sosyal hayat işlevselliğini yitirir (Ören, 2007:77).

Uslaner ise güveni tavuk çorbasına benzeterek sosyal ilişkiler kurmada, ekonomik kalkınmada ve devlet hizmetlerinden memnuniyeti ve tatmini artırmada toplumsal hayatın birçok alanında vazgeçilmez bir rolü olduğuna dikkat çekmiştir (Şahin ve Taşpınar, 2015:5). Sosyal sermayenin belirleyici temel unsuru olan güveni 3 farklı şekilde tanımlamak mümkündür (Aslan, 2016:188). : bunlar kişisel, genel/ahlaki ve toplumsal güvendir. Kişisel(stratejik) güven, bireylerin yalnız kan bağıyla bağlı oldukları, birbirleriyle yakın ilişki kurdukları kişilere duydukları güvendir. Genel(ahlaki) güven, bireylerin yakın çevreleri dışında yabancılara karşı duydukları güvendir. Kurumsal güven ise kamu kurumları ya da özel kurumlara duyulan güvendir

Sosyal sermayeyi ve güveni birbirinin yerine kullanan Fukuyama'ya göre güven toplumun en önemli akışkanıdır (Fukuyama, 1998:140). Görüldüğü gibi güven, toplumun üyelerinin ortaklaşa belirlediği normlara dayalı, düzenli, dürüst ve işbirliğinin olduğu toplumlarda ortaya çıkmaktadır (Fukuyama, 1998:37). Bu durumda güven, topluluğun üyeleri arasındaki sosyal ilişkileri kolaylaştırır (Aydemir, 2011:78). Güven düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda kolektif etkinlikler daha düzenli biçimde gerçekleşmekte ve bu faaliyetlerde ulaşılan sonuçlar daha başarılı olmaktadır (Vergil ve Bahtiyar, 2017:675). Güvensiz toplumlarda ise güvensizlik tüm ekonomik faaliyetlere bir tür vergi olarak yansımaktadır (Saygılıoğlu ve Arı, 2003:175).

Normlar, sosyal sermayenin oluşmasını sağlayan ve her toplumun kültürel yapısına bağlı olarak farklı şekillerde meydana gelen bir unsurdur. Başka bir ifadeyle, normlar, toplum içerisinde ahlaki yargı ve standartları belirleyen ve bireyleri ahlaki davranmaya yönlendiren (Tekin, Erol, 2019:148), kişilerin nasıl davranacağı, ne tür tutum sergileyeceğine dair kurallar

bütünüdür (Keleş, 2012:31). Ancak Fukuyama sosyal sermayeyi oluşturan normların kesin kural ve düzenlemelere dayanmadığını, kültürel bir temeli olduğunu söyler. Normlar, etik alışkanlığa ve karşılıklı ahlaki yükümlülüğe dayanmaktadır (Fukuyama, 1998:21). Normlar, işbirliği ve güvenin artmasını sağlayarak belirsizlikleri azaltır ve insan gelişiminde önemli bir rol üstlenir (Field, 2008:33). Normlar ayrıca, bireylerin kamu yararına hizmet etmelerini sağlamak amacıyla düzenleyici araçlar olarak işlev görmektedir (Tüylüoğlu, 2006:20).

Onur, sosyal destek ve prestij gibi ödüllerle desteklenen normlar, bireyler arası iletişimi ve bağları güçlendirerek bireylerin kamu yararına hareket etmesini gerekli kılmaktadır. Bireyler normlar sayesinde ortak problemleri daha kolay çözecek ve toplumdaki fırsatlardan eşit bir şekilde yararlanabilecektir (Tekin, 2019:149). Ayrıca normlar enformel bir sosyal denetim sağladıklarından kurumsallaşmış yasal cezalara veya formel kontrol biçimlerine olan gerekliliği de azaltmaktadır (Aslan, 2016:186).

Tıpkı normlar ve güven gibi ağlar da sosyal sermayenin merkezidir. Bu ağlar sosyal bağlılık için bir temel oluşturur (Field, 2008:4-16). Sosyal ağlar öncelikle aile bağları, akrabalık, arkadaşlık, komşuluk ve iş arkadaşlığı gibi çeşitli sosyal ilişkiler sebebiyle bireylerin işbirliği ve etkileşim içinde bulunduğu yakın ve kişisel sosyal yapı olarak tanımlanabilir (Tüylüoğlu, 2006:19).

İnsanlar tek başına başaramayacakları ya da büyük zorluklarla başarabilecekleri işleri birlikte halletmek için bir dizi iletişim ağıyla birbirlerine bağlanmaktadır. Ortak değerleri bu iletişim ağlarının diğer üyeleriyle paylaşırlar ve bu ağlar bir kaynak oluşturarak bir nevi sermaye oluşumu gibi görülebilmektedir. Bu ağı oluşturan ne kadar birey varsa ya da ne kadar insan birbirini tanıyorsa sosyal sermaye de o kadar zenginleşecektir (Field, 2008:1). Güvenilir ilişkiler bir sosyal ağ içinde hareket etmeyi hızlandıracaktır (Yağmur, 2017). Yüksek güvenli sosyal ağlar düşük güvenli sosyal ağlardan daha kolay ve sorunsuz işlemektedir (Vergil ve Bahtiyar, 2017:676). Ayrıca sosyal ağlar sayesinde oluşan bu güven ortamıyla bilgi akışı ve işlemler hızlanmakta, maliyetler azalmaktadır (Keleş, 2012:30).

4. Sosyal Sermayenin Ekonomik Etkileri

Günümüzde artan ekonomik sorunlar, sosyal erdemlerdeki azalma ve güvensizlik problemi sosyal sermayeyi eskisinden daha değerli hale getirmiştir. Sosyal sermayenin artık iktisatçılar tarafından da dikkate alındığı gözden kaçmamaktadır. Çünkü şimdiye kadar ekonomik büyümeyi belirleyen temel faktörler emek, finansal sermaye, doğal kaynaklar, girişimcilik ve beşeri sermaye kabul edilmekteydi. Sonradan toplumda var olan genel güven ve dayanışma duygusuyla ortaya çıkan sosyal sermaye yeni üretim faktörü olarak ilave edilmiştir (Karagül ve Dündar, 2006:64). Böylece toplumların gelişmişlik düzeyleri artık yeni teoride dışsal faktör şeklinde belirtilen sosyal sermaye ve kurumlarıyla açıklanmaya başlamıştır. Sosyal sermaye, ekonomik aktörlerin davranışlarını sınırlandıran, yönlendiren ve motive eden bir işleve sahiptir (Koç ve Ata, 2012:207).

Sosyal sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki bu güçlü ilişki seviyesini gösteren çok sayıda ampirik çalışma mevcuttur. Bunlardan ilki 1985'te Kormendi ve Meguire'nin tarafından yapılan sosyal sermaye, hükümet ve ekonomi ilişkisini gösteren çalışmadır. Sosyal sermayenin

önemli bir göstergesi olan yüksek sivil özgürlüklerin GSYİH içindeki yatırım miktarını %5 oranında artırdığı gözlenmiştir (Kızılkaya:2017:181). İkincisi ise sosyal sermayenin popülerleşmesinde ve sosyal sermayeye ilginin artmasında etkisi olan Putnam'ın 1993'te İtalya'nın kuzey ve güney bölgeleri arasındaki kalkınma ilişkisini gösteren çalışması olmuştur (Vergil ve Bahtiyar, 2017:676). Çalışma sonucunda İtalya'nın kuzeyi güneyine göre sosyal ve ekonomik kalkınmışlık seviyesi daha yüksek çıkmıştır. Bu farklılığın sebebi ise Kuzey İtalya'nın güçlü sivil katılım ağları ve gelenekleriyle ortaya çıkan sosyal sermayesinin güneye kıyasla daha fazla olmasıdır (Saygılıoğlu ve Arı, 2003:171).

Neoklasik büyüme modellerine yeni dâhil edilen iktisatçılar tarafından “dışsal faktör” olarak nitelenen sosyal sermayenin parasal değeri yoktur ama ekonomik sistemin etkinliğini artırmaktadır. Sosyal sermaye, tahmin gücü hayli yüksek bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Stjoerd Beugelsdijk (2002) ve arkadaşlarınca yapılan güvenilirlik çalışmasında güvendedeki %10'luk bir artış, ekonomik büyümede %0.4 ile %0.8 arasında bir artışa sebep olmaktadır (Özsağır, 2007:49-50). Birçok çalışmada da sosyal sermaye ve ekonomi arasındaki bu doğrusal ilişki saptanmıştır. Bunlardan bazıları ise Knack ve Keefer(1997), Whiteley(2000), Schineider(2000), Zak ve Knack(2001), Boulila(2008) Özsağır(2007), Koç ve Ata(2012), Kızılkaya(2017), Vergil ve Bahtiyar(2017) Demirgil(2019) tarafından yapılan çalışmalardır.

Sosyal sermaye ekonomik büyüme ve kalkınma yolunda devlet ve piyasa arasında izlenecek “üçüncü yol” olarak tanımlanmaya başlamıştır Bu bakımdan sivil toplum örgütü, devlet ve piyasa arasında oynanan rollerin bir tamamlayıcısı olarak başarılı ekonomik kalkınma unsuru olmuştur (Tüylüoğlu, 2006:34).

Sosyal sermaye ve güven, uygun alıcıya uygun satıcıyı bulmak, sözleşmeler hakkında müzakereler yapmak, hükümet düzenlemelerine uymak ve anlaşmazlık, dolandırıcılık durumlarında bu sözleşmeleri ileri sürerek hak aramak gibi iktisatçıların işlem maliyeti şeklinde adlandırdıkları unsuru azaltarak ekonomide etkinlik ve verimliliği sağlamaktadır (Fukuyama, 1998:141). Ayrıca bireylerin ortak bir şekilde hareket ederek bir işte beraber çalışmasını motive eden bir olgu olarak yenilikçiliğe ve yeni ürünler ya da hizmetler üretilmesine imkân veren ekonomik sistemin kurulmasına katkı sağlamaktadır (Tekin, 2019:115). Bu bağlamda sosyal sermaye, ekonomik gelişme için bilgiyi eyleme dönüştürebilmenin kolektif kabiliyeti olarak adlandırılabilir (Yağmur, 2017).

Sosyal sermaye rezervlerinin yüksekliği toplumsal süreçleri olumlu etkilerken yetersizliği de olumsuz etkilemektedir. Ancak sosyal sermayenin ekonomik ve sosyal alanlarda tek başına yeterli olması mümkün değildir. Sosyal sermaye diğer ekonomik ve sosyal faktörlerin yüksekliği ölçüsünde pozitif yönde etkide bulunurken diğer faktörlerin eksikliğinde ise negatif yönde bir etkiye sahiptir (Karagül ve Dündar, 2006:65). Büyük bir sosyal sermaye birikimi olan toplumda bir arada çalışmak daha kolaydır (Tüylüoğlu, 2006:27).

Sosyal sermayenin bir alt kümesini oluşturan kendiliğinden sosyalleşmenin (Fukuyama, 1998:38). olduğu toplumlarda başarılı ve rekabetçi yapılar, maliyetlerin azalması, etkinlik-verimlilik artışı, büyük ölçekli kuruluşlar, yoksulluğun daha az olması ve adil gelir dağılımı görülmektedir.

4.1. Başarılı ve Rekabetçi Yapılar

Sosyal sermayenin bir formu kabul edilen genelleştirilmiş güvene sahip toplumlar küresel ekonomik rekabette söz sahibi toplumlardır (Kızılkaya, 2017:180). Türkiye gibi düşük güvenli toplumların bireylerinde rant sağlama eğilimi hakimdir. İş adamlarının uzun vadeli sanayileşme hedefleri yoktur bu da sanayi bilincini engellemektedir (Buğra, 2018:39).

Gelişmemiş veya Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde uygulanan döviz çapası politikası, iç varlıkları sınırlandıran para politikası ve faiz dışı bütçe fazlası politikası enflasyonla mücadele kapsamında iç tutarlılık ve güven ortamını sağlamaya yönelik araçlar olarak kabul edilmiştir. Ancak Türkiye özelinde döviz çapası politikası bazı kesimlerin güveninin sarsılmasına neden olarak ihracat üzerinde negatif etki yaratmıştır. Bu güvensizlik durumu ihracatçıyı kötümserliğe itmiştir. Diğer yandan döviz kurunun enflasyon oranının gerisinde kalması yabancı malların yerli mallar karşısında ucuzlamasıyla rekabet gücünü de sarsmıştır (Özsağır, 2007:51-52).

Sosyal sermayenin ve güven ağının yetersiz olduğu toplumlarda ekonomik faaliyetler işlem maliyetlerinin artması söz konusu olduğu gibi kayıt dışı ekonomi (Ören, 2007:77). , mafya tipi suç örgütleri, rüşvet ve yolsuzluk gibi olumsuz koşullar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu tür toplumlarda küçük aile işletmeleri daha çok bulunmaktadır ki tüm bu koşullar ülkenin rekabet gücünü olumsuz yönde etkileyerek büyüme üzerinde negatif bir etkiye sebep olmaktadır (Koç ve Ata, 2012:208).

Sosyal sermayenin yetersiz olduğu ve güvenli hukuki alt yapının olmadığı, mevduatların kamulaştırıldığı ülkelerde girişimcilerin yatırım yapma ihtimali zayıflar. Büyümenin ve rekabet edebilmenin hem toplumda hem de yatırımcılarda daha fazla güvenin olduğu, istikrarlı hükümet eylemlerine bağlı olduğu ve hükümetin toplumun güvenini kazanması gerektiği ortaya çıkmaktadır (Gökalp, 2003:166).

4.2. Üretimin Etkinliği-Verimliliği ve Maliyetlerin Azalması

Tüm dünyada güven faktörünün zedelenmiş olması dolayısıyla sosyal sermayenin azalması gerçeği, ekonomik hayatta da nispeten olumsuzluklara yol açmıştır. Bugün Türkiye ve pek çok ülkede var olan yetersiz sosyal sermaye, güven bunalımı, kayıt dışı ekonomi ve dürüstlük gibi sosyal erdemlerin zayıflaması, ekonomide etkinliği, verimliliği, işgücü performansını önemli ölçüde düşürmekte ve maliyetleri artırmaktadır (Ören, 2007:76).

Sosyal sermaye birikiminin olduğu toplumlarda yabancılara karşı güven duygusunun hâkim olması, başkalarıyla dürüst ve etkin iş yapabilme alışkanlığımı (Koç ve Ata, 2012:207). da oluşturduğu için insanlar arası ilişkiler gelişmiştir. Bu oluşan güven ortamı sayesinde ekonomik süreçler, başarılarla ve iş performansında verimlilik artışlarıyla sonuçlanmaktadır (Tekin, 2019:114). Nitekim Coleman'a göre sosyal sermaye ekonomik yapı içindeki aktörlerin faaliyetlerini kolaylaştırmalarına ve diğer sermaye şekilleri gibi üretken sonuçlar ortaya çıkarmalarına katkı sağlamaktadır. Mesela bir işçi sosyal sermaye sayesinde gerekli ekipmanları oluştururken daha az fiziksel sermaye ile iş yapabilir hale gelmektedir (Tüylüoğlu, 2006:26).

Yüksek güven ortamı tesis eden sosyal bağlar bireylerin ortak ahlaki kurallara göre hareket etmelerini sağladığından (Gökalp, 2003:168). işlem maliyetlerini azaltarak ve maliyetleri artıran dışsallıkları önleyerek ekonominin etkinliğini artırmada ve ekonomik faaliyetleri kolaylaştırmada doğrudan etkili bir faktör kabul edilmektedir (Vergil ve Bahtiyar, 2017:676). İktisatta da sosyal sermayeye ilginin artması ve bu konuda yoğunlaşma noktası özellikle işlem maliyetlerinin azaltılması ile ilgili olmuştur (Tüylüoğlu, 2006:27). İşlem maliyetlerinin azalması bireyleri bir nevi dolaylı vergilerden kurtarmaktadır (Yağmur, 2017). Böylece sözleşmelerin uygulanabilirliği sağlanmakta ve bireysel yatırımcılar düzeyinde krediler kolaylaşmaktadır (Kızılkaya, 2017:181). Çünkü güvensizlik ortamında işler yasal prosedürlerle ve formel kurallarla yürütüldüğü için işlem maliyetleri artmış ve ekonomik faaliyetlere bir tür vergi olarak eklenmiştir (Fukuyama, 1998:38-39).

Dışsallık, bedavacılık, bilgi eksikliği, eksik rekabet gibi faktörlerin var olması, birinci en iyi teoremini bozan başlıca unsur kabul edilmektedir. Bunlardan herhangi birinin varlığı demek Pareto-etkin değil anlamına gelmektedir. Sosyal sermaye bu olumsuz faktörlerden dolayı ortaya çıkan Pareto-etkinsiz durumunu Pareto-etkin durumuna ulaştırmayı sağlayan bir fonksiyona sahiptir. Bu yönüyle ekonomide Pareto etkinliğini arttırmada önemli bir araç olduğu kabul edilmektedir (Koç ve Ata, 2012, 208).

4.3. Büyük Ölçekli Yapılar

Kendiliğinden sosyalleşme eğiliminin olduğu toplumlar, yoğun birleşme katmanlarına sahiptir. Devletin sanayileri desteklemek ve geniş çaplı organizasyonları gerçekleştirmek için devreye girmesi düşük güven düzeyi olan toplumlara göre sınırlı düzeydedir (Fukuyama, 1998:141). Bu yüksek güven düzeyinin hâkim olduğu Almanya, Japonya ve ABD gibi toplumlar, özel sektörün ekonomide aktif rol oynadığı ve profesyonel yönetim tarzına sahiptir. Bunlar nispeten büyük ölçekli işletmeleriyle dünyanın en büyük ekonomik güçleri haline gelmişlerdir (Fukuyama, 1998:299).

Sosyal sermayenin düşük olduğu, devlet ile bireyin arasındaki gönüllü kuruluşların olmadığı Çin, Güney İtalya, Fransa gibi toplumlarda özel sektör küçük işletmelerle faaliyet göstermektedir. Büyük ölçekli işletmeler ya devletin ekonomiye müdahalesiyle kurulmakta ya da yabancı yatırımlarla meydana gelmektedir.

Bu toplumların iş hayatında aşırı formel kurallar, merkeziyetçilik, yetki devretmede isteksizliği dayanışmayı önler (Fukuyama, 1998:298). Komünal ilişkilerin zayıf olduğu ve Türkiye gibi ülkelerde şirketler ne kadar büyürse büyüsün mülkiyeti ve yönetimi ailede kalmıştır (Buğra, 2018: 53). Çünkü bu ülkelerde politik ve sosyal belirsizlik olgusu, şirket yönetimlerinde profesyonelleşmeyi engellemektedir (Buğra, 2018:55). Ayrıca Türkiye özelinde şirketler, sosyal sermaye eksikliğinden kaynaklanan “küçük olsun benim olsun” sloganıyla şekillenen bir mülkiyet anlayışının göstergesi olarak kurulduğu için yapısal olarak büyümelerini engelleyici unsurlara sahip olduğu söylenebilir (Gökalp, 2003:171).

Gelişmiş ülkelerle üçüncü dünya ülkelerinin işlem maliyetleri karşılaştırıldığında üçüncü dünya ülkelerinin işlem maliyetlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu gelişmemiş ülkelerin verimli piyasa yapısından yoksun olması, hukuki aksaklıklar, mülkiyet

haklarının güvence altında olmaması, piyasaya girişin önündeki engeller, kârlarını maksimize etmeye çalışan şirketleri kısa dönemli vizyona ve çok az sabit sermaye kullanmaya yöneltecek, bu durum da şirketlerin küçük ölçekli yapıda kalmalarına neden olacaktır (Gökalp, 2003:167). Toplumsal unsurların dışlandığı bu ülkelerde, iktisadi belirsizliklerden kaynaklı şirketlerin kısa vadeli kâr maksimizasyonu, verimliliği artırmak ve rekabeti güçlendirmek gibi kaygıların önüne geçmiştir (Buğra, 2018:56).

4.4. Gelir Dağılımı ve Yoksullukla İlişkisi

Dünyada bir kısım ülkelerin refah seviyesi oldukça yüksek bir kısım ülkelerin ise yoksulluk içinde olduğunu, iki kutup arasında kalan bazı ülkelerdeki insanların ise orta düzeyde bir yaşam standardına ve refah seviyesine sahip olduğunu bilinmektedir (Aktan ve Yay, 2019:42). Bu refah seviyesindeki yükseklik durumunu yalnızca ülkelerin sahip olduğu doğal kaynaklarla, fiziki ve beşeri sermayeyle açıklamak yanlış ve eksik bir düşüncedir. Bu maddi zenginliğin ötesinde ahlaki yükümlülükler, normlar, kurallar (Fukuyama, 1998:20). , ağlar, bağlar, dayanışma, sevgi, saygı, dürüstlük, güven (Aktan ve Yay, 2019:50). ve hep birlikte toplumu biçimlendiren inançlarla oluşturulan sosyal sermayenin gelişmiş olması en önemli faktörler arasındadır.

Bir toplumda sosyal sermayenin gelişmiş olması insanları ve kaynakları bir arada tutmak demektir. Gelir dağılımının adil olmadığı toplumlarda sosyal sermayenin geliştirilmesi, farklı grupların bir araya getirildiği sosyal sermaye ile yoksulluğun azaltılmasında ve sosyal dayanışmanın artırılmasında ayrı bir önem taşımaktadır (Altay, 2007:348). Sosyal sermaye gerek yoksullukla mücadele sürecinde ve gerek mücadele sonucunda yoksulluğun önlenmesine katkı sağlamaktadır (Altay, 2007:351).

Sosyal sermayenin yoksulluk ve gelir dağılımındaki önemi az sayıdaki bazı çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan biri de Narayan ve Pritchett'in (1997) Tanzania kırsalında çeşitli gruplar üzerinde yaptıkları çalışmadır. Bu çalışmada daha yüksek seviyede sosyal sermayeye sahip köylerde hane halklarının kişi başına düşen geliri diğer köylere göre daha yüksek çıkmıştır. Çalışmada sosyal sermaye gelir düzeyini belirlemede etkili olmaktadır. Sosyal sermaye işbirliği sürecinde ortaya çıkan piyasa hatalarını çözümlenerek köyün refahını önemli ölçüde etkilemiş gözükmektedir (Tüylüoğlu, 2006:37).

Coleman'a göre ise sosyal sermaye sınıfsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik bir fırsat yaratmaktadır. Sadece zengin ve güçlü kişilere değil yoksul ve dezavantajlı kimselerin (Tekin, 2019:120). bireysel anlamda ulaşamadıkları fırsatlardan çeşitli şekillerde yararlanmalarına önemli katkı sağlamaktadır. Bu anlamda aile bağları, komşuluk ilişkileri, dini inançlar, normlar ve güven düzeyleri gibi unsurlar sosyal sermaye kaynağına dönüşmektedir (Aydemir, 2011:53).

Az gelişmiş ve geri kalmış ülkelerde yaşanan gelir dağılımının bozulması, yoksulluk, enflasyon, belirsizlik, yolsuzluk ve ekonomik krizler gibi ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlar halkın üzerinde büyük bir yük oluşturmakta ve güvensizlik yaratmaktadır. Oluşan bu güvensizliğin çözüme kavuşmaması toplumsal bir hastalığa veya anomiyeye dönüşme tehlikesi içererek (Saygılıoğlu ve Arı, 2003:178-179). sosyal sermaye rezervlerini de tüketmektedir. Nitekim Dünya Bankası'nın sosyal sermayeyi kalkınma çalışmalarına dâhil etmesi ancak yoksulluğu

azaltmada başarısız olması sosyal sermayeye yönelik eleştirilere de sebep olmaktadır (Tekin, 2019:157).

Kuşkusuz sosyal sermaye yoksulluk ve gelir dağılımı sorunlarını tek başına çözmede yeterli olabileceğini beklemek yanlıştır. Geliştirilen çözüm stratejilerine tamamlayıcı bir unsur olarak kabul edilebilir. Bunun için öncelikle kendilerini güvensiz ve dışlanmış hisseden yoksul kesimler, toplumsal katılım süreçlerine dâhil edilmelidir. Yoksulların çözüm sürecine dâhil edilmedikleri ve onlar için en uygun olanı zenginlerin ürettiği hiçbir mücadele stratejisi başarılı olamaz (Altay, 2007:357).

SONUÇ

Bir ülkenin ekonomik gelişiminde sermaye, işgücü ve doğal kaynaklar gibi maddi değerler kadar güven, bireylerarası iletişim ağları, dayanışma ve ahlaki normlar gibi sosyal sermayeyi ifade eden ekonomi dışı değerler de büyük bir önem taşımaktadır. Bireyler ve gruplar arası dürüstlüğü, erdemin, uyumun, işbirliğinin ve güvenin olduğu ilişkiler, yatırımların ve üretimin artmasına katkı sağlayarak ekonomik gelişmişliğe de artı bir değer katmaktadır. Dolayısıyla sosyal sermaye toplum içerisinde zenginlik üreten kavramı işaret etmektedir. Bu bağlamda toplumlar arasındaki ekonomik farklılığı da ortaya çıkaran temel bir faktördür.

Sosyal sermaye ve sosyal sermayenin ekonomik etkileri incelenen bu çalışmada sosyal sermayenin önemi, bileşenleri ve ekonomik etkileri teorik çerçevede ele alınmıştır. Birçok çalışmada da tespit edilen ekonomiyle olan bu doğrusal ilişkiye göre sosyal sermaye, ekonomik kalkınmada, başarılı ve rekabet gücü yüksek ekonomik yapı oluşturmada, maliyetlerin azaltılmasında, üretimde etkinlik ve verimliliği sağlamada, şirket ölçeklerinin büyümesinde, adil gelir dağılımında ve yoksulluğun önlenmesinde destekleyici bir role sahiptir. Nitekim bireylerarası iletişim ve ağların yaygın olduğu sosyal sermaye birikimi fazla olan ülkelerin diğer ülkelere kıyasla daha erken kalkınmaları ve başarılı ekonomiler oluşturarak dünyanın dev güçleri haline gelmeleri bir tesadüf değildir.

Bu noktada özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin dikkate değer konusu, sosyal sermaye rezervlerini artırmak olmalıdır. Temel olarak yapılması gerekende güven eksikliğinin giderilmesidir. Şüphesiz güven ortamının yeniden oluşturulmasında ve güçlendirilmesinde rol oynayan aktörlerde başta devlet olmak üzere birey, aile ve sivil toplum örgütleridir. Bu gruplar arasında uyumun ve genel anlamda toplumda sosyal sermaye birikiminin sağlanması için yapılması gerekenleri ise şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ Bireyler, aileler ve kurumlar arası iletişimin ve güvenin artırılması,
- ✓ Rekabet konusunda bireyleri özendirici uygulamalar gerçekleştirilmesi
- ✓ İşleyen bir piyasa mekanizması oluşturulması,
- ✓ Kamu yönetiminde vatandaş odaklı, saydam, adil, hesap verebilen ve etkin idari yapının tesis edilmesi,
- ✓ Sosyal dayanışma ve sivil katılım sağlanarak demokrasinin güçlendirilmesi,
- ✓ Kayıt dışı ekonominin, yolsuzluğun ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin önlenmesi,
- ✓ Fiziki ve beşeri sermaye kadar sosyal sermayeye de gereken önemin verilmesi.

Kaynakça

- Aktan, C. C., Yay, S., Kurumsal Sosyal Sermaye, (1. B.), Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2019.
- Altay, A., Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi, Ege Akademik Bakış, 7(1), 337-362, 2007.
- Aslan, S., Türkiye'de Sosyal Sermaye Bileşenlerinden Güven Hakkında Bir Değerlendirme, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(2), 181-204, 2016.
- Aydemir, M. A., Sosyal Sermaye, Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması, Çizgi Kitabevi/Konya, 2011.
- Buğra, A., Devlet ve İşadamları, İletişim Yayınları/İstanbul. (2018).
- Demirgil, B., Ekonomik Büyümede Güven Faktörünün Etkisi: Türkiye Örneği. Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(3), 155-16, 2019.
- Field, J., Sosyal Sermaye, (2. B.), Bilgi Yayınevi/İstanbul, 2008.
- Fukuyama, F., Güven, Sosyal Erdemler Ve Refahın Yaratılması, (1. B.), Kültür Yayınları/Ankara, 1998.
- Gökçalp, N., Ekonomide Güven Faktörü, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi, 10(2), s.163-174, 2003.
- Karagül, M., Dünder, S., Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 12, s. 61-78, 2006.
- Keleş, H. N., Sosyal Sermaye, Eğitim Yayınevi/Konya, 2012.
- Kızılkaya, O., Sosyal Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Potansiyel Etkisi: Türkiye İçin Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi, Sosyoekonomi, 25(33), s. 175-194, 2017.
- Koç, A., Ata, Y., Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(1), s. 199-218, 2012.
- Ören, K., Sosyal Sermayede "Güven" Unsuru ve İşgücü Performansına Etkisi. Kamu-İş, 9(1), s. 71-90, 2007.
- Örselli, E., Yargıya Güven, İzgi Kitabevi/Konya, 2016.
- Özsağır, A., Ekonomide Güven Faktörü, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(20), s. 46-62, 2007.
- Saygılıoğlu, N., Arı, S., Etkin Devlet ve Güven Açığı, (1. B.), Sabancı Üniversitesi/İstanbul, 2003.
- Şahin, A., Örselli, E., Taşpınar, Y., Etik ve Güven, Atlas Akademi/Konya, 2016.

Şahin, A., Taşpınar, Y., Citizens' Trust in Public Institutions: A Field Study, 2015 International Congress of the International Institute of Administrative Sciences, (s. 1-21), Rio De Janerio, Brasil, 2015.

Tecim, E., Sosyal Güven, Sosyal Sermaye ve Dindarlık Çalışması, Çizgi Kitabevi/Konya, 2011.

Tekin, E., Girişimcilik ve Sosyal Sermaye, (1. B.), Eğitim Yayınevi/Konya, 2019.

Tüylüoğlu, Ş., Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması, Akdeniz İ.İ.B.F.(12), s. 14-60, 2006.

Vergil, H., Bahtiyar, B., Ekonomik Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Sosyal Sermayenin Etkisi: Güven Düzeyi Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, s. 673-687, 2017.

Yağmur, A., Sosyal Sermayenin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırma Dergisi(13), s. 111-124, 2017.

Yarcı, S., Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı. Akademik İncelemeler Dergisi, 6(1), s. 125-136, 2011.

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIRLANDIRILMASI REJİMİ: PANDEMİ SÜRECİNDEKİ İDARİ UYGULAMALAR

Kübra ÇAKIR, Prof. Dr. Ali ŞAHİN

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0003-4416-8190
Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000 0002-1487-8717

ÖZET

Devletlerin ve siyasal sistemlerin kilit noktasında anayasalar bulunmaktadır. İlk olarak kamu sağlığının, düzeninin ve güvenliğinin sağlanması üzere toplumu bir arada tutma ve bir düzen içerisinde yaşa gereği olarak anayasalar, temel hak ve hürriyetlere ayrı bir önem atfetmiştir.

Ulus devletlerin ortaya çıkması ve hukuk devleti anlayışı ile birlikte dünyadaki gelişmelere paralel biçimde sürekli gündeme konu olan temel hak ve hürriyetler; en başta bilim dünyası olmak üzere, hukuk zemininde ve basında karşımıza çıkmaktadır. Bu anayasal temel hak ve hürriyetler, COVID-19 salgınıyla adını daha da duyurur hale gelmiştir.

Günümüz demokrasileri ve temel hak ve hürriyetlerin her açıdan sınırsız olamayacağı gerçeğinden hareketle ülkemizde de başta devlet hayatı ve kamu düzeni bakımından hürriyetlerin pek çok nedenle sınırlandırıldığı görülmektedir. En geniş özgürlük anlayışına sahip demokrasilerde de devletin bekası için sınırlandırma bir zorunluluktur. Covid 19 pandemisi nedeniyle hastalığın yayılmasına yönelik olarak ülkemiz idaresi ise kamu sağlığını ve düzenini tesis etmek amacıyla temel hak ve hürriyetlerin olağan dönemlerden daha fazla sınırlandırılma kavramı olarak geçen durdurma rejimine başvurmuştur.

Bu çalışmanın temel amacı da pandemi süreci dolayısıyla alınan tedbirlerin hukuki dayanaklarının neler olduğunu anayasadaki temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırma rejimleri ve kanuni idare ilkesi çerçevesinde tartışmak ve açıklamaktır. Bu bağlamda Anayasa'ya göre temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırma rejimleri, kanuni idare ilkesi öncelikli olarak ele alınmaktadır. Sonra ise pandemi döneminde alınan idari tedbirler olan karantina uygulaması, sokağa çıkma yasakları, iş yeri faaliyetlerinin durdurulması ve seyahat yasakları açıklanarak bunların anayasal ve kanuni dayanakları, kanuni idare ilkesi perspektifinden incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, temel hak ve hürriyetler, hakların sınırlandırılması ve durdurulması, idarenin kanuniliği ilkesi, Covid- 9 tedbirleri

Giriş

Bireyler doğası gereği yaşamlarını idame ettirmek için gerekli tüm ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamazlar. Bu ve diğer sebepler başta olmak üzere tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanların bir grubun, ya da toplumun üyesi oldukları görülmektedir. Hal böyle olunca

farklı kişilik, beklenti, ihtiyaç ve duygulara sahip olan bireyleri bir arada tutan ilkelere başka bir ifadeyle bir düzene ihtiyaç duyulmuştur. Bu düzeni sağlayan otoritenin günümüzdeki en büyük tezahürü devletlerdir. İnsanların bir arada hayatlarını devam ettirebilmelerinin ve toplum içindeki barışın (Öztürk, 2019:111). ve kamu düzeninin bir gereği, diğer insanların hak ve hürriyetlerinin başladığı yerde bireyin hak ve hürriyetlerinin bitmesidir (Tunç, 2018:220).

Devletler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan siyasal sistemlerin merkezinde anayasaların olduğu kabul edilmektedir. Başta kamu düzeni ve güvenliği olmak üzere toplumu bir arada tutma ve bir sistematik içerisinde barındırma gereği olarak anayasalar, temel hak ve hürriyetlere ayrı bir önem atfetmiştir (Öztürk, 2019:112-113).

Ulus devletlerin kurulması ve hukuk devleti anlayışı ile birlikte dünyadaki gelişmelere bağlı olarak temel hak ve hürriyetlerin başta bilim dünyası olmak üzere, hukuk zemininde, yazılı ve görsel basında sürekli gündemde olduğu görülmektedir (Uslu, 2019:39). Bu anayasal temel hak ve hürriyetler, COVID-19 salgınıyla daha da adını duyurur hale gelmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı pandemi süreci dolayısıyla alınan tedbirlerin hukuki dayanaklarının neler olduğunu anayasadaki temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırma rejimleri ve kanuni idare ilkesi çerçevesinde tartışmak ve açıklamaktır. Bu bağlamda Anayasa'ya göre temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırma rejimleri, kanuni idare ilkesi öncelikli olarak ele alınmaktadır. Sonra ise pandemi döneminde alınan idari tedbirler olan karantina uygulaması, sokağa çıkma yasakları, iş yeri faaliyetlerinin durdurulması ve seyahat yasakları açıklanarak bunların anayasal ve kanuni dayanakları, kanuni idare ilkesi perspektifinden incelenmektedir.

1. 1982 Anayasası'nda Temel Hak ve Hürriyetler Rejimi

Günümüz demokrasilerinde hak ve hürriyetlerin her açıdan sınırsız olamayacağı gerçeğinden hareketle ülkemizde de başta devlet hayatı ve kamu düzeni bakımından hürriyetlerin pek çok nedenle sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu konuda genel uygulama hak ve hürriyetlere yönelik sınırlama nedenlerinin, sınırlama sürecinde uyulması gereken ilkelerin ve sınırlamanın sınırı niteliğindeki unsurların Anayasa'da belirtilmesi şeklinde olmaktadır (Tunç, 2018:219).

Temel hak ve hürriyetler konusundaki düzenlemelerde 1961 Anayasası'nda "insan haklarına dayalı", 1982 Anayasası'nda ise "insan haklarına saygılı" vurgusunun öne çıktığı görülmektedir. Çalışma konusunun mevcut 82 Anayasası'nda "hakların niteliği", "sınırlandırılması", "kötüye kullanma yasağı ve "yabancıların durumu" şeklinde ele alınıp düzenlendiği görülmektedir. Anayasa'ya göre "Herkes, kişiliğine bağlı dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir" (<https://www.mevzuat.gov.tr>, 2022). Bu madde "doğal hukuk" anlayışının bir tezahürüdür. Bu anlayışa bağlı olarak temel hak ve hürriyetlerin, devlet lütfu olmadığı, insanın kişiliğinin dokunulmaz, devredilmez bir unsurunu oluşturduğu vurgulanmıştır. Devlet ilke olarak bu alana müdahale edemez ve özel sınırlarına girmemekle yükümlüdür (Eren, 2018:353-354).

Söz konusu dokunulmazlık, devredilmez ve vazgeçilmezlik ilkeleri, anayasadaki "herkes" ifadesi ile devletin egemenliğindeki tüm bireyleri kapsadığını ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle vatandaşlar, yabancılar ve vatansızların devletin egemenliği alanında var

olan ve tüm bireyler için ortaya konulan temel hak ve hürriyetlere sahip olabileceğinin altı çizilmiştir.

Anayasa'da yer alan “Temel hak ve hürriyetler kişinin topluma, ailesine, diğer kişilere karşı sorumluluklarını ihtiva eder” ilkesi, bu hakların sınırsız olmayacağını ve birey için bir takım sorumlulukları da beraberinde getirerek hakkın özünde var olan sınırlılığa vurgu yapılmaktadır. Temel haklar konusunda bireye sorumluluklar yükleyen bu ilke ile birlikte anayasada diğer taraftan temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması konusu ele alınmaktadır. “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz” (<https://www.mevzuat.gov.tr>, 2022). Bu maddeye göre Anayasa sınırlamanın sınırını; ölçülülük ilkesi, öz (çekirdek) garantisini, kanunilik, demokratik ve laik toplum düzeninin gerekleri, sebebe bağlılık gibi ilkelerle belirlemiştir (Öztürk, 2019:135).

Yukarıda da ifade edildiği gibi temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasının önlenmesi de anayasada ele alınmaktadır. Buna göre, “anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, devlete veya kişilere, anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir” (<https://www.mevzuat.gov.tr>, 2022).

Temel hak ve hürriyetlerin durdurulması noktasında devlete belirli koşullarda yetki verilmiş ve yine yetkilerin sınırları anayasal olarak belirlenmiştir. Buna göre, “Savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir. Savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz” (<https://www.mevzuat.gov.tr>, 2022). Bunun anlamı şudur. Olağanüstü dönemlerde kitlelerin can güvenliği, yaşam ve sağlık hakkı tehlikede olduğundan kamu otoritesinin daha rahat hareketi söz konusu olup, temel hak ve hürriyetler daha fazla sınırlanabilmekte veya durdurulabilmektedir (Karatepe, 2018:382).

Anayasa temel hak ve hürriyetlerin durdurulmasında olağan dönemlerde olduğu gibi olağanüstü dönemlerde de “ölçülülük ilkesine” uyulmasını şart koşmuştur. Ayrıca bunlar uygulanırken milletlerarası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerin de ihlal edilmemesi gerekmektedir. Bu madde, temel haklar konusunda çok ağır bir daraltma anlamı taşısa da sert çekirdek haklar konusuna ne olursa olsun dokunulmayacağını da vurgulamaktadır.

1.1. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması

Günümüz insan hakları belgelerinde ve anayasalarında temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin ortak bir anlayış olduğu görülmektedir. Sınırlandırmada uluslararası hukukta kabul gören kriterler, günümüz anayasalarında da esas teşkil etmektedir. Bu bağlamda Türk hukuku açısından 1982 Anayasası'nın sınırlama ve güvence ölçütleri ile AİHS arasında büyük benzerlikler vardır. Anayasa'nın 13. maddesinde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin ilkelerin geniş ölçüde sözleşmeden alındığı görülmektedir (Eren, 2018:354).

Hürriyetlerin sınırlandırılmasında temel ilke, hürriyetin esas, sınırlamanın ise istisna olmasıdır (Akyılmaz, vd. 2019:91). Anayasa uygulanırken hürriyet alanı geniş, sınırlayan kurallar ise dar yorumlanır; açıkça bir hüküm yoksa hak ve hürriyetler sınırlandırılmaz (Karatepe, 2018:380). Bu koşulların tersine işleminde “hukuk devleti” ve “demokrasiden” söz edilemez. Sınırlandırma temel hak ve hürriyetleri yok etmek anlamı taşımaz. Sınırlandırmanın amacı kamu düzenini tesis etmek, özgürlüklerden tüm bireylerin faydalanmasını sağlamak ve toplumsal hayatın bozulmasını engellemektedir (Öztürk, 2019:135).

1982 Anayasası'nda temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması şartları, içinde bulunulan dönemin özelliklerine göre farklılaşmaktadır. Olağan koşullarda “sınırlanma”; savaş, seferberlik ve olağanüstü hâllerde ise kısmen veya tamamen “durdurulma” söz konusu olabilmektedir (Aslan, 2020:812). Bu bağlamda tekrar vurgulamak gerekirse “temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlandırılabilir. Bu sınırlamalar, anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz” (bilgi için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr>, 2022)

1.2. Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulması

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması, hakkın tamamını ortadan kaldırmayan bir kavram olmasına rağmen temel hak ve hürriyetlerin durdurulmasını ifade eden “durdurma” fiili geçici bir süre için belirli hakların kullanılmasının imkânsız hâle gelmesini ifade etmektedir (Değirmenci, 2020:54). Durdurma rejimi sınırlandırmanın çok ötesinde çok daha ağır bir daraltma anlamı taşımaktadır. Böylece temel hak ve hürriyetler kısıtlanırken olağanüstü hâle uygun tedbirlerin alınmasına imkân verilir. Ancak hiçbir şekilde temel hak ve hürriyetlerin tamamının kullanılması durdurulamaz (Eren, 2018:396).

Anayasal düzenin varlığını devam ettirebilmesi normal dönemler dışında hürriyetleri daha geniş ölçüde sınırlayan önlemlerle mümkün olabilmektedir. Buradaki temel amaç, anayasal rejimin normlarının sürekli olarak zedelenmesinin önüne geçmektir. Olağanüstü koşulların zararları ancak bu şekilde önlenir (Öztürk, 2019:141). Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklere müdahale edildiğinde başlangıçta içinde bulunulan dönem tespit edilmeli ve hangi güvence rejiminin uygulanacağı belirlenmelidir (Aslan, 2020:813).

Peki temel hakların durdurulmasında anahtar rolü olan “olağanüstü hâl” nedir? Ortak bir tanımla yapılamasa da ağırlıklı kanaate göre devletin olağan dönemlerdeki hukuki normlarıyla üstesinden gelemediği (Değirmenci, 2020:57). savaş, iç kargaşa, tabii afetler, ağır ekonomik bunalım (Akyılmaz vd. 2019:93), tehlikeli salgın hastalık gibi durumlarda ortaya çıkan

kamu düzenini tehlikeye sokan durumlarda başvuru bir uygulamadır. Olağanüstü hâl her ülkenin kendi iç hukukuna göre belirlenmektedir (Eren, 2018:398).

Temel hak ve hürriyetlerin durdurulması için “olağanüstü hâlin varlığının” önemi kadar durdurulmasında dikkat edilmesi gereken kriterler ve dokunulamayacak haklarda büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede temel hak ve hürriyetlerin durdurulması şartlarını şöyle sıralayabilir (bkz. Eren, 2018:400, Akyılmaz vd. 2019:93, Öztürk, 2019:137):

- ✓ Milletler arası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal edilmemesi:
- ✓ Ölçülülük ilkesi
- ✓ Çekirdek alana dokunma yasağı

Olağanüstü hâl durumlarında bile dokunulamayacak bazı hak ve özgürlükler bulunmaktadır. Mutlak güvence sağlayan bu hususlar ise şunlardır:

- Savaş hukukuna uygun ölümler dışında, kişinin yaşam hakkına maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz.
- Kişi din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bundan dolayı suçlanamaz.
- Suç ve cezalar geçmişe yürütülemez.
- Suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu kabul edilemez.

2. İdarenin Kanuniliği İlkesi

Kanunilik ilkesi, “hukuk devleti” ve “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkeleriyle bütünlük kazanan (Eren, 2018:356). ve bir olgunun kanunlarla ilişkisini anlatan bir kavramdır. İdare hukuku özelinde idarenin kanuniliği, idarenin teşkilat ve uygulamalarına kanunun hâkim olması, idarenin kanunlara riayet etmesi (Güler, 2020:182) , vatandaşların, idarenin keyfi eylem ve uygulamalarından korunması anlamı taşımaktadır (Akyılmaz vd. 2019:105).

Kanuni idare ilkesi, anayasada şu şekilde düzenlenmiştir. “İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır. Kamu tüzel kişiliği, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur.” Dolayısıyla idarenin fonksiyonu kanunla başlar ve kanunla biter. Kanun yoksa idare de yoktur. Bu koşul, yürütme ve yasama arasında kanun yoluyla kurulan bağlılığın formülüdür (Aydınöglü, , 2017:13). Bu ilke, idarenin icraatlarının kanuna dayanması ve kanuna aykırı davranmamasını vurgularken idarenin keyfi davranmasının önlenmesi açısından (Odyakmaz, 2018: 92). Türkiye Cumhuriyeti’nin hukuk devleti ilkesinin temel zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Kanuni idare ilkesi, temel hak ve hürriyetler alanına etki eden eylemler bakımından da önem arz etmektedir (Aydınöglü, 2017:11). Bu alan; insan onuru, adalet, eşitlik ve özgürlük değerlerini taşımalı ve hukukun genel ilkelerine uygun olmalıdır (Akyılmaz vd. , 2019:105). Anayasa’da yer alan “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir” ibaresinden anlaşılacağı üzere bu alana kanunsuz müdahale edilemeyeceği açıktır.

İdarenin kişi hürriyetinin kısıtlanmasında ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesinde kanunda gösterilen şekil ve şartların geçerli olabileceği zorunluluğu ile

anayasanın yine kanuni idare ilkesine atıf yaptığı görülmektedir (<https://www.mevzuat.gov.tr>, 2022). “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır” ilkesi, idarenin yasallık dayanağının bir sonucu olarak yasaya uygun hareket edip etmediğinin yargısal denetimine de vurgu yapmaktadır (<https://www.anayasa.gov.tr>, 2022).

3. COVID-19 Pandemide İdarenin Aldığı Tedbirlerin Hukuki Dayanakları

Çalışmanın bu başlığı altında idarenin aldığı tedbirler, tedbirlerin hangi temel hak ve hürriyetleri kısıtladığı, bunların anayasal ve hukuki dayanaklarının neler olduğu ele alınmaktadır. Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından “küresel pandemi” olarak nitelenen COVID-19 salgını, insan sağlığı açısından büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Birçok ülkeyi tehdit eden bu virüsün etkisi sadece sağlık alanıyla sınırlı kalmamış ülkelerin ekonomik, siyasi ve hukuki sistemlerinde krizleri de beraberinde getirmiştir.

Pandemi ve epidemide dönemlerinde başta olmak üzere salgın hastalıklarla mücadelede devlet, kamu sağlığı çerçevesinde vatandaşlarının yaşam ve sağlık haklarını korumakla yükümlüdür. Hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak bu yükümlüğü yerine getirirken anayasa ve kanunlar çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir.

Pek çok devlet insanların sağlığını ve yaşam hakkını tehdit eden pandemi sürecini yönetirken olağanüstü hâl ilan etmiştir. Ancak Türkiye’de olağanüstü hâl ilanına gidilmemiştir. İdare, olağan dönemler için yürürlüğe girmiş mevzuatlar dâhilinde sokağa çıkma yasakları, işyeri faaliyetlerinin durdurulması, seyahat yasakları ve zorunlu karantina uygulamaları gibi tedbirler olarak salgınla mücadele etmeye çalışmıştır.

3.1.Sokağa Çıkma Yasağı

Sokağa çıkma yasağı, kamu güvenliğinin bozulduğu takdirde kamu düzenini tekrar sağlamak amacıyla uygulanan bir kolluk tedbiri olup, belirli bir bölgede yaşayan bireylerin, buldukları mahal dışına çıkmalarını engelleyen genel bir idari işlemdir (Ardıçoğlu, 2015).

COVID-19 salgınının toplum sağlığı açısından oluşturduğu riski engellemek adına alınan idari tedbirlerden biri sokağa çıkma yasağı olmuştur. İlk yasaklar belirli yaş gruplarına yönelik olmuştur. Belirli yaş gruplarına yönelik bu yasaklamalar aynı zamanda anayasadaki temel hürriyetlere getirilen sınırlandırmaların ölçülülük ilkesine aykırı olacağı düşüncelerini de beraberinde getirmiştir. Nitekim daha önce bahsettiğimiz gibi anayasada sınırlandırma ve durdurma rejimlerinin ortak şartı ölçülülük ilkesine uyulmasıdır.

İstisnalar dışında “30 büyük il ve Zonguldak ilinde ikamet eden tüm vatandaşlara” ise 2 gün süreli olarak ilk sokağa çıkma yasağı 10.04.2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı’nın genelgesi ile ilan edilmiştir (<https://www.icisleri.gov.tr>, 2020). Tüm vatandaşlar için getirilen bu yasaklar hafta sonları, dini bayramlar, yılbaşı gibi belirli günlerde ve hafta içi belirli saatler şeklinde devam etmiştir.

Alınan sokağa çıkma yasağına ilişkin tedbirler konusunda, İl İdaresi Kanunu çerçevesinde vali ve kaymakamlar geniş ölçüde yetkilendirmiştir. Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 27. ve 72. maddeleri uyarınca illerde valilerin ek tedbirler alması için tüm il

valiliklerine genelge gönderilmiştir. Ayrıca bu kararlara uymayanların Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 282. maddesi gereğince idari para cezası verilmesi ve suç teşkil eden davranışlara ilişkin TCK'nın 195. maddesi uyarınca adli işlem başlatılacağı belirtilmiştir (Şenol, 2020).

Kamu yönetimi açısından en önemli konulardan biri yerel düzeydeki problemlere yerel düzeyde müdahale etmektir. Vali ve kaymakamların yetkili oldukları sınırlarda sorunlara zamanında müdahale etme ve çözüm üretme konusunda etkin oldukları görülmektedir (Kırışik ve Durdu 2016:174). Sokağa çıkma yasağı kararları kapsamında vali ve kaymakamları daha çok yetkili kılmak salgın sürecindeki riski en aza indirmek ve bu süreci etkili bir şekilde yönetmek adına düşünülmüştür.

Kamu sağlığının korunması adına İl İdaresi Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu uyarınca İçişleri Bakanlığı tarafından vali ve kaymakamlara yetkiler verilmesi idare hukuku bakımından yetki unsurunun aşıldığı eleştirilerine sebep olmuştur. Nitekim yetki ancak kanunla verilebilir ve yasallık ilkesine uyulmamasının şartı butlandır görüşleri dile getirilmiştir. Bu eleştiriye temel dayanak olarak idare tarafından kamu düzeninin sağlanması ancak kanunilik ilkesine uymakla mümkündür ilkesidir (Güler, 2020:191). İdarenin kolluk faaliyetleri kapsamındaki yetkileri temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması anlamına geldiğinden bu tür müdahalelere ilişkin yetkilerin kanunda açıkça düzenlenmesi gerektiği savunulmaktadır (Sever, 2020:214). Arduçoğlu'na göre, (2015) sokağa çıkma yasağı ilan etme gibi bir idari karar, kanuni dayanak olmaksızın idarenin kendiliğinden tayin edebileceği masum bir tasarruf değildir. Ayrıca İl İdaresi Kanununun 11/C maddesi şu şekildedir: "İl sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufa müteallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve görevlerindedir. Vali, kamu düzeni veya güvenliğinin olağan hayatı durduracak veya kesintiye uğratacak şekilde bozulduğu ya da bozulacağına ilişkin ciddi belirtilerin bulunduğu hâllerde on beş günü geçmemek üzere ildeki belirli yerlere girişi ve çıkışı kamu düzeni ya da kamu güvenliğini bozabileceği şüphesi bulunan kişiler için sınırlayabilir. Belli yerlerde veya saatlerde kişilerin dolaşmalarını, toplanmalarını, araçların seyirlerini düzenleyebilir veya kısıtlayabilir ve ruhsatlı da olsa her çeşit silah ve merminin taşınması ve naklini yasaklayabilir." Görüldüğü üzere tamamen güvenlik odaklı bir kanundur (Sever, 2020:224). Kamu düzeni ve kamu güvenliğini bozabileceği şüphesi bulunan kişiler için kanunda ilde belirli yerlerde dolaşmanın sınırlandırılmasından bahsedilmiştir. Tüm illerde ve genel sokağa çıkma yasağının yasal dayanağını karşılamadığı tartışmaları bu noktada gündeme gelmiştir.

Diğer bir kanun ise Umumi Hıfzıssıhha Kanunudur. Bu kanunun 27, 57 ve 72. maddelerinde salgın hastalıklar ve alınacak tedbirler düzenlenmiştir. Umumi Hıfzıssıhha Kanununun bahsettiğimiz maddelerinde sokağa çıkma kısıtlamaları açıkça düzenlenmemiş, COVID-19 salgını sayılan hastalıklar arasında belirtilmemiş, tedbirlerle ilgili net bir hukuki çerçeve çizilmemiş, sınırlamalarla alakalı güvencelere de yer verilmemiştir (Aslan, 2020:827). Bu maddelere göre pandemi döneminde alınan tedbirlerin ölçüsü ve sınırı belirsizdir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu kanun 90 yılı aşmış bir kanundur. Detaylı bir şekilde hazırlanmış olsa dahi bahsettiğimiz konuları karşılayamamaktadır ve güncellenmesi gerekmektedir (Güler, 2020:190).

Sokağa çıkma yasakları, anayasanın güvencesi altında olan temel hak ve hürriyetlere pek çok kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamalar, her şeyden önce seyahat hürriyetine (m.23) ve kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına (m.19) bir müdahale niteliğindedir. Ayrıca bu hürriyetlere bağlı olarak sınırlamalar “eğitim hakkını, çalışma hakkını, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını, özel hayatın gizliliğini, maddi ve manevi varlığı geliştirme hakkını, hak arama hürriyetini,” de etkilemektedir (Aslan, 2020: 815). Seyahat hürriyeti ve kişi hürriyetinin sınırlandırılmasında genel sağlık veya salgın hastalık kısıtlama sebepleri arasında sayılmamaktadır. Genel sağlık sebebiyle sınırlandırma özel hayatın gizliliğine, konut dokunulmazlığına, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına getirilebilir (TÜBA Covid-19 Küresel Salgını: Hukuki Değişim ve Etkileşimler Raporu, 2020:13). Bu nedenle, Gözler’e göre Türkiye’de olağan dönemlerde genel sağlık sebebiyle, “mülkiyet hakkı, hak arama hürriyeti, çalışma ve sözleşme hürriyeti, seyahat ve yerleşme hürriyeti” kanunla dahi sınırlanamaz. Bu durumda “durdurma rejimi” yani olağanüstü hâl ilân edilmesi ve sınırlamaların da olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle yapılması gerekmektedir (Gözler, 2021). Bu tedbirlerin birçoğu kanunla dahi değil İçişleri Bakanlığı genelgeleriyle getirilmiştir.

Bu yasak kapsamında alınan tedbirlerin olağan üstü hâl ilanını gerektirmeden olağan dönem mevzuatı dâhilinde yönetilebileceği görüşünü savunanlar da vardır. Şen’e göre ülkede tehlikeli salgın hastalık baş göstermesi durumunda idare kamu düzenini tesis etmek için temel hak ve hürriyetleri olağan dönemlerde de kanunla sınırlayabilecek kararlar alabilir. Yasağın kanunda açık bir şekilde kim tarafından, nasıl ve hangi sürelerde uygulanacağı, açıkça belirtilmelidir (Şen, 2021). Sokağa çıkma yasağı kararları değerlendirildiğinde, bu yasağın sonucunu doğuracak bir idari işlem yapma yetkisinin olağan dönem kanunları ile mülki amirlere verilmediği açıktır. Kişileri evleri dahi olsa belirli bir yerde tutma zorunluluğu getirdiğinden; anayasadaki pek çok temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanması, belirli süreler için durdurulması anlamına gelmektedir. Sınırlandırma rejimini gerçekleştirecek mevzuat türü ise kanundur. Yani yasama tasarrufu olmaksızın idari bir tasarrufla bu özgürlükler kısıtlanamaz, kullanımları durdurulamaz (Arduçoğlu, 2020).

3.2.Zorunlu Karantina Uygulamaları

Karantina, bulaşıcı salgın hastalığa yakalanan şüpheli durumdaki bireylerin hastalığın kuluçka süresi boyunca diğer bireylerle temasını engellemeye yönelik bir sağlık tedbiridir. Yeni ortaya çıkmış bir salgında ne gibi tedavi yöntemleri ya da ilaçlar kullanılacağına belirlenmesi sürecinde kuşkusuz ilk ve en etkili yöntem olarak karantina akla gelmektedir (Sever, 2020:206).

Ülkemizde korona virüs salgınından korunmak, bireylerin temasını azaltmak için 3 tür karantina uygulaması yapılmıştır. Bunlardan ilki 13.03.2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı genelgesiyle bazı ülkelere girişini yasaklayan ve Türk vatandaşlarının da ülkeden çıkışını durduran, ülkeye dönmek isteyen vatandaşların ise 14 gün zorunlu karantinaya alınması kararını içeren tedbirdir (<https://www.icisleri.gov.tr>, 2020). İkincisi tüm Türkiye’de virüs bulaşan bireylerin hastanelerde karantina altına alınması ve üçüncüsü de virüs bulaşan bireylerin evlerinde karantinaya alınmasıdır (Şenol, 2020).

Karantina uygulaması, temel anayasal haklardan kişi hürriyeti ve seyahat hürriyetine müdahale edilip edilmediği sorusunu akla getirmektedir. Anayasa kişi hürriyeti ve güvenliğinin

özel sınırlama sebebi olarak yalnızca “hastalık yayabilecek kişinin bir müessesede tedavisi için” sadece o kişinin özgürlüğünü kısıtlayıcı tedbirler alınmasını ve seyahat hürriyetinin ise “suç soruşturması, suç kovuşturması ve suç işlenmesini önlemek amacıyla” öngörmüştür. Bu da karantina uygulamasının bazı noktalarda anayasaya aykırı olduğunu göstermektedir. Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 72. maddesinde ise karantina kelimesi geçmese de tecrit ve set kelimeleriyle ev ve mahalle karantinasını kastettiği açıktır.

3.3.İşyeri Faaliyetlerinin Durdurulması

COVID-19 salgınıyla mücadele kapsamında alınan idari önlemlerden biri de işyeri faaliyetlerinin durdurulması olmuştur. Umuma açık istirahat ve eğlence yerleri olarak faaliyet yürüten ve vatandaşların çok yakın bir mesafede bir arada bulunarak hastalığın bulaşma riskini arttıracakı gerekçesiyle İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan genelgeler ile gerçekleştirilmiştir. İlk olarak kafe, lokanta, düğün salonları, sinema salonları, spor salonları, yüzme havuzları gibi pek çok işletmenin faaliyetleri geçici süre durdurulmuştur (<https://www.icisleri.gov.tr>, 2021). Birkaç gün sonra bu kısıtlamaya berberler, kuaförler, güzellik merkezleri ve AVM’ler dâhil edilmiştir (<https://www.icisleri.gov.tr>, 2021).

Umumi Hıfzıssıhha Kanununa baktığımızda genel olarak belli tür işyerlerinin durdurulmasının belirtilmediğini ve genel kolluk mevzuatında da bu tür bir salgında uygulanacak genel bir kural bulunmadığını görülmektedir. Dolayısıyla çalışma faaliyetlerinin durdurulmasının herhangi bir yasal dayanağı da bulunmamaktadır (Sever, 2020:227).

3.4.Seyahat Yasakları

Tüm dünyayı etkileyen COVID-19 salgınının en temel özelliği, insanlar arası temas ve hava yolu ile çok hızlı bulaşması ve enfekte insan sayısının çok hızlı artması olduğu vurgulanarak İçişleri Bakanlığı tarafından 28.03.2020 tarihinde yayımlanan genelgeye göre hava yoluyla ulaşım yapacak vatandaşların seyahat izin belgesi alması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca virüsün yayılmasını engellemek, toplum sağlığı ve kamu düzeni korumak için şehirlerarası otobüs seferlerini de valilik iznine bağlamış ve Seyahat Kurulları oluşturulması kararı alınmıştır (<https://www.icisleri.gov.tr>, 2021). 03.04.2020 tarihli genelge ile 31 ilde hava yolu, kara yolu ve deniz yolu ile yapılacak tüm giriş ve çıkışlar 15 gün durdurulmuştur. Valilere Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 27. ve 72. maddesi ile İl İdaresi Kanununun 11/C maddesi gereğince ek tedbirler getirme yetkisi verilmiştir (<https://www.icisleri.gov.tr>, 2021).

13.03.2020 tarihinde ise Cumhurbaşkanı Resmi Gazete’ de bir genelge yayımlayarak yurtdışından gelebilecek riski azaltmak amacıyla ve kamu hizmetlerinin yürütülmesinde bir soruna sebebiyet vermemek için kamu görevlilerinin yurt dışına çıkışını durdurmuştur (<https://www.resmigazete.gov.tr>, 2021). Sonrasında bu yasak, Cumhurbaşkanı tarafından tüm vatandaşları kapsayacak biçimde genişletilmiştir (<http://web.shgm.gov.tr>, 2021). Günümüz demokrasilerinde seyahat hürriyeti, bireylerin yurt içinde ve yurt dışında serbestçe dolaşma hakkı olarak tanımlanır. İnsanlar maddi ve manevi varlığını geliştirme, yeni bilgiler, fırsatlar elde etme, mesleki sosyal faaliyetlerde bulunabilme amacıyla seyahat ederler (Karatepe, 2018:361-362). Anayasanın 23. maddesine göre “herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.”

Seyahat hürriyetini durduran idari tedbirlerinde anayasal dayanaktan yoksun olmaması gerektiği görüşleri böylece gündeme gelmiştir. Nitekim anayasada seyahat hürriyetinin özel

sınırlandırma nedenleri yalnızca “suç soruşturması ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek amacıyla kanunla” vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, “ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı” olarak belirtilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması, toplumun var olabilmesi ve devletin bekası için bir zorunluluktur. En geniş özgürlük anlayışına sahip rejimlerde de bu durum esastır. Hakların sınırlandırılması her şeyden önce kamu düzenini tesis etmenin bir gereğidir (Akyılmaz vd. 2019, s. 90-91). Özellikle COVID-19 pandemisinin ülkemizde yayılmasını önlemeye yönelik olarak devlet idaresi, kamu düzenini sağlamak amacıyla temel hak ve hürriyetlerin olağan dönemlerden daha fazla sınırlandırılması kavramı olarak geçen durdurma rejimine başvurmuştur. Anayasal bir çare olarak bunun da gereği tehlikeli salgın hastalık sebebiyle olağanüstü hâl ilan etmektir (TÜBA, 2020 :17). Ancak idare bu durumu tercih etmemiştir. Bunun temel nedeni olarak da olağanüstü hâl ilanının ortaya çıkaracağı siyasi ve ekonomik maliyetin ölçüsüz olacağı düşünülmüş olabilir. Çünkü bir savaş, seferberlik ya da ayaklanma hâlinde ilan edilen olağanüstü hâl ile salgın hastalık ve ağır ekonomik bunalımdaki olağanüstü hâl ilanı farklılık göstermektedir (Şenol, 2020).

Olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetlere müdahale edilmesi ise 13. maddedeki belirtilen özel sebeplerle sınırlandırmayı gerektirmektedir. Ancak salgın tedbirleri kapsamındaki sınırlandırma, bu özel sebepleri sağlamamaktadır. Özel sebepleri sağlasa dahi kanunilik ilkesi şartına uymamaktadır. Bu durumlarda söz konusu uygulamaların kanunilik ilkesine aykırı olması bu uygulamaları başlı başına anayasaya da aykırı hâle geldiği tartışmalarına neden olmuştur (Aslan, 2020:830).

İdarenin bu süreçte aldığı tedbirler, İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan genelgelece duyurulmuştur. Genelgelece belirtilen yasakların ise muğlak olduğu ileri sürülmektedir. Yasakların sınırları net bir şekilde belirlenemezse yasaklara uymayanlara farklı yaptırımlar uygulanmasına neden olabilmektedir. Bu durumda idarenin keyfiliğine, eşitsizliğe ve bu durumun sonucu olarak da hukuka aykırılık gündeme gelmektedir (Güler, 2020:197).

Kaynakça

Akbulut, E., Kanuni İdare İlkesi Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Akyılmaz, B., Sezginer, M., Kaya, C., Türk İdare Hukuku, Savaş Yayınevi/Ankara, 2019.

Aslan, V., Covid-19 Salgını Sebebiyle Uygulanan Sokağa Çıkma Kısıtlamalarının 1982 Anayasası'na Uygunluğu, İstanbul Hukuk Mecmuası, s. 812-831, 2020.

Aydın, N., Weberyen Bürokraside Liyakat ve Türk Kamu Bürokrasisinden Bir Kesit: ‘Siyasetin Bürokrasi İronisi’, Sayıştay Dergisi, s. 51-67, 2012.

Aydınoğlu, Z. K., İdarenin Kanuniliği İlkesi Bağlamında İdari Yaptırımlar, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(1), s. 11-43, 2017.

Değirmenci, M., Türkiye'de Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulmasının Anayasal Çerçevesi, Etü Sosyal Bilimler Dergisi, s. 45-72, 2020.

Eren, A., Anayasa Hukuku Ders Notları, On İki Levha Yayıncılık/İstanbul, 2018.

Güler, B., İdarenin Covid-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasağı Kararlarının Kanuni İdare İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 180-201, 2020.

<http://web.shgm.gov.tr/tr/covid-19-tedbirler/6330-ucus-yasagi-bulunan-ulkeler>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.01).

<https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderildi>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.01).

<https://basin.adalet.gov.tr/koronavirus-salgin-tehdidi-nedeniyle-durusmalarin-ertelenmesi-ve-yargi-alaninda-alinan-diger-tedbirlere-iliskin-hsk-genel-kurulu-karari>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.01).

<https://birikimdergisi.com/guncel/7331/hukuka-uygun-olmayan-sokaga-cikma-yasagi-hukuka-aykiri-midir>. (Erişim Tarihi: 2020, 12.28).

<https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/20.5.2480.pdf>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.01)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Karantina>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.03).

<https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/dunya-saglik-orgutu-yeni-tip-koronavirusu-kuresel-salgin-ilan-etti/1762600>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.03).

<https://www.anayasa.gen.tr/korona.htm>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.04).

https://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_Karari/2014-149.pdf. (Erişim Tarihi: 2021, 01.03).

<https://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1553832-sokaga-cikma-yasagi-ve-secimin-ertelenmesi>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.02).

<https://www.icisleri.gov.tr/2-gun-sokaga-cikma-yasagi>. (Erişim Tarihi: 2020, 12.29).

<https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsızligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi>. (Erişim Tarihi: 2020, 12.28).

<https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-kapsaminda-ucakotobus-seferleri-genelgesi>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.01).

<https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligi-ve-hudut-idare-mulki-amirliklerine-genelge>. (Erişim Tarihi: 2020, 12.27).

<https://www.icisleri.gov.tr/bakanligimiz-81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-bir-genelge-daha-gonderdi>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.01).

<https://www.icisleri.gov.tr/sehir-giriscikis-tebirleri-ve-yas-sinirlamasi>. (Erişim Tarihi: 2020, 12.28).

<https://www.icisleri.gov.tr/sehir-giriscikis-tebirleri-ve-yas-sinirlamasi>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.01).

<https://www.icisleri.gov.tr/sokaga-cikma-yasagi-bulunan-18---20-yas-arasindaki-genclerle-iligili-istisnalar>. (Erişim Tarihi: 2020, 12.28).

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. (Erişim Tarihi: 2020, 12.29).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200313-8.pdf>. (Erişim Tarihi: 2021, 01.01).

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa.htm>. (Erişim Tarihi: 2020, 01.03).

<https://www.youtube.com/watch?v=BJrCcsp6mRM&t=2206s>. (Erişim Tarihi: 2020, 12.29).

Karatepe, Ş., Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Savaş Yayınevi/Ankara, 2018.

Kırışik , F., Durdu, M., Vali Ve Kaymakamların Sokağa Çıkma Yasağı Ve Güvenlik Bölgesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 167 – 183, 2016.

Odyakmaz, Z., İdare Hukuku, Umuttepe Yayınları/Kocaeli, 2018.

Özgenç, İ., Tüba Covid-19 Küresel Salgını: Hukuki Değişim ve Etkileşim Raporu. Berk Grup Yayıncılık/Ankara, 2020.

Öztürk, N. K. Anayasa Hukuku, Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2019.

Sever, Ç., Covid-19 Günlerinde İdare Hukuku: Salgınla Mücadelede Kolluk Yetkileri Üzerine Bir Deneme, Anayasa Hukuku Dergisi, s. 187-238, 2020.

Tunç, H., Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Gazi Kitabevi/Ankara, 2018.

Tüba, Covid-19 Küresel Salgını: Hukuki Değişim ve Etkileşimler Raporu, Berk Grup Matbaacılık/Ankara, 2020.

Uslu, F., Türk Anayasa Hukuku, Adalet Basım Yayım/ İstanbul, 2019.

Yanık, M., 1982 Anayasası'nın İnsan Hakları Anlayışının Uluslararası Belgeler ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 1133-1161, 2008.

KRİZ VE İDARİ REFORM İLİŞKİSİ:

TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE İDARİ REFORM

Kıymet ÇAKIR¹
Prof. Dr. Ali ŞAHİN²

¹ Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü,

² Konya Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ÖZET

Türk kamu yönetimi disiplini açısından idari reform konusu yeni bir olgu değildir. Türkiye’de idareyi geliştirme, yeniden düzenleme, modernleşme ya da idari reform çabaları Osmanlı Devleti’nden bu yana sürekli gündemde olan ve uzun bir tarihi geçmişe sahip bir konudur. Ancak Türkiye’de yapılan idari reformların tarihi çok eskiye dayansa da başarılı olamamıştır. Çünkü reform hareketlerinin başarılı olabilmesi için her şeyden önce reformla ilgili yasal düzenlemelerde benimsenen ilkeler, normlar ve değerler, toplumun kendine özgü yapılanmasını, geleneklerini, ülkenin özel koşullarını ve gereksinimlerini dikkate alması gerekmektedir.

Türkiye’de yüzyıllardır bir slogan haline gelen reform hareketlerini algılama biçimi, sürekli kanunlar yapmak ve mikro düzeyde raporlar hazırlamak şeklinde kendini göstermektedir. Tanzimat’tan günümüze kadar yapılan bütün çalışmalarda genel olarak mevzuatçı/şekilci bir anlayış benimsenmiş ülkenin kendine özgü koşulları bağlamında toplumsal sorunların temeline inilememiştir. Türk kamu yönetimi sisteminde yapılmak istenen reform hareketlerinin esas sorunu, reformların etkilendiği faktörler ile reformların benimsenmesi ve uygulanmasıdır. Görüldüğü üzere idari reform çabalarının etkinliği ve derinliği ülkelerin durumsal yapısına göre farklılık arz etmektedir. Başka bir ifadeyle, her ülkenin sosyal, kültürel, siyasal ve idari yapısına göre reformların, benzerlik ve farklılık göstermesi mümkündür.

Tarihsel olarak bakıldığında, idari reform tartışmaları ve çabalarının ekonomik, sosyal, siyasal, idari vb. alanlarda ortaya çıkan krizlerle çok yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Kamu yönetiminde reform çabaları, dünyanın her yerinde özellikle büyük ekonomik krizler sonrası hız kazanmıştır. Krizi kontrol altına almak, mevcut düzeni onarmak veya yeniden inşa etmek amacıyla ciddi kararlar uygulamaya alınmıştır. Bu çalışmada kriz ve reform ilişkisi ele alınarak; krizi önleme veya mevcut krizden az hasarla çıkmak amacıyla yapılan kamu yönetimi reform çalışmalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kriz Reform İlişkisi, Ekonomik Kriz, Türkiye’de İdari Reform

1.GİRİŞ

Türk kamu yönetimi disiplini açısından idari reform konusu yeni bir olgu değildir. Türkiye’de idareyi geliştirme, yeniden düzenleme, modernleşme ya da idari reform çabaları Osmanlı Devleti’nden bu yana sürekli gündemde olan ve uzun bir tarihi geçmişe sahip bir konudur.

Başka bir ifadeyle, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ülkelerinin tamamının gündemini meşgul eden en önemli konulardan birisi olan kamu yönetiminde reform çalışmaları, Türk kamu yönetimi bağlamında da yeni karşılaşılan bir durum değildir.

Tarihsel olarak bakıldığında, idari reform tartışmaları ve çabalarının ekonomik, sosyal, siyasal, idari vb. alanlarda ortaya çıkan krizlerle çok yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Kamu yönetiminde reform çabaları, dünyanın her yerinde özellikle büyük ekonomik krizler sonrası hız kazanmış ve ülkeler bu dönemlerde idari reform çabası içine girmişlerdir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ve Türkiye'deki reform çabalarına bakılacak olursa, reformla ilgili girişimlerin genelde ekonomik kriz sonrası dönemlerde gündeme geldiği söylenebilir.

Devlet ve ulusların mevcut durumlarından daha iyi bir konuma gelmeleri hedeflenirken, oluşabilecek potansiyel kayıp tehdidi olarak beklenmedik bir zamanda sürpriz olarak ortaya çıkan ani değişiklikler karşımıza “kriz” olarak çıkmaktadır. Çeşitli bilim dallarında ve özellikle konuşma dilinde çok yaygın olarak kriz ifadesi kullanılmaktadır. En basit ifadeyle kalp krizi denildiğinde, vücuda ciddi zararlar verebilen hatta ölümlü sonuçlanabilecek olan, aniden beklenmedik bir zamanda meydana gelen, insanda korku ve paniğe neden olan, kontrol edilmesi de oldukça güç, yaşamsal bir dönüm noktası aklımıza gelir. Sistem olarak politik sistemi, devlet yönetimini de bir organizmaya benzetirsek, insan vücudunda olduğu gibi, ekonomik, politik krizlerde de ciddi bir potansiyel tehlike durumu söz konusudur.

Dünya çapında özellikle son iki yıl içerisinde çok ciddi krizler yaşandığına şahit olmaktadır. Özellikle aniden ortaya çıkan Covid pandemi durumu, ardından gelişen ekonomik problemler, ülkeler arası gerginlikler ve hatta savaşlar çok ciddi krizlerin sinyallerini vermiştir.

Devlet yönetimleri zaman zaman yaşanan krizleri yenmek amacıyla reform çalışmaları içerisinde girmiştir. Krizi kontrol altına almak, mevcut düzeni onarmak veya yeniden inşa etmek amacıyla ciddi kararlar uygulamaya alınmıştır. Bu çalışmada kriz ve reform ilişkisi ele alınarak; krizi önleme veya mevcut krizden az hasarla çıkmak amacıyla yapılan kamu yönetimi reform çalışmalarına yer verilmiştir.

2.KRİZ KAVRAMI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Kriz, en genel tanımıyla yaşamı tehdit eden bir durum ya da beklenmeyen koşulların üstesinden gelme gerekliliği ve önceliğidir. Endişe, panik, felaket, stres durumu da zaman zaman kriz anlamında kullanılmıştır. Beklenilmedik bir zamanda sürpriz bir şekilde ortaya çıkan, örgüt tarafından acele karar verilmesi gereken, örgütün önleme ve uyum mekanizmalarını diskalifiye eden, örgütün mevcut değerlerini, hedeflerini ve varsayımlarını tehdit eden gerilim durumu “kriz” (Tağraf, Arslan, 2003: 150) olarak ifade edilebilir. İçinden çıkılması zor bir durum olan kriz, kötüye gidiş, bir tehdit içerdiği için acil müdahale gerektirmektedir. Tıptan, psikolojiye, iktisattan sosyolojiye pek çok bilim dalında kullanılan kavram, politika biliminde ise; “bir karar birimine ait temel amaçların tehdit edildiği süreç olarak açıklanmaktadır. Tehdit kavramının yanı sıra zaman baskısı ve şaşkınlık kavramları da kriz kavramının öğeleri arasında sayılmaktadır” (Öztürk, 2010:1).

Krizin genel özellikleri de tanımlarını pekiştirir niteliktedir. Kriz durumunda, örgütlerin üst düzey hedefleri ve varlığı tehdit altında kalmaktadır. Örgütün krizi önleme mekanizması yetersiz kalmaktadır. Beklenmedik ve ani bir değişimle sürpriz bir şekilde ortaya çıktığı için acil müdahale gerektirmektedir. Karar vericilerde gerilime yol açmakla birlikte, genel olarak toplumda da korku ve paniğe sebep olabilmektedir. Yaşamsal bir dönüm noktası olan krizlerin kontrol edilmesi de oldukça güçtür (Tağraf ve Arslan, 2003: 150)

Habermas (1976) krizleri, “sistem bütünlüğünü tehdit eden ve süreklilik gösteren sorunlar, huzursuzluklar biçiminde tanımlamakta ve krizlerin, bir sosyal sistemin yapısının, o sistemin devamlılığı için çözülmesi gereken sorunları çözme olanaklarının ve kapasitesinin azalması halinde ortaya çıktığını vurgulamaktadır.” Habermas, günümüz kapitalist sisteminde ekonominin siyasallaşması sürecinde olduğunu belirtmekle birlikte krizlerin sadece ekonomik kriz olmadığını ifade etmektedir. Böylece, ekonomik sorun ya da krizlerin giderek politik sisteme yerleşmesi, konumlanması ifade edilmektedir. Ekonomik krizlerin politik sistemi etkilemesi durumunda devlet, ekonomik problemleri, kamu harcamalarını artırmadan çözememekte ya da krizlerden kurtulmak için gerekli olan rasyonel ve yönetsel kararlar alamamaktadır. Bu da devlete yeni bazı sorun alanları oluşturmakta ve bir rasyonalite krizine dönüşmektedir (Balahan, 2004:8).

3. KAMU YÖNETİMİNDE KRİZ VE İDARİ REFORM İLİŞKİSİ

Kamu yönetiminde reform çabaları, dünyanın her yerinde savaş dönemleri ve büyük ekonomik krizler sonrası hız kazanmış; hükümetler özellikle bu dönemlerde idari reform yapma çabası içerisine girmişlerdir. Bu bağlamda 1929’da dünyanın kaşı karşıya kaldığı ekonomik kriz ve 1970’lerdeki mali krizin idari reform çalışmaları açısından önemli iki tarih olduğu söylenebilir. Söz konusu dönemleri de dikkate alarak Türkiye’deki idari reform faaliyetlerine bakılacak olursa; idari reform ile ilgili gelişmelerin, ekonomik krizler başta olmak üzere siyasi krizler ve askeri darbeler dönemlerinde gündeme geldiği görülmektedir (Güler, 1996; Karaer, 1987; Alada, 2006).

Bir örgüt ya da işletme ele alındığında krizin oluşumuna neden olan olaylar, içsel nedenler ve dışsal sebepler şeklinde iki grupta incelenebilir. Var olan sistemin dışında yer alan dış çevrede oluşan gelişmeler “dışsal sebepleri”, var olan sistemden kaynaklanan sebepler ise “içsel sebepleri” meydana getirmektedir. Başlıca dış çevre faktörleri; tabi felaketler, meydana gelebilecek kazalar, ekonomi ve piyasa değişiklikleri, piyasa dalgalanmaları, yatırım baloncukları, iş ilişkileri krizleri, teknolojik değişiklikler, hukuki ve politik düzenlemeler, sosyal ve kültürel faktörler, sağlık felaketleri, güçlü rekabet şartları, terör ve global krizler sayılabilir. İç çevre faktörleri ise; tepe yöneticilerin yetersiz olması, eksik bilgi toplama ve yetersiz tecrübe, yönetimin değer, inanç ve tutumları, geçmiş ve tecrübeler, hayat safhası, örgütsel sorunlar, teknolojik arızalar, veri kaybı, güvenlik ihlalleri, iletişim teknolojileri, modası geçmiş araçlar sayılabilir (Öztürk, 2010: 3-12).

Pek çok bilim dalında kullanılan kriz kavramı, kamu kurum ve kuruluşları için de tehdit ve risk oluşturarak mevcut kamu yönetimini etkilemektedir. Kamu yönetiminde kriz yönetimi ise, kamu hizmetlerinin yürütülmesi esnasında hizmetlerde aksamaları, kurumun itibarının, halkın güven ve desteğinin zarar görmesi ya da kaybedilmesini önlemek üzere, kurumsal yapıdan veya

çevreden kaynaklı sorunların doğmadan veya kontrolden çıkmadan bilinçli, sistemli ve koordineli yönetilmesidir (Akdağ, 2013: 39-40)

Özellikle kapitalist sistemde kriz kavramının tartışılırken; genellikle, devletin yerine getirmek durumunda kaldığı işlevlerinden hareket edilmektedir. Ekonomik, sosyal ve politik krizler, devletin bir yandan sermaye birikimi için uygun koşulları sağlamaya çalışmak ve diğer yandan toplumsal düzeni korumak olan birbiriyle çelişen iki işlevi yerine getirmesi sürecinin doğal bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Neo Marksist yaklaşımlar, ekonomik olsun ya da olmasın krizlerin sosyal ve politik bir nitelik gösterdiği temeline dayanmaktadır. Politik kriz kavramının ise “meşruiyet” ifadesi ile yakından ilişkisi vardır. Neomarksist kurama göre, meşruiyet krizi genel anlamda; politik sistemin ya da devlet bürokrasisinin çalışamaz hale gelme durumu olarak tanımlanmaktadır. Politik kriz, devletin ya da politik sistemin olması gereken şekliyle, normal bir biçimde çalışma ya da bu yönde bir gelişim gösterme kapasitesinin kalmaması durumudur. Özellikle politik krizlerde, siyasi partilerin ya da politikacıların, sistemi başarılı bir biçimde idare edemedikleri durumlarda, sistemin konsensüs sağlaması güçleşmekte ve yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak bir meşruiyet krizine dönüşmektedir. Politik meşruiyet devletin krizi önleme ya da onunla baş etme stratejilerini başarılı bir biçimde uygulama kapasitelerinin varlığına ve buna toplumu inandırmalarına bağlıdır. Bunun aksinin gerçekleşmesi durumu ise politik krizi kaçınılmaz kılmaktadır (Balahan, 2004:7).

“İdari reform, toplumsal yapıdaki değişmelere paralel olarak idari yapı, kurum, ilişki ve davranışlar da ortaya çıkan değişme gereksinimleridir”. Kamu yönetiminde yeniden yapılanma gereksinimine yol açan etkenlerden biri sistem içindeki kurumların gereksinimlerinde ve faaliyet alanlarında süreç boyutunda beliren iç değişmelerle ilgilidir. Teknolojik gelişmelerin sisteme dahil edilmesi aşamasında altyapı sorunları veya teknoloji kullanımından kaynaklanan sorunlar; yönetim ile halk arasındaki ilişkilerde değişmeler; yönetim ile sosyo-ekonomik yapı ve siyasi düzen arasındaki ilişkilerdeki uyumsuzluklar, yönetim felsefesinde ortaya çıkan yeni değişmelerle devletin üstlenmesi gerekli yönetsel görev ve sorumlulukların değişime uğraması ve benzerleri yönetimde yeniden yapılanma düzenlemelerine gidilmesini gerekli kılan diğer temel değişkenleri oluşturmaktadır. Yönetimde yapılan düzenlemenin var olan sorunları giderici ve sisteme yeni bir canlılık getirerek, yeni atılımlara hazırlayıcı nitelikte olması, yeniden yapılanma ve düzenleme çalışmalarında temel ilkedir (Çakır: 2013: 633).

Siyaset ile ekonomi arasında çok ciddi bir bağlantı mevcuttur. Ekonomik kriz, değişiklikler ve gelişmelerin, siyasal değişiklikleri de beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Bu durumda ekonomik konularla siyasi konuları ayırmak da reform kavramının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. İdari reform, siyasi bir kavram olarak, ekonomik temellerinden kopartılmamalıdır. Ekonomik kriz zamanlarında krizi atlatmak için, devlete yeni biçimler vermek, idari reformlar yapmak reformun ekonomi ile olan bağlantısını ortaya çıkarmaktadır. (Çakır: 2013: 637).

Günümüzde kapitalist sistemde ekonominin siyasallaşması ile beraber ekonomik krizler, rasyonelite ve meşruiyet krizlerine dönüşebilmektedir. Meşruiyet krizleri de toplumsal sistemlerin denge durumlarının kaybolması gibi bir tehlike taşımaktadır. Bu durumda kapitalist

sistemde devlet, krizlerle başa çıkabilmek için, adem-i merkezileştirme ve sermaye birikimi ile meşruiyeti sağlama işlevlerini kurumsal olarak ayrıştırma yöntemleri kullanabilmektedir (Balaban, 2004:8).

Habermas, günümüz kapitalist sisteminde ekonominin siyasallaşması sürecinde olduğunu belirtmekle birlikte krizlerin sadece ekonomik kriz olmadığını ifade etmektedir. Böylece, ekonomik sorun ya da krizlerin giderek politik sisteme yerleşmesi, konumlanması ifade edilmektedir. Ekonomik krizlerin politik sistemi etkilemesi durumunda devlet, ekonomik problemleri, kamu harcamalarını artırmadan çözememekte ya da krizlerden kurtulmak için gerekli olan rasyonel ve yönetsel kararlar alamamaktadır (Balaban, 2004:8). Görüldüğü gibi krizler sadece ekonomik boyutlu değildir ancak ekonomi en belirleyici faktörlerden bir tanesidir. Bu bağlamda bakıldığında kamu yönetimi, belirli bir çevrede doğan, gelişen ve bulunduğu çevrenin şartlarından etkilenen ve çevreyi etkileyen bir kurum olarak, boşlukta oluşan ve işleyen durumda değildir. Çünkü kamu yönetimi ile toplumsal yapılar arasında karşılıklı ciddi bir ilişki söz konusudur. Toplumların, sosyolojik, ekonomik, kültürel, teknolojik ve zihinsel yapılarındaki değişiklikler ve krizler kamu yönetimini etkilediği gibi, kamu yönetimi de toplumsal kurumları çeşitli boyutlarda etkileyebilmektedir (Al, 2002: 20).

4. İDARİ REFORM KAVRAMI VE KAPSAMI

Günümüzde hâkim olan neo-liberalizm ideolojik hegemonyanın kilit kavramlarından biri olan “reform” ve 1950 ile 1980 dönemi arasında önem kazanan idari reform kavramlarının ne anlama geldiği üzerine değişik görüşler sunulmuştur (Çakır, 2013: 628). Daha geriye gidilecek olursa sanayi çağı veya modernite çağının bilgi, kuram ve anlayışında radikal değişiklikler görülmüştür. Sanayi toplumunun ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve felsefi yapısını oluşturan “ulus-devlet”, “merkezi yönetim”, “temsili demokrasi”, hiyerarşik yapılanma, “fordist üretim”, “modernite”, “akıl”, ve “pozitivist bilim” gibi geleneksel kavramların zamanla yetersiz kaldığı ve önemini yitirdiği görülmektedir. Bu dönüşümler; “sanayi toplumunda bilgi toplumuna, fordist üretimden post fordist üretime, ulus devletler dünyasından küreselleşmiş dünyaya, modernist düşünceden post modernist düşünceye geçiş” olarak adlandırılmaktadır. (Al, 2002:62)

Kamu yönetiminde reform çalışmaları, amacı açısından bakıldığında ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. 1950’li yıllarda az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, idari reform, kalkınma iktisadi anlayışı ile birlikte önem kazanmış devletin yeniden yapılanması ve modernleşme girişimlerinde önemli bir unsur olarak görülmüştür. Gelişmiş ülkelerde ise refah devleti sistemini iyi uygulayabilmek amacıyla daha çok prosedür içeren değişikliklerle idari reform uygulanmıştır. Somut olarak devletin burjuvazinin ideolojik baskı aygıtı olduğu düşünüldüğünde, devlet sisteminde reform çalışmalarının burjuvazi ve sermaye sınıfının birikim aşamasında karşılaştığı sorunlara çözüm odaklı ortaya çıktığı görülmektedir (Çakır, 2013: 638).

Kelime kökü Latince olan “reform” kavramı, “re ve formera” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle “reforma” olarak; restore etme, yeniden biçim verme, iyileşme, eski durumdan yeniye geçme ihtiyacı, ıslah etme şeklinde tanımlanmaktadır. Reform kavramı, genellikle Avrupa’da 16. yüzyılda Hıristiyanlık dininde meydana gelen yeni yorum ve düzenlemelere

verilen addır. Tarihsel gelişimine bakıldığında dinsel bir kökene sahip olduğu görülmektedir. Özellikle ortaçağda Katolik kilisesinin etkin rolünün yaşanan krizler sonrası, modern çağla birlikte yok olmasının altında yatan temel sebeplerden biri olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Daha çok literatürde, Rönesans'ın hümanist felsefesinin reform hareketlerini doğurduğu görüşü hâkim olsa da, bu değerlendirme genelde yüzeysel ve üst yapısal olarak görülebilmektedir. Reform kavramının tarihsel kökeni incelendiğinde, reformdan önceki dönemde kilisenin genel ekonomik düzen içindeki yeri önemli ipuçları vermektedir. Ancak zamanla tarımsal ekonominin sekteye uğrayıp bir geçiş ekonomisi olarak İngiltere'de "tarımsal kapitalizm" in doğuşu ile kilisenin ekonomik üstünlüğü de sorgulanmaya başlanmıştır.

Bugün açısından bakıldığında reform kelimesi, kamu yönetiminde yapılan düzenleme ve değişiklikleri belirtmek için kullanılmaktadır. Kamu yönetimi reformu "idareyi geliştirme, yeniden düzenleme, idari ıslahat, reorganizasyon, yönetimin iyileştirilmesi" ifadelerle kullanılmaktadır. İdari Reform Danışma Kurulu ise idari reformu "kamu kuruluşlarının amaçlarında, sisteminde, kaynaklarında ve bunların kullanılış biçiminde, metotlarında, mevzuatında, haberleşme ve halkla ilişkiler sisteminde mevcut aksaklıkları, bozuklukların ve eksiklikleri düzeltmek amacıyla güden kısa ve uzun vadeli, geçici ve sürekli nitelikteki düzenlemelerin tümü" olarak tanımlamaktadır. Kamu yönetimi, bir sistem olarak ele alındığında birçok alt sistemden oluşmaktadır. Kamu yönetiminde reform da, iyi işleyen bir sistemi amaçlamakta ve yönetimin milli hedeflerini gerçekleştirilmesine yardımcı olacak hızlı, tasarruf sağlayıcı, verimli, etkili ve kaliteli hizmet sunmayı sağlayacak bir düzene kavuşturulması çabalarının bütünü olarak tanımlanabilir (Çakır: 2013:632)

Kamu yönetimi alanında yaşanan hızlı değişiklikler beraberinde reform çalışmalarını da gündeme getirmektedir. Hızla artan nüfus, kentleşme ve göç durumu, yönetimdeki yolsuzluklar, gelir dağılım eşitsizlikleri, kamu harcamalarındaki artış ve borçlanma durumları, kamu hizmetinden yararlananların artması, hizmet genişlemesi ve çeşitlenmesi, teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin getirdiği rekabet ortamı, ulus üstü örgütlerin güçlenmesi, çevre sorunlarının yaygınlaşması, bütçe açıkları, uluslararası rekabetin kızışması, yeni ekonomik koşullar, kamu yönetiminde şeffaflık talebinin artması, geleneksel hesap verme yükümlülüğünün beklentileri karşılayamaması gibi pek çok neden kamu yönetiminde değişimi kaçınılmaz hale getirmektedir (Aktel, 2003: 65).

Yeni reform hareketleri küreselleşme ile yayılmış ve küresel bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Bankası, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Ajansı (OECD) ülkeleri, Avrupa Birliği (AB), Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslar üstü kuruluşlar da yeni reform hareketlerini desteklemiştir (Al, 2002:135).

5. TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE REFORM

Türk kamu yönetiminde reform çalışmalarının başlangıcında iç dinamiklerin; tımar, eğitim ve idare sistemlerinin bozulması gibi Osmanlı'nın Batı karşısında kendini yenilemek zorunda olduğu bir durum ile açıklanabilmektedir. Dış dinamikleri ise; Doğu-Batı ticaret yolunun keşilmesi, coğrafi keşifler ve Avrupa'daki bilimsel, teknolojik, sosyal değişiklikler olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Türkiye’deki yeniden düzenleme çabaları Osmanlı devletinde olduğu gibi genel olarak Batı’yı referans almıştır. Bu bağlamda Türkiye’deki idareyi yeniden düzenleme çabaları, dönemler itibariyle farklı nedenlere dayansa da gelişmiş Batılı ülkelerinin kamu yönetimi yapısı ve işleyiş yöntemlerine duyulan hayranlıkla Batı’yı ve bunların örgütsel ve yönetsel yapı ve işleyişlerini örnek alma arayışı ve fikri etrafından şekillendiği genel kabul görmektedir (Şaylan, 1968: 65; Savcı, 2003: 403; Saran, 2005: 42; Şaylan, 2003: 416). Başka bir ifadeyle, Türkiye’de de reform hareketlerinin farklı dönemlerde ve değişik nedenlerle sürekli bir slogan haline geldiğini ifade etmek gerekir. Bu bağlamda kapsamlı olarak ilk defa Tanzimat’la başlayan kamu yönetimi reform süreci Cumhuriyetle birlikte farklı bir zeminde Osmanlı dönemine göre daha sistematik bir yapıya bürünmüş ve belirli aralıklarla yapılmaya başlamıştır. Ancak uluslararası kurumsal çevrenin etkisi perspektifinden bakıldığında Tanzimat dönemi ile 1980’li yıllardan sonra yapılan bu alandaki çalışmalar, tıpkısı olmasa da birbirleriyle benzerlik göstermektedir. (Şahin, 2007:54). 1980 sonrası dönemde de IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, Türkiye’ye mali destek sağlama ön koşulu olarak, idari ve ekonomik sistemlerde reform yapılmasını rutin olarak zorunlu tutmuştur.

Tanzimat döneminden itibaren Türkiye’de üzerinde en çok durulan konulardan bir tanesi “idari reform” dur. Türk kamu yönetiminde Batılılaşma eksenli ciddi ve kapsamlı reform çalışmalarının genel olarak başlangıcı Tanzimat dönemi olarak ön plana çıksa da (Sürgit, 1968: 4) Türkiye’deki reform çabalarının daha eskiye uzanan bir olgu olduğu ve Tanzimat’ın (1839), III. Selim ve II. Mahmut’un başlattıkları reformların devamı olduğu ileri sürülmektedir (Ortaylı, 2007). Bu derece köklü bir geçmişe sahip olan idari reform çabaları neticesinde elde edilen sonuçlar tatmin edici düzeye ulaşamamıştır. Osmanlı devletinde Tanzimat öncesi dönemde ortaya konulan reform çabaları toplumsal sistemin tamamını değil sadece askeri ve yönetsel boyutunu dikkate alarak bozulan düzeni tekrar inşa etme ve devleti kurtarma düşünceleri etrafında şekillenmiş ve ıslahat hareketlerinde yasal düzenlemeler ya da mevzuatçı bir bakış açısı egemen olmuştur (Aykaç vd., 2003). Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanları (1859) ise Osmanlı’nın iç ve dış dinamiklerin etkisiyle ilan edilmiştir. Aynı şekilde 1990 sonrası Türkiye’inde girilen reform çabaları da daha çok IMF, Dünya Bankası ve AB gibi dış dinamiklerin etkisi altında kalmıştır.

Tanzimat döneminde ve sonrasında gerçekleştirilen bütün reform hareketleri, Osmanlı devletinin dağılmasını önlemek ve Osmanlı devletinin merkezîyetçi yapısını güçlendirerek devletin nasıl kurtarılabilceğine yönelmiştir. Bu bağlamda, Tanzimat döneminde, devlet yönetiminde yeniden düzenleme ile merkezi yönetimin taşradaki egemen güçleri kontrol etme, halkın can ve mal güvenliğini sağlamayı hedeflenmiştir. Meşrutiyet dönemi reform çalışmalarında ise siyasal yapıyı da içine alacak şekilde genişletilmiştir. Bu dönem reformların temel niteliği ise sistemin kendinden ziyade, işleyiş bozuklukları üzerinde durulması ve meselelere mevzuatçı açıdan yaklaşılmasıdır (Aktel, 2003:167). Türkiye’de de reform hareketlerinin farklı dönemlerde ve değişik nedenlerle sürekli bir slogan haline geldiğini ifade etmek gerekir. Bu bağlamda kapsamlı olarak ilk defa Tanzimat’la başlayan kamu yönetimi reform süreci cumhuriyetle birlikte farklı bir zeminde “Osmanlı dönemine göre daha sistematik bir yapıya bürünmüş ve belirli aralıklarla yapılmaya başlamıştır” (Saran, 2005: 42).

İdari reform çabaları ülkelerin siyasi yapısı ve örgütlenmiş biçiminin işleyiş mekanizmaları açısından farklılık göstermiş olsa da tarihsel olarak bakıldığında idari reform tartışmalarının krizlerle çok yakından ilişkili olduğu rahatlıkla söylenebilir. 1920’li yıllarda ortaya çıkan ekonomik kriz sosyal devlet ya da refah devlet anlayışı ile aşılmıştır (Aksoy, 1998). Refah Devleti politikaları kamu hizmetlerinin çoğalmasına, kamu hizmetlerinin faaliyet alanını genişletmesine ve devletin toplum ve ekonomi üzerindeki etkisinin artmasına neden olmuştur. Durum böyle olunca 1980’li yılların idari reform yaklaşımı, devletin boyutu, işlevleri ve faaliyet alanlarının genişlemesine yol açan refah devleti politikasının çöküşünü ele almış ve çıkış yolu olarak da müdahaleci devletten minimal devlete geçişi öngörmüştür. Bu aşamadan sonra refah devleti politikaları ve kurumları itibardan düşmüş; onun yerine piyasa ekonomisine dayalı neo-liberal politikalar önem kazanmıştır (Eryılmaz, 2004).

Neo – liberal politikalarla birlikte ulusal nitelik taşıyan ve yürütme alanı ile sınırlı olan idari reform, artık ulusal arası niteliğe bürünmüş, niteliği ve kapsamı da bu bağlamda değişmiştir. Diğer taraftan kamu yönetimi örgütlerinde yapılacak reform çalışmalarında sadece ulus devletlerin değil, uluslararası kuruluşların da söz sahibi olmaya başladığı görülmektedir.

Meksika, Uzak Doğu, Arjantin ve Türkiye’de yaşanan mali krizler, neo-liberal politikaların argümanlarını yeniden gözden geçirme ve tanımlama ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bunun sonucu olarak Dünya Bankası, neo-liberalizmin “minimal devlet” söylemi yerine, “devletin yeniden düzenlenmesi”, “girişimci devlet”, “piyasa-dostu devlet”, “yönetişim”, “kamu yönetişimi” ve “etkin devlet” gibi kavramları gündeme getirerek kamu yönetiminde reform tartışmalarının yönünü değiştirmiştir.

Cumhuriyet döneminde 1933 yıllardan itibaren devletçi niteliği ağır basan idari ıslahat şeklindeki reform çalışmalarında iç ve dış etkenler etkili olmuştur. Soğuk Savaş dönemi, hür dünya düzeni ve ekonomik bütünleşmeyi hedefleyen Menderes hükümetleri zamanında yapılan reform çalışmaları ise devletçilik üzerine oturmuştur (Aktel, 2003). Türk kamu yönetiminde gereken düzenlemelerin yapılabilmesi için dönemin hükümetlerin görevlendirilmesiyle yabancı uzmanlar ve uluslararası kuruluşlar tarafından raporlar hazırlanmıştır. 1960’a kadar süren dönemde daha çok yabancı uzmanların hazırladığı bu raporlar, kişisel gözlem ve tavsiyelere ağırlık vererek personel sorunları ve çevresel koşullar üzerinde pek durmamışlardır. 1960 yılından sonra idari reformlar, önceki çalışmaların aksine Türk uzmanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlar: İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor (1961), MEHTAP (Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi), İdari Reform Danışma Kurulu Raporu (1971) ve KAYA (Kamu Yönetimi Araştırma Projesi – 1971) projesidir.

Son dönemde de başlatılan reform çalışmaları hem etkenleri hem de anlayış açısından diğer dönemlerden farklılık arz etmektedir. Daha önceki dönemlerde ortaya konulan reform çabaları daha çok gündelik yaşamda karşılaşılan sorunları çözmeye yönelik tespit ve öneriler ileri sürerek uygulama alanı bulamamış ve Türk Kamu Yönetiminin sorunları kartopu etkisi yaparak giderek daha büyük ve karmaşık bir hale gelmiştir. 1980’li yıllardan sonra işletme yönetime ait birer olgu olarak görülen toplam kalite yönetimi, vizyon yönetimi, öğrenen örgütler, zaman yönetimi ve performans yönetiminin işletme yönetiminde başarılı bir şekilde uygulanması ve verimli sonuçlar alınmasına bağlı olarak kamu yönetiminde de bunların uygulanmasına yönelik

yeniden yapılandırma süreci hız kazanmıştır (Aykaç vd., 2003: 161-162). Özellikle 1980’li yıllarda başlayan serbest piyasaya yönelik düzenlemeler, özelleştirme, serbestleştirme gibi köklü değişiklikler ise ikinci küreselleşme dalgası olarak kabul edilmiştir. Bu dönem sonrası yapılan KAYA projesi yedinci, sekizinci beş yıllık kalkınma planları da neo-liberal küreselleşme sürecinin etkilerini taşıdığı görülmüştür (Aktel, 2003:168-169).

Türkiye’de kamu yönetiminde reform düşüncesi uzun yıllardır gündem konusu olmuştur. Kamu Yönetiminin yeniden yapılması kapsamında, Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ve Mahalli İdareler Tasarıları en önemli olanlarıdır. Kamu Yönetiminde reformu gerektiren iç ve dış dinamiklerden kaynaklanan gerekçeler olmuştur. Dış dinamiklerden kaynaklanan gerekçeler; ulus devletlerin yapısının ve düzenlemelerin, küreselleşme sonucu sermayenin hareketliliği karşısında engellerin ortadan kaldırılması düşünülebilir. Özellikle Dünya Bankası ve IMF gibi küresel projenin aktörleri olan kuruluşların, kredi koşulları olarak yerel yönetimleri desteklemesi, Türkiye gibi bu kuruluşlarla ilişkili olan ülkelerde baskı yaratmıştır. İç dinamiklerden kaynaklı gerekçeler ise, kamu yönetiminin yapısal sorunları ve işleyişinden kaynaklı sorunların artışıdır. Ayrıca mevcut yerel yönetim sisteminin yetersizliği de iç dinamiklerden biridir (Balahan, 2004: 5). Türkiye’de Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı veya Kamu İşletmeciliği gibi reformların oluşumunda da Dünya Bankası, BM, OECD, AB, ve IMF gibi uluslararası kuruluşların etkisi ve baskısı bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, Dünya Bankası, OECD, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), AB, IMF, Dünya Ticaret Örgütü, NATO vb. uluslararası kuruluşlar, gelişmekte olan ya da üye olan ülkelerdeki kamu yönetimi reformunu üyelik yükümlülüğü gereği genel olarak zorlayıcı baskılarla değişik yöntemlerle desteklemekte ve tavsiyelerde bulunmaktadır (Şahin, 2007:50).

Türkiye’de 2001 yılında yaşanan kriz, yalnızca ekonomik bir kriz olmayıp, devlete ve politik sisteme dair bir meşruiyet krizi olduğu ve 3 Kasım seçimlerinin de bu krizi somutlaştırdığı söylenmektedir. Krizin sonuçları olarak, yoksullaşma, işsizlik ve yolsuzluk ile devlete olan güvenin sarsılması gibi başka gelişmeler yurttaşların gündelik yaşamlarını etkilemiştir (Balaban, 2004:8). Yurttaşlar bir taraftan yoksulluk ve işsizlikle mücadele ederken, bir yandan da devletin toplumsal barış, huzur ve adaleti sağlamasına yönelik çalışmalar yerine devletin yolsuzlukların önemli aktörlerinden birisi olduğuna tanıklık etmeleri, durumu daha da zorlaştırmıştır. Mafyanın her alanda etkin olması, bankaların içinin boşaltılması, pek çok yoksulluk operasyonunda siyasetçilerin ve onların birinci derece yakınlarının isimlerinin geçmesi, devlete olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. 57. hükümet krizi çözmek için ekonomi yönetimini, politik sistemin içinden birine değil, dışardan gelen bir bürokrata emanet etmiştir. Türkiye’de o dönem için, siyasal sistem ve devlet bürokrasisinin rasyonel yönetsel kararları alamadığı düşünülmüştür. 3 Kasım 2002 yılında yapılan genel seçim sonuçları da bu meşruiyet krizini somutlaştırmıştır. Halen iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin seçim öncesi hazırladığı seçim beyannamesi ve seçimden bir yıl sonra kamuoyuna duyurulan “Acil Eylem Planı” nda meşruiyet krizini atlatma stratejisi olarak Kamu Yönetimi Reformu gündeme gelmiştir (Balahan, 2004:9).

Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması için yapılan çalışmalar, daha çok hükümete olan güven kaybı sorununun giderilmesi amacıyla gündeme gelmiştir. Seçim beyannamesindeki “Yönetimin Yeniden Yapılandırılması” başlıklı V. Bölüm Devlette Şeffaf Yönetim Kısmında

“Türkiye’nin mevcut yönetim yapısı, küresel şartların ve toplumun gelişme iradesinin gerisinde kalmıştır. Demokratik kurallara göre işlemeyen verimsiz kamu yönetimi sistemimiz, devlet ile halk arasında güven bunalımı doğurmaktadır” ifadesi kullanılmıştır (AKP, 2002a: 24).

3 Kasım 2002 tarihli yapılan genel seçimlerle güçlü bir idare oluşmuş ve Kamu Yönetimi Reformu gibi çok önemli ve tartışmalı bir düzenleme gündeme gelmiştir. 2001 yılında yaşanan kriz, sadece ekonomik olmayıp, aynı zamanda devletin meşruiyet krizinin varlığını da gösteren siyasi bir kriz yaşanmıştır. Bu durumda kamu yönetimi reformunun bu tarihten sonra oluşması tesadüf değildir. Muhalefetin reform karşıtı girişimlerine rağmen reform çalışmalarının sürdürülmesi siyasi iktidarın, devletin meşruiyet krizini aşmaktaki ısrarı olarak değerlendirilebilir (Balahan, 2004: 6).

Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecinde, yönetim yapısının çağdaş standartlara kavuşturulması amacıyla belirlenmiş olan, “Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı”(2003) ile yeniden yapılanma çalışmaları başlatılmış ve yönetimden yönetişime doğru bir yeniden yapılanma hedeflenmiştir (Şahin, 2007:65). AB’nin liberal kamu yönetimi modeli için ortaya koyduğu düzenlemeler bu kanunda yer almaktadır. Devletin küçültülmesi ve devlet müdahalesinin azaltılması temel konulardan bir tanesidir. Performans ölçülmesi, yerel yönetimlere yetki devri ve yerel yönetimin güçlendirilmesi, verimli, etkili ve ekonomik kamu yönetimi ilkesi, demokratiklik için katılım odaklı bilgi edinme hakkının gündemde olması Kamu Yönetimi Temel Kanunu’nun en belirgin özelliklerindedir (Kutlu, 2012:245).

6.SONUÇ

Kamu yönetimi disiplini açısından bakıldığında geçmiş dönemlerden farklı mantık ve yöntem içerisinde idari reform yoğunlukla bir asra şahit olunmaktadır. Bugünü geçmiş dönemlerden farklı kılan, değişimin doğasında bulunan süreklilik ve ülkelerin kendi kamu yönetimlerindeki performans, strateji, güven ve bütçe açıklarını gidermek için görece sonsuz uğraş veren iç ve dış aktörlerin ya da oyuncuların da mevcut olmasıdır. İkincisi ise daha önceden öngörülemeyen boyutta kapsamlı ve hızlı bir kriz ya da değişimin yaygın olmasını sağlayan içsel ve dışsal baskı ve gelişmelerdir.

Çevrenin örgütler, kamu kurumları ve devletler üzerindeki belirleyici etkisi, geçmişten günümüze farklı şekillerde değerlendirilse de bugün geline nokta, hangi sistemin ayakta kalacağını ve başarılı olacağını ekonomik, sosyal, siyasi, teknolojik ve uluslararası çevresel koşullar belirlemektedir. Bu çevrelerdeki değişim ve meydana gelebilecek krizlere en iyi uyum sağlayanların başarılı olma şansının daha fazla olacağı ileri sürülmektedir.

Yönetim gelişen ve değişen koşullara ayak uydurarak sürekli kendisini yenilemek zorunda olan dinamik bir süreçtir. Sadece devletin yürütme unsuru olan yönetim değil devleti oluşturan tüm sistemler değişen koşullara kendisini uyarlamak zorundadır. Dolayısıyla devlette ve yönetimde reform ya da değişim arayışları özellikle kriz dönemlerinde tüm dünya ülkelerinde ve Türkiye’de sürekli gündemde olan bir konudur. Dolayısıyla, kamu yönetiminde reform çabaları, dünyanın her yerinde savaş dönemleri, siyasi, hukuksal, teknolojik, toplumsal ve büyük ekonomik krizler sonrası hız kazanmış; hükümetler özellikle bu dönemlerde idari reform yapma çabası içerisinde girmişlerdir. Bu bağlamda 1929’da dünyanın kaşı karşıya kaldığı

ekonomik kriz ve 1970'lerdeki mali krizin idari reform çalışmaları açısından önemli iki tarih olduğu söylenebilir. Söz konusu dönemleri de dikkate alarak Türkiye'deki idari reform faaliyetlerine bakılacak olursa; idari reform ile ilgili gelişmelerin, ekonomik krizler başta olmak üzere siyasi krizler ve askeri darbeler dönemlerinde gündeme geldiği görülmektedir.

Özetle bir organizmaya benzeyen devlet yönetimi, risk, belirsizlik ve kriz dönemlerine sürekli bir değişim, dönüşüm ve yenileme içerisinde olmaktadır. Hem dış uluslararası politik ve ekonomik sistemden hem de iç toplumsal ulusal dinamiklerden oldukça fazla etkilenen kamu yönetimi bazı dönemlerde yenilenme, reform aşamaları geçirmiştir.

Çoğu zaman Dünya çapında meydana gelen kriz durumlarının sonunda kamu yönetiminin aksayan taraflarının onarılması ve kamu yönetiminin geliştirilmesine önem verilmiştir. Türkiye için de yönetimde reform çalışmaları tarihsel gelişim sürecine bakıldığında dönem dönem gündeme gelmiştir. Özellikle, ekonomik ve politik krizler sonrasında oluşturulması hedeflenen yeni kararlar karşımıza reform çalışmaları olarak çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle devletler, örgütler ve insanlar belirsizliğin, karmaşanın ve krizlerin yoğun bir şekilde devam ettiği dönemlerde riski azaltmak ve varlıklarını devam ettirebilmek için içinde bulunduğu kurumsal çevrede meşru olarak görülen ve sorunların üstesinden gelmede yararlı olacağını düşündüğü başarılı kurum ya da yapıları taklit etme, normatif ya da zorlayıcı yöntem ile benimsemek için reformlar yapmaktadırlar. Bunun sonucu olarak da Osmanlı'dan günümüze reformlarda başarısızlıklar yaşanmıştır. Çünkü yapılan reformlar belirli dönemlerde toplumun sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi yapısı başta olmak üzere toplumun gereksinimleri ve kendine özgü koşulları dikkate alınmadan gerek Batılı devletlerin istekleri ve baskıları ve batıya duyulan hayranlıkla ve bürokratların çabaları ile toplumsal temelden yoksun yukarıdan aşağıya doğru bir uygulama şeklinde gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Aktel, Mehmet, *Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2003

Al, Hamza, *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*, Bilim Adamı Yayınları, Ankara, 2002

Alada, Adalet (2006). *Tematik Sunum: Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Üzerine*, Kamu Yönetiminde Planlamaya Yeniden Yapılanma, Hazırlayanlar: Pelin Pınar Özden Ve Adalet Alada, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, s. 24-26.

Akdağ, Mustafa, Ümit Arklan, *Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*, The Journal Of Academic Social Science Studies, International Journal Of Social Science, Volume 6 Issue 4, P. 33-55, April 2013

Aksoy, A. Şinasi (1998). *Yeni Sağ, Kamu Yönetimi Ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 7, Sayı: 1, TODAİE, s. 3-13.

Aykaç, Burhan, Yayman, Hüseyin Ve Özer, M. Akif (2003), *Türkiye'de İdari Reform Hareketlerinin Eleştirel Bir Tahlili*, G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 2/2003, Ankara, s. 153 – 179.

Balahan, Osman, *Krizden Kaçış, Krize Kaçış: Türkiye'de Kamu Yönetimi Reformu Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 13, Sayı:4, Ekim 2004, s. 5-18.

Güler, Birgül Ayman (1996). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarılama Politikaları*, TODAİE, Ankara.

Eryılmaz, Bilal, *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*, Umuttepe Yayınları, 13. Baskı, İzmit, 2012.

Eryılmaz, Bilal (2004). *Kamu Yönetiminde Değişim*, II. Kamu Yönetimi Formu, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 50-64.

Karaer, Tacettin (1987). *Kamu Yönetimini Yeniden Düzenleme Girişimleri Ve Sorunları Üzerine Bir Deneme*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 2, TODAİE, Ankara, s. 25-46.

Kutlu, Önder, *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi*, Çizgi Kitapevi, 2. Baskı, Konya, 2012

Ortaylı, İlber (2007), *İmparatorluğun En Uzun Yılı*”,

<http://www.akintarih.com/Turktarihi/Osmanli/Enuzunyuzyl.html> (04.02.2007).

Saran, Ulvi (2005), *Kamu Yönetiminde Değişimin Genel Çizgisi: Reform Arayışlarının Karşısındaki Beklentiler Ve Güçlükler*, Bilgi Çağında Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması, Ed. Ahmet Nohutçu Ve Asım Balcı, Beta Yayınları, İstanbul, s. 37 – 55.

Savcı, Bahri (2003), *Türkiye’de Reform Hareketlerinin Bir Analizi*, Türkiye’de Kamu Yönetimi, Ed. Burhan Aykaç Vd., Yargı Yayınları, Ankara, s. 397–412.

Sürgit, Kenan (1968), *Türkiye’de İdareyi Yeniden Düzenleme ve Geliştirme Çalışmaları*”, Amme İdaresi Dergisi, C. 1, S. 1, Todaie, Ankara, s. 3–17.

Şahin, Ali, *Türk Kamu Yönetiminde Reform Çabaları ve Uluslararası Kurumsal Çerçevenin Etkisi*, S.Ü. İİBF Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2007, 47-76 .6

Şaylan, Gencay (1968), *Örgütsel Değişim*, Amme İdaresi Dergisi, C. 1, S. 2, TODAİE, Ankara, s. 58–65.

Şaylan, Gencay, *Bir Yapısal Değişim Sorunu Olarak Yönetim Reformu*, Türkiye’de Kamu Yönetimi, Ed. Burhan Aykaç Vd., Yargı Yayınları, Ankara, 2003, s. 413–429.

Tağraf, Hasan, N.Talat Arslan, *Kriz Oluşumu Süreci Ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım*, C.Ü.İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cil:4, Sayı:1, 2003

Öztürk Burcu, *Kriz Yönetimi Ve Örnek Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Hüseyin Başlıgil, İstanbul, 2010

Balahan, Osman, *Krizden Kaçış, Krize Kaçış: Türkiye'de Kamu Yönetimi Reformu*, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 13, Sayı:4, Ekim 2004, s. 5-18.

Çakır, Meryem, *Reform Ve İdari Reform Kavramları Üzerine Bir İnceleme*, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Aralık 2013 Yıl 6, Sayı XVI, s. 627-640.

AKP (2002a), *Ak Parti Seçim Beyannamesi*,

<https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> (06.06.2022).

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE TÜRKİYE'DE KURUMLARIN ROLÜ¹

THE ROLE OF INSTITUTIONS IN TURKEY IN FIGHTING POVERTY

Tülay BATUR

Doktor, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Dr, Political Science and Public Administration
ORCID ID: 0000-0003-1700-6663

ÖZ

Amaç: Bu çalışma literatüre katkı sağlamayı ve yoksullukla mücadelede uygulanan politika ve programlara önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır. Bu araştırma, yoksullukla doğrudan veya dolaylı olarak mücadele eden kurumların uyguladıkları politikalarla yoksullukla mücadelede başarılı olup olmadıklarını sorgulayarak çözüm bulmayı amaçlamaktadır.

Tasarım/Yöntem: Bu çalışma, yoksullukla mücadelede uygulanan politika ve programları betimleyici ve eleştirel bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu makale, nitel araştırmalarda bir veri kaynağı olarak belgelerin işlevini incelemekte ve gerçek araştırma deneyimleri bağlamında belge analizi prosedürlerini tartışmaktadır.

Bulgular: Yoksulluk, bir kişinin veya topluluğun, asgari bir yaşam standardı için gerekli mali kaynaklardan ve gerekli unsurlardan yoksun olduğu bir durum veya durumdur. Yoksulluk, ülkelerin kalkınması için büyük bir sorun teşkil eden çok boyutlu ve insani bir sorun olarak bilinmektedir. Bu sorunla mücadele için birçok kurum yoksullukla mücadelede rol oynamaktadır. Bu kurumlar doğrudan yoksullukla mücadele eden kurumlar, Merkezi Yönetim, Mahalli İdareler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'ndan oluşmaktadır. Yoksullukla dolaylı olarak mücadele eden kuruluşlar, Sendikalar, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Halk Eğitim Merkezleri, Meslek Kursları, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Genel Müdürlüğü, Mikro Kredi, Bölgesel Kalkınma Projeleri ve Ulusal Medya'dır. Bu çalışma, yoksullar hakkında uygun bir bilgi sisteminin olması ve sağlanan yardımların tek bir merkezden toplanıp dağıtılması gerektiği sonucuna varmıştır.

Sınırlılıklar: Ülke genelinde uygulanan sosyal politikalar ve programlar bu çalışmanın sınırlılıklarıdır.

Özgünlük/Değer: Yoksulluk çalışmaları konusunda birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen yoksullukla mücadele eden kurumların kapsamlı bir şekilde ele alınmamış olması ve elde edilen sonuçların alana katkı sağlayacak olması konuyu özgün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele Politikaları, Yoksullukla Mücadele Kurumları, Aile ve Sosyal Politikalar Sosyal Yardımlaşma Bakanlığı.

¹ Bu çalışma Prof.Dr. Önder Kutlu danışmanlığında 2021 tarihinde tamamladığımız Yoksullukla Mücadelede Politika ve Programların Uygulanabilirliği: Selçuklu İlçesi Örneği başlıklı Doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

ABSTRACT

Purpose: This study aims to contribute to the literature and to make suggestions to the policies and programs being implemented in the fight against poverty. This research aims to find solutions by questioning whether institutions that fight poverty directly or indirectly are successful in combating poverty with the policies they implement.

Design/Method: This study deals with the policies and programs implemented in the fight against poverty using a descriptive and critical perspective. This article examines the function of documents as a data source in qualitative research and discusses document analysis procedures in the context of actual research experiences.

Findings: Poverty is a state or condition in which a person or community lacks the financial resources and essentials for a minimum standard of living. Poverty is known as a multidimensional problem and humane aspect, which poses a big problem for the development of countries. To combat this problem, many institutions play a role in the fight against poverty. These institutions are composed of institutions that directly fight poverty, the Central Government, Local Administrations, General Directorate of Foundations, Ministry of Family and Social Services, Ministry of Labor and Social Security, and Ministry of Health. Institutions that fight poverty indirectly, Trade Unions, Small and Medium Enterprises Development and Support Administration (KOSGEB), Public Education Centers, Vocational Courses, General Directorate of Turkish Employment Agency (İŞKUR), Micro Credit Practices, Regional Development Projects, and National Media. This study concluded that there should be a proper information system about the poor and that the aid provided should be collected and distributed from a single centre.

Limitations: Social policies implemented throughout the country and programs are the limitations of this study.

Originality/Value: Although many studies have been carried out on poverty studies, the fact that institutions fighting against poverty have not been comprehensively addressed, and the results obtained will contribute to the field makes the subject unique.

Keywords: Poverty, Anti-Poverty Policies, Institutions Combating Poverty, Family and Social Policies Ministry of Social Assistance.

1.GİRİŞ

Yoksulluğun çok boyutlu bir sorun olması, ekonomik, sosyal birçok açıdan ele alınması gerektiği ortadadır. Bir kamu politikası haline getirilen yoksulluk çalışmaları ile gerekli mücadelenin verilmesi ve önlemlerin alınması hedeflenmektedir. Yoksulluk sorunun temelinde yoksul birey bulunmaktadır. Yoksullukla doğrudan mücadelede yer alan aktörler; Merkezi Hükümet, Sosyal Yardımlar, Yerel Yönetimler, Vakıflar ve İlgili Bakanlıklar yer almaktadır. Yoksullukla dolaylı mücadelede yer alan aktörler; Sendikalar, KOSGEB, Halk Eğitim Merkezleri, Meslek Edindirme Kursu ve İŞKUR, Mikro Kredi, Bölge Kalkınma Projeleri, temel ve milli değerlerimizi oluşturan Dini ve Sosyal Değerlerimiz ile Medya etkili olmaktadır. Yoksullukla mücadelede hedef kitle yoksul sayılan kadın, erkek, yaşlı, genç, çocuk, engelli, hasta bireyleri kapsamaktadır. Uygulanmakta olan yoksullukla mücadele çalışmalarını oluşturan ilkeler; yoksulluk birçok açıdan önemli bir sorun olup refahın ve adil düzenin sağlanması için gerekli mücadele politikaları oluşturulması gerekmektedir. Yoksullukla mücadele yöntemlerinin etkin kullanımı ile gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Yoksulluk konusunda kullanılan araçlar; sosyal yardımlar, sosyal hizmetler ve yoksullukla mücadele yöntemleri oluşturmaktadır.

Türkiye’de yoksulluğun nedenleri; yetersiz ekonomik büyüme, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kayıt dışı çalışmanın yaygın olması, işsizlik oranının yüksek olması ve işsiz kalınan sürenin uzunluğu, düşük maaş verilmesi, tarımdaki istihdamın yetersizliği, hane halkı yapısı, ekonomik krizler, göçler, tüketici yani genç nüfusun fazlalığı, kabiliyet yetersizliği, kötü çalışma koşulları gibi nedenler sıralanabilmektedir.

2. YOKSULLUKLA DOĞRUDAN MÜCADELE EDEN KURUMLAR

Türkiye yoksulluk sorununun çözümünü ekonomik büyümeye bağlamasına rağmen yeterli başarıyı gösterememesinden dolayı istihdam ve gelir sorununa çözüm üretebilmek için özel politikalar oluşturmuştur (Özsoy, 2019: 50).

Türkiye’de yoksullukla mücadelede sosyal yardımlar birçok kurum tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de yoksullukla doğrudan mücadele eden kamu kuruluşları “Merkezi Hükümet, Yerel Yönetimler, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı’dır. Çoğu kamu kuruluşları sosyal yardım ve mikro kredi kullanılırken yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ise genellikle sosyal hizmet düşüncesi ve temel ihtiyaçlar ile ilgilenmektedir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2018: 153, Türk ve Ünlü, 2016: 99). Sosyal yardımların tek bir kurum adı altında toplanması, sosyal yardımlarla ilgili bilgilerin bir veri tabanı altında birleştirilmesi, sosyal yardımlarda hane halkı yaklaşımının geliştirilmesi ve bilgi teknolojileri ile sosyal yardımların daha adilane dağıtılması, sosyal yardımların tek bir kanaldan ulaştırılması, birçok sosyal yardım başvurusunun internet üzerinden yapılması, sosyal yardımlar ile ilgili bilgilerin karşılıklı paylaşılması hedeflenmektedir. Kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve STK’lar belirlenen bu hedeflerle ülke genelinde e-devlet, vatandaş odaklı hizmet anlayışı ile yürütülmektedir (Çoğurcu, 2010: 71).

2.1. Merkezi Hükümet

Türkiye de 1980 sonrasında gelen hükümetler yoksulluğun sadece toplumsal bir sorun olmadığını, makro ekonomik politikalar, kalkınma politikaları ve gelir dağılımında adaleti sağlayacak politikaların üzerinde durmuşlardır. Özal hükümetlerine göre, doğru uygulanmayan ekonomi politikaları yoksullaşmayı arttırmaktadır. Sosyal adaleti sağlamayı “orta direk” (işçi, memur, esnaf, çiftçi ve emekliler) kavramı altında amaç edinmiştir. Akbulut hükümeti, serbest piyasa ekonomisi sistemini kullanarak ekonomide yaşanan adaletsizlikleri gidermeyi ve ülke kaynaklarını en verimli şekilde kullanmayı hedeflemişlerdir. Demirel hükümeti döneminde, OECD ülkeleri içerisinde en fakir, en pahalı, en çok işsiz olduğu, kişi başına elektrik, otomobil, telefonun en az düştüğü, gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve yoksullaşmanın çok arttığı, demokrasinin ve insan haklarının çiğnendiği bir dönem olarak girmiştir. Çiller hükümeti, “yenidünya düzensizliği” kavramını “devleti yeniden yapılandırmak” için vurgulamıştır. Ülkedeki istihdamın yarısını tarımda çalışanlar oluşturmaktadır. Ecevit hükümetinde yoksullar bir engel olarak tanımlanırken, çalışırken işsiz kalanlara belirli bir süreliğine işsizlik sigortası yapılacağı ifade edilmiştir. Fakat kayıt dışı istihdamın çoğunlukta olduğu Türkiye’de yoksullar için nitelikli bir çözüm olamamıştır. Kriz ve koalisyon

hükümetlerinden sonra gelen Gül hükümeti, koalisyonların ekonomik krizi ve borçlanmaları tetiklediğine ve bu durumda yoksulluğu arttırdığına değinmektedir. Gül'den sonra gelen Erdoğan hükümeti ile birlikte yoksulluk politikaları kapsamında, eğitimden sağlığa, adil bir yargı sistemine, yerel yönetimlere, sosyal güvenlik sistemine, gelir dağılımındaki dengesizlik giderilerek yoksulluğun azaltılmasına dair birçok mücadele politikası yer almaktadır (Yılmaz, 2012: 299-303).

Merkezi hükümetlerin “yetki devri” yolu ile yerel yönetimlere ve belediyelere ayırdığı kaynaklar artmıştır (Yücesan Özdemir ve Kutlu, 2010: 371). Yoksullukla mücadele de kısıtlı kaynakların idaresini merkezi yönetimlerden yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına aktarılması sağlanarak yoksullukla daha etkin mücadele edilmesi sağlanmaktadır (Yıldırım, 2010: 13). Yoksullukla mücadele de merkezi ve yerel yönetimler arasında karşılıklı işbirliği sağlanmalıdır bunun için katılımcılık artırılmalı, sektörler arası işbirliği sağlanmalı, kurumlar arası bilgi paylaşımı geliştirilmeli, sürdürülebilir stratejik planların hazırlanması, mutlak yoksullar için yardımların niteliğinin ve kalitesinin iyileştirilmesi ve bu araştırmalarla yoksulluk asgari seviyeye düşürülmesi gerekmektedir (Bacak ve Uzunay, 2018: 125).

Çizelge 1: Hükümetlerin Yoksulluğa İlişkin Yaklaşımları

Hükümetler	Yoksulluğun Nedenleri	Risk Grupları	Temel Politikalar
I.Özal Hükümeti Dönemleri (1983-1987) II. Özal Hükümeti (1987-1989)	Enflasyonist Politikaların Oluşturmuş Oluştuğu Olumsuzluklar	İşçi, Memur, Esnaf ve Emeklilerden oluşan Orta Direk Sınıf	Gönüllü sosyal dayanışma, teşvik edilerek enflasyonun azaltılması
Akbulut Hükümeti Dönemi (1989-1991)	Devletçi Politikaların Yanlış Kullanılması	Orta kesimi oluşturan “Orta Direk” algısının devamı ile belirsizleşen risk grupları	Rekabet şartlarına uygun serbest piyasa ekonomisinin uygulanması
I.Yılmaz Hükümeti Dönemleri (1991-1991) II. Yılmaz Hükümeti (1996-1996) III. Yılmaz Hükümeti (1997-1999)	Yanlış uygulanan kamu yönetimi, yolsuzluk ve kamu açıkları	Belli olmayan toplumsal kesimler	Kamu Yönetimi Reformunu Oluşturmak
VI. Demirel Hükümeti Dönemi (1991-1993)	Gelir dağılımının adil bir biçimde paylaşılmaması	Belli Olmayan toplumsal kesimler	İnsan haklarının ve demokrasinin işlerliğinin arttırılması
I.Çiller Hükümeti Dönemleri (1993-1995) II.Çiller Hükümeti (1995-1995) III.Çiller Hükümeti (1995-1996)	Yenidünyanın düzene sahip olmayışı, Nüfus artışı ve tarımsal alanda çalışan kesimin artması	Tarım alanındaki çalışanlar	Devletin küçültülmesi politikaları ve Tarım politikaları ile ilgili uygulamalar
Erbakan Hükümeti Dönemi (1996-1997)	Devletin tasarrufsuz yaptığı işlemler	İşsiz bireyler ve emekli yoksullar	Çalışan emektarlara adil bir biçimde gelirin paylaştırılması

IV.Ecevit Hükümeti Dönemleri (1999-1999) V.Ecevit Hükümeti (1999-2002)	Demokratik eksikliklerden kaynaklanan uygulamaların varlığı	Kayıt dışı istihdam, kimsesiz bireyler ve sokak çocukları	İşsizlik sigortası
Gül Hükümeti Dönemi (2002-2003)	Koalisyon hükümetlerinin neden olduğu istikrarsızlık	Belli Olmayan toplumsal kesimler	Sivil toplumun gönüllülük esasına dayalı olması
I.Erdoğan Hükümeti Dönemleri (2003-2007) II.Erdoğan Hükümeti (2007-2011) III. Erdoğan Hükümeti (2011-2014)	2002 krizi ile iyi yönetilemeyen Kötu kamu yönetimi, yolsuzluk ve kamu açıkları	Yaşlılar, kadınlar, çocuklar, gençler ve engelliler	Şartlı nakit transferi, çocuk yardımı, AB fonları, aile dayanışması, engelli maaşı, Devlet-sermaye-emek politikası
Davutoğlu Hükümeti Dönemi (2014-2016)	Koalisyon hükümetinin kurulamayışı, Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik durum,	İşsizler, yaşlılar, kadınlar, gençler, çocuklar ve engelli bireyler	Sosyal Yardımlar, mikro kredi, Aile Sosyal Destek Programının kurulması, İnsani Gelişmeye Geçiş Stratejisinin uygulanması
Yıldırım Hükümeti Dönemi (2016-2018)	15 Temmuz Kalkışmasının ülkede yarattığı kargaşa, paralel yapı temizliği	İşsizler, yaşlılar, kadınlar, gençler, çocuklar ve engelli bireyler	Kamu-Özel Sektör işbirliğinde istihdam projesi, Aileye yönelik hizmetlerin geliştirilmesi, çocuk, kadın, yaşlı, engelli hizmetleri programının uygulanması, Tüm vatandaşların sosyal güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınması
Erdoğan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Dönemi (2018--)	Yapılan referandum ile hükümet sistemi değiştirilerek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçildi, Covid-19 virüsü Aralık 2019'dan itibaren ekonomiyi de olumsuz etkisi altına alarak yoksullaşmayı arttırmıştır.	İşsizler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar, gençler ve engelli bireyler	Kadına Şiddeti Önleme Mücadele Politikaları (Şiddeti Önleme Merkezleri oluşturulması), Engelsiz Vizyon Belgesi 2030, Yaşlı Destek Programı (YADES), Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi, ASDEP (aile ve bireylerin sosyal yardım ve sosyal hizmetlere olan ihtiyaçlarının tespiti), yoksulluğu önleyici politikaların oluşturulması ve uygulanması.

Kaynak: Yılmaz, 2012: 303,304.

Tablo, Yılmaz (2012: 303-304) sayfaları arasındaki veriler güncellenerek yazar tarafından oluşturulmuştur. 1980 sonrasında göreve gelen 45. Hükümet döneminden 66. Hükümet dönemine kadar olan hükümet programlarının incelenmesi neticesinde hazırlanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi döneminde 2019 yılında yapılan sosyal yardım harcamaları için bütçeden ödeme gücüne sahip olmayan vatandaşların sağlık giderleri için

ödenek, şiddet mağduru kadınların mağduriyetlerini gidermeye yönelik barınacakları konukevi, psiko-sosyal destek, hukuki destek, 0-6 yaş arası çocuklar için kreş desteği, asgari ücretin yarısı tutarında harçlık, korunmaya muhtaç çocuklar için koruyucu ailelere yapılacak ödemeler kapsamında destek, doğum yardımı için ödenek, gebelik yardımları, şartlı sağlık yardımı şeklinde bir bütçe oluşturulmuştur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021).

2.2.Yerel Yönetimler

Yerel yönetimler vatandaşa daha yakın ve ulaşılabilir kuruluşlar olduğu için etkinlikleri daha fazladır. Yerel yönetimler içerisinde de en etkin kurum belediyelerdir. Siyasi ve ekonomik güce sahip olan belediyeler, sosyal içerikli projeleri desteklemektedirler (Fırat, 2010: 164). 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de yerel yönetimler sosyal yardım hizmetlerinde aktif rol oynamaya başlamıştır. Merkezi yönetimler sosyal yardımlarda yetki devrini yerel yönetimlere bırakmışlardır (Canpolat, 2010: 346). 1990’lardan itibaren yerelleşme süreci ile yerel yönetimlerin ve yereldeki sivil toplum kuruluşlarının ve diğer aktörlerin birlikte çalışarak bölgelerin öncelikli ihtiyaçlarını ön planda tutarak sosyo-ekonomik kalkınmayı amaçlayan politikalar önem kazanmıştır (Güder ve Kurtipek, 2010: 57). Yerel yönetimler 2000’li yıllarda sosyal harcama alanında daha etkin olmaya başlamışlardır. Bunun esas nedeni ise, yerel yönetimler reformu ile belediyelere ve il özel idarelerine verilen kaynaklar arttırılmıştır (Canpolat, 2010: 346). Yerel yönetimler önemli sosyal politika uygulayıcılarıdır. Yerel yönetimler önemli temel gereksinimlerinden biri olan barınma ve kent yaşamına uyumun sağlanmasında önemli rol almaktadır (Bacak ve Uzunay, 2018: 118,119).

Yerel yönetimlerle birlikte Sivil Toplum Kuruluşlarının yürütmüş oldukları projelerin yoksullara ulaşmasını sağlamak için, “özel sektördeki dinamizmi kamu planlamasına taşımayı” amaçlamaktadır (Buğra, 2018: 95). Türkiye’deki yerel yönetim birimleri ve Sivil Toplum Kuruluşları etkin bir şekilde yoksullukla mücadele etmektedir. Bu birimler genellikle, gıda, giyinme, barınma, ısınma, asker ailelerine geçim yardımı, doğum yardımı gibi hizmetleri sunmaktadır (Bacak ve Uzunay, 2018: 127). Belediyelerin yapmış olduğu sosyal yardımlar, muhtaç durumda olan kişilere yapılan temel gereksinim yardımları dışında aşevleri, çorba evleri, iftar çadırları, hayır çarşıları, gıda bankaları, giysi ve temel ihtiyaç bankaları, sünnet ve düğün organizasyonları (Fırat, 2010: 166), sportif faaliyetler gibi çeşitli sosyal hizmetler sunulmaktadır. Türkiye’de yoksullukla mücadele eden belediyelerin sayısı oldukça azdır. Belediyelerin parti ilişkisinin ortaya çıkardığı avantajlar ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu durumdan dolayı belediyeler etkin bir şekilde yoksullukla mücadele edememektedir. Birçok sivil toplum kuruluşu da hem ulusal hem de yerel düzeyde yoksullukla mücadele etmektedir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2018: 168).

Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının yoksulluğu azaltması için merkezi ve yerel yönetimlerin birlikte koordineli bir şekilde hareket etmesi, demokratikleşerek politik kültürün oluşması, katılımcılığın arttırılması, sektörler arası işbirliğinin sağlanması, kurumlar arası bilgi paylaşım ağlarının genişletilmesi ve geliştirilmesi, ortak bir örgütün kurulması, ulusal sürdürülebilir ve yerel ihtiyaçlara yönelik projelerin hazırlanması, mutlak yoksullara yönelik yardımların ulaşılabilir ve kaliteli olması, yoksulluğun azaltılması için gerekli çalışmaların yapılması ve bunları yapmak için de belediye gibi yerel kurumların ve yerel sivil toplum kuruluşlarının çalışması gerekmektedir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2018: 175). Yerel

yönetimlerde 5393 nolu Belediye Başkanının görevini tanımlayan kanunun 38.maddesinin n bendine göre, “Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özörlönlere yönelik hizmetleri yürötmek ve özörlönlöler merkezini oluşturmak” gibi sosyal içerikli yardımlar yer alırken 60. maddesinin i bendine göre, “dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar” yer almaktadır(Mevzuat, 2005). Yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları yoksulların ihtiyaç ve hedeflerine yönelik çalışma yaparak yoksul insanların isteklerine cevap vermektedir (Kabaş, 2010: 169). Belediyeler kendi inisiyatifleri doğrultusunda sosyal yardımları yapmaktadır. Belediyelerin bütçelerinde sosyal yardımlar için payın farklı olması nedeniyle ölkedeki belediyelerin yürüttükleri sosyal yardımlar arasında farklılıklar bulunmaktadır (İncedal, 2013: 113,114).

Bölgesel ve yerel farklılıklar yoksulluğu arttırmaktadır. Türkiye’de ulusal ve bölgesel olarak gelir adaletsizliğı görölmektedir. Türkiye’nin batısı ile doğusu arasında ciddi oranda gelir farkı mevcuttur. Gelir adaletinin olmadığı Türkiye’de bölgesel farklılıklar da artmaktadır. Yoksulluğu azaltmak için yerel ve bölgesel farklılıkları azaltacak politika ve programlara ihtiyaç vardır (Sakal ve Can, 2010: 593). Yerel yönetimlerden kaynaklı bazı sorunlardan dolayı sosyal yardım politika ve programları istenilen verimi sağlayamamaktadır. Kamu yönetimindeki dikey örgütlenme modelinden kaynaklanan merkezde yerele hizmet götürölmesi için devamlı denetim, değerlendirme ve yönlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Yerelde kamu hizmetinin sunumunda köy, mahalle, sokak, hane ve bireye ulaşmada örgütlenme sorunları yaşanmaktadır. Türkiye’de sosyal politikanın temel amacı olan, hayat standardını yükseltmek, insan temelli kalkınma, sosyal politikaların yönetişimi, sosyal bütçe, yerelde sosyal politika ve programların geliştirilmesi, yerel aktörlerin sistemle bütünleşmesi, yerel bütçelerin idaresi gibi konular yeterince doğru anlaşılmamıştır (Canpolat, 2010: 346). Merkezdeki yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesi merkezi yönetimin hantallaşmasını engelleyerek hizmet ve yatırımların daha doğru kullanılmasını sağlayacaktır (Aytaç ve Hatipler, 2013: 90).

OECD ölkelerinin yerel yönetimlerinde üç aşama görölmektedir. Bu aşamalar; birincisi, yerel yönetimlerin organizasyon yapısında, yerel idarelerin örgütlenmesindeki değışimi ve piyasa merkezli yürüttükleri stratejilerdir. İkinci aşama, yerel yönetimlerin ortaya çıkmasına neden olan sosyal refah politikalarıdır. Yerel yönetimlerin eğitim, sağlık, konut gibi ihtiyaçların üreticisi konumundadırlar. Üçüncü ve son aşama ise, merkezi-yerel yönetim ilişkisindeki görölen değışimdir. Türkiye’de belediyeler bu değışime örnek verilebilir (Taşçı, 2017: 25).

2.3.Vakıflar Genel Müdürlüğü

“2018 yılında yayınlanan Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin 30479 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Vakıflar Kanununun 692. maddesine göre, bu kanun ile kendisine verilen görevleri yerine getirmek üzere, kamu tüzel kişiliğini haiz Kültür ve Turizm Bakanlığına bağılı ve özel bütçeli Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü, merkez ve taşra teşkilatından oluşur. Genel Müdürlüğün merkezi Ankara’dır. Vakıflarda yazılı hayır şart ve hizmetleri yerine getirmek üzere her seviyeden eğitim-öğretim tesisleri, öğrenci yurtları, sağlık ve sosyal yardım kurumları, aşevleri gibi tesisler açmak, yönetimini sağlamak, öğrencilere eğitim yardımı yapmak, ihtiyaç sahibi insanlara sosyal yardımlarda bulunmak muhtaç ve engellilere aylık bağlamak” gibi görevler Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğünün görevleri; muhtaç aylığı hizmeti ile muhtaç durumda bulunan engelliler ile yetimlere aylık bağlanmaktadır. Annesi ya da babası olmayan muhtaç durumdaki çocuklara % 40 ve üzeri engeli bulunan muhtaç kimselere, sosyal güvencesi olmaması, herhangi bir gelir ve aylığı bulunmaması, mahkeme kararı ile bakım altına alınmamış olması, gelir getirici herhangi bir taşınır veya taşınmaz malın olmaması ya da bunlardan elde edeceği aylık ortalama gelirin muhtaç aylığı miktarını geçmemesi durumunda muhtaç aylığı bağlanmaktadır. Kuru gıda ve sıcak yemek hizmeti muhtaç bireylerin sayısı belirlenerek bu yardımların dağıtımını üstlenecek aşevleri açılmaktadır. Sosyal güvencesi bulunmayan ve geliri net asgari ücret miktarından fazla olmayanlar 65 yaşını doldurmuş muhtaç, kimsesiz ve güçsüz vatandaşlara aylık bağlanarak aşevi hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Yeterli maddi imkânı olmayan ailelerin ilkökul, ortaokul, lise ve yükseköğrenim gören öğrencilerine eğitim bursu verilmektedir. Ankara’da bulunan Vakıf Evi’nde; ihtiyaç sahiplerine, öğrencilere, hasta ve refakatçilerine ücretsiz konaklama hizmeti sunulmaktadır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2021: 25,28).

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma işini yürüten vakıflar, sosyal, kültürel, ekonomik hizmetler vermektedir (Buğra, 2018: 206). Vakıflar, yapılan bağışlar sayesinde sosyal fayda sağlamayı amaçlamakta ve bağış yapanların bağışlarını ihtiyacı olan kesimlere ulaştırmak için kurulmuştur (Yunus ve Weber, 2012: 30).

2.4.Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sosyal yardım uygulamaları, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, muhtaç kesimin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sosyal politika ve programlardır (Ceren ve Erdem, 2019: 14). Bakanlığın sağladığı yardımlar; “aile yardımları, gıda, giyecek, barınma, yakacak, yoksul asker ailelerine ve eşi vefat eden kadınlara yapılan yardımlar, eğitim yardımları, sağlık yardımları, özel amaçlı yardımlar ve 2022 sayılı kanuna göre yapılan yardımlardan yaşlılık aylığı, engelli aylığı, engelli yakını aylığı, silikozis hastalarına yapılan yardımlardan” oluşmaktadır (Aktaş, 2014: 97). Türkiye’de aile “sosyal politika aktörü”, “sosyal politika alıcısı muhtaç aile ve hane halkı”dır (Taşçı, 2017: 28).

Aile ve sosyal hizmetler bakanlığının ve kurumlarının amacı, aile bütünlüğünün korunması, refahın artırılmasına yönelik sosyal hizmet ve sosyal destek programlarının yürütülmesi, kadınların toplumun bir parçası olarak eşit hak ve fırsatlara sahip olmasını sağlamak için kadınlara yönelik sosyal hizmet faaliyetlerinin yürütülmesi, engelli ve yaşlıları topluma kazandırmaya yönelik sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek, şehit yakınları ve gazilere yönelik sosyal destek programlarının uygulanması, çocuklara ve gençlere yönelik sosyal hizmetlerin sunulması, aile yapısının sosyal, eğitim, danışmanlık hizmeti ve sosyal ekonomik destek ile güçlendirilmesi, muhtaç ailelerin tespit edilerek desteklenmesi, bu alanda katkı sağlayan kamu kurum ve kuruluşlarının, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yürütülen sosyal hizmetlerin denetiminin yapılması, birey ve ailelere yönelik eğitim, konferans, seminer programlarının düzenlenmesidir. 3294 sayılı Kanuna göre kurulan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları illerdeki sosyal hizmet ve sosyal yardım ihtiyaçlarını tespit ederek ihtiyaç sahiplerine zamanında sosyal yardımların ulaştırılmasının sağlanması, illerde meydana gelebilecek şiddet, istismar, töre cinayetleri, intihar vakaları, kötü alışkanlık ve bağımlılık benzeri sorunların nedenlerini tespit ederek çözüm önerileri geliştirmesi ve uygulaması,

hizmetlerinde kamu kurum ve kuruluşları, meslek kuruluşları, yerel yönetimler, barolar, çocuk ve aile mahkemeleri, üniversiteler, sağlık kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yaparak toplum, aile ve bireyin refahının sağlanmasıdır. Sosyal destek ve sosyal hizmetler birimleri aracılığıyla, yoksullukla mücadele ve sosyal yardımlar alanında Bakanlık tarafından belirlenen politika ve programların uygulanmasının sağlanması, yoksullukla mücadelede il çapında araştırma ve incelemeler yaparak politikaların oluşturulması, yoksul olup sosyal yardıma muhtaç olanların kamu kurum kuruluşları ile gönüllü kuruluşların iş birliği yaparak soruna çözüm üretmesi, sosyal ve ekonomik destek taleplerinin alınması, muhtaç durumda olan bireylere mesleki eğitim verilerek istihdam edilmelerine olanak sağlanması, maddi sorunu olan yoksul ailelerin eğitim görmesi gereken çocuklarına eğitim desteğinin verilmesi, muhtaç aile, çocuk ve engelli ile 65 yaş üstü muhtaç yaşlılara sosyal ve ekonomik desteklerin sunulması, olağanüstü bir felaket, hastalık veya kaza geçirerek belirli bir süre kendisinin ve geçindirmekle yükümlü olduğu aile fertlerinin temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olanlar ile hayati tehlike arz eden ve ameliyat gereken durumlar ile karşılaşan kişilere sosyal hizmet desteklerinin verilmesidir (ASPB, 2021).

2.5.Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü

“1986 yılının Haziran ayında yürürlüğe giren 6891 nolu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu -fakir fukara yasası- olarak uygulanmaya başlamıştır”. Bu kanun ile yoksul durumda bulunan kişilere, yardım ederek gelir dağılımında adaleti sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek amaçlanmaktadır. Türkiye’de 1986 yılından itibaren, 81 il ve 850 ilçede sosyal yardım çalışmasını sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı yürütmektedir. SYDGM ve SYD vakıfları, temel gereksinimlerin karşılanması yaklaşımı ve yoksulların temel acil ihtiyaçlarını aynı ve nakdi yardım sağlayarak karşılamaktadır. 2001’den sonra SYD vakıflarına Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’ndan mesleki eğitim ve istihdamı arttırmak için kaynaklarda artış yapılmıştır. SYD vakıflarında yapılan başlıca yardımlar; gıda, barınma, giyecek, yakacak, kira desteği, ölüm, kaza ve yaralanma yardımları, huzurevi tefriş giderleri, öğrenci yurdu giderleri, eğitim harcamaları, sağlık ihtiyaçlarını gidermektir (Gül ve Sallan Gül, 2008: 368,369).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının kuruluş amacı, ihtiyacı olan vatandaşa hizmet götürmek, yoksullara yardımda bulunmak, gelir dağılımının adil olarak dağıtılmasını teşvik etmek amacı ile kurulmuştur (Uluocak vd, 2010: 46). “Türkiye’deki 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununa göre, fakir ve yardıma muhtaç durumda olan vatandaşlar için yardım etmek, sosyal ve gelir adaletini sağlamak, sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı teşvik etmeyi amaç edinmiştir”(Subaşı ve Yiğit, 2018: 138). Sosyal yardımlar mutlak ve görel yoksulluğu azaltmayı hedeflemektedir. Bunun için, yapılan maddi yardımların yanı sıra gelir getirici projelerin teşvik edilmesi, istihdamı arttırmaya yönelik projelerin hazırlanması, yoksulluğu azaltmaya yönelik eğitim programlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Haspolatlı, 2014: 16). Yoksulların düzenli bir işe ve gelire sahip olması yoksulların yaşam düzeyini olumlu etkilemektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından yerel ihtiyaçların karşılanması için gelir getirici projeler yani yoksulların kendi işyerinin patronu olmalarını sağlayıp geçim giderlerini kendilerinin kazanmasını amaçlamaktadır. İstihdam amaçlı projeler, işsizler için düzenlenen kurslarla onların belirli beceriler kazanmasını amaçlamaktadır. Sosyal Hizmet Projeleri, kimsesiz çocuklar, yaşlılar, engelliler, işsizler için

var olan sıkıntılarını gidermeye yönelik projelerdir. Geçici istihdam projeleri, kısa süreli istihdam oluşturularak yoksulluklarını gidermede katkıda bulunmaya sağlamaktadır. Toplum kalkınması projeleri ise eğitim, gelir ve sosyal içerikli programlar ile ilgilidir (Biçer, 2009: 49-52).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonları; gıda, yakacak gibi sosyal yardımlar ile eğitim ve sağlık yardımlarını sunmaktadır (Gündüz, 2006: 50). Sosyal yardımlar, yoksullukla mücadele edebilmek için uluslar arası gelişme ve uygulamaların takibini sağlayarak, değerlendirmesini yapıp ülkemize uygun olan uygulamaları uyarlamak, büyük kitleleri kapsayacak yardım kampanyalarını yürütmek ile ilgilenmektedir (Aktaş, 2014: 93). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma fonu yürütmüş olduğu yoksullukla mücadele politikasında ekonomik ve sosyal sorunların olduğu dönemlerde sosyal patlamaları önlemede önemli görev üstlenmiştir (Demirhan ve Kartal, 2010: 148). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu ile 65 yaş ve üstü muhtaçlara yapılan yardımlar, ailelere ya da yoksul bireylere yapılan ayni ve nakdi yapılan yardımlar, eğitim ihtiyacının karşılanmasına yönelik kırtasiye, çanta, önlük, ayakkabı gibi yardımlar, sağlık şartlarının iyileştirilmesi için destekleyici yardımlar ve şartlı nakit transferi yardımları, engelli bireyler için el-ayak protezi, engelli arabası, işitme cihazı gibi yardımlar, aşevleri ile bireylerin günlük yemek ihtiyacının karşılanması, doğal afet, yangın, terör mağdurlarına özel amaçlı yardımlar yapılmaktadır (Subaşı ve Yiğit, 2018: 143 ve Akpınar vd., 2012: 25). “3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun amacına uygun işleri yapmak ve ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdi ve ayni yardımda bulunmak üzere her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulmuştur. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğünün taşradaki faaliyetleri ilde vali, ilçede kaymakam başkanlığında oluşturulmuş Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca” yürütülmektedir. Böylelikle vakıflar devlet ile ihtiyaç sahipleri arasında köprü kurarak sosyal yardımların vatandaşa ulaştırılması görevini üstlenmektedir. İl ve ilçelerdeki tüm yardım programları mütevelli heyetin kararı ile işlerlik kazanmaktadır (ASPB, 2021). Sosyal yardımların en belirgin özelliği, yardıma muhtaç insanlara devlet bütçesinden para yardımı yapılmasıdır (Subaşı ve Yiğit, 2018: 136).

2.6.Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Kanunu ile çok önemli bir adım atılarak engellilerin bakım hizmetlerinden, sağlığa, eğitimden istihdama ücretsiz seyahat hakkından vergi indirimlerine kadar birçok hak tanındı. Engelliler için evde bakım hizmeti, Engelsiz Gündüz Yaşam Merkezleri, sportif, sanatsal becerilerini geliştirecekleri merkezler ile desteklenmektedir (ASPB, 2021). 10/08/2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlanmıştır. Engelliler için verilen sosyal yardımlar kapsamında “engelli aylığı 2022 sayılı Kanun kapsamında olup, sosyal güvenlik kurumlarından hiçbirine tabi olmayan ve muhtaçlığı ilgili Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından belgelenen, 18 yaşından büyük engellilere ya da 18 yaşından küçük engelli yakını bulunanlara verilen bir aylıktır. Engelli aylığından yararlanmak için gelir kriteri bulunmaktadır. Hanenin toplam gelirinin (menkul-gayrimenkul), hanede ikamet eden kişi sayısına bölündüğünde ortaya çıkan tutarın net asgari ücretin üçte birini geçmemesi gerekmektedir” (ASPB, 2021).

Engelli olmak yoksullaşmaya sebep olmakta ve yoksulluğu arttırmaktadır. Yaşanan kötü sağlık şartları, hastalıklar, kötü çevre koşulları, yetersiz beslenme yoksulluk ile tetiklenmektedir. Engel sadece fiziksel olmayıp ruhsalda olmaktadır. Türkiye’de engellilerin karşılaşmış oldukları en büyük sorunlar; sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama, maddi yoksunluk, eğitimsizlik, işsizlik, ulaşılabilirlik, sahip oldukları hakkında yeterli bilgiye sahip olmamadır (Erbil Erdugan, 2010: 134). Engelliler İdaresi Başkanlığı Kurumu yaptığı çalışma ve projelerle yoksullukla mücadele etmektedir (Biçer, 2009: 42). Engelliler İdaresi Başkanlığına Bağlı yardımlar doğrudan para vererek değil de engellilere verilen “engelli kimlik kartı” na yapılmaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008: 132).

Türkiye’de yoksulluğa en yakın kesimler, engelliler, kadınlar, çocuklar ve yaşlılardır (Aytaç ve Hatipler, 2013: 138). Dünya’da engelli nüfusu giderek artmaktadır. “Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) 2020 yılında yayınladığı verilere göre bir milyardan fazla insanın herhangi bir engel türüne sahip olduğu tahmin edilmektedir. Yani, dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 15’ine tekabül etmektedir. Türkiye’de ise, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2021 yılı Şubat ayında yayınladığı verilere göre iki buçuk milyon engelli vatandaş bulunmaktadır”. Engellilik insani hak ve eşitlik sorunu olup engelli bireylere yönelik sosyal politikalar oluşturulmalıdır (Sökül, 2021: 24).

Toplumsal refahın sağlanabilmesi için engellileri ve yaşlıları topluma kazandıracak politikaların uygulanması gerekmektedir. Engelliler için verilen sosyal yardımlar; engelli aylığı, muhtaç aylığı, evde bakım aylığı, vergi indirimleri ve muafiyetlerin tanınması (gelir vergisinde engelli indirimi ve ÖTV muafiyeti), engelli kimlik kartı (bu kart ile kamu ve özel yardımlardan hızlı bir şekilde yararlanılmasının sağlanması), belediye engelli indirimleri (su, toplu taşıma araçları, vapur gibi hizmetlerden indirimli bir şekilde yararlanmakta), sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı engelli yardımları (tekerlekli sandalye, protez, konuşma ve işitme cihazı, gıda, barınma ve nakdi yardımlar), Devlet Demiryolları engelli indirimi, kredi yurtlar kurumu engelli hakları (burs ve yurtlarda öncelik tanınması), Devlet tiyatroları engelli indirimi (ücretsiz tiyatro izleme), müze ve ören yerlerine girişte engelli indirimi (engelli ve refakatçisine ücretsiz hizmet), milli parklar, tabiatı koruma alanları ve tabiat parklarına girişte engelli indirimi, şehirlerarası otobüs şirketlerinde engelli indirimi, THY engelli indirimi, telekomünikasyon engelli indirimi, engellilerin istihdamına yönelik hakların verilmesi (Devlet Personel Başkanlığı Engelli memur alımları, özel sektör ve devlet kurumlarına engelli personel alımları), engellilerin eğitimine yönelik haklar (özel eğitim hakkı, okul taşımasından ücretsiz yararlanma hakkı, MEB ve ÖSYM sınavlarında engelliler için sağlanan kolaylıklar) şeklindedir (SSYDV, 2021).

Türkiye’de yaşlı nüfusu giderek artmaktadır. Giderek artan yaşlı nüfusa yönelik sosyal yardım politikaları düzenlemek zorunlu hale gelmektedir. Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetler; sosyal güvencenin desteklenmesi için 65 yaşını doldurmuş bireylere yaşlılık aylığı verilmesi (herhangi bir işte çalışmama, gelir ve aylığı bulunmaması), kurumsal bakım hizmetleri sunan huzurevleri, evde bakım hizmetleri, yaşlılar gündüzlü bakım evi hizmeti, yaşlı dayanışma merkezleri, yaşlı destek programı, yaşlılara yönelik ücretsiz veya indirimli seyahat desteği (demiryolları, deniz yolları, şehir içi ve şehirlerarası seyahatlerden ücretsiz olarak yararlanmaktalar), genel sağlık sigortasından ücretsiz yararlanma hakkı, belediyelerin sunmuş

oldukları alo destek hatları, ev temizliği, yemek, gıda, ev eşyası, yakacak gibi yardımlardır (ASPB, 2021).

2.7.Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

21 Nisan 2021 Tarihli ve 31461 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kuruldu. Çalışma ve Güvenlik Bakanlığının amacı; çalışma barışına katkı sağlayarak mekanizmaları daha etkili hale getirmek, işgücü piyasasında güvenceli esnekliği sağlamak, özel politika gerektiren birey ve grupların istihdamını ve işgücü piyasasına dâhil olma niteliğini arttırmak, çalışma hayatı ile ilgili alanlarda bilinç düzeyini geliştirmek, nitelikli yabancı işgücünü ülkemize kazandıracak çalışmalar yapmak, Uluslar arası nitelikli işgücü ağı oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapmak, sağlıklı, güvenli ve güvenceli bir çalışma ortamının oluşturulması, kurumsal kapasite ve hizmet kalitesinin artırılmasıdır (Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2021: 41,42). İstihdam sorunu yoksulluğu tetiklemektedir. Çalışma ve Güvenlik Bakanlığı, çalışma şartlarını ve iş hayatını düzenleyerek bu sorunla mücadele eden etkili bir kurumdur.

2.8.Sağlık Bakanlığı

Sağlık Bakanlığı tarafından yoksullara sağlık ve tedavi yardımları yapılmaktadır. Yoksullara yönelik yapılan her hizmet başka bir hizmet sektörüne hizmet etmektedir. Örneğin ucuz ayakkabıların üretilmesi ile yoksulların yaşamış olduğu ayak sağlığı hastalıklarının giderilerek sağlık sektörüne hizmet etmesidir (Yunus ve Weber, 2012: 82). Sağlıklı birey, sağlıklı çalışan, üreten insan anlamına gelmektedir.

Sağlık Bakanlığı'nın 1992 yılında çıkardığı kanunun 3816 sayısına göre tedavi masraflarını ödeme imkânı olmayan kişiler için yeşil kart uygulaması başlatılıp yoksullara bedava sağlık hizmeti verilmeye başlanmıştır (Gündüz, 2006: 49). 3816 sayılı kanuna göre ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin devlet tarafından yeşil kart verilerek karşılanması, başvuru yapan vatandaşların aylık gelir veya gelir paylarının belirlenmesi, başvuruların değerlendirilerek karara bağlanması, yeşil kartın şekli, hak sahiplerine verilmesi, yeşil kart sahiplerinin sağlık kurumlarına sevk edilerek tedavi hizmeti almalarının sağlanmasıdır (sskisveren.com, 2021).

3. YOKSULLUKLA DOLAYLI MÜCADELE EDEN KURUMLAR

Yoksullukla kuruluşların bazısı doğrudan mücadele ederken bazısı dolaylı yünden mücadele etmektedir. Türkiye'de yoksullukla dolaylı mücadele eden kurumlar; Sendika, KOSGEB, Halk Eğitim Merkezi, Meslek Edindirme Kursu, İŞKUR, Mikro Kredi, Bölgesel Kalkınma, Dini ve Sosyal Değerlerimiz ile Medya etkili olmaktadır.

3.1.Sendika

“6356 sayılı Sendikalar kanununa göre, araştırma ilişkilerinde ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerin korunması ve geliştirilmesi için işçiler ve işverenler tarafından meydana getirilen sendikalar ile konfederasyonların kuruluşu, teşkilatı, faaliyeti ve denetlenmesi esas düzenlenmektedir. İşçilerin ve işverenlerin haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurulmuş kurumlardır”. Çalışanların haklarını korumak için örgütlenen sendikalar, işçi ile işvereni bir araya getirerek işçinin ve işverenin haklarını korumaya yönelik mücadele

etmektedirler. Yoksulluk sınırını esas alarak işçinin alın teri mücadelesinde destek vermek için çalışmaktadırlar. Yoksulluğu tetikleyen olumsuz çalışma şartları, çalışan hakları, yeterli maaşın verilmemesi gibi çalışanı olumsuz yönde etkileyen sorunların giderilmesinde sendikalar devreye girmektedir (Bayrakdar, 2020: 101). Sendikaların muhatap oldukları ve temsil ettikleri kişilerin büyük çoğunluğu yoksullukla mücadele eden kişilerdir. Fakat günümüzde sendikalar kendilerinde beklenen yeterli çabayı gösteremeyerek yoksul kesimin mağduriyetinin artmasına ve devam etmesine neden olmaktadır.

Sendikalı işçilerin maddi yaşam koşulları üzerine yapılan çalışmaya göre, işçiler arasında çalışan yoksulluğu önemli bir sorun teşkil etmektedir. Çalışanlar yoksulluk ile baş edebilmek için fazla mesai, ek iş yapma ve borçlanma ile karşı karşıya kalmaktadır. Araştırmalara göre toplu iş sözleşmelerinin ve sendikal eylemlerin çalışan yoksulların ve alınan maaşı üzerinde çok az etkisinin olduğu, sendikaların yoksullukla mücadelede etkili bir araç olmasına rağmen Türkiye’deki küresel ekonomik yapı, ücret politikaları, işsizlik gibi sorunlar ve sendikaların yeterli mücadeleyi sürdürememesi olumsuz yönde etkilemektedir (Öngel ve Kutlu, 2018: 99,100). 18. ve 19. yüzyıllarda yoksullukla etkin mücadele edilmesinin en önemli etkenlerinden biri sendikaların rolüdür. Fakat günümüzde giderek güç ve değer kaybeden sendikalar çalışanların haklarını savunmada yetersiz kalmaktadır. Sendikaların güç kaybetmesinde en önemli neden, siyasal, iktisadi ve sosyal faktörlerdir. Dünya genelinde gözlemlenen sendikaların güç kaybı aynı şekilde Türkiye’de de görülmektedir. Sendikaların değersizleştirilmesi ve güç yitirmesi yoksulların aleyhine sonuçlanmaktadır. Yoksulluğun az olduğu ülkelere bakıldığında sendikalaşmanın güçlü olduğu görülmektedir. Yoksulluğu önlemek için sendikalara verilen hak ve görevlerin genişletilmesi gerekmektedir (Bacak ve Kara, 2009: 94,95). Ekonomik refah standardı yüksek olan toplumlardaki yoksulluk oranları ekonomisi gelişmemiş ülkelere göre daha düşüktür.

3.2.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme (KOSGEB)

“30479 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 224. maddesine göre, Ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılanmasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini arttırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek amacıyla Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Kuruluşun kısa adı KOSGEB’dir.” (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018: 89). KOSGEB’in kuruluş amacı ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasına katkı sağlamaktır. (KOSGEB, 2019: 39).

Mevcut işletmelerin birçoğu KOBİ’dir. Toplam istihdamın yarıdan fazlasını KOBİ’ler oluşturmaktadır. Yatırımların büyük çoğunluğu KOBİ’ler tarafından yapılmaktadır. KOBİ’lerin katma değer ve ihracat içindeki payı önemlidir (Cansız, 2008: 5). KOSGEB, sanayinin geliştirilmesi, üretim ve yatırımların desteklenmesini sağlayarak ekonomik büyümeye dolaylı yoldan gelirin artmasını sağlayarak yoksullukla mücadelede etkili olabilmektedir. KOBİ’ler ülkenin ve bölgelerin kalkınmasındaki rolü, işsizliği azaltmadaki ve yeni iş olanaklarının oluşturulmadaki katkısı, ekonomik ve sosyal kalkınmada önemli rol üstlenmektedir. KOBİ’ler ülke ekonomisinin imalat odaklı sanayisinin büyümesini desteklerken işletmelerin ayakta kalmasını ve girişimciliklerini arttırmaya yönelik politikalar

uygulamaktadır. KOBİ'ler aracılığıyla belirli bir kesimin istihdamı sağlanmaktadır. İşsiz olan bireyin yoksullaşma riski daha fazladır (Batur, 2021:124).

3.3.Halk Eğitim Merkezi

Halk eğitim merkezleri, buldukları bölgede eğitim, öğretim, üretim, rehberlik, danışma, sosyal, sanat ve kültür merkezidirler. Ülkedeki okuryazar sorununu çözmek için 1952 yılından günümüze mesleki, sosyal, kültürel amaçlı bilgi ve beceri kazandırmayı hedef edinen eğitim kurumlarıdır. Halk eğitim merkezleri il ve ilçelerde faaliyette bulunurken sayıları 995'tir. Halk eğitim merkezleri aracılığıyla, okuma-yazma eğitimi, mesleki-teknik kurslar, sosyal-kültürel kurslar, eğitsel araştırmalar adı altında işlev göstermektedir. Her ilde bulunan halk eğitim merkezleri 7'den 70'e herkesin eğitim alabilmesini sağlamaktadır. Eğitim ve beceri imkânı verilen kişilerin istihdam edilme olanağı artmakta ve dolaylı yönden yoksullukla mücadele etmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açılan Halk Eğitim merkezleri, vatandaşların meslek edinmelerini sağlamayı ve eğitim imkânından yararlanabilmelerine neden olmaktadır. İl ve ilçelerde yer alan halk eğitim merkezlerinin yanı sıra gezici eğitim kursları da vatandaşlara fayda sağlamaktadır. Halk eğitim merkezlerinin görevleri; mesleki eğitim kursları ile iş olanaklarına katkı sağlamak, okuma ve yazma eğitimi ile bilinç düzeylerini geliştirmek, konser, toplantı, panel ve geziler düzenleyerek sosyal faaliyette bulunmak, sergiler açarak insanların el emeklerini tanıtmaya fırsatını vermek, kişisel gelişim kurslarıyla daha bilinçli bireylerin oluşmasına katkı sağlamak, sanata ve spora olan ilgiyi arttırmak, birçok kesime özellikle de bayanların istihdam edilebilmelerine olanak sağlamaktır. 73 alanda 3631 farklı kurs Halk eğitim merkezlerinde yer almaktadır. Halk eğitim merkezleri tarafından mesleki ve teknik kurslar, sosyal ve kültürel kurslar, okuma-yazma kursları gibi birçok kurs programı uygulanmaktadır (Halk Eğitim Merkezi, 2021). Toplumların eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk azalmaktadır.

3.4.Meslek Edindirme Kuruluşları-İŞKUR

Türkiye İş Kurumu ile istihdamın artırılmasına, işsizlerin meslek sahibi olmalarına, işsizliğin azaltılmasına ve özel politika gerektiren kişi ve grupların işgücü piyasasına kazandırılmasına destek olmak amacıyla düzenlenen meslek edindirme kursları ile meslek sahibi olmayanları meslek sahibi etmek meslek değiştirmek isteyenlere fırsatlar oluşturmak mesleğini yapanların niteliklerini geliştirmek ve iş bulma noktasında yardımcı olmak amacıyla istihdam garantili kurslar düzenlemektedir. Türkiye İş Kurumu tarafından sunulan mesleki eğitim kurslarından faydalanmak isteyen bireyler için Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri/Hizmet Merkezlerinde görev yapan iş ve meslek danışmanları tarafından danışmanlık hizmeti sunulmaktadır. Mesleki eğitim kurslarından yararlanmanın şartları; "Kuruma kayıtlı işsiz olmak, 15 yaşını tamamlamış olmak, Mesleğin niteliklerine uygun olarak belirlenen özelliklere sahip olmak, Kurumca aynı meslekte düzenlenen kursu tamamlamamış olmak, İş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinden faydalanmak, emekli olmamak, kurslara katılmama noktasında yaptırım uygulanmıyor olmak" tır (İŞKUR, 2021).

Mesleki eğitim kurslarına katılan bireylere katıldıkları gün üzerinden hesaplanarak belli miktarda ücret verilmektedir. Sanayi sektöründe istihdam garantili kurslara katılanlara zaruri

gider ödemesi bu kurslara katılan kadınlara bakmakla yükümlü oldukları çocukları için aylık bakım desteği, geleneksel mesleklerde kursa katılanlara, istihdam garantisiz kurslara katılanlara, işte çalışan anne projesi kapsamında 0-15 yaş arasında çocuğu olan ve iş kulübü avantajlarından yararlanan ve istihdam garantili meslek kurslarına katılan kadınlara günlük belli bir ücret ödenmektedir. Genel sağlık sigortası primi, iş kazası ve meslek hastalığı sigortası primi mesleki eğitim kursu süresince kurum tarafından karşılanmaktadır. Kurs sonunda sınavlarda başarılı olan bireylere Mesleki Yeterlilik Belgesi verilmektedir. Mesleki eğitim kurslarından yararlanmak isteyen tüm işverenlerde, 81 ilde bulunan Çalışma ve İş Kurumu Müdürlükleri ile Hizmet Merkezlerinde başvuruda bulunabilmektedir (İŞKUR, 2021).

İŞKUR' un uyguladığı politika ve programlar; istihdam teşviklerinin analizini yapmak, mesleki eğitim kurs programlarının aktif işgücü ve sektör odaklı ihtiyaçları göz önünde bulundurarak gerekli becerileri ve nitelikleri kazanacak işgücünü oluşturmak, dijital ekonomi göz önüne alınarak gelişen sanayiye ayak uydurabilecek donanıma sahip işgücünü oluşturmaya yönelik kursların düzenlenmesi, kadın istihdamını arttırmaya yönelik politikalara öncelik vermek, gençlerin istihdam piyasasında yer almalarını kolaylaştıracak mesleklere yönelik mesleki eğitim kurslarının oluşturulması, engellilerin meslek edinmesini kolaylaştırmak için uzaktan eğitim olanaklarının geliştirilmesi, sosyal yardım alan bireyleri iş gücüne kazandırmaya yönelik politika ve programların uygulanması, meslek seçimi ile ilgili yönlendirmelerde bulunmak, meslek edindirme programları, kadın ve gençlere yönelik girişimcilik olanaklarının sunulması, orta yaşlı grubun meslek edindirme programları ile istihdama kazandırılmalarıdır (İŞKUR, 2021: 35).

3.5.Mikro Kredi

Ticari bankalardan kredi çekemeyecek kadar yoksul olan, alınması kolay ve prosedürü az olan mikro kredi desteği ile yoksul bireylerin yoksulluklarından kurtulma fırsatının sunulmasıdır. Mikro krediler sayesinde yoksul iş sahibi olarak yoksulluk sorunu ile mücadele edebilmektedir. Bangladeşli bir ekonomist olan Muhammed Yunus yoksul bireylerin yoksulluklarından kurtulabilmeleri için küçük miktardaki para ile bunun mümkün olduğunu görür ve 1983'te "Köy Bankası" anlamına gelen "Gramean Bank"ı kurar. Bu program tüm dünyaya yayılarak birçok ülke tarafından kullanılmaktadır. Burada amaç sosyal işletme oluşturmak, diğer bankaların aksine kar odaklı olmayıp yoksul bireylerin yoksulluğunu ortadan kaldırmak için kurulmuş bankalardır. Bu işletmenin kurulmasının ve kredi verilmesinin amacı kar'ını arttırmak yerine toplumdaki yoksulluk, eğitim, sağlık, teknolojiye ulaşma zorluğu çeken kişilere imkân sunmaktır. Yoksullar "insani" şartlarda hayatlarını sürdürebilmek için finansal araç ve enstrümanlara ihtiyaç duymaktadır. Mikro kredi ile bu kesim üretici faaliyetlere girerek küçük işletmelerini büyütme olanağı sağlamaktadır. Yoksullukla mücadelede alışılmışın dışında olan sosyal yardımlar yerine kalıcı çözüm imkânı sunan bu sistem ortaya çıkmıştır. Bu yöntemin en etkili yönü, borç alan birey borcunu ödedikten sonra aynı paranın dönüşümlü bir halde birçok insanın ihtiyacını karşılamasıdır. Diğer önemli bir yönü ise, bu kredilerin geri ödeme zorunluluğu nedeni ile borçlu olan kimsenin çalışmasına, kendi işini kurmasına ve tecrübe edinmesine olanak sağlamasıdır (Yunus, 2013: 16). Mikro kredi, çok küçük ölçekte işletme sahibi olan kişilerin işletmelerini geliştirmeleri ve büyütme için mikro düzeyde verilen kredidir. Çok yoksul kişilere teminatsız olarak mikro kredi verilmektedir. Verilen kredilerin takibi ve denetimi yapılmaktadır (Banazılı ve Ozan, 2019: 401).

Yoksulluğun nedeni olarak mikro ekonomik koşullar, varlıkların yapısı ve tasarruf sağlayamaması, kredi piyasalarında yaşanan aksaklıklar, yüksek doğurganlık olarak sıralanabilmektedir. Yoksul kesimin beşeri sorunlarına çözüm yolu geliştirilmediği için yoksullukları devam etmektedir. Eğitim ve sağlık olanaklarına sahip olmayan bireylerin yoksullaşması kaçınılmaz olmaktadır (Aytaç ve Hatipler, 2013: 77). Gramean Bankası mikro kredi ile aile planlaması, eğitim düzeyinin artırılması, çocukların okula gönderilmesi gibi toplumsal amaçlara da hizmet etmektedir. Mikro kredi ile üretim sürecini teşvik etmeye, topluluk olarak örgütlenmeye ve birlik duygusunu pekiştirmeye en yoksul kesimin bu olanaklardan yararlanmasının hedeflenmesine ve özellikle kadınların sosyoekonomik konumlarını güçlendirmeye yönelik katkı sağlamaktadır (Şenses, 2017: 240). Yoksullukla mücadelede mikro kredilerin en önemli amacı ülkeler ve bölgeler arası gelir adaletsizliğinin giderilmesini sağlamaktır. Verilen bu krediler sayesinde mikro düzeyde kredi alanın hayat standardı yükseltilirken makro düzeyde kişi başına düşen milli gelir oranı artmaktadır. Bu kredilerin sosyal boyutu da oldukça önemlidir. Bireysel ve toplumsal sorunun giderilmesinde fayda sağlayan bireyde ait olma ve var olma duygusu artmakta ve kişisel gelişimine olumlu katkı sunmaktadır. Mikro kredi ile istihdam olanakları geliştirilmekte işgücü piyasası verim elde etmektedir. Mikro krediye getirilen eleştiriler incelendiğinde, yoksullar mikro kredi borçlarını ödemekte başarısız olabilir ve daha kötü bir duruma düşebilir, evde çalışmaya devam eden kadınların iş yükü artmakta, yeterli eğitime sahip olmayan bu kadınların eşlerinin elde edilen geliri olumsuz yönde kullanabilmesi gibi durumları da barındırmaktadır (Demir ve Sezgin, 2018: 76,77).

Mikro kredi Türkiye’de Diyarbakır’da başlatılmıştır. Uygulamanın kaynağının büyük kısmını yapılan bağışlar oluşturmaktadır. Mikro kredi uygulaması ile yoksulluğun azaltılması hedeflenmiştir. Bu uygulama ile kredi alan aşırı yoksul bireylerin, yoksulluk sınırı üzerine çıkarılacak birer küçük işletme sahibi olmaları amaçlanmıştır. Mikro kredi yaygınlaştırılarak aileye gelir akışının sağlanması ve yoksulluk nedeni ile ortaya çıkan suçların azaltılması hedeflenmektedir (Akgül, 2006:2,3).

Yoksul insanları yoksulluklarından kurtaracak şey enerjilerini ve yapabileceklerini ortaya çıkardıklarında yoksulluk sorunu ortadan kalkacaktır (Yunus ve Weber, 2012: 15). Yoksullukla mücadelede mikro kredilerin başarılı olabilmesi için devlete önemli görevler düşmektedir. Mikro kredi hizmeti sunan kuruluşların imkânlarının artırılması ve daha güçlü bir hale getirilmesi, vergi indirimi ya da muafiyetlerinin sunulması ve sistemi geliştirmeye yönelik akademinin teşvik edilmesi gerekmektedir (Demir ve Sezgin, 2018: 78).

3.6.Bölgesel Kalkınma

Ülke genelinde büyümenin gerçekleşmesi için bölge çapında gelişmişliğin artırılması gerekmektedir. Her bölgenin kendine has şart ve imkânları olduğu için bu doğrultuda bölgesel gelişme politikalarının uygulanması gerekmektedir. Doğu, Güneydoğu, Orta Anadolu ve Doğu Karadeniz gibi ekonomisi ve gelişmişliği zayıf olan bölgelerin kalkınması hızlandırılırken ulusal ölçekte gelişmişliği arttırmak için bütün bölgelerin kalkındırılması gerekmektedir. Ülke genelinde kalkınma odaklı kurulan bölgesel kalkınma projeleri sırasıyla; Güneydoğu Anadolu Bölgesinde (GAP), Orta Anadolu’da (KOP), Doğu Karadeniz’de (DOKAP) ve Doğu Anadolu’da (DAP) bölge kalkınma idareleri kurulmuştur (KOP, 2021).

Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP), Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı ve en maliyetli projesi olup, bugüne kadarki bölgesel kalkınma projeleri arasında en etkili olandır. Projenin kapsadığı alan Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak olarak 9 ili kapsamaktadır. GAP alanına giren illerin alan ve nüfus büyüklüğü Türkiye'nin ortalama % 10,8'dir. GAP'ın sunmayı planladığı temel hedefler; Güney Doğu Anadolu Bölge insanının sahip olduğu kaynakları bölge halkının gelir ve yaşam düzeyini yükseltmek, bölgeler arası gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarının artırılmasını sağlamak, ekonomik gelişmişliği ve sosyal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. GAP, sosyal proje kapsamında 1992-1994 yılları arasında bölgedeki sosyo-ekonomik yapısını anlamaya ve belirli toplumsal kesimlerin "kadın, genç, çocuk, sokakta çalışan çocuk, kent yoksulları, göçerler, topraksız, az topraklılar, barajlardan etkilenen nüfus" üzerinden ihtiyaçları ve beklentileri tespit edebilmek adına sosyal çalışmalar yapmaya başlamıştır. 1994'te GAP Sosyal Eylem Planında "bölge nüfusunun yarısını oluşturan kadınların statüsünün yükseltilmesi, kadına yönelik sosyo-ekonomik göstergelerinin iyileştirilmesi amacıyla yönelik olarak çeşitli alanlarda eğitim, gelir getirici faaliyetlerin uygulandığı, kısmi zamanlı poliklinik hizmetlerinin verildiği, sosyo-kültürel etkinliklerin düzenlendiği Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kurulmuştur". UNDP ile işbirliği yapılarak kent yoksullarına yönelik olarak "GAP'ta Sürdürülebilir Kalkınma Programları" çerçevesinde "Kentsel Enformal Sektörde İstihdamın ve İşgücü Kapasitesinin Artırılması Projesi" Diyarbakır ilinde 2000 ve 2001 senelerinde uygulanmıştır (GAP, 2021).

Konya Ovası Projesinin dahilindeki iller Aksaray, Karaman, Konya, Niğde, Nevşehir, Yozgat, Kırıkkale ve Kırşehir'dir. KOP, bölge insanının refah seviyesini ve bölgenin gelişme potansiyelini arttıracak politikaları uygulamaktadır. KOP Eylem Planının amacı, tarımsal yapıda değişimi ve sürdürülebilirliği, enerji, eğitim, sağlık, sanayi, ticaret, ulaşım, kültür ve sosyal hizmetlere erişilebilirliği arttırarak bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farkını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmak için çalışan KOP, sulama ve hayvancılık projeleri, tarım sektörü, enerji, ulaşım, bilişim, sanayi, ticaret ve turizm gibi iktisadi sektörlerin yanı sıra kültür, sanat, gençlik ve dezavantajlı gruplara yönelik geliştirdiği kalkınma projeleri ile bölgedeki üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör birlikteliğiyle ortak çalışmalar yürütmektedir. KOP Bölgesinde tarım, sanayi, ticaret ve turizm öne çıkan sektörler olurken tarımın bölge ekonomisine katkısı oldukça fazladır. KOP Eylem planına göre; toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı, ekonomik yapının güçlendirilmesi, altyapının geliştirilmesi, beşeri ve sosyal yapının güçlendirilmesi, kurumsal kapasitenin geliştirilmesidir (KOP, 2021).

Konya Ovası Projesi Sosyal gelişim Programı (KOP SOGEP) kapsamında, yoksulluk sorununu gidermek için özel politika gerektiren kesimler için toplumsal bütünleşmenin sağlanması, istihdam ve mesleki gelişimin, sosyal içerme, kültür, sanat ve spor alanındaki projelerin desteklenmesini temel amaç edinmiştir. Nitelikli işgücünün yetiştirilmesi için mesleki bilgi ve becerilerin geliştirilmesi, yoksulluğun azaltılması, sosyal yardım alan kesimin kendi geçimini sağlayacak duruma getirilmesi, yaşlı, engelli, kadın, genç ve çocukların yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik politika ve programlara öncelik verilmesi hedeflenmektedir (KOP, 2021).

Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığına dâhil olan iller sırasıyla, Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Trabzon, Tokat, Amasya ve Çorum on bir il bulunmaktadır. DOKAP' ın amacı, uygulandığı bu illerdeki uygulamaları yerinde koordine etmek, projenin uygulandığı bu illerdeki yatırımlar için gerekli araştırma, planlama, programlama, projelendirme, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetlerinin yerine getirilmesini sağlayarak bölgesel kalkındırmanın hızlandırmasını sağlamaktır (DOKAP, 2021). DOKAP Bölge Kalkınma Programı ile bölgenin; ekonomik yapısının güçlendirilmesi, sosyal gelişmenin ve dayanışmanın sağlanması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, küçük ölçekli sulama işleri, katma değeri yüksek bitkisel ürünlerde üretimin desteklenmesi, hayvansal üretime dayalı sanayinin geliştirilmesi, arıcılığın geliştirilmesi, iç sularda su ürünlerinin üretiminin desteklenmesi, kırsal kalkınma, örgütlü tarımsal ve yöresel ürünlerin üretim-satış pazarlamasının desteklenmesi, tarımsal eğitim ve yayım, turizmin geliştirilmesi, soyut ve somut kültürel mirasın korunması ve turizme kazandırılması, sanayi ekosisteminin güçlendirilmesi, yerel kurumların kapasitesinin geliştirilmesi, gençlerin ve kadınların eğitim ve istihdama kazandırılması, özel gereksinimi olan bireylerin desteklenmesi, eğitim, kültür ve sanat faaliyetlerin desteklenmesidir (DOKAP Eylem Planı, 2021: 110).

Doğu Anadolu Projesi kapsamına giren iller, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van illerinden oluşmaktadır. DAP Projesinin temel hedefleri; bölgenin potansiyelini hayata geçirmek, kaynakların bölgeyi ön plana çıkaracak faaliyet alanlarına ve mekânlarına yönlendirilmesi, bölgedeki mevcut üretim ve hizmet kapasitelerini daha etkin kullanılmasını sağlamak, özel sektörün bölge insanı ile bölge içi ve dışındaki sivil toplum kuruluşlarının bölgedeki ekonomik ve sosyal yapıların geliştirilmesine, kaynakların geliştirilmesi, örgütlenmenin yaygınlaştırılması, alt yapı temini, mera ıslahı ve yönetimi, çevre kalitesinin iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele ve finansmanı şeklinde öncelikli politikaları barındırmaktadır (DAP, 2021: 3).

3.7.Dini ve Sosyal Değerler

Yoksulluk anlayışı modernleşme sürecinde sanayileşmesiz kentleşmenin bir sonucudur (Gül ve Sallan Gül, 2008: 74,75). Ümidini hayırseverlerin yapacağı yardımlara bağlayan yoksullar kendi ayakları üzerinde duramazlar diyen Yunus'a göre yoksullukla mücadeleyi yine yoksulların kendisi vermelidir (Yunus ve Weber, 2012: 31). Cumhuriyet döneminden 2000'li yıllara kadar Türkiye'de sosyal yardımlar "hayırseverlik anlayışı" adı altında yapılmaktaydı. Bireylerin inisiyatifine, dini ve sosyal değerlerine bırakılan sosyal yardım anlayışı yoksullukla etkili bir şekilde mücadele edebilmek için yetersizdir. Daha çok dini kurumlar ile yapılan bu sosyal yardımlar çok az muhtaç kesime ulaşabilmektedir (Karagöl ve Dama, 2015: 10). Türkiye gibi Müslüman ülkelerde olan hayırseverlik yani toplumsal yükümlülüğe sahip olma ve servetin ya da kazancın vergisi olarak görülen zekât, fitre ve kurban gibi dini vecibeler Müslümanların dinin gereği olarak yoksullara karşı yerine getirdikleri yükümlülüklerdir (Özdoğan, 2010: 98).

Müslüman ülkelerde yoksullara yapılan bir yardım türü ve İslam'ın emri olan zekât zengin malında yoksulun hakkının olduğu düşüncesi yatmaktadır. İslam inancına göre, Müslüman malının % 2.5'ini fakire verme sorumluluğunu yüklenmektedir. Malın kırkta bir altın oranı çok fakir olanın da zengin sayılacağı sınıra kadar işlemektedir. İslamiyet'te

yoksullara zekâttan başka fitre yardımı da yapılmaktadır. Borcu ve zaruri ihtiyaçlarının dışında en az 80,18 gr altın veya ona denk parası olması ve bu malın sahipliğinin üzerinden bir yılın geçmesi gerekir. Diğer yardımlaşma türleri de sadakayı cariye (vakıflara cami, hastane, okul, çeşme..vb. yapılması için) sadaka, ramazan kumanyası dağıtımını, adak, kurban, bağış gibi birçok sosyal yardım yapılmaktadır (Bozan, 2010: 43). İslam inancı Müslümanlara sosyal sorumluluk yükleyerek, birbirlerinin haklarını gözetmelerini, cömert olup birlik ruhunu yaşatmalarını emretmiş ve zengin Müslümanlara da yoksulların haklarını gözetmelerini emretmiştir. Zekâtı vermedeki maksat, kulluk bilincini diri tutarak yaratıcının buyruklarını yerine getirme bilincinde olmaktır. Nimeti verene şükrederek, kendisini yoksulluğun pençesinden kurtaran yaratıcıya şükretmektir. Cimrilikten ve israftan korumak ve cömertlik vasfına erdirmek, şefkat ve merhamet beslemek, yardımlaşma ve dayanışma gücüne sahip olmak, mal ve servetin gerçek sahibinin yaratıcı olduğunu kavramak, hırsa kapılmamak, mal sevdasına düşmemektir. Zekâtın verilmesinin de usulleri vardır. Bunlar, zekât verilecek malın helal kazanç olması, değerli ve kıymetli olması, yardım yapmakta geç kalmamak, hayrın gizli yapılması, zekât verilen kişiyi kırmadan incitmeden vermek gerekmektedir (Akar, 2010: 119). İslam toplumlarında hayır ve hayırseverlik bağışı yapanın da, aracı olanın da, alanın da manevi faydalarını vurgulamıştır. İslam dini diğer dinlerden daha fazla yoksulluğa ve hayır konusuna önem vermiştir. İstek ve ihtiyaçları günlük hayatın gerekliliği olarak görmüş ve herkesin bu haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur (Beaudoin, 2017: 57). İslam'da yoksulluğun temel belirleyicilerinden biri olan rızık, kişinin faydasına sunulan imkânlardır. Rızıkı bol olanın kazancında yoksulunda hakkı olduğu düşüncesi yer almaktadır. Zekât zorunlu bir ibadet olup kazanılan kazancın içerisinde yoksullun hakkını vermek farzdır. Kişinin malından bir kısmını muhtaç kimseye zekât olarak vermesidir. Zekât verilebilecek kişiler, fakirler, miskinler, zekât toplama memurları, Müslüman olmayıp kalpleri ısındırmak için verilenler, köle özgürleştirme, borcu olanlara, Allah yolunda çalışanlar (kendisini Allah'a adayanlar), yolda kalmış kimselere verilmektedir (Önal ve As, 2018: 206-208).

3.8. Medya

Değişen ve gelişen dünya ölçeğinde medya önemli küresel bir güç oluşturmaktadır. Gelişen teknoloji ile geniş halk kitlelerine ulaşmanın en önemli aracı konumundadır. Yaşadığımız bilgi çağında iletişim ve bilgi paylaşımı önemli yer ettiğinden medya etkili bir iletişim aracı olarak birçok olanak sunmaktadır. Medya kendi içinde çeşitli olup, görsel medya (televizyon), basılı medya (gazete, dergi), işitsel medya (radyo), ve internet yoluyla işlerlik kazanan sosyal medya'dan oluşmaktadır. Yoksulluğu konu olarak ele alıp varsal ve sorunsal boyutunu ortaya koymaya çalışan medyanın varlığı gibi yoksulluğu yok ve görmezden gelen boyutu da bulunmaktadır. İçinde birçok unsuru barındıran medya kuruluşları tarafsız bilgi sunabildikleri gibi taraflı bilgi yığını da sunabilmektedir. Önemli olan bunu ayırt edebilmektir.

Çağın insanlığa sunmuş olduğu gelişmelerden biri olan medya, tarafsızlığını koruyamadığında yoksulluğun gerçek boyutunu ortaya çıkaramamaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de medya tarafsızlığına gölge düşürmektedir. Medyanın taraflı yoksulluk ilişkisini eleştiren kesime göre, medya yoksulluğu kadınsılaştırmakta, suç ile eş tutmakta, yoksulluğu ırksallaştırmakta, çocuk yoksulluğunu doğru bir şekilde ele almamakla suçlanmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, medyanın yoksulluğu ele alış biçimi toplumları etkilemektedir. Medyanın yansıttığı bu olumsuz tablo neticesinde yoksul birey dışlanmakta ve

toplumsal bağı zayıflamaktadır (Doğan, 2015: 890). Medya da yayınlanan olumsuz yoksulluk tablosu neticesinde yoksul birey ötekileştirilmekte ve toplumda dışlanmaktadır. Yoksullar genel itibariyle medya da doğru ve yeterli bir biçimde temsil edilmemektedir. Medya da yer alan yoksulluk sorunu eşitsizlik sorunu olarak ele alınmadığından uygulanmakta olan sosyal politika ve programlarda yeterince yer edinememektedir (Boztepe, 2019: 345).

4.SONUÇ

Yoksulluk çok boyutlu insani bir sorundur. Yoksulluğu ortaya çıkaran birçok farklı neden bulunmaktadır. Türkiye’de yoksulluk sorunu ile ilgili gerçek mücadele çalışmaları 2000’li yıllardan sonra etkili olmaya başlamıştır. Türkiye’de yoksullukla doğrudan mücadele eden kurumlar; Merkezi Hükümet, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı yer almaktadır. Türkiye’de yoksullukla dolaylı mücadele eden kurumlar; Sendikalar, KOSGEB, Halk Eğitim Merkezleri, Meslek Edindirme Kursu-İŞKUR, Mikro-Kredi Uygulamaları ve Bölgesel Kalkınma Projeleri, Medya, Sosyal Değerler ve Dini İnançlar yer almaktadır. Türkiye’de yoksullukla mücadelede uygulanan politika ve programların iyi uygulanabilmesi için yoksulluğun nedenleri iyi tespit edilmeli ve gerekli çözüm önerilerinin sunulması gerekmektedir. Bunların başında eğitim, sağlık, iş imkânları, mesleki eğitim imkânlarının geliştirilmesi, nakit destek yardımı, kırsal alanın canlandırılması, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi, asgari ücretin iyileştirilmesi, yoksul bireylere sağlanan yardımların nitelikli hale getirilmesi, gelire göre vergilendirmenin yapılması, sosyal güvenlik ve işsizlik politikalarının iyileştirilmesi, enflasyonun önüne geçilmesi, kalkınmanın hızlandırılması gerekmektedir.

Geçmişten günümüze kadar Türk Hükümetlerinin yoksullukla mücadelede çeşitli sosyal politikalar ve programlar yer almıştır. Fakat uygulanmakta olan bu politika ve programlar yoksullukla mücadelede yetersiz kalmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, aile olmanın önemi ve bilinci düşüncesinden hareket ederek toplumsal bütünlüğü sağlamaya yönelik sosyal hizmet ve sosyal yardım politikalarının uygulanmasını sağlamak, gerektiğinde düzenlemeler ve güncellemelerle çağın şartlarına uygun hale getirmektedir. Güçlü birey, güçlü aile ve güçlü toplum ilişkisinde yoksulluk önemli bir tehdit unsuru olmaktadır. Yoksulluk sorununa çözüm bulmaya yönelik önemli politikalar oluşturan ve oluşturmaya çalışan bu kurum yoksullukla mücadelede yeterli başarıyı sergileyememektedir. Yıllar bazında yapılan sosyal yardımların artması umut verici olduğu kadar endişe verici bir durum da oluşturmaktadır. Bu durum yoksulluğun azalmadığını giderek arttığını ve sosyal yardıma muhtaçlığın da arttığını göstermektedir. Yoksullukla mücadelede ayrılan sosyal yardım kaynaklarının artmış olması uygulanmakta olan politikaların yetersizliğini ortaya çıkarmaktadır. Yoksulluk için üretilen politikalar yoksulluğu azaltmaya hatta tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olmalıdır. Toplumda gelir adaleti sağlandığı takdirde zengin- fakir iki uç durumda yaşayanlar olmadığında refah seviyesine ulaşılmış olur.

Engelli nüfus aktif hale getirilerek ülkenin sosyal ve ekonomik gelişmişliğine katkı sağlayacak politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Giderek artan engelli nüfus ve giderek yaşanan nüfus için topluma sosyal ve ekonomik yönden kazandırmaya yönelik politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Bu politikaların önceliği engelli işsizliğini önlemek, engelli kayıt

dışı istihdamın önüne geçebilmek, engelli eğitim düzeyini arttırmak, engelli ve yaşlıların içinde bulunduğu sosyal dışlanmışlık algısını ortadan kaldırmaya yönelik sosyal politikalar oluşturmak, tüm engellilerin ve yaşlıların sosyal güvence hakkına sahip olmasını temin etmek gerekmektedir.

Çalışma hayatı, çalışma şartları, istihdam oranı, sosyal güvenlik uygulamaları hepsi yoksullukla ilgili yakından ilişkili hayatı idame ettirebilmek için önemli roller üstlenmektedir. İnsan olmanın gerekliliklerinden biri olan hayatta kalmak, hayatını sürdürebilmek için gerek duyulan işler ve görevler bulunmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının işlemindeki amaç, ülkedeki sosyal refah ve sosyal adalet ilkesi doğrultusunda çalışma hayatını denetlemek, çalışma koşullarını belirlemek, iş güvenliği ve iş sağlığı için gerekli tedbirleri almak ve bu yönde politikalar oluşturmaktır. Yoksulluğun en önemli nedenlerinden olan işsizlik, istihdam edilememe, sosyal güvencenin olmayışı, kayıt dışı istihdam, kötü çalışma koşulları, düşük ücretli işler yer almaktadır. Yapılan çalışmalar ve analizler neticesinde Türkiye'deki iş olanaklarının yetersiz oluşu yoksulluğu arttırmaktadır. Yoksullukla etkin mücadele edebilmek için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı önderliğinde iş olanaklarını ve mesleki yeterlilikleri geliştirmeye yönelik politikalara öncelik verilmelidir. Kayıt dışı istihdamın önüne geçilerek denetim sıkılaştırılmalıdır. Çalışma şartları ve asgari ücret düzeyi yaşanılabilir bir düzeye getirilmesi gerekmektedir. Türkiye'de işsiz yoksulların çokluğu kadar çalışan yoksulluğu da dikkat çekici bir boyuta ulaşmıştır. Dünyanın ve ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik durum göz önüne alınarak çalışma şartları ve gelir-gider bütçesi göz önünde bulundurularak araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Yoksul olan bireylerin sağlık sorunlarının giderilmesi ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanabilmesi için yeşil kart uygulaması uygulanmaktadır. Sağlık Bakanlığının dolaylı olarak yoksulluğun önlenmesinde yeşil kart uygulaması ile katkı sağlanmaktadır. Yoksulluğun birçok boyutu olup sağlık sorunları da bunun temel etkenlerinden biridir. Yoksulluğun sağlık sorunlarına neden olduğu gibi sağlık sorunları da yoksulluğa neden olmaktadır. Sağlıklı bir birey kendisine, ailesine, çevresine, topluma ve ülkesine birçok fayda sağlamaktadır. Sağlık Bakanlığının amacı insan bedenini, zihnini sağlıklı tutmaya çalışarak toplumsal faydayı maksimize etmektir.

Meslek sahibi olmayan ya da yaptığı mesleği değiştirmek isteyen yetişkinlerin, kadınların ve gençlerin meslek edinebilmelerine olanak sağlayan meslek edindirme programı ile meslek sahibi olmak mümkün kılınmaktadır. Yoksullukla mücadelede eğitim eksikliği önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ve eğitimsizliğin yol açtığı meslek edinememe sorunu yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır. Meslek edindirme kuruluşları ile istihdam sektörü canlandırılarak işveren içinde işçi içinde olumlu bir tablo oluşturulmaktadır. Yoksullukla mücadelede İŞKUR ve meslek edindirme kurslarının önemi ve katkısı oldukça büyüktür. İşsizlik ve istihdam problemleri yoksulluğu arttırmaktadır. İşsizlik ve istihdam sorunlarını gidermek için kurulan İŞKUR ve meslek edindirme kursları önemli rol üstlenmektedir. Bu kurumların etkinliğini ve gücünü arttırmak yoksullukla mücadele politikaları kapsamında yapılması gerekmektedir. Mesleki edindirme kurslarında istihdam garantili işgücü imkânının artırılması gerekmektedir.

İslam dini ve sosyal değerlerimiz yoksula yardım edilmesi gerektiğini öğütlemektedir. Zengin kimsenin ya da maddi durumu yerinde olan kimsenin eşini, dostunu, akrabasını, arkadaşını ve komşusunu gözetmesi sosyal değerlerimizde yer almaktadır. Yaşanan felaketler karşısında bağış kampanyaları başlatılarak toplumsal yardım çalışmaları yapılmaktadır. Bu anlamda yapılan yardımlar yoksullukla mücadelede kalıcı politikalar oluşturmamakla beraber yoksulluğu ortadan kaldırmaya hatta azaltmaya yetecek kadar güçlü değildir. Bireyin tasarrufunda olan bu tür yardımların ne kadar yoksula ulaştığı ve ne kadar yoksulun sorununu ortadan kaldırdığını tespit etmek oldukça zordur. “Sağ elin verdiği sol el görmeyecek” sözündeki gibi hayır, zekât, fitre, sadaka, bağış türü yardımlar yoksulu incitmemek adına genellikle gizli yapılan eylemlerdir. Birey malı ölçüsünde yardım yaptığı için bu yardımın oranı da değişkenlik göstermektedir. Toplumsal bütünlüğü sağlamak, empati yaparak yoksulu anlamaya çalışmak oldukça önemlidir. Fakat yoksullukla mücadelede yetersiz kalmaktadır.

Türkiye’de birçok şey siyasileştirildiği gibi yoksulluk ve medya ilişkisi de siyasileştirilmiş durumdadır. Hükümet yanlısı ve hükümet karşıtı medya sahipleri siyaset odaklı bir yaklaşımla yoksulluk sorununu ele almaktadır. Hükümet yanlısı medya yoksulluk sorununu görmezden gelip uygulanmakta olan politika ve programları yeterli görürken hükümet karşıtı medya seçmenin dikkatini çekmek adına yoksul bireylerin gerçek durumu ile ilgilenmek yerine sırf oy toplamak adına kullanılmaktadır. En etkin kurumlardan biri olan medyanın yoksulluk sorununu ve yoksullukla mücadele konusunu ele alış biçimi yetersizdir. Yoksullukla mücadelede oldukça pasif kalmaktadır.

Yoksullukla doğrudan ve dolaylı olarak birçok kurum mücadele etmektedir. Fakat bu durum faydadan çok zarara neden olabilmektedir. Tek bir kurum çatısı altında yoksullukla mücadele edilmesi gerektiği ve geniş bir bilgi ağı oluşturularak yoksul bireyler ile ilgili bilgilerin tek sistem adı altında toplanması devlet ve birey açısından yoksullukla mücadelede önemli bir ilerlemeye neden olacaktır. Farklı birçok kurumun olması ve kurumların verdikleri yardım bilgilerinin birbirinden bağımsız olması gerçek yoksullara ulaşılmasına ve art niyetli bazı insanların bu durumu kötüye kullanmasına neden olmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmada Etik Kurul izni alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, R. ve Yusufoglu, Ö. Ş. (2018). *Yoksullukla Mücadele İçin Alternatif Bir Yaklaşım Önerisi: Çoklu Katılımcı Yaklaşım*. Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla, 1.Baskı, Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Akar, M. (2010). Yoksullukla Mücadelede Zekâtın Rolü ve Hedefleri. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Ekim, Cilt 2, İstanbul, Sayfa No.119-134.
- Akgül, A. (2006). Aileleri ile Birlikte Sadece Diyarbakır’da 20.000 Aşırı Yoksul Mikro Kredi İmkanından Yararlanıyor. Mikro Kredi Uygulamasında 3.000’den Fazla Üyeye Kredi Verildi. *Türkiye İsrافی Önleme Vakfı-TİSVA*, Haziran. Sayfa No. 1-9.

- Akpınar, M., Şahin, A. ve Zengin, E. (2012). Sosyal Yardımların Yerel Düzeyde Sunulması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Uluslar arası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C: 4, S: 3, Sayfa No.21-28.
- Aktaş, A. (2014). *Sosyal Dışlanma Bağlamında Sosyal Yardımlar ve Karşılaştırmalı Politika Önerileri*. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, Sayfa No.1-123.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2021). *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevlerine İlişkin Yönerge*. Sayfa No. 1-19.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2021). *Engelliler İçin Bilgilendirme Rehberi 2021*. Sayfa No. 1-75.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2018). *Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2017). *Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi*. Rapor, Sayfa No. 1-76.
- Aytaç, A. ve Hatipliler, M.. (2013). *Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Özgün Yapısı ve Yoksullukla Mücadele*. İkinci Baskı, Ankara: Sonçağ Matbaacılık, Paradigma Kitabevi Yayınları.
- Bacak, B. ve Uzunay, Ş. C. (2018). *Yoksulluk Sorununa Karşı Yürütülen Sosyal Politikalarda Yerel Yönetimlerin Rolü*, Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla, 1.Baskı, Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Bacak, B. ve Dönmez Kara, C. Ö. (2009). Küresel Yoksulluğun Önlenmesinde Sendikaların Rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (7: 2), Sayfa No. 83-98.
- Banazılı, A. M. ve Ozan, M. S. (2019). Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 33. Sayfa No. 396-412.
- Bayrakdar, S. (2020). Bütün Yönleri ile Yoksulluğun Görünümü: Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36, Sayfa No.94-120.
- Beaudoin, S. M. (2017). *Yoksulluğun Kısa Tarihi*. Türkçesi: Tugay Kaban, Dedalus Kitap, Ekim.
- Biçer, E. (2009). *Yoksullukla Mücadelede Proje Destekleri ve Proje Desteklerinin Zaman Serisi Olarak Modellenmesi*, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Sayfa No. 1-125.
- Bozan, M. (2010). Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Ekim, Cilt 1, İstanbul, Sayfa No.35-45.
- Buğra, A. (2005). Yoksulluk ve Sosyal Haklar. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Formu, *Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği Danışman Raporu*, Aralık, Sayfa No. 1-16.

- Canpolat, H. (2010). Yoksullukla Mücadelede Yerel Düzeyde Sosyal Politikaların Yönetişiminin Önemi. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Ekim, Cilt 2, İstanbul, Sayfa No.339-351.
- Cansız, M. (2008). *Türkiye’de KOBİLER ve KOSGEB*. DPT-Uzmanlık Tezleri, Yayın No: DPT, Ankara.
- Ceren, A. ve Erdem, T. (2019). Türkiye’de Yoksulluk ve Sosyal Yardım Uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, Cilt 2- Sayı 1/Aralık. Sayfa No.6-24.
- Coşkun, S. ve Tireli, M. (2008). *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*, 1.Basım, Ankara: Nobel Yayın.
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018). www.resmigazete.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Çoğurcu, C. (2010). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Stratejik Yönetim ve Projeler, Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Ekim, Cilt 1, İstanbul, Sayfa No.69-86.
- Demir, Ö. ve Sezgin, E. (2018). *Yoksulluğun Finansal Boyutu ve Yoksullukla Mücadele Ekonomisi*, Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla, 1.Baskı, Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Demirhan, Y. ve Kartal, N. (2010). Yoksullukla Mücadelede Türkiye Deneyimi: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Ekim, Cilt 2, İstanbul, Sayfa No.135-149.
- Doğan, A. (2015). Yoksulluk ve Medya: Yoksulların Bakış Açısından Yoksulluğun Medya Temsili. *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 38. Sayfa No. 887-898.
- Doğu Anadolu Projesi Eylem Planı (2021). *Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Programı 2021-2023 Eylem Planı*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. Sayfa No.1-119.
- Doğu Karadeniz Projesi Eylem Planı (2021). *Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Bölge Kalkınma Programı 2021-2023*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. Sayfa No. 1-129.
- Erbil Erdugan, F. (2010). *Türkiye’de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği*. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayın No: 50, Ankara, Kasım. Sayfa No. 1-186.
- Fırat, S. (2010). Yoksulluğun Azaltılmasında Yerel Yönetim Sosyal Yardım Projelerinin Önemi. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Ekim, Cilt 1, İstanbul, Sayfa No.159-173.
- GAP (2021). GAP Bölge İdaresi Başkanlığı. gap.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.08.2021).

- Güder, G. ve Kurtipek, R. (2010). Yoksullukla Mücadelede Beşeri Sermayenin Artırılması ve Bölgesel Sosyal Kalkınmanın Sağlanması: Sosyal Destek Programı (SODES) Örneği. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Ekim, İstanbul, Sayfa No.57-67.
- Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2008). *Türkiye’de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam, Türkiye’de Yoksulluk çalışmaları*, 1.basım, İzmir: Yakın Kitabevi.
- Gündüz, A. Y. (2006). Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, www.e-sosder.com ISSN: 1304-0278 Kış, C.5, S.15, Sayfa No. 34-55. (Erişim Tarihi: 17.04.2020).
- Halk Eğitim Merkezi (2021). halkmerkezineonline.wordpress.com (Erişim Tarihi: 26.06.2021).
- Haspolatlı, E. (2014). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Üzerine Bir İnceleme. *İNSAMER İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, Araştırma 06, Sayfa No.1-18.
- İncedal, S. (2013). *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*, T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Sayfa No. 1-144.
- İŞKUR (2021). iskur.gov.tr (Erişim Tarihi: 27.06.2021).
- Kabaş, T. (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*, 1.Baskı, Adana: Nobel Kitabevi.
- Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) (2019). *Stratejik Plan 2019-2023 Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı*. Sayfa No.1-87.
- Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) (2020). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Sayfa No. 1-153.
- KOP (2021). kop.gov.tr (Erişim Tarihi: 27.06.2021).
- MEB (2021). Milli Eğitim Bakanlığı. www.meb.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- MEVZUAT (2005). 5393 nolu Belediye Kanunu. mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 20.04.2021).
- Önal, A. ve As, İ. (2018). *Semavi Dinler ve Yoksulluk Algısı*, Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla, 1.Baskı, Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Öngel, F.S. ve Kutlu, D. (2018). Türkiye’de Sendikali İşçilerin Maddi Yaşam Koşulları ve Sendikal Eylem İlişkisi: Sendikacılık Hareketinin Geleceği İçin Kimi Soru ve Cevaplar. *19.Araştırma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi*, 04-06 Ekim, Sayfa No.95-103.
- Özdoğan, F. (2010). Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme. *T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Hakemli Araştırma Dergisi Yardım ve Dayanışma*, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak, Sayfa No. 97-113.

- Özsoy, D. (2019). *Türkiye’de Yoksullukla İlgili Sosyal Politikalar: Bir Değerlendirme Çalışması* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Sayfa No.1-502.
- Sakal, M. ve Can, E. (2010). Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Yeni Bir Araç: Kalkınma Ajansları. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Ekim, Cilt 1, İstanbul, Sayfa No.591-597.
- Selçuklu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (2021). www.selcuklu.gov.tr (Erişim Tarihi: 21.01.2021).
- Sökül, B. (2021). Engellilerin Mesleki Eğitimi ve İşgücü Piyasasına Kazandırılmalarında İŞKUR’un Rolü. *İŞKUR İstihdamda 3İ Dergisi* Türkiye İş Kurumu 34. Sayı. Sayfa No. 24-29.
- sskisveren.com (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *100. Yıl Türkiye Planı On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sayfa No.1-191.
- Subaşı, İ. ve Yiğit, Y. (2018). *Yoksullukla Mücadelede Türk Sosyal Güvenlik Sistemi Kapsamında Yapılan Sosyal Yardım Uygulamaları*, Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla, 1.Baskı, Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, 8.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşçı, F. (2017). *Türkiye’de Sosyal Politika ve Dönüşüm Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar*. Seta Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2021). www.csgeb.gov.tr (Erişim Tarihi: 20.04.2021).
- Türk, T. ve Ünlü, H. (2016). Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası ve Türkiye Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, Sayfa No.92-104.
- Uluocak, G. P., Çelik, G. ve Şahin, F. (2010). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Personelinin Yoksulluğun Nedenlerine İlişkin Algılamalarını Belirlemek. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Ekim, Cilt 2, İstanbul, Sayfa No.45-54.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü (2021). *2020 Faaliyet Raporu*. Sayfa No.1-159.
- Yıldırım, A. (2010). Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü *Hakemli Araştırma Dergisi Yardım ve Dayanışma*, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak, Sayfa No. 9-16.

- Yılmaz, C.(2012). Yoksulluk Söyleminin Sosyolojisi: 1980 Sonrası Hükümet Programları Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1, Sayfa No.291-308.
- Yunus, M. ve Weber, K. (2012). *Sosyal İşletme Kurmak*, 1. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap
- Yunus, M. (2013). *Türkiye’de Sosyal Problemlerin Çözümünde Sosyal İşletmecilik ve Dünyadaki Örnekler*. Edt: Ezgi Yıldırım Saatçi, Okan Üniversitesi Yayınları.
- Yücesan Özdemir, G. ve Kutlu, D. (2010). Türkiye’de Sosyal Yardımlar: İktisadi, Siyasi ve Kültürel Yapılar Üzerine Bir Çözümleme. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Uluslar arası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler*, Ekim, Cilt 1, İstanbul, Sayfa No.363-378.

AMASYA'NIN TURİZMİ İLE İLGİLİ YAZILMIŞ AKADEMİK YAYINLARIN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi: Serhat KAVUK¹, Yüksek Lisans Öğrencisi: Funda ALGUR ÇALIŞKAN², Prof. Dr. Asım ÇOBAN³

¹Amasya üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi -ORCID:0000-0002-0391-2705

²Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi _ ORCID:0000-0002-6059-4811

³Prof. Dr. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü öğretim üyesi _ ORCID: 0000-0002-7860-7561

ÖZET

Turizm, günümüz insanının refah düzeyinin artışına bağlı olarak yaşam kalitesinin artmasından dolayı gelişen modern çağın endüstri alanlarından. Sanayi, iletişim ve bilim dünyasındaki ilerlemeler bireylerde yeni yerler keşfetme, öğrenme ve eğlenme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Başlangıçta deniz-güneş-kum üçlüsü olarak algılanan turizmin belirli bir zaman sonra artan ihtiyaçlar ve değişen isteklerin etkisiyle, bu üçlemeye tepki olarak yeni alternatif turizm faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Sağlık, spor, kaplıca, eko turizm gibi örnekleri bulunan alternatif turizm dallarının, diğer bir alanı ise kültürel turizmdir.

Amasya Orta Karadeniz bölümünde bulunan tarihi ve kültürel dokusu nedeniyle her yıl yüzlerce turisti ağırlayan bir kenttir. Bu kent antik çağlardan yakın tarihe kadar birçok devlete ve uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu devletler arasında Hititler, Frigler, Kimmerler, İskitler, Medler, Persler, Pontuslar, Romalılar, Bizanslılar, Osmanlı devleti en son ise Türkiye Cumhuriyeti bu topraklarda hüküm sürmüş ve sürmektedir. Bu bağlamda çeşitli araştırmacılar; Amasya'nın tarihi ve kültürel dokusunu bilimsel yayınlarına konu edinmiştir.

Bu çalışmada, Amasya'nın kültürel turizmini konu edinen akademik yayınların incelenmesi amaçlanmıştır. Scholar Google üzerinden anahtar kelimeler girilerek 6 makaleye ulaşılmıştır. Yapılan incelemede Amasya'nın bu özelliği ile ilgili yazılmış bir tez bulunamamıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ve doküman incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. Amasya'nın kültürel turizmine dayalı akademik yayınların incelenerek Amasya kentinin turizm açısından tanıtımı ve kentin zengin tarihsel dokusunu ön plana çıkarmak hedeflenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre kentin kültürel turizm için oldukça zengin bir alt yapıya sahip olduğu, ancak bu varlıkların tanıtımı ve reklamının yapılmasında yeterli çalışmaların yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kültürel Coğrafya, Amasya

GİRİŞ

Dünyada sanayi devriminden sonra hızla gelişen endüstri ve teknoloji, insan hayatındaki yaşamsal refahın artmasına neden olmuştur. İnsan hayatını ve toplum yapısını değiştiren bu küresel yapılar özellikle ülkelerin ekonomi, politika ve sosyo-kültürel yapılarını derinden etkilemiştir. Bu süreçte yaşamsal refahı artan insanda doğal olarak başka yerler görme, bilme ve keşfetme arzusu oluşacaktır. Bu arayışlar turizm faaliyetlerini başlatmış ve insanlar dinlenmek, tatil geçirmek maksadıyla geziye çıkmışlardır (Özgüç, 1998:15 akt: Aylar F. 2014 s.263). Turizm modern çağın önemli endüstri alanlarından bir tanesidir. “*Bacasız sanayi*” olarak da adlandırılan turizm, ülkelerin sahip olduğu doğal kaynakları sayesinde ülke ekonomisine pozitif etkileri olan bir sektördür. Bölgesel kalkınmayı sağlayan ve işsizliği azaltmaya yardımcı olan turizm, ülkelerin ulusal ekonomilerini güçlendiren bir yapıdır.

İkinci dünya savaşından sonra deniz, güneş, kum üçlemesi olarak tanınan turizm (Zengin, Öztürk, & Salha, 2014, s. 1) insanların istek ve arzularının artması, yaşamsal refahın yükselmesi gibi etkenlerin etkisiyle bireylerin tatil istekleri de değişmiştir. Alışılmış tatil anlayışında değişime giden insan, doğa ile iç içe, temiz bir çevrede tatil geçirme eğilimindedir (Akpınar & Bulut, 2010, s. 1576). Nitekim yapılan araştırmalarda turistlerin ilgi ve ihtiyaçlarındaki değişiklikler, bahsi geçen üçlemeyi kapsayan turizm faaliyetleri yerine, turistlerin farklı alternatif turizm faaliyetlerine yöneldikleri saptanmıştır (Öztürk & Yazıcıoğlu, 2002, s. 10). Alternatif turizm, alışılmış turizme alternatif olarak gelişen turizm türlerini ifade eden bir kavramdır (Kılıç & Kurnaz, 2010, s. 42). Alternatif turizm çevreye zarar vermeden gerçekleştirildiği için “yeşil turizm, yumuşak turizm, sürdürülebilir turizm” olarak da ifade edilmektedir (Lertcharoenchoke, N, 1999; Akpınar ve Bulut, 2010;1577). Alternatif turizmin birçok türü bulunmaktadır. Kültür-tarih, doğa, spor, sağlık turizmi, ekoturizm, yayla ve av turizmi vb. turizm faaliyetleri alternatif çeşitliliğe örnek olarak gösterilebilir. Alternatif turizm çeşitliliği içerisinde olan kültür turizminin son dönemlerde popülaritesi giderek artmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Türkiye ise kültür turizmi açısından zengin bir dokuya sahiptir.

Kültür turizmi

Toplumun yaşam biçimini anlatan kültür kısaca, bir toplumun “*maddi*” ve “*manevi*” öğelerinin tümü olarak tanımlanabilir. Kültür, bireyin mensubu olduğu toplumda edindiği bilgi inanç, sanat, töre, yasa, görenek gibi unsurların bütünü olarak da tanımlanabilir (Tylor;1871/2016). Kültür kelimesinin anlamı ve kullanım şekli, tarihi süreçte önemli değişikliğe uğramış, kültür kavramının tek bir tanımının yapılması zorlaşmıştır. Bu konudaki rasyonel tanımlardan birisini Tylor yapmış olsa da belki de kültür kelimesinin en geniş tanımı UNESCO (1982) tarafından yapılmış olanıdır. UNESCO (1982)’ e göre kültür en geniş anlamıyla; “bir toplumu ya da toplumsal bir grubu oluşturan maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin tümünden oluşan ayrıca; sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu” olarak tanımlanmıştır.

Kültür kavramı yeni bir kavram olmamakla beraber, özellikle 2. Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan bilimsel görüşler, akımlar ve teoriler çerçevesinde yeni bakış açılarıyla tekrar yorumlanıp, araştırılan bir konu olarak literatürdeki yeri almıştır. Kültür kavramının bu kadar geniş anlamı ve dünyadaki gelişmelerin ardından yeniden yorumlanması, yeni disiplinleri de ortaya çıkarmıştır. Nitekim geleneksel kır yaşamı ve geleneksel kurallar olarak algılanan kültürde, dünyadaki felsefi akım ve teoriler çerçevesinde yorumlanması sonucunda; popüler kültür,

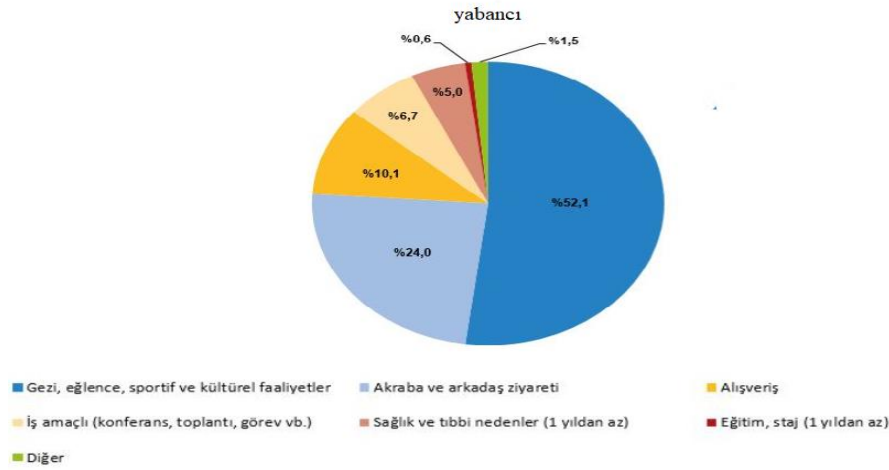
kültürün metalaşması veya kültürel kodlar gibi birçok yeni kavram ortaya çıkmıştır (Kaya, 2015, s. 629). Aynı zamanda kültür-iktidar, cinsiyet, ulus-sınıf, göç, entegrasyon gibi kavramlar da kültüre farklı bakış açıları getirmektedir (Kaya, 2015, s. 629). Bu bilgilere bakıldığında kültür, çevre ve insan ilişkilerini anlatmaktadır demek yanlış olmayacaktır. Kültür, çevre ve insan ilişkilerini konu edinmesi nedeniyle coğrafya biliminin de araştırma sahasına girmektedir. Nitekim coğrafya biliminde insan ve çevre ilişkisini açıklayan iki araç vardır. Bunlardan birisi fiziki coğrafya, diğeri ise fiziki coğrafya üzerinde yaşayış, inanç gibi kültürel özelliklerini gösteren toplumsal kültürdür (Kenzer-1985:1 akt: Kayserili; 2010;). İnsan çevre ilişkisinden ortaya çıkan kültür aynı zamanda beşerî coğrafyanın bir alt dalı olarak kabul edilebilir. O halde kültür; fiziki coğrafyadan etkilenen ve beşerî coğrafyayı etkileyen bir yapı olarak düşünülebilir. İnsan ve çevre ilişkisinden ortaya çıkan kültür; coğrafyanın hem fiziki hem de beşerî coğrafyayı etkilemesiyle coğrafya bilimine yeni kavramlar kazandırmıştır. Kültürel coğrafya kavramı ise bunlardan bir tanesidir.

Kültürel coğrafya Amerikan beşerî coğrafyasının bir alt dalı olarak Sauer tarafından 1920-1930'lu yıllarda ortaya atılmıştır. Sauer, kültürel coğrafyanın ilgisini, herhangi bir mekâna belli karakter kazandıran maddi kültür öğeleri üzerine yönlendirdiğini belirtmektedir (Kayserili & Altaş, 2010, s. 83). Kültürel coğrafya, kültür grupları ile toplumsal mekân arasındaki işleyişi coğrafi bakımından inceleyen, betimleyen ve analiz eden (Tanrıku, 2014; s.114) dir. Kültürel coğrafya; kültürel varlıkların kültürel farklılıklarını konu edinen, bunları; sosyal, ekonomik ve politik coğrafyaya göre yorumlarken fiziki coğrafya şartlarını da değerlendirme sürecine katarak analiz eden bir içeriğe sahiptir (Şahin, 2019, s. 175). Kültürel coğrafyanın; fiziki ve beşerî coğrafyaya ait alanların harmanlanmasıyla oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kültürün, bahsi geçtiği üzere çevre-insan ilişkisi bağlamında, fiziki ve beşerî coğrafya konu alanlarını etkilediği gibi ayrıca turizm faaliyetleri üzerinde de etkileri mevcuttur.

Dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler, iletişim ve ulaşım araçlarında da hızlı bir gelişim ve değişime neden olmuştur. İletişim ve ulaşım araçlarındaki iyileşmelerle birlikte farklı toplumların birbirileri ile etkileşimi kolaylaşmıştır. Bu etkenler ise insanların; farklı toplumların kültürlerini bilme, keşfetme arzularını artırmıştır. Bu nedenle otantik yerler, ören alanları, pazar yerleri gibi alanlara kısa süreli geziler düzenleyen insanlar; kültür turizmini ortaya çıkarmıştır. Turistlerin değişen seyahat eğilimleri ve daha sofistike turistlerin ortaya çıkmasıyla ve değişen turist demografisi ile kültür turizmi giderek gelişme göstermektedir (Wang ve diğ. 2006, s.49). Örneğin; olumsuz iklim şartları coğrafi konumu nedeniyle turizm de yeterli potansiyele sahip olamayan İskoçya'nın Gloscow kenti 1990'da Avrupa Kültür Başkenti seçildikten sonra kültürel turizm potansiyelinde bir artış yaşanmıştır (Öter, 2010, s. 181).

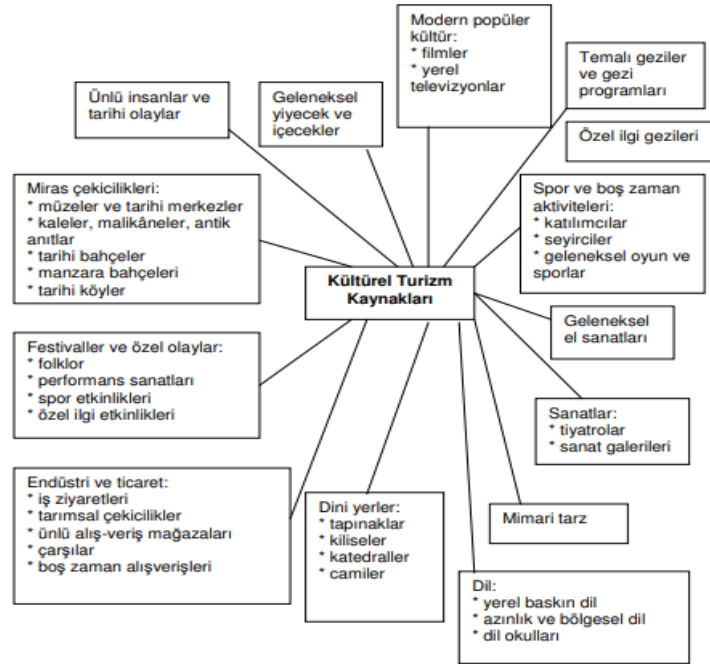
Türkiye Dünya üzerindeki jeopolitik konumu nedeniyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı uygarlıklara ait kültür varlıklarına sahip olan coğrafyalardan biri olarak bilinen ve tanınan bir ülkedir. Ayrıca Türkiye Dünya üzerindeki mutlak konumu nedeniyle genel olarak orta kuşağın güney kısmında, subtropikal iklimler kuşağında (Akdeniz İklimi) yer alan bir ülkedir. Ayrıca özel konuma bağlı olarak çeşitli iklimlerin yaşanabildiği ve aynı anda dört mevsimin özelliklerinin görülebildiği bir ülkedir. Türkiye özel, mutlak ve jeopolitik konumunun etkisiyle çeşitli turizm faaliyetlerinin rahatça gerçekleştirilebileceği bir ülkedir. 2022 TUIK verilerinin 1. Çeyreği incelendiğinde yabancıların ülkemize en çok spor, gezi, eğlence ve kültürel aktiviteler için geldiği görülmüştür.

Geliş Amaçlarına Göre Ziyaretçiler 1. Çeyrek 2022

Şekil :1(TUİK; 2022)

Şekil:1 de görüldüğü üzere kültürel turizm tek bir alana hitap etmemektedir. Çeşitli alanları bünyesine alan kültürel turizm; ören yerleri (arkeolojik), müzeler, tarihi mimari yapılar, geleneksel el sanatları, festivaller dini bayramlar (Richards, 2001, s. 23) vs. gibi alanları ve aktiviteleri kapsamaktadır. Kültürel turizmin bu kadar çeşidinin bulunması, bu turizm faaliyetini destekleyen kaynakların çokluğundan kaynaklanmaktadır.

Şekil 2.(Kültürel Turizm Kaynakları)

Kaynak: (Swarbrooke, 1999; akt; Uygur ve Baykan;2007 s. 36)

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere kültür turizminin birçok çeşidi ve kaynağı vardır. Ülkemizin gerek dünya üzerindeki coğrafi konumu nedeniyle bir Akdeniz ülkesi olması, ayrıca jeopolitik konum itibarıyla da geçmişten günümüze kadar uzanan medeniyetlerin beşiği olmasının doğal bir sonucu olarak gerek kıyı ve yat turizmi gerekse kültür turizmi gelişmiştir.

Kültürel Turizm Açısından Amasya

Amasya, tarihin ilk çağlarından başlayarak günümüze kadar uzanan süreçte, insanlık için önemli bir kent merkezi olmuştur. Yeşilirmak havzasındaki verimli toprakların da etkisiyle Amasya birçok uygarlık tarafından yönetilmiştir. Yeşilirmak nehrinin vadi tabanında kurulmuş olan Amasya'nın verimli topraklarının yanında, etrafının yüksek ve sarp yamaçlarla çevrili olmasına bağlı olarak adeta doğal bir kale pozisyonunda oluşu da Amasya'yı cazip kılan başka bir özelliği olarak söylenebilir. Amasya'da ilk yerleşme M.Ö. 5500 yıllarında başlamış olup Hitit, Frig, Kimmer, İskit, Lidya, Pers, Hellenistik- Pontus, Roma, Bizans, Danişment, Selçuklu, İlhanlı ve Osmanlı devletleri bu topraklarda hüküm sürmüştür. Çok yakın tarihimizde ise Amasya genelgesi ve 22 Haziran 1919'da imzalanan Amasya Tamimi ile milli mücadelede milli bağımsızlığın temelini atıldığı şehir özelliği kazanmıştır. Amasya MÖ 5500 yıllarına kadar uzanan tarihi geçmişi ve doğal güzellikleri ile Türkiye'nin güzide turizm şehirlerinden bir tanesidir (Aylar & Çoban, 2004, s. 367). Hatta 2015 yılında Amasya'da bulunan Harşena Dağı ve Pontus Kralları Kaya Mezarları UNESCO dünya geçici listesindeki alanların içerisine girmiştir (Unesco,2022).

Amasya Orta Karadeniz'de bulunan denizel iklimin etkisinden uzak, daha çok çevre illerinde olduğu gibi karasal iklimin de belirgin bir şekilde etkili olmadığı bir kenttir. Bu nedenle kentte de iki iklim tipi arasında bir geçiş iklimi hüküm sürer (Kılıç ve diğerleri; 2019 s.83). Geçiş ikliminin yaşanması nedeniyle ilin bitki örtüsünde çeşitli bitkiler yetişmektedir. Bu bitki çeşitliliği Amasya'ya 14 tane Türkiye Coğrafi İşaret ürünü getirmiştir. Suluova soğanı (2022), Amasya çiçek bamyası (2018) Amasya misket elması (2019) Amasya kirazı (2022) gibi ürünler bunlardan bazılarıdır (Turkpatent ;2022). Bu bilgilere göre kentin en önemli geçim kaynağının tarım olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Son dönemlerde kentin bir diğer gelir kaynağı ise alternatif turizm kaynaklarıdır. Özellikle 2022 yılında 6 coğrafi işaret ürününün seçilmesi kentin tanıtımına katkı sağlamıştır. Amasya köklü tarihi ile geçmişten günümüze kadar uzanan bu süreçte, geleneksel değerlerin korunması ile alternatif turizm çeşitlerinin içerisinde daha çok kültür turizmi ile dikkat çeken bir şehirdir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinde doküman incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılan konu ve konular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Bu tür araştırma türünde, verilere ulaşmada gözlem veya görüşme yapmaya gerek yoktur. Doküman incelemesi yapılırken dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme gibi aşamalar takip edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.217-231).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yapılan çalışmada Amasya ilinin kültür turizmine yönelik olan akademik yayınların analizi amaçlanmıştır. Yapılan literatür taramasında böyle bir başlıkta bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma ile alinyazına katkı yapılacağı düşünülmektedir.

Bulgular

Yapılan araştırmalara göre Amasya ilinin alternatif turizm faaliyetlerini konu edinen akademik yayınlara ulaşılmıştır. Alternatif turizm faaliyetlerinin çeşitliliği nedeniyle ve kentin tarihsel dokusunun daha ön planda olması nedeniyle bu alışma, Amasya ilinin kültür turizmine yönelik akademik yayınlara analizi ile sınırlandırılmıştır. Elde edilen verilere göre Amasya'nın kültürel turizmine yönelik 5 makale, 1 sempozyum bildirisine ulaşılmıştır. Yapılan incelemede konu ile ilgili herhangi bir teze ulaşılmamıştır. Elde edilen dokümanlar yukarıda bahsi geçen aşamalar yolu ile analiz edilmiştir (tablo 1).

Tablo1: Amasya'nın kültürel turizmi ile ilgili akademik yayınlara analizi

Yazar	Yıl	Dergi	Araştırma Yöntemi ve deseni	Veri toplama araçları	Amaç	Sonuç	neriler
Burak ERYILMAZ	2020		çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz deseni kullanılmıştır.	Araştırmacı tarafından hazırlanan anketin amacı " <i>katılımcıların tarihi ve turistik zenginliklerini ön plana çıkararak yeni bir destinasyon olma yönünde ilerleyen Amasya'nın mevcut imajına ilişkin görüşlerini belirlemek</i> " olmuştur.	Yapılan araştırmada; Amasya ya daha önce hiç gitmemiş kişilerin gözüyle kenti değerlendirmeyi amaçlamıştır.	Amasya'yı daha önce hiç ziyaret etmeyen bireylere yönelik uygulanan anketin sonuçlarına göre, bu bireylerin kente ziyaret etmemelerini en önemli nedeni olarak Amasya hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.	Araştırmacı bu sorunun giderilmesine yönelik sosyal medya ve çeşitli internet uygulamaları nda yapılacak tanıtım ile kente yönelik bilgilerin yaygınlaşabileceği ve bulunan bu olumsuz sonucu önlemeye yönelik bir öneri getirmiştir
Glnur KARAKAŞ TANDOğA N ve Melahat AVŞAR	2021	Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi	Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılmıştır.	Araştırmada katılımcıların demografik özeliklerini belirlemek ve "turist" kavramına yönelik algılarını belirlemek amacıyla açık uçlu bir soru formu oluşturulmuştur. Metafor kavramı tanımlandıktan sonra	Yapılan araştırmada, Amasya'da yaşayan yerel halkın "turist" kavramı ile ilgili algılarını metaforlar yoluyla belirlemek amaçlanmıştır.	Yapılan araştırmada birçok kategoride metaforlar incelenmiştir. Kültürel etkileşim algısı kategorisinde yer alan metaforlar da ise yerel halkın farklı kültürleri tanımaya ve kültürel etkileşime açık olduğu grlmştir.	Araştırma sonuçlarına göre Amasya turizmi kapsamında, tarihi yapıya ve kültürel dokuya zarar vermeden, hem bu değerleri gelecek nesillere aktarmak hem de bölgenin kalkınmasına yardımcı

				katılımcılardan , Turist ..... gibidir. Çünkü..... şeklinde yarı yapılandırılmış bir formu doldurmaları istenmiştir.		Özellikle farklı kültürleri merak etmesi ve kendi kültürlerini de tanıtmak istemelerinin, halkın yeniliklere ve iletişime açık olmasıyla bağdaştırılmıştır. Ayrıca yerel halkın Amasya'nın sahip olduğu tarihi geçmişinin, kültürel değerlerinin ve doğal güzelliklerinin farkında olduğu yorumu da yapılmıştır.	olması nedeniyle kentte alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilebileceği önerisi getirilmiştir.
Burhanettin ZENGİN Emrah ÖZTÜRK Hamide SALHA	2014	Sosyal Bilimler Metinleri Süreli Hakemli Dergi	Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinde doküman incelenmesi tekniği kullanılmıştır.	Araştırmada ikincil veriler incelenmiştir.	Yapılan bu çalışmada doğal ve kültürel açıdan zengin olan Amasya ilinin alternatif turizm potansiyelini değerlendirmek amaçlanmıştır.	Araştırmada Amasya'nın kültürel kaynaklarına detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, bahsi geçen kentin hem yaz hem de kış mevsiminde, doğaya ve kültüre dayalı alternatif turizmi gerçekleştirmeye sahip potansiyel kaynağa sahip olduğudur. Fakat kentin alternatif turizm türlerinin çoğuna ciddi bir biçimde yönelemediği ve kültürel yapılarının yeterince tanıtımı yapılmadığı için yeterli ziyaretçiyi	Yazarlar tarafından karşılaşılan olumsuz sonuçların giderilmesi için kente turizm türlerinin gelişimine yönelik, tesis, alt yapı gibi yatırımların hem kamu hem de özel sektör tarafından artırılması gerekliliği konusunda öneri getirilmiştir.

						çekemediği yazarlar tarafında ulaşılan sonuçtur.	
Turgut İLERİ ve Asım ÇOBAN	2019	Sosyal Bilimler Dergisi	Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinde doküman incelenmesi tekniği kullanılmıştır.		Çalışmada turizm kenti olmaya aday Amasya için öneriler getirmek amaçlanmıştır.	Yapılan çalışmada elde edilen sonuçlara göre; kentin genel özellikleri ile turizm kenti olmaya aday bir kent olduğu sonucudur. Kente turizm kenti olabilmesi için ulusal ve uluslararası kriterlere uyum sağlaması gerekliliği çalışmada vurgulanmıştır.	Yapılan araştırmada kentin turizm potansiyelinin artması için, başta merkezi yönetim ve yerel yönetim birimleri olmak üzere bu konuda ilgili tüm paydaşların katılımı ile gerçekçi ve somut planların hayata geçirilmesi önerisi getirilmiştir.
Aslı ALTANLAR, İbrahim KAVAK ve Lale GÜREMEN	2018	Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi	Araştırma da nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır.	Araştırmada veri ve bilgilere ulaşmada yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır.	Araştırmada, Sofular mahallesinin sakinlerinin turizm algısının belirlenmesi, mahalle sakinlerinin turizm yöneltik ve ikilemleri ve endişelerinin neler olduğu keşfedilmesi, mahalle sakinlerinin cinsiyetleri, yaşları ve gelir durumları gibi demografik özellikleri ile birlikte mahallede ikamet etme süreleri, oturdukları konutun mülkiyet durumu gibi değişkenlere göre turizm	Yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre mahalle sakinlerinin toplam turizm algısının oluşmasında sosyal çevre, ekonomik çevre ve kültürel çevre ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Mahalle sakinlerinin turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine destek verdikleri görülmüştür. Ayrıca mahalle sakinlerinin turizmin kültürel çevreye olumlu yönde etki edeceğini düşündükleri tespit edilmiştir.	

					etkilerini algılamaların da bir farklılık olup olmadığı da belirlemeyi amaçlamıştır.		
Nefiye ÜNLÜ ve Lütfi BUYRUK	2019	4. Uluslararası Gastronomi Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı	Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinde yapı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır.	Araştırmada veriler sözlü iletişim aracılığı ile toplanılmıştır.	Araştırmanın amacı, Amasya'nın gastronomik ürünlerinin belirlemek ve gastronomi n kentin tanıtımı yönünde önemini belirlemek olmuştur.	Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda, ilin çok zengin kültürel tarihi ve doğal güzelliklerinin olduğu ve kentin tanıtımında eksikliklerin yaşandığı tespit edilmiştir.	Elde edilen olumsuz sonuçların giderilmesine özellikle kentin tanıtımında gastronomik öğelerin vurgulanması kentin markalaşmasına katkı sağlayacağına yönelik öneri getirilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

7500 yıllık tarihi ile Orta Karadeniz bölgesinde bulunan Amasya tarihi, doğası, yeraltı ve yerüstü kaynakları gibi özellikleriyle şirin bir kenttir. Başta Pontus devletinin başkenti olması, Osmanlı döneminde 'Şehzadelerin eğitim şehri' olması ve ayrıca milli mücadelenin yol haritasının çizildiği şehir olması gibi etkenler, şehre ayrı bir değer katmaktadır. Tüm bu kaynaklar şehri turizm açısından elverişli hale getiren etmenler olmuştur.

Günümüz turist profili alışılmış turizm (deniz güneş kum) şeklinin dışında, farklı turizm faaliyetlerine yönelmiştir. Bu durum ise alternatif turizm faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde ziyaretçiler, bir bölgeye seyahat ederken, o bölgenin doğası, tarihi, kültürü gibi özellikleri göz önünde bulundurmakta; seyahatlerini olumlu veya olumsuz değerlendirirken bu ve bunun gibi çeşitli faktörleri de hesaba katmaktadır. Yapılan araştırmalarda Amasya'nın gerek coğrafi konumu gerekse şehrin tarih şehri olması nedeniyle kültür turizmine elverişli bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Fakat araştırmacılara göre şehir kendi tanımını yapmakta yetersiz kaldığı için fazla turisti bünyesine çekemediği sonucuna ulaşılmıştır (Eryılmaz, 2020; İleri ve Çoban, 2019, Ünlü ve Buyruk, 2019; Zengin, Öztürk ve Salha 2019). Tüm bu değerlendirmeler ışığında kentin turizm potansiyelinin artması için kentin yetkili birimlerinin sosyal medya ve internet araçlarını da yoğun bir şekilde kullanarak kentin tanıtımına önem vermelerinin gerekliliği önerilmektedir. Ayrıca yeterli turizm faaliyetlerinin gerçekleşmesi adına ve kentin doğal tarihi dokusu bozulmadan alt yapı çalışmalarında da gerekli hassasiyetin oluşturulması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akpınar, E., & Bulut, Y. (2010). Ülkemizde Alternatif Turizm Bir Dalı Olan Ekoturizmi Çeşitlerinin Bölgelere Göre Dağılımı Ve Uygulama Alanları. *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi*, 1575-1594.
- Altanlar, A., Kavak, İ., & Güremen, L. (2017). Tarihi Mahallelerdeki Turizm Odaklı Müdahalelerin Mahalle Sakinleri Üzerindeki Etkisi; Amasya, Sofular Mahallesi. *International Sustainable Tourism Congress Book*, 276-191.
- Aylar, F. (2014). Orta Karadeniz’De Yeni Gelişen Bir Termal Turizm Merkezi: Gözlek Kaplıcası (Amasya). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(32), 261-276.
- Aylar, F., & Çoban, A. (2004). Baraklı Çağlayanı (Taşova-Amasya). *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3) 365-381.
- Eryılmaz, B. (2020). Ziyaret Etmeyenlerin Gözünde Turistik Bir Destinasyon Olarak Amasya. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(2);422-432.
- İleri, T., & Çoban, A. (2019). Turizm Kenti Olmaya Aday Amasya İçin Öneriler. *Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Sciences.*, 248-259.
- Karakaş Tandoğan, G., & Avşar, M. (2021). Amasya’da Yaşayan Yerel Halkın Turist Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 113-124.
- Kaya, İ. (2015). Kültürel Dönüş Ve Yeni Kültürel Coğrafya. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, 629-633.
- Kayserili, A. (2010). Carl Ortwin Sauer Ve Kültürel Coğrafya. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(24) 177-190.
- Kayserili, A., & Altaş, N. (2010). Horasan İlçesi’ndeki Kır Meskenlerinin Kültürel Coğrafya Bakış Açısıyla İncelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(23), 81-101.
- Kılıç, B., & Kurnaz, A. (2010). Alternatif Turizm ve Ürün Çeşitliliği Oluşturmada Ekolojik Çiftlikler: Pastoral Vadi Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2/4 39-56.
- Kılıç, D., Güler, D., Babacan, A., & Kılıç, M. (2019). Amasya’nın Ekoturizm Potansiyelinin Belirlenmesi Üzerine Bir Derleme. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2):77-106.
- Lertcharoenchoke, N. (1999). Alternative tourism. 23-32.
- Oğuz, E. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2).
- Öter, Z. (2010). Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi . *Milli Folklor*, 175-185.
- Öztürk, Y., & Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Uygulamalı Bir Çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (10), 183-195.

- Richards, G. (2001). *Cultural attractions and European tourism*. Cabi.
- Şahin, V. (2019). Kültürel Coğrafya Bakımından Hayat Bilgisi Ve Sosyal Bilgiler Ders Programlarına Bir Yaklaşım. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(222), 173-183.
- Tanrukulu, M. (2014). *Kültürel Coğrafya*. Ankara: Edge Akademi Yayınları.
- Uygur, M., & Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi Ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri Varlıklar Üzerindeki Etkileri. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 30-49.
- Ünlü, N., & Buyruk, L. (2019). Amasya'nın Gastronomik Ürünleri Hakkında Turizm İşletmeleri Sahip Ve Yöneticilerinin Görüşlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. 4. *Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 310-316.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, B., Öztürk, E., & Salha, H. (2014). Amasya İlinin Alternatif Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1-22.
- Tylor; E. B. (1871), Primitive Culture. Çev.E. Dabağcı; (2016) Kültür Bilimi; ViraVerita E-Dergi, Sayı 4, s. 91-109 (ISSN: 2149-3081).
- Wang, S., FU, Y.-Y., Cecil, A., Avgoustis, S. H. (2006). Residents' Perceptions of Cultural Tourism And Quality of Life- A Longitudinal Approach, *Tourism Today*, Fall 2006, 47-61

İnternet Tabanlı Kaynakça

- UNESCO (1982). Mexico City Declaration on Cultural Policies. 25 Eylül 2022 tarihinde culturalrights.net sitesinden erişildi. https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals401.pdf.
- UNESCO (2022) <https://www.unesco.org.tr/Pages/176/18/Somut-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-%C4%B0htisas-Komitesi> adresinden 5.10.2022 tarihinde ulaşıldı.
- Şekil 1. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-I.-Ceyrek:-Ocak--Mart,-2022-45786> adresinden 1.10.2022 tarihinde ulaşılmıştır.
- <https://www.turkpatent.gov.tr/cografi-isaret>; adresinden 6.10.2022 tarihinde erişildi.

TÜRKİYE- BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE YAPILMIŞ BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN ANALİZİ

Yüksek Lisans Öğrencisi: Serhat KAVUK¹, Yüksek Lisans Öğrencisi: Funda ALGUR ÇALIŞKAN², Prof. Dr. Asım ÇOBAN³

¹Amasya üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi -ORCID:0000-0002-0391-2705

²Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi _ ORCID:0000-0002-6059-4811

³Prof. Dr. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü öğretim üyesi _ ORCID: 0000-0002-7860-7561

ÖZET

Türkiye'nin kuzeybatıdan 169 km lik kara sınırıyla komşusu olan Bulgaristan'ın yüzölçümü 110.994 km², nüfusu ise yaklaşık olarak 7 milyon kişidir. AB'ne üye 27 ülkeden birisi olan Bulgaristan kuzeyden Romanya, güneyden Yunanistan ve Türkiye, batıdan Sırbistan ve Makedonya ile karasal bağlantıya sahip olup, doğudan ise Karadeniz ile çevrilidir. Balkan yarımadasının Karadeniz havzasında yer alan Bulgaristan fiziki bakımdan genç kıvrımlarla, dağların uzanışına paralel uzanan ova ve platolardan meydana gelmektedir.

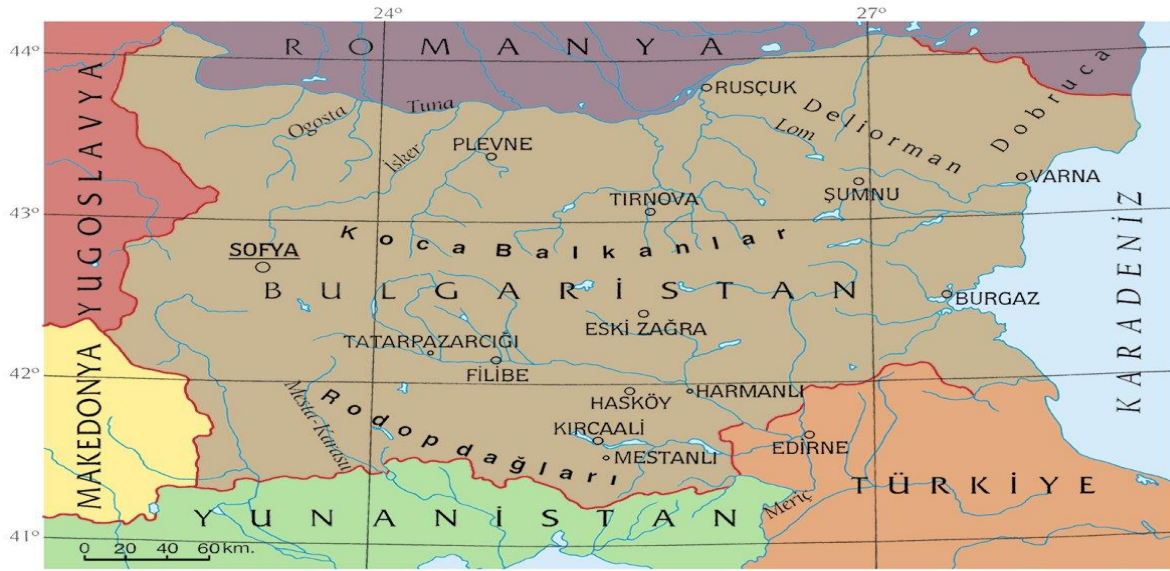
1389 yılında I.Kosova Savaşı sonrasında Türk hakimiyetine geçen Bulgaristan coğrafyası yaklaşık beş yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde kalmıştır. 93 Harbinden sonra imzalanan Berlin Antlaşması günümüz Bulgaristan devletinin kurulmasını sağlamıştır. Bulgaristan, Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan Türk nüfusunun en yoğun yaşadığı (2011 %8,8) ülkedir. Türkiye ile Bulgaristan siyasi, coğrafi ekonomik, kültürel ve beşerî gerekçelerle birbirleri için stratejik ve jeopolitik açıdan önem taşımaktadır. Bulgaristan devletinin 1980 li yıllarda Türklere yönelik uyguladığı asimilasyon politikasının terkedilmesi ve SSCB'nin 1991' de dağılmasından sonra Bulgaristan'ın 2004 yılında NATO' ya 2007'de ise AB' ne üye olmasıyla iki ülke arasında ilişkiler yeni bir boyut kazanmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler artma eğilimine girmiştir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini siyasi, coğrafi, kültürel, beşerî, ekonomik ve Türk azınlık boyutlarıyla konu edinen bilimsel çalışmaları incelemek ve analizini yapmaktır. Bu çalışmada yöntem olarak doküman analizi uygulanmıştır. Dergipark, Google Scholar ve Yöktez veri tabanında yapılan araştırmalarda 9 makale, 2 yüksek lisans tezi, 1 kitabiyat (bibliyografya) olmak üzere 12 makaleye ulaşılmıştır. Daha çok azınlık Türklerin belirlediği Türkiye – Bulgaristan ilişkilerinin soğuk savaş sonrasında olumlu bir sürece girdiğinin ortaya konulduğu çalışmalarda, iki ülke arasındaki ticaret hacminin giderek artmakta olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bulgaristan, Siyasi Coğrafya, Jeostrateji, Jeopolitik

GİRİŞ

Bulgaristan Matematiksel konum olarak 41.1 44.4 Kuzey paralelleri ve 22.1 28.9 doğu boylamları arasında yer almaktadır. Başkenti ülke topraklarının batısında yer alan Sofyadır.(42°41'K 23°19'D / 42.683°K 23.317°D)

Harita: 1 Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulgaristan> [Erişim tarihi: 30.08.2022]

Harita:2 Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan_co%C4%9Frafyas%C4%B1 (Erişim Tarihi: 22.08.2022 00.50)

Bulgaristan'ın fiziki coğrafyasını incelediğimizde bazı dağ ve ovaları karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan, orta Bulgaristan, Sırbistan sınırından Karadeniz kıyısındaki Eminebunu'ya kadar 550 kilometre doğu-batı yönünde uzanan Balkan Dağları kaplamaktadır. Bu dağlar yaklaşık 20 kilometre genişliğindedir ve yuvarlak sırtlara sahiptir. Bu dağ grubunun en yüksek noktasında deniz seviyesinden 2371 metre yükseklikteki Yumrukçal Dağı yer alır. Balkan Dağları (Stara Planina), Bulgaristan'ı kuzeyde Tuna Ovası, Mezia denilen bölge ve güneyde Trakya Ovası olmak üzere iki coğrafi bölgeye olarak bölümlere ayırmaktadır. Güney Bulgaristan bölümü oldukça dağlık ve engebeli bir yapıya sahiptir ve Rodop, Rila ve Pirin dağları bu bölümde yer almaktadır. Aynı zamanda Rila Dağı ve 2.925 metrelik yükseltisi ile Rila Dağı'nın zirvesinde yer alan Musala Zirvesi hem Bulgaristan'ın hem Balkan Coğrafyasının en yüksek noktasını oluşturmaktadır. Tuna (Dunav) ülkenin en önemli akarsuyudur ve Romanya-Bulgar sınırının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda Tuna nehrinin Bulgaristan akarsularından ayrılan farklı bir yönü bulunmaktadır. Bu akarsu Bulgaristan sınırları içinde su taşımacılığı yapılan tek nehirdir. Yunanistan-Türkiye sınırını oluşturan, Bulgaristan sınırları içerisinde doğup havzasını topladıktan sonra Ege Denizi'ne dökülen Meriç nehri Bulgaristan'ın bir diğer önemli nehri olarak bilinmektedir. Bu akarsulardan farklı olarak Ogosta, İskar, Kamçıya, Yantra, Struma, Mesta, Arda ve Tunca akarsuları ülkenin tarım hayatında önemlilik arz eden akarsularıdır. Bulgaristan, doğal su kaynaklarının ve çok sayıda göl açısından zengin bir ülke olduğu görülmektedir. Akarsuların yanı sıra Doğu Karadeniz kıyısında Varna ve Burgaz yakınlarında çok sayıda tuz gölü bulunur ve ülkenin

güneybatısındaki göller bölgesinde Yedi Göller adı verilen 7'den fazla küçük göl bulunmaktadır (T.C Ticaret Bakanlığı, 2022). Ülkenin sınırlarına ve siyasi yapısına bakıldığında ise batıda Sırbistan ve Kuzey Makedonya, güneyde Yunanistan, güneydoğusunda Türkiye, kuzeyinde Romanya ve doğuda ise Karadeniz ile çevrili olduğu görülmektedir. Bulgaristan, Güneydoğu Avrupa'da, tamamen Balkan Coğrafyasında, Tuna'nın güneyinde yer alan ve Karadeniz'e kıyısı olan bir Balkan ülkesidir. Kuzeyde Romanya ile 605 km uzunluğunda bir sınırı paylaşmakta ve Tuna bu sınırın çoğunluğunu oluşturmaktadır. Batıda Sırbistan (344 km) ve Kuzey Makedonya (162 km) ile sınırı vardır. Sınır komşularının içerisindeki Güney komşusu Yunanistan (472 km) ile Romanya'dan sonra ikinci en uzun sınırı paylaşmaktadır. Güneydoğuda ise ülkemiz Türkiye (169 km) ve doğu yönünde Karadeniz(378 km) ile çevrilidir.

Bulgaristan fiziki ve siyasi coğrafyasındaki bu özelliklerin ülkeye jeopolitik, jeostratejik, jeoekonomik, jeofiziksel vb. farklı avantajlar sağlamaktadır.

Karadeniz ve Tuna nehirleri boyunca uzanan liman kentleri, göller ve nehirler açısından zengin olan ve ulaşım için Tuna dışında başka nehri bulunmayan ülkeye büyük bir jeoekonomik avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte, Tuna ve Karadeniz ülkenin ulaşım, turizm ve ticaret gibi jeoekonomik faktörlerinin yanı sıra nem, yağış, sıcaklık, bitki örtüsü ve toprak özellikleri gibi jeofizik faktörleri de etkilemektedir. Türkiye üzerinden sularını Ege Denizi'ne boşaltan Arda, Tunca ve Meriç gibi nehirler, gerek sulama ve hidroelektrik potansiyeli gerekse kaynaklarının Türkiye'de bulunması açısından “uluslarötesi sular” veya “uluslararası sınır aşan sular” olmasından dolayı ülke jeopolitiği açısından Bulgaristan'a büyük avantajlar sunmaktadır. Ayrıca Balkanlar, Rila, Pirin, Vitoşa, Sredna Gora ve Rodop Dağları ile Dobruka, Trakya ve Tuna ovalarının varlığı düz, hafif eğimli, yaylaları ve engebeli arazisi ile ülkeyi topoğrafik açıdan zengin kılmaktadır. Bu nedenle ülkenin topoğrafyasının çeşitliliği ile birlikte iklim, toprak ve bitki örtüsü gibi fiziksel unsurların da kısa mesafelerde çeşitlilik gösterdiği düşünülmektedir. Ilıman ve subtropikal iklimlerin bulunduğu bir geçiş iklim kuşağında yer alan Bulgaristan, Asya-Afrika kıtası, Anadolu Yarımadası ve Akdeniz havzasına en yakın Avrupa ülkelerinden biridir. Bu nedenle bu çok boyutlu coğrafi konum toprak, bitki örtüsü, yağış ve akarsularla ilişkili şartlar, fiziki, beşerî coğrafi unsurların çeşitlenmesine, kısa mesafelerde derin jeolojik ve ekolojik farklılaşmaların oluşmasına yol açmıştır (Atasoy, 2010).

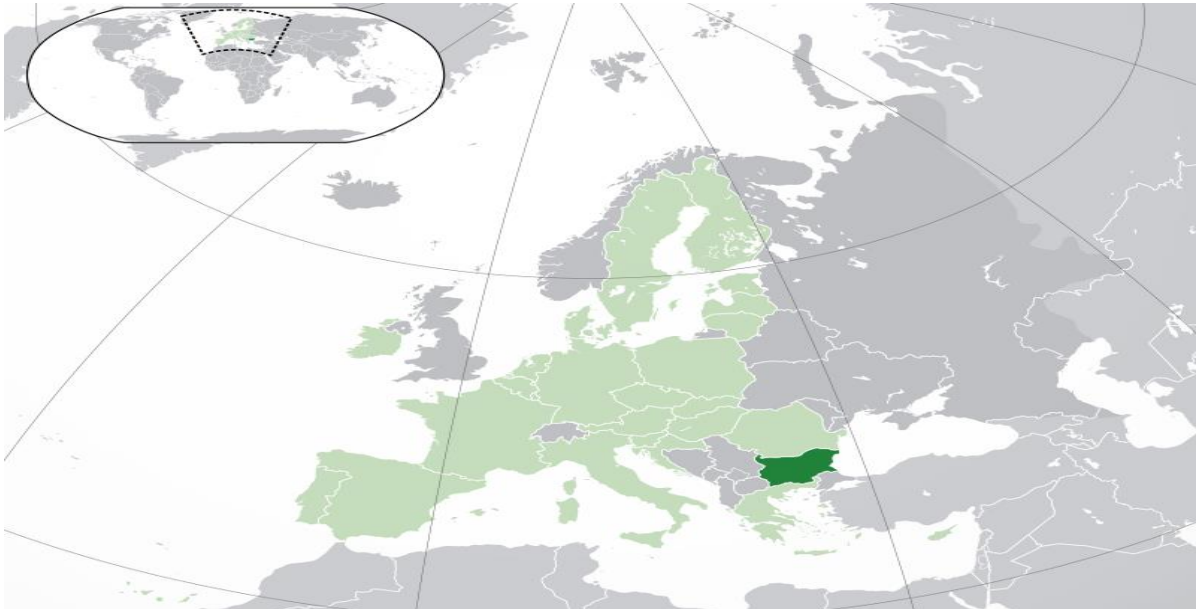
Bulgaristan, hem ülkemiz ve Türk-İslam Dünyası hem de uluslararası ülkeler ve ticaret bakımından 5 asırdır önemli hale gelen İstanbul ve Çanakkale boğazı gibi uluslararası boğazlara en yakın ülkelerin başında gelmektedir; ancak bu ülke Karadeniz'e kıyıdaş ülke olması nedeniyle bu yarıkapalı deniz konumundan okyanuslara açılan tek çıkış noktasının Türkiye boğazları üzerinden geçtiği unutulmamalıdır.

Bulgaristan'ın Jeopolitik Konumu ve Avantajları

Coğrafya disiplini ile ilgili olarak Ortaylı, “Coğrafya genç yaşta ezberlenip, öğrenilebilecek, mantık yapısı çözülebilecek bir dal. Onsuz tarih de herhangi bir toplumsal bilim de olmaz” demiştir (Kafa dergisi, sayı: 36). İlber Ortaylı Coğrafya Biliminin önemini açıklarken tarih ve toplumsal bilimler üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Tim Marshall “Üzerinde yaşadığımız topraklar bizi her zaman şekillendirdi. Savaşlar, iktidar, siyaset ve artık yerkürenin neredeyse her yerini işgal eden halkların sosyal gelişimi, coğrafyanın etkisiyle biçimlendi.” Der. Tim

Marshall bu açıklamayı yaparken siyasetin coğrafya üzerindeki etkisine ve beşeri coğrafyanın alt dallarından birisi olan siyasi coğrafyanın toplumlar üzerindeki etkisini kısa sözlerle özetlemektedir. II. Dünya Savaşı ve sonucunda oluşan Soğuk Savaş dönemi ile beraber şekillenen dünya düzenindeki gelişmeler, dünyanın iki kutuplu (Batı Bloku Ve Doğu Bloku) düzeni arasında sıkışması, NATO VE Varşova paktının kurulması I. Dünya Savaşından sonra kurulan SSCB ve Yugoslavya'nın yıkılması ile Soğuk Savaşın sona erip Tek Dünya düzeni ile küreselleşen ve globalleşen dünyadaki yeni gelişmeler; siyasi coğrafya, jeostrateji ve jeopolitik alanındaki çalışmaların önemini artırmıştır. (Çoban ve Kavuk,2021) Dünya üzerinde yaşanan bu olaylar Coğrafya'nın alt dallarından birisi olan jeopolitik kavramının önemini artırmıştır.

Özey(2002), Jeopolitik konumu; bir bölgenin veya bir ülkenin konum politikasına göre, yani siyasi bir coğrafi haritaya göre konumu olarak ele almıştır. Jeopolitik konumu coğrafi konumdan çok daha kapsamlı ve değişebilir özellik göstermektedir. Jeopolitik konum, coğrafi konumlar güç değerlendirmeleriyle desteklenirse anlamlı hale gelir, mantıksal çerçeveye oturur ve güç kazanır. Atasoy (2010)' a göre bir ülkenin gücünü belirleyen temel unsurlar, sınır nitelikleri ve coğrafi konumu, o ülkenin alan ve büyüklüğü, yer altı ve yer üstü kaynak yapısı, mali ve askeri gücü, sosyo-kültürel nitelikleri global ölçekte gücünü belirleyen temel unsurlardandır. Aynı zamanda bu durum Jeopolitikte de vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Atasoy,2010). Bir ülkenin bölgesel ve küresel anlamda başat güç olarak nitelenen ve o ülkenin güçlü olup olmamasını belirleyen coğrafi, ekonomik, siyasi, askeri, eğitim ve kültür, nüfus anlamında etkileyen jeopolitik faktörler vardır. Dolayısıyla Bulgaristan'ı bu faktörlere göre değerlendirdiğimizde ekonomik, politik, askeri ve demografik açıdan o kadar avantajlı olmadığı göze çarpmaktadır. Ekonomik, askeri ve insani unsurlardan yoksun olan ülke yakın ve gelecek zamanda bölgesel ve küresel ve başat bir güç inşa edemeyeceği açık bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Harita:3 Kaynak: <https://bulgaristankonsoloslugu.eu/bulgaristan-hakkinda-bilgiler.html> (Erişim Tarihi: 22.08.00.39)

Harita 3 incelendiğinde Bulgaristan'ın Jeopolitik, jeo-ekonomik ve jeo-kültürel coğrafya açısından Bulgaristan, Avrupa ve Asya arasında "köprü işlevi" ve "geçiş özellikleri" konusunda

ulusal bir imaja sahiptir. Bu özelliğinin yanında ülke, farklı kültürlerin, dinlerin, örgütlerin ve ülkelerin siyasi, kültürel ve ekonomik olarak birbirleriyle temas ettiği “medeniyet etkileşimi” arenasındadır. Bu özelliği Bulgaristan'ın jeopolitik statüsüne Asya ve Avrupa, Karadeniz ve Akdeniz ülkeleri, Tuna ve Balkan ülkeleri, Ortodoks ve İslam dünyası, Hıristiyan ve İslam medeniyetleri, AB ülkeleri ve Hazar ve Arap ülkeleri, Doğu medeniyetleri ve Batı medeniyeti arenasında geçiş konumlu bir ülke olarak damgasını vurmuştur.

Bulgaristan'ın siyasi tarihinde Türklerle olan ilişkisi ele alınmadan evvel Bulgaristan'ın jeopolitiğini anlamak ve daha objektif sonuçlara ulaşmak için bu ülkenin tarihsel geçmişini bilmek daha faydalı olacaktır. Tarihteki ilk Bulgar devletinin kurulmasında Türklerin etkisi söz konusudur. İkinci Bulgar devletinin ise 1393 yılında başkentinin Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle ülke coğrafyasının tamamında 500 yıla yakın Türklerin hakimiyeti söz konusu olmuştur. (Atasoy,2010).

Fransız İhtilali'nin sonucunda ortaya çıkan ulusçuluk isyanları ve İngiltere,Fransa,Rusya gibi büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışması sonucunda Bulgarlar Osmanlı İdaresine karşı ayaklanmıştır. Berlin Antlaşması ile Bulgaristan prenslik haline gelmiş ve 1908 yılında 20. yy başlarında ayrı bağımsız bir devlet olmuştur: ancak insanlığın o zamana kadar gördüğü en büyük ilk savaş olan 1.Dünya harbinde Bulgaristan siyasi coğrafyasının önemi artmış ve Osmanlı Devleti ile müttefiki Almanya İmparatorluğu arasında Bulgaristan Krallığı bir geçiş ve köprü görevi üstlenerek Osmanlı Türkleri ile ittifak yapmışlardır. 1. Dünya ve 2. Dünya savaşlarında Almanya'nın yanında savaşa katılan ülke, Almanya'nın her iki savaştan yenik ayrılmasıyla kendisi de yenik sayılmış ve Büyük Bulgaristan hayaline kavuşamamıştır. Her iki dünya savaşından başat güç olarak ortaya çıkan SSCB ve ABD(Batı) blokunda 1945-1990 yılları arasında SSCB blokunun yanında yer alan Bulgarlar, Varşova Paktının öneminin yitirilmesine sebep olan SSCB 'nin dağılmasıyla Batı Bloku(ABD-AB) çatısı altında faaliyetlerini yürütmüştür. 2004 yılının Nisan ayında NATO üyesi olan Bulgaristan, Ocak 2007'den bu yana AB üyesi statüsündedir. NATO Paktına üyelik ülkeye karşı askeri tehditlere karşı güvence oluştururken savunma ile ilgili olan problemlerine çözüm ulaştırmış, AB üyeliği ise Avrupa topluluğu içinde örgütün eşit bir üyesi ve siyasi, ekonomik ve kültürel alanın ayrılmaz bir parçası yapmaktadır.

1945-1990 arasında SSCB blokuna yakın olan devlet özellikle Todor Jivkov Hükümeti döneminde etnik temelli baskıyı artırmıştır.

Sofya hükümeti 1984 yılının aralık ayında Bulgaristan'da Türklere karşı topyekün bir asimilasyon politikası başlatarak Bulgaristan Türklerine karşı güç kullanma başlamıştır. Bu dönemde Türklerin adları hem Slavca olarak değiştirilmiş hem de Türkçe konuşmak ve dini görevleri yerine getirmek yasaklanmıştır. Bulgaristan' da yaşayan Türkler bu durumla karşı karşıya kalırken, Bulgar Türkleri zorunlu göç sürecine tabi tutulmuş ve bunun en nihayetinde 13 Mayıs 1989 yılından sonra 345.960 kişi Türkiye' ye göç etmek zorunda kalmıştır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle beraber Türkiye-Bulgaristan ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Mladenov iktidara geldikten hemen sonra Türklere yönelik asimilasyon politikasına son vererek azınlığın önemli temsilcileriyle görüşmüş ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek için çözüm yolları aramıştır. 1990'ların başında Sofya hükümetinin Bulgar Türklerine Türklerin ad ve soyadlarını iade etmesi, anadilde eğitime yönelik bazı yasal düzenlemeler gibi farklı yöntem

ve uygulamalar getirmesi Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmış ve ikili ilişkilerde normalleşme ve diplomasi dönemine girilmiştir. Avrupa-Atlantik örgütüne katılma hedefi, yeni dönemde dış politikası Batı'ya yönelen Bulgaristan için önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Bu durumun dışında Bulgaristan, Türkiye'nin özellikle Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyelik hedefleri çerçevesinde antlaşma ve oluşumdaki stratejik önemi nedeniyle Türkiye'yi NATO ile bir "köprü misyon" olarak görmek istiyor. Bulgaristan'da görülen genel durumun aksine Türk tarafı 2002 sonrası dönemde hükümet açısından oldukça istikrarlı bir hükümet imajına sahiptir. 3 Kasım 2002, 2007 ve 2011, 2015, ve 2018 seçimlerinde Ak parti hükümeti tek başına iktidar olarak ülke yönetimine hâkim olmuştur. Bu bağlamda dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Bulgaristan'ın hükümetleriyle çalışma imkânı bulmuştur. Buna paralel olarak, Mart 2008'de Erdoğan'ın Sofya ziyaretinden sonra Türklerin en yoğun yaşadığı Kırcaali'ye gelerek soydaşlara direkt kendisinin açıklayıcı konuşma yapması Türkiye'nin Bulgaristan Türklerinin yanında yer açısından önemlidir. (Özlem,2015)

Kısaca Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde gelinen son nokta, Bulgaristan' da diyalog yanlısı liderlerin seçilmesi ile AK Parti'nin 2002 yılında Türkiye'de tek başına iktidara gelmesiyle Türk-Bulgar ilişkilerinde yeni bir sayfa açıldığını göstermektedir. Özellikle 2002-2022 arası döneminin liderleri Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Ahmet Davutoğlu'nun Türk Dış politikasındaki yapıcı tutumu, 20 yıllık Ak parti döneminde Bulgaristan ile diyalog sürecinin hakim olduğunu göstermektedir.

Bulgaristan ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana belki de en iyi konumda yer almaktadır. Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan Bulgaristan'da yaşayan Türk vatandaşlarına yönelik baskı ve asimilasyon politikasını terk eden Bulgar siyaseti sayesinde, iki ülke ilişkileri hızla geliştirmek için mücadele etmektedirler. Bu çerçevede, iki ülkenin önümüzdeki dönemde siyasi, ekonomik, kültürel ve ticari alanlarda işbirliği yapacakları tahmin edilebilir düzeydedir. Günümüzde Bulgaristan' a demografik açıdan değinecek olursak şu durumlara değinmek gerekmektedir.

2021 yılında elde edilen güncel veriler göz önüne alındığında, toplam 110.994 kilometrekare yüzölçümü ve 6.910.176 milyon nüfusu ile Romanya ve Yunanistan'dan sonra Balkanlar'ın en büyük yüzölçümüne ve nüfusuna sahip ülkesi olarak ön olana çıkmaktadır. Avrupa kıtasının en ciddi boyutta demografik sorunlarına sahip ülke olan Bulgaristan'ın nüfusunun kademeli azalması ciddi bir sorun teşkil etmektedir. 1989 yılında ülke nüfusu 8,9 milyon olmasına rağmen, post-sosyalist sonrası dönemin getirdiği bazı olumsuz siyasi ve sosyo-ekonomik gelişmeler nedeniyle nüfus artışı, nüfus artış hızı minimum seviyeye düşmüş ve ülke dışına göç artmıştır. Bu düşüşün ve dış ülkelere göçün kaynağı olarak, 1989 ve sonrasında doğum oranları yüksek olan Türk azınlıkların Türkiye'ye zorunlu göçü emsal gösterilmektedir. 2005 yılına gelindiğinde ise toplam nüfus 7,6 milyona düşmüştür. Üstelik bu düşüş eğilimi ve olumsuz nüfus artışının önümüzdeki yıllarda da devam etmesi beklendiğinden, ciddi ulusal önlemler alınmadığı takdirde ülke nüfusu 2050 yılına kadar 4,5 ila 5 milyona düşmesi beklenmektedir. (Atasoy, 2010)

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımları içerisinde yer alan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi, araştırılması ve incelenmesi amaçlanan olaylar, olgular ve kavramlar hakkında bilgi içeren yazılı materyalin analizini içermektedir. Düşük maliyetli ve uzun vadeli analitik fırsatları, erişilebilirlik ve standart bir formatın olmaması gibi zayıf yönleri ile doküman analizi, çalışılacak bir veya daha fazla durumla ilgili yazılı materyalin analiz edilmesini içeren bir yöntem olarak yorumlanmaktadır. (Yıldırım ve Şimşek, 2008)

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Türkiye'nin kuzey batısından Avrupa'ya açılan sınırında önemli komşularından birisi olan ve Türk soydaşlarımızın yoğun yaşadığı Bulgaristan ile ilgili 1988 de yazılmış bir doktora tezi ve 2002- 2022 arasında yayımlanan çalışmaların Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkileri esas alan siyasi, askeri, ekonomik ve Türk azınlık boyutlarıyla ele alınmış çalışmaları tespit etmek ve tespit edilen çalışmaların analizini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Sınırlılıklar:

Bu çalışma veri tabanlarından elde edilen literatürle sınırlıdır. Çalışmadaki konu başlığı ile sınırlıdır. Bu bağlamda araştırmanın konusu ve yapısına uygun olarak yöntem ve teknik seçilmiştir. Yüz yüze görüşme ve gözlemler yapılamaması, çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar çalışmaya önceden belirli kriterlere göre dâhil edilen araştırmaların sonuçlarıyla sınırlıdır.

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırma 2000-2022 yılları arasında “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri” dizini ile DERGİ PARK, GOOGLE AKADEMİK, YÖK-TEZ veri tabanında bulunan yayımlanmış “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri bağlamında siyasal, kültürel, ekonomik konuları ele alan yayınlanmış olan 9 makale 2 tez çalışması, 1 bibliyografya(Kitabiyat) olmak üzere 12 çalışma üzerinden yürütülmüştür. Betimleyici içerik analizi, belirli bir disiplin veya alanda bağımsız nitel ve nicel araştırmaların ayrıntılı olarak incelenmesi ve düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Böylece ilgili konu veya alanlardaki düşünceler veya eğilimler belirlenir. Bu yöntemle elde edilen sonuçların, hedef problemle ilgili gelecekteki araştırmalara ışık tutması ve rehberlik etmesi beklenmektedir. Ayrıca betimsel içerik analizi çalışması yapılırken, standartlaştırılmış bir analiz aşamasına ek olarak, incelenen çalışmanın benzer konulardaki diğer betimsel içerik analizi çalışmalarından ayırt edilmesi için farklı yönleriyle analiz edilmesi gerekir. (Akyurt ve Ültay,2021). Araştırma kapsamında bu çalışmada betimsel içerik analizinin kullanılması uygun görülmüştür.

BULGULAR

1. Makale Çalışmaları

Tablo:1.1 Bulgaristan'ın Coğrafi – Jeopolitik Konumu ve Yansımaları Başlıklı Makale Çalışmasının Analizi

Ç1, Emin Atasoy(2010) tarafından Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinde yayınlanan “Bulgaristan’ın Coğrafi – Jeopolitik Konumu ve Yansımaları” adlı makale çalışmasında çalışmacı Bulgaristan’ın bağımsızlığa devlet olmasından sonraki bazı dönemleri ele almış ve Bulgaristan’ın jeopolitik önemine değinmekte ve bu durumun Bulgaristan’a olan avantaj ve dezavantajlarını değerlendirmekte, Bulgaristan’ı sosyalist dönem ve kapitalist dönem olarak iki döneme ayırmaktadır. Çalışmacı, Bulgaristan’ın jeopolitik konumunu bu iki dönem olarak karşılaştırmalı değerlendirirken Bulgaristan için en önemli ulusal güvenlik sorununun dış tehdit olmadığını iç tehditler olduğunu dile getirmekte ve ülkeyi kemiren en yaygın toplumsal hastalıkların olduğunu açıklamaktadır. Bu iç tehditlere sorunlar penceresinden bakıldığında ülke halkının değerleri, ahlaki sorunlarına ve demografik sorunlarına genel vurgu yapmaktadır. Çalışmacı Bulgaristan’ın Sosyalist Döneminde demografik yapısında yaşanan iç tehditleri şu şekilde ele almıştır: Değerler ve ahlaki koşulların alt-üst olması gibi toplumsal hastalıklar, rüşvet, iltimas, nepotizm ve kayırmacılık, kanunsuz zenginleşmeler gibi sorunların sıradan hale gelmesi, normalleşmesi ve bu toplumsal çöküntünün devlet ve bürokrasi tarafından desteklenmesi. Bunun yanında ülkenin sosyo-demografik yapısında demografik yaşlanma, evlilik oranlarının azalıp boşanmaların artması, aile kurumunun zedelenmesi, nikahsız aile yaşantısının artması, kürtaj oranında artış, evlilik dışı doğum oranı ve suç işleyen çocuk sayısında artış hiç evlilik hayatına girmemiş erkek ve kadın nüfusunda artış gibi meydana gelen sosyolojik bozukluklar açıklanmaktadır. Sosyo-ekonomik bozulmadaki bu durumdan Roman, Pomak ve Türk demografik yapısının olumsuz etkilendi belirtilmektedir. Çalışmacı, Bulgaristan’ın Kapitalist Döneminde demografik yapısında yaşanan iç tehditler ise şu şekilde ele almıştır. Bulgaristan’ın post modern ve AB ile NATO üyeliği ile Batı bloku ile bütünleşirken gençler arasında Avrupa’ya “Mini Beyin Göçü”, Avrupa’nın norm, değerler manzumesini, ahlakını, kurallar yapısını algılayamadığını ve benimseyemediğini ve Batılılaşamadığını belirtmektedir. Bulgaristan Batılı ve Batı blokunda yer alan bir ülke olmasına rağmen “de facto” bir Avrupa ülkesi olmaktan uzak kalmaktadır. Batıya açılan sınır komşumuz ve demografik yapısının %8 i Türk olan Bulgaristan’ın bu sorunlarını halletmesi ve bu problemlerden kurtulması, Türk toplumu ve devlet yapısı açısından büyük önem taşıdığı belirtilmiştir. Zira Bulgaristan’ın sosyalist ve kapitalist dönemde yaşadığı sosyo-demografik bozulmaların son yıllarda Türkiye Sosyo-Demografik yapısında da bu sorunlara rastlandığı görülmektedir. Bu çalışma jeopolitik ve siyasi alanında yapıldığı tespit edilmiştir.

Tablo:1.2 Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (2002-2015) Başlıklı Makale Çalışmasının Analizi

Ç2, Kader Özlem(2015) tarafından T.C Trakya Üniversitesi tarafından Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisinde yayınlanan “Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (2002-2015)” başlıklı makale çalışmasında çalışmacı, 1878 ile 2015 yılları arasındaki 137 yıllık Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkileri 3 döneme ayırmaktadır. Çalışmacı, 1. Dönemde 1887-1989 102 yılı Osmanlı Devleti ve büyük egemen güçler arasında imzalanan Berlin Konferansı ile 1989 yılındaki Türklere uygulanan asimilasyon

politikası sonucunda Türklerin anavatanına olan göçüyle biten 102 yıllık dönemi, 2. Dönemde 1990 yılında SSCB' nin dağılması ile biten Soğuk savaşın sona ermesi ile 2002 yılında Türkiye'de tek başına iktidara gelen AK Parti iktidarına kadarki 12 yıllık dönem ve 3. Dönemde ise 13 yıllık Ak Parti İktidarındaki Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler siyasi, askeri, ekonomik ve Bulgaristan' daki Türk demografisi boyutları ele alınmaktadır. Çalışmada ticari ilişkilerin seyri ve sayısal verilerin TÜİK verisi ile desteklendiği ve çalışmaya objektif yaklaşıldığı görülmektedir. Çalışmada, 137 yıllık tarihsel süreç bir kronoloji içerisinde Türk-Bulgar ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler dönemden döneme farklılık arz eden bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, birbirine komşu iki ülke olan Türkiye ile Bulgaristan'ın siyasi, ekonomik, kültürel, coğrafi ve beşeri gerekçelerle birbirleri için stratejik açıdan önem taşıdığı vurgulanmaktadır.

Tablo:1.3 Türkiye-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1969-2016) Başlıklı Makale Çalışmasının Analizi

Ç3, Hülya Kayalı ve Özgür Coşkun tarafından Marmara Üniversitesi Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nde 2021 yılında yayınlanan "Türkiye-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1969-2016)" başlıklı makale çalışmada, çalışmacı Bulgaristan'ın jeopolitik önemini, siyasi coğrafyasını, coğrafi konumunu ve fiziki coğrafyasını, iklimini ve nüfus yapısını haritalarla ve kaynakçalarla zenginleştirmektedir. Çalışmada 1969 ile 2016 arasındaki ticari veriler tablo halinde gösterilmektedir. Bu veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler kaynakçalarıyla objektif olarak desteklenmektedir. 1969-2016 Yılları Arasında Türkiye- Bulgaristan arasında Madde Gruplarına Göre Yapılan Toplam İhracat, İthalat ve Denge (\$) bazında tablo ve grafik halinde TÜİK verileri esas alınarak sunulmaktadır. Çalışmacı, 1969-2016 yılları arasıyla sınırlandırdığı çalışmada Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini ticari anlamda süregelen ilişkilerini ihracat ve ithalat verileri hesaplarken Türkiye İstatistik Kurumu'nun Harmonize Sistem 4 adlı sınıflandırmasının fasıllar bazında incelenmesiyle elde ettiğini belirtmektedir.

Tablo:1.4 "Turgut Özal Dönemi Türkiye-Bulgaristan ilişkileri" Başlıklı Makale Çalışmasının Analizi

Ç4, Sevcan Kurnaz ve Rıza Kurt tarafından Bahçeşehir Üniversitesi Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)'nde 2020 yılında yayınlanan "Turgut Özal Dönemi Türkiye-Bulgaristan ilişkileri" başlıklı makale çalışmada çalışmacılar, Turgut Özal Dönemi Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ve Türk Dış Politikasında meydana gelen gelişmeler incelemiştir. Çalışmacılar yaptığı araştırmada, Osmanlı döneminde başlayan Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin Özal döneminde geldiği seviyenin yanı sıra, Özal'ın karakteri, liderliği, politikası, fikirleri ve uygulamış olduğu stratejilerden bahsetmektedir. Çalışmanın literatür kısmında konunun daha iyi anlaşılır olması için çalışma üç bölüm olarak planlanmıştır. Birinci bölümde Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Tarihsel Süreci, ikinci bölümde Turgut Özal Dönemi (1983-1993), son bölümde ise Turgut Özal Dönemi Türkiye Bulgaristan İlişkileri incelenmiştir. Bu araştırmada çalışmacılar, konu başlığı üzerinden

Turgut Özal'ın Türkiye'nin siyasi tarihinde, sadece dış politikada değil, iktisadi hayattan bürokrasiye, Batı liberalizminden İslam anlayışına Türk siyasi ve ekonomik yaşamında izleri bugüne yansıyan derin etkilerini ön plana çıkarmaktadır ve Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine yönelik analizi Turgut Özal'ın dış politikası başlığında değil ayrı bir başlıkta incelemiştir.

Tablo:1.5 II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye İle Bulgaristan Arasındaki Sosyal Ve Ekonomik İlişkiler Başlıklı Makale Çalışmasının Analizi

Ç5, Sarıkoyuncu Değerli, E. & Karakuzu, H. (2022 Belgi Dergisi'nde 2022 yılında yayınlanan "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye İle Bulgaristan Arasındaki Sosyal Ve Ekonomik İlişkiler" başlıklı makale çalışmasında çalışmacılar, Bulgaristan Türklerinin sosyal ve kültürel yaşamını, yaşadıkları zor zamanları ve iki ülkenin bu süre içerisinde karşılıklı toplumsal meseleler karşısında takındıkları davranışları, tutumları birbirleri ile imzaladıkları antlaşma vb. protokollerin, uluslararası güvene dayalı antlaşmaların, ülke ekonomilerine katkılarını gözler önüne ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dostluk antlaşmaları ve diğer antlaşmalar bağlamında yapılan ticaret ve gelişen siyasi ilişkiler ile beraber Bulgar Türklerinin manevi yaşam koşulları her zaman Türkiye Cumhuriyeti açısından hassas bir durum oluşturduğu çalışmada görülmektedir. İki ülke arasında olumsuz durumlar yaşansa da devlet geleneklerine bağlı kalmış ve ilişki ve işbirliklerini komşuluk bağlamında devam ettirilmiştir. Çalışmada kaynak olarak, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık arşivleri, kitap ve makaleler, gazetelerden faydalanılmıştır.

Tablo:1.6 "İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkisi" Başlıklı Makale Çalışmasının Analizi

Ç6, Prof. Dr. Esra Koyuncu Değerli ve Dr. Hasan Karakuzu History Studies Dergisi'nde 2022 yılında yayınlanan "İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkisi" adlı çalışmada Türk-Bulgar ilişkilerinin kronolojik seyri bağlamında 1908 tarihi esas alınmıştır. Daha sonra Bulgaristan ile Osmanlı Devleti' nin 1. Dünya Savaşında ittifakı ve Nöyyi Barışı üzerinde durulmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı öncesi Türkiye'nin bölgesinde dünya barışını esas alan paktlara öncülük ettiği ve bu paktlardan Bulgaristan'ın Balkan Antantına üye olmasının önemi üzerine durduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ile Bulgaristan'ın II. Dünya harbinde uyguladığı savaş politikasına karşılaştırmalı analizi üzerinde durulmaktadır ve bu politikalarından Türkiye'nin politikasının haklılığı ortaya çıkmaktadır. Çalışmada, Bu politikanın sonucunda Bulgaristan Türkiye'yi ve Bulgar Türk azınlığını II. Dünya Savaşının yenilgisinin sebebi olarak gördüğü için cezalandırma yoluna gittiği üzerinde durulmaktadır.

Tablo:1.7 "Türk-Bulgar İlişkileri Ve Türk Azınlık (1923-1934)"Bildiri Çalışmasının Analizi

Ç7, Dilek Barlas ve Yonca Köksal Koç Üniversitesi Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi'nde 2017 yılında yayınlanan "Türk-Bulgar İlişkileri Ve Türk Azınlık

(1923-1934)” başlıklı bildiri çalışmasında başlıktan anlaşılacağı üzere dönemi 1923-1934 yılları arası ile sınırlanmış ve Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin Bulgaristan’daki Türk ve Müslümanlar üzerindeki etkisi üzerine yapılmış bir bildiri çalışmasıdır. Dönemin Bulgar hükümetinin Türkler üzerindeki baskısının Türk-Bulgar ilişkileri ve Balkan Coğrafyasının istikrarını yakından ilgilendirmektedir. Çalışmanın 11 yıllık dönem, Ümit Veren Başlangıç, 1929 Dünya Ekonomik Krizinin Etkisi İle Değişen Şartlar, Milliyetçilik, Bölgecilik Ve Revizyonizm: 1930-1934 başlıkları altında iki ülke arasındaki Dostluk antlaşmaları, Neuilly(Nöyyi) Antlaşması ve Lozan Barış Antlaşmasının Türk azınlık hakları açısından önemli olduğu belirtilmektedir. Çalışmada kullanılan birincil ve ikincil kaynaklar araştırmanın objektifliğini sağlamaktadır.

Tablo:1.8 ”Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Bağlamında 1989 Öncesi Pomak Göçleri” Makale Çalışmasının Analizi

Ç8, Zeynep Zafer tarafından Ankara Üniversitesi Uluslararası Toplum Bilimler Dergisi’nde Cilt 4 Sayı 2 2020 yılında demografi, beşeri bilimler ve ortak disiplinler temalı” Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Bağlamında 1989 Öncesi Pomak Göçleri” adlı makale çalışması yapılmıştır. Araştırmacı, bu çalışmayı yapı olarak 3 bölümde incelemektedir. Çalışmanın birinci bölümünde 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Doğu Rumeli Vilayeti’nin Bulgaristan tarafından ilhakı (1885), Balkan Savaşları sırasında (1912-1913) ve Pomaklara etnik temizlik türündeki eylemlerden sonra devam eden dramatik kitlesel göçlerin yaşandığı bozgun yılları ve Aleksandır Stamboliyski yönetimine karşı 1923 de düzenlenen isyan ve darbeye uzanan Pomak göçleri işlenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde 1923’ten sonra Pomak Göçleri başlığında 1925’ten sosyalist düzeninin ikinci dönemi dediğimiz 1944’e kadar olan Müslüman azınlık Pomak göçleri ele alınmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1944-1978 Yılları Arasında Pomak Göçleri başlığında Türkiye-Bulgaristan halkları arasında meydana gelen yakın akraba göçünün sona erdiği 1978 yılına kadarki kronoloji irdelenmektedir. 1950 li yıllarda özellikle Dışişleri Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ve Başbakanlık arasındaki yazışmalarında Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk defa Pomak göçünü ele almış ve *Pomak soyundan*” olan bir insan topluluğunu “*Türk ve Pomak unsuru*” bir arada değerlendirmiştir. 1950 yıllarında Pomak ve Türk unsurlarına doğrudan veya dolaylı olarak komünist bulgar yönetimi tarafından yapılan asimilasyon politikasına karşı Türkiye’nin duyarsız kalması Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan 1989 göçüne etki etmiştir. Çalışmada araştırmacı, Türkiye Cumhuriyetinin, Pomakların göçü konusunda istikrarlı bir tutum takınmadığı ve zaman içinde bazı tavizler verdiği sonucuna ulaşmıştır.

Tablo:1.9 “1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü” Makale Çalışmasının Analizi

Ç9, Esra Sarıkoyuncu Değerli ve Hasan Karakuzu tarafından Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi’nde 2016 yılında yayınladığı “1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü” adlı çalışması 5 başlıkta incelemiştir. Birinci bölümde göç sırasında Türk-Bulgar

İlişkileri ikinci bölümde Göçmenlerin Miktar ve Statüleri üçüncü bölümde Sevk ve İskân Meselesi dördüncü bölümde Yardım Faaliyetleri beşinci bölümde Göçmenlerin Toplumsal Hayata Katılımının Sağlanması başlıklarıyla ele alınmaktadır. Her başlıktaki çalışmalarda veriler tablolarla desteklenmiş ve dönemin bilgileri tablolarla açıklanmaktadır. 1950-51 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin yerleştirilmesi, barındırılması ve sosyal hayata uyum sağlaması için yapılan yardımlar Marshall yardımları kullanılmış ve bu bilgiler Amerikan arşiv belgeleri esas alınarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TBMM Zabıt Ceridesi, Resmi Gazete, Ayın Tarihi gibi resmi yayınların yanı sıra Cumhuriyet, Milliyet gibi ulusal gazetelerden ve yayınlardan faydalanılmıştır.

2. Yüksek Lisans Tez Çalışmaları

Tablo: 2.1 “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze Türk-Bulgar İlişkileri” Başlıklı Tez Çalışmasının Analizi

Ç10, Ali Kılıçaraslan Topuz tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze Türk-Bulgar İlişkileri” başlıklı tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışma üç bölümde ele alınmaktadır. I. Bölümde Türk Bulgar ilişkilerinin Osmanlı İmparatorluğu dönemi tarihi açıdan kısaca ele alınarak Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ele alınmıştır. II. Bölümde Türkiye-Bulgaristan ilişkileri azınlık açısından ve Bulgaristan'daki Jivkov yönetiminin Türk ve Müslüman kesimlere yönelik asimilasyon politikaları ele alınmıştır. III. Bölümde ise Soğuk savaş döneminden sonraki Jivkov yönetiminin devrilmesi ve Türk-Bulgar ilişkileri ele alınmıştır. Bu çalışmada uluslararası arenada bazı değişikliklerin iki devlet arasındaki ilişkileri etkilediği sonucu çıkmıştır. Bilhassa soğuk savaş sonrası iki ülke arasındaki meydana gelen gelişmeler ve Avrupa Birliğine üyelik durumu iki ülke arasındaki ilişkileri gelişme yönünde olmuştur. Kaynakçada birincil kaynaklardan gazeteler, mecmualar, haber ajanslarından fazlasıyla faydalanılmıştır.

Tablo: 2.2 “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Çerçevesinde Razgrat Olayı ve Türk Kamuoyuna Yansımaları” Başlıklı Tez Çalışmasının Analizi

Ç11, Ümit Ağca tarafından 2014 yılında Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Çerçevesinde Razgrat Olayı ve Türk Kamuoyuna Yansımaları” başlıklı tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışma üç bölümde ele alınmaktadır. I. Bölümde Osmanlı dönemi Türk-Bulgar İlişkileri, II. Bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk yıllarında Türk-Bulgar İlişkileri, III. Bölüm de Razgrat Olayı ve Türk Kamuoyu ilişkileri ele alınmıştır. Çalışmada 1933 yılına ait göçler tablosu ve arşiv belgeleri ile 1933 yılında Türkiye Vatandaşlığına geçenler tezin 135 ve 138. Sayfalarında tablo halinde verilmiştir. Çalışmada Türk ve Bulgar unsurlarının birbirine yakın olmasına rağmen Razgrat'daki Türk mezarlığının yağmalanması ve bu yağmalanmada Bulgarların 400 yıllık Osmanlı yönetimine karşı olan kin ve öfke arka planda olması, Bulgarların Osmanlı yönetiminde kendilerini esir gibi görmeleri büyük etken olmuştur.

Bu çalışmada, Bulgarlar Razgrat mezarlığına saldırarak belki de Türklerden öntikamlarını alacağını düşünüyorlardı. Bulgarlar yüzyıllarca birlikte yaşadıkları komşularının en çok

nelere üzüntü duyacaklarını bilmekteydiler. Nitekim Türklerin ölümlerine mezarlıklarına hürmet, sevgisi ve iyi bilindiği için, Türklerin mezarlığına yapılacak saldırı girişimi onları derinden yaralardı ve durum öyle oldu; çünkü Bulgarların yaptığı bu girişim insani bir durum değildi. Çalışmada, 1878 yılından beri süregelen Türk-Bulgar sorunu ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile beraber Mustafa Kemal Atatürk' ün girişimi ile düzeltilmeye çalışılan ilişkiler ele alınmakta ve Doğu Trakya' dan göç ettirilen soydaş Türklerin meselesi bölümler halinde ele alınmaktadır. 1933 de başlayan Razgrat Olayı sadece o gün ile ilgili sorunu değil aynı zamanda Bulgaristan' da komünist rejimin son bulduğu yakın zamana kadar ki sorunlara kadar gelmiştir; ancak Komünist idarenin sonlanması ve Bulgaristan'ın demokrasiye geçişiyle beraber ilişkiler düzelmiş ve Bulgaristan Türkleri devlet yönetimine katılma hakkı elde etmiştir. Bununla beraber Bulgaristan'ın AB' ye üyeliği sayesinde Bulgaristan'da yaşanan Türkler daha sağlam anayasal haklar elde etmişlerdir. Artık iki ülke arasında güçlü ekonomik bağlar ve NATO aracılığı ile askeri bir ortaklık oluşması iki ülke ilişkilerinin normalleşmesine değinilmektedir.

Kaynakça olarak, T.C Başbakanlık Cumhuriyeti Arşiv vesikaları, TBMM Zabıtları, Gazeteler, makaleler, gazete başlıkları, haritalar ve gazete resimlerinden faydalanılmıştır.

3. Bibliyografya(Kitabiyat) Çalışmaları

Tablo 3.1 Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1876-2008), İmge Yayınları, Ankara 2016, 442 s Başlıklı Kitabiyat Çalışmasının Analizi

Ç12, Fatih FIRAT İstanbul Üniversitesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi'nde 2015 yılında yayınlanan "Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1876-2008), İmge Yayınları, Ankara 2016, 442 s Başlıklı" Kitabiyat Çalışmasında çalışmacı, tarih boyunca bu iki devlet kurmuş milletlerin Balkan Coğrafyasındaki tarihi vetiresini işlemektedir. İki Devletin tarihi kodlarını sebep sonuç bağlamında ele almaktadır. Bu ilişkileri siyasi, hukuki, ekonomik ve içtimai manada Hüseyin Avni Bıçaklı' nın ağızından izah edilmektedir. Eser 442 sayfadan oluşmakta ve 8 bölümde ele alınmaktadır.

SONUÇLAR

Bulgaristan, bulunduğu jeopolitik konum itibariyle Türkiye'nin Avrupa'ya açılan en önemli kapısı özelliğine sahip olduğundan dolayı, ticari, siyasi, kültürel anlamda anahtar rolünü üstlenmektedir. Türk-Bulgar ilişkileri tarihsel süreç içerisinde farklılık gösteren bir yapıya sahip olmuş; ancak 1990 yılına kadar genel olarak sorunlu görüntüye sahip olmuştur. Bu durum Bulgaristan' ın AB, NATO, gibi Batı blokunda yer alan örgütlere üye olmasıyla son 20 yılda özellikle Ak Parti döneminde normalleşme sürecine girmiştir.

Türkiye' nin jeopolitik konumunda ve Avrupa' ya açılan sınır ülkesinde olan komşusundaki Bulgaristan ile ilişkilerimizi ele alan yeterli düzeyde çalışmalar yapıldığı düşünülmektedir. Yapılan çalışmaların Bulgaristan' da yaşayan Türk nüfusu ve kültürel çalışmalarda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bazı çalışmaların Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini ele alan siyasi ve ticari çalışmalar olduğu bazı çalışmaların ise iki ülke ilişkilerinin tarihsel sürecinin ele alındığı yapılan analizlerde görülmektedir.

KAYNAKÇASI

Atasoy, E. (2010). Bulgaristan'ın Coğrafi- Jeopolitik Konumu ve Yansımaları. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , 11 (18) , 1-35 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosbilder/issue/23076/246580>

Barlas, D. & Köksal, Y. (2017). TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ VE TÜRK AZINLIK 1923-1934. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 4 (12) , 116-124 .

Erickson, J. (2003) "Rusya YabanAtılamaz: Jeopolitik Gerçekler ve Fanteziler", Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, Colin S. Gray – Geoffrey Sloan, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

Fırat, F. (2015). Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1876-2008) . İstanbul Üniversitesi, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, (27) , 165-168 .

İlhan, S. Jeopolitik Duyarlılık. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 82

KAYALI, H., & COŞKUN, Ö. (2021). Türkiye-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1969-2016). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 48-72.

Kurnaz, S. & Kurt, R. (2020). TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6 (12), 300-312.

Özey, R. (1999) Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya, *Aktif Yayınevi, İstanbul*

Özey, R. (2001) Dünya ve Ülkeler Coğrafyası, *Aktif Yayınevi, İstanbul*

Özey, R. (2002) Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, *Aktif Yayınevi, İstanbul*

Özlem, K. (2015). Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (2002-2015) . Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 4 (2), 85-112 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baed/issue/34540/381582>

T.C Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022), bulgaristan ülke profili

Penin, R. Traykov, T. Sultanova, M. Geografiya na Balgariya Prirodna i Sotsialno İkonomiçeska, İzdatelstvo "Bulvest 2000", Sofya, 2006, s. 122-125

Penin, R. Traykov, T. Sultanova, M. Boyadjiev, V. (2005) Geografiya za Deseti Klas, İzdatelstvo "Bulvest 2000", Sofya

Sarıkoyuncu Değerli, E. & Karakuzu, H. (2016). "1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü" Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (57), 313-342 .

Sarıkoyuncu D. Esra, Karakuzu H., (2022) "İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkisi", History Studies, 14/2, Mayıs 2022, s. 425-451.

Sarıkoyuncu Değerli, E. & Karakuzu, H. (2022). II. DÜNYA SAVAŞI Yıllarında Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Sosyal ve Ekonomik İlişkiler” *Belgi Dergisi*, (23), 197-226. DOI: 10.33431/belgi.1025010

Ültay, E. , Akyurt, H. & Ültay, N. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10) , 188-201 . DOI: 10.21733/ibad.871703

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık. Ankara.

Zafer, Z. (2020). “TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA 1989 ÖNCESİ POMAK GÖÇLERİ. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 4 (2) , 13-37 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/toplumsalbilimler/issue/59324/840858>

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞININ FEMİNİST TEORİ BAĞLAMINDA ANALİZİ**Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU**

Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
- ORCID ID: 0000-0002-3651-3815

ÖZET

Rusya'nın Ukrayna işgali, sivil hedeflerin sürekli bombalanmasıyla birlikte daha da trajik bir hale bürünmüş olarak devam etmektedir. Savaşın tarafların iddiaları, uluslararası hukuk ihlalleri, uluslararası mekanizmaların etkisizliği gibi hukuki ve politik birçok perspektiften analiz edilmesi mümkündür. Ancak Rusya-Ukrayna savaşının aslında tüm savaşlarda olduğu gibi son derece maskülen bir yönü de bulunmaktadır. Uluslararası ilişkilerde feminist yaklaşımlar bağlamında bu maskülen doğanın analiz edilmesinin hedeflendiği bu çalışmada, üç temel nokta çerçevesinde hareket edilecektir. Öncelikle savaşın maskülen doğası merkezinde Ukrayna savaşının devam eden süreçleri güvenlik, çıkar, silahlanma, tehdit olguları temelinde analiz edilecektir. Savaş ve özellikle realizmin ortaya koyduğu savaşa dair yaklaşımlar feminist teori bağlamında ciddi bir eleştiriye tabi tutulmaktadır. Bu eleştiriler bağlamında savaş ve çatışma ortamlarının kadınların doğrudan ve yapısal şiddete yoğun bir şekilde maruz kaldıkları en temel süreçler olduklarının altı çizilmektedir. Ukrayna savaşında da özellikle Ukraynalı kadınların ölüm, tecavüz, yerlerinden edilme, zorla çalıştırılmaya yönlendirilme gibi birçok şiddet türüyle karşı karşıya kaldıkları bir gerçektir. Ukrayna savaşı analiz edilirken odaklanılması gereken üçüncü bir nokta ise, bu savaş sürecinin kadınları iyice görünmez kılmasıdır. Birleşmiş Milletler'in Kadın-Barış-Güvenlik (WPS) gündemi bağlamında, insan güvenliği, kadınların karar verme süreçlerine katılımı ve sosyo-ekonomik güvenlik konusunda verilmesi gerektiği dile getirilen acil ve uzun vadeli uluslararası desteğe rağmen Ukrayna'da kadınların sesleri duyulmamaya devam etmektedir. Gerek savaş sürecinde gerekse de savaş sonrası süreçte (barışın inşası aşamasında) kadınlardan yükselen farklı seslerin duyulmasının sağlanması adına bir çaba içerisinde olunması gerçek bir çözüm adına zorunluluktur. Ukrayna savaşının da iki tarafı gözlemlendiğinde savaşa karar veren ve yürüten mekanizmaların yanı sıra diyalog çabalarının yürütüldüğü masalarda da kadınların olmadığı, dolayısıyla kadınların sorunlarının dile getirilmediği, kadın bakış açısının süreçten dışlandığı ve barışa dair çözüm süreçlerine de dahil edilmedikleri görülmektedir. Bu üç temel çerçevede Ukrayna savaşının ele alınması, devam eden bu sürecin farklı bir perspektiften de değerlendirilebilmesi adına önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Feminizm, Savaş, Kadınlar

ANALYSIS OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR IN THE CONTEXT OF FEMINIST THEORY**Assoc. Prof. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU**

Bursa Uludağ University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of
International Relations, cigdema@uludag.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-3651-3815

Russia's occupation of Ukraine continues with the constant bombing of civilian targets, which has become even more tragic. It is possible to analyse the war from many legal and political perspectives such as the claims of the parties, violations of international law, and the ineffectiveness of international mechanisms. However, the Russia-Ukraine war actually has an intensely masculine aspect, as in all wars. In this study, which aims to analyse this masculine nature in the context of feminist approaches in international relations, it will be acted on within the framework of three main points. First of all, in the center of the masculine nature of the war, the ongoing processes of the Ukrainian war will be analysed on the basis of security, interest, armament and threat. War and especially the approaches to war put forward by realism, are subjected to serious criticism in the context of feminist theory. In the context of these criticisms, it is underlined that environments of war and conflict are the most fundamental processes in which women are exposed to direct and structural violence intensely. It is a fact that in the Ukraine war, especially Ukrainian women faced many types of violence such as death, rape, displacement, and forced labor. A third point to focus on when analysing the Ukraine war is that this war process makes women completely invisible. In the context of the United Nations' Women, Peace, and Security (WPS) agenda, women's voices remain unheard in Ukraine, despite the urgent and long-term international support for human security, women's participation in decision-making processes and socio-economic security. It is obligation for a real solution to make an effort to ensure that different voices from women are heard, both during the war and in the post-war period (in the peace-building phase). When the two sides of the Ukraine war are observed, it is seen that there are no women at the tables where the dialogue efforts are carried out, as well as the mechanisms that decide and carry out the war, so the problems of women are not mentioned, the female perspective is excluded from the process and they are not included in the peace resolution processes. It is important to deal with the Ukrainian war in these three basic frameworks, in order to evaluate this ongoing process from a different perspective.

Key Words: Russia, Ukraine, Feminism, War, Women

Giriş

Savaş, insanlığın bilinen tarihi boyunca küçük veya büyük boyutlarda ortaya çıkan, temelde maddi veya manevi değerlere sahip olma dürtüsüne, kuvvet kullanma, düşmanca tutum ve eylemler içermeye gibi özelliklere dayanan uluslararası ilişkilerin temel olgularından biridir. Bir başka ifadeyle savaş, devletlerce ulusal güç unsurlarının tamamı veya bir kısmının kullanılmasıyla gerçekleştirilen, kuvvet kullanılmasını içeren düşmanca niyet ve/veya eylemler olarak tanımlanmaktadır (Varlık, 2013: 119). Tarih boyunca savaşlar ülke içinde ve dışında devletlerin varlıklarını sürdürüp sürdüremeyeceklerinin bir sınavı olmuştur. 24 Şubat 2022 tarihinde ise Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı ile dünya yeni bir sınav daha vermeye başlanmıştır. Çok iyi geçmeyen bu sınav özellikle sivil halkın yaşadığı alanların, okulların, hastanelerin, tarım arazilerinin ve temiz su kaynaklarının bombalanması ile büyük bir insanlık krizine dönüşmüştür. Şu sürece kadar Uluslararası İlişkiler gündeminde genel çerçevede tüm teorik ve stratejik alt yapılar kullanılarak Rusya açısından savaşın neden gerekli ve önemli olduğu, Rusya'nın savaşta nereye kadar ilerleyebileceği ve başka hangi ülkelere saldırabileceği, nükleer

silahların kullanılma riskinin olup olmadığı, NATO ve ABD'nin nasıl bir karşılık vereceği, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri başta olmak üzere tüm dünya ülkelerinin Rusya'ya yönelik, siyasi, ekonomik, ticari ve askeri yaptırımlarının neler olabileceği gibi başlıklar tartışılmaktadır. Askeri mülhazalar, diplomatik beklentiler, ekonomik maliyetler ve fırsatlar sürekli olarak tartışılırken, savaşın insanlar üzerindeki etkileri ve bu savaşı yapılandıran ataerkillik reddedilmekte yada görmezden gelinmektedir. Oysa ki her savaş gibi bu savaşın da oldukça cinsiyetçi temelleri ve kadınlar başta olmak üzere tüm siviller üzerinde ölümcül etkileri bulunmaktadır. Bu bildiri kapsamında öncelikle savaşın toplumsal cinsiyetçi temelleri tartışılarak Ukrayna'da devam eden savaşa yönelik de özellikle söylem ve sembollerle inşa edilen o cinsiyetçi dinamikler analiz edilmeye çalışılacaktır. Sonrasında ise Ukraynalı kadınların savaş nedeniyle karşı karşıya kaldıkları tüm sorunlar başlıklar halinde tartışılarak savaşın nedenleri ve nereye kadar gideceği gibi noktaların değil de savaşın aslında kadınların hayatında, bedenlerinde yarattığı geri dönülemez etkilerin tartışılmasının/görünür kılınmasının önemine değinilecektir.

Feminizm ve Savaşın Cinsiyetçi Doğası

Ukrayna Savaşında şu soruları masaya yatırdığımızda aslında tüm savaşlarda olduğu gibi bu savaşta da cinsiyet temelli bir doğanın olduğu açığa çıkmaktadır. Erkeklik bu savaşta oyunun sadece küçük bir parçası mı? Kadınlar savaşta sadece kendilerinden bekleneni mi (mağdur, korkak gibi) yapıyor? Kadınların Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'nin yaklaşık yüzde 20'sini oluşturması önemli bir faktör mü? (Hürriyet, 2022), 18-60 yaş arası Ukraynalı erkeklerin savaşmaları gerektiğinden ülkelerini terk etmelerinin yasaklanması nasıl değerlendirilebilir? Bu cinsiyetçi temelli kararlar sonucu oluşan yeni jeopolitik (hareketsizlik) hareketler ve aile birliklerinin bozulmasının başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya etkisi ne olacak? Zelenskiy ve Putin arasındaki farklılıklara odaklanırken toplumsal cinsiyetçi bir gözlük takıyor muyuz? Örneğin Zelenski postmodern bir başkan, Putin ise tüm dünyaya kafa tutan güçlü bir erkek gibi (Ne adam be! söylemi) (Andrews ve Fetters Maloy, 2022; Uehling, 2020). Ve kadınlar (Ann Tickner'in (1999: 44) da dediği gibi "prensesler" nerede? Sivil ölüm içerisinde kadınların oranı nedir, sahada sivil toplum kuruluşu (STK) gibi çalışan, zaman zaman muhabir olan, eline silah alıp direnişe katıldığı gibi çocuğuyla veya çocuksuz mülteci olarak yollara düşen Ukraynalı kadınlara savaşla ilgili analizlerde ne kadar odaklanıyoruz? (Dasgupta 2022). Bu çalışmada her ne kadar Ukraynalı kadınlar temelinde sorunlara bakılacak olsa da, Rus feminist aktivistlerin Moskova sokaklarında 'Ukrayna'daki savaşa hayır' demeleri ve Ukraynalı kadınların yanında yer aldıkları için tutuklanmaları (Jacobin, 2022) ve Rus Asker Anneleri Komitesi gibi oluşumların oğullarının, erkek kardeşlerinin ve kocalarının Ukrayna topraklarındaki kaderi hakkında endişeli çağrılar yapmalarının da savaşın cinsiyetçi temelleri bağlamında önemli olduğunu değerlendirmek gerekir (The Guardian, 2022; Sauer, 2022).

Ataerkil toplumlarda kadın, ulusal rahimler (Pettman, 1996: 145; Aydın Koyuncu, 2012: 134) olarak kabul edilmekte ve ulusun kaderini savaşarak belirleyecek erkek çocukları doğurdıkları için yüceltilmekte, bu nedenle de dışarıdan gelecek saldırılara karşı kadınlar korunması gereken varlıklar olarak zayıf/ güçsüz olarak resmedilmektedir. Bu çerçevede, savaş alanlarında korunan ve mağdur olmak dışında kadınlara yüklenen anlam/sıfat oldukça sınırlıdır (Arman & Şerbetçi, 2012: 75). Feminin ve maskülen değerler bağlamında kadınlar doğal olarak barışçıl,

erkekler ise savaşçı olarak görülmektedir (Aydın Koyuncu, 2012: 133). Toplumsal cinsiyetçi bakış açısına göre savaş, kadını korumak uğruna gerçekleştirilmekte ve bu nedenle de maskülen değerlerle özdeşleştirilmektedir (Işık & Eşitti, 2015: 669-670).

Enloe'ya (2003) göre, kadınlar milliyetçi hareketlerde ulus tarafından yüceltilmekte ancak çatışmalar sırasında ganimet olarak kabul edilerek aşağılanmaktadır. Ataerkil düzendeki mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri, sosyal yapıdaki toplumsal cinsiyet-temelli rol dağılımları militarizmi ve dolayısıyla savaşı doğallaştıracak şekilde bir algıyı/kültürü empoze ederek toplumu her daim savaşa hazırlamaktadır (Cockburn, 2010).

Rusya'nın Ukrayna işgali, sivil hedeflerin bombalanmasıyla birlikte daha da trajik bir şekilde devam etmektedir. Bütün bu süreçte en temel olgu savaşın başlamasında da etkili olan ve Ukraynalı kadınların seslerinin duyulmasını her düzeyde engelleyen savaşın erkeksi karakteridir. Savaşın bu karakteri hem iki ülkede hem de etkilenen başta Avrupa olmak üzere tüm alanlarda, savunma sistemlerinin ve silahlanmanın güçlendirilmesini bir zorunluluk olarak görülmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla ulusal güvenlik konusu öncelikli bir hal almaktadır. Avrupalı devletler kaynaklarını ulusal güvenliklerini sağlamlaştırmaya aktarmakta dolayısıyla insani güvenlik, insan hakları, kadınların katılımı ve sosyal-ekonomik sorunlara yönelik kaynak aktarımı sınırlanmaktadır (O'Sullivan, 2022).

Rusya'nın Ukrayna'da yürüttüğü işgal aynı zamanda Putin'in iktidarını sürdürmek için yarattığı, ancak cinsiyetçi kalıpların baskın olduğu Rus devletinin kendi özelliği ve davranış biçimi haline gelen hiper maskülen (aşırı erkeksi) durumun bir göstergesi olarak görülebilir. Bu hiper maskülenlik gücünü Rusya'nın uluslararası arenada verdiği geleneksel değerleri yüceltme girişimleriyle beslenen toplumsal cinsiyet karşıtı söylemlerden almaktadır. Putin, 24 Şubat 2022 tarihli konuşmasında işgali Ruslara özgü geleneksel değerlerin korunmasıyla ilişkilendirerek gerekçelendirmiştir. Bu konuşmada Putin, Batıyı Rusya'nın geleneksel değerlerini yok etmeye çalışmakla suçlamış ve buna izin vermeyeceklerini belirtmiştir. Putin'in tahayyülünde Ukrayna bu geleneksel değerlerin dolayısıyla "Rus dünyasının" bir parçasıdır ve Putin bunu göstermek için ataerkil iktidar mantığını kullanmakta ve geleneksel değerlerle özdeşleştirdiği Ukrayna topraklarını kaybedilmesi göze alınamayacak "ana/kadın" toprak olarak betimlemektedir (O'Sullivan, 2022). Bu çerçevede Ukrayna Savaşı'nda da erkeklerin kadınları ve tüm ulusu korumak için yönettiği ve savaştığı, kadın ve çocuklarınsa güvenli bir yere taşındığı geleneksel cinsiyetçi savaş imgesi varlığını sürdürmektedir. Bu geleneksel bakış ise, kadınlara erkekler kadar saygı göstermeyen ve hatta kadınları dışlayan, savaş sonrası dönemde ise savaş öncesine göre mevcut konumlarını bile kaybetmelerine yol açacak olan eril kültürü güçlendirmektedir (O'Sullivan, 2022).

Kadınlar da aslında savaşta erkekler gibi etkili roller oynayabilmektedir. Ancak bu durum uluslararası toplumca da göz ardı edilmektedir. Ukraynalı kadınlar orduda ve sağlık alanında, medya, siyaset, barışın inşası-korunması ve insani yardım konularında çok etkili işler yapmaktadır. Ukrayna'da binlerce kadın, sürekli bombalanma tehdidi altındaki bölgelerde yardım toplayıp/dağıtmakta ve ülke içinde yerinden edilmiş insanlarla ilgili çalışmalar yürütmektedir. Ukraynalı kadınlar tıbbi malzeme ihtiyacının giderilmesi, gıda temini, Rusların yerel halka karşı işlediği tecavüz gibi birçok suçla ilgili sahadaki tüm bilgilere anında sahip

olmakta ve hatta basına veya uluslararası sivil toplum kuruluşlarına bu bilgilerin aktarılmasında önemli roller üstlenmektedirler (O'Sullivan, 2022).

Tarihsel süreçte barışın devamlılığı ve sürdürülebilirliği adına gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yapılan çalışmalara bakıldığında karar verme mekanizmalarında daha çok erkeklerin yer aldığı görülmektedir. Savaş bir erkek işi olarak değerlendirilmekte; erkeklerin kavgası, erkeklerin birbirlerine karşı uyguladıkları, kurallarını belirleyip eyleme geçirdikleri ve ne zaman biteceğine karar verdikleri olgu olarak ifade edilmektedir (Aydın Koyuncu, 2012: 131). Barış ise negatif anlamıyla tüm şiddetin sona ermesi olarak tanımlansa da gerçek barışın pozitif anlamıyla inşa edilebileceği dolayısıyla ancak cinsiyet eşitliği, ekonomik eşitlik ve evrensel temel hak ve özgürlüklerin güvence altında olması halinde gerçeklik kazanabileceği kabul edilmektedir. Bu üç unsurun gerçekleşmesi için de kadınların politik, ekonomik ve sosyal yaşamın her alanında erkeklerle eşit biçimde katılım göstermesinin sağlanması gerekmektedir (Aydın Koyuncu, 2012: 132). Bu çerçevede BM Güvenlik Konseyi de üye devletlere, 1325 sayılı kararıyla barış inşacıları olarak kadınların tüm süreçlere katılımlarının güçlendirilmesi çağrısında bulunmuştur. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda, barış görüşmelerinin en başından andlaşma imzalanıncaya kadar ki tüm süreçlere kadınların katıldıkları durumlarda 15 yıldan uzun süreli barış sağlama şansının yüzde 35 arttığı belirtilmektedir (Çelik, 2016: 2). Ancak Hannah Heumann'ın paylaştığı verilere göre, araştırmalar her ne kadar kadınların varlığının kalıcı barış sağlama şansını arttırdığını gösterse de 1992-2019 yılları arasında yapılan müzakerelerdeki kadın temsilci oranının yalnızca yüzde 13 olduğu ve yine şimdiye kadar dünyada imzalanan barış andlaşmalarında kadın imzacı oranının ise sadece yüzde 6'da kaldığı görülmektedir. Benzer şekilde, Rusya ve Ukrayna arasında Belarus ve Türkiye'de gerçekleştirilen ateşkes ve barış görüşmelerine baktığımızda da heyetlerin neredeyse tamamen erkeklerden oluştuğu tespit edilmektedir (Dalaklı, 2022). Görüşmelerin bu şekilde devam ettirilmesi ve bir gün sonuca kavuşturulması durumunda kadına ait sorunların, gündemlerin, önceliklerin barış andlaşmalarına ve sonrasında kurulacak yeni düzene yansımayaacağı veya minimum düzeyde ve erkek bakış açısıyla yansıtılacağı bir gerçektir.

Ukrayna Savaşında Doğrudan ve Yapısal Şiddet

Savaş zamanında düşman ülkenin kadınlara tecavüz edilmesi sık gerçekleşen bir eylemdir. Çünkü kadın bedeni vatan olarak algılanmakta ve elde edilen bir parça toprağı temsil etmektedir (Özdemir, 2015: 311). Tecavüzün savaşta silah olarak kullanılması, M.Ö. 2000 yılının başlarına kadar gitmektedir. Başlangıçta yenilmiş halkların kadınlara tecavüz etmeyi mutlak teslimiyetin göstergesi olarak kullanan işgalci güçler, ardından gasp edilen kadınları hizmetçi köleler olarak kullanmışlardır (Köker, 2006). Son yıllarda başta tecavüz olmak üzere kadınlar ve kız çocuklarının sistematik cinsel istismarı, silahlı çatışmaların, özellikle etnik temizliğe dayalı iç savaşların silahlarından biri haline gelmiştir.

Erkek hegemonyası, savaşılan ülkeyi kadına benzetmektedir. Bu nedenle her erkek için kadın bedeni namusun simgesi ve korunması gereken bir hazine olmakta, politik ve cinsel üstünlük açısından önem kazanmaktadır. Örneğin; işgal edilmiş düşman uluslar kadınsılaştırılarak (feminenleştirilerek) boyun eğmiş olarak görülmekte, zafer kazanmak da erkeksileştirilerek (maskülenleştirilerek) değerli adledilmektedir (Arman ve Şerbetçi, 2012: 74).

Erkeklerin namus anlayışlarını kadın bedeni üzerinden ifade etmeleri, kadınların savaşın bilinçli bir şekilde seçilmiş hedefleri arasında yer almalarına neden olmaktadır. Kadınlar tecavüze uğradıklarında, -hemen her kültürde erkeklerin korumasına muhtaç bir mülk olarak görüldükleri için, erkeklerin (ve ulusun) namusu kirletilmiş olmakta ve bu yolla düşman olan erkek aslında aşağılanmaktadır. Ancak ne yazık ki Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin vurguladığı gibi, "tecavüz savaşlarda bir silah olarak kullanılmaya başlandığında, kız çocukları ve kadınlar üzerindeki etkisi sıklıkla ölüm olmaktadır" (UNICEF, 2004). Tecavüzlerin ölüm dışında fiziksel, psikolojik ve toplumsal birçok olumsuz sonucu da bulunmaktadır. Üreme sistemlerinde oluşan hasar, AIDS/HIV virüsü gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkların artışı, olumsuz şartlarda düşük veya doğum yapmaya çalışmak, tecavüz sonrası çocukların durumu, tecavüze uğrayan kadının boşanma ve ailesi/toplum tarafından dışlanması gibi birçok sorunla yüzleşilmektedir. Kongo'da tecavüz sonrası oluşan üreme sistemi yırtıklarının sayısının fazlalığı bunun savaş suçu olarak sayılmasını sağlamıştır. 2003 yılında Liberya'daki çatışmalar sürecinde kadınların en az bir cinsel yolla bulaşan hastalığa yakalandıkları tespit edilmiştir. Ruanda'da ise, soykırım sürecini yaşayan kadınların %67'sinde HIV virüsüne rastlanmıştır (UNFPA, 2006).

Ukrayna'da kadınlara yönelik tecavüz, özellikle de son dönemlerde sistematik ve toplu nitelikteki tecavüz artan oranda tespit edilmektedir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği 24 Şubat'tan 26 Mart 2022'ye kadar Rus işgalinin ilk dönemini kapsayan raporunda dört tür cinsel şiddet riski tespit ettiklerini belirtmiştir. Bunlar sivil alanlarda artan askeri faaliyetler ve evlerin/altyapının tahrip edilmesi nedeniyle ülke içinde yerinden edilme durumunda tespit edilen cinsel şiddet, çok sayıda kadın ve kızın Ukrayna'yı terk etmek için yola çıkmasıyla tespit edilen cinsel şiddet, çatışmalar sırasında yaşanan cinsel şiddet ve insan kaçakçılığı sırasında yaşanan cinsel şiddettir (AGİT, 2022).

BM'nin Çatışmalarda Cinsel Şiddet Özel Temsilcisi Pramila Patten 13 Ekim 2022 tarihinde verdiği bir röportajda, "Rusya, Ukrayna'da tecavüzü savaş stratejisi olarak kullanmaktadır" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bu konuda çok sayıda vakanın tespit edildiğini ve eksik raporlama nedeniyle gerçek mağdur sayısının resmi rakamlarca bildirilen rakamların da çok üstünde olabileceğini eklemiştir (CNN, 2022). Ayrıca toplu tecavüz vakalarına dair belgelerin de geldiği Ukrayna'da bu örnekler sistematik bir biçimde tecavüzün araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Örneğin Bucha'da meydana gelen olayı BBC'ye aktaran Ukraynalı insan hakları Ombudsmanı Denisova, "Bucha'da bir evin bodrum katındaki işgal sırasında yaklaşık 25 kız ve 14-24 yaş arası kadın sistematik olarak tecavüze uğradı. Bunlardan dokuzu hamile" şeklinde açıklamada bulunmuştur. Rus yetkililer ise tüm bu iddiaları yalanlamakta ve Ukrayna'daki askeri operasyonun çarpıtıldığını ve Ukraynalı yetkililer tarafından uluslararası kamuoyunun bilinçli bir şekilde yanlış bilgilendirildiğini ve Batı medyası tarafından yalan haberler yapıldığını iddia etmektedir (NPR, 2022).

Feministler barış kavramını sorgularken barışın kazanımları yanında savaşın kadınlar üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde de durmaktadırlar. Savaş öncesi ve sonrası süreçten en fazla etkilenen gruplar kadınlar ve çocuklar olduğu için özellikle savaş döneminde işsizlik, açlık, hastalık, psikolojik baskı gibi etkenler de en çok bu grupları mağdur etmektedir. Savaş sonrası dönemde çocuk bakımı erkekten çok kadınlara yüklenen bir sorumluluk haline

gelmekte, kadınlar kendi yaşadıkları psikolojik ve ekonomik travmaların yanı sıra çocukların savaş sonrası travmaları ile de ilgilenmek zorunda bırakılmaktadırlar (Democratic Progress, 2011: 44). Savaş döneminde ulusal gelirin büyük bir bölümü silah ve diğer savaş teçhizatının alımına ayrıldığı için, eğitim ve sağlık gibi önemli kamu hizmetlerinde erkeklerle eşit konumda olmayan kadının gündelik hayatı olumsuz yönde etkilenmektedir (Democratic Progress, 2011: 51). Savaşın tek kötü yüzü işsizlik, açlık, hastalık ve psikolojik baskı değildir. Daha da vahim olan kadınlara uygulanan tecavüz vakalarıdır. Eril iktidarın cezalandırma yöntemi olarak başvurduğu bu eylem sadece kadın bedenine vurulan bir darbe değil, ulusun milli değerlerine ve hukuki otoriteye de vurulan bir darbedir.

Almanya'nın Birleşmiş Milletler (BM) Daimi Temsilcisi Antje Leendertse'nin de altını çizdiği üzere, kadınlar söz konusu bu savaşın ağır sonuçlarını ilk sırada yüklenen grup olmuştur. Çatışmaya bağlı cinsel şiddet, insan kaçakçılığı ve cinsel sömürünün ana hedefi olanlar kadınlardır. Kadınlar, aile üyeleri, çocuklar ve yaşlılarla da ilgilenerek kitleler halinde ülkeyi terk etmektedir. Bir yandan korku, yas ve travma devam ederken kadınlar, geride kaldıkları yerlerde çoğu zaman aile ve toplumlarının hayatta kalabilmesi için temel hizmetleri sağlamaktan sorumlu tutulmaktadır (Dalaklı, 2022).

Feminist analizlerde kadınların gerek savaş sırasında gerekse de savaş sonrasında kaynaklara erişim açısından da erkeklerle eşit konumda olmadıkları tespit edilmektedir. Barış masalarında yer bulamayan kadınlar akabinde de parlamento başta olmak üzere birçok karar verici mekanizmada yeterli oranda temsil hakkı elde edememektedir (Özdemir, 2015: 315-316). Bu durumun sonucu olarak da kadın-erkek eşitsizliği varlığını güçlenerek devam ettirmektedir.

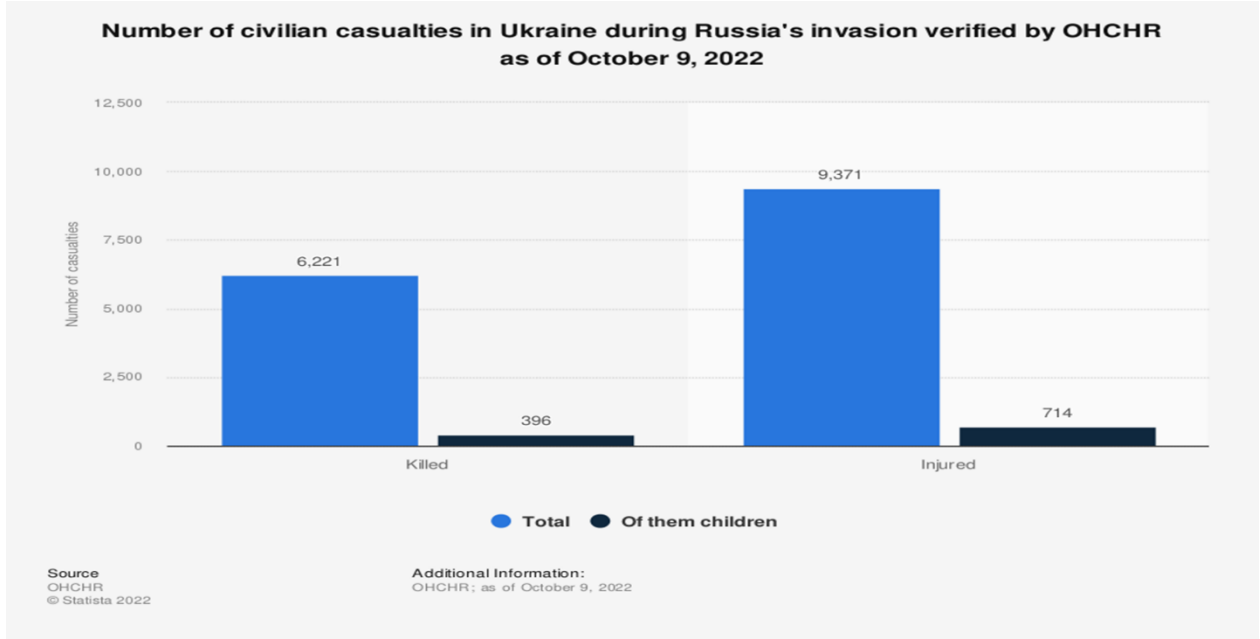
Tüm bu yapısal şiddete dair başlıkların Ukrayna'da da en derin haliyle yaşandığı görülmektedir. Örneğin tüm sağlık hizmeti veren alanların çoğu bombalanmakta, bu durum kadın ve çocuklar başta olmak üzere sivillerin sağlık hizmeti almasını imkansız hale getirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü Mart 2022 tarihinde yaptığı bir açıklamada Ukrayna'da savaşın başlamasından bu yana, sağlık hizmetlerine karşı yapılan 31 saldırı rapor edildiğini, saldırıların temel sağlık hizmetlerine erişimi ve bu hizmetlerin kullanılabilirliğini etkilediğini belirtmiştir. DSÖ acilen bu saldırıların durdurulmasını talep etmiştir (UNICEF, 2022). Tüm savaş alanlarında olduğu gibi Ukrayna'da da okullar kapanmış, eğitim ve sosyal hizmetler sistemi çökmüş, gıda ve ilaç temininde büyük sorunlar oluşmuş, çalışma hayatı tamamıyla bittiği için ekonomik sorunlar dayanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Tüm bu süreçler ise en temelde sivil grup içindeki kadınları doğrudan etkilemektedir.

Mülteci Sorunu ve Ukraynalı Mülteci Kadınlar

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK), Nisan 2022 sonu itibariyle paylaştığı verilere göre, savaşın başlamasından bu yana 5,5 milyondan fazla kişi Ukrayna'yı terk ederek komşu ülkelere sığınmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin yayınladığı verilere göre savaşın ilk iki ayında Ukrayna'da 3 bin civarında sivil hayatını kaybetmiştir. Grafik 1'de görüleceği üzere savaşın ilk birkaç ayındaki bu sayılar gün geçtikçe katlanmış ve 6221 sivilin öldüğü belirlenmiştir. 24 Şubat- 4 Eylül 2022 tarihleri

arasındaki ölü ve yaralı sivillerin toplam sayısı 13.917'dir. Bunlardan 5718'i hayatını kaybetmiş ve bu oran içerisinde kadın ve kızların sayısı 1.677 olmuştur. Kadın ve kız çocuklarının çoğunluğunun ülkeyi terk ettiğini sadece işgal altındaki yerlerden güvenlik nedeniyle çıkamayan, yaşlı, hasta veya hamile olan ve gitmeye cesareti olmayan kadınların kaldığı düşünülecek olursa bu sayı yine de çok yüksektir.

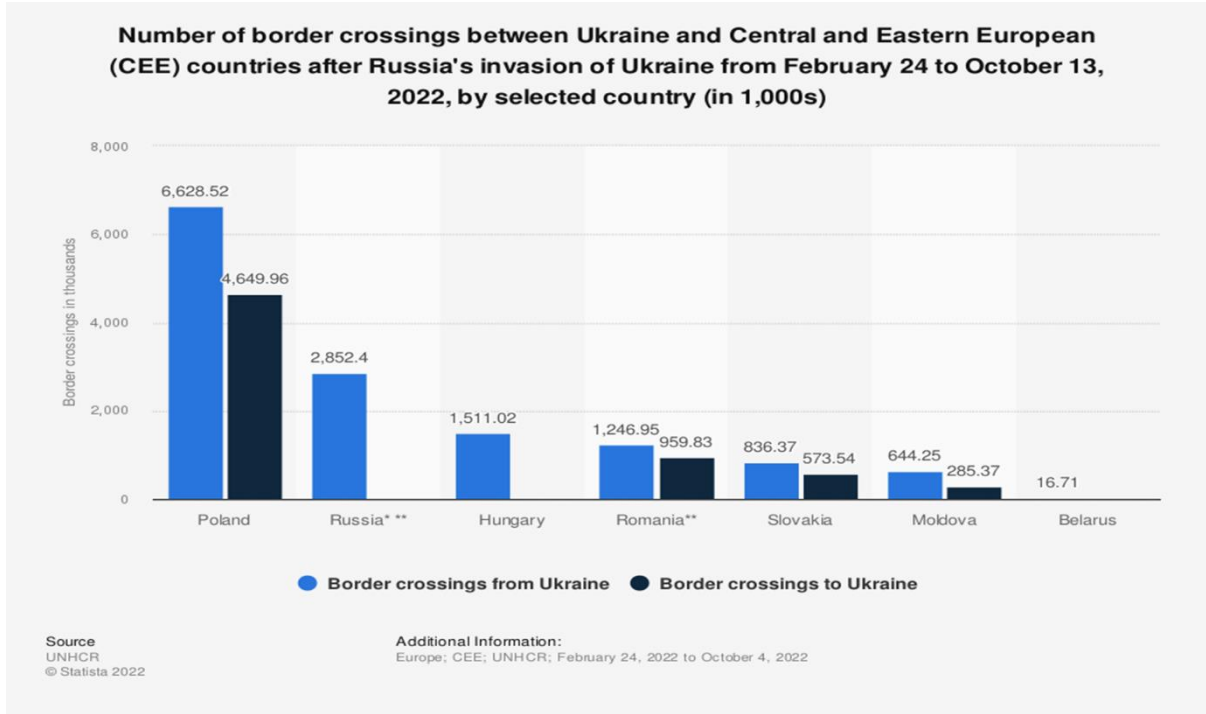
Grafik 2'de de görüleceği üzere, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin en son Ekim 2022 başında açıkladığı son rakamlara göre 13, 7 milyon insan Ukrayna sınırlarından geçerek başta Polonya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine sığınmıştır.

Grafik-1: BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği 9 Ekim 2022 tarihli Ukrayna Savaşı sivil kayıp oranları (Statista, 2022)

Savaştan kaçan ve diğer ülkelere sığınan Ukraynalı kadınlar savaş alanını geride bırakmış olsalar da, Ukrayna'nın dışının da bir o kadar güvensiz olduğu ile yüzleşmekte gecikmemişlerdir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres'in de değiştiyle, "avcılar ve insan kaçakçıları için Ukrayna'daki savaş bir trajedi değil, bir fırsattır. Kadın ve çocuklar da bu fırsat dünyasında birer "hedef" (BBC, 2022).

Ukrayna'daki savaş alanlarında özellikle sınırlarda ve komşu ülkelerde insan kaçakçıları bu süreçte (özellikle de savaşın başındaki kaos ortamında) oldukça aktif çalışmaktadırlar. Savaşın yarattığı puslu ortam faaliyetlerini gizlemek isteyen kaçakçılar için iyi bir fırsat yaratmıştır. Örneğin Homo Faber isimli insan hakları kuruluşu koordinatörlerinden Wierzbińska, insan kaçakçıları işaret ederek, özellikle savaşın başında yanlarında büyükleri olmadan ülkeden kaçan çocuklarla ilgili ciddi endişeler taşıdıklarını ifade etmiştir. Özellikle savaşın ilk haftalarında Ukrayna'nın sınır komşusu ülkelerinde resmi kayıt işlemlerinin de yoğunluk nedeniyle düzensiz yürütülmesi sebebiyle çok sayıda çocuk ve kadının kaybolduğuna ilişkin ihbar ve bildirim geldiği belirtilmektedir (BBC, 2022).

Grafik-2 Avrupa; Orta ve Doğu Avrupa; BMMYK; 24 Şubat 2022 - 4 Ekim 2022 (Statista, 2022)

Kayıbolan/kaçırılan çocuk ve kadın sayısı o kadar artmıştır ki sivil bir takım inisiyatiflerle kadınlara ve çocuklara yardım etmek, daha güvenli alanlara taşımak için girişimler başlatılmıştır. Bunlardan biri Polonyalı Jarmulska'ya aittir. Jarmulska, Ukraynalı mülteciler için bir "güvenli alan" oluşturmak amacıyla 'Kadınlar Direksiyona Geçiyor' adını verdiği yapı kurmuştur. Ukrayna-Polonya sınırına arabayla gidip gelerek çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan mültecileri güvenli bir biçimde gidecekleri yere taşıyan kadınlardan oluşan bir ekip oluşturmuştur. Zira dil bilmeyen kadın ve çocuklar gidecekleri yere götürülme teklifi ile sınırlardan kaçırılmaktadır. Jarmulska "Bu kadınlar savaş bölgelerinden kaçarak buraya geldiler, zaten çok fazla zorluk yaşadılar bir de burada korku ve sömürüye mi maruz kalsınlar" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur (Keranews, 2022).

Öte yandan kadınlar için seks ticareti ve organ kaçakçılığı da diğer tehditler olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Ve tek tehdit aslında bunlar da değildir. Polonya, Almanya ve İngiltere gibi bazı ülkeler iyi niyetli bir şekilde Ukraynalı mültecilere evlerin açılmasını talep ederek yardımcı olunmasını organize etmeye çalışmıştır (Milliyet, 2022). Ancak yine bu ülkelerde iyi niyetli olmayan davranışlar gelişmiş ve evlerine aldıkları mültecileri çok çeşitli şekillerde (taciz, tecavüz, kimliğine el koyarak zorla çalıştırma, karın tokluğuna zorla çalıştırma gibi) istismar etmişlerdir. Örneğin Almanya'nın Düsseldorf şehrine sığınan bir Ukraynalı kadın, sosyal medyada paylaşılan bir mesajda belirtildiği üzere, evini ona açan adamın kimliğini yok etmesi, maaşsız zorla çalıştırma ve taciz durumlarıyla baş başa kalmıştır (BBC, 2022). Dolayısıyla hiçbir ekonomik gücü olmayan çoğu kadının bu şekilde karın tokluğuna, ellerinden kimlikleri alınarak modern dönem kölesi gibi çalıştırıldıkları saptanmaktadır.

BM sürekli olarak, Ukrayna'dan kaçan çocukların, özellikle de ailelerinden ayrı düşenlerin, cinsel ya da ticari amaçlı kaçırılma riskinin yüksek olduğu konusunda uyarılarda bulunmaktadır. 24 Şubat-14 Mart 2022 tarihleri arasında en az 500 Ukraynalı çocuğun tek başlarına Romanya'ya geçmek zorunda kaldığı ve bu sayının zaman içerisinde daha da arttığı tespit edilmektedir. Ukraynalı çocukların ise gittikleri ülkelerde kaçırılma ve istismara maruz kaldıkları da raporlanmaktadır. Almanya'ya sığınan bir Ukraynalı kadın mülteciye yönelik cinsel saldırı sonrasında Alman Hükümeti "buraya sığınan insanlara güvenlik sağlama" sözü verdik şeklindeki ifade ile olayı kınamış ve hukuki süreç başlatmıştır. Savaş ilerledikçe bu örnekler artarak devam etmiştir (Reis, 2022).

Göçmen ya da sığınmacı kadınların cinsel şiddete maruz kalması nadir görülen bir şey değildir. Ülkelerinden kaçış yolculuklarının başından itibaren sığındıkları mülteci kampları da dahil olmak üzere kadın ve kız çocuklarının yaklaşık 5'te 1'inin cinsel şiddete maruz kaldığı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla devletlerin hükümetlerinin yanı sıra tüm uluslararası örgütlerin ve yardım kuruluşlarının mültecilere yiyecek, barınma ve diğer temel hizmetleri sunmak kadar cinsel şiddeti önlemekle ilgili konulara da odaklanmaları gerekmektedir (The Conversation, 2022). Mültecilere resmi makamların dışında bağımsız bir biçimde her türlü yardımı sağlayan kişi veya yapılar bulunmakta ancak bunların denetimi savaş koşullarının da etkisi ile yapılamamaktadır. Evlerini sığınmacılara açanların, sığınacak yer veya temel ihtiyaçların giderilmesi için hizmet sağlayan çevrimiçi platformların büyük riskler içerdiği aşikardır. Bu nedenle özellikle istismar ve insan kaçakçılığı riskinin azaltılması için bu yapıların denetiminin uluslararası örgütlerden de destek alınarak bir an önce yapılmaya başlanması ve mültecilerle ilgili çalışan resmi ve güçlü yapılarca muhtemel tehlikelerle ilgili kişileri bilgilendiren eğitim programlarının ve iletişim imkanlarının sağlanmasına odaklanılması gerekmektedir (The Conversation, 2022)

Uluslararası toplum, Ukrayna'nın yasadışı işgalini kınayarak, Putin rejimine yaptırım uygulayarak ve Ukrayna'ya mali ve insani yardım ve askeri destek göndererek Rusya'ya sert bir şekilde karşılık vermiştir. AB'de Ukrayna'ya 590 milyon Euro insani destek sağlanacağını açıklamıştır. AB ve diğer tüm devletler ve uluslararası örgütler, acil yardım ve eylemlerini geliştirirken Ukraynalı kadınları ve kızları gözden kaçırmamalı, şu acil önlemlerin alınması için çaba sarf edilmelidir: a) Toplumsal cinsiyete duyarlı insani eylemleri desteklemek, b) Kadınlara yönelik cinsel şiddetin cezasız kalmasına son vermek ve tecavüzlerin savaş suçu olarak değerlendirilmesi için baskı yapmak, c) Ukraynalı mültecileri insan ticareti ve sömürüye karşı korumak için bilgi ve kurumsal destek sağlamak, d) Çatışma ve çatışma sonrası ortamlarda Ukraynalı kadınların temel haklarının korunmasını izleyen mekanizmalar oluşturmak ve uygulamak, e) Kadınların barış müzakerelerine, gelecek planlamasına ve orta ve uzun vadede çatışma sonrası çözüm ve barış inşası stratejilerinin uygulanmasına katılımını desteklemek (Ciolan, 2022).

Sonuç

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı ile başlayan Ukrayna Savaşı neredeyse 1 yılını dolduracaktır. Savaş halen realizm çerçevesinde ele alınmaya devam etmekte, savaşın ne yöne doğru evrileceği ve enerji, gıda sorunlarının nasıl çözüleceği gibi noktalara odaklanılırken savaşın kadınlar üzerindeki etkisi yeterince görünür kılınmamakta ve bu

alandaki sessizlik tam anlamıyla kırılmamaktadır. Mülteci ve yerinden edilmiş sivillerin çoğunluğu kadın olmakla birlikte, ayrıca tecavüz, yapısal şiddet gibi birçok sorunla yüz yüze kalmalarına rağmen bu sorunların çözümü bir yana tespit edilip, tutanak/raporlarla verilendirilmesi adına da somut adımlar atılmadığı görülmektedir. Savaşın tüm sıcaklığı ile devam etmesi bu sorunun altındaki temel gerekçelerden biridir. Ancak en temel neden sorunun halen devletlerin çıkarları, güçleri, milliyetçilik ve militer doğa ile savaşa bakmakta olduğu aşikardır. Savaşın son derece insani bir boyutu bulunmakta ve bu boyuttan en çok kadın ve çocuklar etkilenmektedir.

Savaşın çözümü adına yürütülen görüşmelere bakıldığında ise ne masaya oturan temsilciler arasında kadınlar bulunmakta ne de kadınlara dair sorunlar gündeme alınmaktadır. Dolayısıyla bir gün görüşmelerden bir sonuç elde edilse dahi bu sonucun toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderecek ve kadınların barış sonrası süreçteki sorunlarının çözümüne katkı sağlayacak içerikler buldurmayacağı da kabul edilmelidir. Ukrayna Savaşı devam ederken yaşanan sorunların temelindeki cinsiyetçi dinamiklerin tespitinin yanı sıra barış süreçlerine kadınların katılımının da sağlanması gerçek/pozitif barış inşası adına önemlidir.

Kaynakça

AGİT, “First Free National Anti-Trafficking Hotline in Ukraine to Start Today”, Organization for Security and Co-operation in Europe, 2022.

Andrews, Travis M. Ve Ashley Fetters Maloy, “Zelensky’s Past as an Entertainer May Have Prepared Him for His Most Crucial Role”, *Washington Post*, February 28, 2022, <https://www.washingtonpost.com/arts-entertainment/2022/02/28/zelensky-paddington-dancing-with-the-stars/>. (Erişim Tarihi 20.09.2022)

Arman, M. N. ve Şerbetçi, D., “Postkolonyal Feminist Teoride Milliyetçilik, Militarizm ve Savaş Karşıtlığı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 2012, 65-83.

Aydın Koyuncu, Ç. “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 67 (1), 2012, 111-139.

BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60902789>, 2022 (Erişim Tarihi 12.09.2022).

Chen, Reis, “Savaştan kaçan Ukraynalı kadınlar için şiddet sona ermiyor”, *Gazete Duvar*, 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/savastan-kacan-ukraynali-kadinlar-icin-siddet-sona-ermiyor-haber-1558615> (Erişim Tarihi 20.09.2022).

Ciolan, Ionela, “Putin’s war on Ukrainian women”, European Policy Centre, 2022, <https://www.epc.eu/en/Publications/Putins-war-on-Ukrainian-women~468c8c> (Erişim Tarihi 22.09.2022).

CNN, 2022, <https://edition.cnn.com/2022/10/15/europe/russia-ukraine-rape-sexual-violence-military-intl-hnk/index.html> (Erişim Tarihi 2.09.2022)

Cockburn, C., “Women's Responses to Militarization and War”, *Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies*, Vol.11, Issue 1. Special Issue: Gender Studies in North Cyprus, 2010.

Çelik, A. B., “BMGK 1325'ten 15 Yıl Sonra: Kadınlar, Barış ve Güvenlik”, *Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi*, Cilt V, Sayı 3, 2016, ss. 6-17.

Dalaklı, Selay, “Rusya-Ukrayna savaşı ve feminist dış politika üzerine”, 2022, <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/261280-rusya-ukrayna-savasi-ve-feminist-dis-politika-uzerine> (Erişim Tarihi 30.09.2022).

Dasgupta, Sravasti, “Ukrainian Influencer, 18, Reveals What a Day Is Now Like Under Invasion, *Independent*, March 8, 2022. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/ukraine-tiktok-dzvnks-life-invasion-b2028399.html>. (Erişim Tarihi 12.09.2022)

Democratic Progress, *Çatışmanın Cinsiyetçi Etkileri: Türkiye*, Demokratik Gelişim Enstitüsü, Londra, 2011, https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2012/10/9b.The-Gendered-Effect-of-Conflict_Turkey_TURKISH.pdf (Erişim Tarihi 23.09.2022).

Enloe, C., *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*, çev. B. Kurt ve E. Aydın, İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003

Hürriyet, “Savaştan kaçan Ukraynalı kadınlar için şiddet sona ermiyor”, 2022, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/savasin-on-cephesindeki-ukraynali-kadinlar-bu-hayatta-sadece-snowboard-yapmayi-seven-birisiydim-42100028> (Erişim Tarihi 10.10.2022)

Işık, M. ve Eşitti, Ş., “I. Dünya Savaşı Propaganda Afişlerinde Kadın Temsillerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göstergibilimsel İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 2015, 655-682.

Jacobin, <https://jacobin.com/2022/02/russian-feminist-antiwar-resistance-ukraine-putin>, 2022, (Erişim Tarihi 23.09.2022)

Keranews, <https://www.keranews.org/2022-04-21/polish-women-band-together-to-give-ukrainian-women-car-rides-to-safe-refuge>, 2022 (Erişim Tarihi 12.09.2022)

Köker, G., *Kadın ve Savaş*, http://www.keditor.com/yazilar_14.html , 2022 (Erişim Tarihi 1.09.2022)

Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/savas-magduru-ukraynali-kadinlara-korkunc-teklif-facebookta-dakikalar-icinde-mesaj-yagdi-6738809>, 2022, (Erişim Tarihi 10.09.2022)

NPR, <https://www.npr.org/2022/04/30/1093339262/ukraine-russia-rape-war-crimes>, 2022 (Erişim Tarihi, 01.10.2022)

O'Sullivan, Mila, “Ukraynalı kadınlar nerede? Şimdi ve savaş sonrasında kadınların fikirlerine saygı duymak”, *Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği*, 21 Nisan 2022, <https://tr.boell.org/tr/2022/04/21/ukraynali-kadinlar-nerede-simdi-ve-savas-sonrasinda-kadinlarin-fikirlerine-saygi-duymak> (Erişim Tarihi 1.10.2022).

Özdemir, Ö., “Savaş ve Çatışmalarda Şiddetin Kurbanları Kadınlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 39, 2015, 310-318.

Pettman, J. J., *Worlding Women: A Feminine International Politics*, New York: Routledge, 1996.

Sauer, Pjotr, “‘Just a Sea of Tears’: The Group Helping Anxious Mothers of Russian Soldiers”, *Guardian*, March 2 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/02/russian-soldiers-mothers-committee-ukraine>. (Erişim Tarihi 9.10.2022)

Statista (2022), <https://www.statista.com/statistics/1293492/ukraine-war-casualties/#:~:text=Number%20of%20civilian%20casualties%20during%20the%20war%20in%20Ukraine%202022&text=The%20Office%20of%20the%20United,Of%20them%2C%20396%20were%20children>. (Erişim Tarihi 20.09.2022)

The Conversation, (2022), “A Ukrainian woman who fled the war is pictured with her son after they crossed into Moldova on March 18, 2022, <https://theconversation.com/ukrainian-female-refugees-are-fleeing-a-war-but-in-some-cases-more-violence-awaits-them-where-they-find-shelter-179754> (Erişim Tarihi 2.10.2022)

The Guardian (2022), <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/02/russian-soldiers-mothers-committee-ukraine> (Erişim Tarihi 23.09.2022)

Tickner, Ann J., “Searching For The Princess? Feminist Perspectives in International Relations”, *Harvard International Review*, 1999, 21 (4): 44-48.

Uehling, Greta Lynn, “Working through Warfare in Ukraine: Rethinking Militarization in a Ukrainian Theme Café”, *International Feminist Journal of Politics*, 2020, 22 (3): 335–358.

UNFPA (2006), “Sexual Violence Against Women and Girls in War and Its Aftermath: Realities, Responses, and Required Resources”, *A Briefing Paper Prepared for Symposium on Sexual Violence in Conflict and Beyond*. 21-23 June 2006. Brussels – Belgium. By Jeanne Ward and Mendy Marsh. UNFPA. <http://www.unfpa.org/emergencies/symposium06/docs/finalbrusselsbriefinpaper.pdf>. (Erişim Tarihi 12.10.2022).

UNICEF (2004), *Child Protection A Handbook for Parliamentarians*

UNICEF (2022), <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/ukraynada-sa%C4%9Fl%C4%B1k-hizmetlerine-y%C3%B6nelik-sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1-durdurun> (Erişim Tarihi 3.10.2022)

Varlık, Ali Bilgin, “Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım”, *Avrasya Terim Dergisi*, 2013, 1 (2): 114 – 129.

TURKEY AND NATO: 1952-1960**Ph.D. Student, Melek Adsız¹**¹ National University of Public Service, - 0000-0001-7612-3400**ABSTRACT**

Turkish foreign policy evolved into western democratic values during and after the Cold War. The factors that are causing this have a direct relationship to national security and interests. However, in the 1952-1960s, national interests were at the forefront of Turkey's foreign policy as in other countries. Turkey's decision to send troops to the Korean War as a condition of joining the union led to several issues, including the nation's dependence on foreign aid and fundamental concerns about its sovereignty. At the same time, a critical security dialogue was taking place between the United States and Turkey. In addition, the Treaty on Mutual Security was signed between the United States and Turkey on January 7, 1952. During this period, which the Democratic Party dominated, regional and Turkish foreign policy created an eternal conflict of interests. This period has led to developments that affected the country's plan and world public opinion due to Turkey's position.

This study, which started with Turkey's membership process to NATO, will discuss the Turkish foreign policy of the Democratic Party period. In addition, the West's orientation and relations in the alliance and Turkey's ties with Soviet Russia after NATO membership will be mentioned. Furthermore, the Cyprus Issue, which caused discussions, the Middle East Policy, and finally, the Balkan Policies after NATO membership will be discussed.

Keywords: NATO, Turkey, Security, Democratic Party, and Foreign Policy

1. INTRODUCTION

The states attempted to escape the Second World War's destructive effects after it ended. All systems experienced this effect, which was felt around the globe. The international system has also changed as a result of this circumstance. However, a bipolar system has emerged in the world. The Turkish foreign policy's advancement along the Western axis in this newly polarized system was a significant move against the Soviet Russians at the time.

In this process, which was one of the important factors of that period, the revisionist policy initiated by Soviet Russia towards Turkey since the end of the war was one of the determining factors in the foreign policy that Turkey would implement. It is very important for understanding the period. The events and decisions taken during this period played a major role in determining global politics.

From this point of view, the formation of Turkish foreign policy in the multipolar world formed after the war, and the decisions taken under the conditions of that period continued under the ruling Democrat Party. In addition, during the Cold War period, the important actors in the decisions taken in the direction of Western democratic values in Turkish foreign policy and the

policies tried to be implemented were national security and interests. However, although these interests caused discussions in the country about sending soldiers to the Korean War, they brought comments such as being dependent on foreign countries for the sovereignty of the country in the formation of foreign policy. In addition, the US and European powers came together and laid the foundations of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) by emphasizing the necessity of a common defense organization, as the Soviet threat began to increase with the effect of the uncertainty in many states' security issues in the post-war period.

In addition to this process, many military agreements were signed between the alliance and Turkey, especially the USA. This process, in which the Democratic party is in power, has brought a new breath to the relations between Turkey and NATO. In addition, due to the importance of Turkey's geographical position in many issues, especially regional problems, it has contributed to the alliance.

This study, which started with Turkey's NATO membership application, will examine Turkish foreign policy during the Democratic Party era. Furthermore, the West's orientation and relations within the alliance, as well as Turkey's ties with Soviet Russia following NATO membership, will be discussed. Furthermore, the Cyprus issue, which has sparked debate, the Middle East Policy, and, finally, the Balkan Policies following NATO membership will be tried to address.

2. RELATIONSHIPS WITH THE WEST WITHIN THE NATO ALLIANCE

Due to Turkey's foreign policy, Turkey's problems with especially the USA and Western European countries, and Turkey's policy in the face of these problems are discussed. During the Democratic Party period, there is no clear information about the number of bilateral agreements with the USA. Various figures have been constantly circulating in the academic literature on this subject. In addition, according to the statements made by then Prime Minister Süleyman Demirel in 1966, it was stated that 54 agreements were made between Turkey and the USA between 1952-1960.¹

The number of announced deals has been constantly changing. The main reason for this is that the Democratic Party government accepted the agreements with the USA without presenting them to the Turkish Grand National Assembly, and some of the agreements are confidential. This situation caused criticism among both other party members and the public. Because this is not the content of the numerous agreements made with the USA, but the fact that the opinions of other parties have not been taken. Just like in the crisis of sending troops to Korea. As a matter of fact, according to the 1924 Constitution in force, agreements with foreign countries should be decided by the Turkish Grand National Assembly.²

Despite the criticisms made against the Democratic Party government, it did not take a step back and preferred the Cabinet option when making an agreement with the USA, generally without consulting the Turkish Grand National Assembly. According to İsmail Soysal³, in

¹ Ataöv, T., Amerika NATO ve Türkiye, Aydınlık Yayınevi, İstanbul, 1969, s.217.

² 1924 Turkish Constitution, <https://www.worldstatesmen.org/Turkeyconstitution1924.pdf>.

³ İsmail Soysal, "Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri", Belleten, C.XLI, S.162, Nisan 1977, s.258.

understanding this period; The agreements signed between Turkey and the USA between 1952 and 1964, which were stated as "broad cooperation within the alliance", were considered critical steps to secure the southeast side of NATO and to control the Eastern Mediterranean.

The most important bilateral agreements signed with the USA in the first years of the Democratic Party government are the Joint Security Agreement, and NATO Status of Forces Agreement also Military Facilities Agreement. Although these agreements are implementation agreements, they entered into force without the approval of the Grand National Assembly of Turkey.

Another important development that took place during the Democratic Party era and had an impact on the international arena is the Jupiter Missiles Problem. Because this problem has caused some changes in US foreign policy. The reason for the problem is that Soviet Russia sent the rocket carrying the Sputnik 2 satellites into space at the end of 1957.⁴ In response to Soviet Russia's move in the international arena, the US government immediately countered by gathering organization members. The fact that Sputnik was carried out by Soviet Russia first had general effects on all alliance members. Later, it had an effective role in Turkey's foreign policy.

As a counter-move, the USA considered placing medium-range Jupiter missiles in NATO member countries, especially in countries that are geographically close to Soviet Russia, and suggested this at the NATO meeting. This proposal, which Eisenhower brought to the agenda at the NATO summit, was accepted by the member states in 1957. However, these missiles were placed in three alliance countries (England, Italy, and Turkey), which are not geographically close. This treaty was signed on October 25, 1959, in Paris, and it was stated that it was decided to place 15 Jupiter missiles in Turkey, 30 Jupiter missiles in Italy, and 60 Thor missiles in England.⁵ In the face of these developments, Soviet Russia did not remain silent. The Soviet Union's response was to try to place a nuclear-tipped missile near the United States, primarily in Cuba. It also caused the Cuban Missile Crisis that would break out in 1962.⁶

One of the important events in the last years of Menderes's rule is the U-2 Spy Plane scandal. This process has again put Turkey in trouble in foreign policy. It has been claimed that the US spy plane, which took off from the Incirlik Military Base in Adana,(1st may 1960) which was allocated to the USA after Turkey became a member of NATO, was shot down by Soviet Russia.⁷ The USA did not make a statement on this issue for a long time and there were tensions in relations with Soviet Russia the plane's pilot explained the situation. This situation not only caused problems between the USA and Soviet Russia but also led to tension between Turkey and Soviet Russia. Behind the USA's doing such a thing, it was stated that the biggest claim

⁴ National Geographic, <https://education.nationalgeographic.org/resource/ussr-launches-sputnik>.

⁵ Barton, J. B., The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey?, The Academy of Political Science, Vol. 95, No: 1, 1980, p. 99.

⁶ Dwight. D. E., Remarks at the Opening of the NATO Meetings in Paris, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-opening-the-nato-meetings-paris>.

⁷ Örmeci, O., Typology Of Crises In Turkish-American Relations: A Study Of Eight Cases, UPA Strategic Affairs, p.34

made was the desire of Soviet Russia to follow the developments in a possible nuclear field, especially after Soviet Russia had succeeded in launching Sputniks into space.

Furthermore, Khrushchev said in his statement from May 1960 that the Soviet Government would issue the necessary warnings to the nations that allow the operations of US spy planes and that they would not remain silent in the face of this situation.⁸ The statements made by the USA and Turkey ensured that this situation between Soviet Russia and Turkey did not last too long. Because Turkey stated that this situation did not occur in its own airspace.

3. RELATIONS WITH THE SOVIET UNION FOLLOWING TURKEY'S ACCESSION TO NATO

In this part of our study, the issue of relations with Soviet Russia was discussed in a way to cover the period before Turkey became a member of NATO. In this section, the relations in the Democratic Party period will be examined. From the point of view of Soviet Russia, we can divide its relations with Turkey into two parts. These periods are Turkish-Soviet Russia relations while Stalin was alive and Turkish-Soviet Russia relations after Stalin's death on March 5, 1953.⁹ It is possible to make this distinction for Turkey as well. As a result of the threats that Soviet Russia demanded territory from Turkey, it implemented a policy of approaching the West and succeeded in this policy by becoming a member of NATO. However, by becoming a member of NATO, Turkey was giving up its policy of armed neutrality.

Shortly after the death of the Soviet leader Stalin, in May 1953, the Soviet-Russian government announced in a note to Turkey that they had given up their previously stated territorial demands and that friendly relations between the two countries should be re-established.¹⁰ The Soviet government tried to correct its previous mistakes. The Turkish government stubbornly did not understand this extended olive branch and even took a stand for the continuation of the coldness of relations. This attitude of the Turkish authorities prevented the normalization of Turkish-Soviet relations.

Democratic Party Government predicted the period in which it would experience difficulties in its relations with the USA and Western European countries due to the Cyprus problem, it could not have pursued such a policy towards Soviet Russia. In summary, efforts to improve Soviet Russia's relations with Turkey continued during the Democratic Party period.

4. CYPRUS ISSUE DURING THE DEMOCRATIC PARTY'S ERA

The Turkey-Greece crisis emerged, which started especially at the end of the Democratic Party period and continued for a long time. The reason for this crisis, as it is known, is the Cyprus Problem. In the speech of Fuat Köprülü, the Minister of Foreign Affairs of the period regarding Cyprus in the first year of the Democratic Party's rule, at his party's group meeting on 20 June

⁸ Quincy, W. Legal Aspect of the U-2 Incident, The American Journal of International Law, Vol. 54, No. 4, 1960, pp. 841.

⁹ Donna, U. The Death of Stalin, Library of Congress, <https://www.loc.gov/loc/lcib/0304/post-stalin.html>.

¹⁰ Halil, A., Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s.143.

1950, "For now, an issue called the Cyprus issue is not in our annexation. Because the Greek Government is not officially engaged in the Cyprus issue. Therefore, our Foreign Ministry is not officially aware of the existence of such an event," he said¹¹. These words are proof that the new government has not taken a new stance on the Cyprus issue.

The aim of Greece was to annex (enosis¹²) the strategically important island of Cyprus. At a time when the Soviet threat was intensifying over the Middle East and the communists were starting a civil war in Greece, the communists intensified their activities to annex the island to Greece on the island of Cyprus. The aim of the communists on the island was to remove the British from the strategically important island in the Eastern Mediterranean and turn it into a communist base. But the interesting thing is that the communists wanted to take the island and the rightists in Greece wanted this island to be taken by Greece. As such, all the peoples of Greece agreed on the annexation of Cyprus.¹³

The island of Cyprus has never belonged to Greece throughout its history.¹⁴ However, since it was a Turkish island in history, approximately 120 thousand Turks lived on this island in the 1940s. And Greece's annexation attempts naturally concerned the Turkish government as well. Since 1947, both the Turkish press and the public have closely followed the developments in Cyprus and have constantly drawn the attention of the Turkish government to this issue. Although the public and the press constantly warned the government about this issue, we can say that the Democratic Party administration turned its back on this issue until 1955.¹⁵

The main reasons for Turkey's indifference to the Cyprus issue are its trust in England, Turkey's unwillingness to make a pact with Greece, which it is trying to gain friendship with, and the fact that it has been dealing with other goals in foreign policy until 1954. The Democratic Party administration avoided making a move that would put the Balkan alliance in trouble. Anyway, until 1954, every move made by Greece to give Cyprus to him was rejected by England.¹⁶

Between 29 August and 7 September 1955, the London Conference, where Cyprus and the Eastern Mediterranean issues were discussed and convened. While Greece forced the island to join itself at the conference, England suggested that the island be given autonomy, which in a way was a concession in favor of Greece. However, despite this, the British authorities, who discussed this issue with Makarios, could not convince him about autonomy. Thereupon, Makarios and his three friends were arrested at Nicosia International Airport on March 9, 1956, on the grounds that they were planning terrorist activities, and were exiled to the Seychelles Islands.¹⁷

¹¹ Cicioğlu, H. ve Göktürk, T. B., Türkiye'nin Kıbrıs Politikasını Belirleyen Olaylar, <https://silo.tips/download/trkiye-nin-kbrs-politikasn-belirleyen-olaylar-yllar-aras-zet>, p 9-11.

¹² Britannica, <https://www.britannica.com/topic/enosis>

¹³ Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, p. 529.

¹⁴ Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, <https://www.mfa.gov.tr/cyprus-in-the-period-1571---1959.en.mfa>

¹⁵ Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, <https://www.mfa.gov.tr/cyprus-in-the-period-1571---1959.en.mfa>

¹⁶ Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, p. 528- 532

¹⁷ The Tripartite Conference on the Eastern Mediterranean and Cyprus held by the Governments of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Greece, and Turkey, London, H. M. Stationery Off, 1955.

Greek people who lived in Istanbul for many years were adversely affected by the incident. So much so that the Greek minority group living in Turkey since the 1950s has been directly affected by the Cyprus crisis. It can be said that in this period, the foreign policymakers of both countries mutually saw the minority groups under their sovereignty as tools in foreign policy. In 1957, it can be said that the UK seriously considered autonomy in Cyprus. We can say that the Democratic Party administration, which was angry at the beginning of this move with the British, later turned to reconciliation. Since the middle of 1957, Menderes has said that "Cyprus is Turkish." We can claim that he gave up his slogan based on newspaper reports.¹⁸

In February 1959, both countries agreed on the establishment of the Republic of Cyprus, where the rights of the Turkish minority living on the island would be protected by Turkey, Greece and England, and an agreement was signed on February 19, 1959 in London, which foresees the establishment of the Republic of Cyprus.¹⁹ As a matter of fact, the day after the May 27 coup, the National Unity Committee supported and approved the Zurich and London Treaties. The Republic of Cyprus was proclaimed on 15 August 1960. Archbishop Makarios to the Presidency of the country, and the leader of the Turkish Cypriot community, Dr. Fazıl Küçük has been selected.²⁰

When considered in terms of the Western Alliance, Turkey and Greece maneuvered through the limitations of this alliance while determining their Cyprus policies. Therefore, the Western alliance has formed an important pillar of the Cyprus problem for both countries. In this sense, the fact that the Cyprus issue led to an increasing regression between Turkey and Greece also directly affected the NATO alliance. The tense atmosphere between the two countries had consequences such as Greece's withdrawal of its troops from the NATO base in Izmir.²¹

This situation, first of all, caused the leading members of NATO, such as the USA and the UK, to play an active role in the Cyprus issue. Throughout the 1950s there was a diplomatic crisis waiting to be resolved. Incirlik Base, which is one of the important bargaining issues in Turkey-US relations today, was brought to life as a result of the changing world policy of the USA after Soviet Russia successfully detonated the first atomic bomb in 1949. The Adana region attracted the attention of US strategists. It dates back to the years of the war. During the war years, Turkey's ability to maintain its policy of staying out of the war created multi-faceted diplomacy. The policy developed by the USA for Turkey after the Cairo Conference in 1943²², when the most critical developments of the war took place, was based on the fact that this country had a very important position for a large intelligence. This situation, which we can express as the

<https://www.worldcat.org/title/tripartite-conference-on-the-eastern-mediterranean-and-cyprus-held-by-the-governments-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland-greece-and-turkey-london-august-29-september-7-1955-with-relevant-documents/oclc/835842337>.

¹⁸ Zafer Gazetesi, 4 Mayıs 1957

¹⁹ Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, <https://www.mfa.gov.tr/cyprus-in-the-period-1571---1959.en.mfa>

²⁰ Ali sana attığım

²¹ Dionysios Chourchoulis-Lykourgos Kourkouvelas, "Greek Perceptions of NATO During the Cold War", Southeast European and Black Sea Studies, 12:4, (2012), s.497.

²² The Cairo Conference, U.S. Department of State Archive, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/wwii/107184.htm#:~:text=In%20the%20Cairo%20Declaration%2C%20jointly,Korea%2C%20and%20the%20Pacific%20Islands>.

most important issue in the diplomatic relations that the USA established with Turkey during the Cold War years, has revealed the role played by Turkey in the NATO alliance.

5. BALKAN POLICY (BALKAN PACT)

Turkey's NATO orientation and membership made it feel unsafe in the face of Soviet Russia, and it tried to seek alternative solutions. As a result of this situation, relations with Soviet Russia were not good. On November 13, 1951, Soviet Russia intimidated Turkey by sending a note to the Turkish government. The main reason for this is that the United States will have access to Turkey's air bases. In response to this note, Turkey has consistently stated that it is committed to peace. Tensions between the two countries remained high. Furthermore, on February 28, 1953, Greece, Turkey, and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia signed the Treaty of Friendship and Cooperation with Turkey.²³

With this treaty, the Balkan Pact was created. Officially, on August 9, 1954²⁴, a friendship and cooperation agreement was signed in Bled, Yugoslavia, and then the Balkan Pact officially declared its existence. One of the biggest problems was the Soviet threat during that time. In addition to this, the border problems of Greece, which had just come out of a civil war at that time, with Bulgaria, as well as the problems with Albania, which was supported by the Soviets, were enough to worry the Greek administrators.

It shows that Yugoslavia tried to improve its relations with the West, after leaving Soviet Communism, approaching the Western states, especially the USA, and starting to receive assistance. In October 1951, when the Middle East issue was also heavily on the agenda, the American, British and French Chiefs of Staff made a visit to Turkey to discuss the Middle East issue. Because Britain was at odds with Egypt over the evacuation of the Suez canal area²⁵, it wanted Turkey to lead the way in establishing a Middle East Pact that would help them stay in the area.

President Adnan Menderes, on the one hand, carried out an active policy in the Middle East with the help of the USA and England,²⁶ on the other hand, tried to complete the security chain from the Atlantic to Pakistan. These developments show the importance given by Turkey to the establishment of the Balkan Pact. According to President Menderes, Turkey's geopolitical importance has brought Turkey to the position of being the natural leader of the Southern Mediterranean, both due to its geographical location and its proximity to the west.

After the death of the Soviet leader Stalin, the new government regime bid farewell to the aggressive politics in the Balkans. This situation made us think about the role of Yugoslavia in

---

²³ Treaty of Friendship and Collaboration Between the Turkish Republic, The Kingdom of Greece, and the Federal People's Republic of Yugoslavia, Yale Law School Lillian Goldman Law Library, 1953, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/eu001.asp.

²⁴ Treaty of Friendship and Collaboration Between the Turkish Republic, The Kingdom of Greece, and the Federal People's Republic of Yugoslavia, Yale Law School Lillian Goldman Law Library, 1953, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/eu001.asp.

²⁵ Suez Crisis, U. U. Department of State Archive, 2009, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/97179.htm>

²⁶ Barlas, D., Yılmaz, Ş. Ve Güvenç, S. Revisiting the Britain-US-Turkey triangle during the transition from Pax Britannica to Pax Americana (1947-1957), Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 20, Issue 4, 2020, p. 645.

the Balkan Pact. It also led him to question his dependence on the Balkan Pact. Although the Balkan Alliance started as a strong alliance built on solid foundations, it did not continue that way. It is an artificial alliance created only because countries need each other due to periodic situations. After the conditions of the period and the interests of the countries changed, the artificial bond between the countries loosened and later caused it to break. In the same period as Yugoslavia's changing Soviet Russia policy, the Cyprus problem occurred, so Turkish-Greek relations deteriorated. With the further growth of the Cyprus problem in 1954, gaining an international character, and Turkey being forced to become a party to the problem in 1955, it caused a breakdown between Ankara and Athens.²⁷ Disputes over the Cyprus problem brought about end of the Balkan Alliance.

6. MIDDLE EAST POLICY (BAGHDAD PACT – CENTO)

After the Balkan Pact, Turkey aimed to provide security in the Middle East against the Soviet threat. Therefore, the “Baghdad Pact” agreement was signed between Turkey and Iraq on February 24, 1955. According to this agreement, it was envisaged that the parties would support each other in ensuring mutual security and defense. According to this agreement, the joint established by Turkey, Iraq, Great Britain, Pakistan, and Iran in 1955 envisaged contributing to each other politically, security, and financially. The main purpose of the North Atlantic Treaty Organization and the Baghdad Pact was to prevent threats and promote peace in the Middle East. It was renamed the Central Treaty Organization or CENTO in 1959 after Iraq withdrew from the Pact.²⁸

In addition, the developments in the Middle East caused the Pact to weaken. By 1956, Egyptian leader Gamal Abdel Nasser took control of the internationally important Suez Canal.²⁹ Israel did not remain silent in the face of this situation. So he occupied the Sinai peninsula. The British and French forces broke their silence in the face of this situation and intervened in the situation.

As a result of these events, the confidence in the British power in the region was shaken and this situation damaged the leadership position of England in the Baghdad Pact. By 1958, regional stability was under threat due to the Egyptian-Syrian union, the Iraqi revolution, and the civil conflicts in Lebanon. In the face of this situation, the USA got involved in Lebanon and explained this in the 1957 Eisenhower Doctrine.³⁰ The members of the Baghdad Pact, excluding Iraq, welcomed and approved the US intervention. In 1959, Iraq officially announced its withdrawal from the agreement.

CENTO has never provided its member states with a means to fully guarantee collective defense. With the declaration of Iraq's withdrawal from the Baghdad Pact, CENTO moved its headquarters to Ankara. The United States did not become a member of the pact but continued

²⁷ Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, <https://www.mfa.gov.tr/cyprus-in-the-period-1571---1959.en.mfa>

²⁸ The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO), U.S. Department of State Archive, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm#:~:text=Similar%20to%20the%20North%20Atlantic,pul led%20out%20of%20the%20Pact.>

²⁹ Suez Crisis, <https://www.history.com/topics/cold-war/suez-crisis#:~:text=The%20Suez%20Crisis%20began%20on,Abdel%20Nasser%20nationalized%20the%20canal.>

³⁰ Peter, L. H. Securing the Middle East: The Eisenhower Doctrine of 1957, Wiley, Vol. 36, No. 1 2006, p. 41.

to support it as a partner. CENTO had no military activity but provided aid to the US allies.

As a result of the internal turmoil that emerged in Iran in 1979, the revolution of the Shah was overthrown and led to Iran's withdrawal from CENTO.³¹ This caused Pakistan to determine that the organization no longer had a role to play in enhancing its security and later withdrew that year.

As a result, the Baghdad Pact, which could not fulfill its purpose of establishment, ended its function in 1979.³² For Turkey, this pact was to make its presence felt in order to provide peaceful solutions for the problems that may arise in the Middle East after Turkey became a NATO member. However, the conflict with the wishes of the people of the region, namely Syria and Egypt, did not result in the way they wanted. While Turkey wanted to play a unifying role in the Middle East region, it suddenly found itself against these countries.

7. CONCLUSION

During World War II, the main factors guiding Turkish foreign policy were national interests and national security concerns. In the aftermath of the Second World War, Turkey made the historic choice of siding with the free world and the Western Bloc. This policy led Turkey to become a member of NATO on 18 February 1952. After the Second World War, a new global order was established. The effort to mold Turkey has been very successful in influencing the choice to take the lead in foreign policy. At the same time, the rise of Soviet Russia's anti-Turkey policy has compelled it to act with security concerns. This situation stimulated Turkey's desire to form an alliance with the US.

After Turkey joined NATO, it was no longer able to use the influence of Ottoman cultural ties in its relations with its neighbors as a state. Examples of this process include the Syria Crisis (1957), the Palestine Question, and the Suez Crisis. Turkey's turn to the west in response to the Soviet threat, as well as its attitude toward the west, caused problems with Middle Eastern countries while also causing it to develop. Another issue was that the Soviets sent notes to Turkey in response to Turkey's NATO membership. Because its membership allowed the United States to establish military bases in Turkey. However, this situation has sparked a debate that has lasted to this day.

Although the foreign policy was very active during the Democratic Party period, it has remained one of the important issues in domestic politics. NATO membership has had an impact on Turkish-US relations for many years. Turkey has made great efforts for this membership. However, the positive relations in the context of this membership led to a period of crisis with the USA and especially Greece in the 1954s, when the problems in Cyprus increased. The Cyprus issue has intensified since 1963. For this reason, the relations between Turkey and the USA have started to progress in a bad direction and this membership of Turkey has been

---

³¹ The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO), U.S. Department of State Archive, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm#:~:text=Similar%20to%20the%20North%20Atlantic,pul led%20out%20of%20the%20Pact>

³² Vitor, T. A short introduction to the Baghdad Pact – When Britain and Iran were allies, <https://ukdefencejournal.org.uk/a-short-introduction-to-the-baghdad-pact-when-britain-and-iran-were-allies/>

discussed in domestic politics. In addition, with the outbreak of the Cyprus issue, there were also problems in the Balkan pact. As a result, since the first years of the Cold War, NATO, which Turkey has been involved in with security concerns, has been the main determinant of Turkish foreign policy for many years and has been causing Turkey to remain in dilemmas until today

REFERENCES

- Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, p. 529.
- Ataöv, T., Amerika NATO ve Türkiye, Aydınlık Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Barlas, D., Yılmaz, Ş. Ve Güvenç, S. Revisiting the Britain-US-Turkey triangle during the transition from Pax Britannica to Pax Americana (1947-1957), Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 20, Issue 4, 2020, p. 641 – 659.
- Barton, J. B., The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey?, The Academy of Political Science, Vol. 95, No: 1, 1980, pp. 97 – 125.
- Britannica, <https://www.britannica.com/topic/enosis>, (Date of Access: 16.10.2022).
- Cicioğlu, H. ve Göktürk, T. B., Türkiye'nin Kıbrıs Politikasını Belirleyen Olaylar, <https://silo.tips/download/trkiye-nin-kbrs-politikasn-belirleyen-olaylar-yllar-aras-zet>, (Date of Access: 14.10.2022).
- Donna, U. The Death of Stalin, Library of Congress, <https://www.loc.gov/loc/lcib/0304/post-stalin.html>, (Date of Access: 19.09.2022).
- Dwight. D. E., Remarks at the Opening of the NATO Meetings in Paris, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-opening-the-nato-meetings-paris>, (date of Access: 25.09.2022)
- Halil, A., Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968.
- National Geographic, <https://education.nationalgeographic.org/resource/ussr-launches-sputnik>. (Date of Access: 11.10.2022).
- Quincy, W. Legal Aspect of the U-2 Incident, The American Journal of International Law, Vol. 54, No. 4, 1960, pp. 836 – 854.
- Örmeci, O., Typology Of Crises In Turkish-American Relations: A Study Of Eight Cases, UPA Strategic Affairs, p.34.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, <https://www.mfa.gov.tr/cyprus-in-the-period-1571---1959.en.mfa>, (Date of Access: 11.10.2022).
- Soysal, İ. Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri, Belleten, C.XLI, S.162, Nisan 1977, s.258.
- Peter, L. H. Securing the Middle East: The Eisenhower Doctrine of 1957, Wiley, Vol. 36, No. 1 2006, pp. 38 – 47.

Suez Crisis, <https://www.history.com/topics/cold-war/suez-crisis#:~:text=The%20Suez%20Crisis%20began%20on,Abdel%20Nasser%20nationalized%20the%20canal.>, (Date of Access: 1.10.2022).

Suez Crisis, U. U. Department of State Archive, 2009, <https://2001-009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/97179.htm>

Treaty of Friendship and Collaboration Between the Turkish Republic, The Kingdom of Greece, and the Federal People's Republic of Yugoslavia, Yale Law School Lillian Goldman Law Library, 1953, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/eu001.asp, (Date of Access: 1.10.2022).

The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO), U.S. Department of State Archive,

<https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm#:~:text=Similar%20to%20the%20North%20Atlantic,pul led%20out%20of%20the%20Pact.>

The Cairo Conference, U.S. Department of State Archive, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/wwii/107184.htm#:~:text=In%20the%20Cairo%20Declaration%2C%20jointly,Korea%2C%20and%20the%20Pacific%20Islands.>

The Tripartite Conference on the Eastern Mediterranean and Cyprus held by the Governments of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Greece, and Turkey, London, H. M. Stationery Off, 1955. <https://www.worldcat.org/title/tripartite-conference-on-the-eastern-mediterranean-and-cyprus-held-by-the-governments-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland-greece-and-turkey-london-august-29-september-7-1955-with-relevant-documents/oclc/835842337>, (Date of Access: 05.10.2022).

Vitor, T. A short introduction to the Baghdad Pact – When Britain and Iran were allies, <https://ukdefencejournal.org.uk/a-short-introduction-to-the-baghdad-pact-when-britain-and-iran-were-allies/>

1924 Turkish Constitution, <https://www.worldstatesmen.org/Turkeyconstitution1924.pdf>.

MERKANTİLİZMDEN REALİZME ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN EKONOMİ POLİTİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. ŞABAN ÖZTÜRK¹

ÖZET

Günümüzde uluslararası ilişkilerin önemli ölçüde ekonomik ilişkilere bağlı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda devletlerin yürütmüş olduğu dış politikalarda ekonomik unsurların önem kazandığı kabul edilmektedir. Bu yönüyle güncel uluslararası siyaset, merkantilist anlayışın yaygın olduğu (15. ve 18. yüzyıllar arası) döneme benzetilmektedir.

Buna ilaveten özellikle son dönem küresel siyasetteki gelişmeler uluslar arası siyasette liberal politikaların yerine realist anlayışın hâkim olmaya başladığı şeklinde yorumlanmıştır. Uluslararası politik ekonomi alanında merkantilizmin güncellenmesi ya da yeniden yorumlanması şeklinde de açıklanabilen realizm, gücün önemini vurgulayan, güçlü ülke anlayışını ön plana alan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla günümüzde güçlü olmanın en iyi yolu olarak, ekonomik bakımdan üstünlüğe sahip olmak şeklindeki düşüncelerin yeniden kabul görmesi anlamına gelmektedir.

Ayrıca uluslar arası ilişkilerin yeni boyut kazandığı küreselleşme sürecinin, ekonomik anlamda gelişmiş ülkeler ile birlikte gelişmemiş ülkeleri de kalkındıracağı, karşılıklı bağımlılık ve benzeşme yaratarak dünya genelinde refah düzeyini artıracığı beklentisini doğurduğu bilinmektedir. Ancak bu süreçte beklentilerin gerçekleşmediği, gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik farkın daha da arttığı kabul edilmektedir.

Bu çalışma ile uluslar arası ilişkilerde geçmişten günümüze kadar etkili olan anlayışlar ve bazı temel yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bu kapsamda merkantilizm, liberalizm ve Marksizm yaklaşımlarına değinilmiştir. Devletlerarası çıkar çatışmasının kaçınılmaz görüldüğü merkantilist anlayışın, bir dönem için yerini temelinde serbest piyasanın hâkim olduğu liberal anlayışa terk ettiği kabul edilse de küreselleşme ile birlikte uluslar arası sistemin ülkeleri güç eksenli politikalara yönlendirmesi bir olgu olarak görülmektedir. Sistem aynı zamanda bu gücün önemli ölçüde ekonomiden kaynaklandığını da göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Politik ekonomi, küreselleşme, merkantilizm, realizm.

¹ Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 0000-0002-2095-195X

1. GİRİŞ

İktisat tarihi üzerine yapılan çalışmalarda, dünyada mevcut ekonomik düzenin kökenleri 15. yüzyılda ortaya çıktığı düşünülen ve 18. yüzyıla kadar devam eden merkantilist anlayışa kadar götürülmektedir. Merkantilizm sonrası liberal kapitalist anlayışa dayalı olarak oluşturulan dünya ekonomik sistemi, uluslar arası ilişkileri önemli ölçüde etkilemiştir. Dünyada meydana gelen krizler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kaynakların bilinçsiz tüketimi ve son zamanlarda sıkça değinilen çevresel sorunlar küresel sistemlerin sorgulanmasına yol açmıştır. Bununla birlikte özellikle gelişmiş ülkelerin sürdürdüğü rekabet ile hızlı büyüme ve kalkınma hırsları yeryüzünü defalarca felakete sürüklemiştir.

2. GENEL HATLARIYLA MERKANTİLİST DÜŞÜNCE VE MERKANTİLİST POLİTİKALAR

Uluslar arası ilişkilerde ülkelerin birbirlerine karşılıklı bağımlılığı aynı zamanda egemenlik kavramı üzerinden değerlendirilmektedir. Bu bağımlılık devletlerin dış politika alanlarında kendini göstermekte ve önemli sınırlamalar getirmektedir. Her ne kadar hukuksal olarak devletlerin kendi rızasına dayanmayan hiçbir sınırlamayı onaylamayacağı vurgulansa da, uygulamada çoğu zaman bunun böyle olmadığı kabul edilmektedir. Buna göre ekonomik bağımlılıkla beraber askeri ve siyasi bağımlılıklar devletleri kendilerinin ve halklarının istemediği politikaları uygulamalarını gündeme getirebilmektedir (Arı, 2001: 19).

Öte yandan ülkelerin ekonomik sistemlerinin inşa sürecinde iktisadi düşünce yapısı ve zihniyetinin önemli rol oynadığı kabul edilmektedir (Bulut ve Korkut, 2022: 5). Batı dünyasının modernleşme süreci ile birlikte dünyada hâkimiyet kurduğu söylenebilir. Bu durum uygulanan ekonomik sistemler ve bu sistemlere yön veren uluslar arası ilişkilerde daha açık bir şekilde görülmektedir. Merkantilist düşünce ve bir sistem olarak merkantilizm, Batı dünyasında ortaya çıkan ilk ekonomik sistem ve kapitalizmin ilk uygulaması kabul edilmektedir.

İlk aşaması külçecilik² olan merkantilist anlayışın temel felsefesi, devletin ekonomik bakımdan güçlenmesini sağlamak şeklinde açıklanabilir. Ülkeler, bu amaca ulaşabilmek için değerli madenlerin (altın ve gümüş) ülke dışına çıkmasını mümkün olduğunca engellemeye çalışmışlardır. Ayrıca ticaret tekelleri oluşturmak suretiyle ihraç mallarının değerini artırarak ithal malların değerini düşürmeye dönük politikalar geliştirmişlerdir (Hunt, 2005: 47-49). Bu

² Külçecilik, Avrupa'nın ciddi altın ve gümüş külçe sıkıntısı çektiği ve bu nedenle de hızla artan ticaret hacminde kullanılacak yeterli para olmadığı dönemin isimlendirilmesidir. Külçeci politikalar, altın ve gümüş akışını bir ülkeye çekmeye ve ihracatını yasaklayarak metalleri o ülkede tutmaya yönelik olarak planlanmıştır. Bu sınırlamalar ortaçağdan on altıncı ve on yedinci yüzyıla kadar sürmüştür (Hunt, 2005: 47).

politikalar aynı zamanda Avrupa'da hükümdarlar ile tüccarların çıkar birliği anlamına gelmekteydi (Aydemir ve Güneş, 2006: 36).

Bu dönemde Avrupa'da devletlerarası çekişmelerin yoğunlaştığı, uluslar arası ilişkilerin ekonomi temelinde şekillendiği söylenebilir. Oluşan yeni sistemde, güçlü devlet olma düşüncesi ülkeleri amansız bir rekabetin içine çekmiştir. Bu rekabet ulusları yüzyıllar süren çatışmalara sürüklemiş, finalinde ise iki büyük dünya savaşı meydana gelmiştir. Ayrıca Ortaçağın sonuna doğru yaygınlaşan merkantilist anlayış fizyokrazi düşüncesinin de katkısıyla bir taraftan feodalizmi zayıflatırken, diğer taraftan modern kapitalist sistemin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Kazgan (2016: 43), merkantilizmin yeni ticari kapitalist sınıfın ideolojisini yansıtan bir "politik iktisat sistemi" olarak, aşağı yukarı üç yüzyıl ulusal devletlerin iktisat politikası ilkelerini belirlediğini kaydetmiştir.

3. LİBERAL VE MARKSİST GÖRÜŞLER

Serbest piyasanın hâkimiyetinin kabul edildiği ve devletin ekonomiye müdahalede bulunmadığı liberal anlayışın temelinde bireysel eşitlik ve özgürlük vurgusu yatmaktadır. Merkantilist politikaların etkisini giderek kaybettiği bir dönemde Adam Smith ve takip eden liberal düşünürler bu yaklaşımı geliştirmişlerdir. Liberalizmin hem siyasi hem de ekonomik bir sistem olduğu konusunda görüş birliği olduğu söylenebilir. Ekonomik yönüyle serbest piyasaya, vurgu yapan liberal anlayış devlet-birey ilişkileri, bireycilik, özgürlük ve eşitlik vurgusuyla da siyasi alana hitap etmektedir.

Geniş bir yelpazede yorumlanabilen liberalizmin, klasik, neo klasik, Keynesyen, monetarist, Austrian gibi birçok şekline rastlanıldığı belirtilmiştir. Bu yelpazede sosyal demokrasiye eğilimli olanlardan, müdahalesiz ve özgürlüğü önceleyen anlayışlara kadar farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bununla birlikte ekonomik liberalizmin, uluslar arası ilişkileri düzenlemede piyasa ve fiyat mekanizmasına iman ettiği belirtilmektedir. Bu yönüyle liberalizmin, piyasa ekonomisinde maksimum verimlilik, ekonomik büyüme ve bireysel refahı gerçekleştirmek için düzenleme ve yönetme amaçlı bir dizi ilke ve doktrin olarak tanımlandığı kaydedilmiştir (Gilpin, 20106: 43-44).

Modern dönemde liberalizme karşı ortaya çıkan Marksizm (Kazgan, 2016: 293) ise, liberalizm gibi hem siyasi hem de ekonomiye dair öne sürdüğü teoriler ile üzerinde en fazla tartışılan yaklaşım olarak bilinmektedir. Karl Marks ve Friedrich Engels tarafından temelleri atılan Marksizm, sonraki dönemlerde değişime uğramış, liberalizm gibi farklı düşünürler tarafından siyasi ve ekonomik yorumlara tabi tutulmuştur. Bu yorumlarda ortak nokta ise Marksizm'in nihayetinde sosyalist toplum oluşturma anlayışıdır. Marksist anlayış, başlangıçta olmasa da sonraki dönemlerde uluslararası ilişkiler üzerine sistematik düşünce geliştirmiş,

özellikle Lenin ile kapitalist dünya sistemine karşı uluslar arası düzenin eşitlik temelinde düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bu kapsamda yapılan çalışmaların, genellikle Marks'ın Kapital'ine vurgu yaptığı görülmektedir. Skousen, 1867'de yayımlanan Kapital'de Marks'ın, Smith'in klasik iktisadına alternatif bir model takdim etme girişiminde bulunduğu dikkat çekmiştir. Bu eserinde Marks, kapitalist sistemin ölümcül kusurlarını ele almıştır. Doğası gereği kapitalist sistemin sermayedarları ve büyük işletmeleri koruduğu, işçileri sömürdüğü vurgusuyla Marksist modelin, kapitalist sistemin devrilerek, yerini komünizmin alması gerektiğine dair inancı rasyonalize ettiği belirtilmiştir (Skousen, 2009: 167).

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI YENİ EKONOMİK DÜZEN VE REALİST POLİTİKALAR

Soğuk Savaş sonrası dönem Drucker (1993: 19-20) tarafından, bir başka tür tarihin sonu olarak gösterilmiştir. Drucker, bu dönemde yaşanan gelişmelerin (Berlin Duvarı'nın yıkılması, Marksizm ve Komünizm'in yıkılması, Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı uluslar arası koalisyonun harekete geçmesi) ulusal devletlerin gücünün zayıflaması anlamına geldiğini belirtmiştir. Böylece ulus-devletlerin gücünü organlarla, diğer politika yapımcılarıyla ve diğer kurumlarla paylaşmak zorunda kalacağı şeklinde yorumlanmıştır.

Bu düşüncüyü besleyen bir diğer olgu ise küreselleşme olmuştur. Küreselleşmenin ulus-devletler için sonun başlangıcı olacağı varsayımına karşı, ulus-devletlerin hala uluslararası sistemin en önemli aktörleri olarak faaliyetlerini sürdürdükleri kabul edilmektedir. Ayrıca ulus devletler ekonomik, siyasal ve sosyal alandaki bazı eski alışkanlıklarından vazgeçerek kendilerini yenilemişlerdir. Bu yenilenmenin kimi ulus devletler tarafından demokratik sistem içerisinde ve zamanında yapıldığı, kimi ulus devletler ya da devlet uluslar ise bu yenilenmeyi demokratik olmayan yöntemlerle ve gecikmiş bir şekilde yerine getirdikleri belirtilmiştir (Bakan ve Tuncel, 2012: 63). Dolayısıyla küresel sistemin bir şekilde ulus devletler aracılığıyla hegemonyasını tanzim ettiği görülmektedir.

Benzer şekilde Gilpin, Soğuk Savaş sonrasında küresel sistemde büyük ölçüde değişiklikler meydana geldiğini, bu değişimin siyasi olduğu kadar uluslar arası ekonomik ilişkilerle ilgili olduğunu belirtmiştir. Soğuk savaş döneminde ABD, Batılı müttefikleri ve Japonya'ya yönelik tehditlerden dolayı bu ülkelerle ekonomik, siyasi ve güvenlik işbirliği yapmak zorundaydı. Dünya sistemi uzun süre dengeler üzerine kurulmuştu. Ancak Sovyetlerin dağılmasıyla büyük oranda ortadan kalkan tehditler ABD ve müttefikleri arasındaki ekonomik ve siyasi işbirliğini zayıflattı. Aynı zamanda, eskiden komünist olan ülkeler ve Üçüncü Dünya ülkeleri piyasa sistemine katılmaya daha istekli hale geldikçe, piyasa yönelimli dünya sistemi

daha çok genişledi. Her ne kadar bu genişleme memnuniyetle karşılanırsa da, yeni küresel ekonomik sistemde artan uluslar arası ticaret hacmiyle birlikte devletler de kıyasıya rekabet etmek zorunda kalmışlardır. Ekonomik küreselleşme sürecinde, uluslar arası ticaretin hacminin beklenenden daha fazla artmasında ulus üstü kuruluşlar ile çok uluslu şirketler önemli rol oynamıştır (Gilpin, 2001: 5-6). Buna rağmen günümüz uluslararası sistemde temel aktör olan devletlerin, özellikle ekonomik çıkarları önceleyerek güç mücadelesini sürdürdükleri görülmektedir. Ayrıca son dönem dünya gündeminin en önemli konusu olan Rusya-Ukrayna Savaşı, realist yaklaşımların geçerliliğinin devam ettiğini ortaya koymuştur. Yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde Walt (2022) tarafından dile getirilen *“Realistlere göre Rusya’nın Ukrayna’yı işgali (tıpkı Amerika’nın Irak’ı 2003’te işgali gibi) bize büyük güçlerin temel güvenlik çıkarlarının tehlikede olduğuna inandıklarında bazen korkunç ve aptalca davrandıklarını hatırlatıyor”* sözünün aslında ekonomik çıkarlar içinde geçerli olduğu sonucuna varılabilir.

4. SONUÇ

Devletlerarası ilişkilerde ekonomi siyasi ve güvenlik gibi önemli unsur olarak kabul edilmektedir. Günümüz dünya ekonomik sisteminin işleyişinde ise piyasa mekanizması ve ulus-devletlerin yürüttüğü politikalar öncü rol oynamaktadır. Devletler, siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için temelinde rekabet olan uluslar arası sistemde birbirleriyle işbirliği de yapmaktadırlar. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde ulus-devletlerin aralarındaki rekabet, ulus üstü kuruluşlar ve uluslar arası şirketlerin de etkisiyle tıpkı Batı dünyasında merkantilist anlayışın egemen olduğu döneme benzetilmektedir. Son dönem gelişmeler, uluslar arası ilişkiler realist yaklaşımların geçerliliğini koruduğu şeklinde yorumlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arı, T. Uluslar arası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Aydemir, C. ve Güneş, H. (2006), “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,C.: 5, Sayı: 15, ss.: 136-158. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/69877>, Erişim: 11.10.2022.

Bakan, S. ve Tuncel, G. Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi, Birey ve Toplum Dergisi, 2(3).

Bulut, M. ve Korkut, C. “Yeni Bir Ekonomi Arayışı İçinde Döngüsel Ekonomi ve İnsani Finans”, Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilir Hayat içinde Ed. : M. Bulut ve C. Korkut, ss. 3-18, 2022.

Drucker, P. F. Kapitalist Ötesi Toplum, Çev.: B. Çorakçı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993.

Gilpin, R. Global Political Economy Understanding The International Economic Order, Princeton University Press Princeton And Oxford, 2001.

Gilpin, R. Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politigi, Çev.: M. Duran, S. Oktay, M.K. Ceyhan, G. Polat, Kripto Basım Yayım Dağıtım, Ankara, 2016.

Hunt, E.K. İktisadi Düşünce Tarihi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

Kazgan, G. İktisadi Düşünce Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, 2016.

Skousen, M. İktisadi düşünce Tarihi Modern İktisadın İnşası, Çev.: M. Acar, E. Erdem, M. Toprak, Adres Yayınları, Ankara, 2009.

Walt, S.M. “Ukrayna’daki Savaş Dair Bir Uluslararası İlişkiler Teorisi Rehberi”, <https://www.ilkeanaliz.net/2022/03/28/ukraynadaki-savasa-dair-bir-uluslararasi-iliskiler-teorisi-rehberi/>, Erişim: 15.09.2022.

TÜRKİYE İKTİSADINDA BATILI DÜŞÜNCENİN ETKİLERİ VE UYGULANAN POLİTİKALAR

Dr. ŞABAN ÖZTÜRK¹

ÖZET

Türkiye'nin ekonomik sistemi ile ilgili çalışmalar genellikle Osmanlı Devleti ile başlatılmaktadır. Bu çalışmalarda, modern iktisat anlayışının, Osmanlı'nın ancak son dönemlerinde kabul gördüğü, özellikle Tanzimat'ın ilanı ile başla(tıl)dığı belirtilmektedir. Bu dönemde bile Osmanlı Devleti'nin ekonomi alanındaki çalışmalarında, Batı ülkelerinin benimsediği ve uyguladığı şekliyle ekonomik sistemlerin işleyişi, benimsenmesi ve uygulanmasından ziyade mevcut ekonomik sorunların çözümüne odaklanıldığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan ekonomik sıkıntılar ve buna dair çözümler, devletin yönetim kademesi kadar aydınlar tarafından da ele alınmıştır. Dolayısıyla farklı çözüm önerileri de ortaya atılmıştır. Mevcut yapının tamamen değişmesini öne sürenler olduğu gibi, ekonominin sıkıntılı yönlerinin ıslah edilmesinin yeterli olacağını iddia edenler de olmuştur. Batılı anlamda liberal anlayışa sahip olan aydınlar ile devletçi anlayışın devamından yana olanların varlığı da dikkat çekmiştir. Ancak bu dönemde Osmanlı'nın içine düştüğü siyasi ve sosyal sıkıntılara ilaveten bitmek bilmeyen savaşlar, dönemin süper güçlerine karşı yürütülen mücadeleler göz ardı edilmemelidir.

Osmanlı Devletinden sonra Türkiye'de dönemler itibariyle farklı modern ekonomik sistemlerin uygulandığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise Osmanlı son dönemlerine ait ekonomik anlayışın izlerini görmek mümkündür. Bu dönemde ekonomik sisteme dair iki bakış açısı dikkatleri çekmiştir. Bunlardan birincisi "milli iktisat" anlayışı diğeri ise ekonomide *liberal* yaklaşımlardır.

Bununla birlikte Türkiye'de dönemlere göre ekonomik sistemlerde farklılıklar gözükmemekte ancak devletin ekonomide öncü rol oynadığı kabul edilmektedir. Cumhuriyetin ilk döneminde ekonomideki liberal anlayış kısa bir süre sonra 1929 Dünya ekonomik Bunalımı'nın etkisi ile yerini devletçi anlayışa bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş ekonomisi uygulayan Türkiye'nin savaş sonrası dönemde özellikle 1950'li yıllarda kısmen dışa açılmaya başladığı söylenebilir. Türkiye'de 1960-1980 yılları arasında ise planlı ekonomik sistemin

¹ Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sozturk78@gmail.com, 0000-0002-2095-195X

uygulandığı görülmektedir. 24 Ocak 1980 kararları doğrultusunda Türkiye, ekonomik anlamda yeni bir döneme girmiştir. Bu yıllar Türkiye’de dış ticaretin serbestleştiği ekonomide devlet müdahalesinin azaltıldığı ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmaya çalışıldığı bir dönemdir. Özal döneminde temelleri atılan bu liberal/neo-liberal uygulamaların iki binli yıllardan sonra hızlandığı bilinmektedir.

Gerek Osmanlı son dönemlerinde gerekse cumhuriyet döneminde Türkiye’nin ekonomik uygulamalarında Batılı düşünce tarzının ve Batılı ülkelerin etkin olduğu söylenebilir. Ayrıca uluslararası ilişkilerde ekonominin giderek etkisini artırması Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri iktisadi alanda değişime, yeniden yapılanmaya ve küresel sisteme uyuma zorladığı kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik sistem, liberalizm, devletçilik, neo-liberalizm.

1. GİRİŞ

Modern dönem Batı dünyasında iktisadi anlayış, uzun bir süre merkantilizme göre şekillenmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren liberal kapitalist anlayışın yaygınlaştığı söylenebilir. Bu aynı zamanda ulus-devletleşme sürecinin hızlandığı dönemdir. Ekonomik bakımdan ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin farklılığı, onların sahip oldukları kaynaklar kadar iktisadi düşünce yapısının gelişimine ve uygulanan politikalara da bağlanmaktadır. Modern dönemde ülkelerin ekonomik yönden kıyasıya rekabeti dikkati çekmiştir. Ekonomik alandaki bu çekişme siyasi alanda da etkisini göstermiştir. Gelişmiş ülkelerin, gelişmemiş ya da az gelişmiş ülke ekonomileri üzerindeki etkisi, düşünsel olduğu kadar uygulanan politikalara da yansımıştır.

Bugünün küresel ekonomik yapısının kilit özelliklerinin 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın Birinci Dünya Savaşı’na kadar geçen dönemde gözlemlendiği belirtilmiştir. Bu özellikler şu şekilde sıralanmıştır (Başoğlu ve diğerleri, 1999: 1):

- i. İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, özellikle demiryollarının, denizyollarının ve telgrafın gelişmesi,
- ii. Endüstrileşmiş Avrupa ülkeleriyle diğer toplumlar arasındaki ticaretin gelişmesi ve
- iii. Endüstrileşmiş Avrupa ülkelerinin gelişmekte olan ülkelere yönelik dolaysız yatırımlarının artmasıdır.

Bu gelişmeler aynı zamanda küreselleşmenin de ilk işaretleri sayılmıştır.

Bu çalışmada Batı dünyasının, Türkiye'nin iktisadi düşüncesine ve uygulanan politikalara etkisi üzerinde durulmuştur. Osmanlı son dönemlerinden günümüze kadar Türkiye'de uygulanan ekonomik sistemlerin belli başlı özelliklerine değinilerek Batı düşüncesinin Türkiye ekonomi politikalarına yansımalarının ipuçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

2. SON DÖNEM OSMANLI İKTİSADININ GENEL DURUMU

Modern dönemde devletlerin, farklı ekonomik sistemler uyguladıkları bilinmektedir. Uygulanan ekonomik sistemler, ülkelerin sahip olduğu ekonomik kaynaklar kadar benimsenen iktisadi anlayışa bağlı olarak da değişmektedir. Batılı ülkeler özellikle sömürgecilik ve erken sanayileşmeye bağlı olarak, 19. yüzyılın ortalarında liberal kapitalist sistemin yürütücüsü olarak dikkat çekmişlerdir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ekonomik bakımdan Batılı ülkeler ile rekabet edebilecek durumda olmadığı kabul edilmektedir. Hem son derece güçlü olan Batılı ülkelerin küresel pazarları erken dönemde ele geçirmeleri, hem de Osmanlı Devleti'nin çalkantılı bir sürecin içinde olması bu rekabetin dışında kalmasının temel sebepleri olarak gösterilebilir. Bununla birlikte ülkedeki kimi devlet adamları ve aydınlar Batılı ekonomik sistemlerin imparatorluğa uyarlanması için çözüm olabileceğini dile getirmişlerdir. O dönem gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan liberal anlayış yani serbest piyasa rejimi cazip gösterilmekle birlikte, kapitülasyonlar, kimi ülkelere tanınan ayrıcalıklar ve Batılı ülkeler ile aradaki gelişmişlik farkı bu sistemin uygulanmasındaki engeller olarak gösterilmiştir.

Türkkan (2016: 49)'a göre Osmanlı Devleti'nde son dönem için üç temel ekonomik düzen seçeneği mevcuttu. Bunlardan birincisi, hâkim olunan alanlarda vergi ve yükümlülüklerle dayalı imparatorluk düzeninin güçlendirilerek devam ettirilmesidir. İkinci seçenek devlet müdahalesi ve korumacılığa dayalı yeni bir ekonomik sistem kurulmasıdır. Üçüncü alternatif ise serbest ticaret rejimine dayalı bir ekonomik düzenin hayata geçirilmesidir. Türkkan, buna karşın Osmanlı Devleti'nin bu seçeneklerden birini etkin bir şekilde uygulamasının mümkün olmadığını da eklemektedir.

Osmanlı Devleti'nin Batılı ülkelere karşı mücadelesi sadece siyasi ve savaşlarla olmamış, aynı zamanda çetin bir ekonomik mücadelede yürütülmek durumunda kalmıştır. Osmanlı ekonomisi üzerinde uygulanan baskı, devletin aşırı borçlanmasına yol açmış ve nihayetinde İmparatorluğu mali iflase sürüklemiştir. 1881 yılında kurulan Duyun-ı Umumiye ise sıkıntıların daha da artmasına neden olmuştur.

Osmanlı ekonomisinin bozulmasının birçok sebebinden bahsedilmektedir. Bu sebeplerden bazıları; İngiltere ile yapılan 1838 Balta Limanı Antlaşması ile ülke ekonomisinin

dışa açık hale getirilmesi, 1854 yılında başlayan ve sürekli hale gelen aşırı borçlanma ve Kırım Savaşı'nın bütçe üzerindeki ağır yükü sayılabilir (Yıldız, 2011: 319-321). Bu durum Osmanlı ekonomisinin önemli ölçüde yabancı sermayenin etki alanına girdiğini, İmparatorluğun mali çıkarlara ipotek edildiği ve Batılı ülkelerin ekonomi üzerinden Osmanlı siyaseti ve toplumsal hayatını denetim altına almaya çalıştıkları (Boratav, 2019: 21) düşüncesini doğrulamaktadır.

Düşünsel bakımdan ise Batı dünyasında tartışılan konuların ve ele alınan ekonomik sistemlerin Osmanlı devlet adamları ve aydınları tarafından etraflıca ele alındığı söylenebilir. Boratav (2019: 294), Batılı düşünürler tarafından dile getirilen ekonomik sistemlere dair fikirlerin, Osmanlı düşün dünyasında takip edildiğini, klasik ve neo klasik iktisat okulları ile kıta Avrupa'sında ve özellikle Almanya'da ortaya çıkan korumacı-müdahaleci okullar arasındaki polemiklerin izlendiğini, benimsendiğini ve aktarıldığını ifade etmiştir. Bu düşünce adamları arasında Sakızlı Ohannes Paşa, Cavit Bey, Portakal Mikail Bey, Ağaoğlu Ahmet, Akyığıtzade Musa Bey, Ahmet Mithat Efendi, Ziya Gökalp sayılmaktadır.

3. CUMHURİYET DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI

Belirtildiği üzere ülkelerin gelişmişlik durumları, kendi iç ekonomik yapılarını nasıl oluşturduğu ile yakından ilişkilidir. Bu kapsamda her ülke kendi toprakları üzerindeki ekonomik faaliyetlerini düzenlemek ve dünya ticaretine katkısını buna göre ayarlamak durumundadır. Hükümetlerin ekonomiye tüm yönleriyle müdahalede bulunduğu ekonomik yapılardan, her şeyin özel teşebbüse bırakıldığı uygulamalara kadar geniş yelpazede ekonomik sistemlere rastlamak mümkündür (Tümertekin ve Özgüç, 2018: 38). Bununla birlikte dünyada henüz gelişmemiş ülkelerin, güçlü ekonomik yapıya sahip olan ülkelerin uyguladıkları politikalara karşı savunmasız olduğu ve çoğu zaman da olumsuz etkilendiği söylenebilir.

Cumhuriyetin ilk dönem iktisadi anlayışında Osmanlı'da üzerinde durulan “milli iktisat” düşüncesi ile *liberal* yaklaşımın izleri görülmektedir. İzmir İktisat Kongresi (1923) başta olmak üzere, sıkça yapılan “mili iktisat” vurgusu ve ilk yıllarda (1923-1929) liberal politikaların uygulanması bu iki anlayışın ön plana çıktığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Kurtoğlu (2017: 422) bu dönemde Atatürk'ün “iktisat aklı”nın, milli ekonomiden yana olduğunu ve Cumhuriyet Türkiye'si'nin iktisadi kurumlarını Türkleştirmek stratejisini takip ettiğini belirtmiştir. Bu iktisat aklına göre Osmanlı Türkiye'si'nden siyasi olmaktan ziyade iktisadi dersler çıkarmak gerekirdi. Ancak Milli Mücadele sonrası ekonomik durumun çok sıkıntılı olması, kaynakların yetersizliği, tarıma dayalı ekonomik yapının gelişmemiş olması, ekonomideki dış müdahalenin devam etmesi gibi sebeplerle istenen ekonomi politikalarının

uygulanması kolay görünmüyordu. Buna rağmen ekonomide milli anlayışın yerleşmesi için önemli çabalar da sarf edilmiştir.

Türkiye ekonomisinde Lozan Antlaşması'nın da etkisi ile uygulanan liberal politikaların, 1929'da yavaş yavaş terk edildiği, bunda Dünya Ekonomik Bunalımı'nın önemli etkisinin olduğu belirtilmiştir. Bilindiği üzere dünya genelinde krize yol açan 1929 Ekonomik Bunalımı, aynı zamanda liberal politikaların sorgulanmasına yol açmış, buna karşın devlet müdahalesinin arttığı Keynezyen ekonomi anlayışı kabul görmüştür. Türkiye'nin devletçi politikaları da bu döneme rastlamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş ekonomisinin uygulandığı Türkiye'de, Menderes Dönemi ile birlikte ekonomide birtakım değişiklikler dikkati çekmiştir. Bu dönemde dış yardımların da etkisiyle dışa açık ekonomi stratejisi uygulandığı ve özel girişimin teşvik edildiği görülmektedir (Hiç, 1980: 10-11). Daha sonra yani 1961'de planlı ekonomi dönemi başlamıştır. Bu dönemde ekonomik faktörlerin verimli kullanılması ve alınan kararların tam olarak uygulanabilmesi için Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve bu kuruluş 1961 Anayasası içinde yer almıştır (Uzunkaya, 2020: 18).

Türkiye'de devlet eksenli ekonomi politikaları uzun süre devam etmiştir. Ancak 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan süreçte ekonomi politikalarında önemli değişimler görülmüştür. Bu değişimde Batıda başlayan ve dünyaya yayılan neo-liberal anlayışın etkisi açıkça görülmektedir. Bu durum Kolsuz ve Yeldan (2014: 50) tarafından şu şekilde açıklanmıştır: *“Burada vurgulanması gereken çok önemli bir husus, 1980 dönüşümünün aslında sadece Türkiye'ye özgü olmadığı ve daha genel anlamda küresel kapitalizmin içinde bulunduğu krizi aşabilmek için tüm dünyada uygulanmakta olan neoliberal/muhafazakar politikaların bir parçası olduğu gerçeğidir.”* Belirtilen küresel kapitalist sistemin 1970'lerdeki büyük krizlerle çıkmaza girdiği hatırlanacaktır. Bu krizlerin Türkiye üzerine de etkileri görülmüştür. Ayrıca siyasi bakımdan istikrarsız yıllar ekonomiye de yansımış, kalkınma planlarından beklenen sonuçlar alınamamıştır.

Bu nedenle yeni dönemde Türkiye'nin de, kendisiyle birçok ortak özellikler gösteren Latin Amerika ekonomileriyle birlikte, kamu sektörü öncülüğünde yürütülen planlı kalkınma ve sanayileşme stratejisini geride bırakarak, ulusal ekonomisini uluslararası sermayenin ve finans burjuvazisinin denetimine terk ettiği (Kolsuz ve Yeldan, 2020: 50) belirtilmiştir.

4. SONUÇ

Türkiye iktisadına bakıldığında, dönemler itibariyle farklı ekonomik sistemlerin uygulandığı görülmektedir. Osmanlı son dönemlerinden itibaren Türkiye ekonomisinde Batı düşüncesinin etkisi ve Batılı ülkelerin hegemonyası hissedilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de

kapitalizmin gelişim sürecinin farklı dönemlerde uygulanan liberal, devletçi, planlı ve neo-liberal politikalarla devam ettiği kanısı yaygındır. Uzun bir süredir dünya ekonomisine eklenmeye çalışan Türkiye'nin, uyguladığı ekonomik politikalarda, neo-liberal küresel anlayışın etkilerinin görüldüğü söylenebilir.

KAYNAKÇA

Başoğlu, U., Ölmezoğulları, N. ve Parasız, İ. Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makroekonomi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999.

Boratav, K. Türkiye İktisat Tarihi 1908-2018, İmge Kitabevi, Ankara, 2019.

Hiç, M. Türkiye Ekonomisinin Analizi Başlıca Ekonomik Göstergelerle, İstanbul, 1980.

Kolsuz, G. ve Yeldan, A.E. “1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayrıştırılması”, Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2014(40).

Kurtoğlu, R. Türkiye Ekonomisi (1838-2010) Milli Bağımlılık, Büyüme, Krizler ve Siyasi Sonuçları, Destek Yayınları, İstanbul, 2017.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2018.

Türkkan, E. Türkiye Ekonomisi Geçiş Ekonomisi Yaklaşımı, Orion Kitabevi, Ankara, 2016.

Uzunkaya, S.Ş. “Türkiye Ekonomisinde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı, 2020. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/56181/760458>, Erişim: 10.10.2022.

Yıldız, A. (2011). “Osmanlı Devleti'nin Borçlanmasında Osmanlı Bankasının Rolü ve Önemi”, Electronic Journal of Social Sciences, 10 (36). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6150/82605>, Erişim:29.09.2022.

ROBOTLARA İLİŞKİN YASAL KİŞİLİK TARTIŞMALARI

Dr. MİRAY ÖZER DENİZ

¹ Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi, - 0000-0003-2443-6290

ÖZET

Robot, bir bilgisayar programı ya da devre sistemi tarafından kontrol edilen makine olarak tanımlanmaktadır. Robotların işlevleri ve üretilme amaçları çok çeşitli olduğundan, farklı tanımlar yapılması da mümkündür. Robotların ilk üretilme amacı, insanlara vakit ve emek alan işlerde yardım etmek ve sanayi devrimiyle birlikte seri üretime geçmektir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bugün pek çok alanda robot kullanımı ve amacı yaygınlaşmıştır. Robotların günlük yaşamda kullanımının yanında sağlık ve güvenliği sağlama amacıyla kullanılmasıyla birlikte robotların sorumluluğu sorusu ve buna müteakip robotların kişilikleri olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu konuda Avrupa Birliği'nde, robotik konuları destekleyen SPARC ortaklığı kurulmuştur. SPARC, özel bir kuruluş olan euRobotics ile Avrupa Birliği tarafından desteklenmektedir. Çalışmamızda, robotların yasal kişilikleriyle ilgili üç baskın görüşe değinmek isteriz. Birinci görüşe göre, robotlara elektronik kişilik tanınmalıdır. Şirketlerin tüzel kişilik modeline benzeyen bu görüşe göre, robotlar bir sicile kaydolularak hak, yetki ve sorumlulukları belli olmalıdır. İkinci görüşe göre, robotlar insanların yapay temsilcileri sayılmalıdır. İnsan ile robot arasındaki temsil ilişkisinin kurulması yönünden eleştirilse de Anglo- Amerikan hukukunda temsil ilişkisinin sözleşme olmaksızın kurulabilmesinden yola çıkılarak bunun mümkün olabileceği düşünülmektedir. Üçüncü görüş ise robotlara, Roma hukukundaki kölelik statüsüne benzer bir yasal kişilik tanınmasıdır. Roma hukukunda, kölelerin hak ve yetkileri olmamasına rağmen sahiplerini sınırlı olarak temsil edebilmeleri fikrinden yola çıkılarak bu görüş ileri sürülmüştür. Konu halihazırda fütürist bir konu olsa da robotların kolluk kuvvetine ve medikal hizmete yardımcı olarak kullanımının artmasıyla sorumluluklarının belirlenmesi amacıyla yasal statülerinin ne olacağının müstakil düzenlemeler ile belirlenmesi yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler : Robot, kişilik hakkı, yapay zeka.

LEGAL PERSONALITY DISCUSSIONS REGARDING ROBOTS

ABSTRACT- A robot is defined as a machine controlled by a computer program or circuit system. Since the functions and production purposes of robots are very diverse, it is possible to make different definitions. The first purpose of producing robots is to help people in time and labor-consuming works and to start mass production with the industrial revolution. With the development of technology, the use and purpose of robots has become widespread in many areas today. With the use of robots in daily life for the purpose of providing health and safety,

the question of the responsibility of robots and whether robots have personalities has started to be discussed. In this regard, SPARC partnership, which supports robotics issues, has been established in the European Union. SPARC is supported by the European Union with a private organization, euRobotics. In our study, we would like to address three dominant views regarding the legal personality of robots. According to the first view, robots should be given electronic personality. According to this view, which is similar to the legal personality model of companies, robots should be registered in a registry and their rights and responsibilities should be clear. According to the second view, robots should be considered artificial representatives of humans. Although it is criticized in terms of establishing a representation relationship between a human and a robot, it is thought to be possible based on the fact that the representation relationship can be established without a contract in Anglo-American law. The third view is that robots are given a legal personality similar to the slave status in Roman law. In Roman law, this view was put forward based on the idea that although slaves did not have rights and powers, they could represent their owners on a limited basis. Although the subject is currently a futuristic subject, with the increasing use of robots as an aid to law enforcement and medical services, it would be appropriate to determine what their legal status will be with separate regulations in order to determine their responsibilities.

Key words: Robots, legal personality, artificial intelligence.

1. GİRİŞ

Robotlar, en basit halleriyle insanlara zor ve zaman harcatan iş alanlarında yardımcı olması amacıyla üretilmeye başlanmıştır. Önceleri basit inşaat, lojistik ve basit alışveriş işlemlerinde kullanılsa da artık o kadar yaygın kullanılmaktadır ki çoğu internet işleminde insanlar, robot olmadıklarını ispatlamak zorunda kalmaktadır. Şu an bir robot, ameliyat yapabilir, insansız araç kullanabilir veya bir yapı inşa edebilir. Örneğin, Güney Kore'de, bazı yapay zekaya sahip robotlar okullarda öğretmenlik yapmaya bazıları ise cezaevlerinde gardiyanlık görevini ifa etmeye başlamışlardır. (Hallevy, 2015).

Mevcut sistemler kurulma, programlama veya uygulama aşamasında halen insana ihtiyaç duymaktadır. Ancak sayı olarak az olsa da kendi kendini işletebilen, düşünüp karar alabilen yapay zekaya sahip robotların, karar verme süreci uzun ve riskli olan alanlarda faaliyet göstermesi de yakındır. Bu yükseliş ve öngörü, yapay zekaya sahip robotlara kişilik hakkı tanınıp tanınmayacağı tartışmalarını doğurmuştur.

2. ROBOT TANIMI

Robot kelimesi ilk olarak 1920 yılında hazırlanan bilim kurgu çalışmasında insana benzeyen makineleri tanımlamak için kullanılmıştır. Ancak her robotun insana benzer bir uzvu olması gerekmez. Avrupa Parlamentosu'nun Robotlar Hakkındaki Medeni Hukuk Kurallarına göre robot olarak değerlendirilmesi için “ -Sensörler yardımıyla ve/veya çevresi ile veri değişimi sayesinde otonom özellik edinim ve analiz edebilme, - Tecrübelerinden yararlanarak ve etkileşimle kendiliğinden öğrenme (opsiyonel kriter), - En azından bir tali fiziksel destek, -

çevresel tutum ve hareketlere uyum sağlama, - Biyolojik yaşamın yokluğu” o nesnede var olmalıdır (Bozkurt Yüksel, 2017).

Daha sonra kullanım alanlarının artmasıyla nesnelere hareket ettirebilen, gözlem ve tanımlama yaparak karar verebilen yapay zekaya sahip canlı olmayan sistemler olarak tanımlanmıştır (Richards, s. 5; Szabolsci, s. 118). Birleşmiş Milletler Robot bilim Raporu'na göre robot, *“kısmen veya tamamen otonom olarak işleyen, yeniden programlanabilen bir makinedir”*.

3. ROBOTİK ALANINDA YASAL DÜZENLEMELER

Yapay zeka ve robotların insanların günlük yaşamlarını kolaylaştırması ve pek çok alanda kullanılması, yapay zeka ve robotlara ilişkin kuralların olması gerektiği düşüncesini ortaya çıkartmıştır. Bu kurallardan *“I, Robot”* isimli eserde bahsedilmektedir (Asimov, 2016). Bunlar, *(i) bir robot bir insana kasten zarar veremez veya ihmali bir davranışla bir insanın zarar görmesine izin veremez; (ii) bir robot insanlar tarafından kendisine verilen emirlere, birinci yasayla çelişenler dışında, itaat etmelidir; (iii) bir robot, birinci ve ikinci yasayla çelişmemek kaydıyla kendi varlığını korumalıdır.”*

Avrupa Birliği Hukuk İşleri Komitesi, Robotik Medeni Hukuk Kuralları Komisyonu'na, yapay zeka tanıma ve kapsamının belirlenmesi üzerine tavsiyede bulunmuştur. Genel tavsiyelerinde yapay zekanın Birlik tarafından ne anlama geleceğinden bahsedilmiş olup bu anlamda Birliği oluşturan ülkeler arasında muhtemel oluşacak kavram kargaşasının önüne geçilmek istenmiştir.

Yapay zekalara yönelik ise belirlenecek kriterlere göre tasniflendirme yapılması ve tasniflere göre yapay zekaların bir kayıt sistemine kaydedilmesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca, her bir yapay zeka ürünü paydaşının etik değerlerine yönelik tavsiyelere de yer verilmiştir. Bu etik değerlerin bazıları, zarar vermeme, eşitlik, ayrımcılık ve profillemeye yapmama, aydınlatılmış rıza alınması gibi konulardır. Bunların yanında, özellikle yapay zekaların sorumluluğunun belirlenmesi ve olası zararların karşılanması adına zorunlu sigorta yapılması önerilmiştir (Regulation Of The European Parliament, 2021). Avrupa Birliği içerisinde üye devletler arasında bu alanda yeknesak kuralların belirlenmesi ve multidisipliner çok katılımcı çalışmalar yapılabilmesi adına Robotik ve Yapay Zeka Ajansı'nın kurulması tavsiye edilmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan bu teklif, AB içerisinde yapay zekaya ilişkin olarak pek çok öneri ve hüküm içeren ilk girişimdir.

Ülkemizde ise yapay zeka ve robotik alanında Türkiye Ulusal Yapay Zeka Stratejisi 2021-2025 hazırlanan ilk çalışmadır. Bu belge, 20 Ağustos 2021 tarihinde 31574 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

3. ROBOTLARIN SORUMLULUĞU

Türk ceza kanunu ve borçlar kanuna göre cezai ve hukuki sorumluluk oluşabilmesi için hukuka aykırı kusurlu bir fiil ile bir zarar meydana gelmesi gerekir. Sorumluluğun doğması için kısaca hukuka aykırılı bir fiil, zarar, kusur ve illiyet bağı mevcut olmalıdır. Türk hukukuna göre,

sorumluluğun doğması için öncelikle robot ve yapay zeka ürünlerinin muhatap olarak alınıp alınmayacağı belirlenmelidir (Doğan, 2022). Türk Ceza Kanunu bakımından, yalnızca gerçek kişiler cezalandırılabilir iken tüzel kişiler aleyhine ise güvenlik tedbirine hükmedilebilir. Dolayısıyla, yapay zeka ve robotlar aleyhine yargılama gerçekleşemez.

Bununla birlikte, yapay zeka ve robotların, araç olarak kullanılması mümkündür. Örneğin, robot bir makine ile yaralama suçunda, kusur ve kasıt kullanıcı olarak robotu kullanan kişiye olacaktır. Dolayısıyla, şu an mevcut hukuk sisteminde, üretici ve kullanıcının kusuru var ise sorumluluğun doğması söz konusu olacaktır.

2016 yılında siyasi iki vatandaşın öldürülmesi üzerine başlayan toplum ayaklanmasında silah ve patlayıcı ile donatılmış bir robot ile polise saldıran kişilere bu robot ile müdahale edilmiş ve sonuçta robotun patlayıcı kullanmasıyla saldırgan öldürülmüştür.

Robotların kolluk güçleri tarafından zaten halihazırda kullanılıyorken gelecekte özellikle sorumluluk bakımından bir statü kullanılması şart olacaktır. Bu kapsamda, robotlara kişilik önerileri fikirleri ortaya atılmıştır.

5- ROBOTLARIN KİŞİLİK HAKLARINA İLİŞKİN FİKİRLER

1- Elektronik Kişilik Önerisi

Bu öneri, robotlara şimdilik insanlara özgü yasal statü verilmemesini buna karşın elektronik kişilik statüsü verilmesini ileri sürmektedir. EuRobotics çalışma grubuna ait bu öneri, esasen tüzel kişilik modeline benzemektedir. Bu öneriye göre, öncelikle bir sicil oluşturulmalı ve robotlar bu sicile kaydedilmelidir. Bu kayıt ile birlikte, robotlara elektronik bir kişilik kazandırılmalıdır (Ersoy, 2019).

Ülkemizde, Sivil Havacılık Kanunu ve SHT-IHA Talimatı ile IHA sahibi bireysel ve ticari kuruluşlar, IHA araçlarını mevcut sicile kaydettirmek ve uçuş yapmak için bu kayıt sisteminden izin almak zorundadır. Aksi halde idari para cezasına hükmedilmektedir.

Bu sicil ile birlikte bir diğer öneri ise her robota bir fon kurulması ve olası bir zarar ihtimalinde tazminatın bu fondan karşılanmasıdır (EuRobotics, s. 61). Hatta bu fon aracılığıyla robotlara malvarlığı özgülenebileceği de belirtilmektedir. Bu özgülenen malvarlığıyla olası zararların karşılanması da gerçekleşebilecektir. Bu sicilin de robot ile iletişime geçebileceği herkese açık olması gerektiği belirtilmektedir.

Bu öneri, Avrupa Parlamentosu Yasal İşler Komitesi tarafından hazırlanan raporda değerlendirilmiştir. Raporda, nasıl şirketler de insana özgü özelliklere sahip olmadan belli konularda statü sahibi ise robotlar da aynı şekilde statü kazanabilmelidir. (Ersoy, 2019)

Üstelik robotların yapay zeka sayesinde robotların elde ettiği verileri analiz ederek karar alabilme mekanizmasına sahip olduğunu ve bunun da kişilik kazanılmasında göz önüne alınması gerektiği ifade edilmiştir. Ekonomik kişilik görüşü kapsamındaki bir diğer çözüm

önerisi ise robot oldukları farklı bir numarayla belli olabilecek şekilde robotlara sosyal güvenlik numaralarına benzer numara verilmesidir. Robotların sorumluluğu noktasında ise kusursuz sorumluluk örnek teşkil edebileceği düşünülmektedir (Emile/Ferdinand, s. 12). Sorumluluğun yanı sıra kişilik tanınması dolayısıyla robotların mahremiyet gibi diğer kişilik hakları da düşünülmektedir.

2- Yapay Temsilci Önerisi

Bu görüşe göre, robotların insanın vekili ya da temsilcisi olarak değerlendirilip, vekalet veya temsil hukuku bağlamında kişilik hakkı belirlenmelidir (Ersoy, 2019). Bu önerilere bazı eleştiriler yönelmiştir. Birinci olarak, asil ve vekil arasında olması gereken temsil ilişkisinin nasıl kurulacağı problemi vardır. Kişilik hakkı olmayan bir robot, temsil ettiği insan ile ne şekilde vekalet veya temsil ilişkisi kurulabileceği belirlenmelidir. Bu eleştiriye cevap olarak, Roma hukukundaki kölelik sistemi gösterilmektedir. Roma hukukundaki kölelerin temsil yetkisi vardı ve sahipleri adına işlem yapabiliyorlardı. Roma hukukundaki sahip-köle ilişkisinin ve kölelerin kişilik hakkı olmamasına rağmen sahiplerini temsil edebilmesinin kıyasen uygulanabileceği söylenmektedir.

İkinci eleştiri noktası ise robotların kişilik hakkı olmadan nasıl irade beyanında bulunacakları noktasında toplanmaktadır. Her ne kadar kendi iradesi değil temsilcisinin iradesini yansıtırsa da bunun geçerli olup olmayacağı tartışmalıdır. Bu eleştiriye ise Anglo-Amerikan hukukundaki asil- vekil ilişkisinde sözleşme şartı aranmaması ileri sürülmektedir. Sözleşme şartı arayan hukuk sistemlerinin ise Anglo-amerikan hukuk sistemlerini örnek alarak kabul edecekleri bir düzenleme ile bu sorunun aşılacağı ileri sürülmektedir.

Kendi kişiliği olmadan nasıl temsil ettiği kişinin yerine taahhütte bulunacağı mevzusunda ise akıllı sözleşmeler örnek verilmektedir. Akıllı sözleşmelerin en basit örneği olan otomatlar kişilik hakları olmamasına rağmen sözleşme kurabilmektedir.

3- Kölelik Önerisi

Robotların hukuki statüsüne Roma Hukukundaki kölelerin hukuki statüsüne benzer bir model uygulanması fikri de bir başka görüştür. Roma hukukunda kölelerin de hak ve yetkileri yoktur ancak üçüncü kişiler ile yasal işlem yapabilmektedir (Karadeniz Çelebican, 2011). Ayrıca, eşya statüsündedirler. Bu görüşe göre, robotlar insan ürünüdür ve insanın kölesi olmalıdır.

4- Tüzel Kişilik Önerisi

Yapay zekanın tüzel kişilik olarak kabulü halinde sorumluluğun geriye doğru genişletilmesi durumu tartışılmaktadır (Çamlıca, 2022). Robot ve yapay zekalara tüzel kişilik kazandırılması halinde, tıpkı şirketlerde olduğu gibi, tüzel kişilik perdesinin kaldırılması ve yapay zekaların kusurlu davranışlarından, onu yöneten insana başvurulup başvurulamayacağı tartışılmaktadır. Bu konuda ileri sürülen görüş, yapay zeka bir kere tüzel kişilik kazandıktan sonra artık yöneticisi, kurucusu veya programlama yapan insandan ayrı olarak değerlendirilmesidir.

5- Kişilik Hakkına Muhalif Görüşler

Yapay zeka ve robotlara kişilik tanınmasına muhalif görüşler, yapay zekanın becerileri ve kapasitenin yüklene veriler sayesinde olduğu, bunun dışında yapay zekanın kendi kendine öğrenme ve problem çözüme yönelik fikir üretme gibi bir sisteminin olmadığı ve dolayısıyla kişiliğe sahip olması gereken bir durumun var olmadığını ileri sürmektedirler. Zira yapay zekalar, sadece kendilerine yüklene veriler ile sınırlı olarak seçim yapabilmektedirler. Robotlar ve yapay zekalar, bu verileri yükleyen, yazılımı yapan ve uygulayana karşı ise itiraz hakkına da sahip değildirler. İtiraz hakkı olmamasından yola çıkılarak, karar vermeyen ve veremeyen yapay zekaların kişilik hakkı elde etmesi veya hukuki sorumluluklarının olmaması gerektiği düşünülmektedir.

SONUÇ

Robotların ve yapay zekaların günümüzde ve gelecekte hayatımızın bir parçası olacağı artık çok bellidir. Robotların her alanda faaliyet göstermesi sorumluluklarının olup olmayacağı sorusunu gündeme getirmiştir. Sorumluluk yüklenebilmesi fikri ise robot ve yapay zekaların kişilikleri var mıdır ve olmalı mıdır sorusunu doğurmuştur. Robotlara ve yapay zekalara kişilik tanınmasına ilişkin farklı fikirler ileri sürülmüştür. Her fikir, farklı yönleriyle eleştirilmiştir ve şu an günümüzde kabul edilen ve üzerinde uzlaşılan bir fikir de olmamıştır. Ancak, robot ve yapay zekanın özellikle insana ihtiyaç duymadığı bir dönem geldiğinde kişilik tartışmaları sonucu bir fikir birliğine varılıp yasal düzenleme yapılması gerektiği de ortadadır.

KAYNAKÇA

Bozkurt Yüksel, AE., Robot Hukuku, TAAD, 7, 29, 2017.

Committee on Legal Affairs, with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)), Draft Report, 2016, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/JURI-PR-582443_EN.pdf?redirect (Erişim Tarihi: 11.10.2022).

Çamlıca B., Yapay Zekanın Ceza Sorumluluğu Ve Kişilik Tartışmaları, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, 2022

Doğan, K., Sürücüsüz Araçlar, Robotik Cerrahi, Endüstriyel Robotlar Ve Cezai Sorumluluk, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21, 2019, s. 3219-3252.

Ersoy, Ç., Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk, 2019.

Hallevey, G., Liability for Crimes Involving Artificial Intelligence Systems, İsviçre 2015.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/08/20210820-22.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.10.2022).

Karadeniz Çelebican, Ö., Roma Hukuku, Yetkin Yayınları, 2011.

Richards NM/King JH., Big Data Ethics, Wake Forest Law Review, 49, 2014.

Szabolcsi R., The Birth of the Term Robot, Advances in Military Technology, 2014, 9(1) s. 117-128

UZLAŞTIRMA KURUMUNUN CEZA VE CEZA MUHALEMESİ HUKUKU İLKELERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

FAHRİ GÜR

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID ID: 0000-0002-1222-1148

ÖZET

Uzlaştırma kurumu onarıcı adalet anlayışı bağlamında ortaya çıkmış olan bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemidir. Her ne kadar uzlaştırma ve uzlaşma kelimeleri bir dönem yasa koyucu tarafından ve hâlihazırda uygulayıcılar tarafından birbiri yerine kullanılsalar da esasen farklı anlamlara gelmektedirler. Uzlaştırma, tarafsız bir uzlaştırmacının gözetiminde, mağdur ile failin bir araya getirilerek mağdurun mağduriyetinin giderilmesinin ve tarafların anlaşmasının amaçlandığı bir süreç iken uzlaşma, uzlaştırma sürecinin sonunda tarafların uyuşmazlığa konu olay hakkında anlaşması, uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması anlamına gelmektedir. Öğretide, uzlaştırmacının muhakeme hukuku kurumu olduğu, ceza hukuku kurumu olduğu ve karma nitelikli bir kurum olduğu şeklinde farklı görüşler mevcuttur. Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarında belirtilen ve tarafımızca da benimsenen görüşe göre uzlaştırma hem şekli hem de maddi ceza hukukuna ait özellikler barındırması nedeniyle hukuki nitelik açısından karma özellikli bir kurumdur. Klasik ceza yargılaması ile amaçlanan kanunda suç olarak tanımlanan eylemi gerçekleştiren kişiyi cezalandırmak iken uzlaştırma kurumunda amaç mağdurun zararının tazmin edilmesi yoluyla mağduriyetinin giderilmesi ve toplumsal barışın sağlanmasıdır. Uzlaştırma kurumunun adil yargılanma hakkı, aleniyet, hak arama hürriyeti, kamu davasının mecburiliği, eşitlik gibi ilkelerle uyumluluğu konusunda doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Her ne kadar müzakerelerinin gizli olduğundan bahisle uzlaştırma kurumunun aleniyet ilkesine aykırılık teşkil ettiği ileri sürülse de aleniyet ilkesinin ceza yargılaması açısından arandığı ve duruşmaları kapsadığı, ayrıca uzlaştırmacının bir yargılama faaliyeti olmadığı hususları bir arada değerlendirildiğinde uzlaştırmacının aleniyet ilkesine aykırılık teşkil etmediğini düşünmekteyiz. Gereğelerini çalışmamız içerisinde belirttiğimiz üzere mağdur, fail, toplum ve yargılama makamları açısından birçok faydası bulunan uzlaştırma kurumunun yalnızca kamu davasının mecburiliği ve maddi gerçeğin araştırılması ilkeleri ile uyumsuz olduğu, bunun dışındaki ceza ve ceza muhakemesi ilkeleriyle ise uyumlu olduğu kanaatindeyiz. Çalışmamızda okuyucuda genel bir çerçeve oluşturabilmek adına öncelikle uzlaştırma ve uzlaşma kavramları açıklanmış, uzlaştırma kurumunun hukuki niteliği ile amacı ve faydaları belirtilmiştir. Devam eden bölümlerde ise uzlaştırma kurumunun ceza ve ceza muhakemesi hukuku ilkeleriyle olan ilişkisi hakkında mevzuat hükümleri ve doktrinde yer alan görüşler çerçevesinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uzlaşma, Uzlaştırma, Ceza Hukuku İlkeleri, Ceza Muhakemesi Hukuku İlkeleri, Adil Yargılanma Hakkı, Aleniyet İlkesi

THE EVALUATION OF THE CONCEPT OF CONCILIATION IN THE CONTEXT OF THE PRINCIPLES OF CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURE LAW

ABSTRACT

The conciliation institution is an alternative dispute resolution method that has emerged within the framework of restorative justice. Although the words conciliation and reconciliation are used interchangeably by the legislator for a period and currently by the enforcers, they have essentially different meanings. While conciliation is a process in which the victim and the perpetrator are brought together under the supervision of an impartial conciliator, aimed at relieving the victim's grievance and reaching an agreement between the parties; reconciliation means the agreement of the parties on the event in dispute at the end of the conciliation process, and that the dispute is resolved. There are different views in the doctrine that conciliation is an institution of procedural law, a penna law institution or a mixed institution. According to the opinion expressed in the settled case-laws of the Court of Cassation and adopted by us, conciliation is a mixed institution in terms of legal character, since it contains both formal and material criminal law features. In the classical criminal system, the aim is to punish the person who commits the act defined as a crime in the law, whereas in the conciliation institution, the aim is to relieve the victim's grievance by eliminating the harm and to provide social peace. There are different views in the doctrine on the compatibility of the conciliation institution with principles such as the right to a fair trial, publicity, freedom of seeking justice, the necessity of public prosecution and equality. Although it is claimed that the conciliation institution violates the principle of publicity since the negotiations are confidential, considering the issues that the principle of publicity is in fact sought in terms of criminal proceedings and it covers hearings, and that conciliation is not actually a judicial activity, we think that conciliation does not constitute a violation of the principle of publicity. As justified in our study; we are of the opinion that the conciliation institution, which has many benefits in respect to the victim, the perpetrator, the society and the judicial authorities, is incompatible only with the principle of the necessity of public prosecution and principle of seeking material truth; and compatible with the other principles of criminal and criminal procedural law. In our study, in order to create a general framework for the reader, first the concepts of conciliation and reconciliation are explained and the legal nature, purpose and benefits of the conciliation institution are stated. In the following sections, evaluations were made on the relationship of the conciliation institution with the principles of criminal and criminal procedure law, within the framework of the legislation and views in the and doctrine.

Key Words: Conciliation, Reconciliation, Principles of Criminal Law, Principles of Criminal Procedure Law, Right to a Fair Trial, Principle of Publicity

1. GİRİŞ

İlk olarak Anglo-Sakson ülkelerinde görülmeye başlanan onarıcı adalet kavramı, klasik olarak nitelendirilen ceza yargılamalarının eleştirilmeye başlaması ile birlikte uluslararası toplumda ve bu bağlamda birçok ülkede yer edinmeye başlamıştır. Uzlaştırma kurumu onarıcı adalet anlayışının en bariz uygulamalarından birisidir. Uzlaştırma kurumu ile birlikte

cezalandırıcı adalet anlayışından ziyade onarıcı adalet anlayışı kapsamında daha etkin ve verimli bir süreç hedeflenmektedir.¹

Klasik ceza yargılamalarında taraflar pasif bir rol üstlenmekte iken uzlaştırma kurumunda taraflar sürecin her aşamasında aktif bir şekilde rol alarak özgür iradeleri çerçevesinde karar vermektedirler. Bu bağlamda taraflar uzlaşma ya da uzlaşmama, görüşmelere karşılıklı veya münferit şekilde katılım sağlama, edimin kapsamını belirleme gibi hususlarda kimse tarafından zorlanamamakta olup hür bir şekilde hareket edebilmektedirler.

Ülkemizde uzlaştırma kurumuna ilişkin düzenlemelere ilk olarak 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 73/8. ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 253-255. maddelerinde yer verilmiştir. Devam eden süreçte yapılan kanun değişiklikleri neticesinde uzlaştırmaya ilişkin hükümler TCK'dan kaldırılarak sadece CMK'da düzenlenmiş, uzlaştırmada kavramsal değişikliğe gidilmiş ve uzlaştırma kapsamındaki suçların sayısı arttırılmıştır.

Ceza yargılamasında amaç failin gerçekleştirmiş olduğu eylem ile meydana gelen suç karşılığında faili cezalandırmak iken onarıcı adalet bağlamında uzlaştırma kurumunda öncelikli amaç mağdurun mağduriyetinin giderilmesidir. Bu bağlamda uzlaştırma kurumunda suç ve cezadan ziyade meydana gelen zarar ve ne şekilde giderilebileceği önemsenmektedir. Uzlaştırma kurumunun ceza ve ceza muhakemesi hukuku ilkelerinin bir kısmı ile uyum içerisinde olmadığı ileri sürülse de uzlaştırmanın genel manada söz konusu ilkeler ile uyumlu olduğu, öte yandan özellikle mağdur ve fail açısından faydaları göz önüne alındığında uzlaştırma kurumunun ceza muhakemesi açısından olmazsa olmaz nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

Çalışmamızın ilk bölümünde uzlaştırmanın tanımı, hukuki niteliği, amacı ve faydalarına yer verilmiş olup ikinci bölümünde uzlaştırmanın ceza ve ceza muhakemesi hukuku ilkeleri ile olan ilişkisi açıklanmıştır.

2. UZLAŞTIRMA KURUMU

2.1. UZLAŞMA VE UZLAŞTIRMA KAVRAMLARI

Uzlaşma terimi sözlükte, “uzlaşmak durumu, uyuşma, uzlaş, uzlaşım, mutabakat, konsensüs” olarak tanımlanmıştır.² 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu³’nda İkinci Kısım Birinci Bölüm’ün başlığı “uzlaşma” olarak düzenlenmiş, CMK. m. 253 ise “uzlaştırma” olarak adlandırılmıştır. CMK’nın “Tanımlar” başlıklı ikinci maddesinde ve devamındaki bölümlerde, uzlaşmanın tanımına ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bununla birlikte, Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği⁴’nde, uzlaşma ve uzlaştırma kavramlarına ilişkin

¹ Erçağ Metiner, Enes Köken, “Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliğine İlişkin Değerlendirmeler”, Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.5, S. 2, 2019, s. 226.

² <https://sozluk.gov.tr> (E.T.: 01.05.2020)

³ 17.12.2004 tarihli Resmî Gazete, s. 25673 (Kısaca: CMK)

⁴ 05.08.2017 tarihli Resmî Gazete, s. 30145 (Kısaca: Yönetmelik)

tanımlara yer verilmiştir. Yönetmelik m. 4/1-j’de uzlaşma, “*uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle şüpheli veya sanık ile mağdur veya suçtan zarar görenin Kanun ve bu Yönetmelikteki usul ve esaslara uygun olarak anlaşmış olmaları*” şeklinde tanımlanmıştır.

Uzlaştırma kavramı ise sözcük olarak, “*Uzlaştırmak işi*” anlamına gelmektedir.⁵ Terimsel açıdan değerlendirildiğinde doktrinde birçok anlamı bulunmakla birlikte, uzlaştırma kapsamında bulunan bir suça ilişkin soruşturma yürütülmesinin ardından suçun işlendiğine dair yeterli şüphenin oluşması durumunda, Cumhuriyet Başsavcılığı Uzlaştırma Bürosu tarafından görevlendirilen uzlaştırıcı vasıtasıyla tarafların bir araya getirilip müzakereler yapılması suretiyle anlaşmalarının sağlanması ve söz konusu uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması faaliyetini uzlaştırma olarak tanımlamak mümkündür.⁶

Uzlaştırmayı, oluşan mağduriyetin veya ortaya çıkan zararın acısını paylaşmak, söz konusu durumun nedenini ve nasılımı karşılıklı olarak anlamak amacıyla güvenli hale getirilmiş, sağlıklı bir ortamda olayın taraflarının bir araya getirilerek suçun sonuçlarının kişiler açısından değerlendirildiği bir usul olarak da nitelendirmek mümkündür.⁷ Tıpkı uzlaşma kavramı gibi CMK’da tanımı bulunmayan uzlaştırma, Yönetmelik m. 4/1-k’da “*uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeni ile şüpheli veya sanık ile mağdur, suçtan zarar gören veya kanuni temsilcisinin Kanun ve bu Yönetmelikteki usul ve esaslara uygun olarak uzlaştırmacı tarafından anlaşılmaları sureti ile uyuşmazlığın giderilmesi süreci*” olarak tanımlanmıştır.

Uzlaşma kelimesinin Latince karşılığı “*conciliation*” kelimesi “düşüncede birleşme” veya “bir araya getirme” anlamlarına gelen “*conciliare*” kelimesinden türetilmiştir.⁸ Uzlaştırma kavramının karşılığı ise Anglo Sakson hukukunda kullanılan ve mağdur – fail arabuluculuğu anlamına gelen “*victim-offender mediation*” şeklindedir.⁹

Uzlaştırma, meydana gelen uyuşmazlığın ceza muhakemesine ait yollar dışında çözülmek suretiyle muhakemenin sona erdirilmesini sağlamaya yönelik bir yöntemdir.¹⁰ Anayasa Mahkemesi bir kararında¹¹ uzlaştırmayı, mağdurun tatmin edilmesi neticesinde uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasını hedefleyen, tarafların uzlaşmalarıyla birlikte soruşturma ya da kovuşturmanın ortadan kaldırılmasını sağlayan bir kurum olarak tanımlamıştır. Yargıtay¹² ise uzlaştırmayı; taraflar arasında meydana gelen uyuşmazlığı adli makamların denetimi çerçevesinde ancak yargı dışı yollarla çözmeyi amaçlayan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi

⁵ <https://sozluk.gov.tr> (E.T.: 01.05.2020)

⁶ Raif Bıkmaz, *Uzlaştırma: Ceza Yargılamasında Alternatif Çözüm*, Simya Yayınları, İstanbul, 2018, s. 27- 28.

⁷ Ekrem Çetintürk, *Onarıcı Adalet ve Ceza Adalet Sisteminde Uzlaştırma*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 102.

⁸ Ali İhsan İpek, Engin Parlak, *Ceza Muhakemesinde Uzlaşma*, B. 3, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 3.

⁹ Çetintürk, s. 102

¹⁰ Cumhur Şahin, Neslihan Göktürk, *Ceza Muhakemesi Hukuku II*, B.12, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 212.

¹¹ AYM’nin 01/10/2009 tarihli, 2006/106 E., 2009/124 K. sayılı kararı.

¹² YCGK’nın 10/07/2018 tarihli, 2018/35 E., 2018/337 K. sayılı kararı.

olarak tanımlamış, aynı kararda, uzlaşma sağlandığında devletin ceza soruşturmasından veya kovuşturmasından vazgeçtiği belirtilmiştir.

Doktrinde farklı açılardan değerlendirilmek suretiyle uzlaştırma kavramının birçok tanımı yapılmıştır.¹³ Uzlaştırma, tarafsız bir uzlaştırmacının yönetiminde, mağdur ile failin barıştırılması, bir edim konusunda anlaşmalarının sağlanması ve zararın giderilmesi yöntemidir.¹⁴ Uzlaştırma, görece hafif olan suçlarda, suç neticesinde bozulan toplumsal düzeni tarafların barıştırılması suretiyle yeniden tesis eden, mağdurun mağduriyetinin giderilmesi neticesinde adaleti sağlayan, yaptırım benzeri bir kurumdur.¹⁵

Uzlaştırma kavramı, Türk Ceza Hukuku kapsamında ilk kez 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu¹⁶ ve CMK'da yapılan düzenlemeler ile ele alınmıştır. İlk etapta, uzlaştırma kurumu için “uzlaşma” kavramı kullanılırken, taraflardan bağımsız olarak süreci idare edecek kişi “uzlaştırıcı” olarak tanımlanmıştır.¹⁷ 5560 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun¹⁸ çerçevesinde gerçekleştirilen düzenlemeler sonucunda, “uzlaşma”, “uzlaştırma” ve “uzlaştırmacı” terimlerine yer verilmiştir. 6763 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun¹⁹ ile CMK m. 253 başlığı için “uzlaşma” yerine “uzlaştırma” kelimesi kullanılmıştır.²⁰ İlgili değişikliğin yerinde olduğu, zira uzlaşma kavramı ile uzlaştırma süreci sonunda olumlu bir neticeye varılmasının ifade edildiği, olumsuz durum olan uzlaşamaması halinin ise anlam açısından değerlendirildiğinde kapsam dışında kalabileceği, oysa söz konusu süreç sonunda her iki ihtimalin de bulunduğu ifade edilmektedir.²¹

Sonuç olarak, uzlaştırma ve uzlaşma terimleri farklı kavramlardır. Uzlaştırma, belirli suçlar açısından öngörülmüş, tarafların kurallar ve yöntemler dahilinde söz konusu uyuşmazlığa çözüm aradıkları, bağımsız ve tarafsız uzman kişinin yönettiği bir süreçtir. Uzlaşma ise, söz konusu süreç sonunda tarafların uyuşmazlık konusu hakkında anlaşması, uyuşmazlığın çözüme kavuşması anlamına gelmektedir. Yani, uzlaştırma ile süreç belirtilirken, uzlaşma ile sonuç ifade edilmektedir. İlgili süreç sonunda uzlaşamaması ihtimali de bulunduğu için, inceleme konumuz olan kurum açısından uzlaşma yerine uzlaştırma kavramının kullanılması isabetli olmuştur.

¹³ Berrin Akbulut, Murat Aksan, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma*, B. 2, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 28.

¹⁴ Veli Özer Özbek, Koray Doğan, Pınar Bacaksız, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, B. 14, Ankara, 2021, s. 835.

¹⁵ Feridun Yenisey, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Hakkında Temel Bilgiler*, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Özel Sayı 1, 2010, s. 8. (Kısaca: Özel Sayı)

¹⁶ 12.10.2004 tarihli Resmî Gazete, s. 25611 (Kısaca: TCK)

¹⁷ Dilara Arıç, *Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2020, s. 3.

¹⁸ 19.12.2006 tarihli Resmî Gazete, s. 26381. (Kısaca: 5560 s. Kanun)

¹⁹ 02.12.2016 tarihli Resmî Gazete, s. 29906. (Kısaca 6763 s. Kanun)

²⁰ Arıç, s. 3.

²¹ Meral Ekici Şahin, Kürşat Yemenici, “6763 sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler Işığında Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma”, ERÜHFD, C.XIII, S.1, 2018, s. 448.

2.2. UZLAŞTIRMA KURUMUNUN HUKUKİ NİTELİĞİ

Uzlaştırma kurumu CMK’da düzenlendiği ve ceza yargılamasını engeller bir fonksiyonu bulunduğu için yargılama hukuku kurumudur. Öte yandan, suç konusu eylemi gerçekleştiren failin devlet ile olan ceza ilişkisini sona erdirdiği için ceza hukuku kurumudur.²²

Yargıtay, yapısı ve sonuçları bakımından hem maddi hem de usul hukuku kuralları barındırdığı için uzlaşmayı karma nitelikli bir kurum olarak tanımlamıştır.²³ Uzlaştırma kurumunun karma niteliğe sahip olmasının temelde iki sonucu bulunmakta olup bunlardan birincisi, zaman bakımından uygulamaya ilişkindir. Buna göre, ceza adalet sistemi ve TCK ile CMK düzenlemeleri gereğince failin lehine olan bir düzenleme geçmişe yönelik uygulanabileceğinden uzlaştırmanın kapsamını genişleten düzenlemeler de geçmiş eylemler açısından da uygulanabilecektir. Uzlaştırmanın karma nitelikli olmasının diğer önemli sonucu ise kıyas yasağı hususu ile ilgilidir. Muhakeme kurallarında kıyas yasak değilken, ceza kurallarında kıyas yasağı bulunduğundan; uzlaştırma uygulamaları bakımından kıyas yapmak mümkün değilken, uzlaştırma usulü açısından kıyas yapılabileceği belirtilmiştir.²⁴

Uzlaştırma kurumunun muhakeme benzeri bir işlevi bulunmakla birlikte, şekli ceza hukuku yönünden bakıldığında uzlaştırma sürecinde görev alan uzlaştırmacının iddia veya savunma makamı şeklinde bir rolünün bulunmadığı görülmektedir. Uzlaştırma neticesinde taraflar arasındaki uyuşmazlığın finansal yönünün belirlenen edim ile giderilmesi nedeniyle uzlaştırma kurumunun yargılama benzeri bir yönünün olduğu söylenebilmekteyse de süreç boyunca uyuşmazlığın esas yönünden incelenmemesi nedeniyle tam bir yargı görevinin ifa edildiği söylenemeyecektir.²⁵

Uzlaştırma süreci yargılama makamlarının gözetimi ve denetimi altında sürdürülmekle birlikte, ilgili süreçte devletin yargılama yetkisi dışına çıkılarak taraflar arasında çözüme ulaşılmaktadır. Uzlaştırmanın teknik açıdan soruşturma veya yargılama işlemi olmadığını söylemek mümkündür. Yargıtay da bir kararında²⁶ uzlaştırma işlemlerinin soruşturma işlemi olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığını, uzlaştırmanın tarafların iradeleri ile sürdürecekleri bir yasal barış yolu olduğunu belirtmiştir.²⁷

Uzlaştırma kurumunun hukuki niteliği hakkında farklı görüşler mevcuttur. Fail hakkında yargılama yapılmasını önlemesi nedeniyle muhakeme hukuku işlemi olduğu belirtilmekle birlikte fail ile kamu otoritesi arasında devam eden adli süreci sona erdirdiğinden maddi ceza

²² Ali Parlar, Muzaffer Hatipoğlu, *Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu*, C. 2, Yayın Matbaacılık, Ankara, 2008, s. 1576

²³ YCGK’nın 30/10/2007 T., 2007/200 E., 2007/219 K. sayılı kararı.

²⁴ Erdal Yerdelen, *Uzlaştırmanın Esasları*, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Eğitim Kitabı, Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ocak 2018, s. 25.

²⁵ Nurullah Kunter, Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoğlu, *Muhakeme Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, B. 18, Beta Basım, İstanbul, 2010, s. 1233

²⁶ Yargıtay 4. CD.’nin 31/01/2007 tarih, 2006/9889 E., 2007/970 K., 2006-233199 Tebliğname numaralı kararı.

²⁷ Seydi Kaymaz, Hasan Tahsin Gökcan, *Uzlaşma ve Önödeme*, B. 2, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 50.

hukukuna ilişkin bir kurum olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu durumda adli süreç şekli bir işlemde ötürü son bulduğundan uzlaştırmanın muhakeme hukuku özelliği öne çıkan bir kurum olduğunu söylemek doğru olacaktır. Uzlaştırma kurumunun önce TCK'da düzenlendikten sonra 5560 s. Kanun değişikliği ile CMK'ya alınmasının bu tespiti doğruladığı söylenmektedir.²⁸

Başka bir görüşe göre; uzlaştırma kamu gücünün cezalandırma yetkisini ortadan kaldırdığından maddi ceza hukuku kapsamında davanın düşmesine yol açan nedenlerden biridir ve tarafların uzlaşması durumunda şikayetten vazgeçme neticesinde meydana gelen sonuçlar ortaya çıkacaktır.²⁹ Yargıtay'ın bir kararında³⁰ uzlaştırmanın şekli anlamda bir ceza yargılaması kurumu olduğu, fail hakkında adli süreci sonlandırması nedeniyle maddi ceza hukuku bağlamında da değerlendirilmesi gerektiği, bu bağlamda kesinleşmiş ilamlar yönünden hükmün infazının durdurulması ve uzlaştırma yoluna başvurulması gerektiği belirtilmiştir. Uzlaştırma süreci neticesinde tarafların uzlaşmasıyla birlikte devletin yargılama ve ceza verme yetkisi ortadan kalktığından, uzlaştırma kurumunun maddi ceza hukuku yönünün ağır bastığından bahisle TCK'da düzenlenmesinin isabetli olacağını ileri süren görüşler de mevcuttur.³¹

Kanaatimizce, her ne kadar uzlaştırma halihazırda CMK'da düzenlenmiş ise de sadece düzenlendiği yere bakılarak uzlaştırmanın hukuki niteliği hakkında kesin yorumlar yapmak sağlıklı olmayacaktır. Yargıtay'ın müstekar uygulamalarında da belirtildiği üzere, uzlaştırma hem ceza hukukuna hem de ceza muhakemesi hukukuna ait özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Uzlaştırma süreci işletilmeden yargılamaya devam edilememesi uzlaştırmanın muhakeme hukuku niteliğini öne çıkarırken, fail ile devlet arasındaki ceza ilişkisini sonlandırması ise uzlaştırmanın ceza hukuku niteliğini göstermektedir. Bu bağlamda uzlaştırma hukuki anlamda karma nitelikli bir kurumdur.

2.3. UZLAŞTIRMA KURUMUNUN AMACI

Onarıcı adalet uygulaması olarak uzlaştırma kurumunun amacı, tarafların suç konusu eylem ve suça ilişkin süreç hakkında karşılıklı olarak sorularına cevap bularak birbirlerini anlamaları ve suç nedeniyle ortaya çıkan maddi ve manevi zararların karşılıklı anlaşma ile giderilmesidir.³² Uzlaştırma sürecinde amaç, bir yargı kararına ulaşmak değil, tarafların bir araya gelerek kendi iradeleriyle kabul edilebilir bir neticeye ulaşmayı denemeleridir.³³ Uzlaştırma kurumunun temel amacının taraflar arasında barışın sağlanması olduğu ifade edilmektedir.³⁴ Uzlaştırma

²⁸ Nur Centel, Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 12. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2015, s. 512.

²⁹ Mahmut Kaplan, *Onarıcı Adalet ve Türk Ceza Hukukuna Yansımaları*, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.5, S. 1, Haziran 2015, s. 80.

³⁰ Yargıtay 15. CD.'nin 15/05/2017 tarihli, 2017/17116 E., 2017/10836 K. sayılı kararı.

³¹ Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 9.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s.849.

³² Mustafa Serdar Özbek, *Onarıcı Adalet, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Eğitim Kitabı*, Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ocak 2018, s.11.

³³ Cankız Ceylan, *Ceza Muhakemesinde Uzlaşma Kurumu ve Uzlaştırma Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2020, s. 13.

³⁴ Yenisey, Özel sayı, s. 9.

kurumunun bir diğer amacı, şüpheli ya da sanığın eylemlerinin ne gibi sonuçlara yol açtığını daha iyi anlamaları için bizzat mağdurla iletişim kurmalarınıdır.³⁵ Böylece, kişi davranışının sonuçlarını daha net görebilecektir. Ayrıca mağdurlar da bu tür iletişim kanalları sayesinde olay neticesinde oluşmuş travmaları daha kolay atlayabileceklerdir.³⁶

Uzlaştırma kurumunun tek amacı mağdurun mağduriyetini gidermek veya şüpheli ya da sanığı ıslah etmek değildir. Uzlaştırma kurumu ile meydana gelen uyuşmazlığın giderilmesi neticesinde toplumsal barışın sağlanması, her iki tarafın da sürece aktif olarak ve etkin bir biçimde katılımı neticesinde ceza adalet sisteminin kişiselleştirilmesi de amaçlanmaktadır.³⁷ Uzlaştırma kurumu ile suç neticesinde meydana gelen tüm olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve tarafların da tatmin edileceği şekilde kamu düzeninin yeniden tesisi amaçlanmaktadır.³⁸

Yargıtay bir kararında³⁹ uzlaştırma kurumunun amacının kural olarak, failin kendi eyleminin sonuçlarını görmesi ve bizzat anlaması için, mağdur ile fail arasında doğrudan iletişim kurulması olduğunu belirtmiştir. Kararın devamında, uzlaştırmanın amacının mağdurun yararının gözetilmesi ve tatmini, failin eylemi neticesinde meydana gelen suça karşı salt ceza yaptırımını yerine mağdurun zararının giderilmesi ve onarma hususuna ağırlık verilmesi olduğu ifade edilmiştir. Uzlaştırma ile mahkemelerin iş yükü ve yoğunluğunun azaltılması da amaçlanmaktadır.⁴⁰ Bu husus sadece, ceza mahkemeleri yönünden değil hukuk mahkemeleri yönünden de geçerlidir. Zira, uzlaşma sağlanır ise, mağdurun zararını tazmin etmesi amacıyla hukuk mahkemelerinde dava açması da gerekmeyecektir. Doktrinde mahkemelerin iş yükünü azaltmanın uzlaştırmanın en temel amacı olduğu ifade ediliyorsa da bu hususun amaçtan ziyade uzlaştırma kurumunun sonuçlarından biri olarak da belirtilebilmesi mümkündür.⁴¹

2.4. UZLAŞTIRMA KURUMUNUN FAYDALARI

Uzlaştırma kurumunun faydaları; mağdur, fail, toplum ve ceza yargılaması açısından ayrı ayrı belirtilebilir. Bu kapsamda öncelikle mağdur açısından değerlendirecek olursak, uzlaştırma ile mağdurun sürece aktif bir şekilde katılımı sağlanacak ve mağdur kendi iradesi çerçevesinde süreci yönlendirebilecektir. Ayrıca, ceza yargılamasına göre çok daha kısa bir zamanda zararı tazmin edilebilecek, mağduriyeti giderilebilecektir. Mağdur, fail ile iletişim kurarak ona kendini daha net bir şekilde anlatabilecek, uyuşmazlık konusu olay nedeniyle yaşamış olduğu korku ve gerginlik duygularını rahat bir şekilde atabilecektir.⁴²

³⁵ Adalet Bakanlığı - UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), *Ceza Uyuşmazlıklarında Uzlaşma El Kitabı*, Ankara, 2009, s.13. (Kısaca: Bakanlık – UNDP)

³⁶ Ceylan, s. 13.

³⁷ Çetintürk, s. 105.

³⁸ Ümit Çelebi, *Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları Işığında Uzlaştırma*, Bursa Barosu Dergisi, S. 103, 2018, s. 67.

³⁹ Yargıtay 17. CD.'nin 27/11/2017 T., 2017/5072 E., 2017/14611 K. sayılı kararı.

⁴⁰ İpek, Parlak, s. 32.

⁴¹ Ceylan, s. 14.

⁴² Bakanlık, UNDP, s. 33.

Fail açısından faydalarına değinecek olursak, her şeyden önce yargısal anlamda bir cezaya mahkûm olmayacağı için sabıkası olumsuz etkilenmeyecektir.⁴³ Kendisinin de aktif olduğu süreçte, kendisi tarafından da onaylanan bir yaptırım ya da edim belirlenecek, bu süreçte mağdurla iletişim kurabileceği için onu daha iyi anlayabilecektir. Bunun sonucunda da mağdurun kendisine karşı intikam duyguları engellenmiş olacaktır. Uzlaştırma kurumun toplum açısından faydaları ise, toplumsal barış ve huzur ortamının sağlanmasına katkıda bulunması, adalete olan inancın ve güvenin artması ve failin topluma kazandırılması şeklinde sayılabilir. Son olarak, ceza yargılaması açısından uzlaştırmanın faydalarına değinmek gerekirse, öncelikle hem savcılıkların hem ilk derece ceza ve hukuk mahkemelerinin hem de yüksek mahkemelerin iş yükü ve yoğunluğu azalmaktadır. Ayrıca, ceza yargılamalarına oranla çok daha kısa sürede ve çok daha az masrafla uyuşmazlıklar çözüme kavuşturulmaktadır.⁴⁴

3. UZLAŞTIRMA KURUMUNUN CEZA VE CEZA MUHALEMESİ HUKUKU İLKELERİ İLE İLİŞKİSİ

3.1. Uzlaştırma ve Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı, demokratik hukuk devleti ilkesi ile insan onurunun korunması kavramlarından doğmuş, yargılamaya ilişkin en temel haklardan biri niteliğindedir.⁴⁵ Adil yargılanma hakkı, bütün yargılama kolları açısından geçerli olan, vazgeçilmesi mümkün olmayan, temeli etik kurallara dayanan usuli bir güvence veya şart olarak tanımlanabilir.⁴⁶ AİHS m. 6'da adil yargılanma hakkına yer verilmiş olup sözleşmeye taraf olmamız hasebiyle Anayasa'da da adil yargılanma hakkı düzenlenmiştir. Adil yargılanma hakkı kavramı, AY. m. 36/1'de "*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*" şeklinde belirtmek suretiyle Anayasal bir düzenleme haline gelmiştir. CMK 160/2'de ise Cumhuriyet savcısının adil bir yargılama yapılabilmesi için şüphelinin lehine ve aleyhine olan bütün delilleri toplamakla ve şüphelinin haklarını koruma yükümlü olduğu belirtilmiştir.⁴⁷

AİHM kararlarına göre adil yargılanma hakkı bağlamında; kanunla kurulmuş mahkeme, bağımsızlık ve tarafsızlık, aleniyet, makul sürede yargılama, silahların eşitliği, denetim şeklindeki altı unsurun birlikte göz önünde bulundurulması şarttır.⁴⁸ Adil yargılama ceza muhakemesinin en temel amacı olup CMK'nın her maddesi bu amaç göz önünde

⁴³ Mustafa Aydın Aşık, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 21.

⁴⁴ Bakanlık, UNDP, s. 35.

⁴⁵ Uğur Ersoy, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Aleyhe Değiştirme (reformatio in peius) Yasağı*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 161.

⁴⁶ Süha Tanrıver, "*Hukuk Yargısı Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.53, 2004, s.192.

⁴⁷ Erdal Yerdelen, Mustafa Serdar Özbek, Şeyda Altuntaş, Burak Boz, Dilek Özge Erdem, Berna Ayşen Yılmaz, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 80.

⁴⁸ Bahri Öztürk, Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Özdem Sırma Gezer, Yasemin F. Saygılar Kırıt, Esra Alan Akcan, Efser Erden Tütüncü, Özdem Özaydın, Derya Altınok Villemin, Mehmet Can Tok, *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncellenmiş 8. Baskı Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 77.

bulundurulacak düzenlenmiştir.⁴⁹ Adil yargılama kavramı ile anlatılmak istenen, yargılama neticesinde verilecek hükmün adalete veya hakkaniyete uygun olmasından ziyade hükmün adalete uygun olmasını sağlayacak yargılamanın adalete uygun bir şekilde yürütülmesidir.⁵⁰

Uzlaştırma kurumu ile yargılamaların hızlandığı ve mağdurun mağduriyeti giderilerek cezai uyuşmazlığın taraflar arasında çözümüne olanak sağlanması neticesinde yargılama makamlarının iş yükünün azaldığı hususları göz önüne alındığında uzlaştırmanın makul sürede yargılanma hakkına olumlu katkılarına olduğu aşikârdır. Uzlaştırma sürecinin işletilmesiyle mağdurun tatmini bir an önce sağlanacak, fail ise ceza tehdidi ile karşı karşıya kalmaktan bir an önce kurtulacak, böylece uyuşmazlığın her iki tarafının da makul sürede yargılanma hakkı göz önüne alınmış olacaktır. Adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirildiğinde şüphelinin veya sanığın uzlaşma konusunda karşı tarafın veya yargılama makamlarının baskısı altında kalmaması gerekmektedir.⁵¹ Bu bağlamda soruşturma aşamasında Cumhuriyet savcısı, kovuşturma aşamasında ise mahkeme yerine tarafsız bir uzlaştırmanın uzlaştırma sürecini yürütecek olması yerinde olmuştur.

Hâkimin bağımsızlığı ve tarafsızlığı adil yargılanma hakkının gereğidir.⁵² Bu doğrultuda CMK'nın 34. maddesi ve devamında hakimin reddi ve çekinme sebeplerine yer verilmiştir. Uzlaştırma kurumunda bağımsızlık ve tarafsızlığın sağlanabilmesi açısından ise CMK ve Yönetmelikte birtakım düzenlemeler yapılmıştır. CMK'nın 253/10 madde ve fıkrasında hakimin davaya bakamayacağı durumlar ve reddini gerektiren nedenlerin uzlaştırma için de uygulanacağı belirtilmiş olup Yönetmeliğin 28. maddesinde de aynı düzenlemeye yer verilmiştir. Yönetmelik madde 6'da "etik ilkeler" başlığı altında ise uzlaştırmanın görevini yürütürken bağımsız ve tarafsız olması gerektiği belirtilmiştir. Hakim ve mahkemelerin bütün kararlarının gerekçeli olması zorunluğu CMK m. 34'te düzenlenmiş olup ilgili düzenleme adil yargılanma hakkı bağlamında kararların denetiminin sağlanmasına yöneliktir.⁵³ CMK m. 253/23'te ise tarafların uzlaşması neticesinde verilecek kararlara karşı kanun yolunun açık olduğu belirtilerek uzlaştırma kurumu açısından da denetim mekanizmasının öngörüldüğü ortaya konulmuştur.⁵⁴

Silahların eşitliği ilkesi adil yargılanma hakkı kapsamında önem arz eden bir diğer ilke olup AİHM kararlarında silahların eşitliği ilkesine riayet edilmesi açısından uyuşmazlığın taraflarının iddia ve savunmalarını eşit ve karşılıklı bir şekilde sunabilmeleri ve taraflar arasında oluşturulacak dengenin yargılamanın bütün safhalarında devam ettirilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁵⁵ Doktrinde yer alan bir görüşe göre uzlaştırma kurumunda amaç uyuşmazlığın taraflarının tatmin edilmesi olduğundan ve klasik ceza yargılamasındaki gibi suçun kanıtlanması için başvurulması gereken araçlara erişim söz konusu olmadığından

⁴⁹ Öztürk, Tezcan, Erdem vd., s. 77.

⁵⁰ Yerdelen, Özbek, Altuntaş vd., s. 80.

⁵¹ Yerdelen, Özbek, Altuntaş vd., s. 84.

⁵² Arıç, s. 37.

⁵³ Arıç, s. 38.

⁵⁴ Yerdelen, Özbek, Altuntaş vd., s. 86.

⁵⁵ Yener Ünver, Hakan Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 16. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s. 51

silahların eşitliği ilkesinden bahsedilmesi mümkün değildir. Diğer bir görüşe göre ise uzlaştırma sürecinde taraflar arasında bir denge kurulduğu için uzlaştırma kurumu silahların eşitliği ilkesine uygundur.⁵⁶ Kanımızca, silahların eşitliği ilkesi ile uyuşmazlığın taraflarının eşit ve dengeli bir şekilde iddia veya savunmalarını ileri sürmelerinin gerekliliği vurgulanmakta olup bu bağlamda tarafsız bir uzlaştırıcı tarafından yürütülen uzlaştırma sürecinde silahların eşitliği ilkesine uygun hareket edilmektedir.

AIHM kararlarında, kişinin mahkemeye başvurmadan yani klasik ceza yargılamasını tercih etmekten feragat ederek alternatif uyuşmazlık çözüm yollarını tercih etmesinin mümkün olduğunu, ancak bu tercihin kişinin kendi isteği doğrultusunda olması, yani zorlama sonucunda olmaması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁷ Yine bir diğer AIHM kararında, suç isnadı altında bulunan kişinin veya suç konusu eylemin yöneldiği kişinin uzlaşma yönündeki kararının özgür irade kapsamında alınmış olması şartıyla, ceza yargılamasına başvurma hakkından vazgeçmesinin mümkün olabileceği belirtilmiştir.⁵⁸

Uzlaştırma kurumunun adil yargılanma hakkı ile bazı yönlerden uyumsuz olduğuna yönelik iddialar bulunsa dahi mağdurun pasif olarak katılım sağladığı klasik ceza yargılaması ile mukayese edildiğinde, uzlaştırma ile çok daha kısa sürede mağdurun zararının giderilebileceği ve sonuç olarak memnun edilebileceği, tarafların uzlaştırma sürecinde çok daha aktif olmaları gibi hususlar düşünüldüğünde uzlaştırma kurumunun adil yargılanma hakkı ile uyum içerisinde olduğu söylenebilecektir. Bununla birlikte, uzlaşmanın sağlanması için failin suçu işlediğine yönelik ikrarda bulunması şartının 5560 s. Kanun ile ortadan kaldırıldığı düşünüldüğünde, iki kavram arasındaki ilişkinin çok daha uygun bir hale geldiği aşikardır.⁵⁹ Aynı şekilde uzlaştırıcının uzlaştırma evrakını teslim almasının ardından belirli bir süre içerisinde uzlaştırma işlemlerini sonlandıracağı düzenleme altına alınarak makul sürede yargılanma ilkesine önem verilmiştir.⁶⁰ Sonuç olarak; uzlaştırma süreci tipik bir yargılama faaliyeti olmasa dahi yukarıda detaylarına yer verildiği üzere adil yargılanma hakkı ve bu hak kapsamında yer alan ilkeler uzlaştırma kurumu açısından da uygulanma alanı bulmaktadır.

3.2. Uzlaştırma ve Aleniyet İlkesi

Bir suç dolayısıyla yapılacak yargılamanın kapalı kapılar ardında gerçekleştirilmesi insan hakları ihlallerine yol açabileceği için, yargılamanın halk tarafından da izlenebilecek yerlerde yapılmasını ve yargılamaya ilişkin duruşma tutanaklarının halka açık olmasını ifade eden ilke aleniyet ilkesi, diğer bir deyişle halka açıklık ilkesidir.⁶¹ Aleniyet ilkesi, AY. m. 141 ve AIHS m. 6/1 kapsamında düzenlenmiş olup davaların herkese açık bir görülmesi ve hükmün de aynı şekilde aleni olarak verilmesi gerekliliği olarak belirtilmiştir. Ayrıca CMK m. 182'de

⁵⁶ Yerdelen, Özbek, Altuntaş vd., s. 88.

⁵⁷ Esra Aközek, *Türk Ceza Adalet Sisteminde Uzlaşma Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2016, s. 48.

⁵⁸ AIHM'nin Deweer- Belçika Kararı, 27.02.1980, Ser. A, No. 35, 2 EHRR 439, par. 49.

⁵⁹ Kaymaz, Gökcan, s. 88.

⁶⁰ Arıç, s. 39.

⁶¹ Ahmet Gökçen, Murat Balcı, M. Emin Alşahin, Kerim Çakır, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020 s. 128.

duruşmaların herkese açık olduğu ve hükmün aleni şekilde yapılan duruşmada açıklanması gerektiği düzenleme altına alınmıştır. CMK m. 182/2’de ise genel ahlak ya da kamu güvenliği açısından kesin olarak gerekli olan durumlarda duruşmanın kısmen ya da tamamen kapalı yapılabileceği, yani aleniyet ilkesinin sınırlandırılabilmesi belirtilmiş olup uzlaştırma kurumu ile ilgili herhangi bir özel düzenleme ya da istisna bulunmamaktadır.

Yargılamaların aleni olması sayesinde kamuoyu yargılama sürecini kontrol edebilecek, bir bakıma denetleyebilecek ve böylece yargılama makamlarının tarafsızlığı ve bağımsızlığı kamu vicdanı ile yüzleşme fırsatı bulacaktır. Aleniyet ilkesinin varlığı ve uygulanması doğrudan kamu düzeni ile ilgilidir ve demokratik toplumlarda adalet bu şekilde yerine getirilebileceği ifade edilmektedir. Soruşturma aşamasında masumiyet ilkesi gereğince ve delillerin sağlıklı bir şekilde toplanıp değerlendirilebilmesi amacıyla geniş ölçüde gizlilik ilkesi hakim olduğundan aleniyet ilkesi geçerli değildir⁶² ve bu husus Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği m. 27’de de belirtilmiştir.⁶³ Kovuşturma aşamasında ise yukarıda belirtildiği üzere aleniyet ilkesi geçerli olup bu bağlamda iddianamenin mahkemece kabul edildiği andan itibaren aleniyet ilkesine riayet edilmesi gerekecektir.

Uzlaştırma kurumunda aleniyet ilkesinin durumuna dair iki ayrı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, uzlaşma görüşmeleri kapalı kapılar ardında gerçekleştiği için aleniyet ilkesi ihlal edilmektedir. Diğer görüşe göre ise, aleniyet ilkesinin ceza yargılaması açısından aranan ve duruşmaları kapsayan bir ilke olduğu için uzlaştırma müzakerelerinde bu ilke ihlal edilmemektedir. Uzlaştırma müzakerelerinin gizli olarak yürütülmesi gerektiği CMK m. 253/13 ve Yönetmelik m. 32’de belirtilmiştir. Bu bağlamda uzlaştırmacı, taraflar ve müzakerelere katılan diğer kişiler uzlaştırma süreci esnasında yapılan açıklamaları, kendilerine aktarılan veya bir şekilde öğrenmiş oldukları olguları gizli tutmakla yükümlüdürler. Aynı şekilde uzlaştırma sürecinde taraflarca yapılan açıklamaların, sunulan belgelerin herhangi bir soruşturma, kovuşturma veya davada delil olarak kullanılması ya da müzakereye katılan kişilerin süreçte öğrenmiş oldukları bilgiler hakkında tanıklık yapmaları mümkün olmayacaktır. Uzlaştırma müzakerelerinin aleni olmamasının gizli görüşmelerin suçun ikrarına yol açabileceği, gizlilik içerisinde yürütülen görüşmelerde yargılama güvencesinin varlığının şüpheli olması iddiası gerekçe gösterilmekte ise de müzakerelerin gizlilik içerisinde yürütülmesindeki asıl amacın fail başta olmak üzere tarafları korumak olduğu düşünüldüğünde bu eleştirinin yerinde olmadığı değerlendirilmektedir.⁶⁴

Kanaatimizce, uzlaştırma kurumu bir alternatif çözüm yöntemi olduğundan yani yargılama faaliyeti kapsamında değerlendirilemeyeceğinden aleniyet ilkesine aykırılık teşkil etmemektedir. Kaldı ki, müzakerelerde uyuşmazlığın tarafları kendi hür iradeleriyle, kendi menfaatleri doğrultusunda ve uzman uzlaştırmacı eşliğinde görüşlerini ileri sürdükleri için herhangi bir hak kaybı da yaşanmamaktadır.

3.3. Uzlaştırma ve Hak Arama Hürriyeti İlkesi

⁶² Gökçen, Balcı, Alşahin vd., s. 129.

⁶³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050601-10.htm> E.T.:05/06/2022.

⁶⁴ Yerdelen, Özbek, Altuntaş vd., s. 84.

Hak arama hürriyeti, adil yargılanma hakkı kapsamının parçası olarak değerlendirilmekte olup AİHS m. 6 ve AY. m. 36'da yer alan düzenlemelerle koruma altına alınmıştır.⁶⁵ Hak arama hürriyetinin yargılama hukukunun en önemli güvencesi olduğu söylenmektedir.⁶⁶ Hak arama hürriyeti uzlaştırma kurumu açısından değerlendirilir ise, klasik ceza yargılamalarında ana gaye maddi gerçeğe ulaşmak olduğundan ve mahkemelerin iş yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda uzlaşma kurumu ile daha kısa bir zaman dilimi içerisinde mağdurun hakkı teslim edilerek tatmin edilebileceği görülecektir.

Doktrinde yer alan bir görüşe göre; her ne kadar uzlaştırma sürecinde failin birtakım hakları korunsun da fail suçu ve sorumluluğu kabul ederek en temel hakları olan savunma hakkı ve hak arama hürriyetinden vazgeçmektedir.⁶⁷ Kanaatimizce bu görüşün isabetli olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira her ne kadar uzlaştırma sürecinin başlatılması uygulayıcılar açısından zorunlu ise de sürecin devam ettirilmesi ve süreç sonunda uzlaşmanın sağlanması veya sağlanmaması tamamen tarafların iradelerine bağlıdır. Bu bağlamda uzlaştırma sürecinin her aşamasında tarafların süreci sonlandırarak klasik ceza yargılamasına devam edilmesini talep etme hakkı bulunmaktadır.⁶⁸

CMK m. 253/20'de belirtildiği üzere; uzlaştırma müzakereleri esnasında taraflarca yapılan açıklamalar, itiraflar ya da ikrarlar herhangi bir soruşturma, kovuşturma veya davada delil olarak kullanılamayacaktır. Böylece uzlaştırma kurumuna başvurulmuş olması tarafların hak arama hürriyetine hâle getirmeyecektir. Uzlaştırma sürecinin başlatılabilmesi için failin suçtan dolayı sorumluluğunu kabul etmesi şeklindeki düzenlemenin 5560 s. Kanun değişikliği ile kaldırılması da hak arama hürriyetinin korunması hususunda bilinçli bir tercih olmuştur.⁶⁹

Kanımızca uzlaştırma kurumunun hak arama hürriyetine aykırı bir yönü bulunmamaktadır. Yönetmelik m. 5'te açıkça belirtildiği üzere, uzlaştırma süreci tarafların özgür iradeleri doğrultusunda sürdürülecek, taraflar süreci başlattıktan sonra uzlaşma sağlanana dek kendi iradeleriyle süreci sonlandırabilecektir. Bu bağlamda uzlaştırma sürecinin işletilmesi muhakemenin sona erdiği anlamına gelmemektedir. Taraflar uzlaştırma sürecini sürdürmek istemediklerinde veya süreci devam ettirmelerine rağmen uzlaşamadıklarında klasik ceza yargılamasına devam edilecektir.

3.4. Uzlaştırma ve Re'sen Araştırma İlkesi

Re'sen araştırma ilkesi CMK m. 160'da,

“Cumhuriyet savcısı, ihbar veya başka bir suretle bir suçun işlendiği izlenimini veren bir hali öğrenir öğrenmez kamu davasını açmaya yer olup olmadığına karar vermek üzere hemen işin gerçeğini araştırmaya başlar. Cumhuriyet savcısı maddi gerçeğin araştırılması ve adil bir

⁶⁵ Hülya Tan, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 11.

⁶⁶ Yerdelen, Özbek, Altuntaş vd., s. 88.

⁶⁷ Soygüt Arslan, Mualla Buket, *Türk Ceza ve Ceza Usul Hukukunda Uzlaşma Kurumu*, 1. Baskı, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 58.

⁶⁸ Yerdelen, Özbek, Altuntaş vd., s. 88.

⁶⁹ Yerdelen, Özbek, Altuntaş vd., s. 89.

yargılamanın yapılabilmesi için, emrindeki adli kolluk görevlileri marifetiyle, şüphelinin lehine ve aleyhine olan delilleri toplayarak muhafaza altına almakla ve şüphelinin haklarını korumakla yükümlüdür.”

denmek suretiyle düzenlenmiştir. Bir suçun işlenmesinin ardından, herhangi bir şekilde haber alındıktan sonra soruşturma işlemleri başlatılır. Soruşturmanın mecburiliği olarak da adlandırılan bu ilke ile soruşturmanın kamusal yönü öne çıkmaktadır.⁷⁰ Soruşturmaya başladıktan sonra suçun uzlaştırma kapsamında olduğu anlaşılrsa dahi, Cumhuriyet savcısı maddi gerçeğin açığa çıkması için gerekli olan araştırma ve soruşturma işlemlerini yerine getirir.⁷¹ Bu husus, CMK m. 253/8’de “*Uzlaşma teklifinde bulunulması veya teklifin kabul edilmesi, soruşturma konusu suça ilişkin delillerin toplanmasına ve koruma tedbirlerinin uygulanmasına engel değildir.*” şeklinde ifade edilmiştir.

Cumhuriyet savcısı soruşturmaya konu suçun uzlaştırma kapsamında olduğunu tespit ettiğinde dosyayı doğrudan uzlaştırma bürosuna göndermemeli, toplanması gereken tüm delilleri toplayarak bir nevi soruşturma işlemlerini tamamlamalıdır. Zira, deliller toplandıktan sonra suçun vasfı değişerek uzlaştırma kapsamından çıkabilecektir⁷² veya deliller toplanmadan uzlaştırma süreci başlatıldığında failin delilleri karartma ihtimali olabilecektir.⁷³ Böyle bir durum da re’sen araştırma ilkesine aykırılık teşkil edecektir. Öte yandan şüphelinin üzerine atılı suç açısından gerekli araştırma yapılmadan, deliller toplanmadan ve sonuç olarak yeterli şüpheye ulaşmadan uzlaştırma yoluna başvurulması halinde bu durumun kötüye kullanılabileceği, kişilerin haksız kazanç sağlamak amacıyla başkalarına suç isnadında bulunabilecekleri ifade edilmektedir.⁷⁴

Kovuşturma aşamasında uzlaştırma yoluna başvurulacağı durumlarda ise mahkeme suça ilişkin araştırma yapmadan, yani re’sen araştırma ilkesini bırakarak dosyayı uzlaştırma bürosuna gönderecek, tarafların uzlaşması durumunda edimin niteliğine göre düşme veya hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verecektir. Bu yönüyle kovuşturma aşamasında uygulanan uzlaştırma kurumunun re’sen araştırma ilkesine aykırılık teşkil edeceği belirtilmektedir.⁷⁵

3.5. Uzlaştırma ve Kamu Davasının Mecburiliği İlkesi

Suç unsuru barındırabilecek bir fiilin gerçekleştirildiğinin haber alınması üzerine yetkili makamlar tarafından soruşturma işlemlerine başlanması, soruşturma neticesinde kovuşturmanın gerektiğine ilişkin yeterli şüphenin mevcut olması halinde kamu davasının açılması ve açılan davanın neticelenene kadar Cumhuriyet savcısı tarafından takibinin

⁷⁰ Centel, Zafer, s. 102.

⁷¹ Ebubekir Yıldırım, *6763 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler Işığında Türk Hukuk Sisteminde Uzlaştırma Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2019, s. 17.

⁷² Yıldırım, s. 17.

⁷³ Ceylan, s. 32.

⁷⁴ Centel, Zafer, s. 515.

⁷⁵ Ceylan, s. 32.

sağlanması kamu davasının mecburiliği ilkesi olarak ifade edilmektedir.⁷⁶ Kamu davasının açılabilmesi için kanuni şartların yanında kamu yararının da arandığı sistem ise takdirilik sistemi olarak adlandırılmaktadır.⁷⁷ Kamu yararı sistemi veya maslahata uygunluk olarak da ifade edilen bahse konu sistemde dava açılmasının suç nedeniyle ortaya çıkan zarardan daha fazla bir zarar oluşturacağı kanaati oluştuğunda görevli makam kamu davası açmama konusunda takdir yetkisine sahiptir.⁷⁸ Ceza muhakemesi hukukumuzda kamu davasının mecburiliği ilkesi uygulanmaktadır.

CMK m. 170/2'de, “*Soruşturma evresi sonunda toplanan deliller, suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturuyorsa; Cumhuriyet savcısı bir iddianame düzenler.*” şeklinde emredici bir hüküm yer almaktadır. İlgili hükümde de görüldüğü üzere, C. Savcısının yeterli şüphe olması durumunda iddianame düzenlemesi ve kamu davası açması mecburidir. Bahse konu düzenleme kamu davasının mecburiliği ilkesinin yansımasıdır.⁷⁹ CMK açısından kamu davasının mecburiliği kural olarak belirlenmişse de bazı istisnaları bulunmaktadır. Bunlar; ön ödeme, uzlaştırma, şahsi cezasızlık sebepleri, cezayı kaldıran etkin pişmanlık olarak belirtilebilir. Görüldüğü üzere, uzlaştırma kurumu da kamu davasının mecburiliğinin istisnaları arasındadır.⁸⁰

Uzlaştırma kurumunun kamu davasının mecburiliği ilkesiyle çelişip çelişmediği konusunda doktrinde iki farklı görüş bulunmaktadır. Uzlaştırmanın kamu davasının mecburiliği ilkesiyle çelişmediğini öne süren birinci görüşe göre uzlaştırma kurumunun kamu davasının mecburiliği sisteminin istisnalarından biri olduğu, istisnaların ise kaideyi bozmayacağı, uzlaştırma yoluna başvurulmasının başlı başına adı geçen sisteme aykırılık teşkil etmeyeceği, kaldı ki tarafların uzlaşamaması durumunda ceza yargılamasına devam olunarak duruma göre yine kamu davasının açılacağı ifade edilmektedir.⁸¹

Bizim de katıldığımız ikinci görüşe göre ise, uzlaştırma kurumu kamu davasının mecburiliği ilkesiyle çelişmektedir.⁸² Uzlaştırma kurumunda soruşturma dosyası uzlaştırma bürosuna gönderildikten sonra tarafların uzlaşması ve bahse konu uzlaşmanın hukuka uygun olması durumunda kovuşturma aşamasına geçilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda suçun işlendiğine ilişkin yeterli şüphenin mevcut olmasına rağmen kamu davası açılmayacak ve kamu davasının mecburiliği ilkesine aykırı bir durum ortaya çıkacaktır. Aynı şekilde kovuşturma aşamasında tarafların uzlaşması durumunda edime göre düşme veya hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verileceğinden yargılama sona ermiş olacaktır. Sonuç olarak; uzlaştırma kurumunda klasik ceza yargılamasının dışına çıkıldığı ve yargılama süreci bir nevi tarafların

⁷⁶ Öztürk, Tezcan, Erdem vd., s. 99.

⁷⁷ Mehmet Ata Çam, *Ceza Muhakemesi Kanunu'nda Uzlaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018, s. 54.

⁷⁸ Mualla Buket Soygüt, *Türk Ceza ve Ceza Usul Hukukunda Uzlaşma Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 82.

⁷⁹ Cumhur Şahin, “*Ceza Muhakemesinde Uzlaşma*”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1-2, 1998, s. 246.

⁸⁰ Şahin, s. 246.

⁸¹ Soygüt, s. 83.

⁸² Tan, s. 23.

iradelerine göre şekillendiği için kamu davasının mecburiliği ilkesi ile uyumlu olduğu söylemek mümkün değildir.

3.6. Uzlaştırma ve Eşitlik İlkesi

AY. m. 10'da, *“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.”* denilmek suretiyle eşitlik ilkesi düzenlenmiştir. Aynı şekilde TCK m. 3/2'de de ceza kanununun uygulanmasında herkesin eşit olduğu belirtilmiştir. Eşitlik ilkesi ile aynı konumda olan kişilerin kanunlar önünde aynı muamelelere tabi tutulması, kimseye ayrıcalık tanınmaması amaçlanmıştır.⁸³ Yargılama sürecinde eşitlik, tarafların usule uygun bir şekilde görüşmelere çağrılması, taraflara eşit biçimde söz verilmesi, her iki tarafa da görüşlerini açıklama ve belgeleri, delilleri inceleme imkanı verilmesi suretiyle sağlanmaktadır.⁸⁴ Eşitlik ilkesine uzlaştırma kurumuna ilişkin mevzuatta da yer verilmiştir. Yönetmelik m. 6/1-d'de *“Görevini yerine getirirken taraflar arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yapamaz, itibar ve güveni sarsıcı davranışlarda bulunamaz.”* demek suretiyle uzlaştırmanın taraflara eşit davranması gerektiği belirtilmiştir.

Eşitlik ilkesi ile amaçlanan aynı durumda ve şartta olanlara eşit muamelede bulunulmasını sağlamaktır. Örneğin; vergi yükümlülüğünün gelir durumuna bakılmaksızın herkese eşit şekilde belirlenmesi ve herkesten aynı miktarda vergi alınması durumunda eşitlikçi bir uygulamadan söz edilemeyecektir. Bu bağlamda eşitlik ilkesi ile mutlak bir eşitlik uygulaması amaçlanmamaktadır. Aynı durumda olanları farklı kurallara veya uygulamalara tabi tutmak eşitlik ilkesinin ihlalini doğuracaktır.⁸⁵ Uzlaştırma kurumu açısından eşitlik ilkesi düşünüldüğünde, ekonomik açıdan durumu çok iyi olan kişilerin, durumu iyi olmayan kişilere göre çok daha rahat bir şekilde yargılama safhasının olumsuz sonuçlarından kurtulabileceği belirtilmekte ve bu durumun eşitlik ilkesine aykırılık oluşturabileceği öne sürülmektedir.⁸⁶ Ancak, uzlaştırma kurumunun tamamen tarafların özgür iradesi çerçevesinde şekillendiği ve tarafların bu sürecin her aşamasında uzlaşmaktan vazgeçebileceği düşünüldüğünde, uzlaştırmanın eşitlik ilkesine aykırı olmadığını söylemek mümkündür.

Uzlaştırma kurumunun bazı suçlar açısından öngörülmesinin eşitlik ilkesine aykırı olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira eşitlik ilkesi ile amaçlanan aynı durumda olanlara eşit muamele edilmesini sağlamaktır. Mutlak eşitlik anlayışıyla hareket ederek tüm suçların uzlaştırma kapsamına alınması durumunda ağır suçları işleyenlerle hafif suçları işleyenler aynı değerlendirilecek, bu durum da devletin suç politikasına aykırılık teşkil edecektir.⁸⁷ Böyle bir uygulama ise hukuk tekniği açısından doğru olmayacağı gibi insanların ceza adalet sistemine olan inançlarını kaybetmelerine yol açacaktır.⁸⁸ Dolayısıyla uzlaştırma kurumu kapsamında

⁸³ Gökcan, Kaymaz, s. 90.

⁸⁴ Vahit Bıçak, *Suç Muhakemesi Hukuku*, 3. Baskı, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2013, s. 115.

⁸⁵ Bıçak, s. 115.

⁸⁶ Yıldırım, s. 20.

⁸⁷ Ceylan, s. 27.

⁸⁸ Soygüt, s. 81.

olan suçlar belirlenirken eylemin veya cezanın ağırlığı ya da ihlal edilen hukuki değer şeklindeki objektif kıstasların göz önüne alınması eşitlik ilkesine uygundur.⁸⁹

3.7. Uzlaştırma ve Masumiyet Karinesi İlkesi

Masumiyet karinesi, hakkında verilen hüküm kesinleşinceye dek sanığın lekelenmemesini ve suçlu muamelesine tabi tutulmamasını ifade eder.⁹⁰ Masumiyet karinesi ilkesi hukukun en önemli kavramlarından biri olup, AY m. 38, AİHS m. 6, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi m. 11 ve Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi m. 14’de düzenlenmiştir.⁹¹ İlgili düzenlemeler gereğince, suçlu olduğu yargı kararlarıyla sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamayacaktır.⁹² Ayrıca Yönetmelik m. 6/1-ç’de uzlaştırmacıya ilişkin, “*Masumiyet karinesi gereğince şüpheli ya da sanığın suçluluğu hakkında ön yargılı olamaz, şüpheli ya da sanığa karşı bir tavır takınamaz.*” düzenlemesine yer verilmiştir.

AYM bir kararında, uzlaştırma sürecinde failin suçtan doğan sorumluluğu kabullenmesinin ikrar olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir.⁹³ İlgili kararda da görüldüğü üzere, uzlaştırma kurumundaki sonuç kişinin masumiyet karinesine hanel getirmemektedir. Uzlaştırma sürecine ilişkin bir şart olarak öngörülmüş olan failin suçlu olduğunu kabullenmesi şeklindeki düzenleme, 5560 s. Kanun değişikliği ile kaldırılmıştır. İlgili değişiklik masumiyet karinesi ilkesi açısından yerinde olmuştur. Zira, henüz görüşmelere başlarken kişinin suçunu kabul etmesi, bu ilkeyi en baştan bertaraf eder niteliktedir. AYM kararında da ifade edildiği üzere, kişinin sorumluluk duyarak uzlaştırma süreci sonunda bir edimde bulunması onun suçlu olduğunu göstermez. Zira bir eylemin suç olarak değerlendirilmesi ile haksızlık barındırması farklı kavramlardır.⁹⁴

3.8. Uzlaştırma ve Adalet İlkesi

Adalet etik ve hukuki bir kavram olarak, herkesin fırsat eşitliğine sahip olması, herkese kişiliğini geliştirme konusunda olanak tanınması, herkesin kanunlar önünde eşit olması, hiçbir türlü keyfiliğin ve imtiyazın onaylanmaması, bu hususlara engel olacak maddi ve manevi unsurların ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir.⁹⁵ Adalet ilkesi, hukuk düzeninin tamamıyla ilgili değerler ölçüsü olarak başta hâkim daha sonra ise toplumun vicdanında vücut bulur. Genel anlamıyla hakkaniyet, hak ve nesafet olarak da isimlendirilebilir.⁹⁶

Uzlaştırma sürecinin sonunda uzlaşma sağlanırsa, mağdurun uğramış olduğu zararlar maddi ve manevî açıdan, çeşitli edimlerle giderilmektedir. Yani ceza hukukunun temel amaçlarından biri olan mağdurun zararının giderilmesi hedefi gerçekleştirilmektedir. 6763 s. Kanun

⁸⁹ Soygüt, s. 81.

⁹⁰ Centel, Zafer, s. 164.

⁹¹ Arıç, s. 39.

⁹² Ünver, Hakeri, s. 61

⁹³ AYM’nin 01/09/2009 tarihli, 2006/106 E., 2009/124 K. sayılı kararı.

⁹⁴ Arıç, s. 41.

⁹⁵ Öztürk, Tezcan, Erdem vd., s. 68.

⁹⁶ Gökcan, Kaymaz, s. 90.

çerçevesinde yapılan değişikliklerin gerekçe metninde⁹⁷ onarıcı adalet sisteminde en etkin kurumlardan birisinin uzlaştırma olduğu belirtilmiştir.⁹⁸

Adalet, vaktinde gerçekleştiği sürece başta mağdur olmak üzere toplumu memnun eder. Geç gelen adaletin adaletsizlik olduğu ifade edilmektedir.⁹⁹ Mahkemeler tarafından yoğun iş yükü ve yargılamaların çoğu zaman gereksiz uzaması nedeniyle genellikle kararlar geç verilmektedir. Uzlaştırma kurumunda ise, ceza yargılamalarına göre çok daha kısa sürede sonuca varılmaktadır. Bu husus da adalet ilkesi açısından son derece yerindedir.¹⁰⁰ Ayrıca, tarafların aktif bir şekilde katıldığı sürecin sonunda, tamamen onların iradelerine dayanarak çıkan kararın adil olacağı bir gerçektir.¹⁰¹

3.9. Uzlaştırma ve Maddi Gerçeğin Araştırılması İlkesi

Ceza muhakemesinin amacı şüpheli ve sanığın haklarına saygı göstermek suretiyle maddi gerçeğe ulaşmaktır.¹⁰² Ceza uyumsuzluğunun çözülebilmesi için suça konu olayın ne şekilde meydana geldiğinin, hukuka uygun deliller vasıtasıyla, şüpheye mahal vermeyecek biçimde şekilde tespiti zorunludur.¹⁰³ Failin suçlu olduğu toplanan deliller ışığında sabit görülür ise, kişi cezalandırılacak ve ilgili ceza çoğu zaman kişinin özgürlüğüne ilişkin olacaktır.¹⁰⁴ Bu nedenle, yargılama sürecinin sonunda yerinde ve adil bir karar verilebilmesi adına bu süreçte aktif görev alan hâkim ve Cumhuriyet savcılarının maddi gerçeğe ulaşmak adına gerekli çalışmaları eksiksiz yapmaları gerekmektedir.

Uzlaştırmada ise amaç, maddi gerçeğe ulaşmaktan ziyade mağdurun zararının karşılanması yoluyla mağduriyetinin giderilmesi ve sonuç olarak toplumsal barışın sağlanmasıdır. Böylece, uzlaştırma sürecinde suçun kimin, ne şekilde, kime karşı işlediğinin öğrenilmesi amacı geride kalmaktadır.¹⁰⁵ Bununla birlikte, ceza muhakemesinin amacını genel manada değerlendirerek toplumsal barışın ve adaletin sağlanması olarak ele alırsak, uzlaştırma sonunda hedeflenen hususlar da bu konulardan farklı değildir.¹⁰⁶

Uzlaştırma sürecinin sonunda tarafların uzlaşmaya varması halinde, C. Savcısı veya hâkim ilaveten maddi gerçeğin peşine düşmemekte, tarafların vardıkları uzlaşmayı tespit etmekle yetinmekte ve tarafların anlaşmaları doğrultusunda karar vermektedirler. Bu nedenle,

⁹⁷ Gerekçe metnine ulaşmak için bkz.

<https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=204725&pkanunnumarasi=6763> E.T.:05/05/2022

⁹⁸ Yıldırım, s. 18.

⁹⁹ Şahin, s. 251.

¹⁰⁰ Nuri Berkay Özgenç, *Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Uzlaşma*, Legal Yayınları, İstanbul, 2015, s. 117.

¹⁰¹ Şahin, s. 252.

¹⁰² Centel, Zafer, s. 6.

¹⁰³ Hakan Karakehya, *Dolaylı Maddi Gerçek: Ceza Muhakemesinde Yargılama Makamının Maddi Gerçeğe Deliller Aracılığıyla Ulaşma Zorunluluğu Üzerine*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 27, 2016, s. 78.

¹⁰⁴ Yıldırım, s. 22.

¹⁰⁵ Yıldırım, s. 23.

¹⁰⁶ Çetintürk, s. 370.

uzlaştırma kurumu ile maddi gerçeğin araştırılması ilkesinin çeliştiği ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Ceza muhakemesinin genel anlamda, maddi gerçeği ortaya çıkarmak, hukuki barışı korumak ve adaleti sağlamak şeklinde üç temel amacı bulunmaktadır. Uzlaşma ile neticelenen cezai uyuşmazlıklar ile yargılama makamlarının iş yükünde azalma meydana gelirken, taraflar da aktif olarak rol aldıkları süreç neticesinde iradeleri uyarınca işlem tesis etmiş olacak, ayrıca uzun sürecek yargılama sürecinden de kurtulacaklardır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde uzlaşma neticesinde hukuki barışı koruyan ve adil olan bir neticeye ulaşılmakla birlikte maddi gerçeğe ulaşma amacından feragat edilmiş olacaktır.¹⁰⁸

Özetlemek gerekirse, uzlaştırma yoluna başvurulabilmesi için asgari olarak gerekli olan yeterli şüphenin elde edilebilmesi amacıyla maddi gerçeğin araştırılması zorunludur. Uzlaştırma yoluna başvurulduktan sonra tarafların uzlaşması durumunda ise şüpheli ya da sanık tarafından işlenen suçun bir önemi kalmayacağından Cumhuriyet savcısı ya da hakim maddi gerçeği araştırmaya devam etmeyecektir. Bu nedenle uzlaştırma kurumunun maddi gerçeği araştırılması ilkesi ile tamamen uyum içerisinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte tarafların uzlaşması neticesinde ceza muhakemesinin toplumsal barışı korumak ve adaleti sağlamak şeklindeki amaçlarına uygun davranıldığı hususu ile taraflar ve adli makamlar açısından uzlaştırmanın faydaları göz önüne alındığında maddi gerçeğin araştırılması ilkesinden istisnai olarak vazgeçilmesinin kabul edilebilir olduğu kanaatindeyiz.

4. SONUÇ

Anaracı adalet anlayışı bağlamında ortaya çıkan uzlaştırma kurumu, klasik ceza yargılamasının aksine suç ve karşılığında öngörülen ceza ile ilgilenmemektedir. Uzlaştırma kurumunda amaç öncelikli olarak mağdurun zararının tazmin edilmesi ve tarafların aralarındaki uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasıdır. Klasik ceza yargılamasında suça maruz kalan mağdurun mağduriyeti önemslenmemekte, sadece failin cezalandırılması suretiyle ıslah edilmesi ve böylece kamu düzeninin tesis edilmesi amaçlanmaktadır. Tarafların kendi iradeleriyle aktif bir şekilde katılım gösterdikleri uzlaştırma sürecinin sonunda uzlaşmaları durumunda ise hem mağdurun mağduriyeti giderilmekte hem de fail ceza yargılaması ve sonuçlarıyla karşılaşmaktan kurtulmaktadır. Taraflar arasındaki uyuşmazlığın çözülmesiyle birlikte toplumsal barışa da katkı sağlanmakta, failin topluma kazandırılmasına hizmet edilmektedir. Öte yandan uzlaştırma ile klasik ceza yargılamasına oranla çok daha kısa sürede ve daha az masrafla çözüm sağlanmakta, böylece yargılama makamlarının iş yoğunluğunun azalmasına da katkı sunulmaktadır.

Uzlaştırma kurumu ile klasik ceza yargılamasına oranla daha adil ve tarafları daha fazla memnun eden sonuçlar alındığı aşikârdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde ve yukarıda belirtilen faydaları göz önüne alındığında uzlaştırma kurumunun adil yargılanma, eşitlik, hak arama hürriyeti, masumiyet karinesi ve adalet ilkeleri ile uyum içerisinde olduğu kanaatindeyiz. Uzlaştırma kurumu ile uyumluluğu doktrinde tartışmalı olan diğer bazı ilkeler açısından

¹⁰⁷ Özgenç, s. 135.

¹⁰⁸ Hakan Karakehya, *Ceza Muhakemesinin Amacı*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 65, S. 2, 2007, s. 138.

değerlendirmede bulunmak gerekirse, aleniyet ilkesi yargılamalar açısından öngörölmüş olup uzlaştırmanın yargılama faaliyeti kapsamında değerlendirilmesi mümkün olmadığından aleniyet ilkesine herhangi bir aykırılık söz konusu olmadığını düşünmekteyiz. Uzlaştırma kapsamında olan bir suç nedeniyle başlatılan soruşturmada Cumhuriyet savcısı gerekli delilleri topladıktan sonra yeterli şüpheye ulaşırsa dosyayı uzlaştırma bürosuna gönderecektir. Aynı şekilde CMK m. 253/8 uyarınca uzlaşma teklifinde bulunulması veya teklifin kabul edilmesi de delillerin toplanmasına engel değildir. Bu bağlamda re'sen araştırma ilkesi ile uzlaştırma kurumunun uyum içerisinde olduğunu değerlendirmekteyiz.

Ceza muhakemesi hukukumuzda kamu davasının mecburiliği ilkesi uygulanmakta olup uzlaştırma kapsamında bir suç açısından yürütölen soruşturmada uzlaşmanın sağlanması ile yeterli şüphe olsa dahi kamu davası açılmayacağı için uzlaştırma kurumunun kamu davasının mecburiliği ilkesi ile çeliştiğini değerlendirmekteyiz. Uzlaştırma kapsamında olan bir suç açısından başlatılan soruşturmada yeterli şüpheye ulaşıldıktan sonra dosya uzlaştırma bürosuna tevdi edilir ve taraflar uzlaştırsa artık failin işlediği suçun bir önemi kalmayacağından maddi gerçeğin araştırılmasına devam olunmayacaktır. Bu nedenle uzlaştırma kurumunun maddi gerçeğin araştırılması ilkesi ile de uyum içerisinde olmadığını söylemek mümkündür. Sonuç olarak; uzlaştırma kurumu genel manada ceza ve ceza muhakemesi hukuku ilkeleri ile uyum içerisinde ancak kamu davasının mecburiliği ve maddi gerçeğin araştırılması ilkelerine aykırılık teşkil etmektedir. Onarıcı adalet bağlamında ortaya çıkan ve halen gelişmekte olan uzlaştırma kurumunun özellikle taraflar, toplum ve adli makamlar açısından faydaları göz önüne alındığında bazı ilkeler ile uyum içerisinde olmamasının kabul edilebilir olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- [1] Adalet Bakanlığı - UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), *Ceza Uyuşmazlıklarında Uzlaşma El Kitabı*, Ankara, 2009. (Kısaca: Bakanlık – UNDP)
- [2] Akbulut, B., Aksan, M., *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma*, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
- [3] Arslan, S., Buket, M., *Türk Ceza ve Ceza Usul Hukukunda Uzlaşma Kurumu*, 1. Baskı, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- [4] Bıçak, V., *Suç Muhakemesi Hukuku*, 3. Baskı, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2013.
- [5] Bıkmaz, R., *Uzlaştırma: Ceza Yargılamasında Alternatif Çözüm*, Simya Yayınları, İstanbul, 2018.

- [6] Centel, N., Zafer, H., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 12. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2015.
- [7] Çetintürk, E., *Onarıcı Adalet ve Ceza Adalet Sisteminde Uzlaştırma*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.
- [8] Ersoy, U., *Ceza Muhakemesi Hukukunda Aleyhe Değişirme (reformatio in peius) Yasası*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.
- [9] Gökcan, A., Balcı, M., Alşahin, M.E., Çakır, K., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020.
- [10] İpek, A.İ., Parlak, E., *Ceza Muhakemesinde Uzlaşma*, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- [11] Kaymaz, S., Gökcan, H.T., *Uzlaşma ve Önödeme*, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- [12] Kunter, N., Yenisey, F., Nuhoğlu, A., *Muhakeme Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 18. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2010.
- [13] Özbek, M.S., *Onarıcı Adalet, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Eğitim Kitabı*, Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ocak 2018.
- [14] Özbek, V.Ö., Doğan, K., Bacaksız, P., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 14. Baskı, Ankara, 2021.
- [15] Özgenç, N.B., *Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Uzlaşma*, Legal Yayınları, İstanbul, 2015.
- [16] Öztürk, B., Tezcan, D., Erdem, M.R., Gezer, Ö.S., Saygılar Kırıt, Y.F., Alan Akcan, E., Tütüncü, E.E., Özaydın, Ö., Altınok Villemin, D., Tok, M.C., *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncellenmiş 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- [17] Parlar, A., Hatipoğlu, M., *Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu*, C. 2, Yayın Matbaacılık, Ankara, 2008.
- [18] Şahin, C., Göktürk, N., *Ceza Muhakemesi Hukuku II*, 12. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.
- [19] Ünver, Y., Hakeri, H., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 16. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019.
- [20] Yenisey, F., Nuhoğlu, A., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.

- [21] Yerdelen, E., Özbek, M.S., Altuntaş, Ş., Boz, B., Erdem, D.Ö., Yılmaz, B.A., *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.
- [22] Yerdelen, E., *Uzlaştırmanın Esasları, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Eğitim Kitabı*, Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ocak 2018.

Makaleler

- [23] Çelebi, Ü., Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları Işığında Uzlaştırma, Bursa Barosu Dergisi, 103, 2018.
- [24] Ekici Şahin, M., Yemenici, K., 6763 sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler Işığında Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma, ERÜHFD, 13,1, 2018.
- [25] Kaplan, M., Onarıcı Adalet ve Türk Ceza Hukukuna Yansımaları, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5,1, Haziran 2015.
- [26] Karakehya, H., Ceza Muhakemesinin Amacı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 65,2, 2007.
- [27] Karakehya, H., Dolaylı Maddi Gerçek: Ceza Muhakemesinde Yargılama Makamının Maddi Gerçeğe Deliller Aracılığıyla Ulaşma Zorunluluğu Üzerine, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 27, 2016.
- [28] Kaymaz, S., Gökcan, H.T., Uzlaşmada Edimin Konusu, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Özel Sayı 1, 2010.
- [29] Metiner, E., Köken, E., Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliğine İlişkin Değerlendirmeler”, Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5,2, 2019.
- [30] Kaymaz, S., Gökcan, H.T., Uzlaşmada Edimin Konusu, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Özel Sayı 1, 2010, s. 391.
- [31] Şahin, C., Ceza Muhakemesinde Uzlaşma, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6,1-2, 1998.
- [32] Tanrıver, S., Hukuk Yargısı Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 53, 2004.
- [33] Yenisey, F., Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Hakkında Temel Bilgiler, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Özel Sayı 1, 2010.

Tezler

- [34] Aközek, E., *Türk Ceza Adalet Sisteminde Uzlaşma Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2016.
- [35] Arıç, D., *Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2020.
- [36] Aşık, M.A., *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- [37] Ceylan, C., *Ceza Muhakemesinde Uzlaşma Kurumu ve Uzlaştırma Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2020.
- [38] Çam, M.A., *Ceza Muhakemesi Kanunu'nda Uzlaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018.
- [39] Soygüt, M.B., *Türk Ceza ve Ceza Usul Hukukunda Uzlaşma Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- [40] Tan, H., *Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019
- [41] Yıldırım, E., *6763 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler Işığında Türk Hukuk Sisteminde Uzlaştırma Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2019.

Birincil Kaynaklar

- [42] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 27.02.1980, Ser. A, No. 35, 2 Sayılı Kararı (Deweer- Belçika Kararı)
- [43] Anayasa Mahkemesi'nin 1 Eylül 2009 tarih ve E.2006/106, K.2009/124 sayılı Kararı. *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*
- [44] Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/539a9--Cocuk-Haklarinin-Kullanilmasina-Iliskin-Avrupa-Sozlesmesi.pdf> (E.T.: 10.06.2020)
- [45] Ceza Muhakemesi Kanunu (2004, 17 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 25673). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041217.htm>
- [46] Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2016, 2 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 29906). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/12/20161202-1.htm>

- [47] Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği (2017, 5 Ağustos) Resmî Gazete (Sayı: 30145). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170805-4.htm>
- [48] Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (2006, 19 Aralık) Resmî Gazete (Sayı: 26381).
Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061219-1.htm>
- [49] Türk Ceza Kanunu (2004, 12 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 25611). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm#1>
- [50] Yargıtay 3. Ceza Dairesi'nin 12.02.2013 T., 2012/36261 E., 2013/5138 K. Sayılı kararı.
- [51] Yargıtay 3. Ceza Dairesi'nin 05.04.2017 T., 2017/2743 E., 2017/4022 K. Sayılı kararı.
- [52] Yargıtay 3. Ceza Dairesi'nin 08.05.2017 T., 2017/2362 E., 2017/5925 K. Sayılı kararı.
- [53] Yargıtay 4. Ceza Dairesi'nin 31.01.2007 T., 2006/9889 E., 2007/970 K., 2006-233199 Tebliğname numaralı kararı.
- [54] Yargıtay 4. Ceza Dairesi'nin 13.06.2007 T., 2007/4984 E., 2007/5662 K. Sayılı kararı.
- [55] Yargıtay 15. Ceza Dairesi'nin 15.05.2017 T., 2017/17116 E., 2017/10836 K. Sayılı kararı.
- [56] Yargıtay 17. Ceza Dairesi'nin 27.11.2017 T., 2017/5072 E., 2017/14611 K. Sayılı kararı.
- [57] Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 30.10.2007 T., 2007/200 E., 2007/219 K. Sayılı kararı.
- [58] Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 10/07/2018 T., 2018/35 E., 2018/337 K. Sayılı kararı.

Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar

- [59] <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 01.05.2020)

GENERALITY PRINCIPLE IN TAX LAW

Asst. Prof. Dr. ALİ EROL¹

¹ Kırklareli University, Economics and Administrative Sciences, 000-0002-8273-9444

ABSTRACT

Paying taxes is a duty. How to fulfill this duty is explained in each tax law. For example, in the Corporate Tax Law, the taxpayer, the tax subject, the tax rate, the time of payment, and how the tax will be paid are written. All taxes in the Turkish tax system must have these provisions because each tax law is built within the framework of taxation principles. The principles of taxation have evolved throughout history and have survived to the present day. Equality, generality, specificity and economy were the first tax principles developed by Adam Smith. These principles have been developed and are generally included in countries' constitutions. In the case of Turkey, tax duty is determined by constitutional taxation principles. Based on the provision of Article 73 of the 1982 Constitution, various taxation principles have been reached. The taxation principles in question, the focus of generality and financial power, The constitutional provision in question titled "Tax Duty" is as follows: *"Everyone is under the obligation to pay taxes according to his financial resources, to meet public expenditures."* As stipulated in the first article, the tax payment of everyone with financial power constitutes the basis of the principle of the generality of taxation. Financial strength consists of income, wealth, and expenditure. Within the framework of this provision, everyone who has financial means, regardless of the person's age, gender, marital status and nationality, must fulfill their tax duty.

Keywords: Constitutional Principles of Taxation, Principle of Generality, 1982 Constitution of the Republic of Turkey.

1. TAXATION PRINCIPLES

Various views have been put forward throughout the principles of taxation since ancient times. However, taxation principles have been the focus of attention since the 17th century. As a result, Adam Smith and Wagner determined the first corporate taxation principles. It is possible to list the first taxation principles as justice, certainty, convenience and economy (Teyyare and Dirican, 2022: 4).

2. TAXATION PRINCIPLES IN THE TURKISH CONSTITUTION

The Constitutional article that forms the basis of taxation principles is as follows.

"Everyone is under the obligation to pay taxes according to his financial resources to meet public expenditures."

The tax burden's equitable and balanced distribution is the fiscal policy's social objective.

Taxes, fees, duties, and other such financial obligations shall be imposed, amended, or revoked by law.

The President may be empowered to amend the percentages of exemption, exceptions and reductions in taxes, fees, duties and other such financial impositions, within the minimum and maximum limits prescribed by law”.

Within the framework of this direct provision on taxation and other indirect provisions of the Constitution, all taxation principles in the Turkish Constitution can be listed as follows (Tekin and Gümüş, 2014: 252):

- The Social rule of law principle
- Secular state principle
- Equality principle
- Principle of generality
- The principle of legality
- Principle of certainty
- The principle of justice
- The principle of financial strength

There are provisions on taxation and taxation principles in the 1982 Constitution and other old constitutions. There are various obligations in 1876, 1924 and 1961 Constitutions, known as the Turkish Constitutions. There is no tax-related provision in the 1924 Constitution, enacted during the liberation struggle (Karakoç, 2013: 1261).

3. GENERALITY PRINCIPLE

The expression "everyone" in the first paragraph of Article 73 of the 1982 Constitution states that the tax burden cannot be imposed on certain individuals and groups but on all domestic and foreign persons living in the country. There should be a principle of generality not only in liability, but also in cases where the liability is removed or reduced. All persons and institutions in a similar situation should benefit from the exemption and exception at the same rate (Güneş 2011: 113).

In the principle of the generality of taxation, it is foreseen that those with financial power will be taxed, and those with no financial power will not be taxed. Thus, no person or institution has been prevented from incurring tax losses (Demircan, 2016: 262). The principle of generality foresees the taxation of nationals of the country, foreigners, and everyone who earns income and income in Turkey, regardless of language, religion, or gender (Tuncer, 1971: 306).

Thanks to the principle of generality, the following results can be achieved in tax law (Demircan, 2016: 263):

- Tax laws cannot be imposed only for certain individuals and institutions.
- It prevents the concentration of tax burden on certain people living in the country.
- Some individuals and institutions are prevented from being completely tax-exempt.
- It ensures that tax expenditures are made following the Constitutional rules.
- It enables the tax rate to be determined in a way that comprehends the financial power.

4. CONCLUSION AND EVALUATION

Taxation principles are rules that provide the maximum expected benefit from taxes. These principles have evolved over the centuries, ensuring that taxation is done in a fair, balanced, fast, and sufficient. With taxation, the power that has the authority to tax takes some of the income or wealth of individuals and institutions. In other words, the state reaches into the taxpayer's pocket through taxation. The reason for this action of the state is to realize the production of public goods and services. The limits of such an intervention in the form of the right to property through taxation must be strictly defined.

Today, the guarantee of taxation principles is the constitution, the most important legal text of the states. In Turkey, the principles of taxation are reached in the 1982 Constitution. Five taxation principles were determined within the framework of Article 73 of the 1982 Constitution titled "Tax Duty." These; are the principle of the generality of tax, the legality of the tax, the focus on proportionality of tax with financial power, the regulation of the fair and balanced distribution of tax, and finally, the principle of taxation to meet public expenditures.

The principle of generality demands that everyone who can pay taxes pay taxes. Today, this power is called financial power. Financial power consists of income, wealth, and expenditure. So much so that, as in many other countries, the Turkish tax system was created according to these three financial powers.

REFERENCES

Demircan, A. S., Taxation of Wage Income in Consideration of Constitutional Taxation Principles, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 116, 2016, ss. 259 – 274.

Güneş, G. Verginin Yasallığı İlkesi, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2011.

Karakoç, Y. Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, 2013, ss. 1259 – 1308.

Tekin, A. ve Gümüş, Ö. Philosophical Fundamentals Of Taxation Principles Involved In 1982 Constitution Act, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 39, 2014, ss. 243 – 258.

Teyyare, E. ve Dirican, H. Analysis of Voluntary Compliance with Taxes in the Framework of Adam Smith's Taxation Principles, *International Journal of Public Finance*, 7(1), pp. 1 – 26.

The Constitution of the Turkish Republic, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Date of access: 05.10.2022).

Tuncer, S. Kamu Maliyesi, Yalkın Ofset Matbaası, İstanbul, 1971.

WEALTH TAXES

Asst. Prof. Dr. ALİ EROL¹

¹ Kırklareli University, Economics and Administrative Sciences, 000-0002-8273-9444

ABSTRACT

Tax is a cash public income taken according to the financial power of individuals and institutions for the financing of public services. In the modern world, the main source of income for states is taxes. The thing on which the tax is taken is called the subject of the tax. Today, the tax systems of states consist of taxes on income, expenditure and wealth. The Turkish tax system, as in many other countries, consists of three parts: taxes on income, taxes on expenditures and taxes on wealth. There are four wealth taxes in the Turkish tax system. These; The Inheritance and Gift Tax, which taxes the transfer of wealth between death and the widows, the Property Tax, which taxes the residence and land ownership, the Valuable Housing Tax, which taxes this residence if the value of the residence exceeds 5 million Turkish liras, and the Motor Vehicles Tax, which taxes the land and air motor vehicles owned. Three of these four taxes have been applied for many years. Valuable housing tax, on the other hand, has been implemented since 2021. The contribution of these four taxes to the Treasury is very low. This contribution is around 2-3% of the total tax revenues. However, they are useful taxes because they ensure fairness in the distribution of wealth. In the study, these four taxes in the Turkish tax system were examined from a critical point of view.

Keywords: Wealth taxes, Inheritance and Gift Tax, Property Tax, Valuable Housing Tax and Motor Vehicles Tax.

1. WEALT TAXES IN TURKISH TAX SYSTEM

Wealth is all the assets that a person or institution has in a certain period and can be expressed in money (Bilici and Bilici, 2011: 180). Wealth tax, on the other hand, is taxed on the acquisition and exchange of these wealth elements (Akdoğan, 2009: 264). The first wealth tax plans in the modern sense were planned for England by Nicholas Kaldor in 1956. On the basis of the wealth tax idea, it is a one-time wealth tax application to reduce the effect of the destruction that occurred after the World War II (Çetinkaya, 2022: 1072).

Wealth is one of the indicators of financial power. Therefore, it is subject to taxation. Otherwise, the distribution of wealth in countries would be even worse if there were no wealth taxes. Wealth Turkish tax system consists of income taxes, expenditure taxes and wealth taxes. There are four taxes on wealth. These; Property Tax, Valuable Housing Tax, Motor Vehicles Tax and Inheritance and Gift Tax. The revenue from taxes on wealth is around 2 percent of all tax revenues. In this regard, the OECD average is at similar levels. The country with the highest share of wealth taxes in treasury revenues is Greece. The share obtained from wealth taxes in Greece is around 5% in all tax revenues (Çelikkaya, 2020: 242).

2. PROPERTY TAX

The Property Tax Law is numbered 1319 and dated 29.07.1970. This law consists of 41 articles. According to this Law, buildings within the borders of Turkey are subject to building tax and lands are subject to land tax. The imposition, accrual and collection of property tax is left to the municipalities.

The taxpayer of the building tax is the owner of the building. If the owner does not exist or cannot be found, the taxpayer is those who use the building as if the owner of the right of use cannot be found.

Permanent exemptions are specified in Article 4 of the Law No. 1319. According to this;

- Buildings belonging to special budget administrations, special provincial administrations, municipalities, village legal entity, universities established by law and state,
- Water, electricity, gas, slaughterhouse, and cold air transmission buildings belonging to special provincial administrations, municipalities and villages and their unions or affiliated establishments, passenger transport business buildings and closed stops within the borders of the municipality.
- Agricultural business buildings, cold storages, springs and hot springs belonging to villages and village unions, and baths, laundry, mills and village rooms operated by them in order to meet the general and common needs of the villagers,
- Army houses, military casinos and canteens and their outbuildings,
- Buildings belonging to associations beneficial to the public interest,
- Hospitals, dispensaries, health, rehabilitation, diagnosis and treatment centers, sanatoriums, preventoriums, student dormitories, hospices, orphanages, infirmaries, kindergartens, libraries and dormitories and workplaces belonging to the unions to protect children in need of protection,
- Places of worship and their outbuildings, which are open to the public and for the performance of religious services,
- Machinery and tool warehouses, grain warehouses, barns, wagons, pens, barns, poultry houses, drying areas, insect houses, greenhouses (greenhouses) and similar buildings, worker and guard buildings, huts and barracks, provided that they are used in agricultural production,
- All kinds of dams, dams, irrigation and drying facilities,
- Buildings belonging to foreign states and used as embassies and consulates, buildings for the residence of ambassadors and their outbuildings (provided mutually) and buildings belonging to international organizations headquartered in Turkey, representative offices of international organizations in Turkey;
- Buildings belonging to foundations granted tax exemption by the President
- Energy transmission lines and poles,
- Buildings belonging to amateur sports clubs registered to the General Directorate of Physical Education of the Ministry of Youth and Sports
- Shipyard buildings.

In accordance with Article 7 of the Law, the tax base is the data value of the building. The rate of the tax is one per thousand for residences and two per thousand for other buildings. The building tax is determined by the relevant municipality once every four years and the tax amount is determined. According to Article 12 of the Law, land and lands are subject to land

tax. These lands must be within the boundaries of the municipality and parceled out by the municipality. The land tax base is levied by the municipality. The rate of tax is one per thousand for lands and three per thousand for lands. Property tax is paid to local authorities. This tax is paid in two equal installments. The first installment is for the months of March, April and May. The second installment is in November.

3. VALUABLE HOUSING TAX

Valuable Housing Tax is one of the three taxes recently added to the Turkish tax system with Law No. 7194. This tax was accepted on 5.12.2019 and added to the Property Tax Law.

This tax, which has been applied since 2021, will be exempted if the person has only one residence. Obligations will arise due to his residences other than the house he lives in (Çelikkaya, 2020: 241).

The similar aspects of the valuable housing tax with the real estate tax are that both taxes are collected on immovables and its base is value-based. Its different aspects are its scope, exemptions and exceptions, tax assessment, accrual and collection (Ekeryılmaz and Zarplı, 2021: 8364).

The subject of this tax is residential properties with a building value exceeding 5 million Turkish liras, which are residential properties within the borders of Turkey. This exemption amount has been increased to 6,173,000 TL as of 2022. The tax rate varies from three thousand to ten thousand. The tax levied by the tax office is paid in two equal installments in February and August.

4. MOTOR VEHICLES TAX

This tax is collected according to the Motor Vehicles Tax Law No. 197 and No. 18.2.1963. In the first article of the law, the subject of tax is regulated. Accordingly, taxes are levied on motor land vehicles, airplanes and helicopters. Persons who register the motor land or air vehicle on themselves are liable. It is paid in two equal installments in January and July.

The Motor Vehicles Tax, which has more than 20 million taxpayers, was a basic wealth tax that taxed commercial vehicles for many years since its first entry into force. Since its entry into force, it has been subjected to significant changes by law in 1980, 1984, 1988, and 1992. Later, changes were made with the notification. With the change made in 2017, although it has taken a place that cares about the environment, as it is implemented in the European Union, it still has various problems. The reasons why the motor vehicle tax cannot provide tax justice can be listed as follows: (Karadeniz 2018: 194).

- The tax does not fully consider the value of the vehicle,
- Although the motor vehicle is damaged and its value decreases, the tax amount does not decrease at the rate of this impairment,
- Motor vehicles are not taxed at the rate of their contribution to environmental pollution,
- Motor vehicles are taxed more when they are young and not more taxed as they get older.

Table 1. Amount of Motor Vehicle Tax Collected from Automobiles and Similar Vehicles (2022)

Engine Displacement (cm ³)	1-3 Years	4-6 Years	7-11 Years	12-15 Years	16 years and above
1300 cm ³ and below	743	518	290	220	78
1301 - up to 1600 cm ³	1.294	970	563	398	153
1601 - up to 1800 cm ³	2.284	1.785	1.051	641	249
1801 - up to 2000 cm ³	3.598	2.771	1.629	970	383
2001 - up to 2500 cm ³	5.396	3.918	2.448	1.463	579
2501 - up to 3000 cm ³	7.524	6.545	4.089	2.200	808
3001 - up to 3500 cm ³	11.458	10.309	6.210	3.100	1.138
3501 - up to 4000 cm ³	18.014	15.555	9.161	4.089	1.629
4001 cm ³ and above	29.483	22.109	13.094	5.885	2.284

Motor Vehicles Tax should be taken to prevent air pollution and to regulate wealth distribution. However, its application in the Turkish tax system is in the opposite direction (Öz, Kutbay, and Buzkıran, 2014: 94).

5. INHERITANCE AND GIFT TAX

Inheritance tax is applied in two ways. According to the first form, the inheritance is taken over all the assets left by the deceased without dividing into shares. In this application, the degree of kinship of the heirs is not important. The second form of implementation is the inheritance, which is divided into the heirs and taxation is made when the transfer takes place. This second situation is more subjective than the first (Mutluer, 2007: 330).

This tax is collected in accordance with the Inheritance and Gift Tax Law No. 7338 and dated 8.6.1959. The subject of this tax is the transfers made to the heirs of the deceased person in case of death and the transfer of wealth between the people. Goods belonging to persons who are citizens of the Republic of Turkey and goods in Turkey must be transferred to another person by inheritance or by a gratuitous (gratuitous) way. For example; If the owner of the goods is a Turkish citizen and the goods are in Germany and the goods remain with the Turks, it is subject to tax. If the owner of the goods is German, the goods are in Turkey and the goods are transferred to a German, they are subject to tax. The owner of the property is German, the

property is in Germany, the property is left to the Turks, it is subject to tax. The taxpayer is the person inherited or donated. Taxable event: The moment of death of a person, his absence according to the Turkish Civil Code or the realization of other transfers. The rate of tax varies between 1-30%. As for payment, the tax accrued by the administration as a result of the taxpayer's declaration is paid in 6 equal installments in May and November for 3 years after the accrual.

6. CONCLUSION AND EVALUATION

In the classical understanding of the state, taxes were limited in terms of quality and quantity. Due to this limitation, the service provided to the community was also limited. However, in the modern state understanding, public goods and services have expanded as much as possible. Parallel to this, the expectations of citizens from the state have increased. For example, while basic goods and services such as roads, bridges and hospitals were demanded in the past, today there are broader demands such as culture, art and sports. As a result, the purpose of the state's tax collection is only financial; Today, taxes are also collected for non-financial purposes. For this reason, states add taxes that prioritize non-financial purposes to their tax systems. There are four wealth taxes in the Turkish tax system. The main reason for the collection of these wealth taxes is to ensure fairness in the distribution of wealth. Because individuals can live without earning income. Therefore, wealth, which is a component of financial power, is also taxed.

Property tax is a tax that has been applied for many years. It is paid for the property owned. In other words, since wealthy people can own houses, it is aimed to tax these wealth powers from these individuals and institutions. In its operation in Turkey, there is a property tax application at a rate that is one times higher in big cities than in small cities. The main reason for this is that public expenditures are higher in big cities and these expenditures increase the value of real estates even more. Another due diligence for Real Estate Tax is the inability to accurately determine the base value that will constitute the basis for the tax. This mistake not only reduces tax revenues, but also fails to provide vertical justice.

Motor Vehicle Tax is for environmental purposes in European Union countries. The tax is based on the carbon dioxide level of the vehicle. In Turkey, the cylinder volume, age, capacity and value of the car are taken into account. Emissions are not taken into account. Despite such negative aspects, as can be seen from Table 2, the wealth tax that contributes the most income to the Treasury is the Motor Vehicle Tax.

Table 2. Status of Wealth Taxes in Tax Revenues

Tax Name	Tax Income (Million TL)	Ratio of All Tax Revenues
Valuable Housing Tax	0	0
Motor Vehicles Tax	15.983	19‰
Inheritance And Gift Tax	1.298	1‰
All Taxes	833.251	100%

Valuable Housing Tax, one of the last members of the Turkish tax system, taxes the homeowners who exceed a significant exemption amount. This exemption amount is 5 million Turkish liras. The Turkish economy is struggling with inflation in 2022. As of September 2022, inflation is 83.45%. Inflation and high cost of living have increased the value of houses rapidly. Especially in metropolitan cities, the price of a normal apartment has exceeded the Valuable Housing Tax basic exemption amount. On the other hand, the exemption amount of Valuable Housing Tax has been increased by 25%. This shows that in the future, many houses will be subject to tax as having the title of "valuable". This may seem beneficial for the Treasury. However, the fact that such a tax, which aims to correct the injustice in the distribution of wealth, subject the housing owned by the middle-income class to tax, will disrupt the tax justice. The most important feature of the last wealth tax, Inheritance and Gift Tax, is that, unlike the other three taxes, it taxes the change of ownership of the wealth item, as opposed to the possession of the item of wealth. Considering the tax distribution obtained from wealth taxes, the lowest rate belongs to Inheritance and Gift Tax. In this ranking, the first place belongs to the Motor Vehicles Tax.

There is no general wealth taxation practice in the Turkish tax system. If there is such an application, the features of this tax are as follows (Çetinkaya, 2022: 1090):

- Households should be taken as a basis in the implementation of the tax.
- All household income should be included in the tax base.
- The tax must have a large exemption amount.
- The tax tariff should be progressive and this tariff should start with a low rate.
- The declaration of income and wealth taxes must be filed in the same period.

In the Turkish tax system, taxes on wealth are lower than wealth taxes in developed countries. This is an indication that financial power is not fully understood. On the other hand, it is an indication that it cannot be used actively in eliminating the disorder in the distribution of income and wealth.

REFERENCES

Akdoğan, A. Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009.

Bilici, N. ve Bilici, A. Kamu Maliyesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

Çelikkaya, A. Analysis of the Latest Wealth Tax Reforms, Maliye Dergisi, Sayı: 178, 2020, ss. 240 – 262.

Çelikkaya, A. Net Wealth Tax Implementation as a Tax Policy Tool, Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, No: 5 Vol: 8 pp. 1070- 1092.

Ekeryılmaz, Ş. Ve Zarflı, S. A. An Examination of the Valuable House Tax by Comparing It with Municipal Taxes and Considering ITs Special Status, International Journal of Society Researches, Vol: 18, Issue: 44, 2021, pp. 8362 – 8388.

Emlak Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1319.pdf> (Erişim tarihi: 12.10.2022).

Karadeniz, H. K., Motor Vehicles Taxes on Automobiles Investigation of Tax Justice, International Journal of Public Finance, Vol. 3, No.1, pp. 193-204.

Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.197.pdf>, (Erişim tarihi: 13.10.2022).

Mutluer, M. K. Vergi Özel Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Öz, E., Kutbay, H. ve Buzkıran, D. Türk Servet Vergisi Sistemine Modern Bir Yaklaşım, Gümrük & Ticaret Dergisi, Sayı 4, ss. 86 – 99.

Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7338.pdf>, (Erişim tarihi: 13.10.2022).

MUHALEFET PARTİLERİNİN İSTANBUL SÖZLEŞMESİ'NE YÖNELİK SÖYLEM VE POLİTİKALARI

Seyran EFİLTİ ATAY¹

¹ Akdeniz Üniversitesi Manavgat Meslek Yüksekokulu, 0000-001-6866-4397

ÖZET

Asıl adı “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” olan ancak İstanbul’da imzalanması nedeniyle “İstanbul Sözleşmesi” olarak bilinen bu uluslararası metin, 11 Mayıs 2011 tarihinde imzalanmıştır. İstanbul Sözleşmesi; kadına yönelik şiddeti, aile içi şiddeti önleme ve şiddetle mücadelede devletlerin yükümlülüklerini belirleyen bir insan hakları sözleşmesidir. Türkiye’de bu sözleşmenin, 20 Mart 2021 tarihinde iptal edilmesi kamuoyunda büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, kararın iptali ve yürütmenin durdurulması ile ilgili çok sayıda dava açılmış ancak sözleşmenin feshine ilişkin kararın iptali Danıştay tarafından reddedilmiştir.

Bu çalışmada, farklı siyasal kimliklere sahip olan altı muhalefet partisinin (CHP, İYİ Parti, DEVA, GP, SP ve DP) kurumsal web siteleri aracılığıyla, “İstanbul Sözleşmesi” ne dair söylemlerinin ortaya konulması ve ideolojileri doğrultusunda bir kadın söylemi üretip üretmediklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda parti web sitelerindeki yer alan metinler, belirlenen temalar doğrultusunda metin analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda, muhalif partilerin “parti programlarında” kadına yönelik bir söylem ürettikleri görülmektedir. Araştırmada ayrıca, CHP, İYİ Parti, DEVA ve GP partilerinin İstanbul Sözleşmesi’nin iptali konusunda tepki gösterdikleri ve web siteleri aracılığı ile bu konuda bir kamuoyu yaratma çabası içine girdikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Sözleşmesi, Muhalefet Partileri, Kadın

DISCLAIMER AND POLICIES OF THE OPPOSITION PARTY ON THE ISTANBUL CONVENTION

SUMMARY

This international text, whose original name is “Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence”, but referred to as the “Istanbul Convention” because it was signed in Istanbul, was signed on 11 May 2011. Istanbul Convention; It is a human rights convention that sets out the obligations of states in preventing and combating violence against women, domestic violence. The cancellation of this contract in Turkey on March 20, 2021 brought great public debates. In this process, many lawsuits were filed regarding the annulment of the decision and the stay of execution, but the annulment of the decision regarding the termination of the contract was rejected by the Council of State.

In this study, it is aimed to reveal the discourses of six opposition parties (CHP, IYI Party, DEVA, GP, SP and DP) with different political identities on the "Istanbul Convention" through their corporate websites and to determine whether they produce a women's discourse in line with their ideologies. In this direction, the texts on the party websites were evaluated by making text analysis in line with the determined themes. As a result of the analysis, it is seen that the opposition parties produce a discourse towards women in their “party programs”. In the research, it is also seen that CHP, IYI Party, DEVA and GP parties reacted to the annulment of the Istanbul Convention and tried to create a public opinion on this issue through their websites.

Keywords: Istanbul Convention, Opposition Parties, Women

1. GİRİŞ

Son yıllarda en çok tartışılan ve bu alanda bir kamuoyu yaratılmaya çalışılan konulardan birisi, hiç şüphesiz, kadına yönelik şiddettir. Türkiye özeline baktığımızda; kadına yönelik şiddet toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayanmaktadır. Kadınlara yönelik şiddet ister kamusal, ister özel alanda meydana gelsin kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar veya ıstırap veren, toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem ve bu eylemlerle tehdit etme, zorlama ve keyfi olarak özgürlüğünden yoksun bırakma anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında, kadına yönelik şiddet: Bir insan hakları ihlalidir ve kadınlara yönelik ayrımcılığın temel noktalarından birisidir (www.kadinininsanhaklari.org).

Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu, kadına yönelik şiddeti; “cinsiyet temelli bir şiddet” olarak görmüş ve şöyle bir tanımlama yapmıştır: “Şiddet: *Kadınlara fiziksel, cinsel ya*

da psikolojik zarar veren ya da verebilecek veya kadınların acı çekmesine neden olabilecek gerek kamu gerekse özel alanda yapılan bu tip davranışlara yönelik tehditleri ve kadınların özgürlüğünün zorla kısıtlanmasını da içine alan şiddete yönelik her türlü cinsiyetçi davranıştır” (Çamurcu, 2021:76).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) 2019 yılı verilerine göre, kadına yönelik şiddetin yaygın olduğu ve cinsiyet ayrımcılığının en fazla olduğu 129 ülkeler arasında Türkiye 26. sırada yer almaktadır. Verilere göre; Türkiye’de 2019 yılında, kadınların yüzde 38’i herhangi yakın bir partneri tarafından fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmıştır. Daha ilginç bir detay ise; Türkiye’de bir kocanın veya partnerin belirli koşullar altında eşinin dövmesinin haklı olduğunu kabul eden kadınların oranının yüzde 13,3 olmasıdır. Yine aynı verilere göre; Türkiye aynı zamanda OECD’ye üye 36 ülke arasında, kadına şiddetin en yaygın olduğu ülke konumundadır (www.kronos35.news). Kadın cinayetleri konusunda devletin resmi kurumlarının açıkladığı verilere göre; son 10 yıllık verilere dayanak, 1776 kadın cinayeti işlenmiştir. Diğer sivil toplum kuruluşlarının verilerine göre ise; Türkiye’de 2011-2021 yılları arasında ortalama 3200 kadın cinayeti işlenmiştir. Bu verilerden yola çıkıldığında; yılda 320, ayda 27 kadın cinayetinin işlendiği görülmektedir (www.akademikparadigma.com).

Günümüzün en önemli sorunlarından birisi olan kadına yönelik şiddet ve bu şiddetin çözümü için uluslararası alanda birçok adım atılmıştır. Bu adımlardan birisi de, hem içeriği hem de güncelliği dolayısıyla uluslararası alanda dikkat çeken, 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da imzaya açılan ve 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe giren *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)*’dir. Sözleşme, Avrupa Konseyi tarafından desteklenmektedir ve taraf devletleri hukuki olarak bağlamaktadır (www.kadimder.com.tr).

İstanbul Sözleşmesi’nin en önemli özelliği, biyolojik veya hukuki, ailevi bağ olup olmadığına bakılmaksızın, ev içi şiddetin ve kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle ilişkin standartlar öngören ve Avrupa ülkelerini hukuki olarak bağlayan ilk belge olmasıdır (Bakırcı, 2015:134). Yasal yükümlülüklerin de ötesinde, sözleşme aynı zamanda toplumun geneline de, kadına yönelik şiddetin ve aile içi şiddetin kabul edilemeyeceği konusunda önemli bir siyasi mesaj vermektedir. Sözleşmenin vizyonu; şiddete maruz kalan pek çok kadın ve kız çocuğunun gerçeklerine ışık tutmak, bu alanda farkındalığı artırmak ve uzun vadede bir zihniyet değişikliği sağlamaktır (www.dspace.ceid.org).

Sözleşme’nin amacı, kadınları her türlü şiddetten korumak, kadına yönelik ev/aile içi şiddetle mücadele etmek, şiddeti önlemek ve kovuşturmak, kadına yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve kadınları güçlendirerek gerçek anlamda kadın

erkek eşitliğini teşvik etmek, şiddet mağdurlarını korumak ve desteklemek sayılabilir. Bunun için de şiddetle mücadelede tüm kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği hedefiyle koordinasyonun sağlanması olarak açıklanmıştır (Semerci ve Erdoğan, 2021:166).

İstanbul Sözleşmesi, imzaya açıldığı günden beri Türk kamuoyunda farklı ideolojik tartışmaların odağında olmuştur. Özellikle 2012 yılında taraf olunan sözleşmenin, 3718 sayılı Kanunla Cumhurbaşkanı tarafından feshedilmesi (Durmuş, 2021:1969), sözleşmeyi destekleyen muhalefet partileri, parti kadın kolları ve sivil toplum örgütleri tarafından hukuka ayrı bir durum olarak değerlendirilmesine neden olmuş ve bu tartışmaların ışığında Cumhurbaşkanı Kararı'nın iptaline ilişkin Danıştay'da dava açılmıştır. Açılan dava sonucunda, Danıştay 10. Dairesi, sözleşmenin feshine ilişkin 20 Mart 2021 tarihli Cumhurbaşkanı Kararı'nın iptal istemini reddetmiştir. Oy çokluğu ile alınan bu kararda "*sözleşmenin parlamento yerine Cumhurbaşkanı tarafından feshedilmesinde yetkide ve usulde kanuna aykırılık bulunmamaktadır*" denilmiştir (www.ntv.com.tr).

Genel olarak değerlendirildiğinde; İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı sadece Türkiye'deki partileri, kadın örgütleri ve sivil toplum örgütleri tarafından değil aynı zamanda Avrupa ve ABD'deki tüm örgütler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkilerin odak noktası; sözleşmeden çıkılmasının siyasi bir karar olduğu, bu kararın kadınların kazandıkları hakları elinden alma girişimi olduğu ve bu karardan sonra kadın cinayetlerinde bir artışın yaşanacağı yönündedir (Çamurcu, 2021:85).

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİ

Araştırmanın amacı, farklı siyasal kimliklere sahip olan altı muhalefet partisinin (CHP, İYİ Parti, DEVA, GP, SP ve DP) kurumsal web siteleri aracılığıyla, "İstanbul Sözleşmesi" ne dair söylemlerinin ortaya konulması ve ideolojileri doğrultusunda bir kadın söylemi üretip üretmediklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında metin analizi yapılmıştır. Araştırmada ilgili partilerinin kadın politikalarına ve sözleşmeye yönelik söylemleri; web sitesinde yayınlanan parti programları, yayınlar ve güncel haber metinleri incelenerek analiz edilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI ve DEĞERLENDİRME

3.1. CHP'nin Kadına Yönelik Genel Politikaları

CHP'nin, kurumsal web sitesinde yayınlanan parti programında, "Hedefimiz: Kadını Erkeği ile Her Alanda Eşit Türkiye" başlığı altında kadın sorununun; bir demokrasi, insan hakları ve eğitim sorunu olduğu; kadınlara her alanda fırsat eşitliğinin sağlanmasının, çağdaş, laik ve

demokratik cumhuriyetin var olma koşulunun olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu raporda; *Kadını ve Erkeği Eşit Bir Türkiye Yaratabilmenin İlk Çıkış Noktası Eğitim* olduğu ve bu anlayışla; Kadınların üzerindeki her çeşit toplumsal baskının kaldırılması için eğitim, kültür ve basın yoluyla çaba gösterileceği, eğitim ortamında kullanılan malzemeler, kadın-erkek eşitliği ilkesine aykırı her türlü söylem ve önyargıdan arındırılacağından bahsedilmiştir. Buna ek olarak, kadına yönelik şiddet konusuna ayrıntılı olarak değinilmiştir. Rapora göre; kadına yönelik şiddet, en yaygın ve sık rastlanılan insan hakları ihlallerindedir. Kadına yönelik şiddet, özellikle de aile içi şiddet, kadın erkek ilişkilerinde derhal aşılması gereken temel bir sorun alanıdır. CHP, şiddete karşı oluşturdukları politikalarını şöyle açıklamıştır: *“Kadına karşı şiddetle mücadele ulusal eylem planı oluşturulacaktır. Kadınlara yönelik her türlü şiddete, töreler ya da namus gerekçe gösterilerek uygulanan insanlık dışı ve suç teşkil eden davranışlara karşı kararlılıkla mücadele edilecek, töre ve namus cinayetlerinin en ağır şekilde cezalandırılabilmesi için Türk Ceza Kanunu’nda gerekli düzenlemeler yapılacaktır. Kadın sığınma evleri ihtiyaç düzeyinde açılacak: Kadınlara karşı, aile içi ve dışı her türlü şiddet, cinsel taciz vb. onur kırıcı eylemler caydırıcı, eğitici ve koruyucu hukuksal politikalarla önlenecek, yerel yönetimlerin yeterli sayıda ve nitelikte sığınma evleri açmaları desteklenecek, bu evlerde ücretsiz danışmanlık, psikolojik destek ve yasal yardım yapılması sağlanacaktır. Gençler bu konularda duyarlı kılınacaktır. Bununla birlikte kadın hakları konusunda kitle bilgilendirilecektir. Ayrıca aynı metin üzerinde; “kamu yönetiminde ve siyasette, karar verme mekanizmalarında kadın oranının yükseltilmesi amaçlanacak, partide üye kadınların yerel ve genel seçimlerde aday olmaları özendirilecektir. Kadınların özellikle yargı, idare, ekonominin yönetimi ile iç ve dış siyaset alanlarında daha etkin olabilmelerine de özel önem verilecektir”* ifadelerine de yer verilmiştir (<http://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf>).

3.2.CHP’nin “İstanbul Sözleşmesi” ne Yönelik Söylemleri

Partinin kurumsal web sayfası incelendiğinde; İstanbul Sözleşmesi’ne yönelik *Gündem* başlığı altında 168 haberin ve *Yayınlar* kategorisinde konu ile ilgili iki raporun ve CHP TV kategorisinde ise Aylin Nazlıaka’nın gündemi değerlendirmek için yaptığı basın toplantısı yer almaktadır.

Yayınlar kategorisinde siteye, “10.yılında İstanbul Sözleşmesi Raporu” ve “10.yılında İstanbul Sözleşmesi Raporu” adlı pdf dosyası eklenmiştir 10. yılında İstanbul Sözleşmesi Raporu; sözleşmenin kabulünün 10. yılında Avrupa Kadın Lobisi (AKL) tarafından yayımlanan

“Kadınlar ve Kız Çocuklarının Erkek Şiddetinden Özgür Olduğu Bir Avrupa’ya Doğru” raporunun, Türkçeye çevrilmesiyle oluşturulmuştur. Raporda; kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin kesin olarak sona erdirilmesi için öneriler sunulmuş ve Türkiye’nin raporda ne şekilde yer aldığına dair tespitler özetlenmiştir. Raporun sonuç bölümünde ise; sözleşmenin, kadına yönelik her türlü şiddetin önlenmesinde ne kadar etkin olduğu vurgusu yapılmıştır.

İstanbul Sözleşmesi’nin doğrusu nedir? tanıtım kataloğu ise; “*İstanbul Sözleşmesi Yaşatır*” sloganıyla, CHP ve CHP Kadın Kolları Başkanlığı’nın katkılarıyla hazırlanmıştır. Katalogta; İstanbul Sözleşmesi’ne duyulan ihtiyacın nedenleri ayrıntılı şekilde açıklanmış ve sözleşmeye yönelik oluşturulan yanlış algının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Katalogta sözleşmeye duyulan ihtiyaç şu şekilde belirtilmiştir: “*Sözleşme; şiddete maruz kalan kadınların ve çocukların yalnız kalmasını önler. Ücretsiz hukuki, psikolojik destek almasını, kadın örgütlerinin davalara müdahil olmasını sağlar. 7/24 çalışan ücretsiz alo şiddet hattı, kolayca ulaşılabilecek sığınma evi ve cinsel şiddet kriz merkezleri gibi destek mekanizmaları ağı ile şiddete maruz kalan kadınları ve çocukları korur. Eşit vatandaşlığın garantisidir. Şiddete son verilmesi için hayatın her alanında eşitlik sağlanması gerektiğini söyler. Eşitlik gelince şiddet gider. Şiddete uğrayan kadınların korkmadan şikayetçi olabilmesini, baskı altında şikayetinden vazgeçse bile konunun kamu davası olarak takibini sağlar. Sözde namus ve töre gerekçeleriyle kız çocuklarının ve kadınların eğitim, çalışma, eş seçme, seyahat etme gibi en temel hak ve özgürlüklerinin engellenmesini yasaklar. Sözde namus ve töre adı altında işlenen kadın cinayetlerini engeller. Şiddet uygulayanın cezalandırılmasını sağlar, cinsiyetçi gerekçelerle yapılan indirimleri engeller, cezasızlığı ortadan kaldırır*” (<https://chp.org.tr/yayin/istanbul-sozlesmesi-dogrusu-nedir/Open>).

İstanbul Sözleşmesi’ne yönelik *Gündem* başlığı altında 168 haber incelendiğinde ise, haberlerin kamuoyunda sözleşmeden çekilme kararı öncesi ve sonrası dönemde yoğun olarak işlendiği görülmektedir. Hem kadına yönelik her türlü düzenlemeler, hem de İstanbul Sözleşmesi’nin uygulanmasının gerekliliği, parti grup konuşmaları, basın bildirileri, bilimsel toplantılar aracılığıyla tüm kamuoyuna sunulmaya çalışılmıştır. Haber metinlerinde özellikle Danıştay’ın 10. Dairesi’nin, iptal istemiyle açılan davayı reddetmesi CHP genel merkezinin ve kadın kollarının büyük bir tepkiyle karşılandığına yönelik yazılar dikkat çekicidir. Kadın Kolları Genel Başkanı Aylin Nazlıaka’nın yaptığı basın açıklamasında; “*Ülkede yaşanan her kadın cinayetinin ve çocuğa yönelik istismarın sorumlusu, tek adam hükümetidir; çünkü kadın cinayetleri politiktir*” ifadelerine yer verilmiştir (<https://chp.org.tr/haberler/chpli-kadinlar-istanbul-sozlesmesinden-cekilme-kararini-tanimiyoruz>). Benzer bir şekilde CHP kadın yöneticilerin ve milletvekillerinin yaptığı basın açıklamasında da; İstanbul Sözleşmesi’nin

feshedilmesine ilişkin alınan karar, Anayasayı yok saymak olarak görülmüştür. Bu sonuçla, koruma ve uzaklaştırma kararlarına rağmen en güvenilir yer olan evlerinde hatta sokak ortasında bile kadınların bir kez daha öldürüldüğü; 42 milyon kadının temel hakkı olan yaşam hakkının elinde alındığı ifade edilmiştir.

Çizelge 1. CHP'nin Sözleşmeye Yönelik Söylemleri

Tarih	Metnin Başlığı	Metindeki Özne
02 Aralık 1999	CHP Genel Başkan Yardımcısı Gökçen: “Davanın Takip Edildiğini Gören Hakimler Tavır Değiştiriyor”	Gökçe Gökçen
15 Nisan 2020	CHP Genel Başkan Yardımcısı Karabıyık: “Cezasızlık Mağdurları Endişelendirirken Failleri Cesaretlendiriyor”	Lale Karabıyık
02 Temmuz 2020	CHP'den İstanbul Sözleşmesi Tepkisi: Kadın Cinayetlerine Zemin Hazırlayan İşte Bu Zihniyetiniz!	Lale Karabıyık
27 Temmuz 2020	CHP Genel Başkan Yardımcısı Karabıyık: “İstanbul Sözleşmesi'ne Karşı Çıkmak Şiddet Uygulayan Erkeklere Teşvik, Tüm Kadınlara Tehdittir!”	Lale Karabıyık,
30 Temmuz 2020	CHP Kadın Kolları Başkanı Köse: “İstanbul Sözleşmesi'ni Tartışmaya Açanlar Kadın Cinayetlerinin Sorumlusudur”	Fatma Köse
12 Ağustos 2020	CHP Kadın Kolları Genel Başkanı Nazlıaka:” İstanbul Sözleşmesi Kırmızı Çizgimizdir!”	Aylin Nazlıaka
22 Mart 2021	CHP Lideri Kılıçdaroğlu: “İktidardaki Zorbaya Kadınlar Dersini Verecek”	Kemal Kılıçdaroğlu,
22 Mart 2021	CHP Lideri Kılıçdaroğlu: “İktidardaki Zorbaya Kadınlar Dersini Verecek”	Kemal Kılıçdaroğlu,
22 Mart 2021	CHP'li Kadınlar: İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararını Tanımlıyoruz	Tüm Milletvekilleri
24 Mart 2021	TBMM'de İstanbul Sözleşmesi Eylemi	Gülizar Biçer Karaca
29 Mart 2021	CHP Kadın Kolları İstanbul Sözleşmesi'nin Fesih Kararını Danıştay'a Taşdı	Aylin Nazlıaka
08 Nisan 2021	CHP Kadın Kolları, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İçin Yollara Düşüyor	Aylin Nazlıaka
21 Nisan 2021	CHP'den 10. Yılında İstanbul Sözleşmesi Raporu	Gülizar Biçer Karaca
29 Mayıs 2021	CHP Kadın Kolları Genel Başkanı Nazlıaka'nın Danıştay'a Yönelik Basın Açıklaması	Aylin Nazlıaka
01 Temmuz 2021	CHP Kadın Kolları Genel Başkanı Nazlıaka'nın İstanbul Sözleşmesi'nin Yürürlükten Kalkmasına İlişkin Basın Açıklaması	Aylin Nazlıaka
15 Aralık 2021	CHP Genel Başkan Yardımcısı İlgezdi: “Günde 7 Kuruşla Kadınları, Güçlendiremezsiniz”	Gamze Akkuş İlgezdi
06 Ocak 2022	CHP'den Kazanımları Kaybetmeme ve Hak Mücadelesinin Özneleri 2021'de Kadınlar Raporu	Gülizar Biçer Karaca
03 Nisan 2022	CHP Kadın Kollarının Basın Açıklaması	Kadın Kolları
11 Nisan 2022	Gülizar Biçer Karaca: Pansuman Teklifi Reddediyoruz	Gülizar Biçer Karaca
19 Nisan 2022	Aylin Nazlıaka'dan Kadın Örgütlerine Çağrı: “Kadınların Gücünü Gösterelim”	Aylin Nazlıaka
07 Mayıs 2022	Aylin Nazlıaka: “Çıkacak Karar, Yaşamla Ölüm Arasında Bir Tercihtir”	Aylin Nazlıaka

01 Temmuz 2022	CHP Kadın Kolları, “Yaşam hak Çağrı Hattı” İle Sokakta Kendini Güvensiz Hisseden Kadınlara Eşlik Edecek	Aylin Nazlıaka
19 Temmuz 2022	Aylin Nazlıaka: Danıştay 10. Dairesi “Padişahım Sen Çok Yaşa!” Dedi	Aylin Nazlıaka
19 Temmuz 2022	CHP Lideri Kılıçdaroğlu: "24 Saat İçinde İstanbul Sözleşmesi'ni Tekrar Yürürlüğe Koyacağız"	Kemal Kılıçdaroğlu,
22 Temmuz 2022	CHP'den, “Belediyelerde Kadın Çalıştayı”	Kemal Kılıçdaroğlu,
31 Temmuz 2022	Aylin Nazlıaka'dan İstanbul Sözleşmesi'nin Yürürlüğe Girişinin 8. Yıldönümüne İlişkin Basın Açıklaması	Aylin Nazlıaka
11 Ağustos 2022	Aylin Nazlıaka, İkinci Yıl Dönümünde Kadın Kollarının Yeni Projesini Açıkladı	Aylin Nazlıaka

3.3. DEVA Partisi'nin Kadına Yönelik Genel Politikaları

DEVA Partisi'nin, kurumsal web sitesinde yayımlanan parti programındaki “Kadın” bölümünde; toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal adalet, güçlü bir toplum yaratılması için kadının sosyal ve ekonomik anlamda desteklenmesi gerekliliği ifade edilmiştir. Bu gerekliliğin ana hedefi; kadının eğitim alması, çalışma imkanına sahip olması, psikolojik taciz ve şiddete karşı korunması, yasalar önünde eşit ve toplumsal hayatın her alanında karar alma mekanizması içinde yer alması olarak belirlenmiştir. Partinin, kadına yönelik hazırladığı eylem planındaki ilkeler şu şekilde açıklanmıştır: “Kadına yönelik sadece fiziki değil, ekonomik, psikolojik ve sosyal her türlü şiddete karşıyız. Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine yönelik 6284 sayılı yasayla belirlenmiş yaptırımların etkin şekilde uygulanmasını sağlayacağız. Kovuşturma ve ceza sistemini, ‘iyi hal indirimi’ gibi uygulamaları kaldırmak suretiyle, kadın hak ve özgürlüğünü koruyacak, güvenliğini sağlayacak şekilde yapılandıracağız. Kadına karşı şiddetin önlenmesi konusunda sosyal bir norm oluşturmak gerektiği düşüncesinden hareketle, sorunların kaynağına inerek bunlarla yüzleşmeyi mümkün kılan sosyal rehabilitasyon birimleri oluşturacağız. Şiddetin her şeyden önce toplumsal bir sorun olması nedeniyle, her türlü şiddete karşı toplumsal bir mücadele seferberliği başlatacak, yaşamın her kesitinde ve toplumun tüm kesimlerince şiddet dilinden, bilhassa televizyonlarda şiddeti özendiren, kadını zayıf ve aciz gösteren yapımlardan uzak durulmasına yönelik kampanyaların ve tedbirlerin hayata geçirilmesini sağlayacağız”.

(<https://devapartisi.org/temel-metinler/parti-programi>).

Deva Partisi'nin parti programında kadın ve kadına yönelik şiddet konusu da oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

3.4. DEVA Partisi'nin "İstanbul Sözleşmesi" ne Yönelik Söylemleri

Partinin kurumsal web sayfası incelendiğinde; *Kadın Politikaları* başlığı altında 60 haberin yayınlandığı ve bunlardan 17'sinin doğrudan İstanbul Sözleşmesi'ne yönelik olduğu görülmektedir. Bunlardan 9'u Kadın Politikaları Başkanı Elif Esen'in, 8'inin parti genel değerlendirmeleri ve bir tanesi ise de partinin genel başkanı Ali Babacan'ın açıklamalarından oluşmaktadır. Haberlerin, kamuoyunda sözleşmeden çekilme kararı öncesi ve sonrası dönemde yoğun olarak işlendiği görülmektedir. Yayınlanan 17 haberin ana teması; İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının hukuka aykırı olması ve sözleşmenin, kadının şiddetten korunmasını destekleyen denetleyici mekanizmaları sebebiyle yeniden taraf olunması gerekliliğidir. Cumhurbaşkanı kararı ile İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi ve ardından Danıştay 10. Dairesine iptal istemiyle açılan davanın reddedilmesi DEVA Partisi toplantılarında sürekli konu edilmiştir. Kadın Politikaları Başkanı Elif Esen'in yaptığı açıklamalarda; *İstanbul Sözleşmesi'nin feshedilmesi ve 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un* gereğince uygulanmaması kadını koruyan mekanizmaları ortadan kaldırmış ve sözleşmenin hukuksuz feshi ile oluşacak boşlukta kadınlara yönelik tehdit ve tehlikelerin artacağını ifade etmiştir. Bu sebeple "DEVA YAŞATIR" sloganı ile İstanbul Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesi için oluşturdukları imza kampanyasıyla *şiddetsiz bir Türkiye'nin* yaratılması adına kamuoyu oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir.

Çizelge 2. DEVA Partisi'nin Sözleşmeye Yönelik Söylemleri

Tarih	Metnin Başlığı	Metni Aktaran
15 Şubat 2021	Soruyoruz: "İstanbul Sözleşmesi'nde bugün değişen nedir"	Elif Esen
8 Mart 2021	Kanunlar, kadınları korumaktan çok uzakta	Elif Esen
8 Mart 2021	İstanbul Sözleşmesi'nin yanındayız	Genel Değerlendirme
22 Mart 2021	Türkiye'deki hukuksuzluğu kendilerine gerekçe sayıyorlar	Elif Esen
22 Mart 2021	Deva Partisi kadınları olarak İstanbul Sözleşmesi'nde çekilme kararını yargıya taşıyoruz	Genel Değerlendirme
23 Mart 2021	Kadın Politikaları Başkanlığı tarafından İstanbul Sözleşmesi'nde çekilme kararına karşı imza kampanyası başlatıldı.	Genel Değerlendirme
24 Mart 2021	Kadınlara toplumun sahip çıkması lazım	Elif Esen
28 Mart 2021	İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı hukuka aykırıdır, "Yok" hükmündedir! Tanımıyoruz!	Genel Değerlendirme
28 Mart 2021	Deva Partili kadınlardan Danıştay'a dava: "Şiddete suskun kalmayacağız!"	Genel Değerlendirme
30 Mart 2021	Kadın sorunlarının takipçisi olacağız ve unutturulmasına izin vermeyeceğiz	Elif Esen
30 Mart 2021	"Kadın hakları kaybetme noktasına gelmiştir. Kadınları hakları ve güvenceleri Ellerinde alınamaz!"	Elif Esen

29 Haziran 2021	İstanbul Sözleşmesi'nden çıkmak telafisi mümkün olmayan zararlar getiriyor	Genel Değerlendirme
30 Haziran 2021	kadınlar üzerinden yürütülen kutuplaşmaya son verelim	Ali Babacan
30 Haziran 2021	İstanbul Sözleşmesi'nden vazgeçmiyor, mücadelemize devam ediyoruz	Genel Değerlendirme
20 Temmuz 2022	İstanbul Sözleşmesi'nden vazgeçmeyeceğiz	Elif Esen
27 Temmuz 2022	Artık Söz kadında	Elif Esen
02 Ağustos 2022	İstanbul Sözleşmesi'nin 8. yılı Deva Partili Elif Esen'den kadının korunması için 6 acil çağrı	Elif Esen

3.5. İYİ PARTİ'nin Kadına Yönelik Genel Politikaları

İYİ PARTİ'nin kurumsal web sitesinde kadına politikalarına yönelik haberler belirli bir başlık altında bulunmamasına rağmen, web sitesinde “Bizim siyasetimiz; önce millet önce memleket diyenlerin siyasetidir “başlığı altında partinin kadın ve kadına yönelik şiddet konusuna değinilmiştir. Söz konusu metinde Meral Akşener, İYİ PARTİ olarak hedeflerinin; “*hayatın her alanında horlanan, şiddet gören, öldürülen kadınları*” haklarını korumak ve ülkedeki toplumsal cinsiyet eşitliğini ortadan kaldırmak olduğunu ifade etmiştir (<https://iyiparti.org.tr/iyi-parti>). Bunun yanı sıra, sitedeki tüm metinlerde, partinin, kadın hakları ve kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik politikalarına yer verilmiştir.

3.6. İYİ PARTİ'nin “İstanbul Sözleşmesi” ne Yönelik Söylemleri

İYİ PARTİ'nin kurumsal web sayfası incelendiğinde; “Grup Konuşmaları” altında 11 haberin yayımlandığı görülmektedir. Bu haberlerden üçünde “İstanbul Sözleşmesi” ana tema olarak belirlenmiştir. Diğer sekiz haberde ise farklı konulara değinilmiş, ancak sözleşmeden dolayı şekilde bahsedilmiştir. Bu sekiz haber metninde ana temadan sonra, İYİ PARTİ iktidara geldiğinde, İstanbul Sözleşmesi'nin yeniden yürürlüğe gireceği, sözleşme gereğince korunan kadının, siyasetten ekonomiye, dinden sosyal hayata her konuda özne konumuna geçeceği vurgusu yapılmıştır (<https://iyiparti.org.tr/iyi-parti>).

Doğrudan İstanbul Sözleşmesi'ni konu alan üç haberin teması ise; TBMM tarafından kabul edilen İstanbul Sözleşmesi'nin, tek bir kişinin keyfi kararıyla feshedilmesinin, bir yetki, hukuk ve insan hakları ihlali olduğu üzerine şekillenmiştir. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun verilerinden yola çıkarak Türkiye'de 2008-2020 yılları arasında 3 bin 621 kadının cinayet kurbanı gittiği, 2002 yılında ise 300 kadının öldürüldüğü açıklanmıştır. Türkiye'nin 2021 verilerine göre kadın şiddeti konusunda, 150 ülke arasında 130'uncu sırada olduğu ifade edilmiştir. Bu süreçte kadın cinayetlerini durdurmak için sözlü ifadelerin yeterli

olmadığı kadın düşmanlığını ortadan kaldırmak ve kadının toplumdaki yerini yeniden belirlemek için çalışmaların yapılması gerektiği üzerine odaklanılmıştır.

Çizelge 4. İYİ PARTİ'nin Sözleşmeye Yönelik Söylemleri

Tarih	Metnin Başlığı	Metni aktaran
04 Kasım 2021	Millet Bizi Çağırıyor, onları da kaşını tutuyor...	Grup Konuşmaları (Meral AKŞENER)
17 Kasım 2021	'Bitlere fısıldayan adamı durdurabilene aşk olsun.'	Grup Konuşmaları (Meral AKŞENER)
25 Mart 2021	Devlet, kadınları korumak zorundadır."	Grup Konuşmaları (Meral AKŞENER)
26 Mayıs 2021	'Milletin adamı meğerse tahkimin avukatıymış.'	Grup Konuşmaları (Meral AKŞENER)
05 Ocak 2022	Sayın Erdoğan, milletimiz çarpıldıkça senin de gözlerin ıslı ıslı oluyor mu?	Grup Konuşmaları (Meral AKŞENER)
08 Mart 2022	'Kadınların varlığına alışacaksınız	Grup Konuşmaları (Meral AKŞENER)
23 Mart 2022	Vasatın vesayetinin bitmesine çok az kaldı!	Grup Konuşmaları (Meral AKŞENER)
16 Mayıs 2022	'Milletin namusuna dil uzatandan Cumhurbaşkanı olmaz!'	Grup Konuşmaları (Meral AKŞENER)
28 Mayıs 2022	'Tek bir sistem, tek bir adam, tek bir yanlış var. O yanlış sensin sayın Erdoğan!	Grup Konuşmaları (Meral AKŞENER)
21. Ağustos 2022	İstanbul Sözleşmesi Yaşatır!	Başkanlıklar (Uğur POYRAZ)
21 Ağustos 2022	Cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konularında 150 ülke arasında 130'ncuyuz..."	Önerge ve Faaliyet (Lütfü TÜRKKAN)

3.7. GELECEK Partisi'nin Kadına Yönelik Genel Politikaları

Gelecek Partisi'nin kurumsal web sitesinde yayımlanan parti programında, "Kadın: Demokratik ve Müreffeh Bir Toplumun Öznesi" başlığı altında; kadının toplumsal konumu, adaletli çalışma hayatı, kadının siyasetteki temsil sorunu ve kadına yönelik şiddet gibi konularının yer aldığı görülmektedir. Bu metinde, sorunların çözümünde, Gelecek Partisi olarak kadın konusunda, katılım ve işbirliğinin esas alınması ve genel bir kadın politikası belirlemekten ziyade, çok yönlü politikaların desteklenmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Kadına yönelik politikalarının ana hedefleri olarak belirledikleri şey ise; "*kadın ve erkeğin birbirine rağmen değil, birbirine güç veren destekçiler olarak hayatın her alanında yan yana ve birlikte yol almalarını sağlamak*" olduğu ifade edilmiştir (<http://gelecekkpartisi.org.tr/partimiz/program>).

3.8. GELECEK Partisi'nin "İstanbul Sözleşmesi" ne Yönelik Söylemleri

GELECEK Partisi'nin kurumsal web sitesi incelendiğinde; *Kadın Politikaları Başkanlığı* başlığı altında 57 haberin yayınlandığı ve bunlardan beşinin doğrudan İstanbul Sözleşmesi'ne yönelik olduğu ve geri kalan 52 haberin ise kadın kollarının faaliyet/programlarını tanıtmaya, il kadın kolları temsilciliklerle yapılan görüşmeler, bilimsel toplantıların ve etkinliklerin duyurulması niteliğinde olduğu görülmektedir. İstanbul Sözleşmesi'ni konu alan en dikkat çekici haber; Danıştay'ın iptal kararına yönelik olarak, partinin Kadın Politikalarından Sorumlusu Genel Başkan Yardımcısı Habibe Çiftcioğlu'nun yaptığı açıklamadır. Çiftcioğlu'na göre: *"Danıştay'ın ret kararı göstermiştir ki; her kurumda okluğu gibi yargı üzerinde de büyük bir baskı ve otorite mevcuttur. Bu baskı ve otorite kadınların kazanılmış haklarını elinden almıştır. Kararın iptali için başvuru yapmış olan ilk siyasi parti olan Gelecek Partisi olarak, kadın-erkek fırsat eşitliğinin olduğu, hak ihlallerinin olmadığı, hukuk devletinin yaşama geçirildiği bir Türkiye için çalışmaya devam edecektir"* (<http://gelecekkpartisi.org.tr/teskilat-haber/danistayin-istanbul-sozlesmesi-kararina-dair-1658292401>).

Diğer haberde ise; partinin Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu'nun, eşi Sare Davutoğlu'nun ve Kadın Politikalarından Sorumlusu Genel Başkan Yardımcısı Habibe Çiftcioğlu'nun İstanbul sözleşmesi ile ilgili kamuoyu yaratmak için katıldıkları, kongre/sempozyum ve tanıtım toplantılarından bahsedilmektedir.

Çizelge 5. GELECEK Partisi'nin Sözleşmeye Yönelik Söylemleri

Tarih	Metnin Başlığı	Metni Aktaran
01 Nisan 2022	28-30 Mart 2022 Adana Programımız	Ahmet Davutoğlu, Sare Davutoğlu, Habibe Çiftcioğlu
29 Nisan 2022	Danıştay 10'uncu Dairesi'nde Görülen, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararının İptali İstemiyle Açılan Davadaydık	Genel Duyuru
07 Mayıs 2022	Kadın Politikaları Başkanımız Sayın Habibe Çiftcioğlu'nun Mersin Programı	Habibe Çiftcioğlu
26 Mayıs 2022	Gelecek kadındır, Kadın gelecektir	Ankara İl kadın Kolları Başkanlığı
19 Temmuz 2022	Danıştay'ın İstanbul Sözleşmesi kararına dair	Habibe Çiftcioğlu

3.9. SAADET Partisi'nin Kadına Yönelik Genel Politikası

SAADET Parti'nin kurumsal web sitesinde yayımlanan parti programında; *Sosyal Kategorilere Yönelik Politikalar – Kadın* alt başlığı altında, günümüzün en önemli sorunları; kadının toplumsal konumu, hakları, cinsiyete yönelik yaşadığı ayrımcılık ve şiddet olarak belirlenmiştir. Söz konusu programda ayrıca; kadın temel hak ve özgürlüklerin korunması, kız çocuklarının ve kadınların sağlık ve eğitim hizmetlerini teminat altına alma, yapılacak her türlü

çalışma ile toplumun kadına bakış açısının düzenlenmesi, kadınların her alanda yaşadıkları mobbing ile mücadele edileceği, kadının bir meta, cinsel bir obje olarak görülmesini önlemek için caydırıcı hukuk programlarını teşvik edileceği konularından da bahsedilmiştir (<https://saadet.org.tr/tr/program-detay/5ed6d7ca11002/kadin>).

3.10. SAADET Partisi'nin "İstanbul Sözleşmesi" ne Yönelik Söylemleri

SAADET Partisi'nin kurumsal web sayfası incelendiğinde; *Rapor, Broşür ve Yayınlar* alt başlıklarda, İstanbul Sözleşmesi'ne yönelik herhangi bir haber metnine rastlanılmamıştır.

3.11. DEMOKRAT Parti'nin Kadına Yönelik Genel Politikası

DEMOKRAT Partisi'nin kurumsal web sitesinde yayımlanan parti programında, ***Kadınlarımızın, Siyasal Katılımları Artırılacak alt başlığı altında partinin kadına yönelik temel politikalarını açıklanmıştır. Buna göre DP; "Atatürk Devrimi ile birlikte insan statüsüne kavuşan, toplumsal ve siyasal yaşamda hak ve özgürlüklerini elde eden Türk kadınlarının günümüzde başta siyasal ve eğitim hakları olmak üzere hak ve özgürlüklerinden yeterince yararlanamadıklarının bilincinde olan Demokrat Parti, Cumhuriyet kazanımlarının savunucusu olarak Türkiye nüfusunun %51'ini oluşturan kadınlara her alanda insan ve yurttaş haklarının tam olarak tanınmasının sağlanmasını ilke ve hedef edinmiştir. Eşit muamele yerine sonuçlarda eşitlik ilkesini benimseyerek, kadınların siyasal katılımının ve temsilinin sağlanması amacıyla kadınların siyasal karar mekanizmasında, siyasal parti yönetimlerinde ve yerel yönetimlerde erkeklerle eşit oranda temsil edilmelerine yönelik yasal düzenlemelerin yapılmasına çalışacaktır"*** (<https://www.dp.org.tr/parti-programi>).

3.12. DEMOKRAT Partisi'nin "İstanbul Sözleşmesi" ne Yönelik Söylemleri

DEMOKRAT Partisi'nin kurumsal web sayfası incelendiğinde; *Medya, Raporlar, Haberler* alt başlıklarda, İstanbul Sözleşmesi'ne yönelik herhangi bir haber metnine rastlanılmamıştır.

4. SONUÇ

"İstanbul Sözleşmesi" olarak bilinen "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi" ile ilgili olarak, farklı ideolojik kimliklere sahip altı muhalefet partisinin kadına ve ilgili sözleşmeye yönelik söylemlerini ortaya koymak üzere yapılan bu çalışmada; muhalif partilerin "parti programlarında" kendi ideolojileri doğrultusunda kadına yönelik bir söylem ürettikleri görülmektedir. Bu söylemler,

çoğunlukla parti web sitelerinde “Parti Programı” başlığı altında değerlendirilmiştir. Tüm partiler, “kadınların yaşadığı sorunlar” konusunda benzer bir söylem geliştirmiştir. Bu söylemler; kadının eğitimi, kadına yönelik şiddet, kadının çalışma yaşamı, kadının siyasal katılımı, kadının ekonomik ve sosyal alanda duyduğu ihtiyaç çerçevesinde sunulmuştur.

Araştırmadan çıkan başka bir sonuç ise; Demokrat Parti dışında diğer muhalefet partilerinin parti programlarında “toplumsal cinsiyet eşitliği” kavramından bahsetmeleri ve çağdaş, modern bir Türkiye hedefi için her alanda kadın/erkek eşitliğinin tahsis edilmesi gerektiği vurgusunun yapılmasıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği algısı yaratılırken partilerin kendi ideolojik perspektiflerinin izleri açıkça görülmektedir. Mesela, CHP toplumsal cinsiyet eşitliği kavramını; feodal yapının ve bürokrasinin hakim olduğu bir düzenden ayrıştırılması gereken, siyasal, ekonomik ve toplumsal oluşumları etkileyen bir yapı olarak görmüştür. Gelecek Partisi bu kavramı dil, din, ırk inanç sistemi ve aile sistemi temelinde ele almış; kadın ve erkeğin birbirine güç veren destekçiler olarak hayatın her alanında birlikte yol almaları gerektiğini bildirmiştir. Saadet Partisi ise, kadını geleneksel rol kalıpları çerçevesinde tanımlarken; parti programında toplumsal cinsiyet eşitliğini, kadını ve erkek arasındaki farklılıkların birbirlerini tamamlayıcı bir özellik olduğu vurgusunu yapmıştır.

Geneli itibariyle tüm partilerin kadın ve kadına yönelik şiddet konularında sorunların kökenine inmek yerine bu konuda popülist bir söylem ve vaatlerde buldukları görülmektedir. Bu söylemlerde kadın seçmeni ikna etmek adına retorik unsurlar ön planda kullanılmıştır. Bunu yaparken; *modern kadın*, *özgür kadın*, *demokrasinin vazgeçilmezi*, *müreffeh bir toplumun öznesi*, *siyasette eşit kadın* gibi iknaya yönelik kodları kullanmışlardır.

Araştırmanın ikinci kısmını oluşturan İstanbul sözleşmesine yönelik söylemlerini incelediğimizde ise; Saadet ve Demokrat Parti dışında tüm partilerin bu konu hakkında web sitelerinde paylaşımda buldukları görülmüştür. Özellikle CHP, DEVA, Gelecek ve İYİ Partisi, doğrudan ve dolaylı olarak ilgili sözleşmeye yönelik haber, bildiri, etkinliklere web sitelerinde daha fazla yer vererek bir kamuoyu yaratmaya çalışmışlardır. Bu partiler içerisinde İstanbul Sözleşmesi ile ilgili en fazla paylaşımı DEVA Partisi ve CHP yapmıştır. Bu paylaşımlar, sözleşmeden Cumhurbaşkanlığı kararı ile çekilmesi ve Danıştay’a bu konunun iptali istemiyle açılan davanın reddi sonrasında yoğun olarak işlendiği görülmüştür. Her iki partide, sözleşmeden çekilme kararının bir hak ihlali olduğu; sözleşmenin kadının şiddetten korunmasını destekleyen denetleyici mekanizma olması sebebiyle yeniden taraf olunması gerektiği konusunda bir uzlaşma göstermiştir.

Sonuç olarak, İstanbul Sözleşmesi incelenen muhalefet partileri tarafından kadına yönelik şiddeti önlemesi bakımından uluslararası alanda atılmış en önemli bir adım olarak

değerlendirilmiştir. Sözleşme'nin hedefinin; “*şiddeti önlemek, mağdurları korumak ve failleri cezalandırmak, kadına karşı şiddet ile mücadelenin bütüncül politikalarla desteklenmesi ve bu yönde uluslararası işbirliğinin yaygınlaştırılması gibi birçok konuda açık bırakmayacak şekilde hazırlanması*” (Zere, 2001: 647) partilerin bu konuda kamuoyu yaratma çabalarına büyük bir etken olmuştur. Çünkü, **Türkiye’de, İstanbul Sözleşmesi’nden çıkılmasının ardından 361 kadın erkekler tarafından öldürülmüş, 286 kadın ise şüpheli olarak ölü bulunmuştur.** 2022 yılından itibaren de; 132 kadın, erkekler tarafından öldürülmüş, 100 kadın ise şüpheli bir şekilde hayatını kaybetmiştir. Mart 2021’den bu yana öldürülen 361 kadının 223’ü evlerinde katledildiği bilgisine ulaşılmıştır (<https://medyascope.tv>). Bu veriler gözönüne alındığında; söz konusu sözleşmenin, yeniden yürürlüğe girmesi yanında; sözleşmeyi destekleyecek *6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un* gereğince uygulanması da şiddet konusunun önlenmesinde büyük bir adım olacaktır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda, İstanbul Sözleşmesi ve etkileri konusunda yapılacak yeni bir çalışma için; muhalefet partileri ile iktidar partisinin konuya yönelik yaklaşımlarını karşılaştırılmalı analizinin yapılması konunun daha net anlaşılması adına önemlidir.

KAYNAKÇA

Çamurcu, M. H., İstanbul Sözleşmesi: Türkiye’de İç Hukuka Etkisi ve Toplumun Tepkisi. *Ankara Barosu Dergisi*, 79(4), 63-106, 2021.

Durmuş, M. T. Cumhurbaşkanının Uluslararası Sözleşmeler Üzerindeki Tasarruf Yetkisi ve Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden Ayrılmasının Hukuki Analizi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29(3), 1969-2007, 2021.

<https://akademikparadigma.com/turkiyede-son-10-yillik-surede-islenen-kadin-cinayetlerinin-istatistiksel-analizi-cicege-uzanan-kirli-eller> (Erişim tarihi: 27.08.2022).

<https://chp.org.tr/yayin/istanbul-sozlesmesi-dogrusu-nedir/Open> (Erişim tarihi:15.08.2022).

<https://devapartisi.org/temel-metinler/parti-programi> (Erişim tarihi:16.08.2022).

<http://gelecekkpartisi.org.tr/partimiz/program> (Erişim tarihi:16.08.2022).

<http://gelecekkpartisi.org.tr/teskilat-haber/danistayin-istanbul-sozlesmesi-kararina-dair-1658292401> (Erişim tarihi:16.08.2022).

<https://iyiparti.org.tr/iyi-parti> (Erişim tarihi:16.08.2022).

<https://kadimder.com.tr/wp-content/uploads/2020/08/istanbul-sozlesmesi.pdf>(Erişim tarihi:15.8.2022).

[https://kadinininsanhaklari.org/wpcontent/uploads/2018/08/KIHYC_ILO_Oturum_6_Kitapci k.pdf](https://kadinininsanhaklari.org/wpcontent/uploads/2018/08/KIHYC_ILO_Oturum_6_Kitapci_k.pdf). (Erişim tarihi:15.8.2022).

<https://kronos35.news/tr/kadina-siddet-en-cok-hangi-ulkelerde-turkiye-oecd-ulkeleri-arasinda-zirvede/> (Erişim tarihi:15.8.2022).

<https://medyascope.tv/2022/06/07/istanbul-sozlesmesinden-cikilmasinin-ardindan-en-az-361-kadin-olduruldu-en-az-286-kadin-supheli-sekilde-hayatini-kaybetti/>(28.08.2022).

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/danistay-istanbul-sozlesmesi-kararini-acikladi,AcG5KwHS60axka5tTzYHXA> (Erişim tarihi:11.08.2022).

<https://saadet.org.tr/tr/program-detay/5ed6d7ca11002/kadin> (Erişim tarihi:16.08.2022).

<https://dspace.ceid.org.tr/> (Erişim tarihi:22.08.2022).

Semerci, P. U., Erdoğan, E., İstanbul Sözleşmesi Hakkındaki Algılar: Kadına Yönelik Şiddetin Yaygınlığında Uzlaşma, Sorumlulukta Ayrışma, *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 165-176, 2021.

Sözleşmesi, İ. (2011). Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, İstanbul. *Avrupa Konseyi Sözleşmeler Dizisi*, (210), 11.

Zere, F., İstanbul Sözleşmesinin, Kadına Yönelik Şiddeti Önlemeye Etkisinin Siyasi Parti Kadın Kolları Üyeleri Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 623-651, 2021.

İŞLEV VE PROBLEM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA DİNİ RİTÜELLER VE MODERN ÇAĞIN YENİ RİTÜELLERİ

Büşra Özüdoğru¹

ÖZET

Dünyanın ve insani varoluşun anlamlı hale gelmesinde, ritüeller önemli bir faktördür. Ritüeller dinin sosyal yönünü yansıtmaktadır ve ölüm, ölüm sonrası hayat gibi soyut düşünceler sistemine somut bir ifade kazandıran sosyal süreçlerdir. Öte yandan ritüeller toplumdaki zıtlıkların daha görünür hale gelmesine de neden olmaktadır. Toplumlar ritüelleri yoluyla ötekini oluşturmaktadır. Ritüellerin birbiriyle çatışmasının, dini sebepleri olmasının yanı sıra, coğrafi, siyasi sebepleri de olabilmektedir ve baktığımızda bu ayrımların ve çatışmanın olması da kaçınılmaz bir süreçtir. Ritüellerin evrilmesini çağdaş toplumun kendine özgü ritüeller yaratması sürecinde de görebilmekteyiz. Ritüellerin çağdaş toplumda yok olduğu düşüncesinin aksine, ritüeller hala önemini korur ve gündelik hayat içinde kendini gösterir. Biz bunlara modern ritüeller diyebiliriz. Sekülerleşme teorisinin iddiasını çürütür nitelikte, toplum kendine ait yeni inanç türleri, semboller ve ritüeller üretmekte ve kendi varlığını anlamlandırma çabası içerisinde olmaktadır. Denilebilir ki insanın modern dünyanın kutsalları ile olan sosyal ilişki biçimlerinde ritüeller temel bir işlevi ve aynı zamanda temel bir sosyal problem kaynağını oluşturmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal İşlev, Sosyal Çatışma, Ritüeller

1. GİRİŞ

Dinler toplumlara bir dizi inanç, ibadet ve zihniyet sunarlar. İnanç ve ibadetler ise bir takım semboller ve ritüeller ağıyla örülmüştür. Ritüel kavramının sosyal hayattaki çoklu etkileşim ağları içindeki yeri, önemi ve işlevi sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde farklı bağlamlarda ilgi bulmuş fakat, zaman içerisinde bu ilgi sosyal bilim disiplini içerisinde antropoloji biliminin bir çalışma konusu haline gelmiştir (Karaman, 2010: 227). Rit, ritüel veya ayin kavramının çoğunlukla din ile ilişkilendirilerek tanımlandırılması neticesinde antropologlar genellikle ritüel kavramını modern öncesi veya modern-dışı toplumlara özgü dinî törenler olarak tanımlama eğilimi göstermişlerdir. Bu tanımın yaygın kabul görmesinden dolayıdır ki ritüel kavramı sosyolojiden ziyade antropolojinin araştırma alanına dâhil edilmiştir (Özmen, 2015:

¹ Trabzon Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, - [0000-0002-4778-8367](https://orcid.org/0000-0002-4778-8367)

37). Bu çalışmada ritüel kavramının sosyoloji disiplini çerçevesinde bir sosyal işlev veya sosyal problem/çatışma unsuru olarak toplum içerisinde nasıl yer bulabildiği tartışılmak istenmiştir. Din araştırmalarının ve antropoloji çalışmalarının üzerinde durduğu bu kavramın, toplumsal tabanda karşılığı ve yansımaları; öte yandan yalnızca dini alana ait olmadığı iddiasıyla modern toplumun ürettiği ve adeta kutsal saydığı ritüellerin neler olduğu somut örnekler üzerinden yorumlanmaya çalışılmıştır. Nitekim bu çabanın, ritüel hayatı oldukça zengin olan ülkemiz açısından önemli olduğunu düşünüyorum.

1.1. Toplumsal İşlev ve Çatışma Unsuru Olarak Ritüeller

Gordon Marshall'a göre ritüel uygun zamanlarda yerine getirilen ve sembollerinde kullanılabilirdiği sık sık tekrarlanan bir davranış modelidir. Ritüellerin etkili olduğu başlıca toplumsal alanlardan birisi dindir, ancak ritüelin etki alanı seküler ve gündelik yaşama kadar uzanır (Marshall, 1999:623). Ritüeller dinin daha somut bir şekilde algılanmasında ve kişinin manevi dünyasını anlamlandırmasında kilit bir role sahiptirler. Her din belli ritüelleri içinde barındırır. Rit, ritüel ya da ayin o dini inanca ait bazı hareketlerin düzenli tekrarına dayanmaktadır. Dini ritüeller inancı pekiştirme işlevine sahiptirler. Bireyler bu tür törenler sırasında kendilerini yaratıcıya ya da kutsal olana daha yakın hissederler. O halde dini inançlar, kendisini ifade eden ritüel ve semboller aracılığıyla varlıklarını devam ettirme imkanı bulurlar diyebiliriz. Dini bir ritüelin süreklilik kazanması o dini güçlendirir ve dine canlılık kazandırır. Bu tür ritüel veya eylemlerle pekiştirilmeyen bir inancın etkisiz kalacağı düşünülebilir. Aynı şekilde ritüelleri yerine getirmeyen ve dini sembolleri tecrübe etmekten uzak bir kişinin de inancının kuşatıcılığından uzak kaldığı düşünülebilir. Dolayısıyla dini ritüellerin dini duyguları geliştirme, yaratıcı ile arasındaki görünmez bağın devamlılığını sağlama, toplumu aynı idealler ve değerler etrafında birleştirme gibi bir takım fonksiyonları vardır. Genel bir yorum yapacak olursak ritüeller, içinde pek çok simgesel öğeler barındıran, tekrarlayıcılığı olan, kolay kolay değişim göstermeyen, spontan gelişime çok yer vermeyen kutsal bağlarla örülü bir düzeni simgelemektedir.

Toplumun yapılandırılmasında ritüellerin önemine vurgu yapan E.Durkheim dini ritüelleri toplumun önemli bir mekanizması olarak kabul etmiş, ve ritüellerin bütünleştirici, işlevselci fonksiyonuna dikkat çekmiştir. Bu anlamda bir toplumun varlıksal amacı içerisinde kutsal alana ait olan ritüel kavramının toplumsal işlevlerinin neler olduğunu Metin And dört temel kategori altında şöyle bildirmiştir: Birincisi, ritüeller, bireyi toplumda yaşamak için toplumun gerektirdiği düzen bağının sıklığına, acı çekmeye hazırlar, bu yolda onu eğitir. İkinci olarak, ritüel, bireyleri bir araya getirir, bireyler arasındaki toplumsal bağları güçlendirir, ortaklığı pekiştirir. Üçüncüsü, ritüelin toplumda canlandırıcı bir işlevi vardır. Toplumun

ilişkinlerini kalıtlarının bilincine vardırır; geleneklerin sürmesi, inançların tazelenmesi, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumu canlı bir biçimde ayakta tutar. Son olarak dördüncüsü toplumun bir üyesi olmanın getirdiği mutluluk duygusunu verir. Özellikle toplumun bunalımlı dönemlerinde kişilerin coşku ve duygularını bir arada dile getirmelerine olanak tanıyarak bozulan dengeyi düzeltir (And, 2003: 307-308). Bu bakış açısıyla yorumlayacak olursak dini ritüeller toplum birliğini sağlayan, toplumsal bir dayanışmanın temel dayanağı olan duyguların yenilenmesi, güçlendirilmesi aracılığıyla toplum düzenini ve birliğini sağlayan bir sistemdir. Ritüelleri sosyal dayanışma ve bütünleşmenin kaynağı olarak gören bu bakış açısını somut örnekler üzerinden değerlendirmek de mümkündür. Örneğin Mevlit okutmak, ülkemizde yaygın olan, belli olaylar veya durumlar karşısında yerine getirilen bir ritüeli simgeler. Kutlu Doğum (Hz. Peygamber'in doğumu), düğün, ölüm gibi merasimlerde yerine getirilen bu ritüel ülkemizde çok benimsenmiştir. Okunan mevlit ritüeli sadece ruhsal duygu durumunun artmasını değil, sosyal kaynaşmanın artmasını da sağlamaktadır. Ritüeller en ilkel toplumdaki, en modern topluma kadar toplumsal yapının şekillenmesinde asli bir unsuru olan, toplumun üyelerini birbirine bağlamada adeta çimento vazifesi gören bir yapıya sahiptir. Toplumun birlikteliğinin sağlanması, pekiştirilmesi sonucu bu beraberlik duygularının kuşaktan kuşağa aktarımı ritüelin asal görevleri arasındadır.

Ritüelleri, dinin sosyal yönü olarak tanımlamak mümkündür. Ritüeller dünyevi ve ruhsal alan arasındaki ilişkiyi tematize eder. Genel olarak grup halinde gerçekleştirildiği için de kamusal olaylardır. Ritüeller yalnızca toplumun inancını pekiştirmekle kalmaz, geleneklerin, törelerin ve değer yargılarının kökleşmesine de yardımcı olur. Kişi, dini bir ritüele katıldığında, hem içsel dünyasına ait bir pratiği yerine getirmekten, hem de grubun bir parçası olmaktan dolayı mutluluk duyar. Özellikle toplumun bunalımlı dönemlerinde, kişilerin coşku ve duygularını bir arada dile getirmelerine olanak tanıyarak bozulan dengeyi düzeltir. Ritüeller, dine somut ve algılanabilir bir içerik kazandırır. Dini ritüellerin yapılan törenin/ayinin içeriğine göre sayısı, tekrarı veya aynılığı önemli olabilir. Örneğin her yıl Ganj nehrine girmek, her pazar kiliseye gitmek, her yıl ramazan ayında bir ay süreyle oruç tutmak, namazda bir rüku iki secde yapmak, Kabe etrafında yedi kere dönmek vs.. Bu tekrarlama, ritüellerin belli bir disiplin içerisinde gerçekleşmesini, o disiplinin dışında kişinin kendi isteğine göre spontan bir gelişmenin var olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda bu tekrarlılık ve disiplin, ritüellerin dine somut ve algılanabilir bir içerik katmasına sebep olmaktadır.

Her din kendine özgü ritüeller üretir ve kendisine inananları bir çatı altında toplar. Örneğin, bir ölüm gerçekleştiğinde; o inancın mensupları arasında gerçekleştirilmesi gereken bir takım ritüeller bulunur. Bir Hindu için bu ritüel ölüyü yakmak iken, bir müslüman için ise

toprağa defnetmektir. Kimi inançlarda ölümler İslam dinine benzer şekilde defnediliken, kimi inançlarda ise, eşyaları, atları ve hatta eşleriyle birlikte defnedilebilmektedir. Ölüm konusu üzerinden ritüeli daha da genişletmeye çalışalım. İslâm'da, ölen kimsenin en kısa zamanda yıkanması, kefenlenmesi ve cenaze namazının kılınarak toprağa verilmesi gerekir. Bu konuda acele davranmak müstehabtır. Ölen kişi ile imamlar veya dini bilgiye sahip kişiler ilgilenir. Öncelikle ölü gusül abdesti ile temizlenir, ardından kefenlenir ve musalla taşı üzerine konulup cenaze namazı kılınır. Bu namazın ardından ise ölü toprağa defnedilir. Bu defin işlemi eğer bir imam yahut, dini bilgiye sahip bir kişi eşliğinde yapılmışsa, defin sonrası ölüye bir takım telkinlerde bulunulur. Bu telkinin amacı sorgu sual meleklerine verilmesi gereken cevapları hatırlatmaktır. "Sen, Rab olarak Allah'a din olarak İslâm'a, Rasul olarak Muhammed'e önder olarak Kur'an'a, kible olarak Kabe'ye razı olmuştun" şeklinde ifadelerle ölünün sorguyu kolay vermesi amaçlanır. Bu ritüellerin sıkıntısız bir şekilde gerçekleştirilmesinin ölen kişi için iyi bir durum olduğuna aile ve yakın çevresi inanır. Ölümün ardından kimi bölgelerde üç, kimi bölgelerde ise kırkıncı gününde mevlit okutulur, yemek yedirilir ve ölünün ruhuna dualar okunarak bağışlanır. Baştan sona bir ritüeller zinciri olan ölüm, ahiret inancımıza göre şekillenmiş ve ölü bu inanca göre defnedilmiştir. Bu ritüel ölüm söz konusu olduğunda düzenli olarak tekrarlanan, yapılması gerekenlerin sırasının karıştırılmadığı bir disiplin içerisinde gerçekleşir. Ayrıca bu ritüel bir takım sembolleri de içerir. Kefen, tabut, mezar taşı gibi..

Ölüye karşı yerine getirilmesi gerekenler eksiksiz bir şekilde tamamlandığında yakınları tarafında bir rahatlama, görevi yerine getirmiş olmaktan dolayı bir iç huzur meydana gelmektedir. Bunun gibi pek çok ritüel yerine getirildiğinde içsel dünyaya yönelik tatmin aynı şekilde tekrarlamaktadır. Ritüeller, o inancın mensupları arasında bir duygu, değer ifadesiyken; dışardan bir kişi için anlamsız birer davranıştan ibarettir. Her din kendine özgü ritüelleri ile bir anlam dünyası kurmakta ve bu ritüeller ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Ayrıca dinler kendi içlerinde de bölünme yaşamaktadır. Aynı dini inanca ait farklı tarikatlar oluşmakta bu tarikatların ise farklı ritüelleri olabilmektedir. İslam çatısı altında bulunan pek çok tarikat, kendine özgü bir takım ritüeller eşliğinde uhreviyetin artırılmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirmektedir. Caferi tarikatına mensup kişilerin her yıl Hz.Hüseyin'in şehit edilmesinin yasını tutmak adına, kendilerini zincirle, kılıçla kanatması. Hz.Hüseyin'in çektiği acıyı çekmek için vücutlarına aynı acıyı çektirme anlamı taşımaktadır. Ancak bu durum, İslam'ın Sünni kesmi tarafından doğru karşılanmamaktadır. Çünkü sünnilere göre İslam'ın bir barış dini (kılıç dini değil) olarak görülmesi gerekirken, Müslüman olmayan toplumlarca kan ve şiddet dini olarak algılanmasına yol açabilecek bir olayı simgelemektedir. İki grubun arasındaki duygu problemini derinleştiren bir olaydır kerbela. Diğer bir tarikat olan rıfailikte ise def eşliğinde

başlayan zikirde bireylerin transa geçmesinin ardından kendilerini şişlemeleri, bu tarikata bağlı olmayan kesim ve müslüman olmayanlar tarafından mazoşist bir davranış olarak algılanmaktadır. Velhasıl dini ritüeller ve simgelerin çok sesliliğine aynı din etiketi altında şahit olmaktadır. Fakat bu çeşitlilik bir duygu problemini meydana getirmektedir. Ritüellerin birbiriyle çatışması, inançların birbiriyle çatışmasına dönüşebilmektedir. Konunun başında değindiğimiz, ritüellerin sosyal dayanışmayı artırıcı yönü, kimi zaman ise çatıştırıcı bir yöne doğru evrilebilmektedir. Bir tarikat mensubunun ritüeli, diğer tarikat mensubundan ayrılmasına ve onun kendi ritüelinin daha doğru olduğuna inanmasına sebep olabilmektedir. Bu ise toplumsal ilişkilerdeki makasın daha çok açılması anlamına gelmektedir.

Dini ritüellerin icrası, ona dışardan bakan ve o ritüelin bir parçası olmayan kişilerce eleştirildiğinde, bir kutuplaşma meydana gelmektedir. Örneğin her yıl kurban bayramı öncesi, bazı 'hayvanseverlerin' kesilen kurban olayını bir vahşet olarak algılaması gibi. Bu durumda kurbanı dini bir ritüel olarak gerçekleştiren kişi ve kişilerce aralarında sosyal bir problem oluşmaktadır. Kimi zaman ise yerine getirilmek istenen dini bir ritüelin, engellenmesi durumu ortaya çıkmakta ve bu da kişinin iç dünyasında büyük bir yere sahip olan duygularına saldırı olarak algılanmaktadır. Cuma namazı kılmak isteyen bir çalışanın, iş yeri sahibi ya da yöneticileri tarafından engellenmeye çalışılması, dine saldırı olarak düşünülebilmektedir. Çünkü o ritüel, onu yerine getirmek isteyen kişi için derin anlamlara sahiptir ve bu anlam dünyasına dokunulmasını saygısızlık olarak görmektedir.

1.2. Modern Çağın Ritüelleri

Ritüellerin etki alanının seküler ve modern yaşama kadar uzandığını günümüz toplumunun kendine özgü ritüeller yaratması sürecinde de görebilmekteyiz. Ritüellerin modern toplumda yok olduğu düşüncesinin aksine hala önemini korur ve gündelik hayat içinde kendini gösterir. Biz bunlara modern ritüeller diyebiliriz. Davetlerde takım elbise, selamlaşma, tokalaşma, statüsü yüksek kişilere karşı eğilme, resmi törenler, milli marşın söylenmesi, saygı duruşu vs. hepsi modern dünyanın kutsal ritüelleri haline gelmiştir. Sekülerleşme teorisinin iddiasını çürütür nitelikte, toplum kendine ait yeni inanç türleri, semboller ve ritüeller üretmekte ve kendi varlığını anlamlandırma çabası içerisinde olmaktadır. Ulus devlet anlayışımız çerçevesinde ülkemizdeki önemli ritüellerden birisi Ata'ya (Gazi Mustafa Kemal) saygı duruşu, Milli marş söylenirken ayakta ve sabit durmak, devlet yöneticisinin askeri tören eşliğinde ağırlanması gibi adeta kutsallaştırılmış ritüellerimiz mevcuttur. Modern hayatın ritüellerinin, dini hayatın ritüelleri ile çatışması da söz konusu olabilmektedir. "Dindar" kişi saygı duruşu

ritüelini anlamsız bulabilmekte, hatta yaratıcı dışında bir varlığın önünde saygı duruşuna geçmenin anlamsız olduğunu savunabilmektedir. Kişi, iç dünyasında dini duygularıyla örülü ritüelleri ile, modern dünyanın kutsal ritüelleri arasında sıkışabilmektedir.

SONUÇ

Bizler kutsal ile olan sosyal ilişki biçimlerini ritüeller aracılığıyla ifade ederiz. Diyebiliriz ki ritüeller dinin sosyal yönünü yansıtmaktadır ve ölüm, ölüm sonrası hayat gibi soyut düşünceler sistemine somut bir ifade kazandıran sosyal süreçlerdir. Ritüeller toplumdaki zıtlıkların daha görünür hale gelmesine de neden olmaktadır. Toplumlar ritüelleri yoluyla ötekini oluşturmaktadır. Ritüellerin birbiriyle çatışmasının, dini sebepleri olmasının yanı sıra, coğrafi, siyasi sebepleri de olabilmektedir ve baktığımızda bu ayrımların ve çatışmanın olması da kaçınılmaz bir süreçtir. Çünkü her şey kendi içinde değişime uğramaktadır. Bu değişim kimi zaman farkedilir derecede olurken, kimi zaman ise çok uzun zaman içerisinde gerçekleştiğinden hissedilir olmamaktadır. Ritüellerin birbiriyle olan farklılığı yüzünden meydana gelen toplumsal ayrışma dışında, bireyin inancına ait ritüelleri yerine getirmemesi durumunda da toplumdaki dışlanma söz konusu olabilmektedir. İslam örneği ile düşündüğümüzde müslümanın diyen ancak söz konusu hiç bir ritüeli yerine getirmeyen kişinin, sosyal çevrede dışlanması yahut inancında eksiklik olduğu yönünde uyarılarda bulunduğu görülebilir. Dolayısıyla ritüeller bizi, inancımızı paylaştığımız gruba bağlar ve bir kimlik kazandırır. Bu ritüellerin kolektif yansımaya bir örnektir. Dünyanın ve insani varoluşun anlamlı hale gelmesinde, ritüeller önemli bir faktördür.

KAYNAKÇA

- And, M., *Oyun ve Bütün Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2003.
- Karaman, K., *Ritüellerin Toplumsal Etkileri*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs, s: 21, 2010, ss: 227-236.
- Marshall, G., *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara, 1999.
- Özmen, N., *Edirne Romanlarında Geçiş Ritüelleri ve Din*, Rağbet Yayınları: İstanbul, 2015.

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN LGBTİ+ GÖÇMENLERİN MARUZ BIRAKILDIĞI HAK İHLALLERİ

Ali ALİYEV

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID: 0000-0002-9975-9185

ÖZET

Göç çalışmaları, son yıllarda özellikle mülteciler üzerine odaklanmakta ve göçmenlerin deneyimleri üzerine pek söz üretememektedir. Ülkelere göre farklılaşan göç politikaları ve dolayısıyla göçmenlik statüleri sonucunda, göçmen kategorileri ve göçmenlerin yasal hakları da çeşitlenmektedir. Bunun nedenlerinden biri de göçmenlerin gönüllülük veya zorunluluk temelinde kategorize edilmesidir. Bu da doğrudan, zorunluluk ve gönüllülük üzerinden kişilerin yasal haklarının farklılaşmasına yol açmaktadır. Göçmen olarak tanımlanan bu gruplar özellikle; iş (kısa dönem, uzun dönem, mevsimlik) eğitim, daha refah bir yaşama ulaşmak gibi nedenler temelinde ayrıştırılmaktadır. Gönüllü varsayılan ve göçmen olarak tanımlanan bu gruplar, yasal ve sosyal haklarına erişimde çeşitlenen yasal veya sosyal kısıtlamalarla ve ayrımcılıklarla karşı karşıya bırakılmaktadır. Dezavantajlaştırılmış bir konumda bulunan göçmenlerin farklı dezavantajlaştırılmış kimlikleri ile kesiştiği noktalarda göçmenler bu haklarına erişimde katmanlaşan ihlallerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Özellikle göç statüsü ve toplumsal cinsiyet statüsü bu deneyimlerin katmanlaşan hak ihlalleri boyutunu daha da belirginleştirmektedir. Bu çalışma bir yandan Türkiye'de yaşayan LGBTİ+ göçmenlerin deneyimlerini görünür kılmaya çalışırken, bir yandan da egemen göç anlayışındaki gönüllü ve zorunlu göç ikilemini tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Toplumsal Cinsiyet, LGBTİ+, Queer, Gönüllü Göç, Zorunlu Göç

GİRİŞ

Göç yeni bir gelişme ya da yeni ortaya çıkıp yayılmaya başlayan bir olgu değildir. İnsanlar her zaman zulüm, savaş, çatışma, doğal afetler, aidiyet eksikliği, güvensizlik, hayatta kalma ihtiyacı veya başka bir yerde yeni ve daha iyi fırsatlar bulma arzusu nedeniyle kaçma veya ayrılma ihtiyacı hissetmiştir (Erbaş 2019). Tarih boyunca artan bir hızla devam eden göç, özellikle soğuk savaş döneminin sona ermesinden bu yana ve farklı boyut ve biçimlerde de olsa tüm toplumsal yaşamı etkileyen küreselleşmenin bir sonucu olarak, günümüzde ulusal ve uluslararası alanda daha fazla ön plana çıkmış; çok parçalı, çok taraflı ve karmaşık bir hal almıştır.

Göçe tarihsel bir perspektiften bakılırsa; göçün nedenlerin, biçimlerinin, süreçlerinin, sonuçlarının, yoğunluğunun ve yönünün sürekli değiştiği görülebilir. Bu değişimin meydana gelmesinde egemen ekonomik sistem, siyasal, toplumsal ve çevresel/iklimsel koşullar ile göç veren ve alan devletlerin mevcut koşullara verdiği tepkiler büyük oranda belirleyici olmaktadır. (Castles, Miller ve de Haas 2020).

Bu doğrultuda hem uluslararası hem de ulusal göçe dair kapsam ve tanımlar tarihsel süreç içerisinde değişerek genişlemiş ve kategorilere bölünmüştür. Bu kategoriler esasında göçü ve göç olgusunu anlamlandırmayı kolaylaştırması için önemli bir araçlar olmuştur (Castles ve

Miller 2008). Göç ile ilgili var olan bu kategorilerinden bazıları; *uluslararası* ve *ulusal*, *geçici* ve *kalıcı*, *düzenli* ve *düzensiz*, *zorunlu* (mülteci ve sığınmacılar) ve *gönüllü* (iş, eğitim, aile birleşimi) göç şeklinde sıralanabilmektedir (Castles, Miller ve de Haas 2020). Bunlara ek olarak; işgücü göçü, aile göçü, insani göç, öğrenci hareketlilikleri de göç kategorileri içerisinde yer almaktadır (Talleraas 2022)

Göçü ve göç eden kişileri belirli kategoriler içerisinde sınırlama çabasına ek olarak, göç çalışmaları tarihindeki “erkeklerin göç ettiğine” yönelik egemen anlayışı (Lutz 2010); günümüzde farklılaşan kategoriler ve toplumsal cinsiyet kimlikleri açısından yetersiz kalmaktadır. Bu yetersiz kalma durumu göçmenlerin farklı yasal statülerine ve sosyal haklarına sebebiyet vermesi olarak da tanımlanabilmektedir. Bu da göç eden kişilerin farklı coğrafyalarda ve farklı göç yönetimlerinde artan ve katmanlaşan hak ihlallerine ve ayrımcılığa maruz kalmalarına sebebiyet vermektedir.

GÖÇ KATEGORİLERİ

Mevcut göç kategorilerinin ve bu kategorilere kimlerin uygun olduğuna dair genel uluslararası tanımları olsa da bunlar varış ülkesindeki göç yönetimi süreçlerine bağlı olarak değişebilmektedir. Ülkeler, göçmenlerin nereden geldikleri, neden veya hangi amaçla geldikleri, nasıl giriş yaptıkları ve ne kadar süre kalmayı planladıkları gibi çeşitli sorgulamalara dayanarak göçmen statülerini belirlemektedir. Bu, bir ülkenin göç ve göçmenlere yönelik politikalarının önemli bir göstergesidir Devletlerin belirlediği bu statüler siyasi, kültürel, ekonomik, çevresel ve toplumsal yapıdan etkilenerek değişebilmekte ve aynı zamanda süreç içerisinde de dönüşebilmektedir (Castles, Miller ve de Haas 2020).

Kişileri salt bir kategori özelinde tanımlamak; kesin sınırları konulabilen bir ayırım olmamakla beraber incelenen grubun ayrıntılı çözümlenmesi açısından kavramının içeriğinin sorgulanması ve hangi kesim için kullanıldığının belirlenmesi de bir o kadar önemlidir (Erbaş 2019). Göç sürecine dair, bu veya diğer keskin sınıflandırmalara karşı çıkan araştırmacılar çoğu zaman siyasi çatışmaların ekonomik sebeplerden kaynaklanabileceğini ya da tersine siyasi çatışmaların ekonomik sebepler doğurabileceğini dolayısıyla göçmenleri ‘gönüllü’ ve ‘zorunlu’ ayırmaktan ziyade göçün devam eden bir süreç olarak kabul edilmesini önermektedirler (Olsaretti 1999; Ottonelli ve Torres 2013; Valtonen 2008). Deneyimlerin derinlemesine incelemeden belli kabule oturmuş çerçeveler doğrultusunda, sabit kavramlar üzerinden göçmenlerin statülerinin oluşturulması ve kararlaştırılması, göçmen gruplar içerisinde farklılaşan deneyimler söz konusu olduğunda hak ihlallerine zemin de oluşturabilmektedir (Kraler 2006). Göç yönetişimin önemli bir parçası olan, gönüllü ve zorunlu göç ayrımı, bu araştırma boyunca tartışılacak bir konu olacaktır. Son yıllarda giderek artış gösteren mülteci hareketinin ardından göç konusunda, politik ve ekonomik göç ayrımına paralel olarak, *mülteci* ve *göçmen (işçi)* ayrımı bunun yansımalarından biri olarak ele alınabilmektedir. Bu ayırmada mülteci zorunluluktan gelen kişi iken, göçmen işçiler daha iyi bir yaşam için göç eden kişiler olarak değerlendirilmektedir (UNHCR 2016).

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) göçmen ifadesinin şemsiye bir terim olarak kullanılmasına vurgu yaparak, “bazı aktörler tarafından bir ülke içinde veya bir sınırın ötesine, geçici veya kalıcı olarak ve çeşitli nedenlerle hareket eden herhangi bir kişiyi” de kapsadığını belirtir ((IOM) 2019). Bunlara ek olarak, BMMYK ise, çok özel bağlamlar dışında, göçmen kelimesinin mültecileri veya sığınmacılar gibi uluslararası korumaya ihtiyacı olması muhtemel kişileri ifade etmek için kapsamlı bir terim olarak kullanılmamasını önermektedir (UNHCR 2016). Bu şekilde kullanımının devletlerin mültecilere sağlamakla yükümlü olduğu belirli yasal

korumalara erişimi baltalama riskini taşıdığını söyler. Bu savaştan, zulümden veya ciddi zarardan hayatta kalanların korunmasına dair uluslararası koruma mekanizması sağlaması açısından oldukça önemlidir. Ancak kimlerin korunacağı konusunda “daha fazla ihtiyaç” şeklinde bir öncelik sıralama yaparak, devletlerin sağlamakla yükümlü olduğu belirli yasalar kapsamı dışında kalan kişilerin maruz bırakıldığı ayrımcılığı ve zulmü görünmez kılmaktadır.

MÜLTECİ KAVRAMININ İNŞASI

Göç tarihine baktığımızda savaşların göç sürecini önemli ölçüde etkilediği ve kitlesel göçlere olanak sağladığı açıktır. İnsanlar tarih boyunca savaşlar sonucunda yerlerinden edilmiş ya da hayatta kalabilmek için başka yerlere göç etme ihtiyacı duymuşlardır (Castles, Miller ve de Haas 2020). Savaşlar sonrası ortaya çıkan nüfus hareketliliğini ve bu göç sürecini yönetebilmek, aynı zamanda bu kitlelerin güvenlikleri sağlamak adına uluslararası yasal çerçevelerin yapılandırılmasına dair bir gereksinimi ortaya çıkarmıştır.

Göç hareketliliği çoğaldıkça oluşturabileceği “riskler”e karşı devletin önlem alma amaçlı göç ve göçmenlerle ilgili uluslararası koruma politikalarının geliştirilmesi tarihsel süreç içerisinde değişerek kapsamı genişlemiştir. Kitlesel hareketliliğin ortaya çıkması belli güvenlik ve koruma yöntemlerinin gerekliliğine olan önemi merkezine almıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan kitlesel göç hareketlerinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki nüfus hareketlerinden çok daha büyük çaplı olması sonucunda uluslararası düzenlemelere ve uluslararası koruma mekanizmaları için yasal bir çerçeveye duyulan ihtiyaç daha belirgin hale gelmiştir. Bu minvalde hazırlanan Cenevre Sözleşmesi'nin 1951 yılında imzalanması, 1954 yılında yürürlüğe girmesiyle sonuçlanmıştır. Bu sözleşme kapsamında "1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle ülkesini terk etmiş kişiler" mülteci tanımına dahil edildi. Bununla birlikte, sözleşmede yer alan iki "zaman" ve "yer" önkoşullu kısıtlama daha sonra yapılan Ek Protokol (1967) ile Sözleşme'nin zaman ve yer kısıtlamaları metinden çıkarılmış ve mülteci statüsünün kapsamı genişletilmiştir ((GAR) 2021).

Sonradan ortaya çıkan veya farkındalığı oluşan farklı zulüm şekilleri, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin belirlediği kıstasları daha da sınırlandırmaktadır. Bunlardan birisi de en çok kadınların ve LGBTİ+ mağdur olduğu toplumsal cinsiyet temelli zulümdür (Kıvılcım 2016). Toplumsal cinsiyet temelinde zulüm görenlerin 1951 Cenevre Sözleşmesi aracılığıyla mülteci statüsü kazanmaları oldukça zordur ((GAR) 2021). Bu gibi durumlarda çoğunlukla belirli bir toplumsal gruba aidiyet sebebiyle zulüm koşuluna dayanılarak mülteci statüsü elde edilmeye çalışılmaktadır. “Belirli bir toplumsal gruba mensubiyet” sözleşmeye, diğer unsurların dışında kalan kimselerin de koruma altına alınabilmesini sağlama düşüncesiyle dâhil edilmiştir (Biehl ve Daniş 2020).

Cenevre Sözleşme esasen savaş sonrası mülteci sorunlarına ilişkin hazırlanmış uluslararası bir hukuk belgesidir. Bu sözleşme savaş sonrası ortaya çıkan kitlesel göçü kontrol etmek ve göç eden kişilere yönelik belli uluslararası koruma mekanizmaları oluşturulması açısından oldukça önemli olmuştur. Ancak korumanın belli bir standartta oturtulması, taraf olan devletleri belli sorumluluklara tabii tutsa bu standartların göç eden kişilerin göç biçimine, göç öncesine ve göç sonrası süreçlerine bakılarak, belli standartlarının karşılaması koşulu ile karar verilmesi hala göç eden kişileri var olan bir çerçeveye sığdırılmasına veya sığdırılamamasına sebep olmaktadır.

Çoğu araştırmacı analiz ve yönetim amacıyla insan kategorilerine ihtiyaç duyulduğunu kabul etse de bu tür bir kategorizasyon, birçok sosyal araştırmacının da savunduğu üzere, etik kaygıları da beraberinde getirmektedir (Bakewell, 2011; Raghuram, 2021). İnsanları karakterlerinin, kimliklerinin veya yaşamlarının yalnızca bir yönüyle tanımlamanın ahlaki ve etik açıdan doğruluğunu sorgulayan araştırmacılar, göçmenlerin veya herhangi bir alt kategorilerinin ya da göç biçimini yalnızca belirli bir -şimdiki veya geçmiş- faaliyete atıfta bulunmasını sınırlı ve kısıtlı bulmaktadırlar.

GÖÇ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet, çağdaş toplumlarda önemli bir yapı olmaya devam etmektedir. Aynı zamanda kimliğin ve yaşanmış deneyimin merkezi bir bileşenidir. Günlük yaşamda toplumsal cinsiyet genellikle biyolojik olarak verili ve sabit bir şey olarak anlaşılmaktadır. Toplumsal cinsiyet sosyolojisinin merkezinde yer alan teorik modeller, toplumsal cinsiyeti anlamının alternatif yollarını sunmakta ve diğer eşitsizliklerle kesişimlerine işaret etmektedir (Risman 2004).

Toplumsal cinsiyet on yıllardır göç araştırmalarında bir çalışma değişkeni olarak yer alsa da genellikle homojen bir grup olarak kadınlara ve onların erkeklere göre konumlarına atıfta bulunarak kullanılmaktadır (Manalansan 2006). Göç ve toplumsal cinsiyet genellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile birleşimi, evlilik, işgücü piyasasına dahil olma ve heteronormatif yapılar içinde yer alan ve bunları pekiştiren diğer konular açısından tartışılmakta ve LGBTİ+ların katılımı hakkında çok az tartışma yapılmaktadır (Luibhéid 2004). Bu, toplumsal cinsiyetin göç çalışmalarına dahil edilmesinin faydasız olduğu anlamına gelmemekte, tam tersine; toplumsal cinsiyet, göçmen kadınların deneyimlerinin yanı sıra göçle ilgili çoklu değişkenlerde bir faktör olarak önemli içgörüler sağlamasına olanak sağladığı için çok önemli bir yerde konumlanmaktadır.

Geriye dönük göçün tarihsel gelişim süreçleri incelendiğinde; araştırmalarda ve aynı zamanda devletler ve toplumlar tarafından göç ve hareketliliğin kavramsallaştırılmasının cinsiyetçi bir çizgide (Lutz 2010) olduğu kolayca gözlemlenmektedir. Bunlara ek olarak; göç örüntüleri, göç söylemi ve bunun altında yatan temsiller, göçmenlerin deneyimleri, yükümlülükleri ve görevlerinin yanı sıra göçlerine ilişkin beklentilerin de cinsiyetlendirilmiş olduğu gözlemlenmektedir (Demirler 2008). Göç çalışmalarında göçün cinsiyetlendirilmiş bir süreç olarak ele alınması, sadece kadınların görünmezliğine değil, kadınlarla beraber LGBTİ+ların da göç süreçlerine nasıl dahil olduğu konularında eksik kalabilmesine neden olmuştur (Luibhéid 2004).

Göç çalışmalarında toplumsal cinsiyetin merkeziliği, öncü feminist göç akademisyenlerinin erkekleri evrensel bir referans olarak sorgulamalarına ya da göç üzerine ana akım bilgi üretiminde "bağımlı olarak" basmakalıp kadın temsillerini sorgulamalarına kadar geri götürülebilir (Morokvasic, 1983, 1984; Anthias, 1983; Gabaccia, 1994). Morokvasic'in "Geçiş kuşlarının aynı zamanda kadınlar da olduğunun" (Morokvasic 1984) hatırlatmasından bu yana bu göç alanındaki toplumsal cinsiyeti merkezine alan çalışmalar önemli ölçüde gelişim göstermiştir (Donato, ve diğerleri 2006).

Geriye dönüp bakıldığında, göçle ilgili teorik (ve ampirik) çalışmalarda kadınların uzun vadeli yokluğunun çeşitli gelişmelerden kaynaklandığı söyleyen Helma Lutz (2010) bunu dört olası açıklama arasında ayırarak aktarmaktadır. Bu olasılıklardan birincisi, Ravenstein'in (1885) çalışmalarında kadınların da göç ettiğini belirtmesine rağmen, olumlu-olumsuz

onaylama veya kıyaslama dahil herhangi bir tartışmanın ilgi konusu olmaması ile doğrudan ilgilidir. Lutz bunu 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki baskın cinsiyet rolleri içerisinde, "erkekler"e odaklanmanın "doğal" olarak kabul edildiği ile ilişkilendirmektedir (Lutz 2010). İkinci aşama olarak; Donato'nun (2006) çalışmalarında belirttiği gibi, göç alanındaki cinsiyet seçiciliği veya erkek yanlılığını, sahada ve teori yapımında kadın yokluğu ve eksikliği ile bağlantı kurularak değerlendirilmiştir. Bir diğer olasılık, Jørgen Carling (2005) tarafından öne sürülen, kadınların göç sürecinde "erkekleri izleyen kişiler" olarak ele alınması gösterilebilir. Son olarak ise, kadınların göç sürecindeki görünmezliğine neden olabilecek modernlik ve sosyal değişim teorilerini örneklenebilmektedir.

Göç çalışmalarındaki kadın odağının eksikliğinin sebeplerinden birisi olarak araştırma alanlarında/sahalarında kadınların yokluğu veya eksikliği olarak ele alındığında, Kadın Çalışmaları göçmen kadınların deneyimlerini görünür kılınması açısından da oldukça önemli olmuştur. Bu her ne kadar olumlu kazanımlardan birisi olsa da göçmen kadınlarla ilgili çalışmalar kademeli birkaç aşamadan geçerek, zamanla daha kapsayıcı bir yapıya dönüşebilmiştir. Bu aşamalardan birisi de 1990'lı yıllarda Kadın Çalışmalarının geçirdiği teorik değişimlerin sonucu, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları'na doğru paradigmatik değişim gösterilmektedir (Lutz 2010).

Göç çalışmalarında toplumsal cinsiyet kavramı; sosyal olarak inşa edilen kadın ve erkek geleneksel rollerini tanımak, bununla beraber kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikler ve ihlal edilen alanları görmek açısından önemli olmuştur. Nitekim, birçok feminist araştırmacı gibi Lutz (2010) da göç süreçlerinde toplumsal cinsiyetin önemini vurgulamakta ve toplumsal cinsiyetin hem göç çalışmalarında hem de göçmenlerin yaşamlarında önemli bir faktör olduğunu savunmaktadır (Emel Coşkun 2020). Ancak, Pierrette Hondagneu-Sotelo (1994) çalışmasında; toplumsal cinsiyetin ana akım göç çalışmalarında ciddi ve kapsamlı bir şekilde ele alınmadığını öne sürerek, toplumsal cinsiyetin güç ilişkileri ile bir ilgisi olduğunun neredeyse hiç tanınmadığını ya da anlaşılmadığını veya toplumsal cinsiyetin geleneksel cinsiyet rollerinin dışına çıkmadığını vurgulamaktadır. Göç çalışmalarında cinsiyet her ne kadar geç kalınmış bir ilgi konusu olsa da güncel çalışmalarda; cinselliğin ele alındığı durumlarda, cinsellik genellikle toplumsal cinsiyetle, o da genellikle kadınlarla bir tutulmaktadır. Bu perspektif toplumsal cinsiyet (gender) kavramının en baştaki yanılgısı olan; yalnızca kadınların cinselliğe sahip olduğu, cinselliğin toplumsal cinsiyet olduğu (kadın erkek ikililiği veya toplumsal kadınlık ve erkeklik rolleri) ve toplumsal cinsiyet ya da cinselliğin normatif olarak heteroseksüel olduğu anlamını yeniden üretebilmektedir (Manalansan 2006). Ancak özellikle postmodernist feminist araştırmacıların katkıları ile göç çalışmalarında toplumsal cinsiyet hem kavramı ikili ve sabit kadın- erkek rollerinin dışına çıkarabilmiş, hem de toplumsal cinsiyetin farklı dinamiklerini (ırk, sınıf ve etnisite) görmeye başlamıştır. Bu bağlamda özellikle siyah feministlerin kimliklerini ve konumlarını sorguladıkları çalışmaları önemli katkılar sağlamıştır (Lutz 2010).

Göç bağlamında, toplumsal cinsiyeti daha geniş bir çerçevede ele alan göç ve cinsellik üzerine yapılan çağdaş çalışmaların gelişimi, toplumsal cinsiyet ve cinsellik arasındaki karmaşık dinamiklerin bir yansıması olarak da değerlendirilmektedir (Valentine 2004). Çağdaş cinsellik çalışmalarını şekillendiren ve onlara ilham veren bir dizi kavram, durum ve davranış; ırk/etnik çalışmalar, aktivizm, feminizm, AIDS pandemisi ve lezbiyen ve gey çalışmalarının iç içe geçmiş tarihlerinden kaynaklanmaktadır (Manalansan 2006). 1970'ler ve 1980'ler, queer cinsellik çalışmalarının gelişiminde önemli dönüm noktaları olarak değerlendirilen konular, feminist çalışmalarda da önemli ilerlemelere sebep oldu. Bunlar özellikle postmodernizmin ortaya çıkışı ile beraber farklı disiplinlerin (biyoloji, seksoloji, psikoloji, antropoloji, felsefe

vs.) cinselliği, özneliği ve “konumsallığı sorgulaması” (Rich 1986) ile başlamıştır (Manalansan 2006). Bunlar özellikle cinsiyetlendirme ve cinselleştirme süreçlerinin özgüllüğünü, tekelliğini ve bunların kadınların içinde bulunduğu durumu anlamaya ve dönüştürmeye çalışırken ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Göç çalışmalarına toplumsal cinsiyet perspektifinden baktığımızda, toplumsal cinsiyete duyarlı çalışmaların erkek egemenliği tarafından görünmez kılınan kadınların deneyimlerini görünür kılmayı mümkün kıldığı açıktır (Emel Coşkun 2020). Ancak bu göç çalışmalarındaki toplumsal cinsiyet yaklaşımı; aynı zamanda kadın-erkek ikililiğini yeniden üretirken, cinsiyet olgusu dışındaki farklı güç dinamiklerini, bununla beraber farklı cinsellik deneyimlerini görünmezliğe de itebilmiştir (Luibhéid 2004). Nitekim, cinselliğin ve farklı güç dinamiklerinin sonucunda oluşan deneyimlerin sorgulanması, feminist araştırmacılar tarafından Queer teorisinin ve post-modern teorisinin benimsenmesi ve birçok çalışmanın merkezinde konumlanması ile beraber kadın kategorisi daha fazla ve hatta doğrudan kategorileştirmeler veya tek tipleştirilmeler sorgulanmaya başladı (Manalansan 2006). Böylece queer ve post-modern teoriye odaklanan çalışmalar, sadece kadınların değil, kadınlara benzeyen ancak farklılaşan ve ötekileştirilen grupların da göz ardı edildiğini ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet kavramının geleneksel rollerin yanı sıra cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile ırk, sınıf ve etnisite kavramlarını da içeren daha geniş bir yöntem olarak önemi bu bağlamda belirginleşmiştir (Luibhéid 2004).

GÖÇÜN QUEERLEŞMESİ VE LGBTİ+LARIN KATILIMI

Toplumsal cinsiyet faktörü on yıllardır göç araştırmalarında bir değişken olarak incelenmesine rağmen, genellikle homojen bir grup olarak kadınlar ve onların erkeklere göre konumları ile ilgili olarak kullanılmaktadır (Manalansan 2006). Göç ve toplumsal cinsiyet sıklıkla toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile birleşimi, evlilik, istihdama dahil olma ve heteronormatif varsayımlara gömülü olan ve bunları pekiştiren diğer konular açısından tartışılmakta ve LGBTİ+ların katılımından çok az bahsedilmektedir (Luibhéid 2004).

LGBTİ+ göçmenler, lezbiyen ve gey çalışmalarının ilk ortaya çıkışından bu yana göç çalışmalarına ve tartışmalarına giderek daha fazla dahil edilmektedir. Bu çalışmalar daha sonra daha kapsayıcı queer çalışmalarına dönüşmüştür. Luibhéid (2008), queer göçü "aynı anda hem heterojen sosyal grupları içeren bir dizi temelli süreç hem de göçü ve cinselliği içeren ancak bunların ötesine uzanan ve bedenlere herhangi bir katı kimliksel şekilde bağlanmayı reddeden-egemen çerçevelere meydan okumak ve bunları yeniden yapılandırmak için- bir dizi teorik ve sosyal adalet sorusu" olarak tanımlamaktadır. Luibhéid, cinsiyet, etnik köken, sınıf ve gücün diğer boyutları gibi cinselliğin de de göçmen deneyiminin diğer yönleriyle, bununla beraber göç kararlarında da etkileşim halinde olduğu savunmaktadır (Luibhéid 2004).

1990'ların başından bu yana queer göç konusunda küçük ama giderek büyüyen bir literatürün ortaya çıkması veya ilgi odağının olması göç çalışmalarında queer kimliklerin farklılaşan alanlardaki deneyimlerinin anlaşılmasına olanak sağlamıştır (Gorman-Murray, Intimate mobilities: emotional embodiment and queer migration 2009). Bu çalışmalar; göç ve cinsellik arasındaki ilişkinin teorik analizleri (Binnie 1997; Mai & King 2009; Manalansan 2006); kırdan kente iç yapılan göçleri (Gorman-Murray 2007, 2009); queer göçmenlerin sınır geçişlerini ve aşmak zorunda oldukları yasal engelleri (Cantú 2009; Luibhéid 2002, 2009; Luibhéid & Cantú 2005); göçün ardından cinsel kimliklerin (yeniden) inşasını (Kuntsman 2009); ve queer diasporaların ortaya çıkışını içermektedir. Bu araştırmacılar göç çalışmalarındaki edinilen queer perspektif ile queer göçmenlerini yaşadıkları deneyimleri görünür olmasına katkı sağladı. (Watney 1995; Manalansan 2003; Mole 2018). Bu araştırmacılar cinsel ve toplumsal

cinsiyet azınlıklarının göçüne ilgi duyarken, 'queer göç' kavramının kendisinin en iyi nasıl tanımlanacağına dair ortak bir anlayış bulmakta zorlanmıştır (Luibhéid 2004). Bazı akademisyenlere göre queer göç, nedeni ne olursa olsun queer kişiler tarafından gerçekleştirilen her türlü göçü kapsamaktayken, bazılarına göre ise, ancak göç motivasyonu göçmenin cinsel yönelimi ile ilişkili olduğunda queer göçten bahsedilebileceğini savunmaktadır.

Cinsellik ve göç üzerine yapılan güncel çalışmalar, özellikle de queer cinsellikleri belgeleyenler, cinselliğin sadece bir araştırma nesnesi olarak uygulanabilirliğini ve uygunluğunu değil, aynı zamanda vatandaşlık ve ulusun oluşturulması ve kavramsallaştırılmasındaki temel rolünü de vurgulamıştır (Manalansan 2006). Başka bir deyişle, özellikle queer çalışmalar tarafından tanımlandığı şekliyle cinsellik, yalnızca göçün tanımını genişletmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal cinsiyet anlayışımızı da değiştirir ve göç çalışmalarının heteronormatif anlamlara, kurumlara ve uygulamalara olan bağımlılığını sorgulamaktadır (Luibhéid 2004).

Bunlar, queer göçü anlamlandırılmasında, kişileri göçe iten faktörleri veya göçe çeken motivasyonların arasından cinsiyetin/toplumsal cinsiyetin önemli bir yerde konumlandığının farkındalığı sağlamaya yardımcı oldu. Son yirmi yılda, queer göç çalışmaları, LGBTİ+ kimlikleri ile vatandaşlık, sınırlar, insan hakları, ayrımcılık, diasporik topluluklar, milliyetçilik, iltica ve benzeri göçle ilgili birçok konu arasındaki ilişkileri incelemek için genişledi (Mole 2018). Bu alandaki çalışmaların miktarı hala oldukça azdır, ancak değişen siyasi manzaralar ve LGBTİ+ nüfusuna yönelik kamu algılarının bir sonucu olarak bu bakış açılarına olan ilgi arttıkça sürekli olarak genişlemektedir.

DEĞERLENDİRME

Göç olgusundaki en temelinde göçün anlamlandırılması için oluşturulan kategoriler, bazen de ekonomik göçmen ve zorunlu göçmen ikililiğinde; göç eden kişileri göç etme motivasyonlarını da göz ardı edilmesini sağlamıştır (Emel Coşkun 2020). Bu özellikle farklılaşan göç biçimlerini varlığının postmodernist kuramlarla ortaya çıkmasıyla beraber daha anlaşılır olmuştur. Postmodernizmin özellikle feminist araştırmacılar tarafından benimsenmesi, göç motivasyonuna toplumsal cinsiyet kategorisinin de eklenmesini, toplumsal cinsiyetin bununla beraber sapkınlaştırılan diğer cinsiyetlerin de göç sürecinde önemli bir motivasyon kaynağı olduğu ortaya kondu (Mai ve King 2009). Bu çalışmalar, cis-heteropatriarşik bir şekilde ilerleyen göç çalışmalarındaki erkek egemenliği sorguladı ve erkeklerin ötesinde deneyimleri merkezine aldı. Yapılan toplumsal cinsiyete duyarlı çalışmalar sadece toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten hayatta kalan kadınların deneyimlerini görünür kılınmasını olanak sağlamadı, bununla beraber LGBTİ+ların (Manalansan 2006) ve aynı zamanda cis-heteropatriarşik sistemin içerisinde ezilen erkeklerin de deneyimlerini görünür kılınmasına fırsat sağladı (Durakbaşı 2008).

Genel olarak, göç araştırmalarındaki en baştaki algıya dönecek olursak; göç sadece ekonomik, dini, kültürel, siyasi, sosyal ve benzeri nedenlerden dolayı meydana gelen bir olgu olarak ele alınmakta ve göç eden kişilerin ise sadece erkekler olduğu varsayılmaktaydı (Castles ve Miller 2008). Tam da bu nedendir ki, kadınlar uzun bir süre göçün aktörleri olarak ele alınmadı, ele alınmaya başladığında ise erkekleri izleyenler olarak değerlendirilmeye başladı (Emel Coşkun 2020). Bunun en başlıca nedenlerinden birisi de göçün itme ve çekme faktörleri arasında cinsiyet olgusunun çok önem verilmemesi olmuştur. 1960-70'lerden sonra feminist araştırmacıların sahadaki artışı, özellikle de 90'larda gelişen göç araştırmalarındaki cinsiyeti ve diğer güç ilişkilerinin oluşturduğu kesişimsellik alanlarını sorgulama hali; kişileri göçe iten

nedenlere de bakılması gerektiğini, göç iten faktörlerin altında cinsiyet önemli bir etken olabileceğini gösterdi. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyetin göç kararında önemli bir faktör olarak ele alınması, cinselliğin göç süreçlerini nasıl etkilediğini yönünde çalışmalara da alan açtı (Lutz 2010). Bu bağlamda kişileri göç etmeye iten faktörlerin her zaman ekonomi, siyasi, kültürel, çevresel vb. olmadığı, bunlara ek olarak toplumsal cinsiyetin de önemli bir neden olabileceği savunuldu (Gorman-Murray 2009). Yapılan toplumsal cinsiyete duyarlı (ikililiği yıkan) ve queer perspektifi edinmiş çalışmalar; queerlerin de diğer göçmenler gibi, eğitim, istihdam, ekonomi gibi nedenlerle göç ederken bu faktörlerin normatif olmayan cinselliklere özgü motivasyonlardan bağımsız olmadığı göstermiştir (Parker 1999; Weston 1995). Aynı zamanda bu çalışmalar gönüllülük ve zorunluluk ikiliğinden ziyade, göç etmenin her koşulda belli bakılardan kaynaklanabildiğini ve göç etmenin bir hak olduğu üzerinde odaklanmıştır.

Bunlardan yola çıkarak yürütmekte olduğum tez çalışmasında, LGBTİ+ göçmenlerin deneyimlerine odaklanmaktayım. Bu bağlamda, gönüllü varsayılan göçmenlerin (mülteci/sığınmacı statüsünde olmayan veya statü başvurusunda bulunmayan) gönüllü varsayımı ile şekillenen yasal haklarla beraber cinsiyet kimliğinin bir araya gelmesi sonucunda oluşan hak ihlalleri ve ayrımcılık alanlarını Türkiye örneği üzerinden inceliyor olacağım.

Kaynakça

- (GAR), Göç Araştırmaları Derneği. «70. Yılında 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi.» İstanbul, 2021.
- (IOM), International Organization for Migration. *Glossary on Migration*. Geneva: International Organization for Migration (IOM), 2019.
- Anthias, Floya. «Sexual divisions and ethnic adaptation.» *One Way Ticket Migration and Female Labour* içinde, yazar Annie Phizacklea, *One Way Ticket Migration and Female Labour*. London: Routledge and Kegan Paul, 1983.
- Bakewell, Oliver. «Conceptualising displacement and migration: Processes, conditions, and categories.» *The Migration-Displacement Nexus: Patterns, Processes, and Policies* içinde, yazar Khalid Koser ve Susan Martin, 14–28. Berghahn Books, 2011.
- Biehl, Kristen, ve Didem Daniş. «Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları.» *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları* içinde, 8-17. İstanbul, 2020.
- Binnie, Joe. «Invisible Europeans: Sexual Citizenship in the New Europe.» *Environment and Planning A: Economy and Space Volume 29, Issue 2*, 1994.
- Cantu, Lionel. *The Sexuality of Migration: Border Crossings and Mexican Immigrant Men*. NYU Press, 2009.
- Cantú, Lionel, ve Eithne Luibhéid. *Queer Migrations: Sexuality, U.S. Citizenship, and Border Crossings*. University of Minnesota Press, 2005.
- Carling, Jørgen. «Global migration perspectives.» *Global migration perspectives, Volume 35 (1)*, 2005: 1-26.
- Castles, Stephen, ve J. Mark Miller. *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

- Castles, Stephen, J. Mark Miller, ve Hein de Haas. *The Age of Migration*. London: RED GLOBE PRESS, 2020.
- Demirler, Derya. «İnsan Hakları ve Egemenlik Sarkacında Türkiye”de Yerinden Edilme ve Toplumsal Cinsiyet.» *Feminist Yaklaşımlar* içinde. İstanbul: Feminist Yaklaşımlar, 2008.
- Donato, Katharine M., Donna Gabaccia, Jennifer Holdaway, Martin Manalansan IV, ve Patricia R. Pessar. «A Glass Half Full? Gender in Migration Studies†.» *International Migration Review*, Volume40, Issue1, 2006: 3-26.
- Durakbaşı, Ayşe. «Kadınların Tarihinden Dersler: Feminist.» *Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), 2008: 15-26.
- Emel Coşkun, Özge Sarılioğlu, Cemile Gizem Dinçer. «Göç Araştırmalarında Söylem, Yöntem ve Etik: Feminist.» *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 12, Sayı 1, 2020: 70-81.
- Erbaş, Hayriye. «Metodoloji Tartışmaları Işığında Göç ve Etnisite.» *Gidişlerden Kaçılara Göç ve Göçmenler, Kuram, Yöntem ve Alan yazıları* içinde, yazar Hayriye Erbaş, 123-242. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2019.
- Gabaccia, Donna. *From the Other Side: Women, Gender, and Immigrant Life in the U.S., 1820–1990*. Bloomington: Indiana University Press, 1994.
- Gorman-Murray, Andrew. «Intimate mobilities: emotional embodiment and queer migration.» *Social & Cultural Geography*, 2009: 441-460.
- Gorman-Murray, Andrew. «Intimate mobilities: Emotional embodiment and queer migration.» *Social & Cultural Geography*, 2009: 441-460.
- Gorman-Murray, Andrew. «Rethinking queer migration through the body.» *Social & Cultural Geography*, 2007: 105-121.
- Hondagneu-Sotelo, Pierrette. *Gendered Transitions Mexican Experiences of Immigration*. London : UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS, 1994.
- Kıvılcım, Zeynep. «Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Geçici Koruma Yönetmeliği: Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Bir Değerlendirme.» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 71, No. 3,, 2016: 919 - 940.
- Kraler, Albert. «The legal status of immigrants and their access to nationality.» *Migration and Citizenship* içinde, yazar Rainer Bauböck, 33-65. Amsterdam University Press, 2006.
- Kuntsman, Adi. *Figurations of Violence and Belonging: Queerness, Migrantism and Nationalism in Cyberspace and Beyond*. Peter Lang, 2009.
- Luibhéid, Eithne. «Heteronormativity and Immigration Scholarship: A Call for Change.» *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 2004: 227-233.
- Luibhéid, Eithne. «Queer/Migration: An Unruly Body of Scholarship.» *GLQ A Journal of Lesbian and Gay Studies* 14(2-3), 2008: 169-190.
- Lutz, Helma. «Gender in the Migratory Process.» *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36:10,, 2010: 1647-1663.
- Mai, Nicola, ve Russell King. «Love, Sexuality and Migration: Mapping the Issue(s).» *Mobilities*, Volume 4, Issue 3: Love, Sexuality and Migration, 2009: 295-307.

- Manalansan, Martin F. «Queer Intersections: Sexuality.» *GENDER AND MIGRATION REVISITED*, 2006: 224-249.
- Mole, Richard. «Sexualities and queer migration research.» *Sexualities, Volume 21, Issue 8*, 2018.
- Morokvasic, Mirjana. «Beyond the Reductionist Outlook.» *One Way Ticket Migration and Female Labour* içinde, yazar Annie Phizacklea, 13-31. London: Routledge and Kegan Paul, 1983.
- Morokvasic, Mirjana. «Birds of Passage are also Women...» *The International Migration Review, Vol. 18, No. 4, Special Issue: Women in Migration*, 1984: 886-907.
- Olsaretti, Serena. «Freedom, Force and Choice: Against the Right-based Definition of Voluntariness.» *The Journal of Political Philosophy: Volume 6, Number 1*, 1998: 53-78.
- Parker, Richard. *Beneath the Equator, Cultures of Desire, Male Homosexuality, and Emerging Gay Communities in Brazil*. Routledge, 1999.
- Raghuram, Parvati. «Democratizing, Stretching, Entangling, Transversing: Four Moves for Reshaping Migration Categories.» *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 2021: 9-24.
- Ravenstein, E. G. «The Laws of Migration.» *Journal of the Statistical Society of London Vol. 48, No. 2*, 1885: 167-235.
- Rich, Adrienne. *Blood, Bread, and Poetry: Selected Prose 1979–1985*. New York: Norton, 1986.
- Risman, Barbara J. «Gender As a Social Structure: Theory Wrestling with Activism.» *Sociologist for Women in Society, Volume 18, Issue 4*, 2004.
- Talleraas, Cathrine. «Migration Forms: What Forms of Migration Can Be Distinguished?» *Introduction to Migration* içinde, yazar Peter Scholten, 111-117. Springer, 2022.
- UNHCR. *UNHCR viewpoint: 'Refugee' or 'migrant' – Which is right?* 11 Temmuz 2016.
<https://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html>.
- Valentine, David. «The Categories Themselves.» *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies, Volume 10, Number 2*, 2004: 215-220.
- Valeria Ottonelli, Tiziana Torresi. «When is Migration Voluntary?» *Interntional Migration Review*, 2013: 783-813.
- Valtonen, Kathleen. *Valtonen, K. (2016). Social Work and Migration: Immigrant and Refugee Settlement and Integration*. Londra: Routledge, 2008.
- Weston, Kath. «Get thee to a big city: sexual imaginary and the great gay migration 2 (3).» *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 1995: 253–277.

NEOLİBERAL YÖNETİMİN 80'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DEKİ UYARLAMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi, AYŞENUR KİŞİ

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0002-4739-3898

ÖZET

Türkiye, 1980'li yıllarda gelişen ve küreselleşen dünyaya uyum sağlamak için dönemin hâkim ideolojisi olan neoliberalizmi kendi idare biçiminde uygulamaya başlamıştır. Türkiye'de şuan ki mevcut düzeninin temelini teşkil eden neoliberal politikaların tarihsel olarak incelenmesi açısından araştırma önem teşkil etmektedir. Çalışma, Türkiye'nin 1980 senesi sonrasında Özal'ın takip ettiği liberal politika kararlarıyla beraber yaşanan politik, ekonomik gelişmelerin incelenme ve ortaya koyulması amacını taşımaktadır. Araştırma veri analizi yöntemlerinden nicel içerik analizi yöntemi kullanılarak ve çeşitli kaynakların literatür incelemesi yapılarak neoliberalizm ve seksenli yıllarda yaşanan siyasal-ekonomik gelişmelere içeriğinde yer veren kitaplar ile çeşitli makaleler, yüksek lisans, doktora tezleri incelenmiş ve tümdengelimci bir bakış açısıyla oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Türkiye'de Neoliberalizm, 1980 Yılı Yaşanan Gelişmeler

GİRİŞ

1980'li yıllar Türk siyasi ve ekonomi hayatında yeni bir dönemin başlangıcını oluşturduğu yılları ifade eder. Bu dönemde İngiltere ve Amerika'da uygulanan liberalizmin yeni hali olan neoliberalizmin, Türkiye'de liberal ve muhafazakâr olarak tanımlanan lider Turgut Özal hayata geçirmiştir. Özal ve hükümeti Türkiye'yi içinde bulunduğu dönemden Avrupa'ya uyum sağlayarak daha iyi bir konumu elde etmesi için ekonomik, siyasal ve sosyal yapıda değişim ve dönüşümü başlatacak politika kararlarına imzalarını atmışlardır.

Çalışma 1980'yıllarda yaşanan neoliberal politikaların Türkiye'de uygulanması nasıl gerçekleşmiştir, kararlaştırılan politikaların hangi konular üzerinedir ve dönemin lideri olan Özal'ın bu gelişmelerdeki bakış açısı nedir, sorularına yanıt bulabilmek adına yapılmıştır.

Çalışma, Türk siyasetinin seksenli yıllarda aldığı ve uyguladığı neoliberal politikalar Özal'ın benimsemiş olduğu liberal anlayış üzerinden anlatılacaktır. Üç ana bölümden oluşan çalışma ilk bölümde, liberalizm kavramının tanımı, farklı ayrımlarına ve düşünürlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde çalışmaya temel teşkil eden konu olan neoliberalizm teorisinin

açıklanması ve benimsediği unsurlar açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise, Turgut Özal'ın politikalarında edinmiş olduğu fikirler ve yaklaşımların uygulamadaki etkilerine değinilmiştir.

1.LİBERALİZM

Liberalizm terimi sözcük kökeni olarak İspanyolcadan ortaya atılmış olan ve birincil olarak Latince asıllı bir kavramdır. Adam Smith “Ulusların Zenginliği” kitabıyla “liberal ihracat ve ithalat sistemi” görüşüyle beraber liberal terimini dünyada ilk kez bildiren düşünür olmuştur. Tarih içerisinde söylemi giderek yaygınlaşan liberalizm terimi, 19. asrın sonlarına yaklaşıldığında, politika lügatında yerini almaya başlamış ve “laissez faire laissez passer” (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler) düşüncesinde yer edinmiştir. Liberalizm, “Düşünce özgürlüğü, ifade hürriyeti, basın özgürlüğü ve serbest ticaret” kavramlarının müdafaa edenlerin tanımlanmasında kullanılan kimlik olmuştur. Terimin ifadesi için tam bir anlam üretilmemesine rağmen alanda ün edinmiş birçok liberal düşünür kavramı kendilerince tanımlama yoluna gitmişlerdir. Genel olarak bakıldığında ise ekonomi ve politika alanlarına dair kuram veya öğretisi olarak tasvir edilmiştir (Yayla, 2002: 15-16).

Liberal teorisyenler, konunun alanında ayrı birimlerde ve benimsedikleri kriterlere göre sınıflandırma yoluyla tanımlarını yapmışlardır. Siyasi anlamda; hürriyet ve devletin gücünün limitinin belirlendiği sahaya önem verilmesine “politik liberalizm” olarak isimlendirilmiştir. Bu türde düşüncelerini belirten isim “John Rawls” tır. Başka bir ayırım ise, ürünlerin engelsiz bir şekilde ülkeler arası etkileşimi ve pazar nizamını sağlamak açısından bildirilen “ekonomik liberalizm” dir. Liberalizmin bu sınıfında düşüncelerine yer verilen önemli bir isim ise “Ludwig von Mises” tır. Kuşkuculuk, bireyin tabiatı, bizatihi nizam ve rasyonalizm ölçütlerini benimseyenler ise “felsefi liberalizm” olarak ayrılmışlardır. Bu alanın ana düşüncelerini belirten isim ise “Isaiah Berlin” dir (Başdemir, 2009: 16-18).

Liberalizmin politik bir kuram olarak ortaya çıkışında etkili olan isim şüphesiz 17. asırda yayımları olan “John Locke” tur. Locke’ un fikirleri liberal aydın- politik tradisyonu tesiri altına almıştır. Siyasal kuramın oluşturulmasında çağdaş ideolojinin başlamasında, yapıcı bir isim olan “Immanuel Kant” ın düşüncelerinin de önemli bir yeri vardır (Erdoğan, 2009: 2-4).

2.NEO-LİBERALİZM

Neoliberalizm kavramının eski tarihsel kullanımının yaşandığı zaman, “klasik liberalizmin” doruk seviyede olduğu dönem ve “Keynesyen politikaların” sorgulandığı evrede yaşanmıştır. Neoliberalizmin ortaya çıkışı, 1947 senesinde bir takım felsefeci, müverrih ve iktisatçı bilim insanlarının “1 Nisan 1947’de İsviçre’de Mont Pelerin’de” dönemin buhran sürecini tartışmak için bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Mont Pelerin Derneğinin değeri, neoliberalizmin kuramsal esaslarını belirten filozof “Friedrich Von Hayek” ve alanının uzman

kişilerin bir araya gelişiyle beraber söz konusu buhran döneminin bu isimler aracılığıyla tartışılmış olmasıdır. Cemiyetin mevcut durumun değerlendirilmesi sonucu varılan ortak düşünceler ise teşkilat beyannamesinde belirtilmiştir. Bu düşünceler; tek başına yönetimde bulunmanın medeniyete zarar verdiği, törel ölçütlerden ırak, hak hâkimiyetinin ırgalandığını ve pazar ile şahsi mülkiyete dair görüşe verilen değerin azalmış olduğu belirtilmiştir. Derneğin gayesi ise, mücadele dönemini takiben liberal görüşün gidişatına tesir etmek ve kavramın hayat şartlarını teminat etmektir (Taşcıer,2019: 28).

Neoliberalizm terimi 20. Asrın sonlarına yaklaşıldığı dönemde yararlanılmaya başlanılmıştır. Neoliberalizm, milletler arası fikrinde millet başı kuruluşları ifade ederken, bir hayli tanılan 1980 yılını takiben ki zamanı içeren pazar sisteminin savunulduğu iktisadi nizamdır. Kabul gören tanımlar haricinde neoliberalizm hakkında tanımlanan birçok pozitif ve olumsuz fikir ve düşünce de vardır. Bunlar arasında “Milton Friedman ve Chicagolu” gençlerle bütünleşen neoliberalizmin olumsuz tanımı, insanların çoğunluğunun bildiği bir tanımdır. Bu tanım, iktisadi ithalata karşı yapılan ketleri ve ürünlerin bedeline yapılan hâkimiyeti sonlandırmak, yasayla düzenlenmiş olan ticaret merkezini özgürleştirmek ve hükümetin iktisadi alandaki sorumluluğunu hafifletmek için kendisine ait olan mülklerin şahsi birimlere tahsisini sağlamak amacıyla, iktisadi siyasalar oluşturmaktır. Ayrıca kavram için kişinin hürriyetini öne çıkaran ve hükümeti de kişiye karşı sınırlayan ve kişinin hürriyetini maksimum seviyede tutan anlayış olarak tanımını yapmışlardır (Kaynak,2012: 29-30).

1970 senelerinde Amerika’nın iktisadi idaresinde yaşanan şok etkisiyle beraber milletler arası para düzeni olan “Bretton Woods” un yıkılışıyla üniversal bir buhran dönemi belirmeye başlamıştır. Bu buhranla beraber 1971 ve 1973 senelerinde ortaya çıkan ilk ve tali “petrol krizleri” sonucunda yaşanmakta olan buhran hızını arttırmıştır. Bu dönemde “Keynesyen ekonomi politikaları”nın önemini yitirdiğinin anlaşılması; mamul imalının azalması, mamul değerlerinin artmasıyla beraber insanların uğraş alanı bulma konusunda sıkıntı yaşamaya başladığı ve nihayetinde “stagflasyon” görüşünün doğduğu dönemde yaşanmıştır. Liberal teori bu dönemde karşımıza politik olarak “Yeni Sağ” düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Bu düşünce iktisadi, toplumsal, politik ve idari anlamda çok boyutlu bir dönüşümü tanımlamaktadır (Haydaroğlu ve Tatlısu, 2016: 30-31).

Neoliberalizmde hükümete verilen yeni görev, bir taraftan “serbest piyasa” için lâzım olan şartların oluşturulması, diğer taraftan da uluslararası düello içerisinde yerini almasıdır. Hükümete bu görevin verilmesiyle beraber istenilen “girişimci yönetimsellik” faktörünün kendisine kabullendirilmesidir. Hükümet, neoliberalizmle beraber globalleşmenin gerektirdiği koşullara uyum sağlayarak, global alanda rakiplerinin arasındaki yerini almakta ve iktisadi

düzenin yayılmasını sağlaması amaç edinilmiştir. Hükümet global alanda büyük işletme gibi faaliyette bulunmalı, hem pazar bölgesini tasarlamalı, hem de pazarı denetlemelidir. Neoliberalizm, değişik durumlarda düzeni oluşturmanın gerekli olduğu süreçlerde araya girmeyi bekleyen süreç idaresidir (Güner,2019: 56-59).

1980 yılını takiben, dünyada neoliberalizmi kendisinde tanımlayan siyasi fırkaların peş peşe yönetime gelmeleriyle beraber ilk olarak Birleşik Krallık ve Amerika’da ve zamanla tüm büyüyen milletlerde onaylanan bir anlayış olmuştur. “IMF ve Dünya Bankası gibi” milletler arası kurumların yardımıyla beraber sürdürülen “uyum politikaları” büyümekte olan milletlerde, kabul edilen bu yeni anlayış biçimi yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Milletler ve milletler arası bölgede benimsenen bu yaklaşım evrende bir globalleşme sürecini ortaya çıkarmıştır. Büyümesini tamamlamış olan bu milletlerin söz konusu yeni anlayışı benimsemeleriyle beraber, yaşayacakları dönüşüme karşı benimseyecekleri bu anlayışın katkısının olabileceği belirtilmiştir. Büyümekte olan milletlerde ise amme giderlerinin sınırlandırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu milletlere uyarlanan düzen siyasaların kısa süreli düzelme göstereceğini ve sonrasında yine sorunlarla baş edebileceği belirtilmektedir (Koçak,2010: 15-22).

3.1980’Lİ YILLARDA TÜRKİYE’DE LİBERALİZM ANLAYIŞI

Türkiye, 1980 senesinden evvelki döneminde diğer devletlere karşı örtük bir yapıda ve “ithal ikameci” endüstrileşmeyi, konsantre bir şekilde karışmayı benimsemesiyle beraber devlet 1977’den sonra “döviz ve finansman” bunalımına girmiştir. Ülkenin kendi dâhili ve dış kaynaklı problemler ve çeşitli iktisadi sorunlar sebebiyle içinde bulunduğu bunalım netleşmiştir. Devlet bu zamanında içinde bulunduğu buhrandan kurtulabilmek için Uluslararası Para Fonu (IMF)’ ten borç almaya karar vermiştir. IMF ise verdiği borçlar karşılığında istediği tedbirlerin alınması şart koşmuştur. “Dünya Bankası ve IMF” güç konumunda bulunan Türkiye’ye devletin sorumluluk alanının azaltılması, iktisadi anlamda özgürlüğün benimsenerek diğer güçlü devletlerin yanındaki konumunu almasını gerektirecek olan neoliberal siyasaları uygulatma yönünde hükümler almıştır. “24 Ocak 1980 Kararları” bu isteklerin gerçekleştiğini gösteren belgedir. (Eştürk, 2006: 64-65).

Birleşik Krallık ve Amerika’da uygulandığı gibi 1980 senesi sonrası ülkemizde de, “serbest piyasa modeli” nin benimsendiği ve global kapitalin büyümesinde etkili olacak kararların alınmaya başlandığı dönemdir. 24 Ocak 1980 Kararları dış satım, sermayedar gelişime uyum sağlayan diğer ülkeler gibi olabilmek için uygulanmıştır, ayrıca mali program ve toplumsal-iktisadi alanlarda problemlerin oluşmasında tesir sebebi olarak görülmüştür (Yıldız, 2014: 20).

3.1. 24 Ocak Kararları

Türkiye'nin neoliberal sürecin başlangıcı olarak belirtilen hükümleri içeren ilk neoliberalleşme örneği, 24 Ocak kararlarıdır. Anavatan Partisi, bu hükümleri yürürlüğe geçirip neoliberal kararlarla devamlılık kazanmak istemiştir. Turgut Özal aracılığıyla tertiplenen kurallar sosyal, politik ve iktisadi alanlarda köklü bir değişimi belirten temelli bir siyasa yapıtıdır. Neoliberal hükümlerin tatbikindeki hedef, iktisadi kapsamda hükümetin karışmasını asgari düzeye düşürmek ve pazar iktisadına fonksiyonellik elde edilmesini amaçlamaktadır. Ayrıntılı sürede gerçekleşmesi beklenen hedefi ise devletin hükmünün kısıtlanmasıdır. Asıl gaye, hükümetin iktisadi kararlara karışmasını engellemek ve “fiyat mekanizmasını” uygulamaya koymaktır. Öz sürede ise devletin diğer milletlere olan ödün aldığı paraları geri ödemesi ve devletin gelişmesi için yapılandırılan imkânları yürürlüğe geçirmektir (Cizrelioğulları,2013: 60-62).

24 Ocak Kararlarının mimarı olan Turgut Özal, kararların bildirilmesinden sonraki gün, Demirel tarafından “Başbakanlık Müsteşarlığı” vazifesi verilmiş ve kendisi iktisatla bağlantılı bütün alanların başına getirilmiştir. Kararların yürütümü, iktisadi manada dış ticarete katılmak için gerekli olan borcun verilmesi üzerine olmuştur. Özal, Dünya Bankasından daha önceleri iki defa almış olduğu borcun üzerine bu sefer üçüncü defa “yapısal uyum kredisi” alabilmek için DB yöneticisi “MC Namara” ya düşüncelerini ve borcun gerekliliğini içeren bir posta kaleme almıştır. Dünya Bankası ise Türkiye'ye fazlasıyla külfetli şartlar sorumluluğunda istediği borcu vermeyi onaylamıştır. DB' nin dayattığı 17 farklı siyasalar ülkemizde uygulanmaya başlanmıştır (Yıldırım, 2012: 48-58).

“Daha az devlet daha çok piyasa” ölçütüne bağlı olan liberalleşme kuralları, ülkede var olagelen nüfuzlu ve üniter bir idare anlayışında önemli neticelere sebep olmuştur. Devletin iktisadi anlamda diğer milletlere karşı tabiiyetinin artması, devletin kendi içerisinde yaptığı satıştan daha çok dış satışın yükselişe geçişi sonucu iktisadi anlamda ülkede yeni bir değişimin varlığından söz edilir olmuştur. 24 Ocak Kararları ve ülkede yeni fikirlerin ortaya çıkışıyla beraber, fikirlerin münakaşalara sebebiyet verdiği de görülmüştür. Uygulamaya geçirilen yeni neoliberal politikalar, Türk idare geleneğinde zihnî ve maddesel bir dönüşüme sebep olmuştur. (Yay ve Aktel, 2015: 6-7).

3.2. İktisadi Anlamda Liberalizm Anlayışı

Turgut Özal ve siyasi fırkası olan Anavatan Partisi 1983-1991 seneleri arasında devleti idare etme imkânı bulmuştur. Bu seneler arasında devleti idare etme biçimi olarak “liberal ekonomi” tarzı benimsenmiştir. Ülkenin, 1980 senesi öncesi döneminde kendisini milletler arası ticarete karşı açmadığı için tenkitten bulunan Özal ve hükümeti, artık bu sistemin yerine

global iktisat çevresine Türkiye'nin de katılması için yeniliklerin benimsenmesi gerektiğini belirtirler. Özal, sohbetlerinde sürekli olarak yaşanan döneme uyum sağlayabilmek için ve içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılı dönemden kurtulabilmek için globalleşmeye dair unsurların benimsenmesini gerekli bulduğunu dile getirmiştir. Senelerdir iktisadı bilen insan olarak tanılan Turgut Özal, ANAP'ın tasarısında da yapılması gerekli olan iktisadi şartlara yer vermiş ve yönetime geçtiği andan itibaren de uygulamaya başlamıştır. Özal'ın hükümlerinde amaç, yarışa bağlı, global iktisada entegrasyon kazanabilecek bir ekonomi oluşturabilmektir. Yapılması kararlaştırılan ve uygulamaya koyulacak faaliyetler 24 Ocak kararlarının sürdürüldüğüne ilişkin olduğu belirtilebilir (Erdoğan, 2017: 400-401).

1980'li senelerde "Keynesçi iktisat" teorisinin çözülmesiyle beraber Amerika Reagan ve İngiltere'de Thatcher ile ortaya çıkan ve tüm dünyada söz edilmeye başlanan "Yeni Sağ Siyaset" Türkiye'de de Özal ile kendisinden söz ettirmiştir. Özal globalleşen evreni yakından takip etmiş ve ülkesinin de bu düzende yerini alması için ve diğer milletlerden anapara akışını sağlamak adına mücadele etmiştir. Dışarıya katılma fikri sonrasında Özal, "özelleştirme" gayesine ivme kazandırmış, "dalgalı kur" sistemine geçilmiş ve iktisadi anlamda yönetimi ammeden, hür teşebbüse doğru aktarmıştır. Dış satım için koyulan ketler yok edilmiş ve "İstanbul Menkul Kıymetler Borsası" inşa edilmiştir. Özal'ın tasarladığı kararlarla beraber Türkiye 1980-1988 senelerinde %5,2'lik bir gelişme kaydetmiştir. Türk hür teşebbüsü, bu dönemde dünyanın en kompetitif 40 devleti arasındaki yerini almıştır. İktisadi anlamda liberalleşme ve ölçülü İslamlaşmanın etkisiyle Ortadoğulu devletlerle bağlantılar kurulmuş ve dış satışımız bu bağlantılar ile beraber beş misli büyümüştür. Turgut Özal, iktisadi yapıya hem sosyal iyileşmenin aracı hem de milletler arası bağlantılarımızın iyileştirilmesi için araç olarak bulunduğunu söylemiştir (Duman, 2018: 111-116).

Özal, genel olarak iktisadi politikalarında hükümetin belirli alanlarda pazara karışmasını savunmuştur. "Piyasa ekonomisi" Özal'ın bakış açısına göre karışılmamalı, kendiışlerliğiyle yalnız bırakılmalıdır. Hükümet, gerekli görüldüğü zamanlarda asayiş sağlama amacıyla etkisini gösterebilmelidir. Demokrasi anlayışı ise, Özal'a göre "demokrasi, piyasa ekonomisindeki " dönüşümlerle beraber olanaklı duruma gelebilecektir (Seyrek,2017: 78).

24 Ocak Kararlarında esas teşkil eden iktisadi özgürleşme ile aynı doğrultuda olan özelleştirmeye beraber yapılması istenilen durum, "serbest piyasa ekonomisini güçlendirerek ekonomiye işlerlik kazandırmaktır". Hür teşebbüse dair ilk kanunî tertip 1984 senesinde teknik çerçeveyi belirtmek amacıyla yapılmıştır. Aynı dönemler içerisinde düzenlenen "Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında" ise özelleştirmenin gelişime dair kararlar alınmıştır. Özal ayrıca

hükümetin ilgili birimlere müdahil olmasının kısıtlanmasını ve KİT'lerin özelleştirilmesinden yana olduğunu da belirtmiştir (Vardar,2019: 70-72).

3.2. Siyasal Anlamda Liberalizm Anlayışı

Turgut Özal'ın kılavuzluğunda inşa edilen Anavatan Partisi, farklı politik bakış açılarını bünyesinde barındıran bir parti olarak tasvir edilmiştir. Anavatan Partisi, iktisadi anlamda liberal ve politik anlamda ise ulusçu, tutucu bir düşünce sistemine sahip olan yapıdadır. Ayrıca Özal'ın demeçlerinde yer verildiği üzere görüş ve anlatım hürriyetine ket vuran 141, 142 ve 163. yasaların iptal edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu dönemde Özal, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na azası olabilmek için müracaatta bulunmuştur. Türkiye'nin AET'de pay sahibi olan ülkelerden biri olmasının mühim bir durum olacağına farkında olan Özal, ilerleyen zamanlar için de bu üyeliğin gerekli olduğunu belirtmiştir (Oral, 2011: 77-87).

Turgut Özal partisinin plan yapısında ulusçu, toplumsal eşitlikçi, yarış sistemine katılmaya hazır olan ve özgür pazar sistemini benimseyen düşünce yapılarına yer vermiştir. Özal, dönemin liberal iktisadi ve politik siyasalarını “muhafazakâr- İslamcı ” görüşte destekleyerek hükümeti kazanabilmiştir. Özal'ın plüralist ve etraflı görüşleri siyasal liberalizme dair değişik fikirlerin arasında mutabakata varılabilen bir zihniyet oluşturmuştur. Özal kendi hükümeti süresinde hem iç ilişkiler hem de Avrupa Birliği ile olan bağlantılarını sıklaştırmıştır. Özal, “devletin birey için var olduğu” görüşünü devlete kabul ettirmek çaba göstermiştir (Aysel,2016: 29-31).

Özal'ın düşüncelerinde sadece hükümet var olmamıştır, hükümete meşruluk sağlayan kişi unsurunu da kapsamı içine almıştır. Özal'ın tüm siyaset hayatında liberalizmin yöntem bilimsel “bireyci” kavramının belirtisi olan girişim hürriyeti, görüş ve tasarı hürriyetini de düşüncelerinde sürekli dile getirmiştir. Özal, yurttaşlarına girişken olmalarını teşvik eden ve farklı görüşlerin hudutlarının yumuşatılmasını sağlayan böylelikle 12 Eylül evveli dönemdeki gibi kaos ortamından ziyade bireylerin birbirinin çeşitli yönlerini eritecek anlayışla karşılaşmalarını sağlayan bir yapı söz konusudur. Tradisyonel sosyal değerleri simgeleyen Özal için “din ve vicdan hürriyeti” politik anlamda liberalizm için mübrem bir erdemdir (Baykal,2019: 154).

Özal'ın gerçekleştirdiği reformlar arasında bir diğer husus ise uluslararası ticaret kapsamıdır. Uluslararası ticarete benimsediği yaklaşım, birden fazla kısım ve girişken bir siyasi düşünceden oluşmaktadır. Özal tarafından uluslararası ticarete etkisiz olmak yerine, zamanı geldiğinde tehlike altına girebilen yaklaşım savunuluyordu. Özal, fikirleri sebebiyle Davos'ta yapılan Dünya Ekonomik Forumuna iştirak ettiği dönemler yaşanmıştır. Böylelikle

bu forumda bulunan büyük ve intiba ehli topluluklara, devletinde yaptığı değişim ve dönüşümler üzerine paylaşımda bulunabiliyordu (Gök,2008: 117-118).

1987 senesinde ülkemizde birey imtiyazlarının çığnendiği dönemde, Özal yurttaşlarına “Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na” kişisel müracaat etme şansını vermiştir. Özal hükümette olduğu sürece bireyi konu alan birden çok anlaşmayı onaylamıştır. Bu anlaşmaların onay sebebi ise ülkenin imgesel izlenimini iyileştirmek için olduğu da belirtilmektedir (Uluç,2014: 133).

1980 senesinden itibaren Turgut Özal’ın başkanlığında Türkiye, senelerdir süren çağdaşlaşma anlayışında yeni bir boyut kazanmıştır. Özal, çağdaşlaşma unsurunu teknik ve iktisadi ussallaştırma olarak hayata geçirmiştir. Çağdaşlaşmayı, Avrupa ile aynı seviyede ticari ve iktisadi imkânlarla sahip olmayı ve kendileriyle yarış içerisinde olabilmeyi amaç edinmiştir (Duman, 2008: 154).

SONUÇ

1980’li yıllar dünyada, Keynesyen politikaların çözülmeye başladığı ve “yeni sağ” ile neoliberal politika anlayışının hâkimiyeti elde ettiği dönemdir. Bu dönemde ayrıca Kıbrıs sorunu ile haşhaş ekimi konularından olumsuz etkilenen Türkiye’nin dış borçları sebebiyle IMF ve Dünya Bankasının kredi vermeleri karşılığında uygulamaya koyduğumuz 24 Ocak Kararlarıyla neoliberalizm anlayışının uygulamaya geçildiğini ve böylece çeşitli ekonomi unsurlarında dünyaya uyum sağladığımız belirtilmektedir. Böylelikle neoliberal politikaların global alanda ilk örneklerinden birinin Türkiye’de yaşandığı söylenebilmektedir. Bu uyum süreci sonucunda özelleştirmelerde artış yaşandığı ve ekonominin büyüme eğilimi kaydettiği görülmektedir. Dönemin lideri Turgut Özal, liberal politikaları başarılı bir şekilde uygulamaya geçirmesi sebebiyle, Türkiye’nin öncü lideri olarak tanımlanmıştır. Özal hükümette olduğu süre içerisinde hem iç ilişkiler hem de uluslararası ilişkilere önem verilmiştir. Avrupa ve Orta Doğu ile olan bağlantılarını olumlu gelişmeler sebebiyle kullanmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu’na katılabilmek için çaba gösteren Özal, bu atılımın ülkenin geleceği için büyük bir gelişme olduğunu da kendi döneminde belirtmiştir. Neoliberal politikalar çerçevesinde ihracata önem verilmesi sebebiyle, ticari bağlantılar kurulmasına da vesile olunmuştur.

Turgut Özal döneminde Türkiye için pozitif gelişmeler yaşanmaktayken negatif gelişmelerde yaşanmıştır. Özal’ın serbest piyasa ekonomisinin geçişine yönelik yaptığı uygulamalar farklı kişilerce ve kuruluşlarca istismar edilmiştir. Ayrıca mahalli idare ve hukuk alanında yapılması düşünülen politikalar uygulamaya geçirilememiştir. 24 Ocak Kararlarının gelişme kaydetmesi birçok olumlu etkisi olduğu kadar, ekonomide oluşturması beklenen etkiyi göstermemesi sebebiyle olumsuz etkileri de karşımıza çıktığı görülmektedir.

80'li yıllarda politikaların etkili olmasının başlıca sebebi olarak Anavatan Partisi başkanı ve 1983-1908 yılları arasında halkın büyük bir kesiminin desteğini alarak kendisinden önceki hükümetten kalan sorunları çözüme kavuşturma sözüyle iktidara gelen Özal'ın önemi büyüktür. Türkiye Cumhuriyetinde hem başbakanlık hem de cumhurbaşkanlık yapmış olan Turgut Özal'ın lider kişiliği, dünyayı tanıyan ve ona uyum sağlayabilecek politika kararları alan, uluslararası ilişkilerde tutarlı tavrıyla, fikir ve görüşlerine saygı duyulan bir mühendis ve bürokrat olmasının önemi büyüktür.

KAYNAKÇA

- Aysel, Y. E. (2016). Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Siyasal Liberalizm Açısından Analizi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, s. 29-31.
- Başdemir, H. Y. (2009). Liberalizm Ahlâki Temeller. Ankara: Liberte Yayınları.
- Baykal, Ö. (2019). Türkiye'de Siyasetin Konsolidasyonu:Turgut Özal Dönemi. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 154.
- Cizrelioğulları, M. N. (2013). Türkiye'de Liberalizm (1980-1999) Neo-Liberal Politikaların Türk Politik-Ekonomisine Etkileri. *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, s. 60-62.
- Duman, M. Z. (2008). Türkiye'de Modernleşme Liberal-Muhafazakâr Siyaset. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, s. 154.
- Duman, M. Z. (2018). Turgut Özal'ın Modernleşme Anlayışı. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 111-116.
- Erdoğan, M. (2009). Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temeller. *Liberal Düşünce Dergisi*, 2-4.
- Erdoğan, S. (2017). Türkiye'de Yeni Sağcı Ekonomiye Geçiş Uygulamaları ve Turgut Özal. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergis*, 400-401.
- Eştürk, Ö. (2006, Haziran). Türkiye'de Liberalizm:1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, s. 64-65.
- Gök, E. (2008). 1980 Sonrası Yönetimde Neo-Liberal Politikalar (Anavatan Partisi'nin Turgut Özallı Dönemi). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, s. 117-118.

- Güner, D. (2019, Haziran). Türkiye'de Sivil Toplum Çalışanları:Neoliberalizm, Özneleşme ve Karşı Tutumlar. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, s. 56-59.
- Haydaroğlu, C., & Tatlısu, S. (2016). Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm: Devlet Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30-31.
- Kaynak, A. B. (2012, Haziran). Gelişen Piyasalarda Neoliberalizm ve Demokratikleşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, s. 29-30.
- Koçak, Y. (2010). Neo-Liberalizmin Türkiye'de Belediye Hizmetlerinin Görülmesi Üzerindeki Etkisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, s. 15-22.
- Oral, N. (2011). Turgut Özal ve Siyasal Liberalizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, s. 77-87.
- Seyrek, A. (2017). Turgut Özal. İstanbul: Maviçatı Yayınları.
- Taşcıer, A. M. (2019, Ocak). Neoliberalizm Ekseninde Türkiye'de Yerelleşme Tartışmaları ve Yerelde Merkezileşme. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, s. 28.
- Uluç, A. V. (2014). Liberal- Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 133.
- Vardar, S. (2019). Turgut Özal Dönemi Kamu Mali Politikaları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, s. 70-72.
- Yay, E., & Aktel, M. (2015). 1980 Sonrası Dönemde Türk Kamu Yönetiminde Zihinsel Dönüşüm. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 6-7.
- Yayla, A. (2002). Liberalizm. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yıldırım, N. (2012, Eylül). 24 Ocak 1980 Kararları ve Sosyal Yaşama Etkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, s. 48-58.
- Yıldız, E. (2014). Neoliberal Politikaların Türkiye'deki Yansıması: Yoksulluk. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 20.

DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜNDE YENİ SAĞ AKIMININ ETKİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi AYŞENUR KİŞİ¹ Lisans Öğrencisi HALİL İBRAHİM

KARAKAYA²

¹Selçuk Üniversitesi- 0000-0002-4739-3898

²Selçuk Üniversitesi, 0000-0001-9207-1436

ÖZET

1970’li yıllar ile krize giren refah devleti, yenedünya düzenine uyum sağlayamamış ve krizlerin asıl sebebi olarak görülmüştür. Meydana gelen krize bir çözüm olarak ortaya çıkan yeni sağ akımı, ideoloji, teori ve kuramsal çerçeve olarak devletin rolünü değiştirmeyi öngördü. Bu süreç içerisinde hantal olan devleti sorumluluklarından kurtardı ve onu dümen tutan konumuna getirdi. Ayrıca kamu yönetimine piyasa ilkelerini uygulayarak daha önceden var olan aşırı bütçe açığı ve verimsizlik durumlarına engel olmaya çalışmıştır.

Araştırmamızda literatür taraması tekniği ile yeni sağ akımının ve içeriğinin ne olduğu, arka planında hangi düşünceleri barındırdığı ve sonuç olarak devlet rolünde nasıl bir değişimin gerçekleştiğini tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Refah Devleti, Yeni Sağ Akımı, Piyasa, Devlet, Liberalizm, Muhafazakârlık.

GİRİŞ

18. yüzyılda sanayi devriminin gerçekleşmesi ile ortaya çıkan serbest piyasa ilkesi devlet, birey ve toplumsal bakış açısını piyasa yönünden etkilemeye başlamıştır. İlk başlarda klasik liberal öğretisi hem devlet hem de piyasa alanında hâkim konumdayken 1929 Buhranı ile krize girerek yerine Keynesyenci refah devleti anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Krizin çözümü olarak ortaya çıkan refah devlet, piyasa ve pozitif özgürlük adına sınırlı alanını terk etmiştir. Piyasaya özel sektör gibi bir oyuncu olarak katılan refah devleti, çoğu hizmet üretimini üstlenmiş sonucunda ise geniş bir bürokratik örgütlenmeye gitmiştir. Piyasada ve hizmet sunumunda aşırı yer kaplamaya başlayan refah devleti her ne kadar 1945 ila 1974 yılları arasında altın çağını yaşasa da 1970’li yıllarda ortaya çıkan krizlere çözüm üretememiş bilakis krizlerin sorumlusu olmuştur. Eskiye dönüş olarak da yorumlanabilecek yeni sağ akımı ile liberalizm ve muhafazakârlık yeniden yorumlanmış ve krize çözüm olarak sunulmuştur. Bu bağlamda refah devletinin aşırı hantallaştığı, karmaşık bürokratik yapısının var olduğu ve

hizmet sunumunda verimsizliği arttırdığı öne sürülmüştür. Yeni sağ akımı ile devletin yükü hafifletilmeye çalışılmış; konumu, görev ve yetkileri yeniden gözden geçirilmiştir.

Devletin hantallığına çözüm olarak serbest piyasa tekniklerini gösteren yeni sağ akımı düşünürleri, kamu hizmetinde verimlilik ve etkinliği arttırmak adına kamu tercih, vekâlet, mülkiyet hakları ve işlem maliyet kuramlarının benimsenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca öncü 4 okulun ortak görüşleri doğrultusunda teorik temeller belirlenmiş ve iki ana ideoloji olan liberalizm ve muhafazakârlık revize edilerek politik temelleri oluşturmuştur.

Yaptığımız literatür araştırmaları sonucunda çalışmamızda, yeni sağ akımın ortaya çıkışına neden olan olaylar saptanmaya çalışılmış, temel yapı taşları olan ideoloji, kuram ve teoriler ortaya konulmuş, sonucunda ise devletin bu süreç içerisindeki rollerinde meydana gelen değişimlere değinilmiştir.

1. YENİ SAĞ AKIMININ TARİHSEL ARKA PLANI

1929'da gerçekleşen ve dünya ekonomisini temellerinden sarsan Büyük Ekonomik Buhran ile devlet yönetiminde esas ideoloji olan klasik liberal öğretilerden vazgeçilmiş yerine onun bir varyasyonu olan sosyal liberalizm-refah devlet anlayışı hâkim ideoloji olmaya başlamıştır(Seyyar, 2008: 359-360). Büyük buhran ile birlikte negatif özgürlük ve onun yararına olan jandarma devlet anlayışı pozitif özgürlük ve müdahaleci devlet anlayışına doğru evrilmeye başlamıştır(Gökçe, 2016: 44-46). Bireycilik ve devlete bakış açısının değişiminden sonra devlet ekonomik ve sosyal hayatta bireyin pozitif haklarına yönelik müdahalelerde bulunmaya başlamıştır(Eser ve ark, 2011: 205). Başka bir deyişle devlet, ekonomik istikrarı sağlamak için piyasaya bir oyuncu olarak dâhil olmuş ve politik adımlar atmaya başlamıştır. Devletin piyasaya dâhil olma sebebi ise sadece ekonomik buhran ile sınırlandırılmaz. Bunun yanı sıra 2. Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar devleti piyasaya ve sosyal hayata müdahale etmeye itmiştir(Çolak, 2016: 352). Böylelikle devletin hizmet hacmi genişlemeye başlamış ve ikinci dünya savaşından sonra hizmetlerin büyük çoğunluğunu devlet üstlenir olmuştur. Kısa bir dönem olarak değerlendirilemeyecek dönem olan 1929 ila 1979 yılları arasında refah devleti anlayışı özellikle arz yönünden başarılı olmuştur(Haydaroğlu ve Tatlısu, 2016: 30-31). Altın çağı olarak nitelendirilen 1945 ile 1975 arasında refah devleti, sosyal liberalizmin uygulandığı ülkelerde kayda değer büyümeleri sağlamış ve işsizlik sorununa çözüm getirmeyi başarabilmiştir(Gümüş, 2009, 52-54).

Fakat 1940'lı yıllar ile kurulan ve resmi olarak 1971'de uygulama süreci biten Bretton Woods¹ Sisteminin çöküşü, bunun yanı sıra 1974 ile 1978 olmak üzere iki kez gerçekleşen

¹ 2. Dünya Savaşı sırasında 1944'de kurulan Bretton Woods sistemi, uluslararası para idare sistemidir. Dünyada öncü olan devletlerarasındaki ticari ve finansal işlemlerde uyulması gereken kuralları belirlemektedir. Bretton

petrol krizi refah devletini bir çıkmaza sürüklemiştir(Baltacı, 2004: 361). 1929 Ekonomik Buhran ile oraya çıkan sorunlara çözüm olarak önerilen refah devleti 1974 ile 1978 petrol krizlerine bir çözüm olamamıştır. Refah devletinin krizler karşısındaki çaresizliği ise onu sorgulanması gereken bir unsur haline getirmiştir. Hizmet sektöründe aşırı yer kaplaması, krizler sonrası yüksek seviyelerde ortaya çıkan stagflasyon² ile hantal yapısı nedeniyle devlete olan bakış açısı tekrardan klasik liberal öğreti savunusuna dönmeyi zorunlu hale getirmiştir(Demirel, 2012: 15-16). Krize giren refah devleti aynı zamanda bürokratik açıdan da bir kriz içerisindeydi. Çünkü hizmet sektöründe giderek büyük yer kaplaması nedeniyle bürokratik görevleri fazlasıyla arttı. 1980 sonrası dönemde devletin bu fazla şişkinliğine atıfta bulunarak kürek çeken devlet anlayışından dümen tutan devlet anlayışına dönüşmesi gerçekleşmeye başladı(Ayhan ve Önder, 2017: 31-32). Devletin hem ekonomik hem de kamu yönetimi açısından bir değişime tabi tutulduğu bu dönemde İngiltere’de Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletlerinde Ronald Reagan’ın uyguladığı politikalar ile birlikte liberalizmin yeniden yorumlanması sonucu ortaya çıkan yeni sağ akımı hızla dünyaya yayılmaya başladı(Çolak, 2016: 353).

Sonuç olarak klasik liberal öğretinin başa çıkamadığı ekonomik buhrana bir çözüm önerisi olarak ortaya çıkan Keynesyenci liberal öğreti, geçen 50 yılın sonunda krize girdi. Tıpkı klasik liberal öğreti gibi sorunları çözmede bir çözüm değil sorunun kendisini teşkil ettiğinden dolayı klasik liberalizmin yeniden yorumlanması sonucu neoliberalizm ya da başka bir ifadeyle yeni sağ akımı kendisini göstermeye başladı.

2. YENİ SAĞ AKIMINI ANLAMAK

Yeni sağ düşünce 1970’li yıllar ile ortaya çıkan krizler sonucunda piyasa ve devlete yönelik yaklaşımın yetersiz kaldığı refah devleti anlayışına karşı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yetersizliğe çare olarak liberalizm ve muhafazakârlığın yeniden yorumlanması ile ortaya yeni sağ akımı çıkmıştır(Şener ve Çolak, 2015:399-400). İdeolojik bakımdan muhafazakârlığı ve liberalizmi içinde barındıran yeni sağ akımı, toplumsal dönüşüm açısından muhafazakârlığı, devlet ve piyasa odağı açısından liberalizmi temel almaktadır(Heywood, 2013: 64). Yeni sağ akımının ideolojik temellerini oluşturan bu iki kurama ileriki başlıklarda daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

İki temel kuramın yeniden yorumlanması ile ortaya çıkan yeni sağ akımı krizler sonrasında hızla dünyaya yayıldı. Hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayan ön ayaklar ise İngiltere

Woods sistemi 1971 yılında kaldırılmıştır (Akbay, 2011: 3).

² Stagflasyon, bir ekonomide durgunluğun ve enflasyonun bir arada görülmesi ile meydana gelir. Bu süreç içerisinde fiyat genel düzeyi ve işsizlik oranı artarken ekonomik büyüme hızı düşer (Görgün, 1995: 43).

ve Amerika Birleşik Devletleridir. Muhafazakâr ve liberal politikalar ile İngiltere’de Margaret Thatcher, ABD’de Ronald Reagan’ın uyguladığı politikalar doğrultusunda önce gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha sonra sömürü durumundaki gelişmemiş olan ülkelerde uygulandı(Ritzer, 2020: 132; Heywood, 2019: 137). Bu dönemde devletin tekrar analiz edilmesi ile onun ne ekonomik anlamda ne de toplumsal anlamda bir yerinin olmadığı sonucuna ulaşılmış, uygulanan politikalarda bu çerçevede şekillenmiştir(Baltacı, 2004: 364). Politikaların içerik zeminini oluşturan iki ana kurama baktığımızda:

Liberalizmde minimal/jandarma/sınırlı devlet, bırakınız yapsınlar, serbest piyasa, seçme ve seçilme özgürlüğü ve birey karşımıza çıkmaktadır. Muhafazakârlık açısından ise güçlü hükümet, toplumsal otorite, disiplinli ve düzenli toplum ve ulus kavramları karşımıza çıkmaktadır(Haydaroğlu ve Tatlısu, 2016: 31). Kavramları genel olarak ele alacak olursak, liberal çerçevede devlete bakış açısının tekrardan minimal düzeye kaydığı söylenebilir. Bunun yanı sıra serbest piyasa modelini benimsemek ve bırakınız yapsınlar³ ilkesi tekrardan piyasa odaklı görünmez el teorisine dönüşün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Burada devlet ise güvenliği ve hukuku sağlayan yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhafazakârlık açısından özellikle toplumsal duruma yönelik yeniden dönüşümün olduğunu söylemek de mümkün olmaktadır.

Neredeyse kökten değişime maruz kalan devlet, piyasa ve toplum yeni sağın çözüm odaklı getirileri ile yeniden formüle edilmiştir. Bu değişime ön ayak olan yeni sağ akımının teorik, ideoloji ve kuramsal temellerini ele almak gerekmektedir.

1.1. Yeni Sağ Akımının Teorik Temelleri

Yeni sağ akımının teorik arka planında birden fazla okulun izleri bulunmaktadır. Nigel Ashford’a göre 4 temel okul karşımıza çıkmaktadır: Chicago Okulu, Avusturya Okulu, Kamu Seçimi Okulu ve Arz Yönlü Okuldur(Ashford, 1993: 38’den aktaran Demirel, 2012: 18). Her ne kadar birbirinden farklı 4 okul olsa da genel olarak bazı ilkeler üzerinde ortak görüşe sahiplerdir. Bu ilkeleri sıralayacak olursak(Ashford, 1993: 38’den aktaran Demirel, 2012: 18-19):

- **Özelleştirmelerin gerçekleştirilmesi:** Devlet bünyesi içerisinde yer alan kamu hizmetlerinin özel sektöre devretme yoluyla kamu hizmetinde var olan verimsizliğin

³ Herbert Spencer’a ait olan bu ilke klasik liberal öğretinin temel yapı taşlarından birisidir. Spencer’a göre devlet serbest piyasaya müdahalede bulunmamalı, bireye ket vurup özgürlük alanını kısıtlamamalıdır. Yani Spencer’ın söylediği gibi ‘Bırakınız yapsınlar’ çünkü birey piyasada özgürce hareket edebilmeli ve ‘Bırakınız geçsinler’ çünkü devlet bireyin önüne geçmemeli. Sonuç olarak serbest hareket eden birey kendi için fayda sağlarken dolaylı yoldan toplumun tamamına da fayda sağlayacaktır (Örs, 2007: 84-85).

azaltılmasını sağlamak. Böylelikle sadece girdi odaklı üretim yerine çıktı odaklı başka bir ifade ile piyasa odaklı hizmet üretimi sağlanmış olacaktır.

- **Enflasyonu azaltma:** Yeni sağ akımı para arzını kontrol etmek suretiyle enflasyonu azaltmayı kabul eder. Ülke ekonomisinin başarılı bir istikrarı yakalaması için enflasyon kontrol altında olmalıdır.
- **Vergileri azaltma:** Serbest piyasa dâhil toplumdaki diğer bireyler de vergilerin düşürülmesini destekler. Vergilerin düşürülmesi ile işletmeler yatırım ve tasarruf konusundaki motivasyonları olumlu yönde etkilenir. Diğer taraftan devlerin aldığı vergilerde düşüş meydana geldiği zaman daha önceden refah devleti politikaları sonucu artan kamu harcamaları da azalma eğilimine girecektir.
- **Anayasal reform:** Birden fazla ülkede oluşan kurumsal ve anayasal reformlar ile orantılı bütçeler meydana gelecektir. Sonuç olarak kamu harcamaları sınırlandırılacaktır.
- **Kamu sektörü piyasası:** Özelleştirilme yapılmayan kamu hizmetlerinde etkinlik ve verimliliği arttırmak amacıyla kamu yönetiminde rekabet ve piyasa yönlü teşviklerin artırılması hedeflenir.
- **Deregülasyon:** Birbirine karşıt hareket eden ve verimsiz bir şekilde düzenlenmiş kamusal organların ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır.

Sonuç olarak teorik okullar 1980’den önce var olan verimsiz bürokratik yapılanma ve hizmetlerin düzenlenmesi, devletin hem kamu hizmetinde hem de piyasadaki işlevini sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Devletin kürek çeken konumundan dümen tutan konumuna tekrar gelmesi ile daha önceden klasik liberal öğretilerde savunulan serbest piyasa düzenine dönülmesi, verimsiz olan kamu hizmetlerine serbest piyasa tekniklerini uygulayarak çıktı odaklı üretime geçilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

2.2.Yeni Sağ Düşüncesinin Temelini Oluşturan İdeolojiler

2.2.1.Neoliberalizm

1980’li yıllara “yegâne ideoloji” olarak kayda geçen yeni sağ yaklaşımının esas ilkelerinden birini oluşturan ve bireyi ön plana çıkaran bir düşünce biçimi olarak neoliberalizm temel teşkil etmektedir. “Hayek, Friedman, Barry” gibi neoliberalizme kılavuzluk eden isimlerin ifadesiyle neoliberalizm; klasik liberalizm ve sosyal liberalizmden ayrı bir takım düşünceler içermektedir. Neoliberaler yaşanan problemlerin nedeni olarak görülen refah devletine karşı piyasayı odak noktaya koyan bir yaklaşımı gündeme getirmişlerdir (Çalışkan, 2017: 28-29).

Amerika, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerin 1970’li yıllarda kazanç oranlarında gerileme yaşanmaya başlamış ve “stagflasyon” un söz konusu devletlerin ekonomilerinde yer aldığı görülmüş ve refah devleti sorgulanmaya başlanmıştır. Devletlerin yaşadığı bunalımın çözümü ise “Amerika’da Reagan ve İngiltere’de Thatcher” ile benimsetilen neoliberal kararlar ile gerçekleştirilmiştir. 1980’den sonra yaygınlaşmaya başlayan neoliberal kararlar; bunalımdan çıkış için ülkelerin yönetim düzeninde bir takım değişimlerin yaşanması gerekliliğini savunmuştur. Neoliberalizmin getirdiği kararlar; ülkelerin iktisadi ve sosyal görevlerinin tekrardan kısıtlanması ile ekonomideki bağlantılarımızın tekrardan belirlenmesi gibi bir dizi düzenleme içeren politikalardan oluşmaktadır (Turgut, 2019: 29).

Neoliberalizm 1970’li yıllarda “sosyal liberalizme” karşı reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Neoliberalizmin savunucuları, “bireycilik, özgürlük, serbest ticaret, piyasa ekonomisi ve sınırlandırılmış devlet anlayışını” içeren ekonomik anlamda liberal görüşleri gündeme getirmişlerdir. Aynı zamanda yasal mülkiyet, kişisel hürriyet ve serbest piyasa ekonomisi gibi alanları ön plana çıkarmışlardır. Neoliberalizmin gerçekleştirilmesi için gerekli hedef ise sınırlı devlet anlayışının uygulandığı, kendiliğinden çalışan ve devamlılık gösteren bir piyasa işleyiş düzenini sağlamak olarak belirtilmiştir (Aksu, 2018: 14-20).

Neoliberalizm, fiyat yardımları ve uluslararası dış ticaretle ürünlerin sermaye alanındaki düzenlenmesini sağlamada piyasanın etkisini çoğaltır. “Özelleştirme” ile beraber özel işletmelerin ve özel mülkiyet alanı daha da kapsamlı hale getirilmektedir. Neoliberalizmin düşünürlerinden “1976 yılı Nobel iktisat ödülü sahibi Amerikalı iktisatçı “Milton Friedman” sınırlı devlet anlayışı düşüncesine yönelik bir “görünmeyen el” teorisini ortaya koymuştur. Friedman ’ın açıklamalarına göre, “Politikada, Adam Smith'in görünmeyen eli ile karşıt doğrultuda işleyen bir görünmeyen el vardır. Yalnızca genel çıkarı sağlamak için çaba sarf eden bireyler, sağlamak istemedikleri bir özel çıkarı sağlamak doğrultusunda yönlendirilirler” (Oral, 2011: 27-28).

2.2.2. Neomuhafazakârlık

Heywood’ un yeni sağ düşüncesinin bir unsurunu oluşturan neomuhafazakârlığın içeriği üzerine yaptığı tanımda; “geleneksel muhafazakârlık, organik anlayış, gelenekçilik, otoriterizm, sosyal düzen, geleneksel değerler, doğal hiyerarşi, güçlü devlet, dar milliyetçilik ve küreselleşme karşıtlığı” olarak bir takım değerler üzerine inşa edildiğini açıklar. Yeni sağ muhafazakârları, refah devletinin etkin olduğu zamanda insana verdikleri değerle birlikte, toplumun bir parçası olan aile kurumuna karşı tradisyonel yönde yıkıcı etkiler oluşturduğunu dile getirirler. Temel düşünceleri ise, serbest piyasa ekonomisi inşası üzerine dinsel imgeler, kültürel değerler ve dinsel örgüt gibi temalarla bu durumu destekler ve bu unsurları birer politik

tema haline getirilmelidir. Bu sebeple neomuhafazakârlık, toplumda bulunan farklılıktan dolayı ortaya çıkan sorunların giderilmesinde aile, dinsel değerler, komşuluk ilişkileri ve vakıf unsurlarına büyük değer atfetmektedirler (Demirel,2012: 22-29).

İki farklı ideoloji olan iktisadi anlamda neoliberalizm ve toplumsal anlamda neomuhafazakârlık alanları, 1980’li yıllarda yeni sağ düşüncesinin ortaya çıkışıyla her iki kuramın bir araya gelmesine neden olmuştur. Bu iki düşüncenin birbirini tanımlayan unsurları ise; neoliberalizmin savunduğu sınırlı devlet müdahalesinin üzerine, neomuhafazakârlığın toplumsal yapıda daha fazla ön plana çıkmasını istediği aile, kültür, dini değerleri gibi unsurlara yer verilmesi gerekliliğini söylemektedirler. Neomuhafazakârlık, sosyal refah devletindeki bunalıma karşı çözüm bulamamasına ve toplumsal birliklerin değerini düşürmesine karşıdır. Ayrıca bu durumda burjuva değer sisteminde ortaya çıkan otorite çözümlüğüne karşı öğrenim, dini değer, bayanlar gibi önemli ideolojik değerleri ön plana çıkarmışlar ve otoriteyi yeniden tesis etme düşüncesine sahip olmuşlardır (Çolak, 2016: 356).

Neomuhafazakâr düşüncenin temeli çağdaş çevreye koordinasyonu sağlama amacındadır. Bu düşünce tradisyonel ideolojileri incelemiş ve toplumsal temalara konulara karşı ölçülü bir tutum da geliştirmiştir. “Fırsat eşitliği ve yasa önünde eşitlik” gibi konular ilk muhafazakârların şüpheli yaklaşımlarının tersine neomuhafazakârlar tarafından onaylanan bir eşitlik idraki mevcuttur.

2.3.Yeni Sağ Akımının Kuramsal Temelleri

2.3.1.Kamu Tercihi Kuramı

Yeni Sağ düşüncesini oluşturan temel kuramsal teorilerden birini kamu tercihi teorisi oluşturmaktadır. Kuram asıl olarak refah devletin getirmiş olduğu yapısal ve işlevsel büyümeye karşı yapmış olduğu eleştiri neticesinde iktisadi bunalımdan kurtulmayı ve yeni idare kapsamının oluşturulmasında rol almıştır. II. dünya harbinden sonra “piyasa ekonomisinin” kazançlı çıkması sonucu piyasa savunucularını harekete geçirmiştir. Avrupa devletleri önder olmak üzere “liberal ve anti-devletçi” uygulamalar devreye girmiştir. Bu dönemde kamu tercihi kuramı, hüküm belirleme sistemine iktisadi bir bakış açısı getirmektedir. Oy verenlerin, siyasetçilerin, siyasi partilerin ve devlet kurumunda çalışan üst düzey yöneticilerin tavır ve tutumlarını iktisat biliminin yöntemleri tarafından irdelemesini esas almaktadır. Bu incelemeyle beraber kamu yönetiminde hüküm belirleme sisteminin iktisadi anlamda tahlilini kamu tercihi kuramı eliyle yürütülmektedir (Al, 2002: 109-110).

Kamu Tercihi Kuramının şekillenmesinde iki önemli okul olan Virginia Üniversitesi ve Chicago Okulu’nun yaptıkları hizmetler ve incelemelerle kuramda etkisinin olduğu bilinmektedir. Kamu tercihi kuramcıları, Keynesyen iktisat ekolünün öngördüğü, devletin

iktisadi alana etkin katılımı şartının uygulanmasında rol oynayan öğretim üyelerini, devletin üst düzey yöneticilerini ve siyasetçileri söz konusu öngörünün başarısızlığa uğraması sonucu bu durumdan sorumlu insanlar olarak görülmüşlerdir. Kuram, savunucularına göre; “ekonomi biliminin politika bilimine uygulanmasıdır” (Akcagündüz, 2010: 30).

1970’li senelerde yaşanan problemlerin kaynağı dikkate alındığında Keynesyenci devlet kararlarının ve bu kararlar sonucu büyümekte olan kamu yönetiminin dikkat verilmesi gereken sorun odağı olduğu belirtilmiştir. Yaşanan sorunlar için yönetimin alması gereken kararlar söz konusu dönemde Kamu tercihi okulunda yetkili iktisatçılar tarafından üretilmeye başlanmıştır. Devletin, Keynesyen kararlarının uygulandığı dönemde aşırı hantallaşması sonucu, sorunların kaynağı olarak “devletin başarısızlığı” görülmüştür. Kamu Tercihi Teorisi esas olarak “Politika Biliminin Ekonomik Analizi” olarak belirtilmektedir. Kamu alanında hüküm verme ve oy verme süreçlerini inceleyen bir teori olarak da belirtilebilmektedir (Artuç, 2016: 42-46).

2.3.2. Vekâlet Teorisi

Vekâlet maliyeti teorisi, kuramcı iktisat teorisinden yeni kamu işletmeciliği anlayışına uyarlanan bir teoridir. Ekonominin büyümesi ile beraber işletme sahiplerinin sorumluluğunda olan iş yükünün profesyonel yöneticilere asıl ve vekil olarak tanımlanan iki tarafın varlığı aracılığıyla iş sorumluluğunun devrini sağlamaktadır. Bu iki pozisyon arasındaki devretme ilişkisi vekâlet teorisi olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle süre yönetimi, işe uygunluğun sağlanması ve maliyet konularında kazançlı olunması planlanmıştır. Teoriyle beraber gerçekleştirilmesi hedeflenen durum ise söz konusu iki pozisyon arasındaki “yetki devrini” gerçekleştirmek, profesyonel yöneticilerin yaptıkları işlerin verimini arttırmayı sağlamak, kamu faaliyetlerinde kazancın ve yeterliliğin yükselmesini sağlayabilmektir (Köroğlu, 2005: 21).

2.3.3. İşlem Maliyeti Teorisi

Yeni sağın teorik temellerinden bir diğer unsurunu oluşturan işlem maliyeti teorisi, işlemlerin iktisadi analizi olarak “John R. Commons” tarafından 1934 senesinde işlemlerin gerçekleştirilmesinde farklı bir düzenin keşfedilmesiyle söz edilmeye başlanmıştır. İktisat, organizasyonların tekrardan ölçülmesinde kullanılan ve organizasyon içerisindeki bağlantılarda kullanılabilen bir düşünce olduğu söylenir. İktisat ve organizasyon teorilerini birleştirmesi sebebiyle “Örgütsel İktisat” olarak da tanımlanmıştır. İşlem maliyeti teorisiyle beraber hedeflenen gaye, organizasyonda “verimlilik” unsurunun sağlanmasıdır (Demirhan ve Sadioğlu, 2016: 106).

İşlem maliyet teorisinin öncelik verdiği ana unsur, işler ve bu işlere harcanan değerlerin toplamıdır. İşlem müşteri ve tüccar arasında geçen olaydır. İşlem maliyeti ise dönüşüm

zamanında yaşanan, ürün üretim sürecinde harcanan değerlerin toplamını betimlemektedir. Teori, organizasyonların ürün ve faaliyetlerini oluşturma sürecinde “rasyonel” bir tarzda eylemlerini yürüttüklerini farz etmektedir (Özer, 2018: 273).

2.3.4.Mülkiyet Hakları Teorisi

Yeni Sağ yaklaşımını etkileyen bir teori ise mülkiyet hakları teorisi. Teori esas olarak bir kuruluştaki faaliyet göstermekte olan çalışanlara, kuruma ait olan imtiyazların tahsisi gerçekleştirilerek çalışanların iş bütünlüğüne uyumunu sağlamaktadır. Bu imtiyazın sağlanmasıyla beraber gerçekleştirilmesi gereken hedef ilke ise verimlilik. Mülkiyet hakkı kurumda faaliyet gösteren memura ne kadar elverişli seviyede verirse memurun çalışma sistemi ile beraber mülkiyette o derecede verimli hale ulaşabilecektir. Bu sebeple mülkiyet hakları teorisinin temel noktası kurumda çalışan insanların mülkiyetten hisse sahibi yapılmasıyla beraber çalışma isteklerinde artışın, verimliliğin ve mesuliyet duygularında artışın yaşanacağı da söylenebilir. Kamu yönetiminde mülkiyet hakkının çalışana verilmesi gibi bir durum olmayacağı için taşıt ve materyal için kullanım hakkı verilebilmektedir (Eren, 201: 81).

3. YENİ SAĞ AKIMI SONRASI DEVLETİN ROLLERİNDEKİ DEĞİŞİM

1970’li yıllarda krize giren devlet ve piyasa bir çözüm olarak ortaya çıkan yeni sağ akımı, refah devletinin getirdiği neredeyse tüm çözüm yollarını reddetmiş ve devleti yeniden revize etmek istemiştir. Krize yol açan unsurun refah devleti olduğu savunulmuş ve onu günah keçisi olarak görmüşlerdir (Baltacı, 2004: 366). Devletin idare ve piyasa alanındaki konumunu yeniden ele alarak liberalizm-muhafazakârlık ideolojilerini yeniden yorumlamışlar, öne çıkan bazı okulların teorik çerçevesini benimseyerek ve 4 temel kuram çerçevesinde yeni sağ akımını çözüm olarak ortaya çıkarmışlardır. Bu köklü değişim sonrasında devletin 4 ana rolü yeniden tanımlanmıştır.

Çizelge 1: Yeni sağ akımı ile devletin rolündeki değişim.

Devletin Rolü	İşlevi
Ekonomik Rolü	Sınırlı/Düzenleyici Devlet
Sosyal Rolü	Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması Çevrenin Korunması Yoksullukla Mücadele
Siyasal Rolü	Küresel Tehditlerle Mücadele / Küresel Barışın Korunması Ulus Devlet Anlayışının Aşınması ile Ortaya Çıkabilecek Bağımlılıkların

	Siyasi ve Mali Egemenliği Zedelememesi İçin Alınması Gereken Önlemler Bu Bağlamda Siyasi - Mali Egemenliğin Korunması
Hukuki Rolü	Piyasa Mekanizmasının İşleyişinde Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Rollerin Düzenlenmesinde Gerekli Hukuki Altyapının Oluşturulması

Kaynak: Demircan(2008: 61).

Çizelge 1’de görüldüğü üzere 4 ana rolde hem devlet hem de piyasa açısından köklü değişimler gerçekleşmiştir. Bir nevi yeniden klasik liberal ilkelerin hâkim olduğu bir dönem gibi algılansa da liberalizmin güncellenmesi, bunun yanı sıra toplumsal açıdan muhafazakârlığın da yeniden yorumu ile 1980 sonrası koşullara uyumlu bir devlet ve piyasa modellemesi oluşturulmuştur.

SONUÇ

Klasik liberalizmin çare olamadığı 1929’da gerçekleşen Büyük Ekonomik Buhran sonucunda ortaya çıkan refah devleti krize bir reçete olarak sunulmuş, neredeyse yarım asır devlet yönetim şeklinde hâkim ideoloji olarak tercih edilmiştir. 1940’lı yılların başında kurulan Bretton Woods sistemi 1971 yılında resmen kaldırılması, bunun yanı sıra 1974 ve 1978 petrol krizlerinin meydana gelmesi ile refah devleti krize çözüm getirememiş ve bu krizleri üreten olgu olarak görülmüştür. Krizlere yeni bir reçete olarak yeni sağ akımı ortaya atılmış ve refah devleti günah keçisi olarak devlet ve piyasa yönetimi sahnesinden çekilmiştir. Krize sebep olan refah devleti, hem bürokratik hem de hizmet bağlamında devleti aşırı hantallaşmasına sebep olmuştu. Neredeyse hareket etmeyecek duruma gelen devlet ise sürekli olarak bireysel ve toplumsal açıdan maddi refah kaybına neden olmaktaydı. Yeni sağ akımı burada devreye girerek kürek çeken devlet konumundan dümen tutan devlet konumuna doğru bir evrilme sürecini başlattı. Hizmet sektöründe özelleştirme politikasını önemseyen yeni sağ, birçok kamu hizmetini özelleştirme yolu ile serbest piyasaya devretti. Böylelikle etkinlik ve verimlilik piyasa ilkeleri yoluyla sağlanmaya başladı. Özelleştirme yapılmayan diğer kamusal hizmetlerde ise etkinlik ve verimlilik esas ilke olarak kabul edildi. Bunun yanı sıra refah devletinin sebep olduğu aşırı kamusal harcamalara çözüm olarak hem hizmet sektöründe piyasa odaklı planlama yapıldı hem de vergilendirilmenin azaltılması ile kamusal harcamalar belli bir denge seviyesinde tutuldu.

Yapılan literatür araştırması sonucunda yeni sağ devletinin etkin çözüm süreci ise belli başlı temel yapılara dayandığı gözlemlenmiştir. İnceleme sonucunda 4 öncü okul olan Chicago

Okulu, Avusturya Okulu, Kamu Tercih Okulu ve Arz Yönlü Okulunun enflasyonu azaltma, vergileri düşürme, özelleştirme, Deregülasyon, kamu sektörü piyasası ve anayasal reform ilkeleri ile yeni sağ akımının teorik temellerini oluşturduğu tespit edildi. Bu ilkelerle birlikte 1980 öncesi var olan devletin rollerinde bir değişimin var olduğu, nispeten klasik liberalizme varan yansımalarının olduğu düşünülmektedir. Ayrıca eskiye özlem duymak olarak da nitelendirilebilecek liberalizmin yeniden yorumlanması ve toplumsal açıdan muhafazakârlığın revize edilmesiyle birlikte yeni sağ akımın ana ideolojilerinin oluşturduğu söylenebilmektedir. Bunun yanı sıra hem devletin hem de yeni kamu yönetimi⁴ anlayışını şekillendiren 4 kuramdan bahsetmek mümkündür. İşlem maliyet kuramı, devletin hizmetleri en ekonomik biçimde nasıl gerçekleştireceği yönüne atıf yapmaktadır. Vekâlet kuramı, hizmetin gerçekleşmesi sürecinde yetki ve sorumlulukların ast üst arasında devri sonucu etkinlik ve verimliliği sağlamanın bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mülkiyet hakları kuramı ise kurum veya kuruluşta çalışan personele elde edilen maddi kazançtan pay verilmesi ile motivasyonu arttırmayı amaçlamaktadır. Başka bir deyişle serbest piyasada hâkim olan parça başına ücret veya performansa dayalı ücretlendirme tekniklerinin kamu hizmetine uyarlanmasını öngörmektedir. Kamu tercih kuramı ise Keynesyenci refah devletinin tercihleri sonucunda devletin başarısızlığa uğradığını savunmaktadır.

Son tahlilde 1980 sonrası ile devletin ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuki yönünden rolleri değişmiştir. Ekonomik açıdan sınırlı devlet anlayışına tekrardan bir dönüş yaşanmıştır. Sosyal açıdan vergi düzenlemeleri ile gelir dağılımı kontrol altına alınması sağlanmış, siyasal açıdan küreselleşmenin ulus devleti aşındırmasına yönelik önlemler alınmış ve hukuki olarak piyasa işleyişinde yeni hukuki alt yapının düzenlenmesi sağlanmıştır.

⁴ Yeni sağ akımı sadece devlet ve piyasanın düzenlenmesi olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bunun yanı sıra 1980 öncesi dönemde hâkim olan geleneksel kamu yönetimi bu dönemle birlikte değişime uğramıştır. Daha fazla bilgi için bk. Eryılmaz, Bilal (2019), *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, Sayfa 44-63.

KAYNAKÇA

1. Akbay, Oktay S. (2011), *Küresel Finansal Krizin Kökenleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri, No 6, Sayfa 1-16).
2. Akçagündüz, Emre (2010), *Kamu Tercih Teorisi ve Türkiye Üzerine Olan Etkisi Üzerine*, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt:2, Sayı:2
3. Aksu, Havvanur (2018), *Türkiye’de Kamu Yönetiminde Neoliberal Dönüşüm Bağlamında Yeni Sağ Muhafazakâr Anlayışın Çözümlemesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
4. Al, Hamza (2002), *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*, Ankara: Bilimadamı Yayınları.
5. Artuç, Taha (2019), *Dünya’da ve Türkiye’de Kamu Tercih Teorisi Açısından Gölge Ekonomisine Analizi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
6. Ayhan, Emrah ve Önder, Murat (2017), *Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı: Yönetişime Açılan Bir Kapı*, Ankara: Gazi İktisat ve İşletme Dergisi 3(2), s. 19-48.
7. Baltacı, Cemal (2004), *Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, Sayfa 359-372.
8. Çalışkan, Sibel (2017), *Yeni Sağ Gölgesinde Sosyal Politika: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
9. Çolak, Çağrı D. (2016), *Yeni Sağ’ı Oluşturan Bileşenlerin Birbirleri İle Çelişen Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme*, The Journal of Academic Social Science Studies, Number 44, Page 351-361.
10. Demirel, Demokaan (2012), *Yeni Sağ ve Kamu Yönetimi Reformları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
11. Demirhan, Kamil; Sadioğlu, Uğur (2016), *İşlem Maliyeti Kuramı Çerçevesinde Devletin Gerekliği Tartışması ve Güncel Kamu Yönetimi Yaklaşımları Üzerine Bir İnceleme*, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:2 Sayı:4 ss:106
12. Ener, Meliha ve Demircan, Esra (2008), *Küreselleşme Sürecinde Değişen Devlet Anlayışından Kamu Hizmetlerinin Dönüşümüne: Sağlık Hizmetlerinde Piyasa Mekanizmaları*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, Sayfa 57-82.

13. Eren, Veysel (2001), *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı (Büyükşehir ve İl Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Sakarya.
14. Eryılmaz, Bilal (2019), *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
15. Eser B, Memişoğlu D, Özdamar G (2011), *Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi*, S.D.Ü. İİBF Dergisi, C.16, S.2, s. 201-217.
16. Gökçe, Orhan (2016), *Siyaset Sosyolojisi*, Konya: Çizgi Yayınevi.
17. Görgün, Sevim (1995), *Enflasyon ve Stagflasyon*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No 10, Sayfa 43-46.
18. Gümüş, İskender (2019), *Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci*, Kırıkkale üniversitesi.
19. Haydaroğlu, Ceyhun ve Tatlısu, Satı (2016), *Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet Ve Ekonomik Liberalizm: Devlet Ve Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, Sayfa 27-41.
20. Heywood, Andrew (2013), *Siyaset*, Adres Yayınlar, Ankara.
21. Heywood, Andrew (2019), *Küresel Siyaset*, Felix Kitap, Ankara.
22. Köroğlu, Özlem (2005), *Kamu İşletmeciliği Anlayışı ve Kamu İstihdamına Etkileri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.
23. Oral, Naciye (2011), *Turgut Özal ve Siyasal Liberalizm*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
24. Örs, H. Birsen, (2007), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal Düşünceler* (8.Baskı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
25. Özer, Mehmet Akif (2018), *Yeni Kamu Yönetimi "Nereye" Türkiye İçin Öngörüler"* Türk İdare Dergisi, Sayı:486 ss:273.
26. Ritzer, George (2020), *Küresel Dünya*, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
27. Seyyar, Ali (2008), *Sosyal Siyaset Terimler* (2.Baskı), Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
28. Şener, Bülent ve Çolak, Çağrı D. (2015), *Türkiye'de Yeni Sağ'ın Kamu Yönetimi Anlayışı: Turgut Özal Ve ANAP*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 18, Sayfa 393-417.
29. Turgut, Ahmet Eren (2019), *Türkiye'de Neoliberalizm ve Sosyal Devletin Dönüşümü*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

SEVGİ SOYSAL'IN TANTE ROSA VE AYFER TUNÇ'UN SUZAN DEFTER İSİMLİ ROMANLARINDA KADIN VE KADIN SORUNLARI

Münire Ceren ŞAŞMAZ¹, Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
- ORCID ID 0000-0001-7584-5532

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, - ORCID ID 0000-0002-7618-4825

ÖZET

Kadın ve kadın sorunları bir toplumu başta sosyal olmak üzere, siyasal, ekonomik, psikolojik ve kültürel bakımdan etkiler. Toplumun aynası olan yazın ürünleri de bunları tüm yansımalarıyla görünür kılar. Betimsel araştırma deseninin kullanıldığı bu çalışmada bu kapsamda Sevgi Soysal'ın *Tante Rosa* ile Ayfer Tunç'un *Suzan Defter* isimli romanları incelenmiştir. Romanların anlatısında kadın karakterler kendilerine özgü nitelikleriyle ön plana çıkarlar. İki romanda da kadın odağında ona ulamlanan sorunlar görünür kılınmıştır. Romanlarda bu sorunlar özellikle kadın açısından ele alınmıştır. *Tante Rosa*'da kadın toplumsal yaşamın içinde yerini bilen, sorumluluk sahibi, özgürlükçü, düşünen ve sorgulayan bir birey olarak var olur. *Tante Rosa*'da kadın, çalışma hayatında etkin rol üstlenen, sorumluluklarının ayırdında olan bir bireyken *Suzan Defter*'de varoluşunu başka kadın üzerinden gerçekleştiren ve etkin biçimde iş yaşamında yer alamayan bir kadındır. *Tante Rosa*'da törelerin oluşturduğu kurallara karşı özgürleşmeyi ve birey olmayı isteyen kadının toplumsal mücadelesi vardır. *Tante Rosa* isimli romanın başkişisi Rosa, Sizlerle Başbaşa dergisinin sunduğu tozpembe dünya içinde, beyaz atlı prensini bekleyen bir genç kız olarak yetişir. Kendisini prenses olarak görür, rahibeler okulunun kurallarına uymaz, atılır. Cinselliği ilk kez yaşadığı Hans'la toplum baskısı yüzünden evlenir, üç çocuk sahibi olur. Ancak kapıldığı düşlerin gerçeklerden uzak olması, Rosa'yı, toplum dışına iter. *Suzan Defter*, yakıcı defter adıyla bir kadının hayatını başkası üzerinden yaşamasını gözler önüne serer. Toplum tarafından dışlanmış, eve kapanmış, mutsuz bu kadın erkeğin sohbet arkadaşıdır sadece. Ancak bu söyleşiler erkek öldüğünde bitecektir. Romanın kadın başkişisi Derya'nın kabullenilişiyle roman sona erer. Romanlarda yer alan kadınlar toplumsal yaşamın çoğu zaman göz ardı edilen sorunlarını görünür kılmakla kalmaz, okuru bunların nedenlerini bulgulamaya ve çözüm üretmeye yöneltir. Her iki romanda da kadının gerek özel gerekse toplumsal yaşamda karşılaştığı sorunlar evrensel nitelikleriyle yansımaları bulur.

Anahtar Sözcükler: Sevgi Soysal, Ayfer Tunç, Tante Rosa, Suzan Defter, Kadın, Kadın Sorunları.

WOMEN AND WOMEN'S ISSUES IN THE NOVELS SEVGİ SOYSAL'S TANTE ROSA AND AYFER TUNÇ'S SUZAN DEFTER

ABSTRACT

Women and women's problems affect a society primarily socially, politically, economically, psychologically and culturally. Literary products, which are the mirror of

society, make them visible with all their reflections. In this study, in which descriptive research design was used, the novels Tante Rosa by Sevgi Soysal and Suzan Defter by Ayfer Tunç were examined. In the narrative of the novels, the female characters come to the forefront with their unique qualities. In both novels, the problems that are categorized as female focus were made visible. In the novels, these problems are handled especially from the point of view of women. In the novel 'Tante Rosa', a woman exists as a responsible, libertarian, thinking and questioning individual who knows her place in social life. While in the novel "Tante Rosa", a woman is an individual who takes an active role in working life and is aware of her responsibilities, in the novel 'Suzan Defter' she is a woman who realizes her existence through another woman and cannot take an active part in business life. In the novel "Tante Rosa", there is a social struggle of a woman who wants to be free and an individual despite the rules created by the traditions. Rosa, the protagonist of the novel Tante Rosa, grows up as a young girl waiting for her Prince Charming in a bed of roses presented by the magazine "Sizlerle Başbaşa". She sees herself as a princess, she does not follow the rules of the nuns school and she is expelled. She marries Hans, with whom she experienced sexuality for the first time, because of social pressure and she has three children with him. However, the fact that her dreams are far from reality pushes Rosa out of society. Suzan Defter, with the name of the burning notebook, reveals that a woman lives her life through someone else. This unhappy woman, ostracized by the society, confined to her home, is just a conversation partner of a man. However, these conversations will end when the man dies. The novel ends with the acceptance of Derya, the female protagonist of the novel. The women in the novels not only make the problems of social life that are often overlooked visible, but also lead the reader to find the causes of them and produce solutions. In both novels, the problems faced by women in both private and social life find their reflection with their universal qualities.

Keywords: Sevgi Soysal, Ayfer Tunç, Tante Rosa, Suzan Defter, Women, Women's Issues.

GİRİŞ

Alan yazında araştırmalarında cinsiyet ve cinsiyet eşitsizliği üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Toplum yaşamında biyolojik değil toplumsal cinsiyet algısının bireyler arası iletişim ve etkileşimde söz sahibi olduğu bilinen bir durumdur. Bu yüzden toplumsal nitelikleri belirleyici kılan toplumsal cinsiyet algısıdır. Bu kavram cinsiyetler arası farkı belirtmekle sınırlı kalmaz, aynı zamanda cinsler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini de belirtir (Genç, 2018: 16). Bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini beraberinde getirir. Özellikle de kadın açısından bu durum evrensel boyutta bir soruna dönüşür. Bu sorun kadının evde, işte, kamusal alanda ayrımcılığa hatta şiddete uğramasına kadar dayanabilir. Kadın ekonomiye, yönetim gibi sistemlere katılamama gibi eşitsizliklerle karşı karşıya kalabilir. Ancak kadınlar tüm bu baskılara karşın toplumda var olma mücadelelerine devam etmektedirler. Kadının eğitime, istihdama, siyaset gibi kurumlara eşitsiz katılması sorununun altında, ataerkil bir toplum yapısı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadına karşı toplumsal ön yargılar yer alır. Dolayısıyla bir toplumda, kadın ve erkek o toplum için geçerli olan, sürekli olarak üretilen, toplumsal cinsiyet algısından doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenir (Öğütler, 2012: 48). Bunun sonucunda, toplumda var olan

toplumsal cinsiyet algısı, sosyal anlamda bir farklılaşmayı doğurur. Bu noktada da toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumun önemli sorunu haline gelir (Bingöl, 2014: 110). Sosyolojik anlamda, bu eşitsizlik kendini başta siyaset, aile ve çalışma hayatında olmak üzere toplumun tüm kurumlarında gösterir. Erkek aile içinde daha fazla söz sahibiyken, kadın her alanda daha edilgen bir varlık haline gelir ve bu durum da kadınların ikincil plana atılmalarına sebep olur. Toplumsal cinsiyet rollerine göre “kadının her zaman ev içinde kalması gerekir, hayatını işi ve çocuklarıyla ilgilenmeye odaklar. Bütün enerjisini ev işlerine harcaması gerekir, iş yaşamına giren kadınlar da erkeklerden daha az maaş alır” (Lafargue, 2014: 78). Toplumsal cinsiyetin sonucu beliren bu durum kadını erkeğe göre daha geri plana iter.

Psikolojik şiddet ve/veya cinsel taciz, dikey ayrışma, güvencesiz işler ve yarı zamanlı iş gücüne katılmak zorunda kalan kadın erkeğe göre eşit olmayan bir değerlendirmeye karşı karşıya kalır. Nitekim kadın ve erkek hayatlarının ilk döneminden itibaren biyolojik cinsiyetlerinin gerektirdiği şekilde iletişim kurmayı, cinsellik üzerine farklı perspektifler geliştirmeyi, ilişkiler hakkında farklı beklentilere sahip olmayı öğrenir. Örneğin kadınlar duygusal yakınlıkla ilgili tutum ve davranışlar geliştirirlerken, erkekler daha çok güç, agresiflik, rekabetçilik gibi tutumlara değer vermeyi öğrenerek büyür. Kadın ve erkek, evlilik hayatına başladığında, kadın toplumsal rolleri sebebiyle, kocasının hayatına uyum sağlaması gereken kişi olur (Aktay ve Sarıtaş, 2020: 753). Bu yüzden toplumsal cinsiyetin toplum ve birey yaşamını yöneten ve pek çok yaptırıma sebep olan bir yanı vardır. Toplumsal cinsiyeti inceleyen disiplinlerden biri de yazındır. Toplumsal cinsiyet kavramı ekonomik, sosyal, psikolojik ve diğer boyutlarıyla yazınsal yaratımlarda yerini alır. Öykülerinde temel izlek olarak kadın sorununa eğilen Sevgi Soysal ve Ayfer Tunç, yazınsal yapıtlara toplumsal cinsiyet bakış açısından bakanlar için kayda değer iki isimdir. Nitekim yazarların, *Tante Rosa* ve *Suzan Defter* adlı romanları da bu bağlamda yorumlanabilecek niteliklere sahiptir. Romanları kadın ve kadın sorunları çerçevesinde değerlendirmeden önce kısaca içeriklerinden söz edebiliriz.

Sevgi Soysal, toplumun kız çocukları ve kadın başarısına yüklediği anlamı, kadın deneyimiyle *Tante Rosa* isimli romanda sorgular. Farkındalık kazanmış kadın tipini simgeleyen Alman asıllı Rosa alışılmış kadın rollerine aykırı davranır. Romanda Rosa'nın, ev işlerine, evlilik kurumuna karşı çoğunlukla mesafeli olarak reddedici tutumları öne çıkar. Toplumsal olarak kurgulanan kadınlığın ev içi kimliğine indirgenliği göz önüne alındığında Rosa'nın tepkilerinin bu yönde olması, onun evlilik kurumu ile ev işleri için belirlenen toplumsal cinsiyet kimliğini sahiplenmediğini ön plana çıkarır (Ergin, 2022: 83). On bir yaşından ölümüne dek geçen süreçte, topluma karşı yaşadığı yabancılaşmanın doğurduğu sevgi bulma arayışının sonunda, Rosa'nın kimlik bunalımına uğrar ve yapıt mutlu sonla bitmez. Romanda Tante Rosa'nın edimlerini yönlendiren en etkili etmen ‘Sizlerle Başbaşa’ isimli dergidir. Dergide sunulan idealize edilmiş kadın tipi, Tante Rosa'nın yol haritasını oluşturur. Nitekim bu dergi, dönemin genel yargısına ve değerlerine kısmen ayna tutar. Rosa, Sizlerle Başbaşa dergisinin sunduğu tozpembe dünya içinde, beyaz atlı prensini bekleyen bir genç kız olarak yetişir. Bu dergi, Tante Rosa için bir yaşam tarzı hedefidir, bu yüzden dergideki algıya göre yaşamaya çalışır. Toplumun cinsiyetlere ve onlara biçilen rollere karşı yaklaşımı kahramanlar aracılığıyla değil daha çok bu dergideki aşk romanları üzerinden, düşsel bir şekilde dile getirilir. Sizlerle Başbaşa dergisinin genç kızlara dikte ettiği anlayışın izleri Tante Rosa'nın Hans'la

evlenmesinin gerekçesini ortaya koyar. “Namusu kirlenmiş bir ev kızı olmamak, zavallı bir piç kurusu doğurmamak için oğlanla evlendi” (Soysal, 2004: 28) ifadesine bakıldığında, Hans ile birlikteliği olan Rosa’nın, namusunu kirlenmemek adına evlenmesi, toplumun kadına biçtiği yargılara uyduğunun göstergesidir. İster istemez, toplumun değerleri dergi yoluyla kadınlara sindirilir, kadınların hayatını sınırlayan düşünceler iletilir. Bu dergi bu açıdan bakıldığında gerçeklikten uzaktır ve kadınlara hayal satar (Ateş ve Yüksel, 2020: 112). Kendisini prenses olarak gören Rosa, rahibeler okulunun kurallarına uymaz, bu nedenle okuldan atılır. Cinselliği ilk kez yaşadığı Hans’la toplum baskısı yüzünden evlenir ve üç çocuk doğurur. Nitekim bir gün, boyun eğmişliğini üzerinden atar. Hiçbir şeyi düşünmeden, üç çocuğuyla beraber kocasını geride bırakarak, kasvetli kasaba hayatından çıkarak hareketli kent hayatına geçiş yapar. Kent yaşamında gazete bayiliğinden mezar bakıcılığına, pansiyonculuktan genelevde kasiyerliğe, hela temizleyiciliğine kadar pek çok işte çalışır. Tante Rosa’nın hayatına iki eş ve pek çok âşık girer. İş girişimlerinin hepsinde başarısız olan Rosa’nın düş kırıklıklarıyla dolu yaşamı anlatılır. Romanda Tante Rosa’nın on bir yaşında at cambazı olmak istemesiyle başlayan olay örgüsü, ilerleyen yaşlarında bir kazada ölmesiyle son bulur.

Ayfer Tunç, kadın ve erkek olarak iki ayrı gündükte olayları farklı bakış açıları anlattığı *Suzan Defter* adlı romanında kadın karakter yalnız, mutsuz, içine kapanık biri olarak betimlenir. Romanda kadın ve erkek karakterlerin ortak yanları mutsuz ve yalnız olmalarıdır. Romanın gelişme bölümünde, kendini Suzan olarak tanıtan başkişinin aslında Derya olduğu, gündüklerinde E. harfi ile ismini kısaltarak yazdığı kişinin de Ekmel Bey olduğu anlaşılır. Suzan, Derya’nın ağabeyinin eski sevgilisidir. Romanın sonuna bakıldığında, Ekmel Bey’in ölümü ve Derya’nın Suzan’a karşı yaptıklarından pişmanlığını ve Derya’nın yalnızlığını kabullenmesi görünür kılınır. Roman Ekmel Bey’in gündük tutma kararıyla başlar. Yazacakları bittiğinde ölümün kendisini çağıracağını söyler ve ölümünden sonra defterinin başkalarının eline geçebileceğini düşünerek kendi adını açıkça yazmaz. Derya gündüğünde isimleri açık açık yazar, Ekmel Bey’in ismi de Derya’nın gündüğünden öğrenilir. Babası gibi avukat olan Ekmel Bey, tıpkı ailesindeki gibi sevgisiz bir evlilik gerçekleştirir. Ekmel Bey’in bir kızı vardır ve evliliği boşanmayla sonuçlanır. Şehrin kendisini dışladığını belirtir, arkadaşlık yapacağı birinin ziyaret amacıyla evine girmesi için de oturduğu evi satılığa çıkartır. Roman başkişisi Derya ise küçük yaşta annesini kaybeder, babası da ilgisiz bir adamdır. Bu sebepten dolayı Derya babaannesine yaşar. Derya, Cihan karakteriyle bir evlilik yapar, sonrasında boşanır ve ağabeyinin de evlenmesiyle kendisinin tamamen yalnız kaldığını düşünür. İnsanlarla bağını koparır. İş ilanlarına baksa da çalışmaya gönlü olmadığından bir iş bulamaz. Kurslara bakar ancak parası ona da yetmez. En sonunda değişiklik olması adına ev ilanlarına bakmaya karar verir. Suzan olarak kendini tanıtan Derya, ilanı gördüğünde yalnızlığını giderme sebebiyle, Ekmel Bey’in evine gelir ancak ona kendine ait olmayan bir aşk hikâyesi anlatır. Birbirlerine geçmişlerini anlatıp, sohbet ederler. Derya, Suzan’ın aşk öyküsünü sanki kendi başından geçmiş gibi anlatır. Bu ziyaretler bir bakıma Derya için terapi gibidir. Son ziyaretinde Ekmel Bey ile vedalaşıp bir daha gelemeyeceğini söyler. Derya ve Ekmel’in iletişimsizlik sorunu çözülsede içindeki boşluk olarak dolmaz.

Tante Rosa ve *Suzan Defter* kadınlık sorununa odaklanmalarının yanı sıra varoluşçuluğa da gönderme yaparlar. “Varoluşçuluk, 1929 yılında tanımlanan, ben ve varoluşla özdeş olduğu bilinen bir anlayıştır” (Çavuşoğlu, 2017: 773). Bu çalışmada seçilen romanlar toplumsal

cinsiyet bakış açısıyla ele alınmış, kadın sorunlarına yönelik karşılaştırmalı bir bakış açısı benimsenmiştir. Bu bağlamda kadın ve erkek ilişkileri, kadına karşı şiddet, çalışma hayatında kadın, kadın ve varoluşçuluk, kadın ve yalnızlık izlekleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kadın sorunları çerçevesinde değerlendirilebilecek bu çalışmanın alanyazında sorunu görünür kılma yanında toplumsal farkındalık yaratma ereği de vardır. Bu çerçevede romanlar belli başlıklar altında değerlendirilecektir.

1.Kadın-Erkek İlişkisi

Ataerkil toplumlar kadından öncelikle iyi bir anne ve eş olmalarını bekler. Kadınlar geleneksel toplumda kendilerinden beklenen sorumlulukları, rolleri ve beklentileri yerine getirirler. Örneğin kadına erkeğinki gibi bir özgürlük alanı tanımayan bir anlayış onu belli kalıplar içinde yaşamaya da itmiştir. “Ataerkil toplumlarda “namus” vurgusu özellikle kadın üzerinden tanımlanmış, namuslu olmak ve namussuz olmak dışı kavramlar halini almıştır” (Topçu ve Baş, 2018: 175). Özellikle de evlilikle ilişkilendirilen namus kavramı kadın için farklı bir anlam boyutuyla değerlendirilir. Evlilik kurumu, kapsadığı alandaki bireyin toplumun normlarına uygun hale gelmesine neden olur (Alkan, 2013: 39). Romanlar kadın ve erkek ilişkileri açısından bakıldığında kadınların düş kurdukları görülür. Romanda “Pazar sabahları birahaneye koşup babasına, “Çok bira içme, para yeme, biriktir paraları, biriktir de prens beni almaya geldiğinde çeyizim bir prensese yakışır olsun,” dediği zamanlar; annesine, “Seni çok seviyorum, ama ne olur benim bulunmuş, sepet içinde bulunmuş bir prenses çocuk olduğumu söyle,” diye yalvardığı zamanlar elbette daha çok prensesti” (Soysal, 2004: 21) şeklinde ifadeler özellikle prens ve prenses sözcükleriyle ütöpikleştirilir. Ataerkil toplumlarda namus bekâret kavramıyla ilişkilendirilir. “Namusu kirlenmiş bir aile kızı olmamak, zavallı bir piç kuruşu doğurmamak için...” (Soysal, 2004: 28) gibi ifadeler namusun kadın tarafından korunması gerektiğine vurgu yaparak toplumun bu kavramı nasıl algıladığını gözler önüne serer. Ataerkil toplumlarda, cinsellik tabu olan konuların başında gelir. Yaşanması bir yana konuşulması dahi yasak olan ve belirli yaptırımları beraberinde getiren cinselliğin, biyolojik bir ihtiyaca göre değil, kültürel kalıplara göre anlamlandırıldığı görülür. Toplumda kadın ve erkek için farklı roller belirlenir. Bu rollerse toplumsal cinsiyet eşitsizliği beraberinde getirir. *Suzan Deftir ve Tante Rosa*’da cinsellik hem bir baskı nedeni hem de tabudur. Bireyin kendi iradesiyle karar vermemesi somut olarak gösterilir. Tante Rosa bir akşam karşılıklı bira içtiği komşusunun oğlu Hans ile birlikte olur ve bir süre sonra evlilik dışı birlikteliğinden hamile olduğunu öğrenir. Sizlerle Başbaşa dergisindeki aşk romanlarında olduğu gibi hemen hamile kalır ve namusu kirlenmiş bir kız olmamak adına evlenir. Romanda namus ve ahlak kadının cinsel tercihlerinden bağımsız olarak düşünülür. “Kocasıyla istemeden yatmaya başladığı zaman “namusu kirlenmiş” bir kadın olmanın ve bu yatmalardan sonra doğurdukça piç kuruşu doğurmanın ne olduğunu” (Soysal, 2004: 30) anlar. Bu ifadeyle toplumun kadına özgürce yaşayacağı bir cinsel alan vermediği eleştirilir. Tante Rosa, evlendikten sonra kocasıyla arzusu dışında cinsel birliktelik yaşar. İstemese bile ‘evinin kadını’ olmuştur. “Tante Rosa’ya yüklenen bu sorumluluklar ataerkil toplum düzeninde kadının yadsıyamayacağı temel görevleri arasındadır. Ataerkil toplum düzeninde birçok kadın, çocuk yaşlardan başlayarak kendine telkin edilen erkek egemenliğini tam olarak içselleştirir ve kadına biçilmiş rolleri büyük bir başarıyla oynar. Tante Rosa bu kadınlardan farklıdır ve hiçbir zaman da onlara benzemek istemez”

(Somuncuoğlu, 2022: 53). Bu durumdan kurtulmak için mektup bırakıp kaçar. Karen Honey, soğuk kadınları ilişkin olarak şunları söyler: “Kadın, çocuğa yönelik anaca tutumdan yoksun olabilir; bunun yerine, çocuğa gerçek yakınlık ve sıcaklık duygusunu veremeyen ve bu nedenle onu bir dadının ellerine bırakmaktan yana olan anneler buluruz karşımızda, “analık bile onun için dayanılmaz bir yük olup çıkar”. Tante Rosa mutlu olmadığı için, çocuklarını hiç duraksamadan bırakıp gider” (Somuncuoğlu, 2022: 50). Tante Rosa’nın, evini terk edişi aslında tüm toplumsal dayatmalardan bir kaçıdır. O yalnızca çocuklarını değil, bir anlamda kadınlığını da arkasında bırakıp gider. Tante Rosa kadınlık rolünü her şeyiyle kabullenmez. Ataerkil düzen içinde öteki ilan edilerek dışlanan kadın mutsuz bir yaşama mahkûm edilir. “Şimdi beklenen bir intihardır, bir uçurumdur, bir düşüştür. Şimdi beklenen bir kocakarının günah dolu bir hayatın sonunda sefilce can vermesidir. Yoksa şimdi beklenen günah çıkarmadan geberen bir günahkârın şen hayatı mıdır? Şimdi beklenen bir başarı, bir mutluluk mudur?” (Soysal, 2004: 35). Kadın anne ve eş rolünü reddederek kendisine toplumun kestiği cezayı da göze almış olur. Bu durumda kadın ya intihar etmeli ya da boyun eğmelidir. Tante Rosa kaçtığı yerde bir evlilik yapar. “Akşamları dükkânı kapatıp yorgun argın eve gittiğimde bana hayatı kim sevdirecek? Diyordu. Eve aldığı birkaç parça eşyanın bekçiliğini yapmadım diye bana çatacak adam değil felsefeye ihtiyacım var benim, ya, felsefeye” (Soysal, 2004: 38). Tante Rosa yaptığı evliliklerde, girdiği işlerde süreklilik göstermemesi, onu neyin mutlu edeceğini bilememesi varoluşsal bir sorun olarak ortaya koyulur. Rosa çok rahat bir cinsel hayat yaşar. “Kocası savaştan döndüğünde onu kendi yatağında başka bir adamla görür ancak hiç tepki vermez. Erkek karakter hayatlarına kaldığı yerden devam etmek ister. “Allah Allah şimdi yine birlikte yaşamak. Allah Allah yine birlikte yaşamak zorunda olmak” (Soysal, 2004: 44) sözleriyle de bu durum görünür kılınır.

Suzan Defter’de ise kadın ve erkek ilişkisi tam da toplumsal rollere göredir. Kadınlar hem annelik hem eş rolleriyle ön plana çıkarlar. “Suzan Defter romanında yaşanan evlilikler, genel olarak aşksızlık teması üzerine kuruludur. Çiftler arasındaki aşksızlık, taraflardan birinin diğerine tam manasıyla yoğun duygular beslememesi, zamanla hayal kırıklıklarına ve ağır mutsuzluklara yol açar ve bunun sonucunda boşanmalar gerçekleşir” (Başer, 2020: 92). Ancak asıl mutsuzluk mutsuz olduğunu bile bile bir evliliği sürdürme çabasıdır. “Yaşın genç, evlen, bir yanlış evlilik yaptın diye yapayalnız mı yaşayacaksın böyle?” (Tunç, 2011: 75) ifadesi bir kadının tamamlanmışlığının ilk şartının evlilik olarak görüldüğü gözler önüne serer. Bu durum Derya’nın sevgi için kendini erkeğe adanması, ağabeyinin onun hayatında söz sahibi olmaya çalışması ve sırf kadın olduğu için Derya’ya şiddet uygulamasıyla somutlanır. Romanda aşk, yaşama anlam katan önemli bir duygudur. Aşksız geçen zaman boşa geçmiş gibi görülür. Kadın ailede bulamadığı sevgiyi dışarıda arar. Romanda aşkın farklı görünüşleri yansıtılır. Suzan’ın, Derya’nın ağabeyine olan aşkı şöyle betimlenir: “Cezaevine düştüğünde kapısında yatacak kadar sever. “Abimden umudu kesene kadar saçlarını kestirmemişti” (Tunç, 2011: 29). Aşk hayatının merkezine oturtan kadınlar onu sonuna dek yaşarlar. Derya’nın yalnızlığı bir erkekle dolar. “Durduğum yerde durursam olacağı da yok. Bugün Ekmel Bey’in evine gidişimle hayatımda bir şey oldu” (Tunç, 2011: 49). Ancak kan bağı olmayan birine duyulacak aşk duygusu yön değiştirir. “Ama biz aynı erkeği seven iki kadındık. Aşkımız ve acımız birdi” (Tunç, 2011: 29). Öz ağabeyine karşı Suzan’la aynı duyguları besleyen Derya’nın neden kendini Suzan olarak tanıttığı da bu yolla ortaya çıkar. Romanda hem Ekmel Bey hem babası evliliklerinde kendilerine ikinci bir hayat kurmuşlardır. Ekmel Bey karısını şüphelendirmemek

için elinden geleni yapar. “Ben senin kardeşini koklanmamış güldür diye aldım kayınbirader” (Tunç, 2011: 87) ifadesi evlilik ve namus olgusunu erkek söylemiyle yansıtır. Derya Cihan’la evlendiği zaman namusu ondan sorulacaktır. Bu ise kadının erkek tarafından korunması gereken biri olduğu algısını güçlendiren bir ifadedir.

2. İş Yaşamında Kadın

Çalışma hayatında kadınlar genellikle kayıt dışı sektörlerde, kötü koşullarda, ücret karşılığı olmayan, gündelik işlerde çalışmaktadır. Kadının yeri evidir algısıyla kadın maddi karşılığı olmayan ev işlerinden sorumlu tutulduğu gibi sosyal güvencesi de yoktur. Bir kadının geçinmek için eşine bağlı olması onu geri plana iter. Kadınların namusu, toplumun namusu olarak görüldüğünden, eğitim ve çalışma hayatına katılmaları çeşitli kısıtlamalarla gerçekleşir. Kadın kimi zaman iş yaşamına güvencesiz işler ve yarı zamanlı iş gücüyle dahil olabilir. İşin türüne yönelik bir seçim şansları yoktur, tüm alanlarda cinsiyet ayrımcılığına uğrarlar. (Tuskan, 2012: 447). Bir kadın olarak Tante Rosa gazete bayiliğinden mezar bakıcılığına, pansiyonculuktan bir genelevde kasiyerlik ve hela temizleyiciliğine kadar pek çok kötü ve düşük ücretli işte çalışır ancak bunların hiçbirinin sosyal güvencesi yoktur. Genelevde sarhoş bir adamı baştan çıkarmaya çalıştığından ‘fahişe’ yaftasıyla kapı dışarı edilir. İş yaşamına zorlukla giren kadın kolaylıkla çıkarılır. Hayatının son günlerinde Tante Rosa, şişe toplayarak geçimini sağlar. Tutkularıyla hayata bağlanmış bir kadın olan Tante Rosa, esasında insanın hayatta her işi yapabileceğini ve kadın olarak her işle uğraşabileceğini gösterir. Tante Rosa’nın girdiği işlerdeki çalışma süreci kısaca şu şekildedir: Rosa kocasını ve çocuğunu terk edince şehre yerleşir ve gazete bayiliği yapmaya başlar. Daha sonraları keman çalan kocası ölünce, geçimini mezarlıkların bakımını yaparak sürdürür. Bu işin de yolunda gitmeyişi Tante Rosa’yı pes ettirmez. Zira mücadeleyi sever. Dergide bir erkeğin çiftliğinde yalnızlığını paylaşacak kadın aradığı ilanını görür ve başvurur. Ancak iş için gittiği çiftlikten fahişe damgasıyla kovulur. İş aramaktan vazgeçmez. Daha sonra ticaret yapmaya yeltenerek evini pansiyona çevirir ve kiraya verir. Para kazanmanın aslında zor olduğunu bu noktada anlar. Parasız kaldığı için vestiyer ilanını değerlendiren Tante Rosa bu işe girer. Vestiyer, kadınlar tuvaletinin yanındadır. Burada bir erkek müşterisiyle tartışır. Tartıştığı kişiye sinirlenip onu tuvalete kilitler ve işten ayrılır. Daha sonra kasiyerlik ilanına başvurur. Burası, kadınların sermaye olarak pazarlandıkları bir genelevdir. Tante Rosa sermaye zannedilir. Tante Rosa kasiyer olarak çalışmak istediğini söylese de zamanla burada çalışan kadınlara benzer. Tante Rosa bu işte de dikiş tutturamaz ve kovulur. Tante Rosa’nın para kazanmak için son çaresi şişe toplayıp satmaktır. Çalışmaktan ve çabalamaktan hiç vazgeçmez. Kendi ayaklarının üzerinde durmak için her türlü işi yapmaktan çekinmeyen Tante Rosa, ölene dek mücadele eder. Erkeğe bağımlı olmayı reddeder. Çalışma yaşamındaki eşitsizlikleri kabullenmez, yaşadığı baskıya seyirci kalmaz.

Ayfer Tunç’un, *Suzan Defter* adlı romanında farklı meslek grubundan kadınlara yer alır. Bunlar çoğunlukla eğitilmiş ve kendi ayakları üzerinde durabilen kadınlardır. Toplumsal rollere uygun meslek bölünmeleri görülür. Bu da yapıtın gerçekçi yönünü gösteren bir işleve sahiptir. Ekmel Bey ve babası avukat, Nurhayat Ekmel’in iş arkadaşıdır, Ekmel Bey’in ağabeyi emekli olunca kahvehanede takılan biri, Derya ise öğretmendir ancak işini yapmaz. Suzan’ın annesi ve Hayat Hanım öğretmen, Mukaddes de Ekmel Bey’in sekreteridir. Tülay ev kadınıdır. Romanda temizlikçilik, hizmetçilik, öğretmenlik, avukatlık ve sekreterlik gibi mesleklere yer verilir.

Ancak kadınlar öğretmenlik gibi mesleklerde yoğunlaşmışlardır. Mesleğin cinsiyetleştirilmesi bakımından kadınlar genelde öğretmendir. “Fatura aynı anda geldi, bir işe girmem şart, aldığım kiralar yetmiyor” (Tunç, 2011: 15) romanda yer alan bu ifadeden anlaşılacağı üzere kadının iş yaşamına belli sınırlılıklarla da olsa girmesi gerekir. “Kurslara gider oyalanırım diye. Resim seramik, kurslarına verecek param yok” (Tunç, 2011: 35) diye roman kişisi kadının kendisini geliştirmek için ne parasının ne zamanın olduğunu gösterir. Kadının eğitim durumu da mesleğini belirleyen bir etmendir. “Ben hayatında görüp görebileceği en büyük terfi ev kızılığından ev kadınlığına geçmek olan Tülay gibi ev kadını olmadığım, yüksek tahsilli olduğum için” (Tunç, 2011: 121). Kadın bir mesleği yoksa ev kadını olmaya yazgılıdır.

3. Kadına Karşı Şiddet

Fiziksel, cinsel, psikolojik ya da ekonomik boyutu olan şiddet güç veya baskı uygulayarak kişinin bedenine ya da ruhen zarar görmesini imler. Şiddet, ona maruz kalan bireylerin yaşam kalitesinin düşmesine, sosyal hayata ve çalışma yaşamına katılımlarının azalmasına, bireylerin sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik açıdan çökmesine zemin hazırlar (Oktay, 2015: 71). Şiddeti yalnızca fiziksel boyuta indirgemek doğru değildir. Romanlarda kadınlar fiziksel ya da psikolojik şiddet görürler. Örneğin, *Suzan Defter* isimli romanda Ekmel Bey’in yolculuğa çıktığı bir kadınla saç saça baş başa kavga etmesi, ağabeyinin Derya’ya uyguladığı psikolojik şiddetleri gibi örnekler vardır. Romanda namus söz konusu olduğunda şiddet haklı bir uygulamaymış gibi gösterilir. “Valla ben de ilk defa duyuyorum enişte, bilseydim, kırardım bacaklarını” (Tunç, 2011: 87) ifadesiyle de bunu açıkça ortaya koyar. Derya’nın şu sözleri de şiddetle ilişkilendirilebilir: “Abimin sıcak göğsünü Suzan’a bırakmadığım o geceyi anlattım Ekmel Bey’e.” (Tunç, 2011: 93). Derya Suzan’ı daima kıskanır. Aynı şekilde ağabeyinin eşi olan Tülay da Suzan’ı içten içe kıskanır. Romanda kadınlar yalnızca erkeklerin şiddetine de uğramazlar. Örneğin Suzan’ı annesinin birini sevdiği için eve kapatmakla tehdit etmesi, bir annenin hiç ihanet etmeyeceğinin düşünülmesi, kadının şehvet düşkününü olarak tanımlanması, erkeğin silik kadınlarla vakit harcamak istememesi de psikolojik şiddete örnek gösterilebilir.

Tante Rosa da hem fiziksel hem psikolojik şiddet yaşar. İlk şiddeti at cambazı olma konusunda direnirken babasının dayağıyla görür. Rahibe okulunda vücudunu, kendini, her türlü tutkudan uzaklaşması gerektiğini buyuran sistemin baskısı da bir çeşit şiddettir. Okulun kurallarını çiğnediği öne sürülerek mahzene kapatılır, mutfakta hazırlanan bir yemeği erkek organına benzettiği için günahkâr sayılır ve okuldan atılır, eğitim yaşamı biter. Eşiyle cinsel ilişkiye girmek istemediği için kapısını kilitleyen Tante Rosa’nın kapısını yumruklayan kocası da aslında ona bir şiddet uygular. İlk aşk gecesine hazırlanan Rosa’nın yüzüne eşinin hiç bakmaması dahası fahişe diyerek onu aşağılaması, kasiyerlik yaptığı sırada hemcinsleri tarafından şiddete uğraması, ahlaksızlıkla suçlanıp dövülmesi kadına karşı şiddetin hem psikolojik hem de fiziksel boyutunu gösterir.

4. Kadın ve Varoluşçuluk

İnsan olumsuz sonuçlarla mücadele etmeye, kendi yaşamının değerini ve dünyanın anlamını yeniden bulmaya çalışır. İnsan bu görüşe göre, tamamlanmamış bir varlıktır. Nitekim insan, yaşamının her anında karar veren, seçimler yapan ve eyleyen bir varlıktır. Kendisi için sürekli kendini aşarak var olacak, aldığı kararlarla kendileşecektir. Bu anlamıyla insan özgür

bir varlıktır. İnsan, dünya içinde kendini var eder, değerleri yaratır. (Aydınalp, 2020: 472). Varoluş özden önce gelir ve insanın önce var olduğu, sonra kendisini tanımlayıp özünü yarattığını söylenir. Varoluş genelde bireyseldir. Sartre'ye göre insan kendisinden sorumludur. Ona göre insan, kendi sorumluluğunu üstlenirken diğer insanlara karşı da sorumlu olur, yani insan kendisini seçerken diğer insanları da seçer. Bu fikre göre insanlar tamamen seçme özgürlüğüne sahiptir (Çavuşoğlu, 2017: 774). *Tante Rosa* gibi geleneksel kadın rollerini seçmeyen kadın bir duruş sergiler. “Bu kendi olma/olabilme mücadelesi elbette toplum nezdinde bir başarı yahut insanın kendi evreninde bir barış anlamına gelmez. Bilakis sürekli bir savaşımlı gerekli kılar. Rosa çok defa düşer, kaybeder, umutsuzluğa kapılır, güçsüz, çaresiz hisseder, ancak bu hiçbir zaman tam anlamıyla yenilgi olarak adlandırılmaz. Yaşamı başarısızlıklarla dolu olsa da hayata ve kendisine duyduğu sevgiyle ayaklanır. Seçimleriyle, kavgalarıyla, uyanışlarıyla, nefret ettikleri ve sevdikleriyle, arayışlarıyla, duyuş ve buluşlarıyla her defasında yeni bir Rosa yaratmayı başarır.” (Altun, 2022: 474).

Varoluşu sorgulamanın getirdiği yabancılaşma terimi de bir ferden topluma, doğaya, diğer insanlara veya kendisine karşı duyduğu yabancılaşma hissi olarak tanımlanabilir. Modernleşmeyle kadın da emeğine, bedenine, cinselliğine kısacası tüm varlığına yabancılaşır. Kadın ailesi için, kardeşleri için, çevresi için yaşar. Evlendikten sonra da eşi için, çocukları için yaşar, yuvası yıkılmasın diye yaşamın bütün yükünü sırtlar ama kendisi için yaşamamıştır. Yaşamı kendisi yaratmıştır fakat yarattığına da yabancılaşmıştır (Kıyan, 2011: 88). Kadın varoluşunda hem emeğini hem de bedenini pazara sunmak zorunda bırakılır. *Tante Rosa*'da görülen fuhuş gelir sağlamak içindir. Tante Rosa, dergiden okuduklarına öykünerek yaşamaya çalıştığı için çevresindekiler tarafından dışlanan bir kadın olur çıkar. Sizlerle Başbaşa dergisindeki ideal kadın tipine göre hayatını şekillendirmeye çalışırken, beyaz atlı prens beklentisinin bir düş olduğunu düşse kalka deneyimler. Rahibeler Okulunda “Ben içimi öldüremem, çünkü içim prensesdir. Prens prensindir ve prensin olan bir şeyi öldürmeye sizin bile yetkiniz yoktur” (Soysal, 2004: 22) diyen Rosa, üç çocuk doğuracak ve her şeyiyle kasabanın düzenine teslim olacaktır. Ancak bu teslimiyet uzun sürmez. Çocukluğundan beri çeşitli düş kırıklıkları ve zorluklar içinde yaşayan bir kadındır, Tante Rosa. Bu yüzden yaşamın akışı içinde yaşar. O, tutkuların insanı pek çok maceraya sürükleyebileceğini görür ve yaşar. Yaşlılığında bile genç kız gibi hareket eder. Komşularına aldırış etmeden şarkılar söyler, insanı isteklerinin yönlendirdiğine öylesine kendini kaptırır ki zaman içinde insanın da değişebileceğine inanır. Hata yapmaktan korkmayan, düştüğü yerden kendisine gülerek kalkabilen Tante Rosa, farklılıklarını tıpkı en yoksul günlerinde eskiciden bulduğu parlak, gösterişli gece kıyafetleri gibi gururla taşır. Hiçbir şeyden çekinmez. O, kadın ruhunun toplumsal normlara karşı isyanının simgesidir. Tante Rosa, kendi hayatını kendi inandığı doğrultuda şekillendirmeye çabalarken, birey olarak kabul görmemeyi bile önemsemeyiz. Toplumsal düzenin içerisinde kendi düzenini sürdürmek için her türlü zorluğa katlanacak kadar kararlı ve cesur bir kadındır. “Sonra demişler ki, sözde bir gün, Mathes'e Rosa'dan kalan tek miras olan Siyam kedilerinden biri vazoyu devirmiş, diğer kedi bunu fırsat bilerek küllerin üstüne çişini etmiş ve birisi de büfenin üstündeki, Rosa'dan artakalan tek şey olan, çiş-kül karışımıyla “Tante Rosa The End” yazmış, bir kalp yapmış, çocuklar gibi ortasından bir ok geçirmiş, üç damla akıtmış altından” (Soysal, 2004: 105). Bu ifadeyle biten roman toplum tarafından kabul görmeyen bir kadının varlığını yaşatmaya çalıştığı ve varoluşunun izini de bu şekilde bırakmaya çabaladığının göstergesi olur. Sevgi Soysal için özgürlük insanı insan yapan

en önemli değerdir ve insan bunun için bırakmalı, terk etmeli, ayarları bozup yeniden kurmalı, gerekirse yalnız kalmalıdır. Tante Rosa işte bu bırakmaların öyküsüdür. Toplumumuzda ise alışılmış olmayan Alman bir kadın değil, bırakan kadınlardır (Süphandağ, 2017: 15).

Suzan Defter'de Derya, başka kadını Ekmel Bey de sürekli bekleyen, geçip giden yaşamı izleyen bir adamı simgeler. *Suzan Defter*'deki karakterler kalabalık içinde yalnızlardır. Ekmel ve Derya yalnız kişilerdir. Onlara göre hayat insanın yazdığı bir yazıdır ve defter bitince hayat da bitmiş olur, tıpkı Ekmel Bey'in hayatında olduğu gibi. Derya'nın Suzan olmayı istemesi, aşkı Suzan gibi hevesle yaşamak için onun üzerinden kendini anlamlandırmak istemesi sonucuna götürür onu. "Hayatıma çok az insan girdi; Cihan, Abim bir de Suzan. Suzan abimin değil benim hayatıma girmiş meğer, hala hayaleti dolanıyor içimde" (Tunç, 2011: 67). Derya'nın kendi değerini bulamadığı için başka bir kadın gibi davrandığı görülür. Eserde karakterler gerçeklik karşısında kayıtsızdırlar. Ekmel Bey'in annesinin aldatılması buna karşı bir kayıtsızlıkla anlam kazanır. Derya varoluş mücadelesinde, bir başkası olmak için çabalayan, bir başkası olmak için yaşayan birine dönüşür. Derya kimsenin kendisi olmadığı bu dünyada, en azından bunun farkında olup okura bunu gösterecek kadar cesur bir kadındır. İç bunalımlar yaşayan Derya'nın sorgulamaları devam eder, var oluşunu gerçekleştiremez, yaşamda nasıl kalıcı iz bırakacağı düşünür. Ekmel, Derya ile yaptığı konuşmalarla zincirlerini kırar, geçmişle yüzleşir. Kendini, ailesini, hayatını sorgular. Derya kendini hayattan soyutlayan yalnız bir bireydir. Ağabeyiyse bu yalnızlık içindeki tek sığınağıdır. "Benim bir şey isteyecek kimsem olmadı. Annem yoktu, babam ortadan kayboldu, babaannem yaşlı, abimin bana ihtiyacı var (...) Abimle Suzan'ın arasında var olabilmek için aşklarına müdahil oldum. Onlara sormadan sinemaya üç bilet alırdım. Annesi çıkabilir diye Suzan'ı ben arar, merhaba deyip ahizeyi abime verirdim. Buluşabilmeleri için annesine söyleyecek yalanları ben bulurdum. Mektuplarını taşırdım arada, kitaplarını, armağanlarını. Ben olmasam bir araya gelemezler sanırdım. Biz üç kişiydik; oysa aşk iki kişiliktir" (Tunç; 2011: 117). Bu ifadelerden de görüldüğü üzere, varoluşunu gerçekleştirme noktasında Derya'nın döngüsü Suzan'da başlayıp yine onda bitmektedir. Suzan'ı rakip görüp onunla yarışmıştır.

Derya ve Ekmel kendi özlerini yalnızlığı seçerek bulurlar. Derya, Ekmel Bey'in aksine yalnızlığı kabullenir. Yalnız olmayı Derya, kendi özgür iradesiyle seçer. Ekmel Bey hayatında bir şeyleri değiştirmek adına bir ilan verir, o ilana gelenlerin hiçbirinden hoşlanmaz. Ta ki Derya olarak tanıdığı, Suzan gelene kadar... Suzan olarak bildiği Derya'dan etkilenir. Var oluşları açısından dış gerçeklikten iki karakter de kaçır, ikisinin de hiçbir beklentisi yoktur. Herkesi kendilerinden uzaklaştırırlar. Derya sadece çevreyi reddetmez, bunalımlardan kurtulmak adına kendisi olmayı reddeder, kendini Suzan gibi gösterip yaşadıklarını onun gözünden anlamlandırır. İkisinin de özlerini bulma konusundaki çözümleri, sona gelince farklıdır. "Bu kadar mı yalnızız hepimiz, parayla arkadaş edinecek ve edecek kadar?" (Tunç, 2011: 53). Derya yalnızlığından kurtularak bu durumu kabullenir. "Düşmanlığa paydos, bundan böyle Tülay'ı da seveceğim, Tuncay'ı, yeğenlerimi" (Tunç, 2011: 119). Evden çıkmak için bahane arayan Derya'yla eve birinin girmesi için onu satılığa çıkaran Ekmel Bey, birbirlerini tamamlarlar. Ekmel Bey'in günlüğünde, Derya'nın çocukluğunun geçtiği bahçede yasemin olduğunu ve her gün dalının kurduğunu anlatırken, Derya'nın günlüğünde aynı hikâyeye Ekmel Bey'in başından geçmiş gibi aktarılır. Bir rüya, Ekmel Bey'in günlüğünde Suzan'a aitken, Derya'nın günlüğünde de Ekmel Bey'e ait gösterilir. Ekmel Bey anne babasının kavgalarına

pazar günü tanık olduğundan, pazar onun için adeta bir intikam günüdür. Pazarları neşeli geçirmeye çabalar. Romanın sonunda Derya, Ekmel Bey'in evine ziyarete gelmediğinde, Ekmel Bey ölümü seçer.

5. Kadın ve Yalnızlık

Yalnızlık modernizmle birlikte birey yaşamına girmiş bir kavramdır. Young'a göre yalnızlık, doyum sağlayıcı sosyal ilişkilerin yokluğu ya da algılanan yokluğu, gerçek ya da algılanan yokluğa eşlik eden psikolojik zorlanma belirtileridir. Bireyin sosyal ilişkilerdeki azalma, tatminsizlik, yoksunluk durumudur. Bu yoksunluk da bireyi yalnızlığa iter (Paksoy, 2014: 14). *Suzan Defter* isimli romanda toplumun beklentilerini karşılamaktan, kendi iç sesini duyamadığı için kendine karşı yabancılaşan ve yalnızlaşan iki insanın hayatlarını görme fırsatı buluruz. Sıradan bir ailede yetişen, sıradan bir aile kurmuş olan Ekmel, hiçliğini fark ettiği andan itibaren yalnızlaşmıştır. Derya ise istediği aşkı yakalayamamış ve yaşamak istediği aşkı yaşadığını düşündüğü bir kadının hayatına sahip olmak istemiştir (Güvercin, 2017: 5). Yalnızlık iki romanda da bireyleri toplumdan uzaklaştırmıştır. Suzan Defter'de iki karakter de gerçeklikten kaçır. Birbirleriyle iletişime geçerek kendilerini rahatlatırlar. Derya ve Ekmel, ikisi de yalnızlıktan dolayı mutsuzdur, kendilerini dış ortamdaki soyutlarlar. Ekmel, yaşama karşı duran, yaşamla tüm bağlarını koparmış bir figürdür. Yaşamını anlamsız bulur. Yaşamını anlamlandıramamış birey başka yaşamları da boş algılar. "Boş, içeriksiz, bir sıkıntı. Hayatın döngüsünün dışında kalmayı istiyorum, ama içimde bir şey beni tekrar döngüye sokmayı deniyor" (Tunç, 2011: 11) romandan yapılan alıntıda görüldüğü gibi onun için yaşam son derece boştur, anlamsızdır. Ekmel'in "Karım benim adım hiç anmamış. Üç kere okudum. Anneannesi var, teyzeleri var, doğumunu yaptıran ebenin adı bile var, ben yokum. Yutkunarak sordum, 'neden bu defterde benim adım yok? diye" (Tunç, 2011: 26) şeklindeki sorgulamasıysa yalnızlığını, kimsesizliğini görünür kılar. Derya da yalnızlığı tüm varlıklarda görüp, yalnızlığı kendi yazgısı olarak nitelendirir. "Benim bir şey isteyecek kimsem olmadı. Annem yoktu, babam ortadan kayboldu, babaannem yaşlı, abimin bana ihtiyacı var" (Tunç; 2011: 117). "Zihninde annesi çok siliktir, annesini hatırlamaya çalışıp hatırlayamamak Derya'ya çok acı veriyordu. Mecburen annesinin sevgisini tadamadan, anne yoksunluğu ve özlemi içinde büyümüştür" (Demirli, 2018: 33). Gerçekliklerle yüzleşerek iç dünyasındaki karmaşayı yansıtır. Hayatını dört duvar arasında geçirmek ister ancak bir gün sıkıştığı yalnızlıktan kurtulmak için adım atar. "Suzan'ı unutacağım, unutacağım, unutacağım. Çünkü ben Derya'yım, abimi anlıyor, hak veriyor ve hala çok seviyorum. Düşmanlığa paydos" (Tunç; 2011: 125) şeklindeki kabulleniş ifadesiyle, düşmanlık olarak gördüğü duruma son vermeye karar verir. Yalnızlık, Derya'nın mutlu olması önündeki büyük engeldir. Ekmel Bey ile konuşması bu mutsuzluğunu değiştiremez.

Tante Rosa'da kadın karakter başladığı noktadan sona kadar hep yalnızdır, tek başına hayatına devam eder. Ona göre, kadın her ne şartta olursa olsun yaşamaya devam etmelidir yoksa "kendi yalnızlığına ve kadersizliğine ağlar" (Soysal, 2004: 92). Bu nedenle ölene dek mücadele eder asla çabalamaktan vazgeçmez. Tante Rosa'ya öldüğünde dahi sahip çıkacak birisi yoktur. Tante Rosa'dan kalma küllerin olduğu vazo, kedilerinin bir tanesi yüzünden kırılır ve diğer kedi de küllerin üzerine tuvaletini yapar. Söz konusu talihsiz sonla birlikte Rosa yalnız bir şekilde hayata veda eder. Romanda kadının hem ekonomik hem de toplumsal anlamda varlığının güçlendirilmesi savunulmuş, kadının güçlenmesi için toplumsal engellerle baş

edebilmesinin önemi vurgulanmıştır. Romanın üzücü sonu, modern kadın portresinin yalnızlığını gözler önüne sermesi açısından çok önemlidir. Gelenekler kadını değersizleştirip, yalnızlığa sürükler. Tante Rosa, son günlerinde bile gerçek sevgiyi arar. Yalnızlığını gidersin diye bir papağan bile almaya karar verir. Tante Rosa istediği gibi yaşamış ve yalnız ölmüştür. “Tante Rosa, Tante Rosa, I Love You. Kısık, aptal bir sesle söylüyordu şarkısını Rosa. Eskiden ucuza kapattığı gitarını dımbırdatarak. Yalnız olmak, işsiz olmak, aşksız olmak, en kötüsü ölü bir noktada olmak durumu üzerine pek düşünenlerden değildi o, durumunu değiştirmeyi bilemeyenlerdendi. Şimdi kendi için aşk şarkıları söylemeye çabalıyordu gitarıyla” (Soysal, 2004: 65). Alıntıda görüldüğü üzere Tante Rosa, her şeye karşın tüm kadınların beklediği şarkıyı kendine söyleyip durmuştur. “Rosa, yalnızlaşan/yabancılaşan bireyin, bu yabancılaşmasını bir üst boyuta taşıdığı pasif isyan içine girer. Daha doğrusu, yalnızlaşan ve bu yalnızlaşmasının sonucu intihar ya da pasif isyan ikilemi arasında kalan bireyi temsil eder. Fakat Rosa, söylemin aksine intihar etmez veya feminist bir tavrın sonucu olarak yazar, Tante Rosa’ya intihar yolunu seçtirmez; ayrıca onun kimlik ve kişiliğine, yabancılaşmanın ürünü olan pasif isyanı yerleştirme yoluyla, eleştirel tavrını sürdürerek yaşamasına, hayata tutunmasına olanak sağlar” (Çevirme, 2011: 50). Bir kadın yalnız kalmış olduğu bu yaşama gururla veda etmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada Türk yazınından seçilen birer roman kadın ve kadın sorunları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, Ayfer Tunç’un *Suzan Defter* romanıyla, Sevgi Soysal’ın *Tante Rosa* isimli romanları seçilmiştir. Romanlar toplum tarafından kadına dair benimsenen toplumsal roller, kadının mevcut ve olası sorunları açısından ele alınmıştır. *Suzan Defter*’de kendine yabancılaşan bir kadının varoluş mücadelesi, *Tante Rosa*’da ise toplum tarafından kadına dayatılan rollere başkaldırmış bir kadın tipi yansıtılır. İki romanda da kadın-erkek ilişkileri toplumsal beklentiler üzerine eleştirel bir dille anlatılmıştır. *Suzan Defter* isimli romanda içinde bulunulan toplumla bağını koparan insanların sahip olduğu amaçsızlık anlatılır. Yapıtta daha çok erkek karakterler seçilerek, kadınlar yerine ağabeylerin, eşlerin, babaların söz sahibi olduğu gösterilirken *Tante Rosa*’da kapalı bir toplum içinde var olma savaşı veren, sıra dışı bir kadın anlatılır. Her iki yazar da ataerkil toplumda susturulan ve görmezden gelinen kadının sesi olmaya çalışmaktadır. *Tante Rosa* kadınlık içgüdüleriyle toplumun beklentileri arasında gidip gelirken *Suzan Defter*’de ise başkası olarak yaşamaya çalışan Derya’nın varlığını kabul edişinin öyküsü anlatılır. Tante Rosa modern dünya kadının çıkmazlarını somutlarken, Derya varoluşunu sorgular.

Romanlar kadın-erkek ilişkileri açısından değerlendirildiğinde, kadınların sevgi arayışı cinsellik ve toplumun geleneksel yaklaşım, kültür ve anlayışı ekseninde ele alınır. *Suzan Defter*’de kadın erkek ilişkisi toplum geleneklerine uygun biçimde gerçekleşir. *Tante Rosa*’da kadının namusunun korunması gerektiği görüşü ataerkil toplum yaşamıyla örtüşür nitelikte ele alınır. Romanlara kadının çalışma ve istihdamı açısından bakıldığında kadın emeği ve iş gücünün toplumsal cinsiyet açısından ele alındığı görülür. Meslekler cinsiyetleştirilerek kadınlara daha çok öğretmenlik, sekreterlik gibi işler uygun görülür. Öte yandan *Tante Rosa*’da kadının düşük statülü ve maaşlı mesleklerde gösterilmesiyle okur onun belli sınırlılıklarla iş dünyasının kapılarını aralayabildiğine tanık olur. Her iki romanda da kadına karşı şiddet başta psikolojik ve ekonomik boyutuyla evrensel bir sorun olarak gösterilir.

Yapıtlarda kendi varoluşunu sorgulama yolunda ilerleyen kadının toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile karşı karşıya kaldığı, ataerkil yapıyla yaşadığı çatışma boyutunda ele alınır. Toplumun kabul ettiği normlar, değer yargıları, düşünce biçimi, kültür ve geleneklerine sert bir eleştiri getirilir. Her iki romanda da toplumsal sorunlar, çatışmalar ön plana çıkartılmıştır.

Modern insanın kent yaşamındaki yalnızlığı, varoluş sorunu ve kimlik bunalımına dönüşerek onun özgürlük alanını daraltan bir girdaba dönüşür.

Kadını ve kadın sorunlarını toplumsal cinsiyet bakış açısında ele alan Ayfer Tunç, kadına dayatılan toplumsal yaptırımları ve değer yargılarını eleştirir. Öte yandan kadın sorunlarını yansıtırken kadının mücadele ruhunu ön plana çıkararak Sevgi Soysal, kadının kurtuluşunun toplumsal baskılara ve rollere karşı çıkılarak sağlayabileceğini gösterir. Kadın bakış açısından yazılan her iki roman için de toplumda kadının hayatının evlilik düzlemi üzerine kurulduğu, kadına karşı şiddetin ise başta evlilik kurumu olmak üzere, her alanda kendini gösterdiği söylenebilir. Her iki yazar da kadın ve kadın sorunlarını sosyal, siyasal ve ekonomik bağlamda ele alırken bunları kendilerine özgü bir biçim ve bakış açısıyla sergileyerek okura iletmeleri açısından ayrıcalıklıdır.

KAYNAKÇA

- Aktay, E. ve Sarıtaş, S., Ayfer Tunç Romanlarında Toplumsal Cinsiyet, Gaziantep University Journal of Social Sciences, Temmuz, 19,3, 2020.
- Alkan, T., *Yarım Asrın Kadınları 1960'tan 2000'lere Türk Edebiyatı'nda Kadın Temsilleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- Altun, S. S., Sevgi Soysal Yapıtlarında Kadınlık Durumları, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Mart, 25, 2022.
- Ateş, S. ve Yüksel, H., Becoming A Woman In a Consumer Society: Tante Rosa And "To Room Nineteen", Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ocak, 10,19, 2020.
- Aydınalp, E. B., Varoluşçu Özgürlük Bağlamında Kadın: Simone De Beauvoir ve İkinci Cinsiyet, Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Nisan, 30,2, 2020.
- Başer, S., *Ayfer Tunç'un Hikâye ve Romanlarında Kadın-Erkek İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Üniversitesi, Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Bingöl, O., Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Eylül, 3, 2014.
- Çavuşoğlu, H., Genel Olarak Varoluşçuluğa Bakış ve Varoluşçuluk Çeşitleri, International Journal of Social Humanities Sciences Research, 4,12, 2017.
- Çevirme, A.E., Sevgi Soysal'dan Sıradışı Bir Kadın Portresi: Tante Rosa, Üç Aylık Edebiyat Dergisi, Nisan-Haziran, 6, 2011.
- Demirli, H., *Ayfer Tunç'un Romanlarında Yabancılaşma*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- Ergin, E., *Sevgi Soysal'ın Yapıtlarında Kadın Kimliğinin Kuruluşu*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2022.
- Genç, H.N., Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı Olarak Kadın, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, Mayıs, 24,94, 2018.
- Güvercin, G. Ş., *Ayfer Tunç'un Romanlarında Şahıslar Dünyası*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.
- Kıyan, S. Ş., *Ekolojik Feminizm Bağlamında Kadınların Tüketici Olarak Pazarda Yabancılaşması*, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Eylül, 1,1, 2011
- Lafargue, P., *Toplu Denemeler*, Zeplin Yayınevi/Muğla, 2014.
- Oktay, E. Y., Türkiye'nin ve Dünyanın Ortak Sorunu: Kadına Şiddet, Akademik Araştırmalar Dergisi, 16, 2015.

- Öğütle, V. S., Bir Sosyal Mekanizma: H.Hartmann'a Eleştirel-Realist Bir Yorum, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Ocak, 63, 2012.
- Paksoy, H., *Sema Kaygusuz'un Hikayelerinde Modern İnsanın Yalnızlığı*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan, 2014.
- Süphandağ, Z.G., *Sevgi Soysal'ın Romanları Üzerine İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2017.
- Somuncuoğlu, G., *Sevgi Soysal'ın Yapıtlarında Kadın Kimliği*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.
- Soysal, S., Tante *Rosa*, İletişim Yayınları/İstanbul, 2004.
- Topçu, B. Ve Baş, E., Sosyolojik Açıdan Namus Kavramına Bakış: Trabzon İli Örneği, Sosyoloji Dergisi, Kasım, 38, 2018.
- Tuskan, A.A., Toplumsal Cinsiyet, Toplumda Kadına Bıçilen Roller ve Çözümleri, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Mart, 25,99, 2012.
- Tunç, A., *Suzan Defter*, Can Yayınları/İstanbul, 2011

FÜRUZAN'IN PARASIZ YATILI İLE FAY WELDON'UN WEEKEND (HAFTA SONU) İSİMLİ ÖYKÜLERİNDE KADIN VE ANNELİK OLGUSU

Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ¹, Münire Ceren ŞAŞMAZ²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, - ORCID ID 0000-0002-7618-4825

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

- ORCID ID 0000-0001-7584-5532

ÖZET

Kadına özgü biyolojik bir yetkinlik olan annelik kavramı ataerkil kodlarla kültür alanına taşınarak farklı anlamlar kazanır. Ancak kadına özgü bu biyolojik yetkinlik, özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında, sosyal bir role dönüşüp bir dizi yaptırımını beraberinde getirmekte hatta kadına karşı bir baskı aracına dönüşebilmektedir. Toplumsal yaşamda annelik kadına hem anne hem de eş olarak bazı roller dayatabilmektedir. Bu durum, kadının özel ya da bireysel yaşamından öte toplumsal anlamda bir denetleme mekanizmasına dönüşebilmektedir. Böylece annelik, kadının bireysel yaşantısının bir parçası olmaktan çıkarak toplum tarafından denetlenmeye ve onaylanmaya mahkûm edilen bir yaptırım biçimine dönüşebilir. Bir anlamda kamusallaştırılan annelik kavramı kadını toplumda kendisi için biçilen ideal davranış kodlarını uygulamaya iter. Aksi durumda ise kadın yaşadıklarının sonucuna katlanma durumunda kalmakta ya da bırakılmaktadır. Karşılaştırmalı yazın bağlamında bu çalışmada, sosyal gerçekçi yazarlar açısından kadının annelik temsilinin benzer ve/veya farklı yanları bulgulanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla tarama (survey) türü araştırma çeşitlerinden betimsel (descriptive) betimleyici araştırma deseninin kullanıldığı bu çalışmada Türk Yazınından Füzüzan'ın *Parasız Yatılı* ile İngiliz kadın yazar Fay Weldon'un *Hafta Sonu* isimli öyküleri incelenmiştir. Seçilen öykülerde annelik kavramının özellikle kamusal anlamda farklılıklar taşıdığı görülmüştür. *Parasız Yatılı* isimli öyküde annelik imgesi; çalışan bir anne ile *Hafta Sonu* öyküsünde ise ev içi işler ve çocuk bakımının tamamını tek başına üstlenen, işiyle evliliğini yürütmeye çalışan bir anne karşılaştırılmıştır. Her iki öyküde de kadın ve anneliğe karşı toplumsal bakış eleştirisinin ortak olduğu görülmüştür. Yine benzer şekilde öykülerde her iki kadın yazar da var olan toplumsal gerçekliği özgün anlatım tarzlarıyla işlemişlerdir. Evrensel bir kavram olan anneliği Füzüzan, gelir ve eğitim eşitsizliği bağlamında ele alırken, Fay Weldon, ev işleri içinde yoğrulmuş ve kendine zaman ayıramayan kadın yönüyle ele almıştır.

Anahtar Sözcükler: Füzüzan, Fay Weldon, Parasız Yatılı, Hafta Sonu, annelik, kadın.

WOMEN AND THE PHENOMENON OF MOTHERHOOD IN THE STORIES OF FÜRÜZAN'S PARASIZ YATILI AND FAY WELDON'S WEEKEND

ABSTRACT

The concept of motherhood, which is a biological competence specific to woman, carries to the field of culture with patriarchal codes and acquires different meanings. However, this biological competence specific to women can turn into a social role, especially in the context of gender, and bring about a series of sanctions and even turn into a tool of oppression against women. In social life, motherhood can impose some roles on women as both mother and wife. This situation can turn into a social control mechanism beyond the private or individual life of the woman. Thus, motherhood can transform from being a part of a woman's individual life into a form of sanction that is condemned to be controlled and approved by society. In a sense, the concept of motherhood, which is nationalized, pushes women to apply the ideal codes of behavior that are assigned to them in society. Otherwise, the women are left or abandoned to bear the consequences of what they have experienced. In this study, in the context of comparative literature, similar and/or different aspects of women's representation of motherhood in terms of social realist writers were tried to be determined. For this purpose, in this study, where descriptive research design, which is one of the survey type research types, was used, Füzüzan's Parasız Yatılı from Turkish Literature and Fay Weldon's Weekend from British Literature stories were examined. In the selected stories, it was seen that the concept of motherhood had differences especially in the public sense. In the story Parasız Yatılı, the image of motherhood are compared with a working mother, and in the story Weekend, a mother who undertakes all the domestic work and child care alone and tries to carry out her marriage with her job is compared. In both stories, it was seen that the critique of social views against women and motherhood was common. Similarly, in the stories, both women writers have processed the existing social reality with their original narrative styles. While Füzüzan considers motherhood, which is a universal concept, in the context of income and education inequality, Fay Weldon has dealt with the aspect of women who are kneaded in housework and cannot spare time for themselves.

Keywords: Füzüzan, Fay Weldon, Parasız Yatılı, Weekend, motherhood, women.

GİRİŞ

Toplumsal yaşam bireylere bazı sorumluluk, görev ve roller yükler. Bunlar özellikle cinsiyet temelinde kadın ve erkek için farklı biçimlerde anlam kazanıp, tanımlanır. Kadın ve erkek için tanımlanan kimi roller, bireysel ve toplumsal yaşamda söz sahibidir. Bunlardan bir tanesi de annelik ve babalık kavramıdır. Kadına atfedilen annelik, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde iki anlama karşılık gelmektedir: Birisi anne olma niteliği veya durumu, analık olmaktadırken diğeri ise anneye yakışan davranış olarak tanımlanmaktadır. Tanımın ikinci anlamı kadının, annelik durumunu davranışsal boyutta değerlendirirken, buna toplumsal normlarda bir anlam da yüklemektedir. Aynı şekilde babalığı da baba olma durumu yanında, üvey baba, halk ağzında kaynata, yaşlı veya küçümsenen adamlara söylenen bir seslenme sözü olarak da varsıl bir anlam kazanır. Analığa göre babalığa daha fazla anlam yüklenmesine karşın

kadın söz konusu olduğunda, analık ifadesinin edimsel olarak da değerlendirildiği görülmektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet bakış açısından kadın ve erkekle özdeşleştirilen bu iki kavramın kadın için toplumsal bakış açısının ve değer yargılarının sonucu olumsuz bir anlamın güçlendirildiği söylenebilir. Doğumundan itibaren bireyin yaşamı, yaptığı etkinlikler, kimi davranışlar ve kendilerine biçilen rollerle biçimlenir. Bireyin sosyal yaşamın bir parçası olması, ona katılması üstlendiği rollerle bağlantılı olarak kolaylaştığı gibi zorlaşabilmektedir de. Cinsiyet temelinde oluşan ve/veya oluşturulan bu roller zamanla bir algı ve klişeye dönüşebilmektedir. Bu çerçevede kadın ve erkeğin rol veya görevleri bazı etkenlerle biçimlenip, değerlendirilmektedir. Örneğin, “erkeğin rolü ailenin geçimini sağlamak iken, kadının en önemli görevi çocuklarını büyütmek ve aile yaşamının devamlılığını sağlamak” olarak belirginleşebilmektedir (Moya, Expósito ve Ruiz, 2000: 825). Kadın ve erkeği sosyal açıdan yapılandıran bir sistemin varlığı, toplumun en küçük yapı taşı olan ailede kendini duyumsatır. Bireyler içinde buldukları toplumun kültürüne göre nasıl davranacaklarını, düşüneceklerini ve hatta neye göre hareket edeceklerini belirlerler. Başka bir deyişle, kadın ve erkeği sosyal açıdan biçimlendiren bir yapı zaman içerisinde beklentiye dönüşür ve bireyleri cinsiyetlerinin gerektirdiği davranış kalıplarını uygulamaya iter/itebilir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre de kadın ve erkeğin gerek evde gerekse sosyal yaşamda görev ve sorumlulukları belirlenir. Bu anlayışa göre kadının görevi ev içi ile sınırlanır, erkeğin aksine kamusal alana çıkması uygun görülmez. Kadın ve erkek arasındaki hiyerarşiyi ve güç ilişkilerini kesin sınırlarla belirleyen, hatta bunları tanımlayan toplumsal cinsiyet, zaman içerisinde bu ilişkiyi sosyal olarak inşa edilen bazı davranış kalıplarına dönüştürür. Bunlarsa toplumsallaşma süreciyle nesilden nesile aktarılır.

Kadın ve erkek olarak doğan bireyler, içinde buldukları toplumun cinsiyetlerine özgü olarak belirlediği ya da beklediği rollere göre dişi ya da erkek olmayı öğrenerek yetişir ya da yetiştirilirler. Eril tahakkümü yeniden üreten, kadın ve erkek olmayı anne ve baba olmak şeklinde meşrulaştıran bu roller, toplumsal inşa süreçlerinin bir sonucudur (Bilgi ve Kocatepe, 2018: 43). Toplumsal cinsiyet hiyerarşisine dair tanımlamalar, toplumsal değerler ile gündelik pratiklerle, kadın ve erkeği farklı bakış açılarıyla ele alır. Örneğin, kadına yüklenen bir rol olarak değerlendirilen annelik, beraberinde kadının doğal olarak anne olduğu savını getirir. Bireye cinsiyeti bağlamında yüklenen roller, aynı zamanda “kadının ve erkeğin toplumsal hayattaki eşitsiz konumunun da kaynağını oluşturmaktadır” (Tuğrul, 2019: 22). Aile içinde anne, bu sosyal kurumun inşasından sorumlu iken baba evin reisi olarak görülür. “Toplumsal cinsiyet, toplumun görmek istediği normları içermektedir” (Uğurlu, 2013: 5). “Yuvayı dişi kuş yapar” atasözü kadının ailede etkinliğini öne çıkartırken bir ilişkinin devamında ya da bir yuvanın birlik ve beraberliğinin sağlanmasında büyük görev ve sorumluluk yükler. Patriarkal düzen anneliğe bir kutsiyet atfederek bu durumu toplumsal olarak kodlamaktadır. Annelik tarihsel olarak medyadan yazına kadar her alanda ele alınıp farklı anlam yüklenen bir kavrama dönüşmüştür. Bu anlamlar içinde annenin korumacılığı, fedakârlığı diğerlerine göre daha fazla öne çıkmaktadır. Bu anlamda kadının asıl görevi anne olmak ve çocuk doğurmakla eş değer görülmektedir. Ancak değişen dünya koşullarıyla birlikte kadının üretim sürecine katılması ve iş dünyasına girmesinin sonucunda, kadının sorumluluğu yalnız ev içi işler veya çocuk bakımı ile sınırlı kalmamıştır. Bu durum kadının gerek ev içi gerekse sosyal yaşamında sorumluluk ve yükünü artırmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleriyle sınırlanan kadın, üretim sektöründe yer alsın

da ev içi işlerden, çocuk bakımı ve annelikten uzaklaşmadığı gibi iş yaşamına da belli sınırlılıklarla girebilmiştir. Mesleklerin kadın ve erkeğe göre sınıflandırılması sonucunda kadın erkeğe göre daha ikircikli bir konuma sahip olmuştur. Yücebaş (2019: 581) kadına yakıştırılan mesleklerin onun annelik rolü ile biçimlendirildiğine dikkat çekerek kadına; öğretmenlik, hemşirelik, sekreterlik gibi mesleklerin uygun görüldüğünün altını çizer. Bu mesleklerin ortak yanlarıysa anneliği çağrıştırmalarıdır. Çünkü bunlar kadının, birinin bakımını üstlenmesi ya da biriyle ilgilenmesini gerektiren meslekler olarak değerlendirilmiştir. “Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların ve erkeklerin toplum içindeki rollerini, yerlerini ve statülerini de belirlemektedir. Örneğin, erkeklere daha rasyonel, fiziksel olarak güçlü oldukları, evin geçimini sağlamaları gerektiği öğretilmekte, erkekler doktorluk, şoförlük, mühendislik gibi mesleklere yönlendirilmektedirler” (Tuğrul, 2019: 72). Görüldüğü gibi verili rollerle kadın ve erkeğin toplumsal konumlarının sınırları çizilir. Başka bir deyişle bireyin biyolojik cinsiyeti toplumsal cinsiyet rollerinin belirleyicisi olur. Buna göre kadın ve erkek olarak bireylere cinsiyetlerinin gereği bazı roller küçük yaşlardan itibaren öğretilir. Örneğin, Ramazanoğlu (1998: 90) kadınların, kadınlar olarak tanınmasının tek nedenini biyolojik cinsiyetleri ve doğurganlık yeteneklerine bağlar. Ailede başlayan ve devamında bireyi çevreleyen her türlü maddi ve manevi çevresel etmenlerle beslenen cinsiyet rol algısı, bireyin şekillenmesinin paydaşdır. Bu roller ailede, anne-baba tarafından pekiştirilmekte ve toplumsallaşmayla birlikte de birey tarafından içselleştirilmektedir. Özellikle oğlan çocuklarının erkek olma sürecinde kız çocuklarından farklı davranış şekillerini geliştirmeleri yolunda kimi kalıp yargılarla büyütüldüğü bilinen bir durumdur. Aynı şekilde kız çocuklarının da toplum tarafından erkeklerin özel olduğu dayatmasıyla ikincil olmayı öğrenerek ve/veya kabullenerek var oluşunu sürdürdüğü örnekleri görmek olasıdır (Genç ve Şahin, 2022: 31).

Kadın ve erkeği cinsiyet temelinde ayıran ve onlara bu yönde çeşitli sorumluluk ve yük veren toplumsal cinsiyet kadını, annelik rolüyle sınırlayan bir anlayışı da beraberinde getirmiştir. Bu da gerek cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkmasında gerekse toplumsal kabullerin oluşmasında oldukça etkin olmuştur. Kadının yalnızca anne olarak görülmesiyle toplumun annelik rolünü yeniden ürettiğinin göstergesidir. Toplumun aynası olan yazınsal türlerde de bu durum tüm açıklığıyla yansımaları bulmuştur. Özellikle de masal, efsane gibi sözlü edebiyat ürünlerinde ve kimi söylemlerde kadın doğuştan getirilen bir güdü olmamasına karşın annelik rolüyle özdeşleştirilerek anılmıştır. Zira birey, kadın ya da erkek olmayı toplumsallaşma sürecinde öğrenir. Kadın ve erkek kimlikleri ve buna ulamlanan davranışsal özellikler toplumun beklentileriyle şekillenir. Kadına özellikle de anne olarak ev içi rollerine yüklenen ya da bundan türetilen sorumluluklar birbirinden ayrı olan aile ve kamusal alanı kadın için birleştirir. Bir başka deyişle kadın, ev içi sorumlulukları yanında kamusal alandaki yükü de taşımak zorunda kalır ya da bırakılır. “Günümüz toplumsallığında kadının anne olabilme yetisine vurgu yapılmaktadır” (Yücebaş, 2018: 582). Toplumsal cinsiyet rolleri, anneliği kadının toplumdaki ikincilliğini pekiştiren, ideal anne tiplerini üzerinden yansıtmaktadır. Bir toplumda dönemin şartları, yaşam biçimi ve düşünce algısına göre annelik kavramına farklı anlamlar yüklenebilir. Doğuranın anne olarak imgelenmesi, doğurmadan anne olan kadınları dışlamaktadır. Köklü için toplumun kadından anne olarak belirlediği ideallere sadık kalma beklentisinin bir mite dönüşebileceğini ifade ederken, bunun kişinin dışlanmasına hatta “kötü anne” olarak görülmesine kadar varacağını ifade etmektedir. Bunun sonucu olarak da annelik mitinin adeta

kadının “insan” değil bir çeşit “melek” olması beklentisini doğurduğunu sözlerine eklemektedir (Köklü, 2022: 13). Annelik kadınıla özdeşleştirilmekle kalmayıp onun çocuk yetiştirme sürecindeki yaklaşım ve davranış modellerini de biçimlendirmektedir. Bunun doğal sonucu olarak kadın anne olmayı seçme ve/veya isteme noktasında toplum kuralları ve değerleriyle karşı karşıya gelebilmekte hatta seçimlerinden ötürü yargılanıp, toplum dışına itilebilmektedir. Özellikle de geleneksel ataerkil söylemler aracılığıyla, kadınıla özdeşleştirilen annelik olgusu kadına bazı roller yükler. Kültürel olarak üretilen ve sosyalleşme sürecinde öğrenilen bu roller sosyal, kültürel, dini anlamlarla güçlenerek bir yapıtıma dönüşebilir. Buna toplumsal cinsiyet rolleri de eklendiğinde özellikle de annelik kavramı yüceltilerek, toplumsal yaşamda kadına bir yükümlülük olarak döner. Bunun sonucunda da kadın olmayla annelik özdeşleştirilir.

Annelik kavramına evrensel olarak farklı anlamlar yüklense de toplumda annelik kadınlara atfedilmiştir. Yazınsal yapıtlar, toplum gerçekliğini doğrudan ya da dolaylı olarak gözler önüne sürer. Toplumda annelik olgusunun nasıl algılandığı, hangi bakış açısıyla değerlendirildiğini ortaya koymak, kadınıla özdeşleştirilen annelik rolünün sosyal, politik, ekonomik boyutlarıyla ele alınması eleştirel bir bakış açısını koşullar. Özellikle de kavramın farklı toplumlarda nasıl değerlendirildiği anlamsal düzeyde de bilgilendirici olacaktır. Bu amaçla karşılaştırmalı bir bakış açısıyla bu çalışmada, Türk Yazınından Füzuran ile İngiliz yazar Fay Weldon seçilen iki öyküleriyle ele alınmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, iki kadın yazarın öykülerinde annelik kavramının nasıl temsil edildiğini, bu rolün iki farklı kültürde farklı ve/veya benzer yanlarını ortaya koyarak değerlendirmektir. Çalışmanın bir diğer amacı, annelik kavramının farklı yazınlarda kazandığı anlamının evrensel veya ulusal değerlerinin ortaya konularak bunun yazınsal yapıtlara nasıl ve ne şekilde yansıtıldığını bulgulamaktır.

1.Füzuran ve Fay Weldon’un Öyküleri Üzerine

Cumhuriyet Dönemi yazarlarından olan Füzuran’ın, 1971 yılında yayınlanmış olan *Parasız Yatılı* öyküsü, 1972 Sait Faik Hikâye Armağanı’na layık bulunmuştur. Aynı adla kitapta yer alan öykü, yazarının bu ödülü kazanan ilk kadın olması yanında yazarın ilk yapıtı olmasıyla da ayrıcalıklıdır. Buna sıklıkla diğer öykülerde olduğu gibi bu öyküsünde de yer verdiği eğitim izleği de eklenmelidir. Çıracılık dönemi yapıtları arasında yer alan öykünün kendi yazınsal yaşamı için önemini Füzuran şu sözlerle ifade etmektedir: “Kitap okurlarına erişene değin, resme olan eğilimimi hâlâ taşıyordum. Parasız Yatılı öyle büyük ilgiyle karşılandı ki, üstelik bu ilgi kesintisizlikle kitabı durmadan kuşatmakta. Çizimlere yükleyeceğim, renkle vurgulayacağım görseli, sözcüklere aktararak edebiyatımı kurabilirim diye düşündüm.” (Tunç, 1999: 3). Bilindiği gibi müzik ve resimle de ilgilenen yazarın, yazına yönelmesinde öykünün kazandığı başarının da etkili olduğu düşünülebilir. Toplamda on iki tane öyküden oluşan kitap üç bölüme ayrılır. Gerçekçi bir bakış açısının baskın olduğu öykü giriş, gelişme ve sonuç bölümü içermemesiyle bir kesit öyküsüdür. Anadolu insanının yaşamından kesitler içeren öykü Cumhuriyet sonrası dönemin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal durumunu da gözler önüne serer. Öykünün anlatı zamanı dönem koşullarını dolaysızca okura aktarır. Bu yönüyle de öykünün döneme tanıklık ettiği söylenebilir. (Bulduker, 2006: 9). Diyalog yöntemiyle başlayan ve klasik öykü kurgusuyla oluşturulmuş olan öykü, Kurtuluş Savaşı sonrası dönem koşullarını, adının parasız yatılı olmasıyla birlikte tüm yalınlığıyla yansıtır. Yoksul Anadolu insanın tek kurtuluş ümidi çocuklarının okumasıdır. Ancak bu ailelerin çocuklarının eğitim alabilecekleri

tek yer de parasız yatılı okullardır. Yazar anlatıcının yer aldığı, öyküye verilen bu isim de o dönem koşullarının öyküye nasıl yansıtıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Yoksul anne ve kızının yaşamından bir kesit içeren öyküde karakterlerin ismi geçmez. “Füruzan’ın öykülerine bakıldığında, dikkati çeken önemli özelliklerden biri, öykülerin çoğunda konunun kadın kahramanlarla kızları üzerinde odaklanmasıdır. Türk edebiyatına gerek gözlemleri gerekse ayrıntıları kullanmadaki ustalığıyla farklı, yeni bir anlatı tekniğini kazandırmış olması, onu diğer yazarlardan ayıran en belirgin özelliklerindedir.” (Şafak, 2007: 4). Yazarın tüm öyküleri dikkate alındığında kadın kahramanlar ağırlıktadır. Bu açıdan toplumdaki bütün kadınların öyküsü olarak değerlendirilebilir. Zira kadın ve kız çocukları üzerinden toplumsal cinsiyet bakış açısıyla, toplumun kadına yüklediği sorumluluk ve beklentiler sergilenir. “Füruzan’ın ilk kitabı *Parasız Yatılı* (1971) yayınlandığından beri, eserlerinde çocuğu ya da çocukluğu işler. Çocuk anlatıcılarından vazgeçmeye niyeti olmadığını ısrarla vurgular. Çocuklar, Füruzan’ın yaşama baktığı çıplak gözlerdir.” (Sarıbayır, 2006: 15). Genç ve güzel bir kadın eşini kaybedince kızıyla tek başına kalır. Evine ekmek getiren erkekten yoksun bir evde yaşanan sıkıntılar büyüktür. Bu toplumun, evlilikte kadına karşı erkeği koyduğu konumu göstermektedir (Kırman, 2019: 71). Yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle hastanede hasta bakıcılığı yapmaya başlar. İş bulduktan sonra neşesi yerine gelen anne, evdeki tüm iş yükünü üstlenerek kızının eğitimini nasıl sürdüreceğini düşünmeye başlar. “Diğer hikâyelerde görüldüğü gibi kadın evlenerek ya da başka yollardan para kazanarak değil bir iş bulup çalışarak hayatını kazanmayı seçer. İş bulunca da genelde konuşkan olmadığı anlaşılan kadın, mutluluktan belki de umutlanmış olmaktan bunu konuşarak dışa vurur.” (Altın, 2017: 63). İç konuşma ve diyaloglarla bezelen öyküde anne, ölen eşinin yaşadığı zamanlar var olan düzenden, babanın eve ekmek getirmesi gibi toplumsal rollerden, yine kadının ev içi rollerinden söz eder. Anne ilk maaşıyla alacağı şeylerin düşünüyormuş kurmaya başlar. Küçük kız üçüncü sınıfa gitmesine karşın mangal yakmayı öğrenmiştir. Anne için çocuğunun parasız yatılı sınavını kazanması, öğretmen olup mesleğini eline alması kurtarıcı bir ümittir. Çocuk yalnızca kendisinininkini değil annenin hayatını da kurtaracaktır. Çocuk yoksul aile çocuklarının okuduğu parasız yatılı okul sınavını kazanacağından emindir. Sınava gidene kadar anne düşlerinden söz eder. Sınavın yapılacağı okula ulaştıklarında, geç kaldıklarını düşünseler de hademeden geç kalmadıklarını öğrenirler. Parasız yatılı sınavına gelenler zaten her zaman erken gelmektedirler. Çocuk annesine bakar, hademeyse kimsenin görmediği yerde örgü örmeye devam eder. Annenin kızını umutla bekleyişiyle öykü sonlanır.

İngiliz yazar Fay Weldon’un *Hafta Sonu (Weekend)* isimli öyküsünde, hafta sonu kırsal kesimdeki evlerine giden bir ailenin yaşamından kesit sunulur. Öyküde ataerkil toplum odağında tipik bir orta sınıf İngiliz ailesinden kadının cinsiyet eşitsizliği ve getirdiği sorunlar evlilik izleği ışığında ele alınır. “Fay Weldon, yapıtlarında cinsiyet eşitsizliğinin altını çizmekten çok kadınların aşağı konumlarını yükseltme sorumluluğuna vurgu yapar. Kadın, ataerkil aile yapısını yıkmak için kendi aşağı konumunu, kendisine biçilen geleneksel toplumsal rolleri değiştirmeli ve kendi seçimlerine göre yaşamalıdır denebilir.” (Şentürk, 2008:2). Öykü 38 yaşında bir kadın olan Martha’nın, ev halkıyla birlikte çıkacakları kır gezisiyle başlar. Bu ev halkının her hafta sonu tekrarladıkları bir alışkanlıktır. Geleneksel ev kadını olmanın getirdiği rolleri benimsemiş görünen Martha, iş yaşamının yükümlülüklerini de üstlenerek kendini bir anlamda ‘süper kadın’ olarak tanımlar. Martha’nın eşi olan Martin ise sert yapılı ve

ev içi sorumlulukları eşine bırakan, geleneksel erkek tipini simgeler. “Weldon’ın romanlarında erkekler ayrıntılı benimsenmez, dengesiz kişilerdir, bazı kadınların kocası olarak eşlerini aldatırlar, çocuklarıyla ilgilenmezler, evlerini terk ederler, haksız yere eşlerini suçlarlar. Muhtemelen bu, Weldon’ı küçük yaşta evi terk eden babasından kaynaklanır. Erkek karakterlerin tersine kadın karakterlerin özel duygu ve özellikleri yer alır, erkeklerle ve diğer kadınlarla rekabet halinde yaşarlar (Şentürk, 2008: 76). Martha gerekli olan her şeyi almalı, tüm yemekleri yapmalı, gerekli olan gereçleri arabaya yerleştirmelidir. Aynı şekilde geri dönerken de herkesten önce eve dönüp evi hazır etmelidir. Martha’nın tüm yaşamı bu döngü üzerine kuruludur. Konuklar geldiğinde herkes yemeğini yerken, Martha evi toplar, ortalığı temizler, sofrayı hazırlar. Martin ise haberleri izler, televizyon karşısında bile Martha’nın her işine karışır, onun yaptığı çoğu şeyi beğenmez, sürekli kusur bulur, eleştirir. Martin hiçbir şey yapmadığı gibi Martha’nın her işine karışır, eşine hakaret eder, kadın bedenini küçümser. Martha çoğu zaman buna alınır. Ters bir şey söylemesiyle nankörlük gibi görülür. Martha’nın hayatı çocuklar ve davetlerden ibaretken Martin’inki eğlence ve rahattır. Çocukları varsa Martha dışarıda değil, anne olarak evde olmalıdır. Martin zayıf kadınlardan hoşlanır. Onun için iyi bir koca olmanın taşıdığı anlam eve çikolata çiçek getirmek, Martha’yı hafta sonu tatillere götürmekle sınırlıdır. Öykü, eve Colin ve Katie’nin konuk olarak gelmesiyle başlar. Martha konuklar için özel bir hazırlık yapmalıdır aksi takdirde Martin ona kızabilir. Katie erkeklerle konuşur, yemek yapmak ve ev içi roller ona göre değildir. Bu işleri sıkıcı bulur. Bu yüzden çocuğu da yoktur. Tüm bu misafirlik süresince Katie hiçbir şekilde hazırlıklara yardım etmez. Herkes yer içer. Kimsenin keyfini kaçırmamak için Martha tüm ev işlerini üstlenir. Katie’ninkiler başta olmak üzere herkesin ve eşinin isteklerini yerine getirir. Martha eşinin ve toplumun ona yüklediği anne ve eş rollerinin sorumluluklarını yerine getirmeyi o kadar içselleştirmiştir ki; parfüm sıkmaya dahi zamanı yoktur. Çocuğunu hastaneye tek başına götürür, geldiğinde tekrar ev işine devam eder. Dışarıda yaptığı tüm işlerde akli hep evde olur. Martha kendisinin aksine hazırda olan ürünleri dolaptan çıkaran Katie’yi, Martin’in takdir etmesini de yadırgar. Tüm bu özverisine karşın Martha çocuklarının üzerine titrediği, ev işlerine odaklandığı hem ev içi hem de dışarıda meslek yaşamının gereklerini yerine getirdiği için suçlanır, eleştirilir. O hep gülümsemelidir çünkü evin saadeti ona bağlıdır. Eve diğer konukları Harry ile Berly gelir ancak Martha için aynı döngü devam eder. Değişen yalnızca konuklardır. Öykünün sonunda Katie hamurunda annelik olmadığını söylediği sırada Martha hala fincanları topluyordu. Çocuklarından Jenny ise ilk kez regl olmuştur ve Martha’yı çağırıyordu. Martha ağlamaktadır ancak bu onun sevinç duyduğu bir an olmalıdır.

2.Yazarların Öykü Türüne Yaklaşımları

Göç etmeye zorlanan bir aileden gelen Füzünan, babasını genç yaşta kaybetmiştir. Bu yüzden annesiyle olan ilişkisi bütün yapıtlarına yansır. Özellikle öykülerinde ele aldığı temel izlekler bireysellik, modern kent yaşamı, yalnızlık, birey ve toplum ilişkisidir. Çok farklı okullarda eğitim görmesi, sanatın farklı alanlarına ilgi duyması, tiyatro ve radyo eğitimine odaklanması onun olaylara çok boyutlu bakmasında etkin olmuştur. Eğitimine devam edememiş olsa da kendi çabasıyla entelektüel birikimini oluşturmuştur. Çocukluk yıllarında okuduğu dünya klasikleri gerek özel yaşamında gerekse yapıtlarında yansımaları bulmuştur. Kapitalizmi onaylamayan yazarın öykücülüğünde feminizm ve sosyalizmin izleri duyumsanırken kadın erkek eşitliğine yaptığı vurgu canlı tutulur. Füzünan’ın cinsiyetçi

tutumdan uzak durduğunun en güzel kanıtı yapıtlarında soyadı kullanmamasıdır. İlk öykülerinde sadece ilk ismini kullandığı için başlangıçta onun erkek olduğu düşünülür. “Füruzan’ın, eserlerinde bilinçli olarak ilk adını kullanmasına okuyucu uzun süre alışamaz. Bunun için de ona her zaman ve zeminde hep soyadının ne olduğu sorusu yöneltilir” (Şen, 2006; 26). Soyadının merak edilmesine üzülen yazar soyadıyla değil yapıtlarıyla anılmak ister.

Cumhuriyetin temel ilkelerine bağlı, laik bir anlayışın temsilcisi olan yazar, öykülerinde bunu doğrudan yansıtmıştır. Füruzan, Türk edebiyatında 1970’lerde kimlik kazanmaya başlamıştır. Peşi sıra 1972’de dönemin olayları sonrası evinde aramalar yapıp kitapları toplatılmış, sansür gelmiştir (Andaç, 2000). Farklı din ve ırklardan olan insanların mahallelerinde yaşamış, eserlerinde de bundan beslenmiştir. O, çağının sosyal değişimlerinin ayırıcılığı olan kendine özgü biçimiyle özgün bir yazardır. “*Parasız Yatılı*’nın bir baskısının arka kapağında ‘Füruzan İstanbul’da doğdu. İlkokula başladığı yıl babası öldü. Hiçbir ekonomik güvenliği olmayan aile (bir anne, bir kız) uzun süre sıkıntılı, dayanaksız yaşadı.’ denmektedir. Bu bilgiden hareketle, Füruzan’ın anlatabilecek bir dünyasının olmadığı, kısa sürede tükeneceği yorumları yapılmıştır.” (Öztürk, 2012: 20). Füruzan, 2006 yılında “Ankara Edebiyatçılar Derneği Öykü Onur Ödülü” ve 2007’de “Antalya Edebiyatçılar Derneği Öykü Onur Ödülü” almıştır. Öykülerinde insana olan sevgisini açılar, çocukluğuna yolculuğa çıkar. Füruzan, öykücülüğünde yaşadığı dönemin gerçeklerini anlatır. Resim ve müzik sanatına olan ilgisi yapıtlarında görsel betimlemelerle ortaya çıkar. Bu betimlemeler o kadar gerçekçi ve doğaldır ki gerek uzam gerekse kişiler, yaşayışları ve dil kullanımlarıyla okura içimizden biri olma duygusunu verir.

Fay Weldon öykücülüğünde kadın dünyasının pencereleri okura açılırken, eleştirel bir bakış sergilemesi beklenir. Kadına bakışını kendine özgü biçim ve anlatımla dile getiren Weldon, ataerkil kültürün kadına dayattığı cinsiyet rollerini ve bu rollerin sebep olduğu sınırları tartışmaya açar. II. Dünya Savaşı sonrası annesi ve babası boşanmış olan yazar, dünyanın kadınlardan ibaret olduğu düşüncesine kapılır. Eğitim yaşamına kız lisesinde devam etmiş olan yazarın üç çocuğu vardır. Yazarlık kariyeriyle annelik kavramlarını özellikle *Hafta Sonu* öyküsünde görünür kılar. Fay Weldon’un yapıtlarında kadın izleği aile ve toplumsal hayat içerisinde kazandığı anlamlarla ele alınır. Özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında kadına yakıştırılan tutumları ele alarak eleştirel bir bakış sergiler. Eren (2011) İngiltere’de orta sınıfa ait kadınların özellikle de erkeklerin beğenisini kazanmak ya da kaybetmemek adına kendilerini ‘Melek Kadın’ ya da ‘Baştan Çıkarıcı Kadın’ olarak tanımladıklarına dikkat çekmekte ve bu yolla kutuplaşarak birbirlerini ötekileştirdiklerini ifade etmektedir. Yazarın *Hafta Sonu* isimli öyküsünde de temel izlek; evlilik, toplumsal roller, kadına bakış açılarıdır. Bir yandan kadının toplumsal konumu kapsamında cinsiyetçi bakış açısının, kadın ve erkeğe yüklediği davranış kalıpları, diğer yandan cinsiyet farklılığı, ataerkil toplumun kadına yönelik baskısı eleştirilir. Kadının ev içi ve dışındaki rolü özellikle kadının sömürsü kavramı üzerinden ele alınır. “Weldon, ataerkil kültürün kadına dayatmış olduğu cinsiyet rollerini ve bu rollerinin sebep olduğu sınırları aşabilmek amacıyla mitolojik geleneği devam ettirerek cadı-şeytan kadın figürünü yirminci yüzyıl edebiyatına taşımıştır.” (Karak, 2019: 49). Kadın varlığının tümüyle duyumsandığı yapıtlarında Weldon, onu özellikle evlilik, ailevi roller yönünden iki farklı kategoride değerlendirir. Birincisinde kendilerini annelik ve eş rolüyle eşlerine ve çocuklarına

adamış, yazgılarına boyun eğmiş uysal kadınları, diğer grupta ise kadına dayatılmış rollere karşı tepki gösteren dolayısıyla ataerkil düzene karşı koyan kadınları ele almıştır. Ancak her ikisinde de ne feminizmi övmüş ne de cinsiyetlerden birinin diğerine üstünlüğünü savunmuştur. “Eğer bir insan, kadınların hayatını merak ediyorsa, Weldon’ı okumaktan daha iyi bir şey yapamaz” diyen (Krouse, 1979:5) sözleri dikkate alındığında yazarın kadınla ilintili izlekleri, ne kadar başarılı biçimde yansıttığı daha iyi anlaşılır. Farklı seçimlerle yaşamlarını biçimlendiren ne yaşamları ne de edimleriyle fark edilmeyen kadınları anlatmıştır. Dolayısıyla bir cinsiyeti destekleyip diğerini eleştirmekten özenle kaçınmıştır.

3. Füzuzan ve Fay Weldon’un Öykülerinde Biçem Özellikleri

Her iki öyküde de ana olayı besleyen küçük olay parçaları yer almaktadır. Gerçek yaşamda olabilecek olaylarla sıradan insanların yaşamlarının anlatıldığı öyküler özellikle ele aldıkları izlekler yönünden benzerlikler taşır. *Parasız Yatılı* ve *Hafta Sonu* öykülerinde yer yer geriye dönüşlerle anlatılan olay örgüsünde, yazarların öz yaşamlarındaki benzerlikler açığa çıkar. Kitaba ismini veren *Parasız Yatılı* öyküsü Füzuzan’ın yaşamı ile ilgili ipuçları da vermektedir. Füzuzan’ın, kendisi de zamanında parasız yatılı sınavına girerek kazanmıştır. Ancak kendisine kefil bulunamadığı için okuyamamıştır. Bu içinde büyük yer etmiş olmalı ki bu öyküsünde direkt olarak bu sınavı anlatmıştır. Bu eserde yine babası olmayan bir çocuğun, yoksulluklarını ve çaresizliklerini anlatmaktadır (Şen, 2006: 485). Her iki öyküde de yapılan betimlemeler okurun düş evreninde somutlayıcı bir işlev üstlenir. Benzer biçimde öykülerde diyalog ve iç konuşmalarla desteklenmiş anlatı yapısı, olay ve kişilerin okura tanıtılmasında işlevsel bir anlam taşır. Füzuzan’ın *Parasız Yatılı* isimli öyküsünde dolantı anne ve çocuk eksenini üzerinden Fay Weldon’da ise bir aile hayatı üzerinden kurgulanır. Her iki öykünün başında da öykü kişilerinin nasıl bir yaşam biçimleri olduğu bellidir. Füzuzan’ın öyküsünde diyaloglar karakterlerin yaşayış ve duyumsayış biçimleri açısından bilgilendiricidir. İki öyküde de yazarlar kişilerin yaşamlarından bir kesit sunarak onların iç dünyalarını okura sunar. *Parasız Yatılı*’da anne ve kızın yoksullukları ve tek düze yaşamı anlatılırken, iç dünyalarındaki yalnızlık sezdirimsel olarak okura aktarılır. Füzuzan’ın öykülerinde kadınların, genelde evlilik süreçleriyle birlikte yoksullaştıkları, özellikle eşin kaybının ardından çocuklarıyla tek kaldığında yoksulluk deneyimini daha da belirgin yaşadıkları görülür (Koşal, 2021; 92). *Hafta Sonu* öyküsünde de Martha’nın kalabalık içinde yalnızlığı görünür kılınır. Her iki öykü okuyucunun yorumuyla sonlanır. Yazarlar öyküde kullandıkları çeşitli göstergeler yoluyla oluşturdukları umut, heyecan, karamsarlık ve beklenti dolu bir tabloyla öyküyü sonlandırırlar. Örneğin Füzuzan’ın öyküsünde sessiz yağın yağmur yeni umutların habercisidir. *Hafta Sonu*’nda ev içi rollere başkaldıran bir kadının varlığı ise yazarın feminizm yaklaşımının sözcülüğünü yapar adeta. Yaşadıkları çağın tanıklığını yapmış olan her iki öyküde de gerçek zaman açıkça betimlenmemiştir. Ancak Füzuzan’ın öyküsünde sobanın yakılması kış mevsiminde olduğunu gösterir. Bu anne kızın yoksullukları ve çaresizliklerinin de anlatımı olur. Fay Weldon’un öyküsünde ise sıcak bir havanın olduğu bir hafta sonu betimlemesi söz konusudur. Bu da insanların aileleri, sevdikleri veya dostlarıyla vakit geçirmek isteyecekleri bir zaman dilimini ifade etmesi açısından önemlidir. Her iki yazar anlatı zamanını kısa tutarak bu yolla öykünün izleğine ve olaya dikkat geçmişlerdir. Yaşamdan verilen bir kesitle duruma gönderme yapılmıştır.

Fürüzan'ın *Parasız Yatılı*'sında uzam İstanbul'dur. Yoksul kişilerin yaşadığı gecekondu mahallelerinin, sokakların ve diğer yerlerin betimleriyle bu kentin diğer yüzü aktarılır. Tek göz odada yaşayan anne ve kızın İstanbul'la bağları o evin kendilerine sunduğu olanaklarla sınırlıdır. Fay Weldon'un *Hafta Sonu* öyküsünde ise uzam neresi olduğu tam belli olmayan yeşilliklerin içinde kırsal bir alandır. Öykülerde odağa alınan kadın izleği kadın sorununa duyarlı bakış sunma ereği taşır. "Kadının öz varlığının mucize olduğunu, toplumun inşasında önemli olduğunu ifade eden Fürüzan öykülerinde ne olursa olsun daima kadından yanadır. Yanlı ya da doğru kadını savunmaktan vazgeçmez." (Aydın, 2016: 58). Yazarların her ikisi de eserlerinde egemen bakış açısıyla anlatıcıya söz verirler. Yazarlar konuşma ve söyleşi dilinin olanaklarından yararlandıkları için sade, anlaşılır ve yalın bir dil kullanmışlardır. Bu dilde kişilerin sosyo-kültürel durumlarına uygun olarak yer yer argo kullanımlar ve ikilemeler vardır. Öykülerde verilmek istenen ileti kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarına yansıtılarak verilir. Seçilmiş olan kişiler toplumsal tiplerdir. Kadını odak alan iki yazar da bunu iki farklı anne imgeleriyle yansıtırlar. Örneğin, Fürüzan yoksul, Fay Weldon ise uysal bir anne ile simgelerler. Weldon, kadına geleneksel annelik, ideal eş rolü yerine baskıya ve zorunluluklara karşı çıkan birey imgesini kazandırmaktadır. Bu nedenle kahramanları mükemmel anne olmaz ve evlilikler de mutlu yürümez. Amacı, kadınla ilgili toplumsal sorunları eleştirel olarak ele alıp okurda bilinç yaratmaktır (Sözen, 2014: 51). Fürüzan annelik temsilini ekonomik ve buna ulamlanabilecek eğitim dizgesiyle, Fay Weldon ise evlilik ilişkisinde kadının uğradığı psikolojik şiddet boyutuna varan baskıyla ele alır.

4. Parası Yatılı ve Hafta Sonu Öykülerini Çözümleme Denemesi

Kadın bakış açısıyla kaleme alınmış her iki öyküde de kadın, annelik rolüyle temsil edilmiştir. *Hafta Sonu* öyküsünde, Martha'nın yaşamında ne olduğu ve/veya olacağı belirsizliğini korurken, durumun saptamasının yapılmasıyla yetinilir. Yapılacak çıkarsama okura bırakılır. Başkişinin ağlaması yoluyla toplumun kadına karşı bakışının etkisi, psikolojik boyutta yansıtılır. Şunu da belirtmekte yarar vardır ki; öykünün iletisi tek bir konuyla sınırlı değildir. Kadın olgusu, kadınların kadınlarla ilişkisi, evlilik, annelik, toplumsal cinsiyet rolleri, kadın bedeni gibi çok boyutlu bir çerçevede değerlendirilir. Martha evlilik ilişkisi içinde annelik görevleri arasına sıkıştırılmış bir kadının durumunu somutlar. "Çocukların varsa, anne olarak, burada olmak senin mükâfatın. Dışarıysa değil. Yeteri kadar yiyecek aldın mı? Karar vermek hep güç." (Weldon, 1981: 192). Görüldüğü gibi, bir annenin çocukları olması onun için ödül niteliği taşır. Karar vermek ne kadar güç olsa da anne olarak her koşulda yeteri kadar yiyecek alıp almadığını düşünme eylemi kadına atfedilmektedir. *Parasız Yatılı* eserinde anne-çocuk ilişkisi, toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlığın ortak bilinci yansıtılmaktadır. Öyküde yoksulluk ön plana çıktığından, çocuğa yaşından fazla sorumluluklar yüklenmektedir. *Hafta Sonu* öyküsüne göre, bu öyküde çocuğa yüklenen görevler fazladır ve çocuk kurtarıcı niteliği taşımaktadır. "Mangal yakmayı öğrenmişti. Kapıda ilk çırayı ateşleyip kömürleri dikine onların üzerine yerleştiriyordu. Boruyu koyunca çitirtilar başlıyor, küçük kıvılcımlar çevreye saçılıyordu. Kömürler kızarıp ateş olmaya dönünce her şeyi unutup arka sırada oturmayı, Kızılay Kolu'ndan yemek yemeyi, ulusal bayramlarda şiiir okumamayı, ilk yalazların maviliği yitene dek bekliyordu sokak kapısında." (Fürüzan, 1971: 123). Görüldüğü gibi, eserde annesi işe başladığı için çok küçük yaşta bir çocuğun mangal yakmayı öğrenmesi, yoksulluğundan ötürü ne

derece dışlandığını, bayramlarda şiir okumak için bile seçilmediğini gözler önüne serer. İki eser için farklı anne-çocuk ilişkileri mevcuttur. Anne-çocuk ilişkileri bakımından, tek ortak olan nokta ise kadınların anne olarak sahip olduğu rollerdir.

Hafta Sonu öyküsünde, kadın kendisi için değil başkaları için yaşar adeta. Olumsuz olan her şeyden kendisini sorumlu tutar ve suçlu hisseder. Martha'ya karşıt kadın tipi olarak yer alan Katie, baştan çıkarıcı kadını simgelemektedir. Katie, asla evlenmeyeceğini söylediğinde; "Colin ona hasretle baktı, çünkü onunla evlenmek bu dünyada en çok istediği şeydi." (Weldon, 1981: 208). Martha, Katie gibi arzu edilen bir kadın olmayı içselleştiremez. Gerçi onun böyle duyumsamasının tek sebebi de başta eşi olmak üzere diğer insanlardır. Martha, topluma göre annelik görevini yerine getirmeli, ev içi yükümlülüklerinden bağımsız olarak düşünülmemelidir. "Katie erkeklerle sohbet eder, erkeklerle yürüyüşe çıkar." (Weldon, 1981: 196). Martha'yı erkeklerle muhabbet ederken görmek imkânsızdır. Zira bir anne olarak ev işlerine odaklanmak zorunda bırakılır. "Katie tavırlarıyla, yemek yapmak sıkıcı demeye getiriyordu, ev işleri sıkıcıydı ve bu tür şeyleri dert edinen herkes aptalın tekiydi. Martha gibi." (Weldon, 1981: 196). Bu ifadelerde görüldüğü üzere, toplum kadını özel alana hapseder ancak kadınların hemcinslerini ötekileştirmesi sonucu bu konularında kararlı kılar. Baştan çıkarıcı kadın ve ev içine hapsedilen kadın arasında bir uçurum var olur. *Parasız Yatılı* öyküsüne bakıldığında da, baştan çıkarıcı olma durumuna toplumun bakışı işlenmiştir. "Genç güzel kadınsın. Burada oluru olmazı bulunur. Ciddi ol. Bir şey denirse senden bilirim. Malûm kancık köpek kuyruk sallamadıkça hikâyesi. Boya filan da istemez. Kendinden mi yanağının, dudağının rengi? İşte bilmem artık. Doktorlardan, şundan bundan yakınmak yok." (Füruzan, 1971: 123). Eserdeki ifadelere göre, kadının baştan çıkarıcı olması toplumda yaşadıklarının bir gerekçesi olarak sunulmaktadır. Kadın kendi elinde olmayan nedenlerden dolayı, toplumun yanlış anlamaması adına süslenmemeli, ciddi olmalı, her ne olursa olsun bu durumdan birilerine yakınmamalıdır.

Martha'nın kızı regl olduğunda onun bu üzüntülü tepkisi, eşitsizlik durumunun aslında ne kadar belirgin yaşanacağını hissettirmektedir. "Jenny ilk kez regl olmuştu. Martha hüngür hüngür ağladı, ağlamayı kesmesi gerektiğini biliyordu, çünkü bu Jenny'nin sevinç duyduğu bir olay olmalıydı yoksa tüm hayatı kararlıydı ama bu sefer Martha duramadı. Kızı Jenny'i birilerinin annesi, karısı olarak gördü." (Weldon, 1981: 208). Bu ağlama sembolik niteliktedir. Martha'nın kızı da ötekileştirildiği sürece, kadın olmanın büyük bir yük olduğunu görecektir. *Parasız Yatılı* öyküsündeki karakterin çocuğu ise kendi hayatlarını kurtarma görevi görecektir. Bu noktada *Parasız Yatılı*'da kadın olgusu eğitimle ilintilenir. Kadının ayakları üzerinde durabilmesi, kendisi ve ailesini kurtarabilmesinin tek koşulu okumasıdır. "Korkuyor musun? Hiç konuştuğun yok sabahtan beri. Hadi hadi Salıpazarı'ndan bu taşlı tokenin eşini alacağım sana. Sonra bizi tayin edecekler. Sen okulu bitirip öğretmen olunca, ben de çalışmam hastanede. Beraber çıkar gideriz. Koltuklar alırsın. Onlara çiçekli basma örtüler dikerim ben. Bir de kabul günümüz olur. Konukları ağırlamak için, eğer unutmadımsa, anasonlu galeta yaparım." (Füruzan, 1971: 126) Eserdeki bu ifadeyle, annesi için kız çocuğunun öğretmen olmasını istemesi, toplumda var olan eşitsiz bir iş bölümünün ürünüdür. Ataerkil düşünce sisteminin gereği, kadın için öngörülen ya da düşünülen mesleklerle sınırlıdır anne ve çocuğun salt düşleri. Kadın için uygun olduğu düşünülen öğretmenlikse bu meslek gruplarının içindedir. Çocuk

öğretmen olarak annesini de kurtaracak, kadın da girdiği işi bırakacaktır. Kadına atfedilen; örtü dikme, konuklar için hazırlıklar yapma işineyse devam edecektir.

Evlenen bir kadının hislerine, yapmak istediklerine karşı toplum kayıtsız kalır. Evlenen kadın için eşi daima kendisinden önce gelmelidir. “Martha, eşlerin âdeti olduğu gibi, adamın ruh halini yaptıklarındansa söylemediklerinden, başını eğişinden, buruşmuş ve neşeli gözlerinin daha da buruşuk ve neşeli gelişinden ve elbette Martha’nın arabasıyla konuşma şeklinden anlayabilirdi.” (Weldon, 1981: 190). Eserdeki ifadelere bakıldığında, kadın erkeğin ne hissettiğinden her zaman anlamalıdır. Kadının ne düşündüğünün bir önemi yoktur. Ataerkilliğin egemen olduğu toplum yalnızca erkeği hoşnut etmek üzerine programlanmıştır. *Parasız Yatılı* öyküsünde de ataerkil toplum yapısı, erkeğin olduğu yerde bir düzen vardır algısı şeklinde yansıtılır. “İlk evden ayrılacağı gece tahin helvası aldılar bakkaldan. Peynirle tükenmez yaptılar, masalarına mavi çiçekli muşambalarını serdiler. Bu muşamba eve babasının yaşadığı günlerdeki düzenden kalmış, ferahlığın, korkusuzluğun anısıydı.” (Füzuzan, 1971: 124). Eşini kaybeden bir kadın toplum için düşmüş bir durumdadır. Kötülük ve tehlike başlarında bir erkek olmadığı için kendilerini bulabilir. Ancak evde bir erkeğin var olması, ferahlığı ve gücü temsil eder.

Hafta Sonu eserinde, kadının anne olarak sadece görevleriyle var olduğu yansıtılır. “Dışarıda, bahçede çocuklar badminton oynuyordu. Huysuzlanmışlardı ama yukarı bakıp annelerinin her zamanki gibi çalışıyor olduğunu görünce içleri rahatladı. Hayatlarını düzeltiyor ve iyileştiriyordu: düzenleyerek planlayarak, ileriye düşünerek, felaketlerden kaçınarak, hazırlık yaparak, anne tavuk gibi, abartıp sinir bozarak.” (Weldon, 1981: 197). Eserden alıntılanan ifadeye göre, çocukların annesinin her zamanki gibi çalışıyor olduğunu görüp, kendilerini rahatlatması aslında toplumsal mekanizmada anneliği hiç dinlenmeyen, yorulmayan bir konuma yerleştirmektedir. “Zaten çocuklar için fazla uğraşıyorsun, dedi Martin. İyi bir şey değil bu onlar için. Bir şeyler iç.” (Weldon, 1981: 199) ifadeleri kadının emeğinin önemsenmediğini okuyucuya iletir. Kadın annelik rolünü yerine getirirken ileriye düşünür, hazırlık yapar. Nitekim kadının yorulması, kimseyi ilgilendirmemekle beraber çocukları üzerine düşmesi, her şeyi planlı şekilde yapması da toplum tarafından eleştirilir. Toplumda bu kadar yükümlülüğe sahip olmak absürt kaçır. Baştan çıkarıcı kadınlar ilgi çekerken, Martha’nın emeği görülmez, diğerlerinin hatta eşinin bile sinirini bozar. Martha aynı zamanda çalışan bir kadın olarak bu statüsünü korumak için ataerkil toplumda bir sözleşmeye gider. İşine devam etmek şartıyla, evindeki yükümlülüklerinden de vazgeçmez. “Bütün içkilerin parasını Martha maaşından ödüyordu. Martin’le anlaşmalarının bir parçasıydı bu, işe gitmesini sağlayan sözleşme. Eksikliğinde çalışan eş ve anne sebebiyle iç karartacak keyif verici her şeyi Martha ödemeliydi.” (Weldon, 1981: 202). İfadelerine bakıldığında, kadın karakter işine devam etmek için erkeğin zevk alacağı şeyleri kendi maaşından ödemeliydi. Kadın işine, evine ve çocuklarına yetişebilmeli, rollerine ait görevi zamanında yerine getirmelidir. “Ah, herkese her şey olabilmek: çocuklara, kocana, işverenine, arkadaşlarına! Yapılabilir, evet, yapılabilir: süper kadın.” (Weldon, 1981: 192). Görüldüğü üzere, Martha evi ve çocuklarına yetişmesi dışında misafirleriyle de ilgilenmek zorundadır. İşini, eşini, evini, misafirlerini idare ederek hayatını başkaları için yaşamaktadır. Ancak toplum onu süper kadın olarak tanımlar. Çünkü bir anne olarak her şey elinden gelmeli ve herkese gerekirse aynı anda yetişmelidir.

Öykülerin başlığı her iki öyküde de içerikle uyumludur. Parasız yatılı sınavının yoksul bir hayatın umudu olması, hafta sonu sözcüğünün çağrışımı da ailenin yaşamının döngüsünü ifade eder. Öyküler kesit (durum) öykü niteliği taşıdıkları için giriş, gelişme ve sonuç bölümlerine sahip değildir. Bu nedenle sonuç okurun alımlamasına bırakılmıştır.

Parasız Yatılı isimli öykü annenin diyalogu ile başlar. Annenin mutluluğunun tek sebebi iş bulmasıdır. Yoksulluktan kurtulmanın tek yolu da kızının okumasıdır. Bu yüzden okura öykü sonunda kızını sınav binasına getiren annenin bekleyişi ile bu yolda bir adım atılmış olduğu sezdirimsel olarak anlatılır. Füzuran'ın eserlerinde anneler, ailede toplumun değerlerini, gelenek ve görenekleri bir sonraki kuşağa aktaran, ailenin bir arada olmasını sağlayan önemli bir rol üstlenirler. Çocuklarsa Füzuran'ın gözünde karanlıkları aydınlığa çevirecek güçtedirler. Her biri saf duygu ve düşünce dünyalarıyla çevrelerini gözlemleyerek hareket ederler. (Gürbüz, 2017: 286). Toplumsal gerçekçi öykü yazma geleneğine iye olan yazar, öykülerinde annelik olgusuna sıklıkla yer verir.

Hafta Sonu öyküsünde, ev içi ve dışında tüm sorumluluğun kadında olduğu hafta sonu gezisiyle anlatılır. Ancak bu durum Martha'nın yazgısı değildir. Yaşadığının tek sorumlusu da kendisidir. Weldon, eserlerinde kadınların içinde buldukları durumlardan erkeklerin değil kadınların da sorumlu olduğunu vurgular. Weldon, kadınların yaşadıkları durumları kendilerinin de istemesi sonucu oluştuğunu dile getirir (Karak, 2019: 54). Öyküde anlatılan hafta sonunda, evin ve ailenin iş ve sorumluluklarının kadına yüklenmesi açık olarak sergilenir. Kadının itaatkâr bir tavırla bunları kabul etmesi ise yazarın çoğu yapıtlarında sergilediği uysallıkla, 'melek kadın' imgesiyle de örtüşür. Öyküde karşıt kadın tipi olarak yer alan Katie ise karşı duruşuyla 'baştan çıkarıcı kadını' simgeler.

Anlatıda kadın baş kişiler yazarlarının yansımalarıdır adeta. *Parasız Yatılı*'daki kız çocuğu tıpkı Füzuran gibi erken yaşta babasını kaybetmiştir. Dolayısıyla kadınların ağırlıklı olduğu kişi kadrosuyla, öykülerdeki erkek kahramanlar kadına karşı olumsuz yaklaşımları ve düşünceleriyle silikleştirilmişlerdir. Öyküde anne imgesi, çocuğu için tüm sorumlulukları göze alan güçlü bir kadın kimliğiyle anlatılır. Kadının özellikle de eşini kaybetmiş olmasından ötürü kamusal alanda daha dikkatli yaşaması gerektiğine yapılan vurgu da toplumsal bir eleştirinin öyküde vücut bulmuş hali olarak değerlendirilebilir. (Sandal ve Yılmaz, 2017). *Hafta Sonu* öyküsünde, baş kişi Martha da üç çocuğuyla birlikte yaşam mücadelesi veren ve kendine çok az zaman ayırabilen Weldon'un sözcüsü gibidir. Kadının melek ya da baştan çıkarıcı kadın imgesiyle ele alındığı öyküde, kadın annelik kavramı söz konusu olduğunda, ev içi sorumluluk ve rolleriyle değerlendirilmiştir. Yazarın anne kavramıyla melek kadın imgesini birleştirdiği Katie'nin, bekar olup çocuk sahibi olmak istememesiyle de bu durum açıkça ortaya konulur.

Parasız Yatılı'da güçlü bir kadın imgesi vardır. Bu kadın daima umudu simgeler. "Çocuk, dönemeçte arkasına baktı. Dış kapıda annesi, yağmurun altında gülümseyerek duruyordu." (Füzuran, 1971: 127). Çocuğun sınavı kazanmasının aslında kendi hayatlarını kazanmak olduğu ve umut duygusu eserde açık açık işlenmiştir. Karakterlerin umutlu şekilde gülümsemesi aslında hayatlarını daha kaybetmediklerini de göstermektedir. Toplumda yoksullar ötekileştirilerek var olan fırsatları kaçırmamak adına hep erken davranır. Öyküdeki çocuk sınava geç kaldığını düşünse de çok erken gitmiştir. "Hademe kadın ilgisizce, parasız yatılı

imtihanlarının çocukları hep erken gelir. Hiç gecikmezler.” (Füruzan, 1971: 127). İfadesiyle sona eren öykü için yaşanan bu durum ne kadar çaresizmiş gibi görünse de bireyler o ışığa ulaşmak için toplum tarafında addedilen etiketlerden kurtulmak adına çaba sarf etmektedir.

Parasız Yatılı'da, kadının toplum baskısından kurtuluşu okumasına bağlıdır. Bu yüzden küçük kızın başarısı, iki kadının başarısı olacaktır. *Hafta Sonu* öyküsünde ise baştan çıkarıcı kadın imgesinin erkeklikle aynı anlamda değerlendirildiği görülür. Çünkü her ikisi de rahatlığın, işten kaçmanın, her şeyi ötekine yüklemenin örneğidir. Martha evin ve çocukların tüm yükünü üstlenirken, Martin haber kanalı aramakla uğraşır, Katie ise içeceğini yudumlamaya devam eder. Martha'nın toplum baskısından kurtuluşu ise kalıpları kabul etmemesine bağlı gibi gözükür. Zira bu şekilde, kendi isteklerini gerçekleştirilmeden, başkalarının penceresinde hapsolmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türk ve İngiliz Yazınından seçilen birer öykü, annelik kavramı açısından incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, Türk Yazınından Füruzan'ın *Parasız Yatılı* öyküsüyle, Fay Weldon'un *Hafta Sonu* isimli öyküleri seçilmiştir. Gerek kamusal gerekse özel alanda kadının karşılaştığı toplumsal baskı ve yaptırımlar, kendisine yakıştırılan kalıp roller annelik durumu açısından ele alınmıştır. *Parasız Yatılı*'da kadının birey olma mücadelesi *Hafta Sonu* öyküsünde ise kendisine dayatılan rolleri benimsemiş bir kadın tipi yansıtılır. İki kadın yazar da kadın karakterleri ayrıntılı olarak betimlenir. Erkek karakterlerse ya varlık göstermezler ya da manevi olarak varlıkları duyumsanır ya da öyküde varlıkları dönemin kadına bakış açısını gösterme işlevi üstlenir. İki yazar da kadını üstlendiği annelik rolüyle toplumsal gerçekçi bir bakış açısında ele alarak bunu eleştirel dille gözler önüne sererler. Yine aynı şekilde kadının ev içinde ve dışında karşılaştığı baskılar, kadının cinsel sömürü düzleminde işlenir. Öyküler bunu olay dizisi şeklinde değil yaşamdan aktarılan bir kesit yoluyla anlatır. Her iki yazar da kadın sorununu eleştirel bir yaklaşımla ele alırken okurun alımlama estetiği ile öyküyü değerlendirmesini bekler. Yazıldıkları dönemin gerçekliğini biri İngiltere diğeri Türk toplumunu baz alarak anlatır. Her iki toplumda da özellikle yaşayış ve kültürel açıdan çalışmada ele alınan annelik kavramı yaklaşımları açısından büyük benzerlik taşıdığı görülür. Bu da kavramın evrensel anlamda ortak veya benzer yanlarının olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Parasız Yatılı isimli öyküde kadının anne olmadan önce birey olması öncelenir. Kadın birey olabilmesinin ilk koşulu da eğitim olarak görülür. *Parasız Yatılı*'da hayat standardı düşük bir aile üzerinden kadının eğitim kavramı ele alınırken, *Hafta Sonu* isimli öyküde maddi durumu iyi bir aile ile eğitim değil kadının birey olarak kendi varlığını kanıtlaması, özgürleşmesi gerektiği mesajı verilir. Annelik kavramıyla feminist ideolojinin sakıncalarına dikkat çekmeye çalışan Weldon öyküsünde, Martha'yı kalabalık içinde yalnızlık çeken, varlığı fark edilmeyen, anlaşılmaya çalışılmayan kadının sözcüsü yapar. Öyküde kadınlık durumuyla ilgili olarak da bazı söylemler vardır. *Parasız Yatılı*'da bir kadının diğeri bir kadına nasıl davranacağını söylemesi, *Hafta Sonu* öyküsünde ise bir kadının diğeri kadını anne olduğu için küçümsemesi buna örnektir. Bir anlamda öykülerdeki kadınların gerek yaşadıkları gerekse konumları kadın oldukları içindir.

Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü açısından bakıldığında *Parasız Yatılı*'da kadının belli sınırlılıklarla kamusal alana girebildiği görülür. Öte yandan *Hafta Sonu* isimli öyküde hali hazırda çalışan bir kadının ataerkil düzlemde silikleştirilerek asıl yerinin ev içi olduğuna vurgu yapılır. *Parasız Yatılı*'da baba imgesi ekonomik bağlamda rahatlık ve güven, *Hafta Sonu*'nda erkeğe özgü davranış ve edimleri gerçekleştirme anlamı taşır. *Parasız Yatılı*'da baba evin ekonomik anlamda güvencesidir. "Öyküde, anne-kız ilişkisinde belirleyici öğesinin yoksulluk olduğu gözlemlenir. Anne, eşi yaşarken maddî zorluk çekmediği için yeni duruma alışmakta zorluk çeker; çalışır ama çalışmasıyla doğru orantılı olan bir sosyal çevresi yoktur. Kadının tek amacı, kocası yaşarkenki düzeni tekrar sağlamaktır." (Şafak, 2007: 56).

Öykülerde kadın kahramanlar yaşama bakış açılarıyla da ele alınır. *Parasız Yatılı*'da yaşanan zorluklara karşın kadınlar her zaman umutludur. *Hafta Sonu* öyküsünde kadın sanki kadın olmaktan kaynaklı suçluluk duyuyor gibidir. İki öykünün anlatı yapısında da yazarın sözcüsü olan anlatıcı toplumsal cinsiyet eşitsizliğini eleştirir. Her iki öyküde de çalışıp evin geçimini sağlamak erkeğin işiymiş gibi görülür. Kadın çalışacaksa kendisine uygun görülen meslekleri seçebilecek ya da iş yaşamı yanında ev içi sorumluluklarını da tek başına üstlenecektir. Öyküler toplumsal düzene karşı her ikisi de ortak bağlamda farklı durum örneğiyle köktenci bir eleştiri getirir.

Kadın sorunlarını evrensel bir bakış açısıyla değerlendiren Weldon, aynı olayları, aynı durumları farklı kültür ve coğrafyalarda yaşayan kadını odağına alacak şekilde bakış açısını evrensel bir boyutta değerlendirir. Bu değerlendirmede onu ayrıcalıklı kılsa bunu kadın bakış açısıyla sunmasıdır. Anne ya da eş olarak kadın bakış açısıyla yazılmış öyküde kadın ve erkeğe atfedilen toplumsal rollerden her iki cinsi de eşit şekilde sorumlu tutar.

Kadını dönem koşulları içinde ele alan Füzûzan Türk toplumu özelinde kadına yönelik toplumsal baskı ve sınırlılıkları eleştirir. Kadının kendi varlığını ispatlayabilmesinin tek koşulunu eğitime bağlar. Dolayısıyla bunu kadının ekonomik bağlamda ayakları üzerinde durabilmesiyle eş görür.

KAYNAKÇA

- Altın, Ö., *Füruzan'ın Hikâyelerinde Kadınlar*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2017.
- Andaç, F., *Füruzan'ın Öykü Dünyasına Bakış, Edebiyatımızın Yol Haritası*, Can Yayınları/İstanbul, 2000.
- Aydın, L., *Füruzan'ın Roman ve Hikâyelerinde Modernist Unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2016.
- Bilgi, S. ve Kocatepe, B., Toplumsal Bir İnşa Olarak Babalık: Annelerin Yaşam Öykülerinde Baba İmgesi, *Fe Dergisi: Feminist Eleştiri*, Haziran, 10,2 2018.
- Bulduker, G., *Füruzan'ın Hikayeciliği Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Eren, Z., The Angel-woman And The Eve-woman As The Others In “Weekend” by Fay Weldon. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan, 13,3, 2011.
- Füruzan., *Parasız Yatılı*. Bilgi Yayınevi/Ankara, 1971.
- Genç, H.N. ve Şahin, F., Nezihe Meriç'in Korsan Çıkmazı Adlı Romanında Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Kadın ve Aile Olgusu, *International Journal of Filologia*, Haziran, 7, 2022.
- Gürbüz, H., *Füruzan'ın Hikâye ve Romanlarında Toplumsal Meseleler*, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2017.
- Karak, B., *Fay Weldon'ın Bir Dişi Şeytanın Hayatı ve Aşkları Adlı Eserinde Cadı Kadın Figürü*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2019.
- Kırman, M., *Füruzan ve Tomris Uyar'ın Hikâyelerinde Aile Kurumu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Koşal, Ö., *1970'ler Arka Planında Füruzan'ın Öykü ve Romanlarındaki Yoksulluk Temsili*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2021.
- Krouse, A. N., Feminim and Art in Fay Weldon's Novels, *Critique: Studies in Modern Fiction*, Jun, 20,2,1979.
- Köklü, E., *Türk Edebiyatındaki Kadın Yazarların Romanlarında Annelik Temsilinin Feminist Kuramlarla Analizi: Aysel Özakin, Erendiz Atasü, Peride Celal, Sevgi Soysal*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.
- Moya, M., Expósito, F. ve Ruiz, J., Close Relationships, Gender, and Career Salience. *Sex Roles*, 42,9/10,2000.
- Öztürk, Y., *Füruzan'ın Hikâyelerinde Modern Kent-Birey İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- Ramazanoğlu, C., *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri, Mefkure Bayatlı (Çev.)*. Pencere Yayınları/İstanbul, 1998.
- Sandal, U.B. ve Yılmaz, A., Füruzan'ın Öykülerinde Oidipal Kadın Kahramanlar ve Anne Kız Çatışmaları, *Journal of Turkish Studies*, Ocak, 12,15, 2017.
- Sarıbayır, S., *Füruzan'ın Öykü ve Romanlarında Çocuklar*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006.
- Sözen, B. O., *Yüksek Kültür ve Popüler Kültürde Kadın Söyleminin Türkçede Woolf ve Weldon Çevirileri Üzerinden İncelenmesi*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi,

- Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Şafak, B., *Fürüzan'ın Öykülerinde Anne-Kız İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Şen, N., *Fürüzan'ın Hayatı ve Edebi Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- Şentürk, E., *A Cultural Representation of Women in Fay Weldon's Fat Woman's Joke and The Life and Loves of a She Devil*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Tunç, A., *Değişimin Öykücüsü Fürüzan*, Cumhuriyet Kitapları/ İstanbul, 1999.
- Tuğrul, G. Y. (2019). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadınların Annelik Deneyimleri Üzerine Bir Saha Çalışması, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3, 71-90.
- Uğurlu, G. E., Annelik Rolünün Öğrenilme Süresinde Medyanın Yeri, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1,34, 2013.
- Weldon, F., *Watching Me, Watching You*, HarperCollins/New York, 1981.
- Yücebaş, S., Kadının İmkânsız Tamlığı Olarak Annelik: Reklamlarda Anneler, *Akdeniz İletişim Dergisi*, Haziran, 31, 2019.

ALİ ŞİR NEVÂİ'NİN ESERLERİNDE İKİLEMELER¹

Yüksek Lisans Öğrencisi, HÜMEYRA ÜNLÜ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- ORCID ID: 0000-0002-3893-391X

ÖZET

Dilimizin önemli zenginliklerinden olan ikilemeler, sıkça kullanılmakla birlikte anlamı güçlendirmek ve pekiştirmek amacıyla aynı kelimelerin veya birbirine yakın kelimelerin tekrar edilmesiyle oluşur. İkilemeler, Türk dilinin takip ettiği dönemler boyunca, hece dizilişinden kuruluşuna, ses yapısından anlamına birçok açıdan değişimlere uğramıştır. Dilimizde yaygın olarak kullanılan ikilemelerin sınıflandırılması hususunda araştırmacılar ortak paydada buluşamamışlar ve fikir birliği sağlanamamıştır. Kimi araştırmacılar ses benzerliklerini esas alırlarken kimileri ise anlamı esas almışlardır. Bu çalışmada her iki durum da göz önünde bulundurularak önem verilmiş ve ikilemeler her iki özelliğine göre değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, Çağatay Dönemi'nin büyük şairlerinden olan Ali Şir Nevâî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmekle birlikte eserlerinde bulunan ikilemeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Diğer araştırmacıların tanımlarından faydalanılarak, ikilemelerin tanımı yapılarak konuyla ilgili fikir ve saptamalarına yer verilmiştir. İlk aşamada kaynaklar tespit edilip tek tek taranarak ikileme olarak değerlendirilen yapının kullanım sıklığı ve kalıplaşma eğilimi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Daha sonra bulunan veriler kendi içerisinde bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Metinler taranarak ulaşılan ikilemelerin adedi, bölümlerin hangisinde ikilemelere daha fazla yer verildiği sayısal veriler kullanılarak çalışmaya eklenmiştir. İkilemelerin tespitinden meydana gelen bu çalışmadan elde edilen veriler değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Tespit edilen ikilemeler ses, anlam ve sözcük türü bakımından kategorilere ayrılarak üç başlık altında incelenmiştir. Dilimizde önemli bir yere sahip olan ikilemeler konusunun, edebiyatımızın büyük şairlerinden olan Ali Şir Nevâî'nin eserlerinde ne sıklıkta kullanıldığı tespit edilerek ilim dünyasına bildirilmesi araştırılmaya değer bir konudur.

Anahtar Kelimeler: Ali Şir Nevâî, Türk dili, ikilemeler.

GİRİŞ

İKİLEMELER

Dilimizde önemli bir yer tutan, tarih boyunca sürekli kullanılan, dilimizin önemli zenginliklerinden olan aynı kelimenin veya sesin artarda kullanılmasıyla oluşan sözcüklere ikileme denir. Kimi zaman aynı kelimelerin tekrarıyla kimi zaman ise birbirine zıt kelimelerin

¹ Bu çalışma "Ali Şir Nevâî'nin Eserlerinde İkilemeler" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

tekrarıyla oluşan ikilemeler cümlede anlamı kuvvetlendirir. Cümle içerisinde kalıplaşmış olarak bulunurlar.

Hatipoğlu'na göre 'ikileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır'.²

Taranan eserler şunlardır: Garâ'ibü's-sıgar, Leylî vü Mecnûn, Sedd-i İskenderi, Târîh-i enbiyâ vü hükemâ, Târîh-i mülûk-i Acem, Münşe'ât.

1. BÖLÜM

SES BAKIMINDAN İNCELEME

1.1. İLK SESLERİN NİTELİĞİNE GÖRE İKİLEMELER

Burada ünlü+ünsüz, ünlü+ünlü, ünsüz+ünsüzve ünsüz+ ünlü olmak üzere dört alt başlık altında incelenmiştir.

1.1.1. Ünlü+ ünsüz

üç tört: üç dört

çü ivrülđi **üç tört** devr-i neşât

pedîd oldı il könlige inbisât

(Sİ, R399b, 7/4697, s. 360), (LM, L145a/F133a, XXVIII, 2416, s.265), (MÜN, P397a, 14-15, s. 350)

1.1.2. Ünlü + Ünlü

aza aza:

Ay Nevâyî şükr kim yol taptı cânân küyige

Hecr şâmı zulmetide yolını **aza aza** rûh (GS, 17b-K, 110/6, s.105)

1.1.3. Ünsüz + Ünsüz

tâze tâze:

Ay mañâ cân-hağş gül-berg-i terindin tâze rûh

Tâze tâze her biri şevkîn salıp âvâze rûh

(GS, 17b-K, 110/1, s.104), (GS, 42a-K, 170/2, s.147), (GS, 8b-K, 27/3, s.46), (GS, 67a-K, 280/2, s.221), (GS, 103b-K, 425/2, s.322)

1. ² Hatiboğlu, V. (1981). Türk Dilinde İkileme. Ankara: TDK Yayınları.

1.1.4. Ünsüz + Ünlü

bir iki: bir iki

Tün kıyaşka yavı almas dik tür ol kim mey sarı

Tîrelik şahşî ‘azîmet **bir iki** gâm eylemes

(GS, 56a-K, 233/2, s.189), (Sİ, F424a, 5/ 2664, s. 225), (Sİ,P429b, 11/ 3190, s. 260), (Sİ, R419b, 2/6937, s. 512 (bir ikki)), (LM, R223b, XII, 921, s.122), (MÜN, P397a, 17-18, s.350)

1.2. HECE SAYILARINA GÖRE İKİLEMELER

1.2.1. Az Heceli Kelimenin Önde Olduğu İkilemeler

Hece sayısı eşit olmayan bir heceli ya da birden az olan heceli sözcüklerde ise az olan başa geçirilmektedir.

üç dört

çü ivrülđi **üç dört** devr-i neşât

pedîd oldı il köñlige inbisât

(Sİ, R399b, 7/4697, s. 360), (LM, L145a/F133a, XXVIII, 2416, s.265), (MÜN, P397a, 14-15, s. 350)

1.2.2.Çok Heceli Kelimenin Önde Olduğu İkilemeler

Hece sayısı eşit olmayan bazı durumlarda yine hece sayısı çok olan başa geçirilir.

biş on

biş on künçe kim oldu ârâm-cûy

neşât-ı mey u nuğldın kâm-cûy (Sİ, S202b, 5 /367, s.71), (LM, R221b, XI, 739, s.103 (beş on))

1.2.3.Ögeleri Eşit Heceli Farklı Kelimelerden Oluşan İkilemeler

ana ata

sevmekde **ana ata** muvâfık

bir ma ‘şûk êrdi êkki ‘âşık

(LM, R221a, X, 665, s.96), (LM, L147b, XXX, 2648, s. 287), (LM, R243b, XXXIII, 3016, s.323 (ata ana)), (LM, L152a, XXXIV, s.330), (LM, L152a, XXXIV, 3098, s.331), (LM, R244b, XXXIV, 3112, s.332), (LM, L152b, XXXIV, 3156, s.337)

1.3.SES BENZERLİĞİ BAKIMINDAN İKİLEMELER

İkilemelerin oluşturulmasında seslerin birbirine benzemesi ve kendi içerisinde bir güzellik oluşturması önemlidir. İkilemeler kafiyeli bir şekilde kurulur ve aralarında bir uyum göze çarpar. İkilemeler kurulurken ses olayları dikkate alınır ve kullanılır.

1.3.1. Ön Ses Benzerliği

Hatipoğlu'na göre 'Ön seste benzerlik, ikilemeyi kuran sözcüklerin başındaki ünsüzlerin benzeşmesiyle sağlanır'.³

közi kaşı: kaşı gözü

Ger hânnumânım istemes irdi kara nidin

Çıldı esîr ol **közi kaşı** karağa çarlı (GS, 26b-K, 115/2, s.108)

1.3.2.İç Ses Benzerliği

çaynap uşatıp : çiğnemek, ezmek / ufalamak, kırmak, parçalamak

ķût eylep ķan u renglerimni

çaynap uşatıp süñeklerimi (LM, R227b, XVII, 1336, s.162)

1.3.3.Son Ses Benzerliği

ıssıĝ savuĝ: sıcak soĝuk

bozuĝnı mekân eylep andaķ ki genc

tapar irdi **ıssıĝ savuĝ** birle renc (Sİ, F458a, LXXVIII, 25/6421, s.477)

2.BÖLÜM

ANLAM BAKIMINDAN İKİLEMELER

2.1.AYNI KELİMENİN TEKRARIYLA OLUŞAN İKİLEMELER

Aynı kelimenin tekrarıyla oluşan yapılar anlamı kuvvetlendirir ve pekiştirir diyebiliriz.

tim tim: damla damla

Mey birle yüzüñ **tim tim** aķmer mü ikin âyâ

Yâ şu'le ara **yir yir** aķker mü ikin âyâ

2. ³ Hatiboĝlu, V. (1981). Türk Dilinde İkileme. Ankara: TDK Yayınları

(GS, 426b-R, 11a-K, 39/1, s.54), (GS, 47a-K, 195/2, s.163), (GS, 67a-K, 280/2, s.221), (GS, 59 a-F1, 596/2, s.438), (GS, 149b-K, 601/4, s.441)

2.2.YAKIN ANLAMLI KELİMELERİN TEKRARIYLA OLUŞAN İKİLEMELER

Yakın anlamlı yapılarla kurulan ikilemeler anlam çerçevesini genişletir.

altun kümüş: altın gümüş

yana istedi körmek eylep yörüş

iki tağ kim irdi **altun kümüş** (Sİ, LG269b, F450b, 16/5595, s. 422), (Sİ, B284b, 25/ 5613, s. 423)

2.3.ZIT ANLAMLI KELİMELERİN TEKRARIYLA OLUŞAN İKİLEMELER

Bu gibi ikilemeler karşıt anlamlı ifadeler kullanılarak oluşturulmuştur. Cümleye zenginlik katmıştır. Bu gibi ikilemeler de Alî Şîr Nevâî'nin eserleri içerisinde mevcuttur.

ıssığ savuğ

bozuğnı mekân eylep andağ ki genc

tapar irdi **ıssığ savuğ** birle renc (Sİ, F458a, LXXVIII, 25/6421, s.477)

2.4.SAYILARDAN OLUŞAN İKİLEMELER

Sayılardan oluşan ikilemelerin de yine taranan eserler içerisinde birçok yerde kullanıldığı görülmüştür.

yetti sêkiz: yedi sekiz

bu ikki üç üy çıdarğa nè had

bel **yetti sêkiz** refî' günbed (LM, F122a, XVII, 1382, s.167)

2.5. RENKLERDEN OLUŞAN İKİLEMELER

Renklerden oluşan ikilemeler pek fazla olmamakla beraber az sayıda eserler içerisinde mevcut olduğu görülmüştür.

kıızıl yaşıl: kıızıl yeşil

kıızıl yaşıl eylep çü her yan hücum

yasalğan kibi eyleben reng-i mûm (Sİ, F434b, 20/ 3834, s. 303)

3.BÖLÜM

SÖZCÜK TÜRÜ BAKIMINDAN İKİLEMELER

3.1. İSİMLER

kil kil

Kil kil ay qurbân köñül ol qaşı ya mihrin unut

Çün vefâdın tartılır sin hem barıp bir gûşe tut (GS, 429b-R, 19a-K, 75/1, s.80)

3.2.ZAMİRLER

öz özige: kendi kendine

niçe zulm kim ilge zâlim kıılır

öz özige köprek kıılır haq bilür (Sİ, R368a, S213b, 4/ 1401, s.141), (Sİ, LG234b, 14/ 2260, s.199), (LM, R217a, IV, 254, s. 53), (LM, L141a/ F129a, XXV, 2047, s.231),(MÜN, S757a, 11, s.289)

3.3.SIFATLAR

kat kat: kat kat

Cân ki **kat kat** qan bolup dâg-ı ‘ışkıñ kitmegey

Lâle bergi dik anı bir bir savursañ köydürüp (GS, 428a-R, 56/2, s.66), (GS, 56b-F1, 567/3, s.418)

3.4.ZARFLAR

bat bat: çabuk çabuk

Tutup gâhî zenaqdânın mükerrer islesem **bat bat**

Körüp güller açılğan bâdedin ruhsârı bâğında

(GS, 426a-R, 10b-F1, 31/3, s.49), (GS,63a-K, 260/3, s.208), (GS, 53a-F1, 522/6, s.389), (GS, 53b-F1, 530/3, s. 394), (Sİ, F400a 13 / 70) (s.51)), (LM, P294a, L121b, F110b, IV, 193, s. 46)

3.5. ÜNLEMLER

ârî ârî : elbette elbette

La‘liniñ her bir hadîsi şehd dik şîrîn irür

Ârî ârî dâyimâ gül bergidin dur engebin (GS, 47b-F1, 458/3, s. 344)

SONUÇ

Alî Şîr Nevâyî'nin hem nesir hem de nazım olarak yazılan eserlerini taradığımızda eserler içerisinde birçok ikilemenin mevcut olduğunu gördük. Bu ikilemeleri belirli ana başlıklar altında inceledik ve sınıflandırdık. Bulunan ikilemelerin eserler içerisinde hangi bölümde olduğunu ve farklı eserlerde de bulunuyorsa nerede geçtiğini belirttik. Bazı ikilemelerin daha fazla sıklıkta bazı ikilemelerin ise daha az sıklıkla kullanıldığını gördük. Birçok ana başlık ve alt başlık altında incelediğimizde dilimizin önemli zenginliklerinden olan ikilemeleri Alî Şîr Nevâyî'nin de eserlerinde sıkça kullandığını gördük.

Cümlede anlamı kuvvetlendiren ikilemelerin Çağatay Dönemi'nin önemli yazarlarından olan Alî Şîr Nevâyî'nin eserlerinde kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi kayda değer görülmüştür. Bu yüzden tarafımızca böyle bir çalışma yapılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Ali Şîr Nevâî, Haz. Günay KUT, Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT, (İnc.) Prof. Dr. Kemal ERASLAN. 2003. ‘‘Garâ’ibü’s- Sıgar’’ İnceleme- Karşılaştırmalı Metin. TDK Yayınları: ANKARA.
2. Alî Şîr Nevâî, Haz. Prof. Dr. Kemal ERASLAN, Ülkü ÇELİK, İnc. Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR. 2011. ‘‘Leylî vü Mecnûn’’’. TDK Yayınları: ANKARA.
3. Alî Şîr Nevâî, Haz. Hatice TÖREN, İnc. Prof. Dr. Kemal ERASLAN, Hamza ZÜLFİKAR. 2001. ‘‘Sedd-i İskenderî: İnceleme-Metin’’’. TDK Yayınları: ANKARA.
4. ABİK, Ayşehan Deniz. ‘Alî Şîr Nevâyî’nin Risaleleri Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ Târîh-i Mülûk-i ‘Acem Münşeat Metin Gramatikal İndeks- Sözlük. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
5. Hatiboğlu, V. (1981). Türk Dilinde İkileme. Ankara: TDK Yayınları.
6. Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.
7. Vardar, B. (2002). Dilbilim ve Dilbilgisi Terimler Sözlüğü. Ankara: Sevinç Basımevi (2002)
8. TDK. (1998). Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları.
9. Ağakay, M. A. (1954). Türkçede Kelime Koşmaları. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 7, 97-104.
10. Çoraklı, Ş. (2001). Türkçenin Yaratma Gücü: İkilemeler 1. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,(17), 53-60.
11. Göğüş, B. (1962). Türkçede Birleşik Kelimelerin Oluşumu ve Nasıl Yazılması Gerektiği. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 245-264.
12. Tuna, O. N. (1982-1983). Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 163-228
13. AKSOY, Özlem Merve. ‘Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkilemeler’. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KENDİ ŞİİRLERİNE ŞERH YAZMA GELENEĞİ¹

Yüksek Lisans Öğrencisi, KÜBRA ERKOÇ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- ORCID ID: 0000-0001-6083-7134

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı şerh geleneğinde kendi şiirinin şârihi olma durumuna çok sık rastlanılmamaktadır. Klasik Türk edebiyatında kendi şiirlerine şerh yazma geleneği hakkında araştırmacılara yön gösterecek olan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma ile kendi şiirlerine şerh yazma geleneği çerçevesinde yazılan eserlerin muhatabına bildirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada klasik Türk edebiyatında kendi şiirlerine şerh yazma geleneği içerisinde kendi şiirlerinin şârihliğini üstlenen kişiler hakkında bilgi verilmekle birlikte bu geleneğin ürünü olan eserleri tanıtılmıştır. Klasik Türk edebiyatında bazı şairler, daha iyi anlaşılması için kendi şiirlerini aynalarla bezeyerek muhatabına sunmuşlardır. Tespit edilen kendi şiirlerinin şârihliğini üstlenen şairler şunlardır: Arapzâde İlmî, Celalzâde Salih Çelebi, Danişî Ali Dede, Edremidli Müridzâde Mustafa Aczî Ağa, Hâkim Mehmed Efendi, İsmail Hakkı Bursevî, Lami'î Çelebi, Kâmil-i Mevlevî, Niyâzî Mısrî, Salâhaddîn-i Uşşâkî, Süleymâniyeli Nâcim Abdurrahman Efendi, Muvakkızâde Seyyid Mehmed Pertev.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, şerh, kendi şiirlerine şerh, şârih.

1.GİRİŞ

Metin şerhinin birçok alanla ilişkisi bulunmakla birlikte kendine ait formülleri bulunduğu, bir kimyager edasıyla objektif olduğu ve daha iyi anlaşılması için daha iyi anladığını düşünen şahıslar tarafından açıklandığı ifade edilse de günümüz penceresinden metin şerhlerine bakıldığında aynı metinlerin farklı şahsiyetler tarafından çok farklı anlamlara gelecek şekilde açıklandığı görülmüştür. Günümüz eserlerinde olduğu gibi geçmiş dönemlerde kaleme alınan eserlerde de muhatabına iletmek istediği bir mesaj bulunmaktadır. Bazı tasavvufî metin örneklerinde olduğu gibi anlam kapalıdır ancak bunu anlayabilecek düzeyde şahıslar da mevcuttur. Her eser, anlaşılacak için meydana getirilmiştir. Arapça “el-ma'nâ fî-batnı's-şâir” ifadesinde olduğu gibi mana şiirin karnındadır ve onun ne anlatmak istediğini en iyi bilen şairin bizzat kendisidir [1].

¹ Bu çalışma “Klasik Türk Edebiyatında Kendi Şiirlerine Şerh Yazma Geleneği ve Hâkim Mehmed'in Levâmi'ü'l Ôaşk Adlı Eseri” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KENDİ ŞİİRLERİNE ŞERH YAZAN ŞÂRİHLER

2.1 Abdurrahmân Nâcim Efendi

19. yüzyılda yaşayan şair ve bürokratlardan olan Abdurrahmân Nâcim Efendi, 1833 tarihinde Süleymaniye’de dünyaya gelmiştir. Müellif 1312/1895 tarihinde Harput’ta vefat etmiştir [2]

Abdurrahmân Nâcim Efendi’nin kendi şiirlerine şerh yazdığı “Hüviyyet-i Sübhânî ve Mâhiyyet-i İnsânî” adlı eseri vardır. Bu eser, “*Biz âyîneyiz sûret-i lâhut-nümâyız / Biz mazhar-ı eltâf-ı Hudâ, mest-i gedâyız*” matlalı gazelinin şerhini ihtiva etmektedir. Eser, Abdurrahmân Nâcim Efendi’nin kendi el yazısıyla 1296/1878’de basılmıştır. Nadir bulunan bu risale yazmalarda “Abdurrahman Nacim, Hürriyet-i Sübhânî” şeklinde kayıtlıdır [3]. Bu eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda 4639 numarada kayıtlıdır. 20x13 cm. ölçülerinde olup 8 sayfadır. Bu eserin konu başlıkları İslâm tasavvufu, tasavvuf felsefesi ve insan-ı kâmil olarak kaydedilmiştir. Yayın bilgisi ise İstanbul, 1296 H/1878-1879 olarak belirtilmiştir.

2.2. Celalzâde Salih Çelebi

16. yüzyılda yaşamış olan Celalzâde Salih Çelebi, divan şairi ve tarihçi olarak tanınmıştır. 1504-1505’te doğmuştur. 1 Rebiülevvel 973’te yani 26 Ekim 1565 tarihinde vefat etmiş ve kardeşinin yanında medfun olmuştur [4], [5].

Şerh-i Dürer-i Nesâyih, Celalzâde Salih Çelebi’nin *Dürer-i Nesâyih* adlı eserine yazmış olduğu şerhtir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eseler Ktp., 3046 numarada kayıtlıdır [6]. Zehra Toska tarafından “Sâlih Çelebi and His Mesnevi Mecnûn u Leylâ (Kıssa-i Pür-gussa)” isimli kitap hazırlanmıştır.

2.3. Danişî, Ali Dede

17. yüzyılda yaşamış divan şairi olan Danişî Ali Dede’nin adı Ali’dir. Doğum tarihi hakkında kesin bilgi yoktur ancak kaynaklarda İstanbul’da doğduğu belirtilmiştir. 1095/1683 yılında Kudüs’te vefat etmiştir [4], [7].

Dânişî, kendisine ait “heft genc” adlı Türkçe bir gazeli şerh etmiştir. *Şerh-i Gazel-i Dânişî*’nin nüshası Gazi Hüsrev Ktp. R. 1430/19 numarada kayıtlıdır. Eser 4 yapraktan meydana gelmektedir. Dânişî, bizzat kendisinin yazmış olduğu “heşt behişt” adlı bir başka gazelini de şerh etmiştir. Yukarıdaki şerhiyle aynı yerde bulunmakta olan şerh, 6 yapraktır [6].

2.4. Edremitli Müridzâde Mustafa Aczî Ağa

19. yüzyılda yaşayan şairin adının Mustafa olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda Edremit’li olduğu belirtilmiştir. 1866 yılında vefat etmiştir. Edremit’in Karayer mevkinde medfundur [4], [8],[2].

Edremitli Müridzâde Mustafa Aczî Ağa, “*Sînedin müjgân okun yâr çekmesin/ Dergeh-i agyâra kanım dökmesin*” matlalı gazelini şerh etmiştir. Bu gazel beş beyitten meydana gelmiştir. Kendi

Divanı'nın 76 ve 81. sayfaları arasında yer verilmiştir [6],[9]. Bu eser hakkında Öznur Özgönül tarafından "Aczi Divanı (inceleme-tenkitli metin-dizin)" adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

2.5. Hâkim Mehmed Efendi

18. yüzyılda yaşayan vakanüvis, şair ve şârih gibi vasıflarıyla bilinen Hâkim Mehmed'in 1600'lü yılların sonunda yahut 1700'lü yılların başında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Kaynaklara göre doğum yeri İstanbul'dur. Hâkim Mehmed Efendi, 1184/ 1770 yılında vefat etmiştir [10].

Hâkim Mehmed'in kendi şiirlerine şerh yazdığı "Levâmiu'l-'Aşk" isimli bir eseri vardır. Bu eserin tek nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları Koleksiyonu 784/3 numarada kayıtlıdır. Müellif bu eseri, hicri 12 Muharrem 1162 tarihinde konusunu tasavvufi aşktan alan bu eseri, talik yazı türüyle kaleme almıştır. Bu nüsha, 215x140- 165x80 mm ölçülerinde 29 satırdan meydana gelip 34b ve 65a varakları arasında yazılmıştır.

2.6. İsmail Hakkı Bursevî

18. yüzyılda şair ve müseffir gibi birçok vasıfla anılan İsmail Hakkı Bursevî, 1653 tarihinde Bulgaristan sınırları içinde bulunan Aydos kasabasında doğmuştur. Yüzden fazla eser yazdığı belirtilen İsmail Hakkı Bursevî, 20 Temmuz 1725 tarihinde vefat etmiştir [11]–[14].

İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâbü'l-Envâr* adlı eserinde 98 beyitlik bir kasidesine şerh yazmıştır. *Kitâbü'l-Envâr*'ın on tane nüshası mevcuttur. Bu nüshalar şunlardır: Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan Bl., No: 189, Süleymaniye Ktp, Fatih Bl., No: 2652 Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa Bl., No: 258; İstanbul Üniversitesi Ktp., TY. 2301; Fatih Millet Ktp., Şeriyye Bl. No:1228; Fatih Millet Ktp., Şeriyye Bl. No:132; Üsküdar Selimağa Ktp. Hüdâî Bl. No: 472; Üsküdar Selimağa Ktp. Hüdâî Bl. No: 465; Üsküdar Selimağa Ktp. Hüdâî Bl. No: 466 ve D.T.C.F. Ktp., Raif Yelkenci Bl., 581 [13], [14]. Nevin Gümüş tarafından "İsmail Hakkı Bursevi'nin Kitabül-Envar'ı ve Şerh (hayatı-inceleme-tenkidli metin)" adlı doktora tezi hazırlanmıştır. Naim Avan tarafından "İsmail Hakkı Bursevi'nin Kitabül-l-Envar adlı eseri" isimli yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Mehmet Murat Yurtsever tarafından İsmail Hakkı Bursevî'nin "Kitâbü'l-Envâr"ı isimli makale yazılmıştır.

2.7. Lami'î Çelebi

Gerçek adı Mahmud olan Lami'î Çelebi, 1473 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. Vefat tarihi 938/1532'dir. Nakkaş Ali Mescidi'nin avlusunda medfundur [4], [15], [16].

Lâmi'î Çelebi'nin kendi şiirlerine şerh yazdığı eseri "Der-Kelimât-ı bî-Hûşâne bâ-Şerh ü Tefsîr-i Dervîşâne"dir. Bu eser, şathiye türünde kaleme aldığı 9 bir beyitlik bir gazeline şerh yazdığı kısa bir risaledir. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum bölümünde 380 numarada kayıtlıdır. Mükemmel külliyyatının 124b-129b varakları arasında bulunmaktadır [6].

2.8. Kâmil-i Mevlevî

19. yüzyılda yaşamış olan Kâmil-i Mevlevî hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Kâmil-i Mevlevî isimli, Kâmil mahlaslı bir şair olduğuna dair bilgiye yer verilmemiştir ancak 17. yüzyılda Kâmilî-yi Mevlevî adlı Kâmilî mahlaslı bir şair biyografisine erişilmiştir. Şair, bir manzume metninin başında bulunan Kâmil-i Mevlevî ifadesi ile makta beytinde Kâmilâ mahlası tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak şerh metninin başlığında da Kâmil isminin bulunmasından yola çıkılarak adının Kâmil olduğu kanaatine varılmıştır. Bu şair Kâmil-i Mevlevî olarak çevresinde tanınmıştır [17].

Kâmil-i Mevlevî, kendisinin kaleme almış olduğu Adem Kasîdesi'ne şerh yazmıştır. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan bu eserin kayıt numarası 1665'tir. Tasavvuf konulu bu eser, Mecmû'a'nın 140a- 151b varakları arasına yazılmıştır [17]. Bu eser hakkında Abdülkadir Dağlar'ın "Kâmil-i Mevlevî'nin Kendi Siirine Tuttuğu Ayna: Adem Kasîdesi ve Serhi" isimli makalesi bulunmaktadır.

2.9. Muvakkıtzâde Seyyid Mehmed Pertev

18. yüzyılda yaşamış vakanüvis ve şair olan Muvakkıtzâde Seyyid Mehmed Pertev'in gerçek adı Muhammed'dir. İstanbul'da dünyaya gelmiştir. 1222/1807-08 yılında vefat etmiştir[8].

Muvakkıtzâde Seyyid Mehmed Pertev, kendisinin kaleme aldığı Farsça bir gazelinin şârihliğini üstlenmiştir [6].

2.10. Niyâzî Mısrî

17. yüzyılda yaşamış mutasavvıf şair ve şârihlerden olan Niyâzî Mısrî, Malatya'da 1618 yılında doğmuştur. Asıl adı Mehmed/ Muhammed, mahlası ise Niyazi'dir. 1694 yılında vefat etmiştir [18].

Niyâzî Mısrî'nin kendi manzumelerinden bazı parçaların şârihliğini üstlenmiştir. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan mecmua 1648 numarada kayıtlıdır. 90b-92a varak numaraları arasına yazılmıştır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde İbnülemin Kitaplığı'nda bulunan mecmua ise 3623 numarada kayıtlıdır. 61a-63b varakları arasında yer almaktadır [17].

3.11. Salâhaddîn-i Uşşâkî

18. yüzyılın önemli şârihlerinden olan Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin gerçek adı Abdullah Selâhaddin'dir. 1117/ 1705 yılında Manastır'ın Kesriye kasabasında dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda ölüm tarihi hakkında farklı bilgiler mevcuttur. 29 Muharrem 1197/4 Ocak 1783 tarihinde vefat etmiştir [19].

Salâhaddîn-i Uşşâkî kendisine ait olan bir muammayı şerh etmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi'nde Osman Ergin Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda 832 numarada kayıtlıdır [6], [20]. Bu konu hakkında Oğuzhan Şahin tarafından "Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Muamma Şerhlerine Dair" adlı makale hazırlanmıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada şerh ve şârih kavramları tanımlanarak Klasik Türk edebiyatı şerh geleneği hakkında genel bilgilere başvurulmuştur.

Klasik Türk edebiyatında kendi şiirlerine şerh yazma ürünü olan eserler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu eserler tanıtılırken öncelikle kendi şiirlerini şerh eden şârihlerin erişilebildiği kadarıyla doğum tarihleri, yaşadıkları yüzyıl, ölüm tarihleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra kendi şârihliğini üstlendikleri eserleri tanıtılmıştır. Bu çalışmada yer alan bilgiler yüksek lisans tez çalışmasından üretildiği için tafsilatlı bilgiye yer verilememiştir. Kendi şiirlerine şerh yazma ürünü olan bu eserler hakkında tespit edilen çalışmalar varsa belirtilmiştir.

Klasik Türk edebiyatı şerh geleneğinde kendi şiirinin şârihi olma durumuna çok sık rastlanılmamaktadır. Klasik Türk edebiyatında kendi şiirlerine şerh yazma geleneği hakkında araştırmacılara yön gösterecek olan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma ile kendi şiirlerine şerh yazma geleneği çerçevesinde yazılan eserlerin muhatabına bildirilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmada klasik Türk edebiyatında kendi şiirlerine şerh yazma geleneği içerisinde kendi şiirlerinin şârihliğini üstlenen kişiler hakkında bilgi verilmekle birlikte eserleri tanıtılmıştır.

KAYNAKLAR

- [1] M. Y. Başçetin, “Yanyalı Süleyman Efendi’nin Şerh-i Dîvân-ı Urfî Adlı Eseri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Şerh Sözlüğü)”, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019.
- [2] İ. M. K. İnal, “Son Asır Türk Şairleri”, *MEB Basım Evi, İstanbul*, s. s. 387-389, 1969.
- [3] İ. H. Aksoyak, “Abdurrahmân Nâcim Efendi ve ‘Hüviyyet-i Sübhânî ve Mâhiyyet-i İnsânî’ Adlı Şerhi”, *Akad. Dil ve Edeb. Derg.*, c. 4, sayı 4, ss. 1051–1068.
- [4] B. M. T. Efendi, *Osmanlı müellifleri*. Mehmet Emin AKKAYA, 2022.
- [5] Dia, “Celâlzâde Sâlih Çelebi ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. .
- [6] S. Yazar, “Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği”, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- [7] İ. H. Aksoyak, “Dâniş/Dânişî, Ali Dede”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014.
- [8] E. Bektaş, “Pertev Muvakkıt-zâde Muhammed”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2013.
- [9] Ö. Ceylan, “Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitabevi”. İstanbul, 2000.
- [10] T. Güngör, “Vak‘A-Nüvîs Hâkim Efendi Tarihi (Metin ve Tahlîl)”, Marmara Üniversitesi, 2014.
- [11] N. U. Eke, “Hakkı, Bursalı İsmail Hakkı Bursevî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014.
- [12] A. Namlı, “İsmail Hakkı Bursevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 23. .

- [13] M. Yurtsever, “İsmail Hakkı Dîvânı, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü”, *Doktora Tezi, Bursa*, 1990.
- [14] A. Taştan, “Bir şarih olarak İsmail Hakkı Bursevi ve edebi şerhleri”, Bursa Uludağ Üniversitesi, 1999.
- [15] G. Kut, “Lâmiî Çelebi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. .
- [16] G. Kut, “Lâmi’î Çelebi, Mahmûd b. Osmân”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2015.
- [17] A. Dağlar, “Kâmil-İ Mevlevî’nin Kendi Şiirine Tuttuğu Ayna: Adem Kasîdesi Ve Şerhi.”, *Electron. Turkish Stud.*, c. 3, sayı 4, 2008.
- [18] H. Kavruk, “Niyâzî-İ Mısırî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014.
- [19] G. Pehlivan, “Salâhî, Abdullah Salâhaddîn”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014. [Çevrimiçi]. Available at: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/salahi-abdullah-salahaddin>. [Erişim: 15-Eki-2022].
- [20] O. Şahin, “Salâhaddîn-i Uşşâkî’nin Muamma Şerhlerine Dair”, *Türk Dünyası İncelemeleri Derg.*, c. 16, sayı 2, ss. 155–179.

HÂKİM MEHMED'İN KENDİ ŞÂRİHLİĞİNİ ÜSTLENDİĞİ *LEVÂMÎ'U'L-'AŞK* ADLI ESERİ VE NÜSHA TANITIMI¹

Yüksek Lisans Öğrencisi, KÜBRA ERKOÇ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
kubraguroz6@gmail.com- ORCID ID: 0000-0001-6083-7134

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı şerh geleneğinde kendi şiirinin şârihi olma durumuna çok sık rastlanılmamaktadır. Klasik Türk edebiyatında kendi şiirlerine şerh yazma geleneği hakkında araştırmacılara yön gösterecek olan kapsamlı bir çalışma yapılmamış ve Hâkim Mehmed'in bu geleneğin bir ürünü olarak kaleme aldığı *Levâmi'u'l-'Aşk* adlı eserini tanıtılmamıştır. Bu eserin klasik Türk edebiyatında kendi şiirlerine şerh yazma geleneği çerçevesinde meydana getirilmiş olan ender eserlerden olması sebebiyle tanıtılması ve Hâkim Mehmed'in kendi şiirlerinin şârihi olmasının muhabatına bildirilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, 18. yüzyılda yaşayan vakanüvis, şair ve şârih gibi vasıflarıyla bilinen Hâkim Mehmed'in hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve bizzat kendisi tarafından kaleme aldığı bazı Türkçe manzumelerin şerhinden meydana gelen konusunu tasavvufî aşkın oluşturduğu *Levâmi'u'l-'Aşk* adlı eser konu edinmekle birlikte nüsha tavsifine ve nüshanın imla özelliklerine yer verilmiştir. Tespit edilen tek nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda Osman Ergin no. T.Y. 784/3'te kayıtlıdır. Talik yazı türüyle kaleme alınan bu nüsha, 215x140-165x80 mm ölçülerinde olup 29 satırdan meydana gelmiştir. 34b-65a varakları arasına yazılmıştır. Ayrıca aynı katalog içerisinde yer alan yine Hâkim Mehmed'e ait olan üç tane daha eser bulunmaktadır. Bu eserler şunlardır: Fahreddîn-i Irâkî'nin “Lema'ât” isimli eserinin tercümesinin yer aldığı *Tercüme-i Sevânih-i Mu'tı'l-Fevâtih*, tasavvufla ilgili bir eser olan *El-Vâridâtü'r-Rabbâniyye fî-Nefehâti'r-Rahmâniyye* ve Arapça olarak kaleme alınan *Vefdü'l-İntisâr fî-Medhi'l-Ensâr*.

Anahtar Kelimeler: Hâkim Mehmed, *Levâmi'u'l-'Aşk*, kendi şiirine şerh, nüsha tanıtımı.

¹ Bu çalışma “Klasik Türk Edebiyatında Kendi Şiirlerine Şerh Yazma Geleneği ve Hâkim Mehmed'in *Levâmi'u'l-'Aşk* Adlı Eseri” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. HÂKİM MEHMED'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

18. yüzyılda yaşayan vakanüvis, şair ve şârih gibi vasıflarıyla bilinen Hâkim Mehmed'in babası Bıçakçı Emîr Çelebi olarak tanınan Seyyid Halil Efendi'dir [1]. Müellifin doğum yeri hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcut olsa da ulaşılan bilgilere göre doğum yerinin İstanbul olduğu bilinmektedir. Hâkim Mehmed'in doğumuyla ilgili kesin bilgi yoktur ancak kaynaklardan edinilen bilgilere göre 17. yüzyılın sonu yahut 18. yüzyılın başında dünyaya gelmiş olabileceğine işaret edilmiştir [1], [2], [3]. Hâkim Mehmed'in eğitim aldığı hocaları Yanyavî Es'ad Efendi, İsmâil Efendizâde Abdî Efendi, Suyolcuzâde Mehmed Necîb Efendi, Gülşenî tarikatının Sezâiyye kolunun kurucusu Hasan Sezâyî Efendi ve Bursalı İsmâil Hakkî Efendi'dir. Önemli hocalardan ders alan müellif, Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi'nin hocası olmuştur [3], [4]. Hâkim Mehmed, 1184/ 1770 yılında vefat etmiştir [3]. Devlet kademesinde bulunan müellif, vakanüvislik, haslar mukataası, sadriazam mektupçuluğu halifelîği, Cebeciler kitâbeti, Tersâne-i Âmire Riyâset vekâleti, küçük rûznâmecilik, sipâh kitâbeti gibi görevler almakla birlikte İstanbul dışında bazı görevlerde de vazifelendirilmiştir [3].

Zeki ve kabiliyetli olan Hâkim Mehmed, dünyaya itibar etmemiş ve aldığı eğitimlerle kendini geliştirmiştir. Eserlerinde kimi zaman vakur bir hâlde iken kimi zaman Nedimâne bir tavır sergileyen çok yönlü bir kişiliğe sahiptir [5]. Mensur ve manzum birçok eser kaleme alan Hâkim Mehmed, şairliğinden ziyade daha çok vakanüvisliği ile zikredilmektedir. Kaynaklarda onun şiir ve inşadaki yeteneğinden övgüyle bahsedilmiştir [6]. Hâkim Mehmed yaşadığı yüzyılda dönemin ünlü şairleri kadar ilgi görmemiştir [5]. Divan edebiyatı şiir geleneği çerçevesinde şiir yazan Hâkim Mehmed, zaman zaman Sebk-i Hindi özelliklerini barındıran manzumeler de kaleme almıştır [5].

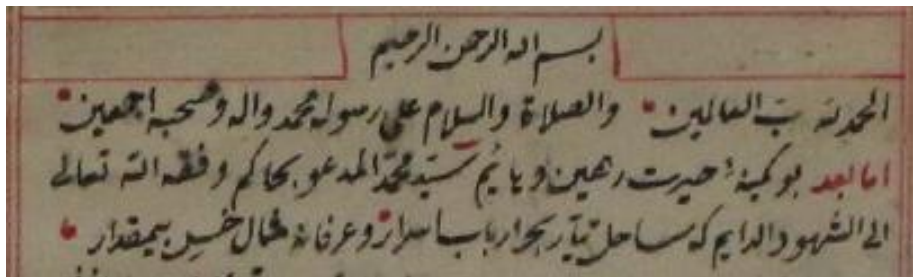
Hâkim Mehmed'in eserleri şunlardır: *Dîvân, Târih, Siyer-i Kebîr, 'Acâ'ibü'l-Ahbâr fî Ahbâr-i Seyyidi'l-Ahyâr, El-Müntecib, Şerh-i Dîvân-ı Şevket-i Buhârî, Nazîre-i Hilve-i Hâkânî, Kavâ'idü'l-Fürs, Manzûm Şerh-i Esmâ'-i Hüsnâ, Mi'râciye, Vefdü'l-İntisâr fî-Medhi'l-Ensâr, Şerh-i Kasîde-i Keşmir, Eş'âr ve İnşâ, Mecmû'a-i Seyyid Hâkim, Terceme-i Fusûsü'l-Hikem, Nefhatü'z-zât ve Nefhatü's-Sifât, Terceme-i Ta'birât-ı Menâm-ı Hazret-i Mevlânâ, Terceme-i Sevânih-i Mu'tı'l-Fevâtiḥ, Mir'âtü'n-Necât, Hazâ'inü'l-Esrâr 'alâ Nebiyyi'l-Muhtâr, El-Vâridâtü'r-Rabbâniyye fî-Nefehâti'r-Rahmâniyye, Levâmi'u'l-'Aşk, Risâletün fî-Tahkîk't-Tibâ'u't-Tâm, Hecsi'l-Hâcis ve Hemsü'n-Nâ'is. Bu eserlere ek olarak müellifin kendi şâirliğini üstlendiği *Levâmi'u'l-'Aşk* adlı eserinin mukaddimesinde aşkla ilgili diğer risale ve eserlerinin adı zikredilmiştir. Şöyledir:*

“Ez-cümle Şerḥ-i Tâ'iyye-i Kübrâ ve Şurūḥ-ı Hamriyye-i Fâriziyye ve Şerḥ-i Zuvrâ ve Şuḡrâ ve Tanzîr-i Lemehât ve Tanzîr-i Riyâziyyât ve Terâcim-i Erbâb-ı Tecelliyyât ve Resâ'il-i Nefîse-i Nefsiyye ve Şurūḥ-ı Ebyât-ı Gülşen-i Râz ve Sevâniḥu'l-'Aşk ve Risâle-i Ka'biyye ve Risâletü'ş-Şevk ve Redd-i İhtirâzât-ı Şeyh-i Ekber ve Sâniḥât-ı Diğer ve Şerḥ-i Ebyât-ı Ma'nevî-i Gülşenî ve Şerḥ-i İştîlâḥât-ı Rüşenî ve Şurūḥ-ı Ebyât-ı Meşnevî ve Şerḥ-i Fuşûsü'l-Hikem ve Terceme-i İştîlâḥât-ı Şeyḥ-i Ekber ve buña mânend niçe ta'likât-ı enikât enver ü ezher şebt-i şaḥîfe-i beyân olmuşıdı [Varak 34b].”

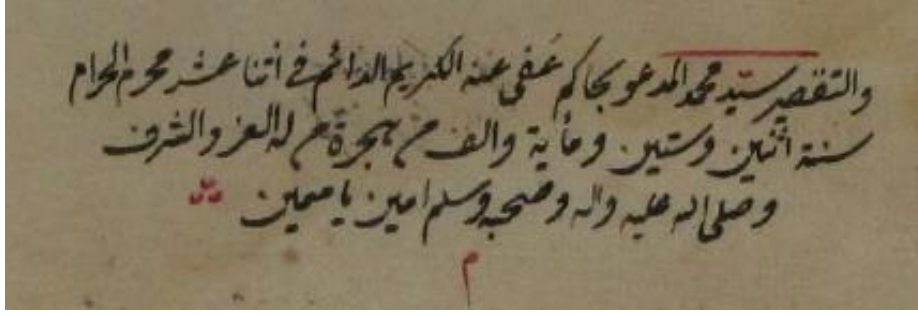
2. LEVÂMÎ'U'L-'AŞK VE NÜSHA TANITIMI

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda Osman Ergin Türkçe Yazmaları Koleksiyonu'nda 784/3 numaralı nüshanın yer numarası T8111162H.1, eser adı *Levâmi'u'l-'Aşk*, müellifi Hâkim Mehmed b. Halil (ö. 1185 H.) olarak kayıtlıdır. Hicri 12 Muharrem 1162 tarihinde yazılan *Levâmi'u'l-'Aşk* 'ın tek nüshası vardır. Bu eserin nazmı ve şerhi Hâkim Seyyid Mehmed tarafından kaleme alınmıştır. Bu bilgi, 64b ve 65a numaralı sayfalarda Arapça olarak ifade edilmiştir. Konusunu tasavvufi aşktan alan bu eser, talik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Bu nüsha, 215x140- 165x80 mm ölçülerinde 29 satırdan meydana gelmiştir. 34b-65a varakları arasına yazılan bu eserin 39b ve 40a sayfaları eksiktir. Eserden sonraki iki varak boşdur. *Levâmi'u'l-'Aşk* ile birlikte aynı katalog içerisinde dört eser bulunmaktadır. Bu eserlerden ilki “Tercüme-i Sevânih-i Mu'tıl-Fevâih”tir. Fahreddîn-i Irâkî'nin “Lema'ât”ının tercümesi yer almaktadır. Bu eserin dört tane nüshası vardır. Bunlar: İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmalar Koleksiyonu 784/1'de, İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmalar Koleksiyonu 1513'de, Ankara Milli Ktp. nr. 06 Mil Yz A 3541/21'de ve MÜ İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Ktp.nr. 275'tedir. Mehmet Arif Arıcı tarafından 2018 yılında “Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye Adlı Eseri (Metin-İnceleme)” isimli yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Ayrıca Yakup Poyraz ve Mehmet Arif Arıcı tarafından 2019 yılında “Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye Adlı Eseri” adlı makale çalışması yapılmıştır [2], [3], [7]. Tuğba Tan tarafından “Hâkim Mehmed Efendi'nin Lemeât ve Istılâhât-ı Sûfiyye Tercümeleleri” isimli yüksek lisans tezi vardır. Aynı katalogda yer alan ikinci eser “El-Vâridâtü'r-Rabbâniyye fi-Nefehâti'r-Rahmâniyye”dir. 15 varideden meydana gelen bu eser, tasavvufu ilgilidir. Tek nüshası Osman Ergin Türkçe Yazmalar Koleksiyonu 784/2'de kayıtlıdır [3]. Üçüncü eser nüsha tanıtımını yapmış olduğumuz “Levâmi'u'l-'Aşk”tır. Dördüncü eser ise “Vefdü'l-İntisâr fi-Medhi'l-Ensâr”dır. Arapça olarak kaleme alınan bu eserin tek nüshası İBB Atatürk Kitaplığı'nda Osman Ergin Türkçe Yazmalar Koleksiyonu 784/4'te kayıtlıdır [3].

Levâmi'u'l-'Aşk 'ta sekiz adet der-kenar bulunmaktadır. Eserin bazı sayfalarında silik yazılar mevcuttur. Bu eserde siyah mürekkep kullanılmakla birlikte beyit, mısra, mesnevi, rubai, kıta, nazm, Li-Mevlânâ, Hâfız, sual, cevap; mensur kısımlara geçilmeden önce verilen eş-şerh ve şerh-i beyt ifadeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca bazı Arapça kelime, ifade, cümle ve ayetlerin üzeri kırmızı mürekkep ile çizilerek belirtilmekle birlikte takip kelimesi de bulunmaktadır.

Görsel 1. *Levâmi'u'l-'Aşk* 'ın başı [Varak 34b]

Görsel 2. *Levâmi 'u'l-'Aşk* 'ın sonu [Varak 65a]

Hâkim Mehmed, *Levâmi 'u'l-'Aşk* adlı eserinde beyit, mesnevi, nazm, kıta, rubai, soru ve cevap olarak adlandırdığı 215 adet manzumeyi şerh etmiştir. Şerhe başlamadan evvel 213 manzumede “eş-şerh”, bir manzumede “şerhü'l-beyt” ve bir manzumede ise “beyt” olarak yanlış adlandırma yaparak bizzat kendisinin kaleme aldığı şiirlerini açıklamıştır. Bu eserdeki manzumeler umumiyetle *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla yazılmıştır.

Levâmi 'u'l-'Aşk 'ı tanıtmaya maksadı taşıyan bu çalışmada, eser hakkında bilgi vermek için ilk beyit ve şerhine transkripsiyonlu bir şekilde yer verilmiştir. Şöyledir:

“Beyt

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Hüdâ kim cāna idrāk itdi i'tā

Ki cāndan oldı nūr-ı dil hüveydā

Eş-şerh

Ma'lûm buyurıla ki cān haqîkat-i insāniyyeden i' bāretdür. Hükemā aña nefs-i nāṭıka dirler. Kendi zātını bî-vāsıta-ı ğayr bilmek ol nūr-ı basitüñ hāl ü şānidur. Qavî vü havās anuñ hademesi ve maḥalli dimāğ-ı insāni ve dā'imā Feyyāz-ı muṭlaqdan feyz qabûl idüp mā-dünına ifāza itmekdedür. 'Ālem-i şağîr-i insānide 'ālem-i kebîr-i rûḥāniyyedeki 'aql-ı kül müşābihesindedür. Ğāyet laṭîf ü şāf u nūrānidür. Keşāfet-i cismāniyyet ve kudûret-i imkāniyyetden münezzeḥ ve muḳaddesdür. Haqîm-i 'ale'l-iṭlāq celle şānuhü ve 'ammu'n-nevālehu ḥikmet-i bāligasıyla buña bir qābiliyyet virmişdür ki hiçbir mevcûda virmemişdür. Ve aña fikr nāmında bir kuvvet iḥsān eylemişdür ki birkaç umūr-ı ma'lûmeyi tertîb idüp bir emr-i mechûli istiḥrâc ider ve Haqḳuñ ni'am u keremlerini fikr ider. تفكر ساعتی خیر من عبادة سبعین سنت تفكر ساعتی خیر من عبادة سبعین سنت. İşte bu cān didigimiz haqîkat-i nūrāniyyenüñ fikr-i mā-lezime-i hālîdür ve fikrden ğaraz küll-i keşf-i haqāyık ve deqāyık-ı ma'nādur. Ve billāhil'avn [Varak 34b- 35a]".

Levâmi 'u'l-'Aşk 'ın imla özellikleri şu şekildedir:

1. “Et-” fiili çoğunlukla “it-” şeklinde belirtilmiştir.
2. Okunurken zorlanılabilecek kelimelere ötre, sükûn, şedde ve esre eklenmiştir.
3. Şahıs zamirlerinden olan “ben” bazı yerlerde “men” şeklinde yazılmıştır.
4. Bildirme hâli eki “-dUr” bazı kelimelerde ayrı yazılmıştır.
5. Bulunma hâli eki bazı yerde ayrı yazılmıştır.
6. “-dlkDa” zarf-fiil ekine yer verilmiştir.
7. Bazı kelimelerde “ق” yumuşayarak “غ” dönüşmüştür.
8. “De-” fiili “di-” şeklinde yazılmıştır.
9. “Ver-” fiili “vir-” şeklinde yazılmıştır.
10. Metin içerisinde kendi kelimesi hem “kendü” hem de “kendi” şeklinde yazılmıştır.
11. Bir kelimedede “خ” yerine “ح” kullanılmıştır

12. Bir kelimedede “ح” yerine “س” kullanılmıştır.
13. Metin içerisinde “ne + için”, “niçin” şeklinde yazılmıştır.

3. SONUÇ

Bu çalışmada, Hâkim Mehmed’in kendi şârihliğini üstlendiği *Levâmi‘u’l-‘Aşk* adlı eserinin nüsha tanıtımı yapılarak ilgililerin faydalanabileceği kanaatine varılmıştır. Bunun öncesinde ise Hâkim Mehmed’in hayatı ve edebî kişiliği hakkında yüzeysel bilgiler verilmiştir. Manzum ve mensur olarak birçok eser kaleme alan Hâkim Mehmed’in eserlerinin adı zikredilmekle yetinilerek velut bir müellif olduğu gözler önüne serilmiştir.

Klasik Türk edebiyatı şerh geleneğinin nadir eserlerinden olan *Levâmi‘u’l-‘Aşk*’ın tespit edilen tek nüshasında mesnevi, rubai, kıt’a, nazm olarak adlandırılan nazım şekilleri yer almakla birlikte, çoğunlukla beyitlerin şerh edildiği görülmüştür. Bu eserde şiirlerini şerh etme görevini üstlenen Hâkim Mehmed’in manzumelerini şerh ettiği mensur kısımlarda ayet, Arapça ifadeler ve Farsça manzumelerden istifade etmiştir. Bununla birlikte Mevlâna ve Hafız gibi önemli üstatların beyitlerini de alıntılarla esere zenginlik katmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] M. İlgürel, “Hâkim Mehmed Efendi”. TDVİA, İstanbul, s. C. 15: 189-190, 1997.
[2] M. Birgül, “Hâkim Mehmed Efendi’nin ‘Hecsü’l-Hâcis ve Hemsü’n-Nâ (İs’ Adlı Lûgatı (İnceleme-Tenkitli Metin)”.
[3] T. Güngör, “Vak‘A-Nüvîs Hâkim Efendi Tarihi (Metin ve Tahlîl)”, Marmara Üniversitesi, 2014.
[4] Ş. Kızılabdullah, “Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ’sı”, Ankara Üniversitesi, 2004.
[5] Y. Poyraz, “Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)”, Ondokuzmayıs Üniversitesi, 2008.
[6] B. Karga Güllü, “Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim)’Nin Şevket-İ Buhârî Dîvânı Şerhi”, *Çukurova Üniversitesi Sos. Bilim. Enstitüsü Derg.*, c. 28, sayı 1, ss. 44–58, Nis. 2019.
[7] Y. Poyraz ve M. A. Arıcı, “Hâkim Seyyid Mehmed Efendi’nin Terceme-İ Esrâr-I Tevhîdiye Adlı Eseri”, *Eski Türk Edeb. Araştırmaları Derg. [Journal Old Turkish Lit. Res.]*, c. 2, sayı 2, ss. 1036–1063.

ABDULLA KAHHAR'IN HİKÂYELERİNDEKİ DEYİMLERE GENEL BİR BAKIŞ

Arş. Gör. Tuğba YILMAZ¹

ÖZET

Fergana Vadisi'nin Hokand vilayetinde dünyaya gelen Abdulla Kahhar 1907-1968 yılları arasında yaşamış, Sovyet Dönemi Özbek Edebiyatı'nın roman, hikâye, şiir, tercüme, kıssa ve tiyatro türünün başlıca temsilcilerinden biridir. Aynı zamanda Rus Edebiyatı'nda klasik hâline gelen birçok önemli eseri de Özbek Türkçesine aktarmıştır. O, yazar, şair, oyun yazarı ve çevirmendir. Onun pek çok türdeki eserlerinden daha çok hikâye türünde yazdığı eserler ön plana çıkmıştır. Abdulla Kahhar'ın hikâyeleri, dil, üslup ve muhteva özellikleriyle birlikte söz varlığı, deyimler ve atasözleri açısından da oldukça zengindir. Bu yönleri ile sanatkârın eserleri diğer yazarların kaleme aldığı hikâyelerden ayrılmıştır. Özbek Edebiyatı'nda Anton Çehov'un tarzını devam ettiren Abdulla Kahhar'ın hikâyeleri daha çok hicvi tarzda yazılmış hikâyelerdir. Bu sebeple ironi ve mizah yoluyla pek çok konuyu ele almıştır. A. Kahhar, insanların başından geçen sıkıntıları, toplumun yaşadığı pek çok olayı ve aksak yönleri; bizzat görerek, duyarak eserlerinde işlemiştir. Bireyin psikolojik tasvirini yaparken Sovyet döneminin sosyolojik yapısını da yapıtlarında ağırlıklı olarak görmek mümkündür. Yazarın tarzının bir özelliği de hikâyelerin uzun olmaması, kısa cümle ve ifadelerle çok fazla şey anlatmasıdır. Deyim ve atasözleri de bu bakımdan daha öz bir anlatıma katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada Abdulla Kahhar'ın hikâyelerinde yer alan deyimler tespit edilecek ve onların Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ele alınacaktır. Bununla birlikte Türkiye Türkçesinde karşılık gelen deyimler varsa belirlenecektir. Türkiye Türkçesinde mukabili olmayan deyimlerin ise semantik özellikleri ele alınacaktır. Aynı zamanda deyim dizini oluşturulacak, kelime kullanımı ve yazarın diline ait değerlendirme yapılacaktır. Çalışmanın sonucunda ulaşılan bilgilerden Sovyet dönemi Özbek toplumunun hayatı ve o dönemin sorunları hakkında detaylı bilgilere de ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abdulla Kahhar, hikâye, deyim, Özbek Türkçesi, Türkiye Türkçesi.

AN OVERVIEW OF IDIOMS FROM ABDULLA KAHHAR'S STORIES

ABSTRACT

Abdulla Kahhar, who was born in the Kokand province of the Fergana Valley, lived between 1907-1968 and is one of the main representatives of the Soviet Era Uzbek Literature's novel, story, poem, translation, parable and theater genre. At the same time, he translated many important works that became classics in Russian Literature into Uzbek Turkish. He is a writer, poet, playwright and translator. The works he wrote in the genre of stories rather than his works

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, ORCID ID: <https://orcid.org/Orcid:0000-0002-2715-1461>

in many genres came to the fore. Abdulla Kahhar's stories are very rich in terms of language, style and content, as well as vocabulary, idioms and proverbs. With these aspects, the works of the artist are separated from the stories written by other authors. Continuing the style of Anton Chekhov in Uzbek Literature, the stories of Abdulla Kahhar are mostly satirical stories. For this reason, he has dealt with many subjects through irony and humor. A. Kahhar, the troubles that people go through, many events and shortcomings of the society; he saw and heard himself in his works. While making the psychological description of the individual, it is possible to see the sociological structure of the Soviet period in his works. A feature of the author's style is that the stories are not long, but tell a lot in short sentences and expressions. Idioms and proverbs also contributed to a more concise expression in this respect.

In this study, idioms in Abdulla Kahhar's stories will be determined and their equivalents in Turkey Turkish will be discussed. However, if there are corresponding idioms in Turkey Turkish, they will be determined. The semantic features of the idioms that do not have equivalents in Turkey Turkish will be discussed. At the same time, an idiom index will be created, the use of words and the language of the author will be evaluated. From the information obtained as a result of the study, it is aimed to reach detailed information about the life of the Uzbek society in the Soviet period and the problems of that period.

Keywords: Abdulla Kahhar, story, idiom, Uzbek Turkish, Turkey Turkish.

GİRİŞ

Türk Dili yapı itibarıyla sondan eklemeli diller arasında yer alır. Binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip olan Türk dili; bütün bir söz varlığıyla kelime dağarcığı, deyimler, atasözleri ve mecazlı anlatımdaki dilsel gücü açısından çok zengindir. Özbek Türkçesi, tarihî geçmişine dilsel veriler ışığında bakıldığında Türkçenin bir lehçesi durumunda olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzden dil ve gramer kuralları açısından birbiriyle oldukça benzerlik göstermektedir.

Deyim kelimesi, Türkçe Sözlük'te şu şekilde tanımlanmıştır: “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” (Türkçe Sözlük, 2019: 651). Deyim, Yazın Terimleri Sözlüğü'nde ise şöyle izah edilmiştir: “1. Düz anlamlarında sıyrılmış sözcüklerin başka bir anlama gelecek biçimde kalıplaşması. 2. Yüksek anlamlı koşuk” (Gencan vd., 1974: 44). Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü'nde deyim şöyle anlam verilmiştir: “Tabir. Gerçek/öz anlamının dışında farklı bir anlamı olan, en az iki kelimedenden oluşan kalıplaşmış söz grupları” (Karataş, 2001: 102). Özbek Türkçesinde deyimler birkaç kelime ya da bir cümleyle çevrilebilmektedir. Ancak Türkiye Türkçesinde tam olarak karşılığını bulmak her zaman mümkün olamamaktadır. Özbek Türkçesi, Türkiye Türkçesine her ne kadar yakın olsa da, deyimler çevrildiğinde anlam nüanslarını tam olarak karşılayamayabilir.

Abdulla Kahhar, hikâyelerini Çehov tarzında yazmıştır. Bundan dolayı onun hikâyelerinde anlattığı konularda giriş ve sonuç bölümlerinden ziyade sadece belli bir durum verilir. Hikâyelerinde işlediği konular genel olarak bir duruma dayanmaktadır.

Abdulla Kahhar'ın hikâyelerinde geçen deyimlerin kullanıldığı cümleler Özbekçe olarak verilecek, daha sonra da konuya ilişkin cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Akabinde deyimler, “Türkçede Karşılığı Olan Deyimler”, “Türkiye Türkçede Karşılığı Olmayan Deyimler” ve “Anlam Açısından Türkiye Türkçesinde Karşılığı Olan Farklı Deyimler” olmak üzere üç başlıkta tasnif edilmiştir.

1. Türkçede Karşılığı Olan Deyimler

Abdulla Kahhar'ın hikâyelerinde geçen ve Türkiye Türkçesinde karşılığı olan deyimler şunlardır:

“*Yaqin ikki haftadan beri ko‘z ochirmayotgan kuzak shamoli yaydoq daraxtlar shoxida chiyillaydi, g‘uvillaydi; tomlarda vishillaydi, yopiq eshik va darchalarga bosh urib uf tortadi*” (Qahhor, 2019: 9).

“Yaklaşık iki haftadan beri göz açtırmayan sonbahar rüzgârı yalın ağaçların dalında vızıldıyor, uğulduyor; damlarda tıslıyor, kapalı kapı ve pencerelere kafasını çarpınca of çekiyordu.”

Yukarıdaki cümlede “ko‘z ochirma-” Türkiye Türkçesindeki “göz açtırma-” deyimiyile, “uf tort-” ise “of çek-” anlamına gelen deyimle aynı yapı ve anlamda kullanılmıştır.

“*Biroq uning suyungani behuda edi: hamma narsani olipti-yu, eng zaruri – o‘tin esidan chiqipti!*” (Qahhor, 2019: 15).

“Ama onun sevinci boşunaydı: bütün her şeyi aldı da en zaruri odun aklından çıktı.”

Özbek Türkçesindeki “esidan chiq-” deyimini Türkiye Türkçesinde “aklından çık-” manasına gelmektedir. Bu deyimler hem yapısal, hem anlamsal olarak aynıdır.

“*Dodxoh bu xayollarni yengish uchun go‘riston vahimalaridan o‘zi so‘z ochdi va ikki og‘iz gapining birida o‘zining dovyurakligini xotinlariga, ulardan ham ko‘ra o‘ziga pisanda qila ketdi*” (Qahhor, 2019: 11).

“Mübaşir bu hayallerden kurtulmak için mezarlık mevzularından kendisi söz açtı ve ağzından çıkan iki kelimeden birisi de kendisinin gözüpekliğini hanımlarına, onlara da nispeten kendini ima etti.”

Yukarıdaki cümlede geçen Özbek Türkçesindeki “so‘z och-” deyimini de Türkiye Türkçesindeki “söz aç-” deyimini karşılamıştır. Bu deyimler de yapısal ve anlamsal özellikleri açısından benzerdir.

“*Biroq Unsin jonidan kechgan kishining shijoati bilan dodxohga tik qaradi*” (Qahhor, 2019: 13).

“Ama Unsin canından geçmiş bir kişinin cesaretiyle mübaşire dik dik baktı.”

Özbek Türkçesindeki “jonidan kech-” deyimi Türkiye Türkçesinde “canından geç-” manasına gelmektedir. Bu deyimler hem yapısal, hem anlamsal olarak aynıdır.

2. Türkiye Türkçede Karşılığı Olmayan Deyimler

Abdulla Kahhar’ın hikâyelerinde geçen ve Türkiye Türkçesinde karşılığı olmayan deyimler şunlardır:

“*Bitta qo ‘yni nazarlari ilmaydi!*” (Qahhor, 2019: 12).

“Bir koyunu küçümsüyor musun?”

Özbek Türkçesindeki “nazarga ilmaslik” deyimi, “küçümse-” anlamına gelen ve Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmayan bir deyimdir.

“*Endi Unsinni tilab olish uchun biron so ‘z aytishga hech kim, hatto go ‘ristondan uning o ‘ligi kelishiga ko ‘zi yetib, ichida faryod chekayotgan Nodirmohbegim ham jur ‘at qilolmay qoldi*” (Qahhor, 2019: 14).

“Şimdi Unsin’i isteyip almak için bir söz söylemeye hiç kimse, hatta mezarlıktan onun ölüsünün geleceğine inanıp, içinden feryat eden Nadirmahbegim de cüret edemedi.”

Hikâyede yer alan bu cümledeki “ko ‘zi yet-” deyimi de “inan-” anlamına gelen ve Türkiye Türkçesinde karşılığı olmayan bir diğer deyimdir.

3. Anlam Açısından Türkiye Türkçesinde Karşılığı Olan Farklı Deyimler

Abdulla Kahhar’ın hikâyelerinde geçen ve Türkiye Türkçesinde aynı manaya karşılık gelen farklı deyimler şunlardır:

“*Haqiqatan, bunday kechalarda go ‘riston esiga tushgan har qanday odam, ayniqsa, dodxoh singari payg ‘ambar yoshidan oshib, kafanligini sandiqqa solib qo ‘ygan kishi o ‘lishdan ham ko ‘ra go ‘ristonda yotishini o ‘ylaganida tiligacha sovuq ter chiqaradi*” (Qahhor, 2019: 10).

“Gerçekten, böyle gecelerde mezarlık aklına gelen her bir insan, özellikle, mübaşir gibi peygamberin yaşını aşmış, bir ayağı çukurda olan kişi ölümden daha ziyade kabristanda yatmayı düşündüğü zaman soğuk ter döktü.”

Yukarıdaki cümlede aynı manaya gelen farklı bir deyim olarak “kafanligini sandiqqa sol-“ deyimi kullanılmıştır. Bu deyim Türkiye Türkçesindeki “bir ayağı çukurda ol-” deyimini karşılamaktadır. Özbek Türkçesindeki “tiligacha sovuq ter chiqar-” deyimine ise Türkiye Türkçesindeki “soğuk ter dök-” deyimi mukabil olarak görülmüştür.

“*Gapdan gap chiqib, Nodirmohbegim bir voqeani aytib berdi*” (Qahhor, 2019: 11).

“Söz sözü açıp Nadirmahbegim bir vakayı anlatıverdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen Özbek Türkçesindeki “gapdan gap chiq-” deyimini aynı manaya gelen Türkiye Türkçesindeki “söz sözü aç-” deyimini karşılamıştır.

“*Dodxoh g’ashi kelib, Unsinni masxara qildi*” (Qahhor, 2019: 12).

“Mübaşirin asabı bozulub, Unsin’i maskara etti.”

Hikâyede yer alan bu cümlede Özbekçedeki “g’ashi kel-” deyimini, Türkçedeki “asabı bozul-” deyiminin mukabili olarak yer almıştır.

“*Tildan qoldingmi?*” (Qahhor, 2019: 12).

“Dilsiz mi oldun?”

Yukarıda geçen “tildan qol-” deyimini, Türkçede “dili tutul-” deyimini kullanılır.

“*Dodxohning dami ichiga tushib ketdi*” (Qahhor, 2019: 14).

“Mübaşirin nefesi tıkanı.”

Özbek Türkçesindeki “dami ichiga tushib ketdi” deyimini, Türkiye Türkçesinde “nefesi tıkan-” deyimini karşılamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmadaki deyimlerde fiillerin diğer yardımcı kelimelerle birlikte yeni anlamlar kazandırılarak kullanıldığı görülmüştür. Metnin içinde geçen deyimler metnin daha iyi bir şekilde anlaşılmasını mümkün kılmıştır. Bundan dolayı bu çalışmadaki deyimler, geçtiği cümlelerle birlikte gösterilmiştir.

Abdulla Kahhar’ın çoğunlukla insanların psikolojik durumlarıyla ilgili olarak deyimleri seçtiği ve hikâyelerinde kullandığı söylenebilir. Özellikle de korkuyla ilgili deyimlerin sıklıkla yer aldığı görülür. Yazarın esas amacı, iki veya üç cümleyle anlatması gereken durumu bir deyimle anlatıp hikâyesinin kısa ve özlü olmasını sağlamaktır. Bu şekilde kelime tasarrufu yapıp anlatımdaki akıcılık sağlanmıştır. Hikâyedeki deyimler bazı yerlerde benzetme yoluyla oluşturulmuştur.

Abdulla Kahhar’ın hikâyelerinde geçen deyimler Özbekçe olarak verildikten sonra da konuya ilişkin cümlelerin Türkçeye aktarımı yapılmıştır. Daha sonra deyimler, “Türkçede Karşılığı Olan Deyimler”, “Türkiye Türkçede Karşılığı Olmayan Deyimler” ve “Türkiye Türkçesinde Aynı Manaya Karşılık Gelen Farklı Deyimler” olmak üzere üç başlıkta tasnif edilmiştir.

Ortak geçmiş ve söz dizimsel benzerlikten dolayı Özbek Türkçesinde farklılık arz eden deyimler pek fazla değildir. Bu sebeple Türkçede karşılığı olmayan deyimlerin oranının, Türkçede karşılık bulunduğu deyimlere göre çok daha az olduğu sonucuna ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Gencan, N. G. vd. *Yazın Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, D. *Metin Bilgisi*, İstanbul, Multilingual Yayınları, 2000.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Perşembe Kitapları.
- Komisyon. (2019). *Türkçe Sözlük*. (11. Bs.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Qahhor, A. (2019). *Bemor*, Toshkent: Adabiyot Uchqunlari.
- Qahhor, A. (2019). *Dahshat*, Toshkent: Adabiyot Uchqunlari.
- Qahhor, A. (2021). *Ming Bir Jon*, Toshkent: Global Books.
- Qahhor, A. (2021). *O'tmishdan Ertaklar*, Toshkent: Global Books.
- Qahhor, A. (2021). *Sarob*, Toshkent: Global Books.
- Qahhor, A. (2021). *Sinchalak*, Toshkent: Global Books.
- Saimaiti, B. *Uygur Atasözleri ve Deyimler B, P, T, C Maddeleri: Metin – Çeviri – Açıklama*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Onaylanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.
- Тураева, З. Я. (1986). *Лингвистика текста*, Москва, Просвещение,
- Горшков, А. И. (2001). *Русская стилистика*, Москва, Астрель – АСТ,
- Ҳотамов Н., Саримсоқов, Б. (1983). *Адабиётшунослик терминларининг русча - ўзбекча изоҳли лугати*, Тошкент, Ўқитувчи.

AZİM SUYUN'UN ŞİİRLERİNE TEMATİK YAKLAŞIM

Arş. Gör. Tuğba YILMAZ¹

ÖZET

Özbekistan'ın Semerkant iline bağlı Nakurt Köyü'nde, 22 Şubat 1948 tarihinde dünyaya gelen Azim Suyun; Özbek Edebiyatı'nda hikâye, tiyatro, destan, şiir ve tercüme türlerinde verdiği eserlerle önemli bir yere sahip sanatkârdır. Bunun yanı sıra şairin; şiir, sanat ile sanatkâr hakkında yazdığı pek çok makale, deneme ve röportajları da mevcuttur. O, hem Sovyet devrinin hem de Bağımsızlık döneminin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Azim Suyun yaşadığı devrin sorunlarına kayıtsız kalmayıp, mevcut sıkıntıları ve bizzat şahit olduğu olayları eserlerinde anlatmıştır. Aynı zamanda şair, Özbekistan'ın kadim şehirlerini anlatırken tarihî önemine değindikten sonra yaşadığı coğrafyanın eşsiz güzelliklerine de dikkat çekmiştir. 1978-2020 yılları arasında Azim Suyun'un; aşk, tabiat, aile, vatan, millet, bağımsızlık, dil, din, iyilik, felsefe, tarihî ve edebî şahsiyetler, şair ve şiir, tenkit vb. pek çok konuda yazdığı eserleriyle ön plana çıkmıştır. “Mening Osmonim” (1978), “Zarb” (1979), “Zamin Taqdiri” (1981), “Hayolot” (1984), “Ziyo Yo‘li” (1986), “Javzo” (1987), “Olis Tonglar” (1989), “Kuyganim-Suyganim” (1992), “Sarbadorlar” (1994), “Qora Ko‘zing Sening” (1994), “Saylanma” (1997) “O‘zlik” (1999) adlı çok sayıda eseri yayımlanmıştır.

Azim Suyun'un eserlerinin başarısı Özbekistan'ın sınırlarını aşmıştır. Bu yüzden de onun şiirleri İngilizce, Rusça, Arapça, Tacikçe, Karakalpak Türkçesi, Tuva Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi vb. pek çok dile çevrilmiştir. Bu çalışmada Azim Suyun'un şiirlerinde en çok ele aldığı konulara değinildikten sonra eserleri tematik olarak incelenecektir. “Vatan ve Millet İle İlgili Şiirler”, “Tabiat İle İlgili Şiirler”, Şair ve Şiir İle İlgili Şiirler”, “Aşk Şiirleri” ve “Dinî Konularda Şiirler” olmak üzere beş başlıkta tasnif edilecektir. Bu yönüyle de şairin şiirlerinin estetik gücü ve şiirsel özellikleri üzerinde durularak onun eserlerinin Türkiye'de tanıtılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özbek Edebiyatı, Azim Suyun, şiir, şair, tema.

THEMATIC APPROACH TO AZİM SUYUN'S POEMS

ABSTRACT

Azim Suyun was born on February 22, 1948 in Nakurt Village of Samarkand; he is an artist who has an important place in Uzbek Literature with his works in the genres of story, theatre, epic, poetry and translation. In addition to this, the poet; there are also many articles,

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, ORCID ID: <https://orcid.org/Orcid:0000-0002-2715-1461>

essays and interviews he wrote about poetry, art and the artist. He is one of the leading figures of both the Soviet era and the Independence era. Azim Suyun did not remain indifferent to the problems of the period in which he lived, and he described the current troubles and the events he personally witnessed in his works. At the same time, the poet, while describing the ancient cities of Uzbekistan, after mentioning its historical importance, also drew attention to the unique beauties of the geography he lived in. Between 1978-2020, the artist named Azim Suyun; he has come to the fore with his works written on many subjects such as love, nature, family, homeland, nation, independence, language, religion, goodness, philosophy, historical and literary figures, poets and poetry, criticism. Numerous works of the poet named “Mening Osmonim” (1978), “Zarb” (1979), “Zamin Taqdiri” (1981), “Hayolot” (1984), “Ziyo Yo‘li” (1986), “Javzo” (1987), “Olis Tonglar” (1989), “Kuyganim-Suyganim” (1992), “Sarbadorlar” (1994), “Qora Ko‘zing Sening” (1994), “Saylanma” (1997) “O‘zlik” (1999) have been published.

The success of Azim Suyun’s works has exceeded the borders of Uzbekistan. Therefore, his poems have been translated into many languages such as English, Russian, Arabic, Tajik, Karakalpak Turkish, Tuvan Turkish, Azerbaijan Turkish, Turkey Turkish, Turkmen Turkish, Kazakh Turkish, Kyrgyz Turkish. In this study, Azim Suyun’s works will be examined thematically after mentioning the subjects he mostly deals with in his poems. It will be classified under five headings as “Poems Related to Homeland and Nation”, “Poems Related to Nature”, “Poems Related to Poet and Poetry”, “Love Poems”, “Poems Written on Religious Subjects”. In this respect, it is aimed to introduce his works in Turkey by emphasizing the aesthetic power and poetic features of the poet’s poems.

Keywords: Uzbek Literature, Azim Suyun, poetry, poet, theme.

GİRİŞ

Azim Suyun; Özbek Edebiyatı’nda hikâye, tiyatro, destan, şiir ve tercüme türlerinde verdiği eserlerle önemli bir yere sahiptir. Şiirlerini sade bir dille yazan Azim Suyun’un eserleri pek çok dile çevrildiği için çok sayıda ülkede yayımlanmıştır.

Pek çok şair ve yazar; Azim Suyun’un edebî kişiliği, sanatı hakkında görüşlerini beyan etmiştir. Bu bağlamda Sultanmurat Âlim’in ifadesine göre; “Azim Suyun’un şiirlerinde Azim Suyun’un şiirlerinde halk samimiyeti, açıklığı, sadeliği, okuyucuyu cezbeden çekicilikleri vardır. Şair, çok dokunaklı, yürekte gelen düşünceleri sade bir dille ifade eder. Bu nedenle, yazıları kolayca gönle nakşeder” (Olim, 2022: 118). Kazakbay Yoldaşev ise bu konuda şunları söyler: “Azim Suyun’un eserlerinin şiirsel dili ilk bakışta sade görünür. Ancak dikkat edildiğinde, üslup yapısının karmaşık olduğu anlaşılır. Şiir dilinde betimleme ve imgeleme yöntemleri uyumludur” (Yo‘ldoshev, 2022: 133).

Bu çalışmada Azim Suyun’un şiirlerinde en çok işlediği konulara değinildikten sonra eserleri tematik olarak incelenmiştir. Bu bağlamda şiirleri “Vatan ve Millet İle İlgili Şiirler”,

“Tabiat İle İlgili Şiirler”, Şair ve Şiir İle İlgili Şiirler”, “Aşk Şiirleri” ve “Dinî Konularda Şiirler” olmak üzere beş başlıkta tasnif edilmiştir.

1. Vatan ve Millet İle İlgili Şiirler

Vatan ve millet sevgisi Azim Suyun’un şiirlerinde en çok işlediği temalardan biridir. Ülkesini ve halkını seven şair, eserlerinde bayrak, dil, bağımsızlık, vatan ve millet konularını sıklıkla ele almıştır.

*“To ‘kis emas, neki mavjuddir,
to ‘kis baxt ham yo ‘qdir jahonda.
Faqat Vatan to ‘kis vujuddir,
baxt ham to ‘kis ota makonda!
Bu Vatanni sevmay bo ‘lurmi?”* (Suyun, 2020: 6).

“Bu Vatanni Sevmay Bo‘lurmi?” (Bu Vatanı Sevmeden Olur Mu?) adlı şiirinde Azim Suyun; insanın talihi mükemmel değildir, ancak vatanında yaşayabildiğinde bahtının da harikulade olabileceğini vurgulamıştır.

*“Ko ‘rdim kimsalarni - boyu badavlat,
Ko ‘rdim mahobatin, ko ‘rdim – basavlat,
Ularda nima yo ‘q? Vatan yo ‘q faqat!
Vatan! Ont ichmayman, qasam ichmayman,
Lekin ikki dunyo sendan kechmayman!”* (Suyun, 2009: 26).

“Vatan” adlı şiirinde de A. Suyun, vatanın önemine dikkat çekmiştir. O, vatanı olmayan nice zengin insanların aslında fakir ve zavallı olduklarını vurgulamıştır.

*“Na-da Bishkek, na Buxoro u,
Na Hirot, Marv na Istanbuldir.*

Yolg'iz yara, yolg'iz davo u,

Butundir Turonyurt, butundir” (Suyun, 1999: 77).

“Turonyurt” (Turanyurt) adlı şiirinde şair; Kırgız, Kazak, Özbek boylarının aslında Türk olduğunu ve aynı kökten geldiğini belirtmiştir. Birlik ve beraberliğin sağlamanın bütün Türkler için tek çıkar yol olduğunu vurgulamıştır. Turan yurdunun birleştirici ve bütünleştirici olduğunu ifade etmiştir.

2. Şair ve Şiir İle İlgili Şiirler

Azim Suyun şairlik mesleğine ve şiir sanatına değer veren bir sanatkâr olduğu için pek çok şiirinde de şairlerin ve şiirin önemine değinmiştir. Konuya ilişkin şiirleri şunlardır:

“Rohatidan azob chekar,

Azobidan rohatda.

Birov: “Bu kim?” deb so'rsa gar,

Shoir, derdim, albatta!” (Suyun, 1997: 14).

“Shoir” (Şair) adlı şiirinde sanatkâr; *rahat* ve *azap* kavramlarını nöbetleşe kullanarak bir anlatım ahengi yakalamaya çalışmıştır. “Şair kimdir?” sorusuna cevap ararken yorumcu bakış açısıyla ve sözde soru cümlesiyle düşüncesini güçlendirmek istemiştir. Şair olmanın aslında halkın derdiyle dertlenmek olduğunu dile getirmiştir. Topluma duyarsız kalmanın vicdan azabı oluşturduğuna dikkat çeken şair, insanların derdine çare olmanın asıl rahatlık olduğunu belirtmiştir.

“Dostoyevskiy yozuvchi emas, Dostoyevskiy shoir!”

Mening sirdoshim u, mening mungdoshim!

«Dunyoni go'zallik omon saqlar».

Men yozib qo'ydim yoniga:

«Dunyoni muhabbat omon saqlar!»

Go'zallik va muhabbat – qo'shmag'iz!

Egizak!

Va tag'in yozaman: «Dunyoni she'r omon saqlar!»

Ha, ZAMINNI-i-i

Sizning she'ringiz va mening she'rim omon

saqlar!

Jahon shoirlari!

Quchoqqa olaylik KURRAI ARZNI –

ZAMINNI!

ZAMINNI!

ZAMINNI!” (Suyun, 2020: 53).

“Jahon Shoirlariga” (Cihan Şairlerine) adlı şiirinde Azim Suyun; görsel şiir tekniğinden faydalanarak cihan şairlerine dikkat çekmiştir. Dostoyevski'nin sadece yazarlık değil şairlik yönüne de dikkat çekmiştir. Modern dönemdeki şairleri de dünyaya ve insanlara kucak açması için teşvik etmiştir.

3. Dinî Konular İle İlgili Şiirler

Azim Suyun'un şiirlerinde en çok işlenen konulardan biri de dinî temalardır. Dinî hassasiyetleri, Allah'a olan sevgisini ve inancını şiirlerinde sık sık dile getirmiştir.

“Kechagi yashil yaproq bugun sariq,

bugun xazon,

Kecagi tar dovuchcha bugun xandon,

bugun larzon,

Kechagi oq oqibat bugun sarson,

bugun arzon,

Bilsa bilgay bani bani odam, bilmasa

Olloh bilur” (Suyun, 1999: 441).

“Olloh Bilur” (Allah Bilir) adlı şiirinde A. Suyun; dünyadaki her şeyin fâni olduğunu vurgulamıştır. Bugün yeşil yaprağın bile yarın hazan olduğu bir dünyada beşeriyetin de gelip geçici olduğunu ve kendisini de yalnız Allah’ın anlayacağını belirtmiştir.

“Anlamay sirli tilin,

Na tilin, oshiq dilin,

To ‘sdim oqar suv yo ‘lni,

Istig‘for, istig‘for” (Suyun, 1997: 407).

“İstig‘for” (İstiğfar) adlı şiirde şair; karşı tarafın muhtelif sırlara vakıf ve sırlı bir gönlün muhatabı olduğunu çok geç fark ettiği için nedamet duyguları içerisinde kalemine sarılmıştır. Âşık gönlünün coşkunu bir nehir gibi çağladığına atıfta bulunarak pişmanlığını istiğfar sözcüğüne gizlemiştir.

4. Tabiat İle İlgili Şiirler

Azim Suyun doğayı çok seven bir sanatkâr olarak tabiat konusunu şiirlerinin çoğunda işlemiştir. Özbekistan’ın her mevsimde ayrı bir güzellikte oluşuna yapıtlarında değinmiştir. Tabiatla ilgili şiirleri şunlardır:

“Tun qo ‘ynidir uning maskani,

Bir sirdoshi yulduzlar xolos.

Odamlardan yiroq deb uni,

Behudaga ayblamangiz, bas.

Tiriklikning yarmini olgan –

Zulmat aro sayrar va uchar.

Oppoq tongni u sevib qolgan,

Uning vaslin deb tunni ichar...” (Suyun, 1987: 27).

“Tun Qushi” (Gece Kuşu) adlı şiirinde Azim Suyun; gece kuşunun ötüşü ve uçuşuyla geceyi şenlendirdiğine dikkat çekmiştir. Gece karanlığının kasvetinin bu kuşun varlığıyla kısaldığını ve aydınlık seher vaktine ulaşıldığını ifade etmiştir.

“*Chaqmoqlar chaqquday bo’lsa mabodo,
 Sen aslo dahshatga tushma, jonginam.
 Bahorga o’zga baxt bormi dunyoda,
 Chaqmoqlar qarsillab chaqqanidan ham?
 Giyohlar, kurtaklar ochmoqda jamol,
 Olam to’lab borar yashil navoga.
 Yoningga yelurman shu bahor misol,
 Men bu dam sig’masdan ulkan dunyoga!*” (Suyun, 1987: 34).

“Bahor” (Bahar) adlı şiirinde A. Suyun sevdiği kişiye; bahar mevsiminde şimşekler çaksa da korkmaması gerektiğini belirtmiştir. Sanatkâr, kaynağını doğadan alan bir aktarımla “Bahar en büyük mutluluk kaynağıdır” metaforundan yararlanmıştır. Çünkü baharın gelmesini şair, en büyük mutluluk sebebi olarak görmüştür. Bu mevsimde tabiatın yeniden canlandığından dolayı mutluluktan havalara uçtuğunu vurgulamıştır.

5. Aşk Şiirleri

Azim Suyun yazdığı çok sayıda şiirinde de aşk temasına yer vermiştir. Konuya ilişkin şiirleri şunlardır:

“*Bu qalbimga o’rtanishlaring
 Endi zarra sololmas shafqat.
 Sening barcha pushaymonlaring
 Mening uchun buyuk mukofot.
 Chekil nari dargohimdan sen,
 Ko’z yoshlar ham behuda, sanam.
 Ko’p ko’rganman bu ko’zlarda men
 Ermaktalab kulgularni ham!*” (Suyun, 1987: 24).

“Bu Qalbinga O‘rtanishlaring...” (Bu Kalbimi Yakışların...) adlı şiirde dergâh olarak kabul ettiği gönül sesini dinleyen şair, yaşanmışlıkları özetlerken karşı tarafın mahcup ve pişman olduğunu şairane bir üslupla dile getirmiştir. Daha önce bu ilişkiden yüreği yandığında olsa gerek üzölmek şöyle dursun pişmanlık gözyaşlarını kendisi için mükâfat olarak addetmiştir.

*“Ko ‘pdan buyon izlardim seni,
Ko ‘pdan buyon o ‘ylarim eding
Va nihoyat, bilmam, qay kuni,
Ko ‘zlarimga nogoh duch kelding.
Tillo topib olgan quldayin
Men o ‘zimni yo ‘qotdim tamom.
Lekin mutloq parvo qilmayin,
O ‘tib ketding yonimdan shu on,
Shu on birdan ingradi qalbim,
O ‘q yeganday sargashta ohu.
İlk martaba bol deb kutganim,
Chiqib qoldi banogoh og ‘u!”* (Suyun, 1987: 36).

“Sevgi” adlı şiirinde şair, uzun süreden beri görmediği sevgilisiyle karşılaşınca altın bulmuş fakir gibi sevindiğini belirtmiştir. Ancak sevgili, şaire yüz vermeyince söz konusu sevinç bu kez yerini serseri bir okun teğet geçmesine bırakmıştır. Mental süreçte tezat sanatından yararlanılarak kavuşmak bal, ayrılık ise zehir ile somutlaştırılmıştır.

SONUÇ

Muhtelif konularda şiirler yazan ve farklı türde eserler veren Azim Suyun, yüksek tarih bilinciyle gelişen, millî ve manevi değerlere sahip çıkacak nesillerin yetişmesi için büyük çaba sarf etmiştir.

Şiirlerinden anlaşılacağı üzere şairi bütün boyutlarıyla kavramak için çok yönlü okumalara ihtiyaç vardır. Genel itibarıyla eserlerinde sade bir üslubu benimsemiş olsa da kullandığı imgeler ve derin anlamlar çözümlendiğinde kaleminin gücü daha iyi anlaşılır.

Çalışmada, en çok işlediği temalar ele alınmıştır. Bu bakımdan işlediği konular şöyle sıralanabilir: “Vatan ve Millet İle İlgili Şiirler”, “Tabiat İle İlgili Şiirler”, Şair ve Şiir İle İlgili Şiirler”, “Aşk Şiirleri” ve “Dinî Konularda Şiirler”.

Sonuç olarak, bahsi geçen temalarda yazdığı şiirler hem üslup hem muhteva özellikleri açısından kısmen değerlendirilmiştir. Dolayısıyla şairin şiirlerinin estetik gücüne ve kavramların anlam dünyasına kapı aralanmak istenmiş, Türkiye’de tanıtılması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

Meliboyev, A. (2022). *She’rlari O’ziga O’xshagan Shoir*, Toshkent: Ijod Nashr Nashriyoti.

Olim, S. (2022). “Hey, Bo‘m-bo‘sh Qolmasin Bu Qadim Maydon...”, *She’rlari O’ziga O’xshagan Shoir*, Toshkent: Ijod Nashr Nashriyoti, 118-119.

Suyun, A. (1987). *Jazvo, She’rlar*, Toshkent: G‘afur G‘ulom Nomidagi Adabiyot va San’at Nashriyoti.

Suyun, A. (2020). *Men Yerlikman, She’rlar va Doston*, Toshkent: Adabiyot Nashriyoti.

Suyun, A. (2009). *Muhabbat Hayratlari (She’rlar, Nasriy Qayirmalar va Doston)*, Toshkent: Sharq Nashriyot-Matbaa Aksiyadorlik Kompaniyasi Bosh Tahririyati.

Suyun, A. (1999). *O’zlik, Maqolalar, Suhbatlar, She’rlar, Hikoyalar, Tarjimalar*, Toshkent: Sharq Nashriyot-Matbaa Aksiyadorlik Kompaniyasi Bosh Tahririyati.

Suyun, A. (1994). *Sarbadorlar (She’rlar va Dramatik Doston)*, Toshkent: Cho‘lpon Nashriyoti.

Suyun, A. (1984). *Xayolot, She’rlar*, Toshkent: G‘afur G‘ulom Nomidagi Adabiyot va San’at Nashriyoti.

Suyun, A. (2007). *Vatan Fasllari, She’rlar va Doston*, Toshkent: Alisher Navoiy Nomidagi O‘zbekiston Milliy Kutubxonasi Nashriyoti.

Yo‘ldoshev, Q. (2022). “Hey, Bo‘m-bo‘sh Qolmasin Bu Qadim Maydon...”, *She’rlari O’ziga O’xshagan Shoir*, Toshkent: Ijod Nashr Nashriyoti, 130-134.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

İnternet: <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/azim-suyun-sheerlar-ibrohim-gafurov-jim-jim-bulut-ichidan-chaqin.html> Erişim Tarihi: [13.10.2022]

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENEN GÜRCÜ ÖĞRENCİLERİN ANA DİLİNDEKİ VE TÜRK DİLİNDEKİ YAZILI ANLATIMLARINDA DÜŞÜNCEYİ GELİŞTİRME YOLLARINI KULLANMA DURUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI¹

Yusuf UYAR², Tamari GUCHMAZASHVILI³

² Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, 0000-00024389-5735

³ Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 0000-0002-5849-6534

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Gürcistan’da yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Gürcü Türkoloji Bölümü öğrencilerinin Gürcüce ve Türkçe yazılı performanslarında düşünceyi geliştirme yollarını (tanımlama, karşılaştırma, örnek verme, benzetme, sayısal veriler ve alıntı yapma) kullanma durumlarının karşılaştırılmasıdır. Araştırmanın modeli nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2020-2021 eğitim öğretim yılında bahar döneminde Gürcistan’daki İlia Devlet Üniversitesi, Gürcistan Üniversitesi, İvane Cavakhişvili Devlet Üniversitesi, Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi ve Shota Rustaveli Devlet Üniversitesinin Türkoloji bölümlerinde öğrenim gören; yazma becerisinde veri toplamak için yeterli düzeye (B1) ulaşmış; 3. ve 4. sınıfta eğitim gören 35 öğrenci oluşturmuştur. Belirtilen dönemde çalışmanın yürütüldüğü üniversitelerdeki tüm öğrencilere ulaşılmış, bu öğrencilerden çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrenciler ile çalışılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcıların demografik özellikleri hakkında bilgi toplamak için hazırlanan bilgi toplama formu ve öğrencilerin aralarından seçim yapabilecekleri üç yazma konusunu içeren yazılı anlatım görevleri kullanılmıştır. Veriler öğrencilerin kendilerine verilen üç konudan herhangi birini seçerek hem ana dillerinde (Gürcüce) hem de Türkçe yazdıkları kompozisyonlardan elde edilmiştir. Veri analizinde önce katılımcılar tarafından üretilen yazılı anlatım ürünleri kullanılan düşünceyi geliştirme yolları açısından fişlemiş daha sonra yüzde frekans değerleri hesaplanmıştır. Yazılı anlatımlardan elde edilen bulgular yüzde, frekans ve ortalama şeklinde verilmiştir. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin Gürcüce yazılı anlatımlarında düşünceyi geliştirme yollarından tanımlamayı %0,34; karşılaştırmayı %1; örnek vermeyi %3,37; benzetmeyi %0,08; sayısal veriler kullanmayı %0,54; alıntı yapmayı %0,17 oranında kullandıkları; Türkçe yazılı anlatımlarında ise düşünceyi geliştirme yollarından tanımlamayı %0,14; karşılaştırmayı %0,74; örnek vermeyi %2,71; benzetmeyi %0,08; sayısal veriler kullanmayı %0,48; alıntı yapmayı %0,02 oranında kullandıklarını tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yazma becerisi, düşünceyi geliştirme yolları, Gürcistan’da Türkçe öğretimi.

¹ Bu çalışma birinci yazar danışmanlığında ikinci yazar tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinin verilerinin bir bölümü kullanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Yabancı dil eğitimi pek çok kişi için oldukça zorlu bir süreçtir çünkü dilin başarılı bir şekilde edinimi, öğrenilen dilin yanında verilen eğitimin niteliğine, öğrenen kişinin bilişsel yeterliklerine, yaşına, cinsiyetine, motivasyon ve kaygı düzeyi gibi bazı psikolojik faktörlere ve hatta dil eğitimi alan kişinin ana dilindeki deneyim ve birikimine bağlıdır [21]. Dolayısıyla dil öğrenme sürecinin birçok değişkenin farklı düzeylerde rol aldığı karmaşık bir süreç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır [19]. Bu değişkenlere bağlı olarak algılanan zorluk düzeyi ve öğrenmeye ayrılan zaman değişmekle birlikte hemen her dilde dilin mantığını kavramak, yapısını çözümlenmek ve dil bilgisi kurallarını öğrenmek ve bunları tüm dil becerilerinin kullanımına yansıtmak başlı başına bir süreç ve emek gerektirir.

Yazma becerisi açısından yabancı dil eğitimine bakıldığında ise diğer üretici beceri olan konuşmadan farklı olarak standart dilin dışına çıkmama, yazım ve noktalama kurallarına riayet etme, anlatılmak istenen farklı yazı türlerinin kendine has kurallarına uygun olarak sunma gibi ek zorluklar da ortaya çıkmaktadır [12]. Bütün bu zorluklar genel olarak yabancı dil eğitiminde [3, 4, 6, 10, 16] özelde de yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde yazma becerisinin [2, 11, 24] daha zor gelişen bir alan hâline gelmesine etki etmektedir.

Yabancı bir dilde yazma sadece kelimelerin imlaya uygun hatasız yazılmasıyla, yazım ve noktalama işaretlerinin doğru kullanılmasıyla ve cümlelerin dil bilgisel açıdan doğru kurulmasıyla başarıya ulaşmamaktadır [25]. Yazının bu mekanik özelliklerinin yanında metinde tam olarak ne anlatıldığı, verilmek istenen mesajın yeterince işlenip işlenmediği ve içeriğin nasıl organize edildiği de önemli bir gösterge kabul edilmektedir. Özellikle düşüncelerin etkili bir şekilde geliştirilememesi, olgunlaştırılmaması, yeterince desteklenememesi ve hatta düşüncelerin ve metinlerin yarım bırakılması yabancı dil öğretiminde yazma becerisinde karşılaşılan sorunlar arasındadır [2, 15, 24]. Aslında yabancı dil öğrenenlerden beklenen yazarken düşüncelerini muhataplarının anlamasını kolaylaştıracak örnek ve açıklamalarla desteklemeleri, gerek duyulduğunda okuyanı ikna edecek kanıtlar sunmaları, bir durum veya düşüncenin diğerinden farkını veya üstünlüğünü netleştirmek için karşılaştırmalar yapmaları, kimi durumlarda alan uzmanlarının görüşleriyle düşünceleri desteklemeleri; kısaca vermek istedikleri mesajı olgunlaştıracak şekilde düşüncüyü geliştirme yollarını kullanmalarıdır.

Alan yazında sıklıkla üzerinde durulan ve araştırmalarda üzerinde durulan düşüncüyü geliştirme yolları ise tanımlama, örnekleme, benzetme, karşılaştırma, alıntı yapma, sayısal verilerden yararlanmadır. Ana hatlarıyla *tanımlama*, bir kavram veya terimin anlam yahut özelliklerini kısa ve öz olarak açıklama; *karşılaştırma*, ele alınan iki durum, varlık ya da olayın benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyma; *örnekleme*, ele alınan düşüncüyü veya özellikleri bünyesinde barındıran somutlayan durumlardan yararlanma; *sayısal verilerden yararlanma*, el ele alınan düşüncüyü destekleyen güvenilir niceliksel bilgileri kullanma; *benzetme*, bir varlık, durum veya düşüncenin belirli bir özelliğini anlatabilmek için ilgili özelliği daha belirgin şekilde yansıtan bir başka durum, varlık veya düşüncüyü aktarma amacıyla kullanma; *alıntı yapma*, ortaya konan fikir hakkında uzman olduğu bilinen güvenilir bir kişinin düşüncelerine ilgili kişiyi de anarak kendi anlatımında yer verme şeklinde ifade edilebilir [7, 17, 20].

Yazılı anlatım da kullanılması beklenen düşüncüyü geliştirme yolları ve bunların metnin içeriğini olan katkıları özellikle ana dili eğitiminde daha önce çeşitli araştırmalarda ele

alınmıştır [5, 13, 23, 26, 28]. Bununla birlikte yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde düşünceyi geliştirme yollarının yazılı anlatımda kullanım durumları hakkında yapılan çalışmaların çok sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerin yazılı anlatımlarında düşünceyi geliştirme yollarını ne düzeyde kullandıklarını belirlemeye yönelik araştırmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu amaçla alandaki bu eksikleri yönelik bir araştırma yapılması düşünülmüştür. Diğer taraftan uluslararası alan yazın incelendiğinde ise yabancı dil eğitiminde yazılı anlatımın içeriğini geliştirmeye yönelik uygulama ve düzenlemelerin çoğunun aslında bireylerin ana dilindeki düşünme ve yazma becerilerinin gelişimi ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir [4, 14, 22, 29]. Cummins [9] tarafından 1980’de ortaya konan Dilsel Bağımlılık Hipotezi’ne dayandırılan bu görüşe göre bireylerin kendi ana dillerinde sahip oldukları beceriler yeni öğrendikleri dile transfer edilmektedir [27, 30]. Yani kendi ana dilinde belirli bir düzeye erişmeyen bireyin hedef dilde de becerileri sınırlı kalmaktadır. Diğer taraftan bu durum verilen dil eğitiminin hedef dilde ifade becerisini yeterli düzeyde geliştirmesi durumunda bireylerin öğrendikleri yabancı dilde de ana dillerindeki kabiliyetleri nispetinde başarılı anlatımlar yapabileceği şeklinde yorumlanabilmektedir. Buna bağlı olarak yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerin yazılı anlatımlarında düşünceyi geliştirme yollarını kullanım durumları değerlendirirken ana dillerindeki durumu da göz önünde bulundurmanın daha gerçekçi yorumlar yapmanın önünü açacağı söylenebilir. Ayrıca her iki dildeki kullanım düzeyleri dolaylı olarak da olsa verilen dil eğitiminin niteliği hakkında da ip ucu verebilir. Bu bilgiler ışığında bu araştırmanın amacı “Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Gürcü Türkoloji bölümü öğrencilerinin iki dilde (Gürcüce ve Türkçe) yazdıkları metinlerde içeriği olgunlaştırma açısından önemli olan düşünceyi geliştirme yollarını (tanımlama, karşılaştırma, örnek verme, benzetme, sayısal veriler ve alıntı yapma) kullanma durumlarının karşılaştırılmalı olarak incelemek” olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına odaklanılmıştır.

1. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Gürcü Türkoloji bölümü öğrencileri Türkçe metinlerde düşünceyi geliştirme yollarını hangi düzeyde kullanmaktadır.
2. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Gürcü Türkoloji bölümü öğrencileri ana dillerinde (Gürcüce) yazdıkları metinlerde düşünceyi geliştirme yollarını hangi düzeyde kullanmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Gürcü öğrencilerin ana dilindeki ve Türk dilindeki yazılı anlatımlarında düşünceyi geliştirme yollarını kullanma durumlarının karşılaştırması amaçlayan bu çalışmanın modeli durum çalışması olmuştur. Nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması Creswell’e [8] göre araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 Eğitim Öğretim Yılında Bahar Döneminde Gürcistan’daki beş devlet üniversitesinin (İlia Devlet Üniversitesi, Gürcistan Üniversitesi ve Tiflis İvane Cavakhişvili Devlet Üniversitesi, Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi ve Shota

Rustaveli Devlet Üniversitesi) Türkoloji bölümlerinde öğrenim gören; yazma becerisinde veri toplamak için yeterli dil düzeyine (B1) ulaşmış olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 35 Gürcü 3. ve 4. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kişisel Bilgilerine İlişkin Dağılım

Değişken	f	%
Kadın	29	83
Erkek	6	17
3. Sınıf Öğrencisi	21	60
4. Sınıf Öğrencisi	14	40

Çizelge 1’de görüldüğü üzere araştırmaya gönüllü katılan öğrencilerin 29’u (%83) kadın, 6’sı (%17) erkektir. Katılımcıların sınıflara göre dağılımları incelendiğinde üçüncü sınıftan 21 (%60), dördüncü sınıftan 14 (%40) öğrenci bulunduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak yazma görevleri kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden kendilerine verilen üç konudan herhangi birini seçerek önce Türkçe metin yazmaları istenmiştir. Kısa bir süre sonra öğrencilere tekrar ulaşılmış ve aynı konuda kendi ana dillerinde (Gürcüce) bir metin daha oluşturmaları istenmiştir. Araştırmada kullanılacak konuları seçmeden önce hem Türkçe eğitimi uzmanlarından uzman görüşü alınmış hem de hedef grubun eğitim aldığı fakültede görev yapan öğretim üyeleri ile görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşleri sonrasında aşağıda verilen üç konunun araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir:

1. Gelecekle ilgili hedeflerinizi ve bu hedeflere ulaşmak için neler yaptığınızı ya da yapmayı düşündüğünüzü anlatan bir yazı yazınız.
დაწერეთ თემა თქვენი სამომავლო მიზნების შესახებ. რას აკეთებთ ან რის გაკეთებას აპირებთ ამ მიზნების მისაღწევად.
2. Uzaktan eğitimi ile örgün eğitimi faydaları ve farkları açısından karşılaştırınız. Siz hangisini tercih edersiniz? Neden?
შეადარეთ დისტანციური და ჩვეულებრივი განათლების მოდელი სარგებლისა და განსხვავებების თვალსაზრისით. რომელს ანიჭებთ უპირატესობას და რატომ?
3. Hobilerinizi anlatan bir yazı yazınız.
დაწერეთ თემა თქვენი ჰობის შესახებ.

Çizelge 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu (%77’si) 3. konuyu tercih etmiştir. Katılımcıların %14’ü 2. konuyu, %9’u ise 1. konuyu seçip yazı yazmıştır.

Çizelge 2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Konu Seçimlerine İlişkin Dağılım

Konular	f	%
1. Gelecekle ilgili hedeflerinizi ve bu hedeflere ulaşmak için neler yaptığınızı ya da yapmayı düşündüğünüzü anlatan bir yazı yazınız.	3	9

2.Uzaktan eğitimi ile örgün eğitimi faydaları ve farkları açısından karşılaştırmamız. Siz hangisini tercih edersiniz? Neden?	5	14
3.Hobilerinizi anlatan bir yazı yazınız.	27	77
Toplam	35	100

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Küresel salgın döneminde ve Gürcistan'da üniversiteler kapalı olup uzaktan eğitim verilmesi ve öğrencilerin farklı şehirlerde yaşaması sebebiyle araştırmacılarla öğrencilerin buluşmaları mümkün olmamıştır. Bu nedenle öğrencilerden verilen üç konudan herhangi birinin seçmesi, metinleri el yazılarıyla kâğıda yazmaları, sonra fotoğrafını çekip göndermeleri istenmiştir. Gürcüce yazılan bazı metinler de aynı şekilde elektronik ortamda toplanmıştır.

Toplanan verilerin analizinde önce katılımcılar tarafından hem Gürcü hem Türk dilinde üretilen yazılı anlatım ürünleri kullanılan düşünceyi geliştirme yolları açısından fişlemiş daha sonra yüzde frekans değerleri hesaplanmıştır.

Toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Veri analizinde önce katılımcılar tarafından Türkçe ve Gürcüce üretilen yazılı anlatım ürünlerinde kullanılan düşünceyi geliştirme yolları kodlanmıştır. Son aşamada ise her bir kodlama bir kullanım kabul edilmiş ve toplam kullanım sayıları Gürcüce ve Türkçe metinler için ayrı ayrı hesaplanmış, yüzde frekans değerleri ortaya konmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular sunulmuştur. Katılımcıların Türkçe ve Gürcüce yazılı anlatımlarında düşünceyi geliştirme yolları kullanma durumların karşılaştırmaya müsait bir şekilde bir arada verilmiştir.

3.1. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Tanımlamanın Kullanımına İlişkin Bulgular
Gürcüce ve Türkçe yazılı anlatımlarında düşünceyi geliştirme yollarından tanımlamanın kullanımına ilişkin bulgular Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Tanımlamanın Kullanım Durumu

Düşünceyi Geliştirme Yolu	Gürcüce		Türkçe		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Tanımlama	12	71	5	29	17	100

Çizelge 3'te görüldüğü üzere Gürcücede üretilmiş yazılı ürünlerde tanımlama %71; Türkçede ise %29 oranında kullanmışlardır. Katılımcıların aynı konularda yazdıkları Gürcüce ve Türkçe metinlerde tanımlamayı kullanma düzeyleri arasında %50'den fazla fark olması ise dikkat çekicidir. Bu durum katılımcıların soyut kavramları ana dillerinde kolaylıkla tanımlayabilirken Türkçede bunu yapamadıklarını, bir diğer ifade ile kendilerine verilen dil eğitiminin ana dillerindeki becerilerini sergileyebilecek kadar onlara Türkçe öğrenme imkânı sunmadığını göstermektedir. Katılımcıların metinlerindeki kullanım örnekleri şu şekildedir:

Hobi, boş zamanlarında istediği favori bir şeyi yapmak ve her şeyi parlak renklerde görmek için bir teşviktir. (Ö7)

Hobi, genellikle boş zamanlarında eğlenmek için yapılan düzenli bir aktivite olarak kabul edilir. (Ö23)

3.2. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Karşılaştırmanın Kullanımına İlişkin Bulgular
Katılımcıların Gürcüce ve Türkçe yazılı anlatımlarında düşünceyi geliştirme yollarından karşılaştırmayı kullanım durumuna ilişkin bulgular Çizelge 4'te verilmektedir.

Çizelge 4. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Karşılaştırmanın Kullanım Durumu

Düşünceyi Geliştirme Yolu	Gürcüce		Türkçe		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Karşılaştırma	35	57	26	43	61	100

Çizelge 4'te Gürcücede üretilmiş yazılı ürünlerde karşılaştırmanın %57; Türkçede ise %43 oranında kullanıldığı görülmektedir. İki dildeki kullanım oranları arasında çok yüksek düzeyde olmasa da belirgin bir farkın bulunduğu görülmektedir. Katılımcıların metinlerindeki kullanım örnekleri şu şekildedir:

Resim yapmak kadar dans etmek de benim için rahatlamanın bir yoludur. (Ö4)

Kazandığım deneyime rağmen, örgün eğitim modelinin uzaktan eğitime göre daha kaliteli olduğunu düşünüyorum. (Ö8)

Aşçılık kadar dans etmeyi de çocukluğumdan beri seviyorum. (Ö29)

Tabii ki örgün eğitimi uzaktan eğitimden daha faydalı ve kârlıdır. (Ö35)

3.3. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Örnek Vermenin Kullanımına İlişkin Bulgular
Gürcüce ve Türkçe yazılı anlatımlarda düşünceyi geliştirme yollarından örnek vermenin kullanımına ilişkin bilgiler Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Düşünceyi Geliştirme Yollarından Örnek Vermenin Kullanım Durumu

Düşünceyi Geliştirme Yolu	Gürcüce		Türkçe		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Örnek Verme	118	55	95	45	213	100

Katılımcılar Gürcüce üretilmiş yazılı ürünlerde örnek vermeyi 118 (%55) kez kullanmışlardır. Aynı konuda yazdıkları Türkçe metinlerde ise 95 (%45) kez örnek vermeye yer vermiştir. Örnek verme kullanım sıklığı açısından hem Gürcüce hem de Türkçe metinlerde en yüksek değere ulaşan düşünceyi geliştirme yoludur. Ayrıca iki dilde üretilen metinlerde kullanım oranları da birbirine yakın düzeydedir. Bu durum verilen eğitimin niteliği konusunda olumlu bir sonuç gibi görülebilir ancak unutulmamalıdır ki örnek vermede katılımcılar çoğunlukla gündelik yaşamlarından bilindik örnekleri sunmaktadır. Değerlendirme yaparken bu hususu göz ardı etmemek gerekmektedir. Katılımcıların örnek kullanımları şu şekildedir:

Örneğin hedefim lisede öğretmenlik yapmak ve bunun için çok çalışıyorum. (Ö6)

Örgün eğitim yöntemi gerektiren bazı teknik veya araştırma dersleri vardır. Örnek vermek gerekirse kimya, fizik, biyoloji, tıp, mühendislik ve diğerleri. (Ö15)

Örneğin günümüzde korona virüs nedeniyle dışarı çıkamıyoruz, her yer kapalı ve eğlenemiyoruz, güzel vakit geçiremiyoruz. (Ö17)

Benim zevk aldığım birçok hobim var. Örneğin: paraşütle atlama, yürüyüş, seyahat etmek – kamp yapmak, bu bana çok fazla enerji ve pozitiflik kazandıran küçük bir liste. (Ö23)

Örneğin uzaktan eğitim benim için kolay olmadı çünkü arkadaşlarımı ve hocalarımı görmüyorum ve bu beni strese sokuyor. (Ö25)

Benim için uzaktan eğitimin birçok dezavantajı var. Örneğin: Uzaktan eğitimde yeterince bilgi ve eğitim alamıyoruz. (Ö35)

3.4. Düşüncüyü Geliştirme Yollarından Benzetmenin Kullanımına İlişkin Bulgular

Gürcüce ve Türkçe yazılı anlatımlarda düşüncüyü geliştirme yollarından benzetmenin kullanımına ilişkin bulgular Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Düşüncüyü Geliştirme Yollarından Benzetmenin Kullanım Durumu

Düşüncüyü Geliştirme Yolu	Gürcüce		Türkçe		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Benzetme	3	50	3	50	6	100

Katılımcılar hem Gürcüce hem Türkçe metinlerde benzetmeyi eşit sayıda (%50 - %50) kullanmışlardır. Dolayısıyla Gürcücedeki ve Türkçedeki yazılarında düşüncüyü geliştirme yollarından benzetmenin kullanılmasına yönelik ortalamalar da eşit olmuştur. Bununla birlikte Gürcüce metinlerde benzetme en az kullanılan düşüncüyü geliştirme yolu olmuştur. Türkçe metinlerde ise en az kullanılan ikinci düşüncüyü geliştirme yoludur. Kullanım örnekleri ise şu şekildedir:

Bazen kendimi bir orman perisi gibi hissediyorum veya genel olarak doğanın bir parçası olarak düşünüyorum. (Ö9)

Dans ettiğim zaman kendimi dünyanın en mutlu insanı gibi hissediyorum. (Ö12)

3.5. Düşüncüyü Geliştirme Yollarından Sayısal Verilerin Kullanımına İlişkin Bulgular

Katılımcıların Gürcüce ve Türkçe yazılı anlatımlarında düşüncüyü geliştirme yollarından sayısal verilerin kullanımına yer verme durumlarına ilişkin bilgiler Çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Düşüncüyü Geliştirme Yollarından Sayısal Verilerin Kullanım Durumu

Düşüncüyü Geliştirme Yolu	Gürcüce		Türkçe		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Sayısal Veriler	19	53	17	47	36	100

Çizelge 7'den de anlaşıldığı üzere katılımcılar Gürcüce yazılı ürünlerde sayısal veriyi %53; Türkçede ise %47 oranında kullanmışlardır. Oranların birbirine yakın olduğu fakat kullanım sıklığının ise düşük seyrettiği söylenebilir. Yazılı anlatımlardan örnekler şu şekildedir:

Yüzmek ve günlük 30 dakikalık egzersiz hem keyifli hem de faydalıdır. Ö30

Ayrıca her gün yaklaşık 30 dakika ayırdığım dans etmeyi ve şarkı söylemeyi de seviyorum. (Ö38)

3.6. Düşüncüyü Geliştirme Yollarından Alıntı Yapmanın Kullanımına İlişkin Bulgular

Gürcüce ve Türkçe yazılı anlatımlarda düşüncüyü geliştirme yollarından alıntı yapmanın kullanımına ilişkin bulgular Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Düşüncüyü Geliştirme Yollarından Alıntı Yapmanın Kullanım Durumu

Düşüncüyü Geliştirme Yolu	Gürcüce		Türkçe		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Alıntı Yapma	6	86	1	14	7	100

Katılımcılar Gürcüce metinlerde alıntı yapmayı 6; Türkçe metinlerde ise sadece 1 defa kullanmışlardır. Aradaki fark oransal olarak düşünüldüğünde kayda değer bir düzeydedir. Katılımcıların metinlerinden örnekler şu şekildedir:

“Hobileriyle yaşayan insan, mutlu insandır” – demiş ünlü düşünür Bernard Shaw. (Ö19)

Hitler’in dediği gibi „Kendinizi başkalarıyla kıyaslamayın. bunu yaparsanız, kendinize hakaret edersiniz. (Ö36)

4. SONUÇLAR

Araştırma sonunda elde edilen bulgular göstermektedir ki yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Gürcü Türkoloji bölümü öğrencileri ana dillerinde ürettikleri metinlerde düşüncüyü geliştirme yollarını daha sık kullanmaktadır. Katılımcıların aynı konuda Türkçe yazdıkları metinlerde, Gürcüce yazdıkları metinlere oranlara altı farklı düşüncüyü geliştirme yolunu yaklaşık dörtte bir oranında daha az kullandıkları görülmektedir. Yabancı dil öğrenenlerin ana dillerinde daha yetkin olmaları olağan bir durumdur. Bununla birlikte hobileri, geleceğe yönelik hedefleri, güncel eğitim yaşantıları gibi akademik veya teknik derinliği olmayan konularda konuşup yazarken kullanacakları örnek verme, karşılaştırma yapma veya basit sayısal ifadeleri kullanma gibi temel düşüncüyü geliştirme yollarında %25’ civarında bir farkın olması da beklenmemektedir. Bu sonuçlar katılımcılara verilen dil eğitimi üzerinde düşünülmesi gerektiği şeklinde de yorumlanabilir.

Araştırma bulgularından ulaşılan bir diğer sonuç katılımcıların hem ana dillerinde hem de Türkçe de en çok örnek vermeyi kullandıklarıdır. En az kullandıkları düşüncüyü geliştirme yolları ise “benzetme” ve “alıntı yapma”dır. Bu dağılımdaki benzerlik yabancı dil öğrenen bireylerin başarı durumlarında ana dillerindeki birikim ve gelişimlerinin etkisini göstermesi bakımından kayda değerdir. Bir bakıma bu sonuç yabancı dil eğitiminin sınırlı kalabileceği durumların da olabileceğini ortaya koyması bakımından önemli görmektedir.

Türkoloji bölümlerinde verilen Türkçe eğitiminin niteliği hakkında düşünülmesi gerektiğini ortaya koyan asıl önemli sonuç ise dilde olgunlaşmayı gerektiren alıntı yapma ve tanımlama gibi düşüncüyü geliştirme yollarının Türkçe metinlerdeki kullanımlarında görülen keskin düşüşlerdir. Katılımcılar bu iki düşüncüyü geliştirme yoluna ana dillerinde ürettikleri

metinlerde de az yer vermiştir ancak Türkçe metinlerde oransal olarak çok ciddi düşüşler görülmektedir.

Genel olarak bu araştırmanın bulgularından hareketle düşünceyi geliştirme yollarını kullanma bakımından yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerin “örnek verme” dışında iyi durumda olmadıkları, özellikle dilde olgunlaşmayı gerektiren düşünceyi geliştirme yollarının kullanımında ise çok zayıf kaldıkları, bununla birlikte bu tablonun ortaya çıkmasında ana dillerindeki gelişimlerinin de etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Atkinson, D., and Ramanathan, V. (1995). Cultures of writing: An ethnographic comparison of 11 and 12 university writing/language programs. *TESOL Quarterly*, 29 (3). <https://www.jstor.org/stable/3588074> (Erişim tarihi: 14.09.2022)
- [2] Azizoğlu, N. İ, Demirtaş Tolaman, T., and İdi Tulumcu, F. (2019) Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde akademik yazma becerisi: Karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, 2 (1). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/608280> (Erişim tarihi: 11.09.2022)
- [3] Barrot, J. (2015). Comparing the linguistic complexity in receptive and productive modes. *GEMA Online Journal of Language Studies*, 15(2). <https://www.proquest.com/docview/2407359131> (Erişim tarihi: 10.09.2022)
- [4] Barrot, J. and Gabinete, M. K. (2018) Complexity, accuracy, and fluency in the argumentative writing of ESL and EFL learners. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching, IRAL*, 59 (2).
- [5] Batur, Z. ve Asar, A. (2019). Ortaokul öğrencilerinin yazılı anlatımda düşünceyi geliştirme tekniklerini kullanım durumları (Zonguldak örneği) . *Milli Eğitim Dergisi* ,48 (1). <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/51765/673055> (Erişim tarihi: 11.09.2022)
- [6] Bhowmik, S. and Kim, M. (2021). K-12 ESL Writing instruction: A review of research on pedagogical challenges and strategies. *Language and Literacy*, 23 (3). <https://doaj.org/article/317a802449f745e09805ddedc01682ee> (Erişim tarihi: 11.09.2022)
- [7] Bilgin, M., *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- [8] Creswell, J. W., *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. (4th Ed.) Pearson, Boston, 2012.

- [9] Cummins, J. (2016). Reflections on Cummins (1980), “The cross-lingual dimensions of language proficiency: Implications for bilingual education and the optimal age issue”. TESOL Quarterly, 50 (4). <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/tesq.339> (Erişim tarihi: 18.09.2022)
- [10] Çakır, İ. (2010). Yazma becerisinin kazanılması yabancı dil öğretiminde neden zordur? Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28 (1).
- [11] Dilidüzgün, Ş. (2015). Eylem odaklı yaklaşım bağlamında yabancı dil olarak türkçe öğretiminde yazma etkinlikleri . Journal of Language Education and Research , 1 (2) , <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jlere/issue/18968/200359> (Erişim tarihi: 10.09.2022)
- [12] Durmuş, M., *Yabancılara Türkçe öğretimi*. Grafiker, Ankara, 2013.
- [13] Gökçe, B. ve Çelebi, S. (2015). Fen bilgisi öğretmeni adaylarının tartışmacı metinlerinde düşüncüyü geliştirme yolları . Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1). <https://dergipark.org.tr/en/pub/rteusb/issue/26019/274044> (Erişim tarihi: 10.09.2022)
- [14] Jwa, S. (2020), Korean EFL students’ argumentative writing in L1 and L2: A comparative move analysis study, English Teaching: Practice & Critique, 19 (2). <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/ETPC-01-2019-0010/full/html> (Erişim tarihi: 14.09.2022)
- [15] Kara, M. (2010). Gazi Üniversitesi Tömer öğrencilerinin Türkçe öğrenirken karşılaştıkları sorunlar ve bunların çözümüne yönelik öneriler. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 8 (3).
- [16] Kroll, B., *Second Language Writing: Research Insights for the Classroom*. Cambridge University Press., Cambridge, 1990.
- [17] Kurudayıoğlu, M. (2011). Türkçe öğretmeni adaylarının sözlü anlatımlarının düşüncüyü geliştirme teknikleri açısından incelenmesi Türklük Bilimi Araştırmaları, 29. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/157062> (Erişim tarihi: 10.09.2022)
- [18] Mohsen, M. A. (2021). L1 versus L2 writing processes: What insight can we obtain from a keystroke logging program? <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/13621688211041292> (Erişim tarihi: 14.09.2022)
- [19] Onursal, İ. (2019). Yabancı dil öğretimi/öğreniminde yaş etkeni üzerine bir değerlendirme. Dil Dergisi, 170 (1). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/652251> (Erişim tarihi: 10.09.2022)
- [20] Özdemir, E., *Yazılı ve Sözlü Anlatım Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.

- [21] Pae, T. (2018). Effects of task type and L2 proficiency on the relationship between L1 and L2 in reading and writing. *Studies in Second Language Acquisition*, 40. <https://doi.org/10.1017/S0272263116000462> (Erişim tarihi: 11.09.2022)
- [22] Saeli, H., and Cheng, A. (2019) Effects of L1 writing experiences on L2 writing perceptions: Evidence from an English as a foreign language context. *Reading & Writing Quarterly*, 35 (6) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10573569.2019.1579129> (Erişim tarihi: 14.09.2022)
- [23] Temizkan, M. (2011). Üniversite öğrencilerinin bilgilendirici metinlerde düşünceyi geliştirme yollarını kullanma durumları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55722> (Erişim tarihi: 11.09.2022)
- [24] Temizyürek, F., ve Ünlü, H. (2018). Türkiye Türkçesini yabancı dil olarak öğrenen Gürcü öğrencilerin yazma becerisinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *International Journal of Language Acadey*, 6.
- [25] Tiryaki, E. N. (2013). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma eğitimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 38-44
- [26] Tiryaki, E. N. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının tartışmacı metinlerinde gerekçelendirmede kullandıkları düşünceyi geliştirme yollarının tespiti . *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 13 (3). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/395011> (Erişim tarihi: 10.09.2022)
- [27] van Weijen, D., Rijlaarsdam, G. and van den Bergh, H. (2019). Source use and argumentation behavior in L1 and L2 writing: A within-writer comparison. *Reading and Writing*, 32 (6). <https://link.springer.com/article/10.1007/s11145-018-9842-9> (Erişim tarihi: 14.09.2022)
- [28] Yenen Avcı, Y. (2019). 8. sınıf öğrencilerinin yazılı anlatım becerilerinde yer verdiği anlatım teknikleri ile düşünceyi geliştirme yolları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 11 (29) , <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/818078> (Erişim tarihi: 11.09.2022)
- [29] Yoon, H-J. (2021). Interactions in EFL argumentative writing: effects of topic, L1 background, and L2 proficiency on interactional metadiscourse. *Reading and Writing*, 34 (3). <https://link.springer.com/article/10.1007/s11145-020-10085-7> (Erişim tarihi: 14.09.2022)

- [30] Zhu, X., Li, G.Y., Cheong, C.M., Yu, G., Liao X. (2021). Secondary school students' discourse synthesis performance on Chinese (L1) and English (L2) integrated writing assessments. *Reading and Writing*, 34 (1). <https://link.springer.com/article/10.1007/s11145-020-10065-x> (Erişim tarihi: 14.09.2022)

ŞİD ABDAL ZİYARET YERİ ÜZERİNE HALKBİLİMSEL BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi, **Selime TİRYAKİOĞLU**, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,

–Orcid ID: 0000-0002-0110-9812.

ÖZET

Menkıbeler, veli ya da Allah dostu olarak kabul edilen, keramet gösteren ve halk üzerinde önemli bir role sahip olan şahsiyetlerin yaşamlarını ve sergilemiş oldukları olağanüstü davranışlarını konu edinen anlatılardır. İslam kültürü içerisinde de önemli bir yere sahip olan bu anlatılar, sözlü ve yazılı kültür bağlamında halk edebiyatının önemli türlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Veli adı verilen ve hikmet sahibi olduğu düşünülen bu bireylerin yaşamları boyunca ortaya koymuş olduğu kerametlerin günümüzde de devam ettiği inancı insanlar arasında yaygındır. Dahası, çoğu insan bu kerametler çerçevesinde davranışlarını ve olaylara bakış açılarını belirli ölçüde şekillendirmektedir. Dini ve toplumsal açıdan büyük öneme sahip olan bu şahıslar için türbeler yapılmış, bu yapılar ve etrafında da çeşitli inanç ve uygulamalar yeşermiştir.

Şid Abdal, Ordu ili Kabataş ilçesi Kuzköy mahallesinin kurucusu olan, o bölgenin ve çevresinin Türkleşmesine ve İslamlaşmasına öncülük ettiğine inanılan bir velidir. Fatih Sultan Mehmet döneminde ihya ve irşad için gönderildiği düşünülen Şid Abdal, Şidlü Baba ya da Sütlü Baba olarak da bilinir.

Şid Abdal, vefatının üzerinden asırlar geçmiş olmasına rağmen günümüzde de bulunduğu bölge ve çevresinde inanılan, ziyaret edilen ve çok saygı duyulan bir şahsiyettir. Sözü geçen bu velinin yaşadığı dönemde ve öldükten sonra göstermiş olduğu kerametler asırlar boyu yazılı ve sözlü olarak insanlar arasında aktarılarak günümüze ulaşmıştır. Bu çalışmada, bölge halkını kötülüklerden koruduğuna inanılan Şid Abdal ziyaret yeri, anlatılar, inançlar ve uygulamalar derlenerek halkbilimsel açıdan incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şid Abdal, inanç, türbe, Kuzköy, ritüel, anlatı.

A FOLKLORIC ANALYSIS ON THE SHRINE OF ŞİD ABDAL

ABSTRACT

Religious are narratives that deal with the lives and extraordinary behaviors of personalities who are considered to be saints or friends of God, who show miracles and have an important role on the public. These narratives, which have an important place in Islamic

culture, are accepted as one of the important genres of folk literature in the context of oral and written culture.

The belief that the miracles of these individuals, who are called Veli (guardians) and who are thought to have wisdom, continue to this day is widespread among people. Moreover, most people shape their behaviors and perspectives on events to a certain extent within the framework of these miracles. Tombs have been built for these individuals, who have great religious and social importance, and various beliefs and practices have flourished in and around these structures.

Şid Abdal is the founder of Kuzköy neighborhood in Kabataş district of Ordu province and is believed to have pioneered the Turkification and Islamization of that region and its surroundings. Şid Abdal, who is thought to have been sent for revival and guidance during the reign of Sultan Mehmet the Conqueror, is also known as Şidlü Baba or Sütlü Baba.

Although centuries have passed since his death, Şid Abdal is still believed, visited and highly respected in and around his region. The miracles shown by this guardian during his lifetime and after his death have been transmitted among people in written and oral form for centuries and have survived to the present day. In this study, the place of visitation of Şid Abdal, who is believed to protect the people of the region from evil, narratives, beliefs and practices were compiled and analyzed from a folkloric perspective.

Keywords: Şid Abdal, belief, shrine, Kuzköy, ritual, narrative.

GİRİŞ

Sözlü kültür içerisinde şekillenerek gelişen, toplumun dini kimliğini ve değerlerini etkileyen menkıbeler, Türk-İslam kültürü bağlamında binlerce yıllık bir anlatı geleneğinin önemli bir ürünüdür. Anadolu'nun her yerinde veli ya da Allah dostu olarak bilinen şahıslara ait ziyaret yerleri ve yatırlar mevcuttur. Halk tarafından saygı duyulan, kutsallığına ve keramet gösterdiğine inanılan bu şahsiyetler etrafında şekillenen çeşitli anlatı, inanç ve uygulamalara rastlanılır. Halkın saygı duyduğu kişilerin, göstermiş olduğu kerametlerin günümüzde de devam ettiği inancı halk üzerinde önemli bir etki oluşturmuş ve halkın davranışlarına yansımıştır. Bu bağlamda bu efsanevi anlatılarda kullanılan motifler ve değerler bize geçmişteki dini düşünce yapıları, inanışları bakımından ışık tutmaktadır.

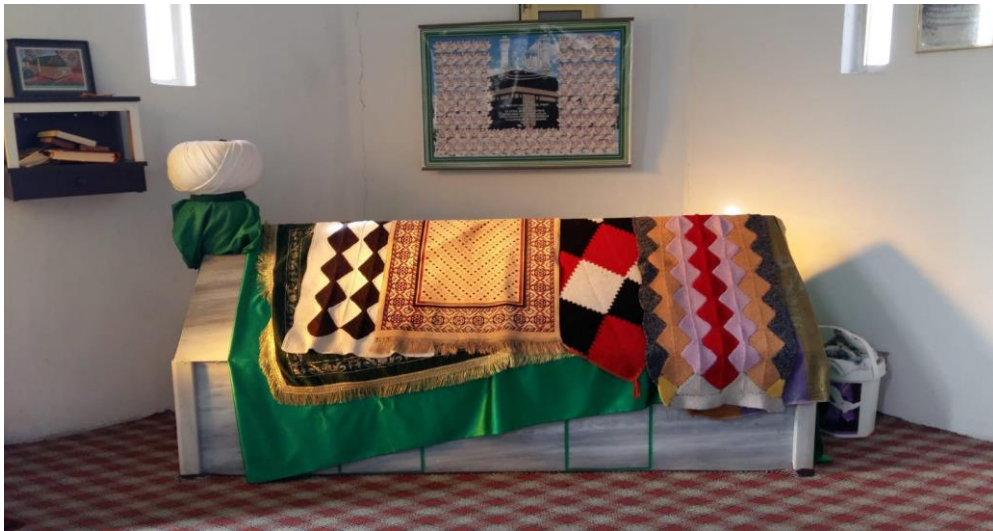
“Menkıbelerde anlatılan kahramanlar gerçek ve mukaddes kişilerdir. Menkıbede bahsedilen olayların yeri ve zamanı bellidir. Ayrıca menkıbeler kendi bağlamlarında gerçek olduğuna inanılan ve yarı kutsal kabul edilen anlatılardır. Menkıbelerde anlatılan kerametler, bu anlatıların didaktik yönünü destekler niteliktedir. Verilmek istenen ahlaki mesajın gösterilen kerametlerle etkisi artırılmaktadır. Veli tarafından gösterilen kerametlerin çok ve farklı olması ile insanlar arasında yayılması sayesinde şeyhin müritler üzerindeki etkisi artmaktadır. Bu etki zamanla daha da güçlenerek şeyhe tam anlamıyla itaat halini almaktadır.” (Ocak, 2016)

“Menakıpnameler, tabiatüstü niteliklere sahip ermiş kişilerin hayatlarıyla ilgili sahnelerin anlatıldığı hikâyelerdir. Menakıpnameler, genellikle mensur olmakla beraber manzum-mensur hatta manzum yapıda olanları da vardır. Menakıp , “Allah’ın dostluğunu kazanmış veli denilen büyük şahsiyetlerin izhar ettikleri kerametleri anlatan küçük hikâyeler” demektir ve “övünülecek güzel iş” anlamına gelen “menkıbe”nin çokluğudur. Menkıbeler, 9.yüzyıldan itibaren vücut bulmaya çalışmış ve kısa zamanda bütün İslam dünyasında yayılıp çoğalmaya başlamıştır.” (KAYA, 2014, s. 554)

Çalışmamızın konusunu oluşturan Horasan erenlerinden ve Abdalân-ı Rum’dan biri olan Şid Abdal’ın türbesi, Ordu ili, Kabataş ilçesi Kuzköy mahallesinde bulunmaktadır.

GÖRSEL 1. Şid Abdal Türbesi (Bu fotoğraf 9 Nisan 2017 tarihinde tarafımızca çekilmiştir ve şahsi arşivimizde yer almaktadır.)

GÖRSEL 2. Şid Abdal’ın Kabri (Bu fotoğraf 9 Nisan 2017 tarihinde tarafımızca çekilmiştir ve şahsi arşivimizde yer almaktadır.)

Bölgenin Türkleşmesine ve İslamlaşmasına öncülük eden Şid Abdal'dan günümüze taş ile bakır taslar, bir alemi, tencere ve ejderha başlı demir bir asa ulaşmıştır.

GÖRSEL 3. Şid Abdal'dan Kalan Günümüze Ulaşmış Bazı Eşyalar (Bu fotoğraf 9 Nisan 2017 tarihinde tarafımızca çekilmiştir ve şahsi arşivimizde yer almaktadır.)

Kuzköy'de mezarı bulunan Şid Abdal hakkında halk tarafından inanılan çeşitli efsaneler bilinmektedir. Bu efsanelerden en meşhur olan anlatıyı şahsen dinlediğimiz kaynak kişi Cafer Tiryakioğlu'nun anlattığına göre, Şid Abdal bölgeye gelmeden önce yine Kabataş'ta bulunan Gülbahçe diye bilinen bir yerden ejderha başlı asasını atmış ve asanın düştüğü yere yerleşeceğini ve oraya defnolacağını söylemiş. Asası bugün kabrinin olduğu Kuzköy'de su akmayan bir çeşmenin yanına düşmüş ve çeşmeden süt akmaya başlamış. Bir zaman sonra çeşmeden akan bu süt ile bir kadın, çocuğunun bezini yıkamış ve akan süt suya dönüşmüştür. Çeşmeden su akmaya başlayınca mahallede öküz kesilip mahalleye kazanlarla yemek dağıtılmış. Halk arasında Şid Abdal'a Sütü Baba denilmesinin sebebi bu anlatıdan dolaydır.

Su motifi karşımıza çıkan önemli motiflerdendir. Burada da gördüğümüz gibi, insanlar suya çok önem vermektedirler, suyun kutsallığına inanmaktadırlar. Hatta su için insanlar öküzlerini kesip yemek dağıtıyorlar. "Su, Türk kültüründe bolluk, bereket, hayat ve mutlu geleceği sembolize eder. Türk mitolojisinde yer-su kutsaldır; nimetlerin ve afetlerin kaynağıdır. İnsanların hayatı için birinci derecede rol oynayan su, daima ön planda olmuştur. Bundan dolaydır ki suya bağlı pek çok kutsiyet ve inanç ortaya çıkmıştır. Hemen her yatırım yanında suyun bulunması tesadüfi değildir. İnsanı bedenen ve ruhen temizleyen unsurdur." (KAYA, 2014, s. 589)

GÖRSEL 4. Şid Abdal'ın Ejderha Başlı Demir Asası Ve Recep Ali Yavuz (Bu fotoğraf 9 Nisan 2017 tarihinde tarafımızca çekilmiştir ve şahsi arşivimizde yer almaktadır.)

Türk mitolojisinde ejderha motifi ile çeşitli yerlerde karşılaşmaktayız. Ejderha için bölgeden bölgeye farklı tanımlar ortaya çıkmıştır. Bu anlatıda da ejder motifine rastlamaktayız.

“Türk kültüründe yer ejderleri ve gök ejderlerinden söz edilir. Yeraltında ya da derin sularda bulunan yer ejderinin bahar döneminde yerin altından çıkıp, gökyüzüne yükseldiği, böylece yağmur yağmasını sağladığı üzerine anlatmalar bulunmaktadır. Çeşitli hayvanların özelliklerini bünyesinde toplayan ve bundan dolayı bütün hayvanların gücünü toplu olarak sembolize eden, timsah ya da kertenkeleden köken alan canlılar olduklarına inanılır.” (YARDIMCI, 2016, s. 67)

“Olağanüstü büyüklükte sürüngen, büyük yılan. Ejder, evren yahut evran olarak da bilinir. Yedi başlı, yüzü ata benzer, iri timsah görünümünde, ağzından ateş püsküren, derisi pullu, dikenli kuyruklu, iki kanadı olan ve yer altı hazinesinin koruyucusu bir yaratık olduğuna inanılır. Ejderha, Batı tasvirlerinde genellikle kanatlıdır. Doğu'daki tasvirlerinde ise kanat bulunmaz. Yedi küp olan Karun hazinesini ejderhalar korumaktadır. Fazla uyurlar. Ejderha yüreğini yiyen kişi cesaret ve güç kazanır. Daha çok masal, destan ve halk hikâyelerinde kötülüğün simgesi olarak geçer. Kanatları denizde dalga çıkaracak kadar büyüktür. Batıda uğursuz olarak nitelendirilirken, doğuda bunun aksine uğurlu varlıklar olduğuna inanılır. Kutsal sayıldığından Çinliler ejderi kendilerine sembol olarak seçmişlerdir.” (KAYA, 2014, s. 322)

“Ejderha, çoğunlukla ruhani güçlere sahip, kuvvetli ve büyük bir kertenkele ya da başka bir sürüngen olarak tasvir edilmiştir. Kötülüğün temsilcisi olup Türk kültüründe güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiş efsanevi bir varlıktır. Erken dönemlerde bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilen bu efsanevi yaratığın, Ön Asya kültürleriyle ilişkiye geçirildiğinde bu anlamları zayıflamış ve daha çok alt edilebilen kötülüğün simgesi olmuştur.” (YARDIMCI, 2016, s. 67)

Dede Korkut Kitabında da

“... Yidi başlı ejderhaya yetüp vardum,

Heybetinden sol gözüm yaşardı.

Hey gözüm namerd gözüm muhannet gözüm,

Bir yılandan ne var ki korkhdun didüm” (ERGİN, 2016, s. 237)denilmektedir.

Sami Beğen’in anlattığına göre, Şid Abdal, Fatih tarafından İstanbul’a çağırılmış. “Senin ermiş olduğunu söylüyorlar, seni kızgın bir fırına atalım da kerametini görelim” demişler. Şid Abdal ve yanındaki çocuğu(torunu) fırına atmışlar. Biraz sonra içerden üşüyerek çıkmışlar. Böylece bu şahsiyetin ermiş bir kişi olduğuna inanmışlar.

Recep Ali Yavuz’un anlattığına göre, askeriye komutanı olan Şid Abdal, yiyecek yemek ve içecek su bulamayan askerleri için ellerini açar ve Allah'a dua eder ve olduğu yere melekler vasıtasıyla gökten yemek iner. Günümüze ulaşan şifa tasını değirmen taşı gibi döndürerek ve ayet okuyarak sıcak yemekleri, suları askerlerin önlerine gelir. Çeşitli yatırırların etrafında da görüldüğü gibi şifa umuduyla türbeyi ziyarete gelen insanlar, türbenin yanındaki büyük ağaca bez bağlamaya başlamışlar. Belli bir zaman sonra bu davranış yok olmuş.

Keramet sahibi olan Şid Abdal, bu köyde davul çalınmasını yasaklamıştır. Kaynak kişi Recep Ali Yavuz’un şahit olduğu ve anlattığına göre, Tazvara diye bilinen bir yerden gelen insanlar, davul ve zurnalarla bu köyden geçmek istemişler. Türbenin yanında bulunan çok heybetli bir pelit ağacı varmış. Bu insanlar davul çalarken köyde çok büyük fırtına olmuş, bu pelit ağacının dallarlı köyün çıkışına kadar bu insanları kovmuş, fırtınadan dolayı çok büyük olan asırlık ağaç devrilmiş, insanların davulları parçalanmış. Günümüzde bu inaniştan dolayı Kuzköy’de davul çalınmamaktadır.

Hastalığı veya bir sıkıntısı olanlar, türbeyi ziyaret etmek isteyenler, askere gidecek olan gençler gitmeden önce cumartesi günü ikindi vaktine kadar türbeyi ziyaret etmenin daha iyi olduğuna inanmaktadırlar.

Bu anlatıları dinlediğimiz kaynak kişi Sami Beğen’in görüp anlattığına göre, 1978’de o, okuldayken evliyanın üstünden o doğrultuda bir uçak giderken ters dönmüş, ileri gidince doğrulmuştur.

Bu anlatıları dinlediğimiz diğer kaynak kişi Recep Ali Yavuz'un büyük dedeleri olan Kuzköy'de doğup büyüme Sofu Hoca olarak bilinen şahsiyetin, Şid Abdal'ın soyundan geldiğine inanılır. Bu şahsiyetin hakkında da çeşitli anlatılar bulunmaktadır. Kaynak kişi Hakkı Şentürk'ün anlattığına göre Sofu Hoca, bir gün Tokat iline bağlı Selemen yaylası pazarına gider ve et kesilen yerlerden çuvalarla kemik toplar. Recep Ali Yavuz'un dedesinin sorup öğrendiğine göre, Sofu Hoca bu kemiklerle birlikte Giresun'a Rumlar ile savaşmaya gitmiş. Bir akşam atıyla beraber ortadan kaybolan Sofu Hoca, on gün sonra geri gelmiş. O kemikleri cephe olarak dizmişler ve o kemikler silah olmuş, bekçi olmuş. Burada karşımıza at motifi de çıkmaktadır. At, daima kahramanın yanındadır.

“Efsanelerde velilerin tayy-i mekân ile buldukları yerden savaşa iştirak ederek savaşın seyrini değiştirmeleri ya da savaşta muvaffakiyete yardımcı olmaları hem kazanılan savaşın meşruiyet ve kutsallığını göstermekte, savaşlar velilerin müdafaa ve katılımıyla daha anlamlı ve kutsal kılınmakta, hem de veliler hakkındaki bu anlatılar ile velilerin kutsiyeti daha da artmaktadır. Efsaneler aracılığı ile “gaza” anlayışı ve “şahadet”in ne derece kıymet teşkil ettiği de efsane dinleyicisine bir anlamda telkin edilmektedir. Böylelikle bu tarz efsaneler aracılığıyla vatan sevgisi, vatan için savaşmanın gerekliliği dolaylı olarak anlatılmaktadır.” (KUMARTAŞLIOĞLU, 2020)

GÖRSEL 5. Şid Abdal'a ve Kuzköy'e Ait Bazı Belgeler (Bu fotoğraf 9 Nisan 2017 tarihinde tarafımızca çekilmiştir ve şahsi arşivimizde yer almaktadır.)

SONUÇ

Halkbilimi için önemli ve zengin bir anlatı türü olan menkıbeler, bugün Anadolu'nun çeşitli yerlerinde karşımıza çıkmaktadır. İslam kültürünün gelişmesinde önemli rol oynayan bu menkıbeler, evliyaları örnek almak, onların yaşamlarından, kerametlerinden dersler çıkarmak ve insanlara yol göstermek amacıyla ele alınan, binlerde asır canlı kalarak günümüze ulaşan önemli bir türdür. Bu çalışmada; yetiştiğimiz topraklarda hayat bulmuş bu kültür değerlerimizin, anlatılarımızın canlı tutularak ve Şid Abdal anlatılarından yola çıkılarak ortaya

konulması amaçlanmıştır. Çalışmamızda ejderha, su, at ve ağaç gibi motiflere rastlanılmıştır. Veliler ruhani güçlerle dananmış şahsiyetlerdir. Anlattığımız Sofu Hoca efsanesinde de karşılaştığımız gibi, Türk askeri zor durumda kaldığında onlara yardımcı olan ve savaşı zaferle sonlandıran velilerin bu efsaneleri inanç ve kültür değerlerimiz için önemli bir yapıdır.

Kaynak Kişiler

(Adı-Soyadı, Doğum Yılı, Tahsili, Derleme Yeri, Derleme Tarihi)

Recep Ali Yavuz, 1950, İlkokul, Kabataş/ORDU, 9 Nisan 2017.

Sami Beğen, 1971, İlkokul, Kabataş/ORDU, 2022.

Cafer Tiryakioğlu, 1966, İlkokul, Kabataş/ORDU, 2022.

Hakkı Şentürk, 1933, Gököy/ORDU, 2022.

Hüsne, Şentürk, 1933, Gököy/ORDU, 2021.

KAYNAKÇA

1. ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı 1-2, Ankara, 2016.
2. KAYA, Doğan, Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları Ve Terimleri Sözlüğü, Ankara 2014.
3. KUMARTAŞLIOĞLU, Satı, Tayy-i Mekân Motifli Efsanelerde Savaşların Gizli Kahramanları, 2020.
4. OCAK, Ahmet Y. , Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menakıpnameleri, İstanbul, 2016.
5. YARDIMCI, Mehmet, Türk Halk Edebiyatında Nesir ve Nazım Nesir Karışık Türler, İzmir, 2016.

**KASTAMONU YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDE KORUNAN 2946, 3007, 3348 VE
3438 ENVANTER NUMARALI, İSLAM DİNİ FIKIH KONULU YAZMA
ESERLERİN KİTAP SANATLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Mine DİLBER

Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları
Bölümü, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6000-7915>

ÖZET

İlmi eserler arasında yer alan İslam dini fıkıh konulu el yazmaları İslam hukukunu içine alan kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir. Yurtiçi ve yurtdışında bulunan kütüphane, müze ve özel koleksiyonlarda muhafaza edilen, günümüze ulaşmış farklı dönem ve konuları ihtiva eden birçok yazma eser bulunmaktadır. Bu muhafaza alanlarından Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan 2946, 3007, 3348 ve 3438 envanter numaralı ve İslam dini fıkıh konulu yazma eserler çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Bu eserler kitap sanatları olarak değerlendirilen cilt, tezhip ve ebru sanatı çerçevesinde incelenmiş, dönem özellikleriyle ve aynı dönemde yapılan örneklerle karşılaştırılıp hangi dönemde yapıldığı ve ait olduğu dönem niteliklerini yansıtıp yansıtmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma literatür taraması yapılarak ve görsel araştırma yöntemi uygulanarak yapılmış, ayrıca betimsel modele yönelik nitel bir araştırma yöntemiyle oluşturulmuştur. Yazma eserler tezyinat özellikleri bakımından tarihlendirildiği dönemi yansıtıyor mu, yahut tarihi belli olmayan eserlerin tezyinat özelliklerinden ait olduğu dönem ortaya çıkarılabilir mi? Bir eserde yer alan tezyinat örneklerinin aynı dönemde üretilip üretilmediği sorularına cevap olarak yazma eserlerde bulunan tezyinat örneklerinin, desen tahlili çerçevesinde analiz edilerek, motif bilgisi, renk detayı, teknik ve üslup baz alınarak yapılan değerlendirmelerle çalışma sonlandırılmıştır. Çalışma, kütüphane kapsamında muhafaza edilen eserlerin görselleriyle desteklenmiştir.

Çalışma kapsamında analiz edilen 4 esere ait tezyinat dönemsel özellikleri açısından sanatsal veriler ışığında değerlendirilmiş, tarihleri belli olmayan eserlerin tezyinat özelliklerinden hangi dönemde üretildikleri hususunda tespitlerde bulunulmuştur. Dönemi belli olan eserlerin de tezyinat özellikleri karşılaştırılarak üretildikleri dönem tezyinat özelliklerini yansıttığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yazma eser, Fıkıh, Tezyinat, Tezhip, Cilt.

ABSTRACT

Manuscripts on Islamic fiqh, which are among the scientific works, are expressed as a set of rules that include Islamic law. There are many manuscripts containing different periods and subjects preserved in libraries, museums and private collections at home and abroad. Among these conservation areas, the manuscripts with inventory numbers 2946, 3007, 3348 and 3438 in Kastamonu Manuscript Library and on Islamic religious fiqh constitute the subject of the study. These works were examined within the framework of the art of binding, illumination and marbling, which are considered as book arts, and it was tried to be revealed in which period they were made and whether they reflect the characteristics of the period to which they belong, by comparing them with the period features and the examples made in the same period. This study was carried out by scanning the literature and applying the visual research method, and was also created with a qualitative research method for the descriptive model. Illumination ornament samples found in the manuscript were analyzed within the framework of pattern analysis and evaluated based on motif information, color detail, technique and style. The study was supported by the visuals of the works kept within the library.

The ornaments of the four works analyzed within the scope of the study were evaluated in the light of artistic data in terms of periodical features, and determinations were made about the period in which they were produced from the ornamental features of the works whose dates are not known. By comparing the ornamental features of the works with a certain period, it has been concluded that they reflect the ornamental features of the period in which they were produced.

Keywords: Manuscript, Fiqh, Ornament, İllumination, Binding.

1. GİRİŞ

Bir şeyi bilmek, derinlemesine kavramak, iyi ve tam anlamak, anlamını taşıyan fıkıh, hadis ve Kur'an merkezli dini bilgiyi ve anlayışı ifade eden kavramlardan biri olarak kullanılmakta, İslam'ın içtimai ve ferdi hayata dair ameli hükümlerini bilmeyi ve bu konuyu inceleyen bir ilim dalını ifade etmektedir (Karaman, 1996). Fıkıhın temel kaynakları, Hz. Peygamber'in sünneti ve Kur'an-ı Kerimdir. Mezhep imamlarına ait görüşlerin derlenerek belli bir sistematik içinde düzenlendiği ve önemli hukuki metinlerin ortaya çıktığı (Özel, 1996) ve bu metinler arasında yer alan birçok İslam dini fıkıh konulu ilmi yazma eserler, içerisinde yukarıda bahsi geçen konuları ihtiva etmesinin yanı sıra sanatsal örnekleri de barındırması açısından önemlidir. Yazma eserlerin yansıttıkları sanatsal ürünleri kitap sanatları çerçevesinde yer alan cilt, tezhip, minyatür, ebru sanatına dair örnekler ihtiva etmektedir. Asırlar

öncesine dayanan ve dönem dönem farklı teknik, üslup, renk ve formda uygulanan örnekleri sunulmuş olan bu sanatların nadide örneklerinin günümüze ulaşan ve incelenen eserlerle tanıtılması, hem bu nadide sanatların yaşatılması hem de gelecek nesillere aktarımı hususunda önem arz etmektedir. Asırlar öncesinde hattatlar tarafından kaleme alınan, mücellitler tarafından telcit (ciltleme) işlemi, müzehhipler tarafından tezhip tezyinatı, musavvirler tarafından minyatür örnekleri yapılan, ebru sanatçıları tarafından ise gerek cilt kısmına gerek kap içlerine, gerekse eser mahfazalarının dış yüzeylerine uygulanan ebru örneklerini içeren, yurtiçi ve yurtdışında birçok müze, kütüphane, özel koleksiyon ve üniversite bünyesinde muhafaza edilen, sergilenen ve araştırmacıların hizmetine sunulan dini, ilmi ve edebi mahiyete sahip birçok yazma eser bulunmaktadır. Kütüphaneler arasında yer alan ve Kastamonu ilinde bulunan Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi de tarihi ve sanatsal değere sahip birçok yazma esere ev sahipliği yapmaktadır.

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde muhafaza edilen yazma eserler arasında yer alan, konuları itibariyle ortak paydada buluşan ve çalışmaya konu olan 2946, 3007, 3348 ve 3438 envanter numaralı ve İslam dini fıkıh konulu yazma eserler cilt, tezhip ve ebru sanatı bağlamında analiz edilmiştir. 4244 adet yazma eser bulunan Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde toplamda 898 adet İslam dini-fıkıh konulu yazma eser muhafaza edilmektedir. Kütüphanede bulunan eserlerin birçoğu teze, makaleye ve bildiriye konu olduğundan, birçoğunun ise tezyinatının bulunmamasından dolayı çalışma kapsamına alınan eserlerin tezyini özellikleri bulunması ve daha önce çalışılmamış olması eser seçiminde belirleyici unsur olmuştur. Yazma eserler dini, ilmi ve edebi konulu birçok örneği içinde barındırmaktadır. Bu eserlerin özellikle tezhip sanatı ile ilgili süsleme alanları ortak ve farklı alanlar ya da aynı alan olup eserin konusuna göre başka isimle ifade edilmesi bakımından farklılık arz etmektedir. Örneğin serlevha (Duran, 2009) tezhibinde Kur'an-ı Kerimlerde metnin başladığı ilk alan olan Fatıha ve Bakara surelerinin bulunduğu sayfalara uygulandığı görülmektedir. Fakat edebi eserler arasında yer alan mesnevi örneklerinde de ilk iki sayfalarda uygulanan örnekleri mevcuttur. Sure başı (Tanrıver Celasin, 2014) tezhibi de yine Kur'an-ı Kerimlerde surelerin bulunduğu alanlara uygulanan bir tezyinatıdır. Bu tezyinat diğer konuları ihtiva eden eserlerde de uygulanmaktadır. Fakat metinler sure olmadığından dolayı başlık (unvan) tezhibi adıyla ifade edilmektedir. Güller de (Tanrıver, 2007) Kur'an-ı Kerimlerde cüz, secde, aşr, hamse gibi cüzün başlangıcı ve belirli ayetleri vurgulamak için uygulanmaktadır. Çalışmaya konu olan eserler ise fıkıh konulu ilmi eserler olup başlık (unvan) tezhibi uygulanmıştır. Eserlerin tezyini uygulamasını yapan sanatkârın tercihine ve yapıldığı döneme göre tezyinat alanları, tekniği, üslubu, rengi farklılaşabilmektedir. Bu durum fıkıh konulu eserler için de geçerlidir.

Bu eserler arasında yer alan ve Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde muhafaza edilen, konuları itibariyle ortak paydada buluşan ve çalışmaya konu olan 2946, 3007, 3348 ve 3438 envanter numaralı ve İslam dini fıkıh konulu yazma eserler cilt, tezhip ve ebru sanatı bağlamında analiz edilmiştir. Eserlerin kayıtlı oldukları envanter numaralarından 37 Hk. 2946 envanter numaralı eserin yazarının (müellifinin) ölüm tarihinin M.1480, 37 Hk. 3007 envanter numaralı eserin yazarının ölüm tarihinin M.1677, istinsah tarihinin ise M.1800, 37 Hk. 3348 envanter numaralı eserin yazarının (müellifinin) ölüm tarihinin M.1089, istinsah tarihinin M.1363, 37 Hk. 3438 envanter numaralı eserin yazarının (müellifinin) ölüm tarihinin ise M.1524 olduğu bilgisine ulaşılmıştır. 2946 envanter numaralı eserde cilt, ebru ve tezhip, 3007 envanter numaralı eserde cilt ve tezhip, 3348 envanter numaralı eserde ebru, 3438 envanter numaralı eserde ise tezhip sanatının nadide örnekleri mevcuttur.

37 Hk. 2946 envanter numaralı eserin adı *Durerü'l-Hukkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm*, konusu İslâm dini-fıkıh, yazarın (müellifin) adı ise Mollâ Husrev Muhammed b. Ferâmurz Tarsusî (öl. 885/1480)'dir (URL-1). Asıl adının Mehmet olduğu, aslının Amasya-Sivas-Tokat bölgesindeki Varsaklar'a dayandığı, babası Ferâmurz (Feramuz, Feramerz) vefat edince eniştesi Hüsrev beyin himayesine alınması sebebiyle Hüsrev kayını lakabıyla anıldığı, daha sonra ise doğrudan Hüsrev olarak anılmaya başlanan Mollâ Husrev Muhammed b. Ferâmurz Tarsusî, başta fıkıh ve usûl-i fıkıh olmak üzere, Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hat sanatı ve şiir gibi alanlarda eserler vermiştir. Bu eserler arasında Fıkıh usulüne dair Mir'atü'l-usul'ü ve Dürerü'l hükkâm adlı fıkıh kitabı ile bunların bazı şerh ve hâşiyeleri Osmanlı medreselerinde okutulmuştur. Müellifin kaleme aldığı *Gurerü'l ahkâm* adlı eserin şerhi olan (Koca, 2020) ve çalışmaya konu olan *Durerü'l-Hukkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm* adlı eserin hicri 877 senesi Cemaziyelevvelinin 2. Cumartesi günü yazılmaya başlandığı ve hicri 883 yılı Zilkade ayının 12. Cumartesi bitirildiği eserin ketebe kayıtlarından edinilen bilgiyle ortaya çıkarılmıştır. 55 kitap (bölüm), 120 bab (alt başlık), 35 fasıl, üç mesele ve bazı tekmile (ilave) ve tembihlerden oluşan eser, fikhın bütün meselelerini bünyesinde toplayan bir fıkıh kitabıdır (Akkün, 2014) 37 Hk. 3007 envanter numaralı eserin adı *ed-Durru'l-Muhtâr fi Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr*, konusu İslâm dini-fıkıh, yazarın (müellifin) adı Alâ ed-dîn Muhammed b. Alî el-Haskefi (1025-1088-1616-1677), müstensihinin adı ise Melik Hafız İbrahim b. el-Hacı Mustafa'dır (URL-3). 1025 (1616) 'de Şam'da doğan ve ailesinin Hasankeyfli (Hısnıkeyfâ) olmasından dolayı Haskefi nisbesiyle anılan Alâ ed-dîn Muhammed b. Alî el-Haskefi'ye ait *ed-Durru'l-Muhtâr* adlı eser Şemseddin Muhammed b. Abdullah et-Timurtaşî'in şerhidir. Eserde Hanefi mezhebindeki sahih görüşlere yer verilmiş ve birçok fikhî meselenin özeti olarak oluşturulmuştur. Haskefi'nin *Tenvîrül-ebşâra* yazmak

istediği ve ed-Durru'l-Muhtâr'dan daha hacimli olarak tasarladığı şerhin nâfile namazlar ve vitir namazı bahsine kadar yazılan kısmı olup eser müellifin vefatı sebebiyle tamamlanamamıştır (Özel, 1997). Eserin müstensihisi ile ilgili pek bilgiye ulaşılamamıştır.

37 Hk. 3348 envanter numaralı eserin adı Usûlü'l-Pezdevî, konusu İslâm dini-fıkıh, yazarın (müellifin) adı Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Pezdevî (400-482/1009-1089), müstensihinin adı ise İsmail b. Ali. b. Hüseyin'dir (URL-4). Tam adı Ebu'l Hasan-Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. Abdülkerim b. Musa b. İsa b. Mücahid, Ebu'l-Usr Fahrülislam el-Pezdevî (Boynukanlın, 2017:488) olan ve 400 (1010) yılları civarında Nesef'e (Karşı) Buhara yönüne doğru 30 km. uzaklıktaki bir kale şehir olan Pezde'de, ilim adamlarıyla meşhur bir aile içinde dünyaya gelen müellifin başta fûrû-i fıkıh ve fıkıh usulü olmak üzere hadis, tefsir, kelâm ve edep üzerine eserler verdiği, bu eserler arasında yer alan ve çalışmaya konu olan Usûlü'l-Pezdevî'nin fukaha metoduyla yazılan fıkıh usulü edebiyatının nihaî ve olgun düzeyini temsil eden bir klasik olduğu ifade edilmektedir (Bedir ve Koca, 2007). Eserin müstensihisi ile ilgili pek bilgiye ulaşılamamıştır.

37 Hk. 3438 envanter numaralı eserin adı Mefâtihu'l-Cinân ve Mesâbîhu'l-Cenân, konusu İslâm dini-fıkıh, yazarın (müellifin) adı ise Ya'kûb b. Seyyid Alî Bursavî (öl. 931/1524)'dir (URL-5). Osmanlı âlimlerinden olup, Seyyid Ali-zâde olarak ta anılan, doğum tarihi ve yeri bilinmeyip, 931 (m. 1524) senesi hac dönüşü, Mısır'da vefât ettiği ifade edilen Seyyid Ali-zâde, 573 (m. 1177) senesinde vefât eden İmâm-zâde Vâ'iz Rûkn-ül-İslâm Muhammed İbni Ebû Bekr'in "Şir'at-ül-İslâm" adındaki eserine, Adını; çalışmaya konu olan "Mefâtîh-ül-Cinân ve mesâbîh-ül-Cenân" (Cennetlerin anahtarları gönüllerin kandilleri) koyduğu güzel bir şerh yazdığı bilinmektedir (URL-2).

2. KATALOG

2.1. 37 Hk. 2946 Envanter Numaralı Eserin Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde muhafaza edilen, adı Durerü'l-Hukkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm, müellifi Mollâ Husrev Muhammed b. Ferâmurz Tarsusî (öl. 885/1480), konusu ise İslâm Dini-Fıkıh olan eser, 37 Hk. 2946 envanter numarasına kayıtlıdır. Dili Türkçe olan eser, 276x175-168x78 mm. ölçülerine sahip olmakla beraber 400 varaktan ve 25 satırdan oluşmaktadır. Nesih hatla yazılan eserin kâğıt türü ise samanî saykallıdır. Eserin müstensihisi, telif ve istinsah tarihiyle ilgi bilgi mevcut değildir. Eserin baştan 3 yaprağında biri genel diğeri detaylı iki fihristi vardır. Eserin 1a sayfasında ise Kastamonu Mustafa Aşir vakıf mühürlerinin var olduğu bilgisi envanter kayıtlarından edinilmiştir (URL-1).

37 Hk. 2946 envanter numaralı eser, siyah renkte deriyle kaplı alt-üst kap, sırt, farklı renkte (açık kahve) deri ile kaplı sertap ve miklepten oluşmaktadır (Görsel 1). Siyah deri ile kaplı eser alttan ayırma şemседir. Kap üzerine uygulanan köşebent tezyinatının yarısının üzeri kahverengi deriyle kapatıldığı için bu derinin sonradan yapıştirılmış olabileceği düşünülebilir. Eserin alt ve üst kap yüzeyinde aynı tezyinat uygulanmıştır. Sertabında ve miklebinde tezyinat mevcut değildir. Eserin alt ve üst kap yüzeylerine tasarlanan tezyinat şemse ve köşebent tezyinatından oluşmaktadır (Görsel 1), (Görsel 2). Eserin cilt kapağına tasarlanan şemse tezyinatı oval (beyzi) formda tasarlanan dendanlarla sınırlandırılmıştır. Şemse içi tezyinatında alttan üstten tek noktadan geçen birçok sarmal dal üzerinde saz yolu üslubunda yapraklar ve hatayi gurubu motiflere yer verilmiştir. Şemsenin iki ucunda yer alan salbek tezyinatı da dendanlarla sınırlandırılmış ve içine tek bir hatayi motifi yerleştirilmiştir. Kabın köşebent tezyinatı da şemse tezyinatıyla aynı özelliklere sahiptir. Tezyinat zemini altınla renklendirilip motifleri deri renginde bırakıldığından dolayı alttan ayırma şemse cilt özelliğini yansıttığı görülmektedir.

Eserin üst kap içinde ebru yan kâğıdı olarak ifade edilen ebru örneği mevcuttur (Görsel 3). Bu ebru örneği sarı, kırmızı ve lacivert renkle oluşturulan serpmeli şal tekniğiyle hazırlanmıştır. Eserin alt iç kabında ise şemse ve köşebentlerden oluşan, müşebbek cilt tekniğiyle yapılmış bir uygulama yer almaktadır (Görsel 3). Bu uygulama ¼ oranında tasarlanmış rumi kompozisyonundan oluşmaktadır. İç kapta bulunan tezyinatın zemini maviyle renklendirilmiş, tezyinat ise altınla yapılmıştır. İç kapta kullanılan deri rengi bordo, müşebbek şemse zemin rengi ise mavi renktedir.

Görsel 1. 37 Hk. 2946 Envanter Numaralı Eserin Cildi (Alt Kap, Sertap, Miklep, Üst Kap ve Köşebent Tezyinatı Detay)

Kaynak: (Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi) (Erişim: 01.04.2022)

37 Hk. 2946 envanter numaralı eserin 1b sayfasında başlık (unvan) tezhibi yer almaktadır. Başlık tezhibi, başlık alanı tezhibi mihrabiye serlevha formunda tasarlanmış taç tezhibi ve tığlardan oluşmaktadır. Başlık tezhibi ve metin alanı altın, kobalt, su yeşili ile sülyenle renklendirilen ve kâğıt renginde bırakılan kuzu ve cetvellerle sınırlandırılmıştır. Başlık alanı tezhibi, zemini kobalt, altın, beyaz ve sülyenle renklendirilen, üzerine zencerek ve “+”, “-“ işaretlerinin yapıldığı ara suyu ile ara pervazla çevrelenmiştir. Başlık alanı tezhibinin başlık kısmı altın zeminli olup üzeri boş bırakılmış ve yazı yazılmamıştır. Bu alanın etrafında sülyenle boyanan ve iki ucunda ortabağ ve tepelik bulunan dendanlar uygulanmıştır. Ortabağ motifinin zemini siyahla renklendirilmiştir. Başlık alanının dışında kalan alan altın ve kobalt olmak üzere iki zemine ayrılmıştır. Altın zeminli alanda ayırma ve tepelik formunda rumi motifiyle pafta alanı oluşturulmuştur. Altın ve kobalt zeminli alana sarı, mavi, beyaz ve sülyenle boyanan penç motifi ile altın zeminli sarmal dallardan oluşan, ayrıca altın, su yeşili, sülyen, eflatun ve sarıyla renklendirilen açık ve kapalı formda tasarlanmış basit yapraklardan oluşan, ¼ oranında simetrik bir tasarım uygulanmıştır. İki zemine ayrılan bu alana uygulanan kompozisyon bağımsız tasarlanmamış, bir bütünü oluşturmuştur. Başlık alanı tezhibinin üst kısmında yer alan taç tezhibi altın, kobalt ve beyazla boyanan cetvel ve dendanlarla sınırlandırılmıştır. Mihrabiye formundaki taç tezhibinde altınla renklendirilen zemini kobaltla boyanan ayırma, sarılma (piçide) ve tepelik formunda rumi motifleriyle oluşturulan paftalar yer almaktadır. Bu paftaların dışında kalan alan ise altın zeminlidir. Taç tezhibinde yer alan iki alanın tasarımı aynı kompozisyonun devamıdır. Taç tezhibinin dışında kalan alanın tezyinatı taç tezhibinin tezyinatından bağımsız tasarlanmıştır. Taç tezhibi sülyen, beyaz, mavi, eflatun ve sarıyla boyanan hatayi, penç ve gonca motifi, altın zeminli sarmal dallar, altın, su yeşili, mavi, beyaz ve sülyenle renklendirilen açık ve kapalı formlarda tasarlanan basit yapraklardan oluşan ½ oranında uygulanmış bir kompozisyondan oluşmaktadır. Başlık tezhibi kobaltla renklendirilen ayırma rumi motifi, basit yapraklar ve geometrik görsellerden oluşan, her biri ½ oranında tasarlanmış tığ tezyinatıyla sonlandırılmıştır.

Görsel 4. 37 Hk. 2946 Envanter Numaralı Eserin 1a Sayfasında Yer alan Başlık (Unvan) Tezhibi

Kaynak. (Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi) (Erişim: 01.04.2022)

2.2. 37 Hk. 3007 Envanter Numaralı Eserin Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde muhafaza edilen, adı ed-Durru'l-Muhtâr fi Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr, müellifi Alâ ed-dîn Muhammed b. Alî el-Haskefî (1025-1088-1616-1677), müstensihî Melik Hafız İbrahim b. el-Hacı Mustafa konusu ise İslâm Dini-Fıkıh olan eser, 37 Hk. 3007 envanter numarasına kayıtlıdır. Dili Arapça olan eser, 290x180-185x90 mm. ölçülerine sahip olmakla beraber VI+448 varak ve 23 satırdan oluşmaktadır. Talik hatla yazılan eserin kâğıt türü ise filigranlıdır. H.1216/M.1800 tarihinde istinsah edilen eserin telif tarihiyle ilgi bilgi mevcut değildir. Eserde Ziyaiye Medresesinden geldiğine dair bir not bulunmaktadır. Eserin Timurtaşî'nin Tanvr al-abşar va cami'al-bihar adlı fıkıh eserinin şerhi olduğu bilgisi envanter kayıtlarından edinilmiştir (URL-3).

37 Hk. 3007 envanter numaralı eser kırmızı renkte deriyle kaplı alt-üst kap, sırt, sertap ve miklepten oluşmaktadır (Görsel 5). Kap ve miklep yüzeyinde tezyinat uygulanmamıştır. Kap, sertap ve miklebin kenarlarına altınla cetvel çekilmiştir. Bu cetvellerin bazı kısımlarına yarım ve tam olarak tasarlanmış çift tahrir tekniğinde altınla renklendirilmiş penç motifi tezyinatı uygulanmıştır. Bu tezyinatın üzerine altın zeminli minik tığlar yapılmıştır. Cildin yüzeyindeki tezyinat yekşah cilt tekniğiyle uygulanmıştır.

Görsel 5. 37 Hk. 3007 Envanter numaralı Eserin Cildi (Alt-Üst Kap, Sertab ve Miklep)

Kaynak. (Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi) (Erişim: 01.04.2022)

37 Hk. 3007 envanter numaralı eserin 1b sayfasında başlık (unvan) tezhibi yer almaktadır (Görsel 6). Başlık tezhibi, başlık alanı ve metin kısmı altın, pembe, sarı, kâğıt renginde bırakılmış ara suyu ve cetvellerle sınırlandırılmıştır. Pembe zeminli ara suyunun üzerine kırmızı renkle “+”, “-“ işaretleri uygulanmıştır. Başlık alanı sülyenle renklendirilen dendanlarla çevrelenmiştir. Bu alanın içine siyah mürekkeple Arapça besmele yazısı yazılmıştır. Bu alanın kenar kısımları altın zeminli olup, üzerine tezyinat yapılmamıştır. Metin alanında daire formunda altın zeminli duraklar (nokta) bulunmaktadır. Başlık tezhibinin taç kısmı su yeşili, kırmızı, beyaz, sülyen, mor, pembe, yeşil ve bordoyla boyanan akant yapraklar ve bereket boynuzu şeklinde yapraklar kullanılarak ½ oranında tasarlanmış tezyinattan oluşmaktadır. Taç tezhibinin tezyinat alanının zeminleri altın, yeşil, bordo ve morla renklendirilmiş, bu zeminlerin üzerine noktalar, kafes formu ve altın zemin üzerine ise iğne perdahı tekniği yapılmıştır. Tezhibin üst kısımlarına altın ve yeşilin tonlarıyla dendanlar yapılarak paftalar oluşturulmuştur. Yapıştırma altın zeminli vazolar ve bu vazo içerisine yapılmış, pembe, kırmızı ve yeşil kullanılarak oluşturulan penç motifi formunda çiçekler ve yapraklardan oluşan tığlar yapılmıştır. Başlık (unvan) tezhibinde yapıştırma altın kullanılmıştır. Tezhipte kullanılan boyama, sıvama ve gölgelendirme yöntemiyle uygulanmıştır.

Görsel 6. 37 Hk. 3007 Envanter numaralı Eserin Başlık (Unvan) Tezhibi

Kaynak. (Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi) (Erişim: 01.04.2022)

37 Hk. 3007 envanter numaralı eserde bulunan başlık (unvan) tezhibi (Görsel 7) başlık alanı ve taç tezhibi alanından oluşmaktadır. Başlık tezhibi, başlık alanı ve metin kısmı altın, kırmızı ve su yeşiliyle renklendirilmiş, aynı zamanda kâğıt renginde bırakılmış ara suyu ve cetvellerle sınırlandırılmıştır. Başlık alanı, zemini altınla sıvayan alanla çevrelenmiştir. Bu alanın altın zeminli kısımları üzerine tezyinat yapılmamıştır. Başlık alanına kırmızı mürekkeple Arapça başlık yazısı yazılmıştır. Başlık yazısının sol tarafında daire formunda altın zeminli durak (nokta) yapılmıştır. Başlık alanının üst kısmında yer alan taç tezhibi, altın zeminli ve lacivertle havalı tahrirle yapılan dendalarla sınırlandırılmıştır. Taç tezhibi altın zemin üzerine sülyen, mavi, pembe, kırmızı ve su yeşili ile renklendirilen penç ve gonca motifi ile sarmal dallar ve basit yapraklardan oluşan $\frac{1}{4}$ oranında tasarlanmış tezyinattan oluşmaktadır. Taç tezhibi lacivert ve kırmızıyla boyanan çıkma ve farklı formlardan oluşan tığlarla sonlandırılmıştır. Taç tezhibi zemininde kullanılan altın yapıştırma yöntemiyle tatbik edilmiş ve üzerine iğne perdahı tekniği uygulanmıştır.

Görsel 7. 37 Hk. 3007 Envanter numaralı Eserin Başlık (Unvan) Tezhibi

Kaynak. (Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi) (Erişim: 01.04.2022)

2.3. 37 Hk. 3348 Envanter Numaralı Eserin Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde muhafaza edilen, adı Usûlü'l-Pezdevî, müellifi Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Pezdevî (400-482/1009-1089), müstensihisi İsmail b. Ali. b. Hüseyin, konusu ise İslâm Dini-Fıkıh olan eser, 37 Hk. 3348 envanter numarasına kayıtlıdır. Dili Arapça olan eser, 263x180-170x110 mm. ölçülerine sahip olmakla beraber 2+264 varak ve 17-15 satırdan oluşmaktadır. Arap nesih hatla yazılan eserin kâğıt türü ise sarı ve mülevven abâdîdir. 765 (1363) tarihinde istinsah edilen eserin telif tarihiyle ilgi bilgi mevcut değildir. Eserde başta 1 yaprakta fihrist, Üsküp Kadısı, Abdurrahman Şinasi b. Şa'ban b. Pir Mehmed'in hibe kaydı ve mührü, Reisû'l-Küttab Mustafa Aşîr'in 1160 tarihine ait vakıf mührü yer almaktadır. Münire medresesinden geldiği bilgisi envanter kayıtlarından edinilmiştir (URL-4).

37 Hk. 3348 envanter numaralı eser alt-üst kap, sırt, sertab ve miklepten oluşmaktadır. Eserin alt, üst kap ve miklebinin yüzeyine mavi ve kırmızı renkle yapılan şal ebru tekniğinin uygulandığı, sertabın, sırt kısmının ve miklep iç tarafının kahverengi deriyle kaplandığı görülmektedir (Görsel 8). Eserin cildinde deri, kap ve miklebinde ebrulu kâğıt kullanıldığı ve cildin çâr-kûşe cilt özelliğini yansıttığı görülmektedir. Eserde başka tezyinat uygulanan alan bulunmamaktadır.

Görsel 8. 37 Hk. 3348 Envanter Numaralı Eserin Cildi (Alt-Üst Kap, Sırt, Sertab ve Miklep)

Kaynak. (Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi) (Erişim: 01.04.2022)

2.4. 37 Hk. 3438 Envanter Numaralı Eserin Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde muhafaza edilen, adı Mefâtîhu'l-Cinân ve Mesâbîhu'l-Cenân, müellifi, Ya'kûb b. Seyyid Alî Bursavî (öl. 931/1524), konusu ise İslâm Dini-Fıkıh olan eser, 37 Hk. 3438 envanter numarasına kayıtlıdır. Dili Arapça olan eser, 267x167-179x99 mm. ölçülerine sahip olmakla beraber 187 varak ve 25 satırdan oluşmaktadır. Talik hatla yazılan eserin kâğıt türü ise ince saykallı abâdîdir. Eserin istinsah tarihi ve telif tarihi hakkında bilgi mevcut değildir. Eserin 1a sayfasında fihrist, sayfa kenarlarında ise matlab ve nakiller vardır. Aynı zamanda eserin 1a sayfasında, Muhammed b. Said ve Muhammed b. Maksud b. Abdunnebi'nin mülkiyet kayıt ve mühürleri bulunmaktadır. Eserin Münire medresesinden geldiğine dair bilgi envanter kayıtlarından edinilmiştir (URL-5).

37 Hk. 3438 envanter numaralı eserin 1b sayfasında başlık (unvan) tezhibi vardır (Görsel 9). Başlık tezhibi, başlık alanı tezhibi ve kubbe formunda tasarlanmış taç tezhibinden oluşmaktadır. Başlık tezhibi sayfasının metin alanı altın zeminli ve kâğıt renginde bırakılmış cetvel ve kuzularla sınırlandırılmıştır. Başlık alanı tezhibi ve taç tezhibi ise mavi zeminli ve üzerine “+”, “-” işaretinin yapıldığı ara suyu ile altın zeminli ve kâğıt renginde bırakılmış cetvel ve kuzularla sınırlandırılmıştır. Ortabağ motiflerinin zemini bordoyla boyanmıştır. Başlık alanı tezhibinin başlık kısmı altınla renklendirilen ortabağ motifi ve dendanlarla sınırlandırılmış, bu alanın zemini ise sıvama altın yapılmış, üzerine yazı yazılmamıştır. Başlık alanının dışında kalan alan ise altın ve kobalt zeminli olmak üzere iki alana ayrılmıştır. Altın zeminli alan altınla renklendirilen ayırma rumi motifiyle paftalara ayrılmıştır. Kobalt ve altın zeminli alanlara yapılan tezyinat bütünü oluşturmaktadır. Bu tezyinat altın, beyaz, mavi, sülyen ve sarıyla renklendirilen penç ve gonca motifiyle, sarmal dallar ve basit yaprakların kullanıldığı ¼

oranında tasarlanmış kompozisyondan oluşmaktadır. Taç tezhibi ise yine altın ve kobalt zeminli iki alandan ibaret olup, altın zeminli alan altınla renklendirilen ayırma rumi motifi ve tepelikle pafta alanları oluşturmuştur. Kobalt ve altın zeminli alan üzerine yapılan kompozisyon bütünü oluşturmaktadır. Taç tezhibi, altın, beyaz, mavi, sarı ve sülyenle renklendirilen penç ve gonca motifinin yanı sıra sarmal dallar ve basit yapraklardan oluşan ½ oranında tasarlanmış bir kompozisyondan oluşmaktadır. Başlık (unvan) tezhibi kobaltla renklendirilen, çift tahrir tekniğiyle yapılmış penç ve gonca motifinden oluşan tığlarla sonlandırılmıştır.

Görsel 9. 37 Hk. 3438 Envanter Numaralı Eserin Başlık (Unvan) Tezhibi

Kaynak. (Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi) (Erişim: 01.04.2022)

3. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞIRMA

İncelenen eserler arasında yer alan 37 Hk. 2946 envanter numaralı eserin ketebe kayıtlarından edinilen bilgi doğrultusunda hicri 877/1472 senesi Cemaziyelevvelinin 2. Cumartesi günü yazılmaya başlandığı ve hicri 883/1478 yılı Zilkade ayının 12. Cumartesi günü bitirildiği bilinmektedir. Dolayısıyla eserin dönemi 15. yüzyılın son çeyreğini kapsamakta ve Fatih dönemine tekabül etmektedir. Eserin içerisinde cilt, ebru ve tezhip örnekleri bulunmaktadır. Bu örneklerin eserin yazıldığı dönem tezyinat özellikleriyle kıyaslamasının yapıldığı zaman, eserin cildinin dış kap yüzeyinde alttan ayırma şemse cilt tezyinatı yapıldığı görülmektedir. Bu tezyinatta yaprak kümesinden çıkan 3 dal ile serbest dönüşler yapılarak oluşturulan saz yolu üslubunu yansıtan, aynı zamanda şemse tezyinatının iki ucunda yer alan salbeklerin içerisine tek bir hatayı motifinin yerleştirilmiştir. 16. yüzyıl cilt örneklerinde köşebent ve oval dilimli

şemse içinde saptan çıkan birkaç ince dal veya bir yaprak kümesi şemse içinde dağılarak kıvrılmaktadır. Bu dallar üzerinde çeşitli biçimlerde hatayîler ve hançerî yaprakların sıralandığı, salbek içine büyük bir hatayînin yerleştirildiği, saz üslûbu olarak ifade edilen bu tezyinatın, daha küçük ölçüde miklebin köşebent ve şemse tezyinatında tekrarlandığı ifade edilmektedir (Balkanal, 2002). Eserin cildinin alt ve üst kap yüzeylerine uygulanan tezyinat özellikleri ve Balkanal'ın ifade ettiği veriler neticesinde eserin cildinin dış kap tezyinatının 16. yüzyıl ciltlerinin karakteristik özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Eserin cildinin iç kapağında yer alan müşebbek cilt örneği bakımından değerlendirildiğinde katı' sanatının 15. yüzyılda çok yaygınken, 16. yüzyıla gelindiğinde uygulamanın azaldığı ve 16. yüzyıldan sonra neredeyse kullanılmadığı, dolayısıyla müşebbek cildinin Fatih Dönemi'nin karakteristiği kabul edilmektedir. Katı' sanatı ciltde Fatih Dönemi'nde iç kapta uygulanmıştır. Dış kapta da çok nadir örnekleri vardır. Fatih Dönemi'nde katı' daha çok rumî desenlere uygulanmıştır. Bu dönem ciltlerinde katı'nın zemininde ilk başlarda mavi kullanılırken daha sonra altın, yeşil, siyah, narçiçeği gibi renklerde kullanılmıştır (Oral, 2008). Fatih döneminde dış pervaz, köşebent ve şemse zeminlerinde tek renk mavi kullanılmıştır. Bu cilt Herat dönemine ait ciltleri hatırlatmaktadır (Güney, 2019). Ayrıca cilt tezyinatında yer alan haçvari olarak ifade edilen şemse formunun da 15. yüzyılın 2. yarısında yapıldığı kaynaklarda geçmektedir (Kara, 2018). Bu verilerden yola çıkılarak eserin cildinin iç kısmında yapılan müşebbek cilt örneğinin genel olarak 15. yüzyılı yansıtan dönem özelliklerine sahip olduğu, müşebbek cilt tezyinatının uygulanması, bu tezyinat alanının iç kap olması, tezyinatta kullanılan rengin mavi olması ve haçvari şemse formunun kullanılması açısından eserin iç cilt tezyinat detayının eserin yazıldığı 15. yüzyıl Fatih dönemini yansıttığı söylenebilir (Görsel 10).

Görsel 10. Mesnevi, 1456, Süleymaniye/ Fatih: 2814, İç kap (Solda) ve Divan, Mikleb Kap İçi 886/1481 Necip Pasa (Ortada), Çalışmaya Konu Olan 37 Hk. 2946 Envanter Numaralı Eserin İç Kap Tezminatı (Sağda)

Kaynak. Oral, F. Z. (2008), Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmalarındaki Bazı Kat'lı Cildler, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, s.90. (Erişim: 02.05.2022)

Kaynak. Edis, A. (2006), Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Cild Örnekleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, s.162. (Erişim: 02.05.2022)

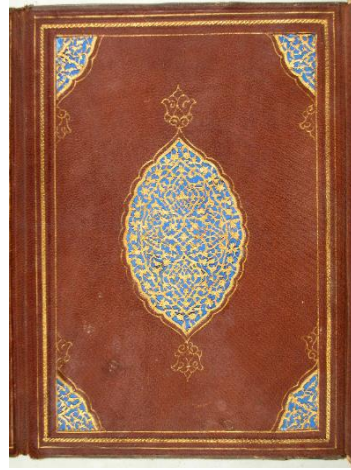
Eserin tezhip özellikleri açısından değerlendirildiğinde altının yoğun olarak kullanılması, tezminatın formu, kurgusu ve renkleri açısından 16. yüzyıl dönem özelliklerini yansıttığı görülmektedir. Fatih dönemi tezhiplerinde (Aşıcı, 2015) mavi daha ağırlıklı kullanılmıştır ve altın maviye nazaran daha azdır. Fatih döneminde üretilen eserlerin başlık tezhibi formları genellikle dikdörtgen formda ikilil şeklinde tasarlanmıştır. Fakat analiz edilen eserin oval formda tasarlanmış taç tezhibi alanı mevcuttur. Görsel 11'de yer alan örneklerle çalışma kapsamına alınan eserin tezminat özellikleri karşılaştırıldığında, kullanılan motiflerin, renklerin, tasarım kurgusunun benzer mahiyette olduğu dikkati çekmektedir. Eserlerin tezminatının üretiliş döneminin 16. yüzyılın ilk ve ikinci yarısına tarihlendirilebileceği olasıdır.

Görsel 11. SK. Damat İbrahim Paşa 756 (Solda), 1558 Tarihli Mesnevî'nin 3b Unvan Sayfası, TİEM. 383, 967/1559-60 Tarihli Mushafın 2a Varağında Yer Alan Serlevha Sayfası Ayrıntı (Ortada), Çalışmaya Konu olan 37 Hk. 3438 Envanter Numaralı Eserin Başlık (Unvan) Tezhibi (Sağda), Çalışmaya Konu Olan 37 Hk. 2946 Envanter Numaralı Eserin Başlık (Unvan) Tezhibi (Altta)

Kaynak. Derman, F. Ç. Osmanlı'da Klasik Dönem Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) Türk Tezhip Sanatının Muhteşem Çağı: 16. Yüzyıl, *Hat ve tezhip sanatı*. A. R. Özcan (Ed.), s. 351-354. (Erişim: 10.05.2022)

37 Hk. 2946 envanter numaralı eser bu veriler ışığında değerlendirilecek olursa, eserin yazım dönemi, 15. yüzyılın son çeyreğini yansıtmaktadır. Eserin cildinin dış kap yüzeyine yapılan tezyinat 16. yüzyılı, iç kapağına yapılan müşebbek cilt tezyinatı da, 15., 16. ve 17. yüzyıl özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Bu bağlamda eserin metninin 15. yüzyılın son çeyreğini kapsayan dönemde yazıldığı, eserin cildinin ise metnin yazımından sonraki tarihlerde yapılmış olabileceği düşünülmekle birlikte, 15. yüzyıl özelliklerini yansıtan iç kap tezyinatı ise 16. ve 17. yüzyılda üretilen bazı eserlerde de varlığını sürdürmektedir (Görsel 12). Dolayısıyla eserin tezyinatının 16. yüzyılda yapılmış olabileceği üzerinde durulmaktadır. Eserin tezhibinin de özellikleri bakımından metnin yazıldığı dönemden sonra yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Görsel 12. Tuhfetü'l-Ahrâr, 1559, Süleymaniye/Fatih: 3709, İç Kap Cilt Tezyinatı

Kaynak. Oral, F. Z. (2008), Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmaları'ndaki Bazı Kat'lı Cildler, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, s.141. (Erişim: 02.05.2022)

37 Hk. 3007 Envanter numaralı eserin istinsah tarihi 1216 (1800) olmakla birlikte eserin dönem özellikleri açısından 19. yüzyılın ilk yılına tekabül etmektedir, bu yüzden eserin tezyinatının 18. yüzyılın 2. yarısına göre değerlendirmek daha doğru olacaktır. Eserin cildi yekşah cilt tekniğiyle yapılmıştır. Yekşah ciltler daha çok 18. yüzyıl deri ciltlerinde görülmeye başlanmıştır (Küçük, 2008). Eserin cildinin dönemini yansıttığı söylenebilir.

Eserin tezhip tezyinatı değerlendirildiğinde barok-rokoko üslubunda ve klasik üslupta yapılmış örnekler mevcuttur. Klasik üslupta yapılan tezyinatının işçiliği zayıftır. Eserin tezhip bezemesinde kullanılan motifler anatomik yapıları bakımından bozuktur. Motiflere çekilen tahrir çok aleladedir ve amatör bir kişi tarafından yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Sanatkârı hakkında bir veriye ulaşılamamıştır. Eserin tezyinatı açısından değerlendirildiğinde tezhip örneklerinin de dönemini yansıttığı söylenebilir.

37 Hk. 3348 envanter numaralı eserin istinsah tarihi 765 (1363) olup, 14. yüzyılın ikinci yarısını yansıtmaktadır. Eserin dış kap yüzeyinin bazı bölümlerinde deri kullanılmış, orta kısım ebrulu kâğıtla kaplanmıştır. Bu özelliği itibariyle eserin cildi çarkuşe cilt özelliğini taşımaktadır. Bu tarz ciltlerin 13. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığı ifade edilmektedir (Küçük, 2008) Bu eserden yola çıkılarak diğer dönemlerde de bu tarz ciltlerin yapıldığı düşünülebilir. Ebru sanatı hakkında pek fazla bilgi mevcut olmadığından dolayı eserin cildine uygulanan şal tekniğinin hangi dönemde yapıldığına dair bir veri sunulamamaktadır. Eserin cildi eğer sonraki dönemlerde değiştirilmişse 14. yüzyıl sonrası bir döneme atfedilebilir.

37 Hk. 3438 Envanter Numaralı Eserin telif ve istinsah kaydına dair bir veriye ulaşılamamıştır. Fakat müellifin ölüm tarihi 931/1524 olarak belirtilmiştir. Dönem olarak 16. yüzyılın ilk çeyreğine tekabül etmektedir. Eserin cildi kumaştır fakat kopuktur. Eserin sayfaları kısmi açıdan dağılmıştır ve eksiktir. Eserin envanter kayıtlarında ve kütüphanede incelenen eserden yola çıkarak eserin 187 sayfa oluşu, eserin son sayfalarının eksik olduğu, eserin toplamda kaç sayfa olduğu bilinmediğinden dolayı 187. sayfadan itibaren hangi sayfaların eksik olduğu ortaya çıkarılamamıştır. Dolayısıyla ketebe sayfasına ulaşılamamıştır. Eserde sadece başlık tezhibi yer almaktadır. Eser hasar gördüğü için başka tezyinat örneğinin olup olmadığı bilinmemektedir. Eserin başlık tezyinat özelliklerine bakıldığı zaman 2946 envanter numarasına ait eserin başlık tezhibinde olduğu gibi bu tezyinata da 16. yüzyılı yansıtan özellikler söz konusudur (Görsel 11). Bu açıdan değerlendirildiğinde eserin telif eser olabileceği düşünülebilir.

4. SONUÇ

İlmi eserler arasında yer alan ve İslâm dini fıkıh konulu eserleri ihtiva eden, aynı zamanda Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'nde Yer alan İslam Dini Fıkıh konulu 37 Hk. 2946, 37 Hk. 3007, 37 Hk. 3348 ve 37 Hk. 3438 envanter numaralı yazmalar cilt, tezhip, ebru gibi kitap sanatları açısından değerlendirilmiştir. Eserlerde alttan ayırma şemseli cilt, katı' cilt, çarkuşe cilt, yekşah cilt, ebru cilt, ebru yan kâğıdı, başlık (unvan) tezhibi, tığlar ve nokta (durak) tezyinatı yer almaktadır. Eserlerde yer alan tezyinat klasik üslup, saz yolu üslubu ve barok rokoko üslubuyla yapılmıştır. Kullanılan tezyinat elemanları, rumi, ortabağ, dendan, hatayi, penç ve gonca motifi ile açık ve kapalı formda tasarlanmış basit yapraklar, akant yapraklar, bereket boynuzu (Altier, 2018) şeklinde yapraklar, vazolar ve çiçeklerdir. Eserlerde sıvama altın, yapıştırma altın, kırmızı, bordo, sarı, mavi, yeşilin farklı tonları, beyaz, mor, sülyen ve pembe renk kullanılmıştır. Ayrıca altın zemin üzerine iğne perdahı tekniği uygulanmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen eserlerden sadece 37 Hk. 3007 ve 37 Hk. 3348 envanter numaralı yazma eserlerin istinsah tarihi bellidir. Diğer eserlerin ise istinsah ve telif tarihleriyle ilgili bir bilgi mevcut değildir. Sadece müellifinin ölüm tarihleri bilinmektedir. İstinsah tarihi belli olan 37 Hk. 3007 eserin cilt tezyinatında yekşah tekniğinin kullanıldığı, tezhip tezyinatında ise barok-rokoko üslubunu yansıtan bir uygulamanın mevcut olduğu, dolayısıyla eserin istinsah edildiği tarihe ait tezyinat özelliklerinin eserin içinde barındırdığı sanatsal örneklerin tezyinat özellikleriyle bağdaştığı ve eserin tezyinatı açısından dönem özelliklerini yansıttığı düşünülmektedir. İstinsah tarihi belli olan 7 Hk. 3348 envanter numaralı eserin ise sadece cilt tezyinatı mevcut olup çarkuşe cilt tekniğiyle yapıldığı ve bu tarz ciltlerin 13.

yüzyıldan itibaren yapılmaya başlandığı, eserin cilt tezyinatının dönemini yansıttığı söylenebilir.

37 Hk. 2946 envanter numaralı eserin müellifinin ölüm tarihi envanter kayıtlarında M.1480 olarak belirtilmiştir. Yazarın 15. yüzyılda yaşadığı düşünüldüğünde eserin tezyinat özellikleri 15. yüzyıl özellikleriyle kıyaslanıp bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Eserin cildi ve tezhibinin özellikleri değerlendirildiğinde eserin cildinin 15. yüzyıl Fatih dönemi cilt özelliklerini, tezhip tezyinatının ise 16. yüzyıla ait tezyinat özelliklerini yansıttığı tespit edilmiş olmakla birlikte eserin cilt özelliklerinin 16. yüzyılda da yapılmaya devam ettiği, bu durumda eserin metninin 15. yüzyılda yazıldığı, cildinin ve tezhip tezyinatının ise 16. yüzyıla ait bir tarihte yapılmış olabileceği düşünülebilir.

37 Hk. 3438 envanter numaralı eserin müellifinin ölüm tarihi 1524 olarak kayıtlara geçmiştir. Yazarın yaşadığı yılları dikkate aldığımızda eserin yazımının 15. yüzyılın 2. yarısı ya da 16. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleştiği düşünülebilir. Eserin tezyinatının ait olduğu dönemi belirlenmeye çalışıldığında ise sadece tezhip örnekleri mevcut olan eserin tezyinatının 16. yüzyıl özelliklerini yansıttığı, dolayısıyla eserin tezhibinin 16. yüzyılda yapılmış olabileceği söylenebilir.

Kitap sanatları çerçevesinden analiz edilen eserlerin tezyinat özellikleri açısından 14. yüzyıl, 15. yüzyıl, 16. yüzyıl, 18. ve 19. yüzyıl tezyinat özelliklerini yansıttığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- [1] Akgün, A. R., *Molla Hüsrev'in "Dürerü'l-Hükkâm" Adlı Eserinde Şafî Mezhebine İsnat Edilen Görüşlerin Tahkik ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- [2] Altıer, S. (2018). Bir Motifin Peşinden: Osmanlı Sanatında “Bereket Boynuzu”, *History Studies*, 10 (7). <https://www.historystudies.net/> (Erişim Tarihi: 10.05.2022)
- [3] Aşıcı, S., *Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih*, (Editör: A. R. Özcan.), *Hat ve tezhip sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015.
- [4] Balkanal, Z. (2002). Bilgi ve Sanatı Kaplayan sanat: ciltçilik, *Türkler Ansiklopedisi*, XII, 341-349.
- [5] Bedir, M. ve Koca, F. (2007). Pezdevî, Ebü'l-Usr, *İslam Ansiklopedisi*, 34, 264-266.
- [6] Boynukalın, M. Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (I) Usûlü'l-Pezdevî ve Hanefî Usûlündeki Yeri, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 30, 2017.

- [7] Derman, F. Ç. Osmanlı'da Klasik Dönem Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) Türk Tezhip Sanatının Muhteşem Çağı: 16. Yüzyıl, (Editör: A. R. Özcan.), *Hat ve tezhip sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015.
- [8] Duran, G. (2009). Serlevha, *İslam Ansiklopedisi*, 36, 567-569
- [9] Edis, A., *Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Cild Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- [10] Güney, G. Bazı Kur'an-ı Kerim Nüshaları Örneğinde Safevi Cilt Sanatı Üzerine Bir Değerlendirme, *Asos Journal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (88), 2019.
- [11] Kara, H. Konya Mevlâna Müzesi'nde Bulunan Figürlü Ciltler, *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20, 2018.
- [12] Karaman, F. (1996). Fıkıh, *İslam Ansiklopedisi*, 13, 1-14.
- [13] Koca, Ferhat, (2020), Mola Hüsrev, *İslam Ansiklopedisi*, 30, 252-254.
- [14] Küçük, M. *Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki, Necip Paşa Vakfına Ait El Yazma Eserlerin Çarkuşe, Yekşah Ve Zilbahar Cilt Kapağı Özelliklerine Göre Kataloglanması*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008.
- [15] Oral, F. Z., *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmaları'ndaki Bazı Kat'lı Cildler*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.
- [16] Özel, A. (1997), Haskefi, *İslam Ansiklopedisi*, 16, 387-388.
- [17] Özel, A. (1996). Literatür. A) Klasik Dönem, *İslam Ansiklopedisi*, 13, 14-22.
- [18] Tanrıver, A., *Türk Tezhip Sanatında XIV-XVI. Yüzyıl Mushaf Gülleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- [19] Tanrıver Celasin, A., *XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tezhip Sanatı Bağlamında Şeyh Hamdullah Mushafı Sûrebaşı Bezemelerinin Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2014.
- [20] URL-1: <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/durerul-hukkam-f%C3%AE-serhi-gureril-ahkam/81864> (Erişim Tarihi: 20.04. 2022)
- [21] URL-2: <URL://www.ehlisunnetbuyukleri.com/İslam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/YAKUB-BIN-SEYYID-ALI/3484> (Erişim Tarihi: 25.04. 2022)
- [22] URL-3 :<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/ed-durrul-muhtar-f%C3%AE-serhi-tenv%C3%AEril-ebzar/82244> (Erişim Tarihi: 29.04. 2022)
- [23] URL-4: <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/us%C3%BBlul-pezdev%C3%AE/59930> (Erişim Tarihi: 10.05. 2022)
- [24] URL-5: <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mefat%C3%AEhul-cinan-ve-mesab%C3%AEhul-cenan/19634> (Erişim Tarihi: 10.05. 2022)

XVIII. YÜZYIL OSMANLI DİPLOMASİSİNDE GÜÇ DEĞİŞKENİNİN ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Rahime Örün,

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü -ORCID ID: 0000-0002-7014-7070

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin Batı dünyasına karşı izlediği diplomasi politikalarına bakıldığında dönem dönem değişime uğradığı görülmektedir. Kuruluştan XVIII. yüzyıla kadar olan dönem boyunca 'tek taraflı diplomasi' anlamına gelen 'Ad Hoc' diplomasi kullanılmıştır. XVIII. yüzyılda devlet diplomasisinde yaşanan değişimin pek çok sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri olan güç etkeninin üzerinde yoğunlaşılmasında fayda vardır. Kronolojik olarak bakıldığında bunun etkisi daha net hissedilmekle beraber diplomasideki bu değişimin bazı dönüm noktaları olduğu da göze çarpmaktadır. Özellikle XVII. Yüzyıl başlarında Osmanlı diplomasisinin mütekabiliyet esasına dayalı bir sürece girdiği görülür. Zitvatorok Antlaşması bu anlamda kırılmaların başlangıcını teşkil etmektedir. 1664 Vasvar Antlaşması ve 1672 Bucuş Antlaşması onu takip etmiştir. Asıl dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek 1699 Karlofça Antlaşması ile Osmanlı'nın, yeni yüzyıla değişen dünyanın nizam ve düzenine ayak uydurma çabasıyla girdiği net olarak görülmektedir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise ekonomik, siyasi, askeri, sosyal ve toplumsal olarak her anlamda bunalımda olan Devlet-i Aliyye'nin, sahadaki askeri gücünün kırıldığı bir döneme girdiği görülmektedir. Kronolojik dönüm noktalarına bakıldığında, askeri ve ekonomik gücün azalması sonucu uzlaşmacı diplomasiye yönelimin artması ters orantılı bir tabloyu öne çıkarmaktadır. Osmanlı diplomasisindeki güç değişkeni kavramı bu dönüm noktaları üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu minvalde diplomasiye yön veren birtakım antlaşmalar mevcuttur. Bunlar sırasıyla, 1718 Pasarofça Antlaşması, 1739 Belgrad Antlaşması, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ve asrın son yıllarında imzalanan 1792 Yaş Antlaşması'dır. Osmanlı diplomasisindeki değişim ve dönüşümün güç etkenine bağlılığının ispatlı örneklerini teşkil etmesi bakımından bu antlaşmalar son derece önemlidir. Özellikle verilen kronolojik sıralamaya göre zaman ilerledikçe askeri gücün kırılması saha diplomasisini bitirmiş ve bu nedenle masa diplomasisine geçişin olduğu açıkça görülmektedir. XIX. yüzyılda ise diplomasi politikası olarak Avrupa'nın çoktandır uygulamaya koyduğu fakat Osmanlı'nın katılımını bu yüzyılda henüz gerçekleştirmediği 'denge diplomasisi' politikası hayata geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: diplomasi, 'ad hoc', sürekli diplomasi, Osmanlı, Batı, Avrupa, Avusturya, askeri güç, politika.

THE EFFECT OF POWER FACTOR IN THE 18TH CENTURY OTTOMAN DIPLOMACY

ABSTRACT

Diplomatic policies of the Ottoman Empire against the Western world have changed from time to time. "Ad Hoc" diplomacy, 'unilateral diplomacy,' have been used till the 18th century. It is helpful to concentrate on the power factor as a reason for the change in state diplomacy in the 18th century. When examined chronologically, the turning points in diplomacy due to power factor are seen more clearly. Ottoman diplomacy started a process based on reciprocity, in 18th century. The Zitvatorok Agreement constitutes beginning of the ruptures, followed by 1664 Treaty of Vasvar and 1672 Treaty of Bucaş. With the Treaty of Karlowitz in 1699, which can be described as the main turning point, Ottomans started the new century with an effort to keep up with the order of the changing world. In 18th century, Ottoman Empire, which was in crisis economically, politically, militarily, and socially, entered to a new period due to its military power in the area was broken. Considering the chronological turning points, the increase in the tendency towards conciliatory diplomacy due to the decrease in military and economic power highlights an inversely proportional case. Power factor in Ottoman diplomacy has been tried to be explained through these turning points. There are some agreements, Treaty of Pasarofca, Belgrade Treaty, Küçük Kaynarca Treaty, and Yasse Treaty, that guide diplomacy in that way. These treaties are fundamental as they constitute the change and transformation in Ottoman diplomacy and its commitment to the power factor. Breaking of the military power has finished the field diplomacy as time progresses, therefore Ottoman Empire transitioned to desk diplomacy. The "balancing diplomacy", which had been used for a long time by Europe but had just been realized by Ottoman Empire in this century, was implemented in the 19th century.

Keywords: diplomacy, 'ad hoc', continuous diplomacy, Ottoman, West, Europe, Austria, military power, politics.

1. GİRİŞ

Osmanlı, diplomasi uygulamalarını devletin resmi ideolojisine dayandırarak düzenlemiştir. Dini ve resmi ideoloji bu alan için belirleyici bir ölçek olmuştur. Zengin bir sentez sonucu meydana gelen devlet geleneğinde Osmanlı Devleti Müslüman dünyasının dışındaki devlet ve milletlere karşı politik olarak her zaman mesafeli yaklaşmış ve kozmopolit bir yapıya sahip olmasına rağmen iç içe olmamayı tercih etmiştir. Bu minvalde Osmanlı'nın dünyayı Darü'l- Harb (Gayrimüslim Devletler) ve Darü'l İslam (Müslüman Devletler) olarak ikiye ayırdığı görülmektedir. Söz konusu dini-politik ayrımın, devletin diplomatik temaslarını yönlendirmiş olmasıyla beraber aynı zamanda kendine has soyutlayıcı bir politika benimsemesinin yolunu açmıştır. Bu da uzun bir süre Osmanlı'nın dış dünya ile iletişimini engellemiştir (Turan, 2015, ss. 20-23). Darü'l Harb ile temasları mesafeli olarak devam ettirme düşüncesi güden devlet aklı, her anlamda gücünün doruklarında olmasından dolayı bunu bir

problem olarak görmemiştir. Aksine XVIII. yüzyıla kadar dış dünya ile olan iletişimsizliği bir politika haline getirmiştir.

Kuruluş yıllarında faklı devlet ve milletler ile evlilik vb. gibi çeşitli yollarla sürekli etkileşim halinde olmayı seçen Osmanlı Devleti'nin, XV. yüzyıldan sonra başta ekonomik ve askeri gücün verdiği rehavet ile bazı mekanizmalar kendini yenileyememekle birlikte duraksamaya kadar giden bir sürece girmesini beraberinde getirmiştir. Devlet aklının “*hiçbir Avrupalı Hıristiyan devleti eşit şartları haiz muhatap kabul etmemek ve onlarla hiçbir zaman daimî barış içerisinde olmamak*” ideolojisinden anlaşılacağı üzere kendi kendine yetebilen güçlü bir devlet olarak Batı dünyasını kendi ile eşit şartlarda görmediği anlaşılmaktadır (Kurtaran, 2015, s. 114). Darü'l-Harb uygulamasının bir uzantısı olarak kabul edilen bu görüş XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin Batı, Hristiyan dünyasına karşı olan diplomasi politikasının çerçevesini oluşturmuştur.

Kuruluş yıllarından beri süregelen farklı kültür ve politikalardan yararlanıp Osmanlı pragmatizmine uygun olarak sentezlemesini öngören ve bu şekilde devletin, çağın şartlarına göre sürekli kendini yenileme geleneği yükseliş devrinden itibaren sekteye uğramıştır. Diğer alanlarında etkilendiği bu durumdan olaylar zincirinin bir sonucu olarak diplomasi kurumu da payına düşeni almıştır.

XV. yüzyıldan sonra düşmanlarına karşı, Avrupa'da ciddi bir güç olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlılar, sınırlarının genişlemesiyle birlikte yeni komşular, yeni düşmanlar edinmiştir. Avrupa'da modern diplomasi izlerinin henüz görüldüğü bu dönemlerde, İslam'ın koruyuculuğunu üstlenen Osmanlı Devleti, Avrupalı komşularına karşı diplomasi konusunda Türk-İslam sentezine uygun olarak yaklaşmak istemiştir. Bu sentez Osmanlı diplomasisinin temellerini oluşturur. İslam hukukunun Türk gelenekleri ile birleştirilerek ortaya kendine özgü bir oluşum meydana getirilmiştir. İslam dininin yayılması ve korunmasını kendine gaye edinen bir devletin çevresindeki pagan topluluklara ve diğer pek çok dine mensup yapılanmalara karşı oluşturduğu bu özgün diplomatik anlayış, kimi çevrelere göre gerekli bir durum olarak görülmektedir (Kınlı, 2006, s. 89). Farklı bir bakış açısı olarak bu sentezin, Türk-Müslüman bir toplumun, gayrimüslim toplumlara karşı dini koruyarak ayakta kalma ve asimile olmamak için devletin bir savunma mekanizması üretme düşüncesi tam anlamıyla yanlış sayılmaz.

Türk-Müslüman ve aynı zamanda İstanbul'u fethetmesiyle gücünü kanıtlamış bu yeni komşu ile diplomatik temaslar, Batı tarafında Osmanlı'nın diplomatik yönteminden farklı karşılık bulmuş ve ona göre gelişme göstermiştir (Kurtaran, 2019, ss. 14-15). XV. yüzyılda erken modern diplomasi ilk örnekleri olan gelişmelere rastlanmaktadır. Bu minvalde Venedik, yeniçağa girişte ilk adımı atmıştır. Diplomatik temasları sağlam temeller üzerine oturtup etkili bir güç olan Osmanlı ile ilişkilerini bu çerçevede yürütmek istemiştir. İstanbul'un fethinden sonra Payitahtta daimî elçi (balyos) bulduran ilk devlet olma niteliğine sahip olmuştur. Venedik'in ardından bu uygulamayı diğer devletlerin de takip ettiği görülür. 1475'de Polonya, 1497'de Rusya elçiliklerinin İstanbul'da faaliyet göstermeye başladığına tanık olunmaktadır. Biraz daha geç addedilecek tarihlerde yani XVI. yüzyılda ise 1525'de Fransa, 1528'de Avusturya, 1583'te İngiltere ve 1612'de Hollanda Payitahtta daimi elçi buldurmaya başlamıştır (İskit, 2011, s. 124).

Osmanlı Devleti'nin çağdaşlarına göre dışli bir rakip olarak dünyaya açılmaya başladığı ve erken modern diplomasinin de Avrupa'da yavaş yavaş görülmeye başladığı bu dönemlerde Devlet-i Aliyye 'Ad Hoc' yani tek taraflı diplomasiyi uygulama yöntemine gitmiştir. 'Ad Hoc' diplomasi en güçlü tarafın, diplomasinin diğer muhataplarına karşı dikte edilerek uygulandığı bir politikadır. Diplomasideki bu yöntem, uygulandığı devletin çağındaki diğer devletlere nazaran askeri, siyasi, ekonomik olarak çok daha üstün meziyetlere sahip olduğunu gösterir. Bir başka deyişle güç ile doğru orantılı denilebilir. 'Ad Hoc' politika orta çağ ürünü olan bir diplomasi yöntemidir. Dünyanın yeni düzeninde değişen parametreler doğrultusunda bu yöntem, zaman aşımına uğrayarak kullanılmaz duruma gelmiştir (Tuncer, 1995, ss. 11-18).

Osmanlı Devleti, kurumlarının ideolojik temellerini İslam hukukuna dayandırmasından anlaşılacağı üzere bir 'inanç devleti'dir. XVIII. Yüzyıla kadar düşe kalka ilerleyen inanç sistemine bağlı bir devlet (Ünal, 2015, s. 29), dinin büyük ölçüde bir kenara bırakılıp seküler temellere bağlı gelişen dünya görüşünün hakim olduğu yeni nizamda kendine yer edinemeyecektir. XVIII. yüzyıl ve sonrası din merkezli devlet ve yönetimler bir kenara bırakılmış, ekonomik çıkarlar doğrultusunda politikalar üretilmeye başlanmıştır (Jorga, 2005, s. 226). Bu da daha akılcı ve planlı bir diplomasi izlemeyi gerektirmiştir.

Tek taraflı diplomasi adından da anlaşılacağı üzere taraflar arasında karşılıklılık ilkesine uymamaktadır. Aynı zamanda diplomaside müteakabiliyet esasını ihlal etmektedir. Daha önce zikredilen ve Osmanlı diplomasi geleneğinin temelini oluşturan 'hiçbir Avrupalı devleti eşit şartlarda görmemek ve daimi barış içinde olmamak düşüncesi, Devlet-i Aliyye'nin 'Ad Hoc' diplomasi yöntemini izlemesinin ana sebebidir. Buradan Osmanlı'nın bir İslam devleti olarak ve güç bakımından devrin lideri konumunda olması kendini üstün görme arzusuna kapıldığı izlenimi anlaşılmaktadır (Dönmez, 2018, ss. 145-148). Bu görüş 'güç zehirlenmesi' deyimine uygun bir tanımlamadır.

İzlenilen diplomasi yönteminin bir gereği olarak Osmanlı Devleti, Avrupalı devletler ile sıkı ilişkilerde bulunmamak adına XVIII. yüzyılın sonlarına kadar daimi elçiler göndermemeyi tercih etmiştir. Geçici elçiler konusunda da esnek davranmayan Osmanlı Devleti, gerekli durumlar dışında geçici elçi gönderimini de kısıtlı olarak sağlamıştır (Savaş, 2007, ss. 13-14). Mohaç Meydan muharebesi sonucunda Hapsburg hanedanının yönetiminde olan Avusturya ile komşu olunması sonucu, diplomatik temaslar zorunlu hale gelmiştir. Bu durumda diğer devletler gibi Avusturya'da payitahtta mükim elçilik açmak istemiştir fakat birçok farklı nedeni olmakla birlikte, Osmanlı Devleti bunu Darü'l-Harb diye nitelendirdiği düşmana karşı bir lütuf olarak görmüş ki (Tuncer, 1997, s. 11); (Hurewitz, 1961, ss. 460- 461) böyle bir hakkı Avusturya'ya tanımamıştır. Avusturya'nın diplomatik çabaları sonucu 1547 yılında Avusturya'ya İstanbul'da ikamet elçiliği açma hakkını tanımıştır. Bunun karşılığında Osmanlı Devleti, yalnızca gerekli durumlarda *çavuş* adında rütbesiz elçiler göndermeye başlanmıştır (Ercan, 2013, ss. 8-23).

Osmanlı Devleti diplomasi geleneğinin Batıya bakış açısı ile Doğuya bakış açısı farklılık göstermektedir. Avrupalı Hristiyan Devletlere karşı uyguladığı sert tek taraflı diplomasiyi Müslüman devletlerle olan münasebetlerinde tercih etmiyordu. Osmanlı'nın yukarıda bahsedilen diplomasi görüşündeki 'Hristiyan Devlet' ayrıntısı bununla alakalı olmalıdır. Örnek gösterilecek olursa hem gücün zirvede olduğu hem sınırların genişleyip

diplomatik temasların arttığı bir dönem olarak Kanunî devrinde bu ayırımın net izleri görülmektedir. Darü'l-Harb'in düşman olarak tanımlanmasıyla birlikte buna uygun davranışlar sergilenmiştir. Müslüman bir devlet ile temaslarda fevkalade ilgi alaka ve ihtimam gösterilirken, Avrupalı Hristiyan Devletlere karşı ise aşağılayıcı, kötü davranışlarda bulunulan bir diplomatik temas sağlanmıştır. Elçi kabullerinde açıkça hissedilen bu fark kaynaklarda da dile getirilmiştir (Sander, 1987, s. 53).

Devlet-i Aliyye'nin, yabancı ülkelerin elçilerine büyüklük ve ihtişamını gösteren karşılama yapmasından farklı olarak Padişahın Müslüman devletlerin elçilerini ayakta karşıladığı görülmektedir. Darü'l-Harb'e mensup devlet elçileri böyle bir karşılama olamamıştır. Osmanlı, askeri olarak güçlü olmadığı dönemlerde bile gösterişli elçi karşılama ve kabullerine son derece dikkat etmiştir. Zira bu gösteriş, esasında diplomatik olarak gizli mesajlar içermektedir (Şentürk, 2012, ss. 70-74). Elçi teşrifatı ile ilgili bir diğer husus olarak 'hapsedilme' karşımıza çıkmaktadır. Yabancı elçinin mensup olduğu ülke ile ilişkiler çözümlenemediği takdirde ya da Devlet-i Aliyye'nin kızdığı durumlarda Osmanlı Devleti topraklarında bulunan elçiler zindanlara hapsedilmektedir. Korunaklı bir hapis olması açısından Yedikule zindanları oldukça meşhurdur. Bu uygulama XVIII. yüzyılın sonu olan Sultan III. Selim dönemine kadar devam etmiştir (Turan, 2015, ss. 28-29).

Elçi bahsinin çalışma konusu ile alakasına gelinecek olursa; esasında Osmanlı'nın tek taraflı diplomasiyi kullandığı dönemde elçilik birimi o zamanlarda güç ile diktatörlüğün bir diğer aracıdır. O halde şöyle bir kanıya varmak mümkündür. 'XVIII. Yüzyıla kadar güç etkenini baz alarak yönetilen 'Ad Hoc' diplomasi, devletin farklı birimlerini argüman olarak kullanıp, kendini bu şekilde ispatlamıştır.' Elçilik birimi cümleye dayanak oluşturması bakımından güzel bir örnektir. Çalışma konusu boyunca anlatılagelen dönem ayırımını net olarak yapmak doğru değildir. Elçi hapsi konusundan ve yapılan ıslahatlardan anlaşılacağı üzere, XVIII. Yüzyıl tam olarak milat sayılamaz. Nitekim bu dönemde yapılan çalışmaların meyveleri XX. yüzyılda görülecektir.

Zitvatorok Antlaşması'na kadar Osmanlı diplomasi geleneği katı ve sert bir biçimde taviz verilmeden uygulanmıştır. Zitvatorok Antlaşması'ndan sonra Avusturya'nın Osmanlı'ya karşı kazandığı diplomatik denklik zaferi (mütekabiliyet) ile katı ve sert tutum resmi olarak kırılmıştır. Ancak Osmanlı'nın Batıya karşı kendini üstün görme ve eşit kabul etmeme ilkesi, fiili olarak bir asıra yakın bir süre diplomasi geleneğine aynen devam etmesine neden olmuştur. Yine de değişimin ayak sesi olması bakımından ilk kıvılcım bu antlaşma ile kendini göstermiştir (Lewis, 1995, s. 120).

XVII. yüzyılda yavaş yavaş törpülenmeye başlayan Osmanlı'nın askeri ve ekonomik gücünün yetersizliği, yüzyılın sonlarına doğru daha da belirgin hale gelmiştir. Diplomatik ilişkiler ise XVIII. yüzyıla kadar, gerektiği durumlarda daha çok Fransa ve Avusturya üzerinden sağlanmaktaydı. Bu minvalde, Osmanlı diplomasi geleneğinde önemli kırılmaların yaşandığı Zitvatorok Ant. Vasvar Ant. (Kolçak, 2012, ss. 560-562) Bucaş Ant. (İnbaşı, 2020, ss. 211-213) ve Karlofça Antlaşmalarının Avusturya ile yapıldığı görülür. XVIII. yüzyıla gelindiğinde Avusturya diplomatik ilişkilerine devam edilmiş, ek olarak Ruslar siyasi bir güç olarak Osmanlı'ya karşı rakip devlet konumuna gelmiştir. Avusturya ile Pasarofça Antlaşmasına müteakip olarak Belgrad ve Küçük Kaynarca Antlaşmaları bunu açıkça göstermektedir. Bu

vesile ile gücü azalan ve düşmanları çoğalan Devlet-i Aliyye, diplomatik temasları arttırarak askeri zafiyetini gizlemeye çalışmıştır (Dönmez, 2018, s. 154).

Karlofça Antlaşması (1699) ile XVIII. yüzyıla büyük bir mağlubiyet alınarak girilmiştir. Zitvatorok antlaşmasından beri göz ardı edilen askeri ve siyasi güç zafiyeti artık titizlikle masaya yatırılarak, bunun için çözümler aranmaya başlanacaktır.

Osmanlı eski ihtişamını kaybettiğini kabullenmekte geç kalmıştır. Devletin askeri güçsüzlüğünün Avrupa tarafında pamuk ipliğine bağlı olduğunun farkına varılmasıyla Batı güçleri karşı hamle için harekete geçmiştir. Bu kozu Kutsal İttifak bağlamında bir araya gelerek Osmanlı'ya karşı kullanmayı tercih etmişlerdir. Kendi başına değilse bile birleşerek Osmanlı'ya karşı her anlamda üstünlük sağlanacağı açıkça düşülmüştür (Kodaman vd., 2010, ss. 82-83). Kutsal İttifak (Avusturya, Venedik, Lehistan, Rusya) adı verilen müttefik güçleri, topyekûn mücadele ederek Avrupa'da istenilmeyen düşmanlarını geri püskürtmekle kalmamış, Osmanlı'yı engellenemez bir çöküşe sürüklemiştir. Karlofça'da alınan bu ağır yenilgi, Osmanlı'nın başta askeri, siyasi ve ekonomik olmak üzere kendi içinde boğuştuğu birçok sorununun artık tamamen gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Her anlamda bir prestij ve güç kaybı söz konusudur. Tüm bunlar, Devlet-i Aliyye için yepyeni bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Askeri güç ile devam ettirelegelen 'Ad Hoc' diplomasi miadını doldurmuştur. Artık bilek gücü ile değil, akıl gücü ile mukavemet yoluna gidilerek modern diplomasiye geçiş başlamıştır (Jorga, 2005, s. 239). Böylece Reisü'l-Küttâblık makamına olan ihtiyaç hiç olmadığı kadar artmıştı. Gerek elçiler ile olan diplomatik münasebetler, gerekse yabancı ülkelerle kurulan temaslarda olsun, devletin dış ilişkileri ile Reisü'l-Küttâblar ilgilenmekteydi (Şentürk, 2012, ss. 60-61). Buradan da anlaşıldığı gibi modern diplomasiinin gerektirdiği nitelikte devlet adamı yetiştirmek birincil öncelik haline gelmiştir.

Karlofça'da Avrupa'dan alınan büyük yenilgiden sonra sorunlara aranan çözümlerin yine Avrupa temelli olması, katı Osmanlı resmi ideolojisinde büyük kırılmalara neden olacaktır. Anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti 'Ad Hoc' diplomasiyi uygulamayı gönüllü olarak terk etmemiştir. Değişen dünya düzeninde gücünün hem yetersiz olduğunun hem de ayakta kalmak için geçerli bir faktör olmadığına ağır tecrübelerle farkına varması sonucunda zorunlu olarak karşılıklı diplomasiye geçişi kabul etmeye mecbur kalmıştır düşülmüştür (Kodaman vd., 2010, s. 82). Osmanlı eski güç ve ihtişamını kaybetmemiş olsa bile Avrupa'da statüko değişmiş, yeni güç dengeleri sağlanmıştı. Osmanlı'nın tüm gücüyle bu düzene tek başına karşı koyması oldukça zorlayıcı olmakla birlikte her açıdan zafiyet içinde olduğu XVIII. yüzyılda bu durum imkânsız bir hal almıştır. Karlofça Antlaşması, Osmanlı'da bir devrin bitip yeni bir devrin başladığının göstergesidir.

Güç zafiyetinin bir diğer olumsuz geri dönüşü olarak Avrupalı devletlere karşı verilen ahidnameler örnek gösterilebilir. Ahidname, Osmanlı'nın XVIII. yüzyıla kadar Darü'l-Harb'e karşı bahsettiği ticari ayrıcalık ya da sulh muahedesini içeren, karşılıklı nitelikte olmayan devletlerarası bağlayıcı anlaşmalardır. XVIII. yüzyıldan sonra tek taraflı, ihsan edilen bir hediye olmaktan çıkmış, verilmesi zaruri bir tavize dönüşmüştür (Zürcher, 1995, s. 26). Özellikle Karlofça Antlaşmasından sonra belirgin olarak görülmeye başlanan bu tavizler başlarda çok da önemsenmemiştir. Ancak yaşanan siyasi ve ekonomik sıkıntılar, imparatorluğun

son yıllarında altından kalkılması imkânsız, ağır bir yük olan kapitülasyonlara kadar gidecektir (Sander, 1987, s. 82).

Ahidnamelerin yanında Osmanlı ihtişam ve gücüne atfı yapılacak bir diğer politika *eman* müessesesidir. Kökeni çok eskiye dayanan bu uygulama, Osmanlılar tarafından diğer İslam devletlerinden farklı bir amaç üzere kullanıldığı görülür. *Eman*, bir bölgenin fethinden önce ya da hemen sonra yapılan anlaşma neticesinde zimmîlere tanınan mal, can namus vb. güvenliklerinin korumaya alındığı ayrıcalıkları içerir. Fetih durumunun yanı sıra kullanıldığı bir başka alan olarak; Memâlik-i Osman'a, Darü'l-Harb'e mensup herhangi bir amaç üzere giren kişi *eman* talep eder ve uygun görülürse Osmanlı'da bulunduğu müddetçe koruma altına alınır. Osmanlı'ya ayak basan herhangi bir yabancı ülkenin elçileri de *eman* statüsüne sahip bulunurlardı. Devlet-i Aliyye, ihtişamlı dönemlerinde Darü'l-Harb ile ilişkilerini genelde *eman* müessesesi üzerinden yürütmeyi tercih etmiştir. Tıpkı Ahidnamelerde olduğu gibi *emanda* da değişmeyen ilke, tek taraflı olma niteliği taşımasıdır. Yani karşılıksız ihsan edilen bir hediye olarak siyasi ve diplomatik olarak devletin gücünü gösteren, bir ayrıcalık tanıma durumunu teşkil eder. Ayrıca Osmanlı'nın bu yol ile fetihler yaptığı da bilinmektedir (Turan, 2015, ss. 25-27). İmparatorluğun son dönemlerinde kaybedilen güç ve ihtişam sonucu bu sistem fetih yapma amacındaki geçerliliğini yitirmiştir. XIX. yüzyılda *eman* sisteminin de Ahidname gibi verilmek mecburiyetinde kalınan bir tavize dönüştüğü görülür.

XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı kurum ve geleneklerinde Avrupa etkisi hissedilmeye başlanacaktır. Buna istinaden elçi gönderimi ve karşılanmasını içeren teşrifat ve kurallarda birtakım değişikliğe gidilmiştir. Osmanlı'nın, eskiden konumu ve statüsü fark etmeyen tüm yabancı devletlerden kendini üstün gördüğü göz önüne alınacak olursa, buna uygun diplomatik mesajları içeren seremonilere başvurdukları görülür. Yeni dönemde siyasi, askeri, diplomatik, güç, eşitlik, üstünlük gibi değişkenlerin büyük önem arz ettiği hiyerarşik bir düzene girdiği görülecektir (Yavuz, 2019, s. 1636).

Değişen düzen ile birlikte Osmanlı da bu gelişmelere ayak uydurmaya çalışmıştır. Osmanlı, Avrupa'da işlerin nasıl yürüdüğünü öğrenip tekniklerini kendi pragmatizmine uyarlamak amacıyla birtakım görevlendirmeler yapmıştır. Pasarofça Muahedesinden hemen sonra görevlendirilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi buna örnek teşkil etmektedir. Görevinin sonucunda Batı teknik ve medeniyetinin anlatıldığı geniş bilgiler içeren raporlar sunmuştur (Hammer, 2008, ss. 41-50). Böylelikle diplomasi ile başlayan modernleşme hareketlerinin devlet ve topluma ulaştığı bir dönem olarak 'Lale Devri' (1718-1730) karşımıza çıkmaktadır. Devletin diplomatik olarak farklı bir süreçten geçtiği Lale Devri dönemi, Batının her anlamdaki üstünlüğünü kabul edip, rehber edinme yolunda atılan adımları görme açısından önemlidir. Lale Devrinden sonra yeni dünya düzeni ile Avrupa'da oluşan güç dengesine, tek başına ve geleneksel diplomasi anlayışı ile karşı konulamayacağı net olarak anlaşılmıştır (Kurtaran, 2014, s. 398). İlerleyen zamanlarda Sultan I. Abdülhamid ve III. Mustafa'nın Devlet-i Aliyye'nin kurumlarını dönüştürüp modernleşirmesi amacıyla Avrupa'dan donanımlı uzmanlar getirttiklerine şahit olunur (Hammer, 2008, s. 31). XVIII. yüzyıl modernleşme çerçevesindeki yapılan çalışmalar bağlamında güç zafiyetini tolere etmek için devletin dış ilişkileri ile ilgilenen Reisü'l-Küttâblık birimindeki dönüşümlere ağırlık verildiği görülmektedir. Özellikle Karlofça Antlaşmasındaki diplomatik yeteneği ile dikkat çeken Râmi Mehmed Paşa, bunun önemini açıkça ortaya koymuştur.

Sultan I. Abdülhamid ve Sultan III. Mustafa, devletin diğer pek çok alanında da Avrupaî usulde birtakım ıslahat girişimlerinde bulunmuşlardır. Ancak yapılan çalışmalar, geleceğe dayalı etkisiz girişimlerdi. Etkili olabilmesinin tek yolu eski Osmanlı zihniyetinin değişmesidir. Sultanlar bu etkenin bilincinde olmakla beraber, Ulema ve yeniçeri faktörünü aşamamışlardır (Karal, 1942, ss. 6-8). Ruslar ile yapılan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası verilen tavizler ile durumun vahameti gitgide artmıştır. İmparatorluk âdeta yok olma seviyesine gelmiştir.

3. SONUÇ

Sultan III. Selim döneminde modernleşme karşısındaki gelenek engeline âdeta meydan okunmuştur. Avrupa’da artık belli bir temele oturan ve statükoyu sağlayan ‘denge diplomasisi’ne katılım, Devlet-i Aliyye için daha fazla ertelenemez bir zorunluluk haline gelmiştir. III. Selim’in Sultan babasından devraldığı tahtın ilk yıllarında devlet, Avusturya-Rus ittifakını içeren bir savaşın içerisindeydi. Sultan Selim, her açıdan yoksun Osmanlı’nın tek başına bu devletlere galip gelinemeyeceğinin farkında olup kendine müttefik arayışına girmiştir. İlk aşamada İsveç ile anlaşmış fakat bundan bir netice alınamamıştır. Ardından Prusya ile müttefik olup Avusturya ve Rusya ile masaya oturmuştur Avusturya ile Zıştovi, Rusya ile Yaş Antlaşması imzalanmıştır. Böylelikle Osmanlı’nın ilk defa Beyne’l-mil devletler statüsünde güce dayalı denge diplomasisine katıldığı görülür (Işıksel, 2010, ss. 336-337).

Yıkılmakta olan bir devlet için geç kalınmış bir adım da olsa dikkate değer bir gelişmedir. Fransız ihtilalinin patlak vermesiyle kendine toparlanma fırsatı tanıyan Devlet-i Aliyye, bu süreçte Sultan Selim’in reform anlamında pek çok realist girişimlerine tanık olmuştur. ‘Nizam-ı Cedid’ adı altında toplanan bu girişimler devletin her alanını derinden dönüştüren çok kapsamlı reform hareketleridir. Böylece her alanda güçten düşen devlet, kurumlarda ve diplomaside rasyonel dönüşümlere ağırlık vermeye başlamıştır. Sultan Selim’in 1793 yılında İngiltere’den başlamak üzere sırasıyla 1797’de Fransa, Prusya ve Avusturya’da ilk defa daimi elçilik açtığı görülür (Yavuz, 2019, ss. 1639-1640).

Atılan bu adım, çalışma boyunca üzerinde durulan güç etkeninin bir sonuca dayandırılması bakımından güzel bir örnek teşkil etmektedir. Artık askeri gücün tek başına yeterli gelmediği anlaşılmış ve böylece sürekli diplomasiye geçişin ilk adımları atılmıştır. Avrupa’da açılan ilk ikamet elçiliklerinin amacı, Osmanlı’nın henüz yabancı olduğu, Avrupa merkezli güç dengesi politikasını yakından takip edip bu alanda aktif çalışarak kendini geliştirmeyi sağlamaktı. Devlet aklı, diplomasisini geliştirmenin bir aracı olarak bu uygulamanın hayata geçirilmesini zorunlu görmüştür. İlk aşamada Osmanlı bürokrasisi alanında oluşan yetenekli devlet adamı zafiyeti, karşılıklarına bir engel olarak çıkmıştır. Çağın gereksinimlerini karşılayamayacak bir bürokratik örgütlenme, modernleşme adına yapılan diplomatik girişimleri başarısız kılmıştır. Yine de ortaya çıkan olumsuz tablonun olumlu anlamda geri dönüşleri de mevcuttur. İlk ikamet elçilerinin yetiştirmek üzere yanlarında götürdükleri katip ve memurlar, geleceğin modern Osmanlı hariciyesinde görevlendirilmek üzere donanımlı birer diplomata dönüşecektir. Böylelikle modern diplomaside asıl önem

verilmesi gereken nokta Osmanlı tarafından çok net anlaşılmıştır. Buradan yola çıkarak, XVIII. yüzyıl girişimleri fiili olarak bir sonraki yüzyılda meyvesini vermiştir (Kuran, 1988, ss. 23-64).

Atılan bu adımlar, miadı dolmuş Osmanlı Devleti'ni çöküş akıbetinden kurtarmasına da XX. yüzyılda kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'ne temel olması bakımından önem teşkil edecektir.

KAYNAKÇA

- Dönmez, A. (2018). Osmanlı Devleti'nde tek taraflı diplomasi anlayışı ve karşılıklı diplomasiye geçiş süreci. M. A. Yalçinkaya, & U. Kurtaran (Ed.), *Osmanlı diplomasi tarihi kurumları ve tatbiki* içinde. Grafiker Yayınları. 145-178.
- Ercan, H. O. (2013). *Osmanlı-Hapsburg diplomasisi: Rudolf Schmid'in Nihai Raporunun Türkçeye Çevirisi Ve Otuz Yıl Savaşlarıyla İlişkisi (1629-1643)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Hammer, J. V. *Büyük Osmanlı tarihi*. Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2008
- Hurewitz, J. C. (1961). The Europeanization of Ottoman diplomacy: the conversion from unilateralism to reciprocity in the nineteenth century. *TTK Belleten Yayınları*. 25. 455-466.
- Işıksel, G. (2010). II. Selim'den III. Selim'e Osmanlı diplomasisi: Birkaç saptama. S. Kenan (Ed.), *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve dönemi* içinde. Türk Diyanet Vakfı İSAM Yayınları. 315-338.
- İnbaşı, M. (2020). "Bucaş Antlaşması". *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV. Yayınları. Ek-1. Cilt, ss. 211-213
- İskit, T. (2011). *Diplomasi: tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı imparatorluğu tarihi IV (1640-1774)*. (N. Erçeli Çev.). Yeditepe Yayınları.
- Karal, E. Z. (1942). *Selim III. ün hatt-ı humayunları*. TTK Yayınları
- Kenan, S. (2010). *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve dönemi*. Türk Diyanet Vakfı İSAM Yayınları.
- Kınlı, O. (2006). *Osmanlı'da modernleşme ve diplomasi*. İmge Yayınevi.
- Kodaman, T., Akçay, E. Y. (2010). Kuruluştan yıkılışa kadar Osmanlı diplomasi tarihi ve Türkiye'ye bıraktığı miras. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22). 75-92.
- Kolçak, Ö. (2012). "Vasvar Antlaşması". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV. Yayınları. 42. Cilt, ss. 560-562
- Kuran, E. (1988). *Avrupa'da Osmanlı ikamet elçiliklerinin kuruluşu ve ilk elçilerin siyasi faaliyetleri (1793-1821)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Kurtaran, U. (2009). *Osmanlı diplomasi tarihinden bir kesit: Avusturya diplomatik ilişkileri (1526-1791)*. Ukde Yayınevi.
- Kurtaran, U. (2014). XVIII. yüzyıl Osmanlı-Avusturya siyasi ilişkileri. *Tarih Okulu Dergisi*. (17), 393-419.
- Kurtaran, U. (2015). Osmanlı diplomasi tarihinin yazımında kullanılan başlıca kaynaklar ile bu kaynakların incelenmesindeki metodolojik ve diplomatik yöntemler üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*. 107-139.
- Lewis, B. (1995). *The middle east a brief history of the last 2,000 years*. Scribner Yayınları.
- Sander, O. (1987). *Anka'nın yükselişi ve düşüşü: Osmanlı diplomasi tarihi üzerine bir deneme*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Savaş, A. İ. (2007). *Osmanlı diplomasisi*. 3F Yayınevi.
- Şentürk, N. (2012). *Babiâli'nin reisülküttabları*. Doğan Kitap Yayıncılık.
- Tuncer, H. (1995). *Eski ve yeni diplomasi*. Ümit Yayıncılık.
- Tuncer, H., Tuncer, H. (1997). *Osmanlı diplomasisi ve sefaretnameler*. Ümit Yayıncılık.
- Turan, N. S. (2015). *İmparatorluk ve diplomasi: Osmanlı diplomasisinin izinde*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ünal, M. A. (2015). Osmanlı medeniyetinin içe kapanması ve Batı karşısında savunmaya geçmesi. M. Y. Ertaş., & H. Şahin., & H. Kılıçaslan (Ed.), *Osmanlı'da siyaset ve diplomasi içinde*. Mahya Yayıncılık. 15-35.
- Yalçınkaya, M. A., Kurtaran, U. (2018). *Osmanlı diplomasi tarihi, kurumları ve tatbiki*. Grafiker Yayınları.
- Yavuz, R. (2019). Modernleşme döneminde Osmanlı diplomasisinde görülen gelişmeler ve bunun Osmanlı Hariciye Teşkilatı üzerindeki etkileri. *Belgi Dergisi*. (18), 1625-1649.
- Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*, (Y. S. Gönen, Çev.) İletişim Yayınları.

BELGESEL SİNEMA ÜZERİNE SÖZLÜ TARİH UYGULAMALARI¹**Öğr. Gör. Dr. Osman ADAY¹**¹ Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, - 0000-0002-1333-4355**ÖZET**

Hareketli görüntü kaydının ilk örneklerinden günümüze kadar geçen süreçte sinema sanatı ve bu sanata dahil edebileceğimiz türlerde önemli değişimler meydana gelmiştir. Kaydedilebilen ilk hareketli görüntü olan Lumiere Kardeşlerin Trenin Gara Girişi, karşısına geçerek merakla perdeye bakan insanları adeta büyülemiş, büyüye kapılan insanlar daha fazlasını beklemiştir.

Kameranın ilk kayda girişinden itibaren kitleleri kendisine çekmeyi başaran görsel dünyası sinema ilk yıllarında çekiciliğini kanıtlamıştır. Görselliğin ilk kez perdeye yansıtılması insanların oldukça ilgisini çekmiş, şaşkınlık yaratmıştır. Bu dönemden sonra sinemada ses kullanımı kitlelerin beklentisi haline dönüşmüş, ilerleyen teknolojik imkanlar sayesinde de bu muazzam yenilik sinemaya armağan edilmiştir.

Yaşamın kendisini olduğu gibi yansıtan belgesel sinema kuşkusuz sinema tarihi boyunca sinemaseverlerin ilgisini çekmiştir. Farklı öyküler, farklı anlatılar ve farklı dramatik yapılarla karşımıza çıkan belgesel sinema ekran karşısında izleyenleri her zaman kendine çekmiş, yaşamın içinden kaydettiği olayları tekrar yaşamın içine sunmuştur. Kitlelere özellikle bilgi verme işlevini üslenen belgesel sinemanın dünya sinema tarihinde de ülkemiz sinemasında da önemi oldukça büyük olmuştur.

Sinemanın dört gözle beklediği ve nihayet sinema sanatına dahil olan ses kavramı ile birlikte anlatımlar, filmlerin dramatik yapıları değişim göstermiştir. Ayrılmaz öneme sahip belgesel ve sözlü tarih uygulamaları üzerine düşünülmesi gereken konulardan biri olmuştur.

Yine toplumların kaderini değiştiren nüfus politikalarına yön veren kitlesel göç hareketleri ekonomik, sosyal ve politik yapıya doğrudan etki etmiştir. Toplumsal dinamiklerle birlikte şekillenen sinema sanatı ve toplumsal dinamikleri özellikle belirli dönemlerde şekillendiren göç olgusu, dünya belgesel sinema tarihi açısından da ülkemiz belgesel sinema tarihi açısından da incelenmesi gereken önemli konular olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Belgesel Sinema, Sözlü Tarih

¹ Bu çalışma, yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Dünya sinemasından ülkemiz sinemasına, değişim süreci içerisinde en önemli değişim ve dönüşümlerden birini kuşkusuz belgesel sinema geçirmiştir. Bu yaratım süreci içerisinde şüphesiz beklenen ve akıllara o günün şartlarında gelebilecek olan ilk unsur ses olmuştur.

Sesin sinemaya dahil olma sürecinden sonra, sinema sesi, sinemayı dönüşüme zorlamıştır. Tüm bu süreçlerin neticesinde elde edebildiğimiz günümüz sineması, yüz yıllık bir değişim yaşayarak bugünlere ulaşmıştır. Kimi zaman kamera halka inerek hayatın içine girmiş, kimi zaman göklerde dolaşmış, kimi zaman göz, kimi zaman perde arkasında illüzyonist olmuştur. Çalışmanın kaynakçası; akademik yazınlar, doktora ve yüksek lisans tezleri, dergiler ve kitaplardan oluşan literatür taraması sonucunda bir araya getirilmiştir. Ayrıca yadsınamaz önemi olan belgesel sinemanın tanımına, geçirdiği evrelere ve ilk örneklerine değinilmiş, belgesel sinemanın anlatı biçimine değinilip, sözlü tarih ve sözlü tarih uygulamaları detaylandırılarak literatüre katkı sağlama amacı hedeflenmiştir.

2. BELGESEL SİNEMA

Belgesel Sinemanın ortaya çıkışı sinema sanatının ilk zamanlarına uzanan ve geniş bir konu olarak belgesel filminin açıklaması yapılırken kesin olarak belirli bir kaynak göstermek veya bir tanımlama yapmak yeterli olmayacaktır. Sedat Cereci belgesel filminin tanımlamasını şöyle yapmaktadır: kişilerin hislerine sıklıkla rastlanmayan, eğlendirmeden uzak bir tarz diye kabul edilir. Şüphesiz bu ifade, yeteri kadar açıklayıcı değildir. Diğer türleri göz önüne aldığımızda farklı ve belirgin olarak belgesel kelimesi kurgusu olamayan film yapımına direk bir yaklaşımı simgeler (Cereci, 1997: 20). Emin Çakaroz'a göre ise belgesel İngilizce'den Türkçe'ye 'belgesel' diye çevrilen "documentary", "document" sözcüklerinden üretilmiştir. Sözcüğün kökü Latineden "öğretmek" anlamını taşıyan "docere" sözcüğünün karşılığıdır. Oxford sözlüğüne göre ise 1800 yıllarının sonuna doğru "documentary" sözcüğü "uyarmak, tembih etmek" anlamını taşır.

Sinema ilk yılları yalnızca manzaralardan meydana gelen gezi filmlerinin diğer filmlerinden ayırmak için Fransızca bir ifade olarak "documentarie" kullanılmıştır. 8 Şubat 1926 tarihli, The Newyork Sun isimli gazetede yayınlanan makalede John Gierson "documentary" kelimesine farklı bir anlam yükler. Flaherty'nin Moana filmi belgesel olarak bir değere sahip olduğunu dile getirir. Polonezyalı bir genç ailesinin günlük yaşamlarındaki yaşananları görsel bir anlatım olarak Moana, tabi ki "belgesel bir değere" sahiptir (Akt; Çakaroz, 2008: 9). Hitaplarını kullanmış. Bir yandan TDK ise belgeseli "yaşamdan kopyalanan bir olguya, kendi doğal eksen ve akışı içerisinde gerçekle en yakın biçimde hazırlanan gerçek olmayan bir yerde işlenen, belli bir amacı aktaran film" (Türk Dil Kurumu, 2005: 228). İfadesini kullanarak tanıtmış ve resmi olarak da Türkiye'de belgesel tanımlanmıştır.

Türk Dil Kurumu'nun Sinema Televizyon ifadeleri sözlüğünde, belge niteliklerini yansıtan film ya da televizyon seyircisine, belgesel söylendikten sonra: Var olan yaşamda olayların kendi etrafında olma biçimi içerisinde ya da gerçekliğe uygun bir şekilde yapılabilme, dekor ve alan içerisinde görüntülenen genel olarak belli bir amacı aksettiren film çeşididir şeklinde tanımlanır (Gündeş, 1998: 19).

Belgeseli tarif ederken bu konuya en basit şekilde verilecek cevap “Gerçek hayatı anlatan bir film” olabilir. Ancak bu şu sorunu da beraberinde getirebilir. Belgeseller gerçek hayat hakkındadır, gerçek hayat değildir. Gerçek hayata açılan bir pencere bile değildir. Gerçek hayatın portreleridir. Gerçek hayatı materyal olarak kullanan, kimin hikayesi kime ve ne amaçla anlatılacağı filmciler tarafından inşa edilirler (Aufderheide, 2007: 2). Belgeseli gerçek hayattan ayıran en büyük unsur ise çekim yapan ekibin ortamdaki doğal hayatı etkilemesidir.

Dünya Belgesel Birliğinin 1948 yıllarındaki tanımında; imgesel çekim ile orijinalliğine bağlı kalarak yeniden yapmak sureti ile ifade edilen gerçeğe yakınlığının herhangi bir tarafını, düşünceye veya duyguya seslenecek usulde kaydetme şeklinin hepsi, belgesel filmi ifade eder (Mutlu 1991: 151). Erol Mutlu Dünya Belgesel Birliğinin bu değerli ifadelerine kitabında yer ayırmıştır.

Amerikan belgeselinin ustaları, Richard Leacock ve Robert Drew davranışlarını şöyle açıklıyorlar: “Biz filmlerde düşünceyi esas alıp görüntü ve ses kayıtlarında gizlemekteyiz. Lakin belge filmin oyun zamanı yarım saat, eşlik eden sözsöz anlatımda iki dakika tutmuşsa belgesel başarılıdır denebilir. Diğer bir yandan belge film uzun sürüyorsa, filmi çöpe atabilirsiniz. Bizim amacımız saf kelimelere ihtiyaç duyulmadan eser yapmaktır” (Mükerrem, 2016: 19).

2. 1. BELGESEL SİNEMANIN AMACI

Paul Rotha’da belgeselin işleyiş sürecinde toplumsal olaylarla ilgilenilmesi gerektiğini söyler. Böylece belgesel filmin yönetmeni için çalışma alanları caddeler, okullar, fabrikalar, halkın iş yerleri ve yaşanmışlık hissi veren yerler olarak gösterir. Yönetmen bu yerlerde yaptığı çalışmalarda sonuç arayıcı değil, olayları bildirerek sonuç çıkartılmasında yol gösterici olmalıdır (Rortha, 2000: 88). Rotha üstüne basa basa belgesel filmin amacı, toplumun refah seviyesini yükseltmek ve olanı anlatmaktan ziyade izleyiciye doğru olanı göstermek olduğunu söylemektedir.

John Grierson, belgesel film tasarımında temel amacın, halka ulaşmak olduğuna inanır ve Grierson’a göre belgesel, hitap ettiği kesimin yaşam düzenini daha elverişli hale getirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Belgesel, insancıl değerleri geliştirmeye çalışır. Böylece insanların kültürel düzeylerine pozitif yönde katkısı olan bir işlev yerine getirilmiş olabilir. Filmlerden öğrenilen düşünceler, sosyal, kültürel, toplumsal alanda, bireyin gündelik yaşantısına yansımaktadır. Dolayısıyla bir belgesel film hazırlanırken bilgilendirme ve eğitime, inandırma, coşturma, harekete geçirme, esin kaynağı olma amaçları gözetilmelidir (Gider, 2009:14).

2.2. BELGESEL SİNEMA TÜRLERİ

Belgesel sinema türlerini yapım biçimlerine göre ikiye ayrılması mümkündür. Bunlar;

- Belgeleyen Tür: Bu türde yapılan belgesellerde, gerçek olaylar ve durumların doğal ortamları içerisinde kaydedilmesiyle oluşmaktadır.

- Belgeleyen Dramatize Eden Tür: Bu türde yapılan belgesellerde, doğal ortamlardaki görüntü ve sesleri kaynak alınmasının yanı sıra öykülü filmlerdeki dramatik bölümleri de içinde barındırır (Cereci, 1997: 27).

Biçim ve içerik açısından belgeseller sekiz farklı başlıkta incelenmektedir. Bunlar;

- Haber Belgeselleri: İlk olarak sinema salonlarında, kafeteryalarda, bir yada birkaç haftalık sürelerde dünyadaki önemli olayların görüntülerini kayıt altına alarak izleyiciyle buluşması amaçlanmıştır.
- Gezi belgeselleri: Zaman zaman güncellik taşıyan bölgelerin ve genel olarak dünya üzerindeki bilinmeyen bölgelerin detaylı tanıtımını üstlenen belgesel film türüdür.
- Toplumsal belgeselleri: Toplumsal yaşam ve toplumsal yaşamın geleceğiyle ilgili sorun ve sıkıntıları sorumluluk bilinci altında ortaya koymaya çalışan belgesel film türüdür.
- Araştırma belgeselleri: Araştırmanın konusunu ve araştırmacının ilgilendiği konuyu film aracılığıyla, net bir yaklaşımla göz önüne sermeye çalıştığı, sanatsal açıdan önem taşımayan yalın ve dolaysız bir belgesel film türüdür.
- Bilimsel Belgeseller: Genel olarak bilimsel araştırmalar ve bulguların sonuçlarının önceden planlanmış bir şekilde örneklendirerek anlaşılmasının daha kolay olmasını sağlayan bir belgesel film türüdür.
- Tarih Belgeselleri: Tarih belgesellerinin genel olarak amacı tarihteki gerçekleri doğruya uygun bir şekilde yansıtarak farklı toplumların geçmişini aydınlatarak bugün ve gelecek için alınması gereken önlemlerle ilgili sonuçlar çıkartan belgesel film türüdür.
- Propaganda Belgeselleri: İkinci dünya savaşı sırasında büyük bir ilgi toplayan propaganda belgeselleri, daha önceleri eğitim amacıyla kullanılmış ve sonraları içine hile ve saptırmanın katılmasıyla belgesel niteliğini kaybetmiş ve yozlaşmış bir belgesel film türüdür.
- Derleme Belgeselleri: Önceden yaşanılmış olaylarla ilgili elde edilen belge ve filmlerin, kurguyla birlikte yeniden düzenlenerek değişik bir anlayış çerçevesinde sunulmasıyla birlikte ortaya çıkan bir belgesel film türüdür (Gündeş, 1991: 25-38).

2. 3. Dünya’da Belgesel Sinemanın Tarihçesi

Sinema sanatı, 1800’lerin son zamanlarına yakın, 28 Aralık 1895 tarihinde Paris Boulevard Capucines Grand Cafe’nin Hint adlı salonunda Lumiere kardeşlerin (Louis Lumiere ve Auguste Lumiere) önderliğinde ilk film izleyici ile buluşmuştur. Böylelikle sinemanın doğması yedinci sanat dalının başlangıç noktasını dünyaya ilan etmiştir. Sinema haricinde var olan sanat dallarında, bireylerin betimlemek ve üretmek için var olan sanat dallarının yani resim sanatı, müzik sanatı, edebiyat sanatı, yontu sanatı, dans sanatları gibi vb. sanatların başlangıç tarihleri çok fazla net değildir. Fakat sinema tarihi belli bir yön verilmiş ve varlığı göz önünde gösterilmiştir. 28 Aralık 1895 günü sinema için bir dönüm noktası olmuştur. Sinema seyircileri

ile kavuşmuş, günümüzde de bu varlığının sürdürmeye devam eden ve sonsuza kadarda sürecek olan sürekli değişen ve gelişen bir sanat alanı olma özelliğini içinde barındırabilecektir (Pembecioğlu, 2005: 31). Sinemanın doğuşunda en büyük katkı, insan gözünde var olan doğal bir mucize retina tabakasıdır. Saniyede 10 taneden fazla resmin ardışık gösterilmesiyle gözün bu durumu hareketli bir görüntü varmış gibi algılamasıyla hareket izleniminin ortaya çıkmasıdır. Bilimsel olarak ise “Ağ Tabakası İzlenimi” olan asıl olarak insan gözünde bir kusur olarak var sayılabilecek bu durum sinemanın doğmasına ilham olmuştur. Bu sanatın doğumundan bu yana insanlar algıladıkları dış dünya görüntülerinin resimler ve heykeller yolu ile saptamaya ve kalıcı hale getirmek için uğraşmışlardır (Megep, 2011: 22).

Alim Şerif Onaran, belgesel filmin doğmasını kitabında “Sinema, başlangıç yıllarından bu yana, belgesel film çalışmalarına dikkat etmiştir. Bu yüzyılın başlarında Fransa’da Lumiere’ler, Pathe ve Gaumont kuruluşunun, İngiltere’de Charles Urban’ın dünyanın dört biryanına ilettikleri film operatörleri, belgeselleri çekip getiriyor; sonra bu belgeseller Fransa ve İngiltere’de çoğaltılıyor ve dünyanın her bir yanına dağıtılıyor. Fakat belgesel filmcilik, bu türün büyük ustalarından olan James Flaherty, Dziga Vertov ve Joris Ivens katkılarıyla İngiltere’de belge okulunun kurulmasında öncü olan Grierson ile gerçek değerini bulmuştur (Onaran, 1986: 125-126). Grierson’un belgesel sinema için ne denli bir dönüm noktası yarattığını vurgulamıştır.

İlk yapılan filmler açık bir havada çekildi; herhangi bir senaryoları ve yönetenleri yoktu. Bu filmler belgesel tarzındaki röportaj filmler (Fabrikadan çıkan işçiler, Trenin gara girişi, Bahçe sulayan bahçıvan, Deniz kıyısındaki bir banyo sahnesi) belgeseller, günlük yaşamdan sahneler olan filmler (Bebeğin Öğle Yemeği, Piquet Partisi) ve de aktüalite filmiydi (Betton, 2010: 7). O dönemki günlük hayattan çekilen filmler belge niteliği taşıdığı için ilk filmlere belgesel film demek yanlış bir ifade olmayacaktır.

2. 4. Türkiye’de Belgesel Sinemanın Tarihçesi

Balkara, ABD ve Almanya’daki gibi sinema başlangıcı tarih olarak tam anlamıyla bir kesinlik kazanmasa da yaklaşık olarak biliniyor. Fakat Türkiye’de belgesel sinemanın başlangıç tarihiyle ilgili net bir zaman belirtmek mümkün olamayabilir (Balkara, 1993: 31). Pembecioğlu ise ‘Belgesel Film Üstüne Yazılar’ isimli kitabında Türkiye’de sinemanın başlamasını şöyle dile getirmiştir: II. Abdülhamit zamanında 1896 yılında Yıldız Saray’ında ilk sinema gösterimi Bertand isimli bir Fransız tarafınca yapılmıştır. Sinema gösteriminden sonra Pathe film şirketi, gerçekte mesleği fotoğrafçılık olan Polonyalı Roman Yahudisi Sigmund Weinberg’in Beyoğlu’nda bulunan Sponek isimli birahanesinde 1895 yılında Lumierelerin, “Trenin Gara Girişi” filmini gösterilmiş, Sigmund sonra Sponek birahanesinden ayrılmış ve Fevziye Kırathanesi’nde sinema gösterimlerine devam etmiş (Pembecioğlu, 2005: 32). Sinema ve belgesel, Türkiye’ye ilk defa 1896 senesinde II. Abdülhamit tarafından Yıldız Saray’ında yapılan bir sunumla girmiş. Daha sonra 1914’e kadar ülkede hiç kimse çekim yapmamıştır. Sık sık yurt dışında çekilen filmler ile Promio’nun, Felix Mesquich, Francis Dublier, Charles Moisson, Perrigot, Cambon gibi yabancı asıllı filmciler Türkiye’yi konu alan çektikleri görüntüleri seyirciye sunmuşlardır (Özdemir, 2007: 12-13). Halka açık olarak ilk film gösterimleri 1897 yılında sinema ile ilgisi olmadan Pathe Şirketi’nin temsilcisi Sigmund

Weinberg tarafınca başlatıldıktan sonra, gösterimler ise Mataio'nun yaptığı çalışmalarla başlamıştır. Bütün gösterim, tanıtım, ilanlar başka dilde yapıldığı için sinema öncelikle Türkiye'ye değil, Türkiye'nin Beyoğlu semtine girmiştir (Balkara, 1993: 31). Yani İstanbul o dönemde dünya ile neredeyse aynı anda sinemayla tanışmıştır.

Dünya çağında kaydedilen ilk görüntüler belgesel sinema sayıldığı için, belgesel film doğuşu sinema ile aynı kabul edilebilir. Bu görüşe göre sinematografin, Türkiye'ye gelmesinden sonraki ilk yapılan çekimler belgesel niteliklerine sahip olduğu için sinema ile belgeselin doğuşunu aynı sayabiliriz. Bu durumda Ayestefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı filminin yönetmen koltuğunda oturan Fuat Uzkınay'ı ilk Türk Yönetmen, belgesel filmci, bu filmiye İlk Türk Belge filmi olarak kabul edilebilir (Gündeş, 1998: 103). Uzkınay'ın bu film hakkında çok fazla söylenti de ileriki zamanlarda olmuştur.

3. SÖZLÜ TARİH

“Sözlü Tarih” gelecek nesilleri komple etkisi altına alabilecek bir kavramdır. Yeni bir olguymuş gibi ortaya çıkan sözlü tarih belirli bir geçmişe sahip olmadığı anlamını taşımıyor. Aslına bakıldığında sözlü tarihte, tarih kadar eskiye dayanmaktadır. Gerçekte var olmuş olan ilk tarih çeşidi sözlü tarihtir. Net bir ifadeyle ise: İnsanların dile getirdikleri, herkese ait, köylüler, kasaba halkı, yaşlılar, hatta çocukların tekrar ederek anlattığı, köy kahvelerinde duyulabilecek öğrenebilecek bir olgudur (Thompson, 1999: 19. İlknur Ulutak'a göre yazı yaygın olarak kullanılmaya başlanmadan önce, tarihte dahil olmak üzere bütün toplumsal bilgiler ağızdan ağıza iletilmek durumundaydı. Samuel Johnson'un iki yüzyıl öncesinden dikkat çektiği üzere “Aslında bütün tarih en başta sözlü idi”, bugünlerde bile dünya çapında insanlar kuşaklar öncesinde savaşlar, felaketler ve de soy ile ilgili bilgiler hikayelerinden bahsettikleri alanlar vardır (Akt; Ulutak, 2001: 91). Danacıoğlu'na göre ise: insanları ilgilendiren etkinliklerin, tarih biliminin adı haline gelmesinde yakın zamanlarla alakalı tarih çalışmaları sonuçları olan sözlü tarihin, belirli bir zamana ait bireysel tanık ve yaşantıların zihnin derinliklerinden çıkartılıp değerlendirilmesiyle toplumun tarihinin kurulmasına katkı sağlaması bir araştırmanın yöntemidir. Farklı farklı insan ilişkilerinin, evin içindeki yaşantıların, anne ve çocukları arasındaki ilişkinin, küçük yerleşme alanlarındaki değişimler, günlük yaşam tarihi türünde hatıraların toplanmasıyla yazılı tarihi ulaşamayacağı bilgilere ulaşması konusunda yardımcı olabilmektedir (2001: 133). İfadelerini kullanmıştır.

Gülsüm Kuru'ya göre sözlü tarih: Geçmişte var olmuş bellek olarak tanımlanır. Sözlü tarih, geçmişte yaşananlara tanıklık edenler tarafından sözlü olarak bu zamana getiren bir bakış açısı olarak tanımlanabilir. Bu yüzden sözlü tarih bir bakıma tarihin sosyal taraflarını ortaya çıkarma gayretinden oluşmaktadır. Bir insanı, geçmişten bugünlere gelen binayı, sokağı, köprüyü, anıtı ve kahveyi düşündüğünüzde tabi ki sıradanmış gibi gelebilir. Fakat onları sıradanlıktan farklı bir yere koymak tarih bilgisinin sosyal olan yönlerinin ve kültürel olan yönlerini gün yüzüne çıkarabilmek için sözlü tarih önemlidir (2008: 30). Diye dile getirilmiştir.

Akbar'a göre sözlü tarih, kişilerle görüşülerek yapılan anlatımlar ve bilgilerin birleştirilmesidir. Kişilerin direkt deneyimleri, gözlemleri ve öykülerini göz önüne alınarak, yazılı olan kaynaklardan farklılaşan veya yazılı olan kaynaklar ile belge oluşturulamamış kayıt ve anlatımları gün yüzüne çıkarır. Detaylı olarak tanım yapmak gerekirse, Akbar sözlü tarihin,

tarihteki boşlukları doldurmaktan öte daha önemli olduğunu belirtmiştir. Bazıları ise sözlü tarihin amaç olarak milliyetçi bir tarihe eş değer bir seçenek oluşturmak olarak görmüşken, bazı kesimler ise anlatılamamış hikayeleri belgelendirerek sosyal adaletin yardımcısı olmasının amaçlandığını, bazı kısımlarda sözlü tarihin siyasi ikilemleri teşhis etmenin bir yöntemi olduğunu öne sürmüştür (2012: 2).

3. 1. SÖZLÜ TARİHİN ÖNEMİ

Sözlü tarihin önemli ustalarından sayılan Joseph Gould: Tarih için kral, kraliçe, antlaşma, görüşme, büyük savaş ve Sezar, Napolyon, Kolomb gibi isimlerin oluşturduğunu düşünebiliriz. Fakat bunlar sadece yüzeysel olarak tarihi yansıtabilmektedir ve genellikle yanlış olarak görülebilmektedir. Sözlü tarih ve tarihi alt sınıflara indirerek, yukarda inşa edilecek tarihin yerine halktan olanların işlerini, aşklarını, üzüntülerini ve yaşamdaki deneyimlerini ele alarak bize gerçekte olanların öğretilmesine yardım edebilecektir (Danacıoğlu, 2001: 130).

Küpüç sözlü tarihin, tarih alanındaki araştırmalara değerli katkılar sağlayacağını ve eğitime de katkısı olacağını sıklıkla ifade etmiştir. Sözlü tarihte, kişi unsuru oldukça ön plandadır. Tarihte; siyasi olaylar, savaşlar ve etkili ekonomik durumlar anlatılırken, sözlü tarihte ise; yaşananlara bizzat şahitlik eden kişiler dahil olmaktadır. Kişi etkisi tarihin merkez kısmına alındığı zaman; yaşanmış deneyimler, zihinlerde yer alan durumlar, ciddi bir tarihi bilgi ve birikim yüzeye çıkmaktadır. Tarih, alt kademelerden üste doğru olarak yazılmış olur (2014: 5). Toplumun alt kesimleri sözlü tarih sayesinde dünya tarihine katkı sağlar duruma gelmiş ve bu sayede saf, yalın bir tarih oluşturmaya başlamıştır.

Birçok insan, büyükleri tarafından kendisine anlatılan ve hayretler içinde adeta büyülenerek dinlediği hikayeleri, anılarını bizzat başlarından geçen olayları bir yere not alarak kayıt tutmuşlardır. Bu tür kayıtlar olmadığı ve toplumsal hafızaya aktarılmadığı müddetçe yaşanmış olayları, hikayelerin unutulma, tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Ulutak, 2001: 65). İşte bu nedenle, sözlü tarihin önemi paha biçilmez bir hazine olarak kendini göstermektedir.

3. 2. TÜRKİYE’DE SÖZLÜ TARİH

Türkiye sözlü tarih alanı olarak çok az çalışmalar yapmış, fakat çalışma alanı olarak çok verimli bir ülke durumundadır. Bugünlerde hem popüler kültür hem de akademi kişisel tanıklıklara karşı çoğalan ilgi, Türkiye’nin sıkıntılı demokratikleşme süreçleri ve bu süreçlerle beraber gelen çok kültürlü yapı, geçmişle yüzleşme arzusu, bireyselleşme sürecinin ön planda olduğu 1980 sonrası dönem, ekonomik krize ilave olarak kimlik sorunun ortaya çıkması ve katılımın demokrasi sorunu, sözlü tarih gibi bir yönteme ilgiyi beraberinde getirmiştir. Yöntem olarak ise kişilerin öznel bakış açısına odaklanmakta olan sözlü tarih, Türkiye’nin kültürel kimlik ve demokratikleşme süreci üzerinde yapılan tartışmalar hem akademik ortam hem de sivil toplum alanına önemli faydalar sağlamaktadır. Ailelerin tarihleri, köy, mahalle tarihleri sözlü tarih yöntemini kullanarak inceleyerek gündelik yaşamın tarihi kayda geçirilmeye başlanmıştır. Bu tarz çalışmalar sadece bilimsel olarak değil aynı zamanda gündelik olarak yaşam politikalarının değişimi açısından da çok fazla değer sahip olacak ve boşlukları dolduracaktır (www.myweb.sabanciuniv.edu 2016: 1).

Ülkemizde sözlü tarih alanında çalışmalar yapan kurum sayıları, yurtdışındaki kurum sayıları göz önüne alındığında takdirde çok az olduğu görülmektedir (Ulutak, 2007: 66). Ülkemizde belgenin ve bilginin hammaddesi kağıt ve türleri olarak düşünüldüğünden, sözlü tarih genel anlamda tarihçilerin ve araştırmacıların ilgi alanlarının dışarısında tutulmaktadır. Tarih Vakfı bünyesinde tek sözlü tarih arşivi bulunmaktadır. Ülkemizde ilk defa sözlü tarih projeleri yaratan Tarih Vakfı ve Kadın Eserleri Kütüphanesi isimli kurumlardır. Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin "Sözlü Tarih Arşivi" ise çeşitli çalışmaları içine alan sözlü tarih görüşmelerinden oluşuyor. Vakıf'ın arşivinde yer alan sözlü tarih ile ilgili çalışmalar ne derece yerel tarih çalışması olarak kullanılabilir? Diye sorulduğunda bu soruya cevap hangi koleksiyonun inceleneceğine bağlıdır (Danacıoğlu, 2001: 142). Kurumun tarihine yönelmiş görüşmeler sözü edilen kurumun, oradaki iş ilişkileri, aitlik duygusu içerisinden bakmayı amaçlasa da örnek olarak bir banka tarihiyle alakalı bir görüşme o bankanın taşrada bulunan bir şubesi 1930 veya 1960'lardaki durumu ile ilgili bilgi alabilmeyi mümkün kılmaktadır.

3. 3. SÖZLÜ TARİHİN ELEŞTİRİLDİĞİ NOKTALAR

Günümüzde hala tarih konusunda klasik kaynaklardan yararlanan bazı ülkelerde, sözlü tarihe şüpheli konumda yaklaşmakta ve güvenilmemektedir. İnsanların geçmişte yaşadığı anı ve olayları neden tarih belgesi niteliği taşımayacağına ilişkin eleştirilerdir. İnsanlar hayatlarını sürdürürken çevresinde gelişen olayları daima kendi çevresinden seyretmekte ve yorumlamaktadır. Bu eleştirinin haklılık payı vardır. Ancak bu konuda hiçbir tarihsel belgenin tek başına yalın arı gerçekliği temsil edemeyeceği düşünülmelidir. Tüm yazılı belgeler de; yazıya döken kişinin sosyal hayatını, siyasi görüşünü ve belgenin kimin için ve hangi amaçlar doğrultusunda yazıldığı gibi unsurlar göz önüne alındığında, sözlü tarihten herhangi bir farkı kalmamaktadır. Ayrıca sözlü tarihe şüpheli yaklaşan kişiler, yazılı halde bulunan, ama aynı mantığa sahip olan otobiyografiler ve mektuplara da şüphe ile yaklaşmamaktadır. Sözlü tarihi kayıt altına alınırken, tarihi anlatan kişinin duraksamaları, bakışları ve birçok mimik hareketleri anlattığı konunun objektifliği hakkında da insanlara bilgiler verebilmektedir (Danacıoğlu, 2001: 134-135). Bu gibi unsurlar düşünüldüğünde aslında yazılı tarih ile sözlü tarihin güvenilirliği konusunda bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır. Hem yazılı tarih hem de sözlü tarihi genel hatlarıyla incelenecek olursa ikisinin aslında objektiflik konusunda aynı kriterlere sahip olduğu görülecektir.

Sözlü tarih konusunda en çok eleştiri yöneltilen alan yaşları ilerlemiş olan kişilere nasıl güvenileceği veya güvenilse bile söylediklerinin doğru olup olmadığını nasıl ölçülebileceğidir. Sözlü tarihçiler de bu tür eleştirilere kesin ve net bir ifade ile aynı durumların yazılı tarih için de geçerli olduğunu, yazılı kaynakların da bazı manipülasyonlar içerebileceğini yanlış bilgiler ya da değiştirilmiş bilgilerin sözlü olduğu kadar yazılı kaynaklarda da olabildiği şeklinde sözlü tarihi savunabilmektedirler (Bilim ve Sanat Vakfı, 2006: 7). Olgun kişilerle yapılan sözlü tarih kaydının doğruluğunu ve objektifliğini test etmek amacıyla anlatılan olayı yaşamış başka biriyle de, sözlü tarih kaydı yapılarak olayları başka birinin bakış açısı ve yorumundan dinlemek önemli bir test aracıdır. Tabi ki ikinci kişiyle doğruluğunu ve objektifliğini test amaçlı yapılan görüşme, polislerin sorgulama yöntemi biçiminde olmamalı ve ikinci kişiye bu durum hissettirilmeden o kişinin rahat bir sözlü tarih kaydını verebileceği bir ortamda gerçekleşmesi bireyin daha doğru bilgileri rahat bir şekilde aktarması yönünden önemlidir.

Sözlü tarihe yönelik bir başka eleştiri ise anıların ve bireylerin anlatımlarının zaman içerisinde değişebileceği konusudur. Bununla birlikte kayıt alındığı sırada bireyle kayıt alan kişi arasındaki etkileşimleri de bu durumu etkileyebilmektedir (Akçalı, 2007: 66). Ancak sözlü tarihe yapılan bu eleştirinin test edilmesi de çok zor değildir. Kayıt alan kişinin anlatıcının söylediklerinden şüphe duyduğu takdirde belirli bir zaman geçtikten sonra tekrar yeni bir kayıt alarak aynı soruları sormak ve cevaplarını karşılaştırmak suretiyle bu güven sorununu ortadan tamamen kaldırmış olacaktır.

Sözlü tarihin savunmadan objektif yaklaşacak olursak, yazılı tarihin belgelerini oluşturanların da insan olduğu gerçeği çıkacaktır karşımıza. Bu sebepten ötürü sözlü tarih ve yazılı tarih araştırmalarının hepsinin insanlar tarafından yapıldığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu durum tamamen öznel ve kesinlikle kaçınılmazdır (Kuru, 2009: 33-34).

3. 4. SÖZLÜ TARİH VE BELGESEL SİNEMA İLİŞKİSİ

Gün geçtikçe önemini dünyaya duyurma konusunda küçümsenemeyecek bir yol kateden sözlü tarih, belgesel sinema alanında da hiç şüphesiz vazgeçilmezdir.

Eskiden kaset, cd ve dvd gibi manyetik ürünlere kaydedilen sözlü tanıklar şimdilerde teknolojinin ilerlemesiyle birlikte genellikle hafıza kartlarına kaydedilmektedir. Ses kaydına artı olarak görüntülü kayıtlarda sözel tanıklığı kayda alınan bireyin fiziksel özellikleri, mimikleri, jestleri ve yüz ifadesi de kaydedilmektedir. Özellikle son zamanlarda birçok belgesel filmde sözlü tarih yöntemini sıkça görmek mümkündür (Ulutak, 2001: 95).

Son dönemde ülkemizde çekilen belgesellerin büyük bir çoğunluğunda, yöntem olarak sözlü tarih kullanıldığı çok rahatlıkla söylenebilir. Yazılı tarihin tozlu sayfaları arasında yer bulamayan kişiler, sözlü tarih sayesinde adeta kendi seslerine kavuşmuş oldular. Ses, anlatıcının konularına güç verebilmektedir. Klasik seslendirme yapılan belgesel filmlerde kullanılan yapmacık unsurlar tamamen ortadan kalkmaktadır. Ayrıca yönetmenin sadece sinema bilgisiyle yetinmeyen sözlü tarihte belgesel alanı, sinema bilgisinin yanında yönetimde iyi bir sosyal bilimler formasyonuna da sahip olmasını gerektirmektedir (Akbulut, 2010: 122).

Belgesel yapımında bir yönetmenin en çok ihtiyaç duyduğu argüman, konuyla ilgili kişilerin röportajları ve bildiklerini içtenlikle seyirci ile paylaşmasıdır. Bu alan da sözlü tarih alanını kapsamaktadır. Örneğin 1990'ların başında Sırp'ların, Bosna Hersek'teki çoğunluğu Müslüman Bosnalıların soykırımını anlatan bir belgesel çekilecek olsa. Yakın tarihte olduğu için bugün hala soykırımın izlerini evlerde, sokaklarda ve insanların üzerinde etkisini görmek mümkündür. Bununla birlikte olayları halen dün gibi hatırlayan onlarca kişi bulmak da mümkündür. Olayları birebir yaşamış birinin kameraya birinci ağızdan olayları anlatması izleyici üzerinde çok fazla etki yaratabilmektedir. En önemlisi de tarihi aktarırken birinci ağızdan, kimseden etkilenmeden anlatacağı için hiç şüphesiz izleyici üzerinde etkisi daha yüksek olacak ve röportaj veren kişi direk gördüklerini, hissettiklerini aktardığı için yazılı tarihe göre çok daha objektif olabilecektir. İşte bu yüzden belgesel alanında yazılı tarihten kaynak gösterilerek yapılan seslendirmeden, sözlü tarihi kullanarak yapılan röportajların önemi çok daha fazladır.

SONUÇ

Lumiere kardeşler 1895 yılında fotoğrafları hareket ettirerek perdeye yansıtan bir teknik bulmamış olsalardı bugün belki sinemaya dair konuşmak ve sinemayı toplumun ürettiği ve toplumu üreten bir araç olarak sosyal bilimlerin alanına dahil etmek mümkün olmayacaktı. Fuat Özkınay bundan tam 108 yıl önce Ayestefanosta'ki Rus Abide'sinin yıkılışını sinematograf makineyle kayda almamış olsaydı belki bu çalışma da hayata geçmeyecekti. Nitekim bu çalışma, bilimsel ölçüt ve sınırlar içerisinde bir belgesel film üretme çabasıdır.

Bununla birlikte, kuramsal sinema çalışmalarının, akademik anlamda toplumsal bir gerçeklik ile sinematik bir temsilin ortak noktada buluşmasının bilimsel ve kavramsal dayanaklarını ortaya koymak bağlamında, aynı amaca hizmet ettiğini söylemek iddialı bir cümle olmayacaktır. Keza, bu araştırmanın da makro düzeydeki amacı esasen budur. Araştırmanın kuramsal kısmında yürütülen tartışmalar çalışmanın sınırlılıklarını belirlemekte; sözlü tarih yönteminin olanakları eşliğinde, belgesel sinema örneklerine artı bir değer katma dürtüsü çalışmanın mikro düzeydeki amacını serimlemektedir.

Bu kapsamda araştırmanın ilk ayağında belgesel filmin tanımı, belgesel sinemanın amacı, Dünyada ve Türkiye'de belgesel sinemanın tarihçesi belgesel sinema üzerinden geliştirilen yaklaşımlar betimlenmeye çalışılmıştır. İkinci ayağında ise sözlü tarihin ne olduğu, ne tür eleştiriler aldığı, belgesel sinema ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğu irdelenmiş ve tartışmaya açılmıştır.

Bu araştırma, sözlü tarih belgeselleri alanında yazılı kaynak çalışmaları artması açısından önemlidir. Aynı şekilde bu çalışma sözlü tarih belgeselleri alanında uygulama açısından da önemli bir çalışmadır.

KAYNAKÇA

Akbar, S., Diyalog Raporu Orta Doğu ve Orta Asya'da Sözlü Tarih. The Hollings Center, 1, 2, 2012.

Akbulut, H., Bellek Olarak Belgesel Sinema: Son Dönem Türkiye Belgesel Sinemasına Bir Bakış, Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi 1, 2, 2010.

Akçalı, A., *Yerel Tarih ve Tarih Eğitiminin Katkısı*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2007.

Aufderheide, P., *Documentary Film a Very Short Introduction*, Oxford Üniversitesi Yayınları, New York, 2007.

Balkara, F., *Türkiye'de Belgesel Film Çalışmaları*, Basım & Grafik Matbaacılık, Ankara, 1993.

Betton, G., *Sinema Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Bilim ve Sanat Vakfı (2006), Sözlü Tarih Araştırmacıları için Pratik El Kılavuzu, <http://www.bisav.org.tr/edergi/default.aspx?dergiid=81> (Erişim Tarihi: 22.10.2016)

Cereci, S., *Belgesel Film*, Şule Yayınları, İstanbul, 1997.

Çakaroz, E., *Belgesel Sinemanın Tarihsel Süreç İçinde Geçirdiği Değişim ve Bu Değişimin Sonucu Olarak Televizyondaki Belgele Dayalı Melez Program Türleri*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2008.

Danacıoğlu, E., *Geçmişin İzleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

Gider, N., *Ötekini Belgelemek; Belgesel Sinemada Kültürel Temsiller*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Gündeş, S., *Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998.

Gündeş, S., *Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi*, Der Yayınları, İstanbul, 1991.

Kuru, G., *Tarih Öğretimi Açısından Sözlü Tarih Yazımı: Karaca Ahmet Dergahı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Küpüç, E., *Sözlü Tarih Kavramı ve Sözlü Tarihin Tarih Öğretimindeki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van, 2014.

megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Sineman%C4%B1n%20Do%C4%9Fu%C5%9Fu.pdf

(Erişim Tarihi: 02.08.2016 10:13)

Mutlu, E., *Televizyonu Anlamak*, Gündoğan Yayıncılık, Ankara, 1991.

Mükerrem, Z., *Belgesel Estetiği Üzerine Düşünceler*, Literatürk Academia yayınevi, Konya, 2016.

Onaran, Â., *Sinemaya Giriş*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1986.

Özdemir, D., *Tarih ve Arkeoloji Belgesellerinde Görsel Belge Sorunu ve Popülerleşme Eğilimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Pembecioğlu, N., *Belgesel Film Üstüne Yazılar*, Babil Yayıncılık, Ankara 2005.

Rortha, R., *Sinemanın Öyküsü*, İzdüşümü Yayınları, İstanbul, 2000.

Thompson, P., *Geçmişin Sesi*, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, T.D.K. Yayınları, Ankara, 2005.

Ulutak, İ., *Sözlü Tarih ve Belgesel Sinema*. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi, 1 18, 2001.

www.myweb.sabanciuniv.edu/sozlutarih

(Erişim Tarihi: 20.03.2016)

E-LITERATURE AND PUBLISHING MODELS

Ujas Pandya

SDJ International College, Vesu

ABSTRACT

In today's world of rapid change, consumers appear to have less time to read entire books, articles, etc. Therefore, it is crucial to give this information to users as quickly as possible using e-resources and the most relevant information and communication technology. E-Publishing or Electronic Publishing is a more contemporary method for distributing novels, short stories, collections, and nonfiction works over the Internet and computers. For topical searches, electronic publishing is sometimes referred to as e-publishing, digital publishing, desktop publishing, online publishing, and web publishing. In addition, it has prompted an increase in self-publication via personal websites, institutional information providers, and subject-oriented preprint servers.

Electronic publishing has become widespread in scientific publications, suggesting that paper-based peer-reviewed scientific journals are being displaced by electronic publishing. Even though distribution via the Internet, also known as online publishing or web publishing when in the form of a website, is today strongly connected with electronic publishing, this was not always the case. Consequently, this article examines the most recent trends and advancements in electronic publishing, the many models for electronic publication, and the potential changes and difficulties involved.

Keywords: publication, E-literature, publication models, electronic publishing

Electronic Publishing in the twenty-first century comprises mainly the publication of books, journals, and periodicals, making journals a less-than-ideal medium for presenting current research. In many fields, such as astronomy and areas of physics, preprint archives have largely replaced journals as the primary means of disseminating the most recent findings. Nonetheless, scholarly journals are essential in assuring quality and constructing a scientific reputation. Electronic materials deposited to preprint archives are frequently destined for publication in a Journal subject to peer review. Statistical evidence suggests that electronic publishing aids broader dissemination. Despite retaining traditional peer-review processes, several journals have generated electronic versions or transitioned to electronic publication entirely. "The term refers to works with important literary aspects that take advantage of the capabilities and contexts provided by the stand-alone or networked computer" (About the ELO). Electronic publishing is growing in popularity for both fictional and intellectual works. Electronic publishers could provide rapid gratification for late-night readers, publications that purchasers may not be able to find in E-Book format at regular book retailers, and works by new authors who are unlikely to succeed with established publishers. Previously, the term "electronic

publishing" was used to describe the development of new forms of production, distribution, and user interaction in computer-based text and interactive media production. Currently, the term is most commonly used to refer to the current offerings of online and web-based publishers. The impact of electronic publishing on library collections, services, and administration is varied. However, there are a variety of feasible alternatives from which libraries can learn. There is no need to reinvent the wheel to handle electronic publications. What should be done with the machines, storage media, and distribution technique may ultimately be less important than how the introduction and increasing use of electronic publication will affect the readers. The development of electronic books (or E-Books) has the potential to be the most far-reaching innovation since Gutenberg's invention.

E-publishing refers explicitly to storing and retrieving data via electronic communications media. Kist (1989) defined electronic publishing as "the application by publishers of a computer-aided process, by which they find, capture, shape, store, and update information content in order to disseminate it to a chosen audience" (Kist, p.600).

Brownrigg and Lynch (1985) defined electronic publishing in a totally different manner. Their innovative study began by distinguishing between electronic information generation and delivery. Next, the writers distinguished between Newtonian (Gutenberg/paper-based) and quantum-mechanical (electronic transmission) publishing. Finally, they found that most of what is currently referred to as electronic publishing is conventional Gutenberg-style publishing using modern techniques. They argued that electronic publishing is a delivery medium and that publication is an action and process instead of a physical object. This concept appears to possess some merit.

Characteristics of E-Publishing

1. Electronic information is readily accessible to all users, regardless of location.
2. Electronic publication makes information readily accessible to all users on their workstations, acquiring electronic information significantly faster than print versions.
3. Electronic dissemination is swiftly evident, and research perspectives and results are to be communicated more quickly and at a lower cost.
4. Electronic publishing is not limited to a single user or region.
5. Searching and navigating are common characteristics of electronic publication.
6. Using a step-by-step approach, electronic journal articles are user-friendly and simple to access specific articles. (Velmurugan et. al, p. 11).

Electronic Publishing Models

Electronic publishing, also known as E-Publishing or digital publishing, encompasses the electronic publication of e-books, EPUBs, and electronic articles and the creation of digital

libraries and catalogues. The electronic publication has become widespread in scientific publishing, with some arguing that scientific journals are being displaced by electronic publishing. Also increasingly widespread is the distribution of books, magazines, and newspapers to customers via tablet reading devices, a market that is expanding by the millions each year and is fueled by online merchants such as Apple's iTunes bookstore, Amazon's bookstore for Kindle, and books in the Android Market. "Market research suggests that more than half of all magazines and newspaper circulation will be via digital delivery by the end of 2022 and that 80% of all reading in the United States will be done without paper by 2025" ((E-Writing, E-Publishing and Business Models - Ignited Minds Journals). Although dissemination via the Online platform (also known as online publishing or web publishing when in the form of a website) is strongly associated with electronic publishing today, there are numerous non-network electronic publications such as Encyclopedias on CD and DVD, as well as technical and reference publications relied on by mobile users and others without dependable and high-speed network access. In addition, electronic publishing is employed in test preparation for student education in both developed and developing economies (replacing conventional books in part) because it permits the combination of content and analytics for the benefit of students. With I Books from Apple Inc. and Apple's negotiations with the three largest U.S. textbook publishers, the usage of electronic textbook production may become more widespread.

Electronic publishing is becoming increasingly popular for both fiction and scholarly materials. Electronic publishers can provide instant pleasure for late-night readers, publications that buyers may not be able to find at ordinary book outlets, and novels by new authors that are unlikely to be profitable for conventional publishers. While the term "electronic publishing" is most commonly used today to refer to the current offerings of online and web-based publishers, it has historically been used to describe the development of new production, distribution, and user interaction in computer-based text and interactive media production.

Electronic Books

The book is a relatively well-known document that satisfies the academic and general needs of the user community. "Project Gutenberg, perhaps the best know publisher of book-length electronic texts, began in 1971 with the goal of encouraging the creation and unlimited distribution of 10,000 electronic texts by the end of the year 2001" (Koganuramath et al. 1999). These works belong to a variety of major categories, including light fiction, classics, reference books, and other literary subjects.

Electronic publication of a book facilitates rapid publication and dissemination of information. The book is a popular academic resource that meets the user community's needs. Electronic publication of a book facilitates rapid publication and dissemination of information. A book may not possess the same contemporary significance as a journal, but it does possess archive and reference value. Several encyclopedias are available on CD-ROM. The Internet is deemed unsuitable for posting the complete text of papers, but compact discs are suitable media for publishing books. On compact discs, e-books are also available in their entirety. Using E-

publishing languages on the Internet, such as HTML, Java, Python, and C+, documents such as Yearbooks and Encyclopedias are displayed and published with multimedia effects.

E-Journals and E-Publications

This new media is only the result of scientific research and serves as a means of scientific communication. This category includes electronic journals, newsletters, periodicals, and discussion lists. Electronic journals, particularly as they pertain to scholarly research, have received more research than any other field of electronic publishing.

Electronic Periodicals are available to all users irrespective of location. Online journals are accessible to anybody with access to the Internet, the necessary computer software, and a browser. This accessibility results in a more diversified global readership, which may include academics, students, and non-specialists. This new media is only the result of scientific research and serves as a means of scientific communication. This category comprises electronic journals, newsletters, periodicals, and discussion lists. E-journals have likely been studied more than any other field of E-publishing. As they pertain to scholarly study, academic library systems are a rich source of knowledge.

Franks (1993) described the publication approach for academic e-journals as "The Vanity Press Model." He discussed the e-publication of journals, such as certification of the content, including quality control and peer review, establishing an authorized version, bibliographic information, and archiving.

Electronic Database

With the advent of computers and communication technologies, the information system's role in creating contemporary databases has taken on a new form. Information originating from a database has become a significant portion of electronic publishing, serving as the basis for accessing data, drawing conclusions, and making decisions.

The holdings of the library database, which include books, periodicals, reports, and theses, can be converted to an electronic format accessible via digital networks. The online electronic library card catalogue (OPAC) illustrates how information may be published and enables users to search for documents by author, title, and subject. For instance, <http://www.ssrn.com/> and the UNESCO Social Science Database. Modern database creation has taken on a new form consisting of books, magazines, papers, and theses that may be transferred to electronic forms and made accessible to the public via digital networks. (Shukla et al. 2011).

Portable Document File (PDF)

Adobe's Portable Document Format (PDF) is an electronic document system that permits the generation of prepared documents with text, images, page layout elements, and Hypertext links to other areas within the document or other documents. Using Adobe Acrobat, any file

transmitted to a printer may be saved as a PDF file and viewed. Adobe PageMaker and Microsoft Word are the most prevalent desktop publishing and word processing applications used to create PDF files. Enhanced page-layout approaches, publicly accessible software, and web link features are a few of its benefits, despite being tough to modify.

Conclusion

The Internet's rapid expansion and improvements in information and communication technology (ICT) will affect the research landscape, scholarly publishing, research policy and funding, knowledge distribution, and the advancement of science as a whole. Electronic publishing provides the means to make knowledge quickly accessible to scientists and Internet connection. In addition, electronic publication eliminates the expense of replication and distribution. In this dynamic environment, Electronic Publishing offers numerous advantages to librarians and facilitators, instructors, interpreters, gatekeepers of knowledge, evaluators, consultants, researchers, information managers, promoters, editors, content creators, publishers, and archivists. Therefore, the technical community's use of electronic publishing is expanding significantly.

Works Cited

What is Electronic Literature? eliterature.org/about. Accessed 10 Oct. 2022.

Brownrigg, E. B., & Lynch, C. (1985). Electrons, Electronic Publishing, and Electronic Display. *Information Technology and Libraries*, 4(3), 201-207.

Kist, J. (1989). Electronic Publishing. In M. Eraut (Ed.), *International Encyclopedia of Educational Technology* (pp. 600-608). New York: Pergamon.

Velmurugan, C., and N. Radhakrishnan. "Electronic Publishing: A Powerful Tool for Academic Institutions in the Electronic Environment." *International Journal of Library Science and Information Management* 1 (2015): 10-18.

Koganuramath, M. M., Suresh Jange, and Mallikarjun Angadi. "Electronic publishing: an analytical study." *Vision of future library and information systems: Dr. SS Murthy festschrift*. Viva Books (New Delhi, India), 1999. 45-53.

E-Writing, E-Publishing and Business Models - Ignited Minds Journals. ignited.in/I/a/89218. Accessed 13 Oct. 2022.

Shukla, Deepak, Anil Kumar Jharotia, and Harish Kumar Goel. "Impact of E-Publishing in Digital Era." *International Journal of Library and Information Science* 2.1 (2011): 89-99.

XI. ULUSAL KALKINMA PLANI'NIN YAŞANABİLİR KENTLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE HEDEFLERİNİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ (2019-2023)

Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ ¹,
Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR ²

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, 0000-0001-9869-4159

²Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, 0000-0002-1735-7132

ÖZET

Çevresel sorunların bir bölümünü oluşturan iklim değişikliği sanayileşme süreciyle başlayan birçok etkenden ortaya çıkmaktadır. Çarpık, düzensiz ve sağlıksız kentleşme süreci bu etkenlerden biridir. Diğer taraftan iklim değişikliğinden en çok etkilenen mekânlar da yine kentlerdir. 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştirilmeye başlayan Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin uluslararası düzeydeki çalışmaları, çevre sorunlarının küreselliğinin kabul edilmesini sağlamıştır. Bu çalışmalar iklim değişikliği sürecinin insanlık için tehdit oluşturduğunu ve doğal afetlerin artmasına sebep olduğunu vurgulanmaktadır. Çözüm sürecinin bel kemiğini oluşturan Brundtland Raporu, sürdürülebilir çevre kavramının hedef ve ilkelerini kalkınma politikalarıyla ilişkilendiren ve sürdürülebilir kalkınma modelini ortaya koyan ilk yazanaktır.

Ülkemizde mekânsal planlama sürecinin hiyerarşik olarak temelini ulusal kalkınma planları oluşturmaktadır. XI. Kalkınma Planı, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak, istikrarlı ve güçlü ekonomi, rekabetçi üretim ve verimlilik, nitelikli insan ve güçlü toplum, yaşanabilir kentler ve sürdürülebilir çevre, hukuk devleti-demokratikleşme ve iyi yönetim hedeflerini içermektedir. Bu çalışma, iklim değişikliği ile mücadele sürecinde yol gösterici plan türlerinden olan XI. Kalkınma Planı'nın yaşanabilir kentler ve sürdürülebilir çevre hedeflerinin iklim değişikliği kapsamında incelenmesini içermektedir. İklim değişikliğine karşı kentsel mekânlarda dayanıklı altyapı, sürdürülebilir üretim ve tüketim mekanizmalarının oluşturulması zorunludur. Bu süreç doğrudan yaşanabilir kent göstergeleri ile ilişkilidir. Bu çalışmada yaşanabilir kent göstergelerinin sürdürülebilirlik boyutları doğrultusunda açıklanması ve kalkınma planındaki kapsamının tartışılması amaçlanmaktadır. Ayrıca XI. Kalkınma Planı'nın alt hedefleri doğrultusunda yaşanabilir kentler ve sürdürülebilir çevre ilkesi; bölgesel gelişme, kentleşme, konut, kentsel dönüşüm, kentsel altyapı, kırsal kalkınma, çevrenin korunması ve afet yönetimi kapsamında ele alınarak iklim değişikliği çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: XI. Kalkınma Planı, Sürdürülebilir Çevre, Yaşanabilir Kent, İklim Değişikliği.

1.GİRİŞ

Türkiye'de planlı kalkınma politikaları ilk kez 1963 yılı itibariyle I. Kalkınma Planı kapsamında oluşturulmaya başlanmış ve günümüzde de planlı kalkınma politikalarını devam ettirmektedir (Çelik ve Çetiner, 2019). Günümüz hedef ve politikalarının uygulandığı plan ise

XI. Kalkınma Planı'dır. XI. Kalkınma Planı temel hedef ve politikalarından biri de “yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre”dir.

Planda nüfusun hızla artması sonucu kentlerde çevresel kaynakların baskı altında kaldığı belirtilmiştir. Bu kapsamda yaşanabilir kentlerin oluşturulabilmesi için doğal kaynakların etkin kullanılması önemlidir. Böylece sürdürülebilir çevreler ve kalkınma oluşturulabilecektir. Fakat son yıllarda ülkelerin sürdürülebilir çevre ve kalkınma çabalarını doğrudan ilgilendiren iklim değişikliği sorunu ortaya çıkmıştır.

Küresel bir sorun olan iklim değişikliği ülkeleri sosyal, ekonomik ve çevresel anlamda etkilemektedir. İklim değişikliği, küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkmış olup kuraklık, erozyon, yağış, su seviyesinde artış, orman yangınları, çölleşme ve bulaşıcı hastalıklar gibi sürdürülebilir kalkınmayı etkileyecek olumsuz etkileri meydana getirmektedir. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin önce hafifletilmesi ve sonra zaman içerisinde ortadan kaldırılabilmesi için ulusal ve uluslararası önlemlerin alınması gerekmektedir (Kılıç, 2009).

Türkiye’de iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmek, yaşanabilir kentler ve sürdürülebilir çevrenin oluşturulabilmesi için Ulusal Kalkınma Planları’nda buna yönelik hedef ve politikalar oluşturulması gerekmektedir. Bu kapsamda da bu çalışmada XI. Kalkınma Planı yaşanabilir kentler ve sürdürülebilir çevre hedeflerinin iklim değişikliği kapsamında değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. XI. ULUSAL KALKINMA PLANI’NIN YAŞANABİLİR KENTLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE HEDEFLERİNDE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE YÖNELİK HEDEFLER

Bu bölümde öncelikle kavramsal tanım ve açıklamalar yapılarak ulusal kalkınma planında bu kavramların yeri ve önemi tartışılarak değerlendirilecektir.

2.1. YAŞANABİLİR KENT VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE İLİŞKİSİ

Günümüzde geçmişe oranla kentte yaşayan sayısı artan bir ivme göstermektedir. Bu oranının artması kentlilere olumlu ve olumsuz etkiler sunmaktadır. Toplumsal refah seviyesini referans alan “yaşanabilirlik” kavramı da bu etkilerden biridir. Yaşanabilirlik; sosyal yapıyı, ekonomik refahı, eğitim fırsatlarını, yapılı ve doğal çevreyi ve rekreasyonel imkânları içererek kentsel yaşam kalitesini ortaya çıkarmaktadır. Yaşanabilirliğe yönelik yaşam kalitesinin ölçülmesinde ilk olarak kentten memnuniyet yer almaktadır (Keleş, 2010). Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimler Konferansı’nda yapılaşmış bir çevrenin yaşanabilirliğinin yaşam kalitesi üzerinde etkisi olduğu belirtilmiştir (Habitat II, 1996):

“Yaşam kalitesi, kentlilerin, temel ihtiyaçlarını karşılamamanın ötesinde, onların farklılık gösteren ve büyüyen beklentilerini karşılayan nitelikleri ifade eder. Yaşanabilirlik, insanın bireysel ve kolektif refahına ve o yerleşimin sakini olmaktan dolayı duyacağı tatmin duygusuna katkıda bulunacak mekânsal, sosyal ve çevresel karakteristiklere ve kaliteye işaret eder.”

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere kentsel yaşanabilirliğin farklı boyutları bulunmaktadır. Bunlar; sosyal, fiziksel, işlevsel ve güvenlik olmak üzere 4 boyutta incelenmektedir.

Çizelge 1’de görüldüğü gibi sosyal boyutu; komşuların davranışları, toplumsal hayat ve sosyal iletişim, mekân duygusu oluşturmaktadır. Çevre kalitesi, boş alan ve yapılı çevrenin bakımı temaları fiziksel boyutu; olanakların mevcudiyeti ve yakınlığı, ulaşılabilirlik, istihdam fırsatları işlevsel boyutu oluşturmaktadır. Güvenlik boyutunu ise suç sayısı, kaza sayısı ve güvenlik hissi oluşturmaktadır.

Çizelge 1. Kentsel Yaşanabilirliğin Boyutları ve Temaları (Leby ve Hashim, 2010)

YAŞANABİLİRLİK BOYUTU	TEMA
Sosyal Boyut (sosyal ilişki)	Komşuların davranışları (rahatsızlık) Toplum hayatı ve sosyal iletişim Mekân duygusu
Fiziksel Boyut (yerleşik ortam)	Çevre kalitesi Boş alan Yapılı çevrenin bakımı
İşlevsel Boyut (tesisler ve hizmetler)	Olanakların mevcudiyeti ve yakınlığı Ulaşılabilirlik İstihdam fırsatları
Güvenlik Boyutu (suç ve güvenlik duygusu)	Suç sayısı Kaza sayısı Güvenlik hissi

Avrupa Konseyi’ne (COE, 1992) göre yaşanabilir bir kent;

“Kentte yaşayanların haklarını koruyarak; halkına en iyi yaşam koşullarını sunarak; kentsel değerlerini, orada yaşayan, çalışan, eğitim gören ve ziyaret edenlerden alarak; birçok sektör ve aktiviteyi uyum içinde bir arada tutan yaşam yeri” olarak tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilir çevre ise; doğal kaynakların gelecek nesillere aktarılması yani sürekliliğinin sağlanabilmesi anlamına gelmektedir. Geleceğin önemli konularından biri sürdürülebilir kalkınma olacaktır. Sürdürülebilir kalkınma ise sürdürülebilir çevre ile sağlanabilecektir. Bu nedenle günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldığı çevre sorunlarının tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Çevre sorunlarının çözümünü; toplumsallık, demokrasi, eşitlik, adalet, insan gereksinimleri ve çevresel değer kavramlarını kapsamaktadır. Sosyal adaletin sağlanabilmesi, ekonomik refah seviyesini çıkılabilmesi ve çevrenin korunabilmesi birbirini tamamlayan amaç, hedef ve politikalara gereksinim duymaktadır (Commission of the European Communities, 1998). Sürdürülebilir çevre koşullarının sağlanabilmesiyle birlikte yaşam kalitesi artacak ve yaşanabilir kentler oluşturulmuş olacaktır. Bu nedenle bütün bu kavramlar bir bütün olarak düşünülmelidir.

Günümüz ve geleceğin önemli sorunlarından biri iklim değişikliğidir. İklim değişikliği, “iklimin ortalama durumunda ya da onun değişkenliğinde onlarca ya da daha uzun yıllar boyunca süren istatistiksel olarak anlamlı değişimler” olarak tanımlanabilir (Türkeş, 2008). İklim değişikliğine yönelik senaryolara göre ciddi çevre sorunlarına sebep olacağı bilinmektedir. Bu çevre sorunları arasında; ozon tabakasının incilmesi, deniz seviyesinin yükselmesi, su arzının daralması, türlerin neslinin tükenmesi, fırtına ve sel gibi olayların artması, hava kirliliği, ormansızlaşma ve buna bağlı olarak çölleşme olarak sayılabilir (Doğan

ve Tüzer, 2011:25). Çevreye yönelik bu etkiler çevrenin sürekliliğinin korunmasını olumsuz yönde etkilerken aynı zamanda yaşam kalitesini düşürerek yaşanabilirliği de etkileyecektir. Bu nedenle özellikle ulusal kalkınma planlarında iklim değişikliğine yönelik hedeflerin belirlenmesi gerekmektedir.

2.2. XI. ULUSAL KALKINMA PLANI'NIN YAŞANABİLİR KENTLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE HEDEFLERİNDE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE YÖNELİK HEDEFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

XI. Kalkınma Planı'nın hedefleri 5 ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar;

- istikrarlı ve güçlü ekonomi,
- rekabetçi üretim ve verimlilik,
- nitelikli insan ve güçlü toplum,
- yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre,
- hukuk devleti, demokratikleşme ve iyi yönetişimdir.

Bu hedeflerden yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre hedefinin ise 8 alt başlığı bulunmaktadır. Bunlar;

- bölgesel gelişme,
- şehirleşme,
- konut,
- kentsel dönüşüm,
- kentsel altyapı,
- kırsal kalkınma,
- çevrenin korunması ve
- afet yönetimidir.

Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre başlığında iklim değişikliği sürecinin insanlık için tehdit oluşturduğu ve doğal afetlerin artmasına sebep olduğu belirtilmiştir. İklim değişikliğinin sadece insan yaşamını etkilemediği aynı zamanda kalkınma sürecini de etkilediği bu nedenle "... iklim değişikliğine karşı dayanıklı altyapı, sürdürülebilir üretim ve tüketim mekanizmalarının oluşturulması" gerekli kılınmıştır (XI. Kalkınma Planı, 2019-2023).

Bölgesel gelişme hedeflerinin temel amacı ülkemizde dengeli kalkınmanın sağlanması olmuştur. Dengeli kalkınmanın sağlanabilmesi için de gerek bölge içi gerekse bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda iklim değişikliğine yönelik hedefler belirlenmemiştir (XI. Kalkınma Planı, 2019-2023).

Şehirleşme hedeflerinin temel amacı yaşam kalitesi yüksek, doğal ve tarihi çevreye saygılı, kentsel hizmetlerin eşit ve erişilebilir dağılım gösterdiği, insan odaklı ve değer üreten şehirler oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda mekânsal planlarda topografya ile uyum, tarihi çevrelerin korunması, afet ve iklim değişikliğine önem verilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda

“yeşil şehir vizyonu” kapsamında iklim değişikliğine teminen Millet Bahçeleri’nin yapılması hedeflenmiştir. Bu hedefin temel amacı kentte yaşam kalitesi ve yeşil alan miktarını artırmak olmuştur. Bu nedenle 2023 yılına kadar 81 ilde 81 milyon m² Millet Bahçeleri’nin yapılması hedeflenmiştir (XI. Kalkınma Planı, 2019-2023).

Konuta yönelik hedeflerin temel amacı herkesin yeterli, güvenli, ekonomik, sürdürülebilir, iklim değişikliğine dirençli ve altyapı hizmetlerine sahip konuta erişme olmuştur. Bu amaçta öncelikli olarak dar gelirliler düşünülmektedir. Fakat bu amaç doğrultusunda oluşturulan hedefler arasında iklim değişikliğine yönelik hedefler belirlenmemiştir. Konut üretiminde afete dayanıklılık standartları geliştirileceği yazılmış olsa da doğrudan iklim değişikliği ile ilgili hedef bulunmamaktadır (XI. Kalkınma Planı, 2019-2023).

Kentsel dönüşüme yönelik temel amaç afet riski altındaki ve afet tehlikeli alanların sağlıklı ve güvenli alanlara dönüştürülmesi bu dönüşümde de gerekli standartların sağlanabilmesidir. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan hedefler doğrultusunda iklim değişikliği konusuna yer verilmediği dikkat çekmektedir (XI. Kalkınma Planı, 2019-2023).

Kentsel altyapıya yönelik temel amaç insanların içme ve kullanma suyunda sağlıklı ve güvenli erişimini sağlamak, atık su etkilerinin en aza indirilmesi, geri dönüşüm uygulamalarının artırılması ve sürdürülebilir kent içi ulaşımın sağlanması şeklindedir. Fakat bu amaç doğrultusunda oluşturulan hedefler arasında iklim değişikliğine yer verilmemiştir (XI. Kalkınma Planı, 2019-2023).

Kırsal kalkınmada temel amaç, kırsal istihdamın artırılması, yoksulluk ile mücadele, kırdan düzenli ve yeterli gelir imkânının sağlanması ve nüfusun kırdan tutundurulması şeklindedir. Fakat bu amaç doğrultusunda oluşturulan hedefler arasında iklim değişikliğine yer verilmemiştir (XI. Kalkınma Planı, 2019-2023).

Çevrenin korunmasında temel amaç, çevre ve doğal kaynakların korunması, çevre ve iklim dostu uygulamaların gerçekleştirilmesi, sürdürülebilir yönetim ve çevre bilincinin artırılması şeklindedir. Bu amaç doğrultusunda iklim değişikliğine uyumun sağlanması için kentlerde ihtiyaçların tespit edilmesi, çözüm önerisi geliştirilmesi, başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere 7 bölgede “İklim Değişikliği Eylem Planları”nın hazırlanması, ulusal ve bölgesel uyum stratejilerinin belirlenmesi, “uluslararası iklim değişikliği müzakereleri ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkeleri ile Niyet Edilmiş Ulusal Katkı çerçevesinde sürdürülecek, ulusal koşullar ölçüsünde sera gazı emisyonuna neden olan sektörlerde iklim değişikliğiyle mücadele edilecek ve iklim değişikliğine uyuma yönelik kapasite artırımı sağlanarak ekonominin ve toplumun iklim risklerine dayanıklılığının” artırılması şeklinde hedefler belirlenmiştir (XI. Kalkınma Planı, 2019-2023).

Afet yönetiminde temel amaç, toplumun afetlere karşı bilinçlendirilmesinin sağlanması, afete dayanıklı ve güvenli yerleşimlerin oluşturulması, can ve mal kayıplarının en aza indirilmesi şeklindedir. Bu amaç doğrultusunda ülkemizde iklim değişikliğinin etkilerine yönelik senaryoların dikkate alınmasıyla birlikte afet tehlike ve risk haritalarının hazırlanması hedeflenmiştir (XI. Kalkınma Planı, 2019-2023).

3. SONUÇ

11. Kalkınma Planı yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre başlığında iklim değişikliği konusunun sadece insan yaşamını etkilemediği kalkınma sürecine de etki ettiği belirtilmiştir. Fakat kalkınmayla doğrudan ilgili olan bölgesel gelişme başlığında iklim değişikliğine yönelik hedeflerin belirlenmediği görülmektedir.

Şehirleşme başlığında iklim değişikliği konusuna yönelik hedeflerin belirlenmiş olduğu ve iklim değişikliğine uyum sürecinde şehirlerde yeşil alan miktarının artırılması gerektiği belirtilmiştir. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde "Millet Bahçeleri"nin gösterim kısmına eklenmiş olması 81 il imar planlarında Millet Bahçesi hedefine yönelik güçlü kanıttır. Fakat şehirleşme başlığında iklim değişikliği konusunun sadece yeşil alanla ilişkilendirilmiş olması eksiklidir.

İklim değişikliği sürecinde konutların önemli bir payının olduğu bilinmekle birlikte iklim değişikliğine uyum sürecinde konuta yönelik iklim değişikliği hedefleri belirlenmemiştir. Oysa iklim değişikliğine yönelik konut kriterlerinin oluşturulması ve bu kriterler doğrultusunda konutlarda güneş enerji panelleri bulunması, çevre dostu yeşil bina sertifikasına sahip vb. kriterlerin karşılandığı konutlara yönelimlerin özendirilmesi beklenmektedir.

Kentsel dönüşüm başlığında iklim değişikliği konusuna yönelik hedeflerin belirlenmemiş olması eksiklidir. Kentsel dönüşüm sürecinde mekânsal standartların yeterliliğiyle birlikte iklim değişikliğine yönelik uygulamaların da esas alınması gerekmektedir.

Kentsel altyapıya başlığında iklim değişikliği konusuna yönelik hedefler belirlenmemiştir. Fakat su kaynaklarının etkin kullanımı ve korunması, geri dönüşüm ve atık su, katı atık yönetimi, toplu taşıma sistemleri, bisiklet kullanımı konuları iklim değişikliğini doğrudan etkileyen konular arasındadır. İklim değişikliğine uyum süreci kentlerde altyapının iyileştirilmesi ile başlamalıdır.

Kırsal kalkınmada başlığında iklim değişikliği konusuna yönelik hedefler belirlenmemiştir. Ülkemizde büyükşehir belediyelerinin bulunduğu illerde köy ve belden mahalleye dönüşen yerleşim yerleri düşünüldüğünde bu alanlarda iklim değişikliğine yönelik hedeflerin belirlenmemiş olması eksiklik olarak görülebilir. Aynı zamanda sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için de iklim değişikliği ve kırsal kalkınma ile ilgili hedeflerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İklim değişikliğine yönelik belirlenen en kapsamlı hedefler çevrenin korunması başlığında bulunmaktadır. İklim Değişikliği Eylem Planları'nın 7 bölgede yapılacak olması önemli bir adımdır.

Afet yönetimi başlığında iklim değişikliğine yönelik senaryoların belirlenmesi ve bunlara yönelik afet tehlike ve risk haritalarının hazırlanması hedeflenmiştir. İklim değişikliğinin; deniz seviyesinin artması, aşırı hava olaylarında artış, buzulların erimesi gibi etkileri olduğu bilinmektedir. Bu nedenle iklim değişikliği ve afet arasında ilişkinin belirlenmesi afet yönetimi bakımından önemli olacaktır.

XI. Ulusal Kalkınma Planı'nın Yaşanabilir Şehirler ve Sürdürülebilir Çevre hedeflerinin iklim değişikliği kapsamında değerlendirildiğinde; bölgesel gelişme, konut, kentsel dönüşüm, kentsel

altyapı ve kırsal kalkınma başlıklarında iklim değişikliğine yönelik hedeflerin belirlenmemiş olması dikkat çekmedir. İklim değişikliğine yönelik hedefler; şehirleşme, çevrenin korunması ve afet yönetimi başlıklarında her ne kadar yer alsada geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü yaşanabilir şehirlerin ve sürdürülebilir çevrenin oluşturulabilmesi için geleceğimizi etkileyecek olan iklim değişikliği konusunun her alt başlıkta ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- COE (1992). Council of Europe European Urban Charter. 18th March 1992 Strasbourg.
- Commission of the European Communities (1998), Sustainable Urban Development in the European Union: A Framework for Action, Brüksel.
- Çelik, O. & Çetiner, S. (2019). Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Planları ve Kalkınma Planlarındaki Söylem Değişiklikleri. Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 2 (3) , 121-131.
- Doğan, S. ve Tüzer, M. (2011). “Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.12, S.1, Sivas, (21-34).
- Keleş, R. (2010). Kentleşme Politikası, İmaj Yayınevi; İstanbul, 2010.
- Kılıç, Ç., (2009). Küresel İklim Değişikliği Çerçevesinde Sürdürülebilir Kalkınma Çabaları ve Türkiye. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2.
- Leby, J. L., Hashim, A. H. (2010). Liveability dimensions and attributes: Their relative importance in the eyes of neighbourhood residents. Journal of Construction in Developing Countries, 15 (1), 67-91.
- Türkeş M., (2008), Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler, İklim Değişikliği ve Çevre, 1, 26-37.
- United Nations, (1996). Report of the united nations conference on human settlements (Habitat II), Istanbul, 3-14 Haziran 1996.
- XI. Kalkınma Planı, 2019-2023. (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf), (10.10.2022).

ANKARA-SİVAS YÜKSEK HIZLI TREN PROJESİNİN YOZGAT KENTİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SÜRECİNE ETKİLERİ

Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ ¹,
Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR ²

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, 0000-0001-9869-4159

²Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, 0000-0002-1735-7132

ÖZET

Ulaşım sistemleri, kentleri etkileyen önemli bir yapıya sahip olmasıyla birlikte aynı zamanda bölgeleri de ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel boyutta etkilemektedir. Değişen ve gelişen günümüz koşullarıyla birlikte insanlarda yer değiştirme sürelerinin kısaltılması isteği ortaya çıkmıştır. Ülkemizde de bu isteğe cevap olabilecek şekilde yüksek hızlı tren güzergâhları oluşturulmaya başlanmıştır. Kentleşme sürecinde tüm kentlerin mekansal düzenlemelerinde temel alınan yasal dayanak Çevre Düzeni Planı ve plan notlarıdır. Kayseri-Yozgat-Sivas 1/100.000 Çevre Düzeni Planı koruma, bütünlük, gelişim, katılım ve planlama ilkeleri üzerine hazırlanmıştır. Alınan plan kararları arasında kenti etkileyen en büyük kararın Yüksek Hızlı Tren Projesi olduğu görülmektedir. Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren Projesi'yle birlikte kentte aynı zamanda turistik tur güzergâhı oluşturulmuştur. Ulaşım konusu Yozgat ili için çeşitli sorunlar oluşturmaktadır. Fakat bu güzergâh karayolu, hızlı tren hattı ve hafif raylı sistemlerle desteklenerek ulaşımda çeşitlilik ve kentin gelişimine katkı sağlayacağı ve sorunlara çözüm olacağı düşünülmektedir.

Bu güzergâhların oluşturulması hem kentlerin hem de bölgelerin kalkınması açısından önemli olmuştur. Fakat bu kalkınmanın sürdürülebilir olması için yüksek hızlı trenin kentteki etkilerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı da Çevre Düzeni Planı kararı ile önerilen Ankara-Sivas Yozgat Hızlı Tren Projesi'nin Yozgat ili için olumlu ve olumsuz etkilerinin değerlendirilmesinin yanında kent için fırsat ve tehditleri de ortaya çıkarabilmektir. Bu bakış açısıyla yapılacak olan çalışmada Kayseri-Yozgat-Sivas 1/100.000 Çevre Düzeni Planı kararları, yerel yönetimlerin plan ve projeleri incelenecektir. Kuramsal çerçevenin oluşabilmesi için de her türlü yazılı, çizili ulusal ve uluslararası çalışmalar ele alınarak değerlendirilecektir. Sonuçta Yozgat ilinin sürdürülebilir kalkınma sürecinde yüksek hızlı trenin etkileri ve bu etkilere yönelik öneriler geliştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Yüksek Hızlı Tren, Sürdürülebilir Kalkınma, Yozgat.

1.GİRİŞ

Hareketlilik kavramını insanların yaşam kalitesini etkileyen temel dinamiklerdendir. Gelişen ve değişen dünya koşullarında da yeni hareketlilik ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle modern toplum ve ekonomilerin de bu yeni hareketliliğe uyum sağlaması yani etkin ulaşım altyapılarının oluşturulmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ulaştırma sektörünün karayolu, havayolu, denizyolu ve demiryolu gibi çeşitlilikleri varken; demiryolu sunduğu pek çok avantaj ile gelişmiş ülkelerin önceliği durumundadır. Hem yolcu hem de ticaret hacimlerinin taşınabildiği demiryolları, yüksek hızlı trenlerine dönüşerek daha da önemli hale gelmiştir (İnan ve Demir, 2017). Bu dönüşüm ile birlikte yüksek hızlı tren projelerinin kentler üzerinde ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri de ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sadece ana hat üzerinde değil merkeze bağlanan yan hatlarda da iyileşmeye bağlı olarak gelişim beklenmektedir. Bu gelişim de kentlere sosyal ve ekonomik anlamda fırsatlar sunacaktır. Hızlı ve kolay erişimle birlikte yeni istihdam olanakları ve yatırımlar buna örnektir (Afşar vd., 2015).

Ülkemizde kaynaklar eşit olarak dağılım göstermemektedir. Bu durumda ülkeler ve bölgeler arasında eşitsizlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların çözümü noktasında yüksek hızlı tren projeleri önemli katkılar sunmaktadır (İnan ve Demir, 2017). Sürdürülebilir kalkınma için kaynakların etkin bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren Projesi'nin Yozgat kenti sürdürülebilir kalkınma süreçlerine etkisiyle birlikte Yozgat kentinin geleceğine ilişkin öngörülerini de içermektedir. Yüksek Hızlı Tren Projesi'nin kent için olumlu etkileri, fırsatları ve tehditleri ile birlikte kent için ortaya çıkabilecek sorun ve çözüm önerilerinde de bulunulacaktır.

2.YOZGAT-SİVAS-KAYSERİ 1/100.000 ÖLÇEKLİ ÇEVRE DÜZENİ PLANI'NDA ANKARA-SİVAS YÜKSEK HIZLI TREN PROJESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kentleşme sürecinde tüm kentlerin mekansal düzenlemelerinde temel alınan yasal dayanak Çevre Düzeni Planı ve plan notlarıdır.

Yozgat-Sivas-Kayseri 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı incelendiğinde “ilçeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması ve bölgesel merkezler oluşturulması” için “güçlü ulaşım bağlantıları, demiryolları, hızlı tren projeleri, sulama alanları ve baraj projeleri, jeotermal kaynaklar, tarım ve sağlık turizmüne dayalı teknolojik sera bölgeleri, Orta Anadolu Bölgesi'nde önem verilmesi gereken dikkate değer organize tarım ve hayvancılık alanları, tarım ve madene dayalı sanayi alanları, kış-termal kültür-doğa turizm altyapılarının güçlendirilmesi gibi bölgenin mekânsal, stratejik kademelenmesinin birlikte ele alınarak değerlendirilmesi”nin amaçlandığı görülmektedir (Yozgat-Sivas-Kayseri 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu).

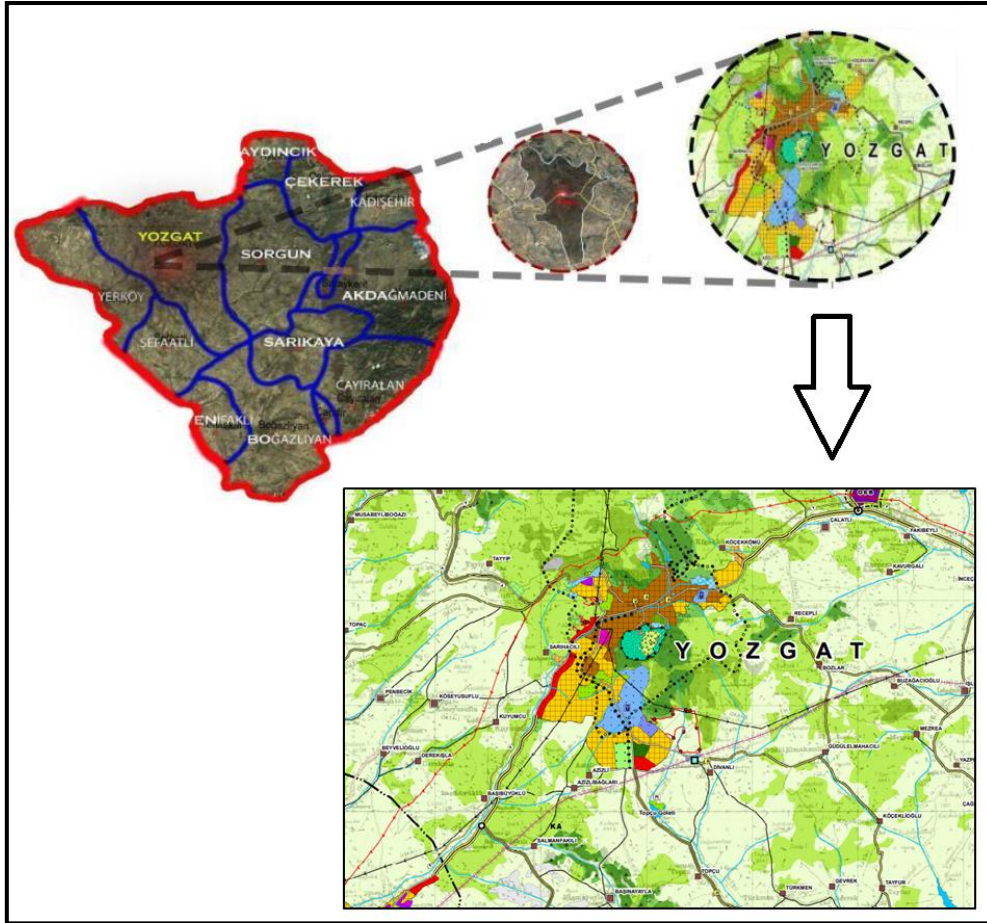
Yapımı süren Ankara-Sivas Hızlı Tren Projesi, Yozgat ilinden geçerek Kadışehri-Akdağmadeni güzergâhını izlemektedir. Ankara-Sivas il merkezine kadar yüksek hızlı tren projesi ve istasyon noktaları bu planda kesinleştirilmiş ve net olarak gösterilmiştir. Planlama Bölgeleri incelendiğinde demiryolu ulaşımının direkt olarak il merkezinden geçmeyen tek il Yozgat'tır. Yozgat için il merkezinden sağlanamayan ulaşım ağı il sınırları içerisinde

geçmektedir. Kentin il merkezine en yakın istasyonu 14 km uzaklıkta olan Divanlı Mahallesi'nde bulunmaktadır (bkz. Görsel 1).

Görsel 1: Yozgat Yüksek Hızlı Tren Garı (12.10.2022)

Yozgat-Sivas-Kayseri 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı'nda kentlerin turizm potansiyelinin değerlendirilebilmesi amacıyla turistik tur güzergâhları da belirlenmiştir. Bu tur güzergâhı aynı zamanda turizmin katma değerinin yükseltilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda kentlerdeki kültürel, tarihi ve doğal değerler arasında ve bunları birbirine bağlayan bir ana aks belirlenmiştir. Yerköy-Divriği tur güzergâhı karayolu ve hızlı tren kullanımı ile “Yerköy termal turizm tesisleri, Yozgat il merkezi kültür turizm ve Yozgat Çamlığı Milli Parkı, Sorgun termal turizm tesisleri, Kerkenez Harabeleri, Akdağmadeni Karadikmen köyü jeotermal kaynaklı turizm tesisleri” şeklinde yol izlemektedir. Bu güzergâh doğa turizmine yönelik ilçelere ayrılmaktadır. Güzergâh Sorgun-Aydıncık yolu sapağında Kazankaya Kanyonu'na gitmektedir (Yozgat-Sivas-Kayseri 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu). Böylece sadece mesafe kısalması değil aynı zamanda turizm potansiyelinin de artacağı öngörülmüştür (bkz. Görsel 2).

Görsel 2: Yozgat Merkez İlçesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı (sarı ile gösterilen alanlar en basit ifadeyle yeni konut alanlarının yapılacağı bölgelerdir.)

Yozgat il merkezindeki Yozgat Çamlığı Milli Parkı, Çayıralan ve Akdağ ormanları; Yerköy, Sorgun, Sarıkaya ve Boğazlıyan ilçe merkezlerindeki termal turizm merkezleri olması nedeniyle planlama bölgelerinde belirlenen turizm odakları şu şekildedir (Yozgat-Sivas-Kayseri 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu):

- Termal Turizm Odakları: Yerköy, Sorgun, Sarıkaya, Saraykent, Boğazlıyan/Bahariye,
- Doğa Turizm Odakları: Yozgat Merkez, Aydıncık/Kazankaya,
- Kongre Turizm Odakları: Yozgat

Planların kademeli birlik ilkesi ve planlar arası uyumun sağlanabilmesi amacıyla alt kademe planların (Nazım İmar ve Uygulama İmar Planları ile Kampüs Planı) en üst kademe plan türü arasında olan Çevre Düzeni Planı karar ve plan notlarına uygun olarak hazırlanması gerekmektedir. Aksi takdirde planlar arasında tutarsızlıklar ve uygulama sorunları ortaya çıkacaktır. Yozgat-Sivas-Kayseri 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı “bütünlük, koruma, gelişim, planlama ve katılım” ilkeleri üzerine hazırlanmıştır. Alınan plan kararları arasında kenti etkileyen en büyük kararın Yüksek Hızlı Tren Projesi olduğu görülmektedir. Yüksek Hızlı Tren Projesiyle birlikte kentte aynı zamanda turistik tur güzergâhı oluşturulmuştur. Ulaşım konusu Yozgat ili için çeşitli sorunlar oluşturmaktadır. Fakat bu güzergâhın karayolu, hızlı tren hattı ve hafif raylı sistemlerle desteklenerek ulaşımda çeşitlilik ve kentin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

3. ANKARA-SİVAS YÜKSEK HIZLI TREN PROJESİNİN YOZGAT KENTİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SÜRECİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren Projesinin Yozgat kenti sürdürülebilir kalkınma sürecine; kent için olumlu etkileri, fırsatları ve tehditleri, olası sorunlar ve çözüm önerileri başlıkları ile değerlendirilecektir.

3.1. Ankara- Sivas Yüksek Hızlı Tren Projesi'nin Yozgat Kenti İçin Olumlu Etkileri

- Ankara – Sivas Hızlı Tren Projesi'nin Yozgat'tan geçmesi ve Yozgat – Sorgun arasında havalimanının yapımına başlanması ile Yozgat; Başkent'in banliyösü olabilecektir. Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren Projesi rasyonel yatırım kararları ile desteklenebilirse Başkent Ankara'nın kalabalıklığına alternatif dinlenme alanı olabilecektir. Ayrıca;
  - ✓ Kent içi hafif raylı sistem ulaşım konusunda çözüm niteliğinde olacaktır.
  - ✓ Turistik amaçlı ziyaretçi sayısında artış olacaktır. Yozgat Bozok Üniversitesi ihtisas alanı olan kenevirin kullanım alanı ve tanıtımı turizme entegre edilebilecektir.
  - ✓ Yozgat Bozok Üniversitesi'ne erişimin kolaylaşmasıyla birlikte çevre illerden daha fazla öğrenci ve öğretim üyesi gelecektir.
  - ✓ Kentin nüfusunda artış olabilir. Böylece yeni sosyal donatı alanlarına ihtiyaç artacaktır (sağlık, eğitim, yönetim, yeşil alan, ticaret vb.).
  - ✓ Kamu yatırımları ulaşım kolaylığı nedeniyle kentte yer seçebilir. Böylece Yozgat cazibe merkezi haline gelecektir.
  - ✓ Bölgesel mal ve hizmet akımı hızlanacaktır.
  - ✓ Yozgat'ın konumu nedeniyle çevre il ve ilçelerin uğrak noktası haline gelecektir.
  - ✓ Yozgat'ın hinterlandı genişleyecektir.
  - ✓ Yeni iş kollarıyla birlikte işsizlik oranında düşüş meydana gelecektir.
  - ✓ Davulbaztepe Tabiat Parkı'nın önemi artacaktır (aynı zamanda arkeolojik sit alanıdır).
  - ✓ Kalkınmaya önemli etkileri olacaktır.

3.2. Ankara- Sivas Yüksek Hızlı Tren Projesi'nin Yozgat Kenti İçin Fırsatları

- Kentte butik otel ve günübirlik tesis alanı ihtiyacı ortaya çıkabilir (plan notları butik otel ve günübirlik tesis alanının yapılabileceği yönünde plan hükmü getirmiştir).
- İstasyon alanının Divanlı Mahallesi'nde yer seçmesi ve üniversitenin bu alana yakınlığı sebebiyle bu aks üzerinde ticari faaliyetler (yeme-içme, konaklama alanı, oto kiralama gibi) yer seçebilir.
- Yozgat Belediyesi'nin Yüksek Hızlı Tren seferlerine göre yeni otobüs güzergâhlarının planlaması gerekebilir (çalışmalar yapılmaktadır). Kent için Ulaşım Ana Planı yapılmasını sağlayarak yaşam kalitesini artırabilir. Şehirlerarası ulaşım için alternatif çevre yolu oluşturulabilir.
- 2011 yılında hazırlanan Çamlık Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı'nın güncellenmesi gerekecektir.
- Öğretim üyelerinin büyükşehirlerden gelmesiyle Yozgat Bozok Üniversitesi'nde farklı fakültelerin açılmasına olanak sağlanabilir. Aynı zamanda azalan öğrenci sayıları artabilir. Ancak z kuşağı için önemli olan mesafenin kısılması değildir. Tercih edilebilirliği

sağlayacak alternatif imkânlar da sunulmalıdır. Böylece kampüs kimliği yeni fırsatlarla gelişip çeşitlenebilir.

- ✓ Kampüsünde kamp alanları oluşturularak milli park ve tabiat parkı arasında köprü olabilir.
- ✓ Farklı spor dallarına olanak veren açık ve kapalı spor alanları oluşturulabilir.
- ✓ Öğrencilerin kampüs içerisinde verimli vakit geçirebileceği hobi atölyeleri kurulabilir.
- ✓ Kente gelen ziyaretçilerin son uğrak noktası “Yozgat Bozok Üniversitesi Turist Hatıra Ormanı” olacak şekilde alan oluşturulabilir.
- ✓ Turizm koridorları çeşitlendirilebilir (eğitim turizmi gibi).
- ✓ Kampüs içinde alternatif ucuz kiralık konaklama alanları oluşturulabilir.
- ✓ Festival alanı planlanarak sinema ve tiyatro alanları oluşturulabilir.

3.3. Ankara- Sivas Yüksek Hızlı Tren Projesi'nin Yozgat Kenti İçin Tehditleri

- Arazi ve kira bedellerinde artış olacaktır.
- Yeni yatırımlar Yozgat'ın verimli tarım toprakları, ormanları ve meralarını tahrip edecektir.
- Üniversite bölgesinin hızla gelişmeye başlaması ve ticari ihtiyaçları karşılayacak şekilde çeşitlenmesiyle birlikte Yozgat kent merkezinin kullanımı ve/veya tercih edilebilirliği azalabilir.
- Artacak nüfus hareketliliği ile otopark alanları eksikliği ortaya çıkabilir. Aynı zamanda teknik altyapı (kanalizasyon, içme suyu, doğalgaz, internet vb.) sorunlar yaşanabilir.
- Orta ya da üst gelir gruplarına hitap eden markaların kentte bulunmaması kültürel çatışmalara yol açabilir.
- Yozgat'ın sakin, mutlu ve güvenli kent kimliği zarar görebilir.
- Beklenen turist ziyaretleri gerçekleşirse Milli ve Tabiat Parkları bilinçsizce kullanılabilir. Böylece koruma-kullanma dengesi bozulabilir.

3.4. Ankara- Sivas Yüksek Hızlı Tren Projesi'nin Yozgat Kenti İçin Olası Sorunları ve Çözüm Önerileri

Kentte hızlı bir nüfus artışı meydana gelebilir bu nüfusun kent bütününde dengeli dağılımını sağlayabilmek ve sosyal donatı alanlarını karşılayabilmek amacıyla imar planı kararlarından nüfus projeksiyonu gözden geçirilmeli ve yetersiz kararlar varsa imar planı yenilenmelidir. Bu yenileme yapılırken kentte yaşayanların katılımı sağlanmalıdır. Aynı zamanda büyük bir sorun olan ulaşımın çözümlenebilmesi için Ulaşım Ana Planı yapılmalıdır.

Turizm potansiyeli değerlendirildiği takdirde gelen ziyaretçilerin kentin doğal, tarihi ve kültürel varlıklarına tahribatını engellemek amacıyla belediye ve üniversite tarafından komisyon oluşturulup ziyaretçilerin bilgilendirilmesi için etkinlikler yapılmalıdır.

Yozgat'ın geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlaması sebebiyle yeni yatırımların verimli tarım topraklarını, ormanları ya da mera alanlarını tahrip etmemesi amacıyla bu alanlar için özel planlama kararları alınmalıdır.

Üniversite kampüsü içerisinde otopark, yeşil alan ve sosyal donatı çeşitliliği sağlanmalıdır. Üniversite alanında ticari faaliyetlerin (market, eczane, kargo şirketi, banka ATMleri gibi)

artırılması gerekecektir. Tanıtım eksikliğinin giderilmesi amacıyla Yüksek Hızlı Tren projesi çevresinde kentin ve üniversitenin cazibesini artıran uygulamaların reklam çalışmaları yapılabilir. Divanlı Mahallesi ve kampüs arasında kopukluğun giderilmesi adına kültür yolu, eğitim yolu, sanat yolu, yeşil yol vb. gibi rotalarla birlikte kampüsün cazibesi artırılabilir.

Yüksek Hızlı Tren seferi bekleyen yolcular için istasyon çevresinde gezebilecekleri üniversitenin kenevir ürünleri ve belediye tarafından kentin simgelerinin sergilendiği hatta satıldığı (kalem, biblo, magnet gibi) sergi alanları oluşturulabilir.

4. ANKARA-SİVAS YÜKSEK HIZLI TREN PROJESİNİN KENTİN GELİŞME ALANLARINA ETKİSİ ÜZERİNE ÖNGÖRÜLER

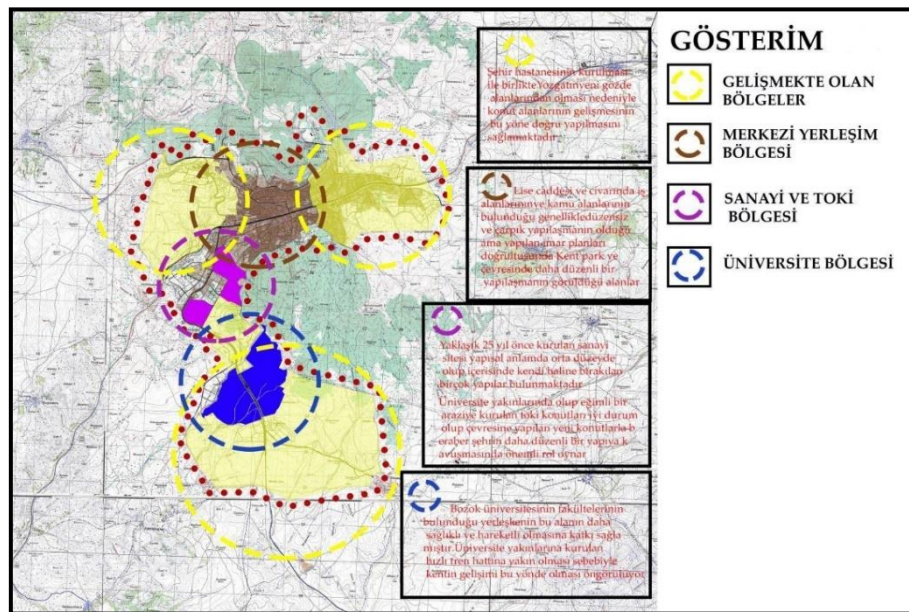
Yozgat ili merkez ilçesi gelişme potansiyeli itibarıyla dört başlık altında analiz edilebilir. Bunlar; merkezi yerleşim bölgesi, küçük sanayi sitesi - TOKİ bölgesi, üniversite bölgesi ve gelişmekte olan bölgelerdir.

Gelişmekte olan bölgeler; şehir hastanesinin kurulması ile birlikte Yozgat'ın yeni gözde alanlarından olması nedeniyle konut alanlarının gelişmesinin bu yöne doğru eğilim göstermesini sağlamıştır.

Merkezi yerleşim bölgesi; Lise Caddesi ve civarında merkezi iş alanlarının bulunduğu bölge genellikle düzensiz ve çarpık yapılaşmanın olduğu alandır; ancak, yapılan imar planları ve artırılacak kentsel dönüşüm projeleri doğrultusunda yenilenebilir.

Küçük sanayi sitesi - TOKİ bölgesi; küçük sanayi sitesinin taşınacak olması yeni konut alanlarının ve yaşamsal ihtiyaçların bu alanda yer seçmesini sağlayacaktır.

Üniversite bölgesi; hızlı tren projesine yakın olması sebebiyle kentin gelişimi üniversite yönünde olacağı öngörülmektedir (Bkz. Görsel 2).

Görsel 2: Kentin Gelişme Bölgeleri İçin Öngörüler

5. SONUÇ

Büyük devlet yatırımlarından biri olan hızlı tren projesi rasyonel yatırım kararları ile desteklenirse üniversitenin kalitesi, kentin cazibesi artabilir. Diğer taraftan Çevre Düzeni Planı'nda öngörülen turizm hedefleri gerçekleşerek ekonomik kazanç sağlanabilir. Aksi durumda hem hızlı tren hem de havalimanı ölü bir yatırım olur. Bu yatırımların yer seçtiği bölgeler 1. sınıf verimli tarım toprakları olup bu alanlar turizm sektörüyle kalkınmanın sağlanacağı ve yaşam kalitesinin arttırılacağı gerekçeleriyle yerleşime açılmıştır. Geri dönüşü zor ve çok maliyetli olan bu yatırımların rasyonel ve kapsamlı kullanımı için üniversiteye önemli roller düşmektedir. Yeni yatırım kararlarının iklim değişikliği ve küresel ısınma sorununa çözüm oluşturacak şekilde yeni düzen yaşam felsefesine uygun, sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik yaşam ilkeleriyle birlikte planlanması gereklidir. Yerel yönetimler, il müdürlükleri, valilik ve üniversite koordinasyonu ve işbirliğinde ulaşım master planı yapılarak tüm teknik altyapı donatıları yer altında sistematik dönüşümlere imkân sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Konut, ticaret gibi yapısal düzenlemeler yenilenebilir enerji kaynakları ile desteklenerek geleceğin dijital yaşam biçimine uygun olmalıdır. Dinlenme, eğlenme ve spor alanlarıyla çeşitlendirilmesi gereken kampüs planı engelli dostu ve dijital düzenlemelerle “akıllı kampüs” markasıyla gelişmelidir. Kenevir endüstrisinde elde edilen başarının sürdürülebilirliği kampüsün kent merkezi ve gar arasında kuracağı köprü vazifesiyle güçlendirilmelidir. Yozgat Bozok Üniversitesi sanat, festival, kongre ve turizm faaliyetlerinin merkezi olabilir. Z kuşağı için kısalan mesafe değil varış noktasındaki yaşam biçiminin ve kalitesinin önemli olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Afşar M. vd. (2015), Yüksek Hızlı Tren'in Eskişehir'e Etkileri Araştırması, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları No: 31.
- İnan, M. & Demir, M. (2017). Demiryolu Ulaşımı ve Türkiye'de Hızlı Tren Yatırımlarının Etkileri: Eskişehir-Konya Örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27 (1) , 99-120.
- Yozgat-Sivas-Kayseri 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu. (Web Sayfası: https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/editor/dosya/file/CDP_100000/ysk/YSK_PLAN_ACIKLAMA_RAPORU_25112016.pdf), (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

AYAKTA HASTA MEMNUNİYETİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

Mustafa FİLİZ¹, Muhammed ARDIÇ²

¹Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, 0000-0002-7445-5361.

² Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, 0000-0002-2439-7247.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ikinci basamak sağlık kurumlarında hizmet alan bireylerin ayakta sağlık hizmetine yönelik memnuniyet düzeyleri ve bu düzeyin çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Amaç kapsamında Artvin ilinde ayakta sağlık hizmeti sunan ikinci basamak bir sağlık kurumundan hizmet alan bireyler evren olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda poliklinikte bekleyen veya hizmet alan 100 kişiden veriler anket yoluyla toplanmıştır. Verilerin toplanmasında Kaya ve Maimaiti (2018), tarafından geliştirilmiş *Ayaktan Hasta Memnuniyeti Ölçeği* çalışmada kullanılmıştır. Ölçek randevu, çalışanların tutumu, etkin muayene, bekleme süresi ve danışmanlık ve genel memnuniyet olmak üzere 5 faktör ve 29 maddeden oluşmaktadır. Kaya ve Maimaiti (2018), ölçeğin güvenirlik düzeyini, 0,95 olarak saptamıştır. Ayakta hasta memnuniyet ölçeğinin alt boyut ortalama değerlerin tamamının orta düzeyin üstünde olduğu ve en yüksek memnuniyet düzeyinin etkin muayene boyutunda (3,57) olduğu, en düşük değer ise bekleme süresi ve danışmanlık boyutunda (2,95) olduğu görülmüştür. Memnuniyet düzeyinin cinsiyet, yaş ve eğitim seviyesine göre değişmediği görülmüştür. Ancak bireylerin genel memnuniyet düzeylerinin tüm boyutlarda, genel mutluluk düzeylerine göre değiştiği görülmüştür. Genel olarak mutlu olduğunu ifade eden bireyler hastaneden aldıkları hizmetten de daha fazla memnun kaldıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hastane, Hasta, Sağlık Hizmetleri.

AN APPLICATION FOR OUTDOOR PATIENT SATISFACTION

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the satisfaction levels of individuals receiving service in secondary health institutions towards outpatient health services and whether this level differs according to various variables. Within the scope of the purpose, individuals receiving service from a secondary health institution providing outpatient health services in Artvin province were defined as the universe. In this context, data were collected from 100 people who were waiting in the polyclinic or receiving service. The Outpatient Satisfaction Scale developed by Kaya and Maimaiti (2018) was used in the study to collect the data. The scale consists of 5 factors and 29 items: appointment, attitude of employees, effective examination, waiting time and counseling and general satisfaction. Kaya and Maimaiti (2018) determined the reliability level of the scale as 0.95. It was observed that the mean values of all the sub-dimensions of the outpatient satisfaction scale were above the medium level and the highest level of satisfaction was in the effective examination dimension (3.57), while the lowest value was in the waiting time and counseling dimension (2.95). It was observed that the level of satisfaction did not

change according to gender, age and education level. However, it was observed that the general satisfaction levels of the individuals varied according to the general happiness levels in all dimensions. It was observed that the individuals who stated that they were happy in general were more satisfied with the service they received from the hospital.

Keywords: Hospital, Patient, Health Services.

1. GİRİŞ

Sağlık hizmeti sunan kurumların artması, yeni teknolojilerin hizmet sunumunda meydana getirdiği çeşitlilik, örgütsel rekabetin artması, kurumların ön plana çıkma çabaları ve bireylerin sunulan sağlık hizmetlerinden beklentilerinin artması hasta memnuniyetini geçmiş dönemlere göre daha değişken hale getirmiştir. Kurumların rekabet avantajı sağlayabilmeleri için hasta memnuniyetini yüksek tutmaları gerekmektedir.

Sağlık kuruluşları arasında yaşanan rekabet ve bilinçli hasta profilinden kaynaklanan iyi hizmet alma beklentisi, bu kuruluşları daha iyi hizmet sunmayı zorunlu hale getirmiştir. Diğer ifade ile, etkin, kaliteli ve verimli bir yönetim anlayışını mecbur kılmıştır (Kaya ve Yüceler, 2016). Çünkü sağlık sisteminde hasta merkezli yaklaşım kaliteli hizmet anlayışını benimsetmiştir (Baltaş, 2013). Sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyeti artırmak için mevcut hizmetlerin kalitesini belirlemek önem arz etmektedir. Sağlık hizmetlerinin sunum kalitesini belirlemek için hizmet kalitesini belirleyen unsurları incelemek gereklidir (Arslan vd., 2012).

Bu yüzden, sağlık hizmetlerinin kalite göstergesi arasında yer alan, hastaların memnuniyet düzeyi büyük önem arz etmektedir. Sağlık kurumlarında hastaların memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi hizmet kalitesinin artırılması ve hasta beklentileri doğrultusunda daha nitelikli hizmet sunulması bakımından önemlidir. Çünkü, sağlık hizmeti aldığı hastaneden memnun kalan hasta, tekrar sağlık hizmetine ihtiyaç duyduğunda büyük olasılıkla aynı hastaneyi tercih etme eğiliminde olacaktır (Ercan vd., 2004). Sağlık hizmetleri kendine has özellikleri bulunan hizmetlerdendir. Bu özelliklerden biri olan üretim ve tüketiminin eş zamanlı olarak gerçekleşmesi hizmet kalitesinin belirlenmesini güçleştirmektedir (Pala vd., 2003).

Hasta memnuniyetinin temelde iki faktör üzerinde döndüğü söylenebilir. Birinci faktör, hastanın beklentileri ve hastanın aldığı hizmete yönelik algısıdır. Hastanın sağlık kurumlarında istedikleri veya görmeyi talep ettikleri bilimsel, yönetsel ve davranışsal özellikleri beklentiler kapsamında değerlendirmek mümkündür. Hastaların beklentilerini, hastanın yaşı, cinsiyeti, eğitim düzeyi, sosyo-kültürel özellikler ve sağlık hizmeti kullanım deneyimi gibi bireysel faktörler doğrudan etkilemektedir. İkinci faktör olan hastaların aldıkları hizmete yönelik algıları ise hastanın aldığı hizmete ve hizmet süreci hakkındaki çıkarımları temel alınarak ölçülmektedir. Algıların kapsamını, hastaların özellikleri ve hizmet kullanımını ile ilgili tecrübeleri belirlemektedir (Kavuncubaşı, 2010).

Hasta memnuniyeti, sağlık kurumlarında sunulan sağlık hizmetlerinin ne düzeyde hasta beklentisini karşıladığı ve nasıl algıladığı esasına dayanmaktadır (Köşkeröglü vd., 2005). Bu açıdan hasta memnuniyeti, sağlık hizmetlerinin kalitesini belirleyen önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Hasta memnuniyetinin periyodik olarak ölçülmesi, olumlu ve olumsuz yönlerin tespit edilmesi, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi adına büyük önem arz etmektedir (Cerit, 2016).

Bu çalışma Artvin’de hizmet sunan bir kamu hastanesinde ayakta sağlık hizmeti alan hastaların aldıkları hizmetten memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi ve çeşitli demografik özelliklere göre farklılıklarının ortaya konulmasıyla amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmanın evreni 1 Şubat-27 Mayıs (2022) tarihleri arasında Artvin’de bir devlet hastanesinde ayakta hizmet alan hastalar oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise ankete gönüllü olarak kabul eden 100 hastadan oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında Kaya ve Maimaiti (2018), tarafından geliştirilmiş Ayaktan Hasta Memnuniyeti Ölçeği çalışmada kullanılmıştır. Ölçek 5 faktörlü (randevu, çalışanların tutumu, etkin muayene, bekleme süresi ve danışmanlık ve genel memnuniyet) ve 29 maddeden oluşmaktadır. Kaya ve Maimaiti (2018), ölçeğin güvenirlik düzeyini, 0,95 olarak saptamıştır. Çalışmada ölçeğin çalışanların tutumu yönelik memnuniyet boyutu güvenirlik düzeyi düşük (<0,70) olmasından dolayı analizlerin değerlendirilmesinde dikkate alınmamış ve analizden çıkartılmıştır. Çalışmada verilerin analizinde tanımlayıcı ve betimleyici analizler yapılmıştır. Son olarak hastaların demografik özelliklerine göre memnuniyet algılarındaki farklılıkları belirlemek için t testi ve Anova testleri yapılmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Hastaların Tanımlayıcı Özellikleri

Değişkenler		Sayı	(%)	Değişkenler		Sayı	(%)
Cinsiyet	Kadın	54	54,0	Eğitim	İlköğretim/Ortaöğretim	25	25,0
	Erkek	46	46,0		Lise	44	44,0
Yaş	18-25	34	34,0		Üniversite	26	26,0
	26-35	25	25,0		Lisansüstü	5	5,0
	36-45	27	27,0	Mutluluk	Çok Mutsuzum	18	18,0
	46-55	9	9,0		Mutsuzum	13	13,0
	55 yaş ve üzeri	5	5,0		İdare Eder	38	38,0
Yaşadığı Yer	Köy/Mezra	18	18,0		Mutluyum	23	23,0
	İlçe/Kasaba	30	30,0	Çok Mutluyum	8	8,0	
	İl Merkezi	52	52,0				

Çizelge 1’de çalışmaya katılan hastaların demografik özellikleri verilmiştir. Buna göre hastaların %54’ü kadın, %34’ü 18-25 yaş arasında olduğu, %52’si il merkezinde yaşadığı, %44’ü lise mezunu olduğu ve %38’i hayattaki mutluluk düzeyini genel itibarıyla idare eder şeklinde ifade ettiği görülmüştür.

Çizelge 2. Ayakta Hasta Memnuniyet Ölçeğinin Alt Boyutlarına Yönelik Bulgular

Değişkenler	Min.	Max.	Ortalama	Soru Sayısı	Cronbach Alpha a
Randevu	1,00	5,00	3,16	5	0,818
Etkin Muayene	1,77	5,00	3,57	13	0,879
Bekleme Süresi ve Danışmanlık	1,00	5,00	2,95	3	0,794
Genel Memnuniyet	1,00	5,00	3,01	5	0,842
Tüm Ölçek				26	0,920

Çizelge 2’de çalışmada kullanılan ölçeğin alt boyutlarına ilişkin çeşitli özellikler verilmiştir. Buna göre alt boyutların ortalama değerlerin hepsinin orta düzeyin üstünde olduğu ve en yüksek memnuniyet düzeyinin etkin muayene boyutunda (3,57) olduğu, en düşük değer ise bekleme süresi ve danışmanlık boyutunda (2,95) olduğu görülmüştür. Ölçeğin genel Cronbach Alpha a değerinin $0,920 > 0,700$ olduğu ve gayet iyi olduğu görülmüştür. Tüm alt boyutlarının güvenilirlik düzeyinin yeterli olduğu görülmüştür ($> 0,700$).

Çizelge 3. T Testi Sonuçları

Cinsiyet						
Alt Boyutlar	Değişkenler	n	Ort.	ss	t	p
Randevu	Erkek	46	3,34	0,913	1,761	0,081
	Kadın	54	3,01	0,960		
Etkin Muayane	Erkek	46	3,54	0,586	-0,456	0,649
	Kadın	54	3,60	0,744		
Bekleme Süresi ve Danışmanlık	Erkek	46	2,97	0,902	0,160	0,878
	Kadın	54	2,94	1,106		
Genel Memnuniyet	Erkek	46	3,03	0,839	0,233	0,817
	Kadın	54	2,99	1,068		

Çizelge 3’te hastaların cinsiyete göre t testi sonuçları verilmiştir. Buna göre ayakta hasta memnuniyet ölçeğinin alt boyutlarının hiçbirinde cinsiyete göre herhangi bir farklılık görülmemiştir ($p > 0,05$).

Çizelge 4. Anova Sonuçları

Yaş							
Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P	Farkın Kaynağı
Randevu	Gruplar Arası	4,158	4	1,039	1,162	0,333	Fark Yok
	Gruplar İçi	84,964	95	0,894			
	Toplam	89,120	99				
Etkin Muayene	Gruplar Arası	0,779	4	0,195	0,419	0,794	Fark Yok
	Gruplar İçi	44,126	95	0,464			
	Toplam	44,905	99				
Bekleme Süresi ve Danışmanlık	Gruplar Arası	3,051	4	0,763	0,736	0,570	Fark Yok
	Gruplar İçi	98,509	95	1,037			
	Toplam	101,506	99				
Genel Memnuniyet	Gruplar Arası	3,954	4	0,989	1,064	0,379	Fark Yok
	Gruplar İçi	88,242	95	0,929			
	Toplam	90,196	99				
Yaşadığı Yer							
Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P	Farkın Kaynağı
Randevu	Gruplar Arası	2,142	2	1,071	1,194	0,307	Fark Yok
	Gruplar İçi	86,978	97	0,897			
	Toplam	2,880	99				
Etkin Muayene	Gruplar Arası	40,025	2	1,440	3,323	0,040	Köy (3,21) İlçe (3,67) İl (3,64)
	Gruplar İçi	42,025	97	0,433			
	Toplam	44,905	99				
Bekleme Süresi ve Danışmanlık	Gruplar Arası	1,818	2	0,909	0,884	0,416	Fark Yok
	Gruplar İçi	99,742	97	1,028			
	Toplam	101,560	99				
Genel Memnuniyet	Gruplar Arası	5,143	2	2,572	2,865	0,062	Fark Yok
	Gruplar İçi	87,053	97	0,897			
	Toplam	92,196	99				
Mutluluk Düzeyi							
Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P	Farkın Kaynağı
Randevu	Gruplar Arası	10,807	4	2,702	3,277		Mutluyum (3,71)

	Gruplar İçi	78,313	95	0,824		0,015	Mutsuzum (2,68) Çok mutsuzum (3,02)
	Toplam	89,120	99				
Etkin Muayene	Gruplar Arası	7,999	4	2,000	5,147	0,001	Çok mutsuzum (3,13) Çok mutluyum (3,92) Mutluyum (3,84)
	Gruplar İçi	36,906	95	0,388			
	Toplam	44,905	99				
Bekleme Süresi ve Danışmanlık	Gruplar Arası	11,171	4	2,793	2,935	0,025	Çok mutluyum (3,54) Mutluyum (3,41) Çok mutsuzum (2,80) Mutsuzum (2,62) İdare eder (2,69)
	Gruplar İçi	90,389	95	0,951			
	Toplam	101,560	99				
Genel Memnuniyet	Gruplar Arası	18,921	4	4,730	6,133	0,000	Çok mutluyum (3,85) Çok mutsuzum (2,29) Mutsuzum (2,80) İdare eder (3,00)
	Gruplar İçi	73,275	95	0,771			
	Toplam	92,196	99				
Eğitim							
Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P	Farkın Kaynağı
Randevu	Gruplar Arası	4,156	3	2,148	2,494	0,065	Fark Yok
	Gruplar İçi	82,677	96	0,861			
	Toplam	89,120	99				
Etkin Muayene	Gruplar Arası	0,136	3	0,045	0,097	0,961	Fark Yok
	Gruplar İçi	44,769	96	0,466			
	Toplam	44,905	99				
Bekleme Süresi ve Danışmanlık	Gruplar Arası	4,146	3	1,382	1,362	0,259	Fark Yok
	Gruplar İçi	97,414	96	1,015			
	Toplam	101,560	99				
Genel Memnuniyet	Gruplar Arası	0,945	3	0,315	0,331	0,803	Fark Yok
	Gruplar İçi	91,252	96	0,951			
	Toplam	92,196	99				

Çizelge 5'te hastaların yaş, yerleşim yeri, mutluluk düzeyi ve eğitim düzeyi gibi bağımsız değişkenlerine ait Anova sonuçları verilmiştir. Buna göre hastaların yaş ve eğitim durumlarına göre memnuniyet alt boyut düzeylerinin farklılaşmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Diğer ifade ile hastaların sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeylerinin, yaşlarına göre ve eğitim durumlarına göre değişmemektedir.

Çizelge 5'te hastaların yerleşim yeri açısından randevu, bekleme süresi ve danışmanlık ve genel memnuniyet boyutlarının farklılaşmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Ancak etkin muayene boyutunda farklılığın anlamlı olduğu görülmüştür ($p:0,040<0,05$). Buna göre farklılığı hangi gruplar arasında kaynaklandığı anlamak için post-hoc testlerinden LSD testi yapılmıştır. Buna göre ilçe de oturan hastaların (3,67) ve il merkezinde oturan hastaların (3,64) ortalama memnuniyet değerlerinin köyde oturan hastalara göre (3,21) daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer ifade ile etkin muayene de ilçe ve ilde oturan hastalar, köyde oturan hastalara göre daha çok memnun oldukları görülmüştür.

Çizelge 5'te hastaların mutluluk düzeyleri ile memnuniyet düzeylerinin tüm boyutlarda da anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür ($p<0,05$). Buna göre ruh halini çok mutluyum, mutluyum olarak ifade eden hastalar, ruh halini çok mutsuzum, mutsuzum şeklinde ifade eden hastalara göre daha çok hastaneden memnun kaldıkları görülmüştür. Diğer ifade ile kendini mutlu hisseden hastalar, mutsuz hisseden hastalara göre hastaneden daha fazla memnun kalmaktadırlar.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada sağlık sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan hasta memnuniyetinin belirlenmesi ve bunun çeşitli değişkenlere göre farklılığının ortaya konulması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ayakta sağlık hizmeti alan bireylerin memnuniyet düzeylerinin

ortalamanın üstünde olduğu görülmüştür. Hizmet çeşidi içerisinde etkin muayenenin en yüksek memnuniyet düzeyine, bekleme süresi ve danışmanlık boyutu ise en düşük olduğu görülmüştür.

Farklılıklar analizleri sonucuna göre hastaların cinsiyeti, yaş ve eğitim düzeyi açısından hizmet düzeyi değişmediği görülmüştür. Ayakta hizmet memnuniyetinin alt boyutlarından etkin muayene de ilçe ve ilde oturan hastalar, köyde oturan hastalara göre daha çok memnun oldukları görülmüştür.

Çalışmada kendini mutlu hisseden hastalar, mutsuz hisseden hastalara göre hastaneden genel olarak ve tüm alt hizmet türlerinden daha fazla memnun kalmaktadırlar. Ancak hastaların genel memnuniyet düzeylerini yoksa o anki mutluluk düzeylerine göre mi, cevap verdikleri bilinmemektedir. Bu açıdan çalışmanın bu bulgusunun bu açıdan değerlendirmesinin daha yararlı ve doğru olacağı öngörülmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Arslan S, Nazik E, Tanrıverdi D, Gürdil S. Hastaların sağlık hizmetlerinden ve hemşirelik bakımından memnuniyetlerinin belirlenmesi. TAF Preventive Medicine Bulletin. 11(6):717-24, 2012.
- Baltaş Z. Memnuniyet Çalışmaları. Hastane Yönetimi. İçinde: Sur H. ve Palteki T. (ed.) ss: 93-111. Nobel Yayınevi, Ankara, 2013.
- Cerit B. Hastaların Hemşirelik Bakımından Memnuniyet Düzeyi. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 27-36, 2016.
- Ercan İ., Ediz, B. ve Kan, İ. Sağlık Kurumlarında Teknik Olmayan Boyut İçin Hizmet Memnuniyetini Ölçebilmek Amacıyla Geliştirilen Ölçek. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 30(3): 151-157, 2004.
- Kavuncubaşı Ş, Yıldırım S. Sağlık Kurumlarında Müşteri Tatmini Yönetimi, Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi, 3. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi. 489-510, 2010
- Kaya Ş. D., Yüceler A. "The Role of Teamwork in Patient Safety at Healthcare Institutions". Recent Advances in Health Sciences. In: Çamlı A. A., Ak B., Arabacı R., Efe R. (eds.) ss: 690-704. St. Kliment Ohridski Press, Sofia, 2016.
- Kaya, Ş.D., Maimaiti, N. Ayaktan Hasta Memnuniyeti Ölçeği Geliştirme Çalışması. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi. 21(4): 601-623, 2018.
- Köşkeroglu, N., Acat, M.B., Karatepe, Ö. Kemoterapi Hastalarında Hemşirelik Bakımı Memnuniyet Ölçeği. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 6:75-83, 2005.
- Pala T, Saatlı G, Eser E. Hastanede Yatan Hastaların Hastane Hizmetleri ve Hastane Çalışanlarından Memnuniyeti Ve Bunu Oluşturan Bileşenler. 8. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Bildiriler Kitabı. Diyarbakır, 538-41, 2003.

TÜRKİYE’DE HASTA GÜVENLİĞİ ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK DEĞERLENDİRMESİ

Muhammed ARDIÇ¹, Mustafa FİLİZ²

¹Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, 0000-0002-2439-7247.

²Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, 0000-0002-7445-5361.

ÖZET

Bu çalışmada, sağlık sisteminde büyük önem arz eden hasta güvenliğinin, lisansüstü tez çalışmalarında ne ölçüde yer aldığı ve belirli değişkenlere göre sınıflandırılması amaçlanmıştır. Belirlenen amaç çerçevesinde son 10 yıl içerisinde yapılan lisansüstü tezler değerlendirmeye alınmıştır. İçerik değerlendirmesi yöntemi kullanılmış ve doküman incelemesi aracılığıyla veriler toplanmıştır. Çalışma nitel bir araştırma tasarımı göstermektedir. Tezin yapıldığı yıl, enstitüsü, anabilim dalı, üniversite, bölge ve dili gibi özellikler dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Tarama sonucunda 90 adet teze ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre hasta güvenliği ile ilgili lisansüstü tezlerin yıllara göre genel itibarıyla artış yaşandığı, tezlerin %38,9’unun hemşirelik alanında yapıldığı, %71,1’nin sağlık bilimleri enstitüsü bünyesinde gerçekleştiği, tezlerin neredeyse tamamının yayın dili Türkçe olduğu ve tez konularının sağlık çalışanlarının hasta güvenliğine yönelik tutum, davranış ve bilgi düzeylerini sorgulayan konularının nispeten daha fazla çalışıldığı görülmektedir. Tıbbın temel ilkelerinden olan “önce zarar verme” ilkesi, hasta güvenliği kavramıyla yakından ilişkilidir. Teknolojinin, yapay zekanın, dijitalleşmenin ve uzmanlık gücünün artması gibi birçok gelişmeyle beraber hasta güvenliği kavramı giderek daha çok önem arz etmektedir. Bu açıdan hasta güvenliği kavramı üzerinde daha fazla durulması ve akademik literatürde kapsamlı çalışmaların yapılması büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Doküman incelemesi, Hasta.

CONTENT EVALUATION OF GRADUATE THESIS MADE IN THE FIELD OF PATIENT SAFETY IN TURKEY

ABSTRACT

In this study, it is aimed to classify patient safety, which is of great importance in the health system, to what extent it is included in postgraduate thesis studies and according to certain variables. Within the framework of the determined purpose, postgraduate theses made in the last 10 years were evaluated. Content evaluation method was used and data were collected through document review. The study shows a qualitative research design. Evaluations were made by considering the characteristics such as the year the thesis was made, institute,

department, university, region and language. As a result of the scanning, 90 theses were reached. According to the findings, there has been an increase in the number of postgraduate theses related to patient safety over the years, 38.9% of theses are made in the field of nursing, 71.1% are held within the health sciences institute, almost all of the theses are published in Turkish, and the thesis topics are in Turkish. It is seen that the subjects questioning the attitudes, behaviors and knowledge levels of healthcare professionals towards patient safety are relatively more studied. The principle of "first do no harm", which is one of the basic principles of medicine, is closely related to the concept of patient safety. With many developments such as technology, artificial intelligence, digitalization and increasing expertise, the concept of patient safety is becoming more and more important. In this respect, it is of great importance to focus more on the concept of patient safety and to conduct comprehensive studies in the academic literature.

Keywords: Health, Document Review, Patient.

1. GİRİŞ

Sağlık sistemi ve alt bileşenleri, çeşitli iç ve dış faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler arasında toplumun sosyo-kültürel yapısı önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de toplum giderek bilinçlenmekte ve sağlık hizmetlerinden beklenti düzeyleri yükselmektedir. Buna paralel olarak sağlık hizmetlerinin kalite düzeyinin artırılması için de birçok çalışma yapılmaktadır. Sağlık hizmetlerinde verimlilik, etkililik ve hakkaniyet gibi kavramlar da, kalite algısının yükselmesi ile beraber daha çok önem kazanmıştır.

Sağlık hizmetlerinin talep ve arzında meydana gelen değişimlerle beraber önem kazanan bir konuda hasta güvenliği kavramıdır. Hasta güvenliği konusunda bilinçli ve nitelikli personelin sağlık sistemine kazandırılması büyük önem arz etmektedir. Hasta güvenliği kavramı son dönemlerde daha çok literatürde ve gündemde yer almasına rağmen, bir takım veriler hasta güvenliği kavramının M.Ö 1700’lü yıllara kadar (Hammurabi Kanunları) dayandırılmaktadır. Hipokrat tarafından öne sürülen tıbbın genel ilkeleri arasında “önce zarar verme” anlayışının temelinde, hasta güvenliği kavramı ile ilişkilendirilmektedir (Elsous, 2017). Yine modern hemşireliğin kurucusu olarak kabul edilen Florence Nightingale “Bir hastanenin yapması gereken ilk şeyin hastaya zarar vermemesi, yapmaması gereken ilk şeyin ise mikrop saçması” ifadesi de hasta güvenliği kavramının önemini vurgulayan ve tarihsel gelişimi için önemli gelişmeler arasında sayılmaktadır (Mitchell, 2008).

Literatürde hasta güvenliği ile ilgili olarak birçok farklı tanımlamalar yapılmıştır. Genel itibariyle hasta güvenliği, sağlık hizmetlerini sunumundan kaynaklı hataların önlenmesi ve sağlık hizmetlerine bağlı hataların sebep olduğu hasta zararlarının engellenmesi veya azaltılması ile ilgili yapılan faaliyetlerin bütünüdür (Ovalı, 2010). Sağlık kurumlarında, bazı hastaların önlenebilir zararlara maruz kaldığı, teknolojinin ilerlemesi ile beraber bunun artacağı bilinmesine rağmen yeteri kadar farkındalık oluşmamaktadır. Alan ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar, konunun önem kazanması ve var olan sorunların kanıtlarla ifade edilmesi ile farkındalık düzeyinin artacağı öngörülmektedir (Walshe ve Boaden, 2006). Çalışmada bu

noktadan hareketle hasta güvenliği kavramının lisansüstü eğitim tezlerinde ne düzeyde yer aldığı ve çeşitli değişkenlere göre sınıflandırılması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, sağlık sisteminde büyük önem arz eden hasta güvenliğinin, lisansüstü tez çalışmalarında ne ölçüde yer aldığı ve belirli değişkenlere göre sınıflandırılması amaçlanmıştır. Belirlenen amaç çerçevesinde son 10 yıl (2010-2020) içerisinde yapılan lisansüstü tezler değerlendirmeye alınmıştır. İçerik değerlendirmesi yöntemi kullanılmış ve doküman incelemesi aracılığıyla veriler toplanmıştır. Yüksek Öğrenim Kurulu (YÖK)'nun Ulusal Tez Merkezinden tezlere ulaşılmıştır. Çalışma nitel bir araştırma tasarımı göstermektedir. Tezlerin türü, dili, yapıldığı üniversite, yapıldığı enstitü, yapıldığı anabilim dalı, tezlerin yayınlandığı yıl, tezlerin temel konu dağılımı, tezlerin yapıldığı örneklemin bölgesel dağılımı ve örneklem dağılımı dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Belirlenen değişkenlere göre tezler sınıflandırılmış ve tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Araştırmada sadece tezler dikkate alınmış makale, bildiri ve kitap gibi akademik yayınlar çalışma kapsamının dışında tutulmuştur.

3.BULGULAR

Çizelge 1. Tezlerin Türü

Özellikler	Sayı	%
Yüksek Lisans	79	87,78
Doktora	10	11,11
Tıpta Uzmanlık	1	1,11
Toplam	90	100

Çizelge 1' de tezlerin hangi türde kaç tane tez yapıldığı görülmektedir. Buna göre tezlerin %87,78' inin yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Tezlerin Dili

Özellikler	Sayı	%
Türkçe	89	98.89
İngilizce	1	1.11
Toplam	90	100

Çizelge 2'de tezlerin yayın diline bakıldığında ise tamamına yakınının (%98,89) Türkçe yazıldığı görülmektedir.

Çizelge 3. Tezlerin Yapıldığı Üniversiteler

Üniversiteler	Sayı	%
Ege Üniversitesi	9	10
Hacettepe Üniversitesi	8	8,9
Dokuz Eylül Üniversitesi	7	7,79
İstanbul Medipol Üniversitesi	5	5,57
Beykent Üniversitesi	4	4,44
İstanbul Okan Üniversitesi	4	4,44
Gazi Üniversitesi	4	4,44
Atatürk Üniversitesi	3	3,33
İstanbul Üniversitesi	3	3,33
Marmara Üniversitesi	3	3,33
Koç Üniversitesi	3	3,33
Üsküdar Üniversitesi	3	3,33
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	3	3,33
Süleyman Demirel Üniversitesi	2	2,22
Sakarya Üniversitesi	2	2,22
Selçuk Üniversitesi	2	2,22
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	2	2,22
On Dokuz Mayıs Üniversitesi	2	2,22
Haliç Üniversitesi	2	2,22
İstanbul Bilim Üniversitesi	2	2,22
Atılım Üniversitesi	2	2,22
Diğer Üniversiteler*	15	16,68
Toplam	90	100

*: Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ufuk Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, GATA

Çizelge 3'te tezlerin yayınlandığı üniversitelere bakıldığında, Ege Üniversitesi (%10), Hacettepe Üniversitesi (%8,9) ve Dokuz Eylül Üniversitesi (%7,79) en çok test yapılan ilk üç üniversite olduğu görülmektedir.

Çizelge 4. Tezlerin Yapıldığı Enstitü

Özellikler	Sayı	%
Sağlık Bilimler Enstitüsü	64	71,11
Sosyal Bilimler Enstitüsü	24	26,67
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	2	2,22
Toplam	90	100

Çizelge 4'e bakıldığında tezlerin yarısından fazlasının sağlık bilimler enstitüsü (%71,11) bünyesinde yapıldığı görülmektedir.

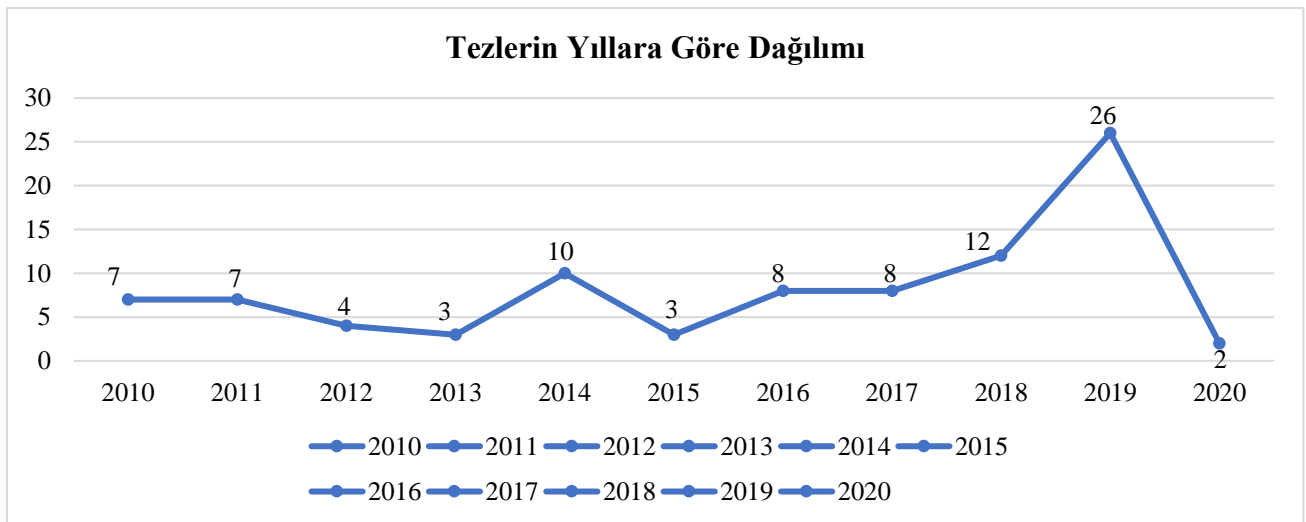
Çizelge 5. Tezlerin Yapıldığı Anabilim Dalları

Özellikler	Sayı	%
Hemşirelik	35	38,87
Sağlık Yönetimi	25	27,77
İşletme	12	13,34
Sağlıkta Kalite Geliştirme ve Akreditasyon	3	3,34
Diğer Anabilim Dalları*	11	12,23
Bilinmeyen	4	4,45
Toplam	90	100

*: Hastane İşletmeciliği, Ebelik, İç Hastalıkları Hemşireliği, Hemşirelik Esasları, Sağlıkta Kalite Yönetimi, Acil Tıp Hemşireliği, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği, Halk Sağlığı Hemşireliği, Psikiyatri Hemşireliği

Çizelge 5'te tezlerin yapıldığı anabilim dallarına bakıldığında sırasıyla hemşirelik anabilim dalı (%38,87), sağlık yönetimi anabilim dalı (%27,77) ve işletme anabilim dalı (%13,33) en çok tez yapılan anabilim dalı olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında değerlendirilen 90 adet tezin yazılmış olduğu yıllara göre dağılımı, Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1: Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 1'de hasta güvenliği konusunda her yıl çalışmaların yapıldığı ve genel itibariyle artışın yaşandığı görülmüştür.

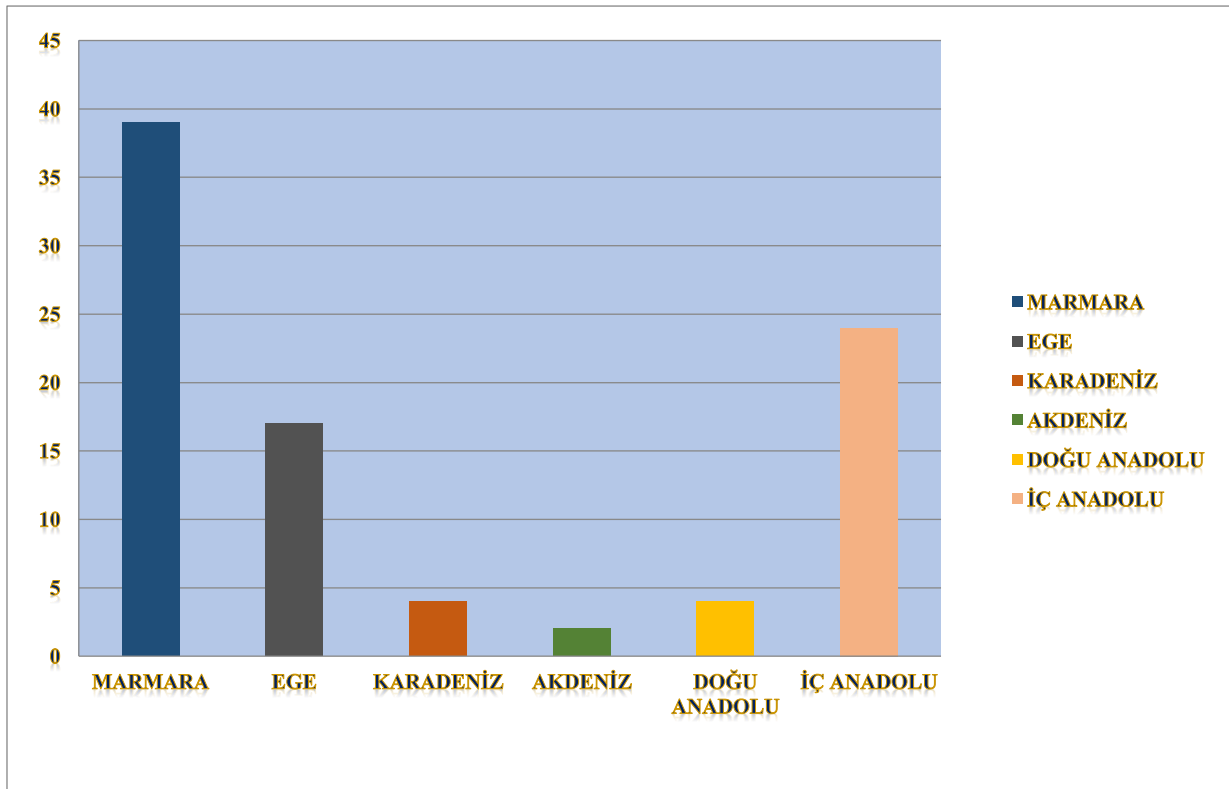
Araştırma kapsamındaki tezlerin temel konu alanlarına göre dağılımları Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2: Tezlerin Temel Konu Alanlarına Göre Dağılımı

Araştırma kapsamındaki tezlerin konu alanlarına göre dağılımlarına bakıldığında, %25'sinin sağlık çalışanı etkisi ve %20 çalışılan bölüm etkisi üzerinde gerçekleştiği görülmüştür.

Araştırma kapsamındaki tezlerin araştırmanın yapıldığı bölgelere göre dağılımı, Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3: Tezlerin Örnekleminin Bölgelere Göre Dağılımı

Şekil 3'te tezlerdeki araştırmanın yapıldığı bölgelere göre dağılımlarına bakıldığında, Marmara bölgesi (%43,33), Ege bölgesi (%18,89), Karadeniz bölgesi (%4,44), Akdeniz bölgesi (%2,22), Doğu Anadolu bölgesi (%4,44), İç Anadolu bölgesi (%26,67) olduğu görülmektedir.

Çizelge 6. Tezlerin Yapıldığı Örneklem Grubuna Göre Dağılımı

Örneklem Grubu	Yüksek Lisans	Doktora	Tıpta Uzmanlık	%
Hemşire	27	2	-	32,3
Sağlık Çalışanı	20	1	1	24,5
Hastalar	5	1	-	6,6
Cerrahi Ekip	4	-	-	4,4
Diğer	3	1	-	4,4
Doküman İncelemesi/ Literatür taraması	20	5	-	27,8
Toplam	79	10	1	100

Çizelge 6'da tezlerin örneklem gruplarına göre dağılımına bakıldığında tezlerin %32,2'sinin hemşirelere yönelik ve %24,4'nün sağlık çalışanlarına yönelik olduğu ve %27,7'sinin doküman incelemesi şeklinde olduğu görülmektedir.

4.SONUÇ

Hasta güvenliği konusu, giderek önem kazanan ve sağlık hizmetlerinin kaliteli sunumunda önemli bir gösterge olmaktadır. Bu açıdan, literatürde daha fazla uygulamaya dayalı ve teorik alt yapısının zenginleştirmeye yönelik çalışmaların yapılmasının büyük önem arz ettiği düşünülmektedir. Teknoloji ve uzmanlık alanlarının gelişmesiyle beraber, hasta güvenliği konusunun önemi daha çok gün yüzüne çıkmaktadır.

Sonuç olarak lisansüstü tez konularında, genel itibariyle hasta güvenliği kavramına bir yönelimin olduğu görülmektedir. Benzer şekilde yapılacak sistematik derleme ve meta analizleriyle, hasta güvenliği kavramının makale çalışmalarında yöneliminin belirlenmesi, literatüre ve sağlık çalışanlarına fikir vermesi açısından büyük katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Elsous A, Radwan M, Al-Sharif H, Mustafa AA. Medications adherence and associated factors among patients with type 2 diabetes mellitus in the Gaza Strip, Palestine. *Front Endocrinol.* 8, 100, 2017

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Mitchell, A. J. The clinical significance of subjective memory complaints in the diagnosis of mild cognitive impairment and dementia: a meta-analysis. *International Journal of Geriatric Psychiatry: A journal of the psychiatry of late life and allied sciences*, 23(11), 1191-1202, 2008.

Ovalı, F. Hasta Güvenliği Yaklaşımları. *Sağlıkta Performansı Ve Kalite Dergisi*, 1 (1) , 33-43, 2010.

Walshe, K., & Boaden, R. . Patient safety: Research into practice. McGraw-hill education (UK), 2005.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE EKONOMİK BÜYÜMENİN ELEKTRİK TÜKETİMİ VE KENTLEŞME İLE İLİŞKİSİ

Dr. Öğretim Üyesi Sevilay KONYA¹

¹ Selçuk Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-0483-4139

ÖZET

Elektrik, tüm sektörlerde yoğun olarak kullanılan enerji bileşenlerinden biridir. Özellikle enerjinin önemi 1970'li yıllardan sonra daha da artmıştır. Günümüzde, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için elektrik enerjisi tüketiminin yoğun olduğu özellikle gelişmekte olan ekonomilerde kentleşmenin rolü yetersiz kalmaktadır. Çalışma, Türkiye'de ekonomisinde elektrik tüketimi ve kentleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 1980-2020 dönemi için araştırmaktadır. Bayer-Hanck ve Gregory Hansen eşbütünleşme testleri ile eşbütünleşme ilişkisi belirlenmiştir. Tamamen değiştirilmiş OLS(FMOLS), dinamik OLS(DOLS) ve kanonik eşbütünleşme regresyonu (CCR) ile katsayı tahmininde bulunulmuştur. Uzun dönemde hem elektrik tüketiminin hem de kentleşmenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Toda Yamamoto nedensellik testi sonucu tarafsızlık hipotezini desteklemektedir. Enerjide etkinliği sağlayacak yatırımlar desteklenmeli ve enerji tasarrufu sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Eşbütünleşme, Elektrik Tüketimi, Kentleşme, Ekonomik Büyüme, Nedensellik

THE RELATIONSHIP OF ECONOMIC GROWTH WITH ELECTRICITY CONSUMPTION AND URBANIZATION IN TURKIYE ECONOMY

ABSTRACT

Electricity is one of the energy components that is used extensively in all sectors. In particular, the importance of energy has increased even more after the 1970s. Today, the role of urbanization is insufficient, particularly in developing economies, where electricity consumption is intense, to ensure sustainable development. The study investigates the effects of electricity consumption and urbanization on economic growth in Turkey's economy for the period 1980-2020. The cointegration relationship was determined by Bayer-Hanck and Gregory Hansen's cointegration tests. Coefficient estimation was made with fully modified OLS(FMOLS), dynamic OLS(DOLS), and canonical cointegration regression (CCR). It has

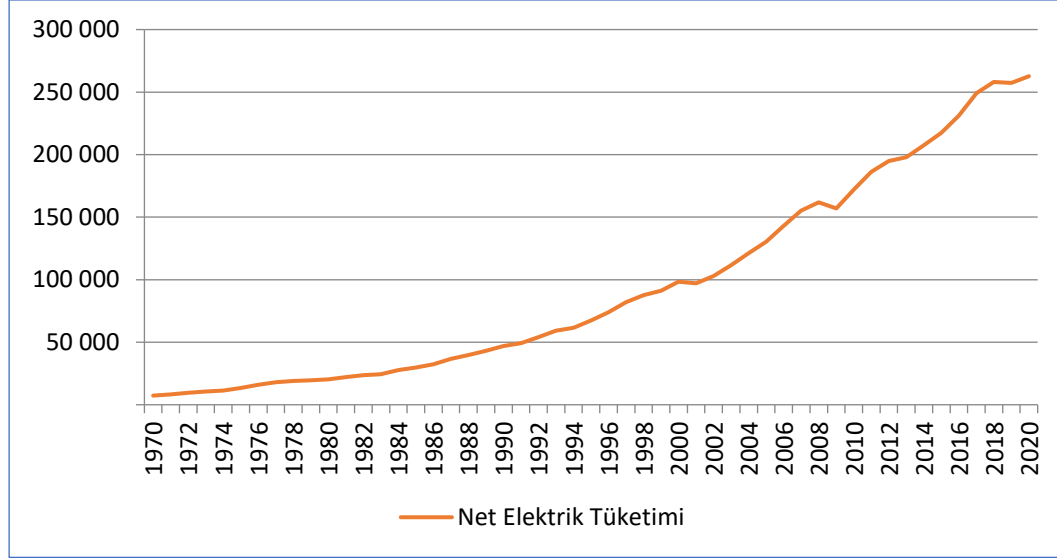
been determined that both electricity consumption and urbanization have a positive effect on economic growth in the long term. Toda Yamamoto causality test result supports the neutrality hypothesis. Investments that will ensure energy efficiency should be supported and energy savings should be ensured.

Keywords: Cointegration, Electricity Consumption, Urbanization, Economic Growth, Causality

1. GİRİŞ

İster geliştirmekte olan ekonomiler ister gelişmiş ekonomiler olsun, her ekonominin hedefi sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır. Küresel büyüme, ekonomilerin farklı ekonomik sektörlerin operasyonları için daha fazla enerjiye ihtiyaç duymasını gerektirmiştir, bu da çoğu ekonomik faaliyetin itici gücü olma işlevleriyle uyumludur. Elektrik tüketimi, sağlık, nüfus, tarımsal üretkenlik, eğitim, endüstriyel üretim, dünyadaki farklı ulusların yaşam standartlarını içeren enerji ve insani gelişme arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak günlük yaşamın ihtiyaçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Elektrik temel bir enerji kaynağıdır ve erişilebilirliği, bir ülkenin ihracatını artırırken, yoksulluğu azaltmakta ve nihayetinde genel yaşam standardını yükseltirken faktör girdileri ile pozitif bir korelasyona sahip olan hem konut hem de ev ihtiyaçlarını desteklemektedir (Ali vd., 2020: 3). 1970’li yıllarda karşılaşılan petrol krizleri enerjinin önemini ortaya çıkarmıştır. Ülkelerin enerji talebi ve enerji bağımlılıkları daha da artış göstermiş, farklı ve yenilenebilir enerji kaynakları arama çabasına dönüşmüştür. Enerji bileşenleri içinde elektrik en kaliteli bileşen olarak ifade edilmekte ve enerjinin içindeki payı önemli bir yer tutmaktadır (Stern ve Cleveland, 2004: 3). Elektrik tüketimi; kullanımının kolay olması, diğer enerjiye dönüşümünün kolay olması ve günlük yaşamda sık kullanılması nedeniyle ülkelerin gelişmişlik seviyesinin en temel işaretlerinden biridir. Türkiye ekonomisinde yapısal değişme ve gelişme yönünde atılan adımlar ile birlikte elektrik tüketimi yıllar itibariyle düzenli bir artış kaydetmiştir (Nişancı, 2005: 109). Şekil 1 Türkiye’de net elektrik tüketimini göstermektedir.

Şekil 1. Türkiye’de net elektrik tüketimi (1970-2020)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Şekil 1 incelendiğinde Türkiye’de net elektrik tüketiminin yıllar itibariyle sürekli artış gösterdiği görülmektedir. 1970 yılında 7308 olan net elektrik tüketimi 2020 yılında 262702 olarak gerçekleşmiştir. Net elektrik tüketimi içerisinde en fazla kullanılan sektör sanayi sektörü olarak ifade edilebilir.

Sanayi Devrimi’nden sonra insan toplumunun dönüşümü sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme ile özetlenebilir. Küreselleşme, sanayileşme ve kentleşme kavramlarının birbirleriyle yakın ilişkileri vardır. Gelişmiş ve yeni sanayileşmiş ülkelerde sanayileşme, esas olarak ve tarım dışı sektörlerin müstesna gelişimi ve emeğin uzmanlaşması yoluyla, güçlü bir şehirleşme sürecine hız kazandıran ekonomik büyümenin doğrudan çıktısına yol açmaktadır. Şüphesiz istatistikler ve tarihsel gerçekler gelişmiş ülkelerin hemen hepsinin daha yüksek kişi başına GSYH düzeyine ve aynı zamanda daha çok bir kentleşme düzeyini sağladığını açığa çıkarmaktadır. Daha önce çok miktarda çalışma, kentleşme seviyesinin kişi başına GSYH düzeyi ile yakından ilgili olduğunu bulmuştur. Ekonomik büyümenin modern endüstrilerin genişlemesini ve kentsel nüfusun artmasını desteklediği genel olarak kabul edilmektedir; buna karşılık, kentleşme de bir dereceye kadar ekonomik büyümeyi özendirir. Bu nedenle, birçok gelişmekte olan ülkede hızlandırılmış kentleşme ve hızlı ekonomik büyüme için çeşitli programlar başlatılmıştır (Chen vd., 2014: 1). Kentleşmeyi ekonomik büyümenin ayrılmaz bir parçası olarak ifade etmek mümkündür. Çoğu ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de kentleşme daha hızlı gerçekleşmektedir.

Tablo 1. Yıllara Göre Yerleşim Merkezlerine Göre Nüfus, 2007-2021

Yıl	İl ve ilçe merkezleri	Belde ve köyler	Toplam Nüfus	İl ve ilçe merkezleri	Belde ve köyler	Toplam
2007	49 747 859	20 838 397	70 586 256	70,5	29,5	100,0
2008	53 611 723	17 905 377	71 517 100	75,0	25,0	100,0
2009	54 807 219	17 754 093	72 561 312	75,5	24,5	100,0
2010	56 222 356	17 500 632	73 722 988	76,3	23,7	100,0
2011	57 385 706	17 338 563	74 724 269	76,8	23,2	100,0
2012	58 448 431	17 178 953	75 627 384	77,3	22,7	100,0
2013	70 034 413	6 633 451	76 667 864	91,3	8,7	100,0
2014	71 286 182	6 409 722	77 695 904	91,8	8,2	100,0
2015	72 523 134	6 217 919	78 741 053	92,1	7,9	100,0
2016	73 671 748	6 143 123	79 814 871	92,3	7,7	100,0
2017	74 761 132	6 049 393	80 810 525	92,5	7,5	100,0
2018	75 666 497	6 337 385	82 003 882	92,3	7,7	100,0
2019	77 151 280	6 003 717	83 154 997	92,8	7,2	100,0
2020	77 736 041	5 878 321	83 614 362	93,0	7,0	100,0
2021	78 908 631	5 771 642	84 680 273	93,2	6,8	100,0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİKb)

Tablo 1’de 2007-2021 dönemi için yıllar itibariyle il ve ilçe merkezleri ile belde ve köylerdeki nüfus oranları ve toplam nüfus gösterilmektedir. Yıllar itibariyle toplam nüfusta artış kaydedilmiştir. 2021 yılında yıllık nüfus artış hızı binde 12,7 olarak artış göstermiştir. Türkiye’de 2007 yılında il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı %70,5 ile 49 747 859 iken, 2021 yılında bu oran %93,2 ile 78 908 631 olarak gerçekleşmiştir. Belde ve köylerde yaşayanların oranı %29,5’den %6,8’e düşerek aşağı yönlü bir gelişim kaydetmiştir. Bu açıklamalar doğrultusunda Türkiye’de kentleşmenin arttığı sonucu çıkarılabilir.

Kentleşmenin hızlı olması, mevcut enerji altyapısına daha fazla baskı ekleyen, enerji tüketiminde kentsel sıcak noktaları tetiklemektedir (Ghosh ve Kanjilal, 2014: 325). Büyümede sürdürülebilirliğin sağlanması için enerji talebinin karşılanması gerekmektedir. Demografik faktör olarak nitelendirdiğimiz kentleşme gibi faktörler çevreyi bozabilir veya büyümeyi engelleyebilir. Ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde enerji talebindeki artışın ve şehirleşmenin, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada bir kıyaslama işlevi görecektir şekilde incelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır (Ali vd., 2020: 4).

Ulusların gelişmişlik düzeylerini değerlendirmede kentleşme önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Kentleşme faktörü hayat standartlarının kalitelerini artırmak ile birlikte enerji tüketim miktarının artmasına da neden olabilir. Enerji tüketim miktarının artması ise enerji krizlerine sebebiyet verebilir. Kentleşme unsurunun ekonomik büyüme ile ilişkisi değerlendirildiğinde ekonomik büyümeyi artırıcı bir faktör olmak ile birlikte aynı zamanda

enerji fiyatlarının artmasına yol açarak ekonomik büyüme üzerinde baskı da oluşturabilmektedir (Aslan, 2021: 1494). Enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran ekonomi yazınında çok sayıda çalışma söz konusudur. Enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Çalışmamızda enerji değişkeni olarak tüm sektörlerde kullanım alanı çok olan elektrik değişkeninin kullanılması ve kentleşme faktörünün çalışma kapsamına alınması çalışmanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda çalışma kapsamında yapısal kırılmasız ve yapısal kırılmalı testler kullanılması çalışmanın önemini ortaya çıkaran bir diğer faktördür.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 1980-2020 dönemi için elektrik tüketimi ve kentleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini açıklamak hedeflenmiştir. Bu nedenden dolayı Bayer-Hanck ve Gregory-Hansen eşbütünleşme testleri ile değişkenler arasında koentegrasyon ilişkisinin varlığı belirlenmiştir. FMOLS, DOLS ve CCR tahminicileri ile uzun dönem katsayılar belirlenmiştir. Seriler arasındaki nedensel bağların tespiti için Toda Yamamoto nedensellik analizi uygulanmıştır.

Çalışma takip eden bölümlerden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın giriş kısmına yer verilmektedir. İkinci bölüm teorik çerçeve ve literatür incelemesini açıklamaktadır. Üçüncü bölüm verileri ve yöntemi açıklamaktadır. Dördüncü bölüm analizin bulgularını sunmaktadır.

2. TEORİK YAPI VE LİTERATÜR ÖZETİ

Büyüme ile enerji tüketimi arasındaki nedensel bağlantı konusu, enerji ekonomisi yazınında iyi çalışılmıştır. Büyüme ve enerji tüketimi ilişkisi için farklı ülkeler, zaman periyotları, vekil değişkenler ve farklı ekonometrik yöntemler üzerinde farklı çalışmalar odaklanmıştır. Bu çalışmaların ampirik sonuçları çeşitlidir ve nedenselliğin yönü ve bunun enerji politikası üzerindeki uzun vadeli ve kısa vadeli etkisinin bazen çelişkili olduğu görülmüştür. Bu ilişkilerin politika sonuçları, ne tür bir nedensel ilişkinin var olduğuna bağlı olarak önemli olabilmektedir. Bu farklı sonuçlar, farklı veri seti, alternatif ekonometrik metodolojiler ve farklı ülkelerin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Farklı sonuçların elde edilmesinin sebebi farklı siyasi ve ekonomik tarihler, yerli enerji kaynakları, siyasi düzenlemeler, kurum düzenlemeleri, kültürler ve enerji politikaları gibi farklı ülkelerin özelliklerinden kaynaklanıyor olabilmektedir (Ozturk, 2010: 340). Ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki nedensel ilişkileri araştıran çalışmaların ulaştığı sonuçlar neticesinde desteklediği hipotezler tablo 2’de özetlenmektedir.

Tablo 2. Ekonomik büyüme ile enerji tüketimi ilişkisini araştıran tanımlar

Tarafsızlık hipotezi, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında neden-sonuç ilişkisi (nedensel bağ) olmadığını açıklamaktadır.

Koruma hipotezi, tek yönlü nedensel bağın yalnızca ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru ilerlediğini açıklamaktadır.

Büyüme hipotezi, tek yönlü nedenselliğin sadece enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru olduğunu açıklamaktadır.

Geri besleme hipotezi, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensel bağlantı olduğunu açıklamaktadır.

Kaynak: Dogan, 2015: 535

Tablo 2’de ifade edilen enerji büyüme literatüründe yaygın olarak kullanılan hipotez tanımları, pekçok çalışmada iki değişkenli veya çok değişkenli çerçeveyi kullanarak çeşitli ülkeler için ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu doğrultuda tablo 3’te literatür özetlenmektedir.

Tablo 3. Tek ülkeyi inceleyen enerji-büyüme bağlantısı üzerine bir literatür araştırması

Yazar	Yöntem	Zaman	Değişkenler	Ülke	Sonuç	Hipotezler
Terzi (1998)	Engle-Granger EşBütünleşme Testi Hata Düzeltme Modeli	1950-1991	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Türkiye	ELK↔EB (ticaret ve sanayi sektörlerindeki elektrik tüketimi)	Geri besleme hipotezi
Shiu ve Lam (2004)	VECM Granger Nedensellik ve Johansen eşbütünleşme	1971-2000	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Çin	ELK→EB	Büyüme Hipotezi
Altınay ve Karagöl (2005)	Granger nedensellik testi ve Dolado-Lutkepohl testi	1950-2000	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Türkiye	ELK→EB	Büyüme Hipotezi
Nişancı (2005)	Johansen Eşbütünleşme Testi VECM	1970-2003	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Türkiye	ELK→EB	Büyüme Hipotezi
Yoo (2005)	VECM Granger nedensellik ve Johansen eşbütünleşme	1970-2002	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme		ELK↔EB	Geri besleme hipotezi
Ho ve Siu (2007)	VECM Granger Nedensellik ve Johansen eşbütünleşme	1966-2002	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Hong Kong	ELK→EB	Büyüme Hipotezi
Aktaş ve Yılmaz (2008)	Granger nedensellik testi	1970-2004	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Türkiye	ELK↔EB (kısa dönem) EB→ELK (uzun dönem)	Geri besleme hipotezi Koruma hipotezi
Tang (2008)	Granger nedensellik ve ARDL modeli	1972:1-2003:4	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Malezya	ELK↔EB	Geri besleme hipotezi
Nazlıoğlu vd. (2014)	ARDL modeli ve VECM Granger nedensellik testleri	1967-2007	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Türkiye	ELK↔EB (Lineer model)	Geri besleme hipotezi

Aslan (2014)	ARDL modeli ve VECM Granger nedensellik testleri	1968-2008	Ekonomik büyüme Elektrik Tüketimi	Türkiye	ELK↔EB (uzun dönem) ELK≠EB (kısa dönem)	Geri besleme hipotezi Tarafsızlık hipotezi
Sekantsi ve Motlokoa (2015)	Johansen-Juselius çok değişkenli eşbütünleşme	1982-2013	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Uganda	ELK↔EB (uzun dönem) EB→ELK (kısa dönem)	Geri besleme hipotezi Koruma hipotezi
A.Bashier (2016)	ARDL yaklaşımı VECM Granger nedensellik testi	1976-2013	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Ürdün	ELK↔EB	Geri besleme hipotezi
Andrew ve Bothwell (2016)	Johansen eşbütünleşme ve VECM Granger nedensellik	1994/Q1-2014/Q4	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Güney Afrika	ELK≠EB	Tarafsızlık hipotezi
Hwang ve Yoo(2016)	Granger nedensellik testi	1971-2010	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Nikaragua	ELK↔EB	Geri besleme hipotezi
Savaş ve Durğun (2016)	Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri	1980-2010	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Türkiye	EB→ELK	Koruma hipotezi
Sekantsi ve Okot (2016)	ARDL ve Granger nedensellik testleri	1981-2013	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Uganda	ELK↔EB (uzun dönem) EB→ELK (kısa dönem)	Geri besleme hipotezi Koruma hipotezi
Tunçsiper (2016)	ARDL sınır ve Granger nedensellik testleri	1960-2012	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Türkiye	ELK↔EB	Geri besleme hipotezi
Ameyaw vd. (2017)	Granger nedensellik testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli	1970-2014	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Gana	EB→ELK	Koruma hipotezi
Bah ve Azam (2017)	Toda Yamamoto nedensellik ve ARDL sınır testi	1971-2012	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Güney Afrika	ELK≠EB	Tarafsızlık hipotezi

Mukhtarov vd. (2017)	VAR modeli Toda-Yamamoto nedensellik testi	1990- 2015	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Azerbayca n	ELK↔EB	Geri besleme hipotezi
Pata ve Terzi (2017)	UVAR ve ARDL analizi	1960- 2014	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Türkiye	ELK→EB	Büyüme hipotezi
Tamba vd. (2017)	Granger Nedensellik testi Johansen eşbütünleşme, VAR model	1971- 2013	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Kamerun	ELK≠EB	Tarafsızlık hipotezi
Aydın ve Bozdağ (2018)	Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri	1977- 2014	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Türkiye	ELK→EB	Büyüme hipotezi
Faisal vd. (2018)	VECM Granger nedensellik testi ve ARDL yaklaşımı	1965- 2013	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi Kentleşme Ticari açıklık	İzlanda	ELK≠EB	Tarafsızlık hipotezi
Mishra (2018)	Hata düzeltme modeli	1970- 1971 -- 2015- 2016	Elektrik tüketimi Ekonomik büyüme	Hindistan	EB→ELK (uzun dönem) ELK↔EB (kısa dönem)	Koruma hipotezi Geri besleme hipotezi
Alrajhi ve Al-Abdulrazag (2019)	Granger nedensellik testi ARDL yaklaşımı	1980- 2016	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Suudi Arabistan	ELK↔EB	Geri besleme hipotezi
Balcılar vd. (2019)	Maki eşbütünleşme Toda Yamamoto nedensellik testleri	1971- 2014	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi CO2 emisyonu	Pakistan	EB→ELK	Koruma hipotezi
Bekun ve Agboola (2019)	Toda Yamamoto nedensellik ve Maki eşbütünleşme testleri DOLS ve FMOLS	1971- 2014	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi CO2 emisyonu	Nijerya	ELK→EB	Büyüme hipotezi
Salmanzadeh-Meydani ve Ghomi (2019)	Granger nedensellik testi ve VAR modeli	1975- 2011	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi Sermaye stoku	İran	ELK≠EB (kısa dönem) ELK→EB (uzun dönem)	Tarafsızlık hipotezi Büyüme hipotezi
Samu vd. (2019)	Toda Yamamoto nedensellik ve Maki eşbütünleşme testleri	1971- 2014	Ekonomik büyüme	Zimbabve	ELK→EB	Büyüme hipotezi

			Elektrik tüketimi CO2 emiyonu			
Thaker vd. (2019)	Hata düzeltme modeli	1971- 2010	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Malezya	ELK→EB	Büyüme hipotezi
Çetin (2020)	Granger nedensellik testi ve ARDL	1961- 2018	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Türkiye	ELK→EB	Büyüme hipotezi
Dey ve Tareque (2020)	ARDL yaklaşımı	1971- 2014	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi	Bangladeş	ELK→EB	Büyüme hipotezi
Yılmaz ve Pasin Cowley (2022)	ARDL sınır ve Granger nedensellik testleri	1970- 2014	Ekonomik büyüme Elektrik tüketimi Ticari açıklık	Türkiye	ELK↔EB	Geri besleme hipotezi

Notlar: ELK: Elektrik Tüketimi, EB: Ekonomik Büyüme olarak ifade edilmektedir. → tek taraflı nedenselliği, ↔ çift yönlü nedenselliği, ≠ nedensellik olmadığını göstermektedir.

Elektrik tüketimi-kentleşme-ekonomik büyüme ilişkisini üç değişkenli çerçevede inceleyen çalışmalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Solarin ve Shahbaz (2013), kentleşme, ekonomik büyüme - elektrik tüketimi arasındaki nedensel bağlantıyı 1971-2009 döneminde Angola örneğinde araştırmışlardır. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü araştırmak için VECM Granger nedensellik analizi uygulamışlardır. Çalışmalarının sonucunda ekonomik büyüme ve elektrik tüketimi arasında karşılıklı nedensellik lehine kanıtlar gözlemlemişlerdir.

Ghosh ve Kanjilal (2014), Hindistan için ekonomik aktivite, enerji tüketimi ve kentleşme arasındaki eşbütünleşme ilişkisini 1971-2008 döneminde Johansen Juselius eşbütünleşme ARDL sınır testleri yaklaşımlarını kullanarak incelemişlerdir. Uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Granger nedensellik testinin Toda-Yamamoto versiyonu sonucunda enerji tüketiminden ekonomik faaliyete, ekonomik faaliyetten kentleşmeye uzanan tek taraflı bir nedensel bağlantı olduğunu bulmuşlardır.

Bakirtas ve Akpolat çalışmalarında (2018), 1971-2014 dönemi için yeni gelişen piyasa ülkeleri olarak nitelendirilen Endonezya, Hindistan, Kenya, Kolombiya, Malezya ve Meksika'da Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik yöntemi ile enerji tüketimi- kentleşme-ekonomik büyüme arasındaki nedensellik bağımlı incelemişlerdir. İki seriden diğerine ortak nedensellik etkisini tespit eden iki değişkenli ve üç değişkenli panel Granger nedensellik analizi uygulamışlardır. İki değişkenli analiz sonucunda kentleşmeden enerji tüketimine ve ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru

nedensel bağlantı bulmuşlardır. Üç değişkenli analizde kentleşme ve enerji tüketiminden ekonomik büyümeye, kentleşme ve ekonomik büyümeden enerji tüketimi yönüne; ekonomik büyüme ve enerji tüketimi yönünden kentleşmeye doğru nedensel bağlantı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Šatrović ve Dağ çalışmalarında (2019), 34 OECD ülkesinde enerji tüketimi, kentleşme ve ekonomik büyüme bağlantısını 1996-2015 dönemi için panel VAR analizi ile araştırmıştır. İki değişkenli VAR uygulaması sonucunda enerji tüketiminin GSYH' ya iki yönlü pozitif etkisi olduğunu belirlemişlerdir. Üç değişkenli VAR analizi sonucunda ise GSYH' nın enerji tüketimi üzerindeki etkisinin olumlu olduğu sonucuna varmışlardır.

Ali vd. (2020), kentleşmeyi ek bir değişken olarak modele dahil ederek elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini üç değişkenli bir model çerçevesinde araştırmışlardır. Maki eşbütünleşme testi, FMOLS, DOLS ve CCR yöntemlerini kullanarak 1971-2014 yılları arasındaki yıllık veriler ile analiz yapmışlardır. FMOLS, DOLS ve CCR regresyonundan elde ettikleri sonuçlarda elektrik tüketimi kaynaklı ekonomik büyümeyi doğruladığını bulmuşlardır. Çalışmada kentleşmeden elektrik tüketimi ve ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensel bağ bulunduğu ancak uzun vadede kentleşmenin ekonomik büyümeyi engellediği sonucuna varmışlardır.

Aslan (2021), 1965-2019 yılları arasında Türkiye'de enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve kentleşme arasındaki ilişkiyi Toda Yamamoto nedensellik testi ve ARDL yöntemi kullanarak araştırmıştır. Çalışmasında Toda Yamamoto nedensellik testinin sonucunda büyümeden kentleşmeye doğru nedensellik ilişkisi bulmuştur.

Nathaniel ve Bekun (2021), 1971'den 2014'e kadar olan dönem için Nijerya'da ekonomik büyüme, elektrik tüketimi ve kentleşme arasındaki bağlantıyı incelemişlerdir. Bayer-Hanck eşbütünleşme testi ile sınır testi uygulamışlar ve sonucunda eşbütünleşme ilişkisi bulmuşlardır. Elektrik tüketiminin her iki dönemde de ekonomik büyümeyi artırdığını, kentleşmenin ekonomik büyümeyi engellediğini ifade etmişlerdir. FMOLS, DOLS ve Kanonik eş bütünleşme regresyon analizleri ile bulguların sağlamlığını doğrulamışlardır. Vektör hata düzeltme modeli Granger nedensellik testinin sonucunda kısa vadede tarafsızlık hipotezini ve uzun vadede geri bildirim hipotezini destekler nitelikte bulgular elde etmişlerdir.

Wang vd. (2021), ekonomik büyüme, elektrik tüketimi ve kentleşme göstergeleri arasındaki nedensel ilişkileri incelemişlerdir. 2000 yılından 2007 yılına kadar Çin'deki üç ekonomik bölge arasındaki heterojenliğin önemi için heterojen panel veri yöntemleri uygulamışlardır. Üç değişken arasındaki Granger nedenselliğinin heterojenliğinin Çin'in doğu, orta ve batı ekonomik bölgelere göre değişiklik gösterdiğini bulmuşlardır. Çalışmanın sonucunda doğu bölgesinde üç değişkenin uzun vadeli Granger nedenselliğini belirlemişlerdir. Çin'in batı bölgesinde uzun dönemde enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensel ilişki, orta bölgede ekonomik büyümeden elektrik tüketimi yönüne doğru tek taraflı uzun vadeli bir nedensel bağlantı bulmuşlardır.

3. VERİ, YÖNTEM VE AMPİRİK SONUÇLAR

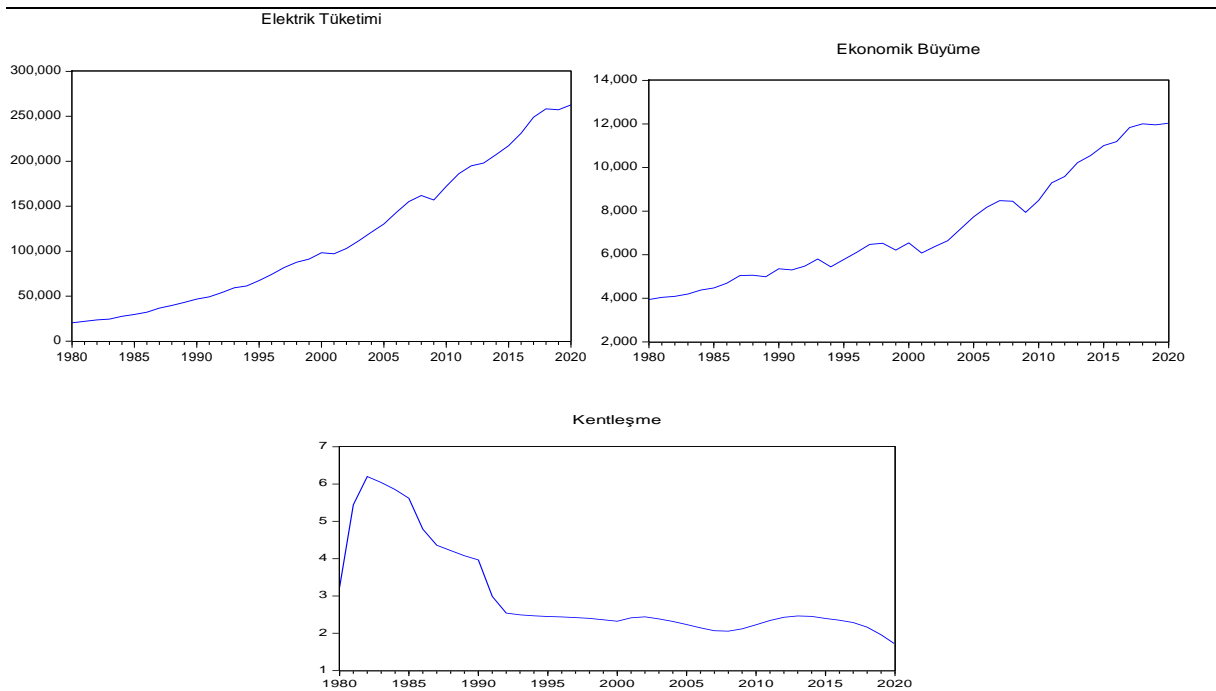
Elektrik tüketimi (kwh), kentleşme ve ekonomik büyüme verileri yıllık olarak kullanılmıştır. Veriler 1980-2020 dönemini kapsamaktadır. Tablo 4’de analizde kullanılan seriler ve sembolleri gösterilmektedir.

Tablo 4: Analizde Kullanılan Seriler ve Semboller

Değişkenler	Sembol	Kullanılan Veri	Veri Kaynağı
Ekonomik Büyüme	EB	Kişi başına GSYH, 2015 US\$ sabit fiyatlarıyla (GDP per capita, costant 2015 US\$)	Dünya Bankası (World Bank)
Elektrik Tüketimi	ELK	Net Elektrik Tüketimi	Türkiye İstatistik Kurumu
Kentleşme	URB	Toplam nüfusun yüzdesi (population, % of total)	Dünya Bankası (World Bank)

Serilerin grafiksel gösterimi, seri hakkında gerekli bilgileri sağlamak için genel bir kanı oluşturmaktadır. Bu nedenle Şekil 2 elektrik tüketimi, kentleşme ve ekonomik büyümenin 1980-2020 döneminde seyrini göstermektedir

Şekil 2: Türkiye Ekonomisinde Elektrik Tüketimi, Kentleşme ve Ekonomik Büyümenin Seyri, 1980-2020

Grafiklerden bakıldığında, elektrik tüketimi ve ekonomik büyümenin yukarı yönlü bir eğilim sergilediği görülmektedir. Kentleşme zaman periyodu boyunca dalgalanma göstermektedir. Bu

çalışmada yıllık zaman serileri kullanılmıştır. Tablo 4 korelasyon analizini ve tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir.

Tablo 4: Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

	lnEB	lnELK	lnURB
Ortalama	3.832106	4.940087	0.449794
Medyan	3.810957	4.987085	0.385437
Maksimum	4.080447	5.419464	0.792523
Minimum	3.595670	4.309588	0.233069
Standart Sapma	0.148881	0.344877	0.153187
Basıklık	1.908235	1.847175	2.876783
Çarpıklık	0.210318	-0.288155	1.112895
Jarque-Bera	2.338513	2.837780	8.489256
Olasılık	0.310598	0.241982	0.014341
Gözlem Sayısı	41	41	41
lnEB	1		
lnELK	0.98*	1	
lnURB	-0.78*	-0.85*	1

Not: * %1'de anlamlılık göstermektedir.

Tablo 4'ten görüldüğü üzere değişkenlerin ortalaması ile medyanları neredeyse birbirine eşittir. En yüksek değeri yaklaşık olarak 5,42 ile elektrik tüketimi kaydetmiştir. Büyüme ve kentleşme pozitif çarpık, elektrik tüketimi ise negatif çarpıktır.

3.1. Birim Kök Testi

Çalışmada birim kök araştırması ADF (Augmented Dickey-Fuller (1979, 1981)), PP (Phillips-Perron (1988)) ve ZA (Zivot Andrews(1992)) birim kök testleri ile yapılmıştır. Birbirleri ile bağlantılı hatalarda, Dickey ve Fuller (1979,1981) modeldeki bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri ile arttırılan yaklaşımı önermişlerdir. ADF modeli aşağıdaki regresyon denklemi ile açıklanmaktadır:

$$\Delta y_t = a_0 + a y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

y_t = (ekonomik büyüme, elektrik tüketimi ve kentleşme), u_t hata terimini, p gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Bir diğer birim kök testi olarak PP (Phillips-Perron) birim kök testi uygulanmıştır. Phillips ve Perron'un(1988) açıkladıkları model şu şekilde ifade edilecektir:

$$\Delta y_{t-1} = a_0 + \pi y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

y_t = (ekonomik büyüme, elektrik tüketimi ve kentleşme) ve u_t hata terimini göstermektedir.

Tablo 5'te ADF ve PP birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 5: ADF ve PP birim kök testleri sonuçları

Değişken	ADF Z(t)-istatistik			PP Z(t)-istatistik		
	Sabit	Sabit +Trend	Hiçbiri	Sabit	Sabit +Trend	Hiçbiri
lnnb	0.184081[0] (0.9323)	-2.578714[0] (0.2915)	4.391517[0] (1.0000)	-0.124949[3] (0.9396)	-2.628678 [1] (0.2704)	5.532545[4] (1.0000)
lnelk	-3.188337** [0] (0.0281)	-0.169404[0] (0.9916)	10.93242[0] (1.0000)	-5.209422[8]*** (0.0001)	1.218924 [9] (0.9999)	8.663620[3] (1.0000)
lnurb	-2.669493 [1]* (0.0884)	-2.670509 [1] (0.2537)	-3.576731 [1]*** (0.0007)	-0.814662 [2] (0.8040)	-2.657402[3] (0.2588)	-0.964494[2] (0.2936)
Δ lnnb	-6.602593 [0]*** (0.0000)	-6.517244 [0]*** (0.0000)	-4.664110 [0]*** (0.0000)	-6.752218 [4]*** (0.0000)	-6.658611 [4]*** (0.0000)	-4.844887 [4]*** (0.0000)
Δ lnelk	-4.893669 [0]*** (0.0003)	-6.038158 [0]*** (0.0001)	-2.051363 [0]** (0.0400)	-4.897242 [1]*** (0.0003)	-7.804108 [10]*** (0.0000)	-1.835168 [1]* 0.0638
Δ lnurb	-4.912001[9]*** (0.0004)	-3.177721 [9] (0.1079)	-6.798505 [0]*** (0.0000)	-7.075669 [2]*** (0.0000)	-7.139354 [1]*** (0.0000)	-6.152980 [3]*** (0.0000)

Not: Uygun gecikme uzunluğunu köşeli parantez [ ] içerisinde belirtilen değerler ifade etmektedir. Sırasıyla ***, ** ve * %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeylerinde serinin durağan olduğunu ifade eder. Parantez içerisindeki değerler probabilitelerdir.

Verilere ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Tablo 5'te gösterilen bulgulara göre ADF ve PP testinde sabit yaklaşımda lnelk(elektrik tüketimi) ve ADF testinde lnurb(kentleşme) değişkenleri seviye değerinde durağan tespit edilmiştir. ADF testine göre, sabit ve trend yaklaşımda kentleşme değişkeni haricinde kalan tüm değişkenlerin birinci farkları alındığında durağan olduğu görülmektedir.

Yapısal kırılmalı Zivot ve Andrews birim kök testi (ZA, 1992) kırılma döneminin modelde içsel olarak test edildiği ve tek kırılma öngörülen bir birim kök testidir (Yıldırım, Ertuğrul ve Soytaş, 2015, s. 94). Yapısal kırılmayı dikkate alan Zivot ve Andrews (1992) yaptığı çalışmada Perron'un ortaya attığı dışsal kırılma varsayımına eleştirel gözle bakmış, farklı bir birim kök testini literatüre kazandırmıştır. Zivot ve Andrews tarafından önerilen modeller şu şekildedir (Zivot ve Andrews, 1992: 254):

Model A:

$$y_t = \hat{\mu}^A + \theta^A DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^A t + \hat{a}^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^A \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (3)$$

Model B:

$$y_t = \hat{\mu}^A + \hat{\beta}^B t + \hat{\gamma}^B DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{a}^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^B \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (4)$$

Model C:

$$y_t = \hat{\mu}^C + \theta^C DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^C t + \hat{\gamma}^C DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{a}^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^C \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (5)$$

Zivot Andrews birim kök testini uygularken üç seçenek bulunmaktadır. Bunlar: sabit, trend ve sabit ve trend şeklindedir. Modellerde ifade edilen DU düzey değerdeki, DT eğimdeki kırılmayı gösteren kukla değişkenlerdir.

$$DU(\lambda) = \begin{cases} 1 & t > T_B \\ 0 & t \leq T_B \end{cases} \quad DT(\lambda) = \begin{cases} t - T\lambda & t > T\lambda \\ 0 & t \leq T_B \end{cases}$$

Denklemlerde kırılma noktasını λ , T_B kırılma tarihini, $t=1,2,\dots,T$ zamanı, göstermektedir. Kırılma noktası $\lambda = T_B/T$ şeklindedir.

Makroekonomik verilerin değişken özellikler göstermesi olumlu ve olumsuz şoklara karşı değişkenlik gösterebilmektedir. Söz konusu bu olumsuz şokların etkilerinin dikkate alınmaması durağanlık ve birim kök yapısının yanlış değerlendirilmesi ile sonuçlanabilmektedir (Pata, 2020: 821). Bu kapsamda çalışmamızda verideki yapısal değişimi içsel olarak kabul edilen ZA birim kök testi uygulanmıştır. ZA birim kök testine ait sonuçlar Tablo 6'da raporlanmaktadır.

Tablo 6: ZA (Zivot-Andrews) Birim Kök Test Sonuçları

	Model A (Sabit)		Model B (Trend)		Model C (Sabit+Trend)	
	t-istatistiği	Kırılma zamanı	t-istatistiği	Kırılma zamanı	t-istatistiği	Kırılma zamanı
Lneb	-3.773[0]	2011	-3.520[0]	2002	-4.331[0]	1999
Lnelk	-1.376[0]	1987	-2.468[0]	1998	-2.422[0]	1996
lnurb	-4.975[1]**	1991	-3.308[1]	1992	-5.147[1]**	1991
Δ neb	-7.136[0]***	2003	-6.600[0]***	2014	-7.045[0]***	2003
Δ nelk	-6.193[0]***	2008	-6.260[0]***	1988	-6.218[0]***	1988
Δ lnurb	-8.846[0]***	1993	-8.661[0]***	2014	-8.499[0]***	2014

Not: Uygun gecikme uzunluğunu köşeli parantez [ ] içerisinde belirtilen değerler ifade etmektedir. Sırasıyla ***, ** ve * %1, %5 ve %10 anlamlılık mertebelerinde serinin durağan olduğunu ifade eder. %1, %5 ve %10 anlam seviyelerine göre tablo kritik değerleri sırasıyla Model A (sabit) için -5.34, -4.80 ve -4.58; Model B (trend) için -4.93, -4.42 ve -4.11 ve Model C (sabit+trend) için -5.57, -5.08 ve -4.82'dir.

Tablo 5'teki Zivot Andrews birim kök testi sonuçlarının değerlendirilmesi % 1 anlamlılık seviyesinde yapılacaktır. Zivot-Andrews birim kök testinden ulaşılan sonuçlara göre, % 1 anlamlılık seviyesinde tablo kritik değerleri t istatistik değerlerinden mutlak değer olarak büyük olduğu için Model A (sabit), Model B (trend) ve Model C(sabit+trend)'de, ekonomik büyüme (Ingdp), elektrik tüketimi (Inelk) ve kentleşme(Inurb) düzey seviyede yani $I(0)$ 'da durağan değildir. Ancak kentleşme Inurb Model A(sabit) ve Model C (sabit ve trendde) % 5 ve % 10 anlamlılık seviyesinde düzey değerinde durağandır. Çalışmamızda birim kök incelemeleri % 1 anlamlılık seviyesi temel alınarak yapılmıştır. Değişkenlerin birinci farkı alındığında Ingdp, Inelk ve Inurb değişkenine ilişkin tablo kritik değerleri t istatistik değerlerinden küçük olduğundan dolayı H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani üç değişken de yapısal kırılmalar ile $I(1)$ seviyesinde durağandır. ZA birim kök testi sonuçlarındaki yapısal kırılma zamanları zamanları değerlendirildiğinde genel olarak Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler ile uyumluluk göstermektedir. Şubat 2001'de yaşanan ekonomik kriz Türkiye'de ekonomik büyümenin olumsuz bir seyir izlemesine neden olmuştur. Ancak 2002 yılında yükselişe geçmiştir. Dolayısıyla Model A'daki kırılma yılı (2003) ve Model C'deki kırılma yılı (2003) anlamlıdır. Elektrik tüketimi ile ilgili yapısal kırılmalar değerlendirildiğinde Model A(sabit)'de görülen kırılma yılı (2008) anlamlı olarak ifade edilebilir. Çünkü 2007 yılında ABD'de başlayan konut piyasasındaki dalgalanma kısa sürede küresel anlamda krize dönüşmüş ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Dolayısıyla bu kırılma yılı Türkiye'nin ekonomik konjonktür yapıyla uyumluluk kaydetmiştir. 1985-1986 yılında ekonomik anlamda faizler düşürülmüş ve dolayısıyla yatırımlar artmıştır. 1988 yılında yaşanan kırılma dönemi bu faktörlere bağlanabilir ve anlamlıdır.

3.2. Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme testi, uygulamalı ekonomide standart bir araçtır. Çoğu ekonometrik yazılım paketlerinde uygulanan çeşitli testler önerilmiştir. İyi bilinen örnekler arasında Engle ve Granger'ın (1987) kalıntı tabanlı test veya Johansen (1988) sistem tabanlı test, Boswijk (1994) ve Banerjee ve diğerleri (1998) hata düzeltmeye dayalı testler önermektedir. Bu durum, düzenli olarak uygulayıcıyı çeşitli test kararları arasından seçim yapmaya zorlamaktadır. Asimptotik olarak bile tek tip en güçlü test olmadığı için bu seçimi yapmak güçtür (Bayer ve Hanck, 2013: 83). Bayer ve Hanck (2013), Pesavanto'nun (2004) ve Gregory ve diğerleri (2004) yaklaşımlarında hareket ederek Fisher Tipi Bileşik Eşbütünleşme Testi kullanarak daha genelleştirilmiş bir eşbütünleşme testini önermiştir (Doruk, 2018: 105). Fisher versiyonu denklem formu şu şekildedir (Agboola ve Bekun, 2019: 27666):

$$EG - JOH = -2[\ln(P_{EG}) + (P_{JOH})] \quad (6)$$

$$EG - JOH - BO - BDM = -2[\ln(P_{EG} + (P_{JOH}) + (P_{BO}) + (P_{BDM}))] \quad (7)$$

Denklemlerde P_{EG} , P_{JOH} , P_{BO} ve P_{BDM} çeşitli bireysel eşbütünleşme testlerinin farklı olasılıklarını temsil eder. Bayer ve Hanck eşbütünleşme testi hipotezi, alternatif bir eşbütünleşme hipotezine karşı eşbütünleşme olmadığını boş bir hipotezidir. Tüm değişkenlerin $I(1)$ olduğunun tespitinin ardından değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığını tespiti için ilk olarak Bayer-Hanck eş-bütünleşme testi yapılmıştır. Bayer-Hanck eşbütünleşme testinden önce uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Optimal gecikme uzunluğuna ait sonuçlar tablo 6'da raporlanmaktadır.

Tablo 6: Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	124.1004	NA	3.42e-07	-6.373707	-6.244424	-6.327709
1	321.9175	353.9884*	1.66e-11*	-16.31145*	-15.79431*	-16.12745*
2	330.4886	13.98445	1.71e-11	-16.28887	-15.38389	-15.96689
3	336.4404	8.771122	2.06e-11	-16.12844	-14.83561	-15.66846

Tabloya göre FPE, AIC, SIC ve HQ bilgi kriterleri incelendiğinde uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğu görülmektedir. Eş-bütünleşme testinde uygun gecikme uzunluğu tüm bilgi kriterleri temel alınarak 1 olarak uygulanmıştır.

Tablo 7'de görüldüğü üzere Bayer-Hanck testine ait sonuçlara göre EG- JO ve EG-JO-BO-BDM testlerinin test istatistiğinin değeri %5 kritik değerlerden yüksek bulunmuştur. Bu nedenle ekonomik büyüme, elektrik tüketimi ve kentleşme arasında uzun dönemli bir bağlantı söz konusudur.

Tablo 7: Bayer-Hanck eşbütünleşme testi sonuçları

EG- JO	EG-JO-BO-BDM
11.569759**	27.873194**
Tablo kritik değerleri	% 5
10.895	21.106

Not: ** %5 anlamlılık seviyesinde seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğunu açıklamaktadır.

1996 yılında Gregory ve Hansen tarafından geliştirilen Gregory-Hansen eşbütünleşme testi, Johansen eşbütünleşme testinin geliştirilmiş şeklidir. Tek kırılmaya imkan sağlamakta ve yapısal değişimin içsel olduğunu varsaymaktadır. Yapısal değişimle eşbütünleşmeye izin veren tek denklemlerli regresyon modelleri geliştirmişlerdir. Gregory-Hansen eşbütünleşme testinde üç farklı yaklaşım kullanılmaktadır (Gregory ve Hansen, 1996):

Model 1: Düzeyde Değişim(C)

$$\gamma_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{1t} + \alpha^T y_{2t} + e_t \quad t=1, \dots, n \quad (8)$$

Model 2: Trend ile düzey kayması (C/T)

$$\gamma_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{1t} + \beta_t + \alpha^T y_{2t} + e_t \quad t=1, \dots, n \quad (9)$$

Model 3: Rejim kayması (C/S)

$$\gamma_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{1t} + \alpha_1^T y_{2t} + \alpha_2^T y_{2t} + e_t \quad t=1, \dots, n \quad (10)$$

Bu durumda μ_1 ve μ_2 düzey kayması modelindeki gibidir, α_1 rejim kaymasından önceki eşbütünleşik eğim katsayılarını ve α_2 eğim katsayılarındaki değişimi gösterir (Gregory ve Hansen, 1996: 102-103).

Çalışmamızda yapısal kırılmalı birim kök testi uygulandığı için aynı zamanda eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi için yapısal kırılmayı dikkate alan Gregory-Hansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bu çalışmada, Gregory- Hansen eşbütünleşme testinde üç farklı modele Model C (sabitte kırılma), Model C/T (sabitte ve trendde kırılma) ve Model C/S (rejim değişimi) analiz yapılmıştır. Tablo 8’de Model C (sabitte kırılma) , Model C/T (sabit ve trendde kırılma) ile Model C/S(rejim değişiminde) eşbütünleşme analizi sonuçları raporlanmaktadır.

Tablo 8: Gregory-Hansen eşbütünleşme testi sonuçları

Model	ADF	Kırılma Tarihi	Z_t	Kırılma Tarihi	Z_a	Kırılma Tarihi
Sabitte Kırılma (C)	-3.85 [0]	2011	-5.37	1997	-22.80	1997
Sabit ve Trendde Kırılma (C/T)	-5.26 [3]	1997	-5.07	1999	-29.31	1999
Rejim Değişimi (C/S)	-5.41 [3]	2005	-4.88	1999	-30.69	1999

Not: Gecikme uzunlukları köşeli parantezler [ ] içinde gösterilmektedir. Model C de, ADF ve Z_t için kritik değerler %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde sırasıyla -5.44, -4.92 ve -4.69 ve Z_a için kritik değerler sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde -57.01, -46.98 ve -42.49’dir. Model C/T de, ADF ve Z_t için kritik değerler sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde -5.80, -5.29 ve -5.03 ve Z_a için kritik değerler sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde -64.77, -53.92 ve -48.94’dir. Model C/S de, ADF ve Z_t için kritik değerler sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde -5.97, -5.50 ve -5.23 ve Z_a için kritik değerler sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde -68.21, -58.33 ve -52.85’dir.

Tablo 8’e göre, Model C’de (sabitte kırılma) kritik değerler ADF ve Z_a test istatistiklerinden mutlak değer olarak büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Yani seriler arasında eşbütünleşme yoktur. Ancak %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerler Z_t test istatistiğinden mutlak değer olarak küçük olduğu için seriler arasında koentegrasyon yani eşbütünleşme vardır. Model C/T’de (sabit ve trendde kırılma) ADF ve Z_t test istatistiklerinin H_0 hipotezi reddedilmiş, %10 anlamlılık düzeyinde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu ifade eden H_1

hipotezi kabul edilmiştir. Yani ekonomik büyüme, elektrik tüketimi ve kentleşme arasında yapısal kırılmalarla eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Model C/S'de (rejim değişimi) % 10 anlamlılık seviyesinde kritik değer ADF test istatistiğinden mutlak değer olarak daha küçük olduğundan dolayı seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

3.3. FMOLS (Tamamen Değiştirilmiş OLS), DOLS (Dinamik OLS) ve CCR (Kanonik Eşbütünleşme Regresyonu) Uzun Dönem Tahmincileri

FMOLS, DOLS ve CCR teknikleri seri korelasyonun etkisi dikkate alınarak asimptotik tutarlılığın elde edilmesini sağlamaktadır. FMOLS, DOLS ve CCR testleri ancak değişkenler arasında eşbütünleşme kriteri sağlandığında uygulanabilmektedir (Kırıkkaleli ve Adebayo, 2020: 589). Çalışmamızda Phillips ve Hansen (1990) 'ın önerdiği FMOLS (tamamen değiştirilmiş OLS), Stock ve Watson (1993)'ın önerdiği DOLS (dinamik OLS) ve CCR (kanonik eşbütünleşme regresyon) yöntemleri kullanılacaktır.

Geleneksel en küçük kareler yöntemi ile yapılan model tahminlerinde katsayılar standart hata oluşabileceğinden, yapısal kırılmaları gösteren kukla değişkenin modele dahil edildiği FMOLS (Tamamen Değiştirilmiş OLS), DOLS (Dinamik OLS) ve CCR (Kanonik Eşbütünleşme Regresyonu) yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmamızda kullandığımız Tamamen Değiştirilmiş OLS (FMOLS) tahmincisi, hata terimi ve bağımsız değişkenler arasındaki içsellik ve ardışık bağlantı sorunundan kaynaklanan sapmaların ortadan kaldırılmasında etkin bir tahminci olarak ifade edilebilir. Dinamik OLS (DOLS) analizinde hata terimi ve bağımsız değişkenler arasında içsellik probleminden oluşan sapmaların ortadan kaldırılmasında etkin bir tahmin yöntemidir. Kanonik eşbütünleşme yöntemi ise geleneksel en küçük kareler yönteminden oluşan sapmaların giderilmesinde etkin bir tahmin yöntemidir (Atay Polat, 2017: 307-308). Gregory-Hansen (1996) eşbütünleşme testinde eşbütünleşme ilişkisinin tespitinde ifade edilen kırılmalar modele kukla değişken olarak modele dahil edilmiştir. Bu yöntemlerin uygulanabilmesi için serilerde fark değerinde durağanlık sağlanmış olması gerekmektedir (Çatalbaş, 2022: 25).

Tablo 9: FMOLS (Tamamen Değiştirilmiş OLS), DOLS (Dinamik OLS) ve CCR (Kanonik Eşbütünleşme Regresyonu) Uzun Dönem Tahmincileri

Bağımlı Değişken: lnEB				
Değişkenler/Test	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Prob.
FMOLS				
lnELK	0.625869	0.039913	15.68089	0.0000***
lnURB	0.284781	0.064712	4.400761	0.0001***

K1(Kukla)	-0.069451	0.019624	-3.539075	0.0011***
Sabit	0.654025	0.211830	3.087496	0.0039***
R² = 0.98	$\bar{R}^2 = 0.98$			
DOLS				
lnELK	0.657273	0.019969	32.91406	0.0000***
lnURB	0.337636	0.036264	9.310622	0.0000***
K1(Kukla)	-0.070745	0.011697	-6.048385	0.0000***
Sabit	0.466912	0.106993	4.363941	0.0002***
R² = 0.99	$\bar{R}^2 = 0.99$			
CCR				
lnELK	0.589427	0.033330	17.68460	0.0000***
lnURB	0.300361	0.043281	6.939779	0.0000***
K1(Kukla)	-0.051354	0.021066	-2.437762	0.0198**
Sabit	0.828611	0.162506	5.098944	0.0000***
R² = 0.97	$\bar{R}^2 = 0.96$			

Not: %10, %5 ve %1'de anlamlılık belirtmek için sırasıyla *, ** ve*** sembolleri kullanılmaktadır. Kukla değişken olarak 1997(K1=1997) yılı baz alınmıştır.

Sabit ve trend içeren yaklaşımında Gregory Hansen eşbütünleşme testinin belirlenen yapısal kırılma kukla değişkeni uzun dönem katsayıları tahmin edebilmek için model kapsamına alınmıştır. Çalışmamızda kukla değişkeninin kırılmanın olduğu 1997 yılına kadar sıfır, 1997 yılından sonra diğer yıllara bir değeri verilerek meydana getirilmiştir. Tablo 9'da katsayıların tahmininde FMOLS tahmincilerinin sonuçlarına bakıldığında, tüm katsayılar anlamlı çıkmıştır. Bu sonuca göre %1 anlamlılık seviyesinde elektrik tüketiminde (lnELK) oluşan %1'lik artış ekonomik büyümeyi (lnEB) yaklaşık % 63 oranında artırmaktadır. %1 anlamlılık düzeyinde kentleşmede (lnURB) meydana gelen artış ekonomik büyümeyi yaklaşık olarak %28 oranında artırmaktadır. Uzun dönemde elektrik tüketimi ve kentleşme ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamlı yönde etkilemektedir. FMOLS tahmincisine göre % 1 anlamlılık düzeyinde kukla değişken (K1) anlamlı bulunmuştur. DOLS ve CCR tahmincilerinin sonuçları da FMOLS tahmincisine benzer şekilde bulunmuştur. Uzun dönemde DOLS yöntemi sonuçları değerlendirildiğinde, elektrik tüketiminde oluşan % 1'lik artış ekonomik büyümeyi yaklaşık %66 oranında; kentleşmede meydana gelen artış ekonomik büyümeyi yaklaşık % 34 oranında artırmaktadır. CCR yöntemi sonuçlarına göre ise, elektrik tüketiminde meydana gelen artış ekonomik büyümeyi yaklaşık %59; kentleşme ekonomik büyümeyi yaklaşık %30 oranında artırmaktadır. Her üç tahmin yönteminde de bağımsız değişkenlerin (elektrik tüketimi ve

kentleşme) bağımlı değişken (ekonomik büyüme) üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı bulunmuştur. FMOLS, DOLS ve CCR tahmin yöntemlerine göre sabit katsayı anlamlıdır.

3.4. Toda Yamamoto Granger Nedensellik Analizi

Toda ve Yamamoto (1995), süreçler keyfi bir sırayla entegre edilmiş veya eşbütünleşik olsa bile, VAR'ların seviyelerde formüle edilmesini nasıl tahmin edebileceğimizi ve parametre matrislerindeki genel kısıtlamaları nasıl test edebileceğimizi açıklamışlardır. Standart asimptotik teori geçerli olduğundan (sürecin entegrasyon sırası modelin gerçek gecikme uzunluğunu aşmadığı sürece) olası bir entegre veya eşbütünleşik VAR'a olağan bir gecikme seçim prosedürü uygulayarak model tahmin etmişlerdir. Bir gecikme uzunluğu k belirledikten sonra, $(k + d_{max})$ 'inci dereceden VAR modelidir. İfade edilen d_{max} süreçte meydana gelebileceğinden şüphelenilen en büyük entegrasyon sırası olarak tanımlanmaktadır. Modeldeki son d_{max} gecikmeli vektörlerin katsayı matrisleri yok sayılır (bunlar sıfır olarak kabul edildiğinden) ve standart asimptotik teoriyi kullanarak ilk k katsayı matrislerinde doğrusal veya doğrusal olmayan kısıtlamalar test edilebilmektedir (Toda ve Yamamoto, 1995: 225). Toda ve Yamamoto nedensellik testinde öngörülen VAR $(k + d_{max})$ modeli aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

$$Y_t = \omega + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} x_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \delta_{1j} X_{t-j} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \theta_{1j} Y_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (11)$$

$$X_t = \varphi + \sum_{i=1}^k \alpha_{2i} x_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \delta_{2j} X_{t-j} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \theta_{2j} Y_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (12)$$

Denklemlerde ifade edilen k uygun gecikme uzunluğunu, d_{max} sistemdeki en büyük değişken bütünleşme derecelerini açıklamaktadır. Modeldeki hata terimlerinin yani ε_{1t} ve ε_{2t} sıfır ortalamaya sahip ve sabit bir kovaryans matrisine dayalı olduğu kabul edilmektedir. Seriler arasındaki nedensel bağlantıların varlığını belirlemek için hipotezleri düzeltilmiş (modified) WALD test istatistiği kullanılmaktadır (Gazel, 2017: 292).

Optimal gecikme uzunluğuna bağlı olarak “ k ” gecikme sayısının 1 olduğu belirlenmiştir. Uygulanan birim kök testlerinin sonucunda serilerin birinci farkında durağan olduğunun belirlenmesi nedeniyle verilerin en yüksek bütünleşme derecesinin $d_{max} = 1$ olduğu bulunmuştur. Bu açıklamalara karşılık olarak Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi için gereken $k + d_{max}$ seviyesi 2 olarak tespit edilmiştir. Toda Yamamoto Granger nedensellik testi sonucunda varılan bulgular Tablo 10'da açıklanmaktadır.

Tablo 10: Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotez	Ki-Kare	Olasılık değeri	Karar
$\ln ELK \Rightarrow \ln EB$	0.316653	0.5736	Elektrik tüketiminden ekonomik büyümeye doğru nedensel bağ yoktur.
$\ln EB \Rightarrow \ln ELK$	0.010901	0.9168	Ekonomik büyümeden elektrik tüketimine doğru nedensel bağ yoktur.
$\ln URB \Rightarrow \ln EB$	0.921625	0.3370	Kentleşmeden ekonomik büyümeye doğru nedensel bağ yoktur.
$\ln EB \Rightarrow \ln URB$	2.202009	0.1378	Ekonomik büyümeden kentleşmeye doğru nedensel bağ yoktur.
$\ln URB \Rightarrow \ln ELK$	1.493571	0.2217	Kentleşmeden elektrik tüketimine doğru nedensel bağ yoktur.
$\ln ELK \Rightarrow \ln URB$	1.919919	0.1659	Elektrik tüketiminden kentleşmeye doğru nedensel bağ yoktur.

Not: %10, %5 ve %1'de anlamlılık belirtmek için sırasıyla *, ** ve *** sembolleri kullanılmaktadır.

Uygulanan nedensellik analizinin sonucunda seriler arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Elde edilen bu sonuç enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir bağlantı olmadığını açıklayan tarafsızlık hipotezini destekler niteliktedir. Çalışmamızda elde ettiğimiz bu bulgu Aslan (2014)'ın Türkiye'de kısa dönemde bulunduğu sonuçlar ile tutarlılık göstermektedir.

4. SONUÇ

Türkiye ekonomisi için enerji faktörü önemli bir unsurdur. Köyden kente göçün ve enerji kaynaklarının kullanımının artması ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği noktasında büyük önem taşımaktadır. Çalışmada Türkiye ekonomisinde elektrik tüketimi ve kentleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Serilerin durağanlığını belirlemek için ADF ve PP yapısal kırılmasız birim kök testleri ile yapısal kırılmaya izin veren Zivot ve Andrews(ZA) birim kök testi kullanılmıştır. Uygulanan birim kök testleri sonucunda değişkenlerin I(1) yani birinci farkı alındığında durağan oldukları belirlenmiştir. Bayer-Hanck ve Gregory Hansen eşbütünleşme testleri ile değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Elde edilen bulgular, elektrik tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini ortaya çıkararak Türkiye için enerji-büyüme ilişkisini doğrulamıştır. Tamamen değiştirilmiş OLS (FMOLS), dinamik OLS(DOLS) ve kanonik eşbütünleşme regresyonu (CCR) testlerinden ulaşılan sonuçlara göre elektrik tüketiminin ve kentleşmenin ekonomik büyüme üzerinde oluşturduğu etki pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Çalışmamızda nedenselliğin

yönünün tespiti için Toda Yamamoto Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Nedensellik analizi sonucunda elektrik tüketiminden ekonomik büyümeye nedensel bağlantı yoktur. Yani tarafsızlık hipotezini desteklemektedir.

Çalışmanın kapsadığı dönem, veri seti, örneklem ve kullandığı ekonometrik yöntemleri çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışma farklı ekonometrik analiz uygulamaları, farklı ülke grupları ve ülke örneklem seçimi, farklı zaman aralıkları ile yapılması literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Sonuç olarak, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması için elektrik tüketimi ve ekonomik büyümeyi sağlayacak politikalara ihtiyaç bulunmaktadır. Enerjide etkinliği sağlayacak yatırımlar desteklenmeli, enerji tasarrufu sağlanmalı ve tasarrufun sağlanması için yeni teknikler ortaya konulmalı ve yenilenebilir enerji kaynağı için temiz enerji alternatifleri geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- A. Bashier, A.-A. (2016). Electricity consumption and economic growth in Jordan: bounds testing cointegration approach. *European Scientific Journal, ESJ*, 12(1), 429. <https://doi.org/10.19044/esj.2016.v12n1p429>.
- Agboola, M.O. & Bekun, F.V. (2019). Does agricultural value added induce environmental degradation? Empirical evidence from an agrarian country. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 27660–27676. doi:10.1007/s11356-019-05943-z.
- Andrew, P. & Bothwell, N. (2016). Re-visting the electricity-growth nexus in South Africa. *Studies in Business and Economics*, 11(1), 97-111.
- Aktaş, C. & Yılmaz, V. (2008). Causal relationship between electricity consumption and economic growth in Turkey. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 45–54.
- Ali, H., S. Nathaniel, S. P., Uzuner, G., Bekun, F.V. & Sarkodie, S. A. (2020). Trivariate modelling of the nexus between electricity consumption, urbanization and economic growth in Nigeria: Fresh insights from Maki cointegration and causality tests. *Heliyon*, 6(2), e03400.
- Alrajhi, A. N., & Al-Abdulrazag, B. (2018). The relationship between electricity consumption and economic growth in the Kingdom of Saudi Arabia: an ARDL approach. *The Journal of Energy and Development*, 44(1/2), 299–316. <https://www.jstor.org/stable/26863990>
- Altınay, G. & Karagol, E. (2005). Electricity consumption and economic growth: evidence from Turkey. *Energy Economics*, 27(6), 849–856.

- Ameyaw, B., Oppong, A., Abruquah, L.A. & Ashalley, E. (2017) Causality Nexus of Electricity Consumption and Economic Growth: An Empirical Evidence from Ghana. *Open Journal of Business and Management* , 5, 1-10.
- Aslan, A. (2014). Causality between electricity consumption and economic growth in Turkey: An ARDL Bounds Testing Approach. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 9(1), 25-31, DOI: 10.1080/15567241003681882
- Aslan, M. (2021). Milli gelirin kentleşme ve enerji tüketimi ile ilişkisi: Türkiye örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 1493-1517.
- Atay Polat, M. (2017). Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye’de Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri . *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 5 (2) , 299-313 . DOI: 10.18506/anemon.298012
- Aydın, B. & Bozdağ, A. (2018). Elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Avrupa Birliği ve Türkiye örneği. *International Journal of Academic Value Studies*, 4(18), 70-80.
- Bah, M. M. & Azam, M. (2017). Investigating the relationship between electricity consumption and economic growth: Evidence from South Africa, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 80, 531-537.
- Bakirtas, T. & Akpolat, A. G. (2018). The relationship between energy consumption, urbanization, and economic growth in new emerging-market countries. *Energy*, 147, 110–121.
- Balcilar, M., Bekun, F. V. & Uzuner, G. (2019). Revisiting the economic growth and electricity consumption nexus in Pakistan. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(12), 12158-12170.
- Banerjee, A., Dolado, J. & Mestre, R. (1998). Error-correction mechanism test for cointegration in a single-equation framework. *Journal of Time Series Analysis*, 19(3), 267-283. doi:10.1111/1467-9892.00091
- Bayer, C. & Hanck, C. (2013). Combining non-cointegration tests. *Journal of Time Series Analysis*, 34(1), 83-95. doi:10.1111/j.1467-9892.2012.00814.x
- Bekun, F.V. & Agboola, M.O. (2019). Electricity consumption and economic growth Nexus: evidence from Maki Cointegration. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 30(1), 14–23.
- Boswijk, H.P. (1994). Testing for an unstable root in conditional and structural error correction models. *Journal of Econometrics*, 63(1), 37-60. doi:10.1016/0304-4076(93)01560-9

- Chen, M., Zhang, H., Liu, W. ve Zhang, W. (2014). The global pattern of urbanization and economic growth: evidence from the last three decades. *PLoS ONE*, 9(8), e103799. doi: 10.1371/journal.pone.0103799
- Çatalbaş, N. (2022). 1980-2020 Döneminde Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkileri . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (73) , 15-32 .
- Çetin, G. (2020). Türkiye Açısından Elektrik Enerjisi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Granger Nedensellik Analizi-ARDL Sınır Testi Karşılaştırması . *Maliye ve Finans Yazıları* , (114) , 483-500 . DOI: 10.33203/mfy.726416
- Dey, S.R. & Tareque, M. (2020). Electricity consumption and GDP nexus in Bangladesh: a time series investigation. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, Vol. 27 No. 1, pp. 35-48. <https://doi.org/10.1108/JABES-04-2019-0029>.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431. doi:10.2307/2286348
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057–1072. doi:10.2307/1912517
- Doruk, Ö. T. (2018). Dış borçlar ve ekonomik büyüme: Türkiye ekonomisinde 1970-2014 dönemi için ampirik bir inceleme. *Maliye Dergisi*, 175, 96-114. Erişim Adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/175-05.pdf>
- Dogan, E. (2015). The relationship between economic growth and electricity consumption from renewable and non-renewable sources: A study of Turkey. *Renew. Sustain. Energy Rev.*, 52 (2015), 534-546.
- Engle, R.F. & Granger, C.W.J. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276. doi:10.2307/1913236
- Faisal F., Tursoy, T., Resatoglu, N. G. & Berk, N. (2018). Electricity consumption, economic growth, urbanisation and trade nexus: empirical evidence from Iceland, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 31(1), 664-680.
- Gazel, S. (2017). BİST sınai endeksi ile çeşitli metaller arasındaki ilişki: Toda-Yamamoto nedensellik testi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(52), 287-299. Erişim Adresi: https://asosjournal.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=113862583_12637%20S%20C3%BCmeyra%20GAZEL.pdf&key=34797

- Ghosh, S. & Kanjilal, K. (2014). Long-term equilibrium relationship between urbanization, energy consumption and economic activity: Empirical evidence from India. *Energy*, 66, 324-331.
- Gregory, A. W. & Hansen, B. E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70, 99-126.
- Gregory, A.W., Haug, A.A. & Lomuto, N. (2004). Mixed signals among tests for cointegration. *Journal of Applied Econometrics*, 19(1), 89-98. doi:10.1002/jfae.733.
- Ho,C.-U. & Siu, K. W. (2007). A dynamic equilibrium of electricity consumption and GD Pin Hong Kong:an empirical investigation.*Energy Policy*, 35(4),2507–2513.
- Hwang, B.-S. & Yoo, S.-H. (2016). Electricity consumption and economic growth in Nicaragua, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 11(8), 746-752.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2–3), 231–54. doi:10.1016/0165-1889(88)90041-3
- Kirikaleli, D. ve Adebayo, T.S. (2020). Do renewable energy consumption and financial development matter for environmental sustainability? New global evidence. *Sustainable Development*, 2(4),583-594. doi:10.1002/sd.2159
- Mishra, L. (2018). Causality between electricity consumption and economic growth: empirical evidence from India. *International Journal of Indian Culture and Business Management*, 17(4), 417-427.
- Mukhtarov, S., Mikayılov, J. I., & İsmayılov, V. (2017). The Relationship between Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from Azerbaijan. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 7(6), 32–38.
- Nathaniel, S. P. & Bekun, F. V. (2021). Electricity consumption, urbanization, and economic growth in Nigeria: New insights from combined cointegration amidst structural breaks. *Journal of Public Affairs*. 21(1), 1-12.
- Nazlioglu, S., Kayhan, S. & Adiguzel, U. (2014). Electricity consumption and economic growth in Turkey: cointegration, linear and nonlinear granger causality. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 9(4), 315-324, DOI: 10.1080/15567249.2010.495970
- Nişancı, M. (2005). Türkiye’de elektrik enerjisi talebi ve elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5 (9), 107-121.
- Ozturk, I (2010).A literature survey on energy–growth nexus.*Energy Policy*, 38, 340–349.

- Pata, U. K. & Harun Terzi (2017). The causality link between electricity consumption and economic growth in Turkey: evidence from ARDL bounds testing procedure. *Business and Economics Research Journal*, 8(1), 19-33.
- Pata, U. K. (2020). Finansal Gelişmenin Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri: Finansal Kuznets Eğrisi Hipotezi Türkiye İçin Geçerli mi? . *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 34 (3) , 809-828.
- Pesavento E. (2004). Analytical evaluation of the power of tests for the absence of cointegration *Journal of Econometrics*, 122(2), 349-384. doi: 10.1016/j.jeconom.2003.10.025
- Phillips, P. C. B. & Hansen B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I(1) processes. *Review of Economic Studies*, 57(1), 99–125. doi:2297545
- Phillips, P. C. B. & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. doi:10.2307/2336182.
- Salmanzadeh-Meydani, N. & Fatemi Ghomi, S.M.T. (2019). The causal relationship among electricity consumption, economic growth and capital stock in Iran. *Journal of Policy Modeling, Elsevier*, 41(6), 1230-1256.
- Samu,R. Bekun, F. V. & Fahrioglu, M. (2019). Electricity consumption and economic growth nexus in Zimbabwe revisited: fresh evidence from Maki cointegration. *International Journal of Green Energy*, 16(7), 540-550.
- Šatrović,E. & Dağ, M. (2019). Enerji tüketimi, kentleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi: OECD ülkeleri üzerine bir uygulama. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 315-324.
- Savaş, B. & Durğun, B. (2016). Elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği . *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 6 (11) , 211-241 .
- Sekantsi L.P. & Motlokoa M. (2015). Evidence of the nexus between electricity and economic growth through empirical investigation of Uganda. *Review of economic and business studies*, 8 (1), 149-165.
- Sekantsi, L. P. & Okot, N. (2016) Electricity consumption–economic growth nexus in Uganda. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 11(12), 1144-1149.
- Shiu, A. & Lam P.(2004). Electricity consumption and economic growth in China.*Energy Policy*, 32(1), 47–54.
- Solarin, S. A. & Shahbaz, M. (2013). Trivariate causality between economic growth, urbanisation and electricity consumption in Angola: cointegration and causality analysis. *Energy Policy*, 60, 876-884.

- Stern, D.I. & Cleveland, C.J. (2004) Energy and Economic Growth. Rensselaer Working Paper in Economics No.0410. Rensselaer Polytechnic Institute, Troy, NY.
- Stock, J. H. & Watson, M. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica*, 61(4), 783–820. doi:2951763
- Tamba, J. G., Nsouandele, J. L., Fopah Lele, A., & Sapnken, F. E. (2017). Electricity consumption and economic growth: Evidence from Cameroon. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 12, 1007–1014. <https://doi.org/10.1080/15567249.2017.1349211>
- Tang, C. F. (2008). A re-examination of the relationship between electricity consumption and economic growth in Malaysia. *Energy Policy*, 36(8), 3077–3085.
- Terzi, H. (1998). Türkiye’de elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: sektörel bir karşılaştırma. *İktisat İşletme ve Finans*, 13(144), 62-71.
- Thaker, M. A. M. T., Thaker, H. M. T., Amin, M. F., & Pitchay, A. A. (2019). Electricity consumption and economic growth: A revisit study of their causality in Malaysia. *Etikonomi: Jurnal Ekonomi*. Vol. 18 (1): 1 – 12. doi: [http:// dx.doi.org/10.15408/etk.v18i1.7455](http://dx.doi.org/10.15408/etk.v18i1.7455).
- Toda, H. Y. & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225–250, doi:10.1016/0304-4076(94)01616-8
- Tunçsiper, B. (2016). Türkiye’de elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisinin sınır testi yaklaşımıyla analizi: 1960-2012 dönemi . *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , İİBF 10. Yıl Özel Sayı , 625-646 .
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 8 Şubat), Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Cevre-ve-Enerji-103>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 9 Şubat), Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayal%C4%B1-N%C3%BCfus-Kay%C4%B1t-Sistemi-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-2021-45500&dil=1>.
- Wang, N. Fu, X. & Wang, S. (2021). Economic growth, electricity consumption, and urbanization in China: A tri-variate investigation using panel data modeling from a regional disparity perspective. *Journal of Cleaner Production*, 318, 128529.
- Yıldırım, S., Ertuğrul, H. M. & Soytaş, U. (2015). Türkiye’de aylık istihdam serisinin durağanlığı: geleneksel, yapısal kırılmalı ve mevsimsel birim kök test uygulamaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (4), 91-102. doi:10.18037/ausbd.16380

Yılmaz, E. & Pasin Cowley, P. (2022). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkinine Ekonometrik Yaklaşım . *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)* , 14 (26) , 59-74 .

Yoo, S.H. (2005). Electricity consumption and economic growth: evidence from Korea. *Energy Policy*, 33(12), 1627–1632.

Zivot, E. & Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the Great Crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Journal of Business and Economic Statistics*, 10(3), 251–270. doi:10.2307/1391541

SOSYAL MEDYADA SMA HASTALIĞINA İLİŞKİN TWİTTER İLETİLERİNİN ANALİZİ

Pınar ÖKE KARAKAYA¹, Mustafa KAYA²

¹ Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-5271-3139

² Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-2005-5370

ÖZET

Sosyal medya kullanımı günden güne artış göstermektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısı iletişim, eğlence, bilgi paylaşımı gibi farklı sebeple sosyal medya platformlarını kullanmaktadır. Özellikle az sayıda sözcükle yüksek etkileşim yaratma potansiyeline sahip olan bir sosyal medya platformu olan Twitter da hatırı sayılır oranda kullanıcı ve bununla doğru orantılı şekilde iletiye sahiptir. Bireylerin yaşadıkları deneyimlerine ilişkin olumlu ve olumsuz iletilere sağlık konusunda sahip oldukları endişe ve talepler de dahildir. Twitter iletileri de gündem yaratma, kamuoyunun dikkatini çekme gibi nedenlerle söz konusu endişe ve taleplerin paylaşıldığı platformlar arasında başı çekmektedir. Mevcut paylaşımlar ise araştırmacılar için kullanılabilir bir veri havuzudur.

Bu çalışmanın amacı SMA(Spinal müsküler atrofi) hastalığının Twitter'a yansımalarını incelemektir. Bu amaca yönelik olarak SMA etiketli iletiler Maxqda 2020 programı aracılığı ile Twitter platformundan çekilmiş ve içerik analizi yapılmıştır. Elde edilen veri sözcüksel arama kullanılarak analiz edilmiş ve yaratıcı kodlama sonucu; hasta grubunu betimleme, hastalığa ilişkin genel etiketler, destek talepleri ve tedavi biçimine yönelik talepler olmak üzere 4 tema belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: SMA, Spinal müsküler atrofi, Twitter Analizi, Sosyal Medya

ABSTRACT

The use of social media is increasing day by day. Approximately half of the world's population uses social media platforms for different reasons such as communication, entertainment and information sharing. Twitter, which is a social media platform that has the potential to create high interaction with a small number of words, also has a significant number of users and messages in direct proportion to it. Positive and negative messages about individuals' life experiences include their concerns and demands for health. Twitter messages take the lead among the platforms where these concerns and demands are shared for reasons such as creating an agenda and attracting the attention of the public. Existing shares are a usable data repository for researchers.

The aim of this study is to examine the reflections of SMA(Spinal muscular atrophy) disease on Twitter. For this purpose, SMA-tagged messages were retrieve from the Twitter platform through the Maxqda 2020 program and content analysis was made. The obtained data was analyzed using lexical search and the result of creative coding; 4 themes were determined as describing the patient group, general labels of the disease, support requests, and requests for treatment.

Keywords: SMA, Spinal muscular atrophy, Twitter Analysis, Social Media

1. GİRİŞ

Sosyal medya günümüzün en etkin iletişim araçlarından. Sosyal medya dünya çapında ‘nın kullanımı her geçen gün ilerlemektedir. Sosyal medya kullanıcılarının sayısının yıllık artış oranı %5.8’dir. Sosyal medya kullanıcılarının toplam sayısının 2025 yılına kadar 4,4 milyardan fazla kişiye ulaşması beklenmektedir ki bu da dünya nüfusunun yaklaşık yarısına karşılık gelmektedir. Twitter ise 2021 yılının dördüncü çeyreği itibarıyla Twitter'ın 217 milyonluk aktif kullanıcı sayısı ile sık kullanılan sosyal medya araçları arasında yerini almaktadır (statista.com). Sosyal medyanın yüksek etkileşime imkan veren yapısı kullanıcıları sosyal medya platformlarında bilgi takibi ve paylaşımının artışına neden olmuştur.

Geçmiş dönemlerde gazete, radyo ve televizyon gibi geleneksel kitle iletişim araçlarının yerine getirdiği gündemi belirleme ve yönetme gibi hususları günümüzde sosyal medya ağları gerçekleştirmektedir. Her ne kadar geleneksel kitle iletişim araçlarının gündem üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçek olsa da sosyal medya ağlarının sunduğu etkileşimsel yapıyla beraber, bireylerin kendi gündemini oluşturduğu ve yönettiği yeni bir döneme girilmiştir (Demir ve Ayhan, 2020: 2). Artık aktif sosyal medya kullanıcısı olan bireyler kısıtlı sayıdaki aktörün belirlediği gündemi takip etmek yerine gündem yaratma ve algıyı şekillendirme potansiyeline sahiptirler. Mevcut kullanıcıların sosyal medya platformlarındaki paylaşım ve etkileşimleri araştırmacılar için kullanılabilir bir veri havuzu halini almaktadır. Albayrak vd. (2017)’nin belirttiği üzere sosyal medyadaki büyük veri havuzlarının, geçerli ve güvenilir metotları kullanmak kaydıyla sağlıklı analiz için önemli bir kaynak olduğu birçok kez ispatlanmıştır.

Bireyler gündelik yaşam deneyimleri esnasında karşı karşıya kaldıkları olumlu ve olumsuz durumları sosyal medya hesaplarında paylaşabilmektedirler. Twitter ise sınırlı sayıda sözcükle yüksek etkileşime imkân veren tasarımı ile kişilerin bu paylaşımlarına uygun bir platform olarak görülebilmektedir. Sharma vd. (2020)’nin vurguladığı üzere Twitter kullanıcıların özellikle sağlıkla ilgili endişelerini ve hasta olarak deneyimlerini iletmeleri için popüler bir forum haline gelmiştir. Bu çalışmada da bir süredir dönem dönem gündeme gelen SMA hastası çocuklar ve hasta çocukların tedavilerine yönelik kamuoyu taleplerinin Twitter platformuna yansımaları incelenmiş ve SMA etiketli iletiler analiz edilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada veri kaynağı olarak Twitter’dan yararlanılmıştır. Çalışmanın veri setini 01.09.2022 07.09.2022 aralığında Twitter’da “SMA” etiketini kullanan 1975 ileti oluşturmaktadır. Twitter platformunun hüküm ve koşullarının en fazla 7 günlük veri paylaşımına izin vermesi sebebiyle veri seti 1 haftalık Twitter iletileri ile sınırlandırılmıştır. Veriler Maxqda 2020 programı aracılığı ile Twitter platformundan çekilmiş ve içerik analizi yapılmıştır.

3. SONUÇLAR

Görsel 1’de görülen kelime bulutu İletilerde kullanılan sözcüklerin yüzde ve sıklığına göre oluşturulmuştur. İletilerde en sık kullanılan kelimeler yardım (%5), Ömeralp (%4.5), Eylül (%4.4), yaşasın (%4.4) ve SMA (%2.8) dir. İletilerin dili %44.6’sı Türkçe %29.8’i İngilizce dilindedir.

Görsel 1: İletilerde en sık kullanılan sözcüklerden oluşan kelime bulutu

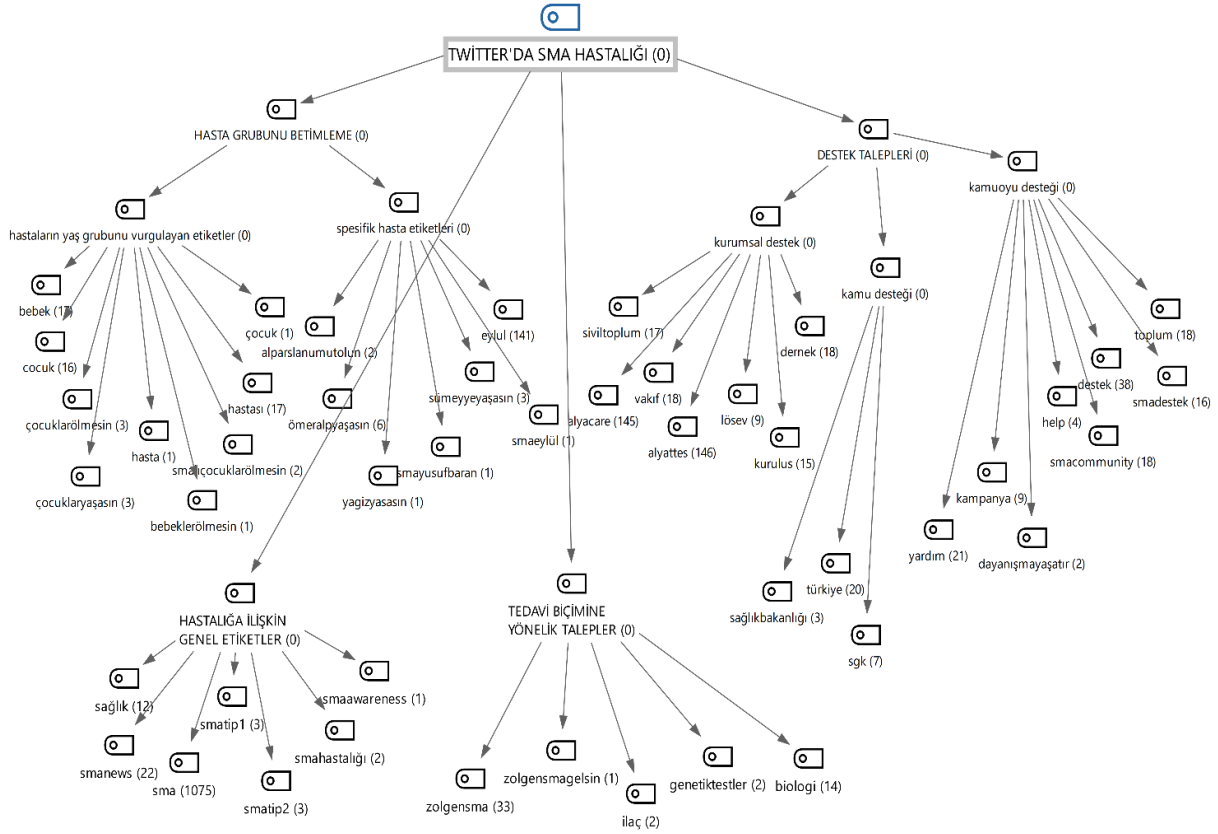
Sosyal medyada iletilerinin görünürlüğünü arttırmak ve kamuoyunun dikkatini çekmek amacı ile birtakım hesaplar etiketlenmektedir. Çizelge 1’de Twitter’da “SMA” etiketini kullanan iletilerde en sık etiketlenen sosyal medya hesapları görülmektedir. Kampanyanın görünürlüğünü arttırmak amacı ile en çok etiketlenen hesap bir SMA bağış kampanyası hesabıdır. Bunu sağlık bakanı ve sağlık bakanlığının sosyal medya hesabı takip etmektedir. En sık takip edilen diğer hesaplar ise şarkıcı ve oyuncu gibi meslek gruplarında yer alan tanınmış kişilere aittir.

Çizelge 1. İletilerde en sık etiketlenen sosyal medya hesapları ve frekansları

Sosyal medya hesabının adı	Frekans	Hesap sahibinin profil bilgisi
ömeralpyasasin	177	SMA Yardım hesabı
Drfahrettinkoca	46	Bürokrat
Saglikbakanligi	41	Kamu kurumu
Dmtevgar	38	Oyuncu
Handeyener	38	Şarkıcı
Bengü	34	Şarkıcı

Sunalali	34	Oyuncu
Akelebru	34	Sunucu
DemetAkalin	34	Şarkıcı
tubaunsal	34	Oyuncu
hadise	26	Şarkıcı

Görsel 2: Twitter'da SMA etiketini kullanan iletilerin kavram haritası

Twitter'da SMA etiketini kullanan iletiler Maxqda programında sözcüksel arama kullanılarak analiz edilmiş ve yaratıcı kodlama ile Görsel 2'de görülen kavram haritası oluşturulmuştur. Görüldüğü üzere iletilerin oluşturduğu kodlar 4 tema altında toplanmıştır.

Bu temalar;

- Hasta grubunu betimleme
- Hastalığa ilişkin genel etiketler
- Destek talepleri
- Tedavi biçimine yönelik taleplerdir.

Hasta grubunu betimleme; hastaların yaş grubunu betimleyen etiketler ve spesifik hasta etiketleri olmak üzere 2 kategoriden oluşmaktadır. Hastaların yaş grubunu betimleyen etiketler genellikle SMA hastalığından muzdarip kişilerin bebeklik ve çocukluk çağında olduğunu vurgulayan kodlardır. En sık tekrar edilen kod 'çocuk' tur. Spesifik hasta etiketleri kategorisinde ise SMA hastalığına sahip olan ve isimlerine özel bağış kampanyası düzenlenen

çocukların isimleri yer almaktadır. Bu kategoride en sık tekrarlanan kod 'Eylül' dür. Hastalığa ilişkin etiketlerde kodlar genel olarak sağlık, SMA hastalığı ve tipleri, hastalığa ilişkin farkındalık çevresinde toplanmıştır.

Destek talepleri teması kurumsal destek, kamuoyu desteği ve kamu desteği olmak üzere 3 kategoriden oluşmaktadır. Alyattes, Alyacare, Lösev, dernek, vakıf, sivil toplum, kuruluş kodları bu kurumsal destek kategorisini oluşturmaktadır. En sık tekrarlanan kodlar STK isimleridir. Destek, yardım, toplum, smadestek, smacommunity, kampanya, help dayanışma yaşatır kodları kamuoyu desteği kategorisini oluşturmaktadır. 'Destek' kodu en sık tekrar edilen koddur. Kamu desteği kategorisi ise Türkiye, sağlık bakanlığı ve SGK kodlarından oluşmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada sosyal medya platformları arasında yüksek kullanım oranına sahip olan Twitter'da SMA etiketini kullanan iletiler Maxqda programı aracılığı ile veri seti olarak alınmış ve aynı program kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucu; Hasta grubunu betimleme, hastalığa ilişkin genel etiketler, destek talepleri ve tedavi biçimine yönelik talepler olmak üzere 4 temaya ulaşılmıştır. Hasta grubunu betimleme teması altında yer alan kategoriler bize sosyal medyada başlatılan SMA bağış ve farkındalık kampanyalarında hasta grubunun çocuk ve bebekler olduğu vurgusunun yoğun biçimde yapıldığını göstermektedir. Bu durum kampanyaların görünürlüğünü olumlu biçimde etkilemekte ve bu hastalıktan muzdarip çocuklar ve aileleri kamuoyunun dikkatini çekmektedir.

Ancak Adiller ve Güreller (2021)'in SMA hastalığını konu alan Twitter verilerini inceledikleri çalışmada da belirtildiği üzere Twitter'ın kamuoyunu yönlendirmede, harekete geçirmede ve karar alıcıları etkilemede mevcut gücünün SMA özelinde Twitter'ın kamuoyunu yönlendirmede ve harekete geçirmede bir etki oluşturmasına rağmen karar alıcıları etkilemede sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada SMA etiketli iletilerde en sık bahsi geçen kişilerin Sağlık Bakanlığı ve bakanından sonra şarkıcı, oyuncu gibi meslek gruplarından ünlülerin olması bu sınırlı etkinin yansıması olarak görülebilir.

Destek talepleri temasını oluşturan kodların frekansları incelendiğinde de destek beklenen en önemli grubun STK'lar ve kamuoyu olduğu görülmektedir. Destek taleplerinin kamudan ziyade STK ve kamuoyuna yönelik olması, kişilerin mevcut taleplerinin karar alıcıları yeterli seviyede etkileyememiş olmasından ileri gelmektedir. İletilerin dilinin %44,6'sı Türkçe olması çevrimiçi ortamlarda gerçekleştirilen SMA hastalarına yardım kampanyalarının Türkiye'de önemli yer tuttuğunun göstergesidir.

KAYNAKÇA

Adiller, D. & Güreller, M. (2021). Twitter ve Kamusal Alan Kavramı Üzerine Bir İçerik Analizi: Spinal Musküler Atrofi (SMA) Hastası Çocukların Kampanyalarıyla İlgili Örnek Olay Çalışması . Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi , (38) , 400-415. DOI: 10.17829/turcom.932145

Albayrak, M. , Topal, K. & Altıntaş, V. (2017). Sosyal Medya Üzerinde Veri Analizi: Twitter . Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Kayfor 15 Özel Sayısı , 1991-1998 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduibfd/issue/53208/710653>

Demir, Y. & Ayhan, B. (2020). Sosyal Medyanın Gündem Belirleyicileri: Twitter'da Gündem Belirleme Süreci Üzerine Bir Sosyal Ağ Analizi . İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi , 2020 (51) , 1-19 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ikad/issue/57520/775120Ü>

<https://www.statista.com/markets/424/topic/540/social-media-user-generated-content/#overview> (Erişim:26.09.2022)

Sharma, A. E., Mann, Z., Cherian, R., Del Rosario, J. B., Yang, J., & Sarkar, U. (2020). Recommendations from the Twitter hashtag# DoctorsAreDickheads: qualitative analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 22(10), e17595.ü

ÖZEL SEKTÖRÜN TÜRKİYE SAĞLIK SİSTEMİNDEKİ YERİ

Arş. Gör. Mustafa KAYA¹, Arş. Gör. Pınar ÖKE KARAKAYA²

¹ Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-2005-5370

² Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-5271-3139

ÖZET

Sağlık hizmetleri ayırım gözetmeksizin herkese sunulması gereken ve her bireyin ihtiyaç duyacağı hizmetlerdendir. Kamusal özellikte olan bu hizmetlere yapılacak yatırımların planlanmasında toplumun tüm kesimlerinin kapsanması göz önüne alınmalıdır. Yapılan yatırımlar zamanın gereklerine ve demografik, ekonomik, toplumsal şartlarına göre belirlenmelidir. Mevcut yatırımların niceliğinin yanı sıra niteliğinin de dikkate alınması hizmet kalitesini arttırarak bireylerin sağlık hizmetine erişimini kolaylaştırmaya zemin hazırlayabilmektedir. Bu yatırımların kamusal kaynaklarla yapılması, sunumunun kişi ayırımı gözetmeksizin ve bedelsiz sunulması istenen bir durumdur. Fakat son dönemlerde ülke sağlık sistemlerinde özel sektör girişimleri artmakta ve bu girişimlerin sektörde meydana getirdiği büyüme halkın yararına olacak şekilde lanse edilmektedir. Sağlık sistemlerinde büyük pay sahibi olan özel sektör ticari anlayışla iş yaparak karını maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple sundukları hizmetler kamusal gibi görünmesine rağmen hizmet kullanıcılarından yüksek bedeller istenmektedir. Halk sağlığının tüm ülkeler için hayati bir önem teşkil etmesinin gerekliliği dikkate alındığında, ülke sağlık sistemlerinde özel sektör yatırımlarının oranı dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Bu sebeple bu çalışmada Türkiye sağlık sistemi içerisindeki özel sektörün geçtiğimiz yirmi yıllık durumu incelenmiştir. İnceleme sonucunda özel sektörün yatırım ve hizmet sunumunda büyük bir gelişme gösterdiği, büyüme hızının Sağlık Bakanlığı ve üniversite hastanelerinin önüne geçtiği belirlenmiştir. Bununla birlikte özel sektörün verimlilik göstergelerinin de Sağlık Bakanlığı ve üniversite hastanelerine göre daha iyi durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık hizmetleri, sağlık sistemleri, özel sektör.

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetleri her an herkesin ihtiyaç duyabileceği, hayati önem arz eden hizmetlerdendir. Bu sebeple sağlık hizmet sunumu kesintisiz şekilde devam ederken nitelik ve nicelik açısından da geliştirilmesi gerekmektedir. Demografik koşullarda meydana gelen değişikliklere göre başta sağlık insan gücü, hastane, hastane yatağı, yoğun bakım yatağı, tıbbi cihaz ve malzemelerin nicelik olarak; hastane, hasta odası, yatak, cihaz gibi kaynakların ise zamanın şartlarına göre nitelik olarak geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak söz konusu kaynakların iyileştirilmesi noktasında sağlık hizmetlerinin kendine has özellikleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Sağlık hizmetleri kendine has özellikleri sebebiyle diğer hizmet sektörlerinden ayrılmaktadır. Bu özelliklerden ilki hizmetlerin ertelenemez, bölünemez ve depolanamaz olmasıdır. Öyle ki bir kurumun hizmet kapasitesinin dolması durumunda diğer hastaların bekleme sürelerinin

uzatılması veya tedaviye ilerleyen tarihte devam etmek üzere yarım bırakılması, başta acil durumlar olmak üzere çoğu zaman mümkün değildir (Saltık, 1995). Bir diğer özellik olan sağlık hizmeti ihtiyacının belirsizliği, ihtiyaç duyulacak sağlık hizmetinin ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağına belirsiz olmasını ifade etmektedir. Bu belirsizlik talepte meydana gelecek değişikliği de belirsizleştirmektedir (Bilgili ve Ecevit, 2008). Sağlık hizmetlerini diğer hizmet türlerinden farklı kılan diğer özellik hizmeti talep eden ile hizmet sunucuları arasında asimetrik bilginin olmasıdır. Birey ihtiyaç duyduğu sağlık hizmeti hakkında karar verecek ve pazarlık edecek bilgiye sahip değildir. Bu durumda karar verici taraf hizmet sunucusudur (Gümüş ve Çelikay, 2014). Önemli bir diğer özellik ise ikamesinin olmamasıdır. Belirsizlik özelliği talebin ne zaman ortaya çıkacağına bilinmediğini açıklamaktadır. Talebin ne zaman oluşacağı bilinmemesi ve çoğu zaman hayati önem taşıyan tıbbi müdahalenin verilmek zorunda olmasıdır (Kocasoy, 2014). Başka alanlarda olan tercih seçeneği sağlık hizmetlerinde çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Sağlık hizmetlerinin kendine has özelliklerinden biri ve belki de en önemlisi kamusal mal olmasıdır. Kamusal mal/hizmet bedel ödemeyi gerektirmeksizin kullanım sonrası bir fayda doğuran ve bu faydadan yararlanmadan olası dışlanmanın mümkün olmadığı mallardır (Öztürk ve Saraçoğlu, 2016). Başka bir ifadeyle halkın tamamına kesintisiz, belli bir düzen içerisinde, eşitlik göz önünde bulundurularak kamunun kendi kuruluşları aracılığıyla veyahut bilgisi, izni, gözetimi ve denetimi doğrultusunda, ticari mal olmasına müsaade edilmeden özel sektör tarafından üretilen hizmetlerdir (Gözübüyük, 2004).

Sağlık hizmetlerinin kendine has özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu hizmetlerin nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesi aşamasında atılan her adımı kanıta dayalı planlamalara dayandırılması gerekmektedir. Kamusal hizmet özelliği bulunan sağlık hizmetlerinde özel sektörün payının artmasının getirdiği avantajlar ve dezavantajlar muhakkak olacaktır. Bu çalışmada, söz konusu avantaj ve dezavantajları ortaya çıkabilmek adına Türkiye'nin sağlık sisteminde özel sektörün mevcut durumu yakın geçmiş ve mevcut dönemdeki istatistik veriyeye dayandırılarak incelenecektir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada özel sektörün Türkiye sağlık sistemi içerisindeki yakın geçmiş ve mevcut dönemdeki durumu incelenecektir. Özel sektörün yeri sağlık yatırımları, hizmet sunumu ve verimlilik başlıkları altında hastane sayısı, hastane yatağı sayısı, yoğun bakım yatağı sayısı, ameliyathane sayısı, tıbbi cihaz sayısı, ağız ve diş sağlığı/ünite sayısı, hizmet kullanımı (müracaat sayısı, yatan hasta sayısı, ameliyat sayısı), yatak devir hızı, yatak doluluk oranı ve ortalama kalış süreleri değişkenleri ile incelenmiştir. Araştırmada Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistik Yıllığı ve Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen veriler kullanılmıştır. Elde edilen veriler araştırmanın amacı doğrultusunda tablo ve grafiklerle ifade edilmiştir. 2002-2015 yılları arasında; Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektör dışında kalan Milli Savunma Bakanlığı ve belediyelere ait hastaneler "Diğer" olarak tanımlanmıştır. 2016 yılında MSB'ye bağlı hastaneler Sağlık Bakanlığına devredilmiş olup 2016-2020 yılları arasında Sağlık Bakanlığı rakamlarına dahil edilmiştir. 2016-2020 yılları arasında "Diğer" grubu altında Belediyelere ait hastaneler kapsanmış olup "Özel" sektöre dahil edilmiştir (Sağlık Bakanlığı).

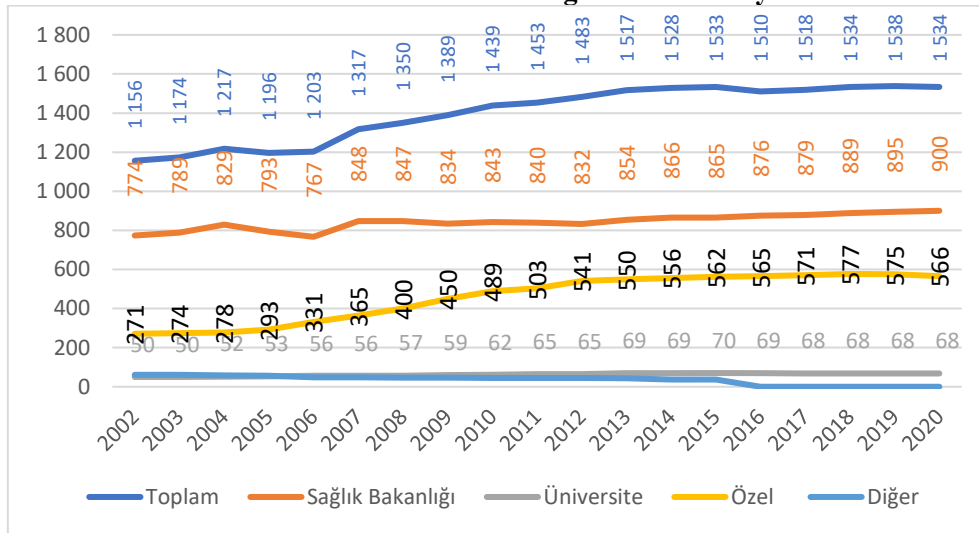
3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Türkiye sağlık sistemindeki özel sektörün yeri sağlık yatırımları, hizmet sunumu ve verimlilik başlıkları altında incelenecektir.

3.1.Sağlık Yatırımları

2002 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte Sağlık Bakanlığı, üniversite, özel ve toplam hastane sayılarındaki değişiklik Görsel 1’de gösterilmiştir. Bu tarihler arasında bütün sektörlerde artış olduğu görülmektedir. Bu yıllar arasında sektörlere göre hastane sayılarındaki değişim yüzdesinin verildiği Çizelge 1’e bakıldığında %208,9 oranla en büyük artışın özel sektörde olduğu görülmektedir.

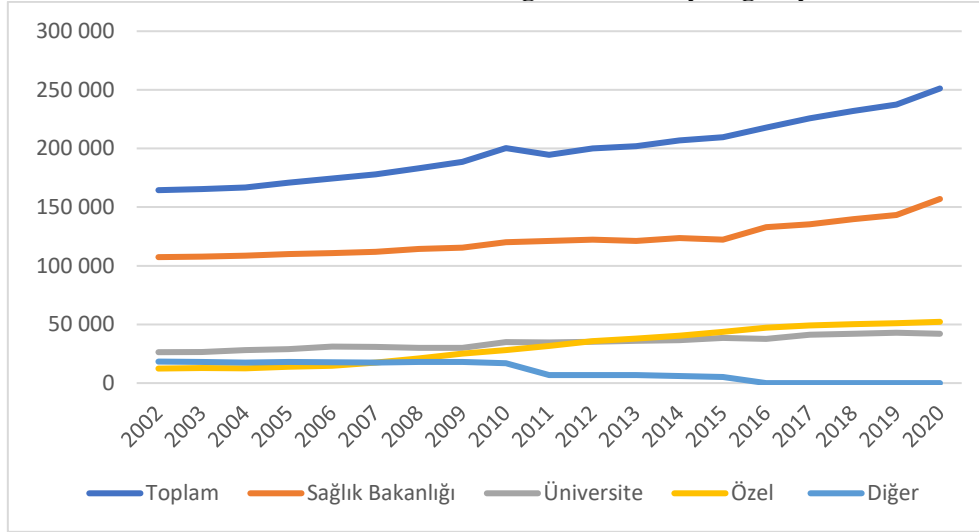
Görsel 3: Yıllara ve sektörlere göre hastane sayıları

Çizelge 1: İlgili yıllar arası sektörlere göre hastane sayılarındaki değişim oranı (2002-2020, Artış)

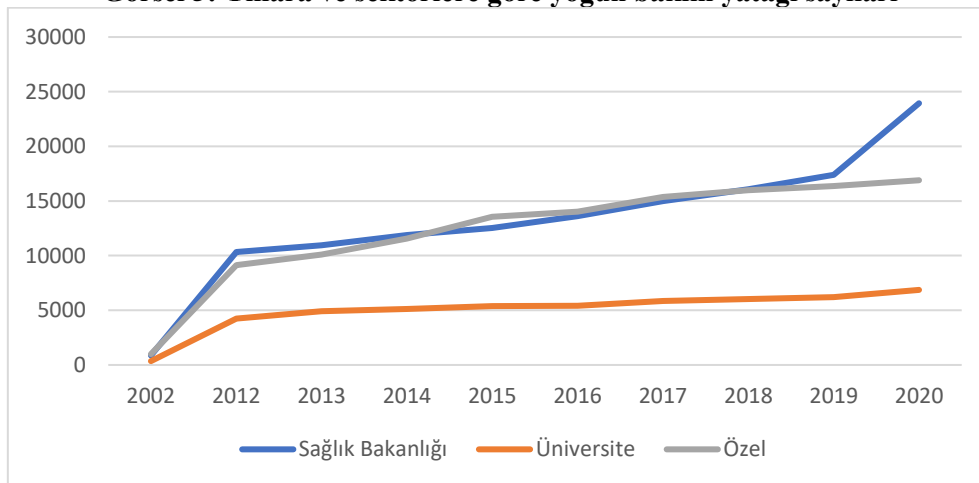
Sektör	Değişim Oranı (Artış)
Toplam	132,7
Sağlık Bakanlığı	116,3
Üniversite	136,0
Özel	208,9

2002 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte Sağlık Bakanlığı, üniversite, özel ve toplam hastane yatağı sayılarındaki değişim Görsel 2’de gösterilmiştir. Bu tarihler arasında bütün sektörlerde artış olduğu görülmektedir. Bu yıllar arasında sektörlere göre hastane sayılarındaki değişim yüzdesinin verildiği Çizelge 2’ye bakıldığında %421,7 oranla en büyük artışın özel sektörde olduğu görülmektedir.

Görsel 4: Yıllara ve sektörlere göre hastane yatağı sayıları**Çizelge 2: İlgili yıllar arası sektörlere göre hastane yatağı sayılarındaki değişim oranı (2002-2020, Artış)**

Sektör	Değişim Oranı (Artış)
Toplam	152,7
Sağlık Bakanlığı	146,2
Üniversite	159,4
Özel	421,7

2002 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektör yoğun bakım yatağı sayılarında meydana gelen değişiklik Görsel 3'te gösterilmiştir. Bu tarihler arasında bütün sektörlerde artış olduğu görülmektedir. Bu yıllar arasında sektörlere göre hastane sayılarındaki değişim yüzdesinin verildiği Çizelge 3'e bakıldığında 2754,8 oranla en büyük artışın Sağlık Bakanlığında olduğu görülmektedir. İlk bakışta sevindirici gibi görünen bu tablo, ilgili grafik dikkatli incelendiği zaman Sağlık Bakanlığındaki büyük artışın Covid-19 pandemisi döneminde olduğu görülmektedir. Bu tarihe kadar özel sektör ve Sağlık Bakanlığı yoğun bakım yatağı sayılarının birbirine paralel artış gösterdiği görülmektedir.

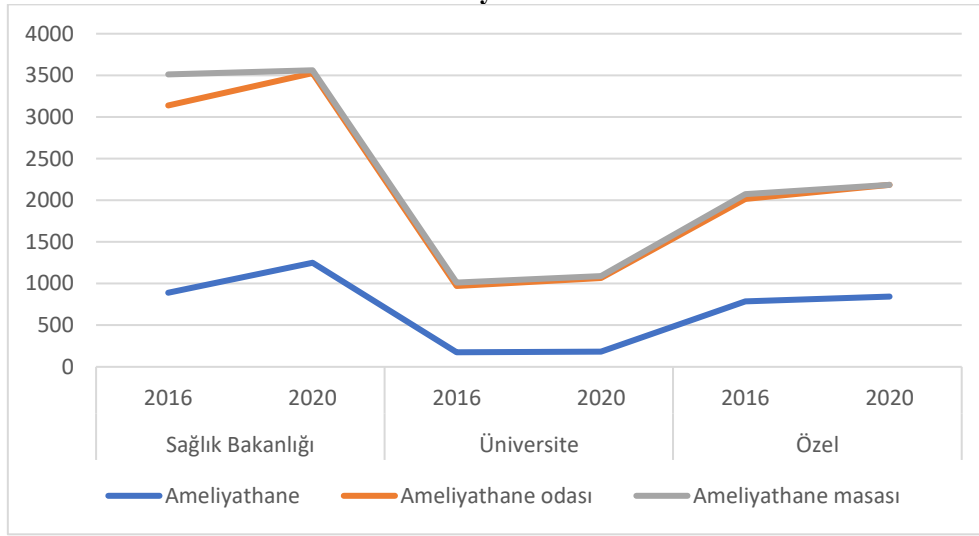
Görsel 5: Yıllara ve sektörlere göre yoğun bakım yatağı sayıları

Çizelge 3: İlgili yıllar arası sektörlere göre yoğun bakım yatağı sayılarındaki değişim oranı (2002-2020, Artış)

Sektör	Değişim Oranı (Artış)
Sağlık Bakanlığı	2754,8
Üniversite	1945,0
Özel	1703,1

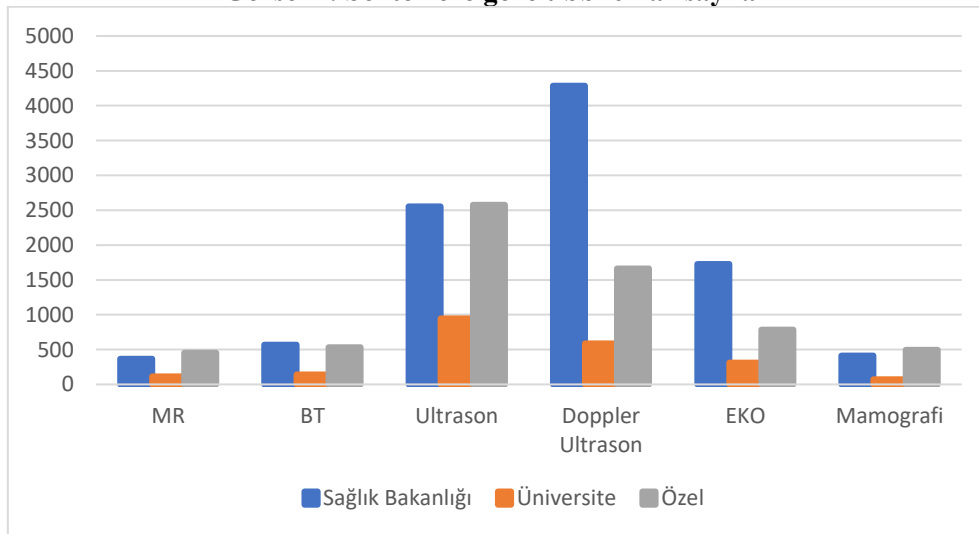
2002 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektör ameliyathane, ameliyathane odası ve ameliyathane masası sayılarındaki değişiklik Görsel 4'te gösterilmiştir. Bu tarihler arasında üniversite hastanelerinde az olmakla birlikte bütün sektörlerde artış olduğu görülmektedir.

Görsel6: Yıllara ve sektörlere göre ameliyathane, ameliyathane odası ve ameliyathane masası sayıları

2020 yılındaki Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektör tıbbi cihaz sayılarındaki değişiklik Görsel 5'te gösterilmiştir. Görsel incelendiği zaman tüm cihazların en az bulunduğu sektörün üniversite hastaneleri olduğu, doppler ultrason ve EKO dışındaki cihazların sayılarının Sağlık Bakanlığı ve özel sektörde benzer sayılarda olduğu görülmektedir.

Görsel 7: Sektörlere göre tıbbi cihaz sayıları

2020 yılındaki Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektöre ait ağız ve diş sağlığı yatırımlarına ilişkin sayısal veriler Çizelge 4’te gösterilmiştir. Çizelge incelendiği zaman üniversite hastanelerinin yatırım oranlarının yine en düşük seviyede olduğu ve ünit sayısında özel sektörün ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

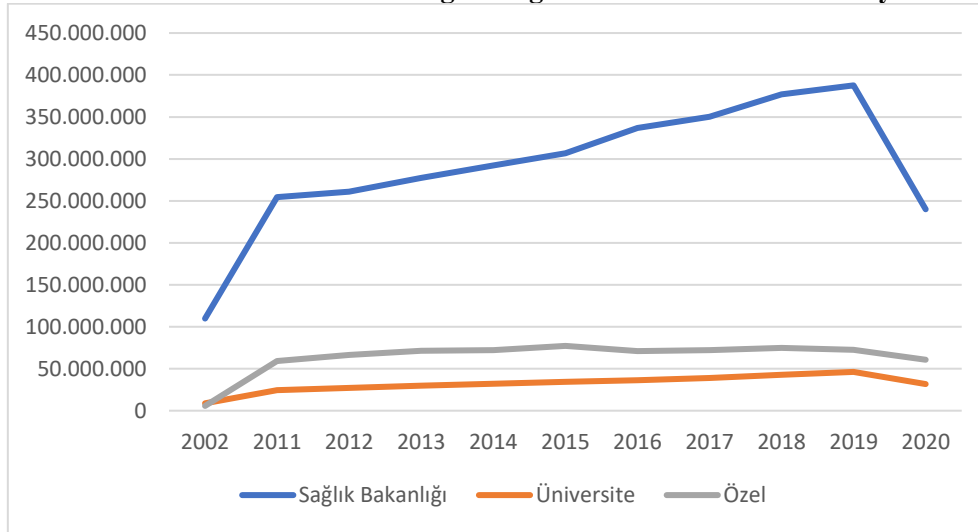
Çizelge 4: Sektörlere göre ağız ve diş sağlığı yatırımları

	Sağlık Bakanlığı		Üniversite		Özel		Toplam	
	Kurum	Ünit	Kurum	Ünit	Kurum	Ünit	Kurum	Ünit
Ağız ve Diş Sağlığı Mer.	132	4488			86	937	218	5425
Diş Hastanesi	28	2013			3	82	31	2095
Diş Eğitim Hastanesi	5	438	52	5514	-	-	57	5952
Diş Polikliniği (Hastane)	815	3199	14	228	212	490	1041	3917
Diş Polikliniği					2413	9895	2413	9895

3.2. Hizmet Sunumu

2002 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektörden hizmet almak için başvuru yapanların sayıları Görsel 6’da gösterilmiştir. Bu tarihler arasında en yüksek başvuru Sağlık Bakanlığı kurumlarına olmuştur. Fakat Çizelge 5’teki 2002-2020 yılları arası başvuru sayısındaki artış oranları incelendiği zaman özel özel sektöre yapılan başvuruların %1069,06 oranında artış göstererek artış sıralamasında ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Görsel 8: Yıllara ve sektörlere göre sağlık kurumuna müracaat sayıları

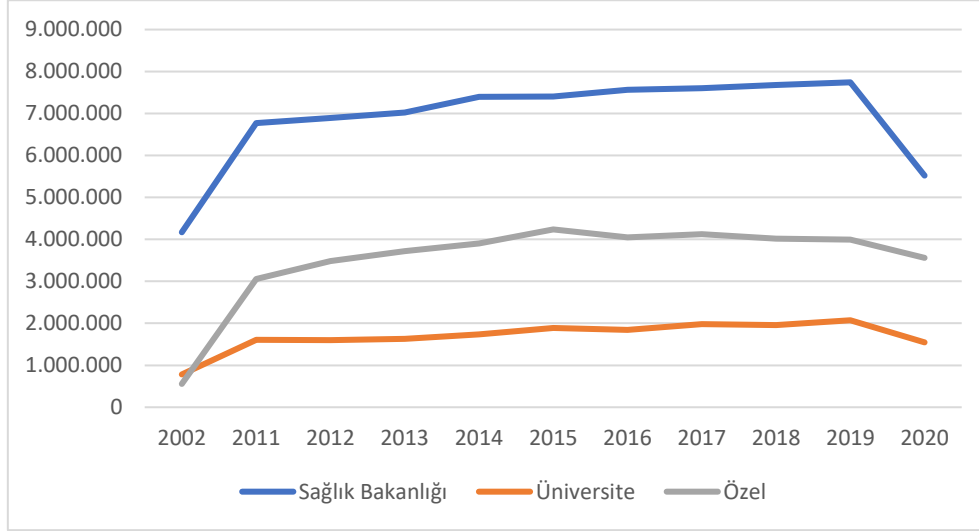
Çizelge 5: İlgili yıllar arası sektörlere göre sağlık kurumuna müracaat sayılarındaki değişim oranı (2002-2020, Artış)

Sektör	Değişim Oranı (Artış)
Sağlık Bakanlığı	218,58
Üniversite	359,56
Özel	1069,06

2002 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektörden yatarak hizmet alan hasta sayıları Görsel 7’de gösterilmiştir. Bu tarihler arasında pandemi dönemine denk gelen tarihlerde tüm sektörlerdeki hasta sayısında azalma olduğu görülmekle birlikte yatarak tedavi edilen hasta sayısının en fazla Sağlık Bakanlığı kurumlarında olduğu

görülmüştür. Müracaat sayılarında olduğu gibi Çizelge 6'daki 2002-2020 yılları arası yatarak hizmet alan hasta sayısındaki artış oranları incelendiği zaman özel özel sektörde yatarak hizmet alan hasta sayılarının %639,15 oranında artışla artış sıralamasında ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

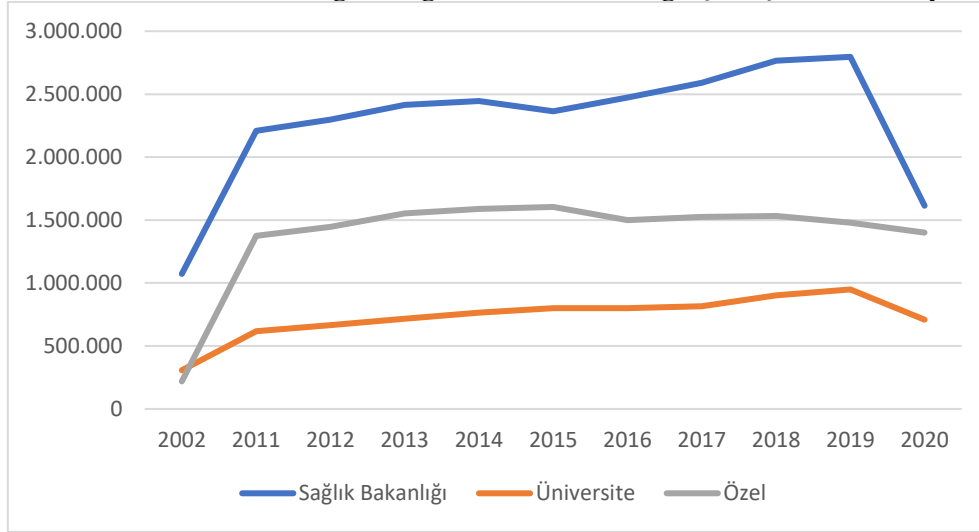
Görsel 9: Yıllara ve sektörlere göre sağlık kurumlarında yatan hasta sayıları

Çizelge 6: İlgili yıllar arası sektörlere göre sağlık kurumlarında yatan hasta sayısındaki değişim oranı (2002-2020, Artış)

Sektör	Değişim Oranı (Artış)
Sağlık Bakanlığı	132,32
Üniversite	197,75
Özel	639,15

2002 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektörde gerçekleştirilen ameliyat sayıları Görsel 8'de gösterilmiştir. Bu tarihler arasında pandemi dönemine denk gelen tarihlerde tüm sektörlerdeki gerçekleştirilen ameliyat sayısında azalma olduğu görülmekle birlikte gerçekleştirilen ameliyat sayısının en fazla Sağlık Bakanlığı kurumlarında olduğu görülmüştür. Müracaat ve yatan hasta sayılarında olduğu gibi Çizelge 7'deki 2002-2020 yılları arası gerçekleştirilen ameliyat sayısındaki artış oranları incelendiği zaman özel sektörde gerçekleştirilen ameliyat sayılarının %639,46 oranında artışla artış sıralamasında ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

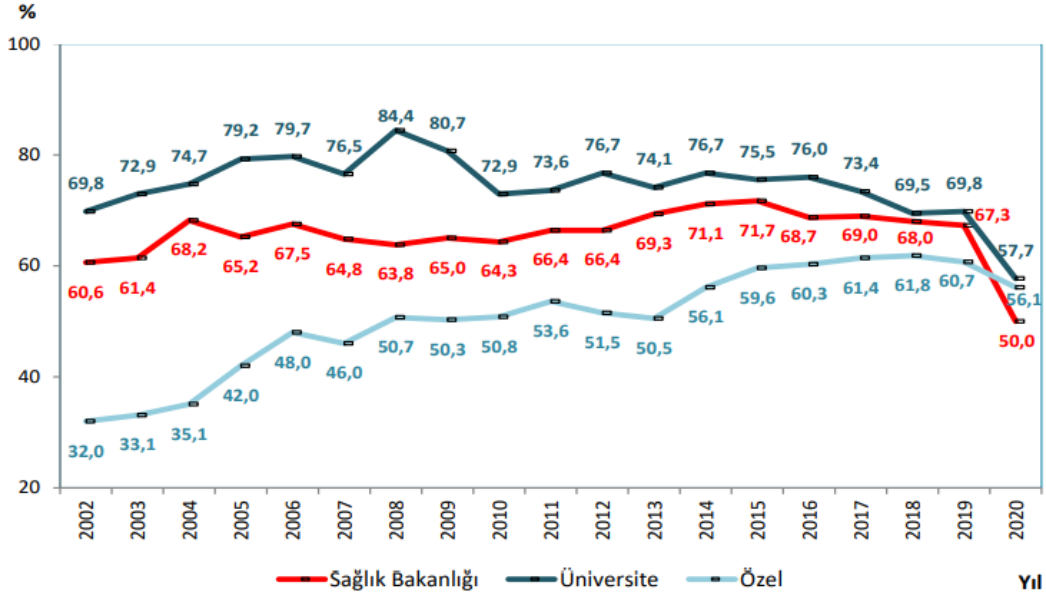
Görsel 10: Yıllara ve sektörlere göre sağlık kurumlarında gerçekleştirilen ameliyat sayıları**Çizelge 7: İlgili yıllar arası sektörlere göre sağlık kurumlarında gerçekleştirilen ameliyat sayılarındaki değişim oranı (2002-2020, Artış)**

Sektör	Değişim Oranı (Artış)
Sağlık Bakanlığı	150,49
Üniversite	230,86
Özel	639,46

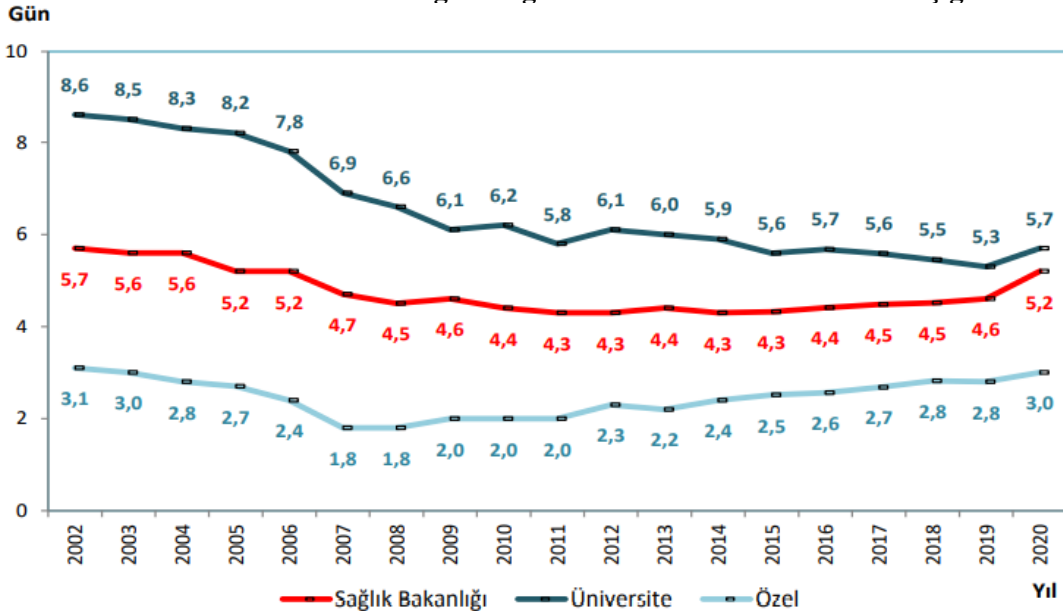
3.3. Verimlilik

Sağlık tesislerinin değerlendirilmesinde birçok teknik kullanılmaktadır. Farklı kriterlerin kullanıldığı bu teknikler karşılaştırma için genellikle yatak doluluk oranı, ortalama yatış günü ve yatak devir hızı kullanılmaktadır. Pabon Losso bu değişkenleri bir arada kullanarak kurumların karşılaştırılmasını önermiş ve sonraları bu teknik Pabon Losso Metodu olarak tanınmıştır. Yatak Doluluk Oranı (Bed Occupancy Rate) belirli bir dönem içerisinde yatakların hastalar tarafından kullanım oranının ne kadar olduğunu göstermektedir ve $(\text{Yatılan Gün Sayısı} \times 100) / (\text{Yatak sayısı} \times 365)$ formülüyle belirlenir. İkinci gösterge olan Ortalama Kalış Günü (Average Length of Stay) ise bir hastanın hastanede kaldığı ortalama gün sayısını göstermektedir ve $(\text{Yatılan Gün Sayısı}) / (\text{Taburcu} + \text{Ölen})$ kişi sayısı şeklinde hesaplanmaktadır. Kullanılan son gösterge olan Yatak Devir Hızı (Bed Turnover Rate) bir yatağın yılda kaç hasta tarafından kullanıldığını göstermekte, $(\text{Taburcu} + \text{Ölen}) \text{ Kişi Sayısı} / (\text{Yatak Sayısı})$ şeklinde hesaplanmaktadır (Yıldız, 2017).

2002-2020 yılları arası Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektör hastanelerine ait yatak doluluk oranları Görsel 9'da gösterilmiştir. Görsel incelendiği zaman özel sektörün yatak doluluk oranlarının yıldan yıla arttığı, Sağlık Bakanlığı ve üniversite hastanelerinin ise sabit veya düşerek ilerlediği görülmektedir.

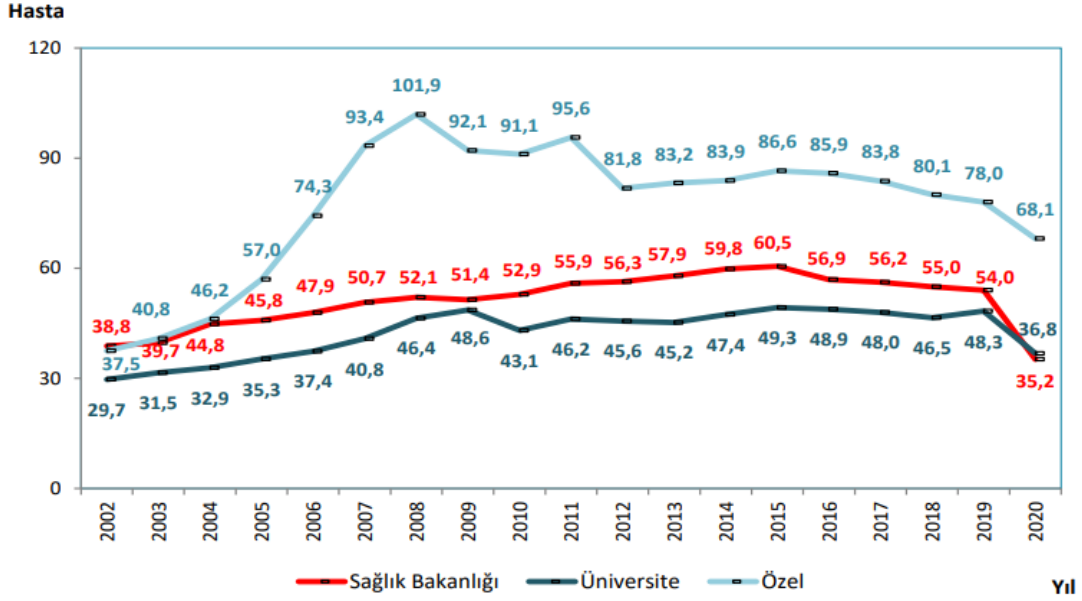
Görsel 11: Yıllara ve sektörlere göre sağlık kurumlarının yatak doluluk oranları

2002-2020 yılları arası Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektör hastanelerine ait ortalama kalış günleri Görsel 10'da gösterilmiştir. Görsel incelendiği zaman üniversite hastanelerinde kalış günlerinin günümüze doğru düşerek geldiği, Sağlık Bakanlığı hastanelerinde sabite yakın bir seyir izlediği görülmektedir. Özel sektörün ortalama kalış değerleri ise sektörler arasında en düşük seviyede yer almaktadır.

Görsel 12: Yıllara ve sektörlere göre sağlık kurumlarında ortalama kalış günleri

2002-2020 yılları arası Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektör hastanelerine ait yatak devir hızları Görsel 11'de gösterilmiştir. Görsel incelendiği zaman Sağlık Bakanlığı ve üniversite hastanelerinin yatak devir hızlarının birbirine benzer olduğu ve özel sektörün yatak devir hızının bu sektörlerin devir hızının iki katına yakın olduğu görülmektedir.

Görsel 13: Yıllara ve sektörlere göre sağlık kurumlarında yatak devir hızı

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma sonucunda sağlık yatırımları, hizmet sunumu, verimlilik kriterleri incelenmiş ve özel sektörün Türkiye sağlık sistemi içerisinde büyük yer edindiği görülmüştür. Sağlık yatırımı kriteri altında incelenen hastane, hastane yatağı ve diş üniti sayılarında özel sektör hızlı ilerleyiş göstermiş ve sektörde önemli bir yer edinmiştir. Özel sektör hizmet sunucularının yoğun bakım yatağı, tıbbi cihaz ve ameliyathane, ameliyat odası ve ameliyat masası sayılarında da ilk sırada olmasa bile büyük ilerleme kat etmiş ve Sağlık Bakanlığı'na yakın sayılara ulaşmıştır. Son 20 yıllık sürede özel sektör hizmet sunumu kriteri altında yer alan müracaat, yatan hasta ve yapılan ameliyat sayılarında en hızlı yükselişe sahip olmuştur. Bu yükselişlerle birlikte verimlilikleri de Sağlık Bakanlığı ve üniversite hastanelerinden daha yüksektir.

Çalışma sonuçları sağlık hizmeti sunumunda özel sektörün incelenen yıllarda büyük ivme kazandığını göstermiştir. Hızlı büyümenin yanı sıra özel sektör hizmet sunucularının verimlilikleri de Sağlık Bakanlığı ve üniversite hastanelerinden daha yüksek değerlerdedir. İncelenen bu zaman diliminde Türkiye sağlık sisteminin nicelik olarak gelişim gösterdiği aşikârdır. Sağlık hizmetleri yatırımlarında meydana gelen artış sağlık hizmetine erişimi kolaylaştıracaktır. Fakat çalışmada incelenen süreçte özel sektör sağlık yatırımlarının gelişim hızının Sağlık Bakanlığı ve üniversitelerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Kamusal bir hizmet olan sağlık hizmetlerinin topluma bedelsiz ya da en kötü ihtimalle ödenebilir tutarlarda sunulması gerekmektedir. Fakat incelenen yıllarda büyüme içerisindeki özel sektörün payı kamusal hizmet olan sağlık hizmeti yatırımlardaki büyümenin aslında erişimi kolaylaştırıcı nitelikte olmadığı görülmüştür. Özel sektör kar marjlı çalışan ticari işletmelerden oluşmaktadır. Bu sebeple yüksek hizmet kalite standartlarına paralel hizmet tutarları ile hizmet sunmaktadır. Bu da halkın sağlık hizmetine erişimine engel teşkil edebilecek bir durumdur. Bu engel aşmaya yönelik olarak Sosyal Güvenlik Kurumu özel sektörle anlaşma yaparak halkın kurumlardan hizmet almasını sağlamayı amaçlamıştır. Ancak ilk etapta mantıklı bir adım gibi görünen bu girişimin aslında tek başına çözüm olmadığı görülmektedir. Özel sektörün sunduğu hizmetler için fark ücreti talep etmesi yine hizmete erişim yolunda engel olarak ortaya çıkmıştır. Tüm bu engellere rağmen Sağlık Bakanlığı ve üniversite hastanelerinde randevu veyahut boş hasta odası

bulamaması gibi sebeplerle halkın bir kısmı özel hastanelere yönelmiştir. Özetle, Türkiye’de sağlık sistemi içinde özel sektörün payı önemli oranda artış göstermektedir. İncelenen verimlilik değişkenlerinin tamamı sağlık hizmeti sunumunda özel sektörün daha verimli olduğunu göstermektedir. Ancak özel sektörde meydana gelen bu olumlu gelişmelerin tek başına hizmete erişimi kolaylaştırmadığı düşünülmektedir. Bu sonuçlar Türkiye sağlık sisteminde yeni bir yapılanmaya ya da mevcut düzende düzenlemeye ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Bilgili, E., Ecevit, E. Sağlık Hizmetleri Piyasasında Asimetrik Bilgiye Bağlı Problemler ve Çözüm Önerileri, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, 2008, ss. 201-228.
- [2] Çelikay, F., Gümüş, E. Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Finansmanı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 1, 2014, ss. 177-216.
- [3] Gözübüyük, Ş. *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003
- [4] Kocasoy, A. *Türkiye’de Sağlık Hizmetlerine Yapılan Harcamalar ve Finansmanı*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2014.
- [5] Saltık, A. Sağlık Ekonomisinde Yeni Kavramlar, Toplum ve Hekim, Cilt: 10, Sayı: 68, 1995, ss.38-44.
- [6] Saraçoğlu, S., Öztürk, F. Sağlık Hizmetlerine Yönelik Talebin Belirleyicileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, İş ve Hayat, Cilt: 2, Sayı: 4, 2016, ss. 293-342.
- [7] Yıldız, M.S. Türkiye’de 2002-2015 Yılları Arasında Hastane Yatak Kullanımının Değerlendirilmesi: Pabon Lasso Metodu Uygulaması. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 2017, 20(3), 347-356.

TELETIP ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ**AYSU KAYA, Prof. Dr. RECEP YÜCEL**

Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID NO: 0000-0002-1630-8566

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-4755-417X

ÖZET

Gelişen teknolojiyle teletıp sistemi, sağlık hizmetlerinin etkin ve verimli şekilde hastalara ulaştırılmasını sağlamaktadır. Bu uygulama sayesinde, hasta tetkik kayıtları farklı sağlık hizmetleri basamaklarında iletişimi kolaylaştırarak; emek, zaman, maliyet ve ulaşımdan tasarruf etmektedir. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden bibliyometrik analiz metoduyla 2017-2021 yıllarında Web of Science veri tabanından elde edilen 2.351 adet araştırmanın incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu veri tabanında yayımlanan bildiriler çalışma dışında tutulmuştur. Web of Science arama motorunda, “telemedicine” kavramı tanımlanarak yıl ve belge türlerinde kısıtlama yapılmıştır. Toplanan veriler VOSviewer programına yüklenerek analiz edilmiştir. Analiz neticesinde, teletıp alanında yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı farklılık göstermektedir. Bu alanda en çok bilimsel yayın yapan ülke Amerika Birleşik Devletleri’dir ve onu sırasıyla; Almanya, İtalya, Hindistan ve İngiltere takip etmektedir. Teletıp ile ilgili en çok bilimsel yayın yapan Harvard Med Sch dergisidir ve onu, Univ Pittsburg, Univ Calif San Fransisco dergileri izlemektedir. Aynı alanyazına en fazla katkıda bulunan yazarlar; Ateev M. (18 makale) Nicholas M. Mohr (17 makale), Marcia M. Ward (14 makale) olarak tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına dayanarak; gelecekte gelişen teknoloji ile teletıp konusunun daha da ilerleyeceği ve benzeri diğer çalışmalara da katkıda sağlayacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Teletıp, Bibliyometrik Analiz.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES IN THE FIELD OF TELEMEDICINE**AYSU KAYA, Prof. Dr. RECEP YÜCEL**

Selcuk University, Faculty of Health Sciences, ORCID NO: 0000-0002-1630-8566

Kırıkkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID ID: 0000-0002-4755-417X

ABSTRACT

With the developing technology the telemedicine system ensures that health services are delivered to patients in an effectively and efficiently. Thanks to this application, patient examination records facilitate communication at different health care levels; it saves labor, time, cost and transportation. In this study, it was aimed to examine 2,351 studies obtained from the Web of Science database in 2017-2021 with the bibliometric analysis method, which is one of the qualitative research methods. In addition, the papers published in this database were excluded from the study. In the Web of Science search engine, the concept of "telemedicine" was defined and restrictions were made on year and document types. The collected data were analyzed by uploading to the VOSviewer program. As a result of the analysis, the distribution of studies in the field of telemedicine varies according to years. In this field, the country with the most scientific publications is the United States of America, followed by Germany, Italy, India and England, respectively. The most scientific publication on telemedicine is Harvard Med Sch magazine, followed by Univ Pittsburg, Univ Calif San Francisco. The authors who contributed the most to the same field were identified as Ateev M. (18 articles), Nicholas M. Mohr (17 articles), Marcia M. Ward (14 articles). Based on the results of the study; It is believed that in the future, with the developing technology, the subject of telemedicine will further advance and contribute to other similar studies.

Keywords: Health, Telemedicine, Bibliometric Analysis**GİRİŞ**

Sağlık hizmetlerinin etkin olarak sunulması için sağlık biliş teknolojilerinin güvenli ve karar verme sürecinde etkili olması gerekmektedir (Yiğit ve Erdem, 2016, s.216). Bireylerin sağlıkla ilgili karar alma ve sağlık bilgi arama davranışlarında sağlık bilgi teknolojileri önem arz etmektedir (Anker ve diğerleri, 2011, s.346). Sağlık bilgi sistemleri, bugün ve gelecekte küresel olarak yüksek kalitede imkânlar sunmaktadır ayrıca kişisel verilerin korunmasında mahremiyete gerekli değer verilmektedir (Haux, 2006). Bu bilgi teknolojileri kapsamında teletıp sistemi aktif rol oynamaktadır.

Teletıp, sağlık profesyonellerinin sağlık teknolojisi sistemlerini kullanarak hastalara uzaktan tıbbi bilgi hizmetlerini sunan teknolojidir (Zhang ve diğerleri, 2022, s.2). Telesağlık olarak da bilinen teletıp sistemi, radyoloji, rehabilitasyon, kardiyoloji gibi birçok alanda kullanılmaktadır

bu sistem maliyet ve ulaşım açısından hastalara kolaylık sağlamakla birlikte kanser bakım hizmetlerinde de kullanılmaktadır (Pow ve diğerleri, 2022, s.328). Teletıp sistemi farklı platformlarda sağlık profesyonelleri ile hastalar arasında bir nevi iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Mobil teknolojiler, sağlık hizmeti sunan kuruluşa uzak ve kırsal kesimlerde yaşayan hastaları, hekimleri ve toplum sağlığı çalışanlarını birbirine bağlayarak verimliliği arttırmaktadır (WHO, 2011).

1. TELETIP

Teletıp, hastalar ve sağlık profesyonelleri arasında etkileşimi sağlayarak sağlık hizmetine erişimi kolaylaştırmaktadır bu hizmet türü uzaktan hizmet sunmakla birlikte hastalara ulaşım ve zaman açısından tasarruf sağlamaktadır (European Commission, 2018). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun kullanıldığı bu sistem yüksek kalitede hizmet sunmaktadır (WHO, 2016). Teletıp kullanıldığı alanlara göre farklı isimler alabilmektedir. Bu isimler “telesaglık”, “e-saglık”, radyoloji alanında “teleradyoloji” olarak adlandırılmaktadır (Layman, 2003). Bu terimler; video konferans, mobil iletişim, bilgi teknolojileri gibi birden çok uygulamayı kapsamaktadır ayrıca bu hizmeti kullanan kişilerin karar verme süreçleri hızlanmakta olup sağlıklı yaşam sürdürme durumları artmaktadır (American Telemedicine Association, 2006).

Teletıp Dünya Sağlık Örgütüne göre (2010), kişilerin ve toplumun sağlığının korunması, hastalıkların teşhis ve tedavi edilmesi, sağlığın geliştirilmesi, sağlık hizmeti sunanların sürekli eğitimi için sağlık bilgi teknolojilerinin karşılıklı etkileşim halinde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Hasta verilerinin sağlık hizmet sunucusuna iletilmesi ve yorumlanması, uzakta olan ve sağlık hizmetine ulaşım zorluğu bulunan hastalara teşhis ve tedavi hizmetlerinin uygulanması sağlık hizmetlerinin uzaktan sunumu için çeşitli nedenlerdir (American Telemedicine Association, 2006).

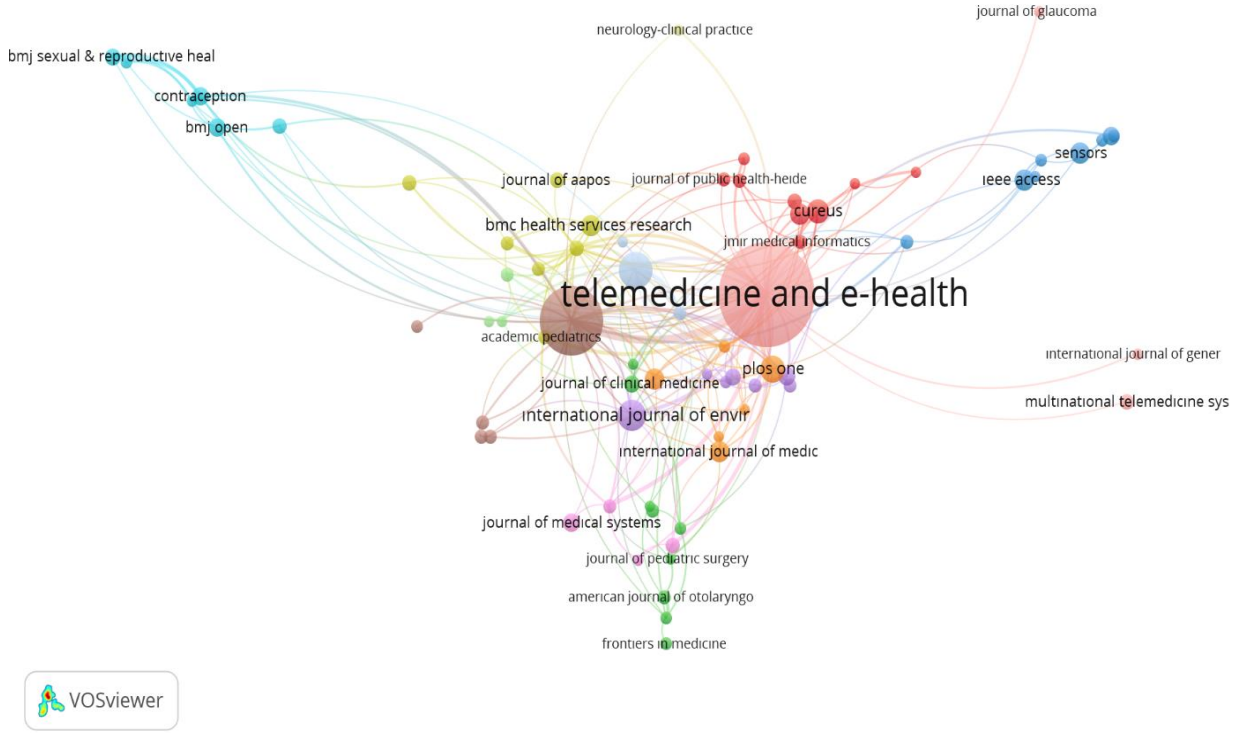
YÖNTEM

Çalışmada, teletıp ile ilgili 2017-2021 yıllarında yazılan makalelerin araştırma eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Web of science veri tabanından ulaşılan bilimsel araştırma makaleleri VOSviewer programı kullanılarak bibliyometrik analiz ile incelenmiştir. Bu program, araştırılmak istenen konunun çeşitli verilerini görsel haritalama yoluyla detaylı olarak incelenmesi sağlamaktadır (Eck ve Waltman, 2010). Bibliyometrik analiz, son zamanlarda kullanılan yeni bir yöntem olmakla birlikte kapsamlı bilimsel verilerin detaylı olarak araştırılmasıdır (Donthu ve diğerleri, 2021). Bu yöntemde yaygın olarak kullanılan araçlar; yazarlar, ülkeler, atıflar ve görsel araçlardır. Ayrıca bibliyometrik analiz geçmiş tarihlerde yayımlanan bilimsel araştırmaları inceleyerek gelecekte gerçekleştirilecek olan çalışmalar da ışık tutmaktadır (Daim ve diğerleri, 2006, s.283-284).

BULGULAR

Teletıp alanında yapılan çalışmalara 10.09.2022 tarihinde Web of Science veri tabanından “Telemedicine” anahtar kelimesi yazılarak arama yapılmıştır. Eylül 2022 tarihinde 2017-2021 yılları arasında 2.351 adet yayına ulaşılmıştır. Bu çalışmada ilgili veri tabanından ulaşılan teletıp

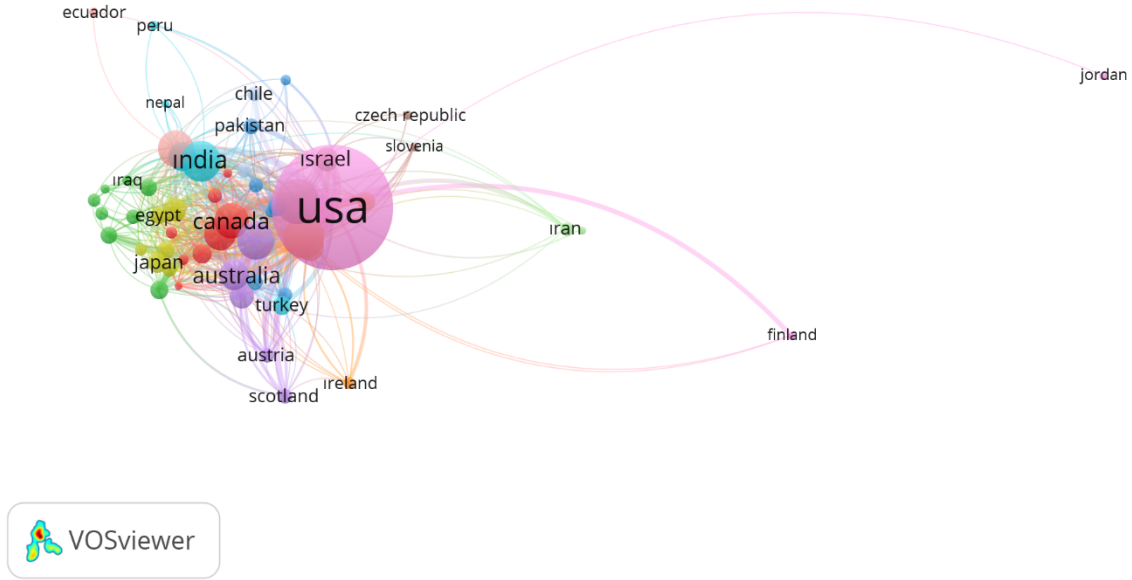
konusuna ilişkin sadece makalelerin analizi yapılmıştır. Analiz sürecinde teletıp ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar VOSviewer programı yardımıyla altı kategoride incelenmiştir.

Görsel 1: Makalelerin Yayımlandıkları Dergilere Göre Bibliyometrik Ağ Haritası

Kaynak: WOSviewer'da oluşturulmuştur.

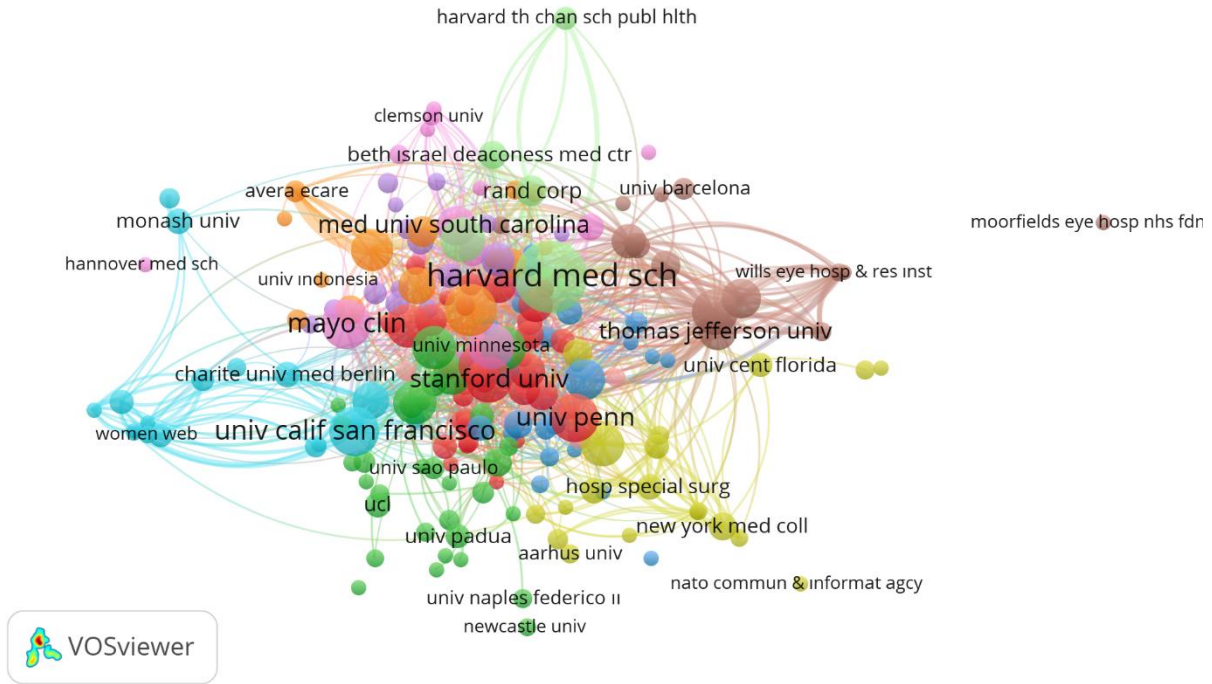
Görsel 1'de teletıp konusuna ilişkin makalelerin yayımlandıkları dergilere göre ağ haritası gösterilmektedir. Bu veriler, yayımlanan makalelerin minimum belge sayısı "5" seçilerek elde edilmiştir. Görseldeki daire büyüklükleri dergilere ait yayın sayısını, aynı renkte olan dairelerin yapılan çalışmaların birbirilerine atıfta bulduklarını ve bu daireler arası çizgilerin ise dergilerin birbirleriyle olan ilişkisini göstermektedir. Teletıp konusuyla ilgili 2017-2021 yılları arasında en fazla yayın yapan dergi 207 yayımla telemedicine and e-health dergisidir. Bu dergiye takip eden dergiler; journal of telemedicine and telecare (102 yayımla), journal of medical internet research (36 yayımla), international journal of environmental (27 yayımla), 21 yayımla plosone dergisidir.

Görsel 2: Makalelerin Yayımlandıkları Ükelere Göre Bibliyometrik Ağ Haritası

Kaynak: WOSviewer’da oluşturulmuştur.

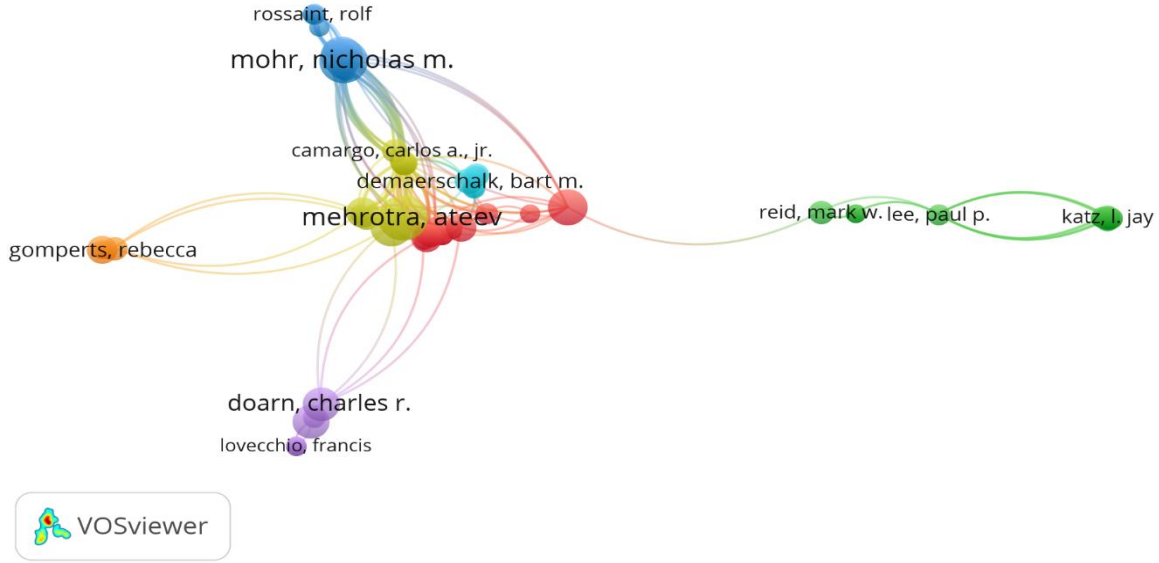
Görsel 2’de sağlık bilgi sistemlerinde önemli rolü olan teletıp konusuyula ilgili makalelerin yayımlandıkları ülkelere göre bibliyometrik ağ haritası gösterilmektedir. Konu ile ilgili ez an 5 yayın yapan ülkeler değerlendirilmiş ve 106 ülkeden 57’sinin en az 5 adet yayını olduğu saptanmıştır. Görseldeki renkli dairelerin boyutları yayın sayısını bu daireler arasındaki çizgilerin ise gerçekleştirilen araştırmaların ülkeler arasındaki ilişkilerini belirtmektedir. Ağ haritasına göre teletıp konusuyula ilgili en fazla yayın yapan ülke 1112 makale ile Amerika’dır. Bu ülkeyi; Almanya (142 makale yayını), İtalya (129 makale yayını), Hindistan (123 makale yayını) ve İngiltere (105 makale yayını) desteklemektedir ve bu ülkelerin alanyazına önemli ölçüde katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Görsel 3: Makalelerin Yayımlandıkları Kurumlara Göre Bibliyometrik Ağ Haritası

Kaynak: WOSviewer’da oluşturulmuştur.

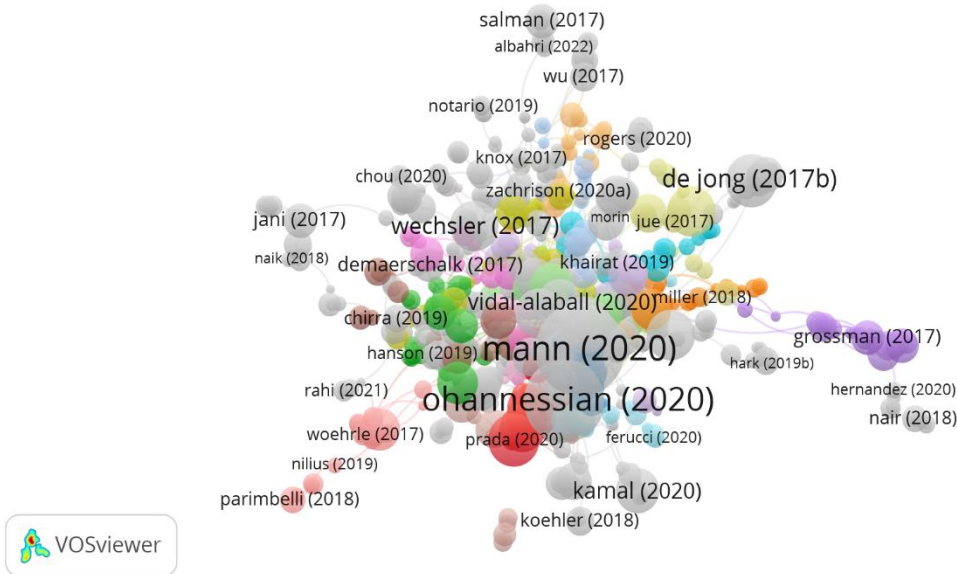
Görsel 3’te yer alan bibliyometrik ağ haritasında 2017-2021 yıllarında gerçekleştirilen çalışmaların yayımlandıkları kurumlar görselleştirilmiştir. Bu veriler, yayımlanan makalelerin minimum belge sayısı “5” seçilerek elde edilmiştir ve 3826 kuruluştan en az 5 yayını olan 198 kurum olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ağ haritasındaki daire büyüklükleri kurumlara ait yayın sayısını göstermektedir, daireler arasındaki çizgiler ise kurumlar arası gerçekleştirilen iş birliğini yansıtmaktadır. Ağ haritası sonucunda teletıp ile ilgili en fazla yayın yapan kurum Harvard MedSch (72 makale) ile ilk sıradadır. Bu kurumu takip eden üniversiteler ise Pittsburg Üniversitesi (40 makale), Calif San Francisco Üniversitesi (38 makale), Penn Üniversitesi (35 makale)’dir.

Görsel 4: Makalelerin Yayımlandıkları Yazarlara Göre Dağılımının Bibliyometrik Ağ Haritası

Kaynak: WOSviewer’da oluşturulmuştur.

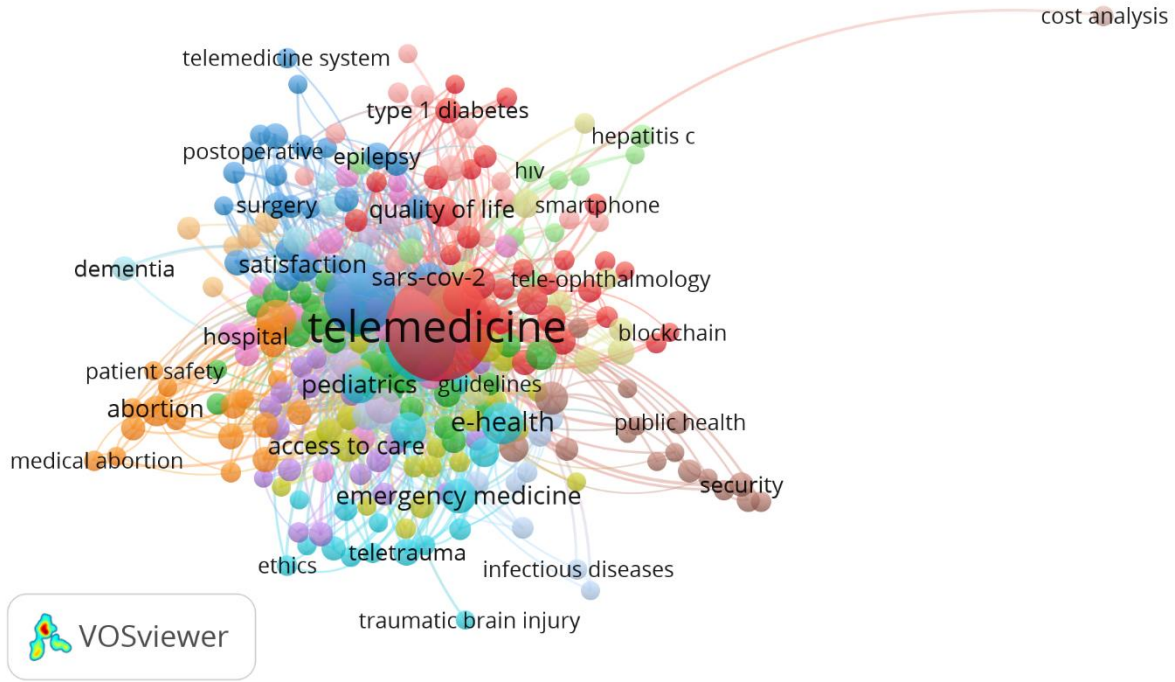
Teletıp ile ilgili yayımlanan makalelerin yazarlarının bibliyometrik ağ haritası görsel 4’de gösterilmektedir. Teletıp konusunda yayını bulunan 12029 yazardan en az 5 yayını olan 94 yazar analize tabi tutulmuştur. Daire büyüklükleri yayını bulunan yazarların çokluğunu gösterirken, dairelerin arasındaki çizgiler ve daire renkleri yazarların arasındaki ilişkiyi belirtmektedir. Analiz sonucuna göre teletıp alan yazınına en fazla katkıda bulunan yazarlar sırasıyla; Ateev M. (18 makale) Nicholas M. Mohr (17 makale), Marcia M. Ward (14 makale) olarak tespit edilmiştir.

Görsel 5: Yayımlanan Makalelerin Atıf Durumuna Göre Bibliyometrik Ağ Haritası

Kaynak: WOSviewer’da oluşturulmuştur.

2017-2021 yılları arasında yayımlanan teletıp makalelerinin atıf durumuna göre bibliyometrik ağ haritası görsel 5'te gösterilmektedir. Gerçekleştirilen bu analizde minimum yayın sayısı 5 olarak seçilmiştir ve 2351 makaleden 1202 tanesi eşik değeri karşılamaktadır. En fazla atıf alan yazar 2020 yılında gerçekleştirdiği çalışmayla Mann'dir. Daha sonra Ohannessian, Calton ve Boehmolarak tespit edilmiştir.

Görsel 6: Yayımlanan Makalelerin Anahtar Kelime Durumuna Göre Bibliyometrik Ağ Haritası

Kaynak: WOSviewer'da oluşturulmuştur.

Görsel 6'da, 2017-2021 yıllarında teletıp ile ilgili yayınlarda yer alan anahtar kelimelerin ağ görseli gösterilmektedir. 4298 anahtar kelimedenden 260'ı dâhil edilmiştir. Telemedicine (Teletıp), Covid-19, Telehealth (Telesağlık), Pandemic (Pandemi), E-health (E-Sağlık), Patient Satisfaction (Hasta Memnuniyeti) teletıp ile ilgili yayımlanan makalelerde kullanılan anahtar kelimeler olarak tespit edilmiştir. Görseldeki daire büyüklükleri kullanılan anahtar kelimelerin çokluğunu göstermektedir. Teletıp anahtar kelimesi en çok kullanılan kelime olarak analiz edilmiştir. Daire aralarındaki çizgiler ve daire renkleri ise anahtar kelimelerin birbirleriyle olan ilişkisini göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada, teletıp alanında gerçekleştirilen araştırma yönelimlerini VOSviewer programı kullanılarak bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır. Analiz için elde edilen çalışmalar 2017-2021 yıllarını kapsamakta olup Web of Science veri tabanından ulaşılmıştır. Diğer veri tabanları kullanılmamış olup bildiriler çalışma dışında tutulmuştur. Teletıp konulu makalelerin yayımlandıkları dergilere, kurumlara, ülkelere, yazarlara, anahtar kelimelere ve atıf durumlarına göre bibliyometrik analizleri yapılmıştır.

Teletıp konusuna ilişkin en fazla çalışmanın yapıldığı yıl 2021'dir. Bu tarihler arasında yapılan çalışmaların sayısı yıllara göre farklılık göstermektedir. Teletıpla ilgili en fazla yayın yapan ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir, en çok atıf alan yazar ise Mann'dir. Telemedicine (Teletıp), Telehealth (Telesağlık), Pandemic (Pandemi), E-health (E-Sağlık), Technology (Teknoloji) teletıp ile ilgili en çok kullanılan anahtar kelimelerdir. Bu analizde araştırmaların genellikle sağlık teknolojisi, radyoloji, bilgi sistemleri, oftalmoloji ve hastane alanlarında gerçekleştiği tespit edilmektedir. Teletıp sistemine en çok ihtiyaç duyulduğu zaman ise Covid-19 pandemisidir. Bu süreçte hastaların sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmakla birlikte bulaş riskini azaltmaktadır. Harvard Üniversitesi, Pittsburg Üniversitesi, Calif San Francisco Üniversitesi en fazla yayın yapan kuruluşlar arasında yer almaktadır. Telemedicine and E-health dergisi, Journal of Telemedicine and Telecare, Journal of Medical İnternet Research ve Plos One dergileri ise teletıp çalışmalarına en çok yer veren dergilerdir.

Bu çalışma, teletıp alanında belirli tarihler arasındaki gerçekleştirilen araştırmaları görsel olarak sunarak yapılacak olan başka çalışmalara da rehberlik edebileceğine inanılmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına dayanarak; gelecekte gelişen teknoloji ile teletıp konusunun daha da ilerleyeceği düşünülmektedir. Web of Science veri tabanı dışında diğer veri tabanlarının kullanılmaması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Barilaro, D., Barone, G., Crupi, V., Majolino D. Characterization of Archeological Findings by FT-IR Spectroscopy, *Spectroscopy*, April, 20, 4, 2005.

Daim, T., Rueda, G., Martin, H., Gerdri, P. Forecasting Emerging Technologies: Use of Bibliometrics and Patent Analysis, *Technological Forecasting & Social Change*, 2006.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, Nitesh., Marclim, W. How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines, *Journal of Business Research*, 133, 2021.

Eck, N., Waltman L. Software Survey: VOS viewer, a Computer Program for Bibliometric Mapping, *Scientometrics*, 84, 2, 2010.

Zhang, W., He, D., Wang, G., Zhu, C., Evans, R. Analyzing National Telemedicine Policies in China from the Perspective of Policy Instrument, *International Journal of Medical Informatics*, 166, 2022.

Pow, V., Lankov, I., Shierlaw, E., Le, H. A Study in Patient Satisfaction Regarding Telemedicine Consultations in Radiation Oncology. *J Med Radiat Sci*, 69, 2022.

World Health Organization. *M health: New Horizons for Health Through Mobile Technologies*, 2011.

European Commission. *Market study on telemedicine*, 2018.

World Health Organization. *Global Diffusion of E-Health: Making Universal Health Coverage Achievable: Report of the Third Global Survey on The E-Health*, 2016.

Layman, E. Health informatics: Ethical issues, *The Health Care Manager*, 22, 1, 2003.

World Health Organization (WHO). *Telemedicine: Opportunities and Developments in Member States: Report On The Second Global Survey On Ehealth 2010*.

The American Telemedicine Association (ATA). *Telemedicine, Telehealth, and Health Information Technology*, 2006.

Yiğit, A., Erdem, R. Sağlık Teknolojisi Değerlendirme: Kavramsal Bir Çerçeve, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 23, 2016.

Ankera, A., Reinhartb, A., Feeleya, T. Health Information Seeking: A Review of Measures and Methods, *Patient Education and Counseling*, 82, 2011.

Haux, R. Health Information Systems- Past, Present, Future, *International Journal of Medical Informatics*, 75, 2006.

TÜRKİYE’NİN COĞRAFI İŞARETLERDE SON DURUMU

Öğr. Gör, Erkan DENK¹

¹ ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler MYO, - ORCID 0000-0002-2144-3316

ÖZET

Coğrafi işaret (Cİ), sınai ve mülkiyet haklarından birisi olarak sınırları belirlenmiş bölgede bir ürünün benzerlerine göre ayırt edici niteliği, ünü ve farklı özellikleri ile ayrılan nitelikli ve özel bir ürünü gösteren tescil türüdür. Ankara simidi, Erzurum su böreği, Antep baklavası, Akşehir kirazı, Tekirdağ köftesi, Bordeaux şarabı Cİ ile tescillenmiş ulusal ve uluslararası ürünlere örnek olarak gösterilebilir. Türkiye’de coğrafi işaretlerin uygulamaları 1995 yılına kadar uzanmaktadır. Doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilen çalışma, geçen 27 yıllık sürede Ekim 2022 itibariyle tescilli ürün sayısını farklı kategorilerde incelemektedir. Sonuç olarak elde edilen Cİ tescillerin hala yetersiz olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çünkü 882 ürün mahreç işaret, 338 ürün menşe adı ve sadece 5 ürün ise geleneksel ürün adı olarak tescillenmiştir. Avrupa Birliği’nin aksine daha geniş ürün çeşitliliğini Cİ tescili ile koruma altına Türkiye en fazla tescilli 334 ürün ile yemekler ve çorbalar grubunda gerçekleştirmiştir. Bölgeler içinde ise Doğu Anadolu bölgesi 228 Cİ tescilli ürün ile yedi bölge arasında ilk sırada yer alırken, Gaziantep şehri 99 tescil ile iller arasında açık ara lider konumdadır. Özellikle son yıllarda tescil sayılarında önemli artışlar görülmektedir. Buradan hareketle tüm paydaşların dikkatini çekmeyi amaçlayan çalışma aynı zamanda Cİ tescili almış ürünlerin turizm amaçlı kullanımını artırarak üretici ve tüketicilerde Cİ farkındalığını yükseltmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla coğrafi işaretlerden beklenen ekonomik katkı ve turizm hareketliliğinin bu yöntemle artabileceği ayrıca yetersiz görülen yasal düzenlemelerin ivedilikle gerçekleştirilmesi gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, coğrafi işaretler, turizm.

ABSTRACT

Geographical indication (GI) is a type of registration that indicates a qualified and special product, which is distinguished by its distinctive feature, reputation and different features in a region whose borders are determined as one of the industrial and property rights. Ankara bagel, Erzurum water pastry, Antep baklava, Akşehir cherry, Tekirdağ meatballs, Bordeaux wine are examples of national and international products registered with GI. Applications of geographical indications in Turkey date back to 1995. The study, carried out with the document analysis method, examines the number of registered products in different categories as of October 2022 over the past 27 years. As a result, it can be interpreted that the GI registrations obtained are still insufficient. Because, 882 products are registered as origin sign, 338 products are registered as origin names and only 5 products are registered as traditional product names. Contrary to the European Union, its wider product range is protected by GI registration, with the highest number of registered products in the meals and soups group with 334 products. Among the regions, the Eastern Anatolia region ranks first among the seven regions with 228 GI registered products, while the city of Gaziantep is by far the leader among the provinces with 99 registrations. Especially in recent years, there has been a significant increase in the number of registrations. From this point of view, the study, which aims to attract the attention of all stakeholders, also aims to increase the awareness of producers and consumers by

increasing the use of GI registered products for tourism purposes. Therefore, it is suggested that the economic contribution and tourism mobility expected from geographical indications can increase with this method, and that legal regulations that are deemed insufficient should be carried out immediately.

Keywords: Turkey, geographical indications, tourism.

1. GİRİŞ

Önemi her geçen gün daha çok anlaşılan coğrafi işaret (Cİ) ve uygulamaları, özel ürünlerin tescil altına alınarak korunmasını sağladığı gibi aynı zamanda kırsal toplumun ve üreticilerin kalkınma aracı olarak da değerlendirilmektedir. Sınai mülkiyet haklarından biri olan Cİ, geçmişe eskiye dayanan, yöresel olarak adlandırılan ürünlerin isimlerini ve köklerini taklitlerine karşı tescil ile kayıt altına alıp koruyarak haksız rekabete uğramalarını engellemektedir (Tekelioğlu, 2019: 50). Dolayısıyla Cİ, “*belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işarettir*” (SMK, 2016) şeklinde tanımlanabilir.

Türkiye’de 1995 yılında yürürlüğe giren 555 sayılı “Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında KHK” ile Cİ uygulamaları AB’ne uyum yasaları çerçevesinde başlamış olup sonrasında ise 10 Ocak 2017 tarihinde yürürlüğe giren 6769 Sayılı “Sınai Mülkiyet Kanunu” ile güncellenerek halen günümüzde geçerliliğini sürmektedir. Tescil işlemlerinde ise yetkili kurum Türk Patent ve Marka Kurumu’dur (Denk ve Sanalan-Bilici, 2021: 104).

Coğrafi işaretler “Mahreç İşareti” ve “Menşe Adı” olmak üzere iki şekilde tescil altına alınmaktadır. **Mahreç işareti**; coğrafi sınırları çizilmiş yöre, bölge ya da ülkeden elde edilen, belli bir özelliği, ünü veya diğer nitelikleri bakımından sınırları çizilen bölge ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer üretim aşamalarından en az biri belirtilen coğrafi alan içinde gerçekleştirilen ürünlere verilen tescil türüdür. Ankara döneri, Erzurum demir tatlısı, Edirne tava ciğeri, Antep baklavası mahreç işareti almış ürünlere örnek verilebilir. Bu tescil türünde tescilli alan ürünün üretim yöntemleri aynen kullanılmalı ve kalitesi aynı olmalıdır. **Menşe adı**; sahip olduğu özelliklerini veya karakteristik özelliğini üretildiği yöreden alan ve üretim süreçlerinin tamamının özdeşleştiği yörede gerçekleştiği tescilli ürünlere verilen addır. Sadece özdeşleştikleri yörede üretimi gerçekleştirebilen bu ürünler diğer benzerlerinden ayıran özelliklerini ait oldukları yöreden alırlar. Malatya kayısısı, İpsala pirinci, İspir fasulyesi, Finike portakalı menşe adı ile tescillenmiş ürünlere örnek gösterilebilir. Bunun dışında mahreç işareti ve menşe adı kapsamına girmeyen ürünler ise bazı nitelikleri taşımaları durumunda “Geleneksel Ürün Adı” olarak tescillenebilirler (www.ci.turkpatent.gov.tr).

Cİ uygulamalarının temel amacı; ürünü, üreticiyi ve tüketiciyi koruyarak, milli ve kültürel değerlere sahip çıkıp tescil alan bölgelerde geliri arttırarak turizmin gelişmesini sağlamaktır (Kezer, 2013: 9-10; Üzümcü, vd., 2017: 133; Denk ve Sanalan-Bilici, 2021: 104-105). Cİ uygulamalarının gelişim gösterdiği yörede ekonomik katkı ve turizm gelir artışı örnekleri şu şekilde sıralanabilir (UNWTO, 2016: 54-122; Denk ve Sanalan-Bilici, 2021: 106; Denk, 2021: 58); Arjantin-Mendoza’da şarap ve gastronomi turizminin genel turizm büyümesine karşı %245 oranında artış gösterdiği tespit edilmiştir. İrlanda’ya gelen turistlerin harcamalarının %34’ünü yiyecek ve içecekler oluştururken, İspanya’ya her yıl öncelikli motivasyonu yerel lezzetlerin tadını çıkarmak olan 6 milyondan fazla turist gelmektedir. Amerika’da yapılan New York Şarap

ve Yemek Festivali 100'den fazla etkinliğe ev sahipliği yaparak yaklaşık 55 bin ziyaretçi çekmektedir. Japonya'ya gelen turist sayısını etkileyen en önemli faktörlerden birisi ise gastronomi turizmi olarak değerlendirilmektedir. Yapılan bir çalışma Japonya'ya gelen yabancı turistlerin %76,6'sının seyahatlerinin asıl amacını Japon yemeklerini deneyimlemek olduğunu belirlemiştir.

Çalışmalardan da görüleceği gibi coğrafi işaretler ürüne ve destinasyonlara ekonomik anlamda değer katarken aynı zamanda sürdürülebilirlikle birlikte turizmin gelişmesine de yardımcı olmaktadır.

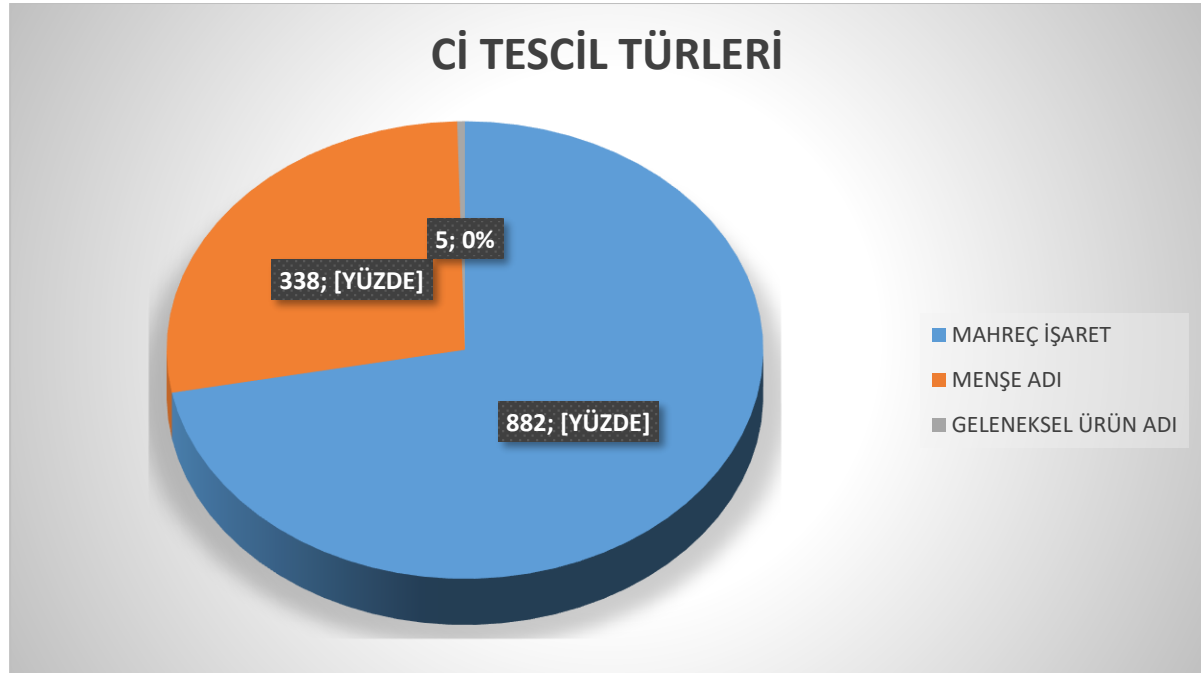
Dolayısıyla araştırmanın coğrafi işaretlerle ilgili tüm paydaşların dikkatini çekeceği, üretici ve tüketicilerin yani diğer bir ifadeyle toplumun her kesiminin farkındalığının artması katkı sunacağı, Cİ ile tescillenen ürünlerin turizm kapsamında kolaylıkla turistik bir ürün olarak kullanılabilmesi için önemli görülmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın giriş bölümü için literatür incelemesi yapılarak kavramlar açıklanmıştır. Coğrafi işaretlerin amacı belirtilerek önemi örneklerle açıklanmıştır. Sonrasında konu ile ilgili akademik çalışmalar, internet kaynakları, web siteleri incelenerek istatistiki verilerin çoğunun elde edildiği "Türkiye'nin Dijital Coğrafi İşaretler Platformu-www.ci.gov.tr" web adresi üzerinden açık ve anlaşılır tablolar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu tablolar okuyucunun daha kolay anlayabilmesi için de yorumlanmıştır.

3.BULGULAR

Türkiye Cİ uygulamalarında geçen 27 yıllık sürede 882 ürünü mahreç işaret, 338 ürünü menşe adı ile tescillerken sadece 5 ürünü ise geleneksel adlı ürün olarak koruma altına almıştır. (Görsel.1)

Görsel 1. Türkiye'de Cİ Tescil Tür ve Sayıları

Kaynak: <https://www.ci.gov.tr/Statistics/Type> (Erişim: 14.10.2022).

Avrupa Birliği'nde şarap, gıda ve tarım ürünleri tescillenirken daha geniş bir ürün çeşitliliğine sahip olan Türkiye; gıda, tarım, maden ve el sanatları ürünleri ile sanayi ürünlerini Cİ tescili ile koruma altına almaktadır ve bu ürünler 18 başlık altında toplanmaktadır. Bu tescil başlıkları içinde ise en fazla tescil 336 ürün ile (%27,4) “Yemekler ve Çorbalar” başlığı altında yapılmıştır. İkinci olarak 256 ürün tescili ile (%20,9) “İşlenmiş ve İşlenmemiş Meyve ve Sebzeler ile Mantarlar” başlığı gelirken üçüncü en fazla tescil 239 ürün ile (%19,5) “Fırıncılık ve Pastacılık Mamulleri, Hamur İşleri, Tatlılar” başlığında yapılmıştır. Dördüncülüğü 65'er ürün ile “Halılar Kilimler ve Dokumalar Dışında Kalan El Sanatı Ürünleri” ve “Diğer Ürünler” başlığı altında yer alan tescilli ürünler almaktadır. Başlıkların her birinde en az bir ürün tescili bulunmaktadır. En az tescil bulunan “Dondurmalar ve Yenilebilir Buzlar” 4 ürün ile (%0,4) ve “Tütün” başlığı sadece bir ürün ile (%0,1) gruplar içinde yer almaktadır. (Çizelge.1)

Çizelge 1. Türkiye’de Cİ Tescil Ürün Grupları ve Tescil Sayıları

	Tescil Grup Adı	Ürün Sayısı	% (Yüzdelik Dilim)
1	Yemekler ve Çorbalar	336	27,4
2	İşlenmiş ve İşlenmemiş Meyve ve Sebzeler ile Mantarlar	256	20,9
3	Fırıncılık ve Pastacılık Mamulleri, Hamur İşleri, Tatlılar	239	19,5
4	Halılar Kilimler ve Dokumalar Dışında Kalan El Sanatı Ürünleri	65	5,3
5	Diğer Ürünler	65	5,3
6	Halılar ve Kilimler	39	3,2
7	Çikolata, Şekerleme ve Türevi Ürünleri	35	2,9
8	Peynirler	34	2,8
9	Dokumalar	33	2,7
10	Bal	23	1,9
11	Tereyağı Dahil Katı ve Sıvı Yağlar	18	1,5
12	İşlenmiş, İşlenmemiş Et Ürünleri	18	1,5
13	Yiyecekler İçin Çeşni /Lezzet Vericiler, Soslar ve Tuz	17	1,4
14	Peynirler ve Tereyağı Dışında Kalan Süt Ürünleri	16	1,3
15	Alkolsüz İçecekler	14	1,1
16	Biralar ve Diğer Alkollü İçkiler	12	1,0
17	Dondurmalar ve Yenilebilir Buzlar	4	0,3
18	Tütün	1	0,1
TOPLAM		1.225	100

Kaynak: <https://www.ci.gov.tr/Statistics/ProductGroup> (Erişim: 14.10.2022).

Yıllar bazında Cİ tescilleri değerlendirildiğinde ise 2017 yılından sonra tescil sayılarında önemli ölçüde artışların olduğu açık bir şekilde görülmektedir. (Çizelge.2) Oysa 2021 yılında AB sadece 53 tescil gerçekleştirirken Türkiye ise bu sayının yaklaşık 6,6 katı üzerinde 352 tescil gerçekleştirmiştir.

Çizelge 2. Türkiye’de Coğrafi İşaretli Ürün Tescili Alan ve İşlemleri Devam Eden Ürün Sayıları

YILLAR	BAŞVURU SAYISI	TESCİL SAYISI	YILLAR	BAŞVURU SAYISI	TESCİL SAYISI
1996	25	24	2010	62	30
1997	2	1	2011	95	6
1998	0	0	2012	143	2
1999	1	2	2013	84	8
2000	9	3	2014	72	6
2001	16	8	2015	51	8
2002	24	12	2016	103	13
2003	33	10	2017	242	111
2004	27	10	2018	225	87
2005	31	1	2019	202	70
2006	40	4	2020	478	161
2007	27	13	2021	577	352
2008	45	15	*2022	347	243
2009	46	23	TOPLAM	**680	1.225

Kaynak: <https://www.ci.gov.tr/Statistics/RegistrationAndApplication> (Erişim: 14.10.2022)

*Tescil ve başvuru işlemleri 2022 yılı için hala devam etmekte ve güncellenmektedir.

**Başvurusu devam eden ürün sayısı

Bu durum Cİ sisteminin öneminin anlaşılmasına başlandı veya farkındalığın arttığı şeklinde yorumlanabileceği gibi aynı zamanda uygulamanın amacı dışına çıkılmaya başlandığı şeklinde de yorumlanabilir. Dolayısıyla çok tescil mi almak önemlidir yoksa denetlenebilir tescillerle mi ilerlemek gerekir bu durum tartışmalı bir konudur.

Türkiye’de Cİ tescil sahiplerine bakıldığında en fazla tescil 423 ürün ile belediyelere aittir. Onu ticaret/sanayi odaları 382 ürün ile takip etmektedir. Üçüncü olarak ise ticaret borsaları 104 ürün ile sıralamada yer almaktadır. Dördüncü sırada valilikler yer bulurken beşinci sırada kaymakamlıklar en fazla tescil alan kurumlardır. Bu durum AB uygulamalarında ise oldukça farklılık göstermektedir ve üretici birlikleri tescillerin çoğunu alan kuruluşlardır. Ülkemizde ise üretici birlikleri olarak adlandırabileceğimiz kuruluşların tescil sayıları toplam tescilin yaklaşık %10,5’ini oluşturmaktadır.

Çizelge 3. Türkiye’de Cİ Tescili Alan Kurumlar ve Cİ Ürün Sayıları

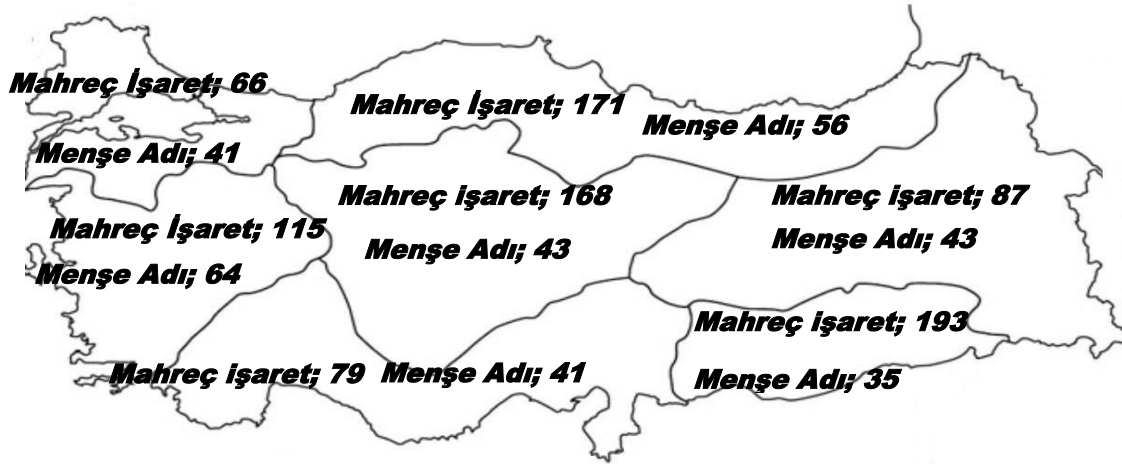
TESCİL SAHİBİ	TESCİL SAYISI	TESCİL SAHİBİ	TESCİL SAYISI
Belediye	423	Dernekler	21
Ticaret/Sanayi Odası	382	Kooperatif	12
Ticaret Borsası	104	Üniversite	10
Valilik	69	Kişi (Gerçek/Tüzel Kişi)	9
Kaymakamlık	59	Üretici Birliği-Yurtdışı	7
Diğer Odalar	52	Kalkınma Ajansı	5

Birlikler	45	Bakanlık	4
Vakıf	34	Askeri Okul	3

Kaynak: www.ci.gov.tr (Erişim:14.10.2022).

Çağatay (2021)'a göre Cİ tescil sahibi bir üretici örgütü olması gerekir. Aynı zamanda üreticilere Dünya üzerinden başarılı Cİ uygulamaları örnekleri anlatılarak eğitimler verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bununla birlikte çok iyi bir denetim mekanizmasının kurulması gerektiğini ifade eden araştırmacı şeffaf ve izlenebilir bir değer zinciri oluşturulmasına da dikkat çekmektedir.

Türkiye’de bölgeler açısından tescil sayıları değerlendirildiğinde 228 ürün ile Güneydoğu Anadolu bölgesinin ön planda olduğu görülmektedir. Bunu 227 ürün ile en fazla il sayısına sahip olan Karadeniz bölgesi ikinci olarak ve 211 ürün ile İç Anadolu bölgesi üçüncü olarak takip etmektedir. Mahreç işaret ve menşe adı ile ilgili dağılım bölgelere göre aşağıdaki haritada belirtilmiştir. (Görsel.2)

Görsel 2. Türkiye’de Bölgelere Göre Cİ Tescil Türü ve Sayıları

Kaynak: www. ci.gov.tr (14.10.2022).

Türkiye’de şehirlere göre Cİ tescil sayıları aşağıdaki çizelgede en fazla tescil alan ilk 10 şehir yüksek tescil sayısından düşük tescil sayısına olacak şekilde sıralanmıştır. Gaziantep ili 99 ürün ile en fazla Cİ tescilli almış durumdadır. Konya 61 ürün ile ikinci, Diyarbakır 47 tescilli ürün ile üçüncü sırada yer almaktadır. Dördüncü sırada Şanlıurfa 42 ürün ve beşinci sırada Afyonkarahisar 41 ürün tesciline sahiptir. Cİ tescilli ürün toplam sayısının 1/3’ünden fazlası (%36,9) ilk on ilde yoğunlaşmıştır. (Çizelge.4) İlk 10’da yer alan iller arasında mahreç işaret tescil sayısı yine Gaziantep’te 87 ürünle en fazla iken menşe işaret sayısı ise yine bu iller arasında 17 tescil sayısı ile İzmir ilimize aittir.

Genel olarak bu durum değerlendirildiğinde ilk sıralarda yer alan şehirlerde Cİ farkındalığının yüksek olduğu, Cİ konusuyla kurumların yakından ilgilendiği, çalışmaların desteklendiği ve bu şehirlerin zengin ürün çeşitliliğine sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Türkiye’nin 81 ilinde en az 2 ürün olmak üzere tamamında Cİ ile tescil almış ürün bulunmaktadır.

Çizelge 4. Türkiye’de En Fazla Cİ tescili Bulunan İlk On Şehir

SIRA NO	ŞEHİR ADI	MENŞE ADI	MAHREÇ İŞARETİ	TOPLAM
1	GAZİANTEP	12	87	99
2	KONYA	8	53	61
3	DİYARBAKIR	4	43	47
4	ŞANLIURFA	8	34	42
5	AFYONKARAHİSAR	8	32	40
6	ANKARA	8	29	37
7	İZMİR	17	18	35
8	ERZURUM	6	28	34
9	MALATYA	7	24	31
10	KASTAMONU	5	23	28
	TOPLAM	83	371	454

Kaynak: www.ci.gov.tr adresinden yazarlar tarafından derlenmiştir (14.10.2022).

Türkiye’nin AB’ne 38 tescil başvurusu bulunmaktadır. Bu başvuruların şimdilik 8 tanesi tescil almıştır. Diğer 30 başvurunun işlemleri ise devam etmektedir. Tablodan da görülebileceği üzere bir ürünün değerlendirilmesi yaklaşık olarak 3 veya 4 yılı bulabilmektedir. (Çizelge.5)

Çizelge 5. Türkiye’nin AB’nde Cİ Tescil Almış Ürünleri

Başvuru Tarihi	Ürün Adı	Tescil Türü	Tescil Tarihi
10.07.2009	Antep Baklavası/Gaziantep Baklavası	PGI(Mahreç)	21.12.2013
11.06.2013	Aydın İnciri	PDO(Menşe)	07.02.2016
13.05.2014	Malatya Kayısısı	PDO(Menşe)	07.07.2017
08.09.2015	Aydın Kestanesi	PDO(Menşe)	24.09.2020
09.01.2017	Taşköprü Sarımsağı	PDO(Menşe)	16.04.2021
13.11.2017	Milas Zeytinyağı	PDO(Menşe)	23.12.2020
01.02.2018	Bayramiç Beyazı	PDO(Menşe)	16.04.2021
26.04.2018	Giresun Tombul Fındığı	PDO(Menşe)	26.04.2022

Kaynak: www.tmdn.org adresinden derlenmiştir (14.10.2022).

Türkiye’de ayrıca yurtdışı olarak tescillenmiş ürünler de bulunmaktadır ve bu ürünler bölgelere ait tescil sayılarında yer almamaktadır. Yabancı ülkelere yapılan başvuru ve tesciller Çizelge 6’da ürünün adı, başvuruda bulunan ülke, başvuru türü, tescil tarihi belirtilerek öncelikli tescil tarihlerine göre sıralanmıştır. Tabloda görüleceği gibi bir ürün için ise tescil çalışmaları hala devam etmektedir.

Çizelge 6. Türkiye Yabancı Ülke Cİ Tescil Durumu

Cİ ADI	ÜLKE	BAŞVURU TİPİ	TESCİL TARİHİ
Hellim / Halloumi	K.K.T.C.	Menşe Adı	24.05.2010
Scotch Whisky (İskoç Viskisi)	Birleşik Krallık	Menşe Adı	01.01.2011
Prosciutto Di Parma (Parma Ham / Parma Jambonu)	İtalya	Menşe Adı	19.02.2013
Champagne	Fransa	Menşe Adı	30.03.2017
Parmigiano Reggiano (Parmesan Peyniri)	İtalya	Menşe Adı	20.11.2017
Grana Padano	İtalya	Menşe Adı	28.03.2018
Zivania / Zivaniya	K.K.T.C.	Menşe Adı	27.02.2020
Cognac	Fransa	Menşe Adı	26.03.2021
Douro	Portekiz	Menşe Adı	31.01.2022
Kore Beyaz Ginsengi	-	-	Tescilli
Kore Kırmızı Ginsengi	-	-	Tescilli
Pisco	-	-	Tescilli
Gorgonzola	İtalya	Menşe Adı	24.12.2015(Başvuru)

Kaynak: <https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani-yazar-tarafindan-derlenmistir> (Erişim: 14.10.2022).

4. SONUÇ

Cİ sistemi karakteristik özellikleri ile benzerlerinden ayrılan ürünleri tescil ile koruma altına aldığı gibi tüketiciler tarafından doğal, lezzetli ve kaliteli olarak değerlendirilmeleri sebebiyle güven de vermektedir. Ulusal ve uluslararası pazarlara ulaşan bu güven, ürün ile birlikte destinasyonun tanınmasına katkı sunmakta, yöreye ilgi artmakta ve turizmin bölgede gelişmesi ile katma değer yaratılmaktadır. Böylece ürün ve geleneksel üretim yöntemleri korunurken gelecek kuşaklara aktarılması ile sürdürülebilirliğin sağlanması için Cİ sistemi önemli katkılar da bulunmaktadır.

Çalışmada Türkiye'nin güncel Cİ tescil durumu değerlendirilmiştir. Ankara Ticaret Odasının gerçekleştirdiği çalışmaya bakıldığında ve 2bin 500 üzerinde ürün potansiyeli açısından güncel tescil durumu değerlendirildiğinde Türkiye'nin geçen 27 yıllık süreçte hala belirtilen potansiyelin yarısına bile ulaşamadığı görülmektedir. Ancak yüksek tescil sayısı mı önemlidir yoksa bu sayılarla birlikte denetlenebilir bir Cİ sisteminin işlevsel olması mı gereklidir buna karar verilmeli ve yasal düzenlemelerle bu durum kontrol altında tutulmalıdır. Aksi halde alınan tesciller duvarlarda asılı sadece bir belge olarak kalacaktır.

Uluslararası literatürde bu anlamda önemli olarak değerlendirilen ve başarılı örnek ürünler ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır (Nacak, 2021; Chilla, vd., 2020; UNWTO, 2016) . Ulusal literatüre bakıldığında ise toplumda Cİ farkındalık eksikliği, tescil almış ürünlerin turistik ürün olarak değerlendirilememesi, denetim noksanlıkları ve problemleri, yine tescil almış ürünlerde

standart üretimin sağlanamaması gibi sorun başlıkları ön plana çıkmaktadır (Tanrıkulu, 2007; Taşdan, Albayrak ve Albayrak, 2014; Kamber-Taş ve Taş, 2020). Bu problemleri ortadan kaldırmanın, istenilen katma değeri oluşturmanın yolunun etkin bir Cİ sisteminin oluşturulmasından geçtiği söylenebilir. Ayrıca toplumda Cİ farkındalığını artırıcı kamu spotlarının düzenlenmesi ile bağımsız ve şeffaf bir denetim mekanizmasının yasal düzenlemelerle desteklenmesi gerektiği de önerilebilir. Ayrıca akademik olarak gelecekte yerel halkın farkındalığını belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabileceği gibi tescil alan ürünlerin il bazlı değerlendirilmesi ya da karşılaştırılması şeklinde uygulamalar da gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Chilla, T., Fink, B., Balling, R., Reitmeier, S., & Schober, K. (2020). "The EU Food Label 'Protected Geographical Indication': Economic Implications and Their Spatial Dimension". *Sustainability*, 12(14), 5503. <https://doi.org/10.3390/su12145503>.

Çağatay, S. (2021). "Coğrafi İşaretlerin Kırsal Kalkınma Etkisi", PPT Sunum. *Coğrafi İşaretler ve İktisadi Katkı Potansiyeli*, 3 Aralık, Ostim Teknik Üniversitesi, Ankara. <https://www.youtube.com/watch?v=ChkERm0GoNg>, (Erişim Tarihi: 03.12.2021).

Denk, E. ve Sanalan-Bilici, N. Erzurum İlinin Coğrafi İşaret (Cİ) Almış Ürünlerinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 5(1), 102-122, 2021.

Denk, E. Türkiye'de Gastronomi Turizmi Açısından Coğrafi İşaretli Ürünler. *İpek Yolu Turizm Araştırmaları Dergisi-Journal of Silk Road Tourism Research*, Cilt:1, Sayı:1, 51-61, 2021. <http://bilimseldergiler.atauni.edu.tr/system/jsrt/about> (Erişim: 26.09.2022).

Kamber-Taş, S. Ve Taş, S. İşletme Yöneticilerinin Coğrafi İşaret Tesciline Yönelik Bakış Açıları: Gümüşhane İli Örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 985-994, 2020.

Kezer Ş.T. AB ve Türkiye'de coğrafi işaretler, *Uzman Gözüyle*, Aylık Avrupa Birliği Bülteni, Haziran, 1(4), 9-14, 2013.

Nacak, P. İzmir'in Coğrafi İşaret Yolculuğu, PPT Sunum. *Anatolia Coğrafi İşaretler Zirvesi*, 29 Kasım 2021, İzmir. https://www.youtube.com/watch?v=asDIPFsVEaY&list=RDCMUC1qGGh33_o-Rdr92J5EBG7w, (Erişim Tarihi: 29.11.2021).

Sınai Mülkiyet Kanunu (SMK), (2016). 22/12/2016 tarihli, 6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6769.pdf> (Erişim: 26.09.2022).

Tanrıkulu, M. Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin Tespiti ve Tescil Edilmesinin Önemi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 173-184, 2007.

Taşdan, K., Albayrak, M. ve Albayrak, K. Coğrafi İşaret Tescilli Geleneksel Ürünlerde İzlenebilirlik: Ankara İli Örneği. *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 3, 1292-1300, 2014.

Tekelioğlu, Y. Coğrafi işaretler ve Türkiye uygulamaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:8, Sayı:15, 47-75, 2019.

UNWTO, (2016). *Second Global Report on Gastronomy Tourism*. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418701> (Erişim: 23.09.2022).

Üzümcü, T. P., Alyakut, Ö., & Akpulat, N. A. Coğrafi işaretleme kapsamında Kocaeli gastronomik ürünlerinin değerlendirilmesi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19(28), 132-140, 2017.

Ankara Ticaret Odası, Türkiye'nin Lezzet Haritası, Erişim: 26.09.2022, <https://www.turizmaktuel.com/haber/turkiye-8217-nin-lezzet-haritasi-cikarildi-8230>

<https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/co%C4%9Fraf-i-%C5%9Faret-nedir> (Erişim: 26.09.2022).

<https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani> (Erişim: 25.09.2022).

www.tmdn.org (Erişim: 25.09.2022).

www.ci.gov.tr (Erişim: 25.09.2022).

<https://www.ci.gov.tr/Statistics/Type> (Erişim: 25.09.2022).

<https://www.ci.gov.tr/Statistics/ProductGroup> (Erişim: 25.09.2022).

<https://www.ci.gov.tr/Statistics/RegistrationAndApplication> (Erişim: 25.09.2022).

KÜRESEL KAMUSAL MAL OLARAK GÖÇ

Canerhan ATAKİŞİ

İğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens.,-0000-0002-1228-3998

Dr. Öğr. Üyesi Özlem SÖKMEN GÜRÇAM

İğdır Üniversitesi, İİBF, 0000-0002-2372-7355

ÖZET

Kamusal mallar, tüketimde rekabeti olmayan, kullanımında kimsenin dışlanamadığı ve bölünemeyen mallar olup bu mallardan hiç kimse mahrum bırakılmamaktadır. Kamusal mallar incelendiğinde sadece ulusal kamusal mallar konusu olarak ele alınırken küreselleşmenin de etkisiyle birlikte kamusal mallar konusu artık daha kapsamlı bir açıdan incelenmektedir. Çünkü küreselleşme ile birlikte var olan sorunlar ya da oluşabilecek bazı sorunlar, ülke ve bölge sınırı olmaması nedeniyle tüm dünyayı etkilemektedir. Küresel anlamda kamusal mallar konusunda oluşabilecek herhangi bir sorun artık ulusal bazda değil uluslararası ya da küresel baz da dünyayı etkileyecektir. Bu durumda kamusal mal konusu, artık küresel kamusal mal konusu olarak görülecektir. Küresel kamusal mallar bütün bireyler tarafından elde edilebilen tüketiminde hiçbir rekabetin ve kısıtlamanın olmadığı herkesin yararlanabildiği ve küresel olarak fayda sağlayan malların toplamı olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme kavramıyla beraber dünyada yaşayan bütün insanlar dünya vatandaşı olarak düşünüldüğünde, gelecek nesilleri de ilgilendiren negatif dışsallıkların önlenmesine ve pozitif dışsallıkların artırılmasına yönelik yapılan çalışmaların tamamı küresel kamusal mallar olarak değerlendirilmektedir. Dünya geneline bakıldığında kişilerin veya kurumların aldığı bir kararı uygularken kendilerinin yarar gördüğü, diğer kişilerin ise zarar gördüğü eylemlerle karşılaşılması oldukça mümkündür. Bu durum negatif dışsallık olarak değerlendirilir. Bu negatif dışsallığın bir sonucu da göçtür. Göç aslında insanlık tarihi kadar eski bir kavram olmaktadır. İnsanlar bazen afetler, sürgünler ve savaşlar gibi zorunlu hallerde, bazen de iyi bir gelecek ve iyi bir yaşam koşulları umuduyla bir yerden başka bir yere gönüllü olarak göç ederler. Türkiye'nin coğrafi konum itibarıyla komşu ülkelere veya başka ülkelere göç ederek Türkiye'ye gelen insanları görmek mümkün olduğu gibi Türkiye'den de komşu ülkelere ya da başka ülkelere giden vatandaşlar da görmek mümkündür. Bu her iki durum da göçün parçasıdır. Göç; sağladığı faydaya ya da sebep olduğu zarara göre pozitif ya da negatif dışsallık oluşturmaktadır. Göç eden kişiler yani göçmenler; eğer diğer kişi ve kurumlara fayda sağlıyorsa bu durumda pozitif dışsallık sağlarlar. Ancak göç ettikleri ülkeye ekonomik katkı sağlamayan, kaynak tüketen ve geldikleri ülkenin huzur ve refahını bozan göçmenler ise negatif dışsallık yaymaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak küreselleşme, küreselleşme süreci ve küresel kamusal mal kavramı kısaca anlatılarak küresel kamusal mal olarak kabul edilen göç, küresel kamusal mal türleri ve oluşturdukları dışsallık türleri itibarıyla açıklanmaktadır.

Anahtar Kelime: Küreselleşme, Küresel Kamusal Mal, Göç

MIGRATION AS A GLOBAL PUBLIC GOOD

ABSTRACT

Public goods are goods that are non-competitive in consumption, in which no one can be excluded and indivisible, and no one is deprived of public goods. When public goods are examined, they are only considered as the subject of national public goods, but with the effect of globalization, the subject of public goods is now examined from a more comprehensive

perspective. Because the problems that exist or some problems that may occur with globalization affect the whole world due to the absence of country and regional borders. Any problem that may arise in global public goods will no longer affect the world on a national basis, but on an international or global basis. In this case, the issue of public goods will now be seen as a global public good issue. Global public goods are defined as the sum of goods that are available to all individuals, without any competition or restriction in their consumption, and which are available to all and benefit globally. When all people living in the world are considered as citizens of the world, together with the concept of globalization, all the efforts to prevent negative externalities and increase positive externalities that also concern future generations are considered as global public goods. When we look at the world in general, it is quite possible to encounter actions in which people or institutions benefit and other people are harmed while implementing a decision. This is considered a negative externality. One consequence of this negative externality is migration. Migration is actually a concept as old as human history. Sometimes people migrate voluntarily from one place to another in compulsory situations such as disasters, exiles and wars, and sometimes in the hope of a good future and good living conditions. Due to Turkey's geographical location, it is possible to see people coming to Turkey by emigrating from neighboring countries or other countries, as well as citizens going to neighboring countries or other countries from Turkey. Both of these situations are part of migration. Migration; It creates a positive or negative externality according to the benefit it provides or the harm it causes. Immigrants, that is, immigrants; If they benefit other people and institutions, then they provide positive externality. However, immigrants who do not contribute economically to the country they migrate to, consume resources and disrupt the peace and welfare of the country they come from, spread negative externalities.

In this study, firstly, globalization, the process of globalization and the concept of global public goods will be explained briefly, and migration, which is accepted as a global public good, will be explained in terms of the types of global public goods and the types of externalities they create.

Key Words: Globalization, Global Public Good, Migration

1. KÜRESELLEŞME VE KÜRESEL KAMUSAL MALLAR

Globalleşme, yerelleşme ve yenedünya düzeni gibi birçok kavram küreselleşme kavramının yerine kullanılmaktadır (Sönmez, 2002: 1). Küreselleşme kavramı, siyasette, ekonomide, kültürde, sosyal politikalar gibi birçok alanda kullanılan bir kavramdır. Bu kavram gelecek ve geçmişin kapılarını açan anahtar bir kavram olarak görülmüştür. Ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve daha birçok alanda sınırların kalktığı ve mesafenin öneminin kalmadığı ve dünyanın bütünleşmesi olarak tanımlanır ve bu sayede ülkelerin birbirlerine karşı bağımlılığının artmasıdır (Bozkurt, 2000: 17).

Teknolojik ilerlemeler sayesinde bilgiye anlık olarak kolaylıkla ulaşılması, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmelerden çabucak haberdar olunması eski usullerle bilgiye ulaşma şeklini değiştirmiş olup insanlara zaman ve emek kazandırmıştır. Küreselleşmenin oluşturduğu bu yeni tarz insanların birbirleriyle bağlantılar kurmasını sağlayarak günümüzde sosyal ilişkilerin gelişmesine olumlu anlamda katkı sağlayarak kültürel etkileşimleri hızlandırmıştır (Cafıoğlu ve Somuncuoğlu, 1999: 147).

Küreselleşme kavramının beraberinde getirdiği bu olumlu özelliklerle beraber evrensel düzeyde olumsuz etkileri üzerinde fikir birliği sağlanamamıştır (Çetin, 2011: 196). Dünyanın küçülerek pazarların bütünleşmesi, yaşam standartlarını yükselmesi, sürdürülebilir ekonomik kalkınmaların meydana gelmesi, bilginin hızla yayılarak teknolojinin hızla yayılması küreselleşme sonucunda oluşan durumlardır (Arslan, 2009: 295). Dünya genelinde mal ve

hizmetler giderek artış göstermiş; ticaret, yatırım, seyahat, göç, iletişim gibi birçok faaliyet sınırları aşarak ulusal olmaktan çıkıp uluslararası bir boyut kazanmıştır. Dünya üzerinde herhangi bir yerde meydana gelen bir gelişme artık her taraftan duyulur olmuştur (Kaul, Conceiçao, Goulven, Mendoza, 2003: 2).

Toplumsal yaşamın bir sonucu olarak insan ihtiyaçlarının bir kısmı fiyatlandıramadığı için ve bireylere ayrı ayrı tahsis edilemediğinden veya karlı olmaması gibi sebeplerden dolayı piyasa içerisinde özel sektör tarafından üretilemez. Bazı toplumsal ihtiyaçların özel sektör tarafından üretilmemesi toplum içinde bir eksiklik meydana getireceğinden dolayı bu eksiklik devlet tarafından giderilerek üretilmesi gereken mal ve hizmet devlet tarafından sunulur. Devletin sunduğu bu mal ve hizmetlere kamusal mal veya hizmetler denir (Yücel, 2005: 73).

Kamu malları tanımlanırken diğer mallardan ayrılan özelliklerine bakılarak tanımlanır. Bu tanımlamada karşımıza iki özellik çıkmaktadır. Bunlardan biri kullanımdan mahrum edilememe veya dışlanamama diğeri ise bu mallar tüketilirken rekabetin olmamasıdır. Ülke içerisinde bu mal ve hizmetlerden herkes aynı anda faydalanır, hiç kimse bu mal ve hizmetlerin faydasından mahrum bırakılamayacağı gibi ayrıca bir maliyet ödemesine gerek yoktur. Bu mallar rakipsiz veya sosyal mallar ve kolektif mallar olarak da tanımlanır. Bu iki özellik; dışlanamama ve rekabet edilememe özelliği literatüre Samuelson tarafından kazandırılmış olup tüm kamusal malların ortak noktası olarak kabul edilmektedir (Holcombe, 1997: 2-4).

Kamusal mal kavramının temeli ise felsefi devlet anlayışına dayanır. Devletin gelişmesi ve genişlemesi neticesinde kamusal mal kavramı ile ilgili çalışmalar 18. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu kavramdan ilk olarak 1739 yılında David Hume tarafından yayınlanan "Treatise of Human Nature" (İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme) başlıklı eserde bahsedilmiştir. Daha sonra Adam Smith' de aynı sorular üzerinde çalışmıştır (Kaul, Grunberg ve Stern, 1999: 3). Samuelson; 1954 yılında kamusal mal olarak "bir tüketici için üretildiğinde diğer tüketicilerin de ilave bir maliyete katlanmaksızın kullandığı mallar" tanımını yapmış ve bu tanım ekonomistlerce de kabul görmüştür. Bu tanımdan hareketle üretilen bu kamusal malların bölünemez nitelikte olması yani birlikte tüketilmesinden yola çıkılarak devletin ürettiği ve aynı zamanda tüm halk tarafından yararlandığı mallara "savunma hizmeti" örnek olarak gösterilebilir (Helcombe, 1997: 2-4).

Samuelson kamu mallarını tanımlarken iki özellik üzerinde durmuştur bunlar; rekabetin olmaması ve tüketiminden mahrum bırakılmamadır. Bir kamu malı üretilirken bireylerin kullanımına sunulması durumunda, bu malın tüketiminin engellenememesi yani dışlanamaz oluşu aynı zamanda bireylerin kamu malına yönelik bedavacı davranışlarına da sebep olmaktadır (Stigliz, 1994: 150). Küresel kamusal malda iki özellik belirgindir; bunlardan ilki, bu malların faydası herkes içindir kimse mahrum bırakılamaz diğeri ise bu malların tüketiminde rekabetin olmamasıdır (Deneulin and Townsend, 2007: 20). Kamusal malların tüketiminde rekabetin olmamasıyla beraber bölünemez olmasının dışında bir diğer özelliği ise bu malların devlet tarafından üretilmesidir (Holcombe, 1997: 3-4). Bu malların tüketiminden elde edilen fayda o toplumda yaşayan tüm bireylere yayılır ve bir bireyin bu mallardan kullanmasıyla küresel kamusal mallar eksilmez ve tüketimde rekabet söz konusu değildir. Devletin sunduğu bu malların kamusal mal olarak sayılabilmesi için bazı özellikler gerekir. Bunlar; toplumun müşterek ihtiyaçlarını karşılamalı ve devlet bu mal hizmetlerle ortak faydaya hizmet etmelidir (Akdoğan, 2002: 37).

Devletin varlık nedeni küreselleşmenin de etkisiyle daha geniş kitlelere yayılan küresel kamusal malların sunumudur. Yerel düzeyde toplumun genelini ilgilendiren bazı ihtiyaçlar devlet tarafından sunulurken bugünkü gereksinimler doğrultusunda tüm dünyayı ilgilendiren ihtiyaçlar

olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm insanlığı aynı düzeyde etkileyen sosyal, ekonomik ve doğal birtakım olumsuzluklar yeni kavram olarak küresel kamusal malların doğmasını sağlamıştır.

Ulusal kamusal mallar ise günümüzde küreselleşme ile beraber küresel bir nitelik kazanmış olup bireysel ve milli refahı ön planda tutmaya başlamıştır. Dünyada herkes tarafından yıkıcı etkisi olan ve çözümlenmesi gereken; internet tabanlı suçlar, bankacılık krizleri, dolandırıcılık, seyahat, ticaret ve sağlıkla ilgili risklerin artması ve uyuşturucu madde kullanımının meydana getirdiği zararların yaygınlaşması sonucunda küresel kötüler meydana gelmiştir (Kaul, Grunberg ve Stern, 1999: 9). Küresel kamusal mallar dünya üzerinde yaşayan bütün insanlar ile gelecek kuşaklar tarafından elde edilen ve tüketilirken kimsenin rekabet etmediği gibi kısıtlamalarında bulunmadığı mallardır. Bu mallardan üretilen fayda ortaktır ve bu faydanın dünya üzerindeki herhangi bir yere ulaşması kolaydır (Ortaç, 2004:15)

Küresel kamusal malların konusu, küresel dünyanın en önemli aktörleri olan uluslararası kuruluş ve örgütlerin gündeminde önemli bir yer tutmakta ve bu kuruluş ve örgütler, küresel kamusal mallar üzerine incelemeler ve araştırmalar yapmaktadırlar. Bu araştırmalar sonucunda dünyanın gelecek zamanlarda küresel kamusal malların etrafında şekilleneceğini savunmaktadırlar. Bu uluslararası kuruluşlardan biri ise Avrupa Birliği (AB)'dir. AB, küresel kamusal mallar düşüncesinin ortak iyiler için (fayda açısından) oldukça önemli bir katkı olduğunu savunmaktadır (Akdemir ve Şahin, 2006: 3-4).

Küresel kamusal mallar sadece bir veya birden çok ülke, bölge ve hatta dünya genelinde dışsal fayda ve maliyetleri (zarar) ile değil, aynı zamanda bugünkü ve gelecek nesillerin dışsal fayda ve maliyetleri (zarar) ile de ilgilidir. Ayrıca Küresel kamusal mallar, gelecek nesiller arası dışsallıkları da bünyesinde barındırmaktadır (Başaran, 2007: 89-90). Ulusal sorunların uluslararası etkilerinin görülmesi ile beraber küreselleşmenin siyasal boyutu oldukça önem kazanmıştır. Uluslar üstü ve uluslararası kuruluşlar, küresel ölçekte tüm insanları ilgilendiren sorunların çözümüne yönelik olarak küresel malların sunumunda, ulus devletlerle beraber yetkilerini paylaşarak ya da ulus devletlerin faaliyetlerinde düzenleyici, yönlendirici ve bazen de kısıtlayıcı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası bu niteliklerdeki kuruluşlardan olup devletlerin faaliyet alanlarını yeniden düzenlemektedirler (Mutlu, 2006: 55).

Küresel kamusal malların kamusal özellikleri; tüm insanlara ayırım yapılmaksızın bütün olarak ulaşmasıdır, bu mallar bölünemez ve birlikte tüketim özelliklerine sahiptir, bu mallar kamusal olmasından dolayı tüm dünyaya fayda sağlayan ve bundan kimsenin mahrum bırakılmadığı mallardır. Bu malların ulusal boyutta finansmanını devlet veya benzeri kuruluşlar sağlamaktadır (Akyol ve Ulutürk, 2007: 68). Dünya Bankasına göre küresel kamusal kötü olarak kabul edilen yoksulluk ve bu yoksulluğun azaltılması ve kalkınmanın etkin olarak sunulması için birden çok ülkenin işbirliği yaparak ortak hareket etmesi gerekmektedir. Bu hareket; sınırları aşarak dışsallıklara sahip kaynaklar, hizmetler, kurallar ve politik sistemlerin tamamı olarak kabul edilmektedir. Bu malların faydası; dünyanın tüm ülkelerini, bütün insanlığı ve gelecek nesilleri etkilediği için evrensel bir özellik taşımaktadır (Tekin ve Vural, 2004: 324).

2. GÖÇ

Devletlerarası ilişkileri geniş çaplı insan hareketleri ile etkileyen göç kavramı insanlık boyunca savaş, doğal afet ve sürgün gibi nedenlerle zorunlu olsa da bazen de isteğe bağlı olarak bir gelecek ve iyi bir yaşam umuduyla gerçekleştirilen kitlesel hareketlerdir. Günümüzde göçün temeline bakıldığında insan ve devlet ile doğrudan ilişkili bir kavram olan göç, beraberinde güvenlik endişelerini de getirmektedir. Zorunlu olan kontrolsüz bir şekilde gerçekleşen göç, uluslararası bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Göçün tanımına bakıldığında “anamlı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar süre içinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeler” olarak ifade edilir (Erder,1986: 9). Göç kavramı insanlık tarihi ile başlayan ve hala devam eden ve beraberinde taşınan maddi ve manevi değerlerle, farklı kültürlerden grupların ve bireylerin karşılıklı olarak etkileşimleri sonucunda değişimler oluşturmaktadır (Güvenç, 1992: 122). Yazının bulunması, tekerleğin icadı ve salgın hastalıkların tedavisine kadar birçok şey aslında göçler sayesinde dünya yayılmıştır. Göçün zorunlu ve gönüllü olmak üzere iki tane nedeni, çalışma ve sığınma gibi iki tane amacı, hedefe ulaşmak için kullanılan yöntem bakımından da yasal ve yasa dışı gibi farklı kriterleri bulunmaktadır. Tarih, coğrafya, psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi ve uluslararası ilişkiler gibi disiplinlerin göç konusu ile ilgili farklı bakış açıları bulunmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 249).

Doğal afetler, savaşlar, sürgünler gibi birçok nedenden dolayı insanların yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda bırakılmaları zorunlu göçtür. Eğer bireyler kendileri karar vererek daha iyi şartlarda yaşamak umudu ile göç etmeye karar vermişlerse bu da gönüllü göçtür. İnsanlar yaşadıkları ülkede iş bulamıyor veya çalıştıkları işten herhangi bir nedenden dolayı ayrılmak istiyorlarsa ve bu nedenden dolayı göç ediyorlarsa bu da işçi göçü olarak tanımlanır. İşçi göçünün temelinde sosyal ve ekonomik tatsızlık ve fırsat eşitsizliği gibi nedenler yer almaktadır. Mesela ikinci dünya savaşından sonra özellikle 1960 yıllarda Türkiye’den Avrupa ülkelerine yapılan göçler iş gücü göçü olarak değerlendirilmektedir. Eğer göç eden iş göçü nitelikli ise beyin göçü olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2014: 1685).

Kendi ülkesinden ayrılan göçmen yolu üzerinde bulunan ülkelerden geçerken gitmeyi tasarladığı ülke girişinde bulunduğu süre içerisinde bulunduğu ülkenin yasalarına uygun hareket edip etmemesine göre yasal veya yasa dışı olarak tanımlanabilmektedir. Özellikle son zamanlarda adı sıkça duyulan bir diğer kavram ise düzensiz göçmen kavramıdır. Düzensiz göçmenlerde göç eden kitlenin göçü ne zaman ve hangi yönde yapacağı kestirilememektedir. Düzensiz göç kavramlarından bir diğeri ise transit göç kavramıdır. Transit göç, asıl ulaşmak istenen ülkeye giderken yol üzerindeki başka ülkelerde geçici olarak kalınmasıdır (Yılmaz, 2014: 1685).

3. KÜRESEL KAMUSAL MAL OLARAK GÖÇ

Devletlerarası ilişkilerin gelişmesi, yerel değerlerin evrensel boyutlara taşınması, teknolojik yeniliklerin çok çabuk yayılması, ulus devletlerinin etki alanlarının daralması, mali ve iktisadi politikaların müdahaleci yaklaşımlarından uzaklaşarak uluslararası sermaye akımlarının hızlanarak çok uluslu şirketlerin güç kazanması ve ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerine olan bağımlılıklarının artması küreselleşmenin bir sonucudur (Aktel, 2003: 11).

Ekonomik, sosyal, politik, kültürel, mali ve teknoloji gibi birçok alanda etkisini gösteren küreselleşme süreci olumsuz ya da olumlu olanı yerel sınırların da ötesine taşıyarak uluslararası bir durum haline gelmiştir. Bundan dolayı küreselleşme temel insan hakları ve demokrasi ile teknolojik faydaları ile insanlığın faydasına olan yararlı gelişmeleri evrenselleştirirken, diğer taraftan da finansal krizler ve ekolojik dengenin bozulması gibi tüm insanlığı etkileyen olumsuzluklara da neden olmaktadır (Şahin, 2019: 355).

Küreselleşme ile beraber göç olgusu değerlendirildiğinde dünyanın tamamını etkileyen sonuçlarının olması küresel ve kamusal bir mal veya kötü olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesine götürür. Buradaki asıl sorun göçün negatif dışsallık mı yoksa pozitif dışsallık mı oluşturduğudur. Aslında göç, her iki durumu da meydana getirmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan göçler incelendiğinde medeniyetin gelişmesine katkı sunduğu görülmektedir. Bir dönem avcı ve toplayıcı bir topluluk kitlesinin büyük çapta göçler sonucunda Hindistan, Mısır ve Mezopotamya gibi birçok büyük medeniyetler kurarak ilk yerleşim yerlerini oluşturmuş ve

tarım toplumuna geçişin temelleri atılmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte ekonomik anlamda hızlı büyümeler sağlanmış olup Avrupa ülkelerine işçi göçleri olmuştur. Buraya göç eden işçiler kendi ülkelerinde iş bulamayan ama geldikleri ülkede iş sahibi olarak ekonomiye katkı sağlayan birer fert olmuşlardır. Günümüzde bilgi toplumu modeli içerisinde yoğunlaşan beyin göçü olgusu da kendi ülkelerinde başarı şansı elde edemeyen iyi eğitilmiş kalifiye işgücüne bu şekilde şans tanınmış olmaktadır. Tüm bu saydıklarımız göçe bağlı pozitif dışsallıklar olarak değerlendirilebilir ve bu özellikler ile göç küresel kamusal bir mal olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2019: 365).

Göçün olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Politik çatışmalar ve savaşlar bir yandan küresel çapta sığınmacı sorunun meydana getirirken, diğer taraftan aile bütünlüğü ortadan kalkmaktadır. Sığınmacıları kabul etmek zorunda kalan ülkelerin haliyle kamu harcamaları da artacak bu da bütçe dengesini olumsuz anlamda etkileyecektir. Kırdan kente göç hareketlerinin devletlerin mali dengeleri açısından oldukça önemli bir etkisi bulunmaktadır. Her geçen gün giderek kalabalıklaşan kentler, yerel yönetimlerin bütçesini zorlamaktadır. Kırsaldan kente göçün bir diğer boyutu da sosyal ve çevresel dengelerin bozulabilecek durumda olmasıdır. Göçlerin kültürel çatışmalardan meydana gelen politik gruplaşmaları da gün yüzüne çıkarmaktadır. Yabancılara karşı hoşgörülü olmayan toplumlarda göç, göçmen karşıtı, ırkçı milliyetçi siyasi görüşe mensup olan partilerin yükseliş gösterdiği görülür. Bunun sonucunda da demokrasi dışı siyasi eğilimler güçlenmektedir. Göçlerle birlikte az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için yetişmiş insan kaybı sorunu yaşanmaktadır. Kalifiye eğitilmiş işgücünün ülkeden ayrılması üretken işgücü konusunda zaten sorun yaşanan ülkelerin daha çok sorun yaşamasına neden olmaktadır. Bu yüzden ülkelerin eğitim durumu giderek kötüleşmekte ve söz konusu ülkelerin bilim insanı ve araştırmacı yetiştirme çabaları boşa gitmektedir (Şahin, 2019: 355). Bu durum ise negatif dışsallık meydana getirmektedir. Bundan dolayı göçün sebebiyet verdiği bu olumsuzluklar, göçü bir küresel kamusal kötü olarak tanımlamaktadır

4. SONUÇ

Küresel kamusal mal; faydası bütün ülkeye, bölgeye ve hatta bütün nesillere yayılan üretiminde hiçbir gruba ya da zümreye ayrımcılık yapılmayan, tüketiminde ise rekabet ve dışlamanın olmadığı mal olarak kabul edilmektedir. Küresel kamusal mallar oluşturdukları dışsallıklara göre küresel kamusal mallar (küresel kamusal iyiler) ya da küresel kamusal kötüler olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Eğer kamusal mallar tüm ülkeye, bölgeye hatta tüm nesillere pozitif (olumlu) dışsallık sağlıyorsa bu durumda bu kamusal mal küresel kamusal mal olarak kabul edilmekte (küresel kamusal iyi) olarak kabul edilmektedir. Ancak kamusal mallar tüm ülkeye, bölgeye hatta tüm nesillere negatif (olumsuz) dışsallık yayıyorsa bu durumda kamusal mal küresel kamusal kötü olarak kabul edilmektedir. “Göç” kavramı ise küresel boyutta bir kamusal mal olarak görülmekte ve oluşturduğu sonuçlar itibarıyla hem küresel kamusal mal (küresel kamusal fayda) hem de küresel kamusal kötü olarak iki farklı durum ortaya çıkarmaktadır. Ancak göçe ilişkin algının olumsuzluğu ve çağrıştırdığı şeylerin ise negatif niteliği kamusal kötü tarafını daha çok öne çıkarmaktadır. Toplumsal hafızaya baktığımızda göç kavramı genellikle kötü anıları çağrıştıır çünkü insanların bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalmaları, sevdiklerinden uzak kalmaları ve gittikleri yeni yere alışmaya çalışması gibi durumlardan dolayı. Genel olarak baktığımız zaman göç kavramı meydana getirdiği dışsallıkların niteliğine göre bazen küresel kamusal bir mal bazen de küresel kamusal bir kötü olarak mümkündür. Fakat toplumda meydana getirdiği olumsuz etkiler, küresel kamusal kötü olma özelliğinin kısmen de olsa küresel kamusal mal olma özelliğine göre biraz daha öne çıktığını söylemek mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, A.; Sahin, M. (2006). Küresel Kamusal Malların Üretim ve Yönetim Dinamikleri Bağlamında Sınıflandırılması, *Maliye Dergisi*, sayı: 150, ss: 1-24.
- Akdoğan, A. (2002), *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Aktel, M. (2003). Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Akyol, S.; Ulutürk, S. (2007), “Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası”, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13:7, 62-85.
- Arslan, S. (2009). “Küreselleşmenin Ulus Devletlere Etkisi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 25, ss: 289-296.
- Başaran, F. (2007), “Küresel Bir Kamu Malı Olarak Çevrenin Artan Önemi ve Sayıstay Denetimi”, *Sayıstay Dergisi*, sayı: 65, ss: 89-91.
- Bozkurt, V. (2000). Küreselleşme. Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar. Küreselleşmenin İnsani Yüzü. Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, İstanbul.
- Cafoğlu, Z. (1999). Eğitimde Yeni Değerlere Doğru. Sayfa:147-157).
- Çetin, S. (2011). “Küreselleşen Dünyada Kamu Sektöründe Stratejik Yönetimin Geleceği”. Ahmet Kesik, Hasan Canpolat, (Ed.). *Küreselleşme ve Kamu Yönetiminde Dönüşüm* (ss. 195-210). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Deneulin, S.; Townsend, N. (2007). Public Goods, Global Public Goods and The Common Goods, *International Journal of Social Economics*, 34:1/2, 19-36.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve Kültür*, Ankara: Remzi Kitabevi. Sayfa:122-156
- Holcombe, R. G. (1997). A Theory of the Theory of Public Goods, *Review of Austrian Economics*, 10:1, 1-22. Holcombe, R. G. (1997), “A Theory of the Theory of Public Goods” *Review of Austrian Economics*, 10:1, 1-22.
- İçduygu, A. ve Sirkeci İ. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri, 75 *Yılda Köylerden Kentlere*, Oya Baydar (der.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. Sayfa: 249-260.
- Kaul, I., Pedro C., Katell Le G., Ronald U. M. (2003). “WhyDo Global Public Goods Matter Today?”. Inge Kaul, Pedro Conceição, Katell Le Goulven, and Ronald U. Mendoza, (Ed.). *Providing Global Public Goods: Managing Globalization*. New York: Oxford University Press. Sayfa:1-22
- Kaul, I.; Grunberg, I. and Stern M. A. (1999), “Defining Global Public Goods”, *Global Public Goods: International Cooperation in the 21 st Century*, UNDP, Oxford University Press, Oxford, 2-19.
- Mutlu, A. (2006), “Küresel Kamu Malları Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim Finansman ve Yönetim Sorunları” *Maliye Dergisi*, 150, 53-78.
- Ortaç, R. (2004), *Global Kamu Malları ve Finansmanı*, Gazi Kitabevi, Ankara. Ortiz-opsina E. & M. Roser, 2016, “International Trade” <https://ourworldindata.org/international-trade> sayfa. 15-25
- Pehlivan, O. (2006), *Kamu Maliyesi*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Erder, S. (1986). *Refah Toplumunda “Getto” ve Türkler*, Teknografik Matbaacılık, İstanbul.
- Sönmez, V. (2002). Küreselleşmenin Felsefi Temelleri. Eğitim Araştırmaları Dergisi. Sayı: 6, ss: 1-11.
- Stiglitz, J. E. (1994), *Kamu Kesimi Ekonomisi*, Çeviren: Ömer Faruk Batirel, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Şahin M., (2019). Küresel Kamusal Bir Mal (Veya Kötü) Olarak Göç. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, ss: 353-366
- Tekin, A. ve Vural, İ. Y. (2004). Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 12, ss: 323-337.

- Yücel, A. R. (2005). İdari Sözleşmeler ve İmtiyaz Sözleşmeleri, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, Sayı:439, 440-2005/6, ss: 73 – 77
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri, *Turkish Studies*, Volume 9/2, ss: 1685-1704.

QUIET QUITTING: A CONCEPTUAL INVESTIGATION

Res.Asst.Dr., İbrahim YIKILMAZ ¹,

¹ Kocaeli University, Department of Business Administration,

- ORCID ID: 0000-0002-1051-0886

ABSTRACT

You may have found yourself in the middle of an extensive discussion about “Quiet quitting” or reading the comments about Quiet quitting that went viral in your business and social media. Actually, Quiet quitting is not a new concept, it was introduced by Economist Mark Boldger at the Texas A&M Economics Symposium in 2009. However, Zaid Khan from New York attracted attention to this concept with a Tiktok post, causing this concept to fall like a lightning bolt into the middle of daily life. Contrary to expectations, the concept of Quiet quitting is not related to the employee quitting the job. It is related to the fact that the employee at the workplace focuses on work-related processes within the time interval defined by the employer and is away from work during non-work periods. For better understanding, Quiet quitting can be expressed as the opposite of “Quiet firing”. Quiet firing, on the other hand, in contrast to Quiet quitting, is the process of ensuring that the employee leaves the job voluntarily by giving only the minimum wage and benefits. Therefore, the concept of Quiet quitting is that the employee performs at a basic level and continues to work in a way that will save his/her capacity in the workplace. Although the concept of "quiet quitting" includes "silence", the rise of voices related to the concept in every platform and its potential negative effect on individuals, businesses and economy necessitated a detailed examination of the concept. The abundance of definitions and interpretations of the concept causes the concept to move away from the issues and problems in the workplace environment it refers to. In this context, the concept of Quiet quitting is discussed in detail in this study. A holistic approach has been tried to be followed by considering the extant literature and various sources regarding the development, definition, and possible effects of the concept. It is thought that the current study will be an important guide with the concept-oriented analysis it offers to future studies on the rapidly spreading concept of Quiet quitting. In addition, it is evaluated that the study will play an important role in raising the awareness of the top management about the concept in developing a sustainable management practice, with the determination of how the employees develop a defense mechanism against the increasing expectations in the workplace environment.

Keywords: Quiet Quitting, Quiet Firing, Quiet Hiring

ÖZET

Muhtemelen iş çevrenizde ve sosyal medyada viral olan “Quiet quitting (Sessiz İstifa)” kavramına ilişkin yorumları okurken yada bunun hakkında kapsamlı bir tartışmanın ortasında

kendinizi bulmuş olabilirsiniz. Aslında Quiet quitting (Sessiz İstifa) yeni bir kavram olmayıp, 2009 yılında Economist Mark Boldger tarafından Texas A&M Economics Symposium’da ortaya atılmış bir kavramdır. Ancak New York’lu Zaid Khan’ın bir Tiktok paylaşımı ile bu kavrama dikkatleri çekmesi, gündelik yaşamın ortasına bir yıldırım gibi düşmesine sebebiyet vermiştir. Beklenenin aksine “Sessiz İstifa” kavramı çalışanın işten çıkması ile alakalı değildir. İşyerinde çalışanın işveren tarafından kendisine tanımlanmış saat aralığında iş ile ilgili süreçlere yeterli ölçüde odaklanması ve iş dışı sürelerde ise işten uzaklaşması ile alakalıdır. Daha iyi anlaşılması adına Sessiz İstifa, “Quiet firing (Sessiz İşten Çıkarma)” kavramının tam zıttı olarak ifade edilebilir. Quiet firing (Sessiz İşten Çıkarma) ise sessiz istifanın aksine iş görenin çalışana sadece minimum seviyede maaş ve yan haklar vererek onun kendi isteği ile işten çıkmasını sağlama sürecidir. Dolayısıyla Sessiz İstifa kavramı işgörenin temel düzeyde performans sergileyerek işyeri ortamında kişisel kapasitesinden tasarruf edecek bir şekilde iş hayatına devam etmesidir. “Quiet quitting (Sessiz İstifa)” kavramı “sessizlik”i içermekle birlikte, kavramla ilgili seslerin her platformda yükselmesi ve ekonomi, işletme ve bireyler üzerindeki muhtemel negatif etkileri, kavramın detaylı bir şekilde incelenmesini gerekli kılmıştır. Nitekim kavrama ilişkin tanım ve yorumların bolluğu, aslında işaret ettiği işyeri ortamındaki konu ve sorunlardan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda çalışmada Sessiz İstifa kavramı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kavramın gelişimi, tanımı ve muhtemel etkilere ilişkin birikmiş literatür ve çeşitli kaynaklar gözetilerek bütüncül bir yaklaşım izlenmeye çalışılmıştır. Mevcut çalışmanın hızlı yaygınlaşan Quiet quitting (Sessiz İstifa) kavramına ilişkin daha sonra yürütülecek çalışmalara sunduğu kavram odaklı inceleme ile önemli bir rehber olacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın çalışanların işyeri ortamında artan beklentilere karşı nasıl bir savunma mekanizması geliştirdiğine yönelik tespitleri ile, üst yönetimin sürdürülebilir bir yönetim uygulaması geliştirmelerinde kavrama ilişkin farkındalıklarının arttırılmasında önemli rol üstleneceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Quiet Quitting (Sessiz İstifa), Quiet Firing (Sessiz İşten Çıkarma), Quiet Hiring (Sessiz İşe Alım)

1. INTRODUCTION

Quiet Quitting has come to the fore as a concept that has recently been mentioned on all kinds of platforms and triggers broad social movements and inquiries. When Googletrends, which offers instant search data, is examined (www.trends.google.com), the concept has come to the fore more than ever and has been intensively examined between 25 July and 10 October 2022 around the world. In addition, it is revealed by the data that it attracted attention in 2004 and 2009 at a level of 1% compared to the interest in 2022. Therefore, it is clear that the concept has been mentioned before, even if it had a limited effect for a period (1% compared to today). Some sources claim that Quiet Quitting was first introduced by Mark Boldger at the Texas A&M Economics Symposium (Arnet, 2022; Fresh Headline, 2022; Urban Legal Recruitment, 2022). Hitt (2022), on the other hand, shares that as an economist living in Texas, Mark Boldger is working on a concept that refers to the phenomenon of "Quiet Quitting". It is shared that the first use of the concept was used to explain the “*declining passion for achievement*” within the economic processes in Venezuela, an understanding that represents the "demonization of profit,

entrepreneurship, and productivity". After the concept was introduced in 2009, it has become a viral topic in the last period with the "Tang Ping (lying flat)" movement in China in April 2021 and the TikTok video in 2022. In particular, Gallup Report shared that almost half of the US workforce has a tendency to Quiet Quitting, and it has become a topic of discussion in wider masses (Harter, 2022). The concept of quiet quitting is not actually a situation of quitting a job on the basis of the components of the word, on the contrary, it is a behavior taken as a precaution against the problems caused by quitting the job. Although it has various definitions according to the limited point of view of the subject, it is the employee's protection from burnout and similar processes by performing with the minimum level of productivity required by the job and keeping his/her well-being at a good level by taking care of the work-life balance. In this way, employees perform a kind of defense mechanism against diversified job expectations and increasing workload. For a better understanding of the concept, it is the opposite of the process of waiting for the employee to leave the job voluntarily by offering excessive workload and limited economic rights due to the employer's dissatisfaction with himself/herself, which is defined as Quiet Firing. Therefore, Quiet quitting is a behavior in today's "hustle culture" developed by the employee and Quiet Firing by the employer. These concepts are a situation where both the employee and the employer suffer, the total business performance decreases for everyone, and causes significant economic losses on a global scale. In this context, it is a concept that should be considered in detail.

The popularity of the concept of Quiet Quitting and the fact that the discussion ground is social media has led to different definitions and interpretations. In addition to this, no comprehensive or empirical study on the concept could be found in the investigations made in various academic databases (Web of Science, Scopus, Ulakbim...etc.). This situation necessitates a holistic examination of the concept through existing resources since the concept points to an important issue regarding the psychological and physiological well-being and performance of the employee and is a newly developed concept. In this context, the study aims to conduct conceptual research on the concept of Quiet quitting. A detailed examination of the concept of Quiet quitting has been made through the available resources, and it has been presented collectively. It is thought that the study will be an important guide with the concept-oriented analysis it offers to future studies on the rapidly spreading concept of Quiet quitting. In addition, it is evaluated that the study will play an important role in raising the awareness of the top management, with the silent scream of the employees being heard against the increasing expectations and the determinations about how the employees develop a defense mechanism.

2. THE CONCEPT AND DEVELOPMENT OF QUIET QUITTING

Some sources claim that Quiet Quitting was first introduced by Mark Boldger at the Texas A&M Economics Symposium (Arnet, 2022; Fresh Headline, 2022; Urban Legal Recruitment, 2022;). Hitt (2022), on the other hand, stated that the symposium in question was not actually a form of that scale and that an economist living in Texas, Mark Boldger, was working on a concept that referred to the phenomenon of "quiet quitting" and that it was leaked to the internet by his publisher. Therefore, the concept was expressed by Mark Boldger with or without his knowledge, although it is not as important and official as the symposium, in an environment where some economic discussions were expressed. The reason for mentioning the concept is

that quiet quitting is a issue that develops when socialism and a management style with a social understanding are adopted. In other words, when this type of management practice is chosen, an understanding that "profits, entrepreneurship, and productivity are demonized" is supported, so the issue is an explanation for "decreased passion to achieve and have" within the economic processes in Venezuela. Subsequently, the concept became a viral topic with the "Tang Ping (lying flat)" movement in China in April 2021 and the TikTok video in 2022. It has become even more common with the finding of Gallup Report that almost half of the workforce in the USA tends Quiet quitting (Harter, 2022). Particularly, Tiktoker Zaid Khan's (@zaidleplin) sharing of a video was effective in gaining a viral identity of the concept. Tiktoker @zaidleplin's posts like *"Work is not your life " and your worth is not defined by productive output"* caused significant repercussions on many social platforms. Comprehensive discussions were carried out by large audiences, both in the business environment and on various social platforms. The fact that the concept is open to discussion on a large scale has caused it to be defined from different angles. When the discussions are examined, it is seen that the employees' being in *"dissatisfaction and disengagement"* towards the work, experiencing burnout in the face of intense workload and expectations, and limiting the interference of work to the rest of life in terms of work-life balance. Again, instead of leaving the job, it is handled as preventing the problems that may arise by staying at the job and putting forward performance in a way that meets the requirements of the job with the minimum performance. As a matter of fact, although the concept seems to mean quitting the job, the situation it refers to is that the negative situations created by the job are confined to working hours in a way that cannot interfere with the rest of life while continuing to work instead of quitting the job.

To explain the process of the development and definition of the concept a little more, it is shared that the emphasis on the concept in definitions made on various platforms such as TikTok and Twitter is an expectation of withdrawal from an ambitious and intense work schedule rather than being on the eve of a resignation (Constantz, 2022). As stated earlier, "Tang Ping" or "Lying flat", which came to the fore in 2021 before the "quiet quitting" movement, emerged as an advanced movement against a more hardworking and production-oriented society understanding in China. The environment in which the workers live in China includes a serious cost of living, rising housing prices, and long working hours. The following posts about life experience in this environment offer important clues: Wu Qiang *"Chinese youngsters, or in general the working population, have experienced huge social and political changes in the past nine years, [leading them to realize] that there is neither the possibility for initiating a revolution nor the freedom of expression. Under such a condition, lying down has become the only option,"* and Luo Huazhong *"I haven't been working for two years, I have just been hanging around and I don't see anything wrong with this. Pressure mainly comes from comparisons with your peers and the values of the older generation. These pressures keep popping up...But, we don't have to abide by these (norms). I can live like Diogenes and sleep inside a wooden bucket, enjoying the sunshine. I can live like Heraclitus in a cave, thinking about the "logos." Since this land has never had a school of thought that upholds human subjectivity, I can develop one on my own. Lying down is my movement. Only through lying flat can humans become the measure of all things"*(Li, 2022). In the aforementioned posts, Li (2022) emphasized that the main topic was "hustle culture" and the destructive burden of working "996", that is, 6 days a week work between 9-9 pm in China. Bao (2022) revealed that

this "996" situation in technology companies in China disrupts the work-life balance of employees and causes many negative situations such as "gender inequality" due to working hours.

The situation in China has emerged as the silent scream of individuals against the expectations of the government. It is already seen from statistical data that especially young people (Generation Z) face serious unemployment in China (www.datawrapper.net). As of July 2022, this rate has reached approximately 20%. Despite the increasing competition in the economic problems and the increasing population, the unemployment of individuals now takes away their desire to work in this system and makes their struggle meaningless. In this framework, the new generation, who thinks that they cannot achieve results, is disengaged from life and the business world with the "lie flat" movement. A similar situation is also valid for the other economic power of the world, the USA. Within the scope of the latest data, it is seen that the Z generation feels very unprepared and vulnerable (51%) regarding the future of the USA. This situation is not so optimistic (44-41%) for other generations (X and Y) (www.datawrapper.dwcdn.net). Therefore, it is expected that a similar trend will spread by finding ground in the USA, that is, the Quiet Quitting approach will be adopted. Granger (2022) emphasizes that employees in today's business world focus on two new issues. These topics are the "*balance and avoiding burnout*". In this new framework, it is shared that the employees reconsider their lives and make their evaluations within the framework of these two parameters as much as possible. It is seen the name of this new approach is defined as Quiet quitting. Within the framework of this concept, the main issue is that the employees want to perform their jobs with the required amount of performance, neither too much nor too little.

It seems that the busy work life, increasing workload, hustle culture, and warnings about its possible consequences were put forward before the Chinese "Lie flat" in 2021 and the Quiet Quit in 2022. As a matter of fact, as Harfoush (2019) states in her book "Hustle and Float: Reclaim Your Creativity and Thrive in a World Obsessed with Work", the relationship between the expectations in the business world and the employee have changed significantly. Especially to keep up with the knowledge economy of the culture, the constant to-do list, the expectation of not leaving unread mail, and the changing customer expectations cause the employees to work harder, work faster, and produce more. In this process, continuous creative solutions and product expectations negatively affect mental and physical health. The new work order with two poles puts a significant strain on the employees. The fact that an employee is both productive and creative, and this situation becomes an expected normal, creates a workforce that is stuck and worn out. Again, it is emphasized in the book that within our working culture, the employee experiences conflict between what s/he wants to do and what s/he should do, and employees are stuck in this conflict (Harfoush, 2019). Hybrid and virtual business models, which remove the uncertainty and work-life limit added to all this business understanding and working culture by the pandemic, cause the employee to be more exhausted and to be stuck between the life they want to live and the life they live. At this point, the silent scream of the employees appears as "Quiet quitting".

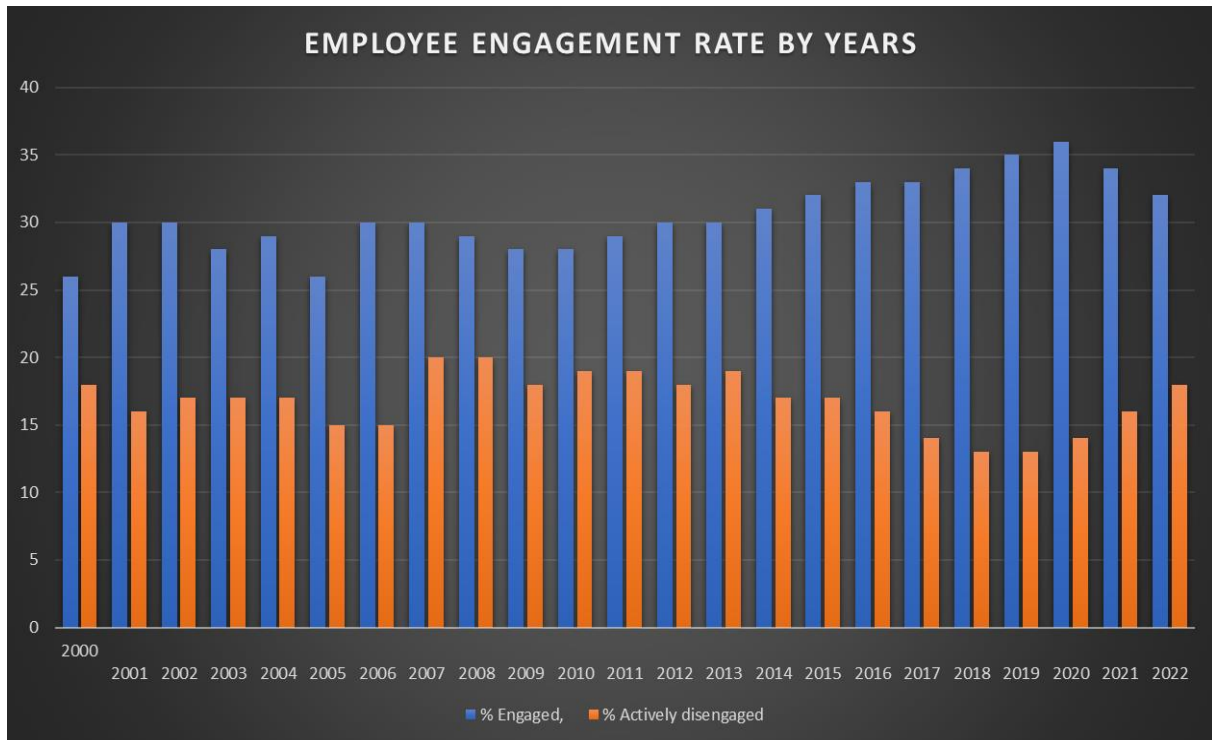
2.1. Is Quiet Quitting A Reflection of A Real Issue?

Quiet Quitting is discussed in various media, and a significant amount of comments are made on this subject. However, there is a significant interest in the concept, some authors state that

the issue does not reflect a reality in the business world. Green Carmichael (2022) states that after the “Lying Flat” movement in China, the concept of quiet quitting began to spread, but this issue had no equivalent in the business world. It is stated that the existing posts are formed in social media channels where employees can express their voices comfortably and represent the fantasy world of the employee. Therefore, she claims that this situation has no actual reflection in the real business world. However, contrary to the situation, there are some reports and evaluations that the adoption of quiet quitting behavior is a very real issue both in the business world and in employee life.

A study by Gallup (2022) of 15,091 full- and part-time U.S. employees provides an important picture of the employee quiet quitting trend. In the report, it was shared that during the pandemic process, more expectations were made in terms of workload, especially from young employees with relatively better technology use capacities, and this situation significantly affected the work-life balance of the employees. In the report, it has been determined that 18% of the employees are "*actively disengaged*" in this intense working tempo. Also, it has been revealed that when 35 years of age and under are selected as young employees, this rate reaches 24% and they behave in an "*actively disengaged*" position at the work. Another important finding regarding the perceptions of the employees at work is the rate of those who claim that they do not receive any support for their personal development in the workplace. The rate of those who claim that employees under the age of 35 are not provided with support and learning opportunities for their personal development is 10% higher than those over the age of 35. This situation prevents employees from building a future for themselves in the work and reduces their commitment. Again, it is seen that working in a remote or hybrid system, which has become even more widespread due to the pandemic and various job expectations in the last period, is 12% less accepted by the group (young people) under the age of 35 compared to the other group. Contrary to expectations, this situation reveals that young employees are more "disengaged" in a remote or hybrid working model. This result reveals that businesses that adopt remote and hybrid business models make an important mistake. More than 70% of remote and hybrid employees share that they do not have a clear idea of what is expected of them within the scope of their job description. In other words, it is seen that businesses do not draw a job definition and framework in favor of the employee when they adopt a remote or hybrid business model. When quiet quitting is considered as a decrease in the employee's work-related performance and engagement, it is seen by the data in the report that work engagement decreased with the remote working period. In Figure 1, employee engagement status in the US according to years is shared.

Figure 1: Distribution of Employee Engagement rates of employees by year (US)

Source: Prepared by the author considering the data presented by the Gallup survey (2022).

When Figure 1 is examined in detail, it is seen that the number of “actively disengaged” has increased since 2020. In this context, it reveals that the issue of quiet quitting is not a subject within the fantasy of the employee, but a subject that should be emphasized by both academy and top management.

Another study that offers striking results regarding the concept of quiet quitting is the study of the Axios/Generation Lab poll. The study, which examines the 18-29 age group in detail as an age range, offers important results for Quiet quitting (Pandey, 2022). The number of this social segment, which was born after 1995 and defined as the Z generation (18-27 years old), is increasing day by day in business life. The determination in the report for these employees, who are expected to produce creative business ideas and solutions, points to an important issue. It has been determined that 82% of the Z generation in the workforce have a job-oriented perspective to work with minimum performance and fulfill the minimum job requirements. In addition, it was shared that the expectations and career goals of the participants in the study, contrary to expectations, are not among the important issues compared to other issues in their lives. It was shared that the subjects that they care about and that are at the top of the list are spending time with their family, and close friends, hobbies, taking care of health, and the job is only seen as a job. It is clear that the adoption of the quiet quitting behavior, which can be considered as limiting the effect of business life on private life within the usual employee approach, creates a significant difference in expectations in the new employee profile. Employees now emphasize the need to establish a balance between work and life.

When the Quiet Quitting is considered as a low rate of work engagement, it has a very high cost for the economy. According to The State of Global Workplace Report (2022), this rate is set as US\$7.8 trillion--11% of GDP globally. Therefore, the concept of Quiet Quitting is an important issue that needs to be addressed for businesses and economies. In the report, the perceptions of

the employees regarding the work under various headings were examined and it was shared that the work engagement status on a global scale was at the level of 21% and the level of meaning in their work was low.

If the concept of quitting is considered as a defense mechanism developed by employees to protect their well-being, the Global Workforce Resilience Report (2020) offers important findings in this regard. The study, which was carried out on 17,012 participants with a large-scale sample, examined what is the issue that will contribute to the increase in the well-being of the participants. In this context, it was shared that they experienced a significant workload and stress and did not know how to manage it. It was shared that 63% of the participants needed support for the development of their well-being levels.

2.2. The Concept Of Quiet Quitting With The Most Inclusive Definition

In addition to what the concept fully covers, there are determinations that the basic logic of the employees who take action with this concept actually shapes the future. Arianna Huffington's post on LinkedIn "*Quiet quitting isn't just about quitting on a job, it's a step toward quitting on life.*" emphasizes this point. In other words, the concept indicates that there are some problems in the business culture that need to be addressed and that employees are starting to give up on their business life, where they spend a significant part of their lives. It is determined that the concept of quiet quitting will be experienced more intensely in the coming periods. McGregor (2022) shared that the quiet quitting behavior will spread with increasing momentum after the pandemic. Therefore, it would be appropriate to define the concept of quiet quitting in its inclusive form and to deal with it in future research. All definitions mentioned in the study and associated with the concept of quiet quitting regarding employee comments have been dealt with collectively and a framework definition and concept have been tried to be created. In this context, the concept of quiet quitting could be defined as follows:

Due to the hustle culture experienced by the employee in business life, Quiet quitting is the new generation employee withdrawal by exhibiting low work engagement and dissatisfaction against workplace issues (stress, anxiety, workload, lack of support, anger, etc.) that will reduce well-being, cause work-family conflict and burnout and social, economic and psychological issues caused by being unemployed.

3. CONCLUSION

In the recent period, the pandemic, globalization and technological developments and some changes experienced in the nature of work and increasing expectations have built the hustle culture. This changing business culture necessitates the employee to be constantly productive, efficient, and dynamic. However, the continuity of these expectations and the fact that the performance exhibited was not valued enough by the enterprises caused unemployment and future anxiety among the employees. In addition, the increase in competition for those working in the business world and the decrease in their earnings paved the way for them to exhibit quiet quitting behavior. Quiet quitting behavior, which has repercussions on a global scale with the pandemic period and has become an increasing employee behavior by considering the findings in the reports, appears as an issue that should be emphasized. Quiet quitting is a new employee

withdrawal developed against workplace issues that will reduce well-being by meeting the requirements of the job at a minimum due to the hustle culture in business life, and cause work-family conflict and burnout. In addition, it is avoidance of the social, economic, and psychological issues caused by being unemployed by exhibiting low work engagement and dissatisfaction at work. Therefore, it is important to develop a new management approach for changing conditions with this new employee withdrawal. As a matter of fact, with quiet quitting, employees and businesses in the short term, and society in the medium and long term may experience irreversible and harmful experiences far beyond our expectations. To reduce the number of employees who adopt Quiet quitting, first of all, an effective communication method should be developed, performance should be rewarded with a fair wage, the job should be meaningful for the employee, and the support and development opportunities needed in the workplace should be provided. In addition, the selected remote or hybrid work style should have a detailed job description and provide the necessary flexibility to the employee. Also, policies may be adopted in the organization, which is defined as "quiet hiring" adopted by some technology companies, and enable employees who perform above the expected can earn more income and have career development opportunities.

Quiet quitting is a concept that is spoken very loudly by the employees, although it contains silence in terms of the words that make it up, and it indicates an important issue. This is an issue that poses a significant threat to the world economy, business performance, and the long-term level of meaning of life for the employee. Therefore, it is clear that the issue of Quiet Quitting should be on the agenda of top management and academicians immediately. Due to the newness of the concept, a very limited number of studies have been reached in various indexes. In this context, it is considered that it would be appropriate to study the concept in academia to determine the current situation in enterprises and to increase awareness of this issue for effective management practices.

REFERENCES

- Arnet,E. (2022). *The Ethics of Quiet Quitting*. Available at: <https://www.prindleinstitute.org/2022/09/the-ethics-of-quiet-quitting/>
- Bao, X. (2022). *The striving trap: Chinese 996 work culture, online and offline perspectives (Order No. 29060406)*. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2675665913). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/striving-trap-chinese-996-work-culture-online/docview/2675665913/se-2>
- Constantz,J. (2022). *Everyone Is Talking About 'Quiet Quitting,' But Is It a Good Idea?* Available at: <https://www.bnnbloomberg.ca/everyone-is-talking-about-quiet-quitting-but-is-it-a-good-idea-1.1807939>
- Fresh Headline (2022). *What-is-quiet-quitting-where-did-it-originate-from-know-everything-about-the-practice-that-is-changing-the-dynamics-of-workplace*. Available at:

- <https://freshheadline.com/what-is-quiet-quitting-where-did-it-originate-from-know-everything-about-the-practice-that-is-changing-the-dynamics-of-workplace/210489/>
- Gallup (2022). *Gallup's Employee Engagement Survey: Ask the Right Questions With the Q12 Survey*. Available at: <https://www.gallup.com/workplace/356063/gallup-q12-employee-engagement-survey.aspx>
- Global Workforce Resilience Report (2020). Available at: https://cdn-61a8fc82c1ac20c154b7a695.closte.com/wpcontent/uploads/2022/04/EX_global_resilience_study.pdf
- Granger, B. (2022). *Quiet quitting: the latest workplace trend to combat burnout*. Available at: <https://www.qualtrics.com/blog/quiet-quitting/>
- Green Carmichael, S. (2022). *Quiet Quitting Is the Fakest of Fake Workplace Trends* Available at: https://www.washingtonpost.com/business/quiet-quitting-is-the-fakest-of-fake-workplace-trends/2022/09/27/bbf5e354-3e5c-11ed-8c6e-9386bd7cd826_story.html
- Harter, J. (2022). *Is Quiet Quitting Real?* Available at: <https://www.gallup.com/workplace/398306/quiet-quitting-real.aspx>
- Harfoush, R. (2019). *Hustle and Float: Reclaim Your Creativity and Thrive in a World Obsessed with Work*, New York:Diversion Books.
- Hitt, T. (2022). *The Libertarian Who Supposedly Coined "Quiet Quitting"* Available at: <https://www.gawker.com/news/the-libertarian-who-supposedly-coined-quiet-quitting>
- Li, J. (2022). *A niche Chinese Gen Z meme is ringing alarm bells for Beijing*. Available at: <https://qz.com/2019322/why-lying-flat-a-niche-chinese-millennial-meme-alarms-beijing/>
- McGregor, G. (2022). *Before "quiet quitting" in the U.S., there was "lying flat" in China. How the anti-work movement swept the world's two largest economies* Available at: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bsu&AN=158881425&lang=tr>
- Pandey, E. (2022). *The staying power of quiet quitting*. Available at: <https://www.axios.com/2022/09/21/quiet-quitting-gen-z-work-jobs-minimum>.
- The State of Global Workplace Report (2022). *State of the Global Workplace: 2022 Report* Available at: <https://www.gallup.com/workplace/349484/state-of-the-global-workplace-2022-report.aspx>
- Urban Legal Recruitent (2022). *Is Quiet Quitting Just Another Word for Disengagement?* Available at:<https://www.urbanlegal.ca/weekly-insights.html?nID=46>

URL 1: <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%203-m&q=quiet%20quitting>
(05.10.2022)

URL 2: <https://datawrapper.dwcdn.net/T7k1J/1/>.
(05.10.2022)

URL3 : <https://datawrapper.dwcdn.net/MKvtO/2/>
(05.10.2022)

KATILIM BANKALARI İÇİN BİR DÖNÜM NOKTASI: İSLAMİ MUHASEBE STANDARTLARI

Dr. Öğretim Üyesi Seval ELDEN ÜRGÜP¹

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, – ORCID ID: 0000-0002-7464-3485

ÖZET

Finansal piyasalar söz konusu olduğunda bankaların bu organizasyon içerisindeki yeri oldukça büyük ve önemlidir. Bankalar; mevcudunda fazla fon bulduranlardan fon açığı olanlara söz konusu bu fonların transferini kar amacı güderek sağlayan kuruluşlardır. Kar amacı güderek işlemlerini gerçekleştiren bu finans kuruluşlarının temelini küresel çerçevede faizli işlemler oluşturmaktadır. Ancak İslam dininin faizi haram kılması ile bu dine mensup Müslüman ülkelerde ayrı bir finansal sisteme ihtiyaç duyulmuştur. Müslüman ülkelerin bu beklentisi “İslami Banka”, Katılım Bankaları” gibi isimlerle kurulan faizsiz finans kuruluşları tarafından karşılanmış ve finansal piyasalarda ayrı bir finans sistemi meydana gelmiştir. Gerek dünyada yaşanan krizler gerekse piyasalardaki dalgalanmalar, ekonomisini faize dayalı işlemler ile inşa eden ülkeleri ciddi kayıplara uğratmış ancak katılım bankaları bu süreçleri neredeyse hiç kayıp vermeden atlattır. Bunun sonucunda ise, alternatif finansal araçlara yatırım yapmak daha tercih edilir bir hal alarak; ticarete, üretime ve riskin paylaşılması esasına dayalı işlem yapan katılım bankacılığı süreç içerisinde ön plana çıkmıştır.

İslami bankacılığın yıldızının parlaması ile birlikte yatırımcıların faizsiz yatırım araçlarına olan ilgileri artmış ve konu ile alakalı daha fazla bilgi edinme ihtiyacını gündeme getirmiştir. Aynı zamanda İslamiyet kurallarına göre, faizin haram olması İslam ülkelerini diğer ülkelerden ayırmış ve farklı bir muhasebe sistemine sürüklemiştir. Finansal olmayan bilgileri de benimsemesiyle geleneksel muhasebeden ayrılan İslami muhasebe sistemleri için de standartlaşma gereği ortaya çıkmış ve yaşanan gelişmeler neticesinde bu prensipleri benimseyerek çalışan bankalara özgü şer-i hükümlere dayalı muhasebe standartlarının oluşturulması zorunlu hale gelmiştir. Bu doğrultuda İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI) faizsiz finans sürecinin işleyişi hakkında birtakım standartlar yayımlamış ve ülkemizde de sektörün yaygınlaşmasına bağlı olarak Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından 21/05/2019 tarihinde söz konusu standartlar ile uyumlu Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS) yayımlanmıştır. Bu çalışmada, katılım bankalarına yol göstermek ve katılım bankaları için bir dönüm noktası olan İslami muhasebe standartları

hakkında bilgi vererek, standartlara uyumu kolaylaştırmak için teorik bir çerçeve çizmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, İslami Finans, İslami Muhasebe Standartları

1.GİRİŞ

Dünya ekonomisinde kapitalist sistemin baş göstermeye başlamasıyla birlikte finansal sektöre dayalı piyasalar süreklilik arz ederek büyümüşlerdir. Sistemin sürekli aktif halde devam etmesi gerekmektedir. Bu sürekliliğin sağlanması ve atıl fonların piyasaya kazandırılması için çeşitli finansal yöntemler ve araçlar ortaya çıkmıştır. 1970’li yılların başında petrol krizi çıkmış ve tüm ülkeler bu durumdan etkilenmiştir. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC) birçok ülkeye petrol ihracatı yapıp petrol üreten ülkelerle iş birliği içine girmeyi amaçlamıştır. Bu sürede ortaya çıkan Orta Doğu Savaşı’nda İsrail ve Filistin’e karşı güç birliği yaparak İsrail ülkesine destek veren tüm ülkelere petrol ambargosu uygulamıştır. Petrol fiyatlarının birden artmasıyla çok sayıda ülke olumsuz etkilenirken Arap ülkelerinin piyasalarında bir yükseliş olmaya başlamıştır. Petrol fiyatları, Orta Doğu’ya doğru akmaya başlamıştır. Bu sayede Arap sermayelerinde pozitif yönde artış görülmüştür. Bu sermayeyi değerlendirmek isteyen İslami kesim, faizi günah olarak gördükleri için faizsiz fon kuruluşları sayesinde ellerinde bulunan paraları kendi değerleri ölçütünde piyasaya sürebilmişlerdir. Ekonomiye kazandırdıkları fonlar sayesinde hızla yol kat ederek büyümüştür. Yakın zamanda kurulsun da günümüzde fonların ulaştığı büyüklük gözle görülecek derecede artmıştır. Dünyada Müslüman nüfusunun geçmişe oranla daha hızlı büyümesiyle birlikte Faizsiz Finans ileriki yıllarda çok daha önemli hale geleceği öngörülmektedir (Utku ve Kaya, 2021:332).

İslam da Müslümanlar dine karşı yaptıkları her şeyden sorumluluk duyarlar. İslam dini gereği yaptıkları her şeyde bir hesap verebilirlik olması gerekmektedir. İslami Bankacılığın prensipleri bulunmaktadır. Temel prensiplere bakacak olursak, hesap verebilirlik(şeffaflık), adalet ve hakikatten oluşan ilkelere dayanmaktadır(Karahan ve Ersoy, 2016:96). Uluslararası ticaretin artması ve sürekli kaynak bulma ihtiyacı doğduğu için İslami ülkeler kendi ilkeleri ve inançları doğrultusunda bu piyasaya giriş yapmıştır. %99’u Müslüman olan Türkiye, finans sektörüne giriş yapmaya başlamasıyla faizsiz yapının bir parçası olmuştur. Küresel finans sektöründe sadece Müslüman ülkeler değil, birçok ülke de bu sistemi benimsemiştir. Buna örnek olarak, Londra, İngiltere, Almanya ve ABD piyasalarını verebiliriz. Bu piyasaya dahil olan içlerinde Türkiye’nin de bulunduğu 10 büyük Müslüman ülke bulunmaktadır. İslami Finans’a dahil olan büyük ülkeler; Arabistan, Birleşik Arap Emirliği, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Umman, Türkiye,

Endonezya ve Pakistan, Malezya'dır(Yatbaz ve Çatıkkaş, 2019:3362). Bu ülkelerin yanı sıra, diğer dahil olan dünya ülkelerinin bu piyasadaki gelişimine paralel olarak Türkiye de hızla büyümektedir. Bu ekonomi modeli küresel piyasadaki yerini hızlıca bulmuştur.

2. FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARTLARI ve İSLAMİ MUHASEBE

Faizsiz finans muhasebe standartlarını belirlemek amacıyla Bahreyn'de kurulan bir organizasyon bulunmaktadır. Bu örgüte İslami Finansal Kurumlar için Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) adı verilmiştir. Bu örgüt dünyadaki ticari işlemleri ve İslami finansal kuruluşları denetleyerek ortak bir dil oluşturmayı amaç edinmiştir. İslam dinine uygun piyasa standartlarını belirleyerek kurumları, katılımcıları ve kendi finans sektörlerini desteklemek amacıyla kurulan ve kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. Tarihçesine bakacak olursak, 1970 yılında kongreler olmuş ve İslam kongresi teşkilatı büyük çalışmalar sonucunda Mısır'da sosyal düzen ve adaleti sağlamak için İslam kalkınma bankasını kurmuşlardır. Bu bankanın en önemli amacı, İslam ilkeleri doğrultusunda bir finans yapısı oluşturarak İslam bankasını dünya ülkelerine yaymaktır. Dünya geneline yayılan ve aktif rol oynamaya başlayan İslami bankalar Müslüman olmayan ülkelerde de yer almıştır (Çemberlitaş vd., 2020-79-89).

İslami muhasebe standartlarında dinin hükümleri ölçüt olarak alınmıştır. İslam dinindeki bu ölçütler, şer-i hükümler doğrultusunda hareket edilerek konulmuştur. Bunlardan biri de, İslam dininin kılavuzu olan Kuran-ı Kerim'de yazan, faizin haram olduğudur. Faizin kesin dille reddedilmesiyle doğan finansal ihtiyaçlarını karşılamak için yatırım arayışı başlamıştır. Bu arayışla birlikte İslami muhasebe ortaya çıkmıştır. Henüz yeni bir kavram olduğu için ortak bir görüş olmasa da finansal İslam kuruluşlarında kabul görmeye başlamıştır. Bu muhasebenin içindeki en önemli kuruluşlar da bankalardır. 1963 yılında kurulan ve ilk modern yapı olarak kabul edilen banka Mısır'ın Mith Gamr kasabasında Neccar tarafından yaptırılmıştır(Bayındır, 2005:41). Literatüre göre kabul gören ilk banka İslam Kalkınma Bankası'dır. İslami bankacılık sektöründe standartlara uyulması için dini ölçütlere göre yöntemler oluşturulmaktadır. Bunlar; fonları toplama yöntemleri ve fonları kullandırma yöntemleridir.

2.1 Fonları Toplama Yöntemleri

Fon toplama yöntemleri genellikle cari hesaplar ve katılma hesapları şeklinde olmaktadır. Katılım bankaları hesapları işletirken islami kurallara göre davranmaktadırlar.

Cari hesaplar; belirli bir vadeye bağlı olmadan Türk Lirası döviz cinsinden açılabilen ve herhangi bir kar payı getirisi olmayan hesap türüdür(Terzi, 2013:61). Hesaplar içerisindeki tutar

istenildiğinde kısmen veya tamamen çekilebilir. Bu hesaplar içerisinde tutar durduğu sürece ya da çekildiğinde hesap sahibine bir getiri vermeyen hesaplardır. Bu hesaplar aynı sistemde çalışsalar bile ülkeler arasında ya da aynı ülke içindeki banka prosedürleri açısından bile farklılık gösterebilir. Cari hesaplar üç şekilde ele alınmaktadır. Vedia, Karz ve Akit yaklaşımları olarak ele alınır (Yanpar, 2015: 129).

Vedia; insanların paralarını güvenli bir ortamda saklamasını istemesi üzerine bankalara paralarını yatırırlar. Vedia sözleşmesine göre şahısların bankalara verdiği paralar bankalar tarafından kullanılabilir. Kullandıkları parayı aynı zamanda korurlar. Bu vedia sözleşmesinde yer almaktadır.

Akit; iki tarafın karşılıklı kabullerinden geçer. İki tarafta kendi menfaatlerini göz önünde bulundurarak yardımlaşma için sözleşme yapar. Yazılı veya sözlü olabilir.

Karz; islam dininde yardımlaşma esası vardır. İnsanlar birbirlerine yardım etmek amacıyla borç verebilirler. Karz(borç) iki tarafında zararına değil, yararına olacak şekilde verilmelidir.

Katılma hesapları; En fazla beş yıl vade ile açılan bu hesapta biriken fonlar katılım bankası tarafından işletilir ve bu fon kullanımı sonucunda kâr elde edilmişse bunun %80'i tasarruf sahiplerine dağıtılır(Terzi, 2013:61).

2.2. Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankaları üç şekilde fon kullandırmayı şekillendirmişlerdir. Ortaklıkta bulunma, satış yapma esası ve kiralama yöntemleri ele alınmıştır. Bunlarda, murabaha, müşaraka, icare, selem ve istisna olarak ele alınır.

Murabaha; bir malın alınıp üzerine belli bir miktarda kar eklenerek müşteriye satılması işlemidir. Murabaha genel itibariyle İslami finansman yöntemi olarak adlandırılır(Tekbaş, 2013:5). Bu yöntemde şirketler için gerekli hammadde gerekli tüm teçhizatlar ve araçlar ihtiyacı olan müşterilerin taleplerine göre bankalara sunulur. Bankalar bu istekleri karşılamak için üçüncü şahıslarla iletişime geçerek, ürünleri peşin alır ve müşteriye tekrar vadeli olarak satarlar. Müşteri malı vadeli olarak almak istediği için devreye katılım bankaları girer. Müşterinin ödeme durumu araştırılır ve müşterinin teminat verilmesi istenir. Bu durumda peşin malın alış ve satış fiyatı arasında fark ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu fark ticaret karı olarak adlandırılır. Yani murabaha yöntemine göre, bu durumdan oluşan kar faiz değil olası ticaret

karı olarak görülmektedir. Katılım bankaları araya finansman girmesini istemez. Eğer finansman girerse bu faiz olur(Alkış, 2018:121-125).

Müşaraka; İslam hukukunda Şirket'i-inan olarak bilinmektedir. Müşarekede ortaklığa katılanlardan bir veya birkaçının işi yapmasıyla ortaklardan her biri, işin yapılmasına katılmayanlar da dahil olmak üzere, kara önceden üzerinde anlaşmışları oranda hak sahibi olurlar(Sümer ve Onan, 2015:301).

İcare; belirli bir menfaatin belirli bir bedel karşılığında satılmasıdır. Bu yaygın olarak kiralama olarak kullanılmaktadır. Menfaatin kaynağı insan olabileceği gibi taşınır veya taşınmaz mal da olabilir. Bankacılıkta iki tür kiralama yöntemi ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki; kasa kiralaması ikincisi ise, finansal kiralama. Kasa kiralama, bankanın belirli bir ücret karşılığında kasa dairesindeki kiralık kasalardan birinin kullanım hakkını başkasına devretmesi işlemidir. Finansal kiralama (leasing) ise, herhangi bir malın mülkiyetini satın almadan, kullanım hakkını belli bir süre için elde etme işlemine verilen addır(Alkış, 2018:129).

İstisna; bir sanatkardan belirli bir ücret karşılığında sanatıyla ilgili olan ve ısmarlayan tarafından özellikleri belirlenmiş bir şeyi imal etmesini istediği sözleşmedir. Diğer sözleşmelerde olduğu gibi istisna akdinin rükünleri, ısmarlayan ve ısmarlanan kimseden yapılacak icap ve kabulden meydana gelir. Ayrıca bütün sözleşmelerde olduğu gibi her iki tarafında yeterliliği aranmaktadır(Alkış, 2018:131).

3. İSLAMİ BANKACILIK MUHASEBESİNDE DÜZENLEYİCİ KURULUŞ OLARAK AAOFI

AAOIFI, Bahreyn'de 27 Mart 1991 yılında kurulmuştur. Özerk olarak kurulan bu kuruluş yapı olarak kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur(Yatbaz ve Çatıkkaş,2019:3362). Bu kuruluşun ana teması İslam standartlarına uygun olarak İslami finans standartlarını dini ölçütlere göre yaymak ve geliştirmektir. Bu standartlar bazı ülke merkez bankaları ve mevzuatları gereği rehber olarak kabul edilmiştir (AAOIFI, 2019). AAOFI'nin temel amaçları 4 ana başlık altında toplanabilir(Çetin, 2020:73-99).

- Şeri standartlara uyumlu olarak İslami şartlar çerçevesinde, yayımlamak, hazırlamak, gözlemek ve düzeltmek.
- İslami Finans Kuruluşları ve uluslararası faizsiz finansın denetimi için hesap yapma, yönetmek ve etik prensiplere göre standart belirlemek.

- Üye olan ülkelerin İslami bankacılık faaliyetleri geliştirmek amacıyla eğitim vermek, eğitici konferanslar düzenlemek, süreli yayınlar, dergiler yayınlamak ve araştırmalar yapmak. Bu yolla İslami finansı yaymak.
- İslami finans sektörüne karşı güven oluşturmak amaçlanmıştır

Bu hedefler doğrultusunda İslami şeriatlara ve dini emirlere uyularak geliştiren standartları oluşturarak İslami Finans Kuruluşlarına sunmaktır. Sunulan bu standartlar önce Şeriat Danışma Konseyi'ne onaylatılmaktadır. Onay sürecinden sonra onaydan geçmeyen standartların incelenmesi için tekrar bakılır, geçen standartlar uluslararası sistemde kullanılmaya başlar (Ağkan, 2018:241). İslami Finans kuruluşlarının organizasyon yapısı içinde yer alan muhasebe ve denetleme kurumu içindeki üyeler arasında Dallah Albaraka Group, İslam Kalkınma bankası ve Kuwait Finance House yer almaktadır(Çetin, 2020:73-99). Faizsiz finansal bankacılığı öncelikle Müslüman ülkelerde çıkmış daha sonra Dünya Ülkeleri geneline yayılmasından ötürü İslami şartların dışına çıkılmaması için İslami standartlar yayınlanmıştır. Çizelge 1'de bu standartlar belirtilmiştir.

Çizelge 1. Yayınlanmış AAOIFI Finansal Muhasebe Standartları (FAS)

Standart	Standart Açıklamaları
FAS 0	İslami Finansal Kuruluşlarda Finansal Raporlamaya İlişkin Kuramsal Çerçeve
FAS 1	İslami Bankalar ve Finansal Kuruluşların Tablolarında Sunum ve Açıklamalar
FAS 2	Satın Alma Emri Veren Murabaha ve Murabaha sistemi
FAS 3	Mudaraba Finansı
FAS 4	Müşareke Finansı
FAS 5	Hisse Senedi ve Yatırım Hesap Sahiplerinin Arasında Kar Oranı Esaslarının Açıklanması
FAS 6	Yatırım Hesapları Sahipleri Eşitliği ve Eşdeğerleri
FAS 7	Selem ve Paralel Selem
FAS 8	Kiralama ve Finansal Kiralama
FAS 9	Zekât
FAS 10	İstisna ve Paralel İstisna
FAS 11	Provizyon ve Yedek Akçeler
FAS 12	İslami Usullere Göre Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerine Ait Finansal Tablo Genel Sunum
FAS 13	İslami Usullere Göre Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerine Ait Fazla/Eksiklerin Tespiti
FAS 14	Yatırım Fonları
FAS 15	İslami Usullere Göre Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinde Provizyonlar ve Yedek Akçeler
FAS 16	TL Cinsinden Olmayan İşlemler ve Yurtdışı Faaliyetleri
FAS 17	Gayrimenkul Yatırımlar
FAS 18	Geleneksel Finansal Kuruluşların Sunduğu İslami Finansal Hizmetler
FAS 19	İslami Usullere Göre Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinde Katkı Payları
FAS 20	Vadeli Satışlar
FAS 21	Varlık Aktarımına İlişkin Açıklama
FAS 22	Faaliyet Raporlamaları

FAS 23	Konsolidasyon
FAS 24	İştiraklerdeki Yatırımlar
FAS 25	Sukuk, Pay Senetleri ve Buna Benzeyen Araç Yatırımları
FAS 26	Emlak Yatırımları
FAS 27	Yatırım Hesapları
FAS 28	Murabaha ve Diğer Ertelemiş Ödemeler
FAS 29	Sukuk Çıkarma
FAS 30	Kredi Zarar Karşılıkları
FAS 31	Yatırım Acentesi (Al-Wakala Bi Al-Istithmar)
FAS 34	Sukuk Bulunduranlar için Finansal Raporlama
FAS 35	Risk Rezervleri

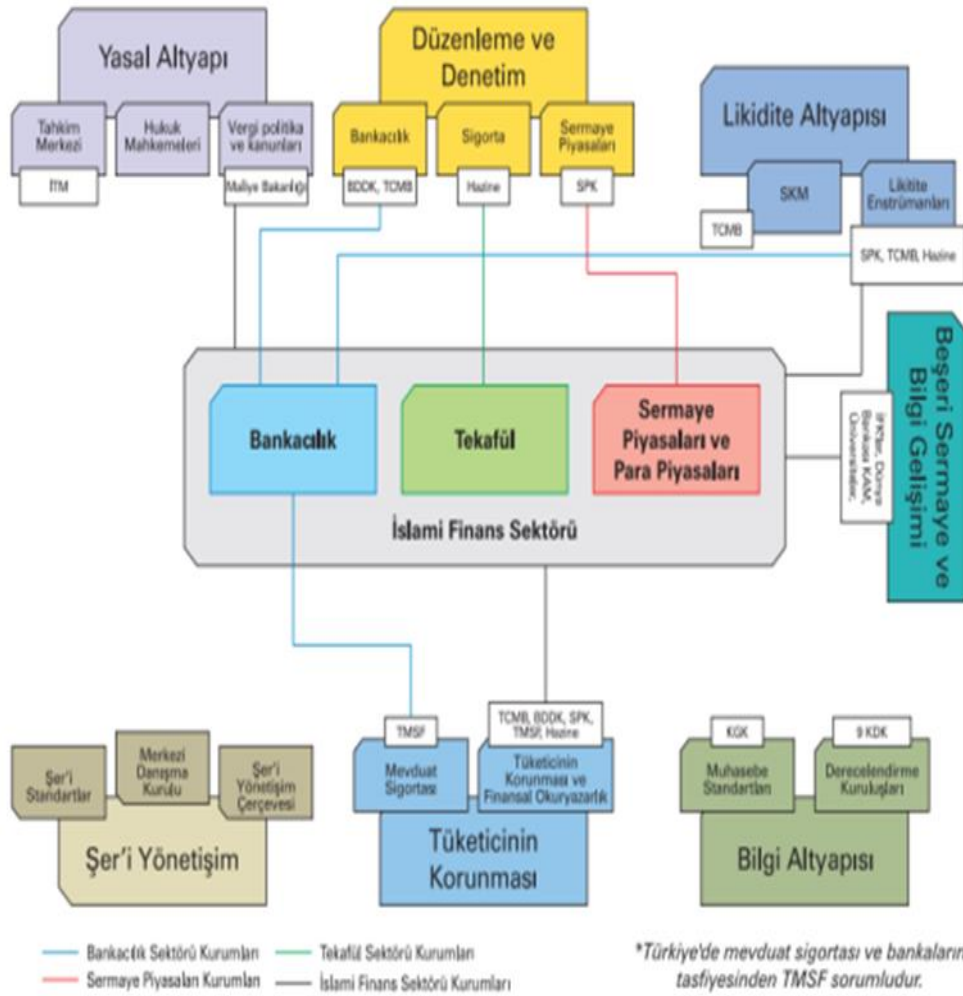
Kaynak: AAOIF ve Kamu Gözetimi, Muhasebe, Denetim Standartları Kurumu <https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Faizsiz-Finans-Muhasebe-Standartlar%C4%B1>.

İslami Finans standartları bu şekilde sıralanmıştır. Bu standartlar İslami finans kuruluşları tarafından dini hükümlere uygun olarak uygulanması için oluşturulmuştur.

Türkiye yapısı gereği AAOIFI standartlarını gönüllü olarak uyguladığı görülmektedir. Bunun sebebine bakılacak olursa; Banka Düzenleme ve Denetleme kurumu, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin beraber hareket etmesi ve faizsiz finans sisteminin düzenlemeleri konusunda gerekenlerin yapılması ve belirlenmesi üzerinde durarak nitelendirilmiştir.

4.TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANS

Türkiye'de konvansiyonel bankalar ve İslami bankalar olarak iki tür bankacılık bulunmaktadır. Bu iki bankacılık sistemini birbirinden ayıran finansman araçları bulunmaktadır. İslami bankacılıkta murabaha, selem, mudarebe ve müşareke ve istisna gibi araçlar kullanılırken Türkiye'de BDDK tarafından zorunlu tutulan uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalar Türkiye'de mevcut duruma bakıldığında Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının uygulandığı görülmektedir(Ersoy ve Süner, 2019:229). Bu durumda İslami bankaların Türkiye'deki yapısını incelemek gerekir. Muhasebe standartlarını uygulamasından Banka Düzenleme ve Denetleme ve Kurumu sorumlu olmuştur. Türkiye'de muhasebe standartlarını inceleyen BDDK'nın KGK'nın uluslararası standartlara uyumunu denetlemek, ortak bir yol izlemek ve duyurmayı amaçlamıştır(Ersoy ve Süner,2019:229). Bu denetim ve düzenleme yapısı Görsel 1'de detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Görsel 1. İslami Finans Mimarisi Kurumları-Türkiye

Kaynak: (İSEDAK, 2016)

Görsel 1’de İslami Finansın, Türkiye’deki organizasyon yapısı gösterilmiştir. Türkiye’de faizsiz finans uygulamaları 1983 tarihinde Özel Finans Kurum’larının (ÖFK) kurulmasıyla başlamıştır. Bu kuruluşlar bakanlar kurulunun 83/7506 sayılı kararıyla alınan kanunla kurulmuştur. Bankalar Kanunu’nda 1999 yılında düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenleme de 4389 sayılı değişiklikle birlikte ÖFK’lar bankalar kanunu kapsamına girmiştir. Bankalar Kanunu da 2005 yılında değişerek yerini Bankacılık Kanunu’na bırakmıştır. Bu değişiklikten sonra İslami bankalar, “Türkiye Katılım Bankaları Birliği” adını almıştır. Türkiye’de Kurulan ilk İslami banka ilkelerine sahip kurumlar, Albaraka Türk ve Faisal Finans Kurumu olmuştur(Utku ve Kaya, 2021:332).

Devletin ilk olarak bu sektöre girmeyip özel kuruluşların girmesiyle birlikte bu sistem Türkiye’de görülmeye başlamıştır. Son yıllarda büyüme oranıyla Türkiye’de Faizsiz Finans

sektörüne destek verdiğini göstermektedir. Çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’de belirli bir kesim faize sıcak bakmamaktadır. Faizsiz finans sektörüne girişle birlikte yastık altı diye nitelendirdiğimiz yatırımlar âtil kalmış olmaktan çıkıp ekonomiye dahil edilmesi söz konusu olmuştur. Bu kuruluşlarında, devletin kendi kurumları tarafından denetim altına alınması gerektirdiğini göstermektedir. Türkiye devletinde katılım bankaları ve geleneksel bankalar eşit haklara sahiptir. Bu bankacılık kanununa bağlı olmasıyla görülmektedir. Kanununun 4. Maddesine göre katılım bankalarının faaliyetleri belirlenmiştir. Katılım Bankaları yaptıkları her faaliyette BDDK kararı ile hareket etmek zorundadırlar. Bu bankalarda toplanılan fonlarda diğer banka fonları gibi Mevduatı Sigorta Fonu altında sigorta altına alınırlar (Resmî Gazete).

İslami finans kavramının uluslararası finans sektöründe de genel kabul görmesi için Türkiye’de Katılım Bankaları olarak adlandırılmıştır. Çıkarılan Bankacılık Kanuna göre “Katılım Bankaları” adını almıştır. Son dönemlerde katılım bankacılığı hızla yayılmıştır. Bu hızlı artış verilerini Çizelge 2’de net bir şekilde görebiliriz.

Çizelge 2. Katılım Bankalarındaki Gelişim ve Sektörel Payı (2014-2021)

YILLAR	TOPLAM AKTİFLER	DEĞİŞİMİ %	SEKTÖR PAYLARI %
2014	104.07	%8,4	%5,2
2015	120.25	%15,27	%5,1
2016	132.87	%10,5	%4,9
2017	160.13	%20,5	%4,9
2018	206.80	%29,1	%5,3
2019	284.45	%37,5	%6,3
2020	437.11	%53,7	%7,2
2021	717.33	%64,1	%8

Kaynak: (Resmî Gazete, 25983 sayılı ,2005 yılı) ve BDDK

Çizelge 2’deki gibi katılım bankalarının aktif büyüklüğü her geçen yıl büyük oranda artış göstermiştir. 2021 yılına baktığımızda en çok büyümenin diğer yıllara oranla bu yıl arttığını net bir şekilde görmekteyiz. Bu çizelgeye göre, katılım bankalarının aktif büyüklüklerinin hızlı bir artış gösterdiğini söyleyebiliriz.

5. TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARI

Türkiye’de nüfusun salt çoğunluğu yani %99’unu müslümanlar oluşturmaktadır. Bu sebeple faizsiz yatırım arayışı ve ellerindeki paraların ekonomiye kazandırılması için talep oldukça

yoğun olduğu için birçok katılım bankası bu sektöre adım atmıştır. Son yıllara bakıldığında Türkiye’de Albaraka Türk, Türkiye Finans Katılım Bankası, Vakıf Katılım, Ziraat Katılım Bankası, Kuveyt Türk Bankası ve Emlak Katılım bankaları İslami bankacılık amacını benimseyerek kurulmuş bankalardan başlıcalarıdır (Bağış ve Yılmaz,2021).

Çizelge 3’e bakarsak bu bankaların yıllara oranla sektördeki ve kendi bünyelerindeki gelişimlerini görebiliriz.

Çizelge 3. Katılım Bankaları’ndaki Şube ve Personel Sayılarının İlerlemesi (2012-2021)

Yıl	Şube Sayıları	Büyüme oranı (%)	Personel Sayıları	Büyüme oranı (%)
2012	828	21	15.356	11
2013	966	17	16.763	9
2014	990	2	16.270	3,1
2015	1080	9	16.554	1,7
2016	959	11,2	14.467	12,6
2017	1032	8	15.029	3,9
2018	1122	8,7	15.654	4,2
2019	1179	5,1	16.040	2,5
2020	1255	6,4	16.849	5,0
2021	1311	4,5	17.147	1,8

Kaynak: BDDK

6. TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARI DENETİMİ VE SORUNLARI

Katılım bankaları ve geleneksel bankaların aralarındaki fark, faiz esasıdır. Faiz barındırmayan hemen hemen her işlemi katılım bankaları da gerçekleştirmektedir. Buna rağmen henüz geleneksel bankalarla aynı seviyeye gelememiştir. Bunun sebepleri kurulduğu ülkelerdeki devlet garantisi altına girmeden çalışmaları, piyasa koşullarına göre şekillenmeleri de bunların sebepleri arasında sayılabilir. Bu sebeple standartları oluşturan ve denetleyen kuruluşlardan, AAOIFI ve IFSB (The Islamic Financial Services Board) kurumları faizsiz bankaları da diğer bankaların standardizasyonuna ulaştırmayı ve geliştirmeyi amaçlamışlardır(Yanık ve Erden, 2019:194). Türkiye’de katılım bankaları finansal çerçeveyi oluştururken AAOIFI ve IFSB standartlarının uygulanması zorunlu tutulmamış aksine gönüllülük esası alınmıştır. Ama muhasebe standartlarına uyarak muhasebe kayıtları yapılması zorunludur. Dünya genelinde kabul görmüş standartlara Türkiye’deki gönüllülük esasının alınması uluslararası finans alanında güven sorunu oluşturmaktadır. Faizsiz bankacılığın denetlenmesi ve standartları için bir kanun taslağı oluşturulmuş ancak henüz yürürlüğe girmemiştir. Bu yüzden sadece konvansiyonel bankalarla aynı kanuna tabii olmuşlardır. Bu durum şeffaflığı ve sisteme

duyulan güveni azaltır ve iç, dış yatırımcıların katılım bankalarına yaklaşımlarını temkinli hale getirmiştir (Ağkan, 2018:243).

7. TÜRKİYE'DEKİ BANKALAR

7.1 Konvansiyonel Bankalara Benzerlik ve Farklılıklar

Kanunda katılım bankaları, konvansiyonel bankalarla benzer şekilde tanımlandığı için müşteriler sistemin diğer bankalarla aynı olduğunu düşünmektedir. Genel olarak ürünleri aynıdır. Banka kartı, POS cihazı hizmetleri, ATM sistemleri benzerlik gösteren ürünlerdendir. İslam hukukunda kredi kartı hizmetleri gereği farklı olmakla birlikte benzerlikte gösterir. Farklılık olarak konvansiyonel bankalarda kredi kartına faizli nakit avanslar sunulurken, katılım bankalarında faizsiz kampanyalar tanımlanarak avans verilmektedir(Bağış ve Yılmaz,2021:311)

7.2 Katılım Bankaları ve Konvansiyonel Bankaları Karşılaştırma

Katılım bankaları ve konvansiyonel bankalar arasında benzerlik ve farklılıklar vardır. Çizelge 4'te söz konusu bankaların niteliksel karşılaştırmaları yer almaktadır.

Çizelge 4. Geleneksel Bankalar ile Katılım Bankaları Arasındaki Niteliksel Karşılaştırmalar

KARŞILAŞTIRMA NİTELİĞİ	KATILIM BANKALARI	BANKALAR
Çalışma yöntemleri	Kâr ve zarara ortak olma geçerlidir. Karşılıklı ortaklık temel olarak alınır	Fonları bir araya getirirken ve fon kullanırken faiz karşılığı da alınır.
Paranın İşlevselliği	Paranın işlevi meta olarak görülmez.	Ticaret yapabileceğin bir ürün olarak değerlendirilir.
Fon Temini	Elinde fon bulunan kişilerden fon temini yapılır ve cari hesaplar adı altında fonlar toplanır. Katılım bankalarında libor sistem geçerlilik görmez. Kaynak temini, uluslararası işlemlerle katılma hesapları kullanılarak yapılır.	Geleneksel bankalarda önceden belirlenmiş olan faiz ile fon tedariki yapılmaktadır. Sıcak para akışı libor sistemi ile karşılanabilir.
Fon Arzları	Uzun vadede yatırım yapılması için fon kullanılır. Burada fonların kullanımı nakit olarak gerçekleşmemektedir. Fonlar	Fon kullanımı nakit gerçekleşir. Fon kullanımı üretim dışı alanlarda dahil edilerek kullanılabilir. Buna

	toplanarak, fon kullanıcılarına iletilir böylece arada ticari ilişkiler kurulur.	örnek; hazine bonusu devlet tahvili verilebilir. Kredi verilmesi teminat gösterilerek yapılır. Kısa vadeli yatırımlar için fonların kullandırılması söz konusudur.
Finansal Kiralama yöntemleri	Doğrudan kaynak bulma ile finansal kiralama yapılır. Sistem bu konuda yetkilendirilir.	Sistem finansal kiralamaya yetki vermez ama etkinlik göstermesi için şirket kurulabilir.
Fon Arzının Müşterilere Yüklediği Maliyet	Banka müşterisinin ödeyeceği meblağ bellidir ve sonradan da şartlara göre değişmez.	Kredi maliyetlerinin farklı finansal araçlara endekslenmesi söz konusu olabildiği için kredi maliyetlerinin değişmesi gündeme gelebilecektir.
Fon çıkışından doğan maliyetlerin bankaya etkisi	Cari hesaplarda bir maliyet mevzuu olmaz. Katılım bankalarındaki hesap sahiplerine gelir garantisi verilmemektedir.	Nakit açılan hesaplarda farklılıklar olsa da bankaya maliyet çıkarabilirler.
Bulunduğu ekonomik koşullar	İslâmî finans sisteminden gelen verilere göre faaliyetlerine şekil verirler.	Kapitalizmin getirdiği verilere göre faaliyetlerine yön verirler.
Müşteri Ölçütleri	Proje temel alınarak değerlendirme söz konusu olur.	Müşterinin varlık kaynağı değerlendirme de temel alınır.
Müşteri Beklentileri	Hesap sahiplerine %80'i dağıtılır. Sistemde zarar varsa o zararda hesabı olanlara dağıtılır.	Hesabı olan müşterilere önceden belirlenen oranda faiz pay edilir.
Ekonomik hayata etkileri	Devletin vergilerinin artması kayıtlı olmayan ekonomik faaliyetlerin azalmasıyla oluşur. Fon çeşitliliği ve artışından kaynaklı ekonominin canlanmasını sağlayacaktır.	Kayıtsız iktisadi faaliyetler de azalma görüleceği için devlet vergisi artacaktır. Ekonomi de direkt etkileri görülmez.
Sosyal yapının kültürel olarak ele alınıp değerlendirilmesi	İslami kurallar gereği atıl halde kalan fonların, katılım bankaları sayesinde piyasaya kazandırılması sağlanır.	Kapitalist yapıda en güçlü gelir kaynağı olarak faiz görülmektedir. Bu finansal yapıyı ayakta tutar.
Ürün ve hizmet piyasasına etkileri	Bir araya getirilip toplanılan fonlar faizsiz yöntemlerle ticari faaliyetlerde değerlendirilir.	Toplanılan fonlar para piyasa sistemlerinde değerlendirilir.
Sorumluluk alınan riskler	Banka ve müşteriler arasında ticari ilişkiler mevcuttur bu yüzden riskli bir ortam oluşur.	Sistemde işin içine faiz girdiği için risk ortadan kalkar. Ancak

		kredilerin geri ödenmemesi gibi riskler oluşturabilir.
Getirilerin dağılımı	Yapılan faaliyetlerin getirisi ne kadarsa o dağıtılır. Yasal olarak bir sınırlamadan bahsedilmez.	Devlet bankacılık uygulamalarında kontrol sahibidir. Bu yüzden yasal sınırlama söz konusu olabilir.

Kaynak: (Çelik, 2016:34)

8.SONUÇ

Tarihsel olarak bakıldığında Müslümanların dini bakış açılarıyla ellerinde bulunan sermaye ve fonları piyasaya karıştırmak ve İslami bankacılığın gelişmesi için ortaya çıkan faizsiz finans sistemi son yıllarda hızla büyümektedir. Faizsiz finans sistemi, günah olması sebebiyle faiz katılmadan oluşturulmuştur. Müslümanların çok önem verdiği bu sistem uluslararası finans sektöründe de yerini almıştır. Piyasalarda değerlendirilemeyen ve atıl kalmış fonların piyasa kazandırılması için uzun çabalar verilmiştir. Bu uğraşlar sonucunda kurulan sistemin uluslararası denetleme mekanizmasının içine girmesi gerekmektedir. Bunun içinde belirli standartlar oluşturulmuş ve bu standartlara tabii tutulmuştur. Bu denetleme İslam finans sektörünün hızla büyümesinden doğan sektörü düzenlemek ve bir standart düzenine oturtmak amaçlanmıştır. Bu kurumlar, AAOIFI ve IFSB isimleriyle kurulmuştur. Bu kurumlar kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. İslami bankaların işleyiş yapısında İslam hukukunun dışına çıkmadan, İslam hukuku şartlarına bağlı olarak finans sektörüne girmelerine yön gösterici olmak amacıyla standartlar yayınlamıştır. Amaç şeffaf ve güvenilir olmaktır.

Ülkemiz uluslararası standartlara uyum sağlamış ancak AAOIFI standartlarına gönüllü olarak katılmayı tercih etmiştir. Bu standartlara zorunlu bir şekilde uyulmamasının sebepleri yasal sınırlamalardır. Türkiye 40 yılı aşkın süredir bu sistemde yerini almıştır. Bu kadar uzun süredir İslami finans sektöründe yer almasına rağmen finansal kurumlar arasında henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bu durumda bunun sebeplerine odaklanıp, çözüm arayışına girilmelidir. AAOIFI standartlarına bağlı kalacak yöntemler geliştirilmeli, denetleme standartlarını ve sonuçlarını belirleyen kuruluşlarla entegrasyon sağlanmalıdır. Uluslararası sistemde insanların güveni sağlanmalıdır. Bu güven ve şeffaflık yeni düzenlenecek kanunlarla olabilir. Dini hassasiyetler doğrultusunda İslam'a uygun olan durumlar ele alınıp uygun olmayan durumların bertaraf edilmesi sağlanmalıdır. Katılım bankalarının yasal yapıları geliştirilerek potansiyel yatırımcıların faizsiz finans sistemine dahil edilmesi sağlanır. Böylece Müslüman bir ülke olmasından kaynaklanan sisteminde getirdiği elveriş sayesinde özellikle körfez yatırımcıların dikkatini çekerek İslami finans pazarı haline gelebilir.

KAYNAKÇA

- Alkış, Al. (2018). İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullanırma Yöntemleri, Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 120-133.
- Ağkan, F. (2018). AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 235–245.
- Bağış, B. ve Yılmaz, M. (2021). Katılım Finans Sisteminin Türkiye’deki Mevcut Sorunları ve Çözüm Önerileri Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2, 303-318.
- Çelik, İ. (2016). Katılım Bankaları ve Denetleme Sorunsalı, Anka E-Dergi Journal of Phoenix, Cilt:1, Sayı:1, 29-43.
- Çemberlitaş, A., Oral, T. ve Erkuş, H. (2020). İslami Finansal Kuruluşlar İçin Muhasebe Standartları ve Uluslararası Muhasebe Standartlarının Karşılaştırmalı Olarak Analizi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8, 79-89.
- Çetin, A. (2020). Bankacılık Kanunu ve AAOIFI Kurallarına Göre Finansal Raporların Karşılaştırılması ve Katılım Bankacılığı Mevzuat Önerisi, Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi. Cilt:2, Sayı:1, 73-99.
- Ersoy, M. ve Süner, M., (2019). AAOIFI Standartlarının Türkiye’deki Katılım Bankalarına Olası Etkileri, AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı:2, 226-245.
- Karahan, H. Ve Ersoy, H. (2016). Faizsiz Finansın Temel Prensipleri ile Türkiye’de Reel Kesimde Kullanılması, Maliye Finans Yazıları, (105), 93-114.
- Sümer, G. ve Onan F. (2015). Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiyedeki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci Ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları, Gazi University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, Volume 17, Issue 3, 296 - 308
- Tekbaş, M. Ş. (2013). İslami Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada Ve Türkiye’de Gelişimi ve Geleceği, Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Notları, İstanbul.
- Terzi, A. (2013). Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı, Kitabına Uydurmak mı?, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, 55-76.

Utku, M. ve Kaya, Y. (2021). Faizsiz Finans Muhasebe Standartları ve TMS/IFRS Karşısındaki Durumu, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, 331-352.

Yanık, R. ve Erden, B. (2019). Katılım Bankalarının Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Göre Denetimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, International Journal of Academic Value Studies, Vol:5, Issue:1 (5 th Year Special Issue), 186-198.

Yatbaz, A. ve Çatıkkaş, Ö. (2019). İslami Muhasebe Standartlarının Türkiye'deki Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği: Bir Alan Araştırması, İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt:11, Sayı:4, 3358-3373.

AAOIF ve Kamu Gözetimi, Muhasebe, Denetim Standartları Kurumu
<https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Faizsiz-Finans>
Muhasebe%20Standartlar%C4%B1 (Erişim Tarihi:10.09.2022)

(Resmî Gazete, 25983 sayılı ,2005 yılı)

BDDK, <https://www.bddk.org.tr/> (Erişim Tarihi: 13.09.2022)

İSEDAK, 2016, <https://www.sbb.gov.tr/35nci-isedak-gerceklestirildi/> (Erişim Tarihi: 08.09.2022)

ONLİNE YEMEK SİPARİŞ SEÇİMİ KRİTERLERİNİN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNE GÖRE ÖNEM DÜZEYLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Rahim ARSLAN¹, Doç. Dr. Sait BARDAKÇI²

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0003-4329-3651

²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0003-3720-5029

ÖZET

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, işletmelerin ekonomik ve ticari faaliyetlerini doğrudan etkilemiştir. Bu değişimler en büyük etkiyi satış faaliyetleri üzerinde gerçekleştirmiştir. Bu gelişmeler neticesinde işletmeler, internet üzerinden ürün ve hizmetlerini pazarlamaya başlamış, tüketiciler de birçok ihtiyacını internet üzerinden gidermeye yönelmiştir. Özellikle son zamanlarda yiyecek-içecek sektörü de bu teknolojik gelişmelere ayak uydurmuş, hem bu alanda hizmet veren sektör sayısı artmış hem de bu sektördeki işletmeler sistemlerini teknolojiye entegre ederek büyük bir rekabete başlamıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de online yemek siparişleri internetin yaygınlaşmasına paralel olarak sürekli bir artış göstermektedir. Bunun yanı sıra şehirleşme oranının artması, gelir seviyesindeki artış, kadın istihdamındaki yükselme gibi nedenler de sektörün büyümesine katkı sağlamaktadır. Tüketici sayısının artması ile online yemek siparişinde sektörler arası rekabet artmış, her geçen gün hizmet kalite standartları artmıştır. Bu standartların başında çevrimiçi siparişin doğruluğu ve sipariş kolaylığı kriterleri yer almaktadır. Diğer taraftan online hizmet sunan firmaların varlığı müşteriler açısından birçok avantaj sağlamaktadır. Müşterilerin web sitelerinden ya da uygulamalardan yemek sipariş vermesinin bir tıklama ile gerçekleşecek kadar kolay olması ve satın alma işleminin her aşamasında siparişi iptal edebilme imkânının olması sistemin sunduğu avantajlardan bazılarıdır. Kısaca, tüketiciler, kolaylığı, hızı ve esnekliği nedeniyle online siparişi benimserken; restoranlar, artan gelir ve daha az hata ile tüketici talebine yanıt verebilme kriterine önem vermektedirler. Ayrıca, tüketicilerin online yemek siteleri kullanımlarını ve memnuniyet düzeyini etkileyen diğer faktörler de hızlı dağıtım, kesintisiz hizmet ve sunulan (kupon, indirim vb.) tekliflerdir.

Bu çalışmada ilk olarak üniversite öğrencilerinin online yemek siparişinde dikkat ettikleri kriterler belirlenmiş, sonrasında ise çok kriterli karar verme tekniklerinden AHP yöntemiyle bu kriterlere verdikleri önem düzeyleri hesaplanmıştır. Bu kapsamda fiyat, kampanya, online sistem kullanım kolaylığı, anlık iletişim, teslim hızı, ödeme güvenliği ve menü çeşitliliği olmak üzere 7 kriter kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre 0,43 ağırlık düzeyi ile ödeme güvenliği en önemli kriter olarak bulunmuştur. 0,17 ile kampanya kriteri ikinci, 0,16 ile fiyat kriteri üçüncü ve 0,03 ile online sistem kullanım kolaylığı kriteri son sırada tüketici davranışlarını etkilemektedir.

Anahtar kelimeler: Online yemek, ÇKKV, Yiyecek-içecek sektörü

IMPORTANCE LEVELS OF ONLINE MEAL ORDER SELECTION BY UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

Today, rapid developments in information and communication technologies have directly affected the economic and commercial activities of enterprises. These changes had the greatest impact on sales activities. As a result of these developments, businesses have started to market their products and services over the internet, and consumers have tended to meet many of their needs over the internet. Especially recently, the food and beverage sector has also kept up with these technological developments, the number of sectors providing services in this field has increased and the enterprises in this sector have started a great competition by integrating their systems with technology.

As in the whole world, online food orders in Turkey show a continuous increase in parallel with the widespread use of the internet. In addition, reasons such as the increase in urbanization rate, increase in income level and increase in women's employment also contribute to the growth of the sector. With the increase in the number of consumers, competition between sectors in online food ordering has increased and service quality standards have increased day by day. At the beginning of these standards are the criteria for accuracy of online ordering and ease of ordering. On the other hand, the presence of companies offering online services provides many advantages for customers. Some of the advantages of the system are that it is easy enough for customers to order food from websites or applications with one click, and the possibility of canceling the order at every stage of the purchase process. In short, while consumers adopt online ordering due to its convenience, speed and flexibility; restaurants attach importance to the criterion of being able to respond to consumer demand with increased income and fewer mistakes. In addition, other factors that affect consumers' use of online food sites and their level of satisfaction are fast delivery, uninterrupted service and offers (coupons, discounts, etc.).

In this study, firstly, the criteria that university students pay attention to when ordering food online were determined, and then the importance levels they attach to these criteria were calculated with multi-criteria decision making techniques. In this context, 7 criteria were used: price, campaign, ease of use of the online system, instant communication, delivery speed, payment security and menu variety. According to the results of the research, payment security is the most important criterion with a weight level of 0.43. The campaign criterion is second with 0.17, the price criterion is the third with 0.16, and the online system ease of use criterion with 0.03 affects consumer behavior in the last place.

Keywords: Online food, MCDM, Food and beverage industry

1. GİRİŞ

İnsan yaşamı geçmişten bugüne üretim ve tüketim üzerine kurulmuştur. Doğal kaynakları kullanarak başlayan üretim, insanların ihtiyaçlarına göre çeşitlenmiş, gelişen ve çeşitlenen sanayi ile birlikte mal ve hizmetler hem nitelik hem de nicelik bakımından zenginleşmiştir. Artık tüketici, ihtiyaçlarını gidermek istediğinde birçok mal ve hizmet çeşidiyle karşılaşmaktadır. Tüketici, seçeceği her bir ürün için farklı seçeneklere sahip olduğu gibi, her bir ürün için de farklı karar alma süreçleri izleyebilmektedir. Örneğin bir tüketicinin günlük ihtiyacı için izlediği karar süreci ile ev, araba almak için izlediği karar süreçleri birbirinden farklıdır. İster küçük ölçekli ister büyük ölçekli olsun, tüketicinin aldığı nihai kararı, tüketici davranışını etkileyen faktörler farklı düzeylerde etkilemektedir. Bu çalışmada, araştırmacılar için tüketici davranışını etkileyen kavramlar açıklanmış, bu kavramların tüketici davranışları üzerindeki etkilerini belirlemek için AHP yöntemi uygulaması yapılmıştır. İkili karşılaştırma

temeline dayanan bu yöntemle, tüketici davranışlarını etkileyen kavramların önem düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Bilgi teknolojilerinde gerçekleşen gelişmeler işletme ve pazar yapılarında önemli değişikliklere neden olmuştur. İşletmeler arası bilgi sistemleri ve İnternet, e-ticaret ve elektronik pazaryerlerinin oluşması gibi yeni iş uygulama şekilleri ve metotlarına imkan sağlamıştır (Giaglis vd., 2002: 231). Bazı e-iş uygulamaları firmaların müşterileriyle doğrudan iletişime geçmesiyle temel iş süreçlerinden aracılara çıkarmasına yardımcı olurken, bazı uygulamalarda internete dayalı kanallardan yeni elektronik araçların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bakos, 1998).

E-ticaret kapsamında faaliyet gösteren çevrimiçi araçlardan biri de fast food, restoran, kafe gibi yiyecek ve içecek işletmelerinden yemek siparişini elektronik ortamda vermeye imkan sunan, işletmelerle müşterileri bir araya getiren çevrimiçi yemek sipariş sistemi olarak adlandırılan internet siteleridir. Üye işletmelerden bağımsız olarak çalışan, işletmelerin ürünlerini doğru yere, zamanında, eksiksiz ve müşteri beklentilerine uygun bir şekilde teslim edilmesini sağlayan ve bu süreçte oluşan problemlerin çözümünde stratejik rol oynayan bu sistem ve e-aracılar paket servis müşterileri tarafından her geçen gün daha fazla benimsenmektedir (Tomaş, 2014: 30).

2. TÜRKİYE'DE ONLINE YEMEK SİSTEMİ

İnternet kullanımının yaygınlaşması ile birlikte Türkiye'de ki paket yemek servis siparişlerinde çevrimiçi kanalların kullanımı da artmakta ve yaygınlaşmaktadır. Bu durum pazarı oldukça cezbedici bir konuma getirmiştir. Çevrimiçi paket servis sistemini çevrimiçi aracı portallardan bağımsız bir şekilde kendi internet sitelerine ekleyen ulusal çapta faaliyet gösteren restoran işletmeleri ile uluslararası restoran zincirleri de çevrimiçi paket yemek servis siparişi verme imkânı sunmaktadırlar. Bununla birlikte pazarda çevrimiçi aracı olarak hizmet sunan birçok internet sitesi de faaliyet göstermektedir (yemeksepeti.com, yemekmotoru.com, adrese yemek.com, neyiyelim.com, yemekx.com, uniyemek.com, vd.). 2001 yılında Nevzat Aydın tarafından kurulmuş olan ve yüzde 99'luk pazar payı ile Türkiye'nin ilk ve en büyük çevrimiçi paket servis portalı yemeksepeti.com, yerel yiyecek işletmeleri ile birlikte zincir yiyecek içecek işletmelerini tüketici ile buluşturan bir kuruluştur. Portal tüketicilere farklı mutfaklardan diledikleri yiyecek ve içecekleri seçip sipariş vermelerine, ülke genelinde ve buldukları bölgeye ait promosyon ve indirimlerden yararlanmalarına, satın alma sonrasında da servis kalitesi, hız ve yiyecek kalitesini puan vererek satın aldıkları ürün ve hizmeti derecelendirmelerine olanak sağlamaktadır (Kılıçalp ve Özdoğan, 2019).

'We are social' web sitesinin 2018 Dijital Raporuna göre dünya genelinde aktif internet kullanıcı sayısı yaklaşık olarak 4 milyar kişidir. Yaklaşık olarak 82 milyon nüfusa sahip olan Türkiye'de ise bu rakam aktif internet kullanıcı sayısı 54.33 milyon kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rakam yaklaşık olarak toplam nüfusun %67'sinin internet bağlantısına sahip olduğunu göstermektedir. Söz konusu raporda kullanıcıların elektronik ticaret kapsamında gerçekleştirdiği faaliyetlere ilişkin veriler şu şekildedir;

İnternet kullanıcıların %56'sı son 30 gün içerisinde bir mal veya hizmeti satın alma amacı ile arama yapmıştır.

İnternet kullanıcıların %60'ı son 30 gün içerisinde çevrimiçi bir mağazayı ziyaret etmiştir.

İnternet kullanıcıların %43'ü son 30 gün içerisinde çevrimiçi olarak bir ürün veya hizmet satın almıştır.

İnternet kullanıcıların %30'u çevrimiçi satın alma işlemini masaüstü veya dizüstü bilgisayar aracılığıyla gerçekleştirmiştir.

İnternet kullanıcıların %30'u çevrimiçi satın alma işlemini mobil cihazlar aracılığıyla gerçekleştirmiştir.

3. LİTERATÜR

Liang ve Lim (2011:855) internet üzerinden özel yemek satın almada müşteri davranışlarını araştırdığı çalışmasını, 569 lisans öğrencisi ile gerçekleştirmiştir. Çalışmada planlı davranış teorisi ve müşterilerin online özel yemek satın alma davranışlarını ortaya koyan yaşamla ilişkili yemek karakterleri birleştirilmiştir. Sonuçta, müşterilerin online özel yemek satın almaya karşı pozitif tutum içinde olduklarını tespit etmiştir. Çalışmada müşterilerin demografik özellikleri, özel yemek satın almada sahip oldukları tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol, ve davranışsal niyetin online özel yemek siparişi vermede önemli faktörler olduğu sonucuna varılmıştır.

Wolfenbarger ve Gilly, (2003)' de e-alışveriş kalitesi deneyiminin boyutlarını belirlemek ve e alışveriş kalitesinin ölçümünü gerçekleştirebilmek adına güvenilir ve geçerli bir ölçek geliştirmişlerdir. Çalışma sonucunda dört ana boyutun (web sitesi tasarımı, taahhütlerin yerine getirilmesi /site güvenilirliği, gizlilik / güvenlik ve müşteri hizmetleri) müşteri kalite ve memnuniyet konusundaki kararlarını, müşteri sadakatini ve web sitesine yönelik tutumlarını güçlü bir şekilde etkilediği saptanmıştır.

Ha ve Stoel, (2009)' da aynı ölçekten yararlanarak gerçekleştirdikleri araştırmada Wolfenbarger ve Gilly, (2003)'den farklı olarak e-alışveriş kalitesinin boyutlarını web sitesi tasarımı, gizlilik/güvenlik, müşteri hizmetleri ve deneyimleme olarak saptanmıştır.

Chen ve arkadaşları (2010) ise çevrimiçi tüketici satın alma isteğini arttıran web sitesi niteliklerini araştırdıkları çalışmalarında çevrimiçi tüketici satın alma niyetini etkileyen faktörleri üç ana başlık altında incelemişlerdir; teknolojik faktörler (Güvenlik, gizlilik, kullanılabilirlik), alışveriş faktörleri (kolaylık, güven, teslimat) ve ürün faktörleri (ürün değeri ve ürün seçeneklerinin özellikleri).

Günde 400 bin siparişi kullanıcılarına ulaştıran Yemeksepeti, kullanıcıları arasında bu değişimin ne yönde olduğunu görmek için 2019'un ilk 6 ayına ait sipariş trendlerini incelemiştir. Yemeksepeti'nden en çok siparişi veren kullanıcıların yaş ortalaması 27 olarak görülmüştür. 2019'un ilk yarısının baz alındığı araştırmaya göre en çok hafta için öğlen 12.00 ve akşam 19.00-20.00 saatleri arasında sipariş verilmektedir.

Aynı araştırmaya göre mobil üzerinden daha çok sipariş verildiği ve bunun yüzde 75'ini IOS, yüzde 25'ini Android kullanıcılarının oluşturduğu görülmüştür. Kullanıcılar ödemelerini en çok online kredi kartı ile gerçekleştirmiş, sadece yüzde 5'i ise Yemeksepeti Cüzdan'ı tercih etmiştir. Dolayısıyla tüketicilerin ödeme güvenliğine önem verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada da genç tüketicilerin online yemek siparişi firması seçerken dikkat ettikleri kriterlerin ağırlıkları analitik hiyerarşi süreci ile belirlenmiştir. Araştırmada fiyat, kampanya, online sistem kullanım kolaylığı, anlık iletişim, teslim hızı, ödeme güvenliği ve menü çeşitliliği olmak üzere 7 kriterler kullanılmıştır.

4. ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ

Analitik hiyerarşi süreci (AHS), çok kriterli sorunları çözmek amacıyla nitel ve nicel değişkenlerin analizi yoluyla 1970'li yıllarda tasarlanmış bir yöntemdir.(Saaty, 1986:841-855). Çok kriterli karar verme problemlerinin hiyerarşik bir yapıda modellenmesine imkan veren AHS, problemlerin ana hedef, kriter, alt kriterler ve alternatiflerin ilişkilerini gösterir (Dinçer ve Görener, 2011).

AHS, kriterlerin ve alt kriterlerin önem ağırlıklarını belirleyerek boyut indirgemesi yapmakta, olası sonuçlara, en iyi olanın elde edilebilmesi için sıralama imkanı sunmaktadır.(Önder,2015:21) AHS de karar alınırken bir çok tecrübeli ismin öngörüsünü dikkate alındığı gibi, idarecilerin, uzmanların tercihleri de dikkate alınabilmektedir. Ayrıca karar sürecinde söz sahibi, farklı grupların kararlarını birleştirerek tek bir sonuca varabilmektedir. Böylece karar sürecine katılan bireylerin çalışma güdülerini artırıp tatmin imkanı da sunmaktadır.

AHP yöntemi ile problem çözme adımları şu şekilde özetlenebilir:

1. Adım: Karar problemini iyi bir şekilde tanımlamak.
2. Adım: Tanımlanan problemin belirli kriterlerini ve alternatiflerini açık şekilde ve hiyerarşik bir yapı ile ifade edilir. Bu adım n tane ana kriter(faktör) ve m tane alternatiften (karar noktası) oluşan birçok ölçütlü bir karar verme probleminden oluşmaktadır.(Aktepe ve Ersöz)
3. Adım: belirlenen hiyerarşik yapıdan sonra tüm elemanların göreceli önem derecelerinin belirlenmesi için karar vericilerinin kriterleri ve her kriter altında alternatifleri ikili karşılaştırmaları istenerek karşılaştırma matrisi oluşturulur.

Bu adımda ikili karşılaştırma matrislerinin tutarlılıkları kontrol edilir.

$CI = \frac{(\lambda_{Maks} - n)}{(n-1)}$ eşitliği ile tutarlık indeksi hesaplanır. Burada λ_{Maks} en büyük özdeğerdir ve n toplam özellik (kriter) sayısıdır. (Önder, 2015: 26). Tutarlılık oranının hesabında ise:

$CR = \frac{CI}{RI}$ formülü kullanılır. RI ‘Rastgele Değer İndeksler’ i temsil etmektedir.

4. Adım: Hiyerarşide yer alan tüm elemanların öncelik vektörleri hesaplandıktan sonra bu değerlerin analizi yapılmaktadır. Bu adımda vektörlerin elde edilmesi için, ikili karşılaştırma matrisinde yer alan tüm satırın toplamı hesaplanır ve her toplam tüm satırın toplamına bölünür. Buna normalize etme denir. (Sarıçalı ve Kundaklı).

Elde edilen öncelik değerleri birleştirilerek alternatiflerin amaca ilişkin öncelikleri elde edilir. Değerlendirilen kriterlerin öncelik değerleri ile alternatiflerin öncelik değerleri çarpılıp toplanarak birleştirme yapılır ve elde edilen sonuçlar büyükten küçüğe sıralanır.

5. UYGULAMA

Çalışmada problemin çözümü için analitik hiyerarşi prosesi uygulama adımları şu şekildedir:

1.Adım: Karar Probleminin Tanımlanması

Çözüm probleminin amacı genç tüketicilerin online yemek siparişi firması seçerken dikkate aldıkları kriterlerin önem derecelerini belirlemek olduğundan bu adımda bu faktörler ayrıntılı biçimde belirlenmiştir. Bu kapsamda fiyat, kampanya, online sistem kullanım kolaylığı, anlık iletişim, teslim hızı, ödeme güvenliği ve menü çeşitliliği olmak üzere 7 kriterler kullanılmıştır.

2. Adım: İkili Karşılaştırma matrisinin oluşturulması

İkili karşılaştırma matrisi, AHP karşılaştırma anketi uygulandıktan sonra elde edilen skorların matris haline getirilmesidir. Dolayısıyla bu aşamada ilk olarak hedef tüketici, uzman kişi ya da kişilere anket uygulanmaktadır. Tüketicilerin online yemek firması seçimini etkileyen faktörlerin önem düzeyini belirlemek amacıyla anket oluşturulmuş ve sürekli yemek siparişi veren 12 tüketiciye anket uygulanmıştır.

Ankette Saatty tarafından önerilen 1-9 ölçeği kullanılmıştır. İkili karşılaştırma anketi, faktörlerin ağ yapısı dikkate alınarak birbiriyle ilişkili olan elemanlar arasında oluşturulur.

Anket uygulaması gerçekleştirildikten sonra ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmuştur. Çözüm aşamasında kriterlere ait işlem basamakları ayrıntılı olarak okuyucuya sunulmuştur.

AHP anketi uygulamasından elde edilen veriler kullanılarak oluşturulan matris Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Kriterlere Ait İkili Karşılaştırma Matrisi

	Fiyat	Kampanya	Online Sistem Kullanım Kolaylığı	Anlık İletişim	Teslim Hızı	Ödeme Güvenliği	Menü Çeşitliliği
Fiyat	1,00	0,79	4,22	4,61	3,27	0,34	2,47
Kampanya	1,26	1,00	5,19	6,26	2,92	0,19	2,76
Online Sistem Kullanım Kolaylığı	0,24	0,19	1,00	1,00	0,37	0,13	0,31
Anlık İletişim	0,22	0,16	1,00	1,00	0,34	0,15	0,54
Teslim Hızı	0,31	0,34	2,71	2,92	1,00	0,14	5,94
Ödeme Güvenliği	2,92	5,19	7,65	6,54	6,95	1,00	7,65
Menü Çeşitliliği	0,41	0,36	3,27	1,84	0,17	0,13	1,00

Çizelge 1’de yer alan yargılar aşağıdaki gibi yorumlanır:

1: Her elemanın kendisiyle karşılaştırılması eşit düzeydedir. Matriste köşegen elemanlar daima 1’e eşittir.

0,79: Fiyat kriteri kampanya kriterine göre daha önemli olup önem derecesi 0,79 tür. Aynı şekilde karşılıklı kıyas aksiyomuna göre $a_{ij} = \frac{1}{a_{ji}}$ olacak şekilde kriterlerin karşılaştırması yapılır ve $a_{ij} = \frac{1}{0,79} = 1,26$ değeri elde edilir.

Diğer kriter karşılaştırmaları da benzer şekilde anketten matrise aktarılır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, anket birden fazla kişiye uygulandığında ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmadan önce, aynı karşılaştırmaya ait değerlerin ortalamasının alınmasıdır.

Adım 3: İkili Karşılaştırma Matrisinin Normalize Edilmesi

Çok kriterli karar problemlerinin karar matrislerinin geneli farklı birimlerden oluşan değerler içermektedir. Bu farklı birimleri aynı birimle ifade etmek amacıyla normalizasyon işlemi yapılmaktadır. AHP yönteminde normalizasyon işlemi, her bir satır elemanının toplamına bölünmesiyle gerçekleştirilir. Bunun için aşağıdaki eşitlik kullanılır:

$$w_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum a_{ij}}$$

1. sütün için yapılan işlem:

$$w_{11} = \frac{1}{1 + 1,26 + 0,24 + 0,22 + 0,31 + 2,92 + 0,41}$$

$$w_{11} = \frac{1}{6,35} = 0,16$$

Benzer işlemler tüm sütunlar için gerçekleştirilmiş ve Çizelge 2 elde edilmiştir.

Çizelge 2. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	Fiyat	Kampanya	Online Sistem Kullanım Kolaylığı	Anlık İletişim	Teslim Hızı	Ödeme Güvenliği	Menü Çeşitliliği
Fiyat	0,16	0,10	0,17	0,19	0,22	0,16	0,12
Kampanya	0,20	0,12	0,21	0,26	0,19	0,09	0,13
Online Sistem Kullanım Kolaylığı	0,04	0,02	0,04	0,04	0,02	0,06	0,01
Anlık İletişim	0,03	0,02	0,04	0,04	0,02	0,07	0,03
Teslim Hızı	0,05	0,04	0,11	0,12	0,07	0,07	0,29
Ödeme Güvenliği	0,46	0,65	0,31	0,27	0,46	0,48	0,37
Menü Çeşitliliği	0,06	0,05	0,13	0,08	0,01	0,06	0,05

Adım 4: Öncelikler Vektörünün oluşturulması

Öncelikler vektörü kriterlerin önem düzeylerini göstermektedir. Ayrıca tutarlılık hesaplanmasında da kullanılmaktadır. Öncelikler vektörü her bir satırın ortalaması alınarak elde edilmektedir. Fiyat kriterine ait satır ortalaması aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\bar{x} = \frac{0,16 + 0,10 + 0,17 + 0,19 + 0,22 + 0,16 + 0,12}{7} = 0,16$$

Benzer işlemler diğer satır elemanları için de uygulanmış ve Çizelge 3'te verilen öncelik değerleri elde edilmiştir.

Çizelge 3. Ana Faktörlere Ait Önem Dereceleri

Faktörler	Öncelik Değerler
Fiyat	0,16
Kampanya	0,17
Online Sistem Kullanım Kolaylığı	0,03
Anlık İletişim	0,04
Teslim Hızı	0,11
Ödeme Güvenliği	0,43
Menü Çeşitliliği	0,06
Toplam	1,00

Öncelik değerleri kriterlerin önem derecelerini göstermektedir. Ancak bu değerlerin öncelik değeri olduğunu kabul etmeden önce tutarlılık indeksi hesaplanmalıdır.

Adım 5: Tüm Öncelikler Vektörünün Oluşturulması

Öncelikler vektörü daha önce oluşturulan ikili karşılaştırma matrisiyle çarpılarak tüm öncelikler vektörü hesaplanır.

Çizelge 4. Tüm Öncelikler Vektörü

	Fiyat	Kampanya	Online Sistem Kullanım Kolaylığı	Anlık İletişim	Teslim Hızı	Ödeme Güvenliği	Menü Çeşitliliği	Öncelik Değerler
Fiyat	1,00	0,79	4,22	4,61	3,27	0,34	2,47	0,16
Kampanya	1,26	1,00	5,19	6,26	2,92	0,19	2,76	0,17
Online Sistem Kullanım Kolaylığı	0,24	0,19	1,00	1,00	0,37	0,13	0,31	0,03
Anlık İletişim	0,22	0,16	1,00	1,00	0,34	0,15	0,54	0,04
Teslim Hızı	0,31	0,34	2,71	2,92	1,00	0,14	5,94	0,11
Ödeme Güvenliği	2,92	5,19	7,65	6,54	6,95	1,00	7,65	0,43
Menü Çeşitliliği	0,41	0,36	3,27	1,84	0,17	0,13	1,00	0,06

Bunun için Çizelge 5’te verilen ikili karşılaştırma matrisi ile öncelik vektörü matris çarpım kuralı ile çarpılır ve Çizelge 5 elde edilir.

Çizelge 5. Tüm Öncelikler Vektörü

Fiyat	1,26
Kampanya	1,35
Online Sistem Kullanım Kolaylığı	0,26
Anlık İletişim	0,27
Teslim Hızı	0,85
Ödeme Güvenliği	3,51
Menü Çeşitliliği	0,45

Çizelge 5’te yer alan değerler tüm öncelikler matrisidir.

Adım 6: Kriterler için tutarlılık indeksinin hesaplanması

Tutarlılık indeksi $CR = \frac{CI}{RI}$ eşitliği ile hesaplanmaktadır. Eşitlikte yer alan CI, tutarsızlık endeksidir ve

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1} \quad (n \text{ alternatif sayısı})$$

eşitliği ile hesaplanır. λ değeri ise şu şekilde hesaplanır: Tüm öncelikler matrisinin elemanı, ilk olarak öncelik vektörlerinin elemanlarına bölünür ve sonrasında bu elemanların ortalaması alınarak elde edilir. RI değeri “rastgele değer indeksi”dir. Bu değerler Çizelge 6’da verilmiştir.

Çizelge 6. Rastgele Endeks Değerleri

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

Elde edilen CR değeri 0,1'den küçük olduğunda matris tutarlı kabul edilir.

λ değerinin hesaplanması için Çizelge 7'deki işlemler gerçekleştirilir.

Çizelge 7. λ değerinin hesaplanması

Tüm Öncelikler Vektörü	D	
1,26	1,26/0,16	7,91
1,35	1,35 /0,17	7,82
0,26	0,26 /0,03	7,36
0,27	0,27 /0,04	7,33
0,85	0,85 /0,11	8,00
3,51	3,51 /0,43	8,22
0,45	0,45 /0,06	7,12
	Ortalama (λ)	7,68

(λ) değeri 7,68 olarak elde edilir. CI değeri ise,

$$CI = \frac{7,68 - 7}{7 - 1} = 0,113$$

Olarak elde edilir. CR değeri hesabı ise şu şekilde hesaplanır:

Alternatif sayısı 7 olduğundan RI= 1,32 alınır ve

$$CR = \frac{0,113}{1,32} = 0,08$$

Olarak hesaplanır. $0,08 < 0,1$ olduğundan ağırlık matrisi tutarlıdır. Dolayısıyla kriterlerin tutarlılığı kabul edilir. Son elde edilen kriter sıralaması Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Ana Faktörlere Ait Öncelik Değerleri

Faktörler	Öncelik Değerler
Fiyat	0,16
Kampanya	0,17
Online Sistem Kullanım Kolaylığı	0,03
Anlık İletişim	0,04
Teslim Hızı	0,11
Ödeme Güvenliği	0,43
Menü Çeşitliliği	0,06
Toplam	1,00

Çizelge 8'de verilen ağırlık değerleri dikkate alındığında en önemli kriter 0,43 ağırlık düzeyi ile ödeme güvenliği kriteridir. 0,17 ile kampanya kriteri ikinci, 0,16 ile fiyat kriteri üçüncü ve 0,03 ile online sistem kullanım kolaylığı kriteri son sırada tüketici davranışlarını etkilemektedir. Dolayısıyla öğrencilerin online yemek siparişi verirken en çok dikkat ettikleri husus ödeme güvenliğidir. Bu nedenle yemek şirketlerinin sistemlerinde en çok dikkat etmeleri gereken husus ödeme güvenliğini sağlamaktır. Ayrıca öğrencilerin online yemek siparişinde

kampanyaları bilinçli şekilde takip ettikleri, buna göre online yemek firması seçtikleri de söylenebilir.

KAYNAKÇA

Kılıçalp M., Özdoğan O. N. (2019). Paket Yemek Siparişlerinde Çevrimiçi Aracı Kullanan Tüketici Davranışlarının Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeliyle Araştırılması, *International Journal of Contemporary Tourism Research*, Vol 3: No: 2, p.148-163, doi: 10.30625/ijctr.618952.

Aktepe, A, & Ersöz, S. (2012). Ahp-Vıkor Ve Moora Yöntemlerinin Depo Yeri Seçim Probleminde Uygulanması, *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, Cilt: 25 Sayı: 1-2, s. (2-15).

Bakos, Y. (1998). The emerging role of electronic marketplaces on the internet. *Communications of the ACM*, 41 (8), 35–42.

Chen Y. H., Hsu I. C. ve Lin C. C. (2010). Website attributes that increase consumer purchase intention: A conjoint analysis. *Journal of Business Research*, 63, 1007–1014.

Dinçer, H. ve Görener, A., (2011). Analitik Hiyerarşi Süreci Ve Vıkor Tekniği İle Dinamik Performans Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:10 Sayı:19 Bahar 2011 S.109-127.

Giaglis, G. M., Klein S. ve O’Keefe R. M. (2002). The role of intermediaries in electronic marketplaces: developing a contingency model, *Info Systems J*, 12, 231–246.

Ha, S., & Stoel, L. (2009). Consumer e-shopping acceptance: Antecedents in a technology acceptance model. *Journal of Business Research*, 62, 565–571.

Liang, A.R., Lim, W. M. (2011). “Exploring The Online Buying Behavior of Spacialty Food Shoppers”, *International Journal of Hospitality Management*, 30, 855-865.

Saaty, T.L. (1986), Axiomatic Foundations Of The Analytic Hierarchy Process, *Management Science*, 32(7), 841-855.

Sarıçalı, G. ve Kundakcı (2016), N. Ahp Ve Copras Yöntemleri İle Otel Alternatiflerinin Değerlendirilmesi, *International Rewiew Of Economics And Management*, Volum 4, N. 1, 45-46.

Tomaş, M. (2014). Paket Servis Müşterilerinin Sipariş Vermede E-Aracı Kullanma Nedenleri Üzerine Keşifsel Bir Araştırma: yemeksepeti.com Örneği. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi*, 5(2), 29-41.

Wolfenbarger, M., & Gilly, M. C. (2003). eTailQ: dimensiolionalizing, measuring and predciting etail quality. *Journal of Retailing*, 2003(79), 183-198.

Yıldırım, B. F., Önder E. (2015), Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, Dora Yayın Evi, 2. Baskı, 2015.

UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS AGAINST CRYPTO COINS: THE CASE OF SCU

Dr. Öğr. Üyesi Rahim ARSLAN¹, Doç. Dr. Sait BARDAKÇI²

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0003-4329-3651

²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0003-3720-5029

ABSTRACT

Cryptocurrency refers to digital currencies that are used with an internet focus and are not connected to any central system. Cryptocurrencies are placed in virtual wallets/exchanges by using a number of passwords and are similarly extracted from these by using passwords. The concept of crypto currency is seen as an alternative value and e-commerce can be realized on the internet thanks to this value.

All coins, especially Bitcoin, which are used as both investment and payment instruments instead of physical money, will have an increasing importance in many sectors. Cryptocurrency, in which an average of 10 million people invest in Türkiye, attracts the attention of young people in particular. In particular, according to recent research, it has been determined that the age of investing in crypto money has decreased to 15. In this study, it was tried to determine the perception levels of university students towards cryptocurrencies. In this context, first of all, the students' knowledge of cryptocurrencies was revealed, and then the reasons for the interest in crypto money were examined and the findings regarding whether the perception of crypto money differed according to various demographic variables were revealed.

The group of the study consists of 201 students, 91 female and 110 male, studying at Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences in 2022. According to the results obtained, it was seen that male students' interest and knowledge of cryptocurrencies were higher than female students, and there was no difference in terms of nationality. In addition, it was concluded that the majority of the students preferred the investment tool with a good return even though it had a risk share.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KRİPTO PARALARA YÖNELİK ALGILARI: SCÜ İİBF ÖRNEĞİ

ÖZET

Kripto para, internet odaklı kullanılan ve hiçbir merkezi sisteme bağlı olmayan dijital para birimlerini ifade etmektedir. Kripto para birimleri bir takım şifreler kullanılmak suretiyle sanal cüzdanlara/borsalara yerleştirilmekte ve yine benzer şekilde şifreler aracılığıyla buralardan çıkarılmaktadır. Kripto para birimi kavramı bir alternatif değer olarak görülmekte ve bu değer sayesinde internet ortamında e-ticaret gerçekleştirilebilmektedir.

Fiziksel paralar yerine hem yatırım hem ödeme aracı olarak kullanılan başta Bitcoin olmak üzere tüm coinler birçok sektörde giderek artan bir öneme sahip olacaktır. Türkiye'de ortalama 10 milyon kişinin yatırım yaptığı kripto paralar özellikle genç yaştaki bireylerin ilgisini çekmektedir. Özellikle son araştırmalara göre kripto paraya yatırım yapma yaşının 15'e kadar düştüğü tespit edilmiştir. Bu çalışmada da üniversite öğrencilerinin kripto paralara yönelik algı

düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle öğrencilerin kripto para bilgi düzeyleri ortaya konulmuş, sonrasında kripto paraya olan ilginin nedenleri incelenerek kripto paraya yönelik algının çeşitli demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular ortaya konulmuştur.

Çalışmanın grubunu, 2022 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören, 91 Kadın ve 110 erkek olmak üzere toplam 201 öğrenci oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre erkek öğrencilerin kripto para ilgisinin ve bilgisinin kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu, milliyet açısından ise farklılık olmadığı görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun risk payı olsa da iyi bir getirisi olan yatırım aracını tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kripto, Para, Dijital Yatırım.

1. INTRODUCTION

The concept of digital money, which emerged differently from the classical understanding of money, is a new alternative exchange tool that has become widespread in the world in recent years. Today, especially in developed countries, expenditures are mostly made with digital money instead of paper money. Digital currencies represent paper money, are stored electronically and have transferable properties. With the development of technology and digitalization, the virtualization of money has also taken place.

The idea of digital currency first emerged in the Netherlands in the late 1980s. With the smart card system developed to prevent theft for gas station owners and truck drivers, money was loaded onto smart cards and fuel could be purchased with this money. In the same years, POS devices started to be used in Europe for customers to make direct payments from their bank accounts (Pirinççi, 2018).

Proton (Belgium), Geldkarte (Germany), Chipnick (Netherlands), Mondex (England), Moneo (France), Octopus (Hong Kong), the first e-money applications were launched in Europe and Asia in the 1990s as card-based products in the form of electronic wallets.), Suica (Japan), and EZ-link (Singapore). The transition from gold to gold-based paper money and then to digital money has become widespread all over the world thanks to the developments in information and communication technologies.

Digital money can be defined in different ways. Digital money is defined by the European Central Bank as “digital money that is not regulated, issued and controlled by its developers and accepted within a certain virtual environment” (ECB, 2012). It is stated that the definition of digital money, which is accepted in the virtual environment, may differ as there may be great differences in the crypto structure with the changing and developing technologies.

2. CRYPTO AND ITS FEATURES

Cryptocurrency is derived from the words 'cryptocurrency', 'crypto' and 'currency'. Cryptocurrency; It is a digital or virtual currency that uses cryptography (the science of encryption) to provide security. Crypto-currencies are produced in decentralized crypto systems at specified rates/numbers (İri, 2021). According to another definition, crypto money is like the coins and banknotes that individuals have already used, and the difference is; are digital assets developed with certain cryptography principles (Kesebir, 2019). The purpose of cryptography,

that is, encryption, is to prevent the information shared between the two parties from falling into the hands of others, and to provide a control mechanism that will secure monetary transactions.

The emergence of cryptocurrencies is related to the global financial crisis that broke out in 2008. The financial crisis experienced decreased the trust in central banks and financial institutions and caused many changes in the financial system. Cryptocurrencies emerged as an alternative model to strong reserve currencies such as the US Dollar and Euro after the collapse of the financial markets (Dilek, 2018).

Here are Weiss Ratings' top 10 cryptocurrencies list as of 2019:

Bitcoin (BTC): Bitcoin is an owner and decentralized payment instrument and currency that came to life in 2008 with a document published by a person or team under the pseudonym Satoshi Nakamoto. It is not affiliated with any institution or organization. It has no representatives or dealers. It is a technology open to everyone and anyone who wants can join the network without any blocking or restriction, transfer from wallet to wallet without any intermediary, and store a copy of the blockchain on their device.

Ethereum (ETH): First introduced by its founder Vitalik Buterin at the North American Bitcoin Conference, Ethereum is the first cryptocurrency to have its own blockchain development platform and offers lower fees and faster transactions than Bitcoin.

Ripple (XRP): It provides money transfer to all over the world with transactions that take 3 seconds in total and is one of the fastest among cryptocurrencies. The platform is designed to rival legacy international money sending systems such as SWIFT or Western Union. Ripple works with dozens of banks around the world to offer a more efficient and cost-effective way to make real-time payments.

EOS (EOS): A cryptocurrency that focuses on the critical trouble spots of Blockchain technology and tries to solve the speed, scalability and flexibility issues that often become a bottleneck for Blockchain-based systems.

Litecoin (LTC): Designed by Charlie Lee, a former Google employee. Bitcoin is seen as the “gold” of cryptocurrencies and a value for long-term purposes, while Litecoin is seen as the “silver” of cryptocurrencies and a cheaper, everyday transaction tool.

Binance Coin (BNB): Binance Coin is the self-produced cryptocurrency of Binance, one of the most well-known crypto exchanges based in Malta. Binance Coin, which is behind Binance, the world's largest crypto money exchange in terms of trading volume, has made a rapid rise recently and it is expected that this rise will continue even more rapidly with the breakthroughs that Binance will make in the future.

Cardano (ADA): Cardano was created with the intention of solving all known problems of existing Blockchain systems. Developed with a scientific approach and built on the ground based on peer-reviewed academic research, the focus of cryptocurrency is scalability, interoperability and flexibility.

IOTA: IOTA is a scalable, decentralized, modular and fee-free cryptocurrency operating for the internet of things (IoT) industry. Among the features of this cryptocurrency, the technology

called Tangle draws attention. Features such as speed, security and free transactions brought by Tangle technology distinguish IOTA from other cryptocurrencies.

TRON (TRX): TRON, a decentralized payment instrument like many cryptocurrencies; It is a cryptocurrency based on blockchain technology, established for the entertainment industry and not intended for people to share the content they want with the people they want. The main purpose of TRON is to sell the entertainment content that people produce using the infrastructure of the TRON system over the virtual environment and that these content can be purchased by other people.

Monero (XMR): A privacy-focused cryptocurrency that allows users to send and receive money anonymously. Unlike other cryptocurrencies, in Monero, users are kind of their own bank. Other people cannot see the balances of people using Monero and follow their transactions. This feature of Monero offers its users the opportunity to make transactions and spend with confidence.

3. THE STATUS OF CRYPTO MONEY IN TÜRKİYE

Cryptocurrencies, which were released in 2009 and spread all over the world, have also found many investors in Türkiye. However, the increase and spread of the awareness of crypto money in Türkiye started in 2017. While the unit price of Bitcoin, which is a cryptocurrency, was about 100 USD in 2013, it reached 10,000 USD in November 2017 and exceeded 20,000 USD in December of the same year. The rapid increase in the crypto money market has attracted the attention of many investors, as well as aroused great curiosity in the public. Thanks to this development, the recognition of cryptocurrencies in Türkiye has increased significantly. In the light of the researches, over 2,400,000 people in Türkiye own cryptocurrencies as of 2020.18 The 5 most invested cryptocurrencies in Türkiye are defined as Bitcoin, Ripple, Digibyte, Bitcoin Cash and Stellar.

The legal regulation for cryptocurrencies can also be evaluated and related in terms of Income Tax Legislation, Value Added Tax Law, Corporate Tax Law, Electronic Funds Transfer Legislation and Anti-Money Laundering Legislation (Kaplanhan, 2018). Although studies on the legal basis and regulation of cryptocurrencies continue, the authorization of the Capital Markets Board (CMB) for the supervision and regulation of cryptocurrencies has come to the fore.

4. THE STATUS OF CRYPTO INVESTORS IN TÜRKİYE

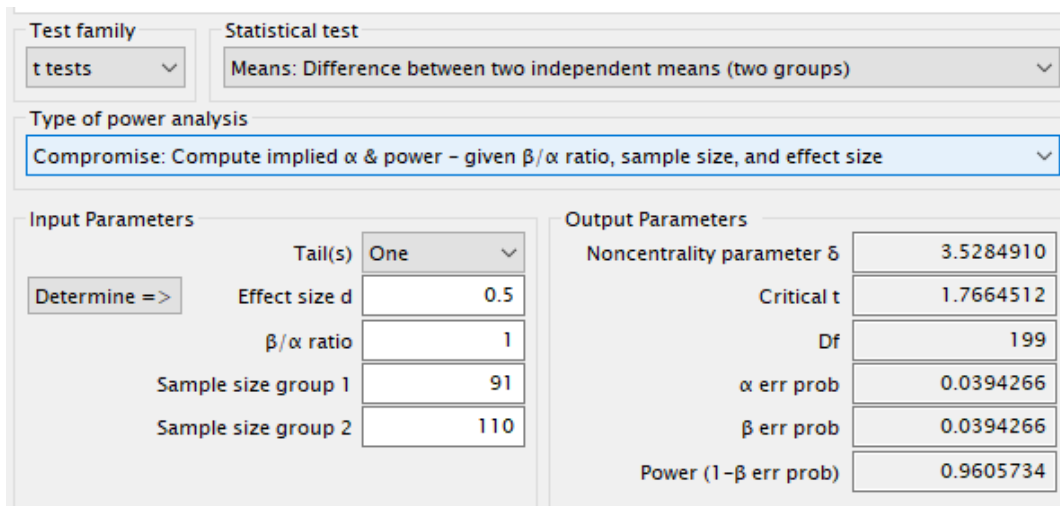
A study was conducted by Bitci and FutureBright in September 2021 to explore the awareness of crypto money and blockchain technology in Türkiye in detail. This research was carried out in 7 big cities of Türkiye with the participation of a total of 1003 investors, 707 of which are current and 296 are potential. The research was conducted on potential investors between the ages of 18-45 residing in the provinces of Istanbul, Ankara, Izmir, Adana, Samsun, Gaziantep and Bursa. In line with these results, the average age of the participants was 30.1; gender distribution was calculated as 62% male and 38% female. In the same study, it was stated that more than half of the participants did not have enough knowledge about the crypto market, and more than half of the investors held crypto money for less than 1 year.

When the average age of the investors is taken into account, it is seen that young people are in the majority. Yurtsuzoğlu and Akgül (2022) stated in their study that nearly half of the students believe that cryptocurrencies are the future. In this context, it can be said that students are more likely to have cryptocurrencies in the future. Vetrichelvi and Priya (2022) found in their study that 50% of university students have the idea of purchasing cryptocurrencies in the future. In this study, it was tried to measure the students' knowledge of crypto currency.

5. APPLICATION

5.1. Data Collection Tools

The group of the study consists of students studying at Sivas Cumhuriyet University Faculty of Economics and Administrative Sciences in 2022. A total of 201 individuals, 91 female and 110 male, who volunteered to answer the questionnaire with convenience sampling method, were included in the study.

Test family		Statistical test	
t tests		Means: Difference between two independent means (two groups)	
Type of power analysis			
Compromise: Compute implied α & power - given β/α ratio, sample size, and effect size			
Input Parameters		Output Parameters	
Determine =>	Tail(s) One	Noncentrality parameter δ	3.5284910
	Effect size d 0.5	Critical t	1.7664512
	β/α ratio 1	Df	199
	Sample size group 1 91	α err prob	0.0394266
	Sample size group 2 110	β err prob	0.0394266
		Power (1- β err prob)	0.9605734

Figure 1. Power Analysis Result Screen

As seen in Figure 1, in the power analysis for the study, the effect level was 0.5, the reliability level was 0.95, and the power was 0.96.

A personal information form was used to determine demographic and personal information about the participants. Cihangir et al., in order to measure the perception and awareness of cryptocurrencies of the students of the Faculty of Economics and Administrative Sciences. (2019), the “Tenth to Participate in the Bitcoin Market” scale was used. There are 11 statements on the scale that measure participants' cryptocurrency knowledge. The scale is a one-dimensional and five-point Likert scale in the form of “cryptocurrency and promotion size”. The cronbach alpha coefficient of the scale whose validity and reliability studies were conducted in the original was calculated as 0.948. In this study, the Cronbach alpha coefficient was calculated as 0.960.

5.2. Population and Sample of the Research

The group to which the results of a research will be generalized constitutes the universe of the study, and a subgroup that can best represent this group and to which the study is applied

constitutes the sample of the study (Arslan ve Demir, 2022). In this study, students of Sivas Cumhuriyet University Faculty of Economics and Administrative Sciences constitute the universe of the study. The sample distribution included in the study is given in Table 1.

Table 1. Sample Distribution

		Frequency(n)	Percent (%)
Gender	Male	91	45,3
	Female	110	54,7
Nationality	TC	178	88,6
	Not TC	23	11,4
Grade	1. Grade	165	82,1
	2. Grade	6	3,0
	3. Grade	24	11,9
	4. Grade and +	6	3,0
Accommodation	With family	57	28,4
	With Friends	8	4,0
	Other	12	6,0
	Student dormitory	124	61,7
Total		201	100,0

As can be seen from Table 1, the sample number is 201. The gender distribution of the participants is about half. In addition, 11.4% of the participants are foreign students. On the basis of class, 82.1% are first graders, 3% are second graders, 11% are third graders and 3% are fourth graders. 28.4% of the students participating in the research stated that they stayed with their families, 4% of them stayed at home with their friends and 61.7% of them stated that they stayed in credit dormitories.

In addition to scale questions, questions about crypto investment were asked to the students, and the analysis of the answers obtained is analyzed below.

“If you have invested, which financial asset do you invest in the most?” The question was asked, the chi-square test was applied to the answers obtained for the purpose of gender difference test, and the results are given in Table 2.

Table 9. If you have invested, which financial asset do you invest in the most?

		Grade		Total	Chi-Square
		Female	Male		
Gold	Count	25	19	44	0,002
	% Within	56,8%	43,2%	100,0%	
	% Of Total	12,4%	9,5%	21,9%	
Bitcoin	Count	2	13	15	
	% Within	13,3%	86,7%	100,0%	
	% Of Total	1,0%	6,5%	7,5%	
Stock Market	Count	3	18	21	
	% Within	14,3%	85,7%	100,0%	
	% Of Total	1,5%	9,0%	10,4%	
Foreign Currency	Count	13	19	32	
	% Within	40,6%	59,4%	100,0%	
	% Of Total	6,5%	9,5%	15,9%	
Nothing	Count	48	41	89	
	% Within	53,9%	46,1%	100,0%	
	% Of Total	23,9%	20,4%	44,3%	
Total	Count	91	110	201	
	% Within	45,3%	54,7%	100,0%	
	% Of Total	45,3%	54,7%	100,0%	

As can be seen in Table 2, the financial assets that the students plan to invest differ by gender ($p < 0.05$). As a cryptocurrency investment, the rate of men is 87%, while the rate of female students is 13%. However, this ratio is very close to each other in the selection of gold. When looking at the total rate, the rate of choosing crypto money is 7.5%, while the rate of those choosing to invest in gold is 22%.

Likewise, the students who participated in the research were asked, "What do you think about your ability in financial investments, according to the average investor?" The question was asked, the chi-square test was applied to the answers obtained in order to test for gender differences, and the results are given in Table 3.

Table 10. What do you think about your ability in financial investments, according to the average investor?

		Grade		Grade	Chi-Square
		Female	Female		
Very Good	Count	3	12	15	0,000
	% Within	20,0%	80,0%	100,0%	
	% Of Total	1,5%	6,0%	7,5%	
Good	Count	12	40	52	
	% Within	23,1%	76,9%	100,0%	
	% Of Total	6,0%	19,9%	25,9%	

	Count	47	47	94
Partially	% Within	50,0%	50,0%	100,0%
	% Of Total	23,4%	23,4%	46,8%
	Count	29	11	40
Bad	% Within	72,5%	27,5%	100,0%
	% Of Total	14,4%	5,5%	19,9%
	Count	91	110	201
Total	% Within	45,3%	54,7%	100,0%
	% Of Total	45,3%	54,7%	100,0%

As can be seen in Table 3, students' abilities in financial investments differ according to gender, according to an investor ($p < 0.05$). According to the total rate, 20% of the students stated their investment skills as bad and 26% as good. The difference according to gender is mostly seen in the option specified as "bad".

Similarly, the students who participated in the research were asked, "Have you studied finance or economics throughout your education life?" The question was asked, the chi-square test was applied to the answers obtained in order to test for gender differences, and the results are given in Table 4.

Table 11. Have you studied finance or economics throughout your education life?

		Grade		Total	Chi-Square
		Female	Male		
Yes	Count	26	29	55	0,753
	% within	47,3%	52,7%	100,0%	
	% of Total	12,9%	14,4%	27,4%	
No	Count	65	81	146	
	% within	44,5%	55,5%	100,0%	
	% of Total	32,3%	40,3%	72,6%	
Total	Count	91	110	201	
	% within	45,3%	54,7%	100,0%	
	% of Total	45,3%	54,7%	100,0%	

As seen in Table 4, 53% of male students and 48% of female students stated that they received finance education. There was no difference in the answers given by gender ($p>0.05$).

Likewise, the students who participated in the research were asked, "Have you invested in a financial asset before?" The question was asked, the chi-square test was applied to the answers obtained in order to test for gender differences, and the results are given in Table 5.

Table 12. Have you invested in a financial asset before?

		Grade		Total	Chi-Square
		Female	Male		
Yes	Count	19	59	78	0,000
	% within	24,4%	75,6%	100,0%	
	% of Total	9,5%	29,4%	38,8%	
No	Count	72	51	123	
	% within	58,5%	41,5%	100,0%	
	% of Total	35,8%	25,4%	61,2%	
Total	Count	91	110	201	
	% within	45,3%	54,7%	100,0%	
	% of Total	45,3%	54,7%	100,0%	

As seen in Table 5, 29.5% of male students and 9.5% of female students stated that they had made financial investments before. The answers given differed according to gender ($p<0.05$). Males are the majority among students who have made financial investments before.

Before the scale items, the students who participated in the research were asked, "Which of the following statements is of interest to you in your financial investments?" The question was asked, the chi-square test was applied to the answers obtained in order to test for gender differences, and the results are given in Table 6.

Table 13. Which of the following statements is of interest to you in your financial investments?

	Frequency	Percent
Get a low return with no risk of losing your investment	24	11,9
Get an average return with low risk of losing your investment	63	31,3
Get a good return with an average risk of losing your investment	60	29,9
Get a high return	54	26,9
Total	201	100,0

As can be seen in Table 6, the majority of the students prefer an investment instrument with a good return even though it has a risk share.

5.3. Cryptocurrency Knowledge Level Scale

The item and total score averages related to the knowledge level factor in the scale are given in Table 7.

Table 14. Total Score Averages

	N	Mean	Std. Deviation
1. I know about the structure of Bitcoin.	201	2,62	1,14
2. I know where to go when I want to buy Bitcoin.	201	2,64	1,32
3. I know how to buy and sell Bitcoin.	201	2,57	1,30
4. I know who invented Bitcoin.	201	2,39	1,22
5. I follow the value of Bitcoin.	201	2,31	1,15
6. I know how to store Bitcoin.	201	2,43	1,23
7. I know approximately the current value of Bitcoin.	201	2,46	1,18
8. I also know how to buy and sell other cryptocurrencies.	201	2,53	1,35
9. I know how to transfer Bitcoin to others	201	2,29	1,20
10. I know the advantages of Bitcoin.	201	2,53	1,26
11. If I have Bitcoin, I know what I can buy with it.	201	2,69	1,37
Scale (Total)	201	2,50	1,06

Considering the values in Table 7 and the total scale score, it was concluded that the students did not have sufficient knowledge of cryptocurrencies. The totals of the scale scores were compared according to gender and nationality, and the results are given in Table 8.

Table 15. Comparison of Scale Scores by Gender and Nationality Variable

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	T Test
Gender	Female	91	1,96	0,76	0,08	0,000
	Male	110	2,94	1,07	0,10	
Nationality	TC	178	2,51	1,07	0,08	0,560
	Not TC	23	2,37	0,99	0,20	

Considering Table 8, there is a significant difference in the level of crypto knowledge in terms of gender ($p < 0,001$). Knowledge levels of male students are higher than female students. On the other hand, there was no difference in the level of students' crypto knowledge in terms of their nationality ($p > 0,05$).

REFERENCES

- Arslan, R. ve Demir, G. *G-Power ve MINITAB Uygulamalı Örneklemeye Yöntemleri*, Nobel, Ankara, 2022.
- Dilek, Ş. Blockchain Teknolojisi ve Bitcoin. Analiz, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. Şubat,(231), s. 1-32, 2018.
- European Central Bank. Virtual Currency Schemes. Germany, <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>, 2012.
- İri, R. Finansal Pazarlama Kapsamında Kripto Para Pazarlaması ve Kripto Para Birimlerinin Bilinirliği ve Farkındalığı, Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 21(3), s. 811-833, <https://doi.org/10.11616/asbi.956722>, 2021.
- Kesebir, M.ve Günceler, B. Kripto Para Birimlerinin Parlak Geleceği, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 17, Ocak 2019 [http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/604886190_25_Kesebir_\(605-625\).pdf](http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/604886190_25_Kesebir_(605-625).pdf), 2019.
- Kaplanhan, F. Kripto Paranın Türk Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi “Bitcoin Örneği”, Vergi Mevzuatı ve Maliye Teorisi, 2018
file:///C:/Users/gulapaydin.kocaman/Desktop/bitcoin/(PDF)%20Kripto%20Paran%C4%B1n%20T%C3%BCrk%20Mevzuat%C4%B1%20A%C3%A7ısından%20Değerlendirilmesi%20E2%80%9CBitcoin%20%C3%96rne%C4%9Fi%20E2%80%9D.html
- Pirinççi, A. E. International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences Vol: 1 Issue:1, 2018.
- Vetrichelvi, M. S. ve Priya, A. S. A Study on awareness and attitudes towards crypto currency among college students. Specialusis Ugdymas, 1(43), 6488-6496, 2022.
- Yurtsızoğlu, Z., ve Akgül, K. A. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kripto Para Algısı ve Farkındalık Düzeyi. Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 5(3), 383-397. DOI: <https://doi.org/10.38021asbid.1140495>, 2022.

BANKACILIKTA YENİ BİR TÜR: KRİPTO PARA BANKACILIĞI

Dr. Öğretim Üyesi Umut Evlimoğlu¹

¹ Aydın Adnan Menderes Üniv., Nazilli İ.İ.B.F, 0000-0002-3708-432X

ÖZET

Ekonomik, ticari alandaki gelişmeler ve finansal piyasalardaki yenilikler finansal kurumları, yeni ürünler geliştirerek müşterilerinin ihtiyaçlarına cevap vermeye itmiştir. Kripto para birimlerinin blockchain gibi teknolojileri kullanarak merkeziyetsiz bir yapıya sahip olması, bir aracıya olan ihtiyacı ortadan kaldırırsa da, bu ekosistemdeki gelişmeler ve faaliyette bulunanların istek ve ihtiyaçları yeni kavramları ortaya çıkarmaktadır. Kripto para bankacılığı kavramı da bunlardan bir tanesidir. Kripto para bankacılığı; kripto piyasasında faaliyet gösteren kişilerin veya kurumların fonlarını dijital bir cüzdana tutmasını, itibari paralar gibi alışverişlerde kullanmasını, kripto para bakiyelerini yönetebilmesini sağlayan platformlar şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca bu platformların bir kısmı müşterilerine kripto ödeme kartları vererek kripto para kabul etmeyen firmalardan alışveriş yapmalarını sağlamakta veya kripto paralar için faiz ödemektedir. Kripto para bankacılığı; kripto paraların kullanım düzeyinin artmasında ve yatırımcıların kripto paralar ile ilgili işlemlerinin kolaylaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. İlk etapta bu para birimlerine mesafeli yaklaşan finansal kurumların bu alana giderek daha fazla yatırım yapması, kripto para bankacılığının gelişmesini sağlamaktadır. Kripto para bankacılığının temelinde yatan unsur; geleneksel bankacılık anlayışını kripto para ekosistemi ile harmanlayarak, geleneksel finans ve merkezi olmayan finans alanlarının birbirine bağlanması fikridir. Bu bildiride oldukça yeni bir kavram olduğu için sınırlı bir literatüre sahip olan kripto para bankacılığı kavramı üzerinde durulacak, banka olarak tanımlanan bu kurumların piyasaya olan faydaları ve kripto para bankacılığının gelişmesi için gereken hususlar ele alınacaktır. Henüz başlangıç aşamasında olan kripto para bankacılığının gelecekte hızlı bir gelişim süreci göstermesi durumunda, bu piyasaya daha erken adapte olan, sağlam bir yapıya, dijitalleşmeye ve bilgi birikimine sahip olan bankalar yada kuruluşlar en fazla fayda sağlayacak kurumlar olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kripto bankacılık, Dijital varlıklar, Geleneksel bankacılık

1. GİRİŞ

Temel anlamda fon fazlası olan kesimden fon açığı olan kesime fon akışını sağlamak (kredi vermek) ve para transferlerini gerçekleştirmek gibi görevleri olduğu düşünülen bankacılık sektörü zaman içerisinde bir dönüşüm süreci geçirmiştir. Bu süreçte ekonomik ve ticari alandaki gelişmeler, finansal piyasalarda ve finansal enstrümanlarda ortaya çıkan yenilikler, bankaların temel fonksiyonlarında da değişime yol açarak, bankaları birçok farklı işlevi gerçekleştiren finansal kurumlar haline getirmiştir. Bu süreçte bankacılık sektörü oldukça dinamik bir yapı sergileyerek dönemin ihtiyaçlarına göre, yeni finansal araçlar ortaya çıkararak

müşterilerinin hizmetine sunmuştur. İnternet ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte geleneksel bankacılık anlayışında çeşitli değişiklikler meydana gelmiş, ilk etapta dijital bankacılık anlayışı ilerleyen dönemde de şubesiz bankacılık anlayışı giderek güçlenmiştir. Covid 19 krizine bağlı olarak ortaya çıkan kapanmalar, kısıtlamalar ve evden çalışma gibi uygulamalar da bu anlayışların güçlenmesine katkı sağlamıştır.

İlk kripto para biriminin ortaya çıkmasından itibaren; bu para birimlerinin geleceği, bu para birimlerine yönelik düzenlemeler, beraberinde getirdikleri yeni teknolojiler, yatırım aracı ya da ödeme aracı olmalarına yönelik konular sıkça tartışılmaktadır. Bu para birimleri ile bir yandan daha düşük maliyetle para transferlerinin gerçekleştirilebilmesi diğer yandan da her hangi bir aracıya ihtiyaç duyulmadan bu işlemlerin yapılabilmesi, zaman ve maliyet tasarrufunu sağlamaktadır. Her ne kadar kripto para birimlerinin merkeziyetsiz bir yapıya sahip olması ve blockchain gibi teknolojileri kullanmaları bir aracıya olan ihtiyacı ortadan kaldırırsa da, gün geçtikçe bu piyasayla ilgili gelişmeler ve bu ekosistemdeki faaliyette bulunanların çeşitli istek ve ihtiyaçları yeni kavramları ortaya çıkarmaktadır. Kripto para bankacılığı kavramı da bunlardan bir tanesidir. Kripto para birimlerinin giderek finansal sistem içerisinde daha fazla yer almaya başlaması; ilk etapta bu para birimlerine mesafeli yaklaşan bankaların ilerleyen zamanda bu alana yatırım yapmasına neden olmuştur. Kripto para bankacılığı kavramının ortaya çıkışında kripto paraların kullanım düzeyinin artırılması fikrinden yola çıkılarak, geleneksel bankacılık anlayışı ile blockchain teknolojisi ve kripto para ekosisteminin harmanlanması, geleneksel finans ve merkezi olmayan finans alanlarının birbirine bir anlamda bağlanması düşüncesi yatmaktadır.

Elbetteki bu para birimleri ile ilgili yegane işlem bir yerden bir yere transfer etmek ya da ödeme aracı olarak kullanmak değildir. Bunlara ilaveten birçok karmaşık işlemlerin yapılması söz konusudur. Bunlardan bazıları; kripto varlıklar için güvenli bir kripto cüzdanı sunmak, bununla bağlantılı bir banka hesabı oluşturmak ve alışverişlerde kripto paraların daha rahat kullanılabilmesi için kripto hesaba bağlı bir banka kartı vermek şeklinde sıralanabilir. Kripto para bankalarının temel amacı hem kripto varlıklara hem de merkezi olmayan finansal ürünlere kullanıcıların ve yatırımcıların hızlı ve güvenli ve kolay bir şekilde erişmelerini sağlamaktır. Geleneksel bankaların da bu alana ilgi göstermesine rağmen henüz bu alan sınırlı bir kesim tarafından kullanıldığı için bu ilgi sınırlı kalmaktadır. Bazı ülkeler kripto para bankacılığı faaliyetlerine ve ilgili kuruluşlara izin verirken bazı ülkelerin ise yasaklamalar getirdiği görülmektedir.

2. KRİPTO PARA BANKACILIĞI NEDİR?

Dünyada kripto paraların giderek daha popüler hale gelmesi bu para birimlerinin bankacılık hizmetleri arasında yer almaya başlamasına neden olmuştur. Özellikle düzenleyici kurumların bu piyasadaki faaliyetleri gözetim altına almak istemesi, bu alana girmek isteyen bankalar için yeni bir fırsat doğurmuştur. Piyasanın regüle edilmesi hususunda düzenleyici kurumlarla beraber çalışan bazı bankalar, müşterilerine kripto paraların saklanması ve bunların alım-satımlarının yapılması gibi hizmetler ile “kripto para bankacılığı” işlemlerine başlamışlar, bu hizmetlerini kripto para ekosistemini destekleyecek şekilde genişletmişlerdir. Kripto para ekosistemi ile geleneksel finans sisteminin birbirine entegre olması ve bu sistemin düzenleyici kuruluşlar tarafında daha kolay denetlenebilmesi için kripto para bankacılığının gelişmesi büyük önem taşımaktadır (Gögüş 2021).

Kripto para bankacılığı; kripto piyasasında faaliyet gösteren kişilerin veya kurumların fonlarını dijital bir cüzdanda tutmasını, itibari paralar gibi alışverişlerde kullanılmasını ve harcamasını sağlayan, yatırımcıların kripto para bakiyelerini yönetebildikleri platformlar şeklinde tanımlanabilir. Kripto para bankacılığının en önemli faydası; yatırımcıların sahip oldukları kripto paraları, diğer para birimlerinde olduğu gibi çekme, alışverişlerde kullanma veya yatırım yapma şeklindeki işlemleri yapabilmelerini kolaylaştırmasıdır. Bu platformların bir kısmının vermiş oldukları banka kartları da ön ödemeli banka kartları gibi çalışmaktadır. Bu kartlara, kripto paraları kabul etmeyen satıcılardan alışveriş yapabilmek için para yüklenebilmektedir (bitcointurkiye.info). Dolayısıyla kripto para bankacılığının temel amacı; geleneksel finans ile merkezi olmayan finansı birbirlerine bağlamaktır.

Bu alana yönelik regülatörlerin yapmış olduğu düzenlemeler ve verilen lisanslar; birçok bankayı ve fintech kuruluşunu kripto bankacılık alanına yöneltmiş, müşterilerine hangi ürün ve hizmetleri sunabileceklerini araştırmalarına neden olmuştur. Bu alana girmek isteyen bankalar ve fintechler için temel soru "Kripto bankacılığına girmeye karar verirsek, her şeyi inşa etmemiz mi gerekiyor?" yoksa bir fintech kuruluşu veya kripto hizmet sağlayıcısı ile ortaklık şeklinde mi girmeliyim sorusudur. Ayrıca bu alana girmek isteyen kuruluşlar hangi alanda iyi olduklarına, kripto bankacılığının şirketin genel stratejisine nasıl uyum sağladığına ve piyasa risklerine bakmalıdırlar (Deloitte, 2021: 1-6).

Kripto para bankacılığı alanında faaliyet göstermek isteyen kurumlar açısından; İyi bir iş modeli, iyi bir teknolojik altyapı, mevzuatı takip ederek sürekli uyum sağlamak, muhasebe ve vergi ile ilgili konular, risk yönetimi, dikkate alınması gereken içsel faktörlerdir. Ayrıca bu kurumlar açısından düzenleyici kurumların alacakları kararlar ve belirsizlik, kripto para birimlerinin oynaklığı, alandaki hızlı değişim, güvenlikle ilgili endişeler risk oluşturabilecek dışsal faktörlerdir (<https://pwc.ch>).

Kripto paralar; elektronik bir şekilde, dijital bir para olarak sanal cüzdanlarda tutulmaktadır ve fiziksel bir niteliği yoktur. Bu para birimlerinin bir kısmı blockchain adı verilen bir defter sistemi tarafından dağıtılmakta ve merkezi bir otorite ya da bir banka tarafından kontrol edilmemektedir. Ancak dijital para birimlerini yönetme hizmeti sağlayan borsa şirketleri veya firmalar teknik olarak banka kabul edilmedikleri için zaman zaman "kripto para bankacılığı" kavramı yanlış bir terim olarak nitelendirilmektedir.

Kripto para bankacılığı hizmeti veren bankalar, yapılarına ve faaliyet alanlarına göre üçe ayrılabilir. Bunlar:

- 1) Kripto para dostu geleneksel bankalar
- 2) Yenilikçi kripto para bankaları
- 3) Özel bir kullanım alanına odaklanan kripto para bankaları

Birinci türdeki bankalar kripto para borsaları ile işbirliği halinde olan ve müşterilerine kripto para saklama hizmeti sunan kuruluşlardır. İkinci türdeki bankalar, geleneksel bankacılık enstrümanlarını baz alarak değil tamamen kripto paraları baz alarak müşterilerine verdikleri hizmetleri kurgularlar. Bu bankalar müşterilerine; kripto para saklama hizmeti, alım-satım hizmeti, varlık yönetimi, kripto para tabanlı mortgage kredisi ve B2B bankacılık hizmetleri vermektedirler. Üçüncü türdeki bankalar ise genellikle ödeme alanına odaklanmış, kripto paraların dönüşümünü yapabilen debit kartlar ve sadakat programları gibi alanlara odaklanmışlardır. Ayrıca kripto para bankaları sakladıkları kripto varlıklara dayanarak çeşitli

ürünler (yatırım fonları, hazine işlemleri, teminatlı krediler, perakende satış vb) geliştirebilmektedirler (TBB, 2022:25).

3. KRİPTO PARA BANKACILIĞINDA DÜNYADA'KI GELİŞMELER

Kripto paralar ilk olarak bankacılık sistemine, Dijital Varlık Bankaları'nın (DigitalAsset Bank) bu para birimlerine ilişkin alım-satım işlemleri yapmaya başlaması ile girmiştir. Dijital Varlık Bankaları; gerçek kişilerin, özel ve kamu kuruluşlarının bütün dijital dosyalarını, her yerden kolay bir şekilde yönetilebilmelerini sağlamaktadırlar. Kısaca Dijital Varlık Yönetimi (DigitalAsset Management-DAM) adı verilen bu hizmet, şirketlerin dijital dosyalarının merkezleştirilmesini, yönetilmesini ve paylaşılmasını kapsamaktadır. Kullanıcıya ait bütün dijital varlıklar bu kuruluşlar tarafından depolanmakta ve korunmaktadırlar. Singapur ve İsviçre'de faaliyette bulunan Sygnum, Blockchain uygulaması vasıtasıyla kripto para alım-satımı yapan ilk dijital varlık bankası olmuştur. Bu tür bankalar; geleneksel bankaların vermiş oldukları hizmetlerin büyük çoğunluğunu verememelerinden dolayı geleneksel bankacılık sisteminden farklılaşmaktadırlar (Cem, 2020).

Kripto paraların değerlerinin itibari paralar cinsinden ifade edilmesi bu alanda faaliyet gösteren borsalar ve cüzdan sağlayıcıları, güvenilir bir itibari para/kripto para dönüşüm kanallarına ihtiyaç duymuşlardır. Ayrıca bu alanda faaliyet gösteren kuruluşlar; kurumlar ve kullanıcılar riskleri azaltmak için operasyonel olarak da iş gücüne ihtiyaç duymuşlardır. Bu sebeplerle bu alanın önemli oyuncularını olan bankalarla işbirliği yapmak için bankaları bir iş ortağı gibi görmeye başlamışlardır. "Kripto para bankacılığı" kavramı da 2015 yılından itibaren duyulmaya başlanmıştır.

Ancak bu piyasaya yönelik düzenlemelerin yetersizliği ve kripto para piyasalarının yeterli derecede olgunlaşmamış olması, bankaların ilk başlarda bu konuya sınırlı bakmasına sebep olmuştur. Kripto para bankacılığının resmileşmesini sağlayan ilk olay 2019 yılında İsviçre Finansal Piyasalar Denetleme Kurumu tarafından ortaya koyulan denetim stratejisi ile sunulan blockchain tabanlı ödeme yönergesi olmuştur. Sonrasında SEBA ve Sygnum'a sağlanan lisanslarla beraber dünyadaki ilk kripto para bankaları faaliyetine başlamıştır. Geleneksel bankaların kripto para bankacılığına giriş yapmasıyla birlikte oluşan daha güvenli yapı gerek kurumsal oyuncuları gerekse yeni nesil genç yatırımcıları ülke içerisindeki bu kuruluşlara yöneltmiştir. Bu alandaki gelişmelerin ABD ve Avrupa'da diğer bölgelere göre daha önde olduğu söylenebilir (Gönüllüoğlu ve Sezer, 2022:203; Göğüş 2021).

Portekiz Merkez Bankası, ülkede faaliyette bulunan Bison Bank'a, sanal varlık servis sağlayıcısı (VASP) olarak faaliyet göstermesi için lisans vermiş, böylece bu banka ülkedeki yatırımcılara kripto para hizmetleri sunmaya başlamıştır. Bazı Avrupa ülkeleri de (İsviçre, Almaya gibi) kripto para bankacılığı ile ilgili olarak lisanslar vermeye başlamıştır. Amerika'daki Para Kontrol Ofisi (OCC); kripto para saklama hizmetleri veren Anchorage ve diğer bazı şirketlere ulusal kripto para bankası onayı vermiştir. Yine İngiltere'de Ziglu isimli banka kripto para bankacılığı alanındaki öncülerdendir.

Block Data tarafından 2021 yılında yayınlanan raporda; dünyanın en büyük 100 bankasından 55'inin ya doğrudan ya da yan kuruluşları vasıtasıyla kripto para ekosistemine yatırım yaptıkları belirtilmektedir. Bankaların özellikle kripto paraların saklanması faaliyetine yönelik yatırımlar yaptıkları belirtilmiştir. Bunun altında yatan sebeplerin ise; ABD Para Birimi Denetleme Ofisinin Amerika'daki bütün bankaların kripto para saklama hizmeti sunmasına,

kripto para cüzdanları için kripto anahtarları ve dijital varlıklar tutabilmesine izin vermesi şeklinde ifade edilebilir. Mayıs 2022'de güncellenen bu raporda bu alana yatırım yapan banka sayısının 61 yükseldiği belirtilirken bu ekosisteme yeni katılımcıların kademeli olarak artması, bankaların bu alandaki yatırımlarının daha da artacağı, bankaların kripto paraları bir tehdit olarak görmediklerinin işareti olarak görülmüştür (blockdata.tech).

4. KRİPTO PARA BANKACILIĞININ SAĞLADIĞI HİZMETLER

Aslında bir anlamda kripto bankacılık kripto para ekosisteminin ihtiyaç duyduğu bazı alanlarda çözümler sunmak amacıyla çeşitli platformlar vasıtasıyla oluşturulmuş kripto tabanlı bir bankacılık şeklidir. Kripto para bankacılığı kripto para piyasasına girmek isteyen ancak yeterli bilgiye sahip olmayan yada güvenli bulmayan yatırımcılara hitap etmekte ve onlara çeşitli hizmetler sağlamaktadır. Bunu yaparken bu piyasaya yatırım yapmak isteyenlere daha güvenli bir ortam sağlama, kazanç sağlama amacıyla olan, odağında kripto paraların ve onlarla ilgili işlemlerin yer aldığı bir bankacılık şeklidir.

Kripto para bankacılığı; kripto ekosisteminin karmaşık yapısından dolayı yeterli bilgiye sahip olamayan ancak bu alana girmek isteyen kesimlere geleneksel finans sistemi ile merkeziyetsiz finans sistemini bir araya getirildiği bir platform sağlayarak güvenli bir şekilde bu alana dahil olabilmelerini sağlamaktadır. İlerleyen dönemde kripto para kullanımının ve merkeziyetsiz finans alanındaki finansal enstrümanların ürünlerin artması, bu alanlara erişmek isteyen kitlelerin artmasına sebep olabileceği için bu alanlara erişim daha önemli hale gelecek ve bu anlamda kripto bankacılık da daha ön plana çıkacaktır(fintechistanbul.org).

Kripto para piyasasında kripto varlıkların saklanması, dijital olarak kullanıcılara bırakılmıştır. Bu durum, yeterli teknik bilgiye sahip olmayan kullanıcılar açısından çeşitli riskler ve zorluklar barındırmaktadır. Bu noktada kripto para bankaları, risklerin daha iyi yönetilmesi ve varlıkların daha güvenli bir şekilde saklanabilmesi için yatırımcılara kolaylıklar sunarak çeşitli hizmetler sağlamaktadır. Kripto para bankalarından beklenen temel hizmetler; kripto varlıkları siber saldırılara, kaybolmaya, çalınmaya, cüzdanların parolalarının ya da özel anahtarlarının kaybedilmesine karşı koruması, güvenli bir şekilde saklanması için çözümler sunmalarıdır (Batan, 2020). Kripto para bankaları genellikle kripto varlık sahiplerine; sıcak veya soğuk depolama arasında seçim yapmalarına izin verir. Sıcak depolama, kripto varlığın çevrimiçi olarak depolanması ve hesap sahibinin ve platformun erişmesinin kolay olduğu anlamına gelirken, erişimi daha zor olan soğuk depolama, kripto varlığın çevrimdışı olarak depolandığı ve bilgisayar korsanlığı ve ihlallere karşı daha derin koruma sağlandığı bir depolama şeklidir (finder.com).

Kripto para bankaları sundukları kripto banka kartları ile sahip olunan kripto paraları harcanmaya hazır itibari paralara dönüştürür. Kripto tasarruf hesapları ile kripto tasarrufları diğer kişilere ödünç vererek bu tasarruflar üzerinden faiz kazanılması sağlar. Kripto varlıkları teminat olarak kabul ederek daha düşük oranlarda kredi verebilirler, bir kripto para birimini başka bir kripto para birimi ile yada dolar ile değiştirilmesine olanak sağlarlar. Ayrıca birçok kripto para bankası, dolar gibi "istikrarlı" bir itibari para birimine sabitlenmiş sabit paralara (stablecoin) yatırım yaparak kripto para piyasasındaki oynaklığı azaltmada müşterilerine yardımcı olabilecek ürünler sunmaktadır (finder.com).

Kripto para bankacılığı geleneksel finans ile blockzincir teknolojisini biraraya getirmektedir. Kripto bankacılık platformları, müşterilerinin para biriktirmesine, harcamasına

ve ödünç almasına izin vermeleri bakımından geleneksel bankalara benzemektedirler. İkisi arasındaki temel farklılık, kripto bankalarının işlemler için ABD Doları veya Euro gibi itibari para birimleri yerine Bitcoin gibi kripto para birimlerini kullanmasıdır. Ayrıca kripto para bankaları bağımsız dijital cüzdanlardan ve kripto para varlık yönetimi platformlarından da banka/kredi kartı hizmetlerini içermelerinden dolayı farklılaşmaktadır (abra.com).

Bitcoin bankamatik kartının sahiplerine sunmuş olduğu avantajlar (coinmercury.com):

- Kripto ekosistemindeki müşterilerin çeşitli ihtiyaçlarına karşılık verme
- Birçok fiat para birimi ile kripto para birimi arasında dönüşüm sağlayabilir
- Farklı ülkelerde kullanılabilir
- Kripto para kullanmayan satıcılardan da alışveriş yapmayı sağlar
- Düşük işlem maliyeti
- Çeşitli açılardan kullanıcılara güvence sağlama şeklinde sıralanabilir.

Bazı finansal kuruluşlar Bitcoin üzerinden haftalık faiz vermeye başlamış ve faiz verilen bu kripto varlıkları ipotek ederek mudilere kredi çekme olanağı sağlamaya başlamışlardır. Kripto kredileri, müşterilerin uzun geçmiş kontrollerini veya başvuru incelemelerini gerektirmediği için geleneksel kredilerden daha hızlı ve uygundur. Bazı kripto platformları anında kredi verebilmekte, kullanıcılar sabit vadeli krediler ve/veya esnek vadeli krediler kullanabilmektedir. Kripto kredi platformları ile kullanıcılar, Bitcoin ve Ethereum gibi kripto para varlıklarını teminat olarak kilitleyerek, stabilcoin şeklinde kredi almaktadırlar. Ancak kullanıcının belirli bir kredi/değer (LTV) oranını koruması istenmektedir. Dolayısıyla, teminat varlığının fiyatı düşerse, kullanıcının krediyi açık tutmak veya tasfiyeyi önlemek için teminat olarak daha fazla kripto eklemesi gerekebilir (abra.com).

Kripto para bankacılığındaki diğer bir avantaj; kripto para bankacılığı vasıtasıyla kredi çekmek isteyen bir kullanıcı Cuma gecesi kredi çekmek isterse, Pazartesi sabahına kadar beklemesine gerek yoktur. Bir kullanıcı, faiz kazanmaya başlamak için dijital bir cüzdandan bir borç verme platformuna para göndermek isterse, süreç haftasonu da dahil neredeyse anında gerçekleşmektedir ve faiz hemen işlemeye başlamaktadır (abra.com).

Kripto para bankalarının müşterilerine vermiş olduğu faiz geleneksel bankalara göre çok daha yüksektir. Bunun bir sebebi geleneksel bankaların verdikleri bazı kredilerin geri dönmemesine karşılık rezerv ayırması gerekmekte iken, kripto bankaların aynı rezerv gereksinimlerine sahip olmamasıdır (nytimes.com). Diğer taraftan kripto para bankacılığında mevduatlar için bir garanti veya mevduat sigortası söz konusu değildir.

5. KRİPTO PARA BANKACILIĞI ve GELENEKSEL BANKACILIK

Kripto para birimlerinin ortaya çıkış nedenlerinden biri havalelerde aracıyı (geleneksel bankaların temel işlevlerinden biri) ortadan kaldırmaktır. Muhammed Cemil kripto piyasasında bir aracıya gerek olmamasına rağmen müşterilerin bankaların saklama hizmetinden faydalanmak istemelerini, müşterilerin servetlerini bir telefonda yada dizüstü bilgisayarda tutmaktan rahatsız olmalarına, bir şirket veya bankanın varlıklarını saklamasını daha güvenli bulmalarına bağlamıştır. Bankaların bu işe girmelerini ise bu işlemleri yapan finansal kuruluşların az bir çalışanla yüksek karlılık düzeyine sahip olmalarına, müşterilerden gelen taleplere ve ABD’de bankaların kripto para saklamasına, müşterilerine çeşitli ürünler sunmasına yönelik yasaların çıkarılmasına bağlamaktadır (indyturk.com).

Geleneksel bankalar kripto para piyasasına yönelik olarak, daha çok müşterilerin çeşitli kripto para platformlarına para transferi yapmaları yönünde hizmet vermekte ve bu platformlardan gelen transferleri müşterilerin hesaplarına yatırmaktadır. Geleneksel bankalarda itibari paralar kullanılırken kripto para bankalarında kripto paralar ve stablecoinler kullanılmaktadır. Kripto para bankaları geleneksel bankalara göre kripto para birimleri ve dolar cinsi stablecoinlere daha yüksek faiz oranı sunmaktadırlar. Bir diğer fark da geleneksel bankalara yatırılan mevduatlarda bir devlet garantisi söz konusu iken, kripto bankalara yatırılan kripto paralarda böyle bir garanti söz konusu değildir.

Kripto para bankacılığının geleneksel bankacılığa göre avantajlı yönlerine bakıldığında; oldukça yeni bir kavram olduğu için kripto paraların gelişmesine paralel hızlı büyüme potansiyeli, dünya çapında erişilebilirlik, mesai saatlerine bağlı kalmayarak 365 gün 24 saat işlem yapabilme imkanı sayılabilir. Dezavantajlı tarafı ise herhangi bir hatalı işlem durumunda bankacılık işlemlerini tersine çevirebilen geleneksel bankaların aksine, kripto platformların blok zinciri işlemlerini tersine çevirememesidir.

Geleneksel bankaların sağlamış olduğu hizmetleri de sağlayabilen ilk kripto para bankası 2018 yılında World Bit Bank adıyla Estonya’da faaliyetine başlamıştır. Bu banka bir yandan blockchain altyapısını kullanarak bütün kripto paraların finansal işlemlerde kullanılabilmesini, değiş-tokuşunu, dünyanın her yerine anında para gönderimini sağlarken diğer yandan Visa, Mastercard altyapısını kullanarak kripto paraların günlük ticarete kullanılabilmesini sağlamıştır (<https://wbb.io/>). Hindistan’da bulunan bazı geleneksel bankalar müşterilerine, 2020 yılından itibaren kendi banka şubelerinde kripto bankacılık hizmetleri de vermeye başlamış, bu bağlamda müşterilere Hint rupisi ile çeşitli kripto para birimleri alabilme, kripto cüzdanlar ile tasarruf hesapları açabilme, kripto para birimleri ile kredi alabilme gibi geleneksel bankacılık hizmetlerinde sağlanan olanakları sağlamaya başlamışlardır.

Portekiz merkez bankası 2022 yılında; sanal varlık servisi sağlayıcısı olarak faaliyette bulunabilmesi, ülkedeki yatırımcılara kripto para hizmetleri sunabilmesi için geleneksel bir bankaya kripto para bankacılığı lisansı vermiştir. Yine 2022 yılında Virginia senatosu kripto para bankacılığı yasasını eyalet meclisinde onaylamıştır. Bu yasa bankaların sanal para saklama hizmetleri sağlamalarına izin vermektedir. Bu süreçte Amerika’daki bazı kripto para şirketleri de (Avanti gibi) resmi bankacılık lisansı alarak, geleneksel bankaların verdikleri finans hizmetlerini sunabilecek hale gelmişler ve kripto bankası olmuşlardır. Ayrıca Amerika’da bir banka (Vast Bank) kripto para ticareti yapmak isteyen, ancak bunu borsalar vasıtasıyla yapmak istemeyen yatırımcıları dikkate alarak bir uygulama geliştirmiş ve müşterilerinin bankadaki hesapları aracılığıyla kripto para ticareti yapmalarını ve varlıklarını bankadaki hesaplarında saklamalarını sağlayarak kripto para bankacılığına giriş yapmıştır. Özellikle geleneksel bankaların çeşitli bankacılık işlemlerinin yanına kripto seçenekleri dahil etmeye başlaması kripto para birimlerini bir tehdit olarak görmedikleri ve bu piyasadan pay almak istedikleri şeklinde yorumlanabilir.

6. SONUÇ

Kripto paraların giderek daha popüler hale gelmesi, bunlarla ilgili ihtiyaçların ortaya çıkması kripto para bankacılığının daha popüler hale gelmesini sağlamaktadır. Bazı geleneksel bankalar ve fintechler kripto varlıklar yada dijital varlıklar olarak adlandırılan bu alana girebilmek ve bu yöndeki taleplere cevap verebilmek amacıyla kripto para bankacılığına

yönelmek istemektedir. Bu anlamda çeşitli finans kurumları oluşturdukları platformlar ile kripto para yatırımcılarına daha güvenilir bir varlık yönetimi ortamı sağlanmaya çalışılmaktadır. Kripto paraların cüzdanlarda saklanması, transferi, harcanması ve diğer hususların gerçekleştirilebilmesi için teknik ve dijital altyapının oluşturulması gereklidir. Bu alana yatırım yapan bankaların sayısı arttıkça da kripto para bankacılığı anlayışı giderek artacaktır. Ancak, kripto bankacılık olarak adlandırılan bu bankacılık türünün gelişmesinin önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; kripto para birimlerinin gerek ülkeler düzeyinde gerekse de bireyler düzeyinde kabullenilmelerinin henüz düşük düzeyde olması, bu alandaki regülasyonların ve düzenlemelerin henüz yeterli düzeyde olmayışı, bankaların birçoğunun bu alana henüz temkinli yaklaşımları, ülkelerin bir kısmının bu alana yönelik getirmiş olduğu yasaklamalar şeklinde sıralanabilir.

Kripto para bankacılığının gelişmesi bir yandan kripto varlıklara olan güvenin artmasını diğer yandan da geleneksel finans ile kripto ekosisteminin birleşmesini sağlayacaktır. Bu sürecin hızlanmasına neden olacak gelişmelerden bir tanesi ise ülkelerin birçoğunu kapsayan kripto varlıklara yönelik ortak küresel düzenlemelerin yapılmasıdır. Ancak şimdiye kadar bölgesel düzeydeki (AB) bazı faaliyetlerin dışında bu yönde bir eğilim söz konusu olmamış; her ülke kendisine göre çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Ülkelerin kripto para ekosistemine bakış açıları da, bir kripto para birimini kendi para birimi olarak kabul etmeleri ile kripto para birimlerine tam bir yasaklama getirme şeklinde birbirinden oldukça farklılık gösterebilmektedir. Ülkelerin kripto ekosistemine yönelik olarak oldukça farklı olan bu yaklaşımları küresel düzeyde bu piyasada kurumsal düzeyde iş yapmayı zorlaştırarak kripto bankacılığın önünde engel oluşturan unsurlardan biridir. Kripto ekosisteminin özünde varolan merkeziyetsiz yapı felsefesine aykırı olduğunu düşünen bazı kesimler bu tür düzenlemelere karşı olsalar da bu varlıklara olan güvenin artması, bu varlıkların kullanımının artması ve yeni katılımcıların sağlanması açısından yapılacak düzenlemeler önem taşımaktadır. Ancak kripto para piyasasında yaşanan hızlı değer kayıpları bu piyasaya yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunan birçok şirketi zora sokmuş, kimilerinin iflasını açıklamalarına, kimilerinin ise küçülmelerine neden olmuştur. Ayrıca bu çalkantı esnasında bazı kurumların para çekme ve transfer işlemlerine sınırlamalar getirmesi (tr.euronews.com) bir güven kaybına sebep olmuştur. Dolayısıyla kripto bankacılık da bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve bu alandaki gelişmeler sekteye uğramıştır. Bu durum bir anlamda bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin durumlarını gözden geçirmeye iterek, daha sağlam bir yapının oluşturulmasının da temellerini atmıştır.

Kripto ekosistemine yönelik olarak gerek ülkelerin yapacakları düzenlemeler gerekse de küresel düzeyde ortaya çıkacak düzenlemeler sonucunda bu piyasanın giderek daha şeffaf bir yapıya kavuşması geleneksel finans kurumlarının kripto paraları daha fazla benimsemelerine ve çeşitli bankacılık işlemlerine entegre etmelerine neden olacaktır. Kripto para bankacılığı kavramı finansal piyasada faaliyet gösteren aktörler açısından henüz yeni bir kavramdır. Gelecekte kripto para bankacılığı anlayışının giderek gelişmesi durumunda; dünyada banka hesabı bulunmayan yaklaşık 2 milyar insanı bu alana çekip çekemeyeceği soru işaretidir. Ancak bu alanın hızla gelişmesi durumunda bu piyasaya daha erken adapte olan ve sağlam bir yapıya, dijitalleşmeye ve bilgi birikimine sahip olan bankalar ya da kuruluşlar bundan en fazla fayda sağlayacak kurumlar olacaktır.

KAYNAKÇA

Batan, C. (2020). Yeni Düzen Paraların (Bitcoin vb.) Hukuki Statüleri, Vergi Mevzuatımızdaki Yeri ve Ülkemiz Ekonomisine Etkileri, Yöntem YMM, <https://www.yontemymm.com.tr/uploads/pdfcatalog/07092020.pdf> (Erişim tarihi: 08.09.2022)

Cem, H., (2020) Endüstri 4.0'ın Bileşenleri: Kripto Paralar, (<https://t24.com.tr/yazarlar/hayri-cem-haftalik/endustri-4-0-in-bilesenleri-kripto-paralar,27433>) (Erişim tarihi: 15.07.2022)

Deloitte, (2021). So You Want to Be a Crypto Bank?, Deloitte Center for Regulatory Strategy, (<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/regulatory/us-so-you-want-to-be-a-crypto-bank-april-2021.pdf>)

Derviş, M., Dünyada Kripto Paralara Yatırım Yapan 55 Banka <https://www.indyturk.com/node/400121/d%C3%BCnya/d%C3%BCnyada-kripto-paralara-yat%C4%B1r%C4%B1m-yapan-55-banka> (Erişim tarihi: 28.08.2022)

Gönüllüoğlu, S. ve Sezer, S. Kripto Para Farkındalığı Üzerine Bankacılık Sektöründe Nitel Bir Araştırma, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7, 1, 193-205, 2022.

Göğüş, A. (2021) Yeni Nesil Finansın Temel Taşı: Kripto Para Bankacılığı, https://bigpara.hurriyet.com.tr/bigpara-yazarlari/alphan-gogus/yeni-nesil-finansin-temel-tasi-kripto-para-bankaciligi_ID986438/ (Erişim tarihi: 12.09.2022)

TBB Dijital Varlıklar Raporu, (2022) Dijital Varlıklara Yönelik Bankacılık Açısından Genel Bakış, Potansiyel İş Modelleri ve Dijital Varlıkların Hukuki Açısından Değerlendirmesi (07.02.2022).

World Bit Bank, <https://wbb.io/> (Erişim tarihi: 07.07.2022)

<https://www.bitcointurkiye.info/bitcoin-turkiye-nedir/> (Erişim tarihi: 01.09.2022)

<https://coinmercury.com/tr/bitwala-bitcoin-debit-card-review/> (Erişim tarihi: 04.09.2022)

<https://tr.euronews.com/2022/06/13/kripto-bankas-celsius-islemleri-durdurdu-bitcoin-24-bin-dolar-n-alt-n-gordu> (Erişim tarihi: 24.08.2022)

<https://www.blockdata.tech/blog/general/top-banks-investing-in-crypto-and-blockchain-may-2022-update> (Erişim tarihi: 25.08.2022)

<https://www.nytimes.com/2021/09/05/us/politics/cryptocurrency-explainer.html> (Erişim tarihi: 05.08.2022)

<https://www.abra.com/blog/crypto-banking/> (Erişim tarihi: 15.08.2022)

<https://fintechistanbul.org/2019/08/31/uzman-roportaji-christoph-iwaniez-bitwala/> (Erişim tarihi: 22.08.2022)

<https://www.finder.com/crypto-banking> (Erişim tarihi: 28.08.2022)

<https://pwc.ch/en/insights/fs/how-do-i-become-a-crypto-bank.html> (Erişim tarihi: 22.09.2022)

HALKIN TARİHSEL BELLEĞİ BAĞLAMINDA KUTSAL YERLERE SAYGI DUYMA (BATMAN ÖRNEĞİ)

Gülreyhan Şutanrıkulu

Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,

ID: 193113 ORCID:0000-0002-1885-1132

ÖZET

Anadolu geleneğinde kutsal yerler, su kaynakları, tepeler, ağaçlar, taşlar, mezarlar ve kutsal bir statüye sahip olan doğal veya yapay kökenli diğer peyzaj nesnelere aittir. Bu tür nesnelere etrafında gelişen anlatı repertuarı genellikle etiyolojik anlatılar- belirli bir kutsal noktanın mitolojik kökenini ortaya çıkaran efsaneler ve gelenekler- içerir. Kural olarak, saygı duyulan bir yerin “başlangıcı”, mitolojik karakterlerin, destansı kahramanların veya ilahi güçlerin faaliyetlerinin sonucu olarak yorumlanır. Türkiye’nin birçok bölgesinde halk yaşamında tarihten günümüze kadar uzanan çok zengin ritüel, inanış ve uygulamalarla karşı karşıya gelmek mümkündür. Halk kültüründe özellikle de dini açıdan baktığımızda Allah’a daha yakın olarak bilinen ermiş, veli vb. belli keramet sahibi kişilerin bulunduğu bir gerçektir.

Bu çalışmada Batman şehrinin kutsal olarak kabul edilen ziyaret yerleri ve onlara yapılan ziyaretlerin yerel halkın anlayışındaki anlamı ve önemi araştırılmaya çalışılmıştır. Araştırmada mülakat ve betimleme yöntemi kullanılarak kutsal yerlere yapılan ziyaretlerin uygulamaları hakkında bilgi edinmeye çalışılmıştır. Son olarak da ziyaret yerleri halkın tarihsel belleği açısından değerlendirmeye gayret edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kutsal yerler, Dini ve ritüel uygulamalar, İnsanların tarihi hafızası.

Giriş

Kültür tarihinin en önemli sorunlarından biri, dini dünya görüşünün yaşam alanının organizasyonu üzerindeki etkisinin özelliklerinin incelenmesidir. Sosyal çevre, nüfusun ekonomik faaliyet türlerinin ortaya çıktığı bir alt tabakadır. Burada yaşayan insanların dini ve natüralist görüşlerine göre, bu aktivite daha yüksek güçler ve türbelerde yatan velilerin tarafından kontrol ediliyormuş gibi görülür.

İnanma isteği insanda her zaman var olan bir olgudur. İnsanoğlu var olduğu günden beri, bütün şartlar altında bir şeye inanma arzusu duymuştur (Ali Köse & Ali Ayten; 2010: 7). Geçmişten günümüze insanoğlu birtakım şeylerden medet ummuş ve canlı veya cansız nesnelere kutsallaştırarak kendini tatmin etme yolları bulmuştur. İnanma arzusunu tatmin etmek için en önemli yerlerden biride dini ziyaret yerleridir. Halk arasında ziyaret kelimesi daha çok evliya mezarlarına, türbelere vb. yerlere belli bir amaç için gitmek anlamına gelmektedir. Türbelerin en önemli işlevleri ise insana manevi duyguyu yaşatması, çeşitli sorunlara çare ve hastalıklara şifa verdiğine inanılmasıdır. Bu tür yerlerin sembolik tasarımı ve aynı zamanda saygılarının dini ve ritüel uygulamaları, belirgin bir etnik ve mezhepsel özgüllüğe sahiptir.

Dini bilinç, inananların sadece manevi hayatta değil, dünyada da insanlarla iletişimin yürütüldüğü kişiselleştirilmiş ibadethanelerin tahsisine yol açmıştır. Her yerde bulunan ve eski zamanlarda ortaya çıkan ibadet yerleri günümüze kadar varlıklarını korumaktalar. İbadet yerlerinin birtakım işlevleri vardır, bu sayede nüfusun inanan kısmı bilinçli olarak ibadet

yerlerini çevreleyen bölgeleri işgal eder. Uzak geçmişte, bu ziyaret nesnelere daha yüksek güçlerin varlığının belirtileri ile donatılmış, herhangi bir bölgede yaşayan insanların kamusal ve bireysel ritüeller için toplandığı vadi, dağ, göl vb. yerlerdi (Албогачивеа М. С.-Г. 2019: 233).

Batman geleneğindeki kutsal yerler daha çok evliya, şehit, şeyh ve ermişlerin mezarlarıdır. Bu tür yerlerin etrafında gelişen anlatı repertuarı genellikle etiyolojik anlatılar- belirli bir kutsal noktanın mitolojik kökenini ortaya çıkaran efsaneler ve gelenekleri de kapsar. Kural olarak, saygı duyulan bir yerin “başlangıcı”, mitolojik karakterlerin, destansı kahramanların veya ilahi güçlerin faaliyetlerinin sonucu olarak yorumlanır.

İslam’da evliyalar kültürü, Allah’ın razı olduğu ve doğüstü bir güç verilen kimselerin Allah’ın izniyle Müslümanlar ve Allah arasında aracılık yapabilen yani insanların isteklerini ileten ve nimetiyle insanlara yardım eden kimseler olarak bilinmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, Kuran’da böyle bir fikir yoktur; dahası: Müslümanların kutsal kitabının metniyle doğrudan çelişmektedir. Kuran, Allah’ın her şeye kadir olduğunu tasdik eder (Gökbel, A. 1996: 189).

Sadece ilahi izinle, bazı azizler havada uçma, anında uzun mesafeler kat etme, görünüşlerini değiştirme, görünmez olma ve ayrıca yağmura ve nehirlerin taşmasına neden olma veya durdurma, bir esinti ile bir kaynak meydana getirme yeteneğine sahiptir. Evliya, insanlara insan faaliyetinin çeşitli alanlarında yardım etme yeteneği ile tanınır. Bir evliya öldüğü zaman onun sadece bedeni ölür ruhu ise insanları himaye etmeye devam eder. Bu nedenle evliyalara ölümden sonrada saygı gösterilmeye devam edilir (Албогачивеа М. С.-Г.2019: 233).

“Ölen atalara minnet duyma, onlara kurban kesme, mezarları kutsallaştırma eski bir Türk inancıdır. Eski dinlerinden miras olarak yeni dine geçen birçok inanç ve uygulamaların yanında türbe ziyaret ritüellerinde de çok farklı unsurlar yer almaktadır. Bu biri birinden farklı inanış ritüelleri bütün toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da uygulanmaktadır.

“Eski Türk inançlarına göre tabiat kültleri, yer ve gök kültleri olmak üzere ikiye ayrılır. Yer kültlerinde dağ, tepe, taş, kaya, ağaç ve su gibi varlıklar canlı kabul edilir ve bunlara kutsallık atfedilir. Türbe ziyaretlerinde görülen bazı inanç ve ritüeller de bu anlayıştan izler taşımaktadır (Ali Köse, Ali Ayten; 2010: 19). Bu tür yerler Türk halk dindarlığının özel bir formu olarak toplum hayatında tarihten günümüze kadar çok yönlü ve fonksiyonlu dini, mistik, sosyo-kültürel olgu ve gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mekanlar sahip oldukları manevi güç ve meziyetler sayesinde çok önemli çekim merkezleri olarak günümüzde de çeşitli dilek ve amaçlar için halk tarafından en sık başvurulan yerlerdir (Günay, Ü. 2003:7).

Anadolu’nun İslamlaşması ve Türkleşmesinde veli ve ermişlerin halk kültüründeki rolünün önemli olduğu daha önce yapılmış olan çalışmalardan da anlaşılmaktadır.*

* Karaoğlu, H. (2022). Kutsalın Taşıyıcısı Olarak Anadolu’da Türbe ve Yatır Sahibi Kadınlar; Karakök, T. (2020). Menâkıbü'l-Ârifin ve Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî’ye göre XIII. yüzyıl Anadolu’da toplum yapısı ve hayatı; Kaplan, H. (2021). *Bolu ve Düzce Halk Kültüründe Türbeler ve Ziyaret Yerleri* (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)); EREN, M. (2021). Ordu’da Bir Sarı Sâdik (Saltuk) Ocağı ve Anlatıları. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, (1); Günay, Ü. (2003). Türk halk dindarlığının önemli çekim merkezleri olarak dini ziyaret yerleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 5-36; Taş, K. M. (2019). *Türler arası geçişkenlik örneğinde Sarı Saltık ve Saltıknâme* (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)); İyiyol, F. (2010). Boşnak halk kültüründe Türk tekke-tasavvuf geleneğinin izleri; Aydoğan, T. (2018). Aksaray efsaneleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*; Öztürk, E. (2018). Etnik ve Dinsel Dönüşüm Çağında Anadolu: Halklar, İnanışlar ve Kültürel Etkileşim (XII.-XIII. Yüzyıllar).

Çünkü Anadolu'yu zapt eden bu ermiş veya gazi-veliler buraları kendilerine yurt edinmişlerdir. İnsanlar da bu bölgeyi kendilerine kazandıran kişileri ebedileştirmek için farklı unsurlara birtakım kutsallıklar atfederek ve onlara ziyarette bulunarak bir nevi onlara karşı olan borçlarını yerine getirmeye çalışmışlardır (Gökbel, A. 2002: 2). İnsanların kültürünün bir parçası olan bu mekanlar nesilden nesile aktararak günümüzde de birçok kişi tarafından yaşatılmaktadır. İslam'da evliya kültü genellikle üç unsurun bir sentezi olarak kabul edilir: Müslüman inancının nesnesi olarak evliya, onun mezarının bulunduğu kutsal alan ve ona sevgi gösterme ritüeli (ПАНКОВ А. S. 2018: 140).

Kutsal yerlere ziyaret, ermişliğine inanılmış kişilerin mezarlarına gidilerek ve onları Tanrı ve kul arasında bir aracı yaparak çeşitli istek ve dertlerine çare aramaktır (Özarslan, M. 2009: 301). Ayrıca Türk kültüründe ziyaret yöre halkının belli mübarek gün ve gecelerde toplandıkları mekanlardır. Bu tür yerlere ve bunlara karşı duyulan saygı ve sevgi Türk kültürünün önemli bir parçası olarak bilinmektedir. Dolayısıyla but tür mekanlar hem kutsallık açıdan yararlanmak hem de çeşitli hastalıklardan, dertlerden kurtulma ve dileklerin gerçekleşmeleri için bir tür manevi müracaat yeri olarak toplumda ciddi anlamda önemini korumaktalar (Aydın, O. 2019: 12).

Bizde bu çalışmamızda hem saha araştırmalarına hem de daha önce bu konuda yapılmış olan çalışmalara dayanarak Batman şehri sakinlerinin kutsal yerlere karşı saygı geleneğini incelemeye çalışacağız.

Araştırma konumuz olan Batman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Diyarbakır Havzası'nın güneydoğu bölümünde kurulmuş yeni bir şehirdir (Tonbul, S., & Sunkar, M. 2011: 232). "Verimli bir ova üzerine kurulmuş olan şehir 1950'lere kadar İluh adında küçük bir köy yerleşmesi iken, 1950'li tarihlerden sonra petrolün bulunması ile hızlı bir gelişme trendine girmiş ve 1955 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 4713 nüfuslu bir bucak ve 1957'de de ilçe merkezi haline getirilmiştir. Nüfus bakımından çok hızlı bir büyüme yaşayan Batman şehri bu seyrini 1990'lara kadar devam ettirmiş ve bu hızlı nüfus artışı Batman'ı Türkiye'nin 72. ili haline getirmiştir" (Alaeddinoğlu, F. 2010: 21).

Batman'ın tarihi gelişimi, içerisinde yer aldığı bölgenin tarihi gelişimi ile paralellik göstermektedir. Batman'ın özeğini oluşturan İluh köyünün höyük üzerinde yer alması bu yerleşmenin eski olduğunu göstermektedir. Batman, Beşiri'ye bağlı bir köy iken, 2 Mart 1936'de 25 köyün bağlandığı bir nahiye (bucak) haline geldi. Batman, 1950 öncesinde günümüzdeki İluh Mahallesi'nin bulunduğu alanda küçük bir köy merkezi iken Raman Dağı'nda petrolün bulunması ile hızla gelişerek il statüsü kazanmıştır. Petrolün çıkarılmaya başlanmasıyla büyük bir ekonomik değişim geçirmeye başlayan İluh'un gelişimine tren yolunun şehir merkezinden geçmesi de önemli katkı sağladı. Şehir çok büyük göç aldı. Hızla gelişen İluh'ta 1955 yılında belediye teşkilatı kuruldu. 1957 yılında Siirt iline bağlı olarak, İluh merkez olmak üzere 22 köyün bağlı olduğu "Batman ilçesi" kuruldu. İlçe adını merkezine 5 km uzaklıktaki Batman çayından aldı. Petrol çıkarımı ve ilk rafinerinin kurulmasıyla gelişen İluh köyü Batman adıyla 1955 yılında belediyelik, 1957'de ilçe merkezi ve 1990 yılında ise il merkezi olmuştur. 1955'den günümüze kadar bu adla anılmaktadır (Sunkar, M., & Tonbul, S. 2010: 19).

Bir diğer bilgiye göre: Batman tarihi itibarıyla yeni bir şehir olmasına karşın bu yerleşim alanında kurulan şehirlerin tarihi Sümerlere kadar uzanır. İluh Tepesi'nin bulunduğu alanda bir Sümer şehir yerleşiminin bulunduğu, ancak bataklık bir arazi üzerine kurulu olduğundan şehrin

zaman içerisinde yeraltına göçtüğü düşünülmektedir. Ayrıca *İluh Tepesi* olarak adlandırılan arazinin, araştırmalar sonucunda doğal olmadığı ve yapay bir tepe olduğu kanıtlanmıştır. Batman'ın adını "batmak" teriminden bu nedenle almış olabileceği düşünülmektedir. (<https://www.haberturk.com/batman-nerede-hangi-bolge-de-batman-da-gezilecek-yerler-neler-batman-ili-hakkinda-3114105> ulaşım tarihi. 10.06,2022).

1. Kutsal yerlerin fenomenolojisi

İnsanoğlu karşılaştığı zorluklar karşısında isteklerinin gerçekleşmesi için kutsal bildiği varlıklara başvurur. Bu durumlarda en çok başvurulanlar yerler ise evliya mezarları ve türbelerdir. Türk kültüründe kültür ve inanç bağlarına baktığımız zaman kutsal yerlerle ilgili inanç ve uygulamalara saygı duyma günümüzde de devam etmektedir. Bu tür yerlere kurban kesmek, ağaçlara ve mezar taşlarına bez bağlamak, çeşitli adalarda bulunmak Türklerin İslam'dan önceki inançlarının kalıntısı olduğu bilinen bir husustur. Müslümanların dini hayatında önemli bir rol oynayan evliyalar kültü, İslam'da dar bir ibadet çemberi ile ilişkili küçük yerel tanrıların varlığını varsayan eski çok tanrılı geleneklerin etkisi altında şekillenmiştir. Macarlı oryantalist Goldzier evliyalara hürmet etmenin diğer dinlerin inanç ve kültürlerinin İslam'a nüfuz etmesi için uygun bir kanal olduğunu ikna edici bir şekilde kanıtlamıştır. Mağlup olan dinlerin hayatta kalan kalıntılarının İslam içinde korunabileceği bir kabuk haline gelmiştir. "F.Engel'sin de ifadesine göre "Din her zaman eskilerden miras kalan belirli bir fikir stokunu elinde tutar" (Басилов В. Н. 1970, s.3). Dolayısıyla bu tür yerlere halk tarafından görülen rağbet günümüze kadar var olagelen efsaneler tarafından da desteklenmektedir.

Aşağıda Batman'da doğmuş ve Batman sınırları içinde yer alan türbe ve mezarlarda defnolunmuş, halk arasında sevgi ve saygıyla anılan bu manevi şahıslarla ilgili özet bilgisi verilmeye çalışılmıştır.

1.1. Yeşil Türbe

Batman'ın Çarşı ile İluh'un mahallelerinin kesiştiği sokakta 'Yeşil türbe' diye bilinen Resul El İluhi'nin, mezarı halk tarafından büyük rağbet ve saygı gören yerlerden biridir. 1868 yılında İluh köyünde doğan El İluhi, 1913 yılında vefat etti. Diğer benzer yerlerden farklı olarak, yerli halka göre bu ziyaret yeriyle ilgili çok değişik bir menkıbe anlatılmaktadır. Tasavvufi hayat yaşayan Molla Resul İluhi, keramet, ilim, irfan sahibi alim ve ilmiyle amil bir zat idi. Molla Resul aynı zamanda büyük bir hattat idi. Kendi kitabı olan "Heyet-ül Hilal"i eliyle yazmıştır. Molla Resulün mezarıyla ilgili halk arasında şöyle bir menkıbe anlatılmaktadır: Değişik vasiyetlerde bulunan Molla Resul son vasiyetinde eşine "beni İluh köyünün mezarlığına defnedin" demiştir. Eskiden köy mezarlığı olan bu yer günümüzde yolun tam ortasında kalmaktadır. Ölümünden 45 sene geçtikten sonra şehir belediyesi mezarlığın bulunduğu yerden yol açma kararı verir ve bütün mezarlık yerle bir edilir. Molla Resul'ün mezarına yaklaşınca greyder devrilir, operatör felç olur. Belediyenin onun kabrinin başka yere taşınmasına karar vermesine rağmen oranın esnafı ve yerli halk buna karşı çıkar. Bu bilgiler büyük zatın torunu olan araştırmacı yazar Muhammed Emin Akar tarafından aktarılmıştır (Yusuf Danış, 53).

1.2. Şeyh Halit Türbesi.

Nakşibendi tarikatı Şeyhi “Şeyh Halit” türbesi Batman – Beşiri – Örmegözü köyü Kanireval’daki kabristanda bulunmaktadır. Türbe Batman’ın en çok rağbet gören ziyaret yerlerinden olup özellikle perşembe günleri çok kalabalık olmaktadır. S.C.’nin (70), (ismini tam olarak vermek istemedi) anlattıklarına göre insanlar buraya her türlü dilek ve istek için gelmektedirler. S.C.’nin kendisi ise geçmiş günahlarının affedilmesi için büyük zatı yaradan ile kendi arasında aracı olarak gördüğünü söylemektedir. Ayrıca bu ziyaret yerinde yılda dört kez olmak üzere büyük etkinlikler yapılmaktadır. En büyük etkinlik ise her yıl mayıs ayının son haftası cumartesi günü Batman – Beşiri- Örmegöze köyünde Şeyh Halid’i anma ve aş dökme etkinliği yapılır. İki gün süren etkinlikte konukları ağırlamak için 5 bin çadır kurulur ve 50 binden fazla kişi katılır. Bu törene Türkiye’nin her tarafından hatta yurt dışından bile katılanlar olmaktadır. Şeyh Halit soyundan gelen şeyhle yaşadığı olayı anlatan 82 yaşındaki Hüseyin Buluş şu menkıbeyi bize anlatmıştır. Hatta o anı tekrardan yaşıyormuş gibi göz yaşları içinde anlattı: “Yengemin 7 tane kız çocuğu vardı ve erkek çocuğu olamadığı için çok üzülüyordu. Yengemi çok sevdiğim için bu duruma bende çok üzülüyordum. Bir gün şeyhi ziyaret ettim ve durumu ona anlatarak ondan dua istedim yengem için. Şeyh beni dinledi, gözlerini kapattı ve 5 dakika hiç konuşmadı. Sonra bana dönerek “senin duan kabul olundu” dedi. Belli bir zaman geçtikten sonra rüyamda şeyhi gördüm, ona “hani senden dua istemiştin yengem için, hala bir şey yok” dedim. O da “müjdeyi yengene verebilirsin, bu sefer doğan çocuk erkek olacak” dedi ve gerçekten de yengemin sekizinci çocuğu erkek oldu”.

Ziyaret yerlerinin kerametleriyle ilgili menkıbeler günümüz halk dindarlığının karakteristik bir özelliği olmaya devam etmektedir.

1.3. Seyit Hasan Türbesi

Batman il merkezinin yaklaşık 20 km güneydoğusunda bulunan Yakıtlı köyünün kuzeyinde, yaklaşık 122 m²’lik alan içerisinde yer almaktadır. Yakıtlı köyünde bulunan külliye niteliğindeki tarihi kompleks yapının içinde tekke, zaviye, çilehane, inzivaya çekilme merkezi, mescitler ve gelen giden ziyaretçilerin barınma ve konaklama yerleri bulunmaktadır. Külliye içinde yer alan bu türbe yüzeyden yaklaşık 1m yüksekliğinde ahşap dikdörtgen prizma bir kafesle korunaklıdır. Ahşap sanduka üzerindeki kitabede Seyit Hasan isminde bir zata ait olduğu ve ölüm tarihinin de H. 731 (M.1251) olduğu belirtilmektedir. Ön mekâna sahip olan türbe çifte kubbelidir. Kareye yakın dikdörtgen planlı türbe üç bölümden oluşmaktadır. Ön girişi ve asıl türbelerin bulunduğu iki mekân yer almaktadır. Türbenin güneyinde ve batısında girişleri bulunmaktadır. Güneyde yer alan girişin üst kısmında yer alan duvarın bittiği noktaya mezar taşı formunda celi sülüs yazıyla yazılmış taş yerleştirilmiştir. Batıda yer alan diğer girişin lentosunda mezar taşı kullanılmıştır. Kuzeyde yer alan asıl türbelerin bulunduğu mekânın girişi, içeriye doğru daralmakta ve yüksekliği azalmaktadır. Giriş kapısı dış taraftan düz içerden ise sivri kemerlidir. Türbenin yer aldığı bölüm dikdörtgen planlıdır. Sanduka bölümün merkezinde bulunmaktadır. Bölümün batısında mazgal pencere açıklığı, güneybatı ise basık kemerli bir niş yer almaktadır. Buradan doğu bölümde bulunan mezar odasına geçilmektedir. Doğu bölümde bulunan mezar odasının girişi, ana türbenin zemininden, yüksekte yapılmıştır. Alçak bir giriş açıklığıyla geçilen bu bölümde

iki mezar bulunmaktadır. Türbenin, üst örtüsü sivri kubbeye örtülmüştür. Kubbeğe geçiş sistemi tromplarla sağlanmaktadır.¹

Yakıtlı köyünde bulunan Seyit Hasan türbesinde 52 yaşında A.Y. ve 40 yaşında F.D.'nin anlattıklarına göre yerli halk tarafından geceleri bu türbede ışığın yandığı görülmektedir. Bu türbeye her kesimden insan gelmektedir. Ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun dileklerinin gerçekleşmesi sebebi ile türbede kurban kestikleri de dile getirilmiştir.

1.4. Oymataş köyü Ali Bey türbesi

Yöre halkı tarafından Ali Bey Türbesi olarak bilenen türbe, Batman merkez sınırları içerisinde kalan Oymataş köyü merkezinde yer alan mezarlık alanı içinde bulunmaktadır. Oymataş köyü Batman merkezin kuş uçuşu 14 km güneybatısında yer almaktadır. Ali Bey Türbesi 2007 yılında meydana gelen sel felaketinden dolayı yoğun bir şekilde tahrip olmuştur. Yıkıntı halinde olan türbenin içinde taş sanduka bir adet mezar bulunmaktadır.²

Hem “Ali Bey” hem de Oymataş köyüne bağlı Şeyh Çaban köyündeki “Bavekal” türbeleri de yerli halk ve yabancılar tarafından en çok ziyaret edilen yerlerdendir. Nacire Taner (60), Perivan Taner (45) ve Muhtarem Söğüt’ün (58) anlattıklarına göre bu ziyaret yerlerine insanlar her türlü istek ve dua için gelirler. Dilekleri gerçekleştikten sonra da tekrar ziyarette bulunarak kurban keser veya çeşitli sadakalarda dağıtırlar.

Bu yerlerde araştırma yaparken çok ilgimizi çeken husus ise Anadolu’nun diğer bölgelerinde olduğu gibi kabirler ve civarında hiçbir çul-çaputun olmamasıdır.

Bu tür yerlerin ve burada uygulanan ritüellerin değeri ise dinin ince tasvirlerini içermeleri ve herhangi bir din biçiminin başladığı bireysel deneyimlerin ortaya çıkmasıdır. Bir diğer husus ise çoğu ziyaretçilerde bu tür yerlere karşı oluşan hassasiyet ve inanç duygusudur. Böylece bu mekanları ziyaret etmek inananların dini duygularının en açık şekilde tezahür etmesine olanak sağlar. Bu şekilde kişiyi öteki dünyaya yaklaştıran mucize olaylar, onların hakikatlerinin teyidi haline gelmektedir (Любимова, Г. В. 2013:30).

2. Dini ritüeller ve uygulamaları

Ziyaret yerleri her zaman popüler dindarlığın kalelerinden biri olmuştur. Bu tür yerlerde somutlaşan ortak bir “kutsal dünya ile iletişim yolu”, “adak” veya “*sadaka” vb. uygulamalarla gerçekleşmektedir. Bu uygulamalar hastalık ve şikayetlere göre değişiklik göstermektedir.

Bu tür ziyaret yerleri eskiden beri saygı duyulan, halkın tarihsel hafızasını derleyen, onları bir araya toplayan ve toplumsal kimliğini oluşturan yerler olarak algılanır. İnsanların istek ve dilekleri çok çeşitli olduğundan istekte bulunan kişiler arasında da bu farklılıkları görmek mümkündür. Ziyaretçiler arasında yediden yetmişe, eğitilmiş-eğitimsiz, kadın-erkek her çeşit insana rastlanılmaktadır. İstek ve dileklerin dışında manevi olarak rahatlamak için ve sadece oralarda yatan kişilerin ruhuna dua etmek için giden kişilerde vardır.

Bütün dinlerde bir takım inanç ve uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalar toplumlara millet olma özelliğini kazandırmakta, aynı zamanda kültür kavramını yaşatarak bir sonraki

¹http://batmankulturenvanteri.org/Haberler-122-oymatas_koyu_ali_bey_turbesi-567.aspx?vid=5e0

²http://batmankulturenvanteri.org/Haberler-122-oymatas_koyu_ali_bey_turbesi-567.aspx?vid=5e0

nesillere aktarmaktadır. Kuşaktan kuşağa geçen bu kültür sadece gruplar arası ilişkileri değil zaman ve dönemlerin bağlantısını, kültürler ve medeniyetler arası diyalogu da düzenlemektedir (Navruzova, G. 2012: 94).

Ziyaret olgusu yazılı bir kaynağa dayanmayan, insanların birbirine sözle aktardıkları çok çeşitli bir ritüeldir. Bu yerler bulunduğu çevrenin tarihi, kültürü ve özellikle de dini tarihi ve yaşantısıyla kaynaşarak o bölgenin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Ziyaret yerinde en sık yapılan uygulamalar: abdest almak, iki rekât namaz kılmak, türbe veya mezarın etrafında üç veya yedi kes dönmek; kadınların başını örtmesi, bir Fatıha üç ihlas okumak, dua etmek, kurban kesmektir. Ayrıca orada bulunan kişilere yiyecek türünden bir şeyler dağıtmak, oradaki taşlara elini sürmek, Kur'an okumak, tesbih çekmek ve salavat getirmek de yapılan uygulamalardan bazılarıdır.

3. Halkın tarihi hafızası

İlhamını her ne kadar kitabi dinden almış olsa da eski inanışlardan izler taşıyan halk dindarlığı günümüz toplumsal yaşamının bir parçası olmuştur. Halk dindarlığı bazı nesne veya olguları kutsallaştırma eğilimiyle de halk arasında popülerliğini korumaktadır. Halk dindarlığı aynı zamanda toplumun birçok ihtiyacını göz önünde bulundurarak yeniden şekillenebilmektedir. Bu tür dindarlığın yaşandığı en popüler mekanlar ise ziyaret yerleridir. Birçok kişinin bu tür yerlere başvurmasındaki en etkili etkenlerden biri ise hayatta karşılaştıkları problemler karşısında çaresiz kalmaları, çözüm bulamamalarıdır. Ayrıca popüler dini inanışların en çok uygulandığı dönemler insan hayatının doğum, ölüm, evlilik vb. gibi geçiş dönemleridir (Demir, T. 2016: 121).

Bir yerde yaşayan insanların başından geçen tarihi olaylar, zamanla ziyaret yerlerinin hem doğasını hem de onlarla ilgili efsane ve menkıbeleri de etkilemiştir. Kişinin yaşadığı topraklara, kültürüne, geleneklerine karşı özel yaklaşımı, vatanseverliğin en önemli özelliklerinden biridir. Bu yaklaşım bir ulusun genetik ve kültürel kodudur. Her milletin sahip olduğu kültüre ait milli karakterde halkının bildiği kutsal yerleri vardır. Bu, manevi geleneğin temellerinden biridir. Kültürlü bir toplum olmanın ilk koşulu, kendi kültürünün ve ulusal kodunun korunmasıdır. Tarihine yabancılaşan insan, halkıyla olan duygusal, ruhsal bağlarını kaybetmiş insandır.

"Kutsal" sadece kutsal yerler, türbeler ve kült mezarları anlamına gelmez. Bunlar aynı zamanda insanların zihinlerinde ve tarihlerinde büyük önem taşıyan önemli yerler ve anıtlardır. Temel şey, taşıdıkları değerlerdir. Bu tür yerlerin kökeni ile ilgili efsaneler ve mitler çok önemlidir. Kişinin maneviyatı zayıfladığında ulusal kimliğini etkiler ve kişi sadece köklerinden kopmakla kalmaz, kendi halkına içsel olarak yabancılaşır. Küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu biliyoruz, işte bu yüzden, bir toplum için küresel değişimlerin akışında kendi özünü kaybetmemek için kendi ulusalını korumak önemlidir.

Kutsal yerler, insanların tarihi hafızasının istikrarlı taşıyıcıları ve koruyucularıdır. Uzmanlara göre, ibadet yerlerinin ve kutsal bölgelerin genetik hafızası kentleşme ve endüstriyel gelişme sırasında bile insanı motive etmeye devam eder. Yüzyılların derinliklerine nüfuz eden bir kişi, her zaman bütünü bir parçası haline gelir, kendini halkının bir evladı gibi hisseder.

Her milletin, her uygarlığın manevi bir geleneğin temeli olan milli karakterde kutsal yerleri vardır. Tarihsel hafıza, bir kişi için geniş ve çok önemli bir kavramdır. Doğal çevre, kişisel ve

toplumsal açıdan önemli olay ve olguların yanı sıra, özellikle bilgi ve ihtiyaca uygun olarak kullanılması sürecinde tarihsel bellekte de sabitlenir. Her ziyaret yerinin geçmişe dönüşmüş onun mucizevi tarihini koruyan bir oluşumu vardır. Aynı zamanda, mucizenin kendisinin hatırası (yani, “ilahi gücün” tezahürü), yalnızca türbeye bitişik yerleşimlerin somutlaşmış bir tarihi olarak görünen folklor metinlerinde ve ibadet yerlerinde değil, aynı zamanda ayrıca dini ve törensel uygulamalarda yer almaktadır (Любимова, Г. В. 2013: 34-36).

Bulunduğu bölgelerde sembol haline gelmiş ziyaret yerleri bireylerin özellikle yaşamlarıyla ilgili genelde bilimin açıklamada yetersiz kaldığı soruların çözümü için başvurdukları yerlerdir (Kandemir, F. 2016. S.99). İnsanların bu tür yeleri sık sık ziyarette bulunmalarının bir diğer nedeni de orada yatan kişilerin tarafından hayatta iken gösterdikleri kerametlerdir. Bu tür yerlerde yatan kişilerin büyük çoğunluğunun şeyh, paşa, alim, fakih, emir, sultan vb. ve onların aile mensupları olduğu bilinmektedir (Kartal, A. 2017: 57).

Sonuç

Anadolu topraklarının her bölgesinde insanların farklı dert ve sıkıntılarına çare bulmak için başvurdukları kutsal mekanlar vardır. Bu mekanlar buldukları topluluklar tarafından saygı görenek çeşitli dini uygulamalara sahne olmuş, geçmiş gelenek ve kültürü de içlerinde barındırarak insanların yaşamında belli hakikate ulaşmışlardır. Bütün dinlerde ve toplumlarda ilgi gören bu mekanların özelliği onlara atfedilen kutsallıktan kaynaklanmaktadır.

Araştırma bölgemizde yerli ve yabancı halk tarafından en çok rağbet gören bu tip ziyaret yerleri daha çok evliya, şehit ve ermiş mezarlarıdır. Ziyaret yerleri günümüz halk dindarlığının canlı bir tezahürü olarak, yalnızca yerel manzaranın özelliklerini ve halk takviminin yerel özelliklerini şekillendirmekle kalmıyor, aynı zamanda kutsal dünyayla iletişim yollarını da belirlerler. Her iki durumda da kutsal yerlerin en önemli özelliği, önemli zatların ortaya çıkışı hakkındaki efsanelerle desteklenmesidir. Ortaya çıkan mucizenin anısı sadece folklor metinlerinde ve ibadet yerlerinde değil, aynı zamanda dini ve ritüel uygulamalarda da yer almaktadır. Bu uygulamalar arasında İslami pratiklerle birlikte İslam'dan önceki inanış ve uygulamalara yer verildiği görülmektedir.

Türbeler ve benzeri ziyaret yerleri insanların sadece inanç duygusunu güçlendirmekle kalmıyor aynı zamanda sosyal faaliyet ve psikolojik açıdan rahatlama görevi de üstlenmektedirler. Bunun dışında bu tür yerleri ziyaret etmek kişiye toplumda bulunan örf-adet, gelenek-görenek, inanç ve uygulamaları da öğrenmesine vesile olmaktadır. Bu tür yerlerin bir diğer özelliği ise toplumsal açıdan farklı etnik grupları, farklı tabakadan insanları bir araya getirerek birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularını canlandırmak ve daha da sağlamlaşması için bir vesile olmasıdır. Ayrıca bu mekanlar toplumun bugünü ve geçmişi arasında bağ olma, paylaşma ve dayanışma duygularını artırma, toplumdaki dini ve ahlaki değerleri düzende tutma gibi işlevleriyle varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse bölgede bulunan ziyaret yerleri, ermiş ve keramet sahibi zatlara ait olup bu zatların yüzü suyu hürmetine her türlü dilek, dert, hastalık vb. sıkıntılara çare aranan kutsal mekanlar olarak kabul edildiği ortaya çıkmıştır. Ziyaret yerlerinde yapılan uygulamalar, ülkenin diğer bölgelerinde görülen inanç ve uygulamalarla benzerlikler taşımaktadır. Daha önce özellikle perşembe ve cuma günleri ziyaret edilen bu mekanlar günümüzde insanların iş yoğunluğu nedeniyle genelde cumartesi ve pazar günleri olarak

değişmiştir. Hayatımızda yaşanan bütün değişikliklere rağmen bu kutsal mekanlar hala her kesim insan tarafından ziyaret edilmektedir.

Kaynaklar:

- Alaeddinoğlu, F. Batman Şehri, Fonksiyonel Özellikleri ve Başlıca Sorunları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(24), 19-42, 2010.
- Aydın, O. Erzincan Merkezde Bulunan Önemli Ziyaret Yerleri ile bu Ziyaretgâhlar Etrafında Gerçekleştirilen Ritüeller. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 11-22, 2019.
- Demir, T. Postmodern perspektiften popüler kültür ve dindarlığın yeni formları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(15), 117-133, 2016.
- Gökbel, A. Ölülerini Kutsallaştırma: Türbeler ve Ziyaret Yerleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 187-191, 1996.
- Gökbel, A. Şarkışla Yöresinde Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-16, 2002.
- Günay, Ü. Türk halk dindarlığının önemli çekim merkezleri olarak dini ziyaret yerleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 5-36, 2003.
- Kandemir, F. Halk İnançlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye'deki Halk İnançlarının Tarihi Temelleri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 97-114, 2016.
- Kartal, A. Konya'da Türbeler Etrafında Oluşan Adlandırmalar. *Turkish Academic Research Review*, 2(2), 55-68, 2017.
- Köse, A., & Ayten, A. Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları, Timaş Yayınları. İstanbul, 2010.
- Navruzova, G. Halk Dindarlığı Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması Derbent (Dağıstan Örneği), (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2012.
- Özarlan, M. Üsküdar'da Yatır ve Ziyaret Yerleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2(3-4), 300-308, 2009.
- Özbek Eren, İ. Topoğrafyanın Anlamını Yeniden Düşünmek (ve İstanbul Deneyimi...), *Megaron*, 14(2), 2019.
- Sunkar, M., & Tonbul, S. Batman Şehrinin Kuruluş ve Gelişmesi. *Coğrafya Dergisi*, (21), 2010.
- Tonbul, S., & Sunkar, M. Batman'da Yaşanan Sel ve Taşkın Olaylarının (31 Ekim-1 Kasım 2006) Sebep ve Sonuçları. *Fiziki Coğrafya Araştırmaları*, 237-258, 2011.
- Албогачиева, М. С. Г. Места Паломничества в Ингушетии. *Кунсткамера*, (2 (4)), 2019.
- Басилов, В. Н. *Культ Святых в Исламе*. Издательство «Мысль», Москва, 1970.
- Любимова, Г. В. Сибирская традиция почитания святых мест в контексте народной исторической памяти. *Studia Mythologica Slavica*, 16, 27, 2013.
- Панков, И. Культ святых в исламе: социальное пространство мазара. *Вестник РГГУ. Серия: Литературоведение. Языкознание. Культурология*, (9 (42)), 139-154, 2018.
- http://batmankulturenvanteri.org/Haberler-122-oymatas_koyu_ali_bey_turbesi-567.aspx?vid=5e0 (Erişim tarihi: 12.10.2022).

